Anthony Giddens
Sociologie
PREFAŢĂ
LA EDIŢIA A TREIA
Pentru realizarea acestei ediţii am revizuit textul într-o manieră radicală şi completă. Toate datele empirice conţinute au fost actualizate. Am întrebuinţat cele mai recente materiale de cercetare disponibile, luate din diferite surse: cărţi şi reviste de specialitate, ziare şi periodice, precum şi informaţii obţinute prin Internet. Când a fost cazul, am revizuit de asemenea, secţiunile teoretice pentru a-i familiariza pe studenţi cu problematica cea mai arzătoare a momentului. Integrând aceste materiale noi, în părţile selecţionate din textul anterior, am dorit să alcătuiesc o lucrare care să fie o introducere la cel mai avansat nivel în sociologie.
Printre schimbările efectuate faţă de ediţia anterioară, există capitole complet noi care tratează subiecte despre sociologia trupului, despre mass media şi despre cultura populară. Sociologia educaţiei beneficiază în prezenta lucrare de un capitol propriu. Capitolele care poartă aceleaşi titluri ca şi cele din ediţia precedentă au fost rescrise într-o foarte mare măsură, iar în majoritatea cazurilor au fost reorganizate. Am păstrat concepţia comparativă care socotesc că a constituit o caracteristică distinctă a ediţiilor anterioare.
Sunt extrem de îndatorat numeroşilor cititori ai cărţii care mi-au trimis sugestii de revizuire sau care mi-au atras atenţia asupra unor imperfecţiuni sau erori. De asemeni, vreau să mulţumesc îndeosebi următoarelor persoane pentru diferitele tipuri de ajutor pe care mi l-au acordat. Pentru ajutorul acordat în privinţa materialelor provenite din S.U.A., le sunt recunoscător lui Chris Alien, Mitch Duneier, Stere Dunn, Don Fusting, Susan Ganstad şi Diane Wysocki. Pentru Marea Britanie, vreau să aduc mulţumiri speciale următorilor: dintre academici, Uîrich Beck, Deirdre Boden, Claudius Gel Iert, Montserrat Guibemau, David Held, Michael McGwire, John Thompson şi Benno Werlen. Avril Symods a dactilografiat cu bună voinţă şi eficienţă numeroasele variante ale secţiunilor de capitol. La editura Polity din Cambridge, le sunt recunoscător Juliei Harsant, lui Gill Motley, Sue Pope, Nicola Ross şi Andy Winnard.
La editura Blackwell - Oxford, le sunt recunoscător lui Jane de Gay, Rebeccăi Harkin, lui Sue Leigh, Lin Lucas, Jane Rose şi Pam Thomas. Don Hubert m-a ajutat foarte mult la pregătirea şi editarea manuscrisului. Alena Ledeneva a lucrat în calitate de asistent de cercetare, al meu, pe parcursul pregătirii sale finale. Ea a oferit inestimabile sugestii pentru îmbunătăţirea cărţii în ansamblu. Ann Bone, redactor, a efectuat cercetări asupra lucrării cu multă pricepere, perspicacitate şi fler.

DESPRE LUCRAREA DE FATĂ

Această carte a fost scrisă deoarece sociologia joacă un rol-cheie în cultura intelectuală modernă şi ocupă un loc central în cadrul ştiinţelor

sociale. După ce am predat vreme de mulţi ani sociologia la toate nivelurile, m-am convins de necesitatea de a filtra anumite progrese şi evoluţii curente ale disciplinei într-o introducere elementară în domeniu. Scopul meu a fost acela de a scrie o lucrare care să combine o anumită originalitate cu o analiză a problemelor de interes fundamental pentru sociologi, în prezent. Cartea nu încearcă să introducă noţiuni sofisticate peste măsură; cu toate acestea, sunt încorporate peste tot în lucrare, idei şi descoperiri extrase din avangarda disciplinei. Sper că nu e un mod partizan de tratare; m-am străduit să cuprind perspectivele majore din sociologie într-o manieră nepărtinitoare, dar nu lipsită de discernământ.

TEME MAJORE

Cartea este construită în jurul mai multor teme de bază, fiecare dintre ele contribuind la conferirea unui caracter distinct al lucrării. O tettiă majoră este cea a lumii în mişcare. Sociologia s-a născut din transformările care au smuls ordinea socială industrializată a Occidentului din manierele de existenţă caracteristice ale societăţilor precedente. Lumea care a fost creată prin aceste schimbări este obiectul primordial al preocupării analizei sociologice. Ritmul schimbării sociale a continuat să se accelereze şi e posibil să ne aflăm în pragul unei tranziţii la fel de fundamentale ca şi cele petrecute la sfârşitul veacurilor al XVIlI-lea şi al XÎX-lea. Sociologia are responsabilitatea esenţială dé a consemna transformările care au avut loc în trecut şi de a sesiza coordonatele majore ale dezvoltării care au loc azi.

A doua temă fundamentală a cărţii este globalizarea vieţii sociale. De multă vreme sociologia a fost dominată de opinia că societăţile pot fi studiate ca unităţi independente. Dar, chiar şi în trecut, societăţile nu au existat niciodată în mod izolat. Astăzi asistăm la o accelerare clară în cadrul procesului de integrare globală. Acest fapt este evident, de exemplu, expansiunea comerţului internaţional în lume. Accentul pus pe globalizare în această carte este strâns legat de ponderea conferită în prezent interdependenţei dintre Lumea întâia şi Lumea a Treia.

în al treilea rând, cartea se axează pe o atitudine puternic comparativă. Sociologia nu poate fi învăţată doar prin înţelegerea instituţiilor unei anumite societăţi. Cu toate că discuţia este orientată îndeosebi către Marea Britanie, o atare dezbatere este întotdeauna echilibrată printr-o bogată varietate de materiale preluate din alte societăţi sau culturi. Acestea includ cercetări întreprinse în alte ţări occidentale, dar deseori am făcut referire la Rusia şi la societăţile est-europene, unde în prezent au loc prefaceri

substanţiale. Această carte include de asemenea, un bogat material despre ţările Lumii a Treia decât s-a obişnuit până acum în introducerile în sociologie. în plus, accentuez cu putere relaţia dintre sociologie şi antropologie, ale căror preocupări se suprapun într-o mare măsură. Date fiind legăturile strânse care pun în angrenaj acum societăţile de pe glob şi dispariţia practică a'multor forme de sisteme sociale tradiţionale, sociologia şi antropologia au devenit din ce în ce mai greu de deosebit.

A patra temă o reprezintă necesitatea de a adopta o orientare istorică a sociologiei. Aceasta implică mai mult decât simpla trecere în revistă a

„contextului istoric" în care se petrec evenimentele. Una dintre cele mai importante evoluţii din ultimii ani în sociologie a fost accentul deosebit pus pe analiza istorică. Acest fapt nu trebuie înţeles doar ca aplicare a unei viziuni sociologice asupra trecutului, ci şi ca o modalitate de a contribui la maniera în care înţelegem instituţiile din prezent. Lucrările recente de istoria sociologiei sunt folosite extensiv în cartea de faţă, şi oferă un cadru pentru interpretările existente în majoritatea capitolelor separate.
în cel de-al cincilea rând, o deosebită atenţie este acordată pretutindeni în text problematicii genului. Studiul genului este de obicei socotit a fi un domeniu specific în cadrul sociologiei în ansamblu - iar acest volum conţine un capitol care explorează cercetările asupra acestui subiect. Totuşi, problemele legate de relaţiile dintre genuri sunt atât de fundamentale pentru analiza sociologică încât nu pot fi expediate către o subdiviziune a disciplinei.
A şasea temă este relaţia dintre social şi personal Gândirea sociologică constituie un ajutor vital pentru înţelegerea sinelui, care, la rândul ei, poate fi transformată într-o înţelegere îmbunătăţită a lumii sociale. Studierea sociologiei ar trebui să fie o experienţă eliberatoare: sociologia ne lărgeşte orizontul simpatiilor şi imaginaţia, deschide noi perspective asupra izvoarelor propriului nostru comportament şi creează o conştientizare a unor cadre culturale diferite de cele pc care le avem. în vreme ce ideile sociologice constituie o provocare la adresa dogmei, ne învaţă să apreciem varietatea culturală şi ne permit să discernem modul de funcţionare al instituţiilor
sociale, practica sociologică sporeşte posibilităţile libertăţii umane.
/
ORGANIZAREA CĂRŢII
în introducerea acestei lucrări conceptele sociologice de bază nu sunt dezbătute pe larg. în schimb, conceptele sunt explicate atunci când apar pentru prima dată în capitolele relevante, şi pretutindeni am încercat să ilustrez ideile, conceptele şi teoriile prin intermediul unor exemple concrete. Pentru că acestea sunt de obicei luate din cercetarea sociologică, deseori am folosit în scopuri ilustrative materiale din diferite surse (cum ar fi relatările din ziare). Am încercat să păstrez stilul cât se poate de simplu şi direct, străduindu-mă să fac această lucrare vie şi „plină de surprize".

Capitolele sunt aranjate într-o ordine menită să ajute la dobândirea unei cunoaşteri desăvârşite, realizate progresiv, a diferitelor domenii ale sociologiei, dar am avut grijă să fac în aşa fel încât cartea să poată fi folosită în mod flexibil şi să poată fi adaptată cu uşurinţă necesităţilor cursurilor individuale. Capitolele pot fi date la o parte sau studiate într-o ordine diferită, aceasta nefiind importantă. Fiecare dintre capitole a fost scris sub formă de unitate autonomă, facându-se trimiteri la alte capitole în punctele relevante.
ÎNDRUMĂRI PENTRU FOLOSIREA ACESTEI CĂRŢI
»

O La sfârşitul fiecărui capitol există puncte de rezumat.
LECTURI SUPLIMENTARE
La sfârşitul fiecărui capitol se mai găseşte şi o listă cu lecturi suplimentare, indicată în margine prin simbolul |JJ,
8
1. CE ESTE SOCIOLOGIA?
CONCEPTE DE BAZA
ESTE SOCIOLOGIA O ŞTIINŢĂ?
SCOPUL SOCIOLOGIEI; UN PRIM EXEMPLU
DEZVOLTAREA ABORDĂRII SOCIOLOGIEI
Studierea sociologiei • Consecinţe intenţionale şi neintenţionate
PRIMELE ORIGINI Auguste Comte • Emile Dürkheim • Karl Marx • Max Weber
CUM NE POATE AJUTA SOCIOLOGIA ÎN VIAŢĂ? Conştiinţa diferenţelor culturale
- Evaluarea efectelor politice
- Conştiinţa de sine • Rolul sociologului în societate

CONCLUZII
REZUMAT
GÂNDITORI CONTEMPORANI Michel Foucault şi Jürgen Habermas
TERMENI IMPORTANT!
9
CONCEPTE DE BAZA
sociologic • ştiinţă
Ne aflăm, la sfârşitul secolului XX, într-o lume care ne îngrijorează profund şi care totuşi este plină de cele mai extraordinare promisiuni pentru viitor. Este o lume într-o continuă schimbare, marcată de adânci conflicte, tensiuni şi divizări sociale dar şi de agresiunea distructivă a tehnologiei moderne asupra mediului înconjurător. Şi totuşi, avem posibilitatea de a ne controla destinul şi de a ne crea o viaţă mai bună, imposibil de imaginat de generaţiile anterioare.
Cum s-a format această lume? De ce condiţiile noastre de viată sunt atât de
> 5
diferite de cele ale părinţilor şi bunicilor noştri? în ce direcţii se va produce schim¬barea în viitor? Aceste întrebări sunt o preocupare primordială în societate, un domeniu de studiu cu un rol fundamental, în consecinţă, în cultura intelectuală modernă.
O SOCIOLOGIA este studiul vieţii sociale umane, a grupurilor şi societăţilor. Este un demers îndrăzneţ şi de mare responsabilitate, întrucât subiectul ei este rezultatul propriului nostru comportament ca fiinţe sociale. Scopul studierii sociologiei este extrem de larg, de la analiza.întâlnirilor trecătoare dintre diferiţi indivizi pe stradă până la investigarea proceselor sociale globale. Un scurt exemplu ne va oferi o primă idee despre natura şi obiectivele sociologiei.
SCOPUL SOCIOLOGIEI: UN PRIM EXEMPLU
Aţi fost vreodată îndrăgostit? Cu siguranţă că da. Majoritatea oamenilor trecuţi de pubertate ştiu ce înseamnă a îi îndrăgostit. Dragostea şi aventura romantică înseamnă, pentru mulţi dintre noi, unele dintre

sentimentele cele mai intense pe care le trăim. De ce se îndrăgostesc oamenii? Răspunsul pare, la prima vedere, evident. Dragostea exprimă o atracţie reciprocă, fizică şi personală, pe care doi indivizi o resimt unul pentru celălalt. în ziua de azi am putea privi cu scepticism ideea „dragostei veşnice", dar tindem să credem că a te îndrăgosti este o experienţă născută din emoţii universal-umane. Pare natural de aceea ca un cuplu care se îndrăgosteşte să-şi dorească împlinirea personală şi sexuală a relaţiei lor, eventual sub forma căsătoriei.
Şi totuşi această situaţie, atât de firească azi, este de fapt neobişnuită. A te îndrăgosti nu este o experienţă prin care trec majoritatea oamenilor din lume - iar acolo unde ea se întâmplă, arareori este considerată a avea vreo legătură cu căsătoria. Ideea dragostei romantice s-a răspândit de curând în societatea noastră şi nu a existat niciodată în majoritatea altor culturi.
Abia în vremurile modeme dragostea şi sexualitatea au început să fie percepute una în legătură eu cealaltă. John Boswell, cercetător al istoriei Europei medievale,

observa cât de neobişnuite sunt ideile noastre moderne despre dragostea romantică.
In Europa evului mediu, practic nimeni nu se căsătorea din dragoste. Exista chiar o zicală medievală: „a-ţi iubi soţia şi cu sufletul înseamnă adulter". în vremurile acelea şi încă secole mai târziu, bărbaţii şi femeile se căsătoreau pentru a păstra proprietatea în familie sau pentru a creşte copii care să lucreze la ferma familiei. Odată căsătoriţi, ei puteau deveni tovarăşi apropiaţi; aceasta se întâmpla de regulă după căsătorie, mai curând decât înainte. Uneori partenerii aveau aventuri sexuale în afara căsătoriei, dar acestea afectau prea puţin emoţiile pe care le asociem cu dragostea. Dragostea romantică era privită în cel mai bun caz ca o slăbiciune şi în cel mai rău caz ca o boală.
Atitudinea noastră actuală se află aproape la polul opus. Boswell vorbeşte pe bună dreptate despre „o reală obsesie a culturii industriale moderne", legată de dragostea romantică:
Cei scufundaţi în „oceanul dragostei" au tendinţa de a lua în serios... Prea puţine culturi premoderne sau contemporane ne-industrializate ar fi de acord cu afirmaţia - de netăgăduit în Occident - că „scopul în viaţă al unui bărbat este de a iubi o femeie, iar scopul în viaţă al unei femei este de a iubi un bărbat". Majoritatea oamenilor, din majoritatea epocilor şi locurilor, ar găsi că aceasta este o măsură cam jalnică a valorilor umane! (Boswell, 1995,p. XIX)
De aceea, dragostea romantică nu poate fi înţeleasă ca parte naturală a vieţii umane; ea a fost mai curând determinată de numeroase influenţe sociale şi istorice. Acestea influenţe sunt studiate de sociologi.
Cei mai mulţi dintre noi percepem lumea în funcţie de trăsăturile propriei noastre vieţi. Sociologia demonstrează necesitatea de a ne extinde înţelegerea asupra motivaţiei prezenţei şi comportamentului nostru. Ea ne arată că ceea ce se consideră a fi natural, inevitabil, bun sau adevărat, poate să nu fie aşa şi că „datele" vieţii noastre sunt puternic influenţate de forţe istorice şi sociale. înţelegerea modalităţilor subtile, dar complexe

şi profunde, în care vieţile noastre reflectă contextul experienţei noastre sociale, este esenţială în abordarea sociologică.

DEZVOLTAREA ABORDĂRII SOCIOLOGIEI

A învăţa să gândim în termeni sociologici - a tinde, cu alte cuvinte, spre o privire mai cuprinzătoare -înseamnă a cultiva imaginaţia. Ca sociologi avem nevoie, de exemplu, să ne imaginăm ce înseamnă experienţa sexuală şi cea a căsătoriei pentru oameni - pentru majoritatea umanităţii, în fond, până de curând - pentru care idealurile dragostei romantice par străine sau de-a dreptul absurde. Studierea sociologiei nu poate fi doar un proces de rutină, de dobândire de cunoştinţe. Sociologul este o persoană capabilă a se desprinde de imediateţea circumstanţelor personale şi de a-şi reprezenta lucrurile într-un context mai larg. Munca sociologică depinde de ceea ce

autorul american C. Wright Mills numea, printr-o expresie devenită celebră, imaginaţia sociologică (Mills, 1970).

Imaginaţia sociologică necesită, mai ales, „să ne detaşăm de rutina familiară a vieţilor noastre, pentru a putea privi altfel." Să luăm simplul gest al băutului unei ceşti de cafea. Ce putem spune, din punct de vedere sociologic, despre un gest în aparenţă atât de neinteresant? O mulţime de lucruri. Putem arăta mai întâi că o ceaşcă de cafea nu este doar o băutură reconfortantă. Ea posedă o valoare simbolică, ca parte a activităţilor noastre sociale zilnice. Adesea, ritualul asociat cu băutul cafelei este mult mai important decât consumarea băuturii înseşi. Doi oameni care plănuiesc să se întâlnească pentru a lua cafeaua împreună sunt probabil mai interesaţi de întâlnirea în sine şi de discuţie decât de ceea ce consumă. Băutul şi mâncatul oferă, de fapt în toate tipurile de societate, ocazii pentru interacţiuni sociale şi îndeplinirea de ritualuri - iar acestea constituie un subiect important pentru studiul sociologic.

în al doilea rând, cafeaua este un drog ce conţine cofeină, cu efect stimulativ asupra creierului. în majoritatea culturilor occidentale, marii băutori de cafea nu sunt consideraţi narcomani. Ca şi alcoolul, cafeaua este un drog acceptabil social, în timp ce marijuana, de. exemplu, nu este. Şi totuşi, există societăţi care tolerează consumul de marijuana sau chiar de cocaină, dar resping atât cafeaua cât şi alcoolul. Sociologii sunt interesaţi de ceea ce determină aceste contraste.

SOCIOLOGIA CAFELEI

L Valoarea svnholic&Pentru mulţi occxelentali cafeaua consumată dimineaţa este un ritual personal, urmat îh ciirsxil ziîei de cafeaua luată' Impreunacu alţii - ritual social

2. Folosirea ca drog. Multă lume bea cafea „pentru a se trezi". în unele societăţi folo¬sirea ei este interzisă.

3, Relaţiile sociale şi econ ambalarea, distribuţia; şi: vânzarea cafelei este o întreprindere globală, câre; implică mai multe culturi, grupuri sociale şi organizaţii din cadrul acestor culturi dar şi mii de indivizi, O bună: parte

din;eafeaua^: consumată în Europa şi Statele lJmie este importată din America de Sud.
A.: Dezvoltarea socială şi economică' în trecut. „Relaţiile cáfeléi-s actualmente în funcţiune nu au existat diritotdeaüna. Ele s-aüdezvoltat treptatei; :potidisparea^.în^viito^

kl.
12
in al treilea rând, un individ care bea o ceaşcă de cafea este implicat într-un ir.samblu complex de relaţii sociale şi economice, ce cuprinde întreaga lume. Producerea, transportul şi distribuirea cafelei necesită tranzacţii continue între persoane aflate la mii de kilometri depărtare de băutorul de cafea. Studierea acestor tranzacţii globale este o sarcină importantă a sociologiei, întrucât multe aspecte ale vieţii noastre sunt în prezent afectate de influenţe şi de comunicaţii mondiale.
In sfârşit, sorbitul unei ceşti de cafea presupune un întreg proces de dezvoltare j^cială şi economică anterioară. Alături de alte componente ale dietei occidentale icruale curente - cum ar fi ceaiul, bananele, cartofii şi zahărul alb - cafeaua a devenit : băutură consumată pe scară largă, abia la sfârşitul secolului XIX. Deşi băutura provine din Orientul Mij lociu, consumul în masă, datează abia din perioada expansiunii coloniale occidentale, de acum un secol şi jumătate. Practic, toată cafeaua care se : ensumă în prezent în Occident provine din zone (America de Sud şi Africa) colonizate ¿e europeni; în nici un caz ea nu face parte din dieta „naturală" occidentală.
Studierea sociologiei
Imaginaţia sociologică ne permite să realizăm că multe evenimente ce par să privească doar individul reflectă, de fapt, probleme mult mai ample. Divorţul, de exemplu, poate fi un proces extrem de dificil pentru cineva care trece prin el - ceea ;e Mills numeşte, o problemă personală. Dar divorţul, arată el, este totodată o problemă publică într-o societate cum e cea prezentă din Marea Britanie, unde peste o treime dintre căsătorii se destramă în primii zece ani. Şomajul, pentru a lua alt exemplu, poate fi o tragedie personală pentru cineva rămas iară serviciu şi aflat în imposibilitatea de a-şi găsi o altă slujbă. El devine însă mai mult decât un motiv de disperare individuală atunci când milioane de oameni dintr-o anumită societate se află în aceeaşi situaţie: este o problemă publică, expresia unei largi tendinţe sociale.
încercaţi să aplicaţi propriei dumneavoastră vieţi acest mod de abordare. Nu e necesar să vă gândiţi doar la evenimentele tulburătoare. Intrebaţi-vă, de exemplu, de ce întoarceţi paginile acestei cărţi, de ce aţi hotărât să studiaţi sociologia. S-ar putea să fiţi un student-nehotărât, care urmează un curs doar pentru a îndeplini exigenţele obţinerii unei diplome. Sau aţi putea deveni un entuziast dornic să descopere mai multe în legătură cu acest subiect. Oricare v-ar fi motivaţiile, este probabil că aveţi multe lucruri în comun cu alţi cititori de sociologie, iară să fiţi neapărat conştient de aceasta. Hotărârea dumneavoastră personală reflectă poziţia dumneavoastră în societate luată în ansamblu.

Vi se potrivesc următoarele caracteristici? Sunteţi tânăr? De rasă albă? Aparţineţi intelectualităţii sau păturii funcţionarilor? Aţi desfăşurat, sau mai.desfaşuraţi încă, vreo muncă suplimentară pentru a vă completa veniturile? Doriţi să vă găsiţi o slujbă bună atunci când veţi termina studiile, dar nu sunteţi deosebit de studios? Nu prea ştiţi ce este sociologia, dar credeţi că arc dc-a facc cu felul în care se comportă oamenii în grup? Peste trei sferturi dintre dumneavoastră vor răspunde afirmativ la

toate aceste întrebări. Studenţii nu sunt o categorie tipică pentru întreaga populaţie, dar tind să provină din mediile privilegiate. Iar atitudinile lor le reflectă adesea pe acelea ale prietenilor şi cunoştinţelor lor. Provenienţa noastră socială este determinantă în deciziile pe care le luăm.
Dar închipuiţi-vă că răspundeţi negativ la una sau mai multe dintre întrebările de mai sus. Aţi putea proveni dintr-un mediu minoritar sau dintr-unul sărac. Puteţi fi o persoană matură sau în vârstă. Totuşi, probabil că următoarele concluzii vi se potrivesc. Aţi luptat pentru a ajunge unde sunteţi; a trebuit să înfruntaţi reacţii ostile din partea prietenilor şi a celorlalţi, atunci când le-aţi spus că intenţionaţi să urmaţi o facultate; sau combinaţi educaţia superioară cu concediul pentru creşterea copiilor.
Deşi suntem cu toţii influenţaţi de contextul social în care ne aflăm, nimeni nu este pur şi simplu determinat în comportamentul său de acest context. Posedăm şi ne creăm propria noastră individualitate. Sociologia este cea care trebuie să investigheze conexiunile dintre ceea ce face societatea din noi şi ceea ce facem noi înşine din noi. Activitatea noastră structurează - modelează - lumea socială înconjurătoare şi este totodată structurată de ea.
Conceptul de structură socială este important în sociologie. El se referă la faptul că, contextul social al vieţii noastre nu constă doar din înşiruiri întâmplătoare de evenimente sau acţiuni; ele sunt structurate în moduri distincte. Există anumite regularităţi în modul nostru de comportament şi în relaţiile noastre interumane. Dar structura socială diferă de structura fizică, cum ar fi cea a unei clădiri, care există independent de relaţiile umane. Ea se reconstruieşte în fiecare moment prin „cărămizile" care o compun - fiinţe umane ca oricare dintre noi.
Consecinţe intenţionale şi neintenţionale
Acest proces permanent al construcţiei şi reconstrucţiei vieţii sociale se bazează pe sensurile date de oameni, acţiunilor lor. Dar acţiunile noastre pot produce rezultate diferite de ceea ce dorim. Sociologii fac o distincţie clară între scopul comportamentului nostru - ceea ce intenţionăm să facem să se întâmple - şi consecinţele neintenţionale ale aceluiaşi comportament. De exemplu, doi părinţi doresc ca fiii lor să se conformeze modelului de comportament socialmente acceptat. Pentru aceasta, ei acţionează într-o manieră strictă şi autoritară. Consecinţele neintenţionale ale autoritarismului lor îi pot face însă pe copii să se revolte şi să se îndepărteze de standardele obişnuite de comportament.

Uneori, acţiunile întreprinse cu un anumit scop au consecinţe care de fapt împiedică îndeplinirea acelui scop. Acum câţiva ani, la New York proprietarii clădirilor deteriorate din cartierele sărace au fost obligaţi prin lege să le renoveze până la un standard minim de confort. Intenţia era aceeea de a îmbunătăţi nivelul de bază al caselor disponibile pentru păturile sociale sărace. Rezultatul a fost că proprietarii de clădiri deteriorate le-au abandonat cu totul sau le-au dat alte întrebuinţări, aşa încât s-a produs o şi mai acută lipsă de spaţii locuibile decât înainte.
14
Ceea ce facem în viaţă şi modul în care acţiunile noastre îi afectează pe ceilalţi trebuie înţeles ca un amestec de consecinţe intenţionale şi neintenţionale. Sarcina sociologiei este de a studia echilibrul rezultat dintre reproducerea socială şi transformarea socială. Reproducerea socială se referă la felul în care se menţin în timp societăţile; transformarea socială la schimbările pe care le suferă acestea. Reproducerea socială are loc datorită continuităţii acţiunilor oamenilor zi de zi, an de an, în practicile lor sociale. Schimbările se întâmplă atât pentru că oamenii le doresc, cât şi din cauza unor consecinţe pe care nimeni nu le doreşte sau prevede.
PRIMELE ORIGINI
Noi, fiinţele umane, am fost întotdeauna curioase să ne cunoaştem motivele comportamentului, dar timp de mii de ani, încercarea de a ne înţelege pe noi înşine s-a bazat pe modalităţi de gândire transmise din generaţie în generaţie, adesea exprimate în termeni religioşi. (De exemplu, înaintea afirmării ştiinţei moderne, mulţi oameni credeau că unele fenomene naturale, cum ar fi cutremurele, erau produse de zei şi spirite.) Studiul obiectiv şi sistematic al comportamentului uman şi al societăţii este o rezultantă relativ recentă, ale cărei origini datează de la începuturile anilor 1800. Fundalul pe care şi-au făcut apariţia originile sociologiei îl reprezintă seria de schimbări radicale produse de Revoluţia Franceză de la 1789 şi de apariţia Revoluţiei Industriale în Europa. Dispariţia modurilor de viaţă tradiţionale provocată de aceste schimbări a determinat încercarea gânditorilor de a formula o nouă înţelegere atât a lumii sociale cât şi a celei naturale.
Un factor-cheie a fost folosirea ştiinţei în locul religiei, în încercarea de a înţelege lumea. Tipurile de întrebări la care gânditorii secolului XIX îşi propuneau să răspundă - care este natura umană? de ce este societatea structurată aşa cum este? cum şi de ce se schimbă societăţile? - sunt aceleaşi pe care şi le pun şi sociologii de azi. Lumea noastră modernă este diferită în mod radical de cea din trecut; sarcina sociologiei constă în a ne ajuta să înţelegem această lume şi ceea ce este probabil să ne aducă viitorul.
Auguste Comte
Desigur că, un individ singur, nu poate pune bazele unui întreg domeniu de studiu; au existat multe contribuţii la iniţierea gândirii sociologice. Totuşi, un loc important îi este acordat autorului francez Auguste Comte (1798-1857), chiar şi numai pentru meritul de a fi inventat cuvântul „sociologie". Comte a folosit iniţial termenul „fizică socială", dar unii dintre rivalii săi intelectuali din epocă foloseau acelaşi termen. Comte a

vrut să-şi deosebească părerile de ale lor, de aceea a inventat termenul de „sociologie" pentai a descrie subiectul domeniului de care dorea să se ocupe.
15
Auguste Comte, 1798-1857
Comte credea că acest domeniu nou putea duce la cunoaşterea societăţii bazându-se pe evidenţa ştiinţifică. El considera sociologia drept ultima ştiinţă de dezvoltare ce deriva din fizică, chimie şi biologic, dar şi cea mai complexă şi mai importantă dintre toate. Sociologia, susţinea el, ar trebui să contribuie la bunăstarea umanităţii, folosind ştiinţa pentru înţelegerea şi, prin aceasta, prevederea şi controlul comportamentului uman. Spre sfârşitul carierei sale, Comte şi-a construit planuri ambiţioase pentru refacerea societăţii franceze în special şi pentru societăţile umane în general, bazându-se pe interpretarea sa sociologică.
r •
Emile Durkheim
Scrierile unui alt autor francez, Emile Durkheim (1858-1917), au avut un im¬pact de durată asupra sociologiei moderne decât cele ale lui Comte. Deşi a preluat şi dezvoltat unele aspecte din lucrările lui Comte, Durkheim considera că multe din ideile predecesorului său erau prea speculative şi vagi şi că acesta nu-şi îndeplinise demersul - acela de a pune bazele ştiinţifice ale sociologiei. După părerea lui Durkheim, pentru a deveni ştiinţifică, sociologia trebuie să studieze acţiunile noastre ca indivizi, cum ar fi starea economiei sau influenţa religiei. Durkheim credea că trebuie să ne studiem viaţa socială cu aceeaşi obiectivitate, cu care oamenii de ştiinţă studiază lumea naturală. Faimosul său prim principiu al sociologiei era: „Studiază faptele sociale ca pe nişte lucruri]" Prin aceasta el înţelegea că viaţa socială poate fi analizată la fel de riguros ca şi obiectele sau fenomenele naturale.

16
Ca şi ceilalţi gânditori importanţi din sociologie, Durkheim era preocupat de schimbările pe care le suferea societatea în timpul vieţii sale. El credea că ceea ce susţine o societate sunt valorile şi obiceiurile împărtăşite de membrii ei. Analiza sa asupra schimbării sociale se baza pe dezvoltarea diviziunii muncii (adâncirea distincţiilor complexe între diferitele ocupaţii). Durkheim susţinea că diviziunea muncii a înlocuit treptat religia ca bază a coeziunii sociale. Pe măsură ce diviziunea muncii se adânceşte, oamenii devin tot mai dependenţi unul de altul, întrucât fiecare are nevoie de bunuri şi servicii oferite de cei care le furnizau. După Durkheim, procesele schimbării în lumea modernă sunt atât de rapide şi puternice, încât dau naştere unor dificultăţi sociale majore, pe care el le leagă de anemie, o stare de inutilitate sau disperare provocată de viaţa socială modernă. Reperele şi standardele morale tradiţionale, asigurate mai înainte de religie, sunt răsturnate de dezvoltarea socială modernă, iar aceasta inoculează numeroşilor indivizi din societăţile moderne sentimentul că viaţa lor cotidiană este lipsită de sens.
Unul dintre studiile cele mai cunoscute ale lui Durkheim s-a ocupat de analiza suicidului (Durkheim 1952, publicată iniţial în 1897). Suicidul

pare să fie un act pur personal, rezultat al unei nefericiri personale extreme. Durkheim a arătat însă că factorii sociali exercită o influenţă fundamentală asupra comportamentului suicidal - una dintre aceste influenţe fiind anomia. Ratele de suicid arată anumite trăsături care revin mereu, iar acestea trebuie explicate'din punct de vedere sociologic. Deşi se pot aduce multe obiecţii studiului lui Durkheim, rămâne o lucrare clasică, a cărei relevanţă pentru sociologie nu s-a pierdut nici astăzi.

Emile Durkheim. 1858-1917

Karl Marx
Ideile lui Karl Marx (1818-1883) contrastează puternic cu cele ale lui Comte şi Durkheim, dar, ca şi ei, Marx a încercat să explice schimbările care aveau loc în societate în vremea Revoluţiei Industriale. în tinereţe, activităţile sale politice l-au pus în conflict cu autorităţile germane; după o scurtă şedere în-Franţa, s-a stabilit permanent în exil în Anglia.
Scrierile lui acoperă o mare diversitate de domenii. Chiar şi cei mai înverşunaţi critici ai săi îi consideră lucrările ca fiind importante pentru dezvoltarea sociologiei. Multe dintre ele se concentrau pe probleme economice dar întrucât era preocupat întotdeauna să lege problemele economice de instituţiile sociale, opera lui a fost şi încă mai este plină de semnificaţii sociologice.
Punctul lui de vedere era fundamentat pe ceea ce el numea concepţia materialistă asupra istoriei. Conform acesteia, nu ideile sau valorile umane sunt cauza principală a schimbării sociale (aşa cum susţinea Durkheim). Mai degrabă schimbarea socială este determinată, în primul rând, de influenţele economice. Conflictele dintre clase - bogaţii opuşi săracilor - constituie motivaţia dezvoltării istorice. După propria sa exprimare, „Toată istoria umană de până acum este istoria luptei de clasă".
Deşi a scris despre diferite epoci istorice, Marx s-a concentrat asupra schimbării în vremurile moderne. Pentru el, cele mai importante schimbări erau legate de dezvoltarea capitalismului. Capitalismul este un sistem de producţie care contrastează radical cu sistemele economice anterioare din istorie, întrucât implică producţia de bunuri şi servicii vândute unei largi categorii de consumatori. Cei care deţin capital -

Karl Marx. 1818-1883

fabrici, maşini şi mari sume de bani - formează clasa conducătoare. Populaţia în masă alcătuieşte o clasă de muncitori salariaţi numită şi clasa muncitoare, care nu posedă mijloace pentru a se întreţine, ci trebuie să-şi găsească slujbe oferite de posesorii de capital. Capitalismul este deci un sistem de clasă, în care conflictul dintre clase este un fenomen des întâlnit.
După Marx, în viitor capitalismul va fi înlocuit de o societate fără clase, fară diferenţe între bogaţi şi săraci. El nu vroia să spună prin aceasta că toate inegalităţile dintre indivizi vor dispărea. Mai degrabă, societăţile nu

vor mai fi împărţite într-o clasă restrânsă, care să deţină monopolul puterii economice şi politice şi marea masă a poporului, care beneficiază prea puţin de bunurile pe care le crează prin munca sa. Sistemul economic va fi reglementat de proprietatea comună şi va fi întemeiată o societate mai egalitară decât cea cunoscută în prezent.
Opera lui Marx a avut un ecou imens asupra lumii secolului XX. Până de curând, înaintea căderii comunismului sovietic, peste o treime din populaţia lumii trăia în ţări ale căror guverne susţineau că se inspirau din ideile lui Marx. în plus, mulţi sociologi au fost influenţaţi de ideile lui Marx despre clasele sociale şi diviziunea socială.

Max Weber

Ca şi Marx, Max Weber (1864-1920) nu poate fi etichetat drept simplu sociolog; interesele şi preocupările lui au acoperit mai multe domenii de cercetare. Născut în Germania, unde şi-a desfaşurat cea mai mare parte a carierei sale academice, Weber fiind o persoană cu o vastă cultură. în lucrările sale un loc important este dedicat economiei, dreptului, filosofiei şi istoriei comparate, cât şi sociologiei, iar o mare parte din opera sa se ocupă de dezvoltarea capitalismului modern. La fel ca şi ceilalţi gânditori ai vremii sale, Weber a încercat să înţeleagă schimbarea socială. El a fost influenţat de Marx dar a avut şi opinii deosebit de critice în legătură cu unele din ideile de bază ale acestuia. Respingând concepţia materialistă asupra istoriei, el considera conflictul de clasă ca fiind mai puţin semnificativ decât o făcuse Marx. în opinia lui Weber, factorii economici sunt importanţi, dar ideile şi valorile au un impact mai mare asupra schimbării sociale.
Unele dintre operele sale cele mai influente s-a ocupat cu analiza distincţiei între societatea occidentală şi alte tipuri majore de civilizaţii. A studiat religiile din China, India şi Orientul Apropiat, aducând în cursul acestor cercetări contribuţii importante la dezvoltarea sociologiei religiilor. Comparând sistemele religioase cele mai răspândite din China şi India cu cele din Occident, Weber conchidea că anumite aspecte ale credinţei creştine au influenţat puternic afirmarea capitalismului. Această perspectivă nu a rezultat, aşa cum credea Marx, doar din schimbările sociale. în opinia lui Weber, ideile şi valorile culturale contribuie la formarea societăţii şi a acţiunilor noastre individuale. Modul în care Weber înţelegea natura societăţilor modeme şi motivele răspândirii modului occidental de viaţă în întreaga lume contrastează, de asemenea, puternic cu cel al lui Marx. După părerea lui Weber, capitalismul - un mod specific de organizare

a întreprinderilor economice - este doar unul dintre factorii principali care determină schimbarea socială. Caracteristic capitalismului, şi în unele privinţe fundamental, este impactul ştiinţei şi al birocraţiei. Ştiinţa a determinat tehnologia modernă şi va continua să o facă în orice societate viitoare. Birocraţia este unicul mod de a organiza în mod eficient mase largi de oameni, de aceea se dezvoltă inevitabil o dată cu creşterea economică şi politică. Dezvoltarea ştiinţei, a tehnologiei

modeme şi a birocraţiei a fost descrisă de Weber în ansamblu ca o raţionalizare - organizarea vieţii sociale şi economice conform principiilor eficienţei şi pe baza cunoştinţelor tehnice.
GÂNDITORI CONTEMPORANI Michel Foucault şi Jürgen Habermas
Printre cei mai proeminenţi gânditori sociologi din epoca modernă trebuie menţionaţi francezul Michel Foucault (1926-1984) şi scriitorul german Jürgen Habermas (n. 1929). Ca şi fondatorii sociologiei clasice, nici unul dintre ei nu s-a ocupat doar de sociologie, ci fiecare a scris de asemenea, lucrări filosofice şi istorice.
Foucault este considerat ca fiind una dintre minţile cele mai luminate ale gândirii sociale din secolul XX. Opera lui se referă la un subiect similar celui analizat de Weber în studiile sale despre birocraţie: dezvoltarea închisorilor, spitalelor, şcolilor şi altor organizaţii cu o largă răspândire. Cercetările ulterioare ale lui Foucault, legate de sexualitate şi ego, au exercitat şi ele o influenţă marcantă, în special asupra autoarelor feministe. După Foucault, „sexualitatea" (aşa cum am remarcat mai devreme despre dragostea romantică) nu a existat dintotdeauna, ci a fost creată în procesul dezvoltării sociale. în societatea modernă, sexualitatea devine ceva ce „avem" - o proprietate a sinelui.

Studierea puterii - felul în care indivizii şi grupurile îşi ating scopurile în detrimentul celorlalţi - este de o importanţă fundamentală în sociologie. Marx şi Weber, dintre gânditorii clasici, au acordat o importanţă deosebită puterii. Foucault a continuat câteva dintre liniile de gândire trasate de aceştia. De exemplu, sexualitatea, în opinia sa, este totdeauna legată de puterea socială. El a lansat ideea că acumularea de cunoştinţe duce la o mai mare libertate. Insă el concepea cunoaşterea ca un mijloc de „a păstra repere" în privinţa oamenilor şi de a-i controla.
Habermas este probabil gânditorul de frunte al sociologiei mondiale de azi. A fost influenţat în special de Marx şi Weber, dar s-a inspirat şi din alte tradiţii şi concepţii. După el, societăţile capitaliste, în care schimbarea este permanent prezentă, tind să distrugă ordinea morală de care depind de fapt. Trăim într-o ordine socială a cărei creştere economică tinde să determine orice altceva, dar această situaţie duce la o lipsă de sens în viaţa cotidiană. Cu aceasta Habermas revine la conceptul de anomie a Iui Durkheim, deşi îl aplică într-un mod nou şi original.
ESTE SOCIOLOGIA O ŞTIINŢĂ?
O Durkheim, Marx şi ceilalţi fondatori ai sociologiei au considerat-o ŞTIINŢĂ. Dar putem studia cu adevărat viaţa socială umană într-un mod ştiinţific? Pentru a răspunde la această întrebare trebuie să stabilim ce înseamnă cuvântul ştiinţă. Ce este ştiinţa?
Ştiinţa este folosirea metodelor sistematice de investigare empirică, analizarea Jatelor, gândirea teoretică şi exprimarea logică a argumentelor, pentru a forma un ansamblu de cunoştinţe despre un subiect anume. Conform acestei definiţii, sociologia este o întreprindere ştiinţifică. Ea presupune metode sistematice de investigare empirică, analiza datelor şi formularea de teorii în lumina evidenţei şi a argumentelor logice.

Totuşi, studierea fiinţelor umane este diferită de observarea evenimentelor din lumea fizică, iar sociologia nu ar trebui să fie privită ca o ştiinţă naturală la modul direct. Spre deosebire de obiectele din natură, oamenii sunt fiinţe conştiente de sine, fapt ce conferă scop şi sens acţiunilor Ion Nici nu putem descrie viaţa socială cu precizie, dacă nu deţinem mai întâi conceptele pe care oamenii le aplică 111 comportamentul ".or. De exemplu, pentru a eticheta o moarte drept un suicid, este necesar să ştim ce intenţiona persoana în cauză la momentul respectiv. Suicidul are Ioc doar atunci când individul are în minte o acţiune auţodistructivă. Despre cineva care apare întâmplător în faţa unei maşini şi este lovit mortal nu se poate afirma că s-a sinucis.
Faptul că nu putem studia fiinţele umane exact în acelaşi fel ca obiectele din natură este întrucâtva în avantajul sociologiei. Cercetătorii sociologi au avantajul că întrebările pot fi puse direct acelora pe care îi studiază - fiinţelor umane. In unele privinţe sociologia întâmpină dificultăţi neîntâlnite, în ştiinţele naturale. Oamenii conştienţi de faptul că activităţile lor sunt urmărite adesea tind să nu se mai comporte în modul lor normal. Ei se pot înfăţişa, conştient sau inconştient, într-un mod diferit de atitudinile lor normale. Ei pot chiar încerca să „ajute" cercetătorul, dându-i răspunsurile pe care cred că acesta le aşteaptă.
21
CUM NE POATE AJUTA SOCIOLOGIA ÎN VIAŢĂ?
Sociologia are numeroase implicaţii practice în viaţa noastră, aşa cum sublinia Mills dezvoltându-şi ideea imaginaţiei sociologice.
Conştiinţa diferenţelor culturale
Mai întâi, sociologia ne permite să percepem lumea socială din mai multe perspective. Adesea, dacă înţelegem corect cum trăiesc ceilalţi, căpătăm totodată o mai bună înţelegere a propriilor noastre probleme. Aplicarea politicilor fără să fie bazate pe o cunoştinţă informată asupra modului de viaţă al oamenilor pe care-i va afecta are prea puţine şanse de succes. Astfel, un asistent social alb, ce îşi desfăşoară activitatea într-o comunitate predominant neagră, nu va câştiga încrederea membrilor ei fară a-şi cultiva sensibilitatea faţă de experienţa socială diferită, ce separă adesea albii de negri.
Evaluarea efectelor politice
In al doilea rând, cercetarea sociologică oferă un ajutor practic în afirmarea rezultatelor iniţiativelor politice. Un program de reformă practică poate eşua pur şi simplu în realizarea scopurilor sale sau poate produce consecinţe neintenţionale nefericite. De exemplu, în anii care au urmat celui de-al doilea război mondial, în multe ţări s-au construit în centrele urbane blocuri de locuinţe de mari dimensiuni. Acestea erau prevăzute să asigure o cazare la standarde înalte pentru grupurile de oameni defavorizate din cartierele mărginaşe şi ofereau facilităţi de aprovizionare cu diferite bunuri şi alte servicii civice necesare. Totuşi, cercetările au demonstrat că mulţi oameni, care se mutaseră din locuinţele lor anterioare în blocurile turn se simţeau izolaţi şi nefericiţi. Construcţiile înalte şi centrele de aprovizionare în zonele sărace erau jefuite adesea şi deveneau o adevărată oază pentru tâlhari şi alţi infractori.

Conştiinţa de sine
în al treilea rând, şi într-un anume fel cel mai important, sociologia ne poate înzestra cu conştiinţă de sine - o cunoaştere de sine mai profundă. Cu cât ştim mai multe despre motivele actelor noastre, cât şi despre acţiunile în general ale societăţii noastre, cu atât devenim mai capabili în a influenţarea propriul viitor. Nu ar trebui să concepem sociologia ca pe un lucru folositor doar politicienilor - adică a celor dm sferele puterii - pentru luarea deciziilor în cunoştinţă de cauză. Nu se poate considera că oamenii aflaţi la putere au totdeauna în vedere interesele celor lipsiţi de putere sau defavorizaţi, în politica pe care o practică. Grupurile cu conştiinţă de

sine beneficiază deseori de pe urma cercetării sociologice şi răspund într-un mod eficient politicilor guvernamentale sau au iniţiative politice proprii. Grupurile de auto-ajutorare, cum sunt Alcoolicii Anonimi şi unele mişcări sociale, ca aceea ecologică, sunt exemple de grupuri sociale care au urmărit să producă direct reforme practice, cu un succes considerabil.
Rolul sociologului în societate
în ultimul rând, sociologii sunt direct preocupaţi de probleme practice şi profesionale. Persoanele care au o formaţie sociologică se numără atât printre consultanţii industriali, urbaniştii, lucrătorii sociali şi managerii de perâonal, cât şi în multe alte servicii practice.
Ar trebui ca sociologii înşişi să susţină cauza şi să se lupte pentru programe de reformă sau schimbări sociale? Unii cred că sociologia îşi poate păstra independenţa intelectuală doar dacă sociologii sunt nişte persoane studioase, neutre în controversele morale şi politice. Şi totuşi, există adesea o legătură între studiul sociologiei şi trezirea conştiinţei sociale. Nici o persoană care are o pregătire sociologică superioară nu poate rămâne insensibilă la inegalităţile existente în epoca noastră, la absenţa dreptăţii sociale în multe situaţii sociale şi la lipsurile de care suferă milioane de oameni. Un lucru neobişnuit ar fi ca sociologii să nu ia atitudine faţă de problemele practice şi ar fi ilogic ca ei să fie împiedicaţi să-şi formuleze expertizele în decursul acestor acţiuni.
CONCLUZII
Aşa cum reiese din acest capitol sociologia este o disciplină în care este omis propriul nostru punct de vedere asupra lumii, pentru a privi cu mai multă atenţie la influenţele care determină viaţa noastră şi pe cea a celorlalţi. Sociologia a apărut datorită unui efort intelectual distinct o dată cu dezvoltarea societăţilor moderne, al căror studiu rămâne principala sa preocupare. Sociologii se mai ocupă însă şi de o largă varietate de probleme legate de natura interacţiunii sociale şi de societăţile umane în general.
Sociologia nu e doar un domeniu intelectual abstract, ci are implicaţii practice majore în viaţa oamenilor. A deveni sociolog nu ar trebui să fie o ocupaţie academică plicticoasă! Cel mai bun mod pentru a ne asigura că nu se întâmplă aşa ceva este de a aborda subiectul de studiu într-un mod imaginativ şi de a lega ideile sociologice şi descoperirile de situaţii din propria noastră viaţă.

Pentru aceasta, una dintre modalităţi este de a deveni conştienţi de diferenţele dintre comportamentele de viaţă, pe care noi, în societăţile moderne, le considerăm a fi normale dar şi cele ale altor grupuri umane. Fiinţele umane au multe trăsături comune. Există numeroase variaţii între diferitele societăţi şi culturi. Ne vom ocupa de aceste similitudini şi diferenţe în capitolele 2 şi 3.

REZUMAT

O Sociologia poate fi definită ca fiind studiul sistemic al societăţilor umane, punând accent în special pe sistemele modeme industrializate.

© Sociologia a luat fiinţă din încercările oamenilor de a înţelege schimbările extinse care au apărut în societăţile umane în ultimele două sau trei secole. Schimbările luate în consideraţie nu sunt doar cele pe scară largă, deoarece, modificări majore s-au produs şi în cele mai intime şi personale trăsături ale vieţii oamenilor. Un astfel de exemplu ar putea fî punerea accentului pe dragostea romantică, ca bază a căsătoriei.

© In cercetarea sociologică este important să se facă distincţia între rezultatele intenţionale şi cele neintenţionale ale acţiunilor umane.

O Practica sociologică implică capacitatea de a gândi imaginativ şi detaşarea de ideile preconcepute asupra vieţii sociale.

© Printre fondatorii clasici ai sociologiei se disting patru personalităţi: Auguste Comte, Karl Marx, Emile Durkheim şi Max Weber. Comte şi Marx, care la mijlocul secolului XIX, au stabilit unele dintre problemele de bază ale sociologiei, elaborate mai târziu de Durkheim şi Weber. Acestea se referă la natura sociologiei şi la impactul dezvoltării societăţilor modeme asupra vieţii sociale.

© Michel Foucault şi Jürgen Habermas sunt cei mai importanţi gânditori sociologi contemporani. Opera lor dezvoltă în continuare teme formulate de fondatorii clasici.

© După aceştia, sociologia este o ştiinţă, în sensul că, implică metode sistematice de investigare şi evaluarea teoriilor, necesare evidenţierii şi argumentării logice. Aceasta însă nu putea fi modelată direct după ştiinţele naturale, deoarece, studierea comportamentului uman este fundamental diferită, sub mai multe aspecte, de studierea lumii naturale.

© Sociologia are. importante implicaţii practice. Ea poate contribui la critica socială şi la practica reformei sociale în mai multe feluri. Mai întâi, îmbunătăţirea înţelegerii unui anumit complex de circumstanţe sociale ne oferă adesea o şansă în plus de a le controla. în al doilea rând, sociologia ne asigură mijloace de a ne spori sensibilitatea culturală, permiţând politicii să se bazeze pe conştiinţa valorilor culturale divergente. In al treilea rând, putem investiga consecinţele (intenţionale şi neintenţionale) ale adoptării unui anumit program politic. In ultimul rând, şi poate cel mai important, sociologia produce conştiinţa de sine, oferind grupurilor şi indivizilor o şansă sporită de a-şi determina condiţiile propriei lor vieţi.

TERMENI IMPORTANT!

y

* imaginaţia sociologică
• anomie
• consecinţe intenţionale
* concepţie materialistă asupra

• consecinţe neintenţionate istoriei
• reproducere socială • capitalism
• transformare socială • conştiinţă de sine
24
2. CULTURA, SOCIETATEA ŞI INDIVIDUL
CONCEPTE DE BAZĂ
SPECIA UMANĂ
Sociobiologia • Evoluţie • Instincte şi
necesităţi biologice
DIVERSITATEA CULTURALĂ
IDENTITATE CULTURALĂ ŞI ETNOCENTRISM
SOCIALIZAREA
Copiii nesocializaţi
DEZVOLTAREA TIMPURIE A
COPILULUI
Dezvoltarea perceptuală • Plânsul şi zâmbitul • Bebeluşii şi îngrijitorii «
Dezvoltarea receptivităţii sociale
TEORII DESPRE DEZVOLTAREA COPILULUI
Freud şi psihanaliza • Teoria lui G.H. Mead
• Piaget: fazele dezvoltării cognitive
• Legături existente între teorii
CURSUL VIEŢII
Copilăria • Adolescenţa • Tânărul adult
• Vârsta adultă matură • Bătrâneţea SUCCESIUNEA
GENERAŢIILOR
SOCIALIZAREA ŞI LIBERTATEA INDIVIDUALĂ
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI
25
CONCEPTE DE BAZĂ
• cultură • societate • valori • socializare • inconştientul • conştiinţa de sine • identitate
Conceptele de CULTURĂ şi SOCIETATE, pe care le vom studia în acest capi¬tol, se numără printre noţiunile cu cea mai largă întrebuinţare din sociologie. Atunci când folosim cuvântul „cultură" într-o conversaţie zilnică obişnuită, ni-l imaginăm adesea ca fiind echivalent pentru „lucrurile" superioare de minte" - artă, literatură, muzică şi pictură. în accepţia dată termenului de către sociologi, el include atari activităţi, dar totodată şi foarte multe altele. Cultura se referă la modurile de viaţă ale membrilor unei societăţi sau ale grupurilor aparţinând unei societăţi. Ea include modul în care aceştia se îmbracă, tradiţiile de nuntă şi viaţa de familie, stilul lor de muncă, ceremoniile religioase şi maniera în care îşi petrec timpul liber.
„Cultura" poate fi deosebită în mod conceptual de „societate", dar între aceste - noţiuni există strânse legături. O societate reprezintă un sistem de interrelaţionări care pun în legătură un individ cu altul. Astfel de societăţi sunt întâlnite în Anglia, •Franţa şi Statele Unite. Acestea includ milioane de oameni; alte societăţi sunt cu mult mai mici aşa după cum vom vedea în următorul capitol.

Nici o cultură nu poate exista iară societate, aşa cum, nici o societate nu poate exista iară cultură. Fără cultură, n-am mai fi deloc „umani", în sensul în general al termenului. N-am avea un limbaj în care să ne exprimăm, n-am poseda simţul conştiinţei de sine, iar capacitatea noastră de gândire sau de judecată ar fi extrem de
limitată. în ce măsură atari caracteristici deosebesc fiinţele umane de animale? De
>
unde provin caracteristicile noastre în mod distinct „umane"? Care este natura firii umane? Aceste întrebări sunt esenţiale pentru sociologie, deoarece ele reprezintă baza întregului domeniu de studiu. Pentru a da răspunsuri, vom analiza atât ceea ce avem în comun, cât şi ceea ce ne doesebeşte în calitate de fiinţe umane faţă de celelalte specii existente.
SPECIA UMANĂ
Charles Darwin, pastor hirotonisit al Bisericii Anglicane, şi-a publicat cartea Despre originea speciilor în 1859, după două călătorii întreprinse în jurul lumii pe vasul Beagle. Strângând cu trudă observaţii despre diferite specii de animale, Darwin a emis o idee cu privire la dezvoltarea fiinţelor umane şi a animalelor, complet diferită de cele existente până atunci. în epocile trecute era un fapt obişnuit ca lumea să creadă în fiinţe jumătate fiare, jumătate oameni dar o dată cu apariţia descoperirilor lui Darwin acestea au fost înlăturate. Darwin susţinea că a descoperit traiectoria continuă de dezvoltare de la animale la fiinţe umane.

îri opinia sa, caracteristicile noastre umane au apărut în urma unui proces de transformări biologice, ce îşi aveau originile o dată cu apariţia vieţii pe pământ, în urmă cu mai mult de trei miliarde dé ani. Teoria lui Darwin referitoare la oameni şi animale a fost privită cu reticenţă chiar şi decât cea despre creaturile jumătate fiară, jumătate om. El a încercat să pună în aplicare una dintre cele mai disputate, dar în acelaşi timp convingătoare teorii ale ştiinţei moderne - teoria evoluţiei.
Evoluţia
»
Conform opiniei lui Darwin, dezvoltarea speciilor umane s-a produs ca urmare a unui proces întâmplător. In multe religii, inclusiv în creştinism, animalele şi fiinţele umane sunt considerate ca fiind create prin intervenţia divinităţii. In schimb, teoria evoluţiei socoteşte că dezvoltarea speciilor animale şi umane este lipsită de finalitate. Evoluţia reprezintă un rezultat a ceea ce Darwin denumea selecţie naturală. Ideea selecţiei naturale este una simplă. Toate fiinţele organice au nevoie, pentru a supravieţui, de hrană şi de alte resurse, cum ar fi protecţia faţă de fenomenele natu¬rale; nereprezentând însă suficiente resurse pentru asigurarea existenţei tuturor tipurilor de animale care trăiesc concomitent, din pricina faptului că ele produc mai multe progenituri decât are mediul înconjurător posibilitatea de a hrăni. Supra¬vieţuiesc cele care se adaptează Ia mediu, în vreme ce, celelalte, mai puţin capabile să facă faţă acestor cerinţe, -dispar. Unele animale sunt mai inteligente, se mişcă mai rapid sau posedă un simţ al văzului mai ascuţit decât altele. In lupta pentru supravieţuire, ele sunt avantajate în

comparaţie cu cele mai puţin înzestrate. Trăiesc mai mult şi au capacitatea de a procreea, transmiţându-şi caracteristicile generaţiilor următoare. Acestea sunt „selectate" pentru a supravieţui şi a se reproduce.
Un proces continuu de selecţie naturală are loc datorită mecanismului biologic al mutaţiei. Mutaţia reprezintă o transformare genetică întâmplătoare care schimbă caracteristicile biologice ale anumitor componenţi ai unei specii. Majoritatea mutaţiilor sunt fie dăunătoare, fie inutile din punctul de vedere al supravieţuirii, dar unele dintre ele conferă animalului un avantaj competitiv asupra altora: cei purtători de gene mutante vor avea în acest caz tendinţa de a supravieţui în detrimentul celor lipsiţi de ele. Acest proces explică atât modificările minore din interiorul speciilor, cât şi schimbările majore care conduc la dispariţia completă a lor. De exemplu, în urmă cu multe milioane de ani, reptilele gigante duceau o existenţă prosperă în, diferite regiuni ale pământului. Mărimea lor a devenit un handicap pe măsură ce mutaţiile suferite de alte specii, de dimensiuni mai mici, le confereau acestora alte opţiuni de adaptare. Strămoşii timpurii ai oamenilor se numărau printre aceste specii care se puteau adapta la mediu.
Cu toate că teoria evoluţiei a fost perfecţionată după epoca lui Darwin, structura esenţială a concepţiei lui Darwin continuă să se bucure de o largă răspândire. Teoria evoluţionistă ne oferă posibilitatea de a reconstitui o înţelegere clară a apariţiei diferitelor specii şi a relaţiilor dintre ele.
27
Fiinţele umane şi maimuţele
Există acum un consens general că evoluţia vieţii a început în oceane. Cu aproximativ patru sute de milioane de ani în urmă, şî-au făcut apariţia primele creaturi de uscat. Unele dintre acestea au evoluat devenind reptile de talie mare, care ulterior au fost înlocuite de către mamifere. Acestea sunt creaturi cu sânge cald care se reproduc prin relaţii sexuale. Cu toate că mamiferele erau cu mult mai mici ca mărime decât reptilele gigante, ele erau mai inteligente şi mai mobile. Mamiferele posedă o capacitate sporită de a învăţa din experienţe, în comparaţie cu alte animale, iar această însuşire şi-a atins apogeul de dezvoltare prin evoluţia speciei umane. Fiinţele umane fac parte dintr-un grup de mamifere superioare, primatele, care au apărut în urmă cu 70 de milioane de ani.
Din rândul speciilor animale, rudele noastre cele mai apropiate sunt cimpanzeul, gorila şi urangutanul. Se spune că la aflarea teoriei lui Darwin despre evoluţie, soţia episcopului de Worcester ar fi remarcat: „Că ne tragem din maimuţă? Dragul meu, să sperăm că nu-i adevărat. Dar dacă e adevărat, să sperăm că nu se împrăştie vestea." Aşa cum s-a întâmplat ulterior cu multe alte persoane „ea" nu înţelegea ce anume implică evoluţia. Fiinţele umane nu se trag din maimuţe; oamenii şi maimuţele descind din grupuri mult mai primitive de strămoşi care au trăit în urmă cu multe milioane de ani.
Sociobiologia

Cu toate că a fost recunoscută continuitatea evoluţiei dintre animale şi fiinţele umane, până de curând majoritatea biologilor au încercat să sublinieze calităţile distincte ale speciei umane. Această poziţie a fost pusă la îndoială de către sociobiologi, care disting paralele strânse dintre comportamentul uman şi cel al animalelor. Termenul de sociobiologie îi aparţine americanului Edward Wilson (Wilson, 1975, 1978). Acest termen se referă la aplicarea principiilor biologice în explicarea activităţilor sociale ale tuturor animalelor, inclusiv fiinţele umane. După Wilson, multe aspecte ale vieţii sociale umane se bazează pe alcătuirea noastră genetică. De exemplu^ anumite specii de animale posedă complicate ritualuri prenupţiale, prin care sunt realizate uniunea sexuală şi reproducerea. După spusele sociologilor, curtatul şi comportamentul sexual uman implică în general ritualuri similare cu cele ale animalelor, întemeiate de asemeni pe caracteristici înnăscute. Un al doilea exemplu, ar fi că la majoritatea speciilor animale masculii au dimensiuni mai mari, sunt mai agresivi decât femelele şi manifestă tendinţa de a domina „sexul slab". Deci, e posibil ca factorii genetici să explice motivul pentru care, în toate societăţile umane cunoscute, bărbaţii au tendinţa de a ocupa poziţii de autoritate superioară faţă de cea a femeilor.

O modalitate prin care sociobiologii au încercat să elucideze relaţii existente între sexe este cea care întrebuinţează ideea de „strategie reproductivă". Acest concept reprezintă un model de comportament la care s-a ajuns prin intermediul selecţiei evoluţioniste, care favorizează şansele de supravieţuire ale progeniturilor.

Evoluţia ţi-a prins bine, Sid.

Desen de Lorenz; ©1980 The New Yorker Magazine, Inc.

Trupul femeii deţine un mare procent de celule reproductive în comparaţie cu masculul. în acest fel femeile vor beneficia de acest procentaj, nesimţind nevoia de a avea relaţii sexuale cu mulţi parteneri; scopul lor precumpănitor este acela de a avea grijă şi de a proteja progenitura. Pe de altă parte, bărbaţii sunt înclinaţi către promiscuitate. Dorinţa lor de a face sex cu mai multe partenere reprezintă o strategie judicioasă din punctul de vedere al speciei; ei îşi îndeplinesc rolul, care este acela de a mari la maxim posibilitatea de fecundare dar neoprindu-se aici. S-a sugerat că, prin această modalitate, putem justifica diferenţele de atitudine şi comportament sexual dintre bărbaţi şi femei având aşadar, posibilitatea de a explica fenomene precum violul.

Problemele majore generate de atari explicaţii au fost amplu dezvoltate în epoca noastră continuând însă să fie extrem de controversate. Există tendinţa dea împărţi savanţii în două tabere, într-o oarecare măsură în funcţie de formaţia lor intelectuală.

> ' 5 >

Autorii care susţin punctul de vedere sociologic posedă, majoritatea dintre ei o formaţie bazată pe biologie, nu pe ştiinţele sociale, în timp ce, cei mai mulţi sociologi şi antropologi manifestă tendinţa de a privi critic pretenţiile sociobiologiei. Probabil cunoştinţele lor sunt reduse în ceea ce priveşte bazele genetice ale vieţii omeneşti, şi, în mod similar, biologii posedă cunoştinţe extrem de limitate în domeniul cercetării sociologice

sau antropologice. Fiecărei tabere fiindu-i dificil să înţeleagă pe deplin forţa argumentelor avansate de cealaltă.
29
Unele dintre pasiunile timpurii generate de opera lui Wilson par să nu mai existe, şi pare posibilă efectuarea unei evaluări suficient de clare a acestor probleme. Sociologia este importantă - dar mai mult pentru ceea ce ea arată despre viaţa animalelor, decât pentru ceea ce a demonstrat referitor la comportamentul uman. Inspirându-se din studiile etologilor (biologi care practică „muncă de teren" în mijlocul grupurilor de animale, în loc să studieze animale în circumstanţele artificiale din grădini zoologice sau laboratoare), sociobiologii au arătat că multe specii animale sunt mai „sociale" decât se crezuse până acum. Grupurile de animale exercită o influenţă considerabilă asupra comportamentului individual al membrilor speciei. Pe de altă parte, s-au descoperit puţine dovezi care să demonstreze că moştenirea genetică deţine controlul asupra unor forme complexe de activitate umană. Ideile sociologilor despre viaţa socială umană nu sunt astfel, decât cel mult speculative. Mulţi critici resping complet interpretarea comporta¬mentului sexual uman menţionată mai sus. Ei afirmă că nu există posibilitatea ca ea să fie dovedită. în plus, nu toţi bărbaţii sunt promiscui, iar dacă avem în vedere comportamentul sexual din societăţile moderne, în care femeile sunt cu mult mai libere să-şi aleagă implicările în relaţii sexuale decât o făceau înainte, în medie ele au la fel de multe relaţii ca şi bărbaţii. Chiar dacă generalizarea ar fi corectă, există numeroşi factori psihologici, sociali şi culturali care ar putea-o explica. De exemplu, bărbaţii deţin o putere mai mare în societate; în căutarea mai multor partenere ei ar putea fi propulsaţi de dorinţa de a-şi exercita această putere şi de a le ţine sub controlul lor total.

Instinctele şi necesităţile biologice

Majoritatea biologilor şi sociologilor sunt de acord că fiinţele umane nu posedă „instincte". Un astfel de enunţ intră în contradicţie nu numai cu ipotezele sociobiologiei, ci şi cu părerea majorităţii oamenilor de ştiinţă. Nu există oare o mulţime de lucruri pe care le facem „din instinct"? Dacă cineva ne loveşte cu pumnul, oare nu clipim sau ne ferim în mod instinctiv? De fapt, acesta nu este un exemplu de instinct în care termenul de instinct este folosit în mod corect. Conform accepţiei sale din biologie şi sociologie, instinctul reprezintă un model complex de comportament determinat în mod genetic. Ritualurile prenupţiale ale multor animale inferioare sunt instinctive în acest sens. Plevuşca-ghimpoasă (un mic peşte de apă dulce), de exemplu, are un set de ritualuri extrem de complicate care trebuie respectate atât de mascul cât şi de femelă atunci când are loc împerecherea (Tinbergen, 1974). Fiecare peşte produce o etalare complicată de mişcări, la care răspund ceilalţi, creând un complicat „dans de împerechere". Acest lucru este înscris genetic pentru întreaga specie. O clipire spontană din ochi, o ferire a capului în faţa unei lovituri anticipate reprezintă un act reflex, nu un instinct. Este un răspuns singular, simplu, nu un model complicat de comportament. Aşa ceva nu poate fi considerat „instinctiv" în sensul tehnic al cuvântului.

Fiinţele umane se nasc cu mai multe reflexe de bază similare de exemplu, reacţia de a clipi din ochi, în care majoritatea lor par a avea o anumită valoare de supravieţuire evoluţionistă. De exemplu, bebeluşii umani vor suge atunci când li se oferă un sfârc sau un obiect în formă de sfârc. Un copil îşi ridică rapid mâinile în sus pentru a se echilibra atunci când îşi pierde echilibrul şi îşi retrage iute mâna dacă atinge o suprafaţă fierbinte. Fiecare dintre aceste reacţii reprezintă o modalitate de a supravieţui.

De asemeni, fiinţele umane posedă mai multe necesităţi stabilite biologic. Există un temei organic al nevoii noastre de hrană, băutură, sex şi menţinere a unor anumite nivele climaterice. Dar modalităţile în care sunt satisfăcute sau rezolvate aceste necesităţi variază mult între - şi în interiorul diferitelor culturi.

De exemplu, toate culturile tind să aibe un anumit tip de comportament prenupţial standardizat. Cu toate că acesta este legat de natura universală a necesităţilor sexuale, expresia lor în cadrul feluritelor culturi - chiar incluzând actul sexual în sine - diferă enorm. O poziţie comună pentru actul sexual în cultura occidentală este cea în care femeia stă întinsă pe spate, iar bărbatul este deasupra ei. Această poziţie este considerată ca fiind absurdă de către membrii altor societăţi, care în cadrul actului sexual preferă poziţia în care cei doi parteneri stau întinşi alături, sau femeia deasupra bărbatului, sau bărbatul îndărătul femeii, sau în alte poziţii. Modalităţile prin care oamenii caută să-şi satisfacă necesităţile sexuale par astfel a fi învăţate pe cale culturală, şi nu implantate genetic.

Mai mult, fiinţele umane pot trece peste necesităţile lor biologice în maniere care nu-şi găsesc echivalentul printre animale. Misticii religioşi au posibilitatea de a posti perioade extrem de îndelungate. Indivizii pot decide să rămână celibatari pentru o parte sau pentru toată viaţa lor. Toate animalele, dar şi fiinţele umane, au un impuls către autoconservare însă oamenii, spre deosebire de alte animale, au capacitatea de a se opune acestui impuls, riscându-şi viaţa cum ar fi de exemplu, în excaladări sau alte întreprinderi riscante sau chiar sinucigându-se.

DIVERSITATEA CULTURALĂ

Diversitatea culturii omeneşti este remarcabilă. Formele de comportament variază mult de la o cultură la alta, deseori contrastând într-o manieră radicală cu ceea ce oamenii din societăţile occidentale consideră „normal". De exemplu, în Occidentul modem noi socotim uciderea deliberată a nou-născuţilor sau a bebeluşilor drept una dintre cele mai îngrozitoare crime. Cu toate acestea, în cultura chineză tradiţională, nou-născuţii de sex feminin erau sugrumaţi în mod frecvent după naştere, pentru că erau consideraţi o piedică, nu un avantaj pentru familie.

în Occident, consumăm stridii, dar nu mâncăm pui de pisică sau căţeluşi, care sunt consideraţi delicatese în anumite părţi ale lumii. Evreii nu consumă carne de porc, în timp ce hinduşii mănâncă acest tip de carne, nu însă şi pe cea de vită.

Occidentalii socotesc sărutul drept o parte normală a comportamentului sexual, dar în multe culturi această practică fie nu este cunoscută, fie este socotită ca fiind dezgustătoare. Toate aceste trăsături diferite de comportament reprezintă aspecte ale diferenţelor culturale evidente care disting o societate de alta.
Societăţile mici (precum societăţile de „vânători şi pescari" discutate în capitolul al doilea) manifestă tendinţa de a fi uniforme din punct de vedere cultural, dar societăţile industrializate sunt ele însele diverse din acelaşi punct de vedere, implicând numeroase subculturi diferite. îii oraşele moderne, de exemplu, multe comunităţi subculturale trăiesc una lângă alta - antilezi, pakistanezi, indieni, italieni, greci şi chinezi în anumite zone ale centrului Londrei, în prezent. Totuşi aceştia au posibilitatea de a avea propriile lor teritorii şi moduri de viaţă.
IDENTITATE CULTURALĂ ŞI ETNOCENTRISM
Fiecare cultură posedă propriile sale modele unice de comportament, care par străine oamenilor din alte medii culturale. Ca exemplu, îi putem lua pe Nacirema, un grup descris în cadrul unei renumite investigaţii ştiinţifice, de către Horace Miner (1956). Miner şi-a concentrat atenţia asupra ansamblului complicat de ritualuri în care se angrenează membrii grupului Nacirema, ritualuri care au caracteristici stranii şi exotice. Investigaţia sa merită să fie citată detaliat:
Credinţa fundamentală care stă la baza întregului sistem pare să fie cea conform căreia corpul omenesc este urât,, iar înclinaţia sa naturală este către neputinţă şi boală. Prizonier al unui astfel de corp, singura speranţă a omului constă în a înlătura aceste caracteristici prin folosirea puternicelor influenţe exercitate de ritual şi ceremonie. Fiecare gospodărie are unul sau mai multé altare dedicate acestui scop... Punctul central al altarului este o cutie- sau un dulap construit în zid. în acest dulap sunt păstrate numeroasele vrăji şi poţiuni magice fară de care nici un băştinaş nu crede că ar putea trăi. Aceste pregătiri sunt efectuate de o mulţime de doctori specializaţi. Cei mai puternici dintre aceştia sunt vrăjitorii, al căror sprijin trebuie răsplătit cu daruri substanţiale. Totuşi, vrăjitorii nu le oferă clienţilor lor reţete tămăduitoare, ci decid lista de ingrediente, pe care apoi le scriu într-un limbaj străvechi şi secret. Această scriere este înţeleasă doar de către vrăjitori şi de specialiştii în ierburi care, în schimbul altui dar, oferă vraja dorită...
Nacirema manifestă o groază şi o fascinaţie aproape patologică faţă de gură, a cărei stare se crede că execută o influenţă supranaturală asupra tuturor relaţiilor sociale. Dacă n-ar exista ritualurile gurii, ei cred că le-ar cădea dinţii, le-ar sângera gingiile, li s-ar scofâlci maxilarele, i-ar părăsi prietenii sau iubiţii lor i-ar respinge. Ei mai cred de asemeni, că între caracteristicile orale şi cele morale este o relaţie strânsă. De exemplu, există o abluţiune rituală a gurii pentru copii despre care se spune că le îmbunătăţeşte fibra morală.
Ritualul corporal zilnic efectuat de flecare include şi un rit al gurii. în ciuda faptului că aceşti oameni sunt atât de meticuloşi în privinţa îngrijirii gurii, acest

rit implică o practică ce îl uimeşte pe străinul neiniţiat considerând-o ca fiind revoltătoare. Mi s-a relatat că ritualul constă în introducerea în gură a unui mic mănunchi de fire de păr de porc, împreună cu anumite prafuri magice, apoi se remarcă prin mişcarea mănunchiului într-o serie de gesturi extrem de formalizate. (Miner, 1956, pp. 503-504).
Cine sunt Nacirema, şi în ce parte a lumii trăiesc ei? Puteţi răspunde singuri la aceste întrebări şi puteţi identifica natura ritualurilor corporale descrise, prin simpla citire a cuvântului „Nacirema" invers. Aproape orice activitate familiară va părea stranie dacă este descrisă fiind scoasă din context, în loc să fie luată în considerare ca parte a unui întreg mod de viaţă al unui popor. Ritualurile de purificare occidentale nu sunt mai mult sau mai puţin ciudate decât obiceiurile unor grupuri din Pacific care îşi scot dinţii din faţă pentru înfrumuseţare sau decât cele ale anumitor grupuri tribale din America de Sud care îşi introduc discuri în interiorul buzelor, facându-le apoi să iasă în afară, considerând că acest lucru le sporeşte atractivitatea.
O Nu putem înţelege aceste practici şi credinţe separându-le de culturile diverse din care fac parte. O cultură trebuie studiată în termenii propriilor sale înţelesuri şi VALORI - o supoziţie-cheie a sociologiei. Sociologii se străduiesc pe cât pot să evite etnocentrismul, care reprezintă judecarea altor culturi prin comparaţia cu cea căreia îi aparţii. Având în vedere că, culturile umane diferă atât de mult, nu este surprinzător că în mod frecvent oamenilor care provin dintr-o anumită cultură le este greu să înţeleagă ideile sau comportamentul alteia.
SOCIALIZAREA
Animalele aflate la baza inferioară a scării evoluţioniste, cum ar fi majoritatea speciilor de insecte, sunt capabile să se apere singure la foarte scurtă vreme după naştere, cu ajutor foarte puţin sau deloc din partea adulţilor. în rândul animalelor inferioare nu există generaţii, pentru că modul de comportament al „tinerilor" este mai mult sau mai puţin identic cu cel ai „adulţilor". însă, pe măsură ce urcă pe scara evoluţionistă, aceste observaţii se aplică din ce în ce mai puţin; animalele superioare trebuie să înveţe modalităţile cuvenite de comportament. în rândul mamiferelor, puii sunt complet neajutoraţi la naştere, şi trebuie îngrijiţi de către ! ~ ărinţi, iar bebeluşul uman este cel mai neajutorat dintre toţi. Un copil aparţinând l speciei umane nu poate supravieţui neajutat cei puţin pe parcursul primilor patru ! s au cinci ani de viaţă.
| O SOCIALIZAREA reprezintă procesul prin care copilul neajutorat devine treptat I : persoană conştientă de sine, inteligentă, integrată în tipul de cultură în care s-a | răscut. Socializarea nu este un fel de „programare culturală," în care copilul absoarbe | ir. mod pasiv influenţele cu care intră în contact. Chiar şi nou-născutul are necesităţi | siu exigenţe care afectează comportamentul celor responsabili cu grija sa: de la | rastere, copilul este o fiinţă activă.

Socializarea leagă între ele diferitele generaţii. Naşterea unui copil modifică vieţile celor care sunt răspunzători pentru educaţia sa - iar prin urmare ei înşişi trec prin noi experienţe de învăţare. Faptul de a deveni părinte de obicei leagă activităţile adulţilor de cele ale copiilor pentru tot

restul vieţii. Oamenii în vârstă rămân părinţi atunci când devin bunici, desigur, generând astfel un alt set de relaţii care pun în legătură generaţii diferite. Cu toate că procesul de învăţare culturală este cu mult mai intens în pruncie şi în faza timpurie a copilăriei decât ulterior, învăţarea şi adaptarea continuă pe parcursul întregului ciclu de viaţă.
In secţiunile care urmează, vom continua tema „natură" în opoziţie cu „educaţie". La început analizăm dezvoltarea individului uman din pruncie până la faza timpurie a copilăriei, identificând principalele stadii ale schimbării pe care o implică.

Copiii nesocializaţi

Cum ar arăta copiii dacă ar fi crescuţi fară influenţa adulţilor umani? Este limpede că nici o persoană umană nu ar putea educa cu titlu experimental un copil în afara sferei de influenţă umană. în toate acestea, au existat mai multe cazuri mult-discutate de copii care şi-au petrecut primii ani departe de un contact uman normal.

„Copilul sălbatic din Aveyron "

Pe data de 9 ianuarie 1800 din pădurile de lângă satul Saint-Serin din sudul Franţei a apărut o creatură stranie. în ciuda faptului că mergea în două picioare, părea mai degrabă animal decât om, deşi la scurtă vreme s-a descoperit că era un băiat în vârstă de unsprezece sau doisprezece ani. Vorbea doar prin urlete stridente, care sunau ciudat. Se părea că băiatul nu avea simţul igienei personale şi se uşura când şi acolo unde îi venea la îndemână. A fost informată poliţia din localitate şi a fost dus la un orfelinat. La început a încercat în mod constant să evadeze, fiind prins cu oarecare dificultate. Refuza să poarte haine, sfaşiindu-le imediat ce erau puse pe el. Nimeni nu a venit să-l revendice.
Copilul a fost supus unui examen medical amănunţit, care n-a scos în evidenţă vreo anomalie majoră. Atunci când i s-a arătat o oglindă, se pare că a văzut imaginea, dar nu s-a recunoscut pe sine. Într-o anumită ocazie a încercat să treacă prin oglindă spre a înşfăca un cartof pe care l-a văzut în ea. (De fapt cartoful era ţinut îndărătul capului său). După mai multe încercări, fară a întoarce capul, a luat cartoful întinzând mâna peste umăr. Un preot care l-a ţinut sub observaţie zilnică pe băiat, a descris în acest în acest mod incidentul cu cartoful:
Ţoate aceste mici detalii, şi multe altele pe care le-am mai putea adăuga, dovedesc că acest copil nu este total lipsit de inteligenţă, gândire şi putere de judecată. Totuşi, suntem obligaţi să spunem că, în toate ipostazele fară legătură cu necesităţile sale naturale sau cu satisfacerea apetitului său, în el se poate vedea doar comportamentul animal. Dacă posedă senzaţii, acestea nu dau naştere nici

unei idei. El nici măcar nu le poate compara între ele. S-ar putea crede că nu există legătură între sufletul sau mintea şi trupul său. (Shattuck, 1980, p. 69, vezi de asemeni, Lane, 1976).
Ulterior băiatul a fost mutat la Paris şi s-a încercat sistematic schimbarea lui „din fiară în om." Efortul a fost doar parţial încununat de succes. A fost învăţat să meargă la toaletă, a acceptat să poarte haine şi a învăţat să se îmbrace singur. Totuşi nu-l interesau jucăriile sau jocurile, şi n-a reuşit niciodată să stăpânească mai mult de câteva cuvinte. Din câte ne

putem da seama, pe baza descrierilor detaliate ale comportamentului şi reacţiilor sale, acest lucru nu are ca explicaţie faptul că ar fi fost întârziat mental.'El părea fie refractar, fie incapabil să deprindă graiul uman. A făcut mici progrese şi a murit în 1828, la vârsta de aproximativ 40 de ani. Desigur, trebuie să fim precauţi în interpretarea cazurilor de acest tip. E posibil ca o anomalie mentală să fi rămas nediagnosticată. In mod alternativ, experienţele la care a fost supus copilul s-âr fi putut să-i producă nişte daune psihologice care să-l fi împiedicat să înveţe deprinderile pe care majoritatea copiilor le dobândesc Ia o vârstă mult mai timpurie. Totuşi între această istorie de caz şi altele care au fost consemnate există suficiente similitudini care să sugereze cât de limitate ar fi facultăţile noastre în absenţa unei perioade extinse de socializare timpurie.

Dacă vom trece peste fazele timpurii ale dezvoltării copilului, vom avea posibilitatea de a înţelege în profunzime procesele prin care pruncul devine în mod recognoscibil „uman".

DEZVOLTAREA TIMPURIE A COPILULUI Dezvoltarea perceptuală

Toţi copiii umani se nasc cu capacitatea de a realiza anumite distincţii perceptuale şi de a răspunde la ele (Richard şi Light 1986). Exista credinţa conform căreia nou-născutul era copleşit de o multitudine de senzaţii fără a avea posibilitatea să facă distincţie între ele. în cadrul unei faimoase observaţii, psihologul şi filosoful William James scria: „Bebeluşul, asaltat de ochi, urechi, nas, piele şi măruntaie în acelaşi timp, are senzaţia unei confuzii zumzăitoare, fară pereche" (James, 1890). Acest lucru nu mai este considerat a fi o descriere corectă, de către majoritatea cercetătorilor comportamentului infantil - chiar şi nou-născuţii reacţionează selectiv faţă de mediul lor.

De la vârsta de o săptămână, o suprafaţă cu modele (dungi, cercuri concentrice sau o pictură sub forma unui chip) este privită mai des decât o suprafaţă obişnuită viu colorată. Până la vârsta de o lună, aceste capacităţi perceptuale sunt încă slabe, iar imaginile aflate mai departe de treizeci de centimetri sunt înceţoşate. După aceea, aptitudinile vizuale şi auditive sporesc în ritm rapid. La vârsta de aproximativ patru luni, bebeluşul va putea să fixeze persoana care se mişcă prin cameră. Sensibilitatea tactilă şi senzaţia căldurii sunt prezente de la naştere.

Plânsul şi zâmbitul

După felul în care copiii mici răspund în mod selectiv la mediu, adulţii disting modelele de comportament ale bebeluşului, presupunând că acestea oferă indicii în privinţa dorinţelor sau nevoilor sale. Se consideră că plânsul indică starea de forme saujenă, zâmbetul sau alte anumite expresii sociale denotă o mulţumire. însăşi aceâstă recunoaştere tratează respectivele reacţii ca pe nişte acţiuni sociale din partea bebeluşului-Totuşi, presupunerile culturale sunt adânc implicate în acest proces. Plânsul este un bun exemplu. în multe culturi, bebeluşul este separat la modul fizic de mamă, în cea mai mare parte a zilei, într-un leagăn, cărucior sau ţarc. Aici plânsul tinde să fie un semnal că bebeluşul necesită atenţie. In multe alte culturi, riou-născutul petrece o mare parte a zilei, vreme de mai multe luni, în contact direct cu trupul mamei, fiind

purtat într-o eşarfa. în acest caz, mama poate da atenţie doar crizelor de plâns, care sunt tratate ca urgenţe. Mişcările agitate ale bebeluşului sunt socotite a fi principalul semn că acesta are nevoie de hrană sau de un anumit tratament special.
Diferenţe culturale au fost demonstrate de asemeni, în interpretarea zâmbetului. Toţi bebeluşii normali zâmbesc, în anumite împrejurări, după aproximativ o lună sau şase săptămâni. IJn bebeluş va zâmbi dacă îi este arătată o formă ca un chip având două găuri în loc de ochi. De asemeni, va zâmbi unui chip uman şi atunci când gura esté ascunsă sau nu. Zâmbetul pare a fi un răspuns înnăscut, nu deprins sau nici măcar declanşat de vederea unei alte feţe zâmbitoare. Un motiv pentru care pujem fi siguri de acest lucru este acela că acei copii care s-au născut orbi încep să zâmbească la aceeaşi vârstă ca şi copiii cu vedere normală, cu toate că nu au şansa de a-i imita pe alţii care fac acest lucru. Totuşi situaţiile în care zâmbetul este considerat ca fiind potrivit variază de la o cultură la alta, iar acest lucru este legat de reacţiile timpurii pe care le au adulţii la reacţia zâmbitoare a copiilor. Bebeluşii nu trebuie să deprindă să zâmbească, ci trebuie să înveţe când şi unde se cuvine să facă acest lucru. Astfel chinezii, de exemplu, zâmbesc mai rar în locuri „publice" decât occidentalii - cum ar fi de pildă la întâmpinarea unui străin.
Bebeluşi şi îngrijitori
Bebeluşul este capabil să-şi distingă mama - sau alt îngrijitor important - de alte persoane începând cu vârsta de trei săptămâni. El încă nu recunoaşte individul celălalt ca fiind o persoană; mai degrabă, el răspunde la anumite caracteristici, probabil ochii, glasul şi maniera în care este ţinut. O mamă ştie că este recunoscută atunci când copilul încetează plânsul doar în momentul în care îl ia în braţe, îi zâmbeşte mai mult decât altor persoane, îşi ridică braţele sau bate din palme pentru a marca apariţia ei în încăpere, sau, în momentul în care copilul face mişcări, se târăşte ca să se apropie de ea. Deosebirile culturale au influenţă asupra reacţiilor care tind să apară în mod regulat. într-un studiu despre cultura din Uganda, Ainswortk a descoperit că îmbrăţişarea şi sărutul între mame şi copii erau rare, în timp ce

bătutul din palme pentru a exprima plăcere, atât din partea mamei cât şi a copilului, era mult mai comun decât se obişnuieşte în familiile europene (Ainsworth, 1977).
Ataşamentul copilului faţă de cel care are grijă de el devine puternic doar după aproximativ luna a şaptea de viaţă. înainte de acest termen, separarea de mamă nu va genera nici un protest specific, iar alte persoane care au grijă de copil vor fi acceptate fară vreo schimbare a nivelurilor obişnuite de reacţie. Aproximativ la aceeaşi vârstă copiii vor începe să zâmbească doar anumitor persoane, nu fără discernământ. De asemeni, la acest stadiu copilul începe să dobândească perceperea mamei ca persoană distinctă. Copilul îşi dă seama că mama există chiar şi atunci când ea nu se află în imediata apropiere a lui, şi poate păstra un fel de imagine a ei în minte. Acest lucru implică începutul experienţei timpului, pentru că bebeluşul are memoria mamei şi în acelaşi timp

anticipează întoarcerea ei. Copiii de opt sau nouă luni au capacitatea de a căuta obiecte ascunse, începând să înţeleagă că obiectele posedă o existenţă independentă, indiferent dacă simt sau nu vizibile la un moment dat.
Selma Fraiberg a ilustrat această fază a comportamentului copilului pe parcursul unei lucrări menite să-i informeze pe părinţi despre creşterea copiilor.
Aveţi un copil de şase sau şapte luni care vă înşfacă ochelarii de pe naş. Dacă da, nu aveţi nevoie de acest sfat. îndepărtaţi ochelarii atunci când copilul se întinde după ei, băgaţi-i într-un buzunar sau sub o pernă de pe canapea (şi nu uitaţi locul unde i-aţi ascunsV) Nu vă chinuiţi să faceţi pe furiş această manevră, lăsaţi-l pe copil să vă vadă cum îi ascundeţi. El nu va porni în căutarea lor. Se va uita lung la locul unde i-a văzut ultima oară - pe naşul dumneavoastră — apoi îşi va pierde interesul pentru aceasta problemă. El nu caută ochelarii pentru că nu îşi poate închipui că există atunci când nu-i vede.
Când copilul are vreo nouă luni, nu vă bazaţi pe vechile trucuri. Dacă vă vede că * vă scoateţi ochelarii şi îi vârâţi sub perna de pe canapea, el va mişca perna şi se va arunca asupra ochelarilor. El a învăţat că un obiect poate fi ascuns vederii, şi totuşi poate exista! El, poate urmări mişcările mâinii clumneavoastră către locul unde va fi ascuns şi îl va căuta negreşit acolo. Acesta reprezintă un pas colosal în învăţare şi care nu poate fi trecut cu vederea de către părinţii ai căror ochelari, pipe, stilouri şi port-cheî le sunt acum nu numai luate, ci sunt în pericol de a nu fi păstrate în siguranţă. Părinţii care au cqpii în acest stadiu de dezvoltare nu manifestă interes prea mare pentru aspectele teoretice ale problemei aşa cum sunt ele expuse aici, dar4 o teorie poate întotdeauna să aducă rezultate practice, încă mai avem câteva trucuri în manşetă. Hai să-l încercăm pe acesta: lăsaţi-l pe copil să vadă cum strecuraţi ochelarii îndărătul pernei. Lăsaţi-l să-i găsească, convingeţi-l să vi-i dea, apoi ascundeţi ochelarii sub o a doua pernă. Acum el este pradă confuziei. Va căuta ochelarii sub prima pernă, în primul ascunziş, dar nu-i va căuta în cel de-al doilea. Aceasta înseamnă că bebeluşul poate concepe că ochelarii au. o existenţă atunci când sunt ascunşi, dar numai într-un singur ioc, primul ascunziş unde căutarea lui fusese anterior încununată de succes. Atunci când copilul nu găseşte ochelarii sub prima pernă, el continuă să-i caute acolo, dar nu-i trece prin cap să-i caute în cel de-ai doilea ascunziş sau în altă parte. Obiectele încă pot dispărea. In câteva săptămâni, el îşi va extinde căutarea de la

primul ascunziş la cel de-al doilea şi e pe cale să descopere că un obiect poate fi mutat din loc în loc, păstrându-şi îii acelaşi timp o existenţă permanentă. (Fraiberg, 1959, pp, 49-50).
Primele luni din viaţa unui copil sunt totodată o perioadă de învăţare pentr_ mamă. Mamele sau alte persoane care au grijă de copil, precum taţii sau alţi copi: învaţă şă priceapă comunicarea pe care o implică comportamentul copilului şi s! răspundă în mod adecvat. Unele mame sunt mai sensibile la aceste indicii decâ: altele, iar indicii diferite tind să fie subliniate şi să capete o reacţie la ele, în diverse cadre culturale.

„Criticile" pe care la fac mamele după comportamentul copiilor influenţează modelul de interacţiune care se dezvoltă între ei? De exemplu, o mamă poate considera că neastâmpărul copilului e semn de oboseală şi îl va duce la culcare O alta poate interpreta acelaşi comportament ca semnificând că dorinţa copilulu: este să se joace. Mamele deseori îşi proiectează asupra copiilor lor propriile caracteristici, drept pentru care una care are dificultăţi în păstrarea unei relaţii stabile de afecţiune cu copilul ei poate percepe bebeluşul ca fiind agresiv şi având o reacţie de respingere faţă de ea.
Formarea legăturilor afective cu anumite persoane marchează un prag funda¬mental în socializare. Relaţia primară, de obicei între mamă şi copil, ajunge să fie una în care sunt investite sentimente puternice, iar pe baza sa încep să se petreacă procese complexe de educaţie socială.
Dezvoltarea receptivităţii sociale
Relaţia dintre copil, mamă şi alte persoane care au grijă de copil se modifică la sfârşitul primului an de viaţă al bebeluşului. Nu numai că acesta începe să vorbească, dar el devine totodată capabil să stea în picioare - majoritatea copiilor sunt în stare să meargă singuri pe la paisprezece luni. în cel de-al doilea şi cel de-al treilea an, copii dezvoltă o capacitate sporită de înţelegere a interacţiunilor şi emoţiilor altor membri ai familiei. Copilul învaţă cum să-i consoleze şi să-i supere pe ceilalţi. Copiii în vârstă de doi ani pot înţelege dacă unul dintre părinţi se supără pe celălalt; şi poate să-l îmbrăţişeze pe unul sau pe celălalt dacă respectiva persoană este vizibil afectată. Un copil de aceeaşi vârstă este capabil să necăjească un frate sau o soră, sau un părinte.
începând cu vârsta de un an, joaca începe să ocupe o mare parte din viaţa copilului. La început, copilul se va juca mai mult singur, dar va solicita din ce în ce mai mult o persoană care să-i fie parteneră dejoacă. Prin joacă, copiii îşi îmbunătăţesc coordonarea fizică şi încep să-şi extindă cunoaşterea despre lumea adulţilor. Ei încearcă noi deprinderi şi de asemeni, încearcă să imite comportamentul adulţilor.
în cadrul unui studiu mai vechi, Mildred Parten a definit câteva categorii ale dezvoltării j ocului care, în linii generale, continuă să fie acceptate şi în prezent (Parten, 1932). La început, bebeluşii se implică în joaca independentă solitară. Chiar şi atunci când se află în tovărăşia altor copii, ei se joacă singuri, fară a fi atenţi la ce

fac ceilalţi, Aceasta fază este urmată de activitatea paralelă, în care copilul imită ceea ce fac ceilalţi, dar nu încearcă să intervină în activităţile lor. Mai târziu (în ;urul vârstei de trei ani), copiii se implică din ce în ce mai mult în joaca asociativă, in cadrul căreia ei îşi pun în evidenţă propriul comportament. Fiecare copil continuă să se comporte aşa după cum doreşte, dar observă şi răspunde la ceea ce fac ceilalţi. Ulterior, la vârsta de patru ani, copiii încep joaca cooperativă - activităţi care cer ca fiecare copil să colaboreze cu celălalt (ca în jocul „de-a mama şi de-a tata").
De-a lungul perioadei care se întinde de la vârsta de un an până la vârsta de patru sau cinci, copilul învaţă de asemeni, disciplina şi auto-controlul. Acest lucru înseamnă că el învaţă să-şi controleze necesităţile trupeşti şi

le tratează în mod adecvat. Copiii depind mersul la toaletă (un proces dificil şi îndelungat) şi învaţă să mănânce în mod civilizat. Totodată ei învaţă să se „poarte frumos" în diferitele contexte ale activităţii lor, mai ales atunci când interactionează cu adulţi.

î ' 5 »

Pe la cinci ani, copilul a ajuns o fiinţă oarecum autonomă, nu mai e un bebeluş, ci este aproape independent în rutineie elementare ale vieţii în casă. El este pregătit să se aventureze şi mai mult în lumea exterioară, fiind capabil să petreacă ore întregi departe de părinţi, fără a se îngrijora prea mult. Copilul devine mai mult ca niciodată un individ. Una dintre cele mai distinctive trăsături ale fiinţelor umane, în comparaţie cu alte animale, este aceea că oamenii au conştiinţă de sine. Cum am putea înţelege apariţia sentimentului sinelui - conştiinţa că individul posedă o identitate distinctă, separată de a celorlalţi? Pe parcursul primelor luni de viaţă, bebeluşul nu înţelege (aproape) deloc deosebirile dintre fiinţele umane şi obiectele materiale din jurul său şi nu are conştiinţă de sine. De-abia la vârsta de doi ani sau şi mai mult copiii încep să folosească concepte precum, „eu", „pe mine", „tu" şi „pe tine". Apoi doar treptat ajung să înţeleagă că, ceilalţi au identităţi distincte, conştiinţă şi necesităţi separate de ale lor.

TEORII DESPRE DEZVOLTAREA COPILULUI

Problema apariţiei sinelui este extrem de dezbătută şi este percepută diferit din perspective teoretice aflate în contrast. Intr-o anumită măsură, acest lucru se întâmplă din cauză că, cele mai importante teorii despre dezvoltarea copilului pun accentul pe aspecte diferite ale socializării. Opera marelui psiholog şi întemeietor al psihanalizei Sigmund Freud se concentrează în principal asupra modului în care bebeluşul controlează anxietăţile şi asupra aspectelor emoţionale ale dezvoltării copilului. Filosoful şi sociologul american Herbert Mead acordă atenţie în princi¬pal felului în care copiii învaţă să folosească conceptele de „eu", „unde" şi „pe mine". Cercetătorul elveţian Jean Piaget a studiat comportamentul copilului şi a lucrat asupra mai multor aspecte ale dezvoltării lui, multe din scrierile sale ale sale având ca obiect de studiu cunoaşterea - modalităţile în care copiii învaţă să gândească despre ei înşişi şi despre mediul în care trăiesc.

39

Freud şi psihanaliza „

O Sigmund Freud, psihanalist vienez care a trăit între 1856-1939, nu numai că a influenţat puternic dezvoltarea psihologiei modeme, ci a fost totodată una dintre figurile intelectuale majore ale secolului XX. Impactul pe care l-au avut ideile sale s-a resimţit în artă, literatură şi filosofic, precum şi în ştiinţele sociale umane. Freud n-a fost doar un profesor care a cercetat comportamentul uman, prcocupându-se şi de tratamentul pacienţilor nevrotici. Psihanaliza, tehnica terapiei inventate de el, constă în a-i face pe pacienţi să vorbească în mod deschis despre vieţile lor, îndeosebi despre amintirea experienţelor trăite anterior. Freud a ajuns la concluzia că o mare parte din ceea ce ghidează comportamentul nostru se află în INCONŞTIENT şi implică persistenţa la maturitate a metodelor de a face faţă realităţii dezvoltate anterior. Majoritate acestor experienţe

din faza timpurie a copilăriei sunt pierdute pentru memoria noastră conştientă, cu toate că ele alcătuiesc temelia pe care se sprijină CONŞTIINŢA noastră.

Dezvoltarea personalităţii

Conform teoriei lui Freud, bebeluşul este o fiinţă pretenţioasă, posedând o energie pe care nu o poate controla datorită faptului că este în mod esenţial neajutorată. Bebeluşul trebuie să înveţe că necesităţile sau dorinţele lui nu pot fi satisfăcute imediat întotdeauna - un proces dureros. în opinia lui Freud, copiii mici nu au doar necesităţi vizâiţd hrana şi băutul, ci şi satisfacţia erotică. Freud nu voia să spună că bebeluşii manifestă dorinţe sexuale în acelaşi felea adolescenţii sau ca adulţii. Termenul de „erotic" se referă la o nevoie generală de contact apropiat şi plăcut cu alţii.

După opinia lui Freud, dezvoltarea psihologică umană reprezintă un proces care implică tensiuni majore. Bebeluşul învaţă în mod progresiv să-şi controleze pornirile, dar acestea rămân sub forma unor motivaţii puternice în inconştient.

Freud distinge mai multe stadii tipice ale dezvoltării aptitudinilor bebeluşului şi copilului de vârstă mică. El acordă o deosebită atenţie fazei - de la patru până la cinci ani - în care majoritatea copiilor sunt capabili să părăsească compania constantă a părinţilor lor şi să pătrundă în lumea socială. Freud denumeşte această fază stadiul oedipian. Legăturile timpurii pe care bebeluşii şi copiii de vârstă mică le formează cu părinţii lor au un element erotic lămurit, în sensul menţionat mai sus. Dacă unor atari legături li s-ar permite să continue şi să se dezvolte în continuare, pe măsură ce copilul s-ar maturiza din punct de vedere fizic, el ar începe să aibă o relaţie sexuală cu părintele de sex opus. Acest lucru nu se întâmplă deoarece, copiii învaţă să-şi reprime dorinţele erotice faţă de părinţi. .

Băieţii învaţă că nu mai pot continua să fie „legaţi de fusta mamei". După Freud, băieţii mici simt un puternic antagonsim faţă de tată, pentru că acesta are posesia sexuală asupra mamei. Aceasta este baza complexului lui Oedip. Complexul lui Oedip este depăşit atunci când copilul îşi reprimă atât ataşamentul erotic faţă de

mama lui, cât şi antagonismul faţă de tatăl Iui (acest lucru se petrece, în cea mai mare parte, la nivel inconştient). Acest lucru marchează începutul unui stadiu im-> portant în dezvoltarea sinelui autonom, pentru că, copilul s-a desprins de dependenţa anterioară faţă de părinţii săi, mai ales faţă de mama sa.

Descrierea făcută de Freud dezvoltării feminine este mult mai puţin prelucrată. El consideră că are loc un proces oarecum invers faţă de cel descoperit la băieţi. Fetiţa îşi reprimă dorinţele erotice faţă de tată şi îşi depăşeşte respingerea inconştientă a mamei străduindu-se să ajungă ca ea - să devină „feminină". în opinia lui Freud, felul în care copiii fac faţă complexului lui Oedip influenţează puternic relaţiile ulterioare, mai ales relaţiile sexuale, la care ia parte individul.

Critici

Teoriile lui Freud aii fost amplu criticate şi deseori au avut parte de reacţii ostile. Unii au respins ideea că bebeluşii au dorinţe erotice, precum şi teza conform căreia ce se petrece în pruncie şi la începutul copilăriei stabileşte metodele inconştiente de a face faţă anxietăţii care durează de-a lungul vieţii. Criticii feminişti au considerat teoria lui Freud ca fiind direcţionată într-o prea mare măsură către experienţa masculină, dând o prea mică atenţie psihologiei feminine. Cu toate acestea, ideile lui Freud continuă să exercite o puternică influenţă. Chiar dacă nu le acceptăm în totalitate, unele dintre ele şi-au dovedit validitatea. Există aspecte inconştiente legate de comportamentul uman, bazate pe metode de a face faţă anxietăţii care îşi au originea în copilărie.

Teoria lui G.M. Mead

Formaţia intelectuală şi cariera lui G.H. Mead (1863-1931) au fost în majoritatea privinţelor complet diferite de cele ale lui Freud. Mead a fost la origine filosof, petrecându-şi cea mai mare parte a vieţii de profesor la Universitatea din Chicago. Lucrările sale sunt puţine, iar cartea în virtutea căreia este cel mai bine-cunoscut, Mind Seif and Society (1934) a fost alcătuită de către studenţii săi pe baza notiţelor luate la cursurile lui dar şi din alte surse. Având în vedere că dezvoltă principala bază a unei tradiţii generale de gândire teoretică, interacţionismul simbolic, ideile lui Mead au avut un impact puternic în sociologie. (Pentru detalii suplimentare despre interacţionismul simbolic, vezi capitolul 21, „Teoria sociologică".) Dar opera lui Mead oferă în plus o interpretare a principalelor faze ale dezvoltării copilului, dând o atenţie deosebită apariţiei sentimentului sinelui.

Există câteva similitudini interesante între părerile lui Mead şi cele ale lui Freud, cu toate că Mead consideră personalitatea umană ca fiind mai puţin tensionată. Conform teoriei Iui Mead, bebeluşii şi copiii mici se dezvoltă ca fiinţe sociale în primul rând prin imitarea acţiunilor celor din jurul lor. Una dintre modalităţile în care se petrece acest lucru este joaca. Aşa după cum s-a remarcat mai sus, în joaca lor, copiii mici deseori imită ceea ce fac adulţii. Un copil mic va face plăcinte din

noroi, după ce a văzut un adult făcând de mâncare, sau va săpa cu o" lingură, după ce a văzut pe cineva lucrând în grădină. Joaca copiilor evoluează de la simpla imitaţie la jocuri mai complicate în cadrul cărora un copil de patru sau cinci ani va interpreta rolul unui adult. Mead denumeşte aceasta preluarea rolului celuilalt - învăţarea a ceea ce înseamnă să fii în pielea altei persoane. De-abia în această fază copiii dobândesc un sentiment dezvoltat al sinelui. Copiii capătă o înţelegere a lor înşi şi în calitate de agenţi separaţi - în calitate de „eu" - văzându-se pe sine prin ochii
celorlalţi.
»

După Mead, noi dobândim conştiinţă de sine atunci când învăţăm să distingem între „pe mine" şi „eu".* „Eu" este bebeluşul nesocializat, o adunătură de nevoi şi dorinţe spontane. „Pe mine", aşa după cum foloseşte Mead termenul, reprezintă şinele social. Mead susţine că indivizii dezvoltă conştiinţa ajungând să se vadă aşa cum îi văd alţii pe ei.

Atât Freud cât şi Mead consideră că la vârsta de aproximativ cinci ani copilul devine un agent autonom, capabil de înţelegere de sine şi în stare să opereze în afara contextului familiei. Pentru Freud, acesta este rezultatul fazei oedipiene, în timp ce pentru Mead el este consecinţa unei capacităţi dezvoltate de conştientizare a sinelui.
Un stadiu mai avansat în dezvoltarea copilului se evidenţiază, în opinia lui Mead, atunci când copilul are opt sau nouă ani. Aceasta este vârsta la care copiii tind să ia parte mai mult la jocuri organizate şi mai puţin la „joaca" nesistematică. De-abia în această perioadă încep copiii să înţeleagă valorile şi moralitatea globale în funcţie de care se desfăşoară viaţa socială. Pentru a învăţa jocuri organizate, trebuie înţelese regulile jocului şi noţiunile de onestitate şi participare egală. în acest stadiu, copilul învaţă să priceapă ceea ce Mead numeşte celălalt generalizat - valorile generale şi regulile morale prezente în cultura în care se dezvoltă el. Acest lucru este plasat de către Mead la o vârstă oarecum mai mare decât de Freud, dar încă o dată se poate observa că în acest.punct există similitudini clare între ideile lor.
Opiniile lui Mead sunt mai puţin controversate decât cele ale lui Freud. Ele nu conţin atât de multe idei inconştiente surprinzătoare şi nu depind de teoria bazei inconştiente a personalităţii. Teoria lui Mead despre dezvoltarea conştiinţei de sine a exercitat în mod deosebit o puternică influenţă. Pe de altă parte, părerile lui Mead nu au fost niciodată publicate într-o formă completă şi mai degrabă sunt folosite în calitate de sugestii, oferind într-o mai mică măsură o interpretare generală a dezvoltării copilului.
Piaget: fazele dezvoltării cognitive
Influenţa operei lui Jean Piaget nu este cu mult mai prejos decât cea a lui Freud. Născut în Elveţia în 1896, Piaget şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii conducând un institut de cercetare-dezvoltare a copilului, din Geneva. A publicat un număr de mare de cărţi şi lucrări ştiinţifice, nu numai despre dezvoltarea copilului,
* în original, „me" şi „I" (n.t.).

ci şi despre educaţie, istorie a gândirii, filosofie şi logică. El şi-a continuat prodigioasa activitate până la sfârşitul vieţii, în 1980.
Cu toate că Freud a acordat o atât de mare importanţă începuturilor copilăriei, el nu a studiat niciodată copilul în mod nemijlocit. Teoria sa s-a dezvoltat pe baza observaţiilor efectuate în cursul tratamentelor psihoterapeutice administrate pacienţilor săi. Nici Mead nu a studiat comportamentul copiilor, conturându-şi ideile în contextul discuţiei filosofice. în schimb, Piaget şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii observând comportamentul bebeluşilor, la copii mici şi la adolescenţi. El şi-a întemeiat o mare parte a operei pe observarea în detaliu a unui număr limitat de indivizi, nu pe studierea unor eşantioane ample. Cu toate acestea, el a pretins că descoperirile, sale majore sunt valabile pentru dezvoltarea copilului în toate culturile.
Fazele dezvoltării cognitive
Piaget a pus uri accent deosebit pe capacitatea copilului de a înţelege practic lumea. Copiii nu colectează informaţia în mod pasiv, ci selectează

şi interpretează ceea ce văd, aud şi simt în lumea din jurul lor. Din observaţiile făcute pe copii şi din numeroase experienţe efectuate în privinţa modurilor lor de gândire, el a conchis că fiinţele umane parcurg mai multe stadii distincte de dezvoltare cognitivă - adică învaţă să gândească despre ei înşişi şi despre mediul în care trăiesc. Fiecare stadiu implică dobândirea unor noi deprinderi şi depinde de încheierea cu succes a celui precedent.
Primul stadiu este cel sensorimotor, care durează de la naştere până aproximativ la vârsta de doi ani. Până la vârsta de aproximativ patru luni, un bebeluş nu se poate deosebi pe sine de mediu. De exemplu, copilul nu realizează că propriile sale mişcări fac ca laturile leagănului său să zornăie. Obiectele nu sunt diferenţiate de persoane, iar bebeluşul nu e conştient că există altceva şi în afara câmpului său vizual. Aşa după cum arată cercetările menţionate, bebeluşii învaţă treptat să deosebească oamenii de obiecte, ajungând să-şi dea seama că, atât unii, cât şi celelalte au o existenţă independentă de percepţiile lor imediate. Piaget denumeşte acest stadiu timpuriu sensorimotor, pentru că bebeluşii învaţă din simţurile lor, îndeosebi prin atingerea obiectelor, prin manipularea lor şi prin explorarea fizică a mediului. Principala realizare a acestui stadiu este aceea că la sfârşitul lui copilul înţelege că mediul său posedă proprietăţi distincte şi stabile.
Următoarea fază, denumită stadiul pre-operaţional, este cea căreia Piaget i-a dedicat cea mai mare parte a cercetărilor sale. Acest stadiu durează de la vârsta de doi ani la vârsta de şapte ani, când copiii dobândesc stăpânirea limbii şi sunt capabili să folosească cuvinte ce desemnează obiecte şi imagini într-o manieră simbolică. De exemplu, un copil de patru ani poate folosi mişcarea palmei în aer pentru a reprezenta conceptul de „avion". Piaget denumeşte acest stadiu pre-operaţional, deoarece, copiii încă nu sunt capabili să-şi folosească în mod sistematic capacităţile mentale aflate în dezvoltare. Viziunea caracteristică a copiilor în acest stadiu este egocentrismul. în opinia lui Piaget, acest concept nu se referă la egoism, ci la

tendinţa copilului de a interpreta lumea în mod exclusiv în termenii propriei sa.i poziţii. De exemplu, băieţelul sau fetiţa nu înţelege că alţii văd obiectele dintr-: perspectivă diferită de a sa. Ţinând o carte în faţa sa, copilul poate întreba despre ; imagine din ea, iară a-şi da seama că persoana care sta în faţa lui nu poate veae_ decât coperţile cărţii.
Copiii aflaţi în stadiul pre-operaţional nu sunt în stare să susţină conversaţi; coerente cu altcineva. în vorbirea egocentrică, ceea ce spune fiecare copil este ma: mult sau mai puţin lipsit de legătură cu ceea ce au spus vorbitorii anteriori. Cop::: vorbesc împreună, dar nu unul cu celălalt, în acelaşi sens ca adulţii. Pe parcursu acestei faze de dezvoltare, copiii nu au o înţelegere generală a categoriilor de gândire pe care adulţii tind să le considere subînţelese: concepte precum cauzalitate, viteză, greutate sau număr. Chiar dacă copilul vede tumându-se apă dintr-un recipient înaî: şi subţire într-unui mai larg şi mai plat, nu va înţelege că volumul de apă rămâne acelaşi trăgând concluzia că în noul recipient e mai puţin lichid, pentru că nivelul apei este mai scăzut.

Cea de-a treia fază, stadiul operaţional concret, durează de la vârsta de şapte ani până la zece ani. Pe parcursul acestei faze, copiii stăpânesc noţiuni abstracte, logice. Ei sunt capabili să manipuleze idei precum cauzalitatea fără mare dificultate, în acest stadiu de dezvoltare copilul va recunoaşte raţionamentul fals prezent ir, ideea că recipientul mai larg conţine mai puţină apă decât cel înalt şi subţire, chiar dacă nivelurile apei sunt diferite. El devine capabil să realizeze operaţi matematice de înmulţire, împărţire şi scădere. în acest stadiu copiii sunt mai puţin egocentrici, în stadiul preoperaţional, dacă o fetiţă este întrebată „Câte surori ai?", ea poate răspunde în mod corect „una". Dar dacă e întrebată: „Câte surori are sora ta?" ea va răspunde probabil „nici una", din cauză că nu se poate percepe din punctul de vedere al surorii ei. în stadiul operaţional concret copilul este capabil să răspundă la o astfel de întrebare, în mod corect, cu uşurinţă.
Vârsta cuprinsă între 11-15 ani acoperă ceea ce Piaget numeşte perioada operaţională-formală. în timpul adolescenţei, copilul aflat în fază de dezvoltare devine capabil să înţeleagă idei extrem de abstracte şi ipotetice. Atunci când se confruntă cu o. problemă, copiii aflaţi la această vârstă sunt capabili să analizeze toate modalităţile posibile de a o rezolva şi le parcurg în mod teoretic spre a găsi o soluţie. Tânăra persoană aflată în stadiul operaţional-formaî este capabilă să înţeleagă de ce anumite tipuri de întrebări conţin şiretlicuri. La întrebarea „Ce creaturi sunt în acelaşi timp pudeli şi câini?" Copilul poate sau nu poate fi capabil să dea răspunsul corect (răspunsul este „pudelii"), dar el va înţelege motivul pentai care acest răspuns este corect şi va aprecia umorul conţinut.
După Piaget, primele trei stadii de dezvoltare sunt universale; dar nu toţi adulţii ajung la stadiul operaţional formai. Dezvoltarea gândirii operaţionale formale depinde într-o mare măsură de procesele de învăţământ. Adulţii cu performanţe educative limitate tind să continue să gândească în termeni mai concreţi şi să păstreze rămăşiţele, de egoism.

Critici
Margaret Donaldson a pus sub semnul întrebării opinia lui Piaget conform căreia copiii sunt extrem de egoişti în comparaţie cu adulţii (Donaldson, 1979). Sarcinile date de Piaget copiilor pe care i-a studiat, susţine ea, au fost prezentate mai degrabă din punctul de vedere al unui adult, nu în termeni care să fie înţeleşi de către aceştia. Egocentrismul este caracteristic în egală măsură comportamentului uman — în anumite situaţii. Pentru argumentare, ea citează un pasaj din autobiografia poetului englez Laurie Lee, în care descrie prima sa zi de şcoală pe vremea când era copil.
Prima zi mi-am petrecut-o găurind hârtie, apoi am plecat acasă cu o furie înăbuşită.
Ce s-a întâmplat, iubitule? Nu ţi-a plăcut la şcoală?
Nu mi-au dat nici un cadou.
Cadou? Ce cadou?
Au zis că or să-mr dea un cadou.
Ei haide, sunt sigură că n-au zis aşa ceva.
Ba au zis! Au zis: Tu eşti Laurie Lee, nu-i aşa?

Bine; stai aici deocamdată* . Am stat acolo toată ziua, dar nu mi-am primit cadoul.
Ny mă mai duc acolo.
Ca adulţi, suntem înclinaţi să credem că, într-o manieră comică, copilul a înţeles greşit instrucţiunile învăţătorului. Cu toate acestea Donaldson arată că, la un nivel mai profund, adultul nu a reuşit să înţeleagă copilul, nedându-şi seama de ambiguitatea exprimării „stai aici deocamdată". în acest caz, adultul, nu copilul este vinovat de egocentrism.
Opera lui Piaget a fost de asemeni, mult criticată pentru metodele sale folosite. Cum putem generaliza pe baza unor descoperiri întemeiate pe observaţii asupra unui număr restrâns de copii, trăind cu toţii într-un singur oraş? Cu toate acestea, cea mai mare parte a ideilor lui Piaget au rezistat testului enormei cantităţi de cercetări ulterioare la a căror geneză au contribuit. Stadiile de dezvoltare pe care le identifică sunt probabil mai puţin limpezi decât pretindea el, dar multe dintre ideile sale sunt acum acceptate peste tot.
Legăturile existente între teorii
Există deosebiri majore între perspetivele de abordare ale lui Freud, Mead şi Piaget; cu toate acestea se poate sugera o imagine a dezvoltării copilului care se bazează pe toate trei.
Autorii acceptă că, în primele luni de viaţă, bebeluşul nu posedă o înţelegere distinctă a naturii obiectelor sau persoanelor din mediul său sau a propriei sale
* Joc de cuvinte: „deocamdată" este traducerea pentru for the present din original, dar aceste cuvinte pot fi traduse şi prin: „pentru cadou", (n.t.).

identităţi luată separat. Pe parcursul primilor doi ani de existenţă, înainte c; stăpânirea aptitudinilor lingvistice dezvoltate, cea mai mare parte a învăţării c; către copil este inconştientă pentru că el încă nu posedă conştiinţă de sine. Probat : că Freud avea dreptate susţinând că modalităţile de a face faţă anxietăţii stabilite r: parcursul acestei perioade timpurii - legate, îndeosebi, de interacţiunea cu mama s. cu tata - rămân importante pentru dezvoltarea ulterioară a personalităţii.
Prin intermediul procesului sugerat de Mead învaţă copiii să devină frin:: conştiente de sine - diferenţierea dintre „eu" şi „pe mine". Copiii care au dobânc:: sentimentul sinelui păstrează, totuşi, metode egocentrice de gândire, aşa după cur. a indicat Piaget. Dezvoltarea autonomiei copilului probabil că implică dificultă: emoţionale mai mari decât par a-şi da seama Mead sau Piaget - iar aici ideile 1_ Freud devin deosebit de relevante. Ideea conform căreia este capabil să facă faţl anxietăţilor timpurii poate influenţa disponibilitatea ulterioară de a se mişca c _ succes prin stadiile de cunoaştere distinse de Piaget.
Până aici, mai ales în discuţia despre Freud şi Mead, ne-am concentrat în prin¬cipal asupra prunciei şi copilăriei timpurii - pe bună dreptate, pentru că primii ar: de viaţă sunt esenţiali. Ce se poate spune despre fazele ulterioare ale cursului vieţii Viaţa fiecăruia trece prin mai multe astfel de faze, de la copilărie, adolescenţă începutul vieţii adulte până la vârsta medie şi bătrâneţe. în contrast cu secţiunii anterioare ale

capitolului, pe acestea le vom avea în vedere nu atât din punctul ct vedere al individului, ci mai mult din prisma gradului în care fazele dezvoltării sun: organizate social. Trebuie să înţelegem dezvoltarea individuală în contextul să_ social mai larg.

CURSUL VIEŢII

Diferitele perioade de tranziţie pe care indivizii le parcurg în timpul vieţii lo: par la prima vedere a fi stabilite din punct de vedere biologic - de la copilărie k maturitate şi în cele din urmă la moarte. însă lucrurile sunt mult mai complicate Stadiile cursului vieţii umane sunt de natură biologică şi socială. Ele sunt influenţate de diferenţele culturale şi totodată de circumstanţele materiale ale vieţii oamenilor în tipuri date de societate. De exemplu, în Occidentul modern, moartea este de obice: asociată cu bătrâneţea, pentru că majoritatea oamenilor se bucură de o durată de viaţă de şaptezeci de ani sau chiar mai mare. însă în societăţile tradiţionale, mai mult: oameni au murit în grupe de vârstă mai tinere decât cei care au supravieţuit până k bătrâneţe.

Copilăria

Cei mai mulţi dintre noi suntem înclinaţi să considerăm copilăria drept un stadiu clar şi distinct al vieţii. Copiii, presupunem noi, sunt altceva decât „bebeluşii" şi copiii mici care abia încep să meargă. Copilăria se intercalează între pruncie şi

COMPARAŢIE ÎNTRE TEORIILE LUI FREUD, MEAD ŞI PIAGET

Teoria; lui Freud referitoare la dezvoltarea copilului este deosebită, pentru că pune /accent pe sursele inconştiente şi emoţionale ale dezvoltării copilului. După Freud, aspectele fundamentale ale personalităţii -fiecărui individ se stabilesc de timpuriu, îndeosebi ca urmare a interacţiunii cu mama. Având în vedere că aceste scheme timpurii de comportament sunt deprinse înainte ca, copilul sa stăpânească folosirea limbajului, ele au tendinţa de a rămâne: la un nivel inconştient.

Bebeluşul trebuie să înveţe că necesităţile sale nu pot fi satisfăcute întotdeauna imediat. Toate mamele impun copiilor lor uh fel de disciplină de hrănire. Treptat, bebeluşul ajunge să-şi" reprime — să-şi blocheze în mod inconştient — nevoile de satisfacere imediată a nevoilor. Con¬form teoriei lui Freud, reprimarea se află la originea unora dintre cele mai importante trăsături ale dezvoltării copilului. Aceasta are atât o relaţie pozitivă, cât şi una negativă cu mama sa, în carp se amestecă iubirea şi împotrivirea.

Tranziţia oedipianâ, care de obicei are loc pe la vârsta de patra sau cinci ani ocupă urirol central în teoria lui Freud. Ideea provine din mitul antic elenist al lui Oedip, care fară să ştie îşi ucide tatăl şi se căsătoreşte cu mama sa. în studiul oedipian, copilului i: se cere din partea societăţii să pără¬seascâ adăpostul emoţional oferit:în pruncie de către mamă. Tatăl este principalul agent din cadrul : familiei al; acestei cereri de autonomie şi inde¬pendenţă sporită. Copilul trebuie să-şi reprime ura faţă de tată, şi în acelaşi timp o mare parte a fostei sale dependenţe de mamă.

Mead

Abordarea lui Mead se deosebeşte în câteva . aspecte fundamentale de cea a lui Freud. Acesta din urmă a fost doctor în medicină şi terapeut (psihanalist). Mead a fost filosof şi sociolog. Pe el îl preocupau mai puţin activităţile emoţionale lăuntrice ale personalităţii individului şi dădea o atenţie mai mare proceselor de interacţiune socială. Mead punea un accent mai redus decât Freud pe inconştient. Ideea reprimării apare foarte puţin în lucrările lui Mead. în plus, Mead nu a acceptat ideea freudiană conform căreia ceea ce
se întâmplă în pruncie şi la începutul; copilăriei călăuzeşte în mare măsură experienţa noastră ulterioară. Pentru Mead, adolescenţa este la fel de importantă ca şi copilăria în termeni de deprindere socială.
Mead a subliniat semnificaţiajocului în dezvoltarea copilului. Prin intermediul aspcctelor imaginative ale jocului, copilul învaţă să preia rolul celuilalt - sa vadă lumea aşa cum o văd alţii şi să se detaşeze de un punct de vedere egocentric. Ca urmare a acestui proces, copiii îl separă pe „eu" de „pe mine". Acest din urmă concept reprezintă şinele social,, şinele la care reacţionează ceilalţi.1 La sfârşitul copilăriei şi ia începutul adolescenţei, băiatul sau fata învaţă să preia rolul celuilalt generalizat - normele şi valorile abstracte pe care se întemeiază societatea în ansamblul ei. Acest lucru tinde sa-fie învăţat mai întâi prin joc cooperativ.:
Piaget
Cel de-al treilea mare teoretician al cercetării dezvoltării copilului, Piaget, se deosebea de ceilalţi doi. El era psiholog, întemeindu-şi majoritatea ideilor pe observaţii directe asupra copiilor. Nici Freud, nici Mead nu au studiat copiii în mod direct. Asemenea lui Mead, Piaget nu a pus accent aşa cum a iacut-o Freud pe inconştient; totuşi, el a scris mult mai mult decât Mead despre dezvoltarea emoţională a copilului. Pentru Piaget,: bebeluşul este la început egocen¬tric - el vede lumea din perspectiva propriei sale : poziţii. Copiii trebuie să înveţe că există alţii care posedă gânduri şi sentimente comparabila cu ale lor şi au nevoie :de mult timp pentru a înţelege concepte care pentru adulţi sunt de la sine înţelese, precum cele de viteză, greutate sau număr. A învăţa mânuirea limbajului reprezintă o parte esenţială a stăpânirii unor atari noţiuni. Drumul de la egocentrismul infantil la maturitatea deplină trece prin mai multe stadii distincte. Piaget susţine că cu fiecare dintre acestea copilul îşi extinde treptat capacitatea de a pricepe concepte abstracte şi de a înţelege sentimentele celorlalţi. De-abia pe la vârsta de aproximativ cincisprezece ani, copiii sunt capabili să stăpânească noţiuni mai complexe de logică şi judecată, iar anumiţi copii nu ajung niciodată la acest stadiu.

instalarea adolescenţei. Totuşi conceptul de copilărie, asemenea multor altor aspecte ale vieţii noastre sociale de azi, a luat fiinţă doar în ultimele două sau trei secole. în culturile tradiţionale, cei tineri treceau direct de la o pruncie îndelungată la roluri active în cadrul comunităţii. Istoricul francez Philippe Aries a susţinut că, în calitate de fază separată de dezvoltare, „copilăria" nu a existat în epoca medievală (Aries 1973). în picturile Europei medievale, copiii erau înfăţişaţi ca nişte „mici adulţi,"

având chipuri mature şi acelaşi stil de vestimentaţie ca şi părinţii lor. Copiii luau parte la aceleaşi munci şi distracţii ca şi adulţii, nu aveau jucăriile sau jocurile specifice pe care noi le considerăm implicite. Chiar de la începutul secolului XX, în Anglia şi în majoritatea celorlalte ţări occidentale, copii de şapte-opt ani au fost puşi la muncă, de la ceea ce acum pare a fi o vârstă foarte fragedă. De fapt, în prezent există în lume multe ţări în care copii muncesc cu normă întreagă, deseori în împrejurări solicitante din punct de vedere fizic (mine de cărbuni, de exemplu) (UNICEF, 1987). Ideea conform căreia, copiii au drepturi distincte şi noţiunea că folosirea muncii copiilor este incompatibilă din punct de vedere moral sunt evoluţii relativ recente.

Unii istorici, dezvoltând opinia sugerată de către Aries, au afirmat că în Europa medievală majoritatea oamenilor erau indiferenţi sau chiar ostili faţă de copiii lor. însă, această părere a fost respinsă de alţii şi nu este sprijinită de ceea ce ştim despre culturile tradiţionale care încă există astăzi. Mulţi părinţi, în special mamele, au format cu siguranţă aceleaşi tipuri de legături faţă de copiii lor ca şi cele care sunt obişnuite în prezent. Totuşi, din pricina îndelungatei perioade de „copilărie" pe care o acceptăm astăzi, societăţile modeme sunt în anumite privinţe mai „centrate pe copil" decât cele tradiţionale. Atât capacitatea de a creşte copii cât şi copilăria au devenit distincte faţă de alte stadii decât se obişnuia în comunităţile tradiţionale.

Trebuie subliniat că o societate în centrul căreia se află copilul nu este una în care toţi copiii au parte de dragoste şi grijă din partea părinţilor sau a altor adulţi. Abuzul fizic şi sexual la care copiii sunt supuşi reprezintă o trăsătură comună a vieţii de familie în societatea noastră - cu toate că adevărata dimensiune a unor atari abuzuri a fost scoasă la lumină doar în ultima vreme. Abuzul la care sunt supuşi copiii are legături clare cu ceea ce, în conformitate cu standardele de azi. apare drept frecventul comportament urât faţă de copii în Europa modernă. Pare posibil că, drept urmare a schimbărilor care au loc la ora actuală în societăţile modeme, „copilăria" devine din nou erodată în calitate de statut distinct. Unii observatori au sugerat că acum copiii „cresc atât de repede" încât caracterul separat al copilăriei se diminuează încă o dată (Suransky, 1982; Winn, 1983). De exemplu, chiar şi copiii destul de mici pot urmări aceleaşi programe de televiziune ca şi adulţii, devenind cu mult mai familiarizaţi de timpuriu cu „lumea adultă" decât generaţiile precedente.'

Adolescenţa

Termenul de „teenager"* este relativ recent. Schimbările biologice implicate în pubertate (momentul în care o persoană devine capabilă de activitate sexuală adultă şi reproducere) sunt esenţiale. Cu toate acestea, în multe culturi ele nu produc gradul de confuzie şi nesiguranţă deseori întâlnit printre tinerii din societăţile modeme. Atunci când există un sistem de şcolarizare pe vârste, de exemplu, cuplat cu rituri distincte care semnalează tranziţia unei persoane la viaţa de adult, procesul de dezvoltare psihosexuală în general, pare mai uşor de parcurs. In societăţile tradiţionale adolescenţii au mai puţin de „dezvăţat" decât

omologii lor din societăţile moderne, pentru că ritmul schimbării la ei e mai lent. Există un moment în care copiilor li se cere să nu mai fie copii: să-şi lase deoparte jucăriile şi să termine cu distracţiile copilăreşti. In culturile tradiţinale, unde copiii deja lucrează alături de adulţi, acest proces de „dezvoltare" este în mod normal mai puţin strict.
Caracterul distinct al faptului de a fi „teenager" în ziua de azi este legat atât de extinderea generală a drepturilor copilului cât şi de procesul de educaţie formală. Adolescenţii deseori încearcă să urmeze căile adulte, dar în justiţie ei sunt consideraţi copii. Adolescenţii se află „între" copilărie şi maturitate crescând într-o societate supusă unei continue schimbări.
Tânărul adult
Vârsta de tânăr adult pare din ce în ce mai mult a deveni un stagiu specific în cadrul dezvoltării personale şi sexuale în lumea modernă. Mai ales printre grupurile mai bogate, dar fără a se limita la ele, persoanele cu puţin peste douăzeci de ani îşi iau „pauze" spre a călători şi a explora asocieri sexuale, politice şi religioase. Importanţa acestui „moratoriu" are şanse de a spori, având în vedere perioada extinsă de educaţie pe care o parcurg acum foarte mulţi indivizi.
Vârsta adultă matură
Majoritatea tinerilor adulţi din Occident din ziua de azi se pot aştepta la o viaţă care să ajungă până la bătrâneţe. în timpurile premoderne, puţini erau cei care aveau posibilitatea de a anticipa cu multă încredere un atare viitor. Moartea datorată bolilor, ciumei, de exemplu, era mult mai frecventă 111 rândul tuturor grupelor de vârstă decât în ziua de azi, iar îndeosebi femeile înfruntau riscuri foarte mari din cauza ratei crescute a moralităţii la naştere.
Pe de altă parte, multe dintre tensiunile la care suntem supuşi acum erau mai puţin pronunţate în epocile trecute. De obicei oamenii păstrau o strânsă legătură cu părinţii lor şi cu alte aide, decât în cadrul populaţiilor migratoare din prezent, iar rutineie de muncă pe care le parcurgeau erau identice cu cele ale strămoşilor lor. în
* Vârsta cuprinsă între 13 şi 19 ani (n.t.).

societatea noastră, incertitudinile majore trebuiesc rezolvate în căsnicie, viaţa de familie şi alte contexte sociale. Trebuie să ne „facem" propria viaţa mai mult decât au facut-o predecesorii noştri. Crearea legăturilor sexuale şi maritale, de exemplu, depinde acum de iniţiativa şi selecţia individuală, nu mai sunt stabilite de părinţi. Acest lucru reprezintă o libertate mai mare pentru individ, dar responsabilitatea poate impune de asemeni tensiuni şi dificultăţi.
In prezent a păstra o „viziune îndreptată către viitor" la o vârstă medie are o deosebită importanţă. Cei mai mulţi oameni nu se aşteaptă să „facă acelaşi lucru toată viaţa lor" - aşa cum se întâmpla cu majoritatea populaţiei în culturile tradiţionale. Bărbaţii sau femeile care şi-au petrecut viaţa în vederea realizării unei cariere pot descoperi că nivelul la care au ajuns la vârsta medie este nesatisfacător şi că le sunt blocate alte oportunităţi. Femei care şi-au petrecut prima parte a vârstei adulte

având grijă de familie şi ale căror copii au plecat de acasă, pot avea sentimentul că sunt lipsite de valoare socială. Fenomenul „crizei vârstei de mijloc" este extrem de real pentru multe persoane de vârstă mijlocie. O persoană poate avea sentimentul că şi-a irosit oportunităţile pe care le-a avut sau că nu va atinge niciodată ţeluri la care a nutrit din copilărie. Totuşi, tranziţiile implicate nu trebuie să conducă la resemnare sau la disperare; o emancipare a visurilor din copilărie poate fi eliberatoare.

Bătrânetea

»

In societăţile tradiţionale, implicit oamenilor în vârstă li se acordă foarte mult respect. „Bătrânii" - grupele de vârstă înaintată - de obicei aveau un cuvânt impor¬tant, deseori final în probleme de importanţă pentru comunitate, în ansamblu. în cadrul familiilor, autoritatea atât a bărbaţilor cât şi a femeilor deseori creşte o dată cu vârsta. în schimb, în societăţile industrializate, există tendinţa ca oamenii în vârstă să fie lipsiţi de autoritate atât în cadrul familiei, cât şi în cel al comunităţii sociale. După ce s-au pensionat, există posibilitatea ca venitul lor să fie mai mic. în acelaşi timp, a existat o mare creştere a proporţiei din rândul populaţiei în vârstă de peste 65 de ani. în 1900, în Anglia doar una din 30 de persoane avea peste 65 de ani; astăzi proporţia este de unu la cinci. Trecerea la categoria de vârstă a bătrânilor într-o societate tradiţională deseori a marcat apogeul statutului pe care îl putea dobândi cineva. în societatea noastră, există tendinţa ca pensionarea să producă exact urmări inverse. Nemailucrând cu copiii lor şi fiind înlăturaţi din arena economică, nu este uşor pentru oamenii mai în vârstă să facă în aşa fel încât perioada finală a existenţei lor să fie recompensatorie. S-a obişnuit să se creadă că cei care fac faţă cu succes bătrâneţii reuşesc acest lucru recurgând la resursele lor interioare, devenind mai puţin interesaţi de avantajele oferite de viaţa socială. Deşi nu există nici o îndoială că acest lucru poate fi adevărat, se pare că, într-o societate în care mulţi sunt sănătoşi din punct de vedere fizic la

bătrâneţe, îşi face din ce în ce mai mult simţită prezenţa o viziune „îndreptată către exterior". Cei aflaţi la vârsta pensionării pot descoperi o renaştere în cadrul a ceea ce s-a numit „vârsta a treia" (care urmează după copilărie şi maturitate), în care începe o nouă fază de educaţie.

SUCCESIUNEA GENERAŢIILOR

?

în Europa medievală, moartea ocupa un loc aparte decât în prezent. în lumea modernă majoritatea oamenilor mor în incintele închise ale spitalelor, departe de contactul cu rudele şi prietenii lor. Moartea este considerată azi de către mulţi occidentali ca fiind sfârşitul unei vieţi individuale, nu ca parte a procesului de reînnoire a generaţiilor; într-atât diminuarea credinţelor religioase a schimbat atitudinea noastră faţă de moarte. Pentru noi, moartea tinde să fie un subiect care trece nediscutat. Este de la sine înţeles că oamenilor le este frică de moarte, şi de aceea doctorii sau rudele de obicei ascund unei persoane suferinde de o boală incurabilă faptul că, poate muri în scurtă vreme.

După Elisabeth Kübler-Ross, precesul de adaptare la iminenţa morţii este un proces comprimat de socializare care implica mai multe stadii. Primul îl reprezintă negarea — individul refuză să accepte ceea ce se întâmplă. Cel de-al doilea stadiu este mânia, mai ales în rândul celor care mor relativ tineri şi sunt conştienţi de acest lucru, fiind revoltaţi de faptul că sunt privaţi de durata completă a existenţei. Acesta este urmat de stadiul tocmelii. Individul face un târg cu destinul, sau cu divinitatea, de a muri împăcat dacă i se permite să trăiască spre a vedea un anumit eveniment însemnat, cum ar fi o căsătorie în familie sau o zi de naştere. Pe urmă, individul deseori cade în depresie. în sfârşit, dacă are puterea de a ieşi din această stare, el se poate îndrepta către faza de acceptare, în care este obţinută o atitudine de calm în faţa morţii care se apropie.
Kübler-Ross observă că atunci când îi întreabă pe cei care ascultă conferinţele ei ce anume îi înspăimântă cel mai mult în privinţa morţii, majoritatea răspund că ie este frică de necunoscut, de durere, de separarea de cei iubiţi sau de părăsirea unor proiecte dragi neterminate. După opinia sa, aceste lucruri sunt doar partea vizibilă a aisbergului. Cea mai mare parte din ceea ce asociem cu moartea este inconştient, iar acest lucru trebuie să fie adus la lumină dacă vrem să* avem posibilitatea de a muri într-un mod acceptabil. în mod inconştient, oamenii nu-şi pot imagina propria moarte decât sub forma unei entităţi negative care vine să-i pedepsească. Dacă ei îşi pot da seama că această asociaţie este iraţională - că faptul de a suferi de o maladie incurabilă nu reprezintă o pedeapsă pentru păcatele săvârşite - procesul este uşurat (Kübler-Ross, 1987).
în societăţile tradiţionale, în care copii, părinţi şi bunici deseori trăiesc în aceeaşi gospodărie, de obicei există conştiinţa limpede a legăturii dintre moarte şi succesiunea generaţiilor. Indivizii se consideră ca făcând parte dintr-o familie şi o comunitate

care durează indefinit, indiferent de efemeritatea existenţei personale. în atari circumstanţe, moartea poate fi privită cu mai puţină anxietate decât în circumstanţele sociale individualiste mult mai rapid schimbătoare, ale lumii moderne.

SOCIALIZAREA ŞI LIBERTATEA INDIVIDUALĂ

O Pentru că mediile culturale în care ne naştem şi ajungem la maturitate influen¬ţează în acest fel comportamentul nostru, ar putea părea că suntem lipsiţi de orice individualitate sau voinţă liberă. Ar putea părea că suntem doar turnaţi în tiparele preexistente pe care le-a pregătit pentru noi societatea. Unii sociologi manifestă într-adevăr tendinţa de a scrie despre socializare - şi chiar despre sociologie la modul mai general! - ca şi cum acesta ar fi obiectul discuţiei, dar o atare opinie este complet eronată. Faptul că de la naştere şi până la moarte suntem implicaţi în procesul de interacţiune cu ceilalţi ne condiţionează cu certitudine formarea personalităţilor, valorile pe care le susţinem şi comportamentul pe care ni-l asumăm. Totuşi socializarea se află de asemeni la originea a însăşi individualităţii şi libertăţii noastre, în cursul socializării fiecare dintre noi dezvoltă un sentiment de IDENTITATE şi capacitatea de gândire şi acţiune independentă.

Această chestiune este ilustrată de exemplul învăţării limbajului. Nici unul dintre noi nu inventează limbajul pe care îl învăţăm copii fiind şi cu toţii suntem constrânşi de regulile fixe ale folosirii metodei lingvistice. însă, în acelaşi timp, înţelegerea unui limbaj reprezintă unul dintre factorii mentali care fac posibilă creativitatea şi conştiinţa noastră de sine. Fără limbaj noi nu am fi nişte fiinţe conştiente de sine, şi am trăi mai mult sau mai puţin în „aici şi acum". Stăpânirea limbajului este necesară pentru conştientizarea caracteristicilor noastre individuale distinctive şi pentru a stăpâni practic mediul.

REZUMAT

O Conceptul de cultură reprezintă una dintre cele mai importante noţiuni ale sociologiei. Cultura se referă la modalităţile de viaţă ale membrilor unei societăţi sau ale grupurilor din cadrul unei societăţi. Ea include arta, literatura şi pictura, dar este totodată mult mai extinsă. Alte chestiuni culturale, de exemplu, sunt portul, obiceiurile, planurile de muncă şi ceremoniile religioase.

© Cultura reprezintă o parte importantă din ceea ce ne face umani. în calitate de fiinţe umane, însă, noi avem în comun şi o moştenire biologică. Specia umană şi-a făcut apariţia ca urmare a unui îndelungat proces de evoluţie genetică. Fiinţele umane fac parte din grupurile de mamifere superioare, primatele, cu care au foarte multe în comun din punct de vedere fiziologic.

© Sociobiologia este importantă în primul rând din cauza felului în care înţelege comportamentul animal; ideile sociobiologilor referitoare la viaţa socială umană sunt însă speculative. Comportamentul nostru este influenţat din punct de vedere genetic, dar înzestrarea noastră genetică probabil, condiţionează doar potenţialităţile comportamentului nostru, nu şi conţinutul efectiv al activităţilor noastre. •

O Fiinţele umane nu posedă instincte în sensul unor scheme complexe de comportament nestudiat. Un set de reflexe simple, plus o gamă de nevoi organice, sunt caracteristici înnăscute ale individului uman.

@ Formele de comportament găsite în toate, sau practic toate, culturile se numesc universalii culturale. Limbajul, prohibiţia împotriva incestului, instituţia căsătoriei, familia, religia şi proprietatea reprezintă principalele tipuri de universalii culturale - dar în cadrul acestor categorii generale există numeroase variaţii în privinţa valorilor şi modalităţilor de comportament între diferite societăţi.

© învăţarea caracteristicilor culturii noastre se poate realiza prin intermediul procesului de socializare. Socializarea este procesul prin care, intrând în contact cu alte fiinţe umane, bebeluşul neajutorat devine treptat o fiinţă cunoscătoare, conştientă de sine, deprinsă cu modalităţile respectivei culturi.

© Opera lui Sigmund Freud sugerează că, copilul mic învaţă să devină o fiinţă autonomă doar atunci când învaţă să echilibreze solicitările mediului cu dorinţele presante care provin din inconştient. Capacitatea noastră de a fi conştienţi de sine se bazează, în mod dureros, pe reprimarea impulsurilor inconştiente.

© După G.H. Mead, copilul dobândeşte înţelegerea faptului că este un agent separat văzându-i pe ceilalţi că se comportă faţă de el în manieră normală. într-un stadiu ulterior, atunci când începe să participe la jocurile organizate, când învaţă regulile jocului, copilul ajunge să înţeleagă „celălaltul generalizat" - valori generale şi reguli culturale.
© Jean Piaget distinge mai multe stadii importante în dezvoltarea capacităţii copilului de a înţelege lumea. Fiecare stadiu implică dobândirea unor noi aptitudini cognitive şi depinde de încheierea cu succes a celui precedent. Con¬form opiniei lui Piaget, aceste stadii de dezvoltare cognitivă sunt trăsături universale de socializare.
© Socializarea este un proces ce se desfăşoară pe tot parcursul vieţii. în fiecare fază distinctă a vieţii există tranziţii de realizat sau crize de depăşit. Aceasta
include ideea de moarte, ca stadiu final al existentei.
* >
53
£0
LECTURI SUPLIMENTARE
Philippe Aries, Centuries of Childhuod (Harmond - sworth, Penguin, 1973). O dezbatere clasică - deşi controversată - a apariţiei istorice a „copilăriei" ca fază distinctă a dezvoltării umane. Ruth Benedict, Patterns of Culture (New York, Mentor Books, 1946). Un studiu clasic al diferentelor culturale, care încă merită să fie citit. Ralph Fasold, The Sociolinguistics of Language (Oxford, Blackwell, 1991). Un text util care tratează despre multe aspecte ale naturii limbajului şi culturii. Elisabeth Kiibler-Ross, Living with Death and Dying (London, Souvenir Press, 1987). O relatare plină de
sensibilitate a atitudinilor faţă de moarte.
Elly Singer, Childcare and the Psychol¬ogy °f Development (London, Routledge, 1992). O dezbatere despre dezvoltarea copilului şi problema eliberării femeilor de obligaţia de a fi mame tot timpul.
Frances C. Waksler, Studying the So¬cial Worlds of Children: Sociological Readings (London, Falmer, 1991). O colecţie de texte despre dezvoltarea copilului.
Raymond Williams, Culture (Glasgow: Fontana, 1981). O discuţie generală folositoare despre conceptul de cultură.
TERMENI IMPORTANŢI
• evoluţie • complexul lui Oedip
• selecţie naturală • socializare
• mutatie
* • celălalt generalizat
• sociobiologie • stadiu sensiomotor
• instinct • stadiu pre-operaţional
• subculturi • egocentrism
• etnocentrism • stadiu concret-operaţional
• cogniţie • perioada formală de operaţionare
•psihanaliză • cursul vieţii
>
54

3. TIPURI DE SOCIETATE
CONCEPTE DE BAZĂ SOCIETĂŢILE PRIMITIVE: V ÂNĂTORII ŞI CULEGĂTORII
Pigmeii Mbuti • „Societăţile îndestulate" originale?
SOCIETĂŢILE PASTORALE ŞI AGRARE
Societăţile pastorale • Societăţile agrare
CIVILIZAŢIILE PREENDUSTRIALE
SAU STATELE TRADIŢIONALE
»
Maiaşii • Trăsăturile statului tradiţional
LUMEAMODERNĂ: SOCIETĂŢILE INDUSTRIALIZATE
Marea Britanie ca exemplu de societate industrializată
SOCIETĂŢILE DIN LUMEA ÎNTÂI, A DOUA ŞI A TREIA
Originile diviziunii • Uniunea Sovietică — tip de societate din Lumea a Doua • Sfârşitul Lumii a Doua
- Societăţile din Lumea a Treia
- India ca exemplu de ţară din Lumea a Treia • Sărăcia din Lumea a Treia

ŢĂRILE RECENT INDUSTRIALIZATE
SCHIMBAREA SOCIALĂ ASTĂZI: G LOBALIZAREA
CONCLUZII
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANTI
9
55
CONCEPTE DE BAZĂ
O I • industrializarea • societăţile industriale • globalizarea
Pentru a înţelege diversitatea culturilor umane, trebuie să avem cunoştinţe despre diferitele tipuri de societate care au existat de-a lungul istoriei. în acest capitol ne vom ocupa de cele mai importante tipuri de societate premodernă, concentrându-ne asupra schimbărilor care au transformat lumea socială în trecutul nu prea îndepărtat. Vom stărui şi asupra unui important eveniment global recent, ale cărui consecinţe ne afectează în prezent pe toţi: dispariţia unui întreg tip de sistem social, societăţile din Lumea a Doua, sau comunismul sovietic.
Vom lua în considerare mai întâi câteva dintre primele forme de societate, ale căror origini datează din cele mai vechi timpuri.
SOCIETĂŢILE PRIMITIVE: VÂNĂTORII ŞI CULEGĂTORII
Cu mult timp în urmă, fiinţele umane au trăit în societăţi de vânători şi culegători, mici grupuri sau triburi care adesea nu depăşeau 30-40 de persoane. Vânătorii şi culegătorii îşi asigurau hrana din vânat, pescuit şi culegerea plantelor comestibile pe care le găseau în natură. Aceste culturi continuă să existe în unele părţi ale lumii, cum ar fi anumite zone deşertice din Africa şi jungla braziliană sau cea din Noua Guinee. Totuşi, majoritatea culturilor vânătoreşti şi de culegători au fost distruse sau absorbite de răspândirea culturii occidentale, iar cele care mai persistă este puţin probabil că vor dăinui în viitor. în prezent, în întreaga lume mai puţin de un sfert de milion de oameni se întreţin din vânat şi din cules, adică 0,001 din populaţia lumii (fig. 3.1.).

Dacă le comparăm cu societăţile mari, în special cele moderne, cum ar fi Anglia sau Statele Unite, în majoritatea grupurilor de vânători şi culegători se găsesc prea puţine inegalităţi. Bunurile materiale de care au nevoie sunt limitate la arme, unelte pentru săpat şi construit, capcane şi ustensile de gătit. Astfel că există puţine diferenţe între membrii societăţii, în privinţa numărului sau felului posesiunilor materiale - nu există împărţirea în bogaţi şi săraci. Diferenţele de poziţie sau rang tind să fie limitate la vârstă şi sex: aproape totdeauna bărbaţii sunt vânători, în timp ce femeile culeg plante sălbatice, gătesc şi cresc copiii. Această diviziune a muncii între bărbaţi şi femei este totuşi foarte importantă: bărbaţii tind să domine poziţiile publice şi ceremoniale.
„Vârstnicii" - cei mai bătrâni şi mai experimentaţi bărbaţi ai comunităţii - luau de regulă deciziile importante în ce privea grupul. Dar aşa cum bogăţia membrilor comunităţii diferă prea puţin, la fel şi diferenţele de putere sunt mult mai mici decât în alte tipuri de societate. Societăţile de vânători şi culegători erau de obicei „participative"-toţi bărbaţii adulţi se adunau atunci când se luau decizii importante sau în momente de criză.
56
Figura 3.1. - Societăţile de vânători şi culegători s-au restrâns pe măsură ce populaţia lumii creştea
li
Populaţia: 10 milioane

4
Populaţia; 350 milioane

1500 d.Ch.
Populaţia: 3 miliarde

1960 d.Ch.

â
Sursa: Richard B. Lee şi Irven de Vore (eds), Man the Hunter (Aldine de Gruyter, 1968), frontispiciu. (3 miliarde = 3.000 milioane)
57
Vânătorii şi culegătorii nu hoinăresc însă pur şi simplu. Majoritatea au teritorii fixe şi migrează cu regularitate în jurul lor an de an. Multe comunităţi de vânători şi culegători nu au o componenţă stabilă; oamenii se mută dintr-o tabără într-alta sau grupurile se despart şi se alătură altora pe acelaşi teritoriu comun.
Pigmeii Mbuti
Dintre numeroasele descrieri ale unor societăţi de vânători şi culegători despre care s-a scris, ne vom ocupa de una singură, pentru a ilustra modul lor de viaţă: societatea pigmeilor Mbuti, care trăiesc într-o regiune a Zairului, în Africa Centrală (Turnbull, 1983). Mbuti locuiesc într-o zonă împădurită, greu de pătruns. Aceştia însă cunosc bine pădurea şi se pot deplasa nestânjeniţi. Există apă din belşug şi sunt multe plante şi animale

sălbatice care pot servi drept hrană. Locuinţele lor nu sunt permanente, ci sunt făcute din frunze, puse pe un cadru din crengi. Ele pot fi ridicate în câteva ore şi abandonate, lucru pe care Mbuti îl fac în permanenţă, durata de şedere nedepăşind mai mult de o lună într-un loc.
Mbuti trăiesc în grupuri mici, formate din patru-cinci familii. Componenţa grupurilor este constantă, dar oricare dintre membrii doreşte poate să părăsească un grup şi să se alăture altuia. Nimeni nu „fuge" - nu există şefi. Bătrânii au totuşi datoria de a curma „zarva" (certurile), despre care pigmeii cred că, nu este agreată de spiritele pădurii. Dacă un conflict nu poate fi aplanat, membrii grupului se despart şi se alătură altora.
Mbuti au fost studiaţi pentru prima dată prin anii '60, pe când modul lor tradiţional de viaţă era încă intact. De atunci, ei au fost supuşi unor presiuni con¬tinue. Lumea din afară a pătruns tot mai adânc în pădure, iar Mbuti s-au lăsat atraşi de economia de piaţă a satelor de dincolo de marginile pădurii. Am prezentat modul lor de viaţă la timpul prezent, dar el se află de fapt pe cale de dispariţie. Acelaşi lucru este în mare măsură adevărat şi pentru alte tipuri de mici societăţi tradiţionale, la care ne vom referi în carte.
„Societăţile îndestulate" originale?
Spre deosebire de Mbuti, majoritatea societăţilor de vânători şi culegători existente şi în prezent trăiesc în zone sărace. Asemenea grupuri pot trăi aproape de nivelul de înfometare, deoarece mediul înconjurător nu le asigură mai mult decât un nivel de subzistenţă minim. Vânătorii şi culegătorii au fost de mult scoşi din zonele cele mai fertile ale lumii, iar faptul că acum trăiesc în condiţii în care supravieţuirea este o luptă continuă i-a făcut pe unii cercetători să-şi închipuie că toţi aceşti oameni trăiau în condiţii de mari lipsuri materiale. Probabil că nu aşa stăteau lucrurile în trecut. Un renumit antropolog, Marshall Sahlins, i-a numit pe vânătorii-culegători „societăţile îndestulate originare", deoarece aveau mai mult decât le trebuia ca să-şi satisfacă necesităţile (Sahlins, 1972). Vechii vânători şi culegători care trăiau în regiunile cele mai bogate ale lumii nu trebuiau să-şi petreacă

cea mai mare parte a zilei muncind, „angajaţi în procesul de producţie". Mulţi dintre ei munceau un număr mai mic de ore pe zi decât un lucrător dintr-o fabrică sau într-un birou modem.
Vânătorii şi culegătorii nu prea sunt interesaţi de bogăţiile materiale dincolo de ceea ce este suficient pentru a le asigura nevoile de bază. Preocuparea lor funda¬mentală se rezumă însă de regulă la valorile religioase şi la activităţile ceremoniale şi rituale. Mulţi vânători şi culegători participă cu regularitate la ceremonialuri elaborate şi pot petrece mult timp pregătind îmbrăcămintea, măştile, vopselurile sau alte obiecte sacre folosite în asemenea ritualuri.
Unii autori, în special cei influenţaţi de sociologie, au perceput predominanţa vânătorii în aceste societăţi ca fiind legată de impulsurile general-umane către război, dar de fapt societăţile de vânători şi culegători par să fie cât se poate de paşnice. Uneltele folosite pentru vânătoare sunt arareori folosite pe post de armă împotriva altor fiinţe

umane. Uneori au loc înfruntări între grupuri diferite, dar acestea sunt de regulă limitate şi au loc puţine accidente sau deloc. Războiul, în sensul modern al cuvântului, este complet necunoscut vânătorilor şi culegătorilor, care nu posedă războinici specializaţi. Vânătoarea este, în sine, într-un anumit sens, o importantă activitate colectivă. Indivizii pot pleca să vâneze singuri, dar aproape întotdeauna vor împărţi vânatul - de exemplu, carnea unui porc mistreţ - cu restul grupului.
Vânătorii şi culegătorii nu sunt doar oameni „primitivi", care nu prezintă importanţă studierea culturii lor ne permite să vedem cu mai multă claritate că unele dintre instituţiile noastre sunt departe de a fi trăsături „fireşti" ale vieţii umane. Desigur, circumstanţele în care trăiesc vânătorii şi culegătorii nu sunt ideale, dar, cu toate acestea, lipsa războiului, lipsa inegalităţilor majore în bogăţie şi putere şi accentul pus mai degrabă pe cooperare decât pe competiţie ne amintesc că lumea creată de civilizaţia modernă industrială nu înseamnă în mod necesar „progres".
SOCIETĂŢILE PASTORALE ŞI AGRARE
Aproximativ acum douăzeci de mii de ani, unele grupuri de vânători şi culegători s-au apucat de creşterea animalelor domestice şi de cultivarea unor loturi alese de pământ, ca mod de a-şi câştiga existenţa. Societăţile pastorale sunt cele care cultivă cereale (practică agricultura). Multe societăţi au avut economii mixte, pastorale şi agrare.
Societăţile pastorale
în funcţie de mediul în care trăiesc, păstorii cresc turme de animale precum vite, oi, capre, cămile sau cai. Mai există încă numeroase societăţi pastorale în lumea modernă, concentrate în special în anumite zone din Africa, Orientul Mijlociu şi Asia Centrală. Aceste societăţi se află de regulă în regiuni unde există păşuni bogate,

dar şi în deşerturi sau munţi. Respectivele regiuni nu sunt propice agriculturii dar conţin suficientă hrană pentru creşterea animalelor. Societăţile pastorale migrează de obicei între diferitele zone, în funcţie de schimbările de anotimp. întrucât transportul le este asigurat de animale, parcurg distanţe mult mai mari decât vânătorii sau culegătorii. Datorită obiceiurilor lor nomade, oamenii societăţilor pastorale nu acumulează posesiuni materiale, deşi modul lor de viaţă este mai complex la capitolul material decât cel al vânătorilor şi culegătorilor. întrucât domesticirea animalelor permite o aprovizionare constantă cu hrană, aceste societăţi sunt de regulă mai numeroase decât comunităţile de vânători şi culegători. Unele societăţi pastorale numără un sfert de milion de membri sau chiar mai mult.
întinzându-se? aşa cum se întâmplă adesea, pe suprafeţe mari de teritoriu, se poate întâmpla ca păstorii să vină în contact cu alte grupuri. Ei fac adesea comerţ - dar pot de asemenea, să aibă loc şi conflicte. Multe societăţi pastorale au fost paşnice, dorind doar să-şi îngrijească turmele şi să respecte ceremonialurile rituale ale comunităţii. Altele au fost însă s-au pronunţat războinice, realizându-şi constant supravieţuirea prin jefuirea altora dar şi prin creşterea animalelor. în societăţile pastorale există mari inegalităţi în funcţie de bogăţie şi putere faţă de

comunităţile de păstori şi culegători, în mod special şefii, căpeteniile războinice şi conducătorii de trib deţin adesea o considerabilă putere personală.

O descriere clasică a societăţii pastorale este cea dată de E.E. Evans-Pritchard, care a studiat tribul Nuer, din sudul Sudanului (Evans-Pritchard, 1940). Supravieţuirea tribului Nuer depinde în principal de creşterea vitelor, deşi ei cultivă şi cereale. Oamenii trăiesc în sate la distanţe de zece şi treizeci de kilometri unul de altul. în anii '30, când Evans-Pritchard a făcut acest studiu, populaţia Nuer număra cam 200.000 de indivizi. Toţi vorbeau aceeaşi limbă şi respectau aceleaşi obiceiuri, dar nu exista o autoritate politică centrală sau vreo formă de guvernare. Populaţia Nuer este împărţită în triburi, care colaborează uneori între ele, dar locuiesc mai mult separat. . . -

Fiecare trib posedă pământul său, împărţirea fiind marcată de obicei prin cursurile de apă. Populaţia Nuer nu acordă o însemnătate deosebită pământului decât ca loc unde-şi pot creşte vitele. O parte din an, în sezonul secetos, locuiesc în tabere lângă ochiurile de apă. îndeletnicirea populaţiei Nuer este legată de creşterea vitelor, care sunt, în multe privinţe, punctul central al culturii lor. Ei manifestă un profund dispreţ pentru populaţiile învecinate, care au vite puţine sau deloc. Fiecare fază majoră a vieţii — naşterea, maturizarea, căsătoria şi moartea este marcată de ritualuri legate de vite. Bărbaţii poartă adesea numele boilor lor favoriţi, iar femeile pe cele ale vacilor preferate.

Triburile Nuer pornesc adesea la război unul împotriva altuia, iar uneori formează alianţe împotriva străinilor. Aşa cum trăiesc pentru vite, la fel se luptă pentru ele, pedepsindu-i, de exemplu, pe vecinii Dinka, altă societate pastorală, pentru furtul turmelor. Conform unei zicale a populaţiei Nuer: „Mai mulţi oameni au murit pentru o vacă decât din orice alt motiv."

Societăţile agrare

Societăţile agrare au apărut în acelaşi timp cu cele pastorale. La un moment dat, grupurile de vânători şi culegători au început să-şi semene propriile lor culturi, în ;oc să le culeagă pur şi simplu pe cele crescute în sălbăticie. Această practică s-a dezvoltat, devenind ceea ce se numeşte astăzi „horticultura", în care mici grădini sunt :ultivate cu ajutorul unor instrumente simple de săpat. Multe populaţii din lume încă se bazează în primul rând pe horticultură pentru a-şi câştiga traiul (fig. 3.2. arată cum s-a menţinut modul de viaţă agricol în lumea modernă.)

Figura 3.2. - Continuitatea modului de viaţă agrar în societăţile industrializate: procentajul forţei de muncă în agricultură, 1990

Procentajul forţei de muncă din agricultură

Nepal " V • ■ ;
Ruanda ;:Vy-- • .:■■""'
Uganda • - ■■■v
Itiopia . " , ;r /
Bangladeş —

Societăţile industrializate: Australia ."aponia Germania Canada . Statele Unite Marea Britanie

Sursa: Nikos Alexandrotos (ed.) World Agriculture: Towards 2010: An FAO Study. 1995
La fel ca păstoritul, horticultura oferă o rezervă de hrană mai sigură decât ar fi fost posibil prin vânat şi cules şi de aceea poate întreţine comunităţi mult mai numeroase. întrucât nu sunt într-o continuă mişcare, populaţiile care-şi câştigă traiul din horticultură pot acumula stocuri mai mari de averi materiale decât comunităţile de vânători şi culegători. O dată ce grupurile s-au stabilit în anumite zone, comerţul şi legăturile politice regulate se pot dezvolta între sate separate. Comportamentul războinic este comun în societăţile horticole, deşi nivelul de violenţă tinde să fie mai puţin pronunţat decât în unele grupuri pastorale. Cei care cultivă pământul nu sunt de regulă, îndemânatici în arta războiului; pe de altă parte, membrii triburilor nomade se pot aduna laolaltă constituind adevărate armate de jefuitori.
T
nj 91,7
J91,3
80,9
74,5
68,5

Să luăm ca exemplu, tribul Gururumba din Noua Guinee, de nu mai mult de o mie de locuitori răspândiţi în şase sate (Newman, 1965). In fiecare sat există mai multe grădini, despărţite de garduri. Loturile aparţin diferitelor familii, în interiorul acestor garduri. Toată lumea, adulţi şi copii, este implicată în procesul de îngrijire a loturilor, deşi bărbaţii şi femeile au în grijă fiecare tipuri diferite de fructe şi legume. Fiecare familie are mai multe loturi şi cultivă diferite plante în anumite perioade din an, asigurând astfel o provizie de hrană constantă. Cultura Gururumba are un sistem ceremonial complicat de schimburi de daruri între familii, prin care se poate obţine prestigiul în cadrul comunităţii. Astfel, populaţia deţine grădini în care se cultivă plante pentru nevoile zilnice şi alte loturi, în care cultivă răsaduri „de prestigiu". Răsadurile „de prestigiu" sunt mult mai bine îngrijite decât cele obişnuite. Gururumba mai cresc şi porci, care nu sunt îngrăşaţi pentru a fi mâncaţi, ci ca daruri de schimb, menite să câştige un statut superior în cadrul comunităţii. O dată la câţiva ani are loc o mare sărbătoare cu carne de porc, în cursul căreia sute de porci sunt sacrificaţi, gătiţi şi oferiţi în dar. Ca şi în grupurile pastorale, în rândul tribului Gururumba există diferenţe de egalitate decât în culturile de culegători şi vânători. Căpeteniile şi şefii de trib joacă un rol important şi există deosebiri substanţiale între bogăţiile materiale ale oamenilor.
CIVILIZAŢIILE PREINDUSTRIALE SAU STATELE TRADIŢIONALE
Aproximativ după anul 6000 î.Ch. găsim unnele unor societăţi mai mari decât existaseră până atunci şi care nu se aseamănă cu tipurile primitive (Gurns şi Ralph, 1974). Aceste societăţi se bazau pe dezvoltarea oraşelor, dovedeau pronunţate inegalităţi în repartizarea bogăţiei şi a puterii şi se asociau cu conducerea de către regi sau împăraţi. Deoarece foloseau

scrierea, iar ştiinţa şi arta erau în plină dezvoltare acestea, simt numite adesea civilizaţii. Dar întrucât ele au dezvoltat forme de guvernare mai coordonate decât orice alte forme de societate anterioară, pentru a le denumi se foloseşte termenul de state tradiţionale.
Majoritatea statelor tradiţionale erau totodată imperii; ele ajungeau la asemenea dimensiuni prin cucerirea şi incorporarea altor popoare (Eisenstadt, 1963; Clasşen şi Skalnik, 1978; Kautsky, 1982). Acesta este cazul, de exemplu, Chinei tradiţionale şi a Romei antice. La apogeul său, în secolul I d.Ch., Imperiul roman se întindea din Britania, în nord-vestul Europei, până dincolo de Orientul Mijlociu. Imperiul chinez, care a dăinuit peste două mii de ani, până în pragul secolului nostru, acoperea cea mai mare parte a regiunii de platou din estul Asiei, ocupată în prezent de China modernă. Astăzi nu mai există state tradiţionale în lume. Deşi câteva, cum ar fi China şi Japonia, au rămas mai mult sau mai puţin intacte şi după începutul secolului XX, toate au fost distruse ori s-au dizolvat în sisteme moderne.
62
Roma 400 î.Ch-d.Ch. 400
t.

America de Sud d.Ch. 600-1500
Figura 3.3. - Câteva dintre cele mai importante civilizaţii tradiţionale din trecut, cu date şi localizări aproximative
rioade de expansiune şi declin)
Cele mai timpurii state tradiţionale au apărut în Orientul Mijlociu, de regulă în zone fertile de-a lungul unor fluvii (vezi fig. 3.3.). Imperiul chinez s-a format în preajma anilor 2000 î.Ch., într-o vreme când state puternice se găseau pe teritoriul Indiei şi Pakistanului actual. Câteva state tradiţionale de mari dimensiuni existau în Mexic şi în America Latină, cum ar fi aztecii în Peninsula mexicană şi incaşii în Peru. Statul incaşilor fusese înfiinţat cam cu un secol înainte de sosirea aventurierului spaniol Pizzaro, care a descins în America de Sud în 1535 doar cu un mic grup de soldaţi.
Prin încheierea de alianţe cu alte triburi băştinaşe ostile incaşilor, Pizzaro a putut provoca în scurt timp decăderea statului Inca, cerând alipirea acestuia la Spania. Aceasta a fost una dintre primele întâlniri dintr-o lungă serie, a influenţelor occidentale cu statele tradiţionale, care aveau şă ducă până la urmă la dispariţia lor totală.
Maiaşii
Vom lua ca exemplu de stat tradiţional cea de-a treia civilizaţie americană, cea a maiaşilor, stabilită în peninsula Yueatan din Golful Mexic. Civilizaţia Maya s-a dezvoltat între anii 300 şi 800 î.Ch. Maiaşii au construit centre religioase, le-au înconjurat cu locuinţele lor, toate construite din piatră. Altarele religioase aveau forma unor mari piramide, în vârful fiecăreia fiind câte un templu. La Tikal, cea mai mare dintre piramide, oraşul dimprejur găzduia cam 40.000 de locuitori. Era principalul centru administrativ - efectiv oraşul-capitală - al statului maiaş.

Societatea maiaşa era condusă de o clasă aristocrată de preoţi-războinici. Ei erau cei mai înalţi demnitari în societate, şi totodată conducători militari, care duceau încontinuu războaie cu grupurile din preajma. Majoritatea populaţiei era formată din ţărani, toţi fiind obligaţi să dea o parte din produsele lor conducătorilor lor aristocraţi, care trăiau în condiţii oarecum mai luxoase.
Nu se ştie cu siguranţă de ce a dispărut civilizaţia Maya, probabil că a fost cucerită de triburi învecinate. Se presupune însă că în vremea sosirii spaniolilor, statul maiaş dispăruse deja de mult.
Trăsăturile statului tradiţional
Statul tradiţional reprezintă singurul tip de societate existent în istorie înaintea apariţiei industrialismului modern, în care o mare parte a populaţiei nu era direct implicată în obţinerea hranei. în comunităţile de vânători şi culegători, ca şi în societăţile pastorale şi agrare, exista o diviziune a muncii destul de simplă. Cea mai importantă separare a sarcinilor era cea dintre bărbaţi şi femei. în statele tradiţionale, dimpotrivă, exista un sistem ocupaţional mai complex. Se menţinea diviziunea strictă a muncii în funcţie de sex, activităţile femeilor fiind în principal restrânse la casă şi câmp. Totuşi, în rândul bărbaţilor s-a observat o pondere a meseriilor specializate, cum ar fi cea de negustor, curtean, administrator guvernamental şi soldat. ■
Mai exista şi o diviziune de bază a claselor, între grupurile aristocrate şi restul populaţiei. Conducătorul era şeful „clasei stăpânitoare", care menţinea dreptul exclusiv de a deţine poziţiile sociale înalte. Membrii acestei clase trăiau de regulă, confortabil.
64
Marea masă a populaţiei, pe de altă parte, se descurca însă foarte greu. Posesiunea de sclavi era o. trăsătură comună a acestor societăţi.
Câteva state tradiţionale au fost constituite în special prin comerţ şi erau de aceea conduse de negustori, dar majoritatea fuseseră întemeiate prin cuceriri militare sau presupuneau o structură substanţială de forţe armate (McNeill, 1983, Mann, 1986). Statele tradiţionale au cunoscut dezvoltarea armatei profesioniste, anticipând tipurile moderne de organizare militară. Armata romană de exemplu, era alcătuită dintr-un grup de bărbaţi cu un înalt grad de disciplină, bine antrenaţi şi care a stat la baza expansiunii Imperiului roman. în statele tradiţionale găsim de asemenea începuturile mecanizării războiului. Săbiile, lăncile, scuturile şi echipamentul de asediu deţinut de armata romană erau produse de către meşteşugari specializaţi. în războaiele dintre statele tradiţionale ca şi între aceste state şi triburile „barbare", rănile mortale erau mult mai frecvente decât fuseseră vreodată mai înainte.
PRIMELE TIPURI DE SOCIETATE UMANA
Tipul
Societăţile de vânători şi culegători .
Societăţile pastorale1
Societăţile agrare
Perioada
50.000 LCh. până în prezent (actualmente în curs de dispariţie totală). ..

12.000 î.Oh. până în prezent Majoritatea statelor de mari dimensiuni de azi. Modul lor de viaţă este amenintat.
Caracteristici
Constau în grupuri mici de oamerii care-şi : câştigă traiul prin vânat,; pescuit, şi culesul '■. plantelor comestibile.; /Puţine inegalităţi. Diferenţe de rang limitate la \%sta şi sex;-
Depind de creşterea animalelor domestice pentru a-şi câştiga existenţa materială/ Ca mărime, variâza între câteva şuteai mii de' membri. Marcate de inegalităţi evidente. Compuse de căpetenii sau regi-
războiniei.
12:000 î.Ch^pâna în prezent. Bazele pe mici comu
Statele; sau civilizaţiile tradiţionale:
Majoritatea fac acum parte din entităţi politice mai mari şi sunt în curs âp afşi pierde identitatea.
6.000 ICh. pâna în sec. XIX. Toate statele tradiţionale au dispărut.
oraşe săii metropole. : v : ' " Traiul câştigat prin agricultură^ adesea ; suplimentată prinvân ătoare şi cules. ■ ^ •"'Inegalităţi-mai .pronunţa ■păstorilor şi culegătorilor. ; ; - ■ ^ Conduse de căpetenii,
Bazele în bună parte pe agricultură. Există unele oraşe, unde se concentrează comerţul şi meşteşugurile. : " Foarte mari, unele numărând milioane de oameni, (deşi 'mici: în comparaţie; cil societăţile mari industrializate). ; ' Aparat deguverhâre disting un rege sau împărat; _ - Există inegalităţi majoreintre diferitele clase.
5,
65
LUMEA MODERNĂ: SOCIETĂŢILE INDUSTRIALIZATE
O Statele tradiţionale au dispărut cu desăvârşire; deşi societăţile de vânători şi culegători, pastorale şi agrare continuă să existe în unele regiuni, ele se găsesc doar pe teritorii relativ izolate şi, în majoritatea cazurilor, chiar şi aceste ultime exemple de supravieţuire sunt în curs de dezintegrare. Ce anume a dus la distrugerea formelor de societate care au dominat întreaga istorie până acum două sute de ani? Răspunsul, într-un singur cuvânt, este INDUSTRIALIZAREA, apariţia producţiei cu ajutorul maşinii, bazată pe folosirea unor resurse de putere neînsufleţite (cum ar fi aburul sau electricitatea). SOCIETĂŢILE INDUSTRIALE (numite uneori pur şi simplu „societăţile modeme") sunt cu totul diferite de orice tip anterior de ordine socială, iar dezvoltarea lor are consecinţe care se întind dincolo de originile lor europene.
Industrializarea a apărut în Anglia în secolul al XVIII-lea, ca rezultat al Revoluţiei Industriale, rezultat al unui întreg complex de schimbări tehnologice care au afectat mijloacele prin care oamenii îşi câştigau existenţa. Aceste schimbări au inclus invenţia unor maşini noi (cum ar fi maşina de filat şi de tors punerea resurselor energetice (în special cea a apei şi a aburului) în slujba proceselor de producţie şi folosirea ştiinţei pentru îmbunătăţirea metodelor de producţie. Şi cum invenţiile şi descoperirile dintr-un domeniu provoacă la rândul lor altele în diferite domenii, pasul inovaţiei tehnologice în societăţile industrializate este extrem de rapid, în comparaţie cu sistemele sociale tradiţionale.

»
Chiar şi în cele mai avansate dintre societăţile tradiţionale, majoritatea oamenilor erau implicaţi în cultivarea pământului. Nivelul relativ scăzut al dezvoltării tehnologice nu permitea decât unei mici minorităţi să se elibereze de obligaţiile producţiei agricole. Dimpotrivă, o primă trăsătură a societăţilor industrializate de azi este aceea că majoritatea populaţiei lucrează în fabrici, birouri sau magazine şi nu în agricultură. Peste 90% din populaţie locuieşte la oraş, acolo unde se găsesc majoritatea slujbelor sau noi locuri de muncă. Oraşele importante sunt cu mult mai mari decât aşezările urbane ce se găseau în civilizaţiile tradiţionale. în aceste oraşe, viaţa socială devine mai impersonală şi anonimă decât înainte, iar multe dintre întâlnirile noastre zilnice sunt mai degrabă cu străini, decât cu persoane pe care le cunoaştem. Organizaţiile de mare întindere, cum ar fi corporaţiile de afaceri sau agenţiile guvernamentale, ajung să influenţeze practic viaţa tuturor oamenilor.
O altă trăsătură a societăţilor moderne se referă la sistemele lor politice, care sunt mai dezvoltate şi mai intense decât formele de guvernământ din statele tradiţionale. în civilizaţiile tradiţionale, autorităţile politice (monarhi şi împăraţi) nu au o influenţă directă asupra obiceiurilor şi cutumelor majorităţii supuşilor lor, care trăiesc în sate şi aşezări independente. O dată cu industrializarea, transportul şi comunicaţiile au devenit mult mai rapide, ducând la formarea unei comunităţi „naţionale" mult mai integrate.
66
Societăţile industriale au fost primele State-naţiuni. Statele-naţiuni sunt comunităţi politice, delimitate între ele prin graniţe clar marcate, şi nu prin vaga zonă de frontieră care separa statele tradiţionale. Guvernele stateior-naţiuni au puteri sporite în multe privinţe ale vieţii cetăţenilor lor, stabilind legi care se aplică tuturor celor care locuiesc în interiorul respectivelor graniţe. Marea Britanie este stat-naţiune, aşa cum sunt de fapt toate celelalte societăţi din lumea contemporană.
Aplicarea tehnologiei moderne nu s-a limitat însă câtuşi de puţin la un proces paşnic de dezvoltare economică. încă din cele mai timpurii faze ale industrializării, procesele moderne de producţie au fost puse în slujba forţei armate, iar aceasta a modificat semnificativ modalităţile de a duce războaie, creând arme şi moduri de organizare militară mult mai avansate decât cele din culturile preindustriale.
A .....
împreună, puterea economică superioară, coeziunea politică şi superioritatea militară explică irezistibila extindere a modului de viaţă occidental în întreaga lume, de-a lungul ultimelor două secole.
Marea Britanie ca exemplu de societate industrializată
Marea Britania este una dintre cele peste două sute de state-naţiune existente în lume azi. Este mică în comparaţie cu alte state actuale, atât ca suprafaţă cât şi ca număr de locuitori. Marea Britanie are 58 de milioane de locuitori. Germania, altă ţară industrializată, are 81 de milioane, Japonia 125 de milioane, iar Statele Unite 258 de milioane. Deşi cu o populaţie relativ redusă, Marea Britanie are totuşi mai mulţi locuitori decât a avut întregul Imperiu roman în perioada sa de maximă

în întindere, ceea ce ne arată că lumea este mult mai populată decât acum două mii de ani.
Caracterul industrial al Marii Britanii este demonstrat de micul număr de oameni care lucrează în agricultură, mai puţin de 2% din întreaga forţă de muncă. Ca şi alte state industrializate, Marea Britanie importă o serie de articole alimentare din întreaga lume: ceai din Asia de Sud, mere din Noua Zeelandă, vin din Franţa şi mii de alte articole alimentare din alte ţări. Totuşi, cei 2% lucrători agricoli produc mai mult decât suficient pentru a hrăni întreaga populaţie a Marii Britanii.
Dacă luăm în consideraţie venitul mediu pe cap de locuitor, Marea Britanie nu este o ţară bogată, faţă de alte naţiuni industrializate. în ordinea ţărilor industrializate se află abia pe locul 21. Elveţia e prima, Luxemburg a doua, iar Japonia a treia. Totuşi, britanicii sunt foarte bogaţi, faţă de masa populaţiei din societăţile premoderne, cât şi faţă de majoritatea ţărilor din Lumea a Treia din vremurile noastre. Marea Britanie este ceea ce se numeşte uneori o societate din Lumea întâi, diferită de cele din Lumea a Doua şi a Treia. De acestea ne vom ocupa în continuare.

SOCIETĂŢILE DIN LUMEA ÎNTÂI, A DOUA ŞI A TREIA
Originile diviziunii
începând din secolul al XVII-lea şi până în secolului al XX-lea, ţările occidentale au înfiinţat colonii în numeroase zone, ocupate până atunci de societăţi tradiţionale, folosindu-şi superioritatea forţei militare acolo unde era necesar. Deşi practic toate aceste colonii şi-au obţinut până acum independenţa, procesul de colonizare a fost esenţial în formarea hărţii sociale a lumii, aşa cum o cunoaştem azi. în unele regiuni, cum ar fi America de Nord, Australia şi Noua Zeelandă, care erau slab populate de comunităţi de vânători şi culegători, europenii au devenit populaţia majoritară. în altele, printre care şi o bună parte din Asia, Africa şi America de Sud, populaţia locală a rămas majoritară.
Societăţile din primul dintre aceste tipuri, inclusiv Statele Unite, au devenit industrializate. Cele din categoria a doua sunt în majoritate la un nivel al dezvoltării industriale mai scăzut şi sunt adesea denumite societăţi din Lumea a Treia. Asemenea societăţi includ China, India, majoritatea ţărilor africane, (cum ar fi Nigeria, Ghana şi Algeria) sau ţări din America de Sud (de ex.: Brazilia, Peru şi Venezuela). întrucât multe dintre ele sunt situate la sud faţă de Statele Unite şi Europa, ele sunt denumite uneori colectiv ca Sudul, spre a fi deosebite de Nordul mai bogat, industrializat.
Termenul „Lumea a Treia" a reprezentat la început o parte a unor trăsături stabilite pentru a diferenţia cele trei tipuri majore de societate existente în primii ani ai secolului XX. Ţările din Lumea întâi erau (şi încă mai sunt) statele industrializate din Europa, Statele Unite, Australasia (Australia, Noua Zeelandă, Tasmania şi Melanezia) şi Japonia.
Majoritatea societăţilor din Lumea întâi au sisteme de guvernământ multipartite, parlamentare. Societăţile din Lumea a Doua însemnau societăţile comuniste din ceea ce era Uniunea Sovietică (URSS) şi Europa de Est, cuprinzând Cehoslovacia, Polonia, Germania de Est şi Ungaria.

Societăţile din Lumea a Doua aveau economii cu planificare centralizată, care nu permiteau dezvoltarea proprietăţilor particulare sau iniţiativa economică competitivă.

Uniunea Sovietică — tip de societate din Lumea a Doua

Uniunea Sovietică avea o formă distinctă de organizare socială, politică şi economică. Era esenţialmente o organizare unională, alcătuită dintr-o diversitate de naţiuni şi grupuri culturale diferite. Cea mai mare dintre ele era ocupată de Rusia, iar rusa era limba oficială a ţării. Se Vorbeau însă şi multe alte limbi, cum ar fi lituaniana, germana, araba şi georgiana.

Uniunea Sovietică era condusă de Partidul Comunist. Bazat pe o versiune a marxismului (vezi cap. 1), comunismul sovietic era un sistem do. guvernare monopartită. Partidul Comunist domina atât sistemul politic cât şi cel economic. Ţările din Lumea întâi sunt capitaliste şi au economii de piaţă: firmele de afaceri sunt proprietate privată şi se află în concurenţă unele cu altele pentru a-şi vinde

produsele consumatorilor. Dimpotrivă, în Uniunea Sovietică şi în Europa de Est, cea mai mare parte din industrie şi agricultură era în proprietatea statului şi destul de puţine afaceri erau particulare.

Urmând învăţăturile lui Marx, conducătorii comunişti credeau că un sistem de producţie bazat pe proprietatea colectivă ar putea deveni mai prosper decât sistemul liber de piaţă occidental, S-a dovedit însă contrariul. Uniunea Sovietică şi societăţile est-europene au fost ineficiente economic şi au avut o conducere politică autoritară, iar aceste limite au dus la prăbuşirea lor (pentru informaţii suplimentare, vezi cap. 13).

O dată cu colapsul comunismului în 1989, Uniunea Sovietica s-a dezmembrat, Rusia a devenit din nou un stat separat, aşa cum fusese înainte de Revoluţia din 1917 şi un mare număr de alte regiuni s-au desprins pentru a forma state-naţiune independente, cum ar fi Ucraina, Georgia şi Lituania etc.

Timp de aproximativ 75 de ani, istoria lumii a fost afectată de o rivalitate globală între Uniunea Sovietică şi ţările est-europene pe de-o parte şi societăţile capitaliste occidentale şi Japonia pe de alta. Astăzi această rivalitate a dispărut. O dată cu sfârşitul „războiul rece" şi dezintegrarea comunismului în fosta URSS şi Europa de Est, Lumea a Doua a dispărut pur şi simplu.

Sfârşitul Lumii a Doua

Rusia şi celelalte foste societăţi din Lumea a Doua sunt azi pe cale de a-şi forma un sistem de piaţă competitiv, asemănător celui din ţările occidentale. Ele încearcă de asemenea să-şi construiască instituţii politice democratice bazate pe modelele occidentale.

Ceea ce se întâmplă în Rusia şi în celelalte ţări ex-comuniste poate părea fară legătură cu viaţa oamenilor din Marea Britanie. Dar aceasta e o părere înşelătoare. La fel ca şi toate celelalte societăţi industrializate, Marea Britanie este tot mai mult implicată într-o economie globală, astfel încât evenimente din alte părţi ale lumii au efecte imediate asupra propriilor ei activităţi. De exemplu, de ceea ce se întâmplă în fosta

Uniune Sovietică poate depinde de obţinerea unei slujbe bune sau chiar orice slujbă, după terminarea colegiului. Aceasta întrucât perpetuarea prosperităţii economice depinde de condiţiile economice stabile din lumea întreagă. Dacă Rusia se va putea dezvolta economic şi politic, comerţul cu Marea Britanie va fi benefic pentru ambele ţări. Dacă ar avea loc însă o prăbuşire economică în societăţile din fosta Uniune. Sovietică, consecinţe dezastruoase s-ar repercuta şi asupra stabilităţii sociale şi economice din alte societăţi.

Societătile din Lumea a Treia

?

Termenul de Lumea a Treia (inventat de demograful francez Alfred Sauvy) a devenit un mod convenţional de referire la societăţile mai puţin dezvoltate, dar în unele privinţe nu este satisfăcător. Această etichetare face să pară că societăţile respective sunt total separate de ţările industrializate, că fac parte dintr-o altă lume.

69

Dar nu este adevărat: societăţile din Lumea a Treia sunt de multă vreme legate de ţările industrializate şi invers. Ele.au apărut ca urmare-a colonializării (vezi fig. 4.3) şi datorită legăturilor comerciale pe care şi le-au creat cu statele occidentale. în schimb, conexiunile pe care Occidentul le-a stabilit cu alte părţi ale lumii le-au afectat vizibil propria dezvoltare. De exemplu, faptul că există o numeroasă populaţie de negri în Statele Unite şi în Brazilia este rezultatul „comerţului cu oameni" (comerţul cu sclavi) desfăşurat cu colonişti.

Majoritatatea societăţilor din Lumea a Treia se află în zone care au fost supuse regimului colonial în Asia, Africa şi America de Sud. Una sau doua mai sunt colonii încă (Hong Kong a rămas colonie britanică până în 1997, cu angajamentul de a ceda controlul către China în acel an). Câteva regiuni colonizate au câştigat independenţa mult mai devreme, cum ar fl Haiti, care a devenit prima republică autohtonă cu populaţie de culoare neagră în ianuarie 1804. Coloniile spaniole din America de Sud şi-au cucerit independenţa în 1810, în timp ce Brazilia s-a desprins de Portugalia în 1822.

Unele ţări, care nu au fost niciodată conduse de altele europene, au fost totuşi puternic influenţate de relaţiile coloniale, cel mai notabil exemplu fiind China. Prin forţa armată, China a fost obligată începând din secolul al XVII-lea să întreţină legături comerciale cu puterile europene, în timp ce europenii se ocupau de guvernarea anumitor regiuni, inclusiv a câtorva porturi de primă importanţă. Hong Kong a fost ultimul dintre ele.

Majoritatea naţiunilor din Lumea a Treia au devenit state independente abia după cel de-al doilea război mondial, adesea în unita unor sângeroase lupte anticoloniale. Printre exemple se pot cita India, câteva ţări asiatice (Burma, Malaesia şi Singapore) şi ţări din Africa (Kenia, Nigeria, Zair, Tanzania şi Algeria).

Deşi pot include populaţii care trăiesc încă după modelul tradiţional, ţările din Lumea a Treia sunt diferite de formele timpurii de societate tradiţională. Sistemele lor politice sunt modelate după sisteme înfiinţate mai întâi în societăţile occidentale, adică sunt state-riaţiuni. în timp ce majoritatea populaţiei trăieşte încă în zonele rurale, multe astfel de

societăţi trec printr-un proces rapid de dezvoltare urbană. Deşi agricultura rămâne activitatea economică principală, recoltele sunt produse adesea pentru a fi vândute mai curând pe pieţele lumii şi mai puţin pentru consumul local.
Condiţiile de trai sunt dintre cele mai sărace în aceste societăţi şi s-au deteriorat mult în decursul ultimilor ani. S-a estimat că în 1993, 1,2 miliarde de oameni din ţările Lumii a Treia trăiau în sărăcie, adică aproape un sfert din populaţia lumii. Aproximativ o jumătate dintre săracii lumii trăiesc în Asia de Sud, în ţări ca India, Burma şi Cambodgia. Cam o treime sunt concentraţi în Africa. Ceilalţi se află în America Centrală şi de Sud. între 1984 şi 1994 standardele de viaţă au scăzut în Africa cu 2% anual. Şomajul a crescut cu 400%, ajungând azi la peste 100 milioane de şomeri. Africa subsahariană se confruntă totodată şi cu o criză a datoriei externe. Datoria ei totală a crescut de peste trei ori. Plăţile în contul datoriei externe pe care le fac guvernele africane în fiecare an se ridică la de peste patru ori suma cheltuită pentru sănătate şi civilizaţie.
70
Figura 3.4. - Colonizarea europeană a Africii: hartă de la începutul secolului XX- în care apar „posesiunile" puterilor europene începând din secolul al XVIII-lea
Tangier
iteP
SPANISH MOROCCO T912

POSSESSIONS OF EUROPEAN POWERS
British
i r
French | | Belgian | j Portuguese j Kalian Spanish
SOUTH-WEST AFRICA 1884 GER. (To Union ol South Africa. 1820)
GER. German colonies prior to World War 1
Boundaries of the Union ol
t South Alrica ///i Independent native states
northern
RHODESIA J®; 1889 / 'yi r-^ASOUTHERN ;MOZAMBIOUE J
RHODESIA/-
uechuanaland'1 protectorate-
j.^1895 TRANSVAAL"
I'- loii.mWmi g SWAZILAND UNION ' ORANGE FREE J 1903
STATE} NATAL INDIAN OCEAN
SOUTH AFRICA),." . BASUTOLANO
■ 806. 1910 iC ,lr<>
0 1000 miles
Port fliMhcih i_
Sursa: Philip Lee Ralph ş.a., World Civilizations, ediţia a 8-a, vol. 2, 1991
India ca exemplu de ţară din Lumea a Treia
India şi China reprezintă cele mai mari ţări din lume în privinţa numărului de locuitori. India are 900 milioane de locuitori. China are 1,2 miliarde, adică de 22 de ori mai mult decât Marea Britanie. India a fost

colonizată de Anglia cu două secole în urmă, devenind parte a Imperiului Britanic. Ţara şi-a câştigat independenţa după cel de-al doilea război mondial, dar s-a divizat în două: Pakistanul, predominant islamic, s-a desprins de partea principală a Indiei, dominată de hinduism.
71
India rămâne o ţară preponderent agrară: 33% din forţa de muncă este în agricultură. Rata medie de viaţă este superioară celei din multe ţări în curs de dezvoltare, dar cu mult sub cea a naţiunilor industrializate. Media de viaţă atât pentru bărbaţi cât şi pentru femei în India în 1996 era de 63 de ani; în Marea Britanie ea este în prezent de 74 de ani pentru bărbaţi şi 79 pentru femei; în Japonia, unde oamenii par să trăiască mai mult decât oriunde în lume, este de 77 de ani pentru bărbaţi şi 83 pentru femei.
Spre deosebire de majoritatea ţărilor din Lumea întâi, India este o societate a cărei populaţie creşte încă vertiginos. Creşterea populaţiei supune la un efort enorm resursele economice şi educaţionale. Doar 50% din populaţia Indiei este alfabetizată (faţă de 99% în Anglia). Mulţi oameni s-au mutat din zonele rurale în oraşe în ultimii 30 de ani. Oraşele indiene ca Deîhi, Calcutta şi Bombay sunt suprapopulate, iar mulţi locuitori dorm pe străzi şi sunt şomeri.
Şi totuşi ar fi o greşeală să ne imaginăm India ca „târându-se", pur şi simplu, după statele occidentale. Ea posedă o cultură vastă şi diversă, moştenire a îndelungatei sale istorii ca şi civilizaţiei tradiţionale. De asemenea, în prezent ţara trece printr-un proces rapid de dezvoltare economică. India adăposteşte un mare număr de săraci, care-şi duc cu greu existenţa cotidiană. Dar ea are şi milioane de oameni bogaţi şi industrii prospere, inclusiv de înaltă tehnologie. Oraşele ei sunt suprapopulate, dar au şi zone rezidenţiale la fel de elegante ca oricare altele din ţările din Lumea întâi.
Sărăcia din Lumea a Treia
în majoritatea societăţilor din Lumea a Treia, sărăcia tinde să capete formele cele mai dramatice în zonele rurale. Malnutriţia, analfabetismul, media scăzută de viaţă şi condiţiile mizere de locuit sunt de regulă cele mai accentuate la ţară. Majoritatea săracilor se găsesc acolo unde lipseşte pământul arabil, productivitatea agriculturii este scăzută, iar seceta şi inundaţiile sunt fenomene obişnuite. De obicei, femeile sunt mai dezavantajate decât bărbaţii. Ele se confruntă cu probleme culturale, sociale şi economice mai des decât bărbaţii care sunt lipsiţi de drepturi. De exemplu, ele muncesc un număr mai mare de ore, iar acolo unde sunt salariile lor sunt mai mici.
Săracii din ţările Lumii a Treia trăiesc în condiţii aproape de neimaginat pentru britanicii de rând sau locuitorii altor societăţi industrializate. Mulţi nu au locuinţe permanente, în afara unor adăposturi din carton sau din deşeuri de lemn. Nu au apă curentă, instalaţii sanitare sau electricitate. Cu toate acestea, există însă milioane de săraci în Mai"ea Britanie, Europa şi Statele Unite şi există o legătură între sărăcia din aceste societăţi şi sărăcia globală. Aproape jumătate dintre săracii din Statele Unite, de exemplu, provin din Sud. Aceasta se referă la

descendenţii sclavilor negri aduşi cu forţa în urmă cu secole, cât şi la mai recenţii emigranţi, sosiţi din America Latină, Asia etc.
72
ŢĂRILE RECENT INDUSTRIALIZATE
în timp ce majoritatea ţărilor din Lumea a Treia, care nu este unitară, sunt cu mult în urma societăţilor occidentale, câteva dintre ele s-au înscris deja cu succes în procesul industrializării. Ele sunt uneori denumite ţări recent dezvoltate (TRD) şi includ; Brazilia şi Mexicul în America de Sud, cât şi Hong Kong, Coreea de Sud, Singapore şi Taiwan în Asia de Est. Rata creşterii economice a unora dintre cele mai prospere TRD, precum Taiwanul, este de câteva ori mai mare decât a economiilor industrializate occidentale. în 1968 nici o ţară din Lumea a Treia nu figura în topul primilor 30 de exportatori din lume, dar după 25 de ani Hong Kong şi Coreea de Sud se aflau printre primele 15.
TRD asiatice au arătat în anii '90 cele mai ridicate nivele ale prosperităţii economice, Ele investesc în străinătate şi promovează totodaţă creşterea economică în propria lor ţară. Producţia de oţel a Coreei de Sud s-a dublat în ultimii zece ani, iar industriile constructoare de nave şi electronică se situează printre liderii mondiali. Singapore este pe cale de a deveni principalul centru financiar şi comercial din Asia de Sud-Est. Taiwan este o prezenţă importantă în industria manufacturieră şi electronică. Toate aceste evoluţii au afectat direct Marea Britanie, a cărei cotă globală de producţie de oţel a scăzut dramatic în ultimii 30 de ani.
Modul de viaţă se schimbă rapid în aceste societăţi. Ţările cele mai prospere dintre cele asiatice se avântă cu entuziasm într-o nouă lume a societăţii de consum.
Un cetăţean prosper din Asia arată cam aşa: are cămăşi şi cravate de la Ferragame, poartă un ceas Rolex sau Cartier, are o geantă diplomat Louis Vuitton, semnează cu un stilou Montbanc, se duce la serviciu într-un BMW strălucitor, vorbeşte tot timpul la telefonul celular Motorola, îşi depune economiile pe cărţile de credit American Express, călătoreşte în Singapore cu Airlines, posedă un apartament în oraş şi o casă la ţară. (Naisbitt, 1995, p. 31).
Bunăstarea şi consumul exagerat coexistă cu formele tradiţionale de căsătorie şi familie, iar uneori cu sistemul limitat de viaţă de ţară şi cu sărăcia.
SCHIMBAREA SOCIALĂ ASTĂZI: GLOBALIZAREA
Priviţi îndeaproape gama de produse oferite spre vânzare data viitoare când intraţi într-un magazin local sau supermarket. Diversitatea de bunuri pe care am ajuns în Occident să o considerăm drept firească pentru orice persoană capabilă să şi-o cumpere cu bani, depinde de conexiuni economice incredibil de complexe care se întind asupra lumii întregi. Produsele expuse au fost fabricate în sau folosesc ingrediente sau părţi dintr-o sută de ţări diferite. Toate acestea trebuie să fie transportate cu regularitate de la un capăt la altul al Pământului, necesitând un flux continuu de informaţie pentru a coordona milioanele de tranzacţii care au loc zilnic.
73

SOCIETATEA ÎN LUMEA MODERNĂ
Tipul Perioada Caracteristici
Societăţile din Lumea întâi Secolul XVIII până în prezent. Bazate pc producţia industrială şi libera iniţiativă generalizată.
Majoritatea oamenilor locuiesc în oraşe şi metropole, o mică parte sunt angrenaţi în meserii agricole.
Mari inegalităţi de clasă, deşi mai puţin pronunţate decât în statele tradiţionale. Comunităţi politice distincte sau state-naţiuni, cuprinzând naţiunile occidentale, Japonia, Australia şi Noua Zeelandă:
Societăţile din Lumea a Douaînceputul secolului al XX-lea (după Revoluţia Rusă de la 1917), până la înccputul anilor '90. Bazate pe industrie, dar economia este centralizată.
0 mică parte din populaţie lucrează în agricultură; majoritatea locuieşte în oraşe şi metropole.
Inegalităţile de clasă majore persistă. Comunităţi politice distincte sau state-naţiuni. Până în 1989, cuprindeau Uniunea Sovietică şi Estul Europei, dar schimbările politice şi sociale le-au transformat în sisteme de liberă iniţiativă economică, devenind treptat societăţi din Lumea întâi.
Societăţile din - Lumea a Treia Sccolul al XVIII-lea (majoritatea sunt foste colonii) până în prezent. Majoritatea populaţiei lucrează în agricultură, folosind metode de producţie tradiţionale. Unele produse agricole sunt vândute pe pieţele mondiale.
Unele ţări au sisteme de liberă iniţiativă, altele , sunt centralizate.
Comunităţi politice distincte sau state-naţiuni, incluzând China, India şi majoritatea naţiunilor africane şi sud-americanc.
Ţările recent industiralizate Din 1970 până în prezent. Foste societăţi din Lumea a Treia, bazate în prezent pe producţia industrială şi în general pe libera iniţiativă.
Majoritatea populaţiei trăieşte în oraşe şi metropole, puţine persoane sunt implicate în meserii agricole.
Inegalităţi dc clasă puternice, mai pronunţate decât în societăţile din Lumea întâia. Venitul mediu pe cap de locuitor este considerabil mai mic decât cel din societăţile Lumii întâi. Includ Hong Kong, Coreea de Sud, Taiwan* Brazilia şi Mexic.
74
^ „Până în zilele noastre, scria antropologul Peter Wersley, societatea umană nu existat de fapt" (Wersley, 1984, p. 1), înţelegând prin aceasta că abia în vremurile .oderne putem vorbi despre forme de asociere socială care cuprind tot Pământul, umea a devenit, în unele privinţe de bază, un sistem social unic, rezultat al strângerii egăturilor de interdependenţă ce afectează acum practic toată lumea. Sistemul glo- al nu este doar mediul înconjurător, în care anumite societăţi - cum ar fi Marea ritanie - se dezvoltă şi evoluează. Conexiunile sociale, politice şi economice care epăşesc graniţele dintre ţări condiţionează în mod decisiv soarta celor care trăiesc i interiorul fiecăreia din ele. Termenul general pentru creşterea interdependenţei in societatea mondială este GLOBARIZARE.
Nici o societate din lume nu mai trăieşte complet separat de celelalte şi chiar în ele mai bogate ţări fiecare depinde de bunuri aduse din

străinătate. în Marea ritanie, de exemplu, aproape toate televizoarele vândute sunt produse şi asamblate străinătate, mai ales în Orientul îndepărtat. Un alt exemplu ne este oferit de ^austria constructoare de maşini. Acum aproximativ 40 de ani, producţia de maşini SUA era mai mare decât cea a restului întregii lumi la un loc. Azi, Statele Unite se ituează abia pe locul III; mai multe maşini sunt produse în Europa şi Japonia. în jjs. piesele folosite la fabricarea maşinilor sunt produse în multe alte ţări. O maşină ord Mondeo, de exemplu, conţine piese făcute în 112 locuri diferite, răspândite în 5 ţări şi trei continente. Chiar numele maşinii, „Mondeo", face referinţă la natura .obală a industriei constructoare de maşini. Procesele de globalizare au adus multora iari beneficii în ţările industrializate: azi este disponibilă o mai mare varietate de unuri şi produse alimentare decât niciodată. Totodată, faptul că acum suntem cu o vii implicaţi într-o lume mult mai largă a dus la apariţia unora dintre cele mai erioase probleme cu care ne confruntăm în prezent.

Procesele globalizării se numără printre cele mai importante schimbări sociale u care ne confruntăm în prezent. Analiza sociologică restrânsă la studiul unor ocietăţi independente devine tot mai anacronică. Ca fiinţe umane, împărţim tot ai mult o soartă comună. Problemele fundamentale cu care se confruntă viaţa niană, cum ar fi împiedicarea distrugerii ecologice şi evitarea confruntărilor armate e scară largă, au în mod necesar o rezolvare globală.

CONCLUZII

Datorită accentuării interdependenţei economice şi culturale, ordinea globală ste presărată cu inegalităţi şi formează o ţesătură de state cu interese atât comune, ât şi divergente. Nu există vreun indiciu a unei convergenţe politice care va poate~ ace să fie depăşite interesele conflictuale dintre state în viitorul apropiat. Una mtre trăsăturile cele mai îngrijorătoare ale societăţii mondiale este aceea că, deşi xistă Naţiunile Unite, globarizarea crescândă nu e dublată de o integrare politică au de o reducere a inegalităţilor internaţionale în privinţa bogăţiei sau puterii.

75

REZUMAT

© Se pot distinge mai multe tipuri de societate premodernă - forme de societate care preced dezvoltarea celor industrializate.

In societăţile de vânători şi culegători, oamenii nu cultivă cereale sau cresc vite, ci trăiesc din culesul plantelor şi vânatul animalelor.

Societăţile pas¬torale sunt cele prin care creşterea animalelor domestice asigură baza hranei. Societăţile agrare depind dc cultivarea unor loturi bine determinate. Societăţile agrare mai mari şi mai dezvoltate formează state sau civilizaţii tradiţionale.

@ Dezvoltarea şi expansiunea Occidentului au condus la cucerirea multor zone ale lumii, schimbând în mod radical sistemele sociale şi culturale deja existente. Acest proces a fost asociat cu colonialismul, anume impunerea guvernării occidentale şi a controlului occidental.

© în societăţile industrializate, producţia industrială devine baza economiei. Ţările industrializate din Lumea întâi includ naţiunile din „Occident", precum şi Japonia, Australia şi Noua Zeelandă.
© Ţările din Lumea a Doua au fost societăţi industrializate conduse de guverne comuniste; în urma revoluţiilor din anul 1989 din Europa de Est, care au dus la răsturnarea comunismului în acea'parte a lumii şi în fosta Uniune Sovietică, societăţile din Lumea a Doua au dispărut.
© Ţările din Lumea a Treia sau în curs de dezvoltare, în care trăieşte cea mai mare parte a populaţiei lumii, sunt aproape toate foste colonii. Majoritatea populaţiei lucrează în agricultură. Deşi cele mai multe societăţi din Lumea a Treia sunt sărace în comparaţie cu naţiunile industrializate, o mică parte (TRD, sau ţările recent industrializate) au cunoscut în ultima vreme o dezvoltare economică rapidă.
© Ţările lumii au devenit treptat tot mai interdependente, proces cunoscut sub numele de globalizare. Dezvoltarea relaţiilor sociale mondiale presupune însă inegalităţi pe scară largă între societăţile industrializate şi cele sărace din Lumea a Treia.
© Globalizarea afectează azi viaţa oamenilor din toate ţările, bogaţi şi săraci, modificând nu doar sistemele, globale, ci şi viaţa cotidiană. Globalizarea nu a produs o lume unitară. Dimpotrivă, ea a creat unele dintre principalele diviziuni sociale şi conflicte, analizate în diferitele capitole ale acestei
cărţi.
>

LECTURI SUPLIMENTARE
Brian M. Fagan, People of the Earth, (London, Harper Collins, 1992). Cea mai recentă ediţie a unei cercetări de autoritate asupra originilor şi dezvoltării diferitelor forme de cultură umană. Stephen Haggard, Pathways from the Periphery: The Politics of Growth in the Newly Industrialized Countries (Ithaca, N.Y. Cornell University Press, 1990). O analiză a aspectelor politice şi economice ale industrializării în ţările în curs de dezvoltare. Leslie Moîmes, Post-Comunism: Au In¬troduction (Cambridge, Polity Press, 1996). O primă analiză cuprinzătoare semnată de un singur autor asupra societăţilor în urma prăbuşirii puterii comuniste în Europa de Est şi în URSS. Sheiîagh C. Ogilvie şi Markus Ger¬man (eds.), European Proto-Industri¬alisation (Cambridge, Cambridge Uni¬versity Press, 1996). O analiză exhaustivă a procesului de industria¬lizare în Europa.
Robert Skideïsky, The World after Communism: A Polemic for Our Times (London, Macmillan, 1995). Discuţie asupra probabilităţii viitorului societăţilor din Europa de Est în urma destrămării comunismului.
TERMENI IMPORTANŢI
8 societăţi de vânători şi culegători
* societăţi pastorale
* societăţi agrare
* state tradiţionale
• stat-naţiune
• Lumea u Treia

- Lumea întâi
- Lumea a Doua
- ţări recent industrializate

77

4. INTERACŢIUNEA SOCIALĂ ŞI VIAŢA COTIDIANĂ

CONCEPTE DE BAZĂ

STUDIUL VIEŢII COTIDIENE COMUNICAREA NON- VERBALĂ

Mimica, gesturile şi emoţia

- „Faţă" şi cultură

REGULILE SOCIALE ŞI VORBIREA

înţelegeri împărtăşite • Experimentele lui Garfinkel • Forme de conversaţie

- Strigăte de răspuns • Greşelile de vorbire

FAŢA, CORPUL ŞI VORBIREA ÎN INTERACŢIUNE

întâlnirile • Markerii • Managementul impresiei • Regiunile din faţă şi din

spate • Adoptarea unor roluri: examinări intime • Spaţiul personal

INTERACŢIUNEA ÎN TIMP ŞI SPAŢIU

Măsurarea timpului

VIAŢA COTIDIANĂ DIN PERSPECTIVĂ CULTURALĂ ŞI ISTORICĂ

Constrângerea proximităţii

MICROSOCIOLOGIA ŞI MACROSOCIOLOGIA

REZUMAT

LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI

CONCEPTE DE BAZĂ

• interacţiune socială • întâlnire • rol social • poziţie socială

Două persoane trec una pe lângă alta pe o stradă din oraş. De la distanţă, ele se privesc, fiecare cercetând rapid faţa şi stilul de vestimentaţie ale celuilalt. Când se apropie şi trec una pe lângă cealaltă, ele privesc în altă parte, evitând ochii celuilalt. Acest lucru se petrece de milioane de ori pe zi, în oraşele lumii.

Atunci când trecătorii îşi aruncă o privire rapidă unul altuia, privind apoi în altă parte, ei demonstrează ceea ce Erving Goffman (1969, 1971) denumeşte neatenţia civilă sau politicoasă, de .care avem nevoie—unii de la alţii — în cele mai multe situaţii. Neatenţia civilă nu este identică cu simpla ignorare a celeilalte persoane. Fiecare individ indică recunoaşterea prezenţei celeilalte persoane, dar evită orice gest care ar putea fi considerat îndrăzneţ. Neatenţia politicoasă este ceva în care ne implicăm, mai mult sau mai puţin inconştient, dar are o importanţă fundamentală în vieţile noastre de zi cu zi.

Cea mai bună modalitate a unei persoane de a vedea ce reprezintă, e aceea de a gândi exemple în care acest lucru nu se aplică. Atunci când o persoană se uită fix la o alta, lăsându-şi faţa să exprime în mod deschis o emoţie anume, de obicei se întâmplă cu iubitul, iubita, un membru al familiei sau un prieten apropiat. Străinii sau cunoştinţele întâmplătoare, indiferent dacă se întâlnesc pe stradă, la serviciu sau la o petrecere, practic nu se uită insistent în ochii celuilalt, într-o asemenea manieră. A face acest lucru poate fi considerat ca fiind manifestarea unei intenţii ostile. Doar între două grupuri puternic antagoniste, străinii se pot deda

la această practică. Astfel, se ştie că în trecut albii din Statele Unite aruncau o „privire furioasă" negrilor, care treceau pe lângă ei.
Chiar şi prietenii, aflaţi într-o conversaţie aprinsă, trebuie să fie atenţi la modul în care se privesc. Fiecare individ demonstrează atenţie şi implicare în conversaţie privind în mod regulat în ochii celuilalt, dar neuitându-se fix la el. A privi prea stăruitor ar putea fi considerat un semn de neîncredere sau în cel mai bun caz, de neputinţă de a înţelege ceea ce spune celălalt. Cineva care nu priveşte însă deloc în ochii celuilalt poate fi considerat ca fiind evaziv, nesincer sau ciudat.
STUDIUL VIEŢII COTIDIENE
O De ce trebuie să ne preocupăm de aspecte, în aparenţă atât de banale, ale compor¬tamentului social? A trece pe lângă cineva pe stradă şi a schimba câteva cuvinte cu un prieten par activităţi minore şi neinteresanţe, lucruri pe care le facem de nenumărate ori pe zi fară a ne gândi la ele. De fapt, studiul unor forme, în aparenţă nesemnificative, de INTERACŢIUNE SOCIALĂ are o importanţă majoră în sociologie,şi, fară a fi lipsite de interes, reprezintă.una dintre cele mai captivante zone de investigaţie sociologică. Există două motive pentru aceasta.
»
80
în primul rând, rutina noastră zilnică, cu interacţiunile aproape constante cu alţii, conferă structură şi formă faptelor noastre. Studiindu-le, putem învăţa foarte mult despre noi înşine în calitate de fiinţe sociale şi despre şi viaţa socială însăşi. Vieţile noastre sunt organizate în jurul repetiţiei unor scheme similare de comportament de la o zi la alta, de la o săptămână la alta, de la o lună la alta, de la un an la altul. De exemplu, gândiţi-vă la ceea ce aţi făcut ieri şi alaltăieri. Dacă au fost zile lucrătoare, după toate probabilităţile v-aţi trezit în fiecare zi la aceeaşi oră (o rutină importantă în sine). E posibil să fi mers la cursuri la şcoală sau la universitate, dimineaţa devreme, făcând o deplasare de acasă pe care o efectuaţi practic în fiecare zi lucrătoare. Probabil că v-aţi întâlnit cu nişte prieteni pentru a lua masa de prânz, reîntorcându-vă la ore sau la studiul individual după amiaza. Ulterior, aţi revenit acasă, ieşind mai târziu, seara, cu alţi prieteni.

The Far Side © 1992, Farworks Inc. Dist. by Universal Press Syndicate. Reprodusă cu-permisiune. Toate drepturile rezervate.
Desigur, lucrurile obişnuite pe care le urmăm de la o zi la alta nu sunt identice, iar schemele noastre de activitate dela sfârşitul săptămânii, de obicei sunt în contrast cu cele din zilele lucrătoare. Dacă facem o schimbare majoră în viaţa noastră cum ar fi abandonarea facultăţii pentru a ne angaja undeva asta ar fi şi o modificare a rutinei; schimbările sunt de obicei necesare în cadrul rutinelor noastre zilnice, dar stabilim apoi din nou un set precis de obiceiuri.
6.
81
în al doilea rând, studierea interacţiunii sociale din viata cotidiană face lumină
~ j >

asupra sistemelor sociale şi instituţiilor. Toate sistemele sociale la scară mare,- de fapt, depind de schemele de interacţiune socială, în care ne implicăm zilnic. Acest lucru este uşor de demonstrat. Să luăm din nou cazul a doi străini care trec pe stradă unul pe lângă altul. Un astfel de eveniment ar putea părea că are, într-o mică măsură, relevanţă directă pentru formele la scară mare, permanente, ale organizării sociale. Dar atunci când luăm în considerare multe astfel de interacţiuni, situaţia se schimbă, în societăţile moderne, majoritatea oamenilor trăiesc în oraşe şi interacţionează în mod constant cu alţii, pe care nu îi cunosc personal. Neatenţia civilă este unul dintre mecanismele care conferă vieţii oraşului, cu mulţimile sale agitate şi contactele pasagere impersonale, caracterul pe care îl are.

în acest capitol, vom lua mai întâi cunoştinţă de indicaţiile non-verbale (expresiile faciale şi gesturile corporale), pe care le folosim toţi atunci când interacţionăm unii cu alţii. Apoi vom analiza vorbirea curentă - felul în care folosim limbajul pentru a comunica altora, înţelesurile pe care dorim să le transmitem. în sfârşit, ne concentrăm asupra modalităţilor în care sunt structurate vieţile în funcţie de rutinele zilnice, acordând o atenţie specială felului în care ne coordonăm acţiunile, în spaţiu şi timp.

COMUNICAREA NON-VERBALĂ

Interacţiunea socială necesită numeroase forme de comunicare non-verbală - schimbul de informaţii şi de înţelesuri prin expresii faciale (mimică), gesturi şi mişcări ale corpului. Comunicarea non-verbală este uneori denumită „limbajul trupului", dar acest termen poate induce în eroare, pentru că în mod caracteristic noi folosim atari indicaţii non-verbale pentru a elimina sau a dezvolta ceea ce este spus în cuvinte.

Faţa, gesturile şi emoţia

Un aspect major al comunicării non-verbale îl constituie expresia facială a emoţiei - mimica. Paul Ekman şi colegii săi au dezvoltat ceea ce ei denumesc, Sistemul de Codare a Acţiunii Faciale (SCAF)*, pentru a descrie mişcările muşchilor faciali care dau naştere anumitor expresii (Ekman şi Friesen 1978). Prin aceasta, ei au încercat precizeze într-o zonă cunoscută ca fiind deschisă interpretărilor disonante sau contradictorii - că nu există deplin acord asupra modului în care trebuie identificate şi clasificate emoţiile. Charles Darwin, iniţiatorul teoriei evoluţioniste, era' de părere că, modalităţile fundamentale de exprimare facială sunt aceleaşi la toate fiinţele umane. Cu toate că unii au contestat această opinie, cercetările lui Ekman în privinţa oamenilor, provenind din medii culturale extrem de diferite, par

* în original, Facial Action Coding System (FACS) (n.t).

a confirma acest lucru. Ekman şi Friesen au întreprins un studiu asupra unei comunităţi izolate din Noua Guinee, ai cărei membri nu avuseseră practic nici un contact cu cei din exterior. Atunci când li s-au arătat fotografii cu expresii faciale, care exprimau şase emoţii (fericire, tristeţe, furie, dezgust, frică, uimire), locuitorii din Noua Guinee au fost capabili să identifice aceste emoţii.

După Ekman, rezultatele studiului său şi ale altora similare, despre populaţii diferite, sprijină opinia că exprimarea facială a emoţiei şi

interpretarea ei sunt înnăscute la fiinţele umane. El recunoaşte că dovezile sale nu demonstrează în mod decisiv acest lucru şi s-ar putea să fie implicate experienţe de deprindere culturală comune; totuşi, concluziile sale sunt sprijinite de alte tipuri de cercetare. I. Eibesfeldt a studiat şase copii născuţi surzi şi orbi, pentru a vedea în ce măsură mimica lor corespunde - în situaţii emoţionale particulare - cu cea a celor dotaţi cu văz şi auz (1973). El a descoperit că aceştia zâmbesc - atunci când se implică în activităţi, în mod evident plăcute, ridică din sprâncene când exprimă uimirea - atunci când miros un obiect cu un miros specific şi se încruntă - când li se oferă în mod repetat un obiect antipatic. Având în vedere faptul că nu există posibilitatea să fi văzut alte persoane comportându-se astfel, se pare că aceste reacţii sunt înnăscute.
Folosind SCAF, Ekman şi Friesen au identificat mai multe acţiuni ale muşchilor faciali, discrete la bebeluşi, care există de asemeni, în expresiile de emoţie ale adulţilor. De exemplu, bebeluşii par a avea o mimică similară cu expresia de dezgust a adultului (strângând diirbuze şi încmntându-se), ca reacţie la gustul de acru. Dar cu toate că expresia facială de emoţie pare a fi parţial înnăscută, factorii individuali şi culturali influenţează modul exact de producere a mimicii şi contextele în care este considerată a fi potrivită. Felul în care zâmbesc oamenii, de exemplu, mişcările precise ale buzelor şi ale altor muşchi faciali şi durata zâmbetului diferă de la o cultură la alta.
Nu există gesturi sau poziţii ale trupului care să se fi demonstrat că ar caracteriza toate culturile sau majoritatea lor. în anumite societăţi, de exemplu, oamenii dau din cap, când vor să spună „nu", contrar practicii anglo-saxone. Gesturi pe care europenii şi americanii au tendinţa de a le folosi extrem de mult, cum ar fi arătatul cu degetul, nu există la alte popoare (Bull 1983). în mod asemănător, un deget index întins, pus în centrul obrazului şi descriind o rotaţie, este folosit în anumite regiuni din Italia drept gest de laudă, dar pare a fi necunoscut în alte părţi.
Ca şi expresiile faciale, gesturile şi poziţiile trupului sunt folosite continuu pentru a completa exprimări, ca şi pentru a transmite înţelesuri atunci când nu se rosteşte vreun cuvânt. Toate trei formele de exprimare prin gesturi, pot fi folosite pentru a glumi, pentru a dovedi ironie sau scepticism. Impresiile non-verbale pe care le transmitem, din inadvertenţă deseori, indică faptul că ceea ce rostim nu este exact ceea ce vrem să spunem. „Roşitul la faţă" este poate cel mai clar exemplu, dar există nenumăraţi alţi indicatori subtili, care pot fi selectaţi de alte persoane. Expresiile faciale au tendinţa de a dispărea, după patru sau cinci secunde. Un zâmbet care durează mai mult poate indica înşelătorie. O expresie de uimire care durează prea mult poate fi folosită în mod deliberat drept parodie - pentru a arăta că individul nu este deloc surprins, chiar dacă are motive să fie.

„Faţă" şi cultură
Cuvântul „faţă" se poate referi, de asemeni, la stima de care se bucură cineva în ochii celorlalţi. în viaţa socială cotidiană, în mod normal dăm foarte multă atenţie faptului de a ieşi „cu faţa curată". O mare parte din ceea ce numim politeţe sau etichetă, în structurile sociale, constă în

neglijarea aspectelor de comportament, care altminteri ar conduce la umilire. Nu facem referire la episoade din trecutul cuiva sau la caracteristici care ar putea produce stânjeneală, dacă sunt menţionate. Ne abţinem să facem glume despre chelie, dacă ne dăm seama că cineva poartă o perucă - cu excepţia cazului în care suntem între prieteni apropiaţi. Tactul este un mecanism de protecţie, pe care fiecare persoană îl întrebuinţează aşteptând ca, în schimb, propriile slăbiciunii să nu fie expuse în mod public. De aceea, în viaţa noastră cotidiană, nu se întâmplă acest lucru. Fără a ne da seama, în cea mai mare parte a timpului păstrăm cu abilitate un control strâns şi continuu asupra expresiei faciale, a poziţiei trupului în cadrul interacţiunii noastre cu ceilalţi.
Unii oameni sunt specialişti în controlul mimicii şi în relaţiile bazate pe respect faţă de alţii. De exemplu, un bun diplomat trebuie să fie capabil să interacţioneze - prestând o aparentă lejeritate şi confort- cu alţii, cu ale căror păreri s-ar putea să nu fie de acord sau pe care le-ar putea considera chiar respingătoare. Proporţia în care ■ acest lucru este realizat, cu succes, poate afecta soarta unor naţiuni întregi. Astfel, diplomaţia abilă poate detensiona relaţiile dintre ţări şi poate preveni războiul.
REGULILE SOCIALE ŞI VORBIREA
Cu toate că în mod obişnuit folosim indicaţii non-verbale în comportamentul nostru şi pentru a înţelege pe al celorlalţi, o mare parte din interacţiunea noastră are loc prin vorbire - schimb verbal normal - care se obţine prin conversaţii infórmale cu ceilalţi. Sociologii au fost întotdeauna de acord că limbajul este fundamental pentru viaţa socială. Recent, însă, a fost dezvoltată o abordare, care se preocupă, in mod specific, de felul în care oamenii folosesc limbajul, în contextele normale ale vieţii lor. Studiul conversaţiilor a fost puternic influenţat de opera lui Erving GofFman. Dar cea mai importantă influenţă, în cadrul acestui tip de cercetare, a exercitat,-o Harold Garfmkel întemeietorul etnometodologiei (Garfinkel, 1984).
Etnometodologia este studiul „etnometodelor" - metodele populare sau neprofesionale - pe care oamenii le folosesc pentru a înţelege ce anume fac ceilalţi şi îndeosebi ce anume spun. Noi aplicăm cu toţii aceste metode, în mod normai fară să le acordăm atenţie conştientă. Deseori putem înţelege ceea ce se spune în conversaţie doar în momentul în care cunoaştem contextul social, care nu este exprimat prin cuvinte. Să luăm ca exemplu următoarea conversaţie (Heritage, 1984):
A: Am un băiat de 14 ani.
B: Ei, nu-i nimic.
A: Am şi un câine.
B: O, îmi pare rău.

Ce credeţi că se întâmplă aici? Care este relaţia dintre vorbitori? Dacă ştim că este vorba despre o conversaţie între un eventual chiriaş şi un proprietar, conversaţia e inteligibilă. Unii proprietari acceptă copii, dar nu le permit chiriaşilor să ţină animale de casă. Totuşi, dacă nu cunoaştem contextul social, răspunsurile individului B par a nu avea

relaţie cu afirmaţiile lui A. O parte a sensului se află în cuvinte, iar o parte în felul în care contextul social structurează ceea ce se spune.

înţelegeri împărtăşite

Cele mai lipsite de însemnătate forme de convorbiri zilnice presupun înţelegeri împărtăşite complicate şi cunoaşterea adusă în joc de către cei implicaţi. De fapt, conversaţiile noastre banale sunt atât de complexe, încât până acum s-a dovedit imposibilă, programarea chiar şi a celui mai sofisticat computer, pentru a conversa cu fiinţe umane. Cuvintele folosite în vorbirea obişnuită nu au întotdeauna înţelesuri precise şi „stabilim" ceea ce vrem să spunem prin presupunerile menţionate, care constituie un sprijin. Dacă Maria îl întreabă pe Tom: „Ce ai făcut ieri?", nu există un răspuns clar sugerat de aceste cuvintele. O zi reprezintă o perioadă lungă de timp, iar Tom ar putea răspunde Î11 mod logic: „Păi, la ora 7.15 m-am trezit. La 7.18 minute m-am dat jos din pat, m-am dus la baie şi ani început să mă spăl pe dinţi. La 7.19, am intrat sub duş..." înţelegem tipul de răspuns pe care-l solicită întrebarea, cunoscând-o pe Maria, ce tip de activităţi realizează Tom în mod normal şi ce anume face Tom de obicei într-o anumită zi a săptămânii, printre altele.

Experimentele lui Garfinkel

„Aşteptările de ambianţă", cu care ne organizăm conversaţiile obişnuite, au fost puse în lumină de câteva experimente, întreprinse cu voluntari din rândul studenţilor. Acestora li s-a cerut să înceapă o conversaţie, cu un prieten sau cu o cunoştinţă, şi să insiste ca remarcile indiferente sau comentariile generale să fie continuate, pentru a li se preciza înţelesul/Dacă cineva spune: „îţi doresc o zi bună", studentul trebuie să răspundă: „Bună în ce sens?", „La care parte a zilei te referi?" şi aşa mai departe. Iată unul dintre schimburile de cuvinte (Garfinkel, 1963):

S: Ce mai faci?

E: Ce mai fac din ce punct de vedere? Te referi la sănătate, la bani, la cum îmi
merge la facultate, la.pacea mea sufletească, la...

S: (roşu la faţă şi pierzându-şi brusc controlul): Uite ce eî Nu faceam altceva
" decât să fiu politicos. Nu mă interesează deloc ce mai faci.

De ce sunt oamenii supăraţi, atunci când conversaţii în aparenţă minore nu sunt duse până la capăt? Răspunsul este acela că stabilitatea şi semnificaţia vieţii noastre sociale depinde de participarea la prespuneri culturale nemenţionate şi legătura cu ceea ce se spune şi de ce. Dacă nu am fi capabili să considerăm aceste lucruri ca fiind de la sine înţelese, comunicarea cu sens ar fi imposibilă. Orice întrebare sau

contribuţie la o conversaţie ar trebui urmată de o masivă „procedură de căutare", de felul celei pe care subiecţii lui Garfinkel au fost instruiţi s-o iniţieze, iar interacţiunea s-ar distruge pur şi simplu. Prin urmare, ceea ce la prima vedere par a fi doar conversaţii neimportante, se dovedesc a fi fundamentale pentru însăşi alcătuirea vieţii sociale, motiv pentru care întreruperea lor constituie un lucru serios.

Se poate trage concluzia că, în viaţa de zi cu zi, ocazional oamenii se prefac în mod deliberat că nu sunt la curent cu cunoaşterea

nemenţionată. Acest lucru poate fi făcut pentru a-i refuza pe ceilalţi, pentru a-i umili, a produce stinghereală sau a atrage atenţia asupra dublului înţeles conţinut în cele spuse. Ca exemplu, iată acest schimb de cuvinte clasic între părinte şi adolescent:
P: Unde te duci?
A: Afară.
P: Ce vrei să faci?
A: Nimic.
Răspunsurile adolescentului sunt efectiv opusul celor ale voluntarilor din experimentele lui Garfinkel. In loc să-şi continue căutările, acolo unde nu se face în mod normal acest lucru, adolescentul refuză să ofere răspunsurile cuvenite - spunând de fapt: „Vezi-ţi de treaba ta!"
Prima întrebare ar putea obţine un răspuns diferit, de la o altă persoană, în alt context:
A: Unde te duci?
B: Mă duc liniştit, dracului.
în mod deliberat B interpretează greşit întrebarea lui A, pentru a-i comunica în mod ironic îngrij orare sau frustrare. Umorul şi gluma provin din astfel de neînţelegeri, deliberat greşite, ale presupunerilor nemenţionate care sunt implicate în conversaţie. Acest lucru nu are nimic amenințător, atâta vreme cât părţile implicate îşi dau seama de intenţia de a provoca râsul.
Forme de conversaţie
A asculta o înregistrare pe bandă sau a citi transcrierea unei conversaţii la care ai participat - este o experienţă care te poate face să-ţi dai seama de anumite lucruri. Conversaţiile sunt mult mai întrerupte, mai ezitante şi negramaticale decât cred majoritatea oamenilor. Atunci când luăm parte la conversaţiile cotidiene, suntem înclinaţi să credem că ceea ce spunem este destul de inteligibil, pentru că, în mod inconştient, noi umplem fondul cuvintelor pronunţate; dar conversaţiile reale sunt foarte diferite de cele din romane, unde personajele vorbesc în propoziţii bine construite gramatical.
Ca şi în cazul activităţii lui Goffman despre neatenţia civilă, s-ar putea presupune că analiza conversaţiilor obişnuite este de un interes periferic pentru sociologie; într-adevăr, mulţi sociologi au criticat cercetarea etnometodologică chiar din acest motiv. Totuşi, anumite argumente - folosite pentru a arăta de ce este atât de importantă pentru sociologie activitatea lui Goffman - se aplică totodată

etnometodologiei. Studierea conversaţiei de zi cu zi a arătat cât de complicată este stăpânirea limbajului de către oamenii obişnuiţi. O dovadă a acestei complexităţi o constituie dificultăţile imense, pe care le implică programarea computerelor pentru a executa ceea ce vorbitorii umani sunt capabili să realizeze fără efort. In plus, vorbirea reprezintă un element esenţial al fiecărui domeniu al vieţii sociale, înregistrările de la Watergate ale preşedintelui Nixon şi ale consilierilor săi, nu erau nimic altceva decât, transcrierea unei conversaţii, dar ele au oferit o imagine a exercitării puterii politice la cele mai înalte niveluri (Molotch şi Boden, 1985).

Strigăte de răspuns
Anumite forme de exprimare nu reprezintă vorbirea, ci constau din exclamaţii mormăite sau din ceea ce Goffman a denumit strigăte de răspuns (Goffman, 1981). Să luăm drept exemplu pe cineva care spune „Opa!"*, după ce răstoarnă sau scapă ceva pe jos. „Opa!" pare a fi doar o reacţie reflexă neinteresantă la o întâmplare nefericită, la fel ca şi clipitul din pleoape, atunci când o persoană îşi apropie cu repeziciune mâna de faţa ta. Totuşi, nu e o reacţie involuntară, lucru demonstrat de faptul că, oamenii nu exclamă în acest fel, atunci când sunt singuri. „Opa!" în mod normal este directionat către cei de fată. Exclamaţia demonstrează martorilor că > ' »
greşeala nu e decât minoră şi de moment, nefiind ceva care să presupună îndoieli asupra felului în care respectiva persoană îşi coordonează acţiunile.
„Opa!" este folosit doar în situaţii de eşec minor, nu cu ocazia unor accidente majore sau calamităţi - ceea ce demonstrează că exclamaţia face parte din gestionarea noastră controlată asupra vieţii sociale. Mai mult, cuvântul poate fi folosit de către cineva care observă o altă persoană; sau poate fi întrebuinţată pentru avertizarea altcuiva. „Opa!" este de obicei un sunet scurt, dar „o"-ul poate fi prelungit în anumite situaţii. Astfel, cineva poate prelungi sunetul pentru a masca un moment critic, în cadrul executării unei sarcini. De exemplu, un părinte poate exclama un „Opa!" prelung, atunci când se joacă cu copilul aruncându-l în sus. Sunetul acoperă scurta fază, în care copilul poate simţi o pierdere a controlului, liniştindu-l pe micuţ şi probabil, în acelaşi timp, dezvoltând înţelegerea reacţiei la strigătele copilului.
Termenul „Opa!" este el însuşi definit în mod cultural. Atunci când, de exemplu, ruşii scapă un obiect pe jos ei nu spun „Opa", ci exclamă ceva care seamănă cu „Ai".
Acestea pot părea inventate şi exagerate. De ce ne-am obosi să analizăm atât de detaliat o exclamaţie aşa de lipsită de însemnătate? Oare acordăm atâta atenţie la ceea ce spuneam, cum sugerează acest exemplu? Bineînţeles că nu acordăm interes - la nivel conştient. Totuşi aspectul crucial este acela că luăm de la sine înţeles un control extrem de complicat, continuu, al aparenţei acţiunilor noastre. Ceilalţi aşteaptă de la noi, aşa după cum noi aşteptăm de la ei, să dăm dovadă de ceea ce Goffman denumeşte „vigilenţă controlată." O caracteristică fundamentală a fiinţei umane demonstrează necontenit celorlalţi competenţa noastră în rutinele vieţii cotidiene.
Un echivalent aproximativ al exclamaţiei „Oopsî" din textul original (n.t.).
87
Greşelile de vorbire
„Opa!" este o reacţie faţă de un accident minor. Se fac greşeli de vorbire şi de pronunţare, în cadrul conversaţiilor, conferinţelor şi a altor situaţii de vorbire. în cadrul investigaţiilor sale în „psihopatologia vieţii cotidiene," Sigmund Freud, întemeietorul psihanalizei, a analizat numeroase exemple de greşeli de vorbire (Freud 1975). După Freud, greşelile de vorbire - inclusiv cuvintele pronunţate greşit sau întrebuinţate greşit ori bâlbâielile nu sunt de fapt niciodată

întâmplătoare. Ele sunt motivate în mod inconştient de senzaţii care sunt reprimate de conştient sau pe care încercăm în mod conştient, dar lipsit de succes, să le suprimăm. Deseori, aceste senzaţii implică asocieri sexuale. Astfel, cineva poate dori să spună „organism", dar rosteşte în schimb „orgasm". într-un exemplu dat de Freud, când o femeie a fost întrebată: „în ce regiment se află fiul dumneavoastră?", ea a răspuns în „în regimentul 42, Ucigaşi" (Morder, în germană, în locul cuvântului pe care vroia să-l pronunţe, Mor ser sau Morderé).
Deseori greşelile de vorbire sunt ilare şi pot trece drept glume. Deosebirea constă pur şi simplu în faptul că vorbitorul conştient a intenţionat, ca respectivele cuvinte să fie pronunţate aşa cum a facut-o. Greşelile de vorbire se învecinează cu alte tipuri de vorbire „nepotrivită", pe care Freud le considera, de asemenea, ca fiind motivate în mod inconştient - cum se întâmplă în cazul când o persoană nu realizează că ceea ce spune, are în mod limpede, dublu înţeles. Şi acestea pot fi luate drept glume, dacă a existat o intenţie deliberată, dar altminteri reprezintă erori în producţia controlată a vorbirii - proprie oamenilor.
Una dintre cele mai potrivite modalităţi de a ilustra atari aspecte, este aceea de a urmări greşelile de vorbire ale prezentatorilor de radio şi televiziune. Vorbirea acestora nu este asemenea vorbirii obişnuite, pentru că este citită, nu spontană. Ne aşteptăm ca ea să fie mai aproape de perfecţiune, decât vorbirea obişnuită; să fie realizată cu mai puţine ezitări şi să fie mai clar articulată. Din acest motiv, bâlbele şi greşelile făcute de prezentatorii ştirilor sunt mult mai evidente, decât cele făcute în conversaţiile obişnuite. Cei care prezintă ştirile, comit desigur greşeli de vorbire, iar multe sunt amuzante sau au caracterul „extrem de adevărat" — asupra căruia atrăgea atenţia Freud, Suntem înclinaţi să râdem mai mult de greşelile verbale, făcute de prezentatori (sau profesori în timpul prelegerilor), decât atunci când apar în cadrul unei conversaţii obişnuite. Umorul rezidă nu numai în ceea ce s-a exprimat în mod eronat, ci şi în stinghereala pe care prezentatorul sau profesorul o dovedeşte, datorită faptului că a realizat o prestaţie sub aşteptări. în mod frecvent vedem, sub masca de profesionalism rece, individul obişnuit care se ascunde.

FAŢA, CORPUL ŞI VORBIREA ÎN INTERACŢIUNE

Să rezumăm în acest moment ceea ce am aflat până acum. Interacţiunea zilnică depinde de relaţia subtilă dintre ceea ce transmitem prin intermediul feţei şi al corpului nostru şi ceea ce exprimăm prin cuvinte. Folosim expresiile faciale şi corporale ale

altora pentru a completa ceea ce comunică în mod verbal şi pentru a controla gradul de sinceritate în ceea ce spun. în cea mai mare parte fără a realiza acest lucru, fiecare dintre noi păstrează un control strâns şi continuu asupra expresiei faciale, a poziţiei trupului şi a mişcării, în decursul interacţiunii noastre zilnice cu ceilalţi.
Câteodată, însă, comitem greşeli verbale, care - după cum arată exemplul lui Freud cu „ucigaşii" - dezvăluie pentru scurt timp ceea ce dorim să păstrăm ascuns, în mod conştient sau inconştient. Multe greşeli de vorbire demonstrează din inadvertenţă adevăratele noastre sentimente.

Prin urmare, faţa, gestica fizică şi vorbirea sunt folosite pentru a transmite anumite înţelesuri şi pentru a le ascunde pe altele. De asemeni, ne organizăm activităţile în contextele vieţii sociale pentru a atinge anumite scopuri.

A A

întâlnirile

în multe situaţii sociale, ne implicăm în, ceea ce Goffman denumeşte, interacţiune nefocalizată cu ceilalţi. Aceasta are loc atunci când indivizii dovedesc conştientizarea, reciprocă, a prezenţei celuilalt. De obicei mulţimi de oameni sunt adunate la un loc, pe o stradă aglomerată, într-un teatru sau la o petrecere. Atunci când oamenii se află în prezenţa altora, chiar dacă vorbesc în mod direct cu ei, se implică în comunicarea non-verbală prin postura lor şi prin gestica fizică, O Interacţiunea focalizată are loc atunci când indivizii iau parte la ceea ce spun sau fac ceilalţi. Cu excepţia cuiva care stă izolat, să zicem, la o petrecere, interacţiunea implică atât schimburi focalizate, cât şi nefocalizate. Goffman denumeşte un caz de interacţiune focalizată ÎNTÂLNIRE, iar o mare parte din viaţa noastră zilnică constă în întâlniri cu alte persoane - familie, prieteni, colegi de serviciu - care se petrec în mod frecvent pe fundalul unei interacţiuni nefocalizate cu alţii, care sunt prezenţi la locul respectiv. Conversaţiile banale, discuţiile de seminar, jocurile şi contactele de tip „faţă-în-faţă" obişnuite (cu controlori de bilete, ospătari, vânzători etc.) reprezintă exemple de întâlniri.

întâlnirile au întotdeauna nevoie de „deschideri", care indică faptul că s-a renunţat la neatenţia civilă. Atunci când străinii se întâlnesc şi încep să vorbească - cum ar fi la o petrecere - momentul încetării neatenţiei civile este întotdeauna riscant, având în vedere că pot apărea cu uşurinţă neînţelegeri, referitoare la natura întâlnirii care se stabileşte (Goffman, 1971). De aceea realizarea contactului vizual poate fi ambiguă şi experimentală. După aceea o persoană se poate comporta ca şi cum nu ar fi făcut o mişcare directă, în cazul'în care iniţiativa nu poate fi acceptată. Goffman distinge între expresiile pe care indivizii le „dau" şi cele pe care le „emit". Primele reprezintă cuvintele şi expresiile faciale, pe care oamenii le folosesc pentru a produce anumite impresii asupra altora. Cele din a doua categorie reprezintă indicaţii pentru controlarea sincerităţii şi exactităţii lor. De exemplu, proprietarul unui restaurant ascultă cu un zâmbet politicos declaraţiile clienţilor, care spun cât de mult le-au plăcut mâncărurile - remarcând în acelaşi timp cât de încântaţi păreau în timp ce mâncau, dacă au lăsat mâncare în farfurie, precum şi tonul vocii folosit pentru a-şi exprima satisfacţia.

Markerii

Majoritatea dintre noi ne întâlnim şi vorbim cu diferite tipuri de oameni pe parcursul unei zile. De exemplu, Catherine se trezeşte, ia micul dejun familia ei, şi îşi poate însoţi copiii la şcoală, făcând o pauză scurtă pentru a schimba câteva cuvinte (glume) cu o prietenă, la porţile şcolii. Ea merge la serviciu, probabil ascultând radioul. Pe parcursul zilei, ea participă la schimburi de cuvinte cu colegi şi vizitatori - de la conversaţii trecătoare până la întruniri formale. Este probabil că fiecare din aceste

întâlniri să fie separată prin markeri sau prin ceea ce Goffman denumeşte paranteze, care disting fiecare episod de interacţiune focalizată de cel de dinainte şi de interacţiunea nefocalizată care are loc în fundal (Goffman, 1974).
De exemplu, la o petrecere, oamenii care conversează vor avea tendinţa să se aşeze şi să-şi controleze nivelul vocilor, pentru a crea o „consfătuire", separat de ceilalţi. Ei pot sta în picioare unul în faţa celuilalt, făcând dificilă pătrunderea altora până când iau hotărârea de a se despărţi sau până când încep să dispară graniţele interacţiunii lor focalizate, deplasându-se în diverse locuri din încăpere. In ocazii mai formale, procedee recunoscute sunt deseori folosite pentru a semnaliza deschiderea şi sfârşitul unei anumite întâlniri. P&itru a indica începutul unei piese de teatru, de exemplu, se sting luminile şi se ridică cortina. La sfârşitul spectacolului, se aprind din nou luminile din plafon şi cade cortina.
Markerii sunt deosebit de importanţi, fie atunci când o întâlnire este neobişnuită, fie când ar putea exista incertitudine în privinţa a ceea ce se petrece. De exemplu, atunci când un model pozează gol în faţa unei clase de artişti plastici, de obicei el nu se dezbracă sau nu se îmbracă în faţa grupului. Dezbrăcatul şi îmbrăcatul în particu¬lar dă posibilitatea ca trupul să fie brusc dat la iveală şi ascuns. Acest lucru marchează limitele episodului şi transmite că este lipsit de semnificaţiile sexuale, pe care le-ar putea transmite altminteri.
în spaţii foarte strâmte, cum sunt lifturile, este dificil de marcat o zonă de interacţiune focalizată. Pe de altă parte, nu le este uşor nici celorlalţi de faţă să indice, aşa cum fac în alte situaţii, că nu ascultă conversaţiile care se poartă. De asemeni, este dificil pentru străini să nu fie văzuţi uitându-se unii la alţii, în mod direct decât permit normele de neatenţie civilă. Astfel, în lifturi, oamenii deseori adoptă o atitudine exagerată de tip „nu ascult" şi „nu mă uit", privind fix panoul cu butoane sau oriunde în altă parte, numai la ceilalţi nu.. De obicei, conversaţia este suspendată sau limitată la remarci scurte. în mod asemănător, într-un birou sau acasă, dacă mai multe persoane conversează, iar una este întreruptă fiind chemată la telefon, ceilalţi nu pot arăta imediat o neatenţie completă şi e posibil să poarte un fel de conversaţie şovăielnică şi lipsită de vlagă.

PE STRADĂ
în oraşele americane, unde rata criminalităţii este deseori mare, iar locuitorii oraşului trăiesc cu precauţie şi frică; diverse populaţii trebuie să-şi cunoască unele altora teritoriul şi străzile. Atât afro-americanii, cât şi albii au aceleaşi păreri despre siguranţa publică, incluzând o anumită prudenţă în a se aventura în oraş după lăsarea întunericului.
Elijah Anderson, un sociolog care se ocupă de mediul urban de la Universitatea din Pennsylvania, a studiat tipurile de interacţiune socială, pe străzile a două cartiere urbane alăturate. Cartea sa Streetwise* (1990) ia în considerare felul în care interacţionează pe stradă albii şi negrii „cu risc minim şi cu respect reciproc maxim, într-o lume plină de nesiguranţă şi de pericole." Aşa după cum au conchis şi alţi sociologi care au studiat interacţiunea socială, Anderson a descoperit că cercetarea vieţii

cotidiene aruncă lumină asupra felului în care este creată ordinea socială de către interacţiunile individuale. Pe el îl interesa îndeosebi să înţeleagă interacţiunea, atunci când cel puţin o parte este considerată ca fiind ameninţătoare. Cum se întâmplă că străinii devin mai puţin străini unii faţă de alţii într-un interval scurt de timp?
înainte de a studia străzile pentru a afla răspunsul la această întrebare, Anderson şi-a amintit cum descria Erving Goffinan telul în care se nasc definiţiile sociale, în anumite contexte sau locuri: „Atunci când un individ ajunge în prezenţa altora, în mod normal ei
caută să dobândească informaţii despre el sau să pună în circulaţie informaţii deja existente... Informaţiile despre individ ajută la definirea situaţiei, dându-le celorlalţi posibilitatea de a şti dinainte ce anume aşteaptă el de la ei şi ce anume pot aştepta ei de la el."
Ghidându-se după ideea lui Goffman, Anderson s-a întrebat ce tipuri de indicii şi semne comportamentale alcătuiesc voca¬bularul interacţiunii publice. El a ajuns la concluzia că:
genul, culoarea pielii, vârsta, prietenii, îmbrăcămintea, bijuteriile şi' obicctelc pc care Ie poartă oamenii ajută la identificarea lor, în aşa fel încât se formează presupuneri şi poate avea loc comunicarca. Mişcările (înccte sau rapide, false sau sincere, clare sau neclare) limpczcsc şi mai mult această comunicare publică. Factori procura momentul zilei sau o activitate care „cxplică" prezenţa unei persoane pot, de asemenea, să influenţeze maniera şi rapiditatea cu care este neutralizată imaginea „străinului". Dacă un străin nu poate trece de inspccţie^ spre a fi socotit drept „sigur", poate apărea imaginea prădătorului, iar ccilalţi pietoni s-ar putea să menţină o distanţă constantă faţă de această imagine.
Ce gen de oameni trec de inspecţie pe stradă? După Anderson, „copiii trec uşor de inspecţie, femeile albe şi bărbaţii albi fac acest lucru mai încet, negresele, negrii şi adolescenţii negri cel mai greu dintre toţi."
Doar prin experienţă învaţă locuitorii oraşelor să facă distincţie între pericolul adevărat şi falsele alarme.
Managementul impresiei
O Goffman şi alţi cercetători, care s-au ocupat de interacţiunea socială, deseori folosesc noţiuni din teatru în analizarea acesteia. Conceptul de ROL SOCIAL, de exemplu, îşi are originea în montarea teatrală.
Rolurile sunt aşteptări definite din punct de vedere social, pe care le urmează o persoană într-o POZIŢIE SOCIALĂ dată. A fi învăţătoare înseamnă a deţine o poziţie specifică; rolul învăţătoarei constă în a acţiona în maniere specifice faţă de
* Adjectiv care defineşte persoana experimentată, cunoscătoare sau îndrăzneaţă în relaţiile cu oamenii din zonele sărace ale unui oraş, mai ales din zonele unde rata criminalităţii este mare.

elevii ei. Goffman consideră că viaţa socială e ca şi cum ar fi interpretată viaţa, de actori pe o spenă - sau pe mai multe scene, pentru că modul în care acţionăm depinde de rolurile pe care le interpretăm într-un anumit moment. Această abordare este câteodată denumită model dramaturgie - viaţa socială asemenea unei piese de teatru. Oamenii sunt sensibili la modul în care sunt văzuţi de alţii şi întrebuinţează

» » j Î
multe forme de management al impresiei, pentru a-i obliga pe ceilalţi să le răspundă în manierele dorite. Cu toate că e posibil să facem acest lucru într-o manieră calculată, de obicei se numără printre lucrurile pe care le facem fară a avea o atenţie conştientă. Atunci când Philip ia parte la o întrunire de afaceri, el poartă costum şi cravată şi se comportă cât mai bine cu putinţă; seara - atunci când se relaxează împreună cu prietenii urmărind un meci de fotbal - el poartă blugi şi pulover şi spune o mulţime de bancuri. Acesta reprezintă managementul impresiei.

Regiunile din faţă şi din spate

Goffman sugera că o mare parte a vieţii sociale poate fi împărţită în regiunile „din faţă" şi cele „din spate". Regiunile din faţă sunt ocazii sau întâlniri sociale, în cadrul cărora indivizii interpretează roluri formale; acestea sunt „interpretări scenice". Munca în echipă este deseori implicată în crearea unor interpretări în regiunea din faţă. Doi politicieni de frunte din acelaşi partid pot înscena un spectacol elaborat, de unitate şi prietenie, în faţa camerelor de filmare ale televiziunii, chiar dacă fiecare îl detestă pe celălalt. Un soţ şi o soţie se pot strădui să-şi ascundă problemele faţă de copiii lor, păstrând o armonie de faţadă, dar vor reîncepe să se certe cu furie după ce copiii au fost culcaţi.

Regiunile din spate sunt acolo .unde oamenii, îşi adună recuzita şi se pregătesc pentru interacţiuni în cadre mai formale. Regiunile din spate seamănă cu culisele unui teatru sau cu activităţile din spatele aparatului de filmare. Atunci când sé află în siguranţă în culise, oamenii se pot relaxa şi îşi pot exprima sentimentele şi stilurile lor de comportament, pe care le ţin sub control atunci când se află pe scenă. Regiunile din spate permit „blasfemie, remarci sexuale deschise... o vestimentaţie neprotocolară, indecentă, o poziţie «neîngrijită» a trupului, şezând sau stând în picioare, folosirea vorbirii dialectice sau neconforme cu normele, mormăitul şi strigătul, agresivitatea «în joacă», lipsa de atenţie faţă de celălalt în cadrul unor acte minore dar potenţial simbolice, participări minore precum murmuratul, şuieratul, mestecatul, clefaitul, râgâitul şi flatulenţa" (Goffman, 1969). Astfel, un chelner poate să fie simbolul politeţii tăcute; atunci când serveşte un client, dar devine zgomotos şi agresiv în momentul în care se află în spatele uşilor de la bucătărie. Probabil că, puţine ar fi restaurantele pe care le-ar frecventa clienţii, dacă ar avea posibilitatea de a vedea tot ceea ce se petrece la bucătărie.

Adoptarea unor roluri: examinări intime

Pentru un exemplu de colaborare în managementul impresiei, care împrumută câte ceva din teatru, să privim un anumit studiu'în detaliu. James Henslin şi Mae

Brigs au studiat un tip de întâlnire specific, extrem de delicat: vizita unei femei la medicul ginecolog (Henslin şi Briggs, 1971). în timpul când a fost realizat studiul, majoritatea examinărilor pelviene erau efectuate de medici bărbaţi, iar din acest motiv experienţa era (iar câteodată este) plină de incertitudini şi stânjeneală, potenţiale pentru ambele părţi. Bărbaţii şi femeile din Occident sunt educaţi să considere organele genitale drept cea mai intimă parte a corpului, iar vederea şi pipăirea

acestor organe de către o altă persoană este de obicei asociată cu relaţiile sexuale. Unele femei sunt atât de controversate de perspectiva unei examinări pelviene, încât refuză să meargă la medic, fie bărbat sau femeie, chiar şi atunci când suspectează un motiv medical întemeiat pentru a face acest lucru.
Henslin şi Briggs au analizat materialul strâns, dintr-un foarte mare număr de examinări medicale de către aceasta din urmă, care avea pregătire de soră medicală. Ei au interpretat ceea ce au descoperit ca având mai multe stadii tipice. Adoptând o metaforă din dramaturgie, ei au sugerat că fiecare fază poate fi tratată ca o scenă distinctă, în care rolurile pe care le interpretează actorii se schimbă pe parcursul desfăşurării episodului. în prolog, femeia intră în sala de aşteptare pregătindu-se să-şi asume rolul de pacientă - dându-şi la o parte temporar identitatea exterioară. Poftită în sala de consultaţie, ea adoptă rolul „pacientei" şi se deschide prima scenă. Medicul îşi asumă o manieră profesională şi se comportă faţă de pacientă ca o persoană competentă, păstrând contactul vizual şi ascultând politicos ceea ce are de spus aceâsta. Dacă el consideră că e nevoie de o examinare, îi comunică acest lucru şi pleacă din încăpere; scena întâi s-a terminat.
în momentul în care pleacă el, intră sora. Ea este persoana care schimbă recuzita în scena principală, care e pe punctul de a începe. Ea calmează temerile pe care le-ar putea avea pacienta, comportându-se atât ca o confidentă - cunoscând unele dintre „lucrurile cu care se confruntă femeile" - cât şi ca un colaborator la ceea ce urmează. Lucru de o importanţă crucială - sora ajută la schimbarea pacientei dintr-o persoană într-o „non-persoană" pentru scena esenţială - înfăţişând un trup, din care doar o parte va fi examinată. în studiul lui Henslin şi Briggs, sora nu numai că supraveghează dezbrăcarea pacientei, ci şi preia aspecte pe care în mod normal le-ar controla pacienta. Astfel, ea ia hainele pacientei şi le împătureşte. Majoritatea femeilor doresc ca lenjeria lor de corp să nu fie la vedere în momentul în care se întoarce medicul, iar sora are grijă de acest lucru. Ea o conduce pe pacientă la masa de examinare şi acoperă cea mai mare parte a trupului pacientei cu un cearşaf, înainte de venirea medicului.
începe acum scena centrală, la care iau parte atât sora, cât şi doctorul. Prezenţa sorei ajută ca interacţiunea dintre medic şi pacientă să fie lipsită de nuanţe sexuale şi oferă totodată un martor legal, în cazul în care medicul ar fi acuzat de comportament neprofesional. Examinarea începe ca şi cum personalitatea pacientei ar fi absentă; cearşaful de pe ea separă zona genitală de restul trupului ei, iar poziţia nu-i permite să urmărească cum este examinată. Cu excepţia unor întrebări profesionale specifice, doctorul o ignoră, şezând pe un taburet jos, în afara unghiului ei de vedere. Pacienta colaborează pentru a deveni o non-persoană temporară, neiniţiind vreo conversaţie şi reducându-şi la minim mişcările.

în intervalul dintre aeeastă scenă şi cea finală, sora joacă din nou rolul celei care schimbă recuzita, ajutând-o pe pacientă să redevină persoana dinainte. în acest mo¬ment, cele două pot din nou să converseze,

pacienta exprimându-şi satisfacţia că s-a terminat consultaţia. După ce s-a îmbrăcat şi s-a aranjat, pacienta este pregătită să facă faţă scenei finale. Medicul îşi face din nou apariţia şi, discutând rezultatele consultaţiei, o tratează din nou pe pacientă ca pe o persoană integră şi responsabilă. Reluându-şi maniera politicoasă şi profesională, el îi comunică faptul că reacţiile lui faţă de ea nu sunt schimbate în nici un fel de contactul intim cu corpul ei. Epilogul are loc atunci când ea părăseşte biroul medicului, reluându-şi identitatea în lumea exterioară. Pacienta şi medicul au colaborat astfel încât să poată manevra interacţiunea şi impresia pe care fiecare participant şi-o formează despre celălalt.

Spaţiul personal

în definiţia spaţiului personal există anumite diferenţe culturale. în cultura occidentală, oamenii păstrează de obicei o distanţă de cel puţin un metru, atunci când sunt implicaţi în interacţiune focalizată cu ceilalţi; atunci când se află în picioare unul lângă altul, ei pot sta mai apropiaţi. în Orientul Mij lociu, oamenii stau deseori mai aproape unii de alţii, decât este socotit ca fiind acceptabil în Occidént. Occidentalii care vizitează acea parte a lumii, pot fi deconectaţi de această neaşteptată apropiere fizică.

Edward T. Hali, care a lucrat timp îndelungat în domeniul comunicării non-verbale, distinge patru zone de spaţiu personal. Distanţa intimă, până la jumătate de metru, este rezervată la foarte puţine contacte sociale. Doar cei implicaţi în relaţii permiţând atingerea corpului, precum iubiţii sau părinţii şi copiii, operează în această zonă de spaţiu privat. Distanţa personală (de la 0,50 metri la 1,20 metri) este spaţiul normal pentru întâlniri cu prieteni şi cunoştinţe apropiate. Este permisă o anumită intimitate a contactului, dar acest lucru tinde să fie strict limitat. Distanţa socială, de la 1,20 metri la 3,50 metri, este de obicei zona pentru împrejurări formale precum interviurile. Cea de-a patra zonă este cea a distanţei publice, dincolo de 3,50 metri, menţinută de cei care se află în faţa unui public.

în cadrul interacţiunii obişnuite, cele mai încărcate zone sunt cele de distanţă intimă şi personală. Dacă aceste zone sunt invadate, oamenii încearcă să-şi recucerească spaţiul. E posibil să ne uităm lung la intrus ca şi cum i-am spune: „Du-te mai încolo!" sau să-I dăm forţat la o parte. Atunci când oamenii sunt obligaţi să se apropie mai mult decât doresc, pot crea un fel de graniţă fizică: un cititor aflat la o masă aglomerată de bibliotecă ar putea demarca la modul fizic un spaţiu privat, stivuind cărţi pe marginile acestuia (Hall, 1959,1966).

INTERACŢIUNEA ÎN TIMP ŞI SPAŢIU

înţelegerea modului în care sunt distribuite în timp şi spaţiu activităţile, este fundamentală pentru analizarea întâlnirilor şi pentru înţelegerea vieţii sociale în

general. Toate interacţiunile sunt situate - se petrec într-un anumit loc şi au o durată de timp specifică. Acţiunile noastre pe parcursul unei zile tind să fie împărţite pe „zone" în timp şi spaţiu. Astfel, de exemplu, majoritatea oamenilor petrec o zonă— să zicem de la 9 a.m. la 5 a.m. - din timpul lor zilnic muncind. Şi timpul lor săptămânal este împărţit: ei

lucrează în zilele lucrătoare şi îşi petrec acasă sfârşitul de săptămână, modificând schema activităţilor lor în zilele sfârşitului de săptămână. Pe măsură ce parcurgem zonele temporale ale zilei, parcurgem totodată şi spaţiul: pentru a ajunge la serviciu e posibil să luăm un autobuz, dintr-o parte a oraşului în alta sau să facem naveta din suburbii. Prin urmare, atunci când analizăm contextele interacţiunii sociale, deseori este util să observăm mişcările oamenilor şi să recunoaştem această convergenţă timp-spaţiu.

Conceptul de regionalizare ne va ajuta să înţelegem felul în care viaţa socială este despărţită în zone de timp-spaţiu. Să luăm exemplul unei locuinţe particulare. O casă modernă este împărţită în încăperi, coridoare şi etaje - dacă există mai mult decât parterul. Aceste spaţii nu sunt doar arii separate din punct de vedere fizic, ci sunt zonate de asemenea, în timp. Camerele de zi şi bucătăria sunt cele mai folosite în timpul zilei, iar dormitoarele noaptea. Interacţiunea dintre aceste regiuni este legată atât de diviziunile spaţiale, cât şi de cele temporale. Anumite părţi ale casei formează regiunile din spate, „spectacolele" având loc în celelalte. Câteodată, întreaga casă poate deveni o regiune din spate. Şi de această dată ideea este exprimată de Goffman:

într-o duminică dimineaţa, o întreagă familie poate folosi zidul din jurul locuinţei, pentru a ascunde o relaxantă neglijenţă din punctul de vedere al vestimentaţiei şi al comportării civice, extinzând către toate încăperile lipsa de formalism care de obicei este circumscrisă bucătăriilor şi dormitoarelor. Tot aşa, în cartierele americane locuite de cetăţeni din clasa de mijloc, după-amiezile linia dintre terenul dejoacă al copiilor şi casă poate fi definită drept culise de către mame, care trec pe acolo în blugi, pantofi lejeri şi un machiaj minim... Şi, desigur, o regiune care este stabilită în mod amănunţit ca fiind una de faţă, pentru spectacolul nonnal al unei anumite obişnuinţe deseori funcţionează ca regiune de spate înainte şi după fiecare spectacol, căci în aceste perioade ceea ce este fix poate suferi reparaţii, restauraţii şi rearanjări, iar interpreţii pot avea repetiţii de vestimentaţie. Pentru a vedea acest lucru e nevoie doar să aruncăm o privire într-un restaurant - magazin sau locuinţă - cu câteva minute înainte ca aceste incinte să se deschidă de dimineaţă (Goffman, 1969).

Măsurarea timpului

In societăţile moderne, zonarea activităţilor umane este puternic influenţată de măsurarea timpului. Fără ceasuri sau cronometrarea precisă a activităţilor (şi prin aceasta coordonarea lor îii spaţiu) societăţile industrializate nu ar putea exista (Mumford, 1973). Măsurarea timpului cu ajutorul ceasurilor este în prezent standardizată pe tot globul, făcând posibile comunicaţiile complexele şi sistemele de transport internaţional de care depindem. Timpul standard al lumii a fost introdus în 1884, la o conferinţă a naţiunilor ţinută la Washington. Atunci globul a fost împărţit în

24 de zone temporale, aflate la distanţă de o oră una de alta, şi a fost fixat începutu": exact al zilei universale.

Mănăstirile din secolul al XVI-Iea au fost primele organizaţii care au încercat sâ planifice activităţile membrilor lor în mod precis, pe parcursul zilei şi al săptămânii. Astăzi, practic nu există grup sau organizare care să nu facă acest lucru - cu cât este mai mare numărul de oameni şi de resurse implicat, cu atât mai precisă trebuie să fie planificarea. Evitar Zerubarel a demonstrat acest lucru în studiul său despre structura temporală a unui mare spital modern (1979,1982). Un spital trebuie să funcţioneze 24 de ore pe zi, iar coordonarea personalului şi a resurselor reprezintă o problemă extrem de complexă. De exemplu, infirmierele lucrează o anumită perioadă de timp în pavilionul A, o altă perioadă de timp în pavilionul B şi aşa mai departe, şi de asemenea intră în schimburi de zi şi de noapte. Infirmierele, medicii şi restul personalului, plus resursele de care au nevoie, trebuie integraţi atât în timp cât şi în spaţiu.

VIAŢA COTIDIANĂ DIN PERSPECTIVĂ CULTURALĂ ŞI ISTORICĂ

Unele dintre mecanismele de interacţiune socială - analizate de Goffman, Garfinkel şi alţii par a fi universale. Folosirea markerilor pentru a semnala începutul şi sfârşitul întâlnirilor - de exemplu, este caracteristică interacţiunii umane pretutindeni. Modalităţi de organizare a întâlnirilor, cum ar fi ţinerea trupului întors de la ceilalţi pentru a forma un nod conversaţional, sunt găsite de asemeni, în toate întrunirile umane. Dar o mare parte din dezbaterea lui Goffman, despre neatenţia civilă şi alte feluri de interacţiune, are legătură cu societăţile în care contactul cu străinii este ceva extrem de obişnuit. Ce putem spune despre societăţile tradiţionale extrem de mici, în care nu sunt străini şi există doar câteva locuri, în care câteva zeci de oameni se află împreună tot timpul?

Pentru a descoperi unele contraste dintre interacţiunea socială, în societăţile moderne şi cele tradiţionale, să luăm ca exemplu una dintre culturile cel mai puţin dezvoltate din punct de vedere al tehnologiei, care au rămas pe pământ: !Kung-ii (cunoscuţi şi sub numele de boşimani), care trăiesc în regiunile din Botswana şi Namibia din Deşertul Kalahari, din partea de sud a Africii (Lee, 1968,1969; semnul de exclamare dinaintea numelui face referire la zgomotul ca un pocnet făcut atunci când se pronunţă numele). Cu toate că felul lor de viaţă se schimbă din pricina influenţelor exterioare, formele lor tradiţionale de viaţă socială sunt încă evidente.

!Kung-ii trăiesc în grupuri de câte 30-40 de oameni, în locuinţe temporare, lângă izvoare de apă. Hrana e destul de săracă în mediul lor, iar ei trebuie să parcurgă uneori distanţe mari ca să o găsească. Această preumblare le ocupă cea mai mare parte a unei zile obişnuite. Femeile şi copiii rămân în tabără deseori, dar la fel de des întregul grup îşi petrece ziua mergând. Membrii comunităţii se răspândesc pe o arie de până la 150 km pe parcursul unei zile, întorcându-se seara în tabără pentru a mânca şi a dormi. Bărbaţii pot fi singuri sau în gaipuri de câte doi sau trei, în cea mai

mare parte a zilei. Totuşi, există o singură perioadă pe an, când obişnuitele activităţi zilnice se schimbă: sezonul ploios de iarnă, când apa se găseşte din abundenţă, iar hrana este mult mai uşor de procurat. Viaţa cotidiană a !Kung-ilor în timpul acestei perioade este centrată pe

activităţile rituale şi ceremoniale şi majoritatea timpului este petrecut cu pregătirea şi derularea lor.
Membrii majorităţii'grupurilor de !Kung-i nu văd niciodată pe cineva pe care să nu-l cunoască destul de bine. Până când contactele cu exteriorul au devenit obişnuite în ultimii ani, ei nu aveau iui termen echivalent pentru „străin". Deşi ÎKung-ii, îndeosebi bărbaţii, pot petrece lungi perioade din zi fară a se afla în contact cu alţii, în comunitatea lor există puţine ocazii pentru viaţa privată. Familiile dorm în locuinţe deschise, cu pereţi extrem de subţiri şi practic toate activităţile sunt accesibile vederii publice. Nimeni nu a studiat !Kung-ii având în minte observaţiile lui Goffman despre viaţa cotidiană, dar este uşor de văzut că anumite aspecte ale activităţii sale au o aplicare limitată la viaţa socială a !Kung-ilor. Există puţine oportunităţi, de exemplu, de creare a unor regiuni din faţă şi din spate. închiderea diferitelor reuniuni şi întâlniri prin intermediul pereţilor camerelor, al clădirilor separate şi a diferitelor cartiere ale oraşelor, obişnuite în societăţile moderne, este departe de activităţile !Kung-ilor.
Constrângerea proximităţii
în complet contrast cu !Kung-ii - aşa cum se va arăta în capitolele care urmează - în societăţile moderne, noi interacţionăm în mod constant cu alte persoane, pe care e posibil să nu le mai întâlnim sau să le mai vedem niciodată. Aproape toate tranzacţiile noastre zilnice — cum ar fi cumpărarea articolelor de băcănie sau deschiderea unui cont bancar - ne aduc în contact - indirect - cu oameni care pot trăi la mii de kilometri distanţă. Sistemul bancar, de exemplu, este internaţional. Orice sumă de bani depusă este o mică parte din investiţiile financiare pe care banca le face în întreaga lume.
Având în vedere că este un lucru relativ uşor, de ce oare nu sunt mai multe interacţiuni indirecte de-ale noastre cu alţii? De ce oare nu folosim întotdeauna
5 >
telefonul, faxul sau alte mijloace de comunicare la distanţă, atunci când contactăm prieteni sau colegi? De exemplu, oamenii care se ocupă de afaceri continuă să ia parte la şedinţe, zburând cu avionul câteodată peste jumătate de glob pentru a face acest lucru, deşi ar fi mult mai simplu şi mai eficient să tranzacţionăm afaceri prin intermediul unui computer sau al unei linii telefonice cu mai mulţi participanţi.
Deirdre Boden şi Harvey Molotch au studiat ceea ce ei numesc constrângerea proximităţii: nevoia indivizilor de a se întâlni unii cu alţii în situaţii de co-prezenţă - sau interacţiune faţă-în-faţă. Boden şi Molotch sugerează că oamenii ies din casă pentru a lua parte la întruniri, din cauză că situaţiile de co-prezenţă pentru motive documentate de către Goffman în studiile sale despre interacţiune - oferă informaţii mult mai bogate - despre felul în care gândesc şi simt alţii, despre sinceritatea lor, decât orice formă de comunicare electronică. Doar fiind efectiv în prezenţa oamenilor care iau hotărâri, ce ne afectează în modalităţi importante, ne simţim capabili să
8.
97

aflăm ce se petrece şi avem convingerea că îi putem impresiona cu părerile şi sinceritatea noastră. Boden şi Molotch afirmă că această „co-prezenţa" are acces la partea din trup care „nu minte niciodată", adică ochii - „fereastra sufletului". Contactul vizual însuşi semnalează un grad de intimitate şi încredere; interavtivii coprezenţi ţin sub observaţie continuu mişcările subtile ale celei mai subtile părţi a trupului" (1994).

MICROSOCIOLOGIA ŞI MACROSOCIOLOGIA

Studiul comportamentului cotidian în situaţii de interacţiune de tip faţă-în-faţă este de obicei denumit microsociologie. Macrosociologia este analiza sistemelor sociale la scară mare, cum ar fi sistemul politic sau ordinea economică. Totodată ea include analize ale proceselor de schimbare pe termen lung, cum ar fi dezvoltarea industrială. La prima vedere, ar putea părea că analiza micro şi macro sunt distincte una de alta. In realitate, cele două sunt strâns legate (Knorr-Cetina şi Cicourel 1981; Giddens 1984), aşa după cum am văzut pe parcursul acestui capitol.

Analiza macro este esenţială, dacă vrem să înţelegem mediul instituţional al vieţii cotidiene. Modalităţile în care oamenii îşi trăiesc vieţile de zi cu zi sunt puternic afectate de cadrul instituţional mai larg, aşa după cum este clar atunci când ciclul zilnic al activităţilor unei culturi precum cea a !Kung-ilor este comparat cu viaţa într-un mediu urban industrializat. Aşa după cum s-a subliniat, în societăţile moderne ne aflăm în mod constant în contact cu străini. Acest contact poate fi indirect şi imper¬sonal. Totuşi, indiferent în cât de multe relaţii indirecte sau electronice intrăm astăzi, chiar şi în cele mai complexe societăţi prezenţa celorlalţi rămâne crucială. Cu toate că putem prefera să trimitem unei cunoştinţe un mesaj pe e-mail prin Internet, putem alege totodată să zburăm cu avionul mii de kilometri, pentru a petrece sfârşitul de săptămână cu un prieten.

La rândul lor, studiile micro sunt necesare pentru a face lumină asupra unor scheme instituţionale de ansamblu. Interacţiunea de tip fată-în-fată este în mod clar

5 5 f J J

baza principală a tuturor formelor de organizare socială, indiferent de mărimea scării lor. Să presupunem că studiem o corporaţie. Am avea posibilitatea de a înţelege mult despre activităţile sale, pur şi simplu studiind comportamentul de tip faţă-în-faţă. Am putea, de exemplu, analiza interacţiunea directorilor în sala de şedinţe, oamenii care lucrează în diverse birouri, precum şi muncitorii de la etajul magazinului. Nu ne-am putea face o imagine a întregii corporaţii în acest fel, având în vedere că o parte din afacerile sale sunt tranzacţionate prin materiale tipărite, scrisori, telefon şi computere. Cu toate acestea, am putea contribui cu siguranţă la înţelegerea modului în care lucrează organizaţia.

In capitolele următoare, vom vedea şi alte exemple, ale felului în care interacţiunea din contexte micro afectează procesele sociale mai ample, şi modul în care sistemele macro influenţează la rândul lor situaţii restrânse ale vieţii sociale;

REZUMAT

O Interacţiunea socială reprezintă procesul prin care acţionăm şi reacţionăm la cei din jurul nostru. Multe aspecte în aparenţă simple ale comportamentului nostru zilnic se dovedesc, la o examinare atentă, a fi nişte aspecte atât complexe cât şi importante ale interacţiunii sociale. Un exemplu este privirea ţintă asupra altor persoane. In majoritatea interacţiunilor, contactul vizual este trecător. A te uita insistent la o altă persoană ar putea fi considerat un semn de ostilitate - sau, în anumite împrejurări, de dragoste. Studiul interacţiunii sociale reprezintă un domeniu fundamental în sociologie, aruncând lumină asupra multor aspecte ale vieţii sociale.

© Faţa umană poate transmite diferite tipuri de expresii. Se consideră în general că aspectele de bază ale expresiei faciale de emoţie sunt înnăscute. Studiile interculturale demonstrează asemănări destul de mari între membrii diferitelor culturi atât în mimică, cât şi în interpretarea emoţiilor înregistrate pe chipul uman* „Faţa" poate fi înţeleasă şi, în sensul mai larg, drept stima de care se bucură individul din partea celorlalţi. în general, în cadrul interacţiunii noastre cu alţii, suntem preocupaţi să ne „păstrăm faţa" - adică să ne protejăm stima de sine.

© Studiul vorbirii şi conversaţiei obişnuite a ajuns să fie denumit etnometodologie - termen lansat de Harold Garfinkel. Etnometodologia este analiza modalităţilor în care înţelegem în mod activ - deşi, de obicei, într-o manieră de la sine înţeleasă - ceea ce vor ceilalţi să transmită prin ceea ce spun şi prin comportament.

0 Putem învăţa foarte mult despre natura vorbirii prin „strigătele de răspuns" (exclamaţii) şi prin studierea greşelilor de vorbire.(ce anume se.petrece, atunci când oamenii pronunţă greşit sau întrebuinţează eronat cuvinte şi fraze). Greşelile de vorbire sunt deseori ilare, şi sunt în realitate strâns legate, din punct de vedere psihologic, de vorba de spirit şi de glumă.

© Interacţiunea nefocalizată este conştiinţa reciprocă pe care o au indivizii unii despre alţii la întruniri ample, atunci când nu discută în mod direct unii cu alţii. Interacţiunea focalizată, care poate fi divizată în întâlniri distincte - sau episoade de interacţiune - are loc atunci când doi sau mai mulţi indivizi iau parte la ceea ce altul sau alţii spun şi fac.

© Interacţiunea socială poate fi deseori studiată într-o formă desluşită prin modelul dramaturgie - studierea interacţiunii sociale ca şi cum cei implicaţi ar fi actori pe o scenă, având decor şi recuzită. Ca şi în teatru, în diferite contexte ale vieţii sociale există unele deosebiri clare între regiunile din faţă (scena însăşi) şi regiunile din spate, unde actorii se pregătesc de spectacol şi se relaxează după terminarea lui.

© Rolurile sociale reprezintă aşteptările definite din punct de vedere social, ale unui individ, în cadrul unui statut sau poziţie socială date.

© Toate interacţiunile sociale sunt situate în timp şi spaţiu. Putem analiza felul în care vieţile noastre cotidiene sunt „zonate" în timp şi spaţiu^ combinate, studiind modul în care activităţile au loc pe parcursul unor perioade definite şi cum, în acelaşi timp, implică mişcare spaţială.

© Studiul interacţiunii de tip faţă-în-faţă este de obicei denumit macrosociologie şi cercetează grupurile mai mari, instituţiile şi sistemele sociale. Analizele micro şi macro sunt în realitate extrem de strâns legate, completându-se reciproc.

LECTURI SUPLIMENTARE

Michael Argyle* Experiments in So¬cial Interaction (Aldershot, Dartmouth, 1993). O privire de ansamblu asupra aspectelor sociale şi psihologice ale relaţiilor interpersonale. Erving Goffman, Behaviour in Public Places (New York, Free Press, 1963). O analiză a ritualurilor săvârşite de către indivizi în cadrele publice ale interacţiunii. Erving Goffman, The Presentation of Self in Everyday Life (Harmondsworth, Penguin, 1969). Una dintre principalele lucrări ale lui Goffman, care descrie modul în care indivizii îşi organizează interacţiunea cu alţii, pentru a stimula

opinii particulare despre ei înşişi. Henri Lefebvre, Everyday Life in the Modern World (London, Allen Lane, 1971). O discuţie despre felul în care schimbarea socială din epoca modernă a afectat natura vieţii cotidiene. Eric Livingstone, Making Sense of Ethnomethodology (London, Routledge and Kegan Paul, 1987). O folositoare expunere generală care stabileşte cu claritate ideile fundamentale implicate. Phil Manning, Erving Goffman and' Modern Sociology (Cambridge, Polity Press, 1992). O excelentă privire de ansamblu asupra lucrărilor lui Goffman.

TERMENI IMPORTANTI

. . s
- neatenţie civilă (politicoasă)
- comunicare non-verbală •vorbire

•conversaţie
- etnometodologie
- înţelegeri
- strigăte de răspuns
- greşeli de vorbire

•interacţiune nefocalizată
- interacţiune focalizată
- model dramaturgie
- managementul impresiei
- regiune din faţă

•regiune din spate
- spaţiu personal
- distantă socială

»
- distanţă publică
- convergenţă timp-spaţiu
- regionalizare
- măsurarea timpului
- microsociologie
- macrosociologie

5. GENUL ŞI SEXUALITATEA

CONCEPTE DE BAZĂ
SEXUL, GENUL ŞI BIOLOGIA Diferenţele de gen: natura şi formarea
SOCIALIZAREA GENULUI Reacţii aie părinţilor şi adulţilor • Studiul genului ® Cărţile cu poveşti şi televiziunea • Dificultatea de a creşte copii fară discri¬minare de sex • „A practica" genul
IDENTITATEA ŞI SEXUALITA¬TEA GENULUI: DOUĂ TEORII Teoria lui Freud despre dezvoltarea genului • Teoria lui Chodorow despre dezvoltarea genului
SEXUALITATEA UMANĂ Biologia şi comportamentul sexual, influenţele sociale asupra comportamentului sexual • Sexualitatea în cultura occidcntală. Homosexualitatea ® Prostituţia
CONCLUZII: GENUL, SEXUA¬LITATEA ŞI INEGALITATEA
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI
CONCEPTE DE BAZĂ
• sex • gen
Ce înseamnă să fii bărbat? Ce înseamnă să fii femeie? Jan Morris, renumita scriitoare de lucrări de călătorie, fusese bărbat. Ca James Morris, ea a fost membră a expediţiei britanice conduse de Sir Edmund Hillary, care a cucerit Everestul. Fusese chiar un bărbat foarte „masculin" - şofer de curse şi practicant a numeroase sporturi. Totuşi, se simţise dintotdeauna ca o femeie într-un corp bărbătesc. Aşa că s-a supus unei operaţii de schimbare de sex şi trăieşte de atunci ca femeie. Cartea, în care Morris povesteşte experienţa ei legată de schimbarea de sex, ne înlesneşte o observare mai atentă a diferitelor lumi, în care trăiesc bărbaţii şi femeile.
Ni se tot spune că prăpastia socială dintre sexe se îngustează, dar eu pot să depun mărturie—după ce am trecut, în cea de-a douajumătate a secolului XX, prin experienţe de viaţă în ambele roluri (bărbat şi femeie) - că nu găsesc nici un aspect al vieţii - nici un moment al zilei, nici un contact, nici o situaţie, nici o atitudine, care să nu fie diferită la bărbaţi şi femei. Până şi tonul vocii cu care mi se vorbea, ţinuta persoanei din spatele meu, starea ce plutea în aer când intram într-o încăpere sau mă aşezam la o masă la restaurant - subliniau constant schimbarea mea de statut. Iar dacă atitudinile celorlalţi s-au modificat, la fel s-a întâmplat şi cu ale mele. Cu cât eram mai mult tratată ca femeie, cu atât mai femeie deveneam. M-am adaptat vrând- nevrând. Dacă se presupunea că nu mă pricep să repar o maşină sau să deschid o sticlă, descopeream că în mod ciudat devenisem nepricepută. Dacă cineva considera că o geantă era prea grea pentru mine, în mod inexplicabil mi se părea şi mie la fel. Mă amuză să observ că - de exemplu, atunci când sunt invitată în oraş la masă, de către vreunul dintre prietenii mei de la oraş - nu cu mulţi ani în urmă ospătarul acela linguşitor mă trata pe mine aşa cum îl tratează acum pe el. Atunci m-ar fi salutat cu o seriozitate plină de respect. Acum îmi desface şervetul cu un zâmbet jucăuş, ca şi cum ar vrea să mă binedispună. Atunci mi-ar fi luat comanda plin de gravitate, acum se aşteaptă ca eu să spun ceva amuzant (ceea ce şi fac) (Morris, 1974). Acest lucru aproape că ne face să credem că un „el" poate deveni o „ea", întrucât diferenţele sexuale sunt foarte importante în viaţa noastră. De

regulă le ignorăm - tocmai pentru că sunt atât de discrete. Ele ne sunt întipărite de la bun început.
în acest capitol vom studia natura comportamentului sexual uman şi vom analiza caracterul complex al sexualităţii - trăsăturile sexuale umane - şi diferenţele sexuale. Viaţa sexuală în societăţile modeme, ca atâtea alte lucruri, trece prin transformări importante, care afectează viaţa emoţională a celor mai mulţi dintre noi. Vom descoperi ce sunt aceste schimbări şi vom încerca să interpretăm semnificaţia lor amplă, către sfârşitul capitolului.

începem prin a cerceta originile diferenţelor dintre băieţi şi fete şi cele dintre bărbaţi şi femei. Părerile oamenilor de ştiinţă sunt împărţite, referitor la măsura în care caracteristicile înnăscute au un impact durabil asupra identităţii genului nostru şi a activităţii noastre sexuale. Problema reală este de fapt în ce măsură sunt ele învăţate. Nimeni nu-şi mai închipuie că sexualitatea noastră e instinctivă, în sensul în care e instinctivă activitatea sexuală a multor animale inferioare - cum ar fi faimoasele „păsări şi albine". Totuşi, unii oameni de ştiinţă acordă mai multă importanţă influenţelor sociale în analizarea genului şi a sexualităţii.
SEXUL, GENUL ŞI BIOLOGIA
O Cuvântul „sex", aşa cum este folosit în vorbirea curentă, este ambiguu, întrucât se referă şi la o categorie de persoane, dar şi la unele acte pe care oamenii le fac împreună („a face sex"). Ca să stabilim claritatea trebuie să facem distincţia dintre sex - în sensul diferenţelor biologice şi anatomice dintre bărbaţi şi femei - şi activitatea sexuală. Mai trebuie să facem o distincţie importantă: cea dintre SEX şi GEN. în timp ce sexul se referă la diferenţele fizice ale corpului, genul priveşte diferenţele psihologice, sociale şi culturale dintre bărbaţi şi femei. Distincţia între sex şi gen este fundamentală, întrucât multe diferenţe între bărbaţi şi femei nu au origine biologică.
Diferenţele de gen: natura şi formarea
în ce măsură diferenţele de comportament dintre femei şi bărbaţi sunt rezultatul sexului şi nu al genului? Altfel spus, care este ponderea diferenţelor biologice? Unii autori consideră că există diferenţe comportamentale înnăscute, între bărbaţi şi femei care apar într-o oarecare măsură în toate culturile şi că descoperirile sociologiei duc hotărât în această direcţie. Aceşti cercetători atrag atenţia, de exemplu, asupra faptului că, în majoritatea culturilor, vânătoarea şi războiul sunt cel mai adesea apanajul bărbaţilor. Cu siguranţă, susţin ei, acest lucru arată că bărbaţii posedă tendinţe biologice fundamentale către agresivitate, care le lipsesc femeilor.
Alţi cercetători nu sunt însă convinşi de acest argument. Ei spun că nivelul agresivităţii masculine variază mult în funcţie de cultură, în timp ce femeilor li se cere să fie pasive sau mai blânde în unele culturi decât în altele (Elshtain, 1987). în plus, adaugă ei, dacă o trăsătură e mai mult sau mai puţin universală, nu înseamnă în mod distinct că are o origine biologică; pot exista factori culturali generali, care produc asemenea

caracteristici. De exemplu, în majoritatea culturilor, femeile îşi petrec o bună parte din viaţă îngrijindu-se de copii, astfel că nu pot lua oricând parte la vânătoare sau război. Din această perspectivă, diferenţele de comportament dintre bărbaţi şi femei se produc mai ales în urma învăţării sociale a identităţii feminine şi masculine - a feminităţii şi masculinităţii.

103

Dovezi ale lumii animale

Ce ne arată dovezile? O posibilă sursă de informaţie o constituie diferenţele de alcătuire hormonală dintre sexe. Unii susţin că hormonul sexual masculin, testosteronul, se asociază cu tendinta masculină către violentă. Cercetările au

' S S

demonstrat, de exemplu, că dacă maimuţele masculi sunt castrate încă de la naştere, ele devin mai puţin agresive; la fel, dacă femelelor de maimuţă li se administrează testosteron, vor deveni mai agresive decât femelele normale. Pe de altă parte, s-a descoperit că faptul în sine, de a da maimuţelor ocazia să-i domine pe alţii, face să le crească nivelul de testosteron. Astfel, comportamentul agresiv poate afecta producerea hormonului, iar nu hormonul este cel care provoacă agresiunea sporită.

O altă sursă posibilă de dovezi este observarea directă a comportamentului animalelor. Autorii care leagă agresivitatea masculină de determinarea biologică, observă adesea o agresivitate ridicată în rândul animalelor mai evoluate. Dacă luăm în consideraţie comportamentul cimpanzeilor, spun ei, masculii sunt invariabil mai agresivi decâţ femelele. Cu toate acestea, există de fapt mari diferenţe între tipurile de animale. în rândul gibonilor, de exemplu, există puţine diferenţe notabile între agresivitatea sexelor. în plus, multe femele de maimuţe inferioare sau superioare sunt deosebit de agresive în unele situaţii - cum ar fi, de exemplu, atunci când sunt

tinere sau amenintate.

j

Dovezi ale lumii umane

în privinţa oamenilor, una din sursele de bază provine din experienţa gemenilor univitelini (identici). Gemenii univitelini se nasc dintr-un singur ovul şi au aceeaşi moştenire genetică. într-un caz, unul dintre gemenii univitelini masculini a fost grav rănit în urma unei circumcizii şi s-a luat hotărârea reconstituirii organelor sale genitale ca organe feminine. Aşa se face că a fost crescut în continuare ca fiind fată. La şase ani, gemenii prezentau trăsături specifice masculine şi feminine, aşa cum sunt întâlnite în culturile occidentale. Fetiţa se juca cu alte fetiţe, ajuta la treburile casei şi-şi dorea să se căsătorească când avea să crească mare. Băiatul prefera compania altor băieţi, jucăriile lui preferate erau maşinuţele şi camioanele şi-şi dorea să devină pompier sau poliţist. Câtă Va vreme, acest caz a fost considerat o demonstraţie concludentă a influenţei determinante a învăţării sociale asupra diferenţelor de gen, Când fetiţa a devenit adolescentă, a fost intervievată în cadrul unei emisiuni televizate. Interviul a demonstrat că nu se simţea tocmai relaxată cu identitatea de gen şi că probabil era „în realitate" băiat, în

fond. Aflase între timp despre trecutul ei neobişnuit şi se prea poate ca această cunoaştere să fi fost răspunzătoare pentru concepţia despre sine (Ryan, 1985).
Acest caz nu respinge posibilitatea existenţei unor influenţe biologice, asupra diferenţelor de comportament observate între bărbaţi şi femei. Dacă ele există, totuşi,- originea lor fiziologică nu a fost încă determinată. Problema rămâne controversată,

dar concluzia la care a ajuns geneticianul Richard Lewontin va găsi probabil numeroşi susţinători:
Autoidentifîcarea elementară a unei persoane ca bărbat sau femeie - o dată cu multitudinea de atitudini, idei, şi dorinţe care însoţesc acea identificare - depinde de eticheta care i s-a pus atunci când era copil. într-un curs normal al evenimentelor, aceste etichete corespund unor diferenţe substanţiale între cromozomi, hormoni şi morfologie. Astfel, diferenţele biologice devin un semnal al diferenţierii dintre rolurile sociale, mai degrabă decât o cauză a lor (Lewontin, 1982).
SOCIALIZAREA GENULUI
în timp ce dovezile biologice contribuie la înţelegerea originii diferenţelor de gen, un alt drum care poate fi urmat este studiul socializării genului, adică învăţarea rolurilor de gen prin intermediul factorilor sociali, cum ar fi familia şi factorii mediatici.
Reacţii ale părinţilor şi adulţilor
Multe studii au fost întreprinse asupra gradului în care diferenţele de gen sunt rezultatul influenţelor sociale. Studii ale relaţiei mamă-copil arată diferenţe între modul cum sunt trataţi băieţii şi fetele, chiar dacă părinţii consideră că reacţiile lor sunt nediscriminate. Adulţii cărora li se cere să afirme personalitatea unui copil dau răspunsuri diferite în funcţie de părerea lor despre acel copil, dacă este băiat sau fată. în cadrul unui experiment clasic, cinci tinere mame au fost studiate în relaţie cu un bebeluş de şase luni, pe nume Beth. S-a observat că ele aveau tendinţa să-i zâmbească des şi să-i ofere păpuşi ca jucării. Spuneau că e „dulce", că „plânge delicat". Reacţia unui al doilea grup de mame faţă de un copil de aceeaşi vârstă, pe nume A dam, a fost vizibil diferită. Bebeluşului i se ofereau de regulă un trenuleţ sau alte „jucării băieţeşti". Beth şi Adam erau de fapt unul şi acelaşi copil, îmbrăcat.în haine diferite (Willş.a., 1976). ,
Studiul genului
Studiul genului de către copii este aproape cu certitudine o practică inconştientă, înainte ca aceştia să se caracterizeze pe ei înşişi cu claritate ca fiind băiat sau fată, ei primesc un set de semne preverbale. De exemplu, adulţii bărbaţi şi femei manevrează de regulă copiii în mod diferit. Cosmeticele pe care le folosesc femeile conţin parfiimuri diferite de cele pe care bebeluşul le poate asocia cu masculinitatea. Diferenţele sistematice în îmbrăcăminte, coafură etc., oferă semnele vizuale pentru copilul mic în procesul învăţării. La vârsta de doi ani, copiii au deja o înţelegere parţială a ceea ce este genul. Ei ştiu dacă sunt băieţi sau fete şi pot în general să-i catalogheze cu precizie pe ceilalţi. Totuşi, copilul nu ştie, înainte de a împlini şase ani,

că genul cuiva nu se poate schimba, că fiecare are un gen şi că diferenţele de sex dintre fete şi băieţi sunt determinate anatomic. Jucăriile, cărţile cu poze şi programele de televiziune pe care le urmăresc copii; tind să accentueze diferenţele dintre atributele masculinităţii şi cele ale feminităţii. Magazinele de jucării şi cataloagele de produse livrabile prin poştă îşi categorisesc de obicei produsele în funcţie de gen. Chiar şi unele jucării, care par a fi neutre din punct de vedere al genului, în realitate nu sunt aşa. De exemplu, pisicuţele şi iepuraşii sunt recomandate pentru fete, în timp ce leii şi tigrii sunt consideraţi ca fiind mai potriviţi pentru băieţi.

Vanda Lucia Zammuner a studiat preferinţele legate de jucării ale unor copii între şapte şi zece ani, din Italia şi Olanda (Zammuner, 1987). Ea a analizat atitudinea copiilor faţă de o varietate de jucării; s-au luat în consideraţie atât jucăriile stereotipe masculine şi feminine, cât şi jucăriile considerate a nu fi diferenţiate în funcţie de sex. Li s-a cerut atât copiilor cât şi părinţilor să spună care jucării sunt potrivite pentru băieţi şi care pentru fete. Adulţii şi copiii au fost în bună măsură de acord. In mare, copiii italieni au ales mai des jucării diferenţiate în funcţie de sex decât cei olandezi - descoperire care confirma aşteptările, întrucât cultura italiană tinde să păstreze o privire mai tradiţională asupra diviziunilor de gen, decât cea olandeză. Ca şi în alte studii, fetiţele din ambele societăţi au ales într-un număr mai mare jucării neutre ca gen sau băieţeşti, faţă de băieţii care au dorit să se joace cu jucării de fete.

Cărţile cu poveşti şi televiziunea

în urmă cu 25 de ani, Lenore Weitzman şi colegii săi au întreprins o analiză a rolului genului asupra unora dintre cele mai cunoscute cărţi pentru copiii preşcolari, descoperind câteva diferenţe clare între rolurile genurilor (Weitzman ş.a. 1972). Băieţii jucau în poveşti şi în desene un rol cu mult mai important decât fetele, depăşindu-le într-un raport de 11 la 1. Dacă se luau în considerare şi animalele cu genuri determinate, proporţia era de 95 la 1. Activităţile tipic masculine şi feminine de asemenea, difereau. Bărbaţii erau antrenaţi îh urmăriri pline de aventuri şi activităţi în aer liber, care presupun independenţă şi putere. Acolo unde apăreau fete, portretul lor era pasiv şi mărginit mai cu seamă la activităţi desfăşurate în interior. Fetele găteau şi făceau curăţenie pentru personajele masculine sau îi aşteptau să se întoarcă acasă. La fel se întâmpla şi cu bărbaţii şi femeile adulte din cărţile de poveşti. Femeile care nu erau văduve sau mame erau personaje imaginare - cum ar fi vrăjitoarele sau zânele. Nu s-a descoperit nici o singură femeie în toate cărţile analizate care să aibă o ocupaţie în afara casei sale. Dimpotrivă, bărbaţii erau înfăţişaţi ca luptători, poliţişti Judecători, regi etc.

Cercetări relativ recente sugerează că lucrurile s-au schimbat întrucâtva, dar că foarte multe cărţi pentru copii rămân aceleaşi (Davies, 1991). Poveştile cu zâne, de exemplu, înfăţişează atitudinile tradiţionale legate de gen şi de tipurile de scopuri şi ambiţii, pe care se presupune că trebuie să le aibă băieţii şi fetele. „într-o bună zi

va veni şi prinţul meu", în versiunea poveştilor cu zâne de acum câteva sute de ani, însemna de obicei că o fată dintr-o familie săracă poate să viseze la bogăţie şi la noroc. Astăzi, înţelesul a devenit mai aproape de idealurile dragostei romantice. Unele feministe au încercat să rescrie câteva dintre cele mai faimoase poveşti cu zâne, răstuniând rolurile obişnuite:
Nici n-am observat că avea un nas caraghios.
Şi arăta cu siguranţă mult mai bine în hainele acelea ciudate.
Nu-i nici pe departe atât de atrăgător pe cât l-am găsit mai deunăzi.
Aşa încât cred că o să mă prefac pur şi simplu că pantofiorul ăsta de sticlă mi-e
prea strâmt.
(Viorst, 1987)
Ca şi această versiune a Cenuşăresei, atari versiuni modeme sunt destinate mai ales cărţilor pentru publicul adult şi au avut un impact scăzut asupra poveştilor din cărţile obişnuite ale copiilor.
Deşi există şi unele excepţii notabile, analiza programelor de televiziune destinate copiilor este conformă descoperirilor legate de cărţile pentru copii. Studii asupra celor mai vizionate desene animate arată că majoritatea persoanelor principale sunt masculine şi că acestea domină acţiunile de urmărire. Imagini similare apar în clipurile publicitare care se difuzează de-a lungul programelor.
Dificultatea de a creşte copii fără discriminare de sex
June Statham a studiat experienţa unui grup de părinţi convinşi să-şi crească copiii într-un mod nediscriminatoriu din punct de vedere al sexului. 30 de adulţi din 18 familii au fost implicaţi în acest experiment, care cuprindea copii între şase luni şi 12 ani. Părinţii proveneau din rândurile clasei de mijloc şi în majoritate lucrau în învăţământ, ca profesori sau conferenţiari. Stathan a descoperit că majoritatea părinţilor nu încercau să modifice pur şi simplu rolurile sexuale tradiţionale, făcând ca fetele să semene cât mai mult a băieţi, ci se străduiau să creeze noi combinaţii de masculin şi feminin. Ei îşi doreau ca băieţii să fie mai sensibili la sentimentele celorlalţi şi mai capabili de a exprima afecţiune, în timp ce fetele erau încurajate să-şi caute ocazii de studiu şi de promovare. Toţi părinţii au considerat că trăsăturile existente prin studierea genului sunt greu de contracarat. Ei au avut un succes moderat în a convinge copiii să se joace cu jucării, care nu erau adaptate genului lor, dar chiar şi aceasta s-a dovedit a fi mai dificil decât se aşteptau mulţi dintre ei. Una dintre mame a comentat astfel:
Dacă intri într-un magazin de jucării, e plin de jucării războinice pentru băieţi şi jucării domestice pentru fete - ceea ce rezumă societatea, aşa cum e ea. Ăsta e felul . în care se socializează copiii: e firesc pentru băieţi să fie învăţaţi să lovească şi să omoare - ceea ce eu găsesc groaznic, îmi face rău. Mă străduiesc să nu intru în magazinele de j ucării fiindcă mă apucă furia.

■mhtiiinu'il'.t N tiit''iltf ţii HI! I ?f!l i M i MiifMil
kSHl

De fapt, în realitate toţi copiii au avut şi s-au jucat cu jucării oferite de rude, diferenţiate în funcţie de gen.
In prezent există câteva cărţi de poveşti - având ca personaje principale fdte puternice, independente - dar un număr mic dintre ele înfăţişează băieţii în roluri netradiţionale; Mama unui băieţel de cinci ani povestea despre reacţia fiului său, atunci când a inversat sexele personajelor din povestea pe care i-o citea:
A fost puţin supărat când am parcurs o carte în care o fată şi un băiat deţineau roluri
tradiţionale, schimbând toţi băieţii în fete şi toate fetele în băieţi. Când am început îi
venea mereu să spună „nu-ţi plac băieţii, îţi plac numai fetele". A trebuit să-i explic că
nu era adevărat, ci că se scrie doar prea puţin despre fete (Statham, 1986).
în mod evident,,socializarea genului este foarte puternică şi încercarea de a o modifica poate fi supărătoare. O dată ce a fost „repartizat" un gen, societatea aşteaptă ca indivizii să se comporte ca persoane „feminine" şi „masculine". Aceste aşteptări sunt puse în practică şi reproduse în viaţa cotidiană (Lorber, 1994; Bourdieu 1990).
„A practica95 genul
Concepţiile noastre despre identitatea genului, cât şi atitudinile noastre sexuale şi înclinaţiile legate de ele, se formează atât de timpuriu în copilărie, încât ca adulţi le luăm de regulă ca fiind de la sine înţelese. Totuşi genul înseamnă mai mult decât a învăţa să te porţi ca fată sau ca băiat. Cu diferenţele de gen trăim în fiecare zi.
Cu alte cuvinte, genul nu există pur şi simplu; noi toţi, aşa cum se exprimă un sociolog, „practicăm genul" în interacţiunile noastre sociale zilnice cu ceilalţi (West şi Zimmerman, 1987). De exemplu, Jan Morris a trebuit să înveţe cum să-şi manifeste genul, atunci când a descoperit cât de diferit trebuia să sp comporte, într-un restaurant, ca femeie faţă de un bărbat. După cum ea însăşi spune, „nu există nici un aspect al existenţei" care să nu aibă o determinare de gen. Totuşi, ea nu şi-a dat seama de aceasta până când nu şi-a schimbat sexul. Modurile subtile în care ne „practicăm" genul fac parte din viaţa noastră într-o asemenea măsură, încât nici nu ne dăm seama de ele, până când nu dispar sau sunt modificate semnificativ.
Faptul că genul se învaţă şi reînvaţă continuu ilustrează importanţa conceptului de reproducere socială (vezi cap. 1). Noi ne reproducem din punct de vedere social - producem şi reproducem - genul, într-o serie de acţiuni minore, de-a lungul unei zile. Acelaşi procedeu ne ajută să înţelegem genul ca instituţie socială, creată şi recreată în interacţiunile noastre cu ceilalţi. Aşa cum vom vedea în capitolele următoare, diferenţele de gen sunt de asemenea o parte importantă a altor instituţii sociale, cum ar fi familia, religia, munca şi clasele.

Brenda Rees atunci... ...Mark Rees acum

Trânssexualii, asemeni lui Jan Morris, sunt acei oameni care vor să existe ca persoane de alt sex şi care au suferit o operaţie în acest sens. Ei sunt supuşi de asemeni, tratamentului cu hormoni, pentru a-şi modifica forma trupului, controla creşterea părului de pe suprafaţa acestuia, şi dezvoltarea caracteristicilor sexuale secundare, cum ar fi barba sau sânii. O astfel de „remodelare a genului" nu reprezintă o schimbare completă a sexului: cromozomii şi organele lor interne, cum ar fi pântecele rămân neschimbate. Un transsexual, care se numeşte acum Mark Rees, observa: „Neplăcerea de dominare totală asupra existenţei, într-un trup nepotrivit, nu este înlăturată de către un simplu tratament psihiatric. Singura alternativă, la constantul şi agonizantul conflict dintre trup şi minte, o reprezintă plictisitorul, istovitor din punct de vedere emoţional, adesea stânjenitor şi întotdeauna dureros - proces al remodelării genului. Recompensa însă este libertatea de a fi tu însuţi,1'
Din nefericire, această libertate este circumscrisă unui sistem care pare ilogic - şi cu care Marea Britanie nu se află în concordanţă - cu ţări cum ar fi: Canada, Suedia, Polonia, Elveţia, Turcia şi Indonezia, precum şi 48 de state ale S.U.A.
Conform opiniei lui Rees: „Guvernul permite ca alte documente să fie schimbate, începând cu paşapoartele şi diplomele universitare şi sfârşind cu permisele pentru biblioteci. Aceste recunoaşte transsexualitatea, ceea ce reprezintă o condiţie ce necesită îngrijire medicală şi chiar suportă plata evaluărilor psihologice, tratamentului hormonal, intervenţiilor chirurgicale. Cu toate acestea refuză orice amendament al singurului document vital care conferă recunoaşterea legală şi drepturile depline ale omului - certificatul de naştere."
Sursa: Guardian, 1996 (doar textul).

IDENTITATEA ŞI SEXUALITATEA GENULUI: DOUĂ TEORII
Teoria lui Freud despre dezvoltarea genului
Probabil că cea mai influentă - dar şi cea mai controversată - teorie a apariţiei identităţii genului este cea a lui Sigmund Freud. După Freud, învăţarea diferenţelor de gen în prima copilărie şi Copilăria mică este centrată pe prezenţa sau absenţa penisului. „Eu am penis" echivalează cu „sunt băiat", în timp ce „eu sunt fată" înseamnă „nu am penis". Freud menţionează că nu numai diferenţele anatomice contează aici - prezenţa sau absenţa penisului este doar simbolul masculinităţii sau
al feminităţii. »
La vârsta de 4-5 ani, conform teoriei, băiatul se simte ameninţat de disciplina şi autonomia pe care tatăl său i le pretinde, închipuindu-şi că tatăl vrea să-l lase fără penis. Parţial conştient, dar mai ales la nivel inconştient, băiatul îl consideră pe tată drept rivalul afecţiunii din partea mamei sale. Reprimându-şi sentimentele erotice faţă de mamă şi acceptându-l pe tată ca pe o fiinţă superioară, băiatul se identifică cu tatăl şi devine conştient de identitatea sa masculină. Băiatul renunţă la dragostea sa pentru mamă dintr-o teamă inconştientă, aceea că poate fi castrat de tată. Pe de altă parte, se presupune că fetele suferă de „invidia penisului", întrucât nu posedă organul vizibil care îi face distincţi pe băieţi. Mama îşi pierde din importanţă în ochii fetiţei, care a observat că

ea nu are penis şi nu poate să arate aşa ceva. Când fata se identifică cu mama, îşi asumă atitudinea supusă, inclusă în recunoaşterea clasării pe locul al doilea.
O dată ce această fază a fost depăşită, copilul a învăţat să-şi reprime sentimentele erotice. După Freud, perioada dintre aproximativ şase ani şi pubertate este una latentă, în care activităţile sexuale tind să fie suspendate până când schimbările biologice ale pubertăţii vor reactiva dorinţele erotice într-un mod direct. Perioada de latenţă, acoperind anii de şcoală primară şi gimnazială, este cea în care cea mai mare importanţă o au în viaţa copilului grupurile formate din indivizi de acelaşi sex.
Opiniilor lui Freud li s-au adus obiecţii majore, mai ales de către feministe, dar şi de către alţi autori (Mitchell, 1973; Coward, 1984). în primul rând, Freud pare să echivaleze identitatea genului prea mult cu conştientizarea organelor sexuale; cu siguranţă sunt implicaţi şi alţi factori, mai subtili. în al doilea rând, teoria sa pare să depindă de ideea că penisul este superior vaginului, care este perceput doar ca o lipsă a organului masculin. Dar de ce nu ar fi organele genitale feminine consi¬derate superioare celor masculine? în al treilea rând, Freud îl tratează pe tată ca prim agent disciplinator, îri timp ce în multe culturi mama este cea care joacă un rol mai semnificativ în impunerea disciplinei. în al patrulea rând, Freud crede că studierea genului este concentrată în jurul vârstei de 4-5 ani. Majoritatea autorilor urmaşi ai lui Freud au subliniat însă importanţa studierii timpurii a copilului, începând din prima copilărie.

Teoria lui Chodorow despre dezvoltarea genului
Deşi mulţi autori s-au folosit de abordarea lui Freud în studierea dezvoltării genului, ei au făcut modificări majore. Un asemenea exemplu este sociologul Nancy Chodorow (1978, 1988). Chodorow susţine* că a învăţa să te simţi băiat sau fată derivă din ataşamentul bebeluşului faţă de părinţii săi, de la cea mai fragedă vârstă. Autoarea pune mai mare accent decât Freud pe importanţa prezenţei mamei, în comparaţie cu cea a tatălui. Copilul tinde să se ataşeze emoţional de mama lui, întrucât aceasta constituie de departe influenţa predominantă la începutul vieţii sale. Acest ataşament trebuie la un moment dat să fie întrerupt, pentru a se obţine o conştiinţă separată a sinelui - copilului i se cere să devină mai puţin dependent de mamă.
Chodorow susţine că procesul de desprindere survine în moduri diferite la băieţi şi fete. Fetele rămân mai apropiate de mamă, putând, de exemplu, să continue să o îmbrăţişeze, să o sărute şi să o imite în tot ceea ce face. întrucât nu există o distanţare bruscă de mamă, fetiţa, iar mai târziu femeia adultă, îşi formează o conştientizare a sinelui continuă faţă de cea a altor oameni. Este mai probabil că identitatea ei se va amesteca sau va depinde de cea a altcuiva: mai întâi mama, apoi soţul. în opinia lui Chodorow, aceasta ţine să producă caracteristicile de sensibilitate şi compasiune emoţională a femeilor.
Băieţii capătă o conştiinţă de sine printr-o respingere radicală a apropierii lor originare de mamă, creându-şi înţelegerea masculinităţii

lor prin ceea ce nu este feminin. Ei învaţă să nu mai fie „băieţelul mamii" sau „băieţelul surioarei". în
5 5 ~~ 9
consecinţă, băieţii sunt relativ stângaci în relaţionarea apropiată cu ceilalţi; ei îşi formează un mod analitic de a privi lumea. îşi privesc propria lor viaţă activ, acordând mai multă importanţă realizărilor, dar şi reprimându-şi capacitatea de a-şi înţelege propriile sentimente sau pe cele ale celorlalţi.
Chodorow redirecţionează întrucâtva accentul pus pe gen de Freud. Masculinitatea, şi nu feminitatea, este descrisă ca o pierdere şi anume renunţarea la continuarea ataşamentului de mamă. Identitatea masculină se formează în urma separării; astfel se face că, mai târziu în viaţă, bărbaţii în mod inconştient îşi simt identitatea ameninţată dacă se implică prea mult în relaţii emoţionale cu alţii. Dimpotrivă, femeile simt că absenţa unei relaţii apropiate cu o altă persoană le ameninţă auto-aprecierea. Aceste trăsături sunt transmise din generaţie în generaţie, datorită rolului primar pe care femeile îl joacă în socializarea timpurie a copiilor. Femeile se exprimă pe sine şi se definesc prin intermediul relaţiilor. Bărbaţii şi-au reprimat aceste nevoi şi ca urmare adoptă o poziţie mai de forţă faţă de câilalţi.
Lucrarea lui Chodorow a înfruntat şi ea numeroase critici. Janet Sayers, de exemplu, a sugerat că Chodorow nu explică lupta femeilor, mai cu seamă în vremurile noastre, pentru a deveni fiinţe autonome, independente (Sayers, 1986). Femeile (ca şi bărbaţii) arată ea, au o structură psihologică mai contradictorie decât rezultă din teoria lui Chodorow. Feminitatea poate ascundo sentimente de agresivitate sau
111
autoimpunere, care sunt revelate doar indirect sau în anumite contexte (Brennan, 1988), Chodorow a fost de asemenea criticată pentru concepţia ei limitată asupra familiei, bazată pe modelul burghezului de rasă albă. Ce se întâmplă, de exemplu, în familiile cu un singur părinte sau în cele în care copiii sunt crescuţi de mai mulţi adulţi?
Aceste critici nu subminează totuşi ideile lui Chodorow, care rămân importante. Ele ne învaţă multe despre natura feminităţii, şi ne ajută să înţelegem originile a ceea ce s-a numit inexpresivitatea masculină - dificultatea pe care o întâmpină bărbaţii în a-şi împărtăşi sentimentele lor şi altora.
SEXUALITATE A UMANĂ
Ca şi în cazul studiului asupra diferenţelor de gen, oamenii de ştiinţă au avut opinii divergente referitoare la importanţa biologicului faţă de influenţele sociale şi culturale asupra comportamentului sexual uman. O asemănare importantă în cercetarea diferenţelor de gen şi a sexualităţii este aceea că ambele domenii au privit către lumea animală pentru a o înţelege pe cea umană. Ne vom opri mai întâi asupra câtorva argumente biologice şi a criticilor provocate de ele. Apoi vom examina influenţele sociale asupra comportamentului sexual, ceea ce ne va conduce la discutarea extremei varietăţi a sexualităţii umane.
Biologia şi comportamentul sexual

Se poate spune că, există o bază biologică a sexualităţii, deoarece anatomia feminină este diferă de cea masculină, iar experienţa orgasmului este de asemenea diferită. Mai există şi un imperativ biologic de reproducere, altminteri specia umană ar dispărea. Unii biologi susţin că există o explicaţie evoluţionistă a întrebării de ce bărbaţii tind să fie mai promiscui sexual decât femeile (vezi cap. 2). Argumentul este că bărbaţii au o dispoziţie biologică dc a fecunda cât se poate de multe femeile, pentru a se asigura că sperma lor aré cât mai multe şanse de supravieţuire. Femeile, care la un moment dat au un singur ovul care poate fi fertilizat, nu au asemenea interese. Ele îşi doresc în schimb parteneri stabili pentru a proteja moştenirea genetică investită în protecţia copiilor lor Acest argument este susţinut de studii ale comportamentului sexual al animalelor, care afirmă că masculii sunt în mod normal mai promiscui decât femelele aceleiaşi specii.
Totuşi, studii mai recente au arătat că infidelitatea feminină este de fapt cât se poate de comună în regnul animal, iar activităţile sexuale ale multor animale sunt mult mai complexe decât se credea. Exista în trecut concepţia conform căreia, femeile se împerecheau cu acei masculi care aveau cel mai ridicat potenţial pentru o moştenire genetică superioară. Dar un studiu recent asupra femelelor-păsări a contrazis acest lucru demonstrând că acestea au un partener de împerechere în plus nu pentru genele sale, ci pentru că poate fi un părinte mai bun sau poate oferi un

teritoriu mai adecvat pentru creşterea urmaşilor. După cum conchidea studiul, „Copulaţia înseamnă mai mult decât doar transferul de spermă. Aceste femele s-ar putea să ia în consideraţie viitorul lor" (citat în Angier, 1994).
Concluziile acestor cercetări sunt tentante, mai ales în privinţa implicaţiilor pentru comportamentul sexual uman. Aşa cum vom vedea, sexualitatea este mult prea complicată pentru a putea fi atribuită în întregime trăsăturilor biologice.
Influenţele sociale asupra comportamentului sexual
Majoritatea oamenilor, în toate societăţile, sunt heterosexual! - adică îşi stabilesc relaţii emoţionale şi plăcerea sexuală la parteneri .de sex opus. In toate societăţile heterosexualitatea reprezintă baza căsătoriei şi a familiei.
Dar există de asemenea, multe gusturi şi înclinaţii sexuale minoritare. Judith Lorber distinge nu mai puţin de zece identităţi sexuale diferite la fiinţele umane: femeia heterosexuală, bărbatul heterosexual, femeia lesbiană, bărbatul homosexual, femeia bisexuală, bărbatul bisexual, femeia travestită (care se îmbracă de regulă ca un bărbat) şi bărbatul travestit (care se îmbracă de regulă ca o femeie), femeia transsexuală (femeia care devine bărbat, ca Jan Morris) şi bărbatul transsexual (bărbatul care devine femeie). Practicile sexuale propriu-zise sunt şi mai diverse. Freud considera că oamenii sunt „fiinţe polimorf perverse". Prin aceasta el înţelegea că oamenii au o largă gamă de dorinţe sexuale şi că le pot da curs chiar şi atunci când, într-o anumită societate, unele sunt privite ca ilegale sau imorale. Freud şi-a început cercetările la sfârşitul secolului al XIX-iea, când mulţi oameni erau foarte pudibonzi din punct

de vedere sexual; cu toate acestea pacienţii lui au dovedit o uluitoare diversitate de practici sexuale. Printre practicile sexuale posibile se numărau şi următoarele: un bărbat sau o femeie poate avea relaţii sexuale cu femei, bărbaţi sau ambele. Acest lucru se poate întâmpla ca un singur partener o dată sau cu mai mulţi. Există posibilitatea de a se satisface singur din punct de vedere sexual - masturbarea - sau de a nu întreţine relaţii sexuale - celibatul. Pot exista relaţii sexuale cu transsexuali sau cu travestiţi; se pot folosi pornografia sau obiectele erotice; se poate practica sado-masochismul (folosirea în scopuri erotice a legăturilor şi a producerii durerii); se poate face sex cu animale (zoofilie) etc. (Lorber, 1994). In toate societăţile există norme sexuale care aprobă unele practici, dezaprobând altele. Totuşi aceste norme diferă mult în funcţie de societate. Un astfel de caz este homosexualitatea. Aşa cum se va vedea mai departe, unele societăţi fie au tolerat homosexualitatea, fie au încurajat-o activ în anumite contexte. în rândul grecilor antici, de exemplu, dragostea unui bărbat faţă de un băiat era idealizată ca fiind cea mai înaltă formă de dragoste sexuală. Tipurile de comportament sexual acceptate variază de asemenea de la o cultură la alta, ceea ce ne demonstrează că majoritatea atitudinilor faţă de sexualitate sunt mai curând deprinse decât înnăscute. Cel mai extins studiu în acest sens a fost desfăşurat cam acum patru decenii de către Clellan Ford şi Frank Beach (1951), care au trecut în revistă dovezi antropologice de la peste două sute de societăţi. Au

fost descoperite astfel variaţii izbitoare á ceea ce este considerat drept comportament sexual „normal" şi între normele de atractivitate sexuală. De exemplu, în unele culturi, preludiul prelungit, putând dura uneori ore întregi, este considerat preferabil şi chiar necesar înaintea copulaţiei; în altele, preludiul este practic inexistent. In unele societăţi se consideră că relaţiile sexuale prea frecvente pot duce la debilitate fizică şi boală. în rândul populaţiei Semiang din Pacificul de Sud, bătrânii satului propovăduiesc distanţarea în timp a episoadelor sexuale, dar aceştia cred totodată că o persoană cu părul alb poate avea relaţii sexuale în fiecare noapte!

în majoritatea culturilor, normale atractivităţii sexuale (atât din punctul de vedere al bărbaţilor cât şi al femeilor), se concentrează mai curând pe aspectul fizic la femei mai mult decât la bărbaţi, situaţie care pare în curs de a se schimba în Occident, pe măsură ce femeile devin tot mai active în alte domenii de activitate decât cele domestice. Cu toate acestea, trăsăturile frumuseţii feminine considerate ca fiind cele mai importante diferă foarte mult. în Occidentul modem este admirat un corp subţire, cu o construcţie feciorelnică, în timp ce în alte culturi formele mai dezvoltate sunt considerate ca fiind mult mai atractive (vezi cap. 6). în unele societăţi sânii nu sunt concepuţi ca un stimulent sexual, în timp ce alte societăţi le conferă o mare importanţă erotică. Unele societăţi pun mare preţ pe frumuseţea feţei, iar altele pe forma şi culoarea ochilor, sau pe forma nasului ori a buzelor.

Sexualitatea în cultura occidentală

Atitudinile Occidentului faţă de comportamentul sexual au fost timp de aproape două mii de ani influenţate în primul rând de creştinism. Deşi diferite secte şi culte creştine au avut opinii diferite în privinţa locului ce se cuvine sexualităţii în viaţă, punctul de vedere dominant al bisericii creştine a fost acela că orice comportament sexual este suspect, cu excepţia celui necesar reproducerii. In unele epoci, această opinie a produs o dispută aprigă în societate luată în ansamblu. Dar alteori, mulţi oameni au ignorat sau au reacţionat împotriva învăţăturilor bisericii, angajându-se în mod curent în practici (cum ar fi adulterul) interzise de autorităţile religioase. Aşa cum am menţionat în capitolul 1, ideea că împlinirea sexuală poate şi trebuie să fie căutată în interiorul căsătoriei se întâlnea destul de rar.
în secolul al XIX-lea prejudecăţile religioase referitoare la sexualitate au fost parţial înlocuite de unele medicale. Cu toate acestea, majoritatea primelor scrieri semnate de medici, despre comportamentul sexual, erau la fel de vagi ca şi acelea ale bisericii. Unii.susţineau că orice tip de activitate sexuală nelegată de reproducere cauzează neajunsuri fizice grave. Se spunea că masturbarea produce orbire, nebunie, boli de inimă şi alte nenorociri, în timp ce sexul oral putea cauza cancerul. în epoca victoriană, ipocrizia sexuală era în plină dezvoltare. Se credea că femeile virtuoase sunt indiferente faţă de actul sexual, acceptând atenţiile soţilor lor doar ca o datorie, în acelaşi timp, în oraşele şi metropolele în expansiune, prostituţia se dezvolta şi adesea tolerată deschis, femeile „pierdute" fiind văzute ca o categorie complet diferită de cea a semenelor lor respectabile.

Mulţi bărbaţi din epoca victoriană, în aparenţă erau cetăţeni sobri, binecrescuţi, devotaţi soţiilor lor, vizitau cu regularitate prostituate sau întreţineau amante. Acest comportament era tratat cu indulgenţă, în timp ce o femeie „respectabilă" care îşi lua un amant era considerată ca având un comportament scandalos şi era alungată din societatea decentă, dacă legătura lor ieşea la iveală. Atitudinile diferite faţă de comportamentul sexual al bărbaţilor şi cel al femeilor formau standarde diferite, care au existat multă vreme şi ale căror rămăşiţe se mai fac simţite şi azi.
In vremurile noastre, atitudinile tradiţionale coexistă, împreună cu unele mult mai liberale legate de sexualitate care s-au format cu precădere în anii '60. Există oameni, în special cei influenţaţi de învăţămintele creştinismului, care cred că este greşit să ai relaţii sexuale înainte de căsătorie şi iau atitudine la orice altă formă de sexualitate cu excepţia activităţii heterosexuale din interiorul căsătoriei, deşi este acceptat acum de către mult mai multă lume faptul că plăcerea sexuală este o trăsătură dezirabilă şi importantă. Alţii, dimpotrivă, practică sau aprobă deschis sexul premarital, adoptând atitudini tolerante faţă de diferitele practici sexuale. Atitudinile sexuale au devenit fără îndoială mai permisive în ultimii 30 de ani în majoritatea ţărilor occidentale. în filme şi piese de teatru sunt înfăţişate scene care altădată ar fi fost considerate total inacceptabile, în timp ce materialul pornografic este disponibil pentru orice adult care-l doreşte.
Comportamentul sexual: studiul lui Kinsey

Se poate vorbi desigur, despre valorile publice ale sexualităţii, despre practicile private, întrucât prin însăşi natura lor aceste practici nu au o atestare documentară. Când Alfred Kinsey şi-a început cercetările în Statele Unite în anii '40 şi '50, era pentru prima oară când cineva întreprindea o investigaţie importantă asupra comportamentului sexual. Kinsey şi colegii săi cercetători au trebuit să înfrunte condamnarea de către organizaţii religioase, iar lucrarea lui a fost denunţată ca imorală în ziare şi în Congresul american. Dar el nu a renunţat, reuşind să obţină până la urmă povestea vieţii sexuale de la optsprezece mii de oameni, o mostră suficient de reprezentativă a populaţiei albe americane (Kinsey, ş.a. 1949, 1953).
Rezultatele lui Kinsey au surprins şi au şocat pe toată lumea, deoarece relevau existenţa unei mari diferenţe între aşteptările publicului referitor la comportamentul sexual predominant în acea vreme şi comportamentul sexual real. El a descoperit că aproape 70% dintre bărbaţi vizitaseră prostituate şi că 84% avuseseră experienţe sexuale premaritale. Totuşi, urmând acest dublu standard (cel al femeilor şi al bărbaţilor), 40% dintre bărbaţi-doreau ca soţiile lor să fie virgine în ziua căsătoriei. Peste 90% dintre bărbaţi practicaseră masturbarea şi aproape 60% o formă sau alta de activitate sexuală orală. în rândul femeilor, aproximativ 50% avuseseră experienţe sexuale premaritale, deşi majoritatea cu viitorul lor soţ. Cam 60% se masturbaseră şi acelaşi procent au declarat că avuseseră contacte sexuale normale şi orale.
115
Prăpastia dintre atitudinile acceptate public şi comportamentul real, demonstrată de studiul lui Kinsey, era deosebit de mare în acea perioadă anume, chiar după terminarea celui de-al doilea război mondial. O perioadă de liberalizare sexuală începuse deja mai demult, prin anii '20, când mulţi tineri s-au simţit eliberaţi de codul moral strict care guvernase generaţiile anterioare. Comportamentul sexual s-a schimbat foarte mult, dar problemele referitoare la sexualitate nu se discutau încă în mod deschis, devenit familiar azi. Cei care practicau activităţi sexuale puternic dezaprobate, le ascundeau în public, fară să realizeze măsura în care şi alţii erau angajaţi în practici similare. Perioada în care libertatea sexuală era la modă, în anii '60 a adus la lumină atitudini declarate aproapiate de realităţile comportamentale sexuale.
Comportamentul sexual după Kinsey
în anii '60, mişcările sociale care ameninţau ordinea existentă, cum ar fi cele contraculturale sau „hippy", diferitele stiluri de viaţă, au renunţat de asemenea, şi la normele sexuale existente. Aceste mişcări propovăduiau libertatea sexuală, iar invenţia pilulei contraceptive pentru femei a permis ca plăcerea sexuală să fie clar delimitată de reproducere. Grupările feministe au început să exercite presiuni pentru o mai mare independenţă faţă de valorile sexuale masculine, renunţarea la standardul dublu (bărbat şi femeie) şi recunoaşterea nevoii femeilor de a obţine o mai mare satisfacţie sexuală în
relaţiile lor. »
Până de curând, a fost dificil de ştiut cu acurateţe cât de mult s-a schimbat comportamentul sexual din vremea cercetărilor lui Kinsey. La

sfârşitul anilor '80, Lillian Rubin a intervievat o mie de americani între 13 şi 48 de ani încercând să descopere, ce schimbări avuseseră loc în comportamentul sexual şi atitudinile sexuale în ultimii aproximativ 30 de ani. Conform descoperirilor sale, existau realmente progrese semnificative. Activitatea sexuală începea de regulă la o vârstă mai mică decât în cazul generaţiei anterioare; în plus, practicile sexuale ale adolescenţilor tindeau să fie la fel de variate ca şi cele ale adulţilor. Standardul dublu persista, însă nu la fel de intensiv. Una dintre cele mai importante schimbări era aceea că femeile ajunseseră să pretindă şi să urmărească să obţină plăcerea sexuală în relaţiile lor. Ele aşteptau să primească, nu numai să ofere satisfacţie sexuală, fenomen despre care Rubin susţinea că are consecinţe majore pentru ambele sexe.
Femeile se simt mai libere din punct de vedere sexual astăzi, decât au fost vreodată; dar o dată cu această libertate, cu care majoritatea bărbaţilor sunt de acord, a apărut o afirmare pe care mulţi bărbaţi nu reuşesc să o accepte. Bărbaţii pe care i-a intervievat Ruben spuneau că „se simţeau nelalocul lor", şi se temeau că „nu faceau ceea ce trebuie" şi că „e imposibil să mai satisfaci o femeie în ziua de azi" (Rubin, 1990). Bărbaţii se simt nelalocul lor? Nu contrazice aceasta tot ceea ce ne-am obişnuit să aşteptăm? Căci în societatea modernă, bărbaţii continuă să domine în majoritatea mediilor, iar ei sunt în general mult mai violenţi faţă de femei, decât invers. Această violenţă este destinată în mare parte controlului şi menţinerii subordonării femeilor.

Şi totuşi, unii autori susţin că masculinitatea este o recompensă dar, în aceeaşi măsură, o povară. O mare parte din sexualitatea masculină, adaugă ei, este obligatorie dar nu şi satisfăcătoare. Dacă bărbaţii ar trebui să înceteze să-şi folosească sexualitatea ca mijloc de control, nu ar, avea de câştigat doar femeile, ci şi ei înşişi.
O nouă fidelitate?
în 1994, o echipă de cercetători a publicat lucrarea Organizarea socială a sexualităţii: practici sexuale în Statele Unite, cel mai cuprinzător studiu asupra comportamentului sexual din toate ţările după Kinsey. Spre surpriza multora, descoperirile lor sugerau un conservatorism sexual esenţial în rândul americanilor. De exemplu, 83% dintre subiecţi avuseseră doar un partener (sau nici unul) în cursul anului precedent, cifră care în rândul celor căsătoriţi se ridica la 96%. Fidelitatea faţă de soţ este cât se poate de comună: doar 10% dintre femei şi sub 25% dintre bărbaţi au mărturisit că avuseseră o relaţie extranconjugală în cursul vieţii lor. Con¬form acestui studiu, americanii nu au în medie mai mult de trei parteneri în decursul întregii lor vieţi. în ciuda naturii aparent nemanifestă a comportamentului lor sexual, câteva schimbări distincte reies din acest studiu, cea mai semnificativă fiind o creştere progresivă a nivelului experienţei sexuale premaritale, mai ales în rândul femeilor. De fapt, mai mult de 95% dintre americanii care se căsătoresc în prezent, posedă deja o experienţă sexuală (Laumann ş.a., 1994).
Cercetările asupra comportamentului sexual comportă totuşi dificultăţi. Pur şi simplu, nu se ştie, în ce măsură oamenii spun adevărul despre viaţa lor sexuală, atunci când sunt chestionaţi de către un cercetător.

Organizarea socială a sexualităţii, pare să demonstreze că americanii sunt mai puţin aventuroşi în viaţa lor sexuală decât în timpul observaţiilor lui Kinsey. Este posibil ca observaţiile lui Kinsey să nu fi fost foarte corecte. Poate că teama de SIDA a făcut ca mulţi oameni să-şi restrângă activitatea sexuală. Sau poate că în climatul politic foarte conservator de azi, oamenii sunt mai înclinaţi să ascundă unele aspecte ale activităţilor lor sexuale. Nu se poate şti cu certitudine.
Valabilitatea cercetărilor asupra comportamentului sexual a fost, de curând, serios pusă la îndoială (Lewontin, 1995). Cei care criticau cercetările de mai sus afirmau că ele nu oferă informaţii corecte despre practicile sexuale. O parte din controversă se baza pe răspunsurile persoanelor mai vârstnice chestionate. Cercetătorii spuneau că 45% dintre bărbaţii cu vârsta cuprinsă între 80-85 de ani susţineau că aveau relaţii sexuale cu partenerul lor. Criticii spun că este un neadevăr atât de evident, încât pune la îndoială întreaga cercetare. Cercetătorii au demonstrat cu ajutorul primit de la specialiştii care studiază persoanele în vârstă, şi care i-au acuzat pe critici că au stereotipe negative legate de bătrâneţe. Ei au arătat că, într-un studiu efectuat asupra unor bătrâni neinstituţionalizaţi, 74% dintre aceştia erau activi sexual. într-un alt studiu au descoperit că majoritatea bărbaţilor de peste 90 de ani îşi menţin interesul faţă de practicarea sexului.

Homosexualitatea
Homosexualitatea există în toate culturile. Dar ideea de persoană homosexuală - adică cineva cu gusturi sexuale clar marcate diferit de majoritatea populaţiei - este relativ recentă. în studiile sale asupra sexualităţii, Michel Foucault a arătat că înainte de secolul al XVIII-lea noţiunea nu pare să fi existat (Foucault, 1978). Actul sodomiei era denunţat de autorităţile bisericeşti şi de lege; în Anglia şi în alte câteva ţări europene el putea fi pedepsit cu moartea. Cu toate acestea, sodomia nu era definită în mod precis ca delict homosexual. Ea se aplica relaţiilor între bărbaţi şi femei, oameni şi animale, cât şi între bărbaţi şi bărbaţi. Termenul „homosexualitate" a luat naştere în anii 1860, iar de atunci homosexualii au fost tot mai mult priviţi ca un tip aparte de oameni, afectaţi de o anumită deviaţie de comportament sexual (Weeks, 1986). Termenul de „lesbiană" ca referire la homosexualitatea feminină apare mai târziu.
Pedeapsa cu moartea pentru „acte împotriva naturii" a fost abolită în Statele Unite după obţinerea independenţei, iar în Europa la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Totuşi, până acum câteva decenii, homosexualitatea a rămas un delict în aproape toate ţările occidentale. Acest fapt ne ajută să explicăm de ce împotrivirea faţă de homosexualitate, deşi nu mai e pedepsită de lege, persistă în atitudinile emoţionale ale multora.
Homosexualitatea în culturile ne-occidentale
în unele culturi ne-occidentale, relaţiile homosexuale sunt acceptate sau chiar încurajate între anumite grupuri. Populaţia Batak din nordul Samatrei, de exemplu, permite relaţiile homosexuale înaintea căsătoriei. La pubertate, băiatul părăseşte casa părintească şi doarme într-o

locuinţă împreună cu 10-15 tineri de vârsta sa sau mai mari. Se formează un parteneriat sexual între cuplurile formate în grup, iar tinerii băieţi sunt iniţiaţi în practicile homosexuale. Situaţia continuă până când tinerii vse căsătoresc. O dată căsătoriţi, majoritatea tinerilor, dar nu toţi, abandonează, activităţile homosexuale (Money şiEhrhardt, 1972).
Printre locuitorii din East Day, un sat din Melanesia - Oceanul Pacific, homosexualitatea este de asemenea tolerată, dar doar cea masculină. înaintea căsătoriei, în timp ce locuiesc în casa bărbaţilor, tinerii se masturbează reciproc şi au relaţii sexuale anale. Relaţiile homosexuale există, de asemenea, între bărbaţii în vârstă şi băieţii tineri, uneori chiar prea tineri. Fiecare tip de relaţie este complet acceptată şi se discută deschis. Mulţi bărbaţi căsătoriţi sunt bisexuali şi au relaţii cu băieţi tineri, în timp ce menţin o viaţă sexuală activă cu soţiile lor. Homosexualitatea care nu vizează şi relaţiile heterosexuale pare să fie necunoscută în asemenea societăţi (Davenport, 1965, vezi şi Shepherd, 1987).

într-un studiu devenit clasic, Keneth. Plummer distingea patru tipuri de homosexualitate în cultura occidentală modernă. Homosexualitatea întâmplătoare este o întâlnire homosexuală pasageră, care nu determină hotărâtor totalitatea vieţii sexuale a cuiva. Asemenea exemple sunt atracţiile pe care le resimt băieţii de şcoală unul pentru altul şi de aici practicarea masturbării reciproce. Activităţile stabile de circumstanţă se referă la împrejurările în care actele homosexuale au loc cu regularitate, fără să devină preferinţa absolută a acelei persoane. în alte circumstanţe, cum ar fi închisorile sau unităţile militare, unde bărbaţii trăiesc despărţiţi de femei, comportamentul sexual de acest tip este un fapt obişnuit, privit ca un substitut pentru comportamentul heterosexual, dar nu neapărat preferabil.
Homosexualitatea personalizată se referă la indivizi care au o preferinţă pentru activităţile homosexuale, dar sunt izolaţi de grupurile unde aceasta este acceptată cu uşurinţă. Aici homosexualitatea este o activitate ascunsă de colegi şi prieteni. Homosexualitatea ca mod de viaţă se referă la indivizii care au „ieşit la suprafaţă" şi s-au asociat cu alţii având aceleaşi preferinţe sexuale asemănătoare, care au devenit puncte de referinţă în viaţa lor. Aceste persoane aparţin de regulă şubculturilor gay, în care activităţile homosexuale sunt integrate într-un stil de viaţă distinct (Plummer, 1975).
Procentajul din populaţie .(atât masculină cât şi feminină) care a avut experienţe homosexuale sau a resimţit înclinaţii puternice către homosexualitate este mult mai mare decât cel al persoanelor care duc un stil de viaţă declarat - gay. Extinderea homosexualităţii în societăţile occidentale a fost făcută publică pentru prima oară o dată cu cercetările lui Alfred Kinsey.
Conform descoperirilor sale, mai puţin de jumătate dintre americani sunt complet heterosexuali, luând în considerare activităţile lor sexuale şi înclinaţiile de după pubertate. Din eşantionul studiat de Kinsey, 8% fuseseră implicaţi în activităţi exclusiv homosexuale timp de trei ani sau

chiar mai mult. Alţi 10% avuseseră atât relaţii heterosexuale, cât şi homosexuale, mai mult sau mai puţin în egală măsură. Cea mai surprinzătoare descoperire a lui Kinsey a fost că 37% dintre bărbaţi avuseseră cel puţin o experienţă homosexuală până la nivelul orgasmului. Alţi 13% resimţiseră dorinţe homosexuale, dar nu le dăduseră curs. Procentele de homosexualitate în rândul femeilor indicate de cercetările lui Kinsey erau mai mici. Aproximativ 2% dintre femei erau exclusiv homosexuale, 13% au mărturisit că avusese experienţe homosexuale, iar alte 15% au admis că simţiseră dorinţe homosexuale, fără să le dea curs. Kinsey şi colegii săi au fost surprinşi de nivelul ridicat de homosexualitate revelat de studiile lor, aşa că rezultatele au fost verificate suplimentar folosind metode diferite, dar concluziile au fost aceleaşi (Kinsey ş.a., 1948, 1953).
Rezultatele lucrării, Organizarea socială a sexualităţii, pun sub semnul întrebării descoperirile studiului lui Kinsey asupra prevalenţei homosexualităţii. Spre

deosebire de cei 37% de subiecţi cercetaţi de Kinsey, doar 9% dintre bărbaţi, în studii ulterioare, au răspuns că avuseseră întâlniri homosexuale până la nivelul orgasmului, doar 8% că avuseseră dorinţe homosexuale (faţă de 13%) şi numai 3% că avuseseră o relaţie sexuală cu alt bărbat în anul precedent.
Aşa cum au remarcat autorii acestui studiu, stigmatul care rămâne aplicat homosexualităţii a contribuit probabil la o raportare în general, sub nivelul real ai comportamentului homosexual. Şir aşa cum observa un critic, eşantionul luat la întâmplare de Kinsey nu a reuşit să releveze concentraţia geografică de homosexuali din oraşele mari, unde homosexualii constituie probabil până la 10% din întreaga populaţie (Robinson, 1994).
Grupurile de lesbiene nu sunt atât de organizate decât subculturile gay mascu¬line, iar o proporţie mai mică se află într-o relaţie întâmplătoare. Homosexualitatea masculină capătă mai multă atenţie decât lesbianismul, dar cu toate acestea grupurile militante de lesbiene sunt adesea tratate ca şi cele ale organizaţiilor masculine. Dar, deşi există uneori o cooperare strânsă între homosexualii bărbaţi şi femei, există şi unele diferenţe, în special în măsura în care lesbienele se implică activ în mişcarea feministă. Caracterul specific al vieţii lor de lesbiene este studiat în prezent de către sociologi, mai amănunţit.
Cuplurile de lesbiene au adesea copii, în urma unei relaţii cu un bărbat a uneia dintre partenere, altele prin inseminare artificială, dificultatea constând în obţinerea custodiei acestora.
Exprimarea deschisă rămâne un proces pe care mulţi îl depăşesc cu greu. Părinţilor, rudelor, prietenilor şi copiilor, dacă există, trebuie să li se aducă la cunoştinţă acest fapt. Experienţa poate răsplăti strădania. în cartea There's Something I've Been Meaning to Tel! You, Loralle MacPike a prezentat descrieri făcute de femei care se hotărâseră să-şi declaré homosexualitatea. Despre proprie ei experienţă, ea scria:
Ca multe alte „antiiesbiene înnăscute", şi eu am fost copleşită de bucurie faţă de .noul meu eu şi noua mea viaţă. Nici partenera mea şi nici eu nu

fusesem vreodată implicate într-o relaţie de lesbianism mai înainte, aşa că nici una dintre noi nu a adus în viaţa noastră acel fundament social şi acele prietenii care fac parte din comunitatea gay; dar am început să ne apropiem câte puţin de altele care, într-un fel sau altul, păreau să ni se destăinuie... Am fost foarte norocoase, rezultatele au fost pozitive şi mai pline de învăţăminte decât mi-aş fi imaginat (MacPike, 1989).

Atitudini faţă de homosexualitate

Atitudinile de intoleranţă faţă de homosexualitate s-au manifestat atât de puternic în trecut, încât relativ recent au fost risipite o parte a miturilor care învăluiau acest subiect. Homosexualitatea nu este o boală şi nu se asociază în mod evident cu vreun deranjament psihic. Bărbaţii homosexuali nu sunt neapărat predispuşi să aibă o meserie, cum ar fi coafatul, decoraţiile interioare sau artele.

120

Doi homosexuali din Rusia, în faţa clădirii Stării Civile

Unele tipuri de comportament gay masculin pot fi percepute ca încercări de a modifica obişnuitele conexiuni între masculinitate şi putere - unul dintre motivele pentru care, probabil, homosexualii sunt atât de des percepuţi ca reprezentând adevărate ameninţări pentru comunitatea heterosexuală. Bărbaţii gay tind să respingă imaginea efeminată ce le este asociată în general, deviind de la aceasta în două moduri. Unul este cultivarea unei efeminări frapante - o masculinitate de „cazarmă", care parodiază stereotipul. Celălalt este crearea unei imagini „macho". Nici acesta nu este în mod convenţional tocmai masculin; bărbaţii care se îmbracă precum motocicliştii sau cowboy-ii parodiază şi ei masculinitatea, prin exagerare (Beilclson, 1986).

Şi totuşi, în unele privinţe, homosexualitatea a devenit tot mai mult o parte acceptată a societăţii cotidiene. Mai multe ţări din Europa, cum ar fi Danemarca, Norvegia şi Suedia permit acum partenerilor homosexuali să se înregistreze la Starea Civilă şi să pretindă drepturile conferite de căsătorie. Unele oraşe şi guverne locale din Olanda, Franţa şi Belgia au început să recunoască relaţiile homosexuale. în Hawaii căsătoria homosexuală poate fi obţinută legal printr-un proces judecat la tribunal. Tot mai mulţi activişti gay luptă pentru legalizarea definitivă a căsătoriei homosexuale. De ce se străduie atât de mult, când în rândul cuplurilor hctcrosexualc căsătoria pare să-şi piardă importanţa? Se străduie pentru că îşi doresc acelaşi statut, aceleaşi drepturi şi obligaţii ca toată lumea. Căsătoria, în prezent, e mai întâi de toate o legătură emoţională, dar dacă este legalizată de către stat, beneficiază şi de implicaţiile specificate de lege. Ea dă partenerilor dreptul de a lua decizii importante

121

în problemele medicale, dreptul la moştenire şi dreptul la o parte din pensie şi alte beneficii economice. „Ceremoniile de devoţiune" — căsătoriile nelegale — care au devenit populare atât în rândul homosexualilor cât şi între heterosexualii din America, nu conferă aceste drepturi şi obligaţii legale. La polul opus, acesta este desigur, unul dintre motivele pentru care multe cupluri heterosexuale decid, în prezent, să amâne căsătoria sau să nu se căsătorească deloc.

Opozanţii căsătoriei homosexuale o condamnă ca fiind frivolă şi ne-naturală. Ei o percep ca legalizând o orientare sexuală pe care statul ar trebui să o curme. Există grupuri de presiune în America dedicate persuadării homosexualilor care doresc să-şi schimbe modul de viaţă şi să se căsătorească cu persoane de sex opus. Unii încă mai văd homosexualitatea ca pe o perversiune şi se opun violent oricărei prevederi care poate duce la legalizarea ei.
Majoritatea persoanelor gay vor pur şi simplu să fie considerate ca obişnuite. Ele subliniază că homosexualii au nevoie de siguranţă economică şi emoţională la fel ca şi ceilalţi. In cartea sa Virtually Normal (1995) Andrew Sullivan susţine cu tărie virtuţile căsătoriei homosexuale. Fiind catolic şi homosexual, a suferit el însuşi cumplit, încercând să împace credinţa sa religioasă cu comportamentul său sexual. El susţine că homosexualitatea este pe de o parte un dat natural şi nu ceva ce poţi pur şi simplu „alege". A cere cuiva să renunţe Ia homosexualitate înseamnă a-i cere să renunţe la şansa de a iubi şi de a fi iubit de către altcineva. Această dragoste ar trebui să se poată exprima în cadrul căsătoriei. Pentru ca homosexualii să nu fie pe cale să devină o minoritate alienată, conchide el, căsătoria gay trebuie să fie legalizată.
în încheierea acestui capitol ne vom ocupa de problema prostituţiei. Prostituţia masculină reprezintă un fapt obişnuit în unele subculturi masculine gay. Prostituţia feminină este totuşi mult mai răspândită în societate în ansamblul său, de aceea ne vom concentra asupra ei.
Prostitutia
»
Prostituţia poate fi definită ca oferirea de favoruri sexuale în scopul câştigului pecuniar. Cuvântul „prostituată" a intrat în vocabularul curent spre sfârşitul secolului al XVIII-lea. în antichitate, majoritatea practicantelor sexualităţii în scopuri economice erau curtezanele, concubinele (amante întreţinute) sau sclavele. Curtezanele sau concubinele aveau adesea o poziţie înaltă în societăţile tradiţionale.
Un aspect tipic al prostituţiei moderne este acela că, femeile şi clienţii lor, de regulă nu se cunosc între ei. Deşi bărbaţii pot deveni „clienţi obişnuiţi", relaţia nu se stabileşte la început pe baza cunoştinţelor personale. Aceasta nu se întâmplă în majoritatea formelor de oferire de favoruri sexuale pentru câştig material, în trecut. Prostituţia este direct legată de răspândirea comunităţilor mici, de,dezvoltarea marilor zone urbane şi de comercializarea relaţiilor sociale. în comunităţile tradiţionale de mici dimensiuni, relaţiile sexuale erau controlate prin însăşi vizibilitatea lor. în zonele urbane, recent dezvoltate se stabilesc cu mai multă uşurinţă, legături sociale care pot rămâne anonime.
122
Prostitutia azi
3
Prostituatele din Marea Britanie provin azi în principal din mediile sociale sărace, (la fel ca în trecut) dar lor li s-au alăturat şi numeroase femei din clasa de mijloc. Rata în creştere a divorţurilor a determinat unele femei devenite sărace către practicarea prostituţiei. în plus, unele femei care nu-şi pot găsi de lucru după terminarea studiilor lucrează în

saloane de masaj sau .în reţele de dame care oferă companie la domiciliu, timp în care acestca însă continuă să-şi caute o slujbă.
Paul J. Goldstein a clasificat prostituţia, drept o funcţie de implicarea ocupaţională şi de context ocupaţionaL Implicarea se referă la frecvenţa cu care o femeie practică prostituţia. Multe femei o fac doar temporar, vânzând sex înainte sau după abandonarea acestei meserii. „Prostituatele ocazionale" sunt cele care acceptă adesea bani în schimbul unor relaţii sexuale, temporar, dar şi pentru a-şi suplimenta veniturile. Altele sunt implicate permanent în practicarea prostituţiei realizându-şi extrag câştigul de bază din ea. Contextul ocupaţional înseamnă tipul de mediu de lucru şi procesul de interacţiune în care se implică femeia. O „plimbăreaţă" îşi caută de lucru pe stradă. O call-girl îşi solicită clienţii la telefon, fie că bărbaţii vin la ea acasă sau primesc vizita ei. O „prostituată de casă" este o femeie care lucrează într-un club privat sau într-un bordel. O prostituată de „salon de masaj erotic" oferă servicii sexuale într-un stabiliment care se presupune că asigură doar masaj într-un cadru legal şi proceduri de întreţinere a sănătăţii.
Multe femei practică de asemenea şi sistemul barter (plata în bunuri sau servicii şi nu în bani) în schimbul serviciilor lor sexuale. Majoritatea subiectelor din categoria call-girl studiate de Goldstein practicau cu regularitate sistemul barter - sex contra televizoare, reparaţii ale maşinii şi aparatelor electrice, haine, asistenţă legală sau stomatologică (Goldstein, 1979).
O rezoluţie a ONU, adoptată în 1951, îi condamnă pe cei care organizează prostituţia sau profită de pe urma activităţii prostituatelor, dar nu condamnă practicarea prostituţiei în sine. Un total de 53 de state membre, inclusiv Marea Britanie, au acceptat formal această rezoluţie, deşi legislaţia lor referitoare la prostituţie prezintă mari diferenţe. în unele ţări, prostituţia ca.atare este legală. Altele, printre care şi Marea Britanie, interzic doar anumite tipuri, cum ar fi solicitarea stradală sau prostituţia infantilă. Unele guverne locale sau naţionale permit existenţa bordelurilor oficial recunoscute sau a saloanelor sexuale - cum ar fi „centrele erotice" din Germania sau casele de toleranţă din Amsterdam. Dar în foarte puţine ţări prostituţia masculină este legalizată.
Legislaţia împotriva prostituţiei arareori îi pedepseşte pe clienţi. Cei care caută servicii sexuale nu sunt arestaţi sau daţi în judecată, iar în procedurile de la tribu¬nal identitatea lor poate fi păstrată secretă. Există mai puţine studii despre clienţi, decât despre cei care practică prostituţia cu scopul de a obţine profit şi se întâmplă rar ca, cineva să sugereze - a aşa cum se afirmă sau se presupune adesea în cazul prostituatelor - că aceştia ar suferi de dereglări psihice. Dezechilibrul, în cazul acestor cercetări, exprimă cu siguranţă o acceptare fară discernământ a

stereotipii lor ortodoxe asupra sexualităţii, după care este „normal" ca bărbaţii să-şi caute o varietate de debuşeuri sexuale, în timp ce acelea care le satisfac aceste nevoi sunt condamnate.
t
Prostituţia infan tilă

Prostituţia ajunge adesea şi în rândul copiilor. Un studiu asupra prostituţiei in¬fantile în Statele Unite, Anglia şi Germania occidentală a arătat că majoritatea sunt copii care au fugit de acasă, nu au alte venituri şi recurg deci la prostituţie pentru a-şi câştiga existenţa. -
Faptul că mulţi copii fugiţi recurg la prostituţie este în parte o consecinţă neintenţională a legilor care protejează copiii de exploatarea timpurie, dar aceasta nu înseamnă că toţi copiii care recurg la prostituţie au fugit de acasă. Se pot distinge trei categorii de copii care se prostituează (Janus şi Hein Bracey, 1980): fugarii, care fie îşi părăsesc domiciliul şi nu sunt găsiţi de către părinţi, fie fug de fiecare dată după ce sunt aduşi înapoi; vagabonzii, care de regulă locuiesc acasă, de unde lipsesc perioade de timp, de exemplu câteva nopţi la rând, în mod repetat; respinşii, ai căror părinţi sunt indiferenţi de soarta lor sau îi resping de-a dreptul. Toate aceste categorii implică în egală măsură băieţii şi fetele.
Prostituţia infantilă face parte din industria „turismului sexual" în mai multe zone ale lumii - de exemplu, Thailanda şi Filipine. Excursiile cu program sexual inclus, gândite în scopuri de prostituţie, atrag în aceste zone bărbaţi din Europa, Statele Unite şi Japonia - în Marea Britanie au fost declarate deja ca fiind ilegale. Membrele grupurilor feministe asiatice au organizat proteste publice împotriva acestor excursii, care cu toate acestea continuă. Turismul sexual în Orientul îndepărtat îşi are originile în procurarea şi asigurarea de prostituate pentru trupele americane în timpul războaielor din Coreea şi Vietnam. în Thailanda, Filipine, Vietnam, Coreea şi Taiwan, s-au constituit centre de „odihnă şi recreere". Unele s-au menţinut, mai ales în Filipine, continuând să asigure servicii specifice turiştilor sosiţi cu vaporul sau militarilor staţionaţi în zonă.
De ce există prostituţia? Cu siguranţă ea este un fenomen rezistent, care a depăşit toate încercările guvernelor de a-l elimina. în special, este vorba- despre femei care-şi vând favorurile sexuale bărbaţilor, şi nu invers - deşi sunt şi împrejurări, cum ar fi la Hamburg, în Germania, unde „casele de plăcere" există pentru a oferi femeilor servicii sexuale masculine. Desigur, băieţii sau bărbaţii se prostituează şi între ei.
Prostituţia nu poate fi explicată printr-un singur motiv. S-ar putea părea că bărbaţii au pur şi simplu nevoi sexuale mai puternice sau mai persistente decât femeile şi de aceea recurg la rezolvările oferite de prostituţie. Dar această explicaţie nu este plauzibilă. Majoritatea femeilor par capabile să-şi ofere propria sexualitate într-un mod mai intens decât bărbaţii de aceeaşi vârstă.
Dacă prostituţia ar exista pur şi simplu pentru a răspunde unor nevoi sexuale, ar exista cu siguranţă mulţi bărbaţi care să se prostitueze pentru femei.-

Concluzia generală cea mai convingătoare este aceea că prostituţia exprimă, şi în oarecare măsură ajută să se perpetueze, tendinţa bărbaţilor de a trata femeile ca pe obiecte care pot fi „folosite" în scopuri sexuale. Prostituţia exprimă într-un anumit context inegalităţile de putere dintre "bărbaţi şi femei. Desigur, mai sunt implicate multe alte elemente. Prostituţia oferă o modalitate de obţinere a satisfacţiei sexuale pentru cei

care, din cauza unor probleme fizice sau a unor coduri morale restrictive, nu-şi pot găsi alţi parteneri sexuali. Prostituatele satisfac bărbaţii care sunt departe de casă, doresc întâlniri sexuale fară implicaţii sau au gusturi sexuale neobişnuite, pe care alte femei nu le-ar accepta. Dar aceşti factori sunt relevanţi doar în măsura răspândirii prostituţiei şi nu pentru natura umană în general.

CONCLUZII. GENUL, SEXUALITATEA ŞI INEGALITATEA

în ultimii ani, puţine domenii ale sociologiei s-au dezvoltat semnificativ sau au ajuns să se afirme ca fiind esenţiale disciplinei în ansamblul său, cum ar fi studiul relaţiilor de gen. în mare parte, aceasta reflectă schimbările din viaţa socială însăşi. Diferenţele stabilite între identităţile masculine şi feminine, perspectivele şi modurile tipice de comportament încep să fie privite într-o lumină nouă.

Studiul genului pune probleme dificile sociologiei contemporane, cu atât mai mult cu cât nu a fost perceput în mod tradiţional ca una dintre preocupările centrale ale disciplinei. Ce concepte putem folosi pentru a înţelege importanţa genului în societate? Ne putem imagina o societate în care diferenţele de gen dispar, astfel încât să fim cu toţii androgini (adică să avem aceleaşi caracteristici de gen)?

Sexualitatea ne apare ca o arie a comportamentului uman deosebit de complexă şi supusă unor schimbări fundamentale din societăţile moderne. Atitudinile noastre faţă de sex, cât şi comportamentul nostru sexual, reflectă marile transformări sociale de care ne vom ocupa în capitolul următor.

REZUMAT

O Termenul „sex" este insuficient definit. Aşa cum este folosit de obicei, el denumeşte diferenţele fizice şi culturale între bărbaţi şi femei (ca în „sexul masculin" şi „sexul feminin"), cât şi actul sexual. Este util să facem distincţia între sex şi gen, în sensul fiziologic sau biologic, acesta din urmă fiind un con¬cept cultural (un ansamblu de trăsături comportamentale dobândite).

© Unii oameni susţin că diferenţele de comportament dintre sexe sunt determi¬nate genetic, dar nu există o dovadă categorică în acest sens.

© Socializarea genului începe imediat după naştere. Chiar părinţii, care îşi închipuie că îşi tratează copiii în mod nepărtinitor, tind să reacţioneze diferit faţă de băieţi şi faţă de fete. Aceste diferenţe sunt susţinute de multe alte influenţe culturale.

O Cele două teorii principale asupra dezvoltării identităţii genului aparţin lui Sigmund Freud şi Nancy Chodorow. După Freud, prezenţa sau absenţa penisului, simbol

al masculinităţii sau feminităţii, este hotărâtoare în identificarea băiatului cu

> > '

tatăl şi a fetei cu mama. Chodorow subliniază rolul pe care îl deţine mama. Atât băieţii cât şi fetele se identifică la început cu mama, dar băieţii se desprind de ea pentru a-şi afirma masculinitatea, în timp ce fetele rămân ataşate de aceasta în continuare. Chodorow contrazice accentul pus de Freud: masculinitatea şi nu feminitatea este percepută

ca o pierdere, cea a continuităţii ataşamentului strâns faţă de mamă. Aceasta explică inexpresivitatea masculină (dificultatea cu care bărbaţii îşi exprimă sentimentele).
© Genul nu este un dat nativ. Este ceea ce noi „practicăm" mereu în acţiunile noastre zilnice. Experienţa trans-sexualilor — oameni care s-au supus unui tratament medical pentru a-şi schimba anatomia sexuală - demonstrează dificultatea instalării dintr-un gen în altul.
© în Occident, creştinismul a avut o influenţă majoră în modelarea atitudinii sexuale, în societăţile cu norme sexuale rigide sunt comune standardele duble şi ipocrizia. Prăpastia dintre normele şi practica reală poate fi imensă, aşa cum arată unele studii ale comportamentului sexual. Practicile sexuale variază mult în cadrul unei culturi dar şi de la o cultură la alta. în Occident, atitudinile represive faţă de sexualitatea homosexuală au cedat locul unei mai mari permisivităţi în anii '60, ale cărei efecte se resimt şi în zilele noastre.
O Identitatea sexuală este o problemă complicată. Unii autori au distins până la zece identităţi sexuale diferite, printre care: heterosexualii, homosexualii, bisexualii şi transsexualii.
© Se pare că homosexualitatea a existat în toate culturile, totuşi conceptul de „persoană homosexuală" este relativ nou. Abia în ultimul deceniu activitatea homosexuală a fost considerată ca fiind caracteristică unui anumit tip de persoane - categorie anormală, a cărei deviere se defineşte în opoziţie cu categoria „heterosexualului normal".
© Prostituţia înseamnă oferirea de servicii sexuale contra cost. în societăţile moderne există diferite tipuri de prostituţie,, inclusiv prostituţia masculină şi cea infantilă. Prostituţia este legalizată în unele ţări de către guvernele naţionale sau regionale, dar în majoritatea statelor aceasta se situează în afara legii.

LECTURI SUPLIMENTARE
Henning Bech, When Men Meet (Cambridge, Polity Press, 1997). 0 interpretare asupra naturii masculinităţii şi a legăturilor ei cu homosexualitatea. Nancy Chodorow, The Reproduction of Mothering (Berkeley, University of California Press, 1978). Un studiu deve¬nit deja clasic asupra genului, care foloseşte teoria psihanalitică pentru a explica socializarea genului. R.W. Connell, Masculinities (Cam¬bridge, Polity Press, 1995). O introdu¬cere amplă într-un nou domeniu al cunoaşterii şi politicii. Warren Farrell, The Myth of Male Power (London, Fourth Estate, 1994). O analiză a condiţiilor sociale în care se formează unele aspecte ale masculinităţii. Marilyn French, The War Against Women (London, Hamish Hamilton, 1992). Un document detaliat asupra dificultăţilor pe care femeile le întâmpină
în dorinţa de a obţine egalitatea cu bărbaţii.
Lynne Segal, Slow Motion: Chang¬ing Masculinities, Changing Men (London, Virago, 1990). O discuţie controversată despre natura schim¬bătoare a vieţii oamenilor şi experienţele lor în societatea modernă. Maryon Tysoe, Love Isn't Quite Enough: The Psychology of Male/ Female Relationship (London, Fontana, 1992). O discuţie interesantă şi pătrunzătoare asupra dragostei, a aventurii romantice şi a

relaţiilor inter- umane în viaţa socială contemporană. Jeffrey Weeks, Sexuality and its Discontents: Meanings, Myths and Modern Sexuality (London, Routledge, 1989). Una dintre cele mai bune pers¬pective generale asupra problemelor sexualităţii în raport cu societăţile moderne.

TERMENI IMPORTANTI

' >

• sexualitate • heterosexualitate
•feminitate • homosexualitate
• masculinitate • lesbianism
• socializarea genului • prostituţie
• inexpresivitatea masculină

6. CORPUL: HRANA, BOALA ŞI ÎMBĂTRÂNIREA

CONCEPTE DE BAZĂ
CORPUL ŞI SOCIETATEA
BOLILE DE NUTRIŢIE Şi ÎNGRIJIREA CORPULUI
CORPUL ŞI TEHNOLOGIILE DE REPRODUCERE
Naşterea • Ingineria genetică: bebeluşii după model • Dezbatere în legătură cu avortul
BUNA FUNCŢIONARE ACORPLLUI: IMAGINI DESPRE SĂNĂTATE ŞI BOALĂ
Boala şi sănătatea în ţările dezvoltate • Boala ca stigmat: impactul SIDA
9. SISTEME DE ASISTENŢĂ MEDICALĂ
Asistenţa medicală în Marea Britanie
• Asistenţa medicală în Statele Unite
• Evaluare
SĂNĂTATEA ŞI MEDIUL ÎNCONJURĂTOR
SĂNĂTATEA ŞI ÎMBĂTRÂNIREA Efectele fizice ale îmbătrânirii
• Viitorul îmbătrânirii
CONCLUZIE
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI
• 129

CONCEPTE DE BAZĂ

| • sociologia corpului »natura

Priviţi cele două fotografii de pe pagina următoare. Imaginile unei feţe supte şi a unui trup nedezvoltat sunt aproape identice. Fata din stânga este somaleză, pe punctul de a muri de simplă inaniţie. Tânăra din dreapta este o adolescentă americană, pe punctul de a muri din cauză că, într-o societate cu o supraabundenţă de hrană, ea a decis să nu mănânce deloc sau să mănânce atât de puţin încât viaţa i-a fost pusă în pericol. Dinamicile sociale implicate în fiecare caz sunt complet diferite. Moartea prin inaniţie este provocată de factori exteriori controlului oamenilor şi îi

afectează doar pe cei extrem de săraci. Adolescenta americană suferă de anorexie, o boală de origine fizică; obsedată de idealul de a ajunge să aibă o siluetă frumoasă, ea în cele din urmă a renunţat complet la hrană. Anorexia şi alte boli de nutriţie reprezintă tulburări manifeste ale celor bogaţi. Ele sunt complet necunoscute în ţările Lumii a Treia, unde mâncarea este puţină, cum este cazul Somaliei.
In decursul istoriei omenirii, puţini oameni precum sfinţii sau misticii au hotărât în mod deliberat să moară de foame, din motive religioase. Aproape întotdeauna a fost vorba de bărbaţi. Astăzi, anorexia afectează în special femeile, şi nu are nici o legătură strictă cu credinţele religioase. Este o boală a trupului, şi de aceea s-ar putea crede că trebuie să identificăm anumiţi factori biologici sau fizici pentru a o explica. Dar sănătatea şi boala, asemenea altor probleme pe care le-am studiat, sunt afectate de influenţe sociale şi culturale.
Cu toate că este o boală, anorexia este strâns legată de ideea de a urma un regim, care la rândul ei este legată de schimbarea părerilor despre atractivitatea fizică, îndeosebi a femeilor, în societatea modernă. In majoritatea, societăţilor premoderne, precum cele descrise în capitolul 3, forma feminină ideală era cea corpolentă. Trupul subţire nu era la modă - în special, din cauza faptului că era asociat cu lipsa de mâncare şi, prin aceasta, cu sărăcia. Chiar şi în Europa, în anii 1600 şi 1700, forma feminină ideală era cea cu forme bine rotunjite. Oricine va fi văzut picturi ale epocii, precum cele ale lui Rubens, va fi remarcat cât de pline sunt formele femeilor înfăţişate acolo. Noţiunea de zvelteţe ca formă feminină a fost iniţiată de anumite grupuri din clasa de mijloc de la sfârşitul secolului al XlX-lea, dar a devenit relativ recent generalizată ca formă ideală pentru majoritatea femeilor.
Prin urmare, anorexia îşi are originea în imaginea schimbătoare despre corpul femeii în istoria recentă a societăţilor modeme. Iniţial a fost descoperită ca o tulburare în Franţa în 1874, dar a rămas obscură până acum 30-40 de ani (Brown şi Jasper 1993). De atunci, a devenit "din ce în ce mai comună printre femeile tinere. La fel s-a îmtâmplat şi cu bulimia - mâncatul în exces, urmat de vomitatul autoimpus. Ano¬rexia şi bulimia se găsesc deseori asociate la acelaşi individ. Cineva poate ajunge extrem de slab şi apoi poate intra într-o fază în care mănâncă în cantităţi enorme şi devine supraponderal, fază urmată de o perioadă în care devine din nou foarte slab.

Anorexia şi alte boli de nutriţie nu mai reprezintă forme obscure de boală în societăţile modeme. In Marea Britanie 20% dintre femei acuză tulburări serioase de nutriţie într-un anumit moment al vieţii lor, ceea ce reprezintă un procentaj şi mai mare au parte de episoade bulimice. 60% din fetele în vârstă de 13 ani au început deja să ţină regim; această proporţie urcă până la 80% la tinerele de 18 ani.
Tulburările de nutriţie au devenit comune printre cei bogaţi şi celebri. în 1995, într-un interviu la televiziunea britanică, prinţesa Diana a recunoscut în mod public că a avut episoade severe de anorexie şi de bulimie.

încă o dată, ceva care pare a fi o tulburare de ordin personal - dificultăţile legate de mâncare şi disperarea în privinţa felului în care arată persoana respectivă - se dovedesc a fi o problemă sociologică. Dacă includem nu doar formele de anorexie care pun în pericol viaţa, ci totodată şi preocuparea obsesivă în privinţa regimului şi felul în care arată corpul nostru, bolile de nutriţie fac parte acum din vieţile a milioane de oameni, ele se găsesc nu numai în Marea Britanie, ci în toate ţările industrializate.
131
CORPUL ŞI SOCIETATEA
Răspândirea bolilor de nutriţie este uimitoare şi lămureşte influenţa factorilor sociali asupra vieţilor noastre. Domeniul cunoscut sub numele de SOCIOLOGIE A CORPULUI investighează modalităţile în care trupurile noastre sunt afectate de influenţe sociale. în calitate de fiinţe umane, noi suntem corporali - cu toţii posedăm corpuri. Dar corpul nu reprezintă ceva ce posedăm pur şi simplu, şi nu este doar ceva fizic care există în afara societăţii. Corpurile noastre sunt profund afectate de experienţele noastre sociale, ca şi de normele şi valorile grupurilor cărora le aparţinem. Recent sociologii au început să-şi dea seama de natura profundă a interconexiunilor dintre viaţa socială şi trup. Acest domeniu prin urmare reprezintă un domeniu nou, dar dintre cele mai incitante.
Sociologia corpului cuprinde mai multe teme fundamentale pe care Ie vom abordape parcursul capitolului. O temă majoră este legată de efectele schimbărilor sociale asupra corpului - aşa cum este evidenţiată pe parcursul cărţii însăşi schimbarea socială. O a doua temă este separarea crescândă a corpului de „natură" de ceea ce este de Ia sine înţeles în existenţa noastră. Corpurile noastre sunt invadate de influenţa ştiinţei şi a tehnologiei, generând noi dileme. Inventarea unei game de tehnologii de reproducere, de exemplu, a introdus noi opţiuni, dar a generat totodată intense controverse sociale. Vom studia pe parcursul capitolului două astfel de controverse, legate de ingineria genetică şi de avort.
Termenul de „tehnologie" n-ar trebui înţeles aici într-un sens limitai. în sensul său fundamental, face referire la tehnologiile materiale precum cele implicate în medicina modernă - de exemplu, aparatul de scanat care îi dă doctorului posibilitatea de a urmări dezvoltarea unui fat înainte de naştere. Dar trebuie de asemeni, să luăm
132
în considerare ceea ce Michel Foucault (1988) a denumit tehnologii sociale care afectează trupul Prin această expresie, el vrea să demonstreze că trupul reprezintă ceea ce noi trebuie să „creem", în loc să acceptăm pur şi simplu. O tehnologie socială reprezintă orice tip de intervenţie voită pe care o efectuăm în funcţionarea corpurilor noastre pentru a le schimba în anumite feluri. Un exemplu este regimul de slăbire, fundamental pentru anorexie.
In cele ce urmează, mai întâi vom analiza motivul pentru care bolile de nutriţie au devenit atât de obişnuite. Apoi vom vedea importanţa sociologică a tehnologiilor de reproducere. După aceea, vom studia

îngrijirea corpului în condiţiile sociale moderne - sănătatea şi asistenţa medicală. în cele din urmă, vom lua în considerare problema îmbătrânirii corpului. Asemenea multor altor aspecte din vieţile noastre în societăţile moderne, îmbătrânirea nu mai este ceea ce era odinioară! Procesul de îmbătrânire nu este pur şi simplu unul fizic, iar poziţia vârstnicilor în societatea noastră se schimbă în mod fundamental.

BOLILE DE NUTRIŢIE ŞI ÎNGRIJIREA CORPULUI

Pentru a înţelege motivul pentru care bolile de nutriţie au devenit atât de obişnuite în zilele noastre, trebuie să ne întoarcem cu gândul la schimbările sociale analizate anterior în carte. De fapt anorexia reflectă aspectele mai largi ale schimbării sociale, inclusiv impactul globalizării. Apariţia bolilor de nutriţie în societăţile occidentale coincide în mod direct cu globalizarea producţiei de alimente, care s-a accelerat în ultimii 30-40 de ani. Inventarea unor noi metode de congelare, plus folosirea transportului cu containere frigorifice au dat posibilitatea ca hrana să fie depozitată pentru lungi perioade de timp şi să fie livrată dintr-o parte a lumii în cealaltă. începând cu anii '50 (pentru cei care îşi puteau permite - actualmente majoritatea populaţiei din societăţile occidentale), rafturile din supermarket au fost încărcate cu alimente provenind din toate părţile lumii. Cea mai mare parte a acestor articole alimentare sunt disponibile tot timpul, nu doar când e sezonul lor, aşa cum se întâmpla înainte.

în ultimii ani, aproape oricine din Marca Britanie şi din celelalte societăţi dezvoltate a urmat un regim de slăbire. Aceasta nu înseamnă că toată lumea încearcă cu disperare să slăbească, ci că, atunci când toate alimentele sunt disponibile relativ tot timpul, trebuie să ne decidem ce anume mâncăm - să creem o dietă, în care „dieta" să însemne alimentele pe care le consumăm în mod obişnuit. în primul rând, trebuie să hotărâm ce anume mâncăm, în raport cu diferitele noi informaţii medicale cu care ne asaltează ştiinţa acum - de exemplu, că nivelul colesterolului reprezintă un factor favorizant pentru bolile de inimă. în al doilea rând, grija în privinţa conţinutului de calorii ale diferitelor alimente. într-o societate în care hrana se găseşte din abundenţă, avem posibilitatea pentru prima dată să ne modelăm corpurile în raport de obişnuinţele stilului nostru de viaţă (jogging, gimnastică aerobică) şi de ceea ce mâncăm. Bolile de nutriţie îşi au originile în oportunităţile, dar totodată în tensiunile profunde pe care le generează această situaţie.

80% dintre anorexici dovedesc adicţie la mişcarea fizică. Adicţia este o schemă impusă de comportament căreia individului îi este greu sau imposibil să se adapteze. De exemplu, Sally, o mamă de 28 de ani din Mideands, a suferit de anorexie după ce a devenit, aşa cum susţine, „o adeptă a exerciţiilor impuse". Ea a început să facă exerciţii după ce s-a despărţit de tatăl fiului ei. „în momentul în care s-a terminat relaţia, m-am simţit demoralizată şi am vrut să-mi dovedesc că am viaţa înainte şi că sunt puternică. Iniţial exerciţiile mi-au dat o stare de confort; bărbaţii îmi dădeau atenţie, iar orgoliul meu era satisfăcut. Acum am nevoie de o ardere constantă de calorii pentru a mă simţi normală." Obsesia ei în privinţa exerciţiilor fizice a persistat chiar şi după ce şi-a revenit de pe urma anorexiei (Walker, 1995).

De ce bolile de nutriţie le afectează pe femei în general, iar pe tinere în spe¬cial? Pentru început, trebuie subliniat că nu toţi cei care suferă de boli.de nutriţie sunt femei; aproximativ 10% sunt bărbaţi. Dar aceştia nu suferă de anorexie sau de bulimie atât de des ca femeile, pe de o parte datorită faptului că normele sociale acceptate în general pun accent pe importanţa atractivităţii fizice mai mult pentru femei decât pentru bărbaţi, şi pe de altă parte pentru că imaginile de trupuri mascu¬line dezirabile diferă de cele ale femeilor.
Atunci când bărbaţii s-au preocupat de îngrijirea atentă a corpului, idealul l-a constituit trupul musculos. Pentru mulţi bărbaţi care au început să facă asta, exerciţiile pentru mărirea masei musculare devin la fel de impuse sau adictive ca şi bolile de nutriţie pentru femei. în cartea sa Musclede exemplu, San Fussell descrie modul în care a început el exerciţiile de creştere a masei musculare, pentru a-şi anihila sentimentul de imperfecţiune pe care îl avea despre sine şi temerile că este „costeliv". După ce la început era slab, el a ajuns cu adevărat musculos - dar după aceea nu s-a mai putut opri. Nu mai putea să se ocupe de activităţile sale zilnice dacă nu includeau câteva ore de antrenament. Cel care face exerciţii pentru mărirea masei musculare nu este niciodată suficient de musculos, după cum anorexicul nu e niciodată suficient de slab (Fussell, 1991).
Unele femei au început să facă acum exerciţii pentru creşterea masei musculare, dar majoritatea nu se orientează în această direcţie atunci când încearcă să aibă un corp conform cu idealurile lor. Temerile lor se centrează asupra fricii de a fi grase. Idealul modern ale femeii dezirabile este cel al siluetei zvelte. Anorexia şi bulimia sunt tulburări ale femeii active. Ele nu se întâmplă, pur şi simplu, trebuie dobândite pe cale activă. Individul anorexie ţine un regim rigid şi poate face exerciţii aerobice în fiecare zi.
Anorexia şi alte boli de nutriţie reflectă o situaţie în care femeile joacă un rol mai important în societate decât înainte, dar continuă să fie apreciate atât după felul în care arată, cât şi după realizări. Bolile de nutriţie sunt înrădăcinate în sentimentul de ruşine legat de propriul corp. Femeia se simte nepotrivită şi imperfectă, iar temerile ei despre modul în care o percep ceilalţi se concentrează în părerile ei despre propriul trup. în acest moment, idealurile de slăbire devin obsesive - a pierde din greutate devine modalitatea de a face ca totul să fie normal în lumea ei. în momentul în care

începe să urmeze o cură de slăbire şi să facă exerciţii fizice, ea poate deveni blocată într-o schemă de refuz complet a mâncării sau de vomare a tot ceea ce a mâncat. Dacă schema nu este distrusă (iar anumite forme de psihoterapie şi de tratament medi¬cal s-au dovedit eficiente în acest sens), suferinda poate efectiv să moară de inaniţie.
CORPUL ŞI TEHNOLOGIILE DE REPRODUCERE
Răspândirea bolilor de nutriţie reflectă influenţa ştiinţei şi tehnologiei asupra stilurilor noastre de viaţă în prezent, numărarea caloriilor a devenit posibilă doar prin progresul tehnologiei. Dar impactul tehnologiei este întotdeauna condiţionat de factori sociali. Avem acum mult mai

multă autonomie asupra corpului decât înainte, o situaţie care creează noi posibilităţi de tip pozitiv, dar şi noi temeri şi probleme.
Ceea ce se petrece face parte din ceea ce sociologii denumesc socializarea naturii. Această expresie se referă la faptul că fenomene care erau „naturale", sau date ale NATURII, au devenit acum sociale - ele depind de propriile noastre decizii sociale. Un exemplu îl reprezintă reproducerea umană. Timp de sute de ani, vieţile celor mai multe femei erau dominate de naşterea copiilor şi de creşterea acestora. In epoca premodernă, contracepţia era ineficientă sau, în anumite societăţi, necunoscută. Chiar şi în Europa secolului al XVIII-lea, se obişnuia ca femeile să aibă 20 de naşteri (deseori implicând avorturi şi decese ale copilului). Metodele contraceptive îmbunătăţite au ajutat la schimbarea acestei situaţii într-o manieră fundamentală. Departe de a mai fi „naturală", este ceva aproape nemaiîntâlnit în ţările industrializate ca femeile să aibă atâtea sarcini. Progresele înregistrate în tehnologia contraceptivă dau posibilitatea majorităţii femeilor şi bărbaţilor să controleze momentul în care vor să facă copii.
Contracepţia este doar un singur exemplu de tehnologie a reproducerii. în continuare sunt descrise câteva alte domenii, în care procesele naturale au devenit sociale.
Naşterea
Ştiinţa medicală nu a fost totdeauna parte a proceselor majore implicate începând cu naşterea şi până la moarte. Supravegherea medicală a sarcinii şi a naşterii s-au dezvoltat încet, pe măsură ce medicii locali şi moaşele avi fost înlocuiţi de specialişti în pediatrie. Astăzi, în societăţile industrializate, majoritatea naşterilor au loc într-un spital cu ajutorul unei echipe medicale specializate.
In trecut, cei care deveneau părinţi trebuiau să aştepte până în ziua naşterii pentru a afla sexul noului-născut şi dacă acesta va ii sănătos. Astăzi, testele prenatale cum ar fi sonograma (o imagine a fătului produsă prin ultrasunete) şi amniocenteza (care scoate o parte din lichidul amniotic din jurul fătului) pot fi folosite pentru descoperirea înainte de naştere a unor anomalii structurale sau cromozomiale. Astăzi, noi tehnologii oferă cuplurilor şi societăţii, noi decizii etice şi juridice. Atunci când

este detectată o malformaţie, cuplul poate alege între a avea sau nu copilul, ştiind că va suferi de un handicap grav.
Ingineria genetică: bebeluşi după model
în prezent, o mare parte a efortului ştiinţific este dedicat extinderii ingineriei genetice; cu alte cuvinte, intervenţia în compoziţia genetică a fătului pentru influenţarea dezvoltării sale ulterioare. Impactul social al ingineriei genetice este acela de a începe să producă dezbateri aproape la fel de intense ca şi cele generate de problema avortului. După spusele adepţilor săi, ingineria genetică ne poate aduce multe beneficii. De exemplu, e posibil să identificăm factorii genetici care fac anumite persoane vulnerabile la unele boli. Reprogramarea genetică va face, în aşa fel încât, aceste maladii să nu mai fie moştenite de la o generaţie la alta. Vom putea să „modelăm" corpurile înainte de naştere, din punct de

vedere al culorii pielii, a culorii părului şi a ochilor, a greutăţii şi aşa mai departe.
Acesta este un exemplu elocvent pentru amestecul de oportunităţi şi de probleme pe care ni le creează socializarea crescândă. Cc alegeri vor face părinţii atunci când vor avea posibilitatea de a-şi modela bebeluşii şi ce limite ar trebui impuse acestor alegeri? E puţin probabil că ingineria genetică poate fi ieftină. înseamnă oare acest lucru că cei care îşi pot permite să plătească vor avea posibilitatea de a înlătura prin programare orice trăsătură fizică a copilului, pe care o consideră de nedorit? Ce se va întâmpla cu copiii grupurilor mai puţin favorizate, care vor continua să se nască pe cale naturală?
Unii sociologi au afirmat că accesul diferenţiat la ingineria genetică ar putea conduce la apariţia unei „subclase biologice". Cei care nu posedă avantajele biologiei pe care le produce ingineria genetică pot fi supuşi discriminării, de către cei care beneficiază de aceste avantaje. Ei ar putea avea dificultăţi în a găsi slujbe şi asigurări de viată sau de sănătate.
' . • y
Dezbatere în legătură cu avortul
Dilema etică cea mai controversată creată de tehnologiile de reproducere în societăţile modeme este aceasta; în ce condiţii poate fi avortul acceptat de femei? Dezbaterea legată de avort a devenit atât de aprinsă tocmai din pricina faptului că ea este centrată pe aspectele etice fundamentale la care nu se găsesc cu uşurinţă soluţii. Cei care sunt „pro viaţă" consideră că avortul este un păcat, cu excepţia împrejurărilor când acesta este necesar, pentru că este echivalentul crimei. Pentru ei, aspectele etice sunt mai presus de orice, subsumate valorii care trebuie acordate vieţii umane. Cei care sunt „pro alegere" susţin că cel mai important considerent trebuie să fie controlul mamei asupra propriului corp.
Dezbaterea a condus la numeroase episoade violente. Se va putea oare rezolva vreodată? Un teoretician de frunte al legii şi societăţii, Ronald Dworkin (1993), a sugerat că există această posibilitate. El susţine că divizările intense dintre cei care

sunt „pro viaţă" şi cei care sunt „pro alegere" ascund surse profunde de acord între cele două tabere, iar acest lucru constituie o sursă de speranţă. In perioadele anterioare ale istoriei, viaţa era deseori relativ simplă. In prezent, însă, s-a ajuns la o considerabilă apreciere a valorii vieţii umane. Fiecare tabără acceptă această valoare, dar o interpretează în mod diferit, unii punând accentul pe interesele copilului, ceilalţi pe interesele mamei. Dacă cele două tabere pot fi convinse să realizeze că împărtăşesc o valoare etică comună - sugerează Dworkin - ar putea fi un posibil dialog constructiv.
BUNA FUNCŢIONARE A CORPULUI: IMAGINI DESPRE SĂNĂTATE ŞI BOALĂ
Vloarea vieţii umane reprezintă totodată valoarea fundamentală care se află la baza dezvoltării sistemelor de îngrijire a sănătăţii în societăţile moderne. „Sănătate" şi „boală" sunt termeni definiţi din punct de vedere

cultural şi social. Culturile diferă din punctul de vedere a ceea ce consideră ele a fi sănătos şi normal, aşa după cum a demonstrat discuţia despre bolile de nutriţie. Toate culturile au cunoscut concepte despre sănătatea fizică şi boală, dar cea mai mare parte din ceea ce noi recunoaştem acum ca fiind medicină reprezintă urmarea dezvoltărilor din societatea occidentală de-a lungul ultimelor trei secole. în societăţile premoderne, familia era principala mstitutie care făcea fată bolii sau suferinţei. întotdeauna au existat indivizi care s-au
> > s
specializat ca vindecători, folosind un amestec de remedii fizice şi magice, iar multe dintre aceste sisteme tradiţionale de tratament supravieţuiesc în culturile non- occidentale din lume. De exemplu, medicina ayurvedică (vindecare tradiţională) este practicată în India de două mii de ani încoace. Ea se bazează pe o teorie a echilibrului aspectelor psihologice şi fizice ale personalităţii, ale căror dezechilibre sunt tratate prin remedii nutriţionale şi herbalc. Medicina populară chineză se bazează, în mod asemănător, pe concepţia armoniei globale a personalităţii, implicând folosirea ierburilor şi acupunctura posibil o tehnică în care acele sunt introduse în mod stra¬tegic în pielea pacientului.
Medicina modernă a introdus o opinie despre boală care consideră originile şi tratamentul său ca fiind fizice şi explicabile în termeni ştiinţifici. Aplicarea ştiinţei la diagnosticul şi tratamentul medical a reprezentat caracteristica majoră a dezvoltării sistemelor modeme de îngrijire a sănătăţii. Alte caracteristici, strâns legate de acestea, au fost acceptarea spitalului ca loc în care sunt tratate bolile grave şi dezvoltarea profesiunii medicale care presupune folosirea unor coduri etice recunoscute şi cu o semnificativă putere socială. Opinia ştiinţifică despre boală a fost legată de necesitatea de a face instrucţia medicală să fie sistematică şi pe termen lung; vindecătorii autodidacţi au fost excluşi. Cu toate că practica medicală profesională nu se limitează ia spitale, spitalul a oferit un cadru în care doctorii au fost capabili pentru prima oară să trateze şi să studieze pacienţi în număr mare, în circumstanţe care permit aplicarea şi concentrarea tehnologiei medicale.

în vremurile medievale, bolile majore erau maladiile infecţioase cum ar fi tuberculoza, holera, malaria şi ciuma. Ciuma, sau Moartea Neagră, din secolul al XIV-lea (care a fost răspândită de puricii purtaţi de şobolani), a ucis un sfert din populaţia Angliei şi a devastat întinse regiuni din Europa. Maladiile infecţioase au devenit acum o cauză minoră a morţii în ţările industrializate, iar mai multe dintre ele au fost eradicate. în.ţările industrializate, cele mai comune cauze de deces le reprezintă bolile neinfecţioase cum ar fi cancerul şi maladiile cardiace. în timp ce, în societăţile premoderne rata cea mai mare de deces era în rândul bebeluşilor şi a copiilor mici, în prezent rata mortalităţii (proporţia din populaţie care moare în fiecare an) creşte o dată cu vârsta.
în ciuda prestigiului pe care l-a dobândit medicina modernă, îmbunătăţirile în asistenţa medicală joacă doar un rol minor în declinul ratei mortalităţii înainte de secolul XX. Igiena efectivă, nutriţia

corespunzătoare şi specializarea au avut o influenţă mai mare, mai ales în reducerea ratelor de mortalitate infantilă şi în rândul copiilor mici. Medicamentele, progresele chirurgiei şi antibioticele nu au diminuat în mod semnificativ ratele mortalităţii decât mult după începutul secolului XX. Antibioticele folosite pentru tratarea infecţiilor bacteriene au devenit disponibile pentru prima dată între anii 1930-1940, iar imunizările (împotriva unor boli precum poliomielita) au fost realizate ulterior.

Boala şi sănătatea în ţările dezvoltate

în cadrul societăţilor industrializate, există deosebiri semnificative în distribuţia maladiilor majore. Aproximativ 70% din decesele dintre ţările occidentale sunt generate de patru tipuri majore de boli: cancer, maladii cardiace, infarct şi boli de plămâni. Au fost realizate progrese în înţelegerea originilor lor şi în controlarea efectelor lor, dar nici una dintre ele nu a fost vindecată în mod efectiv. Având în vedere că distribuţia acestor patru tipuri de maladii variază în funcţie de ţară, regiune, clasă socială, pare evident că ele sunt legate de regimul alimentar şi de stilul de viaţă. Indivizii aflaţi în poziţii socio-economice mai dezvoltate sunt în medie mai sănătoşi, mai înalţi şi mai puternici şi trăiesc mai mult decât cei mai defavorizaţi aflaţi pe scara socială. Deosebirile cele mai mari sunt în privinţa mortalităţii infantile (copiii care mor în primul an de viaţă) şi a celei a copiilor, dar oamenii săraci riscă mai mult decât oamenii bogaţi, să moară la diferite vârstele. Există mai multe motive datorate acestui fapt. Oamenii din sectoarele mai bogate

ale societăţii tind să urmeze regimuri alimentare superioare şi un acces mai mare la

asistenţa medicală şi sunt mai multe şanse ca ei să profite de acest acces. Condiţiile

de muncă afectează de asemeni sănătatea. Cei care lucrează în birouri sau acasă

riscă într-o mai mică măsură să se rănească sau să se accidenteze cu diverse substante,

i "

de exemplu. Extinderea bolilor generate de industrie este dificilă de calculat, pentru că nu totdeauna este posibil de stabilit dacă o boală este dobândită datorită condiţiilor

de lucru sau altor surse. Totuşi, anumite boli profesionale sunt bine determinate: bolile de plămâni sunt răspândite în minerit, ca urmare a inhalării de praf; munca în mediile în care se foloseşte azbest s-a dovedit a produce anumite tipuri de cancer.

Jake Najman a cercetat recent dovezile care pun sănătatea în legătură cu domeniile economice. Totodată el a luat în calcul cele mai bune strategii care pot fi folosite pentru îmbunătăţirea sănătăţii grupurilor sărace ale societăţii. După ce a studiat date referitoare la mai multe ţări, el a concluzionat că pentru oamenii care se încadrează în procentul de 20% dintre cei mai săraci, calculaţi în funcţie de venit, rata mortalităţii era de 1,5 până la 2,5 ori mai mare decât a celor situaţi în procentul de 20% cu

cel mai mare venit. Acelaşi lucru e valabil pentru speranţa de viaţă — speranţa indivizilor în şansele de existenţă.'

Cum poate fi combătută influenţa sărăciei? Programele extinse de educaţie sanitară şi de prevenire a bolilor reprezintă o posibilitate. Dar atari programe tind să funcţioneze în rândul grupurilor prospere, bine-educate şi în orice caz, de obicei produc doar mici schimbări de comportament. Acccsul sporit la serviciile medicale poate ajuta dar probabil într-o măsură limitată. Najman susţine că singura atitudine cu adevărat eficientă este aceea de a ataca însăşi sărăcia, pentru a reduce diferenţa de venit dintre bogaţi şi săraci (Najman 1993).

Boala ca stigmat: impactul SIDA

Nu toate maladiile sunt găsite frecvent printre cei mai săraci faţă de cei aflaţi grupurile persoanelor bogate. De exemplu, anorexia este comună printre cei din mediile socio-economice înalte. Acelaşi lucru e adevărat despre SIDA (Sindromul imuno-deficienţei dobândite), cel puţin în Marea Britanie şi în alte ţări industrializate.

SIDA este o boală misterioasă, care nu se ştie de unde a apărut, devenind un risc major pentru sănătate în mai puţin de 25 de ani. Ea produce distrugerea sistemului imunitar al organismului, nu provoacă moartea, dar cel suferind cade pradă unei serii întregi de maladii fatale. Toţi cei care sunt infectaţi cu virusul de care majoritatea cercetătorilor din domeniul medicinei consideră că este legat HIV (Human Immuno Deficiency Virus), se pare că dezvoltă mai devreme sau mai târziu SIDA. Se crede că SIDA este transmisă fie prin contact direct, sânge-la-sânge (aşa cum se petrece în transfuziile sanguine sau atunci când cei care utilizează droguri folosesc aceleaşi ace) sau pe cale sexuală (spermă sau secreţie vaginal ă).

Nu se ştie dacă SIDA îşi are originile în socializarea naturii, ca rezultat neintenţionat al intervenţiei umane. Unii au sugerat această posibilitate. De exemplu, s-a speculat ideea că maladia poate constitui rezultatul experimentelor cu arme de război bacteriologice, care au creat pe nesimţite un virus mortal. Alţii susţin că SIDA şi virusul HIV au existat şi înainte, poate de câteva secole, în anumite părţi ale lumii. In conformitate cu această teorie, simptom ele recunoscute acum de SIDA ar fi putut în trecut să fie considerate în mod eronat ca aparţinând altor boli.

O caracteristică distinctivă a maladiei SIDA, în comparaţie cu majoritatea celorlalte maladii, este aceea că poate fi transmisă pe cale sexuală. Boala a apărut

pentru prima dată în America de Nord în rândul grupurilor homosexuale masculine şi iniţial atât cercetătorii din domeniul medicinii cât şi publicul au considerat-o drept o maladie a homosexualilor. SIDA a intrat în conştiinţa publică la începutul anilor "80, într-o perioadă în care se părea că multe dintre prejudecăţile la adresa homosexualităţii se diminuau. Dar maladia le părea celor dezgustaţi de homosexualitate, mai ales grupărilor religioase, că oferă o justificare concretă a opiniilor ostile. Ideea că SIDA reprezintă o molimă trimisă de către Dumnezeu pentru a pedepsi perversiunea şi-a găsit expresie în anumite reviste medicale,

recunoscute. Un editorial dintr-o revistă medicală întreba: „E oare posibil să fim martorii adeveririi previziunii Sfântului Pavel, sub forma unei dezordini moderne comunicabile: «Dreapta pedeapsă pentru păcatul lor»?" (Altman, 1986).
Rapida răspândire a SIDA s-a datorat fară îndoială într-o oarecare măsură oportunităţilor sporite de care se bucură relaţiile homosexuale şi care sunt oferite de subculturile homosexualilor din America de Nord şi nu numai. în fapt, la început SIDA părea a se limita în mod aproape exclusiv la marile oraşe americane cu un număr de .indivizi homosexuali semnificativ. Titlurile din presă au dat tonul de la bun început: „Ciuma homosexuală îi dă peste cap pe detectivii medicali" {Philadel¬phia Daily News, 9 august 1982) „A fi homosexual reprezintă un risc pentru sănătate" [Saturday Evening Post, octombrie 1982); „Molima homosexuală a ajuns în Canada" (Toronto Star). Revista Us relata: „Homosexualii masculini nu mai sunt atât de pederaşti." La vremea respectivă, se ştia că, probabil o treime din cei care aveau SIDA în Statele Unite nu erau homosexuali, dar în cadrul publicităţii iniţiale acest lucru a fost practic ignorat.
Când actorul de film Rock Hudson a murit de SIDA în 1985, ceea ce a şocat o mare parte a opiniei mondiale a fost faptul că acest simbol al virilităţii masculine era homosexual. în loc să caute sursa maladiei într-un anumit virus, cercetătorii au încercat la început să-i descopere originile în aspecte specifice ale practicilor homosexuale. Descoperirea că SIDA poate fi transmisă prin contact heterosexual a obligat apoi la o reconsiderare; cea mai mare parte a dovezilor'în acest sens au provenit din Africa Centrală, unde SIDA era răspândită, dar nu se afla într-o relaţie deosebită cu homosexualitatea masculină. Molima homosexuală a devenit în scurt timp definită de către presă drept un „coşmar heterosexual."
Impactul SIDA are mari şanse de a influenţa numeroase forme de comportament sexual. în comunitatea homosexuală, sunt deja sesizabile schimbări însemnate; nivelul relaţiilor sexuale întâmplătoare s-ar recfus drastic. Unele dintre practicile homosexuale unanim condamnate se dovedesc, în mod paradoxal, a fi unele dintre cele mai sigure. De exemplu, activităţile sado-masochiste care implică producerea unei stări de jenă sau de durere partenerului sunt sigure pentru că nu produc contactul genital. Dilema cu care se confruntă comunităţile de pederaşti este aceea de a găsi procedee de „sex protejat", îndepărtând atacurile reînnoite la care este supusă comunitatea homosexualilor.

SIDA şi populaţia heterosexuală
în termeni medicali, SIDA reprezintă o ţintă în mişcare, nouă şi evazivă. Cunoştinţele medicale despre această maladie suferă transformări relativ rapide, iar în prezent ea a devenit o epidemie la nivel global. Numărul adevărat al persoanelor infectate cu virusul HIV nu este cunoscut, dar estimările aproximative se ridică la nivelul cifrei de 13 milioane pe tot globul (vezi tabelul 6.1.)

Sursa: Miche! Kidron şi Ronald Segal, The state of the World Atlas, Sth end, ¡995
Aproximativ 500.000 dintre aceştia se găsesc în Europa, un milion în America de Nord, America Latină şi Caraibe şi peste opt milioane în Africa. Impactul masiv al epidemiei urmează să-şi facă apariţia, din pricina perioadei de care are nevoie infectarea cu HIV pentru a se transforma în SIDA. în prezent, majoritatea celor afectaţi din lume sunt heterosexuali. Pe tot globul, cel puţin patru infectări cu HIV sunt contractate pe cale heterosexuală pentru fiecare caz de infectare pe cale homosexuală. Organizaţia Mondială a Sănătăţii estimează că până în anul 2000, 30 de milioane de adulţi şi zece milioane de copii vor fi infectaţi. Faptul că la început SIDA a fost prezentă predominant în rândurile homosexualilor a servit la revigorarea prejudecăţilor împotriva homosexualităţii. Totuşi, fiind relativ nouă dar înspăimântătoare, SIDA provoacă temeri şi ostilităţi inde¬pendent de acest fapt. Unele dintre acestea au fost exploatate în filmul Philadelphia, în care un suferind de SIDA, interpretat de Tom Hanks, îşi pierde slujba atunci când patronii află despre boala sa. El este concediat nu pentru că este homosexual, ci din pricina anxietăţii or generate de maladia sa. Filmul urmăreşte lupta sa împotriva bolii şi a celor care încercau marginalizarea sa abuzivă - respectiv a patronilor firmei pentru care lucra.
141
SIDA reprezintă un exemplu de maladie ca stigmat. Un stigmat este orice caracteristică prin care un individ sau un gaip se diferenţiază de majoritatea populaţiei, urmarea fiind că individul sau grupul este tratat cil suspiciune sau ostilitate. Majoritatea formelor de boală provoacă sentimente de simpatie sau compasiune printre cei non- suferinzi. însă atunci când o boală este considerată ca fiind infecţioasă sau este percepută ca o marcă a dezonoarei sau ruşinii, e posibil ca cei suferinzi să fie respinşi de populaţia „sănătoasă". Acest lucru era adevărat despre cei atinşi de lepră în evul mediu, despre care se credea, simplist că sunt nişte păcătoşi pedepsiţi de către Dumnezeu şi din acest motiv erau dezmoşteniţi şi obligaţi să trăiască separat în locuri izolate, specifice. într-un fel mai puţin extrem. SIDA provoacă deseori o astfel de stigmatizare în ziua de azi - în ciuda faptului că, asemenea leprei, pericolul molipsirii cu o astfel de maladie în situaţii obişnuite este aproape nul.
Nu există tratamente eficiente pentru SIDA, cu toate că anumite medicamente par a-i întârzia progresia. Deşi o persoană care este pozitivă HIV poate trăi mulţi ani fără a avea SIDA, în momentul în care apare maladia este efectiv condamnată la moarte. Efectul ei este deosebit de tragic, datorită faptului că este cea mai comună boală printre grupele de vârstă tânără. Din acest punct de vedere, ea nu se aseamănă cu alte boli fatale din societăţile industrializate din prezent, care, în majoritate lovesc în grupele de vârstă mai înaintată.
îmbătrânirea şi predispoziţia spre boală nu sunt nicicum acelaşi lucru, aşa cum se va arăta la sfârşitul capitolului. Dar de când bolile infecţioase precum holera şi tuberculoza au fost învinse în zonele industrializate de pe glob, sistemele de asistenţă medicală s-au concentrat în principal

asupra combaterii şi tratării bolilor care devin obişnuite o dată cu îmbătrânirea. în secţiunile următoare, voi cerceta mai amănunţit sistemele de asistenţă medicală, concentrându-mă asupra celor din Marea Britanie şi Statele Unite. Apoi vom studia în mod direct problema îmbătrânirii.

SISTEME DE ASISTENTĂ MEDICALĂ

»

Asistenta medicală în Marea Britanie

Practic toate ţările industrializate, cu excepţia Statelor Unite, posedă sisteme dezvoltate de servicii medicale oferite publicului. De exemplu, The National Health Service (NHS)* dki Marea Britanie a fost întemeiat în 1948. Principiul declarat care stă la baza sa este acela că accesul la îngrijirea sănătăţii trebuie să depindă de nevoia medicală şi nu de posibilitatea de a plăti.

NHS este finanţat din veniturile guvernului, care reprezintă o parte din impozite. Accesul la un medic care practică medicina generală şi tratamentul spitalicesc este liber pentru toţi. Medicamentele obţinute prin reţetele date de către medici au fost iniţial oferite gratis, dar legislaţia recentă a guvernelor a introdus un sistem de plăţi parţiale. Atunci când NHS a fost organizat spre a oferi asistenţa medicală publică,

*-Sistemul Naţional de Sănătate.

presiunea exercitată de corpul medical, printre altele, a făcut în aşa fel încât paralel să activeze asistenţa medicală particulară. Cu toate că majoritatea medicilor generalişti lucrează exclusiv pentru NHS, un marc procent dintre aceştia îşi păstrează cabinetele particulare. Există câteva spitale şi facilităţi de asistenţă sanitară particulare, împreună :u personalul medical care lucrează în mod exclusiv în sectorul privat, iar fondurile şi plăţile, sunt deseori legate de scheme de asigurări de sănătate private. Doar o mică parte a populaţiei, însă, sunt membri ai unor astfel de scheme.

Medicii generalişti au un rol fundamental în filtrarea accesului pacienţilor la Tratamentele medicale specializate. Cetăţeanul englez merge la medicul generalist în medie de patru ori pe an. Medicii generalişti tratează în mod direct aproximativ 90% din toate maladiile, căci fiecare dintre ei posedă o listă de pacienţi înregistraţi (până la un număr maxim stabilit de către NHS). Pacienţii care merg la medicii generalişti nu au dreptul intrinsec de a fi trimişi la medici specialişti, această problemă rămâne îa latitudinea generalistului. Din cauza faptului că specialiştii nu sunt capabili să-şi facă reclamă chiar şi dorinţa personală de a merge la un medic generalist particular poate întâmpina greutăţi, dacă generalistul nu este de acord.

Doctorul nu va mai reveni în vizită. EI zice că n-ar fi o idee rea să mai treci tu pe la el când te simţi mai bine!

Unitatea de bază care administrează NHS în prezent este The District Health Authority (DHA). DHA-urile sunt alcătuite din persoane nominalizate din conducerea locală, membri ai corpului medical şi oameni selectaţi din grupurile de interes,

locale şi din asociaţiile de voluntari. în principiu, DHA-urile trebuie să reflecte compoziţia comunităţii în ansamblu din punctul de vedere al unor caracteristici cum ar fi clasa socială şi grupul etnic; în practică, ele au tendinţa de a fi un domeniu al clasei de mijloc. Prezenţa în DHA a persoanelor difr corpul medical este justificată datorită cunoştinţelor lor specializate. Totuşi, merită să observăm că această situaţie nu se găseşte în alte domenii ale conducerii locale, unde angajaţilor le este interzis prin lege să îşi depună candidatura pentru a fi aleşi în comitetele din cadrul propriilor organizaţii (Kingdom, 1991).

Un raport guvernamental oficial despre NHS efectuat de către guvernul con¬servator în 1989 a introdus schimbări pentru combaterea birocraţiei, pentru a intro¬duce o mai puternică „competiţie internă" şi pentru a se promova o mai mare eficienţă managerială. Reforma sugera că managementul local, orientat către nevoile locale, reprezintă cea mai bună garanţie a eficienţei. Autorităţile sanitare trebuie să beneficieze de o libertate mai mare, prin diminuarea supravegherii de către organismele guvernamentale superioare. Organizaţiile NHS trebuie să devină ceva asemănător „firmelor flexibile" care apar în industrie (vezi capitolul 12, „Munca şi viaţa economică").

Una dintre cele mai controversate inovaţii a fost aceea că spitalele particulare au posibilitatea de a deveni trusturi independente. în virtutea acestei scheme, spitalele sunt încurajate să devină autonome în găsirea fondurilor lor. Ele sunt capabile să pornească de la nivelurile sal ari ale convenite la, nivel naţional, să strângă capital din surse comerciale şi să genereze surplusuri. în 1996, multe spitale importante au avut opţiuni în acest sens, şi e posibil ca şi altele să urmeze această cale. Totuşi, criticii susţin că astfel de spitale au şanse de a prospera doar în zonele bogate, că ele vor dubla în mod inutil echipamentul costisitor pe care l-ar putea avea celelalte spitale şi că ar putea şovăi în îngrijirea pacienţilor al căror tratament este deosebit de scump (Mohan, 1991).

Ca şi în majoritatea aspectelor asistenţei medicale, evaluarea reformelor NHS nu este uşoară. Implicaţiile sunt complexe; asupra reformelor s-au făcut puţine cercetări, iar consecinţele pe termen lung vor avea nevoie de mulţi ani pentru a putea fi evaluate. în plus, reformele includ o mare varietate de schimbări organizaţionale. Studiind dovezile disponibile, Iulian Le Grând trage concluzia că există în orice caz potenţial pentru câştiguri reale în domeniul calităţii îngrijirii pacientului şi în cel al eficacităţii. Introducerea competiţiei între diferite sectoare ale NHS - este el de părere - a adus în ansamblu mai multe beneficii decât rezultate negative (Le Grand, 1994).

Asistenţa medicală în Statele Unite

In Statele Unite se cheltuieşte anual o sumă enormă dc bani pentru sănătate - de fapt, un procent mai mare din cheltuielile totale decât în oricare altă ţară (vezi tabelul 6.1.). Serviciile medicale americane sunt suportate în primul rând de programe de asigurări private, suplimentate de programe guvernamentale - Medicare pentru cei vârstnici şi Medicală pentru cei săraci. Sistemul de asistenţă medicală din Statele Unite este mult mai fragmentat şi mai divers decât în majoritatea celorlalte ţări

unde există programele de sănătate guvernamentale globale. De exemplu, spitalele din SUA sunt proprietatea guvernelor federale sau a celui de stat, ale autorităţii oraşului sau ţinutului, ale organizaţiilor private, ale ordinelor religioase, ale grupurilor non-profit de voluntari sau a unei combinaţii între acestea.

Datorită nivelului crescut de sănătate al ţării şi sumelor considerabile cheltuite pentru industriile de asistenţă medicală, Statele Unite au rezultate slabe la anumiţi indici de bază ai sănătăţii. De exemplu, ţara se situează pe poziţii inferioare la două dintre cele mai comune criterii referitoare la bunăstarea fizică a populaţiei: speranţa mediei de viaţă şi rata mortalităţii infantile. Speranţa de viaţă este mai ridicată decât în majoritatea ţărilor europene, iar ratele mortalităţii infantile sunt mai scăzute. Un motiv este acela că există aproximativ 37 de milioane de oameni care nu posedă asigurări de sănătate private şi care practic nu au acces la asistenţa medicală publică.

Logica sistemului de asistenţă medicală american se bazează pe ideea că, competiţia produce cele mai ieftine, servicii, din cauză că dă posibilitatea consumatorilor să aleagă. Punctele slabe ale acestei atitudini sunt bine cunoscute. Consumatorii nu pot beneficia cu promptitudine din lipsa banilor serviciile oferite de medici atunci când sunt bolnavi, şi de obicei nu au capacitatea de a judeca din punct de vedere tehnic, servicii care le sunt oferite. Cei cu resurse insuficiente au un acces limitat la serviciile medicale. Oamenii înstăriţi sunt deseori capabili să îşi plătească îngrijiri medicale superioare faţă de cei care au o situaţie financiară precară. Cei complet acoperiţi de asigurarea medicală sunt mai puţin stimulaţi să caute îngrijiri mai ieftine. Rezultatul general este un sistem de îngrijire a sănătăţii care se dovedeşte a fi scump. în raport cu nivelurile de sănătate la care s-a ajuns şi în care există lacune serioase în ceea ce priveşte îngrijirea de ansamblu a populaţiei.

Tabel 6.1. Durata de viaţă, sănătatea şi averea

Ţările în ordinea speranţei de viaţă	Poziţia în lume	Speranţa de viaţă îa naştere, 1992, în ani	Cheltuieli totale pentru sănătate % din PNB	Cheltuieli pentru sănătate, pe cap de locuitor, 1991 (dolari SUA)
Japonia	1	78,6	6,8	1,771
Suedia	4	77,7	8,8	2,372-
Spania	5	77,4	6,5	877
Grecia	6	77,3	4,8	274
Canada	7	77,2	'9,9	1,847
Olanda	8	77,2	8,7	1,664
Australia	11	76,7	8,6	1,466
Franţa	12	76,6	9,1	1,912
Israel	13	76,2	4,2	509
Marea Britanie	14	75,8	6,6	1,003
Germania	17	75,6	9,1	1,782
SUA	18	75,6	13,3	2,932
irlanda	22	75,0	8,0	.886

Sursa: Banca Mondială, Raportul de dezvoltare mondială pe 1994] datele despre cheltuielile totale pentru sănătate în procente din PNB erau

similare în 1996, vezi The Economist, The Pocket. World in Figurez, 1996.
10.
145
Evaluare
Evaluarea schemelor de îngrijire a sănătăţii ne conduce în cele din urmă la anumite întrebări fundamentale la care trebuie găsite răspunsuri. Noi trebuie, în mod colectiv, să luăm anumite hotărâri fundamentale. De exemplu, contează vârsta pacientului? Ar trebui oare să facem mai multe eforturi spre a salva vieţile oamenilor tineri decât ale celor mai vârstnici? Trebuie socotite mai importante anumite aspecte cum ar fi cele de avere şi aparenţă fizică decât altele? Dacă da, din ce cauză? La aceste întrebări nu se pot da răspunsuri simple. în Marea Britanie şi în celelalte ţări industrializate, viitorul aparţine probabil iniţiativelor care nu sunt legate de costuri, ci de schimbarea practicilor curente prin distanţarea faţă de tratamentul „până la ultima suflare" a maladiilor şi orientarea către medicina preventivă şi adoptarea unor modalităti de viată mai sănătoase.
SĂNĂTATEA ŞI MEDIUL ÎNCONJURĂTOR
Sănătatea noastră este în mod vădit legată de mediul înconjurător, atât la nivel local, cât şi pe plan global. Nimeni nu cunoaşte cu exactitate gradul în care ameninţările la adresa ecosistemelor globale din prezent sunt legate de configuraţiile de sănătate şi de boală, dar anumite fonne de degradare a mediului generează cu siguranţă riscuri pentru sănătate. Protecţia mediului reprezintă astfel o parte importantă a medicinei preventive.
Luaţi ca exemplu smog-ul (poluarea) din oraşe, provocat în principal de emisiile de gaze ale vehicolelor. Smog-ul este o problemă persistentă în Londra şi în majoritatea marilor oraşe europene şi americane.
Multă vreme, s-a crezut că poluarea aerului a afectat în mod defavorabil doar persoanele suferind de astm sau de emfizem- în special copiii. Acum se consideră că îmbolnăvirea plămânilor şi alte probleme respiratorii îşi pot face apariţia în organismul oricămi adult atunci când calitatea aerului scade sub o anumită limită. Ce e de făcut? Singura soluţie fezabilă este aceea de a distruge poluarea pe care o reprezintă maşina sau de a ne orienta cu toţii vehiculele electrice.
A
Insă economiile moderne sunt puternic centrate pe maşină şi pe industriile bazate pe aceasta. Va fi nevoie de schimbări sociale majore pentru a produce un mediu mai curat şi mai sănătos. Problema poluării aerului şi cea a maşinei reprezintă doar unul dintre numeroasele problematici legate de mediu. Conform unei estimări, în ultimii 40 de ani, de când a început dezvoltarea globală, s-a distrus într-o mai mare măsură cadrul fragil al biosferei decât pe parcursul ultimilor două sau trei milioane de ani (Goldsmith, 1988). Ross Hume Hali este de părere că sistemele de îngrijire a sănătăţii ar trebui să fie antrenate în protecţia mediului.
Pe de o parte sunt ecologiştii care prezintă cu de-amăruntul degradarea ecologiei

pământului, pe de alta sunt autorităţile sanitare care nu reuşesc să vadă degradarea...
[în momentul de faţă] identificăm un risc pentru sănătate şi o acţiune curativă legată

de acesta... Opusul acestei abordări, atitudinea preventivă, nu poate aştepta identificarea unor dovezi specifice ale legăturilor cauză-efect. într-o manieră foarte simplă spunem că nu cunoaştem ce efect anume asupra sănătăţii are un impact ecologic, în aşa fel încât să nu aruncăm la întâmplare reziduurile toxice, de exemplu, sau să nu distrugem ecosisteme - punct (Hall, 1990).

SĂNĂTATEA ŞI ÎMBĂTRÂNIREA

Problemele îngrijirii sănătăţii nu pot fi departajate de faptul că trăim într-o societate în care există bătrâni, în cadrul căreia proporţia de oameni în vârstă de 65 sau mai mult, sporeşte în mod constant. în acelaşi timp, problema importanţei sociale a îmbătrânirii este cu mult mai largă. Din punctul de vedere a ceea ce este bătrâneţea de fapt - oportunităţile pe care le oferă şi greutăţile pe care le poartă - se schimbă în mod dramatic. Aici sunt implicate două procese complet contradictorii. Pe de o parte, în societăţile modeme oamenii în vârstă pot avea un statut inferior prin faptul că sunt mai neputincioşi decât cei din societăţile premoderne. în aceste culturi, ca şi în societăţile non-occidentale din prezent (cum sunt India şi China), se consideră că bătrâneţea este purtătoare de înţelepciune, iar cei mai bătrâni oameni dintr-o anumită comunitate erau, de obicei, principalii lor factori care influenţau luarea decizilor. în prezent, vârsta din ce în ce mai înaintată aduce în mod predilect cu ea un fapt contrar. într-o societate care suferă schimbări constante, cum este cea în care trăim, acumularea cunoştinţelor de către oamenii mai în vârstă nu le mai pare celor tineri o sursă valoroasă de înţelepciune, ci doar un lucru demodat.

însă, pe de altă parte, vârstnicii din epoca noastră sunt mult mai puţin înclinaţi să considere îmbolnăvirea drept un proces inevitabil al degradării corpului. Aici încă o dată putem identifica impactul transformării naturii. Procesul de îmbătrânire era odinioară acceptat ca fiind o manifestare inevitabilă a distrugerilor provocate de trecerea timpului. Dar, din ce în ce mai mult, îmbătrânirea nu mai este considerat ceva ca de la sine înţeles; progresele în domeniul medicinii şi ale nutriţiei au dovedit că o mare parte din ceea ce se considera odinioară ca fiind inevitabil în privinţa îmbătrânirii poate fi contracarat sau încetinit. în medie, oamenii trăiesc până la vârste mult mai înaintate decât în urmă cu un secol, ca urmare a îmbunătăţirilor din domeniul nutriţiei, igienei şi îngrijirii sănătăţii (vezi tabelul 6.2.).

în 1850, în Marea Britanie,jproporţia populaţiei în vârstă de peste 65 de ani era de 5%. în prezent, cifra este de peste 15%, şi este în continuă creştere (vezi tabelul 6.3.). Vârsta medie din Marea Britanie creşte de mai bine de un secol şi jumătate încoace. în 1800, vârsta medie era probabil, de 16 ani. La începutul secolului XX, ea a crescut la 23 de ani. Prin 1970, ea era de 27, iar în prezent a ajuns la peste 30. Vârsta medie va continua să crească pentru încă o perioadă, fără însă a avea loc

schimbări majore în tendinţele demografice curente. Există şanse ca ea să ajungă la 35 de ani în 2000 şi poate urca la 37 prin 2030.
147
Totodată a existat o creştere a numărului celor foarte bătrâni. După anumite estimări, numărul persoanelor din Marea Britanie 111 vârstă de peste 85 de ani va fi în 2000 cu 50% mai mare decât nivelurile prezente, cuprinzând 1,2% din întreaga populaţie. •
Tabel 6.2. Speranţa de viaţă pe genuri şi vârste, în Marea Britanie

	1901	1931	1961	1991	1993	1996	2001	2021
Bărbaţi								
La naştere	45,5	57,7	67,8	73,2	73,6	74,4	75,4	77,6
La vârsta de								
1 an	54,6	62,4	69,5	73,8	74,1	74,8	75,7	77,9
10 ani		60,4	65,2	69,9	73,9	74,2	75,0	75,9	78,0
20 ani		61,7	66,3	70,3	74,2	74,5	75,3	76,1	78,2
40 ani		, 66,1	69,3	71,4'	75,1	.75,4	76,3	77,2	79,3
60 ani		~ 73,3		•74,3	74,9	77,7	77,8	78,6	79,5	81,4
80 ani		84,9	84,7	85,2	86,4	86,4	86,8	87,2	88,2	
Femei								
La naştere	49,0	61,6	73,6	78,7	78,9	79,7	80,6	82,6	
La vârsta de								
1 an	56,8	65,3	■75,1		79,2	79,3	80,1	80,9	82,8
10 ani		62,7	67,9	75,4	79,4	79,5	80,3	81,1	83,0
20 ani		64,1	69,0	75,6	79,5	79,6	80.4	81,2	' 83,1
40 ani		68,3	71,9	76,3	80,0	80,1	80,9	8.1,7	83,5
60 ani		74,6	76,1	78,8	81,9	81,9	82,6	83,3	84,9
80 ani		85,6	85,4	86,3	88,3	88,3	88,8	89,1	90,0

Speranţa de viaţă din aceast tabel reprezintă numărul total de ani pe care o persoană se poate aştepta să-i trăiască.
Sursa: Departamentul de registratură. După Social Trends, p. 130.
Tabel 6.3. Procente de oameni în vârstă (începând cu vârsta de 65 de ani) în anumite ţări în 1988 cu proiecţii pentru anul 2010

	1988	2010
Marea Britanie	15,5	15,9
Statele Unite ale Americii	12,1	13,9
Danemarca	i 5,4	16,7
Franţa	13,6	16,9
Germania de Vest	i 5,4	20,5
Italia	13,7	20,2
Irlanda	11,0	12,8

Sursa: S. Arberşi J. Ginn, Gender and Luter Life, tabelul 1.3.
148
Efectele fizice ale îmbătrânirii
Bătrâneţea nu poate fi identificată cu starea precară a sănătăţii sau cu neputinţa dar vârsta înaintată comportă din ce în ce mai multe probleme de sănătate. Pe parcursul ultimilor două decenii au făcut biologii o încercare sistematică de a deosebi efectele fizice ale îmbătrânirii de trăsăturile asociate cu maladiile. Un aspect discutat îl reprezintă gradul exact în care corpul se transformă o dată cu îmbătrânirea. Efectele

deficienţelor suferite de pierderile sociale şi economice sunt greu de separat de efectele deteriorării fizice. Pierderea rudelor şi a prietenilor, separarea de copii care trăiesc în altă parte şi pierderea locului de muncă pot cu toatele să ceară şi ele un preţ fizic.
însă, în general, descoperirile cercetărilor demonstrează că starea proastă a sănătăţii şi vârsta înaintată nu sunt nicidecum sinonime. Există mulţi oameni în vârstă de peste şaizeci şi cinci de ani care pretind că se bucură de o sănătate aproape perfectă.
îmbătrânirea corpului este afectată de influenţe sociale, dar bineînţeles că este guvernată de factori genetici. în general, biologii sunt de acord cu faptul că fiinţa umană are o durată maximă de viaţă condiţionată de genele sale, care se consideră a fi de aproximativ 120 de ani. Asemenea tuturor animalelor, corpul uman este programat genetic să moară.
Dar pentru cât timp? Dacă geneticienii ar descoperi o modalitate de a controla îmbătrânirea şi moartea, aceasta ar reprezenta unul dintre cele mai importante aspecte ale socializării naturii menţionate mai sus. Oamenii de ştiinţă au arătat deja că celulele din animale care îmbătrânesc pot fi manipulate pentru a se comporta ca nişte celule tinere. Ronald Klatz, preşedintele Academiei Americane de Medicină Anti-îmbătrânire, a opinat: „Cred că vom vedea durate de viaţă mult mai îndelungate, poate chiar în timpul existenţei noastre. Noile tehnologii există deja. Ele trebuiesc dezvoltate - trebuie să începem să ne pregătim pentru o societate fară vârstă, îmbătrânirea este o maladie care poate fi tratată" (citat în Kelsey, 1996, p. 2).
Viitorul îmbătrânirii
într-o societate care acordă o mare importanţă tinereţii, vitalităţii şi atractivităţii fizice, oamenii mai în vârstă tind să devină invizibili. Totuşi, în anii recenţi s-au produs anumite schimbări în atitudinile faţă de bătrâneţe. Vârstnicii nu au şanse să-şi redobândească întreaga autoritate şi prestigiul care se acordau de obicei bătrânilor comunităţii în societăţile antice. însă datorită faptului că au ajuns să cuprindă un procent mai mare din populaţie, oamenii în vârstă au dobândit o mai mare influenţă politică decât înainte. Ei au devenit deja un puternic lobby politic.
Grupurile de activişti au început, de asemeni, să lupte împotriva vârstism-uluf - discriminare pe baza vârstei lor - căutând să încurajeze o opinie obiectivă despre bătrâneţe şi oamenii vârstnici. Vârstismul reprezintă o ideologie la fel ca şi sexismul sau rasismul. Există multe stereotipuri false despre oamenii vârstnici în diverse zone.
* In original: ageism (n.t.).

bătrâneţe şi oamenii vârstnici. Vârstismul reprezintă o ideologie la fel ca şi sexismul sau rasismul. Există multe stereotipuri false despre oamenii vârstnici în diverse zone. De exemplu, deseori se consideră că majoritatea oamenilor peste 65 de ani se află în spitale sau cămine de bătrâni, că un procent ridicat sunt senili şi că muncitorii mai vârstnici sunt mai puţin competenţi decât cei tineri. Toate aceste păreri sunt eronate. 95% din persoanele peste 65 de ani trăiesc în locuinţe proprii, doar aproximativ 7% dintre cei între 65 şi 80 de ani prezintă simptome

pronunţate de degradare, senilitate, iar productivitatea şi prezenţa la servici a lucrătorilor în vârstă de peste 60 de ani sunt superioare în medie celor din grupurile de vârstă mai tânără.
în cartea lor Life Áfter Work The Arrival of the Ageless Society*, Michael Young şi Tom Schuller (1991) susţin că această vârstă a devenit un mijloc opresiv folosit în fixarea oamenilor în roluri stereotipe. Mulţi oameni mai în vârstă se răzvrătesc împotriva unui atare tratament şi explorează noi activităţi şi modalităţi de realizare individuală. Ei contestă ceea ce Young şi Schuller denumesc „societatea blocată de vârstă".
In societăţile moderne, atât tinerii cât şi bătrânii sunt categorisiţi în funcţie de vârstă, şi mai puţin în conformitate cu caracteristicile, năzuinţele şi identităţile lor. După opinia lui Young şi Schuller, pentru a ieşi din sfera categoriilor şi pentru a creea o societate fară clase, cele două grupuri ar trebui să formeze o alianţă. Ar -putea face progrese în interesul nu numai al propriilor poziţii sociale, ci de asemeni şi în cel al majorităţii populaţiei care prestează muncă plătită.
Young şi Schuller susţin că tinerii şi bătrânii pot ajuta la schimbarea ordinii societăţii moderne, îndepărtând-o de rutina societăţii de consum. Se spune, citând-o pe Virginia Woolf, că din ce în ce mai mulţi oameni ar putea fi eliberaţi din constrângerile muncii, „din a efectua munca pe care nu vrei s-o faci, facând-o ca un sclav, flatând şi linguşind." Ei şi-ar putea dezvolta propriile lor calităţi şi preocupări unice, aşa după cum a făcut Wolf într-o manieră spectaculoasă. Altminteri, ea credea că talentul ei scriitoricesc, „unul mic, dar drag posesorului", va „pieri şi împreună cu el, eu însămi, sufletul meu... asemenea ruginii care roade floarea primăverii".
CONCLUZIE
In acest capitol, am analizat câteva dintre diferitele influente sociale care ne afectează în calitate de fiinţe corporale - care afectează protejarea şi îngrijirea corpului. Ca rezultat atât al progreselor sociale cât şi tehnologice, nu ne mai considerăm corpurile ca fiind un dat al existenţelor noastre. Există aspecte ale experienţelor noastre trupeşti în care pătrund ştiinţa şi tehnologia - cu diferite consecinţe. S-au înregistrat multe progrese în medicină şi îngrijirea sănătăţii, care au permis oamenilor să trăiască în medie până la vârste mai înaintate decât se obişnuia înainte. în acelaşi timp, îmbătrânirea şi-a schimbat semnificaţia, iar vârstnicii au dreptul de a rămâne membri cu drepturi depline ai societăţii, în loc să fie „trimişi la pensie" de către cei tineri. Aceste evoluţii sunt importante atât din punct de vedere politic, cât şi social.
Datorită
* Viaţa după serviciu. Apariţia societăţii Jară vârste (ut.).

REZUMAT
O Domeniul sociologiei corpului se concentrează asupra modului în care trupurile noastre sunt afectate de transformările sociale. Apariţia anorexiei şi a altor boli de nutriţie constituie un exemplu al acestor transformări. Anorexia şi tulburările de nutriţie, care se întâlnesc în special în rândul femeilor tinere, sunt asociate cu schimbările fundamentale care se petrec în societăţile moderne — în deosebi

schimbările intervenite în sistemele de consum alimentar şi a poziţiei femeii în societate.
© Bolile de nutriţie sunt de asemeni, legate de procesul socializării naturii. Această expresie se traduce prin faptul că multe fenomene care erau „naturale" - făceau parte din natură - sunt acum determinate de factori sociali şi de schimbări tehnologice. Un exemplu îl constituie reproducerea. Vieţile femeilor nu mai sunt dominate de naşterea copiilor şi de creşterea acestora, aşa cum se obişnuia. Contracepţia modernă şi alte inovaţii echivalează cu faptul că „alegerea" înlocuieşte „natura".
© Toate societăţile au imagini despre „corpul în bună stare de funcţionare" - cu alte cuvinte, despre sănătate şi boală. Studiul sănătăţii şi al bolii reprezintă unul dintre principalele domenii ale sociologiei corpului.
O Cercetarea sociologică scoate la iveală strânse legături între boală şi inegalitate. In ţările industrializate, grupurile sărace au în medie o speranţă de viaţă mică, şi sunt mai susceptibile la boală decât păturile bogate. Ţările mai bogate au, de asemeni, o speranţă de viaţă mai mare decât cele sărace.
© Totuşi, nu toate bolile sunt mai des întâlnite în rândul grupurilor mai sărace. Un exemplu este maladia SIDA, care în ţările industriale este mai obişnuită în rândul celor care provin din medii socio-economice mai înalte. SIDA a devenit în prezent o epidemie globală. Nu se întrevede deocamdată nici un tratament pentru această boală îngrijorătoare şi, în aparenţă, nouă.
© Sistemele de îngrijire a sănătăţii diferă de la societate la societate. Marea Britanie a dezvoltat puternic un sistem public de îngrijire a sănătăţii - The Naţional Health Service. In anumite ţări, cum ar fi Statele Unite, îngrijirea sănătăţii este într-o mai mare măsură dependentă de schemele de sănătate private, îngrijirea publică a sănătăţii jucând un rol mai puţin semnificativ. Există multe controverse despre direcţia în care ar trebui să se îndrepte în viitor îngrijirea sănătăţii.
© Factorii de mediu înconjurător ajung să influenţeze din ce în ce mai mult sănătatea şi formele de boală. De exemplu, poluarea aerului poate afecta sănătatea a mii sau milioane de oameni. Rezultă că îngrijirea sănătăţii ar trebui pe viitor să se concentreze pe crearea unor condiţii de mediu mai favorabile de viaţă şi de muncă.
© Un alt domeniu important în sociologia corpului îl reprezintă studiul îmbătrânirii. îmbătrânirea a fost afectată în mod radical de socializarea naturii. Felul în care îmbătrânim este din ce în ce mai mult influenţai de factori sociali:

© îmbătrânirea le creează oamenilor multe oportunităţi pentru a se elibera de constrângerile muncii. însă, ea generează, de asemeni, probleme sociale, economice şi psihologice pentru indivizi (şi deseori pentru familii). Pentru cei mai mulţi, pensionarea reprezintă o tranziţie majoră, care de obicei semnalează pierderea unui statut. Ea poate aduce singurătate şi dezorientare, având în vedere că oamenii trebuie să-şi

restructureze o mare parte din rutina zilnică. © în ultimii ani, oamenii vârstnici, care acum constituie un semnificativ procent al populaţiei din ţările industrializate, militează pentru obţinerea unei reale recunoaşteri a intereselor şi nevoilor lor distincte. Lupta împotriva „vârstismului" (discriminare pe motiv de vârstă) reprezintă un aspect impor¬tant al aceste evoluţii.

LECTURI SUPLIMENTARE

Ellen Annandale, The Contemporary Sociology of Health and Illness (Cam¬bridge, Polity Press, 1996), O discuţie atât despre problemele tradiţionale, cât şi despre cele noi din domeniu şi o evaluare actualizată a stării sociologiei sănătăţii, a bolii şi a îngrijirii sănătăţii. Kenneth R. Dulton, The Perfectible Body; The Western Ideal of Physical Development (London, Cassell, 1995). O introducere în arta body bulding-ului. Ross Hume Hali, Health and the Glo¬bal Enviroment (Cambridge, Polity Press, 1990). Susţine ideea unei
reevaluări globale a îngrijirii sănătăţii, punând accentul pe prevenirea şi protecţia mediului,
Sarah Nettleton, The Sociology of Health and Illness (Cambridge, Poliy Press, 1945). O introducere în dezba- terile-cheie contemporane din socio¬logia sănătăţii şi a bolii. Michael Youne and Tom Schuller, Life A fter Work: The Arrival of the Ageless Society (London, Harper Collins, 1991), O discuţie incitantă despre rolul
oamenilor în vârstă în societătile
»
moderne.

TERMENI IMPORTANTI

9

- anorexie
- bulimie
- adictie
- socializarea naturii
- tehnologii de reproducere
- speranţă de viaţă
- SIDA
- stigmat
- îngrijire publică a sănătăţii
- îngrijire privată a sănătăţii
- vărstism

152

7. FAMILIA, CASATORIA ŞI VIAŢA PERSONALA

CONCEPTE DE BAZĂ CONCEPTE CHEIE

FAMILIA DE-A LUNGUL ISTORIEI

Evoluţia vieţii de familie

SCHIMBĂRI ÎN TRĂSĂTURILE FAMILIEI ÎN LUME Direcţiile schimbării

FAMILIA ŞI CĂSĂTORIA ÎN MAREA BRITANIE Caracteristici generale • Tendinţe ale evoluţiei

DIVORŢUL ŞI SEPARAREA ÎN OCCIDENT

Creşterea ratei divorţurilor. Experienţa divorţului • Schimbarea de atitudine • Divorţul şi copiii • Familiile cu un singur părinte • „Tatăl absent"
SOŢI RECĂSĂTORIŢI ŞI PĂRINŢI VITREGI
Recăsătorirea • Familii vitrege • „Adio" copiilor?
FAŢA NEVĂZUTĂ A FAMILIEI Abuzul sexual asupra copiilor şi incestul • Violenţa în familie .
ALTERNATIVE LA CĂSĂTORIE ŞI FAMILIE
Comunitatea • Combinajul • Familiile cu părinţi homosexuali • Celibatul
DEZBATEREA DESPRE „VALORILE FAMILIALE"
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI
153
CONCEPTE DE BAZĂ
• familie « rudenie • căsătorie
O temă reprezentativă a acestei cărţi este schimbarea. Trăim într-o lume aflată într-o continuă schimbare, ce întâmpină mari dificultăţi şi căreia adesea pare că nu-i aparţinem. Ne place sau nu, toţi trebuie să ne împăcăm cu diversitatea de oportunităţi şi riscuri pe care-l conţine o astfel de lume. Nicăieri nu este mai valabilă această observaţie decât în viaţa noastră personală şi emoţională.
In viaţa noastră personală avem de-a face acum cu „relaţii". Când cineva vă întreabă: „Cum mai merge relaţia ta?", se referă de obicei la o relaţie sexuală. Dar suntem din ce în ce mai preocupaţi de relaţiile cu părinţii, cu prietenii şi cu alţii. Termenul „relaţie", aplicat vieţii personale, a început să fie folosit pe scară largă abia acum vreo 20-30 de ani, la fel ca şi ideea de-a avea nevoie de „intimitate" şi „legături" în viaţa personală. Faptul că mulţi dintre noi, fie că ne împotrivim sau nu acestor schimbări, ne preocupă în prezent şi este reprezentativ pentru transformările profunde care ne-au afectat viaţa personală şi emoţională de câteva decenii. O relaţie este ceva activ - trebuie să o întreţii. Ea depinde de cucerirea încrederii celeilalte persoane pentru a se menţine în timp. Majoritatea tipurilor de relaţii sexuale au devenit astfel, în prezent, asemeni căsătoriei.
Astăzi, putem înţelege ceea ce se petrece în viaţa noastră intimă doar dacă ştim câte ceva despre felul în care trăiau înaintaşii noştri. In acest capitol ne vom ocupa deci mai întâi de evoluţia familiei şi a căsătoriei în vremurile trecute, înainte de a analiza consecinţele schimbărilor actuale.
CONCEPTE CHEIE
O Trebuie nevoie să definim mai întâi câteva concepte de bază, mai ales acelea de familie, rudenie şi căsătorie. O FAMILIE este un grup de persoane legate direct prin relaţii de rudenie, ai cărei adulţi îşi asumă responsabilitatea pentru creşterea copiilor. Legăturile de RUDENIE sunt relaţii între indivizi, stabilite fie prin căsătorie, fie prin descendenţă, care întemeiază legături de sânge (mamă, tată, copii, bunici etc). CĂSĂTORIA poate fi definită ca o recunoaştere socială şi o uniune sexuală aprobată între doi indivizi adulţi. Când doi oameni se căsătoresc, ei devin rude; legătura căsătoriei lărgeşte aria relaţiilor de rudenie. Părinţi, fraţi, surori şi alte rude de sânge devin şi rude ale partenerului, după căsătorie.

Relaţiile de familie sunt întotdeauna recunoscute în cadrul mai larg al gradelor de rudenie. Putem identifica practic în toate societăţile, ceea ce sociologii şi

antropologii numesc nucleul familial, adică doi adulţi care locuiesc împreună cu propriii lor copii sau adoptaţi. în multe societăţi tradiţionale, nucleul familial a fost o parte a unei reţele mai largi de rudenie de un tip sau altul. Atunci când rude apropiate, altele decât perechea de soţi şi copiii lor, locuiesc în aceeaşi gospodărie sau se află într-o relaţie apropiată şi continuă, putem vorbi despre familia lărgită. O familie lărgită poate include bunicii, fraţii şi soţiile lor, surorile şi soţii lor, mătuşile şi nepoţii.

în societăţile occidentale căsătoria, şi deci şi familia, este asociată cu monogamia. Este ilegal ca un bărbat sau o femeie să fie căsătorit cu mai mult de o persoană în acelaşi timp. Monogamia nu este tipul de căsătorie cel mai obişnuit în lume. într-o comparaţie faimoasă a mai multor societăţi din zilele noastre, George Murdock a evidenţiat că poligamia, care permite unui soţ sau unei soţii să aibă mai mult de un partener, era acceptată în peste 80% din cazuri (Murdock, 1949). Există două tipuri de poligamie: poliginia, în care un bărbat poate fi căsătorit cu mai mult de o femeie în acelaşi timp şi poliandria, mai rar întâlnită, în care o femeie poate avea doi sau mai mulţi soţi simultan.

FAMILIA DE-A LUNGUL ISTORIEI

Sociologii credeau odinioară că înaintea perioadei moderne, forma predominantă de familie în vestul Europei era cea de tip lărgit. Cercetările au demonstrat că această concepţie era greşită. Se pare că familia nucleară are o întindere mai mare în timp. Gospodăria premodernă era mai cuprinzătoare decât în prezent, dar diferenţa nu este remarcabilă. în Anglia, de exemplu, de-a lungul secolelor al XVII-lea, al XVTII-lea şi al XIX-lea, o familie avea în medie 4,75 persoane. Media actuală în Marea Britanie este de 3,04. întrucât cifrele vechi includ şi servitorii, diferenţa între dimensiunile familiei este nesemnificativă. Grupurile de familii lărgite erau mai importante în estul Europei şi în Asia.

în Europa premodernă copiii munceau adesea, ajutându-şi părinţii în gospodărie, încă de la vârsta de 7-8 ani. Cei care nu rămâneau la ocupaţiile familiei părăseau de regulă de timpuriu casa părintească, pentru a lucra în casele altora sau a face ucenicie. Cei care plecau să lucreze pentru alţii îşi revedeau arareori părinţii.

Mai erau şi alţi factori care faceau ca grupurile familiale să fie chiar mai temporare decât sunt în prezent, în ciuda ratelor ridicate ale divorţurilor din zilele noastre. Rata mortalităţii (numărul de morţi la mia de locuitori într-un an) era mult mai ridicată, la toate grupele de vârstă. Cel puţin un sfert dintre copiii mici, la începuturile epocii moderne în Europa, nu supravieţuiau după primul an de viaţă (faţă de 1% azi), iar femeile decedau frecvent atunci când năşteau .

Decesul copiilor sau a unuia sau a ambilor soţi ducea adesea la destrămarea relaţiilor de familie.

Evoluţia vieţii de familie

Lawrence Stone, care s-a ocupat de istoria sociologiei a înregistrat unele dintre schimbările care au dus de la formele premoderne la cele moderne de viaţă de familie în Europa. Stone distinge trei faze în evoluţia familiei între 1500 şi 1800. La începutul acestei perioade, principala formă de familie era cea de tip nuclear, care locuia în gospodării destul de mici, dar cultiva relaţiile puternice în interiorul comunităţii, inclusiv cu alte rude. Această structură familială nu era clar separată de comunitate. După părerea lui Stone (deşi unii istorici l-au contrazis), pe vremea aceea familia nu era un centru major de ataşament emoţional sau de dependenţă pentru membrii ei. Oamenii nu trăiau şi nu căutau intimitatea emoţională pe care o asociem azi cu viaţa de familie. Sexul în cadrul căsătoriei nu era privit ca o sursă de plăcere, ci ca o necesitate, în vederea procreării.

Libertatea individuală de alegere în căsătorie şi în alte aspecte ale vieţii de familie era subordonată intereselor părinţilor, ale altor rude sau ale comunităţii. în afara cercurilor aristocrate, unde era uneori încurajată, dragostea erotică sau romantică era privită de către moralişti şi teologi ca fiind o boală. Aşa cum spune Stone, în această perioadă familia era „o instituţie deschisă, fară repere, neemoţională şi autoritaristă... Ea avea de altfel şi o durată destul de scurtă, fiind adesea dizolvată prin decesul soţului sau a soţiei sau prin decesul sau plecarea timpurie de-acasă a copiilor" (Stone, 1977).

Acestui tip de familie i-a urmat o formă de tranziţie, care a durat de la începutul secolului al XVII-lea până la începutul secolului al XVIII-lea. Acest tip era răspândit mai ales în rândul păturilor sociale superioare, dar era totuşi foarte important, deoarece din ele au derivat atitudini care au devenit de atunci relativ universale. Familia nucleară a devenit o entitate distinctă, aparte de alte legături de rudenie şi de comunitatea locală. Se punea tot mai mult accentul pe importanţa dragostei părinteşti şi maritale, deşi se manifesta totodată o creştere a puterii autorităţii din partea taţilor.

în cea de-a treia fază, a evoluat treptat tipul de sistem de familie cu care suntem obişnuiţi azi în Occident. Această familie este un grup în care funcţionează legături emoţionale puternice, care se bucură de un grad sporit de intimitate şi se preocupă de creşterea copiilor. Ea este marcată de sporirea individualismului afectiv, formarea legăturilor maritale pe baza selecţiei personale, condusă de atracţia sexuală sau dragostea romantică. Aspectele sexuale ale dragostei au început să fie valorificate în interiorul căsătoriei în locul relaţiilor extramaritale. Familia se orienta spre consum, mai degrabă decât spre producţie, ca rezultat al răspândirii crescânde a locurilor de muncă departe de propria gospodărie.

Aşa cum observa John Boswell, la care ne-am referit în capitolul 1:

în Europa premodernă, căsătoria începea de regulă ca un aranjament în privinţa proprietăţii, continua cu creşterea copiilor şi se tennina cu dragostea. Puţine cupluri se căsătoreau în realitate „din dragoste", dar multe.ajungeau să se iubească în timp, în vreme ce conduceau împreună gospodăria, creşteau copiii şi împărţeau experienţele vieţii. Aproape toate epitafurile păstrate dovedesc o profundă afecţiune

faţă de soţul decedat. Prin contrast, în cea mai mare parte a Occidentului modern, căsătoria începe din dragoste, continuă cu creşterea copiilor (acolo unde ei există) şi se termină - adesea - cu probleme referitoare la proprietate, punct în care dragostea este absentă sau doar o amintire îndepărtată (Boswell, 1975, p. XXI).

SCHIMBĂRI ÎN TRĂSĂTURILE FAMILIEI ÎN LUME

O mare diversitate de forme familiale continuă să existe în diferitele societăţi din lume. în unele zone, cum ar fi cele mai îndepărtate regiuni din Asia, Africa şi Oceanul Pacific, sistemele familiale tradiţionale au suferit mici schimbări. Dar în majoritatea ţărilor au loc schimbări ample. Originile lor sunt complexe, dar pot fi evidenţiaţi câţiva factori ca fiind deosebit de importanţi; unul dintre ei este răspândirea culturii occidentale. Idealurile occidentale de dragoste romantică, de exemplu, s-au răspândit şi în societăţi în care înainte erau necunoscute. Un alt factor este dezvoltarea guvernelor centralizate în zone alcătuite până atunci din mici societăţi autonome. Viaţa oamenilor a fost influenţată de implicarea lor într-un sistem politic naţional; în plus, guvernele încearcă în mod activ să modifice tipurile de comportament tradiţionale. In China sau Mongolia, datorită problemei creşterii rapide a populaţiei, statele introduc adesea programe care susţin familiile mai puţin numeroase, folosirea contraceptivelor etc.

Aceste schimbări creează o mişcare mondială către menţinerea familiei nucleare, desfiinţând sistemele de familie lărgită sau alte tipuri de grupuri bazate pe grade de rudenie. Primul care a înregistrat acest fapt acum 30 de ani a fost William J. Goode în cartea sa World Revolution in Family Patterns (1963), care a fost continuată de cercetări ulterioare.

Direcţiile schimbării

Cele mai importante schimbări care au loc în lume sunt următoarele:

1. Influenţa familiilor lărgite şi a altor grupuri bazate pe relaţiile de rudenie este în curs de scădere.
2. Se manifestă o tendinţă generală de liberă alegere a partenerului marital.
3. Drepturile femeilor recunoscute au o deschidere tot mai mare, atât în privinţa iniţierii mariajului cât şi în cea a luării de decizii în interiorul familiei.
4. Căsătoriile între rude sunt tot mai puţin frecvente.
5. în societăţile care erau altădată foarte restrictive se observă o mai mare libertate sexuală.
6. Se manifestă o tendinţă generală de extindere a drepturilor copiilor.

Ar fi o mare greşeală să exagerăm cu aceste curente sau să ne închipuim că familia nucleară a devenit peste tot o formă dominantă. în majoritatea societăţilor de azi, exemplul îl constituie tot familia lărgită, iar prac ticile familiale tradiţionale continuă. Mai mult, există diferenţe în privinţa vitezei cu care are loc schimbarea, existând

răsturnări şi contracurente. De exemplu, un studiu efectuat în Filipine a scos la iveală un mai mare procent de familii lărgite în zonele urbane

decât în regiunile rurale dimprejur. Acestea nu numai că evoluaseră de la tradiţionala familie lărgită, dar reprezentau chiar un element de noutate. Părăsind zonele rurale, verii şi nepoţii colaterali se duceau să locuiască cu rudele lor de la oraş pentru a profita de avantajele locurilor de muncă existente acolo.

FAMILIA ŞI CĂSĂTORIA ÎN MAREA BRITANIE

Având în vedere caracterul de diversitate culturală al Marii Britanii de azi, există variaţii considerabile în interiorul ţării în ce priveşte căsătoria şi familia. Printre cele mai frapante se pot număra diferenţele dintre trăsăturile familiilor albe şi celelalte şi este necesar să luăm în consideraţie cauzele acestui fapt. Apoi vom examina divorţul, recăsătorirea şi creşterea copiilor vitregi, în raport cu trăsăturile vieţii de familie contemporane.

Dar mai întâi să descriem câteva dintre caracteristicile de bază comune majorităţii familiilor din Marea Britanie.

Caracteristici generale

Trăsăturile comune ale familiei în Marea Britanie sunt următoarele:

1. Ca şi alte familii occidentale, familia britanică este monogamă, monogamia fiind consfinţită prin lege. Datorită ratei înalte a divorţurilor existentă în prezent, unii observatori au sugerat totuşi că trăsătura definitorie pentru căsătoria britanică ar trebui numită monogamie serială. Ceea ce înseamnă că indivizilor le este permis să deţină un număr de parteneri matrimoniali consecutivi, deşi nimeni nu poate avea mai mult de o soţie sau un soţ în acelaşi timp. Ar fi greşit să confundăm totuşi monogamia cu practica sexuală. Este evident că o mare parte dintre britanici au relaţii sexuale şi cu alte persoane, în afara propriilor soţi.

2. Căsătoria britanică se bazează pe ideea de dragoste romantică. Individualismul afectiv a devenit

Daca cineva din încăpere cunoaşte vreun motiv pentru care aceşti doi oameni nu-şi pot muta influenţa majoră. Se presupune că perechile resimt o atracţia personală şi compatibilitate, ca bază pentru contractarea relaţiilor matrimoniale. Dragostea romantică ca parte a căsătoriei a devenit „firească" în Anglia contem¬porană; ea pare să fie mai curând o parte normală a existenţei umane decât o trăsătură distinctivă a culturii

§oste romantica.

Daily Telegraph, The Best of Matt, Orion, 1995

modeme. Desigur, realitatea diferă de ideologie. Accentul pus pe satisfacţia personală în căsătorie a dat naştere unor aşteptări uneori superioare posibilităţilor de înfăptuire, iar acesta este unul din factorii responsabili de rata crescută a divorţurilor.

3. Familia britanică este patrilineară şi neo-locală. Moştenirea patrilineară priveşte copiii care poartă numele de familie al tatălui lor,

iar proprietatea este moştenită de regulă pe linie descendentă masculină. (Multe societăţi din lume sunt patrilineare, adică numele de familie, şi chiar proprietatea, se moştenesc prin descendenţa maternă). Trăsătura de rezidenţă neo-locală se referă la cuplul căsătorit care se mută într-o locuinţă separată de ambele lor familii. Totuşi neo-localismul nu este o caracteristică obligatorie a familiei britanice. Multe familii, mai ales din cartierele modeste, sunt matrilocale - tinerii căsătoriţi se mută în apropierea părinţilor soţiei,

4. Familia britanică este nucleară, constând din unul sau doi părinţi care locuiesc laolaltă cu copiii lor. Dar familiile nucleare nu sunt nicidecum complet izolate de celelalte legături de rudenie.

Tendinţe ale evoluţiei

Variaţii ale structurii familiei

După Rapoport, „familiile din Marea Britanie de azi se află în tranziţie, de la a se conforma unei societăţi în care există o singură normă despre ceea ce ar trebui să fie viaţa de familie, către o societate în care este recunoscută o pluralitate de norme ca fiind legitime şi chiar dezirabile." (Rapoport şi Rapoport, 1982, p. 476). Argumentându-şi aserţiunea, Rapoport identifică cinci tipuri 'de diversitate: organizaţională, culturală, de clasă, de etapă de viaţă şi cohorta.

Familiile îşi organizează îndatoriri domestice individuale şi legăturile cu mediul social înconjurător într-o multitudine de moduri. Contrastul între familiile „ortodoxe" - femeia „casnică", soţul „stâlpul familiei" care aduce banii în casă - şi cariera ambilor sau familiile cu un singur părinte, ilustrează această diversitate. Din punct de vedere cultural, se observă o şi mai mare diversitate de credinţe familiale şi valori, decât înainte. Prezenţa minorităţilor etnice (indieni, asiatici, greci şi italieni) şi influenţa unor mişcări precum feminismul, au produs o considerabilă varietate culturală în formele familiale. Diviziunile constante de clasă între cei săraci, clasa muncitoare specializată şi diferitele grupări din interiorul clasei mijlocii şi superioare, menţin mari variaţii în structura familiei. Variaţiile experienţei de familie în timpul diferitelor etape de viaţă sunt de asemenea evidente. De exemplu, un individ poate proveni dintr-o familie în care amândoi părinţii au locuit împreună, în timp ce el însuşi se poate căsători şi divorţa. Altcineva poate proveni dintr-o familie cu un singur părinte, se poate căsători de mai multe ori şi poate avea copii din fiecare mariaj.

Termenul cohortă se referă la generaţiile din cadrul aceleiaşi familii. Legăturile dintre părinţi şi bunici, de exemplu, au devenit probabil mai slabe decât înainte. Pe de altă parte, mai mulţi oameni ating azi o vârstă înaintată, iar trei familii -„simultane" pot exista într-o strânsă relaţie: nepoţii căsătoriţi, părinţii şi bunicii lor.

Familiile sud-asiatice

în diversitatea de tipuri de familie britanică, unul dintre ele se distinge de celelalte - cel asociat grupurilor sud-asiatice. Populaţia sud~asiatică din Marea Britanie numără peste un milion de persoane. Migraţia a început prin anii 1950 din trei mari zone ale sub continentului indian: Punjab, Gujarat şi Bengal. în Anglia, aceşti emigranţi au format

comunităţi bazate pe religie^ zonă de provenienţă, castă şi-, cel mai important, pe legătura de rudenie. Mulţi imigranţi au descoperit că ideile lor despre onoare şi familie erau aproape absente la populaţia indigenă britanică. Ei au încercat să-şi menţină unitatea de familie, dar spaţiul de locuit s-a dovedit a constitui o problemă. Case mari şi vechi erau disponibile în cartierele mărginaşe; mutarea în zone mai centrale însemna adesea mutarea în case mai mici şi renunţarea la familia lărgită. Copiii sud-asiatici născuţi în Marea Britanie de azi, se confruntă cu două culturi foarte diferite. Acasă, părinţii lor pretind şi se aşteaptă la conformism faţă de normele de cooperare, respect şi loialitate faţă de familie. La şcoală li se cere să urmărească succesul şcolar într-un mediu social competitiv şi individualizat. Cei mai mulţi preferă să-şi organizeze viaţa domestică şi personală după trăsăturile subculturii lor, întrucât preţuiesc relaţiile apropiate, asociate cu viaţa de familie tradiţională. Dar contactul cu cultura britanică a produs şi schimbări. Tinerii de ambele sexe cer tot mai mult să fie consultaţi în privinţa aranjamentului căsătoriei lor.

Coeziunea familiei asiatice, atât în interiorul grupurilor asiatice din Marea Britanie cât şi în ţările asiatice de origine, constituie încă subiectul unor ample discuţii. Francis Fukuyama (1994) a susţinut ideea de „capital social" creat de familia asiatică - forme de întrajutorare mutuală funcţionale între familiile din ţările asiatice. în opinia sa, un asemenea capital social este unul dintre factorii principali în promovarea dezvoltării economice rapide în societăţile asiatice cum ar fi Taiwan, Hong Kong şi Singapore. Cu toate acestea, aşa cum formele tradiţionale de familie asiatică sunt puse la încercare în Anglia, la fel se întâmplă şi în statele asiatice însele. Rata divorţurilor este în curs de creştere în ţările sus-menţionate, în timp ce cea a natalităţii scade (vezi fig. 7.1.) Dezvoltarea economică, plus democratizarea crescândă, încep să genereze un înalt grad de individualism şi exercită presiuni în sensul unei pronunţate egalităţi între sexe.

Fam iliile de negri

Familiile de antilezi din Anglia au la rândul lor o structură diferită. Există mult mai puţine femei de rasă neagră între 20 şi 44 de ani, care locuiesc cu un soţ, decât femei albe din aceleaşi grupe de vârstă. Acelaşi lucru se întâmplă cu femeile afro- americane din Statele Unite, unde acest fapt a dus la dezbateri aprige. Cu 30 de ani în urmă, senatorul Daniel Patrick Moynihan descria familiile de negri ca fiind „dezorganizate" şi prinse într-o „încurcătură patologică" (Moynihan, 1965).

Diferenţele dintre trăsăturile familiilor albe şi negre din Statele Unite au devenit mai pronunţate la începutul anilor '60, când a fost întreprins stadiul lui Moynihan. In 1960.21% dintre familiile afro-americane erau conduse de femei; printre familiile de albi, proporţia era de doar 8%. In 1993 această proporţie- crescuse la peste 58% pentru familiile de negii, în timp ce la familiile de albi ajunsese la 26%. Familiile conduse de femei, sunt reprezentate de cele din în rândul negrilor săraci. Americanii de origine africană din cartierele orăşeneşti nu au cunoscut îndeajuns îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă de-a lungul ultimelor două decenii;

majoritatea trebuie să se mulţumească cu slujbe slab plătite sau sunt în şomaj mai mult sau mai puţin permanent. In aceste împrejurări, şansele de a menţine continuitatea în relaţiile maritale sunt mici. Aceiaşi factori par să acţioneze şi în cazul familiilor de negri din cartierele sărace ale Londrei şi în alte oraşe din Marea Britanie. .
Nu trebuie să vedem situaţia familiilor de negri doar într-o lumină negativă. Relaţiile lărgite de rudenie sunt importante în interiorul grupurilor de amerindieni - mult mai importante faţă de legăturile maritale decât în maj oritatea comunităţilor de albi. O mamă care conduce singură o familie este foarte probabil că are mai multe rude pe care se bazează. Aceasta contrazice ideea că părinţii negri singuri şi copiii lor formează în mod necesar familii instabile. O proporţie mult mai mare de familii afro-americane conduse de femei au şi alte nade cu care locuiesc împreună, decât în cazul familiilor de albi conduse de femei.
Figura 7.1.- Convergenţă: ratele' divorţului şi natalităţii în Orient şi Occident (scalele pentru diferitele ţări nu sunt comparabile; rata natalităţii se referă la numărul mediu de copii pe cap de femeie)

1980 !&90

Sursa: Statistica naţionaiă; World Bank, după The Economist, 28,05,1994, p. 77.
11:
161
în cartea ei Lifelines (1983), Joyce Aschenbrenner a oferit o imagine repre¬zentativă a relaţiilor de rudenie extinse din familiile afro-americane. Aschenbrenner
5
a dat o nouă perspectivă atât asupra tipurilor de familie de albi cât şi de negri din Statele Unite, ca urmare a muncii de teren pe care o desfaşurase mai înainte în Pakistan. Din punctul de vedere al pakistanezilor, familia albă din Statele Unite părea slabă şi „dezorganizată". Ei nu înţelegeau cum un singur cuplu, cu atât mai puţin un singur părinte, putea să crească copii. Priveau cu neîncredere practica de a plăti o baby-sitter străină în timp ce părinţii erau plecaţi de acasă. Unde erau unchii şi bunicii? De ce nu erau fraţii femeii la îndemână ca să o ajute dacă rămânea să-şi crească copii singură? Modul în care ei concepeau familia era mai aproape de situaţia familiilor afro-americane decât de structura obişnuită a familiei albilor.
Aschenbrenner sugerează că discuţiile despre familiile de negri s-au concentrat prea mult asupra relaţiei de căsătorie. Accentul corespunde importanţei primordiale a căsătoriei în societatea modernă, dar această relaţie nu formează în mod necesar şi structura familiei de negri. în majoritatea societăţilor care includ familii lărgite, relaţii ca aceea între mamă şi fiică, tată şi fiu, frate şi soră, pot avea mai multă importanţă socială decât cea dintre soţ şi soţie.
DIVORŢUL SI SEPARAREA ÎN OCCIDENT

Creşterea ratei divorţurilor
? ?
Timp de secole, în Occident căsătoria a fost privită ca fiind practic indisolubilă. Divorţurile erau pronunţate doar în cazuri foarte rare, cum ar fi neconsumarea căsătoriei. Mai există însă ţări industrializate care nu recunosc divorţul nici în prezent. Dar acestea sunt exemple izolate. Majoritatea ţărilor au evoluat rapid în direcţia facilitării obţinerii divorţului. Aşanumitul sistem adversarial a caracterizat de fapt toate ţările industrializate. Pentru a obţine divorţul, unul dintre soti trebuie să aducă
> > » 3 >
acuzaţii (de exemplu, violenţa, părăsirea domiciliului sau adulter) celuilalt. Prima lege a divorţului „din vina ambelor părţi" a fost introdusă în unele ţări pe la mijlocul anilor '60. De atunci, multe state occidentale au procedat la fel, deşi detaliile variază în funcţie de natura fiecăreia. în Marea Britanie, Legea de reformă a divorţului, care facea ca divorţul să poată fi obţinut mai uşor şi conţinea prevederi „din vina ambilor soţi", a fost adoptată în 1969 şi a devenit efectivă în 1971. Principiul „din vita ambilor soţi" a fost întărit printr-un nou amendament adoptat în 1996. între 1960 şi 1970, rata divorţului în Marea Britanie a crescut constant cu 9% pe an, dublându-se practic la fiecare decadă. Prin 1972, se dublase din nou, în parte ca rezultat al legii din 1969, care permitea divorţul multor persoane a căror căsătorie era de mult „stinsă". Din 198X) rata divorţurilor s-a stabilizat întru-câtva, rămânând totuşi foarte ridicată faţă de orice perioadă precedentă (Clark şi Haldane, 1990; vezi tabelul 7.1.). Divorţul are un impact tot mai puternic asupra vieţii copiilor. S-a estimat că aproape 40% dintre copiii născuţi în Marea Britanie în anii '80 vor fi la un moment

Tabel 7.1 Rata divorţului la 1000 locuitori în Comunitatea Europeană, în 1981 şi 1993

	1981	1993
Marea Britanie	2,8	3,1
Danemarca	2,8	2,5
Finlanda	2,0	2,5
Suedia	2,4	■ 2,5
Belgia	1,6	2,1
Austria	1,8	2,0
Olanda	2,0	2,0
Franţa	1,6	1,9
Germania	2,0	1,9
Luxemburg	1,4	1,9
Portugalia	0,7 .	1,2
Grecia	0,7	0,7
Spania	0,3	0,7
Italia	0,2	0,4
Media în Comunitatea Europeană	1,5	1,8

Sursa: Eurostat, după Social Trends, 1996, p. 57.

dat, înainte de maturitate, membrii unei familii cu un singur părinte. Deşi 75% dintre femeile şi 83% dintre bărbaţii divorţaţi se recăsătoresc în mai puţin de trei ani, ei vor fi crescut totuşi într-un mediu familial.
Rata divorţului nu este, în mod evident, un indiciu direct al nefericirii conjugale. Pe de-o parte, rata divorţului nu include persoanele care trăiesc separat, dar nu au divorţat legal. în plus, oamenii nefericiţi în căsătorie pot prefera să locuiască împreună, deoarece cred în valoarea căsătoriei sau îşi fac probleme legate de consecinţele emoţionale sau financiare ale unei eventuale despărţiri, sau vor să rămână împreună ca să ofere copiilor un „cămin" familial. De ce devine divorţul un lucru atât de obişnuit? Mai mulţi factori sunt în cauză, legaţi de schimbările sociale semnificative. Cu excepţia unei mici proporţii de oameni înstăriţi, căsătoria azi nu este legată de dorinţa de a perpetua proprietatea şi statutul din generaţie-în-generaţie. Pe măsură ce femeile au devenit independente economic, căsătoria a căpătat tot mai puţin decât înainte forma unui parteneriat economic necesar. Prosperitatea generală sporită înseamnă că este mai uşor să-ţi faci o gospodărie separată, în caz de eşec matrimonial, decât se credea în trecut; faptul că acum nu mai este ataşat un stigmat divorţului, este în parte urmare a acestor evoluţii, dar le conferă şi un nou impuls. Un alt factor important este creşterea accentuată a tendinţei de a evalua căsătoria prin prisma nivelului de satisfacţie personală pe care-l oferă. Rata în creştere a divorţului nu pare să indice o profundă insatisfacţie în cadrul căsătoriei ca atare, ci o hotărâre sporită de a o transforma într-o relaţie compensatorie şi satisfăcătoare.

Experienţa divorţului
Este extrem.de dificil de trasat o linie de demarcaţie între avantajele sociale şi costurile nivelului ridicat al divorţurilor. Atitudinile mai tolerante înseamnă că unele cupluri pot pune capăt unei relaţii nesatisfacătoare fară să înfrunte ostracizarea socială. Pe de altă parte, destrămarea căsătoriei este aproape întotdeauna însoţită de un stres emoţional şi poate crea dificultăţi financiare pentru una sau ambele părţi.
Despărţirea
Diana Vaughan a analizat relaţiile dintre parteneri în cursul separaţiei sau divorţului lor (Vaughan, 1986). Ea a întreprins o serie de interviuri cu peste 100 de persoane separate sau divorţate de curând (în special din mediile burgheze), pentru a descrie trecerea de la locuitul împreună la locuitul separat. Noţiunea de despărţire se referă la desprinderea dintr-o relaţie intimă de durată. Ea a descoperit că în multe cazuri, înaintea înstrăinării fizice avusese loc o separare socială - cel puţin unul dintre parteneri pornise pe un'drum nou în viaţă, devenind interesat de obiective noi şi făcându-şi prieteni noi într-un context în care celălalt nu era prezent. Aceasta implică de obicei mai multe lucruri, cum ar fi a avea secrete faţă de celălalt - mai ales, atunci când era vorba şi despre o relaţie sentimentală.

După cercetările lui Vaughan, despărţirea este adesea neintenţională în fază de început. Un individ - pe care îl numeşte iniţiator - devine mai puţin satisfăcut de relaţia existentă decât celălalt şi-şi creează un'„teritoriu" independent de activităţile pe care cuplul le desfăşoară împreună. Cu câtva timp înainte de aceasta, iniţiatorul poate să fi încercat fară succes să-i schimbe pe partenerul său, să-l facă să se comporte într-un mod considerat acceptabil, să-şi creeze interese comune etc. La un moment dat, iniţiatorul simte că încercarea sa a eşuat şi că relaţia este fonda¬mental ratată. Din acest moment, acesta devin preocupat de felul în care relaţia sau partenerul se dovedesc a fi nesatisfacătoare. Vaughan sugera că acesta este procesul opus „îndrăgostirii" de la începutul relaţiei, când individul se concentra asupra trăsăturilor atractive ale celuilalt, ignorându-le pe acelea care ar fi putut părea mai pdţin atractive.
Iniţiatorii care se gândesc serios la despărţire discută de regulă pe larg relaţia lor cu ceilalţi „făcând comparaţii". Prin aceasta ei cântăresc costurile şi beneficiile separării. Pot să supravieţuiască pe cont propriu? Cum vor acţiona prietenii şi fa¬milia? Vor suferi copiii? Va fi independent(ă) financiar? După ce s-au gândit la toate acestea şi la multe altele, unii hotărăsc să mai acorde o şansă relaţiei lor. Pentru cei care recurg la separare, aceste discuţii şi căutări îi ajută să fie mai puţin intimidaţi de ideea despărţirii, să se convingă că fac ceea ce trebuie. Majoritatea iniţiatorilor se conving că responsabilitatea faţă de sine însuşi este mai importantă decât devoţiunea faţă de celălalt.
Desigur, despărţirea nu este întotdeauna provocată de unul dintre parteneri. Celălalt partener s-ar putea să fi decis şi el că relaţia nu mai putea fi salvată. In unele situaţii are brusc loc o inversare de roluri. Persoana care voise la început să salveze relaţia devine hotărâtă să-i pună capăt, în timp ce iniţiatorul doreşte s-o continue.
Schimbarea de atitudine
Diferenţele substanţiale de clasă par să existe în reacţiile faţă de schimbarea caracterului vieţii de familie şi rata ridicată a divorţului. în cartea ei Families on the Fault Line (1994), Lillian Rubin a intervievat, în profunzime, membrii a 32 de familii aparţinând clasei muncitoare. Faţă de familiile din clasa mijlocie, a observat că, părinţii din clasa muncitoare tindeau să fie mai tradiţionali. Normele acceptate de părinţii din clasa mijlocie, cum ar fi exprimarea dragostei sexuale premaritale, sunt dezaprobate pe scară largă de familiile de muncitori, chiar dacă aceştia nu sunt religioşi. In familiile de muncitori există de aceea un conflict acut între generaţii.
Tinerii din studiul Iui Rubin au fost de acord că atitudinea lor fată de
i
comportamentul sexual, căsătorie şi diferenţele de gen sunt deosebite de cele ale părinţilor lor. Dar ei au insistat pe ideea că nu sunt preocupaţi doar de căutarea plăcerii. Pur şi simplu se disociază de valorile generaţiei vârstnice.
Rubin a descoperit că tinerele femei pe care le-a intervievat nu-şi exprimau clar părerile în legătură cu căsătoria lor aşa cum se întâmplase cu generaţia părinţilor

lor. Ele erau perfect conştiente de lipsurile bărbaţilor şi vorbeau despre opţiunile de care dispun, cât şi despre posibilitatea de a-şi trăi viaţa din plin şi mai deschis decât o făcuseră mamele lor. Progresul general al atitudinilor bărbaţilor nu era însă la fel de mare.
Cercetarea lui Rubin s-a desfăşurat în Statele Unite, dar concluziile ei coincid şi cu cele ale cercetătorilor din Marea Britanie şi din alte ţări europene. Helen Wilkinson şi Geoff Mulgan au desfăşurat două studii extinse asupra bărbaţilor şi femeilor cu vârste între 18 şi 34 de ani din Marea Britanie (Wilkinson, 1994; Wilkinson şi Mulgan, 1995). Ei au descoperit că aveau loc schimbări majore în opiniile femeilor, îndeosebi, şi că valorile generaţiei 18-34 de ani contrastau în general, cu cele ale generaţiei vârstnice din Anglia. în rândul femeilor se manifestă o „dorinţă de autonomie şi afirmare personală, prin intermediul muncii ca şi al familiei, cât şi cultivarea riscului, interesului pentru aventură şi al schimbării." în acest sens există o convergenţă sporită între valorile tradiţionale ale bărbaţilor şi valorilor relativ noi ale femeilor. Valorile generaţiei tinere, sugerau Wilkinson şi Mulgan, au fost determi¬nate de moştenirea libertăţilor lor, interzisă în bună măsură generaţiilor anterioare - libertatea femeilor de a lucra, de a decide în legătură cu propria lor reproducere, libertatea de mişcare pentru ambele sexe şi cea de a-şi defini propriul stil de viaţă.
Aceste libertăţi duc la o mai mare deschidere, generozitate şi toleranţă; dar ele pot produce şi un individualism exprimat, egoist şi lipsă de încredere faţă de ceilalţi. Dintre cei incluşi în eşantion, 29% dintre femei şi 51% dintre bărbaţi doreau „să amâne cât mai mult posibil să aibă copii" Dintre femeile din grupa de vârstă 16-24 de ani, 75% credeau că părinţii singuri pot creşte copii la fel de bine ca şi un cuplu. Studiul conchidea că, atât pentru femei cât şi pentru bărbaţi, căsătoria îşi pierdea din atractivitate în acestă grupă de vârstă.
Divorţul şi copiii
Efectele divorţului părinţilor asupra copiilor sunt greu de estimat. Dacă există un conflict între părinţi înaintea separării, vârsta copiilor în acel moment, dacă au sau nu fraţi şi surori, disponibilitatea bunicilor şi a altor rude, relaţiile copiilor în cauză cu fiecare părinte în parte, cât de frecvent continuă să-şi vadă ambii părinţi, toate acestea şi încă alte influenţe pot afecta procesul de adaptare. întrucât copii ai căror părinţi au o căsătorie nefericită dar stau împreună pot fi afectaţi de tensiunea care rezultă din această situaţie, afirmarea consecinţelor divorţului asupra copiilor poate fi de două ori mai dificilă.
Cercetările indică faptul că, adesea copiii suferă pronunţate anxietăţi emoţionale după separarea părinţilor lor. Judith Wallersteein şi Joan Kelly au studiat copiii 60 de cupluri separate din Marin County, California (Wallerstein şi Kelly, 1980). Ele i-au contactat pe copii în momentul în care divorţul era pe rol la tribunal, un an şi jumătate mai târziu şi după alţi cinci ani. Conform afirmaţiilor autoarelor, aproape toţi cei 131 copii implicaţi suferiseră puternice tulburări emoţionale în perioada

părinţilor. Copiii de vârstă preşcolară erau confuzi şi speriaţi şi aveau tendinţa să se învinuiască de despărţirea părinţilor. Copiii cu vârste mai mari erau capabili să înţeleagă motivele divorţului părinţilor lor, dar de cele mai multe ori erau profund îngrijoraţi în legătură cu efectele acestuia asupra viitorului lor şi-şi exprimau adesea sentimentele de furie. La sfârşitul perioadei de cinci ani, cercetătoarele au descoperit că două treimi dintre copii acceptau viaţa lor de-acasă şi obligaţiile lor extradomestice. O treime rămâneau evident nemulţumiţi de viaţa lor, erau victime ale depresiilor şi ale sentimentului de singurătate.
Wallerstein şi-a continuat studiul asupra aceluiaşi grup de copii urmărind 116 dintre cei 131 de la început până la adolescenţă, prin interviuri după 10-15 ani. Interviurile au demonstrat că aceşti copii menţionau amintiri şi sentimente legate de divorţul părinţilor lor în propriile lor relaţii sentimentale. Aproape toţi simţeau că suferiseră într-un fel sau altul de pe urma greşelilor părinţilor lor. Majoritatea îşi exprimau speranţa de a obţine rezultate pe care părinţii lor nu le atinsese: anumite bunuri materiale, o căsătorie solidă, bazată pe dragoste şi fidelitate. Aproape jumătate din grup au păşit în maturitate ca „tineri bărbaţi şi femei îngrijoraţi, nerealizaţi, suferind de subestimare de sine, uneori chiar furioşi". Deşi mulţi dintre ei s-au căsătorit la rândul lor, amprenta divorţului părinţilor lor i-a însoţit în viaţă. Cei care păreau să se descurce cel mai bine erau ajutaţi adesea de relaţiile lor cu unul sau ambii părinţi (Wallerstein şi Blakeslee, 1989).
Martin Richards (1995) a analizat o largă gamă de materiale de cercetare, provenind din Marea Britanie, Statele Unite, Australia, Noua Zeelandă şi alte ţări, privitoare la impactul separării părinţilor şi al divorţului asupra copiilor. Aceste cercetări, susţinea el, au produs un ansamblu de concluzii convingătoare. Copiii din medii sociale asemănătoare, ai căror părinţi sunt separaţi sau divorţaţi, prezintă diferenţe mici dar constante în viaţa lor ulterioară, faţă de copiii ai căror părinţi rămân împreună. în medie, ei au un nivel de autoapreciere şi de rezultate şcolare mai scăzute ca adulţi, schimbă slujbele mai des şi au o înclinare mai mare către divorţ.
Oricât de consistente ar fi, aceste concluzii sunt departe de a fi uşor de interpretat. Unii copii ai căror părinţi au divorţat au succese şcolare şi nu prezentau semne distincte de autosubapreciere. Dimpotrivă, mulţi copii ai căror părinţi rămân împreună au copilării nefericite, se descurcă cu greu la şcoală şi sunt lipsiţi de realizări în viaţa profesională.
O dificultate de bază în interpretarea rezultatelor cercetării este dată de faptul că urmărirea pe termen lung a unor asemenea studii se referă prin definiţie la trecut. Atitudinile faţă de divorţ se schimbă rapid. Cu câţiva ani în urmă divorţului îi era ataşat urmări mai grave decât a căpătat astăzi. Ca şi atitudinile faţă de divorţ, chestiuni precum bunăstarea şi asigurarea locuinţei, posibilitatea de a îngriji copiii cât şi alţi factori pot avea efecte importante. Există oarecare dovezi - desigur, departe de a fi concludente - care sugerează că separarea şi divorţul au mult mai puţine efecte negative în Peninsula Scandinavă, care are un sistem bine stabilit de asistenţa socială, decât oriunde în altă parte.

Figura 7.2. Familiile conduse de un singur părinte, ca procent din toate familiile cu copii dependenţi, în Marea Britanie

Sursa: General Household Survey, Biroul Recensămintelor şi Statisticilor populaţiei, după Social Trends, 1996, p. 54.

Decât să întrebăm pur şi simplu, dacă separarea şi divorţul au afectat copiii, ar trebui să surprindem probabil natura schimbătoare a familiei, în funcţie de balanţa nesigură a costurilor şi beneficiilor. Probabil că nu doar prezenţa sau absenţa celor doi părinţi în viaţa copilului este importantă, ci şi stilul şi conţinutul atitudinii părinteşti. Copiii par să crească mai bine atunci când sunt iubiţi, când părinţii au autoritate, dar nu par a fi autoritari şi când părinţii sunt sensibili la nevoile lor (Amato, 1993). Divorţul, desigur, poate face dificilă menţinerea unui astfel de mod de educaţie, dar şi neînţelegerile dintre părinţii care rămân împreună pot avea consecinţe nefaste pentru copii.

Familiile cu un singur părinte

Familiile cu un singur părinte devin din ce în ce mai obişnuite. Marea majoritate sunt conduse de femei, întrucât soţia e cea care obţine, de regulă, custodia copiilor în urma divorţului (într-o mică proporţie de familii cu un singur părinte, individul, care se pare femeia, nu a fost căsătorită niciodată). In Marea Britanie există azi, peste un milion de familii cu un singur părinte şi numărul lor continuă să crească (vezi fig. 7.2.). Asemenea familii cuprind cam o cincime din totalul familiilor cu copii dependenţi. In general ele se numără printre cele mai sărace grupuri din societatea contemporană. Mulţi părinţi singuri, fie că au fost căsătoriţi vreodată sau nu, încă mai trebuie să înfrunte dezaprobarea societăţii sau nesiguranţa economică. Termenii mai vechi şi mai sentenţioşi cum ar fi „soţie părăsită" sau „familie iară tată" sau „casă destrămată" tind totuşi să dispară.

Categoria familiilor cu un singur părinte prezintă o mare diversitate internă. De exemplu, mai mult de jumătate dintre mamele văduve sunt proprietarele unei locuinţe, dar marea majoritate a mamelor necăsătorite locuiesc cu chirie. A fi părinte singur este un statut în curs de schimbare, ale cărui graniţe nu sunt tocmai clare. în cazul unei persoane care a rămas văduvă, schimbarea este clară - deşi chiar şi aici cineva poate să fi trăit în realitate pe cont propriu câtva timp, în cazul în care partenerul s-a

aflat în spital înainte de a deceda. Aproximativ 60% dintre familiile cu un singur părinte, în prezent, s-au fonnat totuşi în urma separării sau a divorţului. în asemenea cazuri, indivizii pot locui împreună sporadic încă o perioadă destui de îndelungată. Aşa cum remarca o mamă singură:

Cred că e nevoie de ceva timp ca să te împaci cu ideea de a fi o mamă singură. în cazul meu, am acceptat ceea ce sunt abia în ultimul an. Cred că mai înainte mi-am închipuit mereu că ne-am putea împăca, dar apoi el s-a recăsătorit şi eu a trebuit să renunţ. M-am simţit groaznic atunci, dar acum cred că a fost cel mai bun lucru care se putea întâmpla, deoarece m-a făcut să mă împac cu propria mea viaţă. (Citat din Crow şi Hardey, 1992, p. 149).

Cei mai mulţi nu doresc să devină părinţi singuri, dar există şi o minoritate tot mai numeroasă care optează pentru aceasta şi care se hotărăsc să aibă unul sau mai mulţi copii fară ajutorul unui soţ sau partener. „Mamele singure prin opţiune" este o descriere corectă pentru unii părinţi singuri, de regulă cei care posedă suficiente resurse pentru a se descurca favorabil într-o familie cu un singur părinte. Dar pentru majoritatea mamelor celibatare sau necăsătorite, realitatea este diferită: există o strânsă corelaţie între rata naşterilor în afara căsătoriei şi indicatorii de sărăcie şi lipsuri sociale. Aşa cum am văzut mai sus, aceste influenţe sunt foarte importante pentru explicarea procentului ridicat de familii cu un singur părinte în rândul familiilor provenite din medii amerindiene în Marea Britanie.

„Tatăl absent"

Perioada dintre sfârşitul anilor '30 şi anii '70 a fost numită uneori ca fiind cea a „tatălui absent". în timpul celui de-al doilea război mondial, mulţi taţi îşi vedeau rar copiii din cauza serviciului lor militar, în perioada de după război, într-un mare procentaj de familii, majoritatea femeilor nu erau salariate şi stăteau acasă ocupându-se de copii. Tatăl era cel care câştiga pâinea zilnică, aşa că era plecat la muncă toată ziua; prin urmare îşi vedea copiii doar seara şi la sfârşitul săptămânii.

O dată cu creşterea recentă a ratei divorţurilor şi a numărului de părinţi singuri, tema „tatăl absent" a ajuns să capete alt sens. Acum se referă la taţii care, în urma separării sau divorţului, fie că au contacte rare cu copiii lor, fie că pierd definitiv legătura. Atât în Marea Britanie, cât şi în Statele Unite, care deţin unele dintre cele mai înalte rate ale divorţului din lume, această situaţie a produs discuţii aprinse.

Proporţia în creştere a familiilor fară tată a fost considerată ca fiind la originea unor diversităţi de probleme sociale, de la creşterea criminalităţii la amplificarea galopantă a pensiei alimentare. Autorii americani care au luat parte activă la această dezbatere au avut o mare influenţă asupra discuţiilor în aceeaşi problemă în Marea Britanie. în cartea sâ Faîherless America (1995), David Blakenhorn susţine că societăţile cu o înaltă rată a divorţului se confruntă nu doar cu pierderea tatălui, ci cu erodarea noţiunii însăşi de paternitate, cu consecinţe dezastruoase, deoarece mulţi copii cresc astăzi fără o prezenţă de autoritate, căreia să i se adreseze în momentele

dificile. Căsătoria şi paternitatea 111 toate societăţile până în prezent, asigură o modalitate de canalizare a energiilor sexuale şi agresivităţii bărbaţilor. In lipsa lor, aceste energii se pot exprima prin criminalitate şi violenţă. Aşa cum se exprima autorul unei recenzii a cărţii lui Blakenhorn, „e mai bine să ai un tată care vine acasă de la o slujbă nu tocmai plăcută şi bea o bere în faţa televizorului, decât să nu ai un tată deloc" {The Economist, 6.04.1995, p. 121).

Aşa să fie oare? Problema tatălui absent se suprapune peste cea, a efectelor divorţului asupra copiilor - iar aici, după cum am văzut, implicaţiile dovezilor disponibile sunt departe de a fi clare. Aşa cum acelaşi autor spunea, „Oare un tată huligan nu produce fii huligani? Nu fac unii taţi mai mult rău familiei lor?"

Argumente relevante în această controversă ne parvin din Suedia, (practic singura ţară din Europa occidentală în care rata natalităţii a crescut începând cu 1970). Aproximativ jumătate din copiii care se nasc în Suedia au mame necăsătorite (vezi tabelul 7.2.).

Tabelul 7.2. Situaţia internaţională a naşterilor în afara căsătoriei şi a părinţilor singuri

	Procentajul naşterilor		Procentajul familiilor conduse de un singur părinte	
	1960	1990	1960	1998
Marea Britanie	5	28	6	13
Statele Unite	5	28	9	23
Canada	4	24	9	15
Danemarca	8	46	17	20
Franţa	6	30	9	12
Germania	5	U	3	14
Italia 2	6	n.a.	n.a.	
Olanda	]	j j	9	j5
Suedia	11	47	9	13

Sursa: Biroul Statelor Unite pentru Recensământ, Statistical Abstract of the United States, 1993; Constance sorentino, „The Changing Family in International Perspective", Monthiy La bour Review (Martie 1990), pp. 41-58. Din Sara McLanahan şi Gary Sandefur, Growing Up wuh a Single Părem: What Hurts, What Helps" (Harvard University Press, 1994).

Dintre aceştia, 19 copii din 20 se nasc în familii cu tată, dar mulţi vor creşte fară taţii lor întrucât jumătate dintre căsătoriile suedeze se termină cu un divorţ, iar părinţii necăsătoriţi se despart mult mai uşor decât cei căsătoriţi. In 1994, 20% dintre copiii suedezi se aflau în familii cu un singur părinte. Cercetările în Suedia acordă prea puţină importanţă problemelor sociale cărora se presupune că le produce lipsa tatălui. S-ar putea ca aceasta să se datoreze faptului că, în societăţi precum Marea Britanie sau Statele Unite, sărăcia mai curând decât familia se află cu adevărat, la originea, criminalităţii şi violenţei; de exemplu în Suedia, ajutoarele sociale consistente fac ca

familiile cu un singur părinte să nu cadă de îndată în sărăcie. în 1994 doar 6,8% dintre copiii suedezi trăiau în familii cu salariul sub venitul mediu, adică o proporţie mult mai scăzută decât în Marea Britanie sau Statele Unite {The Economist, 9.09.1995).

SOTI RECĂSĂTORIŢI ŞI PĂRINŢI VITREGI Recăsătorirea

Recăsătorirea poate avea loc în împrejurări diferite. Unele cupluri recăsătorite au sub 30 de ani şi se poate ca nici unul să nu aducă vreun copil în noua relaţie. Doi parteneri care se recăsătoresc către 30 de ani, 40 sau 50, pot aduce unul sau mai mulţi copii din prima căsătorie, care să locuiască împreună cu noul sau noua parteneră. Cei care se recăsătoresc şi mai târziu pot avea copii adulţi, care nu mai vin să locuiască cu părinţii în noua familie. Pot apare şi copii în cadrul noii căsători. Fiecare dintre partenerii noului cuplu pot să fi fost mai înainte singuri, divorţaţi sau văduvi, putându-se ajunge până la opt combinaţii posibile. De aceea,

referirile cu privire la recăsătorire se pot face doar cu mare grijă, deşi este utilă formularea unor observaţii generale.
în 1900, aproximativ nouă zecimi din toate căsătoriile din Marea Britanie erau încheiate pentru prima dată. Majoritatea recăsătoriilor implicau cel puţin un partener văduv. O dată cu creşterea ratei divorţurilor, nivelul recăsătoriilor a început să crească, iar un procent tot mai mare de recăsătorii să afecteze persoane divorţate. în anii '60, rata recăsătoriilor a crescut rapid, prelungindu-se către sfârşitul anilor '80' şi începutul anilor5 90.
Azi, în 28% dintre căsătorii există cel puţin o persoană care a mai fost căsătorită. Până la vârsta de 35 de ani, majoritatea recăsătoriilor afectează persoane divorţate. Mai târziu, creşte proporţia de căsătorii cu văduvi sau văduve, iar pe la 55 de ani procentul acestor recăsătorii este mult mai mare decât cel care urmează divorţurilor.
Oricât ar părea de ciudat, cel mai bun mod pentru a-şi spori şansele de a se căsători, pentru ambele sexe, este de a mai fi fost căsătorit înainte! Persoanele care au mai fost căsătorite şi au divorţat au mai multe şanse să se recăsătorească decât cele singure din grupurile respective de vârstă care doresc să se căsătorească pentru prima dată. La toate nivelele de vârstă, bărbaţii divorţaţi se recăsătoresc mai uşor decât femeile divorţate; se recăsătoresc trei din patru femei divorţate şi cinci din şase bărbaţi divorţaţi. Statistic vorbind, cel puţin, recăsătoria are mai puţin succes decât prima căsătorie. Rata divorţurilor în urma celei de-a doua căsătorii este mai înaltă decât cea de după prima căsătorie. Aceasta nu înseamnă însă că recăsătorirea este sortită eşecului. Cei care au fost divorţaţi pot avea mai mari aşteptări de la căsătorie decât cei care nu au fost deloc. De aceea, ei pot fi mai curând gata să renunţe la o căsătorie nouă decât cei care s-au căsătorit pentru prima dată. Este posibil ca recăsătoriile care rezistă să fie mai satisfăcătoare, în medie, decât primele.
171
Familiile vitrege
Familia vitregă poate fi definită ca o familie în care cel puţin unul dintre parteneri este părinte vitreg. Având în vedere această definiţie, numărul de familii vitrege devine mult mai mare decât reiese din statisticile publice, întrucât acestea se referă de regulă doar la familiile cu care locuiesc copiii vitregi. Multe persoane recăsătorite devin părinţi vitregi ai căror copii îi vizitează cu regularitate, dar cu care nu locuiesc împreună permanent. O trăsătură suplimentară este adopţia. Brenda Maddox a estimat că mai bine de o treime din toate adopţiile din Statele Unite au ca obiect copiii vitregi. în Marea Britanie proporţia este mai mică, dar continuă să crească. Adopţia este o metodă prin care un părinte nebiologic compensează într-un fel legătura genetică printr-o declaraţie publică de înrudire cu copilul. Părinţii adoptivi atât au drepturi legale, cât şi obligaţii faţă de copiii lor. în cazul altor părinţi adoptivi acestea lipsesc, iar relaţia lor cu copiii vitregi durează atât cât durează şi căsătoria. în funcţie de legile din fiecare ţară, dacă părintele biologic dintr-o familie vitregă decedează sau divorţează de părintele vitreg, acesta nu capătă drepturi legale sau custodia copilului. Chiar dacă un

copil a locuit cu un părinte vitreg mai mulţi ani, dacă părintele natural decedează, cel vitreg are puţine şanse în faţa legii, dacă celălalt părinte natural rămas doreşte să obţină custodia lui.
în familiile vitrege tind să apară anumite dificultăţi. în primul rând, mai există de obicei un părinte natural, care locuieşte în altă parte şi a cărui influenţă asupra copilului sau a copiilor poate rămâne puternică. în al doilea rând, relaţiile de cooperare între indivizi divorţaţi se tensionează adesea, în cazul când unul sau amândoi se
9 5
recăsătoresc. Să luăm cazul unei femei cu doi copii care se recăsătoreşte cu un bărbat, care la rândul lui are doi copii şi locuiesc cu toţii împreună. Dacă părinţii „din afară" insistă să fie vizitaţi de copiii lor la fel ca şi mai înainte, vor fi exacerbate tensiunile majore apărute în cursul stabilirii unei astfel de familii noi. De exemplu, se poate dovedi imposibil ca familia nouă să se întâlnească în plen la sfârşitul săptămânii.
în al treilea rând, familiile vitrege unesc copii provenind din medii diferite, care pot avea aşteptări diferite asupra comportării potrivite în interiorul familiei. întrucât majoritatea copiilor vitregi „aparţin" de două familii, probabilitatea conflictelor dintre obiceiurile şi concepţiile lor este considerabilă.
Iată cum îşi descrie o mamă propria experienţă, după problemele pe care le-a înfruntat în urma separării:
Sentimentul de vinovăţie este dominant. Nu poţi face ceea ce ai fi făcut în mod normal cu copilul tău, aşa că te simţi vinovat, dar dacă ai o reacţie normală şi te înfurii,'te simţi vinovat şi pentru asta. Te temi întotdeauna că eşti nedrept. Tatăl fiicei ei vitrege în opoziţie cu mine nu eram de acord, iar el spunea că o cicălesc dacă încercam să o disciplinez. Cu cât el părea să nu facă nimic ca să o modeleze, cu atât mai cicălitoare păream eu... îmi doream să-i pot oferi ceva, să fiu în viaţa ei acel element care lipsea, dar probabil că nu eram destul de flexibilă (Smith, 1990, p. 42).
172
Există puţine norme stabilite care să definească relaţia dintre părintele vitreg şi copilul vitreg. Copilul ar trebui să-l strige pe părintele vitreg pe nume, sau ar fi mai potrivit să-i spună „mamă" sau „tată"? Ar trebui părintele vitreg să-şi disciplineze copii vitregi aşa cum ar face-o un părinte natural? Cum ar trebui un părinte vitreg să-l trateze pe partenerul nou al fostului său soţ/soţie în cazul când preia copiii? Această scrisoare şi răspunsul de mai jos sau apărut în Dear Abbie, o „rubrică de probleme" existentă în multe ziare americane.
Dragă Abbie,
Acum un an m-am căsătorit cu Ied. Soţia lui (Maxine) a murit şi l-a lăsat cu doi copii, în vârstă de şase şi respectiv opt ani. Aceasta este pentru mine prima căsătorie. Eu susţin că având în vedere că Maxine e moartă, Ted să-nu mai aibă legături cu rudele lui Maxine. Ted susţine că părinţii lui Maxine vor fi totdeauna socrii lui. Ei bine, şi eu am părinţi, cu ei cum rămâne? Nu poţi avea decât un rând de socri o dată, iar părinţii mei ar trebui să fie trataţi cu bunici şi ei, dar nu sunt. „Bunic" şi „bunică" li se spune părinţilor lui Maxine. Părinţii mei sunt „papa Pete" şi „mama

Mary". Credeţi că e corect?... Şi eu ce pot să fac? (semnat o persoană cu probleme de socri)
Dragă persoană cu probleme de socri,
Chiar dacă în principiu Ted nu mai este ginerele părinţilor lui Maxine, te sfătuiesc să nu te cramponezi de aceste aspecte. Există încă o legătură puternică între foştii socri ai lui Ted şi nepoţii lor. aşa că dacă eşti înţeleaptă nu o să te amesteci în ele, deoarece au fost stabilite înainte ca tu să intri în familie. Bunicii sunt bunici pentru totdeauna. (Citat din Vischer şi Vischer, 1979, p. 132).
Familiile vitrege îşi dezvoltă tipuri de legături de rudenie care sunt noi în societăţile occidentale, deşi problema prin care trece „persoana cu probleme de socri" ar fi fost comună şi în Europa medievală şi în alte societăţi tradiţionale. Dificultăţile cre¬ate prin recăsătorirea după divorţ sunt într-adevăr noi. Membrii acestor familii îşi creează propriile lor moduri de adaptare la relativ neîncadratele circumstanţe în care se găsesc. Unii autori vorbesc azi despre familia binucleară, înţelegând prin aceasta că cele două familii care se formează după divorţ cuprind totuşi, un singur sistem familial în care sunt incluşi copiii.
Posibila varietate de legături familiale cu diferite moduri de organizare, aşa cum a fost menţionată mai sus, este foarte răspândită. Să ne închipuim, de exemplu, că un soţ şi o soţie cu doi copii divorţează, apoi fiecare se recăsătoreşte. în noua familie a soţiei pot exista propriii ei doi copii, plus probabil unul sau mai mulţi copii ai noului soţ. Fostul soţ se căsătoreşte de asemenea, cu o femeie cu copii, care vin să locuiască cu ei. Fiecare dintre soţi pot continua să-şi vadă copiii cu regularitate, cât şi copiii-vitregi, indiferent cine. cu cine locuieşte. Asemenea legături pot aduce cu ele alte înrudiri, cu părinţii fostului soţ, de exemplu. în plus, fiecare dintre căsătoriile noi pot produce alţi copii. Poate că cea mai potrivită concluzie care poate fi trasă este aceea că, în timp ce căsătoriile sunt destrămate prin divorţ, familiile în întregul lor nu sunt. Mai ales acolo unde sunt şi copii, multe legături persistă în ciuda reconstrucţiei legăturilor de familie, produse în urma recăsătoririi.

„Adio" copiilor?
Un studiu realizat de British Family Formation Survey în 1976 a descoperit că numai 1% dintre femeile căsătorite la vremea aceea nu doreau să aibă copii. Un raport recent al Biroului pentru Recensământul Populaţiei şi Statistică, dimpotrivă, a prezis că 20% dintre femeile născute între 1960 şi 1990 nu vor avea copii, din pro¬pria lor hotărâre. Femeile din Marea Britanie, de azi, abordează decizia de a avea copii în contextul altor motivaţii pe care le au în viaţă, printre care şi succesul în muncă şi autonomia în viaţa privată. Rata fertilităţii scade practic în toate ţările vest- europene de asemenea (fig. 7.3.).
Femeia fară copii nu mai e fata bătrână şi tristă de odinioară. Fie că e căsătorită sau nu, ea poate să fi luat hotărârea de a nu avea copii, ca o afirmare a libertăţii de a alege. Dar există şi motive negative. Posibilităţile noi de a face carieră în Marea Britanie nu au fost dublate de asistenţa socială corespunzătoare pe timpul concediului de maternitate şi

de îngrijire a copilului. Unele pot fi reticente în a avea copii pentru că sunt îngrijorate de posibilitatea de a divorţa şi de a recădea în sărăcie. Fie că sunteţi bărbat sau femeie, ar trebui să vă gândiţi la aceste posibile evoluţii în legătură cu propriul dvs. viitor. Veţi fi unul dintre cei care susţin că nu-şi doresc să aibă copii niciodată? Veţi mai gândi la fel peste 10-15 ani?

Figura 7.3. - Rata natalităţii în ţările Uniunii Europene, între 1960 şi 1990

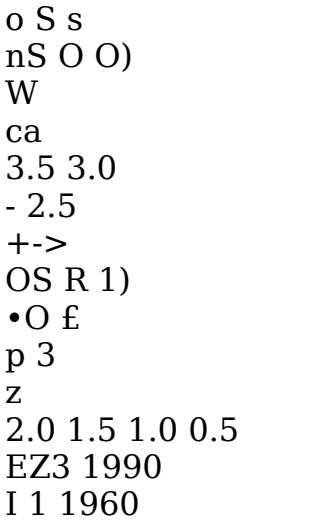

Sursa: Eurostat 1993, Sociology Review, nov. 1995 (Phillip Allan Publishers), p. 34.

întrucât relaţiile de familie şi de rudenie formează o parte din viaţa noastră a tuturor, viaţa de familie cuprinde practic întreaga gamă a experienţelor emoţionale. Relaţiile de familie - cele între soţ şi soţie, părinţi şi copii, fraţi şi surori sau între rude mai îndepărtate- pot fî cordiale şi presărate cu împliniri. Dar ele pot fi la fel de bine încărcate cu cele mai grave tensiuni, ducând oamenii la disperare şi supunându-i unui profund sentiment de teamă şi vinovăţie. „Faţa nevăzută" a vieţii de familie este profundă şi adesea nu se potriveşte cu imaginea ideală evidenţiată adesea în reclamele televizate şi în mediile populare, în general. Există multe aspecte ale laturii oprimante a familiei, printre care

conflictele şi ostilităţile care duc la separare şi divorţ, pe care tocmai le-am menţionat, precum şi asocierea relaţiilor de familie cu instalarea unor boli mentale. Dar unele dintre cele mai distructive, prin consecinţele lor, sunt abuzul incestuos asupra copiilor şi violenţa domestică.

Abuzul sexual asupra copiilor şi incestul

Abuzul sexual asupra copiilor este un fenomen răspândit şi care se manifestă de multe ori în contextul familiei. Abuzul sexual asupra copiilor poate fi cel mai uşor definit drept desfăşurarea de acte sexuale de către adulţi cu copii sub vârsta majoratului (16 ani în Marea Britanie). Incestul se referă la relaţiile sexuale practicate între rude apropiate. Nu orice formă incest este şi un abuz sexual asupra unui copil. De exemplu, relaţiile sexuale dintre frate şi soră sunt incestuoase, dar nu se conformează definiţiei abuzului. în cazul abuzului sexual asupra unui copil, adultul exploatează copilul în scopuri sexuale (Ennew, 1986). Gu toate acestea, cea mai comună formă de incest este una care se încadrează tot la abuzul sexual asupra copiilor, anume relaţia incestuoasă dintre taţi şi tinerele fiice. Incestul şi abuzul sexual asupra copiilor în general, sunt fenomene „descoperite" abia în ultimii 10-20 de ani. Desigur, se ştia de multă vreme că au loc asemenea acte sexuale, dar majoritatea observatorilor sociali au presupus că tabuurile puternice care se menţineau împotriva acestui comportament făceau ca ele să aibă loc extrem de rar. Adevărul însă este altul. Abuzul sexual asupra copiilor s-a dovedit a fi îngrijorător de obişnuit. El se manifestă probabil mai des în rândul familiilor din clasele de jos, dar există la toate nivelele ierarhiei sociale.

Este aproape sigur că creşterea acestora rezultă ca urmare a atenţiei directe acordate problemei de către agenţiile de asistenţă socială şi de poliţie. Este la fel de sigur că asemenea statistici reprezintă doar vârful aisbergului. în unele studii întreprinse în Marea Britanie şi în Statele Unite în anii 1980, s-a descoperit că mai mult de o treime dintre femei fuseseră victimele ale abuzului sexual în copilărie, adică suportaseră atingeri sexuale nedorite. în cazul bărbaţilor, cifra era de 10% (Russell, 1984).

Deşi, există în cele mai vizibile versiuni caracterul lui este limpede, adevărata întindere a abuzului sexual asupra copiilor este greu, dacă nu imposibil de calculat, din cauza nenumăratelor forme pe care le poate îmbrăca. Poate fi oferită o definiţie generală, dar ea poate fi şi supusă unor interpretări variabile. Astfel, după o formulare intens utilizată, abuzul sexual asupra unui copil există atunci când „o altă persoană, matură din punct de vedere sexual, implică copilul în orice activitate care ar putea-o conduce la excitaţie sexuală. Aceasta poate implica atingerea, copulaţia, expunerea organelor sexuale, oferirea de materiale pornografice şi discuţiile erotice" (citat din Taylor, 1992, pp. 26-27). Până acum nu s-a ajuns totuşi la o definiţie general acceptată de cercetători sau judecători, nici în privinţa abuzului asupra copiilor în general, şi nici a abuzului sexual în particular. Un articol din Drepturile Copiilor, act adoptat în 1989, vorbeşte despre „răul semnificativ" cauzat de lipsa îngrijirii adecvate, dar ce înseamnă „semnificativ" rămâne

neprecizat. Societatea naţională pentru Protecţia Copiilor defineşte patru categorii de abuzuri: „neglijarea", „abuzul fizic", „abuzul emoţional" şi „abuzul sexual". Abuzul sexual este definit drept „contactul sexual dintre un copil şi un adult, în scopul obţinerii de satisfacţii sexuale de către adult" (Lyon şi de Cruz, 1993).
în Marea Britanie au avut loc aproximativ 40 de anchete legate de abuzurile suportate de copii, la începutul anilor' 80 şi mijlocul anilor '90. Cea mai controversată a fost ancheta din Cleaveland în 1987. în cazul din Cleveland erau implicaţi doi doctori, Marietta Higgz şi Geoffrey Wyat. Ei identificaseră un număr de copii din cartierul în care locuiau, care fuseseră abuzaţi sexual în familie. Părinţii cărora li s-au luat copiii, de către asistenţii sociali, ca urmare a acestei anchete, au protestat vehe¬ment, susţinându-şi nevinovăţia.
Doctorii poliţiei s-au opus diagnosticului şi s-a stârnit o adevărată dezbatere la nivel naţional, însoţită de numeroase articole din presă despre acest caz. Directorul serviciului social din Cleveland a recunoscut mai târziu că 12 familii, având 26 de copii, fuseseră acuzate pe nedrept. Puţine probleme creaseră asemenea emoţii puternice, iar practicanţii abuzului sexual împotriva copiilor, de regulă neagă cu tărie acest delict. Pe de altă parte, acolo unde părinţii sau membrii de familie sunt acuzaţi pe nedrept, se produce o mare suferinţă emoţională.
De ce au intrat în centrul atenţiei publice atât de brusc incestul şi abuzul sexual asupra copiilor? în parte, răspunsul pare să fie acela că tabuurile împotriva acestei activităţi au iacut ca lucrătorii sociali şi cercetătorii speciali să fi fost reticenţi în trecut să pună întrebări în legătură cu aceasta părinţilor şi copiilor. Mişcarea feministă a jucat un rol important în atragerea atenţiei publice, iniţial asupra abuzului sexual ale cărui victime sunt copiii, ca element important în campaniile împotriva hărţuirii sexuale şi a exploatării. O dată ce cercetătorii au început să pătrundă în cazurile suspecte de abuz sexual asupra unor copii, au apărut la lumină încă multe altele. „Descoperirea" abuzului sexual asupra copiilor, începută în Statele Unite, a devenit un fenomen internaţional (La Fontaine, 1990).

Nu ştim exact câte dintre abuzurile sexuale asupra copiilor sunt incestuoase, dar este probabil că majoritatea au loc într-un context familial. Atât natura relaţiei incestuoase cât şi actele sexuale comise sunt extrem de variate. Majoritatea studiilor indică faptul că 70-80% dintre cazurile de incest sunt relaţii tată-fiică sau tată vitreg- fiică. Dar.se întâmplă şi relaţii de tip unchi-nepoată, frate-soră, tată-fiu, mamă-copil şi chiar bunic-nepot. Unele contacte incestuoase sunt trecătoare şi nu depăşesc joaca cu organele sexuale ale copilului practicată de către adult sau încurajarea copilului de a atinge organele genitale ale adultului. Altele sunt mult mai complexe şi pot avea loc de-a lungul mai multor ani. Copiii în cauză sunt de regulă mai mari de doi ani, dar au fost înregistrate şi cazuri de abuzuri sexuale cu bebeluşi.
Uneori în acelaşi grup familial există relaţii incestuoase multiple. De exemplu, într-un studiu a fost prezentat un caz în care tatăl avusese relaţii sexuale complete cu fiica sa în vârstă de 14 ani şi comisese şi

sodomie asupra fiului său în vârstă de 13 ani, care la rândul lui avusese relaţii sexuale cu sora sa, la fel ca şi un alt frate. Mama ştia despre aceste activităţi, dar era prea speriată de soţul ei, ca să povestească ceva autorităţilor. întreaga întindere a abuzurilor a ieşit la iveală abia atunci când tatăl a fost arestat pentru molestarea fiicei sale (CIBA Foundation, 1984,p. 128).
în multe cazuri de incest se recurge la forţă sau la ameninţarea cu forţa. Uneori copiii pot fi cooperanţi, dar se pare că acest lucru se întâmplă destul de rar. Copiii sunt şi ei fiinţe sexuale, desigur, şi adesea încearcă jocuri sexuale nevinovate sau explorări între ei. Dar marea majoritate a copiilor supuşi contactelor sexuale cu membrii adulţi ai familiilor lor găsesc această experienţă respingătoare, ruşinoasă sau neplăcută.
în prezent, există suficiente materiale care să indice că abuzul sexual asupra copiilor poate avea consecinţe pe termen lung în ce-l priveşte pe cel care îl suportă. Studiile asupra prostituţiei, a delincventei juvenile, a vagabondajului juvenil şi a narcomaniei arată că un mare procent dintre tinerii implicaţi au suferit în copilărie abuzuri sexuale. 'Desigur, corelaţia nu înseamnă neapărat cauzalitate. A demonstra că oamenii din aceste categorii au fost abuzaţi sexual pe când erau copii nu demonstrează neapărat că aceste abuzuri au fost cauza comportamentului lor. de mai târziu. Probabil că este implicată o întreagă gamă de factori, cum ar fi conflictele familiale, neglijarea de către părinţi şi violenţa fizică.
Explicaţii
Pentru a explica de ce au loc incestul şi, într-un sens mai larg, abuzul sexual asupra copiilor, trebuie să ţinem seama de două lucruri. Mai întâi, de ce sunt atraşi adulţii de activităţi sexuale în care sunt implicaţi copiii şi, în al doilea rând, de ce majoritatea abuzurilor sexuale sunt comise de bărbaţi. Fiecare dintre acestea ridică probleme complexe, datorită naturii variabile a actelor şi a relaţiilor desfăşurate. Putem afirma cu oarecare siguranţă că doar o mică proporţie dintre cei care abuzează
10.
177
sexual de copii suferă de tulburări mentale. Cu alte cuvinte, nu putem explica atracţia adulţilor faţă de relaţiile sexuale cu copii prin prisma dereglărilor psihice.
Majoritatea celor care abuzează de copii nu par să aibă vreo preferinţă pentru relaţiile sexuale cu copii, în dauna celor cu alţi adulţi. Este mai degrabă vorba despre disponibilitatea lor, îmbinată cu exercitarea puterii. Copiii care cresc în familie sunt fiinţe dependente şi extrem de vulnerabile la cerinţele părinţilor sau la alte presiuni. Adulţii care comit incest cu propriii lor copii par să fie adesea timizi, stânjeniţi şi stângaci în relaţiile lor cu alţi adulţi. Mulţi par să nu-şi satisfacă doar impulsurile sexuale, ci să caute afecţiunea pe care nu o pot găsi în altă parte. Aici putem face o legătură cu faptul că marea majoritate a celor care comit abuzuri sunt bărbaţi. în capitolul 5, „Genul şi sexualitatea", am discutat despre „inexpresivitatea masculină", adică dificultatea pe care o au bărbaţii în exprimarea propriilor sentimente, un fenomen care are probabil adânci origini psihologice. Bărbaţii ajung să asocieze exprimarea sentimentelor direct cu sexualitatea, în timp ce femeile se

concentrează mai mult asupra relaţiilor în ansamblul lor. Bărbaţii asociază de asemenea sexualitatea cu afirmarea puterii şi cu supunerea partenerilor lor. De aceea, pentru ei diferenţa între sexualitatea adultă şi atracţia sexuală faţă de copii este mai mică decât în cazul femeilor.
Aşa cum susţinea David Finkelhor, unul dintre cei mai importanţi oameni de ştiinţă care au studiat abuzul la care sunt supuşi copiii, o astfel de interpretare oferă explicaţii clare despre unele schimbări sociale şi psihologice, care ar putea ajuta la reducerea exploatării sexuale a copiilor:
Mai întâi, bărbaţii ar putea beneficia de ocazia de a-şi exercita afecţiunea şi dependenţa în relaţii care nu implică sexul, cum ar fi prietenia între bărbaţi şi mângâierile reciproce dintre copii. Apoi, împlinirea sexualităţii heterosexuale şi-ar putea pierde sensul de, criteriu definitoriu al masculinităţii. în al treilea rând, bărbaţii . ar putea învăţa să se bucure de relaţii sexuale bazate pe egalitate. Cei care se simt ■ confortabil şi pricepuţi în relaţii cu femei la acelaşi nivel de maturitate, este foarte puţin probabil să exploateze sexualitatea copiilor. Pe măsură ce se schimbă relaţiile bărbaţilor cu femeile, se vor schimba şi relaţiile lor cu copiii. (Finkelhor, 1984, p. 13).
Violenta în familie
>
Violenţa în decorul familial reprezintă un domeniu prin excelenţă masculin. Putem defini violenţa domestică drept abuzul fizic exercitat de unul dintre membrii familiei asupra altuia sau şi a celorlalţi. Studiile arată că, din nou, primele victime ale abuzului fizic sunt copiii, în special cei mici, în vârstă de sub şase ani. Al doilea tip de violenţă în ordinea obişnuinţei, este cel exercitat de soţi împotriva soţiilor. Dar şi femeile pot fi cele care practică violenţa în familie, îndreptată împotriva copiilor mici şi a soţilor.
în fapt, casa este locul cel mai periculos din societatea modernă. în termeni statistici, o persoană de orice vârstă sau sex poate fi mult mai uşor supusă unei agresiuni fizice în propria casă decât noaptea pe stradă. Una din patru crime în Marea Britanie este comisă de un membru de familie asupra altui membru.

Uneori se susţine că femeile sunt aproape la fel de violente acasă, atât faţă de soţi cât şi faţă de copii. Unele studii arată că soţiile îşi lovesc soţii aproape tot atât de des aşa cum se întâmplă şi invers. Totuşi, violenţa femeilor este mai restrânsă şi episodică, faţă de cea a bărbaţilor şi este mult mai puţin probabil să producă un rău fizic de durată. „Bătaia nevestei" - brutalizarea fizică cu regularitate a soţiilor de către soţi - nu are în realitate o echivalentă reciprocă. Iar bărbaţii care abuzează fizic de copii este foarte probabil că o fac mai des decât femeile, producând răni mai mari.
De ce este violenţa domestică atât de comună? O serie de factori sunt implicaţi. Unul este combinaţia între intensitatea emoţională şi intimitatea personală caracteristică vieţii de familie. Legăturile de familie sunt în mod normal încărcate puternic afectiv, adesea amestecând dragostea cu ura. Certurile care izbucnesc în cadrul domestic pot să

elibereze antagonisme insensibile în acelaşi mod în alte contexte sociale. Ceea ce pare doar un incident minor poate precipita ostilităţi generalizate între soţi sau între părinţi şi copii. Un bărbat tolerant cu excentricităţile altor femei poate deveni furibund dacă soţia sa vorbeşte prea mult la o petrecere sau dezvăluie intimităţi pe care el ar dori să le păstreze secrete.

O a doua influenţă este faptul că o bună parte a violenţei manifestate din sânul familiei este de fapt tolerantă şi chiar acceptată. Deşi sancţionată social, violenţa familială are o natură relativ restrânsă, putându-se revărsa cu uşurinţă în cele mai severe forme de agresiune. Puţini copii din Marea Britanie au fost vreodată pălmuiţi sau loviţi, chiar şi uşor, de către unul dintre părinţii lor. Aceste gesturi sunt în general aprobate de către ceilalţi şi nici măcar nu sunt considerate drept „violenţă". Dacă un străin ar pălmui un copil într-un magazin pentru că nu i-a plăcut ceva ce acesta a spus sau a făcut, ar fi cu totul altceva. Totuşi, nu există nici o diferenţă în agresiunea în sine.

Deşi nu este la fel de bine circumscrisă, se manifestă, sau s-a manifestat în trecut, aprobarea socială a violenţei între soţi. Acceptabilitatea socială a acestei forme de violenţă domestică este exprimată în vechiul cântec:

O femeie, un cal şi un lemn de alun,
Cu cât îi baţi mai mult, cu-atât va fi mai bun.

La locul de muncă şi în alte locuri publice, regula generală este că nimeni nu are dreptul să lovească pe altcineva, oricât de antipatic şi de enervant ar fi acela. Nu la fel se întâmplă şi în familie. Multe studii a demonstrat că o proporţie substanţială dintre cupluri consideră că în anumite circumstanţe este legitim ca unul din soţi să-l lovească pe celălalt. Aproximativ unul din patru adulţi americani aparţinând ambelor sexe consideră că există justificări solide pentru ca un soţ să-şi lovească soţia. Un procent mai mic cred că şi reciproca este valabilă (Greenblat, 1983). Totuşi, violenţa în interiorul familiei reflectă şi trăsături mai largi ale comportamentului violent. Mulţi soţi care abuzează fizic de soţiile şi copiii lor se comportă violent şi în alte împrejurări. Un studiu efectuat de Jeffrey Pagan şi colectivul său asupra unui eşantion de soţii bătute, a arătat că mai mult de jumătate

dintre soţi erau violenţi atât faţă de alţii, cât şi faţă de partenerele lor. Peste 80% dintre aceştia fuseseră chiar arestaţi măcar o dată pentru episoade de violenţă non- domestică (Fagan, ş.a.; 1983).

ALTERNATIVE LA CĂSĂTORIE ŞI FAMILIE Comunitatea

Instituţia familiei a fost multă vreme criticată. în secolul al XlX-lea, numeroşi gânditori propuneau ca viaţa de familie să fie înlocuită cu forme comunitare de convieţuire. Unele dintre aceste idei au fost puse în practică, printre cele mai cunoscute exemple fiind Comunitatea Oneida, din Noua Anglie, în Statele Unite, înfiinţată la mijlocul secolului al XlX-lea. Aceasta era bazată pe convingerile religioase ale lui John Humphrey Noyem. Fiecare bărbat, din comunitate era căsătorit cu fiecare femeie şi toţi se îngrijeau părinteşte de copiii comunităţii. După diferite greutăţi în perioada de început, grupul s-a extins până la a cuprinde aproximativ 300 de persoane şi a rezistat Cam 30 de ani înainte de a se destrăma. De

atunci s-au mai înfiinţat multe alte comunităţi, atât în Anglia cât şi în alte ţări occidentale. O largă varietate de grupuri comunitare a luat fiinţă în anii '60, adesea implicând relaţii sexuale libere, în interiorul grupului şi responsabilitatea colectivă pentru creşterea copiilor. Câteva dintre ele există şi azi.
Cel mai important exemplu actual de viaţă domestică comunitară este cel al kibbutz-urilor în Israel. Un kibbutz este o comunitate de familii şi de indivizi care cooperează în vederea creşterii copiilor. Cele mai multe kibbutz-uri au fost la început forme colective, dar azi multe s-au orientat către producţia industrială. în Israel există peste 240 de kibbutz-uri, cuprinzând aproape 100.000 membri. Cele mai mici nu depăşesc 50 de membri, în timp ce cele mai mari includ până la 2.000 de oameni. Fiecare kibbutz se comportă ca şi cum ar fi o singură familie, îngrijirea copiilor fiind considerată responsabilitatea întregii comunităţi şi nu a familiei. în unele dintre ele, copiii locuiesc în „case ale copiilor" construite special şi nu cu părinţii lor, deşi îşi petrec de regulă sfârşitul de săptămână în familie.
Kibbutz-urile au fost-înfiinţate la început cu o intenţie strictă. Proprietatea comună, alături de creşterea în grup a copiilor erau menite să permită membrilor kibbutz-urilor să se despartă de natura individualistă, competitivă, a vieţii în societatea modernă. Aceste idealuri nu au fost nicidecum abandonate, dar de-a lungul anilor, majoritatea kibbutz-urilor au optat pentru aranjamente de viaţă mai convenţionale decât cele din etapele de început. De exemplu, este mai obişnuit pentru copii să doannă împreună cu părinţii lor, decât era mai înainte. Casele copiilor din kibbutz-urile, de azi, pot fi descrise mai curând ca locuri în care sunt asigurate servicii de supraveghere completă a copiilor, decât ca exprimând responsabilitatea comunală pentru creşterea lor.

Concubinajul
Concubinajul - situaţia în care un cuplu care are o relaţie sexuală locuieşte împreună fară să fie căsătorit - a devenit tot mai răspândit în societăţile occidentale. In Marea Britanie, până de curând, concubinajul era privit ca fiind imoral. Totuşi, prin anii 1980 numărul de bărbaţi şi femei care împărţeau aceeaşi locuinţă a crescut brusc. Concubinajul s-a răspândit în rândul studenţilor de colegiu şi facultate. Studiile din Statele Unite arată că aproximativ unul din patru studenţi locuieşte în perioada studenţiei împreună cu partenerul său, cu care are o relaţie sexuală. Concubinajul în Marea Britanie azi pare să fie în majoritatea cazurilor o etapă experimentală înaintea căsătoriei. Tinerii ajung să locuiască împreună de regulă aflându-se în această situaţie, fară ca aceasta să fi fost planificată. Un cuplu care are deja o relaţie sexuală petrece tot mai mult timp împreună cu partenerul, renunţând până la urmă la una sau cealaltă locuinţă individuală. Tinerii care locuiesc împreună aproape întotdeauna anticipează că se vor căsători cândva, dar nu în mod necesar, cu partenerii din momentul respectiv. Doar o mică parte dintre aceştia îşi folosesc resursele financiare în comun.
De-a lungul ultimilor 40 de ani, s-a constatat o creştere cu 400% a numărului de persoane din Marea Britanie care locuiesc în concubinaj

înaintea căsătoriei. Doar 4% dintre femeile născute în anii '20 şi 19% dintre cele născute în anii '40 trăiau în concubinaj - dar aproape jumătate din cele născute în anii '60. Se prevede că patru din cinci cupluri căsătorite vor fi trăit împreună înaintea căsătoriei în anul 2000 (Wilkinson şi Mulgan, 1995).
Legătura strânsă dintre concubinaj şi căsătorie este indicată în figura 7.4. care reflectă cercetarea întreprinsă la Universitatea din Essex. Majoritatea cuplurilor vor fi probabil împreună după zece ani şi aproape două treimi se vor căsători cu partenerii respectivi. Acest lucru nu e deloc surprinzător, întrucât cercetările indică faptul că majoritatea tinerilor .concep concubinajul ca pe o „căsătorie de probă".
Figura. 7.4. - Ce se întâmplă cu relaţiile de concubinaj în timp: rezultate probabile ale cuplurilor care trăiesc în concubinaj după zece ani
Relaţia s-a sfârşit
' 30%
Concubinajul continuă

«¡fiflflB Căsătorie
Sursa: „Living in Britain", statistică pe baza răspunsurilor ia cercetare, University of Essex, 1995.

în alte ţări europene, mai ales în zonele rurale, concubinajul are o lungă istorie ca practică legitimă. Aşa se întâmplă în ţările nordice, care au în realitate cele mai înalte rate ale concubinajului în prezent. Totuşi, nu există o strânsă legătură cu trecutul, în Suedia în anii '60, de exemplu, doar 1% dintre cupluri trăiau în concubinaj; azi această cifră se ridică cu aproximaţie la 40%. Ca şi în alte ţări europene, majoritatea celor care au trăit în concubinaj se căsătoresc după câtva timp sau atunci când au copii. Concubinajul a primit adesea un statut legal, astfel încât, dacă o relaţie se întrerupe, indivizii pot pretinde prin lege împărţirea bunurilor şi pensia alimentară.
Familiile cu părinţi homosexuali
Mulţi bărbaţi şi femei homosexuali trăiesc în prezent, în cupluri în care relaţiile sunt stabile, dintre care unele s-au „căsătorit" formal, chiar dacă aceste ceremonii nu au relevanţă în faţa legii. Toleranţa faţă de homosexualitate a fost însoţită de o tendinţă crescândă a tribunalelor de a acorda custodia copiilor unor mame care trăiau în relaţii homosexuale. Tehnicile de inseminare artificială scordă femeilor homosexuale şansa de a putea avea copii şi de a-şi forma familii cu părinţi homosexuali fară să aibe relaţii heterosexuale. în timp ce practic toate familiile homosexuale cu copiii din Marea Britanie sunt compuse din două femei, a existat o perioadă, către sfârşitul anilor '60 şi începutul anilor '70 când agenţiile de plasament social din mai multe oraşe din Statele Unite plasau adolescenţi abandonaţi aparţinând familiilor de homosexuali în custodia unor cupluri masculine de homosexuali. Practica a fost întreruptă şi datorită reacţiilor adverse ale publicului (vezi şi cap. 5 „Genul şi sexualitatea").
Celibatul

Mai mulţi factori au concurat la creşterea numărului de persoane care preferă să trăiască singure, în societăţile occidentale moderne. Unul este tendinţa de a se căsători cât mai târziu - în prezent, oamenii se căsătoresc cam cu trei ani mai târziu decât în anii '60; altul este rata ascendentă a divorţurilor. Alt motiv îl constituie numărul tot mai mare de persoane în vârstă din rândul populaţiei, ale căror parteneri au murit. Celibatul înseamnă lucruri diferite în perioade distincte ale ciclului vieţii. în ziua de azi, o mai mare proporţie de tineri între 20 şi 30 de ani sunt actualmente necăsătoriţi faţă de ce se întâmpla înainte. între 30 şi 40 de ani, doar un mic număr de persoane nu au mai fost căsătorite niciodată. Majoritatea celor singuri în vârstă de 30-50 de ani sunt divorţaţi şi se află „între" căsătorii. Cei mai mulţi oameni singuri de peste 50 de ani sunt văduvi.
Peter Stein a intervievat 60 de celibatari între 25 şi 45 de ani (Stein, 1980). Majoritatea erau nehotărâţi în privinţa stării lor. Ei recunoşteau că celibatul le era adesea de folos în cariera profesională, deoarece se puteau concentra cu totul asupra muncii; el facea posibilă o mai mare varietate de experienţe sexuale, permiţând totodată libertate totală şi autonomie. Pe de altă parte, ei recunoşteau dificultatea de a fi singuri, într-o lume în care majoritatea celor de aceeaşi vârstă erau căsătoriţi şi

sufereau de izolare şi singurătate. în total, cei mai mulţi găseau că argumentele în favoarea căsătoriei erau mai mari decât motivele pentru a rămâne singuri.
DEZBATEREA DESPRE „VALORILE FAMILIALE"
„Familia este pe cale de dispariţie" sunt de părere avocaţii ce se ocupă de valorile familiale, observând schimbările din ultimele decenii - o atitudine mai liberală şi mai deschisă faţă de sexualitate, o rată a divorţurilor explozivă şi o căutare generală a fericirii personale în dauna vechilor concepţii despre datoria faţă de familie. Trebuie să recâştigăm sensul moral al vieţii de familie, susţin ei. Trebuie să reinstalăm fa¬milia tradiţională, care era mult mai stabilă şi mai ordonată decât încâlcitul mod de relaţii în care ne găsim azi fiecare din noi.
„Ba nu, răspund criticii. Vă închipuiţi doar că familia este pe cale de dispariţie. De fapt, ea se diversifică. Ar trebui să încurajăm activ o varietate de forme de familie şi de viaţă sexuală, în loc să ne străduim să comprimăm pe toată lumea în aceleaşi tipare."
De partea cui se află oare dreptatea? Probabil că ar trebui să fim circumspecţi cu ambele opinii. O întoarcere la familia tradiţională nu este posibilă. Şi nu numai pentru că, după cum am explicat mai devreme, familia tradiţională aşa cum era ea considerată de obicei, nu a existat niciodată, sau pentru că familiile din trecut aveau prea multe faţete opresive ca să mai poată fi un model în prezent. Ci şi pentru că schimbările sociale care au transformat formele mai vechi de căsătorie şi familie sunt ireversibile. Femeile într-un număr din ce în ce mai mare nu se mai întorc la viaţa domestică pe care au părăsit-o cu atâta greutate. Parteneriatul sexual şi căsătoria de azi, „la bine şi la rău", nu mai sunt ce-au fost odată. Comunicarea emoţională, mai precis crearea activă şi

menţinerea unor relaţii, a devenit centrală în viaţa noastră, în domeniul personal şi familial.
Care va fi rezultatul? Rata divorţurilor se poate să se fi echilibrat după acea creştere bruscă, dar nu să scadă. Toate datele legate de divorţ sunt în oarecare, măsură estimative, dar pe baza tendinţelor din trecut putem bănui că aproximativ 60% dintre căsătoriile contractate în prezent s-ar putea termina cu un divorţ în următorii zece ani.
Divorţul, după cum am văzut, nu este totdeauna o rezultantă a nefericirii. Cei care s-ar fi putut simţi odinioară constrânşi să rămână în căsătorii insuportabile pot porni o viaţă nouă. Dar nu e nici o îndoială că tendinţele care afectează sexualitatea, căsătoria şi familia creează tensiuni profunde pentru unii, în timp ce pentru alţii generează noi posibilităţi de satisfacţie şi împlinire personală.
Cei care susţin că marea diversitate de forme de familie existentă azi trebuie privită cu bucurie, întrucât ne eliberează de limitările şi suferinţele trecutului, au cu siguranţă întrucâtva dreptate. Bărbaţii şi femeile pot rămâne, necăsătoriţi dacă doresc, fară să trebuiască să înfrunte dezaprobarea socială

ce deriva cândva, din a fi celibatar sau şi mai rău, fată de bătrână. Cuplurile care trăiesc împreună nu mai sunt respinse socialmente de prietenii lor mai „responsabili", căsătoriţi. Cuplurile de homosexuali pot locui împreună şi chiar creşte copii fără a avea de-a face cu acelaşi nivel de ostilitate pe care l-ar fi întâmpinat în trecut.
O dată spuse aceste lucruri, este greu de contestat concluzia că ne aflăm la o răspântie. Va aduce viitorul în continuare decăderea căsătoriilor sau a parteneriatului de lungă durată? Vom popula din ce în ce mai mult un peisaj emoţional şi sexual brăzdat de amărăciune şi violenţă? Nu se poate afirma nimic cu siguranţă. Dar o asemenea analiză sociologică a căsătoriei şi familiei aşa cum tocmai am întreprins aici sugerează cu fermitate că nu ne vom rezolva problemele privind către trecut. Trebuie să încercăm să împăcăm libertăţile individuale pe care am ajuns să le preţuim în viaţa noastră personală cu nevoia de a forma relaţii stabile şi de durată cu alţi oameni.
REZUMAT
O Rudenia, familia şi căsătoria sunt termeni îndeaproape legaţi, cu o semnificaţie centrală pentru sociologie şi antropologie. Rudenia cuprinde atât legături genetice cât şi unele iniţiate prin căsătorie. Familia este un grup de persoane constituit, care au responsabilitatea creşterii copiilor. Căsătoria reprezintă o legătură acceptată social între două persoane care locuiesc împreună, având o relaţie sexuală.
© O familie nucleară este o familie în care un cuplu căsătorit (sau un părinte singur) trăieşte împreună cu copiii, proprii sau adoptaţi. Acolo unde alte rude în afara cuplului căsătorit şi a copiilor locuiesc în aceeaşi familie sau sunt într-o relaţie apropiată şi continuă cu aceştia, vorbim despre familia lărgită.
© în societăţile occidentale căsătoria, şi deci şi familia, sunt asociate cu monogamia (o relaţie sexuală acceptată social, între un bărbat şi o femeie). Multe alte culturi tolerează sau încurajează poligamia, situaţie

în care un individ poate fi căsătorit cu două sau mai multe persoane simultan. Poligamia, situaţia în care un bărbat se poate căsători cu mai mult de o soţie, este mult mai obişnuită decât poliandria, în care o femeie poate avea mai mult de un soţ.
Q In Europa occidentală şi Statele Unite, trăsăturile familiei nucleare au fost puternic implantate cu mult înaintea dezvoltării industrializării, deşi au fost profund influenţate de aceasta. Schimbările trăsăturilor familiei au fost determinate de factori precum dezvoltarea guvernării centralizate, expansiunea oraşelor şi metropolelor, şi serviciul în cadrul unor organizaţii din afara sferei de influenţă a familiei. Aceste schimbări tind să producă o evoluţie pe plan mondial către sistemele nucleare familiale, evadând formele de familie lărgită şi alte tipuri de grupuri constituite pe relaţii de rudenie.
184
© Majoritatea ţărilor prezintă o diversitate de forme de familie. în Anglia, de exemplu, familiile de origine sud-asiatică şi ameridiană diferă de tipurile dominante de familie.
© In perioada postbelică au avut loc schimbări majore în trăsăturile vieţii de familie în Occident. Un mare procent de femei sunt salariate, rata divorţului este în creştere şi o mare parte din populaţie este compusă fie din familii cu un singur părinte fie din copii care locuiesc cu părinţii vitregi. Concubinajul (în care un cuplu locuieşte împreună, având o relaţie sexuală în afara căsătoriei) a devenit tot mai obişnuit în multe ţări industrializate.
© Multe persoane trăiesc azi în familii vitrege. O familie vitregă este creată atunci când un părinte care are unul sau mai mulţi copii se recăsătoreşte sau trăieşte în concubinaj cu un partener nou.
© Viaţa de familie este departe de a fi întotdeauna un tablou al fericirii şi armoniei. „Faţa nevăzută" a familiei constă din abuzul sexual şi violenţa domestică ce o însoţeşte adesea. Majoritatea abuzurilor sexuale pot fi imputate bărbaţilor şi par să fie legate de unele tipuri de comportament violent de care unii bărbaţi se fac răspunzători.
© Căsătoria a încetat să mai fie (dacă a fost vreodată) condiţia obligatorie pentru o experienţă sexuală normală; pentru ambele sexe, ea nu mai constituic baza activităţii economice. Cu siguranţă că varietatea formelor de relaţii sexuale şi sociale va înflori şi mai mult. Căsătoria şi familia rămân instituţii bine determi¬nate, dar care trec prin frământări şi presiuni majore.

Stewart Asquith şi Anne Stafford,
Families and the Future (Edinburgh, HMSO, 1995). O analiză a problemelor legate de copii şi viitorul familiei. Diana Gittins, The Family in Question, (London, Macmillan, 1992). O versiune actualizată a textului, care dezbate aspecte de primă importanţă ale vieţii de familie în societăţile modeme.
Helen O'Connell, Women and the Family (London, Zed Books. 1994).
O revizuire a rolului femeilor în relaţiile de familie.
Roderick Phillips, Entying the Knot: A Short Histoiy of Divorce (Cambridge, Cambridge University Press, 1991). Un studiu accesibil al

istoriei divorţului în Europa şi în Statele Unite. Ann Phoenix, Young Mothers? (Cam¬bridge, Polity Press, 1991). O discuţie asupra problemele mamelor adolescente în societatea modernă.
185
TERMENI IMPORTANT!
... 9
• familie nucleară • moştenire matrilineară
•familie lărgită •familie cu un singur părinte
• monogamie • tată absent
• poligamie • familii vitrege
• poliginie • abuz sexual asupra copiilor
• poliandrie • incest .
• individualism afectiv • kibhutz
• monogamie serială • concubinaj
• moştenire patrilineară • familii cu părinţi homosexuali
186
8. DEVIAŢIE ŞI DELICT
CONCEPTE DE BAZĂ în închisoare în rândul femeilor
• Evaluare
STUDIUL COMPORTAMEN¬TULUI DEVIANT DELINCVENŢA ŞI „CRIZA
Ce este devianţa? • Norme şi sancţiuni MASCULINITĂŢII"
TEORII DESPRE DELICT ŞI DEVIANŢĂ
Punctul de vedere biologic • Punctul de vedere psihologic • Societate şi delict: teorii sociologice • Concluzii teoretice
DELINCVENTĂ ŞI STATISTICI REFERITOARE LA DELICTE
Noul realism de stânga • Omuciderea şi alte delicte violente
ÎNCHISORILE ŞI PEDEAPSA
Schimbări ale modalităţilor de pedepsire
• închisorile şi implicarea morală
• Protestul în închisoare şi alternativele detenţiei • Pedeapsa cu moartea
GEN ŞI DELINCVENŢĂ
Rate ale delincvenţei masculine şi feminine • Fetele din bandă • Violenţa
VICTIMELE DELINCVENŢILOR
Delicte împotriva femeilor? • Violul asupra bărbaţilor
DELICTELE CELOR BOGAŢI ŞI PUTERNICI
Delictele „gulerelor albe" • Delictele guvernamentale
CRIMA ORGANIZATĂ
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI
DELICT, DEVIANTĂ ŞI ORDINE SOCIALĂ
187
CONCEPTE DE BAZĂ
O • devianţă • norme • conformism • delict
Ştim cu toţii cine sunt devianţii sau cel puţin aşa suntem înclinaţi să credem. Devianţii sunt acei indivizi care refuză să trăiască în conformitate cu regulile impuse, pe care le respectă majoritatea dintre noi. Ei sunt delincvenţii, violenţi, consumatori de droguri sau „oameni ai străzii", care nu se potrivesc cu ceea ce majoritatea oamenilor ar defini

drept standarde normale de acceptabilitate. Totuşi, lucrurile nu' stau deloc aşa - o lecţie pe care sociologia ne-o dă deseori, căci ne încurajează să privim dincolo de ceea ce este evident. Aşa după cum vom vedea, noţiunea de deviant nu este de fapt atât de uşor de definit.
Am văzut în celelalte capitole că viaţa socială umană este guvernată de reguli sau de norme. Activităţile noastre s-ar prăbuşi în haos dacă nu am respecta regulile care definesc unele tipuri de comportament ca fiind potrivite în anumite contexte şi altele ca fiind nepotrivite. Comportamentul adecvat pe şosele, de exemplu, ar fi imposibil dacă şoferii n-ar respecta regula de conducere pe partea dreaptă.4 Aici nu există devianţi, s-ar putea crede, poate cu excepţia şoferilor sub influenţa alcoolului sau imprudenţi, însă dacă se crede acest lucru, înseamnă să ne înşelăm. Majoritatea şoferilor nu sunt doar devianţi, ci şi delincvenţi. Căci cei mai mulţi dintre şoferi conduc cu mult peste limita de viteză admisă - în condiţiile în care nu apare nici o maşină de poliţie.
Noi toţi suntem conformişti, dar încălcăm şi regulile. Cu toţii suntem, de asemeni, creatori de reguli. Deşi şoferii e posibil să încalce legea pe autostrăzi, în realitate ei au elaborat reguli neoficiale care se suprapun peste cele legale. Atunci când limita de viteză pe autostradă este de 120 km/h, majoritatea şoferilor nu merg cu mai puţin de 140 km/h şi au tendinţa de a încetini doar atunci când străbat zone urbane.
De asemeni, regulile convenţionale variază în ceea ce priveşte definiţia condusului imprudent. De exemplu, europenii nordici care merg cu maşina în sudul Italiei unde şoferii încalcă şi alte reglementări de trafic, au posibilitatea de a avea o experienţă care poate fi de-a dreptul înfiorătoare. în Brazilia, semafoarele şi alte controale de trafic nu sunt considerate ca fiind reguli obligatorii, ci doar ca simple sugestii. Automobiliştii din Rio de Janeiro trec pe culoarea roşie a semaforului fară să oprească, excepţie făcând cazurile în care maşina intră în intersecţie. Acolo când un drum principal se intersectează cu unul secundar,' şoferul de pe primul drum socoteşte că are prioritate, indiferent de ceea ce arată indicatoarele de trafic. Cel care intră de pe drumul secundar trebuie să claxoneze sau să facă semn cu farurile pentru a-i avertiza pe ceilalţi şoferi (Lull, 1995).
Atunci când începem studiul comportamentului deviant, trebuie să luăm în - considerare ce reguli respectă şi ce reguli încalcă oamenii. Nimeni nu încalcă toate

* Pentru că autorul este englez, în original este „pe partea stângă" (n.t.).

regulile, tot aşa după cum nimeni nu se conformează tuturor regulilor existente. Chiar şi indivizii care par a se situa complet în afara societăţii obişnuite, cum sunt jefuitorii de bancă, respectă regulile grupurilor din care fac parte. Anumite grupuri cu o reputaţie nu tocmai bună, cum sunt bandele de motociclişti, au coduri stricte de conduită pentru membrii lor; cei care se abat de la ele sunt fie pedepsiţi, fie excluşi.

STUDIUL COMPORTAMENTULUI DEVIANT

Studiul comportamentului deviant reprezintă unul dintre domeniile cele mai interesante şi complexe ale sociologiei. Acesta ne învaţă că nici unul dintre noi nu este atât de normal pe cât ne-ar plăcea să credem. Totodată

ne ajută să înţelegem că persoanele al căror comportament pare de neînţeles sau straniu pot fi conside¬rate fiinţe raţionale atunci când înţelegem din ce motiv acţionează în felul respectiv.
Studiul devianţei, asemenea altor domenii ale sociologiei, ne îndreaptă atenţia către puterea socială şi către influenţa clasei sociale - diviziunile dintre bogaţi şi săraci. Atunci când considerăm devianţa sau conformarea de la regulile şi normele sociale, trebuie întotdeauna să avem în vedere întrebarea: „ale cui reguli?" Aşa după cum vom vedea, normele sociale sunt puternic influenţate de divizările de putere şi de clasă.
Ce este devianţa?
O DEVIANŢA poate fi definită drept non-conformism faţă de un set dat de norme, care sunt acceptate de un număr semnificativ de oameni, în cadrul unei comunităţi sau a unei societăţi. Aşa după cum s-a subliniat deja, nici o societate nu poate fi împărţită într-o manieră simplă între cei care deviază de la norme şi cei care se conformează. In anumite ocazii, majoritatea dintre noi încălcăm reguli general acceptate de comportament. E posibil, de exemplu, ca la un moment dat să fi comis nişte furturi minore, cum ar fi mici şterpeleli din magazine sau însuşirea unor mici obiecte de la servici - de exemplu bloc-notesuri sau pixuri - pentru uz personal.
Anvergura conceptului de devianţă este foarte largă, aşa cum vor arăta în câteva exemple. Miliardarul Howard Hughes şi-a clădit masiva avere cu ajutorul unui amestec de muncă susţinută, idei inventive şi decizii iscusite. Din punctul de vedere al nevoii sale de a reuşi, activităţile sale s-au conformat unora dintre valorile fundamentale din societăţile occidentale, valori care pun accentul pe dorinţa de recompense materiale şi de realizare a individului. Pe de altă parte, în anumite domenii, comportamentul lui a deviat în mod, clar de la normele impuse. El a trăit ultimii săi ani de viaţă aproape complet izolat de lumea exterioară, ieşind extrem de rar din apartamentul său de hotel, pe care îl transformase în adevărata sa casă. îşi lăsase părul să crească extrem de lung şi avea o barbă mare şi neîngrijită, care îl făceau să semene mai degrabă cu un profet biblic decât cu un prosper om de afaceri.
189
Hughes a fost extrem de plin de succes, cât şi extrem de deviant în compor¬tamentul său. Ca exemplu contrastant, am putea lua cariera lui Ted Bundy. în aparenţă, felul de viaţă al lui Bundy era conform normelor de comportament ale unui bun cetăţean. Viaţa pe care a dus-o el n-a fost numai normală, ci şi extrem de merituoasă. De exemplu, el a jucat un rol activ în cadrul Samaritenilor, o asociaţie care organizează un serviciu telefonic rion-stop pentru persoanele disperate sau care vor să se sinucidă. Cu toate acestea, Bundy a săvârşit mai multe crime oribile. înainte de a-l condamna la moarte, judecătorul procesului l-a lăudat pe Bundy pentru aptitudinile sale (îşi pledase singur cauza), dar a încheiat remarcând felul în care îşi irosise existenţa. Cariera lui Bundy dovedeşte că o persoană poate părea complet normală, în timp ce, în secret, săvârşeşte acte de devianţă extremă.
Devianţa nu se referă doar la comportamentul individual; ea are în vedere şi activităţile grupurilor. O ilustrare o constituie cultul Hare

Krishna, o grupare religioasă ale cărei credinţe şi mod de viaţă sunt diferite de cele ale majorităţii oamenilor din Marea Britanie. Cultul a fost întemeiat în anii '60, când Sril Prabhupada a venit în Qccident din India, pentru a răspândi cuvântul conştiinţei lui Krishna. El îşi îndrepta mesajul îndeosebi către tinerii care erau consumatori de droguri, proclamând că poţi „rămâne euforic tot timpul şi poţi descoperi fericirea eternă" urmându-i învăţăturile. Membrii cultului Hare Krishna au devenit un grup familiar spectaculos, dansând şi cântând pe străzi, în aeroporturi şi în alte locuri. Ei erau toleraţi de către majoritatea populaţiei, chiar dacă convingerile lor păreau excentrice.
Membrii cultului reprezintă un exemplu de subcultură deviantă. Cu toate că numărul său de membri a scăzut, ei au avut capacitatea de a supravieţui destul de uşor în cadrul societăţii. Organizaţia este bogată, fiind finanţată de donaţii de la membri şi simpatizanţi. Poziţia lor se deosebeşte de cea a unei alte culturi deviante, care ar putea fi menţionată aici sub formă de contrast: cei lipsiţi de o casă. Oameni aflaţi într-o situaţie precară din toate punctele de vedere trăiesc pe străzi zi de zi, petrecându-şi timpul în parcuri sau în clădiri publice (cum sunt bibliotecile). Ei fie dorm în aer liber, fie îşi găsesc adăposturi. Majoritatea celor fără o casă stabilă duc o existenţă mizerabilă, la marginea societăţii.
Norme şi sancţiuni
3 Toate NORMELE sociale sunt însoţite de sancţiuni care promovează conformismul şi protejează împotriva nonconformismului. O SANCŢIUNE este orice reacţie din partea unora faţă de comportamentul unui individ sau al unui grup, menită să confere certitudinea că persoana sau grupul respectă o anumită normă. Sancţiunile pot fi pozitive (oferirea unor recompense pentru conformitate) sau negative (pedeapsă pentru comportamentul non-conformist). Ele pot fi, de asemeni, oficiale şi neoficiale. Sancţiunile oficiale sunt aplicate de un grup specific de persoane sau de o agenţie pentru a avea grijă de respectarea unui anumit set de norme. Sancţiunile neoficiale sunt reacţii mai puţin organizate şi spontane faţă de non-conformism, ca atunci când

un student este acuzat, prin tachinare, de către prieteni că lucrează prea mult sau că e „tocilar" dacă ia hotărârea de a petrece seara studiind refuzând să meargă la o petrecere.
în societăţile moderne, principalele tipuri de sancţiuni formale sunt cele reprezentate de tribunale şi închisori. Desigur, poliţia este agenţia însărcinată cu aducerea vinovaţilor la proces şi cu posibila încarcerare. Legile reprezintă sancţiunile formale definite de către guverne ca principii, pe care cetăţenii lor trebuie să le respecte; ele sunt folosite împotriva persoanelor care nu se conformează. Acolo unde există legi, există şi delicte, pentru că delictul poate fi definit, în cel mai simplu mod, drept orice tip de comportament care încalcă o lege.
Rămâne doar să examinăm principalele teorii care au fost dezvoltate pentru a se interpreta şi analiza devianţa. Cea mai mare parte a relatărilor despre devianţă s-au bazat în special pe studii ale activităţii delictuale, care va constitui de asemeni, scopul nostru principal.

TEORII DESPRE DELICT ŞI DEVIANŢĂ

Punctul de vedere biologic

O Unele dintre primele încercări de explicare a DELICTULUI au avut un caracter preponderent biologic. Criminalistul italian Cesare Lombroso, care a activat în anii 1870, era de părere că tipurile de delicvenţi pot fi identificate după forma craniului. El era de acord cu faptul că învăţarea socială poate influenţa dezvoltarea comportamentului criminal, dar considera majoritatea criminalilor ca fiind degeneraţi din punct de vedere biologic sau cu defecte. Ideile lui Lombroso au fost discreditate în totalitate, dar au fost sugerate în mod repetat în opinii similare. O altă metodă populară de a se încerca demonstrarea influenţei eredităţii asupra tendinţelor delictuale era studierea arborelui genealogic. Dar acest lucru nu demonstrează practic nimic despre influenţa eredităţii pentru că sunt imposibil de separat influenţele moştenite de cele dobândite.

O teorie ulterioară distingea trei tipuri principale de fizic uman şi susţinea că unul dintre ele este asociat în mod direct cu delicvenţa. Tipurile musculare, active (mezomorfe) - afirmă teoria - au mai multe şanse de a deveni delincvenţi decât cele cu fizic fin (ectomorfe) sau personale mai solide (endomorfe) (Sheldon, 1949; Glueck şi Glueck, 1956). Astfel de opinii au fost amplu criticate. Chiar dacă ar exista o relaţie globală între tipul fizic şi delincvenţă, acest lucru nu ar arăta nimic despre influenţa eredităţii. Persoanele aparţinând tipului muscular pot fi atrase de activităţi delictuale pentru că acestea oferă oportunităţi pentru demonstrarea calităţilor atletice. în plus, majoritatea studiilor în acest domeniu s-au limitat la delincvenţi din şcolile de corecţie şi există posibilitatea ca delincvenţii duri, cu o înfăţişare atletică, să aibă mai multe şanse de a fi trimişi în astfel de şcoli decât cei cu o înfăţişare fragilă şi slăbănogi.

Unii indivizi pot fi înclinaţi către iritabilitate şi agresivitate, iar acest lucru poate fi reflectat în delicvenţe care au ca scop atacul fizic asupra altora. Totuşi nu există o dovadă decisivă că este moştenită în acest mod vreo trăsătură de personalitate, şi chiar dacă s-ar petrece acest lucru, legătura lor cu delincvenţa ar fi doar una îndepărtată.

Punctul de vedere psihologic

Ca şi interpretările biologice, teoriile psihologice despre delict asociază delincvenţa cu anumite tipuri de personalitate. Unele au sugerat că în cadrul unei minorităţi de indivizi se dezvoltă o personalitate imorală sau psihopată. Psihopaţii sunt firi retrase, lipsite de emoţii care găsesc plăcere în violenţa de dragul violenţei.

Indivizii cu caracteristici psihopate comit într-adevăr uneori delicte violente; există însă probleme majore legate de conceptul de psihopat. Nu este evident că trăsăturile psihopate sunt înmod inevitabil delictuale. Majoritatea studiilor despre persoane considerate a poseda aceste caracteristici au fost referitoare la deţinuţii condamnaţi, şi există tendinţa ca personalităţile lor să fie prezentate în mod negativ. Dacă descriem aceleaşi trăsături în mod pozitiv, tipul de personalitate apare complet diferit şi pare a nu exista motiv pentru care oamenii de acest fel

să fie delincvenţi. Dacă am căuta indivizi psihopaţi pentru un studiu ştiinţific, am putea da următorul anunţ (Widom şi Newman, 1985).
SUNTEŢI O PERSOANĂ AVENTUROASĂ?
Cercetător doreşte să contacteze oameni aventuroşi, care au avut o viaţă incitantă,
impetuoasă. Dacă sunteţi genul de persoană care ar face orice pentru o provocare,
sunaţi oricând la 337 - xxxx.
Astfel de oameni pot fi exploratori, spioni, împătimiţi ai jocurilor de noroc sau doar plictisiţi de rutina vieţii cotidiene. Este posibil ca ei să-şi propună să săvârşească acţiuni delictuale, dar este la fel de posibil ca ei să caute provocarea pe căi respectabile din punct de vedere social. Teoriile psihologice despre delincvenţă pot, în cel mai bun caz, să explice doar anumite aspecte ale delictualităţii. Cu toate că anumiţi delincvenţi pot poseda caracteristici ale personalităţii distincte de cele ale restului populaţiei, este extrem de improbabil ca majoritatea delincvenţilor să se afle în această situaţie. Există diferite tipuri de delicte şi nu este indicat să presupunem că cei care le comit împărtăşesc anumite caracteristici psihologice specifice. Chiar dacă ne limităm la o singură categorie de delicte, cum ar fi delictele cu violenţă, sunt implicate circumstanţe diferite. Unele dintre astfel de delicte sunt săvârşite de indivizi singuratici, în vreme ce altele reprezintă opera unor grupuri organizate. Pare neverosimil ca structura psihologică a indivizilor care sunt singuratici să aibă multe în comun cu membrii unei bande bine constituite. Chiar dacă diferenţele sesizabile ar putea fi puse în legătură cu forme de delincvenţă, totuşi nu am putea fi siguri în privinţa sensului liniei cauzalităţi. E posibil ca faptul de a ajunge să fie implicat în grupuri delictuale să influenţeze

concepţia oamenilor, şi e mai puţin probabil ca această concepţie să producă un comportament delictual, în primul rând.
Societate şi delict: teorii sociologice
Orice evaluare satisfăcătoare despre natura delictului trebuie să fie sociologică, căci ceea ce înseamnă delict implică instituţiile sociale ale unei societăţi. Unul dintre aspectele cele mai importante, asupra căruia insistă gândirea sociologică, îl reprezintă interconexiunile dintre conformismul şi devianţa în contexte sociale diferite. Societăţile moderne conţin multe subculturi diferite, iar comportamentul care se. conformează normelor unei anumite subculturi poate fî socotit deviant în afara ei. De exemplu, poate exista o puternică presiune asupra unui membru al unei bande de adolescenţi, de a-şi dovedi valoarea furând o maşină. în plus, în societate există ample divergenţe de avere şi putere, care influenţează masiv oportunităţile accesibile diferitelor grupuri. Nu este surprinzător faptul că, furtul şi tâlhăria sunt săvârşite în special de către persoane din segmentele sărace ale populaţiei; frauda şi evaziunea fiscală sunt prin definiţie limitate la persoanele aflate în posturi bine remunerate.
Devianţa dobândită: asociere distinctivă

Edwin H. Sutherland punea delictul în legătură cu ceea ce denumea el asociere distinctivă (Sutherland 1949). Această idee este extrem de simplă. într-o societate care conţine o varietate de subculturi, unele medii sociale tind să încurajeze activităţile ilegale, iar altele nu. Indivizii devin delincvenţi prin asocierea cu oameni care sunt susţinătorii unor norme delictuale. După Suherland, în mare parte comportamentul delictual este dobândit în cadrai grupurilor primare, în special în cadrul grupurilor de aceeaşi vârstă. Această teorie se află în contrast cu opinia conform căreia, diferenţele psihologice îi separă pe delincvenţi de ceilalţi oameni, consideră activităţile delictuale ca fiind învăţate exact în aceeaşi manieră ca şi cele care respectă legea, fiind îndreptate către aceleaşi nevoi şi valori. Hoţii încearcă să obţină bani exact ca şi oamenii care au slujbe normale, dar aleg metode ilegale pentru a face acest lucru.
Presiunea structu rală: anomia în calitate de cauză a delictului
Interpretarea delictului pe care a efectuat-o Robert K. Merton, care leagă delicventa de alte tipuri de comportament deviant, pune accent de asemeni, pe normalitatea delincventului (Merton, 1957). Merton s-a bazat pe conceptul de anomie pentru a construi o teorie despre devianţă care a exercitat o mare influenţă. Aşa după cum am văzut în capitolul 1, noţiunea de anomie a fost enunţată pentru prima dată de către Emile Durkheim, unul dintre fondatorii sociologiei, care a sugerat că societăţile moderne normale şi standardele tradiţionale devin subminate dacă nu sunt înlocuite de altele noi. Anomia există atunci când nu sunt standarde clare pentru a ghida comportamentul într-un anumit domeniu a vieţii sociale. Durkheim era de

t
părere că, în aceste circumstanţe, oamenii se simt dezorientaţi şi anxioşi; anomia fiind, prin urmare, unul dintre factorii sociali care influenţează predispoziţia pentru sinucidere.
Merton a redefinit conceptul de anomie pentru a face referire la presiunea la care este supus comportamentul indivizilor, atunci când normele acceptate intră în conflict cu realitatea socială. în societatea americană - şi, într-o oarecare măsură, în alte societăţi industrializate - valorile general acceptate pun accentul pe succesul material, iar modalităţile de a dobândi succesul se presupun a fi autodisciplina şi munca asiduă. în mod corespunzător, cei care muncesc cu adevărat din greu pot reuşi, indiferent care este punctul lor de plecare în viaţă. în realitate această idee nu este validă, datorită faptului că celor mai dezavantajaţi le sunt oferite doar oportunităţi convenţionale limitate de avansare, sau nu. Totuşi, cei care nu „reuşesc" pot fi condamnaţi pentru aparenta lor incapacitate de a realiza un produs material. în această situaţie, există o puternică presiune pentru a se încerca progresia prin orice mijloace, legale sau ilegale. După Merton, deci, devianţa reprezintă un produs secundar al inegalităţilor economice.
Merton identifică cinci reacţii posibile la tensiunile dintre valorile susţinute la scară socială şi mijloacele limitate de a le realiza. Conformaţii acceptă atât valorile susţinute social cât şi modalităţile conformiste de a le realiza, indiferent dacă sunt sau nu încununate de

succes. Majoritatea populaţiei intră în această categorie. Inovatorii continuă să accepte valorile aprobate la scară socială, dar folosesc mijloace ilegale de a le realiza. Delincvenţii care dobândesc avere prin activităţi ilegale sunt exemplu pentru acest tip.
Ritualiştii se conformează standardelor acceptate la scară socială, cu toate că omit valorile conţinute ale acestor standarde. Regulile sunt respectate, fară a se avea în vedere un scop clar, într-o manieră forţată. Ritualiştii sunt persoane care se dedică unor activităţi monotone, chiar dacă acestea nu au perspective pentru carieră şi nu oferă multe recompense. Retraşii au abandonat complet viziunea competitivă, respingând astfel atât valorile dominante cât şi mijloacele acceptate de realizare a lor. Un exemplu ar fi membrii unei comunităţi care se întreţine singură. în sfârşit, rebelii resping atât valorile cât şi mijloacele existente, dar doresc în mod activ să le înlocuiască cu unele noi şi să înşele astfel sistemul social. în această categorie intră membrii grupărilor politice radicale.
Cercetări ulterioare au legat noţiunea lui Sutherland de asociere distinctivă (ideea că grupul de oameni cu care se asociază indivizii îi influenţează înspre sau împotriva delictului) de tipologia" lui Merton. în studiul lor consacrat bandelor de băieţi delincvenţi, Richard Á. Cloward şi Lloyd E. Ohlin (1960) susţin că astfel de bande apar în comunităţile subculturale unde şansele de a avea succes pe căi legale sunt reduse, cum ar fi minorităţile etnice lipsite de drepturi. Lucrarea lor pune accentul, în mod corect, pe legăturile dintre conformitate şi devianţă. Lipsa de oportunităţi pentru succes în cadrul societăţii reprezintă principalul factor care face diferenţa între cei care.se angajează în comportament delictual şi cei care nu fac acest lucru.

Trebuie să fim precauţi în privinţa ideii că oamenii din comunităţile sărace aspiră la acelaşi nivel de succes ca şi oamenii bogaţi. Majoritatea au tendinţa de a-şi ajusta aspiraţiile la ceea ce ei percep ca fiind realitatea situaţiei lor. Totuşi, ar fi de asemenea greşit să presupunem că un dezacord între aspiraţii şi oportunităţi este doar apanajul celor mai puţin privilegiaţi. Există presiuni în ceea ce priveşte activitatea delictuală şi în cadrul altor grupuri, aşa după cum indică aşa-numitele delicte ale gulerelor albe (funcţionari), de fraudă, delapidare şi evaziune fiscală, pe care le vom studia.
Teoria etichetantă
Una dintre cele mai importante abordări în înţelegerea delincvenţei este denumită teorie etichetantă - cu toate că acest termen este el însuşi o etichetare pentru o sumă de idei înrudite, şi nu pentru o părere acceptată. Teoreticienii etichetanţi interpretează devianţa nu ca pe un set de caracteristici ale indivizilor sau grupurilor, ci ca pe un proces de interacţiune între devianţi şi non-devianţi. In opinia lor, noi trebuie să descoperim motivul pentru care anumite persoane ajung să fie etichetate drept „deviante" pentru a putea înţelege însăşi natura devianţei.
Oamenii care reprezintă forţa legii şi a ordinii sau care sunt capabili să impună altora definiţii ale moralităţii convenţionale, realizează cea mai mare parte a etichetărilor. Etichetările care creează categorii de

devianţă exprimă astfel structura de putere a societăţii. în general vorbind, regulile, în funcţie de care este definită devianţa, sunt elaborate de către cei bogaţi pentru cei săraci, de către bărbaţi pentru femei, de către cei în vârstă pentru cei tineri, de majorităţile etnice pentru grupurile minoritare. De exemplu, mulţi copii pătrund în grădinile altora, fură fructe sau trag chiulul de la şcoală. într-un cartier locuit de oameni bogaţi, aceste fapte pot fi socotite de către părinţi, profesori şi poliţie drept un divertisment nevinovat al copilăriei. în zonele sărace, ele pot fi considerate drept dovezi ale tendinţelor către delincvenţă , juvenilă.
în momentul în care un copil este etichetat ca fiind delincvent, el este considerat ca fiind răufăcător şi sunt şanse ca el să fie socotit, ca fiind în neregulă de către profesori şi posibilii patroni. După aceea individul poate reveni la comportamentul delictual, sporind înstrăinarea faţă de convenţiile sociale curente. Edwin Lemert (1972) a numit actul iniţial de săvârşire a unei infracţiuni devianţă primară. Devianţa secundară are loc atunci când individul ajunge să accepte eticheta şi se consideră ca fiind deviant. Să-l luăm ca exemplu pe Luke, care sparge vitrina unui magazin în timp ce-şi petrece seara de sâmbătă în oraş cu prietenii. Actul poate fi considerat ca fiind rezultatul accidental al unui comportament extrem de furtunos, o caracteristică scuzabilă a tinerilor. Luke ar putea scăpa cu o mustrare şi cu o mică amendă. Dacă el provine dintr-un mediu „respectabil", aceasta este consecinţa probabilă. Iar spargerea vitrinei rămâne la nivel de devianţă primară, dacă tânărul respectiv este considerat ca fiind o persoană în regulă care în această împrejurare a devenit neastâmpărată. Dacă, pe de altă parte, poliţia şi tribunalul dau o condamnare cu
195
Droguri prescriseA10001 y

Sunt legale, dacă sunt prescrise. Ele includ barbituricele şi tranchilizantele, carc de obicei sunt prescrise pentru calmare şi pentru somn. Multe dintre ele duc la dependenţă. Efectele renunţării la ele duc la anxietate, insomnie şi confuzie mentală.
LSD

Solvenţi

Se poate cumpăra, vinde şi consuma in mod legal de către adulţi. Este produs prin fermentaţia fructelor, legumelor sau cerealelor. Cei care consumă se simt mai îndrăzneţi şi mai relaxaţi. Consumarea masivă a alcoolului conduce la afecţiuni ale stomacului şi ale ficatului şi ia malnutriţie, fiind afectată judecata. Există un puternic risc de dependenţă.

Acidul Lysergic (LSD) este de obicei luat sub formă de capsulă; îi face pe oameni să vadă sau să audă într-o maniera diferită. Nu exista efecte secundare fizice cunoscute, dar o experienţă nefericită poate provoca anxietate şi depresie. Drogul ecstasy combină efectul stimulativ ale amfetamineior cu versiunile efectelor LSD-ului.

Cannabis ţ^G^

Este ilegal ca magazinele să le vândă copiilor sub 16 ani, dacă socotesc că îi vor inhala. Vapori inhalaţi din lipici, vopseluri, acetone etc. Se întâlnesc mai ales la adolescenţii între 12 şi 16 ani. Efectele includ senzaţie de bine sau de ameţeală. Folosirea poate provoca deteriorări cerebrale. Risc de dependenţă. Pune viaţa în pericol datorită otrăvirii sau sufocării accidentale.
O plantă care creşte în sălbăticie ca un tufiş fiind foarte răspândită. De obicei se fumează. Poate să îi facă pe oameni mai relaxaţi, mai vorbăreţi şi mai conştienţi de sunet, gust etc. Poate provoca confuzie, anxietate şi depresie. Nu se consideră că provoacă dependenţă.
Heroina
Forma de narcotic cel mai frecvent necorespunzător întrebuinţată. Narcoticele atacă sistemul nervos, producând deseori o senzaţie de bine. După o folosire repetată se poate instala dependenţa. Simptomele renunţării la heroină includ dureri, tremurături şi spasme. Risc de infecţie dacă se folosesc ace de seringă deja întrebuinţate sau nesterilizate.

Legalitate şi ilegalitate: drogurile şi legea în Marea Britanie din prezent. Consumarea drogurilor oferă o bună ilustrare a teoriei elichetante, pentru că oamenii au în general atitudini mai tolerante faţă de alcool, de exemplu; decât faţă de droguri precum cannabis-ul sau heroina. Cu toate acestea alcoolul este un drog ca toate celelalte şi provoacă multe probleme de sănătate.
Sursa: Guardian, publicat pentru prima dată în Educa tion Guardian, 12 noiembrie 1991, p. 2; grafica: Paddy Allen.

suspendare şi îl obligă pe Luke să ţină legătura cu un asistent social, incidentul ar putea deveni prima etapă a drumului către devianţă secundară. Procesul de „a învăţa să fii deviant" are tendinţa de a fi accentuat prin chiar organizaţiile care trebuie să corecteze comportamentul deviant - închisorile şi ospiciile.
Teoria etichetantă este importantă pentru că începe de la premisa că nici un act "u este delictual în mod intrinsec. Definiţiile date delincventei sunt stabilite de către cei puternici, prin formularea legilor şi prin interpretarea lor de către poliţie, :ribunale şi instituţii de corecţie. Criticii teoriei etichetate au'susţinut că există anumite icte care sunt complet interzise practic în toate culturile, cum ar fi crima, violul şi Tâlhăria. Această opinie este cu siguranţă incorectă; chiar şi în cadrul propriei noastre culturi, uciderea nu este întotdeauna socotită drept crimă. în vreme de război, uciderea inamicului este aprobată, iar până nu demult, legile din Marea Britanie nu au recunoscut ca fiind viol, relaţia sexuală la care îl obligă o femeie pe soţul ei.
Putem critica într-o manieră mai convingătoare teoria etichetantă pe alte temeiuri. In primul rând subliniind procesul activ de etichetare,

teoreticienii etichetanţi neglijează procesul care conduce la acte definite drept deviante. Căci etichetarea anumitor activităţi drept deviante nu este complet arbitrară, diferentele de socializare, atitudini şi oportunităţi influenţează măsura în care oamenii se implică într-un comportament care are şanse de a fi etichetat drept deviant. De exemplu, copiii din medii sărace sunt mai predispuşi decât copiii mai bogaţi să fure din magazine. Nu atât etichetarea lor îi face să fure în primul rând, cât mediul din care provin.
în al doilea rând, nu este clar dacă etichetarea are drept efect sporirea comportamentului deviant. Comportamentul delictual are tendinţa de a se accentua după o condamnare, dar este oare acest lucru, însuşi rezultatul etichetării? Pot fi implicaţi alţi factori precum o interacţiune sporită cu alţi delincvenţi sau descoperirea unor noi oportunităţi delictuale.
Concluzii teoretice
Ce am putea conchide din această trecere în revistă a teoriilor despre delincventă? Mai întâi trebuie să ne amintim un enunţ făcut mai sus: chiar dacă delincvenţa este doar una dintre subcategoriile comportamentului deviant în ansamblu, ea acoperă o varietate atât de mare de forme de activitate - de la furatul unei ciocolate până la uciderea în masă - încât este improbabil, că am putea produce o singură teorie care să explice toate formele de comportament delictual.
Fiecare dintre teoriile de mai sus contribuie la înţelegerea unor aspecte sau tipuri de delict. Abordările biologice şi psihologice pot identifica caracteristici de personalitate care, în anumite contexte de învăţare socială şi experienţă, îi predispun pe anumiţi indivizi să-şi îndrepte atenţia asupra actelor delictuale. De exemplu, oameni cu trăsături care în mod normal sunt considerate psihopate pot fi reprezentaţi mai mult în rândul unor categorii de delincvenţi violenţi, decât în rândurile populaţiei normale. Pe de cealaltă parte, ei sunt totodată mai bine reprezentaţi în rândurile celor care săvârşesc acte de eroism sau de a-şi asuma riscuri majore.

Contribuţiile teoriilor sociologice despre delincvenţă sunt duble. în primul rând, aceste teorii accentuează, în mod corect, continuităţile dintre comportamentul delictual şi cel „respectabil". Contextele în care anumite tipuri de activitate sunt socotite ca fiind delictuale şi pasibile de pedeapsă variază foarte mult. în al doilea rând, toate acceptă că în activităţile delictuale contextul influenţează fundamental angajarea cuiva în acte delictuale sau faptul că ajunge să fie considerat un delincvent.
în pofida deficienţelor ei, teoria etichetantă este poate cea mai des întrebuinţată abordare a înţelegerii delincvenţei şi a comportamentului deviant. Această teorie ne sensibilizează la modalităţile, în care anumite activităţi ajung să fie definite de lege drept pasibile de pedeapsă, relaţiile de putere care formează atari definiţii, precum şi circumstanţele în care anumiţi indivizi încalcă legea.
Acum, să examinăm în mod direct, natura activităţilor delictuale care au loc în societăţile modeme, acordând o atenţie deosebită delincvenţei în Marea Britanie.

DELINCVENŢĂ ŞI STATISTICI REFERITOARE LA DELICTE

Cât de des este întâlnită delincvenţă, în mod real, şi care sunt formele cele mai comune ale delictelor? Pentru a răspunde la aceste întrebări, putem începe prin a studia statisticile oficiale despre delincvenţă. Pentru că astfel de statistici sunt publicate în mod frecvent, s-ar părea că nu există nici o dificultate în evaluarea ratelor delincvenţei - dar această presupunere este complet eronată. Statisticile despre delicte şi delincvenţă sunt probabil cele mai nesigure, dintre toate cifrele publicate în mod oficial, referitoare la probleme sociale.

Limitarea fundamentală a statisticilor oficiale referitoare la delicte constă în aceea că ele cuprind doar delictele înregistrate de poliţie. Există un lung şir de decizii problematice între un eventual delict şi înregistrarea lui de către poliţie (vezi figura 8.1). Majoritatea delictelor, mai ales furturile minore, nu sunt niciodată reclamate la poliţie. Capacitatea oamenilor de a recunoaşte delictele şi voinţa lor de a le reclama sunt variabile. Dintre delictele care sunt aduse la cunoştinţa poliţiei, un procent dintre ele nu sunt înregistrate în statistici; de exemplu, poliţia poate fi sceptică în privinţa validităţii anumitor informaţii despre delictele care le sunt reclamate. Cercetările estimează că cel puţin jumătate din toate delictele grave, inclusiv violul, jaful şi atacul agravat (atac în scopul de a produce răniri grave) nu sunt reclamate la poliţie.

Biroul de statistică din Statele Unite a intervievat aleatoriu oameni dintr-un eşantion de 60.000 de familii începând cu anul 1973, pentru a descoperi cât de multe victime ale anumitor delicte există pe parcursul ultimilor şase luni. Acest studiu, care se numeşte National Crime Survey* a confirmat faptul că o mare parte din delictele grave nu sunt reclamate. Reclamarea are cel mai mare procentaj pentru jaful din magazine (86%), iar cel mai mic aparţine furturilor din locuinţe în valoare de sub 50 $ (15%). Până la Studiile Delincvenţei din Marea Britanie (SDMB) din 1982 şi

Studiul Naţional despre Delincvenţă (n.t.).

Figura 8.1.- Motive pentru nereclamarea delictelor (ca procent din numărul celor care au fost martorii sau victimele unui delict şi nu l-au reclamat la poliţie; sunt date mai multe motive), Anglia şi Ţara Galilor, 1993

Nejustificativ/nici o pierdere
Poliţia nu poate face nimic.
Ne-am ocupat personal de problemă/nepotrivită pentru poliţie
Poliţia n-ar fi interesată Frică de represalii
Reclamat altor autorităţi Insuficient pentru a fi reclamat Frică/antipatie faţă de poliţie Altele

Sursa: British Crime Survey, Home Office. După Social Trends, 1996, p. 165.

1984, nu exista o estimare oficială a delictelor nereclamate din Marea Britanie. Schemele de delicte nereclamate în Marea Britanie, aşa după cum reies din SDMB, sunt asemănătoare cu ceea ce s-a descoperit în SUA.

Pentru aflarea adevăratelor rate ale delincvenţei, nu putem aduna pur şi simplu, delictele nereclamate poliţiei şi rata oficială fiindcă practica forţelor locale de poliţie în raportarea delictelor variază. Unele raportează mai puţine delicte decât altele, fie din pricina ineficienţei, fie din cauză că astfel situaţia arestărilor din circa lor se prezintă mai bine. In Marea Britanie, guvernul efectuează un Studiu General Fami¬lial, la scară naţională. Studiul a inclus o întrebare despre spargeri în 1972, 1973, 1979 şi 1980. Familiilor li s-a cerut să menţioneze toate spargerile care au avut loc în ultimele 12 luni anterioare interviului. Studiul din 1981 a dus la concluzia că nu există nici o schimbare în numărul de spargeri dintre 1972 şi 1980, cu toate că, de-a lungul acestei perioade, statisticile oficiale britanice referitoare la delicte, bazate pe delictele reclamate la poliţie, au arătat o creştere cu 50% (Bottomley şi Pease, 1986, pp. 22-23). Aparenta creştere probabil că provine din conştientizarea publică sporită a delictelor care a condus la un număr mai mare de raportări, şi din modalităţile mai eficiente de culegere a datelor de către poliţie.

1
r
i
i
i
I
r
1-
0 10% 20% 30% 40%
199

Conform statisticilor referitoare la delictele reclamate la poliţie, de peste jumătate de veac, rata delincvenţei în Marea Britanie a crescut constant. înainte de anii 1920, existau mai puţin de 100.000 de infracţiuni înregistrate anual în Anglia şi Ţara Galilor. Acest număr ajunsese la 500.000 în 1950 şi la peste 5.000.000 în 1991. în prezent, poliţia înregistrează anual peste nouă infracţiuni la suta de locuitori. Irlanda de Nord poate fi asociată cu un nivel mai ridicat de violenţă teroristă, dar acolo nivelul de ansamblu al delincvenţei, conform statisticilor poliţiei, este cu mult sub cel din Anglia şi Ţara Galilor, cu doar patru infracţiuni la suta de locuitori (vezi figura 8.2.). în termenii statisticilor orificiale, delictele violente au sporit considerabil în ultimii 20 de ani. Datele Studiului Delincvenţei din Marea Britanie sugerează totodată că, din 1981 până în 3991, delictele referitoare la proprietate au crescut cu 95%, în timp ce delictele împotriva persoanei au sporit cu 21%. Se pare că există o corelaţie destul de strânsă între atari creşteri ale delincvenţei şi sporirea ratei şomajului masculin. Tinerii şomeri între 16 şi 29 de ani, sunt reprezentaţi în privinţa ambelor categorii de delincvenţă. Analiza regională aduce un sprijin suplimentar pentru această conexiune. Principalele concentrări de şomaj din ţară, cum ar fi Merseyside, Greater Manchester, West Midlands, South Wales şi Greater London reprezintă de asemeni, focare de delincvenţă (Wells, 1995).

Figura 8.2, - Infracţiuni declarate înregistrate de poliţie la suta de locuitori, 1951-1994

Sursa: Home Office; Royal Ulter Constabulary. Dupa Social Trends, p. 159.

Noul realism de stânga

Multă vreme numeroşi crimina li şti, îndeosebi cei ou înclinaţie liberală sau de stânga, au fost tentaţi să minimalizeze importanţa creşterilor ratelor oficiale ale delincvenţei. Ei au arătat că mass media a creat publicului o nelinişte inutilă în privinţa acestei probleme sau au susţinui că, cele mai multe delicte reprezintă o formă mascată de protest împotriva inegalităţii - cam ceea ce ar putea sugera schema anomiei a lui Merton. Noul realism de stânga, asociat îndeosebi operei lui Jack Young, s-a îndepărtat dc această poziţie (Young, 1988).

Noul realism de stânga afirmă că a avut loc realmente o sporire a delincvenţei şi că publicul are dreptate să fie îngrijorat de acest lucru. Pe linia aceasta, abordarea atrage atenţia asupra victimelor delincvenţei, în loc să se preocupe de cei care săvârşesc actele delictuale. Se susţine că studiile despre victime oferă o imagine validă a răspândirii delincvenţei decât statisticile oficiale cât şi decât Studiul Delincvenţei din Marea Britanie (Evans, 1992). Young afirmă că, cercetările referitoare la victime dovedesc că poliţia pierde bătălia cu delincvenţa, îndeosebi în zonele sărace din marile oraşe (pentru material suplimentar despre marile oraşe şi problemele lor. vezi capitolul 17, „Oraşele şi dezvoltarea urbanismului modern"). Delincvenţa de stradă, inclusi v delictele violente de diverse tipuri, comerţul cu droguri şi vandalismul au crescut vertiginos. Abordarea se sprijină pe opiniile Merton, Cloward, Ohlin şi alţii, sugerând că, în zonele din marile oraşe, se dezvoltă subculturi infracţionale. Aceste subculturi nu derivă din sărăcie ca atare, ci din lipsa includerii în societate, în ansamblu. Grupurile de tineri delincvenţi, de exemplu, săvârşesc faptele la marginea „societăţii respectabile" şi se luptă cu ea. Faptul că ratele delincvenţei săvârşite de negri au crescut în ultimii ani este motivat prin aceea că politica de integrare rasială a eşuat.

Criticii acestei abordări acceptă importanţa accentului pus pe victimizare. Ţotuşi, ei subliniază că percepţia publică a delincvenţei se întemeiază deseori pe stereotipuri - pe imagini false. Noul realism de stânga ar putea sprijini în mod neintenţionat stereotipul: negra = delincvent. Abordarea a fost de asemeni, criticată pentru că îndreaptă atenţia spre victimă într-o prea mare măsură. Este nevoie de o explorare a experienţelor atât ale victimei, cât şi ale infractorului (Hughes, 1991).

Omuciderea şi alte delicte violente

Omuciderea

Rata omuciderilor (crimelor) este probabil cea mai exactă dintre statisticile delictuale. Totuşi, chiar şi în acest caz există dificultăţi. Pentru ca un dcccs să fie catalogat drept crimă, trebuie ştiut ce anume s-a petrecut. Aceasta înseamnă de obicei că trebuie găsit un cadavru; puţine decese în care corpul rămâne nedescoperit 5unt clasificate drept

omucideri. în cazul în care corpul este localizat, va exista suspiciunea de crimă, dacă există circumstanţe care să indice că moartea a fost
201
„nenaturală" - cum ar fi vânătăi grave sau răni ale cutiei craniene. în momentul în care se intentează proces unei persoane, se poate hotărî dacă acuzatul s-a făcut vinovat de omor prin imprudenţă (a ucis o altă persoană în mod neintenţionat, dar ilegal), şi nu de crimă (figura 8.3).
Figura 8.3. - Diferite modalităţi de înregistrare a unui deces în statisticile referitoare la delincvenţă

Sursa: A.R. Bottomley §i K. Pease, Crime and Punishment: Interpreting the. Data (Open University Press 1986), p. 9.
Statisticile publice despre sănătate, bazate pe rapoartele medicilor legişti, oferă o modalitate de măsurare a ratei omuciderilor care este mai mult sau mai puţin independentă de rapoartele poliţiei. Aceste rapoarte nu sunt exacte în întregime, având în vedere că legiştii pot considera în mod eronat că o omucidere este un accident, sau pot cataloga eronat o omucidere drept sinucidere. Totuşi, atari statistici sunt de obicei apropiate de ratele omuciderilor din rapoartele poliţiei, sugerând că acestea ar putea fi de fapt destul de precise.
Delincvenţă violentă în SUA
Nimeni nu contestă un fenomen dat la iveală de statisticile referitoare la delicte - nivelul extrem de ridicat al delicvenţei violente din Statele Unite, în comparaţie cu alte ţări industrializate, inclusiv Marea Britanie (cu toate că nu în comparaţie cu anumite ţări din Lumea a Treia - vezi tabelul 8.1). în Detroit, care are o populaţie de peste un milion şi jumătate de locuitori, au loc mai multe crime raportate decât în
202
întreaga Marea Britanie, care are o populaţie de 58 de milioane de locuitori. Privite în acest context, Statele Unite reprezintă o cultură în care se folosesc delictele violente. Care este motivul acestei stări de lucruri?
Răspunsul constă în disponibilitatea de utilizare a pistoalelor şi a altor arme de foc. Acest lucru este cu siguranţă relevant, dar nu poate constitui în sine un răspuns complet. Elveţia deţine rate extrem de scăzute ale delincvenţei violente, deşi armele de foc sunt foarte accesibile: toţi bărbaţii sunt membri ai armatei cetăţeneşti şi îşi ţin armele acasă, inclusiv puşti, pistoale şi câteodată alte arme automate, plus muniţia. Permisele de port armă sunt uşor de obţinut (Clinard, 1978). Cea mai verosimilă explicaţie a nivelului ridicat al delincvenţei violente în Statele Unite reprezintă o combinaţie între maniera facilă de procurare a armelor de foc, influenţa generală a „tradiţiei de frontieră" şi existenţa subculturilor de violenţă în marile oraşe. Violenţa practicată de oamenii care locuiesc în regiunile de frontieră şi de către vigilantes* reprezintă o parte a istoriei americane care merită consideraţie. Unele dintre primele zone de imigranţi întemeiate în oraşe şi-au dezvoltat propriile lor maniere neoficiale de control al vecinătăţii sociale, susţinute prin violenţă sau ameninţarea cu violenţa. Tinerii din comunităţile de

negri sau de hispanici şi-au dezvoltat în mod asemănător subculturi exprimate prin bărbăţie şi onoare însoţite de ritualuri violente.

Tabel 8.1. Ţări cu rate ridicate ale criminalităţii (numere pentru 100.000 de locuitori, bazate pe datele poliţiei), 1990

1.	Bahamas	52,61
2.	Filipine	30,12
3.	Guatemala	27,40
4.	Jamaica	20,85
5.	Botswana	19,50
6.	Zimbabwe	17,88
7.	Peru	12,01
8.	Barbados	11,67
9.	Sri Lanka	11,60
10.	Malta	10,44
11.	Paraguay	10,00
12.	Thailanda	9,50
13.	Statele Unite	9,40
14.	Fosta Uniune Sovietică	8,67
15.	Trinidad-Tobago	8,42
16.	Papua Noua Guinee	7,78
17.	Suedia	7,02
18.	Taiwan	6,40
19.	Marea Britanie	6,00

Sursa; The economist, The Pocket World in Figures (Profile Books Ldt., 1996 p. 81.)

Membrii ai unui grup organizat în afara autorităţii legale pentru a păstra ordinea şi a pedepsi fărădelegea datorită faptului că agenţiile de aplicare a legii nu există sau sunt considerate a fi insuficiente (n.t.).

Este important să observăm caracterul relativ uman al multor delicte violente Majoritatea atacurilor şi a omuciderilor au foarte puţin în comun cu actele sângeroase şi violente ale pistolarilor care sunt scoase în relief de către mediile de informare. Crimele au loc, în general, în contextul familiei şi altor relaţii interpersonale. Ele sunt mult mai frecvent săvârşite de oameni aflaţi sub influenţa alcoolului, decât a drogurilor - lucru care nú surprinde, având în vedere larga răspândire a consumului de alcool.

Un procent substanţial de omucideri sunt „grăbite de victime" - victima iniţiază izbucnirea fatală, făcând primul pas ameninţător sau lovind prima. în cercetarea lui Wolfgang, despre S.U.A., apar multe exemple, care au atras iniţial atenţia asupra fenomenului. De exemplu: „O victimă s-a înfuriat atunci când cel care va deveni asasinul ei a cerut banii pe care victima îi datora. Victima a pus mâna pe o secure şi s-a îndreptat către creditor, care a scos un cuţit şi a înjunghiat-o" (Wolfgang 1958, p. 253; vezi de asemeni Campbell şi Gibbs, 1986).

Dar ce îi se întâmplă celor care sunt condamnaţi pentru crime? Răsplata pentru crime se limitează la pedeapsă. Cea mai răspândită formă de pedeapsă pentru crimă în prezent, este închisoarea (cu toate că pentru delictele minore se obişnuieşte amendarea).

ÎNCHISORILE ŞI PEDEAPSA Schimbări ale modalităţilor de pedepsire
înainte de începutul secolului al XIX-lea, închisoarea era rareori folosită pentru pedepsirea delictelor. Majoritatea oraşelor, indiferent de mărime, aveau o închisoare locală, dar de obicei acestea erau extrem de mici şi nu aveau posibilitatea de a găzdui mai mult de trei sau patru deţinuţi în acelaşi timp. Ele erau folosite pentru a-i „răcori" pe beţivi peste noapte sau în mod ocazional, drept locuri în care persoanele acuzate aşteptau procesul. In oraşele mari din Europa, existau închisori de diferite dimensiuni; majoritatea celor încarceraţi acolo erau criminali ce-şi primiseră condamnarea şi îşi aşteptau execuţia. Aceste instituţii erau extrem de diferite de închisorile în număr mare, care au fost construite după începutul secolului al XIX-lea. Disciplina în închisoare era laxă sau inexistentă. Câteodată, cei care urmau să fie executaţi erau vârâţi în temniţe şi vedeau temnicerul doar înainte de a fi duşi la execuţie, dar cel mai adesea atmosfera de închisoare era uimitor de liberă şi de relaxată, conform standardelor moderne.
Jonathan Atholl, care a studiat istoria delincvenţei, a descris viaţa la Newgate, una dintre cele mai vechi închisori londoneze. Era un loc animat, zgomotos, plin de vizitatori în cea mai mare parte a zilei. în 1790, unul dintre condamnaţi a organizat în închisoare un bal, ceea ce pare a nu fi fost un eveniment neobişnuit. „Ceaiul a fost servit la ora 4 p.m. cu muzică de viori şi flaute, după care participanţii au dansat până la 8 p.m., când a fost servită o supă rece. Petrecerea a luat sfârşit la ora 9, ora obişnuită de închidere a închisorii (Atholl, 1954, p. 66). Până în secolul al XIX-lea,

principalele forme de pedepsire a delictelor erau punerea în butuci, biciuirea, însemnarea cu fierul roşu sau spânzurătoare«. Aceste pedepse erau executate de obicei în public, iar asistenţa era numeroasă. Unele execuţii atrăgeau mii de oameni curioşi. Deţinuţii care urmau să fie spânzuraţi aveau posibilitatea de a ţine discursuri, de a-şi justifica acţiunile sau de a-şi susţine nevinovaţia. Mulţimea ovaţiona, huiduia sau fluiera, după felul cum era impresionată de ceea ce susţinea acuzatul. închisorile modeme îşi trag originile nu din puşcăriile şi temniţele trecutului, ci din azilele de săraci. Acestea fiinţau încă din secolul al XVII-lea în majoritatea ţărilor europene, şi fuseseră întemeiate în timpul perioadei în care feudalismul se destrăma; mulţi muncitori agricoli nu mai puteau să lucreze pământul, aşadar deveneau vagabonzi. în aziluri li se oferea mâncare, dar erau obligaţi să-şi petreacă cea mai mare parte a timpului în instituţie şi să muncească din greu. Totuşi, azilurile au devenit şi locuri în care erau internate şi alte grupuri dacă nu avea cine să-i îngrijească în exterior: bolnavi, bătrâni, debili mentali şi bolnavi psihic.
Pe parcursul secolului al XVIII-lea, închisorile, azilurile şi spitalele au devenit din ce în ce mai distincte, unele faţă de altele. Reformatorii obiectau faţă de pedepsele tradiţionale, considerând privarea de libertate o modalitate mai eficientă de rezolvare a activităţilor delictuale. Crima este socotită drept cel mai serios delict, iar dreptul la libertate individuală s-a dezvoltat în cadrul sistemului politic mai larg: căci a ucide

o altă persoană reprezintă cel mai grav atac asupra drepturilor respectivei persoane. Pentru că, închisorile se presupunea că au efectul de a-i nemulţumi pe delincvenţi cu regulile severe ale disciplinei şi conformismului, ideea de a pedepsi oameni în public a dispărut în mod sistematic.

A

închisorile şi implicarea morală

¥

Detenţia reprezintă o modalitate de a-i pedepsi de răufăcători şi de a-i apăra pe ceţăţeni de aceştia. Dar principiul care stă la baza sistemului penitenciar este acela de „ameliorare" a individului, pentru a juca un rol adecvat în societate. Au oare închisorile acest efect asupra celor încarceraţi acolo pentru anumite perioade de timp? Evidenţa sugerează cu tărie că răspunsul este negativ.

în general, deţinuţii nu mai sunt maltrataţi, după cum se obişnuia odinioară - cu toate că aplicarea bătăilor mai este valabilă, chiar şi în închisorile de femei (aşa cum se va arăta mai jos). Cu toate acestea, deţinuţii suferă de multe alte tipuri de privaţiune. Ei sunt lipsiţi nu numai de libertate, ci şi de un venit adecvat, de tovărăşia familiilor lor şi a prietenilor, de relaţii heterosexuale, de hainele lor şi de alte obiecte personale. Frecvent, ei trăiesc în condiţii de supraaglomerare, trebuie să accepte proceduri disciplinare stricte şi înregimentarea vieţilor lor cotidiene.

Traiul în aceste condiţii are tendinţa de a crea o prăpastie între puşcăriaşi şi societatea de afară, neajustându-le astfel comportamentul la normele societăţii. Deţinuţii trebuie să se obişnuiască cu un mediu complet deosebit de cel „de afară", iar obişnuinţele şi atitudinile pe care le învaţă în închisoare reprezintă destul de des,

exact opusul celor pe care ar trebui să le dobândească. De exemplu, ei pot ajunge s" fie împotriva cetăţenilor obişnuiţi, pot învăţa să accepte violenţa ca fiind normală, pc: iniţia contacte cu delincvenţi înrăiţi, pe care le vor păstra după eliberare, şi pot dobânc: abilităţi delictuale despre care ştiau foarte puţin înainte. Prin urmare, nu este u: lucru surprinzător că ratele recidivei - încălcări repetate ale legii de către cei care au mai fost la închisoare - sunt neliniştitor de ridicate. Peste 60% dintre bărbaţi: care au fost eliberaţi după ce au efectuat condamnări în Marea Britanie simt rearestaţ: pe parcursul a patru ani de la săvârşirea delictelor iniţiale. Rata reală a reîncălcăn; legii este probabil mai mare decât această cifră, având în vedere că unii dintre ce: care se întorc la activităţile delictuale nu sunt prinşi.

Cu toate că închisorile ñu par să reuşească în reabilitarea deţinuţilor, este posibil ca ele să-i împiedice să mai săvârşească delicte. Deşi cei care se află deja la închisoare nu sunt împiedicaţi, neplăcerile vieţii de închisoare îi poate împiedica pe alţii. Aceasta este o problemă aproape nerezolvabilă pentru cei care se ocupă cu reformarea sistemului penitenciar. A face din închisori nişte locuri complet neplăcute pentru cei care locuiesc acolo ajută probabil la împiedicarea potenţialilor infractori, dar face ca scopurile de reabilitare ale închisorilor să fie extrem de greu

de atins. Cu cât sunt mai indulgente condiţiile din închisoare, cu atât detenţia îşi pierde din efectul de descurajare.

Protestul în închisoare şi alternativele detenţiei

în prezent închisorile din Marea Britanie, la fel ca cele din majoritatea celorlalte societăţi industrializate, sunt extrem de suprapopulate (pentru populaţia din închisori, vezi figura 8.4). Având în vedere că detenţia nu reabilitează în majoritatea cazurilor, de ce să nu avem în vedere alternative la detenţie ca modalitate de a face faţă delincvenţei? Mai multe alternative fie sunt deja în uz, fie sunt avute în vedere în diverse ţări.

Figura 8.4. - Populaţia din închisori în Comunitatea Europeană (la 100.000 de locuitori), 1992

Portugalia Marea Britanie Luxemburg Spania Franţa Italia Germania> Belgia Danemarca Republica Irlanda . Grecia Olanda

Ó 25 50 75 " IOD

Sursa: Consiliul Europei. Ministerul de Interne Britanic. După Social Trends, 1995, tabelul 9.27.

Una dintre ele este supravegherea în cadrul comunităţii, incluzând eliberarea de probă, eliberarea condiţionată şi eliberarea pe cauţiune. Deja, în Marea Britanie, există mai multe persoane care au fost condamnate pentru delicte şi care nu sunt în închisoare, ci eliberate de probă sau condiţionat. Eliberarea de probă este larg răspândită ca modalitate de rezolvare a delictelor minore; acest lucru înseamnă că o persoană trebuie să aibă „o comportare bună" pentru o anumită perioadă şi să se prezinte în mod regulat la autorităţi. La sfârşitul acestei perioade procesul este închis. Eliberarea condiţionată reprezintă o reducere a duratei pedepsei, oferită ca recompensă pentru buna purtare a individului în închisoare. Eliberarea pe cauţiune, folosită des în SUA, oferă posibilitatea ca în aşteptarea procesului, înainte de stabilirea crimei sau a nevinovăţiei, oamenii să poată sta în afara închisorii, sub o strictă supraveghere.

O altă alternativă este diversiunea, care se referă' la programe care îl deturnează complet pe individ de la tribunale. Majoritatea programelor existente, la fel de des folosite în diverse ţări, se referă la infractorii primari sau minori. Cu ajutorul unui asistent de deturnare, delincventul începe prin a-şi accepta responsabilitatea pentru respectiva faptă, apoi se gândeşte ce anume poate fi făcut în replică. Ideea este aceea de a reduce vina şi urmarea, şi de a planifica în mod pozitiv reabilitatea. Există multe alte posibilităţi, inclusiv ordine de muncă în serviciul comunităţii, înlocuirea pedepselor cu amenzi care trebuie plătite; despăgubiri oferite de făptuitor victimei, în bani sau servicii; programe de reconciliere victimă-făptaş; comunităţi terapeutice, şi permise de absenţă temporară, care oferă posibilitatea deţinuţilor să petreacă timpul în afara închisorii. Unii au susţinut că închisorile ar trebui desfiinţate. Din punct de vedere istoric, aşa după cum am remarcat anterior, ele reprezintă o invenţie relativ nouă, şi nu au funcţionat niciodată bine din punctul de vedere al principalelor lor obiective. Probabil însă, că

majoritatea ţărilor vor menţine detenţia, dar o vor alterna cu o gamă de alte opţiuni (Vass, 1990).

Pedeapsa cu moartea

Din momentul în care condamnarea la închisoare a devenit principala formă de pedepsire a delictelor, pedeapsa cu moartea a fost din ce în ce mai controversată. Pentru majoritatea reformatorilor, executarea unor oameni pentru crime părea un lucru barbar. în plus, acolo unde se practică pedeapsa cu moartea, ulterior sunt imposibil de corectat cazurile de nedreptate, dacă ar ieşi la iveală dovezi care să indice faptul că un individ a fost condamnat pe nedrept.

Statele Unite sunt aproape singura ţară occidentală în care se aplică pedeapsa cu moartea. De fapt, această pedeapsă a fost abolită de către Curtea Supremă în 1972, dar a fost reintrodusă în 1976. Numărul de persoane condamnate la moarte creşte de la an la an, dar până acum recursurile şi alţi factori au limitat procentajul celor executaţi.

207

METODE FOLOSITE PENTRU EXECUTAREA CONDAMNAŢILOR LA MOARTE

Metoda: electrocutarea
Folosită în: 12 state din SUA
Ce se întâmplă: Deţinutul este legat de un scaun. Pe cap şi pe picioare sunt aplicaţi electrozi şi se dă drumul curentului, descărcându-se între 1500 şi 2000 de volţi în corpul condamnatului.

Metoda: camera de gazare. Folosită în: cinci state din SUA • Ce se întâmplă: este azvârlită o pastilă de cianură într-un recipient cu acid sulfuric, care este plasat sub scaunul victimei. Un gaz mortal umple apoi camera ermetică, lăsând trupul pradă convulsiilor.

Metoda: injecţie mortală Folosită în: treizeci şi două de state din SUA Ce se întâmplă: sunt injectate produse chimice mortale; multe state folosesc un anestezic care adoarme deţinutul, apoi un relaxant muscular care opreşte funcţionarea plămânilor, şi un agent final care blochează inima.

Metoda: spânzurătoarea Folosită în: Iran, Irak, Afganistan, Jamaica, Japonia, Malaysia, patru state din SUA Ce se întâmplă: este petrecut împrejurul gâtului un ştreang. In podea, sub picioare, este deschisă o trapă, iar greutatea corpului
dislocă vertebrele superioare ale gâtuk: Măduva spinării se desprinde de creier, ii: inima se opreşte. în cazul în care căderea este prea scurtă, deţinutul este sugrums" treptat; dacă e prea lungă, capul poate f smuls.

Metoda: lapidare Folosită în: Iran
Ce se întâmplă: Publicul este invitat să arunce cu pietre, dar nu are voie să aleagă proiectile prea mici (s-ar putea să fie ineficiente) sau prea mari (ar putea ucide din primele lovituri).

Metoda: pluton de execuţie
Folosită în: Indonezia, Iran, Irak, Nigeria.
Taiwan, două state din SUA
Ce se întâmplă: deţinutul este legat de un scaun şi i se pune o cagulă pe cap, cu o ţintă

de tir prinsă pe piept. Cinci trăgători de elită.
dintre care unul are gloanţe oarbe, deschid
fqcul.
Metoda: decapitare
Folosită în: Arab ia Saudită
Ce se întâmplă: capul este despărţit de trup
cu ajutorul unei săbii. Lama trebuie să reteze
măduva spinării, provocând inconştienţă
datorită şocului medular, dar e posibil să fie
nevoie de mai multe lovituri.
Sursa: Amnesty International. Harta după Arbie Jones, „Sentenced to death", Cosmopolitan, martie 1996, p. 17.
208
I \ ICI < Alt
J, ,
Camera pentru injecţie mortală în Illinois: există spaţiu pentru o asistentă formată din 30 de persoane.

Camera dc gazare de la închisoarea San Qucntin. California este unul dintre celc cinci state cârc " folosesc ' accastă metodă.
to O v©

\ I' I M \ ii i>i vr . \ < I i |\M »Alt | I \
ZONUDEKXKCIJTIE

ir

în A fiianistjn, spiiii/ii- laiej dCM-'oi i are loc în public.
■ v . «•
- ■ • A "
In Arabia Saudită, în 1994, 192 de persoane au fost decapitate pentru dclictc începând cu violul şi terminând cu blasfemia
iilr
în China, cadavrele deţi¬nuţilor' executaţi ■ sunt deseori „rccoltate" pentru transplanturi dc organe.

ÂO
Plutonul dc cxccuţie reprezintă o metodă comună de cxccuţie în Orientul Mijlociu şi îndepărtat.
0 o
VjrSk
c

în diferite alte ţări există o presiune exercitată de public pentru a se reintroduc. pedeapsa cu moartea, cel puţin pentru anumite tipuri de crimă (cum ar fi terorism.; sau uciderea unui poliţist). în Marea Britanie, sondajele de opinie dovedesc, în mc: consecvent, că majoritatea populaţiei ar dori să fie reintrodusă pedeapsa cu moarte: Numeroşi membri ai opiniei publice sunt de părere că amenințarea cu execuţia :

împiedică pe potenţialii ucigaşi să săvârşească fapte dar, deşi discuţiile continui dovezile sunt insuficiente pentru a veni în sprijinul acestei idei. Ţările care au abo!; pedeapsa cu moartea nu au rate ale omuciderilor considerabil mai mari decât înainte Cu toate că Statele Unite menţin pedeapsa cu moartea, ratele omuciderilor în SU- sunt cele mai ridicate din lumea industrializată.

Desigur, puterea sentimentului public referitor la acest aspect poate refl Gr¬atitudini înclinate către pedepsire, şi mai puţin faptul că, pedeapsa cu moartea est: ceva care descurajează prin intimidare. Lumea poate socoti că, cineva care ia via;; unei alte persoane ar trebui pedepsit la fel. O părere alternativă este aceea că ; societate greşeşte din punct de vedere moral dacă îşi trimite la moarte cetăţeni: indiferent de crima comisă. Cea de-a doua opinie, împreună cu lipsa cfcctul;. descurajant, este cea care i-a încurajat pe cei mai mulţi legiuitori occidentali în aeeasîi direcţie.

GEN ŞI DELINCVENŢĂ

Asemenea altor domenii ale sociologiei, studiile de criminologie au ignorat mod tradiţional jumătate din numărul populaţiei. Multe manuale de criminologie conţin încă practic nimic despre femei, cu excepţia unor secţiuni referitoare la viol ş: la prostituţie, iar majoritatea teoriilor despre devianţă neglijează, în mod asemănător, aproape complet femeile. Un exemplu îl constituie raportul lui Merton referitor la structura socială şi la anomie. „Presiunea de a reuşi" se presupune că afectează pe oricine în societăţile modeme. în mod logic, se poate susţine prin urmare, că femeile ar trebui să figureze, ieşind mai mult în evidenţă decât bărbaţii, în diferitele categori; de devianţă identificate de către Merton, inclusiv crima, având în vedere că existi mai puţine oportunităţi pentru femei de a „trece la fapte" decât pentru bărbaţi. C¿ toate acestea, ratele criminalităţii în rândul femeilor sunt - sau par a fi - mai scăzute Chiar dacă, din anumite motive femeile sunt mai puţin înclinate să participe la activităi: deviante decât bărbaţii, acest lucru nu constituie o justificare pentru faptul că n_ sunt luate în considerare.

Rate ale delincvenţei masculine şi feminine

Statisticile referitoare la gen şi delincvenţă sunt surprinzătoare. De exemplu, există un enorm dezechilibru în raportul dintre bărbaţii şi femeile aflate în închisoare, nu numai în Marea Britanie, ci în toate ţările industrializate. Femeile alcătuiesc doa: aproximativ 3% din populaţia britanică din închisori. Există, de asemeni, contraste între tipurile de infracţiuni pe care le comit bărbaţii şi femeile, cel puţin aşa după cum

indică statisticile oficiale (vezi tabelul 8.2). Infracţiunile săvârşite de femei rareori implică violenţă, şi sunt aproape în totalitate de mică amploare. Furturi mărunte precum sustragerea din magazine şi încălcări ale ordinii publice precum starea de ebrietate şi prostituţia, reprezintă delicte tipic feminine (Flowers, 1987).

Desigur, se poate întâmpla ca adevărata diferenţă pe genuri dintre ratele delincvenţei să fie mai mică decât o indică statisticile oficiale. De exemplu, poliţia şi alţi funcţionari le pot considera pe femeile care încalcă legea ca fiind mai puţin periculoase decât bărbaţii şi pot lăsa

nepedepsite activităţi pentru care bărbaţii ar fi fost arestaţi. Studiile despre victimizare oferă o modalitate de verificare a unei atari posibilităţi. într-un studiu efectuat în Statele Unite, materialele Studiului despre Delincvenţă Naţională din 1976 au fost comparate cu statisticile F.B.I. pentru a se descoperi dacă există vreo divergenţă din punctul de vedere al procentului de femei implicate în activităţi delictuale ' Hindelang et al., 1978). în privinţa delictelor grave comise de către femei s-au descoperit puţine variaţii, statisticile F.B.I. arătând de fapt procente oarecum mai nari decât studiul. S-a afirmat de către anumiţi observatori, că procentajul de femei implicate în delicte „masculine", cum ar fi jaful armat, este posibil să crească, dar nu există o dovadă limpede a unei atari tendinţe.

Singurul delict, pentru care rata de condamnări în rândul femeilor este aproximativ egală cu cea de condamnări a bărbaţilor îl reprezintă furtul din magazine. Unii au susţinut că aceasta arată că femeile se implică în activităţi delictuale atunci când se află intr-un context „public" - la cumpărături - şi mai puţin într-unui domestic. Cu alte cuvinte, atunci când oportunitatea de a săvârşi delicte este aproximativ egală între Dărbaţi şi femei, este probabil că delictele se vor împărţi aproximativ în mod egal. Totuşi, au existat puţine investigaţii care să compare ratele de furturi din magazine săvârşite de bărbaţi cu cele săvârşite de femei, iar pentru moment această concluzie :rebuie să rămână oarecum speculativă (Buckle şi Farrington, 1984).

Tabel 8.2. Infractori femei şi bărbaţi declaraţi vinovaţi de tribunale, catalogaţi după tipul de delict, Anglia şi Ţara Galilor ,1993

	Femei		Bărbaţi	
Delicte pasibile de urmărire judiciară	Nos (000)	%	Nos (000)	%
Violenţă împotriva persoanei	3,4	8,7	35,5	91,3
Delicte sexuale	0,1	2,0	4,3	98,0
Furt prin efracţie	1,0	2,5	39,2	97,5
Jaf	0,3	5,9	4,8	94,1
Furt şi comerţ cu bunuri furate	22,1	18,2	99,5	81,8
Fraudă şi fals	3,9	22,3	13,6	77,7
Deteriorare delictuală	0,8	8,5	8,6	91,5
Infracţiuni legate de droguri	2,0	9,1	19,9	90,9
Altele (eu excepţia infracţiunilor rutiere)	3,6	9,5	34,2	90,5
Infracţiuni rutiere	0,5	4,6	10,3	95,4
Total	37,7	12,3	269,9	87,7

Sursa: Home Office, 1993. După Sociology Review, septembrie 1995 (Philip Allan Publishers) p. 4.

Fetele din bandă

Există puţine lucruri referitoare la membrele bandelor de tineri sau la bandele feminine care există. S-au scris numeroase relatări despre grupurile de băieţi „din colţul străzii" şi despre bandele masculine, dar în cadrul acestor studii femeile sunt mai puţin menţionate. Insă Anne Campbell a studiat fetele din bandele de stradă din New York (Cambell, 1986a). Ea a ales pentru a studia pe larg trei bande: una era mixtă din punct de vedere etnic, alta era portoricană, iar cea de-a treia de culoare.

Vârstele membrelor variau de la 15 la 30 de ani. Campbell a petrecut şase luni trăind cu fiecare bandă, concentrându-şi atenţia îndeosebi asupra şefilor bandei.
Connie era şeful bandei „Sandman Ladies", un grup feminin asociat cu „Sand- man Bikers", o bandă condusă de către soţul ei. în momentul studiului, ea avea 30 de ani, şi conducea o bandă mixtă alcătuită din hispanici şi negri în Harlem, New York. Principala sursă de venit a membrilor bandei „Sandman Bikers" o reprezenta comerţul de droguri. Banda se afla într-o veche dispută cu „The Chosen Ones", o bandă feminină de la periferia Manhattan-ului. Cele care intrau în banda „Sandman Ladies" trebuia să-şi dovedească aptitudinile de luptă; acceptarea era decisă de Connie, care iniţial judeca dacă o anumită fată putea să „ţină aproape" pentru o perioadă de încercare, şi dacă ulterior ea va primi „galoane" (însemne). Connie avea întotdeauna asupra ei un cuţit cu buton, şi poseda de asemeni, o armă de foc. Disputele care implicau lupte fizice reprezentau o preocupare la fel de constantă a bandei feminine ca şi a celei masculine.
„Weeza and the Sex Girls" erau o bandă alcătuită din hispanici, având o secţiune masculină şi una feminină. Weeza care era analfabetă, şi nu-şi cunoştea vârsta cu precizie - care probabil era de 26 de ani. Când banda se afla la apogeul ei, cuprindea mai mult de 50 de membre. Femeile cultivau reputaţia de duritate fizică; luptele şi bătăile fiind fapte obişnuite. Membrii bărbaţi ai bandei le admirau pe femei pentru acest lucru, cu toate că în alte privinţe încurajau rolurile tradiţionale ale acestora, precum îngrijirea copiilor, gătitul şi cusutul.
Cel de-al treilea grup studiat a fost „The Five Percent Nation", care era o organizaţie religioasă de culoare. Membrii acesteia considerau că 10% din populaţie exploatează 85% din populaţie, ceilalţi 5% fiind credincioşi iluminaţi ai Islamului, care au datoria de a-i educa pe negri. Poliţia i-a considerat pe cei din "The Five Percent Nation" drept o bandă de stradă. Persoana asupra căreia Campbell şi-a concentrat atenţia, Sun-Africa, renunţase la ceea ce ea numea „numele dat de guvern". Ca şi în cazul altor grupuri, ea şi alte membre ale bandei luau parte la lupte. Membrele grupului fuseseră arestate pentru tâlhărie, deţinere de arme periculoase, jaf şi furt din maşini.
în cadrul unui alt studiu, Campbell a intervievat fete de vârstă şcolară din clasa muncitoare. Ea a descoperit că este o activitate pe care acestea o practicau mai des decât se credea de obicei (Campbell, 1986b). Aproape toate cele pe care le studiase recunoscuseră că fuseseră implicate într-o luptă; un sfert fuseseră implicate în mai

mult de şase lupte. Majoritatea au respins afirmaţia: „Cred că bătăile sunt numai pentru băieţi".
în anii 1990, fetele au început să facă parte din bandele de cartier americane într-un număr mare. Ele au descoperit un sentiment al unui statut aparte prin activităţile lor de bandă şi să realizeze accst lucru prin violenţă. O membră a bandei din Brooklyn cu cicatrici, comenta: „De-ar fi să văd ceva ce-mi doresc mult, l-aş lua pur şi simplu, aş scoate cuţitul, pur şi simplu vreau anumite lucruri". Un grup de fete au ucis o

adolescentă de 15 ani în metroul new-yorkez pentru a-i lua cerceii. Numele bandelor exclusiv feminine le includ pe „The 6-th Street Whores", „The Crochet Gicis" şi „the Nice Intelligent Sisters". Anumite bande de acest tip există acum în diverse părţi ale Londrei, cum ar fi Stockwell şi Brixton, cu toate că până în prezent nu sunt bine organizate şi sunt mai puţin violente (Nicoll, 1995).

Violenta în închisoare în rândul femeilor »

Relatările autobiografice adunate de Pat Carlen despre femei deţinute, în închisorile din Marea Britanie, conţin numeroase episoade de violenţă, care este înfăţişată drept o trăsătură constantă a vieţii în penitenciarele feminine (Carlen et al., 1985). Josie O'Dwyer, o deţinută de la Holloway Frison din Londra, descrie cum „mafia puternică" a gardienilor se specializează în răsplăţi violente pentru deţinutele considerate a nu se comporta corespunzător. Bătăile „mafiei puternice" şi ale altor deţinuţi erau frecvente:

întotdeauna năvălea înăuntru o gardiană şi începea să te împingă cu mâna în piept, pentru că voia s-o loveşti — a£ta îi făcea plăcere ei, lupta şi bătaia. Te duc de „colier", lanţurile încătuşate, şi poţi să ai la un moment dat trei lanţuri în jurul gâtului. îţi apar vânătăi de-jur-împrejurul-gâtului, un colier ... începi să-ţi pierzi cunoştinţa şi-ţi zici: „Gata, asta e, acum mor..." Era cât pe ce să mor. Dar n-am murit, amavutnoroc. Sunt o supravieţuitoare. (Carlen et al., 1985,p. 149).

Evaluare

Studiile întreprinse de către Campbell şi Carlen arată că violenţa nu este o caracteristică exclusivă a delincvenţei masculine. Femeile sunt mult mai puţin predispuse decât bărbaţii să participe la delicte violente, dar nu sunt totdeauna inhibate pentru a lua parte la episoade violente. Prin urmare, de ce sunt ratele delincvenţei feminine atât de scăzute în comparaţie cu cele ale bărbaţilor?

Există anumite dovezi care demonstrează că, infractoarele sunt deseori capabile să evite apariţia în faţa tribunalului, datorită faptului că pot convinge poliţia şi alte autorităţi să vadă faptele săvârşite de ele într-o anumită lumină. Ele invocă ceea ce s-a numit „contractul de gen" - contractul implicit dintre bărbaţi şi femei prin care a fi femeie înseamnă pe de o parte a fi inconstantă şi impulsivă, iar pe de altă parte a avea nevoie de protecţie. De exemplu, Warrall descrie cazul unei femei care şi-a ucis sora

cu un cuţit de bucătărie. în loc să fie trimisă la închisoare, ea a fost pusă sub supraveghere timp de trei ani, cu condiţia să primească tratament terapeutic. Detaliile a ceea ce s-a petrecut la tribunal sugerează că judecătorul a considerat faptul de a fi „o tânără extrem de tipică" incompatibil cu a fi violentă, la modul criminal. în acest fel ea nu a fost considerată autoarea responsabilă a crimei pe care o săvârşise (Worrall, 1990).

Cu toate acestea, tratamentul diferenţiat nu poate explica în totalitate raporturile dintre ratele delincvenţei masculine şi ale celei feminine. Motivele sunt cu siguranţă aceleaşi, cu cele care explică deosebirile de gen în alte privinţe. Există, bineînţeles, anumite „delicte feminine"

specifice - în primul rând, prostituţia - pentru care femeile sunt condamnate, în timp ce clienţii lor bărbaţi nu. „Delictele masculine" rămân „masculine" din pricina diferenţelor de socializare şi din cauză că activităţile şi implicările continuă să fie non-domestice decât cele ale majorităţii femeilor. Deosebirile de gen în privinţa delictelor au fost deseori explicate prin presupuse diferenţe biologice sau psihologice înnăscute - din punctul de vedere al forţei diferite, al pasivităţii şi al preocupării faţă de reproducere. în prezent, calităţile feminine sunt considerate ca fiind generate în mare măsură social, ca şi trăsăturile „masculine". Numeroase femei sunt socializate, în valorizarea calităţi diferite în viaţa socială (a avea grijă de alţii şi de relaţiile personale), faţă de cele valorizate de masculi. Lucru la fel de important prin influenţa ideologiei şi altor factori - cum ar fi ideea de „faţă drăguţă" - comportamentul femeilor este, spre deosebire de cel al bărbaţilor, deseori limitat şi controlat.

începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea, criminaliştii au prevăzut că egalitatea între genuri va reduce sau elimina diferenţele de delincvenţă între bărbaţi şi femei, dar până în clipa de faţă aceste diferenţe încă se menţin. Nu ne putem încă pronunţa cu siguranţă dacă variaţiile dintre ratele delincvenţei masculine şi celei feminine vor dispărea într-o bună zi.

DELINCVENŢĂ ŞI „CRIZA MASCULINITĂŢII"

Delincvenţă, prin urmare, variază după gen. Deşi există câteva bande de fete, nivelurile ridicate ale delincvenţei găsite în zonele sărace ale oraşelor sunt asociate în special cu activităţile tinerilor. De ce oare atât de mulţi tineri din aceste zone recurg la delincvenţă? Am enumerat deja câteva răspunsuri. Deseori, băieţii fac parte din bande de la o vârstă fragedă, o subcultură în care anumite forme de delincvenţă reprezintă o formă de viaţă. Oare din momentul în care membrii unei bande sunt etichetaţi drept delincvenţi de către autorităţi, ei încep activităţile delictuale frecvente? în ciuda faptului că astăzi există bande de fete, atari subculturi sunt în mod fundamental masculine şi se inspiră din valorile masculine de aventură, incitare şi camaraderie.

Pe baza unui studiu empiric despre comportamentul violent al tinerilor în mai multe oraşe, Beatrix Campbell a sugerat că, în parte, comportamentul lor reprezintă reacţia la o „criză a masculinităţii" specifică în societăţile moderne (Campbell, 1993).

In trecut, tinerii - chiar şi cei din cartierele cu un nivel crescut de delincvenţă, aveau ţeluri precise în viaţă: să aibă un serviciu legitim şi să devină susţinătorul unei soţii şi a unei familii. Dar, după cum susţine Campbell, un atare rol masculin este acum supus presiunii, îndeosebi pentru tinerii din zone sărace. Atunci când singura perspectivă o reprezintă şomajul pe termen lung, a spera să-ţi întreţii o familie nu este o opţiune. în plus, femeile au devenit mai independente decât înainte, şi nu mai au neapărat nevoie de un bărbat pentru a dobândi un statut în societate. Consecinţa este o deteriorare socială de felul celei din zonele sărace din marile oraşe din prezent. Studiul lui Campbell este de acord

cu alte lucrări recente de sociologie despre sărăcie, delicventă în marele oraşe.
Nivelul de delincvenţă al tinerilor este strâns legat de şomaj. Unii au sugerat că nivelurile ridicate ale şomajului masculin încep să creeze o nouă categorie de delincvent de carieră. Un raport public de Home Office în 1996, Young People and Crime* oferă material de cercetare relevant pentru această teză. Cercetarea, descrisă în raport, a implicat interviuri cu 2.500 de tineri de ambele sexe, cu vârste cuprinse între 14 şi 25 de ani.
Cercetătorii nu au folosit statisticile poliţiei, ci le-au cerut celor intervievaţi să spună, confidenţial, dacă au comis delicte. Rezultatele au arătat că la vârsta de 25 de ani, 30% dintre tineri se implicaseră într-o formă sau alta de activitate delictuală - cu excepţia folosirii ilegale de droguri şi a infracţiunilor rutiere. Activităţile delictuale ale tinerilor de obicei scădeau după vârsta de 20 de ani, dar cercetările indică faptul că acest lucru nu mai e valabil. De exemplu, proporţia tinerilor cu vârste cuprinse intre 22 şi 25 de ani care se implică în furturi de bunuri este mai mare decât cea a grupului de vârstă 18-21 (vezi figura 8.5). Raportul duce la concluzia că lipsa de perspectivă a unui serviciu stabil face dificil ca un mare segment al tinerii generaţii să se transforme în adulţi responsabili.
Studiul a arătat, că fetele cu vârste cuprinse între 13 şi 19 ani, au aceleaşi şanse ca şi băieţii de a fi implicate în furtul de bunuri; totuşi, rata fetelor delincvente scade drastic în cazul celor cu vârste peste 22 de ani.
H Bărbaţi j .Femei

Figura 8.5. - înaintarea în vârstă: pro¬centaje ale grupurilor de vârstă implicate în furtul de bunuri în Marea Britanie, 1992
14-17
13
18-21

22-25

* Tinerii şi delincvenţa (n.t.).
Sursa: Home Office. După Guardian, 19 ianuarie 1996, p. 1.

VICTIMELE DELINCVENŢEI
Delicte împotriva femeilor
Vom lua în considerare câteva probleme fundamentale cu care, direct sau indi¬rect, se confruntă foarte multe femei. Ele sunt în totalitate legate de modurile în care bărbaţii folosesc puterea socială sau fizică, considerată superioară, împotriva femeilor: violenţa domestică, hărţuirea sexuală şi violul. Deşi fiecare dintre acestea a fost practicată de femei împotriva bărbaţilor, în majoritatea cazurilor bărbaţii sunt agresorii, iar femeile victimele.
Violenţa domestică

Căminul este deseori considerat ca un refugiu al siguranţei şi al fericirii, dar violenţa domestică - violenţa în contextul casei - face parte din viaţa multor femei, fapt ce pare să aibă totuşi tradiţie. Violenţa faţă de femei reprezeta un aspect comun al căsătoriei în epocile medievale şi la începutul perioadei de industrializare. Până la sfârşitul secolului al XIX-lea, nu existau în Marea Britanie legi care să interzică unui bărbat să abuzeze fizic de soţie, ajungând până la rănirea gravă sau crimă. Acum femeile se bucură de o protecţie legală mai mare, deşi atari violenţe continuă să fie răspândite.

în ciuda unei poziţii legale îmbunătăţite, pentru femeile supuse violenţei domestice este dificil a se recurge la lege. Poziţia poliţiei, care în mod normal are o atitudine de „non-intervenţie" în „certurile domestice" se dovedeşte inutilă. Atunci când sunt chemaţi în astfel de circumstanţe, poliţiştii au tendinţa de a-şi limita intervenţia la calmarea disputei, şi nu la aducerea în instanţă. Femeilor aflate în relaţii care implică violenţa, deseori, le este greu să-şi părăsească locuinţa dintr-o multitudine de motive economice şi sociale, inclusiv datorită responsabilităţii lor faţă de copii. Departamentele din cadrul conducerilor locale care răspund de locuinţe sunt precaute în privinţa femeilor care se prezintă cu plângeri de abuz fizic, suspectând că acestea sunt exagerate în scopul de a obţine rapid o locuinţă alternativă.

Hărţuirea sexuală

La serviciu, drepturile femeilor pot fi aplicate simplu, iar nivelurile de violenţă efectivă împotriva femeilor sunt scăzute. Cu toate acestea, hărţuirea sexuală este extrem de obişnuită. Hărţuirea sexuală la locul de muncă poate fi definită drept folosirea autorităţii sau puterii deţinute pentru a se încerca susţinerea unor favoruri sexuale. Acest lucru poate îmbrăca forme vulgare, ca în cazul în care i se sugerează unei angajate să consimtă la un raport sexual sub ameninţarea demiterii. Majoritatea tipurilor de hărţuire sexuală sunt oarecum mai subtile. Ele implică sugestia că, de exemplu, oferirea unor favoruri sexuale ar aduce alte recompense; sau, dacă atari favoruri nu sunt oferite, vor urma o serie de pedepse, cum ar fi blocarea unei promovări.

în mod clar, nu este uşor de delimitat între hărţuire şi ceea ce ar putea fi socotit drept o abordare legitimă de la bărbat la femeie. Totuşi, pe baza sesizărilor, s-a estimat că în Marea Britanie, şapte femei din zece sunt afectate de hărţuire sexuală, într-o manieră prelungită pe parcursul vieţii, la locul de muncă. Hărţuirea sexuală poate fi o întâmplare singulară sau o schemă constantă de comportament (Kelly 1988). Acolo unde este vorba despre cea din urmă, femeile întâmpină în mod frecvent dificultăţi în păstrarea ratei normale de muncă, îşi pot lua concedii medicale sau pot părăsi complet respectivul loc de muncă.

Violul

Este foarte dificilă de estimat cu precizie amploarea violului. Doar un procent mic de violuri ajung practic în atenţia poliţiei şi sunt înregistrate. Cifra reală poate fi de cinci ori mai mare decât arată statisticile oficiale - cu toate că estimările diferă mult între ele. Un studiu întreprins pe 1.236 de femei din Londra a scos la iveală faptul că, una din şase fusese violată;

din restul, una din cinci se luptase cu o tentativă de viol. Jumătate de atacuri avuseseră loc fie în casa femeii, fie în cea a agresorului (Hall, 1985). Majoritatea femeilor care sunt violate fie doresc să uite incidentul, fie nu sunt dispuse să participe la ceea ce poate fi o umilitoare procedură de examinare medicală, interogatoriu al poliţiei şi interogatoriu încaicişat la tribunal. Procesul legal durează deseori mult timp, e posibil să fie nevoie de 18 luni după incident până la emiterea unui verdict al tribunalului.
Procesul în sine poate fi de natură să intimideze. Procedura de Ia tribunal este publică, iar victima trebuie să se întâlnească cu acuzatul. Dovada penetrării, identitatea violatorului şi faptul că actul a avut loc fără consimţământul femeii, toate acestea trebuie să existe şi să poată fi folosite. Dovezile coroborative sunt greu de obţinut dacă delictul a avut loc pe o stradă sau alee întunecoasă. O femeie care merge singură seara îi face pe bărbaţi să considere că prin aceasta le încurajează intenţiile. Capacitatea unei femei de a spune un „nu" hotărât iniţiativelor sexuale masculine este afectată de stereotipii şi imagini populare care pot, de asemeni, influenţa judecata tribunalului. Dacă o femeie este de acord să meargă cu un bărbat la locuinţa acestuia sau să se implice în manevre erotice, acest lucru este considerat deseori drept consimţire la un contact "sexual complet sau la alte practici sexuale dorite de către bărbat. Nu este recunoscut dreptul ei de â spune „nu" într-o etapă ulterioară; de fapt, ea trebuie să poarte responsabilitatea pentru eşecul bărbatului de a-şi controla comportamentul. Atunci când are loc un viol, femeia poate fi interogată la tribunal şi în legătură cu : storia relaţiilor sale anterioare, cu toate că istoria sexuală a bărbatului nu este considerată relevantă în acelaşi fel. De fapt, condamnările anterioare pentru viol sau atac suferite de către acuzat nu pot fi menţionate în cazurile de viol.
După Sir Matthew Hale, un judecător care a emis o hotărâre judecătorească în 1736, conform căreia un soţ, nu poate fi socotit vinovat de viol asupra soţiei sale .egitime. căci prin consimţământul lor matrimonial reciproc ea s-a oferit în acest fel soţului ei, lucru pe care nu îl poate retracta" (citat în Hallet et al., 1984, p. 20).

Această formulă a rămas lege în Anglia şi Ţara Galilor până în 1991. în luna octombrie a acestui an, Camera Lorzilor a refuzat apelul făcut de un şofer de camion împotriva condamnării pentru tentativă de viol asupra soţiei sale. Atunci când a rostit verdictul, lordul Keith a spus: „Propunerea lui Hale reflecta starea de fapt existentă în aces: domeniu la epoca în care a fost enunţată... în vremurile moderne, orice persoană rezonabilă trebuie să considere această concepţie ca fiind complet inacceptabilă." Totuşi, violul în cadrul căsătoriei este ilegal doar în câteva ţări occidentale, inclusiv Danemarca, Suedia, Norvegia şi Canada. în Statele Unite, primul caz de acuzare de viol în cadrul căsătoriei a fost câştigat împotriva lui James K. Chretien în 1979. înaintea procesului Chretien, violul în cadrul căsătoriei era ilegal în cinci state. De atunci, multe alte state au introdus în legislaţie cazuri de precedenţă care stabileau delictul.

Atitudinile convenţionale în privinţa a ceea ce este şi ceea ce nu este violul pot fi foarte puternice. Cercetătorii care studiază, sexul practicat cu forţa, în cadrul unor relaţii stabilite au raportat următorul caz. Un bărbat beat a încercat să aibă un raport anal cu iubita lui. Ea a refuzat şi a ţipat, moment în care el a devenit violent, a ţintuit-o în aşa fel încât să nu se mişte şi a forţat-o să se supună. Cu toate acestea, atunci când a fost întrebată de către cercetători dacă a fost vreodată obligată să facă sex împotriva voinţei ei, ea a răspuns „Nu" (Finkelhor şi Yllo, 1982). Cercetarea a arătat că multe păreri obişnuite în legătură cu violul sunt false. Nu este adevărat, de exemplu, că violul nu poate avea loc dacă victima opune rezistenţă, că doar femeile tinere, „atractive", se poate să fie violate; sau că majoritatea violatorilor suferă, într-o anumită măsură, de tulburări psihologice (Hali, 1985). Majoritatea violurilor nu sunt spontane, ci sunt, cel puţin parţial, planificate dinainte. Violul este în mod clar legat de asocierea masculinităţii cu putere, dominaţia şi duritatea. în cea mai mare parte, nu este rezultatul unei copleşitoare dorinţe sexuale, ci al legăturilor dintre sexualitate şi sentimentele de putere şi de superioritate. Se pare că nu există o prea mare legătură între dorinţele trupeşti şi viol. Un procentaj substanţial arată că, mulţi dintre violatori sunt de fapt, capabili să se manifeste sexual doar atunci când au terorizat şi umilit victima. Actul sexual în sine este mai puţin semnificativ decât umilirea femeii. (Estrich, 1987).
De-a lungul ultimilor ani, grupările feministe au făcut presiuni pentru schimbarea atât a concepţiei legale, cât şi a celei publice în privinţa violului. Ele au subliniat că violul nu ar trebui considerat drept infracţiune sexuală, ci un tip de delict violent. Nu este vorba doar de un atac fizic, ci de un asalt asupra integrităţii şi demnităţii individuale. Aşa după cum formulase un scriitor, violul este „un act de agresiune în care victimei i se refuză libertatea de decizie. Este un act de violenţă care, chiar dacă nu este urmat de bătaie şi ucidere, totuşi poartă cu sine ameninţarea cu moartea" (Griffin, 1978, p. 342). Campania a avut câteva rezultate reale în schimbarea legislaţiei, iar violul este în prezent recunoscut prin lege ca fiind un tip deosebit de violenţă delictuală.
într-un anumit sens toate femeile pot fi considerate victime ale violului. Femei care n-au fost violate niciodată, deseori, au parte de temeri asemănătoare celor care

au fost violate. E posibil ca ele să se teamă să iasă singure în oraş seara, chiar pe străzi aglomerate, şi e la fel de posibil să aibă aceeaşi frică de a rămâne singure într-o :asă sau într-un apartament. Accentuând legătura strânsă dintre viol şi sexualitatea masculină normală, Susan Brownmiller a susţinut că violul reprezintă o parte a sistemului de intimidare masculin care poate induce teama femeilor. Cele care nu sunt violate sunt afectate de anxietăţile provocate în acest fel şi de nevoia de a fl mai precaute decât bărbaţii în aspectele cotidiene ale existenţei (Brownmiller, 1975). Opinia lui Brownmiller poate părea radicală, dar după o scurtă reflecţie ne dăm seama cât de precaută trebuie să fie o femeie dacă doreşte să reducă la minim posibilitatea unui atac. Urmează o listă de „ce trebuie făcut" şi „ce nu trebuie făcut" pentru femeile care încearcă să reducă

riscul unui viol, publicată de o organizaţie feministă din Statele Unite. Lista oferă un irezistibil sprijin opiniei conform căreia " iolul reprezintă un delict care afectează comportamentul tuturor femeilor (Katz şi Mazur, 1979, p. 307).

1. Faceţi în aşa fel încât locuinţa dvs. să fie cât mai sigură cu putinţă; încuietorile, ferestrele şi uşile trebuie să fie într-o bună stare de funcţionare. Dacă vă mutaţi într-un apartament sau casă nouă, schimbaţi încuietorile. Unitatea de Prevenire a Delictelor din cadrul poliţiei locale vă poate oferi sfaturi în privinţa asigurării locuinţei împotriva hoţilor - şi în acest fel, împotriva violatorilor.
2. Dacă locuiţi singură:

a) lăsaţi luminile aprinse pentru a da impresia că există mai multe persoane;

b) prefaceţi-vă că există un bărbat în casă atunci când răspundeţi la soneria de la uşă (strigaţi tare: „Mă duc să deschid eu Bob!");

c) nu vă treceţi numele mic pe sonerie sau în cartea de telefoane; folosiţi iniţiale.

3. în general, ţineţi-vă la distanţă de persoane străine şi nu deschideţi uşa unui necunoscut. Cereţi întotdeauna identificarea curierului sau a reparatorului (actul lor de identitatea poate fi strecurată pe sub uşă). Dacă în casă locuiesc copii, aveţi grijă ca aceştia să nu deschidă uşa unui necunoscut.
4. Dacă locuiţi într-un apartament, nu intraţi sau nu rămâneţi singură într-un subsol, garaj sau spălătorie.
5. Dacă primiţi un telefon obscen, nu spuneţi nimic, ci închideţi imediat şi sunaţi la poliţie.
6. Evitaţi să vă aflaţi singură noaptea pe străzi sau într-un campus universitar. Totuşi, dacă e nevoie, să aveţi în mână o armă „practică", cum ar fi o ţigară aprinsă, un ac de pălărie, o lămâie de plastic, o umbrelă, un creion, o furculiţă, o legătură cu chei, o perie de păr sau un piepten (pentru a-i face răni pe faţă) sau un fluier de poliţist (nu atârnat în jurul gâtului, ci pe o legătură de chei).
7. Nu faceţi autostopul. (Toată lumea e de acord că acest lucru e de importanţă capitală!) Dacă e absolut necesar, mergeţi în grup şi doar atunci când e mult trafic.
8. Dacă conduceţi o maşină:

a) asiguraţi-vă că benzina din rezervor nu scade niciodată sub un sfert din capacitate;

b) încuiaţi-vă întotdeauna portierele când plecaţi din maşină;

c) controlaţi bancheta din spate şi podeaua înainte de a vă urca în maşină;

d) dacă aveţi probleme cu maşina, nu acceptaţi ajutor din partea unui bărc: sau a unui grup de bărbaţi; ridicaţi capota şi aşteptaţi încuiată înăuntru sos ir;: poliţiei.

9. Fiţi atentă atunci când întâlniţi necunoscuţi în baruri, îndeosebi dacă aţi bău: alcool în cantităţi mari sau aţi consumat droguri.
10. Nu mergeţi în lifturi singură cu un bărbat. Fie coborâţi imediat, fie postaţi-'.: lângă panoul cu butoane.

11. Atunci când aveţi o întâlnire, comunicaţi limitele activităţii dvs. sexuale de la bun început, pentru a nu exista neînţelegeri.
12. Baby-sitter-ele trebuie să verifice reputaţia familiei înainte de a accepta slujba respectivă. Părinţii trebuie să fie extrem de atenţi atunci când aleg un baby¬sitter.
13. Dacă sunteţi violată, nu strigaţi „mă violează", ci „foc"! Violul asupra bărbaţilor

Violul asupra bărbaţilor (care încă e săvârşit numai de către bărbaţi) este mai frecvent decât se credea înainte - mai ales în instituţii închise precum închisorile. Cercetări realizate în închisorile pentru bărbaţi estimează că aproximativ 15% dintre deţinuţi sunt violaţi. Violul în închisoare poate continua de-a lungul unei perioade de mai mulţi ani şi deseori face parte din schema de intimidare şi control perma¬nent. „Puţine sunt femeile victime ale unui viol care trebuie să-şi răsplătească agresorul pentru violenţa la care au fost supuse dedicându-şi existenţa satisfacerii oricărei nevoi a acestuia. Dar victimele violului din lumea închisorilor trebuie să facă acest lucru" (Rideau şi Wikberg, citaţi în M. Walker, 1994,p. 13).

Oficial, violul nu există în închisorile britanice. Un deţinut din Bristol a dat în judecată Ministerul de Interne în 1994, susţinând că a fost violat de către colegul său de celulă în 1991. Conform spuselor lui, atunci când Ie-a relatat autorităţilor închisorii, acestea n-au dovedit nici un interes şi n-au întreprins nimic. „Survivors", un grup care se preocupă cu ajutorarea victimelor masculine ale abuzului sexual, consultă 60 până la 70 de bărbaţi pe an şi susţine că anual doi sau trei dintre aceştia au fost violaţi în perioada detenţiei. Un purtător de cuvânt al organizaţiei susţinea că, violul asupra bărbaţilor, este delictul cel mai puţin reclamat din ţară.

DELICTELE CELOR BOGAŢI ŞI PUTERNICI

Cu toate că membrii săraci ai societăţii formează majoritatea populaţiei din penitenciare, implicarea în activităţile delictuale nu este doar apanajul lor. Multe persoane bogate şi puternice săvârşesc delicte ale căror rezultate pot avea consecinţe mai grave decât delictele deseori mărunte ale săracilor. Vom studia în continuare câteva dintre aceste forme de delicte.

Delictele „gulerelor albe"

Termenul de „delict al gulerelor albe", a fost introdus pentru prima oară de către dwin Sutherland (1949), şi se referă la delictul săvârşit de către cei din segmentele ogate ale societăţii. Termenul defineşte tipuri de activitate delictuală, inclusiv frauda iscală, practica de vânzare ilegală, frauda de titluri de valoare şi proprietăţi, elapidarea, producerea sau comercializarea unor produse periculoase şi ilegale, o luarea mediului, furtul. Răspândirea delicvenţei gulerelor albe este şi mai greu de uăsurat decât cea a altor tipuri de delicte; majoritatea unor astfel de forme de elincvenţă nu apar deloc în statistici. Putem face diferenţa între delincvenţă a ulerelor albe şi delincvenţă a celor puternici. Delincvenţa gulerelor albe implică 11 principal folosirea unei poziţii ocupate în clasa de mijloc sau în cadrul profesiei entru implicarea în activităţi ilegale.

Delictele celor puternici sunt cele în care utoritatea conferită de o anumită poziţie este folosită în modalităţi delictuale - ca în azul în care un funcţionar acceptă mită pentru a favoriza o anumită decizie.
Cu toate că autorităţile par să tolereze delictele săvârşite de către cei mai puţin rivilegiaţi, costul delincvenţei gulerelor albe este considerabil. în Statele Unite s-au fectuat cu mult mai multe studii despre delincvenţa gulerelor albe decât în Marea Britanie. în America, s-a calculat că sumele de bani implicate în delincvenţa gulerelor

v"ţuri, delapidări, controlul preţurilor, mită... zona asta are un nivel de delincvenţă extrem de ridicat.
221
albe (definită drept fraudă fiscală, fraudă de titluri de valoare care implică medicamente şi servicii medicale, fraudă de îmbunătăţire a casei sau frauda de reparare a maşinii) sunt de 40 de ori mai mari decât cele aferente delictelor obişnuite împotriva proprietăţii (jafuri, furturi, delapidări, falsificări şi furturi din maşini) (Comisia prezidenţială despre crima organizată 1985). în plus, anumite forme de delincvenţă a gulerelor albe afectează un număr mai mare de persoane decât delincvenţa sau prin intermediul fraudei pe computer, milioane - de oameni, iar alimentele şi medicamentele alterate care sunt vândute în mod ilegal pot afecta sănătatea multora, şi pot provoca decese.
Aspectele violente ale delincvenţei gulerelor albe sunt mai puţin vizibile decât în cazurile de omucidere sau atac, dar sunt la fel de reale - şi ocazional pot fi mai grave prin consecinţe. De exemplu, reglementările dispreţuitoare referitoare la prepararea noilor medicamente, siguranţa la locul de muncă sau poluarea pot provoca rănirea ori decesul multor oameni. Decesele cauzate de accidente de muncă depăşesc cu mult ca număr crimele, cu toate că statistici precise referitoare la accidentele de muncă sunt dificil de obţinut. Desigur, nu putem presupune că toate sau majoritatea acestor decese şi răniri sunt urmarea neglijenţei patronului în privinţa factorilor de siguranţă pentru care sunt răspunzători din punct de vedere legal. Cu toate acestea, există un anumit temei pentru a presupune că multe dintre ele se datorează neglijenţei de către patroni sau directori, a reglementărilor legale referitoare la siguranţă.
S-a estimat că aproximativ 40% din rănirile accidentale la locul de muncă în SUA in fiecare an reprezintă rezultatul direct al condiţiilor de lucru ilegale, iar alte 24% derivă din condiţii legale dar lipsite de siguranţă. Aproape mai mult o treime se datorează actelor săvârşite de muncitorii în condiţii lipsite de siguranţă (Hagen, 1988). Există exemple concrete de patroni care introduc sau menţin în mod conştient practici riscante chiar şi atunci când acestea contravin legii. Unii susţin că decesele rezultate în aceste împrejurări ar trebui denumite omucideri ale corporaţiei, pentru că ele implică în mod efectiv responsabilitatea corporaţiilor.
Delictele guvernamentale
Există oare posibilitatea să se susţină că autorităţile guvernamentale se implică în delincvenţă? Dacă „delincvenţa" este definită mai larg decât s-a făcut mai sus, pentru a se referi la fărădelegile morale care au consecinţe nocive, răspunsul este extrem de clar. Statele au săvârşit

multe dintre cele mai îngrozitoare crime din istorie, inclusiv ştergerea de pe suprafaţa pământului a unor popoare de exemplu, bombardamente în masă, holocaustul nazist şi lagărele de concentrare ale lui Stalin. Totuşi, chiar dacă limităm definiţia pe care o dăm delictului la încălcarea unor legi codificate, destul de frecvent guvernele acţionează în maniere delictuale. Adică, ele ignoră sau încalcă legile proprii, pe care autoritatea lor trebuie să le apere de fapt. în istoria colonială britanică, de exemplu, s-a petrecut un asemena fapt atunci când garanţiile legale oferite popoarelor africane prin care li se promitea protejarea pământurilor şi a modului de viaţă au fost încălcate în mod repetat.
222
Poliţia, agenţia guvernamentală care se ocupă de controlul delincvenţei, este câteodată ea însăşi implicată în activităţi delictuale. Această implicare nu constă aoar în acte izolate, ci constituie o trăsătură des întâlnită a activităţii poliţiei. Activităţile delictuale ale funcţionarilor de poliţie includ intimidarea, bătăile admi¬nistrate suspecţilor sau uciderea acestora, acceptarea de mită, ajutorul dat organizării _nor reţele criminale, fabricarea sau tăinuirea probelor şi păstrarea unei părţi sau .ntegral a bunurilor confiscate, atunci când e vorba de bani, droguri sau alte asemenea lucruri.
CRIMA ORGANIZATĂ
Crima organizată se referă la formele de activitate pe care le manifestă multe mitre caracteristicile afacerilor obişnuite dar în care activităţile implicate sunt ilegale. Irima organizată în America reprezintă o afacere amplă, care rivalizează adesea cu sectoarele majore normale ale întreprinderilor economice, cum ar fi industria automobilelor. Organizaţiile naţionale şi locale oferă bunuri şi servicii ilegale consumatorilor de masă, iar anumite reţele criminale se extind de asemeni, la scară internaţională. Crima organizată cuprinde, printre altele, jocuri de noroc ilegale, prostituţie, furturi la scară mare şi activităţi de protecţie.
Informaţiile precise despre natura crimei organizate sunt în mod evident greu de procurat. In romanele cu gansteri crima organizată din Statele Unite este controlată ac către o societate secretă de dimensiuni naţionale, „Mafia". Mafia - ca atare este intr-o anumită măsură o creaţie a folclorului american. Aproape cu siguranţă nu există nici un grup de mafioţi misterioşi de origine siciliană care tronează în vârful unei : rganizaţii închegate la scară naţională. Totuşi, se pare că organizaţiile criminale există in aproape toate marile oraşe americane, unele având legături cu altele.
Crima organizată în Statele Unite este încetăţenită, răspândită şi perseverentă aecât în alte societăţi industrializate. De exemplu, în Franţa, o atare delictualitate este destul de marcantă, dar în mare măsură este limitată la două oraşe mari, Paris şi Marsilia. în partea sudică a Italiei, regiunea din care face parte gangsterul ::pic, reţelele criminale sunt extrem de puternice, dar sunt legate de schemele Tradiţionale de organizare familială şi de control al comunităţii în cadrul unor zone în mare măsură rurale şi sărace. Crima organizată a devenit probabil atât ce semnificativă în societatea americană din cauza asocierii

timpurii cu - şi, parţial, a modelării pe - activităţile „baronilor tâlhari" de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Mulţi dintre industriaşii la începutul activităţii lor s-au îmbogăţit exploatând munca ilegală, ignorând în mare măsură reglementările legale referitoare la condiţiile de muncă şi deseori folosind un amestec de corupţie şi violenţă pentru a-şi construi imperiile industriale. Crima organizată a luat amploare in interiorul ghetourilor etnice sărace (unde oamenii nu-şi cunoşteau drepturile icgale-politice), folosind metode asemănătoare pentru anihilarea concurenţei şi construirea unor reţele de corupţie.

223

REŢELE CRIMINALE: OPERATORII MAJORI

TRIADELE

Cine sunt: gangsteri chinezi, iniţial din Hong •Kong şi Asia de Sud-estr
Patru societăţi: principale: 14 K, Wo Shing Wo, Wo On Loek, Sah Yee On.
Unde au bazele: Londra, Manchester, Huli, Glasgow.
Cum fae bani: trafic de droguri, prostituţie, ifraudă prin cărţi deicf^iţ, protecţie, eXcroCh jocuri de noroc ilegale şi imigrare. De asemenea, falsificări, piraterie video, spălare de bani. 'Evaluarea.puterii: îşi extindintereselelnMarea: -Britanie. Folosesc violenţa-şi intimidarea în ;:caclrul comunităţilor chinezeşti ipentruia^şi; menţine puterea. Este foarte dificil a se convinge martprii'-să se prezinte, dâtoHtă represaliilor brutale şi a intimidării.

YARDIES

Cineisunt:. termen»deseori inexact pentru ■ desemnarea îcomereianţilor de drogurixcare au legături cu Caraibelej îndeosebi Jamaica. Nu; iexifta dovezi că arfixohduşMe şefi; de obicei, myardie Qu reputaţie de om violent şi de crimi¬nal^obţiiieservieiiie âfro- pentru a-l aju'ia la derularea traficului cu droguri. 'Mulţi. îşi însuşesc titulatura de ynrdie spre a câştiga respect.
Unde au bazele: în principal în sudul Londrei, îndeosebi în Brixton, de asemeni la Manehes-: 'teriBristol.Birmingham.Leicester.Nottingham şi Leeds.
Cum fac bani: în mod aproape exclusiv prin ■comerţul;;cjj; droguriv
Bandele 'jatiiaicane ;icOntrotează㎛ăcumice;i mai mare parte a reţelei' .\ dedumizarem--cocaineucristalizate.f-în-:Mar^ţ Britanie. De asemenea, trafic de atme şi activităţi de protecţie.
Evaluarea puterii: Yardies se disting prin uşurinţa cu care folosesc violenţa extremă şi armele de foc; Există de asemeni, preocupări, legate de folosirea într-o măsură din ce în ce mai mare a intimidării martorilor. Poliţia crede că o dată cu dezvoltarea cristalizată a pieţei de cocaină, Yardies reprezintă grupul care obligă în cea mai mare măsură poliţia să se înarmeze şi mai mult.
BANDE FAMILIALE TRADIŢIONALE Cine sunt: deseori grupuri de delincvenţi din clasi muncitoare care operează㎛într-o maniera specifici controlând în mod Ireeyeht distribuţia drogurilor Familiile 'alcătuiesc miezul bandelâr, dar exisil dovezi despre legături din ce în ce mai strâns; între diferitele grupări, îndeosebi în distribui:'., idrogurilor. Centre importante: Londra, Glasgov-., S Manchester, Liverp6ol, Newcastliî.
Cuiin fac bani: în principal săvârşesc delicte c. , io şlabŞ penetrare în

lumea financiară şi trafic ce | îdroguri, deseori prin bontrolul, barurilor ş: ; duhurilor De la delictele tradiţiotiale precum jaft; i armat, ati trecut ia falsificare şi fraudă, şi/sur.: j implicaţi,ide asemeni, în 'extorţiurie, râcket ce i protecţie şi furt de maşini. Evaluarea puterii: recentele episoade ck asasinări între bandele rivale de trafie.de drogur. dm Glasgow, Manchester şii Llverpoo'. demonstrează disponibilitatea lor de â recurge ii :;yl6ienţ$.' .T6ţuşi,,.iiU: an-i?nbiţia.s4u;pŢBt6reii 'de a se extinde mult dincolo 4e ;un sihgurorâş, deş: există anumite dovezi ale unui fel de reţele. I

ALTE GRUPĂRI CRIMINALE
ORGANIZATE:

Europenii estici

îndeosebi din fosta Uniune Sovietică. Foloses. sistemul bancar britanie peniru a spăia bani. d.r iştirit totodată'implicaţi în eomei'flil-eu ähne.

Teroriştii

Iii ciudaîncetării focului, atât grupările: teroriste republicane cât şi celeloialiste continuă să âdune fonduri întlrlan^'.dijfNQiyfprajşfUri-^ţmate^ extorţiune, activitate de protecţie, contrabandă, jocuri de noroc ilegale, piraterie video şi comerţ cu anne. Cirupărilc controlează de asemeni muh. baruri şi'cluburi; 'Secţiuni tiitf anumite^grupări loialiste sunt implicate în comerţul eu droguri. IRA refuză să se implice, în afacerile cu droguri. Mafia

The 'National Criminal Intelligence: service a raportat o sporire a activităţilor legale de Mafie în Marea Britanie in ultimii cinci ani. îndeosebi laLondra. în Mărea^Britanîeeles-iau concentrat pe fraudă şi traficul dc droguri, dar sunt impli¬cate. de asemeni, în jocurile de noroc. 224

Alotocicliştii

Aceştia îi includ pe „Helf s Angels'v care au 12 comunităţi în Marea BritanieCam 250 de membri, implicaţi în trafic cu arme şi droguri, furturi de maşini şi extorţiune. Se crede că mai multe bande au Organizat afaceri legale împreună cu un sistem bancar subteran. Vest-africanii îndeosebi nigerienii, care au fost implicaţi în fraude de locuinţe şi ajutoare sociale,falsificare şi fraudă. Doar un număr mic .de „celule" operaţionale, .cuprinzând aproximativ 50 de oameni, în principal în Londra. ; Cartelurile columbiene: Implicate aproape exclusiv în traficul de droguri şi spălarea banilor. Turcii şi kurzii

Există dovezi despre un mic număr de,elanuri im¬plicate în trafic de droguri, extorţiune şi furturi de maşini. Grupările politice Dev Sol şi PKK s-au implicat în activităţi criminale, ajungând până la terorism pentru colectare: de bani. Aproximativ 1.000 de mernbri aici."

Vietnamezii

"■Există anumite dove?i că bandele Triadelor angajează vietnamezi spre a săvârşi jafuri violente şi misiuni eu un grad mare de risc. , Asiaticii

Un număr din ce în ce mai mare în cadrul : comunităţilor de pakistanezi şi cetăţeni: originari din Bangladesh, organizaţi în replică la atacurile rasiste. .Ministerul de Interne a avertizat Ca o bombă cu ceas demografică este pe prabtui-de a exploda; áftiriéi când ţinerii delincvenţi asiaticii vor ajunge la majorat. Delicte favorite: exerocherii şi protecţie,

fraudă: prin cărţi de credit, droguri, imigrare, contrabandă şi furt de maşini, îndeosebi: . în Bradford, liondraşi Bolton, Yakuza din Japonia Membrii care fac parte din Boryokudan („grup de violenţă") al Crimei organizate japoneze. Au o mică implicare aici, dar există anumite dovezi dé spălare de bani prin cumpărări de proprietăţi în Mărea Britanie.
Sursa: Jason Bennetto, „Caution: you are about to enter gangland Britain", Independent, 21 august 1995, pp. 2-3.
Jocurile de noroc ilicite, pariurile ilegale la cursele de cai, jocul ilegal la loterie şi alte evenimente Sportive reprezintă cea mai mare sursă de venit generat de crima organizată din Statele Unite. Multe ţări occidentale, spre deosebire de Statele Unite, au pariuri care se fac în afara hipodromului; în Marea Britanie există oficii legale de pariuri publice. Deşi acestea nu scapă complet de influenţa delictuală, jocurile de noroc nu sunt controlate de către organizaţii ilegale în aceeaşi măsură ca în Statele Unite.
Cu toate se deţin puţine informaţii sistematice referitoare la crima organizată în Statele Unite, se ştie că reţele criminale extinse există în regiunea Londrei şi în alte mari oraşe. Unele dintre acestea au legături internaţionale. Londra, îndeosebi, este un centru al operaţiunilor delictuale cu baza în Statele Unite sau în alte părţi.
Crima organizată din Marea Britanie este mai complexă decât în urmă cu câţiva ani (aşa cum s-a prezentat în casetă). Nu există nici o organizaţie naţională care să facă conexiuni între diferitele grupări criminale, dar astfel de delicte au devenit mai sofisticate decât până acum. De exemplu, unele dintre organizaţiile criminale mai mari spală bani prin intermediul băncilor de compensaţii; folosindu-şi banii „curaţi",
* Marea Britanie (n.t.).

ele pot investi în afaceri legale. Poliţia crede că între 2,5 şi 4 miliarde de & generate pe cale delictuală circulă anual prin băncile din Marea Britanie. Preocuparea referitoare la tehnicile avansate ale crimei organizate a făcut ca poliţia să înfiinţeze un registru al bandelor la scară naţională. Şase forţe de poliţie din diferite părţi ale ţării, împreună cu funcţionari vamali, colaborează pentru a oferi detalii referitoare k activităţile delictuale despre care se bănuieşte. Registrul conţine numele a aproximativ 400 de „delincvenţi importanţi".
Crima organizată britanică are „familiile" sale, organizate în stilul familiilor mafiote din Statele Unite. Una dintre cele mai puternice familii criminale din ultimii ani este familia Arif, din Stockwell, în South London. Această familie a fost implicată în jafuri armate şi contrabandă cu droguri în anii 1980. Ei erau de asemeni, proprietarii unei reţele de baruri, restaurante şi cluburi, cumpărate cu siguranţă din profiturile realizate de pe urma activităţilor lor criminale. La sfârşitul anilor 1980, Bekir Arif a fost arestat pentru cinci ani, după ce a fost condamnat pentru jaf armat cu violenţă.
Domnia familiei Arif s-a încheiat la începutul anilor 1990, ca urmare a unei serii de operaţiuni ale poliţiei, încununate cu succes. în timpul unei tentative de jaf armat în 1990, unul dintre cei din bandă a fost împuşcat mortal de poliţie. Capul familiei. Dogan Arif, ispăşeşte în prezent o

pedeapsă de 14 ani pentru participarea la o afacere de contrabandă cu droguri în valoare de 8,5 milioane de£ (Benetto, 1995),
Bandele Yakuza din Japonaia şi operatorii Mafiei italiene şi americane s-au stabilit în Marea Britanie. Printre ultimii sosiţi se numără delincvenţii din fosta Uniune Sovietică. Doi comentatori au caracterizat noua mafie rusească ca fiind „sindicatul crimei cel mai mortal din lume." (Elliot şi Lin, 1995). Reţelele criminale ruseşti sunt adânc implicate în spălarea de bani, legându-şi activităţile de băncile ruseşti care nu au, în mare măsură, reglementări adecvate. Unii sunt de părere că grupurile ruseşti pot deveni cele mai mari reţele criminale din lume. Ele îşi au bazele într-o Rusie în care mafia este la ea acasă, unde „protecţia" subterană asigurată pentru multe afaceri. Cea mai îngrijorătoare posibilitate este aceea că noii mafioţi ai Rusiei fac acum contrabandă la scară internaţională cu materiale nucleare, materiale luate din arsenalul nuclear sovietic.
în ciuda numeroaselor campanii întreprinse de guvern şi de poliţie, comerţul cu narcotice este una dintre industriile criminale care se extinde cel mai rapid la nivel internaţional, având o rată de creştere anuală de mai mult de 10% în anii 1980 şi la începutul anilor 1990 şi un nivel de profit extrem de ridicat. Reţelele de distribuţie a heroinei se întind de-a lungul Orientului îndepărtat, îndeosebi Asia de Sud, şi sunt localizate de asemeni, în Africa de Nord, Orientul Mijlociu şi America Latină. Coordonatele de aprovizionare trec de asemeni prin Paris şi Amsterdam, de unde drogurile sunt de obicei aduse în Marea Britanie.

Ar însemna o eroare să considerăm delictul şi devianţa într-o lumină complet ■gativă. Orice societate care recunoaşte că fiinţele umane au diverse valori şi eocupări trebuie să găsească spaţiu pentru indivizii sau grupurile a căror activităţi i se conformează normelor urmate de majoritate. Oamenii care au idei noi, în)litică, ştiinţă, artă sau alte domenii, sunt deseori priviţi cu suspiciune sau ostilitate ■ către cei care urmează modalităţile normale. De exemplu, idealurilor politice zvoltate în revoluţia americană - libertate pentru individ şi egalitate de oportunităţi - li au opus vehement multe persoane la vremea respectivă, şi totuşi acum ele au :venit acceptate în toată lumea. E nevoie de curaj şi hotărâre pentru a devia de la jrmele dominante ale unei societăţi, dar deseori acest lucru e esenţial în susţinerea oceselor de schimbare care ulterior sunt considerate a fi în interesul general.
Este oare „dăunătoarea devianţă" preţul pe care trebuie să-l plătească o cietate atunci când oferă o considerabilă libertate oamenilor pentru a se implica în deletniciri non-conformiste? De exemplu, reprezintă oare ratele înalte ale violenţei riictuale un cost, care este reclamat într-o societate, în schimbul libertăţilor individuale ; care se bucură cetăţenii ei? Unii au sugerat acest lucru, susţinând că delictele o lente sunt inevitabile într-o societate în care nu se aplică definiţiile rigide ale :nformismului. Dar această opinie nu pare solidă atunci când este examinată în ::aliu. In anumite societăţi care recunosc o gamă largă de libertăţi individuale şi ..re tolerează activităţile deviante (precum

Olanda), ratele delictelor violente sunt ?.zute. Invers, ţări în care sfera libertăţii individuale este restrânsă (precum în '„urnite societăţi în America Latină) pot arăta niveluri ridicate ale violenţei.
O societate care este tolerantă faţă de comportamentul deviant nu trebuie să :.fere de dezbinare socială. La această situaţie se poate ajunge, însă, doar acolo unde : srtăţile individuale se alătură justiţiei sociale- într-o ordine socială în care inegalităţile sunt sesizabile şi în care populaţia în ansamblul ei are şansa de a duce o viaţă .ibelşugată şi satisfăcătoare. Dacă libertatea nu este echilibrată prin egalitate, şi dacă .uiţi oameni îşi consideră vieţile lipsite de împlinire personală, comportamentul deviant î şanse să fie canalizat către scopuri distructive din punct de vedere social.
REZUMAT
O Comportamentul deviant se referă la acţiuni care trec dincolo de normele acceptate în mod obişnuit. Ceea ce este socotit drept deviant se poate schimba uneori şi pe alocuri; comportamentul „normal" într-un anumit cadru social poate fi etichetat drept „deviant" într-un altul.
© Sancţiuni, oficiale sau neoficiale, sunt aplicate de către societate pentru a aplica normele sociale. Legile sunt normele definite şi aplicate de către guverne; delictele reprezintă actele care nu sunt permise de către aceste legi.

© Teoriile biologice şi psihologice au fost dezvoltate pentru a se dovedi că delictul şi alte forme de devianţă sunt determinate din punct de vedere genetic; dar ele au fost discreditate în mare măsură. Sociologii susţin că devianţa şi conformismul sunt definite în mod diferit în contexte sociale diferite, Deosebirile de bogăţie şi de putere în societate influenţează oportunităţile ce se oferă diferitelor grupuri de indivizi şi maniera în care anumite activităţi sunt socotite delictuale. Activităţile (delictuale sunt deprinse cam în acelaşi fel ca şi cele care respectă legea, şi în general sunt direcţionale către aceleaşi nevoi şi valori.
O Teoria etichetantă (care spune că etichetarea cuiva drept deviant va întări comportamentul deviant al respectivei persoane) este importantă pentru că porneşte de la ideea că nici un act nu este delictual (sau normal) în mod intrinsec. Totuşi, această teorie trebuie să fie suplimentată prin întrebarea: ce anume a provocat comportamentul (care a ajuns să fie denumit deviant)?
© Răspândirea delincvenţei în orice societate este dificil de evaluat, pentru că nu toate delictele sunt raportate. Doar anumite societăţi par a avea niveluri mult mai ridicate ale delincvenţei decât altele - aşa după cum indică ratele înalte ale omuciderilor în Statele Unite, în comparaţie cu ţările occidentale.
© „Delincvenţă" variază de la o perioadă sau o cultură la alta, iar acelaşi lucru se întâmplă cu formele de pedepsire. închisorile s-au dezvoltat parţial pentru a proteja societatea şi parţial cu intenţia de a-l „reforma" pe delincvent. Ele par a fi complet ineficiente în acest sens. Pedeapsa cu moartea a fost abolită în majoritatea ţărilor.
© închisorile nu par a descuraja delictele, iar gradul în care îi reabilitează pe deţinuţi pentru a se adapta în societate fară a recurge din

nou la delincvenţă este îndoielnic. Au fost sugerate numeroase alternative la închisoare, inclusiv eliberarea condiţionată, muncă în serviciul comunităţii, amenzi, plata unor sume către victime şi alte măsuri. Unele dintre acestea se folosesc deja la scară largă în anumite ţări.

© Reţelele delincvenţei sunt mult mai scăzute la femei decât la bărbaţi, probabil din cauza diferenţelor de socializare generală între bărbaţi şi femei, plus implicarea mai mare a bărbaţilor în sferele non-domestice.

© Violul se pare că este mult mai răspândit decât arată statisticile oficiale. într-un anumit sens, toate femeile sunt victimele violului, având în vedere că ele trebuie să-şi ia precauţii speciale pentru protecţie şi să trăiască cu teama permanentă de a fi violate.

© Delicvenţa gulerelor albe şi delictele celor puternici se referă la delictele săvârşite de cei din segmentele bogate ale societăţii. Crima organizată se referă la formele instituţionalizate ale activităţii delictuale, în care apar multe dintre caracteristicile organizaţiilor normale, dar activităţile respective sunt în mod ilegal sistematice.

LECTURI SUPLIMENTARE

Patricia Adler and Peter Adler (editori), Constructions of Deviance: Social Power, Context, and Interaction (Belmont, Calif., Wandsworth, 19949. O analiză a comportamentului deviant din perspec¬tivă interacţionistă.

Stanley Cohen and Laurie Taylor, Escape Attempts (London, Routledge, 1992). O ediţie revizuită a unui studiu care examinează diferite modalităţi în care indivizii încearcă să se elibereze de obiceiurile şi rutinele din viaţa cotidiană.

Janet Foster, Villains: Crime and Community in the Inner City (London Routledge, 1990). O interesantă relatare despre dezvoltarea subculturilor criminale într-o zonă din centrul Londrei.

Stephen Hester and Peter Eglin, A So¬ciology of Crime (London, Macmillan, 1992). Un manual general folositor despre criminologie.

M. Maguire et. al. (editori), The Ox¬ford Handbook of Criminology (Ox¬ford, Clarendon Press, 1994). Stephen Pilling, Rehabilitation and Community Care (London, Routledge, 1991). Analizează implicaţiile detenţiei în spitale şi susţine un program de planificare atentă pentru serviciile comunitare.

Robert Reiner, The Politics of the Police (London, Harvester, 1992). O nouă ediţie a unui text stabilit care tratează istoria şi sociologia forţei poliţiei din Marea Britanie.

John Wells, Crime and Unemployment (London, Employment Policy Institute, 1995). O discuţie utilă despre efectele şomajului asupra schemelor de comportament delictual. Ann Worrail, Offending Women (Lon¬don, Routledge, 1990). O analiză interesantă şi importantă despre gen şi lege.

TERMENI IMPORTANŢI

* subcultură devianţă
• recidivă
• sancţiune
• violenţă domestică
• lege
»hărţuire sexuală
• psihopat
• viol

• asociere diferenţială • delincvenţii gulerelor albe
• bandă • delictele celor puternici
• teorie etichetantă • crimă organizată
* devianţă secundară
229

9. APARTENENŢA ETNICĂ ŞI RASA
CONCEPTE DE BAZĂ
ET NI CITATE A
• Grupurile minoritare • Rasa şi biologia
PREJUDECĂŢILE ŞI DISCRIMINAREA
Interpretările psihologice
• Interpretările sociologice
ANTAGONISMUL ETNIC: O PERSPECTIVĂ ISTORICĂ
Apariţia rasismului
RELAŢIILE ETNICE DIN PERSPECTIVĂ ISTORICĂ: CÂTEVA EXEMPLE
Relaţiile etnice în Brazilia
• Dezvoltarea socială în Africa de
Sud • Drepturile civile ale negrilor din Statele Unite • Hispanicii şi asiaticii din Statele Unite
DIVERSITATEA ETNICĂ ÎN MAREA BRITANIE
începuturile imigrării • Evoluţiile
ulterioare • Rasă, rasism şi inegalitate
• Etnicitatea şi atitudinea poliţiei
RELAŢIILE ETNICE ÎN EUROPA
POSIBILE EVOLUŢII VIITOARE ALE RELAŢIILOR ETNICE
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI
231
CONCEPTE DE BAZA
etnicitate • rasism • prejudecată • discriminare
în multe părţi ale lumii în prezent au loc lupte între diferite grupuri rasiale şi culturale, unele dintre acestea producând tensiuni intense şi chiar vărsări de sânge. Războaiele sângeroase cu asemenea motivaţii au avut loc, în zone precum Bosnia Herţegovina (în fosta Iugoslavie), Etiopia (în Africa) şi Georgia (componentă a fostei Uniuni Sovietice).
Totodată, mulţimi de refugiaţi şi imigranţi se deplasează continuu traversând diferite regiuni ale globului, fie încercând să evite aceste conflicte, fie din cauza sărăciei, în căutarea unei vieţi mai bune. Ei ajung adesea într-o altă ţară, unde descoperă că nu sunt agreaţi de cei care, cu generaţii în urmă, fuseseră la rândul lor imigranţi.
Aşa se întâmplă, de exemplu, cu mulţi oameni care vin în Statele Unite. Statele Unite sunt, din punct de vedere cultural, cea mai diversă societate din lume. Este o societate de imigranţi: populaţia originară, indienii americani, mai alcătuiesc sub 1% din întreaga populaţie a ţării. Dar şi Anglia şi Europa au devenit cu rapiditate aproape la fel de omogene din punct de vedere cultural ca şi Statele Unite. Europenii au fost, desigur, primii imigranţi în America de Nord, şi care până nu demult au dominat imigrarea în State Unite şi Canada. Astăzi, se produc noi

valuri de imigrare, legală şi ilegală, chiar în Europa occidentală. Imigranţii provin din Europa răsăriteană, Africa, Orientul Apropiat şi Asia. Multe dileme, conflicte şi ciocniri - în aceeaşi măsură ca şi beneficiile şi oportunităţile de care au avut parte Statele Unite ca rezultat al imigrării, sunt azi experimentate de statele europene. Europa devine, se pare, tot mai eterogenă din punct de vedere etnic.

ETNICITATEA

O ETNICITATEA se referă la practicile culturale şi atitudinile unei anumite comunităţi de persoane, care îi diferenţiază de ceilalţi. Membrii grupurilor etnice se concep, pe ei înşişi, ca fiind distincţi din punct de vedere cultural de alte grupuri din societate şi sunt percepuţi ca atare de aceasta. Pentru a deosebi grupurile etnice între ele pot ajuta diferite caracteristici, dar cele mai frecvente sunt limba, istoria strămoşilor (reali sau nu), religia şi portul sau podoabele. Antagonismele etnice sunt pe de-a întregul învăţate, fapat care pare de la sine înţeles dacă ne ■ gândim cât de des unele grupuri au fost considerate ca „născute pentru a conduce" sau „modificate", „lipsite de inteligenţă" etc. (Pentru diversitatea grupurilor etnice în Marea Britanie vezi tabelul 9.1.).

Tabel 9.1. Compoziţia grupului etnic şi a populaţiei din Marea

Grup etnic	Marea Britanie		Anglia şi Ţara Galilor		Anglia	Ţara Galilor	Scoţia
Albi	94.5	94.1	93.8	98.5	98.7		
Minorităţi etnice		5.5	5.9	6.2	1.5	1.3	
Negii	1.6	1.8	1.9	0.3	0.1		
-earaibieni	0.9	1.0	1.1	0.1	0.0		
-africani	0.4	0.4	0.4	0.1	0.1		
-negrii de oriunde		0.3	0.4	0.4	0.1	0.1	
- asiatici (sud)		2.7	2.9	3.0	0.6	0.6	
- indieni	1.5	1.7	1.8	0.2	0.2		
- pakistanezi		0,9	0.9	1.0	0.2	0.4	
-bangladezi	0.3	0.3	0.3	0.1	0.0		
- chinezi şi alţii		1.2	1.2	1.3	0.6	0.5	
- chinezi	0.3	0.3	0.3	0.2	0.2		
- asiatici	0.4	0.4	0.4	0.1	0.1		
- ceilalţi minoritari		0.5	0.6	0.6	0.3	0.2	
Totalul populaţiei	54.889.9		49.890.3		47.055.2	2.835.1	4.996.6

Sursa: D. Owen, Eth.nic Minorities in Britain: Setlement Patterns, 1992, p. 2. Datele statistice au copyright Crown.

în acest capitol vom cerceta motivul pentru care diversitatea etnică produce atât de frecvent conflictele sociale. Ideea de „rasă" a avut o influenţă majoră în izbucnirea acestor conflicte, deci ne vom opri asupra naturii şi originilor ei. Apoi vom analiza de ce unele gmpuri ajung să dispreţuiască sau să le urască pe altele atât de mult, concentrându-se asupra formelor prejudecăţilor rasiale sau etnice. în secţiunile următoare ale capitolului vom studia relaţiile etnice în diferite contexte naţionale, dând o atenţie deosebită Statelor Unite, Angliei şi Europei continentale.

Grupurile minoritare

Noţiunea de grup minoritar (sau minoritate etnică) este folosită pe larg în sociologie şi reprezintă mai mult decât o distincţie numcrică. Există multe minorităţi în sensul statistic, cum ar fi persoanele mai înalte de 1,80 m sau cântărind peste 150 kg, dar acestea nu constituie minorităţi conform conceptului sociologic. în sociologie, membrii unui grup minoritar sunt dezavantajaţi faţă de majoritatea populaţiei şi au un anume sentiment al solidarităţii de grup, al apartenenţei comune. Experienţa trăită ca subiect al prejudecăţilor şi discriminării de obicei întăreşte simţămintele de loialitate şi interese comune.
Membrii grupurilor minoritare tind adesea să se considere ca fiind un popor aparte faţă de majoritate. Grupurile minoritare sunt, de regulă, izolate din punct de

vedere fizic şi social de comunitatea în ansamblul ei. Ele tind să se concentreze în anumite cartiere, oraşe sau regiuni ale ţării. Sunt rare cazurile de căsătorie între membrii aparţinând majorităţii şi ai unui grup minoritar sau între membrii unor minorităţi, în interiorul minorităţii, se promovează uneori endogamia (căsătoria în cadrul grupului), în scopul păstrării individualităţii culturale.
Minorităţile sunt distincte atât etnic cât şi fizic de restul populaţiei. Aşa se întâmplă cu amerindienii şi asiaticii în Marea Britanie, de exemplu, sau cu afro- americanii, chinezii şi alte grupuri în Statele Unite. Diferenţe fizice, cum ar fi culoarea pielii sunt considerate de obicei ca rasiale. Distincţiile etnice sunt arareori neutre, şi se asociază adesea cu inegalităţi precum bunăstarea şi puterea, cât şi cu antagonismele între grupuri. Printre tensiunile dintre grupurile etnice, cele mai puternice sunt cele pe motive rasiale.
Rasa şi biologia
încă există credinţa conform căreia, în mod eronat, oamenii pot fi împărţiţi după rasele biologice. Acest lucru este surprinzător, dacă ne gândim la numeroasele încercări ale oamenilor de ştiinţă de a stabili categorii de rase ale popoarelor lumii. Unii autori au distins patru sau cinci rase majore, în timp ce alţii au identificat până la trei. Dar s-a dovedit că prea numeroasele excepţii de la aceste clasificări le făceau imposibil de utilizat.
De exemplu, un tip comun utilizat, cel negroid, se presupune că este alcătuit din persoane cu pielea închisă la culoare, păr negru şi creţ şi alte caracteristici fizice specifice. Dar locuitorii originari ai Australiei, aborigenii, au pielea închisă şi părul ondulat, uneori chiar blond. O întreagă serie de alte exemple pot fi date pentru a contrazice orice simplă clasificare. Nu există rase „pure", doar o seamă de varietăţi fizice ale fiinţelor umane. Diferenţele între tipurile fizice dintre grupurile de fiinţe umane provin din încrucişările populaţiei, care diferă în funcţie de gradul de contact dintre grupurile sociale sau culturale. Grupurile din care este formată populaţia umană constituie un tot unitar. Diversitatea genetică din interiorul populaţiei care are trăsături comune vizibile este la fel de mare ca şi varietatea acestor trăsături. în virtutea acestor fapte, mulţi biologi, antropologi şi sociologi cred că ar trebui să se renunţe cu totul la conceptul de rasă.

O Există diferenţe fizice clare între fiinţele umane, iar unele dintre acestea sunt moştenite. însă motivul pentru care unele diferenţe devin motiv pentru discriminarea socială şi pentru PREJUDECĂŢI nu are nimic de-a face cu biologia. De aceea, diferenţele rasiale ar trebui înţelese ca variaţii fizice individualizate ale membrilor unei comunităţi sau societăţi ca fiind semnificative din punct de vedere social. Diferenţele de culoare a pielii, de exemplu, sunt considerate ca fiind semnificative, în timp ce diferenţele de culoare a părului nu sunt. Rasismul este prejudecata bazată pe distincţiile fizice semnificative, din punct de vedere social. O persoană rasistă este aceea care crede că, unii indivizi sunt superiori sau inferiori altora, ca rezultat al acestor diferenţe rasiale.

PREJUDECĂŢILE ŞI DISCRIMINAREA

O Conceptul de RASĂ este relativ nou, dar prejudecăţile şi discriminarea au fost foarte răspândite în istoria omenirii, deci va trebui mai întâi să facem o distincţie clară între ele. Prejudecăţile se referă la opinii sau atitudini manifestate de membrii unui grup faţă de altul. Opiniile preconcepute ale unei persoane sunt adesea bazate pe convenţii verbale, mai degrabă decât pe evidenţă şi sunt rezistente la schimbare chiar şi în faţa unor informaţii noi. Oamenii pot manifesta prejudecăţi favorabile despre grupurile cu care se identifică şi negative despre celelalte. Cineva care are prejudecăţi referitoare la un anumit grup, refuză argumentele logice.

O DISCRIMINAREA se referă la comportamentul real faţă de celălalt grup. Ea poate fi observată în activităţi care îi înlătură pe membrii unui grup de la ocaziile oferite altuia, ca în cazul unui cetăţean britanic negru căruia i se refuză o slujbă disponibilă doar pentru unul alb. Deşi prejudecăţile stau cel mai adesea la baza discriminării, acestea pot exista separat. Oamenii pot avea atitudini marcate de prejudecăţi, dar cărora nu le dau curs. La fel de important este şi faptul că discriminarea nu derivă în mod necesar din prejudecăţi. De exemplu, cei care caută să cumpere vile rezidenţiale se feresc să achiziţioneze proprietăţi în cartiere predominant locuite de negri, nu din cauza atitudinilor de ostilitate pe care le-ar avea faţă de cei ce locuiesc acolo, ci din teama că valoarea proprietăţii lor va scade. Atitudinile determinate de prejudecăţi influenţează în acest caz discriminarea, într-un mod indirect.

Interpretările psihologice

Teoriile psihologice ne ajută să înţelegem atât natura atitudinilor care dovedesc prejudecăţi, cât şi motivul pentru care diferenţele etnice au atâta importanţă în opinia unora. Două tipuri de abordare psihologică sunt importante. Unul foloseşte conceptul de gândire stereotipă în analizarea prejudecăţilor. Celălalt susţine că există un anumit tip de persoană mai predispus atitudinilor ce dovedesc prejudecăţi faţă de grupurile minoritare.

Stereotipiile şi ţapii ispăşitori

Prejudecăţile operează în special prin intermediul gândirii stereotipe, ceea ce înseamnă a gândi în termenii unor norme fixe şi inflexibile. Stereotipia este adesea îndeaproape legată de mecanismul psihologic al substituţiei, în care sentimentele de ostilitate şi furie sunt îndreptate

înspre obiecte, care nu se află în realitate la originea acestor sentimente. Oamenii îşi eliberează resentimentele asupra unor „ţapi ispăşitori", persoane învinuite pentru lucruri de care nu se fac vinovate.
Termenul ..ţap ispăşitor" provine de la vechii evrei, care îşi transferau în fiecare an păcatele asupra unui ţap, alungat apoi în sălbăticie. A avea un ţap ispăşitor este un lucru comun acolo unde două grupuri etnice sărace intră în competiţie pentru anumite recompense economice. Cei care îşi îndreaptă atacurile rasiale împotriva negrilor,

de exemplu, se află adesea într-o poziţie economică similară cu a acestora. Ei î: acuză pe negri pentru suferinţe ale căror cauze reale trebuie căutate în altă parte.
Folosirea unui „ţap ispăşitor", este în mod normal, direcţională împotriva unor grupuri distincte şi relativ lipsite de putere, deoarece reprezintă o ţintă uşoară. Protestanţii, catolicii, evreii, italienii, negrii africani şi alţii au jucat rolul involuntar de „ţap ispăşitor" în diferite momente de-a lungul istoriei occidentului.
A avea un „ţap ispăşitor" implică adesea proiecţia, atribuirea inconştientă a propriilor dorinţe şi caracteristici altora. Poate fi implicată aici sexualitatea. Cercetările au demonstrat cu certitudine, că atunci când membrii unui grup dominant, practică violenţa împotriva unei minorităţi şi o exploatează sexual, este posibil ca ei să creadă că acel grup minoritar însuşi prezintă trăsăturile violenţei sexuale. De exemplu, ideile bizare susţinute de către albi în vechiul Sud american cu privire la firea pofticioasă a bărbaţilor negri afro-americani îşi avea probabil originea în propriile lor frustrări, întrucât accesul la femeile albe era limitat formal de natura comportamentului de curtare. în mod similar, în Africa de Sud credinţa că bărbaţii negri au o potenţă sexuală excepţională şi că femeile negre sunt voluptoase era foarte răspândită în rândul albilor. Se consideră că bărbaţii negri sunt foarte periculoşi pentru femeile albe, în timp ce în realitate, practic toate contactele sexuale erau iniţiate de către bărbaţii albi cu femeile negre.
Personalitatea autoritară
Este posibil ca unele tipuri de oameni, ca urmare a socializării timpurii, să fie deosebit de predispuse la gândirea stereotipă şi la proiecţie. O cercetare binecunoscută întreprinsă de Theodor Adorno şi colegii săi în 1940 a diagnosticat un tip caracteristic, pe care l-au numit personalitatea autoritară (Adorno ş.a., 1950). Cercetătorii au stabilit mai multe scale de măsură pentru exprimarea nivelului prejudecăţilor. Pe una din scale, de exemplu, subiecţilor li se cere să-şi exprime acordul sau dezacordul cu privire la o serie de afirmaţii puternic antisemite. Cei diagnosticaţi ca având prejudecăţi împotriva evreilor tindeau să exprime atitudini negative şi faţă de alte minorităţi. Cei cu personalitate autoritară - au conchis investigatorii - tind să fie conformişti rigizi, supuşi superiorilor lor şi aroganţi cu inferiorii. Aceştia sunt totodată şi foarte intoleranţi în atitudinile lor religioase şi sexuale.
Caracteristicile personalităţii autoritare, au sugerat cercetătorii, rezultă dintr-o formulă educaţională în care părinţii sunt incapabili să-şi exprime direct dragostea faţă de copiii lor, sunt reţinuţi şi obsedaţi de disciplină.

Ca adulţi, aceşti indivizi suferă de anxietăţi care pot fi controlate doar prin adoptarea unor poziţii rigide. Ei sunt incapabili să facă faţă unor situaţii ambigue şi le ignoră în consecinţă, având tendinţa să gândească într-un mod stereotip.
Cercetarea lui Adorno a fost întâmpinată de foarte multe critici. Unii n-au fost convinşi de valoarea măsurătorilor folosite pe scalele sale. Alţii au susţinut că autoritarismul nu reprezintă o caracteristică a personalităţii, ci reflectă normele şi

valorile unor anumite subculturi în interiorul societăţii în ansamblu. Investigaţia ar putea fi mai valoroasă în calitate de contribuţie la înţelegerea trăsăturilor de gândire autoritaristă în general, decât ca distingând un tip particular de personalitate. Cu ".oate acestea, există şi similarităţi clare între aceste descoperiri şi alte cercetări în domeniul prejudecăţilor. De exemplu, un studiu clasic întreprins de Eugene Martley a investigat atitudinile faţă de 35 de minorităţi etnice şi a descoperit că majoritatea celor care manifestau prejudecăţi împotriva unui grup etnic exprimau sentimente negative şi împotriva celorlalte. Evreii şi afro-americanii erau dispreţuiţi la fel de mult ca şi valonienii, pirinenii şi danirienii (Hartley, 1946). Ultimele trei grupuri de fapt, nici nu există; numele lor au fost inventate de Hartley pentru a vedea dacă subiecţii vor avea prejudecăţi şi faţă de grupurile de care nu auziseră vreodată.
Interpretările sociologice
Mecanismele psihologice ale gândirii stereotipe, deplasarea şi proiecţia se regăsesc la membrii tuturor societăţilor şi ajută la explicarea aflării de ce antagonismul etnic este un element atât de obişnuit, al diferitelor culturi. Dar ele ne spun prea puţin despre procesele sociale implicate în discriminare. Pentru a studia aceste procese, trebuie să facem apel la trei idei sociologice.
Etnocentrismul, grupai închis şi alocarea de resurse
Conceptele sociologice relevante pentru conflictele etnice la nivel general sunt cele de eînocentrism, grup etnic închis şi alocarea de resurse. Etnocentrismul - suspiciune faţă de cei din exterior combinată cu tendinţa de a evalua cultura altora în termenii propriei culturi - este un concept pe care l-ara întâlnit (cap. 2). Practic, toate culturile au fost etnocentriste într-o oarecare măsură şi este uşor de observat felul în care etnocentrismul se combină cu gândirea stereotipă. Cei din exterior sunt consideraţi străini sau inferiori din punct de vedere moral şi mental. în acest fel i-au privit majoritatea civilizaţiilor pe membrii culturilor mai puţin numeroase, de exemplu, iar atitudinea lor a alimentat nenumărate conflicte etnice de-a lungul istoriei.
Etnocentrismul şi grupul închis sunt întâlnite împreună frecvent. „închis" se referă la procesul prin care grupurile îşi menţin graniţele care le separă de alte grupuri. Aceste graniţe sunt formate prin mijloace de excludere, care duc la acutizarea diviziunilor între un grup etnic şi altul. Aceste proceduri includ limitarea sau interzicerea căsătoriei interetnice, restricţii aplicate relaţiilor economice sau contactele sociale între grupuri, cum ar fi comerţul, şi separarea fizică a grupurilor (ca în cazul

ghetto-urilor etnice). Afro-americanii din Statele Unite au trăit toate cele trei proceduri de excludere: căsătoriile interrasiale au fost ilegale în unele state, segregaţia economică şi socială a fost întărită prin lege în Sud, iar segregaţia prin ghetto-urile de negri mai există încă în majoritatea oraşelor mari.

Uneori grupuri care au putere egală îşi întăresc reciproc liniile de demarcaţie: membrii lor nu se amestecă între ei, dar nici unul dintre grupuri nu-l domină pe celălalt. De obicei însă unul dintre grupurile etnice ocupă o poziţie privilegiată (de

putere) faţă de celălalt. în aceste împrejurări, grupul închis coincide cu alocarea de resurse, instituind inegalităţi în distribuţia avuţiei şi a bunurilor material.

Unele dintre cele mai crâncene conflicte dintre grupurile etnice sunt centrate pe liniile de demarcaţie dintre ele tocmai pentru că aceste linii semnalizează inegalitatea de avuţie, putere sau statut social. Conceptul de grup etnic închis ne ajută să înţelegeri atât diferenţele dramatice cât şi pe cele mai puţin vizibile care separă comunităţile umane una de cealaltă, nu doar motivul pentru care membrii unor grupuri sunt ucis:, linşaţi, bătuţi sau hărţuiţi, ci şi cel pentru care nu obţin slujbe bune, o educaţie solidă sau o locuinţa confortabilă. Bunăstarea, puterea şi statutul social sunt resurse restrânse - de care unele grupuri beneficiază mai mult decât altele. Pentru a se menţine pe poziţiile lor distincte, grupurile privilegiate recurg uneori la acte de violenţă extremă împotriva altora. în mod similar, membrii grupurilor defavorizate pot recurge şi ei la violenţă, ca mijloc de a încerca să-şi îmbunătăţească situaţia.

ANTAGONISMUL ETNIC: O PERSPECTIVĂ ISTORICĂ

Pentru o analiză completă a relaţiilor etnice şi a antagonismului etnic în vremurile noastre este necesară perspectiva istorică. Este imposibil să înţelegem divizările de azi fară să acordăm un loc de primă importanţă impactului expansiunii colonialismului occidental asupra restului lumii. începând din secolul XV, europenii au început să se aventureze pe mări până atunci nemarcate pe hartă, explorând ţinuturi terestre, în scopul explorării şi al comerţului, dar şi cucerind şi supunând totodată populaţiile indigene. Au plecat din Europa cu milioanele pentru a se stabili în aceste noi teritorii. Sub forma comerţului cu sclavi, ei au produs şi o mutaţie pe scară largă, a unor populaţii din Africa înspre America (vezi fig. 9.1.). Strămutările de populaţii care au avut loc cu aproximaţie în ultimii 350 de ani sunt următoarele:

- Din Europa spre America de Nord. Din secolul al XVII-lea până în prezent aproximativ 15 milioane de oameni au emigrat din Europa către actualele State Unite şi Canada. Aproximativ 150 de milioane de americani îşi pot reconstitui ascendenţa în urma emigraţiei.
- Din Europa spre America Centrală şi de Sud. Aproximativ 20 de milioane de oameni din Europa, în majoritate din Spania, Portugalia şi Italia, au emigrat spre America Centrală şi de Sud. Aproximativ 50 de milioane din locuitorii de azi din aceste zone au ascendenţă europeană-
- Din Europa spre Australia. Aproximativ 17 milioane de oameni din aceste continente sunt de origine europeană. în Africa, majoritatea au

emigrat în statul Africa de Sud, care a fost colonizat mai ales de englezi şi olandezi.

- Din Africa spre America. începând din secolul al XVI-lea, aproximativ 15 milioane de negri au fost transportaţi forţat către continentul american de nord şi de sud. Aproape un milion au sosit în secolul al XVI-leâ; 1,3 milioane în secolul al XVTI-lea, şase milioane în secolul al XVIII-lea şi două milioane în secolul al XIX-lea. Negrii africani au fost aduşi în America în lanţuri, pentru a servi drept sclavi - aceasta a însemnat distrugerea brutală a unor familii şi comunităţi întregi.

Figura 9.1. - Comerţul de sclavi în Oceanul Atlantic, între 1601 şi 1870. Cea mai importantă destinaţie a fost de departe Brazilia, cu 3,6 milioane de persoane transportate în mai puţin de 3 00 de ani.

Sursa: Ben Crow §i Mary Thorpe, Survival and Change in the Third World (The Open University, 1988), p. 15.

Aceste straturi succesive de populaţie au format baza compoziţiei etnice actuale în Statele Unite, Canada, ţările din America Centrală şi de Sud, Africa de Sud, Aus¬tralia şi Noua Zeelandă. în toate aceste societăţi, populaţiile indigene au fost supuse conducerii europene, iar în America de Nord şi Australia au devenit minorităţi etnice, întrucât europenii proveneau din medii diverse, ei au implantat numeroase diviziuni etnice în ţările de adopţiune. în punctul culminant al erei coloniale, în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, europenii pusese stăpânire pe populaţiile băştinaşe şi în multe alte regiuni: India, Burma, Malaya şi unele părţi din Orientul Mijlociu.

în cea mai mare parte a perioadei expansiunii europene, atitudinile etnocentrice erau răspândite în rândul colonişti1or, care credeau că aveau misiunea de a civiliza restul lumii. Chiar şi cei mai liberali europeni se considerau superiori populaţiilor indigene pe care le descopereau. Faptul că multe dintre aceste populaţii gândeau la fel despre colonişti nu este tot atât de relevant, întrueât europenii posedau puterea de a-şi impune propria viziune. Perioada de început a colonialismului a coincis cu apariţia rasismului, şi de-atunci diferenţele şi conflictele rasiste au ocupat un loc central în rândul conflictelor în general. în mod special, opiniile rasiste care-i separă pe albi de negri au căpătat un loc central în atitudinile europenilor.

Apariţia rasismului

De ce a luat amploare rasismul? Au existat mai multe motive. Unul este acela că opoziţia dintre alb şi negru, ca simboluri culturale, avea rădăcini adânci în cultura europeană. Albul fusese dintotdeauna asociat cu puritatea, negrul cu răul (nu există nimic natural în acest simbolism; în unele culturi situaţia este inversă). Simbolul culorii negre era încărcat de semnificaţii negative înainte ca Occidentul să intre în contact direct cu popoarele de negri. Aceste sensuri simbolice tindeau să se manifeste în reacţiile europenilor faţă de negri, atunci când aceştia i-au întâlnit pentru prima dată pe ţărmurile africane. Sentimentul că exista o diferenţă esenţială între popoarele albe şi negre, combinat cu „păgânismul"

africanilor i-a făcut pe mulţi europeni să-i privească pe negri cu dispreţ şi teamă. Aşa după cum se exprima un cercetător din secolul al XVII-lea, negrii „la culoare ca şi la fire sunt nu cu mult diferiţi de încarnarea diavolului" (Jordan, 1968). Deşi, cele mai extreme manifestări ale acestei atitudini au dispărut în zilele noastre, nu este greu de crezut că unele elemente ale acestui simbolism cultural alb-negru sunt răspândite în continuare.

Un al doilea factor important care a dus la apariţia rasismului modem a fost inventarea şi difuzarea conceptului de rasă în sine. Atitudini cvasirasiste au existat de sute de ani. în China, în anul 300 d.Ch., de exemplu, găsim păstrate descrieri ale unor popoare barbare „care seamănă îndeaproape cu maimuţele, din care se trag". Dar noţiunea de rasă ca înşiruire de caracteristici moştenite provine din gândirea europeană a secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea. Contele Joseph Afthur de Gobineau (1816-1882), numit uneori părintele rasismului modern, a propus idei care au influenţat multe cercuri. După părerea lui de Gobineau, există trei rase: albă, galbenă şi neagră.

Rasa albă posedă o inteligenţă superioară, moralitate şi voinţă, iar aceste calităţi moştenite justifică răspândirea influenţei occidentale în întreaga lume. Negrii sunt incapabili, caracterizaţi printr-o natură animalică, lipsă de moralitate şi instabilitate emoţională.

Ideile lui de Gobineau şi ale altora care propuneau opinii similare au fost prezentate ca presupuse teorii ştiinţifice. Ele l-au influenţai mai târziu pe Adolf Hitler, care le-a transformat în ideologia partidului nazist. Noţiunea superiorităţii rasei albe, deşi lipsită total de valoare faptică, rămâne un element-cheie al rasismului alb. Acesta este un element explicit, de exemplu, în ideologia Ku Klux Klan-ului şi a stat de asemenea, la baza apartheidului (dezvoltarea rasială separată) în Africa de Sud, asupra căruia ne vom opri mai jos.

Un al treilea motiv al apariţiei rasismului modern se află în relaţiile de exploatare pe care europenii le-au stabilit cu popoarele ne-albe. Comerţul cu sclavi nu ar fi putut avea loc dacă nu ar fi fost răspândită credinţa europenilor că negrii aparţin unei rase inferioare, chiar subumane. Rasismul a contribuit la justificarea dominanţei coloniale asupra popoarelor ne-albe, refuzându-le drepturile participării politice, cucerite de către albi în ţările europene de baştină.

Relaţiile dintre albi şi ne-albi erau variabile, în funcţie de diferitele trăsături ale guvernării coloniale, şi erau influenţate totodată de diferenţele culturale între europenii înşişi. Pentru a demonstra aceasta ne vom ocupa în continuare de relaţiile rasiale în Brazilia, Africa de Sud şi Statele Unite, înainte de a analiza pe larg diferenţele rasiale şi etnice din Marea Britanie.

RELAŢIILE ETNICE DIN PERSPECTIVĂ ISTORICĂ: CÂTEVA EXEMPLE

Compararea relaţiilor etnice, din alte societăţi cu cele din Marea Britanie, ilustrează modul în care prejudecăţile şi discriminarea variază în funcţie de diferitele modele de dezvoltare istorică. Brazilia este citată uneori ca exemplu de societate lipsită de prejudecăţi etnice între albi şi

negri, deşi, aşa cum vom vedea, această afirmaţie nu este pe deplin justificată. Dimpotrivă, Africa de Sud este o ţară în care prejudecăţile şi discriminarea au atins forme extreme, iar segregarea între negrii şi albi a fost instituţionalizată, înaintea schimbărilor recente care au adus guvernarea majorităţii. Cât despre Statele Unite, vom începe cu campania pentru drepturile civile ale negrilor.

Relaţiile etnice în Brazilia

Mai puţin de un milion de africani au fost transportaţi în Brazilia înaintea sfârşitului ■ comerţului cu sclavi pe la mijlocul secolului al XIX-lea. In Statele Unite, negrii care proveneau din culturi africane diferite erau de regulă dispersaţi, iar în Brazilia oamenii

expediaţi cu aceleaşi transporturi erau în mod normal ţinuţi laolaltă. Astfel, ei au putut conserva mai mult din cultura lor originară decât cei din Statele Unite. Sclavilor din Brazilia le era permis să se căsătorească chiar dacă stăpânii nu erau de acord, câtă vreme continuau să-i servească ca mai înainte, iar odată căsătorit, un cuplu nu mai putea fi vândut ca sclavi separaţi. Contactele de natură sexuală între bărbaţii albi şi femeile sclave erau frecvente, iar copiii rezultaţi erau adesea eliberaţi, fiind uneori chiar acceptaţi ca membri ai familiei albe. Sclavia a fost abolită în 1888, deşi albii acceptaseră cu mult mai înainte existenţa negrilor liberi (Schwartz, 1985).

După desfiinţarea sclaviei, mulţi brazilieni negri s-au mutatîn mediul urban. Acolo majoritatea trăiau (şi trăiesc şi azi) în condiţii de sărăcie, dar nu li s-a interzis să facă parte din sindicate profesionale, iar o mică parte au obţinut poziţii sociale importante, bogăţie şi putere. Un proverb brazilian foarte des citat spune că: „Un negru bogat este alb şi un alb sărac este negru". Fraza surprinde cu exactitate opiniile relativ flexibile asupra diferenţelor rasiale, cât şi faptul că „a fi alb" este încă clar identificat cu superioritatea. Albii continuă să domine poziţiile importante în toate sectoarele sociale.

Multă vreme brazilienii îşi interpretaseră propriul sistem de relaţii rasiale într-o manieră caritabilă, comparându-l pozitiv cu cel mult mai segregaţionist din SUA, dar în anii '60 şi '70, datorită faptului că mişcările pentru obţinerea drepturilor civile de . către negrii americani au căpătat amploare, aceste comparaţii au devenit mai puţin favorabile Braziliei. La începutul anilor '60, Congresul Braziliei a aprobat o lege care interzicea discriminarea în locurile publice după ce o turistă americană de culoare, Katherine Dunham, s-a plâns că-i fusese refuzată cazarea într-un hotel din Sao Paulo. Totuşi legea a fost în bună măsură doar un gest simbolic, fără ca guvernul să facă vreun efort concret de a investiga întinderea posibilă a discriminării.

Observatorii sunt de acord că asemenea discriminări sunt destul de rare în Brazilia, dar puţine programe guvernamentale au vizat îmbunătăţirea condiţiilor sociale şi economice ale persoanelor de culoare. Credinţa braziliană în „înălbire" contrastează întrucâtva cu concentraţia continuă de negri în sectoarele cele mai sărace ale societăţii. Cu toate acestea, Brazilia a fost ferită de linşările şi răzmeriţele repetate care au marcat

istoria Statelor Unite şi a fost ocolită de cele mai extreme forme ale prejudecăţilor antirasiale.

Dezvoltarea socială în Africa de Sud

în Africa de Sud, primii colonişti au fost olandezi. Descoperind că populaţia locală refuză să lucreze în întreprinderile europenilor, ei au adus sclavi din alte părţi ale Africii şi din Indiile Olandeze de Est. Mai târziu britanicii şi-au impus o poziţie dominantă în Africa de Sud, punând capăt sclaviei în anul 1830. Divizarea dintre albi şi negri nu a fost de la început definitivă aceasta s-a realizat cu timpul. Când sclavia a fost abolită, au fost introduse noi taxe pentru negri, taxe care i-au forţat efectiv pe mulţi dintre ei să muncească pentru patroni europeni, iar tinerii africani au trebuit să-şi

caute de lucru departe de casă pentru a putea plăti aceste taxe. A apărut un sistem manufacturier (mână de lucru) de „navetă", care a determinat structura evoluţiei ulterioare a economiei Sud-africane. Mulţi africani s-au angajat în minele de exploatare a aurului sau diamantelor locuind în tabere speciale, la mare distanţă de aşezările europenilor. Treptat s-a format un sistem de segregare, recunoscut mai târziu prin lege.

în timpul sistemului de apartheid, introdus după cel de-al doilea război mondial, populaţia Africii de Sud era clasificată în patru „grupuri de înregistrare": 4,5 milioane de albi, descendenţi ai emigranţilor europeni; 2,5 milioane de aşa-zişi „oameni de culoare", care descind din membrii mai multor „rase"; un milion de oameni cu ascendenţă asiatică şi cei 23 de milioane de africani negri. Pierre van den Berghe distingea trei niveluri principale ale segregării în societatea sud-africană în timpul apartheid-ului (van den Berghe, 1970).

1. Microsegregarea - segregarea locurilor publice (aşa cum se întâmplă şi în Sudul american). Toalete, săli de aşteptare, vagoane de tren şi alte locuri publice au dotări separate pentru albi şi ne-albi.
2. Mezzosegregarea - segregarea albilor de ne-albi în privinţa cartierelor în care locuiesc, în zonele urbane. Negrii sunt obligaţi să locuiască în zone speciale, delimitate.
3. Macrosegregarea - segregarea unor întregi populaţii în teritorii separate, constituite în rezervaţii de populaţie.

Economia sud-africană era incapabilă să funcţioneze fără forţa de muncă asigurată de milioanele de ne-albi care locuiau în oraşe sau în apropierea acestora. La început existau şi unele cartiere omogene din punct de vedere etnic, în zonele urbane cele mai importante, dar din ce în ce mai mulţi negri au fost mutaţi în „aşezări model", situate la câteva mile depărtare de zonele albe. în plus, milioane de oameni au fost mânaţi către aşa-zisele vetre*, cu mult în afara oraşelor. Aceste regiuni erau organizate ca state parţial autonome, supuse controlului general al guvernului cen¬tral alb. în apartheid ne-albii nu aveau drept de vot şi nici un fel de reprezentare în guvernul central.

Vetrele erau concepute ca teritorii separate în care majoritatea neagră putea să-şi exercite drepturile politice refuzate în Africa de Sud, albă. Conform prevederilor Legii de Cetăţeni ai Vetrelor, locuitorilor de acolo li se retrăgea cetăţenia sud-africană în momentul în care respectivul

teritoriu devenea „independent". Aşa-zişii navetişti de frontieră locuiau împreună cu familiile lor în vetre şi traversau zilnic „graniţa naţională" către Africa de Sud - albă.
Apartehid-ul a fost condamnat de către comunitatea internaţională din întreaga lume şi a avut mulţi opozanţi în interiorul societăţii. O perioadă îndelungată, Africa de Sud a fost supusă unor sancţiuni economice menite să exercite presiuni asupra ţării, pentru a o determina să renunţe la acest sistem; în plus, Africa de Sud a fost
* în limba engleză: homelands (n.t.).

exclusă dintr-o serie de evenimente sportive internaţionale. Cu siguranţă, sancţiunile au avut o oarecare influenţă, la fel ca şi protestele interne, dar unul dintre motivele principale pentru care apartheid-ul a început să se dezintegreze în anii '80 a fost acela că mulţi negri acţionau în mod deliberat împotriva lui, în ciuda pedepselor cu care erau ameninţaţi de către autorităţi. De exemplu, mulţi oameni au migrat către zonele urbane în căutarea unui loc de muncă, în ciuda legilor care le interziceau acest lucru.
în 1990, preşedintele de Klerk a ridicat interdicţia la care erau supuse Congresul Naţional African (ANC), Partidul Comunist şi o seamă de alte grupări din opoziţie, care fuseseră până atunci interzise şi îşi desfaşuraseră activitatea pe ascuns sau fuseseră forţate să ia calea exilului. Nelson Mandela, liderul ANC, care se aflase în închisoare încă din 1962, a fost eliberat. A fost promulgată o nouă Constituţie, care, pentru prima dată, asigura tuturor cetăţenilor dreptul la vot. în martie 1992 a avut loc un referendum în rândul persoanelor cu drept de vot, a căror mare majoritate s-a declarat de acord cu continuarea acestor reforme.
Africa de Sud a devenit azi o democraţie funcţională, avându-l pe Nelson Mandela ea preşedinte ales. Apartheid-ul a devenit în scurt timp o amintire, iar în prezent ţara pare armonioasă. Totuşi mai există o rată înaltă a criminalităţii în aşezările urbane, ca şi în unele cartiere prospere de albi şi va mai trece câtva timp până când se va putea spune cu certitudine că ţara nu va mai avea parte de conflicte etnice violente.
După dizolvarea apartheid-ului în Africa de Sud au început să apară investiţiile. Multe mari companii sud-africane au început să investească în alte părţi ale Africii. De exemplu, între 1994-1995 South-African Breweries a cumpărat o mare parte din companiile de stat producătoare de bere din Tanzania şi Zambia. Au urmat filiale în Botswana, Leşotho şi Swaziland. Un asociat al Pepkor, cel mai mare detailist din Africa de Sud, a deschis trei magazine în Zambia în 1995 şi încă patru sunt în construcţie.
O asemenea expansiune a capitalismului sud-african nu este lipsită de probleme. Patronul unui lanţ de magazine din Zimbabwe a fost primit cu urale la o conferinţă în acea ţară, atunci când a acuzat Africa de Sud că încearcă să „înghită" Africa. Fermierii din Mozambic au ţinut diferite demonstraţii încercând să împiedice guvernul să vândă pământ arabil investitorilor sud-africani. Aceste tensiuni nu sunt surprin¬zătoare, datorită faptului că guvernele sud-africane din perioada apartheid-ului au

susţinut intervenţii militare în Mozambic şi în alte ţări din împrejurimi. Ostilităţilor rasiale şi etnice încă li se mai simte prezenţa la aceste întâlniri, întrucât practic toţi marii oameni de afaceri sud-africani sunt albi.
în cartea sa despre tranziţia de la guvernarea minorităţii în Africa de Sud, The Bondage ofFear* (1995), Fergal Keane nota:
* Sclavia fricii (ni.).

Aceasta rămâne o ţară cu linii de demarcaţie periculoase şi adânc înrădăcinate. Anii de guvernare a minorităţii au creat o infrastructură solidă şi cea mai dezvoltată economie din Africa, dar au fost şi enorm de risipitori în privinţa cheltuielilor greşit direcţionate... Şase milioane de şomeri; zece milioane de oameni iară canalizare şi 23 de milioane fără electricitate; mai puţin de 50% dintre copiii negri sub vârsta de 14 ani merg la şcoală şi nouă milioane de adulţi sunt analfabeţi (p. 238).
Drepturile civile ale negrilor din Statele Unite
Abolirea sclaviei şi primele evoluţii
Sclavia a luat sfârşit în America de Nord ca urmare a Războiului Civil dintre statele de nord şi cele din sud. Proclamaţia de emancipare a fost de fapt semnată în 1863, cu un an înainte de sfârşitul războiului. Totuşi sfârşitul acestuia nu a însemnat J îmbunătăţire considerabilă a condiţiei negrilor, mare parte dintre aceştia rămânând să trăiască în continuare în sărăcie. O serie de legi „Jim Crow" adoptate în Sud între 1890 şi 1912 îi alungau pe negri din vagoanele de tren, toaletele publice şi cafenelele ..albe". Această segregare a fost recunoscută oficial de Curtea Supremă de Justiţie prin hotărârea din 1896, care declara ca fiind constituţionale dotările „separate dar egale". Activităţile Ku Klux Klan-ului, o societate secretă violentă, avea ca scop asigurarea menţinerii segregării.
Luptele purtate de grupurile minoritare pentru a obţine drepturi şi şanse egale, începând de după revoluţie, au avut un loc important în istoria americană. Majoritatea lor au obţinut accesul la poziţiile politice influente şi succesul economic cât şi un statut egal cu cel al majorităţii, dar negrii au fost în cea mai mare parte excluşi de la astfel de promovări până la începutul anilor '40. Asociaţia Naţională pentru Promovarea Oamenilor de Culoare (NAACP) şi Liga Urbană Naţională au fost fondate în 1909 şi respectiv 1910. Ambele au luptat pentru drepturile civile ale negrilor, dar lupta lor a început să aibe efecte reale abia în timpul şi după cel de-al doilea război mondial.
înainte ca Statele Unite să intre în război, liderii NAACP şi ai Ligii Urbane s-au întâlnit cu preşedintele Franklin D. Roosevelt, cerând desegregarea forţelor armate. Nu numai că acest lucru le-a fost refuzat, dar Roosevelt a făcut o declaraţie publică afirmând că liderii mişcării pentru drepturile civile fuseseră de acord cu continuarea segregării. Supărat de acest refuz evident, un lider de sindicat negru care participase la reuniunea respectivă, A. Philip Randolph, a lansat chemarea la un marş de protest în Washington, la care să participe 100.000 de negri. Cu câteva zile înaintea datei stabilite pentru marş, Roosevelt a semnat un ordin prin care era interzisă discriminarea la

angajare, pe baza diferenţelor etnice şi se promitea desfiinţarea segregării în forţele armate.
Doi ani mai târziu, proaspăt înfiinţatul Congres al Egalităţii Rasiale (CORE), a început să atace segregarea în locuri cum ar fi: restaurante, piscine şi alte locuri publice din Chicago. Deşi nu s-au obţinut rezultate importante, iar albii au reacţionat

vehement, acesta a marcat începutul acţiunii militante în scopul obţinerii de dreptur: civile de către negri - care avea să devină peste 15 ani o mişcare a maselor.
La scurtă vreme după cel de-al doilea război mondial, NAACP a instituit o campanie împotriva educaţiei publice segregate, care a atins un punct culminant atunci când organizaţia a dat în judecată cinci consilii de conducere şcolare, atacând conceptul de drept la educaţie separată şi egală, la care s-a renunţat în consecinţă. în 1954 Curtea Supremă a decis în unanimitate că „instituţiile educaţionale separate sunt în mod inevitabil inegale". Această decizie a devenit platforma luptelor pentru drepturi civile de-a lungul următoarelor două decenii. Atunci când Curtea Supremă a luat pentru prima dată această decizie, mai multe guverne statale şi locale au făcut eforturi pentru a-i limita efectele. Integrarea şcolară ca urmare a legislaţiei federale a întâmpinat o rezistenţă violentă din partea Ku Klux Klan-ului, a „Consiliilor Cetăţenilor Albi" şi a grupurilor de gardieni locali. Până la sfârşitul anilor '60, abia 1% dintre elevii negri din Sud urmau cursurile unor şcoli desegregate.
Intensitatea rezistenţei albilor recalcitranţi i-a convins pe liderii negri că era necesară o formă militantă a maselor pentru a da consistenţă drepturilor civile. în 1956 o negresă pe nume Rosa Parks a fost arestată în Montgomery, Alabama, pentru că refuzase să-i cedeze locul său în autobuz unui alb. Ca urmare, aproape toată populaţia de negri din oraş, condusă de către preotul baptist dr. Martin Luther King Jr., a boicotat sistemul de transport timp de 381 de zile. Ca urmare, oraşul a fost forţat să desfiinţeze segregarea în sistemul de transport local.
Au urmat şi alte boicotări şi pichetări în scopul desegregării altor instituţii publice. Marşurile şi demonstraţiile au început să capete un caracter de masă, cuprinzând negri dar şi simpatizanţi albi. King organiza Campanii de rezistenţă activă şi non- violentă împotriva discriminării, dar reacţiile faţă de această mişcare erau departe de a fi non-violente.
Guvernatorul Faubus al statului Arkansas a făcut apel la trupele armate ale statului să împiedice studenţii negri să pătrundă în incinta lui Central High School din Little Rock. La Birmingham, Alabama, şeriful „Bull" Connor a ordonat poliţiei să disperseze protestatarii cu furtune cu apă, bastoane şi câini poliţişti.
După episodul din Birmingham, câteva mii de demonstranţi au manifestat în mai multe oraşe americane pe o perioadă de aproximativ zece săptămâni, peste 15.000 de protestatari fiind arestaţi. în 1963, un sfert de milion de susţinători ai drepturilor civile au organizat un marş la Washington, unde King a declarat: „Nu vom fi satisfăcuţi până când justiţia nu se va revărsa ca râul, iar dreptatea nu va deveni un curent

puternic". în 1963, Congresul a dat o Proclamaţie a Drepturilor Civile, condamnând explicit discriminarea în instituţiile publice, învăţământ, la angajare şi în orice agenţie guvernamentală. Alte articole de lege în anii care au urmat decretau că negrii deveneau alegători cu drepturi depline, iar discriminarea în privinţa locuinţelor era interzisă.
246
Mişcarea pentru drepturile civile
Mişcarea pentru drepturile civile a dat un sentiment de libertate culturală şi de afirmare activiştilor negri, mult mai cuprinzător decât obiectivele formale ale luptei lor. Comitetul de Coordonare a Studenţilor Non-violenţi (SNCC) îşi avea propriii săi „Cântăreţi ai libertăţii", care le afirmau aspiraţiile prin muzică şi cântec. Vincent Harding a descris energia şi sentimentul unui nou început, resimţite de mulţi negri în vremea aceea:
Erau o speranţă, un idealism, un curaj şi o hotărâre de nedescris în acele luni de la începutul organizării, a marşurilor, a cântecelor şi a închisorii... Credeau cu adevărat. Atunci când cântau în închisoare, la mitinguri, în faţa poliţiştilor şi a trapelor regu¬late „Vom învinge", credeau ce spun... a învinge însemna „libertate" şi „drepturi" şi „demnitate" şi Justiţie" şi albi şi negri laolaltă şi încă multe alte lucruri pe care participanţii la o mişcare le simt mai mult decât le pot defini (Harding, 1980).
încercările de a implementa noua legislaţie a drepturilor civile s-au ciocnit din nou de puternica rezistenţă a opozanţilor. Participanţii la marşuri pentru drepturi civile erau insultaţi şi bătuţi, iar unii şi-au pierdut şi viaţa. Una dintre reacţii a fost apariţia unor grupuri de militanţi negri şi mai agresive, sub denumirea „Puterea Neagră". Moderaţii s-au distanţat de această fracţiune, continuând să lupte pentru reforme în limitele legale. Au izbucnit revolte de amploare în ghetto-urile de negri în întreaga Americă între 1965 şi 1968.
în ciuda barierelor care împiedicau realizarea pe deplin a prevederilor sale, Proclamaţia Drepturilor Civile s-a dovedit a fî de o importanţă fundamentală. Principiile ei îi priveau nu numai pe negri, ci pe orice cetăţean supus discriminării, inclusiv alte grupuri etnice şi femeile. Ea a servit ca punct de plecare pentru o întreagă serie de mişcări legate de afirmarea drepturilor grupurilor oprimate.
în timpul luptelor din anii' 60, ţelurile mişcărilor pentru drepturile civile ale negrilor au fost întrucâtva modificate. Ambiţia majorităţii liderilor acestor mişcări fusese aintotdeauna integrarea completă a negrilor în ansamblul culturii americane. Apariţia grupurilor de putere militante ale negrilor au contribuit la deplasarea accentului acestor : ceaiuri către demnitatea de a fi negru şi valoarea intrinsecă a culturii lor. De-acum negrii începeau să ceară o poziţie independentă în cadrul comunităţii, urmărind dezvoltarea unei adevărate societăţi pluraliste mai curând, decât asimilarea de către : rdinea socială a albilor. Această schimbare de orientare a fost de asemenea provocată ce sentimentul eă egalitatea în faţa legii nu are nici o valoare dacă în practică persistă ciscriminarea.
Integrare şi antagonism
De-a lungul a aproximativ 30 de ani de la adoptarea Proclamaţiei Drepturilor P.vile au avut loc schimbări majore. La mijlocul anilor '90

numărul de funcţionari : faciali negri aleşi crescuse de la aproape 100 în anii '60 la 7.000. De patru ori mai

mulţi negri erau înscrişi în colegii şi universităţi la sfârşitul aceleiaşi perioade faţă de începutul ei. Se formase o clasă mijlocie în ascensiune, compusă din oameni de afaceri şi tehnicieni. Negrii au devenit primarii unora dintre cele mai mari oraşe ale ţării, inclusiv New York, Chicago, Atlanta şi Baltimore. De asemenea, negrii au căpătat o recunoaştere mai mare în literatură, teatru şi artele spectacolului (Marable, 1991).
Şi totuşi nu se poate vorbi despre apariţia unei noi perioade de armonie rasială şi integrare. Dimpotrivă: la sfârşitul anilor '80 şi începutul anilor '90 sute de acte de violenţă cu motivaţie rasială au avut loc în diferite părţi ale Statelor Unite. Tensiunile rasiale în oraşe cum ar fi New York, Boston sau Chicago au atins un punct culminant; în 1991 demonstraţii masive au fost organizate atât de către grupuri de albi cât şi de negri, fiecare acuzându-i pe ceilalţi de rasism. în 1992 au avut loc izbucniri importante de violenţă în Los Angeles, ca şi în alte oraşe din SUA. Alte mişcări s-au desfăşurat pe la mijlocul anilor '90 în Los Angeles. în ciuda câştigurilor obţinute în timpul îndelungatei perioade sus-menţionate, statutul general social şi economic al negrilor a suferit din nou o depreciere. Venitul mediu al familiilor de negri, de exemplu, a scăzut puternic în anii' 90, urmat de înscrierile la colegii.
în zonele urbane s-a manifestat o adevărată explozie a consumului de droguri şi o rată ascendentă a violenţei. în decursul anilor '80, crima a fost principala cauză a morţii în rândul bărbaţilor negri americani. Un raport din 1990 al New England Journal of Medicine demonstra că speranţa de^ viaţă a unui tânăr negru american care locuia în cartierul Harlem era mai scăzută decât cea a unuia din aceeaşi vârstă din Bangladesh. în discursul său de la Washington din 1963, Martin Luther King îşi exprima speranţa la o „societate insensibilă la culoare," în care copiii săi să nu fie , judecaţi după culoarea pielii, ci după caracter", dar un atare ţel părea greu de atins.
Hispanicii şi asiaticii din Statele Unite
Războaiele de cucerire care au dus la crearea Statelor Unite moderne nu au fost îndreptate numai împotriva populaţiei indiene. O mare parte a populaţiei din sud-vest - o dată cu un sfert de milion de mexicani - a fost alipită la Statele Unite în 1848 în urma războiului american împotriva Mexicului. Termenul „chicano" include descendenţii acestei populaţii, laolaltă cu imigranţii ulteriori din Mexic. Termenul „latino" (hispanic) se referă la orice persoană provenită din zonele unde se vorbea limba spaniolă care locuieşte în Statele Unite.
Cele trei grupuri principale de hispanici din Statele Unite sunt americanii mexicani (aprox. 13,5 milioane), portoricanii (2,7 milioane) şi cubanezii (unmilion). Alte cinci milioane de rezidenţi vorbitori de limbă spaniolă provin din America Centrală şi de Sud. Populaţia hispanică a avut o rată de creştere considerabilă - 53% între 1980 şi 1990 - mai ales ca urmare a fluxului pe scară largă de noi imigranţi de dincolo de graniţa mexicană. Dacă se vor menţine actualele curente, rezidenţii hispanici îi vor depăşi numeric pe afro-americani într-un deceniu.

Filiera asiatică
Aproximativ 3% din populaţia Statelor Unite este de origine asiatică - opt milioane de oameni. Chinezii, japonezii şi filipinos (imigranţi din Filipine) formează cele mai mari grupuri. Dar în prezent, mai sunt şi cifre semnificative de indieni asiatici, pakistanezi, coreeni şi vietnamezi, care trăiesc în America. în urma războiului din Vietnam, cam 350.000 de refugiaţi din această ţară au pătruns în Statele Unite în anii '70.
Majoritatea chinezilor din prima perioadă a emigrării s-au stabilit în California, unde s-au angajat mai ales în industria grea, cum ar fi mineritul şi construcţia de drumuri. Retragerea chinezilor în Chinatowns nu a fost de la început opţiunea lor, ci a devenit necesară datorită ostilităţii cu care se confruntau. întrucât imigraţia chineză a fost interzisă prin lege în 1982, chinezii au rămas în bună parte izolaţi de ansamblul societăţii, ce! puţin până nu demult.
Primii imigranţi japonezi s-au stabilit de asemenea, în California şi în celelalte state de pe Coasta Pacificului. în timpul celui de-al doilea război mondial, după atacul de la Pearl Harbour, tuturor japonezilor din Statele Unite li s-a cerut să se prezinte în „centrele de redistribuire", care erau în realitate lagăre de concentrare, înconjurate cu sârmă ghimpată şi turele de tun. în ciuda faptului că, majoritatea lor erau cetăţeni americani, ei au fost obligaţi să locuiască în aceste tabere construite în grabă pe durata ultimei perioade a războiului. Paradoxal, această situaţie a dus la o mai mare integrare a lor în societatea americană întrucât după război americanii j aponezi nu s-au mai întors în cartierele separate în care locuiseră înainte. Au reuşit eu succes să atingă niveluri înalte de educaţie şi bunăstare, marginalizându-i pe albi. Rata căsătoriilor interetnice dintre japonezii americani şi albi este în prezent de aproape 50%.
Americanii asiatici, în special americanii japonezi, au devenit în zilele noastre persoane cu un succes reputat. în medie, ei obţin rezultate şcolare mai bune şi au o rată mai mare a admiterii în universităţi decât albii. De asemenea, ei au un venit mediu mai ridicat.
Să ne oprim acum asupra diviziunilor etnice din Marea Britanie. Nu ne vom ocupa doar de relaţia albi-negri, ci într-un sens mai larg de diversitatea grupurilor
etnice.
DIVERSITATEA ETNICĂ ÎN MAREA BRITANIE
începuturile imigrării
Numărul considerabil de nume irlandeze, galeze şi scoţiene răspândite în rândul populaţiei engleze de azi ne atrage atenţia asupra fluxului tradiţional de oameni din împrejurimile celtice" către centrele urbane ale Angliei. La începutul secolului al XIX-lea, cu mult înaintea imigrărilor masive dinspre coloniile îndepărtate, oraşele engleze în plină dezvoltare au atras emigranţi din Insulele Britanice mai puţin prospere, în 1867, ziarul The Times menţiona faptul că: „Abia dacă mai există vreun englez

pur în ţara asta". Monarhia, care este descrisă azi ca fiind cea mai „englezească", dintre instituţiile engleze, a inclus multe elemente străine.

Anglia a avut monarhi francezi, scoţieni, olandezi şi germani; familia regală de azi are atâţia strămoşi ne-englezi încât ar putea fi descrisă mai bine ca fiind „europeană".
începând cu secolul al XVII-lea, la Londra a existat o comunitate irlandeză aflată în expansiune. Deşi la început ei lucrau mai mult în meserii manuale nespecializate, imigranţii irlandezi au putut să acceadă în timp la slujbe mai profesioniste şi mai bine plătite. Situaţie unică în rândul ţărilor din Europa occidentală, populaţia Irlandei a scăzut în secolul al XIX-lea. Londra, Manchester, Liverpool şi Glasgow au primit 10.000 de imigranţi irlandezi, în timp ce mulţi alţii plecau spre Statele Unite. între 1830 şi 1847, 300.000 de irlandezi s-au stabilit doar la Liverpool. Pe la 1851, o jumătate de milion de irlandezi se aşezaseră în Anglia şi Ţara Galilor. De ce au venit atât de mulţi? Foametea îndelungată din Irlanda i-a forţat pe oameni să-şi caute o nouă viaţă în altă parte, iar apropierea dintre Irlanda şi Anglia a făcut sâ le fie relativ uşor să călătorească în oraşele din Marea Britanie, păstrând totodată legătura cu ţara lor de baştină.
La mijlocul secolului al XIX-lea, irlandezii erau cel mai mare grup de imigranţi din Anglia într-o societate care, în afara Londrei, fusese în bună măsură la adăpostul „incursiunilor" străine. Dar capitala însăşi conţinea multe grupuri „exotice". O comunitate evreiască existase de secole care s-a mărit substanţial în decursul deceniilor următoare, pe măsură ce represiunea aspră la care erau supuşi evreii îi împingea pe aceştia către relativa siguranţă oferită de Anglia. S-a calculat că în 1800 se aflau cam 6.000 de evrei în oraşele provinciale şi între 15.000 şi 20.000 la Londra. Neagreaţi pentru că erau săraci, evreii erau condamnaţi şi atunci când faceau parte din rândurile celor bogaţi. Când Charles Dickens a creat personajul Fagin în Oliver Twist, a folosit o caricatură comună şi uşor de recunoscut.
în timpul revoluţiei industriale, emigranţii olandezi din Anglia au contribuit la formarea unei reţele de bănci şi agenţii financiare cunoscută sub denumirea de „finanţa olandeză", care avea să se dovedească de o importanţă vitală în transformarea economică a ţării. Emigranţii olandezi întreprinzători, bine educaţi, aduceau cu ei în Anglia calităţile economice şi sociale de o importanţă durabilă şi revoluţionară. Nebritanicii au avut astfel o contribuţie semnificativă la crearea unui climat socio-economic nou în Anglia.
Afluxul de imigranţi chinezi în timpul perioadei expansiunii industriale engleze a fost pentru patroni o binevenită sursă de mână de lucru ieftină în fabricile engleze. Totuşi în repetate rânduri, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, liderii sindicali s-au ridicat împotriva imigraţiei chineze, din cauza ameninţării pe care aceştia o reprezentau faţă de nivelul salariilor oferite muncitorilor locali.
Stabilirea negrilor în Marea Britanie a cunoscut un avânt la sârşitul secolului al XIX-lea datorită extinderii comerţului naval către Africa de Vest şi Insulele Caraibe. Câţiva studenţi africani şi antilezi au fost admişi în universităţile britanice în această perioadă, dar cel mai mare grup de imigranţi negri a constat din marinari de culoare care s-au stabilit în oraşele britanice.

ISTORIA NEGRILOR ÎN MAREA BRITANIE: CÂTEVA DATE IMPORTANTE
596 ; Elisabetal dl o proclamaţie prin care îi expulzează pe „maurii negri" din Anglia.
:?72 ; Judecătorul Mandfield hotărăşte că persoanele negre nu pot fi forţate să părăsească ,
Anglia.
1807 v Comerţul cu sclavi este abolit pe teritoriul Imperiului Britanic.
:823 1823 -ProclamaţiaNavigaţiei din 1823 le refuză marinarilor negri dreptul de a se angaja
pe nave britanice, cu cxcepţia vremurilor de război.
1834-38 . Sclavia este abolită în Imperiul Britanic, cu un sistem de „ucenicie" de cinci ani pentru
foştii sclavi.
1892' Dadabhai'Naoroji este primul asiatic ales în Camera Comunelor.
1919 Au loc răscoale îndreptate împotriva negrilor la Liverpool, în timpul cărora Charles
Wootton este ucis.
1925 Ordinul pentru Restricţii Speciale (Ordinul Marinarilor Străini Negri) interzice marinarilor
britanici negri să lucreze pe nave britanice, forţându-i totodată pe unii marinari negri
născuţi în Marea Britanie să părăsească ţara.
'ursa: Sociology Review, 3, 4 (aprilie 1994).
Aceştia au fost fondatorii primelor comunităţi modeme de negri din Marea Britanie mai ales la Cardiff). Nevoia de cât mai mulţi bărbaţi apţi de luptă pentru a întări forţele britanice în timpul primului război mondial a dus la recrutarea a peste 15.000 de r ărbaţi britanici proveniţi din Insulele Caraibe care au format un regiment de negri mtilezi, iar un număr de soldaţi antilezi s-au stabilit în Marea Britanie după încetarea : stilităţilor, preferând să încerce orice putea Anglia să le ofere mai curând decât să se întoarcă în Insulele Antile aflate în plină decădere economică (Fryer, 1984).
Evoluţiile ulterioare
Persecuţiile naziste de la începutul anilor '30 au făcut ca o întreagă generaţie de evrei fugari să plece către occident pentru a se pune la adăpost. Un studiu estima că 50.000 de evrei s-au stabilit în Marea Britanie între 1933 şi 193 9, dar cifra reală poate 5ă fi fost cu mult mai mare. între 1933 şi 1939 aproximativ 80.000 de refugiaţi au sosit iin Europa Centrală şi alţi 70.000 au sosit în timpul războiului propriu-zis. în mai 1945 Zur op a a fost confruntată cu o problemă a refugiaţilor fără precedent: milioane de oameni deveniseră refugiaţi. Câteva sute de mii dintre ei s-au stabilit în Marea Britanie.
în perioada care a urmat celui de-al doilea război mondial, Anglia a trăit experienţa imigraţiei la o scară fără precedent: majoritatea noilor rezidenţi proveneau din ţările fommonweltli-ului ca răspuns la oferta de lucru disponibilă aici. Exista ceva de genul unei diviziuni de clasă în felul cum reacţionau englezii la acest nou val de imigranţi. Cercurile

conducătoare erau influenţate de noţiunea moştenirii marelui Imperiu Britanic şi de aceea simţeau că vest-indienii, pakistanezii şi africanii erau cu

toţii supuşi britanici, deci îndreptăţiţi să se stabilească în Anglia. în Anglia postbelică exista o pronunţată lipsă de forţă de muncă; patronii au fost deci pentru scurtă vreme interesaţi să atragă forţă de muncă străină. Totuşi mulţi muncitori care locuiau în zonele sărace (către care se îndreptau noii imigranţi) erau din ce în ce mai conştienţi de rupturile care se petreceau în viaţa lor cotidiană. Atitudinile lor faţă de noii veniţi erau de aceea adeseori ostile. Aproape o treime din imigranţii din Commenwealth au venit să locuiască în anumite cartiere ale Londrei; alte concentraţii de imigranţi s-au format ulterior în West Midlands, în Bradford şi în alte zone urbane sărace.
Guvernele succesive au perceput integrarea completă a noilor imigranţi în societatea britanică reprezentând un ţel posibil şi de dorit. Roy Jenkins, secretarul de interne pentru forţa de muncă din anii '60, a oferit o definiţie a integrării „nu ca un proces nivelator de asimilare, ci ca o şansă egală, dublată de diversitate culturală, într-o atmosferă de toleranţă naturală". în 1996 a fost stabilit un Comitet pentru Relaţiile Rasiale (Race Relations Board), în cadrul Legii pentru Relaţiile Rasiale adoptate de guvernul laburist. Acesta specifica intervenţii în cazul unor discriminări dovedite pe motive rasiale. In 1968, a fost adoptat un Decret mai substanţial împotriva discriminării, dar era dublat de o legislaţie nouă reglementând intrarea în ţară, ceea ce a dus la o reducere drastică a numărului de noi imigranţi. în acelaşi an, în timp ce parlamentul discuta relaţiile rasiale, Enoch Powell (pe atunci purtătorul de cuvânt al apărării în guvernul conservator), a ţinut o cuvântare la Birmingham, în care a prevăzut o creştere extraordinară a populaţiei ne-albe. „Ca şi romanii, mi se pare că văd cum fluviul Tibru se umflă de atâta sânge". Un sondaj Gallup a arătat că 75% din populaţie simpatiza cu opiniile lui Powell.
Legea pentru Relaţiile Rasiale din 1976 încerca să restrângă discriminarea rasială. Ea interzicea discriminarea la angajare, obţinerea de locuinţe şi participarea la organizaţii sau cluburi. Noul comitet desemnat pentru a pune în aplicare această lege, Comisia pentru Egalitate Rasială, a fost investit cu puteri lărgite, iar deciziile sale erau considerate inatacabile. Totuşi, perioada anilor '70 a cunoscut apariţia unui partid rasist explicit de extremă dreaptă, Frontul Naţional. Alte organizaţii l-au supus unor atacuri directe: Liga Antinazistă, de exemplu, a fost înfiinţată în 1977 pentru a contracara propaganda Frontului Nazist.
înainte de a fi abolit de către guvernul conservator, Marele Consiliu al Londrei a creat un comitet pentru minorităţile etnice pe care l-a abilitat cu puteri extinse de a corecta sub reprezentarea minorităţilor etnice în posturile guvernamentale locale. Consiliul Londrei a fost declarat „zonă anti-apartheid" şi în 1984 a fost organizat un an „anti-rasist" de festivaluri şi concerte. Brockwell Park din sudul Londrei a fost redenumit Zephania Mothopeng Park, după numele unei militante anti-apartheid.

Ca reacţie la o astfel de politică declarat antirasistă, partidul Tory a lansat o campanie publicitară a noului slogan reprezentând portretul unui bărbat negru, având ca text „Laburiştii îl consideră negru, noi îl considerăm britanic". Dar definiţia etnocentrică a „britanicităţii", care se manifesta în cercurile conservatoare, nu se potrivea minori¬tăţilor etnice din Marea Beitanie care doreau să se identifice cu ea.
252
Un preot de vază Tory, John Patten, a prezentat într-o scrisoare care sublinia pluralismul către grupurile musulmane, ce înseamnă să fii britanic într-un anumit mod. Patten a schiţat un tablou al unei Mari Britanii „în care creştini, musulmani, evrei, hinduşi, sikhşi şi alţii pot munci şi trăi împreună, fiecare menţinându-şi cu mândrie propria credinţă şi identitate, prin comuniunea legăturii de a fi, prin naştere sau prin opţiune, cetăţean britanic". Afirmaţia în sine consfinţeşte dificultăţile creării unei societăţi multiculturale. „Mândria de a-ţi menţine credinţa şi identitatea" se opune ţelului de a deveni definitiv „britanic". Comunitatea musulmană britanică, de exemplu, a avut conflicte cu guvernul britanic pe tema legii împotriva blasfemiei islamice, pe care tribunalele britanice au respins-o.
în 1990 populaţiile din Marea Britanie de obârşie antileză sau sud-asiatică erau în mai mare măsură născute pe teritoriul britanic (proporţia crescuse la peste 55%). Această proporţie este în continuă creştere, demonstrând că asemenea grupuri constituie acum o populaţie ne-albă, cu drepturi cetăţeneşti depline, mai degrabă decât una din emigranţi. Ele constituie acum aproximativ 5% din populaţia totală.
Legea Naţionalităţii Britanice, adoptată în 1981, a restrâns condiţiile în care persoanele provenind din fostele sau actualele teritorii dependente puteau pătrunde în Marea Britanie. Cetăţenia britanică era demarcată de cetăţenia teritoriilor dependente. A fost creată o categorie de „cetăţeni britanici din coloniile de peste mări," cuprinzând mai ales persoanele care locuiesc în Honk Kong, Malaesia şi Singapore; aceştia nu aveau dreptul de a stabili în Anglia, dar copiii lor nu le puteau moşteni cetăţenia. Cetăţenii din Commonwealth, care mai înainte putuseră să obţină cetăţenia britanică după ce trăiseră în ţară timp de cinci ani, trebuiau să îndeplinească aceleaşi formalităţi pentru obţinerea cetăţeniei ca şi persoanele venind din orice altă parte a lumii. Alte restricţii la pătrunderea în ţară şi la obţinerea dreptului de rezistenţă au fost adăugate. Legislaţia adoptată în 1988 a sporit şi mai mult aceste restricţii.
Marea Britanie a redus de asemenea, posibilităţile refugiaţilor pe motive politice sau religioase de a pătrunde în ţară. Legislaţia consecutivă asupra acordării de azil a fost adoptată în 1991 şi introducea verificării drastice a persoanelor care solicitau statutul de refugiat, printre care amprentele digitale, reducerea accesului la consilierea legală gratuită şi dublarea nivelului amenzilor pentru transportatorii aerieni ai pasagerilor care nu posedau vize de călătorie valabile. Noile reglementări au fost criticare sever de către liderii bisericilor şi Comisarul Naţiunilor Unite pentru Refugiaţi, dar nu au adus vreo modificare.

Politica britanică în privinţa imigrărilor nu a fost deosebit de coerentă de-a lungul ultimelor câteva decenii. S-a afirmat că a fost marcată de două trăsături principale. Una este absenţa preocupării pentru necesităţile pieţii forţei de muncă - nu s-au făcut eforturi (ca în Statele Unite, de exemplu), pentru a crea condiţii mai uşoare de pătrundere a persoanelor cu un înalt nivel de calificare sau care pot aduce investiţii substanţiale. Cealaltă a fost considerată „obsesia de a detecta şi de a păstra la distanţă un negru în plus" (Plummer, 1979, p. 8). Orice implicare a rasismului este desigur, nedeclarată oficial, dar nu putem să respingem concluzia că, într-un mod indirect, influenţa acestuia

este încă puternică. Un observator german nota că „intenţia de a preveni intrarea ilegală în ţară," încălcând adesea convenţiile internaţionale referitoare la drepturile omului, începând cu refuzul acordării vizei pentru vizitarea membrilor familiei, amprentele digitale şi „testele de virginitate" până la attele fanatice de detenţie, care nu sunt întâm¬plător îndreptate mai cu seamă împotriva persoanelor de culoare, originare din ţările Noului Commonwealth, poartă un mesaj clar: negrii sunt indezirabili" (Jopke, 1995,p. 38).

Rasă, rasism şi inegalitate

Există variaţii considerabile în distribuţia ocupaţională a ne-albilor în Marea Britanie. în rândul negrilor, un procent mai mare sunt implicaţi în ocupaţii manuale; şomeri reprezintă un procent mai mare decât în rândul albilor (vezi tabelul 9.2.). Aproximativ 80% dintre bărbaţii negrii şi 70% dintre sud-asiatici, faţă de doar 50% în cazul albilor, practică munci manuale. Printre cei de origine vest-indiană sunt foarte puţini lucrători care lucrează în alte domenii, dar un procent ridicat de meşteşugari. Marea majoritate a locuitorilor originari din Bangladesh practică meserii semiprofesionalizate şi nespecializate. Asiaticii care au venit în Anglia din Africa de Est au procentaje mai mari decât media de alte meserii ale albilor. Venitul femeilor ne-albe este considerabil mai scăzut decât al bărbaţilor ne-albi: ele ocupă mult'mai mici procente în alte servicii sau în cele manuale specializate decât bărbaţii respectivi (Mamnett et al., 1990).

Tabel 9.2. Rata şomajului în funcţie de grupul etnic, Marea Britanie, 1991

		Rata şomajului			
Grup etnic	Şomeri (mii)	înregistraţi	(mii)	Total	Bărbaţi	Femei
Albi	2.246.1	318.6	8.8	10.7	6.3
Minorităţi etnice	238.4	33.1	18.3	20.3	15.6
Negri	94.0	13.3	21.1	25.2	16.6
Negri-caraibieni	53.8	6.7	18.9	23.8	13.5
Negri-africani	26.1	4.1	27.0	28.9	24.7
Alţi negri	14,1	2.5	22.2	25.5	18.3
Sud-asiatici	105.0	12.9	18.2	19.2	16.5
Indieni	51.7	7.2	13.1	13.4	12.7
Pakistanezi	40.1	4.4	28.8	28.5	29.6
Bangladezi	13.2	1.3	31.7	30.9	34.5
Chinezi şi alţii	39.4	6.9	14.1	15.5	12.1

Chinezi 7.0 1.2 9.5 10.5 8.3
Alţi asiatici 12.8 2.7 13.4 14.2 12.3
Alţii 19.5 3.0 17.7 19.7 14.8
întreaga populaţie 2.484.5 351.7 9.3 11.2 6.8
Sursa: D. Qwen, Ethnic Minorities in Britain: Economic Characteristics, 1993. Datele statistice deţin copyright Crown.
254
Negrii şi asiaticii sunt în continuare dezavantajaţi
Populaţia neagră şi asiatică rămâne în continuare dezavantajată de majoritatea indicatorilor principali sociali şi economici... Unele grupuri, în special indienii, au succes în anumite domenii, cum ar fi învăţământul şi proprietatea imobiliară, dar minorităţile etnice au în general venituri considerabil mai mici decât populaţia albă datorită şomajului, a salarizării, a locuinţelor sau ca victime ale criminalităţii.
Un raport publicat în 1996 de către Biroul Naţional pentru Statistică, SocialFocus ert Ethnic Minori- lies, este o compilaţie de date deja de circulaţie publică.
Până de curând se manifesta o reţinere oficială în a clasifica datele statistice după rase. Primul raport de acest fel, nu înfăţişează un tablou complet al stilului de viaţă al minorităţilor etnice. Mai mult de trei milioane de persoane, adică puţin sub 6% sunt ne-albi.
Doar 34% dintre copiii negri cu ascendenţă :araibeană locuiesc într-o familie cu o femeie şi un bărbat căsătoriţi, iar 54% locuiesc doar cu mama singură. La polul opus, 90% dintre copiii din comunităţile asiatice se află în familii cu un cuplu căsătorit.
In mod similar, 83% dintre familiile indiene posedă deja sau sunt pe cale de a-şi cumpăra casele, faţă ie 36% dintre cei ce provin din Bangladesh şi 40% dintre negri.
In privinţa educaţiei, copiii asiatici obţin rezultate mai bune la examenul de absolvire a ciclului ¿imnazial decât toate celelalte grupuri, inclusiv îlbii. La vârsta de 18 ani, 65% dintre indieni, 61 % lintre pakistanezi şi tinerii originari din Bangla¬desh, 72% dintre ceilalţi asiatici şi 50% dintre r.egri sunt încă cuprinşi în învăţământ, faţă de doar dintre albi. Cu toate acestea, şomajul este rr.ult mai ridicat în rândul tuturor grupurilor minoritare decât printre albi. Xegrii şi locuitorii provenind din Pakistan/Bang- -idesh în mod special au rate ale şomajului de trei : ri mai mari decât albii.
Ut priveşte plata, salariul pentru normă întreagă : oboară până la 4.78 £ pentru femeile din Pakistan/ B angladesh, faţă de 6.87 £ pentru bărbaţii din ?akistan/Bangladesh şi 8.34 £ pentru albi. în : rivinţa criminalităţii, toate grupurile minoritare sunt r.ai predispuse decât albii de a fi victime ale unor itacuri atât asupra persoanei cât şi a proprietăţii.
Criminalitatea
Procentaj ul pe grupuri victime ale criminalităţii în 1993, Angha şt Ţara Galilor.
Qvtacun mipotnya propnetăţu E~] Atacuri împotriva persoanei
Negri Indieni Pakistanezi
Albi

jH
2T

UD
Salarizare Şomaj
Plată pentru noimă întreagă Procentaj pentru toate grupurile Lire sterline pe ora, 1994/95 de vârstă. Primăvara 1995
Negri Indieni akişţanezi/ angladesh Al fii I.88J '

M>|-r
7.121
Albi 7.731

Locuinţe
Procentaj dc locuinţe cu dotări speciale. Anglia, 1991. dlîncâlzire centrală¡UGeamun club]cLUjI ac11 itaţi de parcare
Negri
Alţii Albi
' T
□

Totuşi raportul evidenţiază că rata criminalităţii este mai mare în centrale urbane, adică acolo unde locuiesc majoritatea negrilor şi a asiaticilor. Un sfert dintre locuitorii proveniţi din Bangladesh din Marea Britanie sunt concentraţi în partea de est a Londrei, în cartierul Tower Hamlets. Raportul include şi câteva date nepublicate până acum, dintr-o analiză în curs de elaborare a Institutului de Studii Politice. Acestea arată că aproape jumătate din populaţia neagră şi asiatică îşi vizitează familiile în ţara de origine o dată la fiecare cinci ani, proporţia ridicându-se la 60% în rândul chinezilor. Datele respectivului institut indică de asemenea că opt din zece femei din Pakistan/Bangladesh care trăiesc în Marea Britanie poartă totdeauna îmbrăcăminte tradiţională, faţă de mai puţin de unu din zece bărbaţi al aceleaşi comunităţi.
Portul vestimentaţiei tradiţionale este mai obişnuit în rândul asiaticilor vârstnici. Dintre negri, tinerii sunt cei care alcătuiesc cei 25% care declară că poartă uneori haine sau coafuri menite să demonstreze legătura lor cu Caraibe sau Africa.
lursa: Guardian, 8 august 1996.
255
Mulţi ne-albi, inclusiv majoritatea sud-asiaticilor, trăiesc departe de centrele oraşelor. Dar există o puternică asociere între provenienţa etnică şi zona de rezidenţă; astfel, antilezii locuiesc în număr de şapte ori mai mare decât ceilalţi, în centrul Londrei, a oraşelor Birmingham sau Manchester decât albii. Rata şomajului în rândul bărbaţilor în aceste zone este foarte ridicată. Majoritatea negrilor nu locuiesc în cartierele centrale datorită propriei opţiuni; ei s-au mutat acolo pentru că

asemenea zone erau mai puţin agreate de către populaţia albă, iar proprietăţile fondare au devenit disponibile pe măsură ce albii s-au mutat mai la periferie.
Ne-albii cei mai prosperi, consideraţi după nivelul venitului lor, sunt acei sud- asiatici care sunt patronii propriilor lor afaceri sau patroni care au angajaţi un număr mic de persoane. Proporţia de persoane cuprinse în această categorie a crescu: constant de-a lungul ultimilor 80 de ani; 23% dintre asiaticii est-africani se regăsesc în acest grup, faţă de 14% pentru populaţia masculină albă. Chioşcurile asiatice şi alte forme de magazine deţinute de asiatici au devenit un aspect atât de proeminent al societăţii britanice de azi încât s-a sugerat că ei ar putea conduce chiar la o renaştere economică a zonelor ccntral-urbane. Cu siguranţă s-apus prea mult accent pe acestea, căci mulţi patroni asiatici lucrează un număr extrem de mare de ore pentru un venit relativ scăzut. Ei sunt înregistraţi ca fiind patroni, dar sunt de fapt angajaţi ai altor membri ai familiilor lor, care conduc afacerea; în plus, nu au avantajele obişnuite de care se bucură salariaţii, cum ar fi concediul medical plătit, concediul de odihnă plătit şi contribuţia la sistemul naţional de asigurări.
Oricât de numeroase ar fi, grupurile ne-albe sunt toate vulnerabile faţă de rasismul*manifestat, inclusiv atacurile motivate rasial. Majoritatea reuşesc treacă peste acest tratament, dar pentru un număr restrâns experienţa poate fi şocantă şi brutală. Raportul unei cercetări descrie următoarele împrejurări:
Pe când un băiat doarme, un cap de porc cu ochii, urechile, nările şi râtul înfundate cu ţigări aprinse este aruncat pe fereastra dormitorului său. C) familie nu mai iese din casă după ora şapte seara; cu toţii stau în camera mare după ce şi-au baricadat parterul locuinţei. O altă familie este ţinută prizonieră în propriul apartament printr-un grilaj de siguranţă pus în uşa de la intrare de către vecinii albi. Un tânăr este înjunghiat cu cuţitul de către un alt băiat alb mai mare, pe când parcurge coridorul dintre clase de la şcoală (Gordon, 1986).
Etnicitatea şi atitudinea poliţiei
Lipsurile cu care se confruntă persoanele expuse rasismului, aşa cum s-a menţionat mai sus, contribuie la şi sunt produse de mediul înconjurător decadent din interiorul oraşelor (vezi şi cap. 17, „Oraşele şi dezvoltarea urbanismului mo¬dern"). Aici există corelaţii clare între rasă, şomaj şi criminalitate, care tind să se concentreze în mod special în jurul negrilor tineri. în 1982 poliţia a decis să publice o situaţie scăzută a implicării raselor în jafurile de stradă, statistică neraportată până atunci. „Miezul" problemei, preluat de televiziune şi de ziare, a fost „implicarea

disproporţionată" a tinerilor negri în delicte cum ar fi jafurile şi furturile din maga¬zine. Rezultatul a fost crearea unei legături publice între rasă şi criminalitate. Ziarul Daily Telegraph comenta: „Mulţi antilezi din Marea Britanie, şi printr-un proces conex, un număr tot mai mare de tineri albi, nu-şi dau seama că naţiunea în care trăiesc este cea din care fac parte. Aşa se face că, cetăţenii devin pentru ei simple obiecte ale exploatării violente" (citat în Solomons şi Rackett, 1991, p. 44). Totuşi, experienţa multor tineri negri indică faptul că tocmai ei sunt „obiectele

exploatării violente" în întâlnirile lor cu albii şi în oarecare măsură, din nefericire, cu poliţia.
- Un studiu al poliţiei întreprins de Roger Graef a evidenţiat atitudini rasiste răspândite în rândul poliţiştilor. Concluzia sa a fost că atitudinea poliţiei era „foarte ostilă faţă de toate grupurile minoritare". în mod special despre negri se vorbea cu cruzime în termeni stereotipi, ilari şi comentarii batjocoritoare. Observând dezaprobarea celui care realiza interviul, un ofiţer a remarcat, cu o siguranţă plină de umor: „Poliţia insultă mai mult sau mai puţin pe toată lumea. Nu în mod special pe cioroi. Poţi să auzi remarci despre homosexuali, pakistanezi, lesbiene, femei, studenţi, irlandezi, orice vrei. îi urâm pe toţi" (Graef, 1989, p. 124).
Nu e surprinzător, de aceea, că cercetările demonstrează că ostilitatea faţă de poliţie este un fenomen comun în rândul grupurilor de negri. în oarecare măsură, asemenea atitudini sunt pur şi simplu rezultatul experienţei directe; atitudinea tinerilor negri în particular este determinată de strategiile de confruntare cu poliţia. Un studiu publicat în 1983 concludea că „lipsa încrederii în poliţie în rândul tinerilor antilezi poate fi caracterizată drept dezastruoasă" (Smith şi Small, 1983, p. 326), iar această situaţie nu pare să se fi îmbunătăţit considerabil în anii care au trecut. Femeile negre sunt în aceeaşi măsură ţinta prejudecăţilor şi a discriminării.
O proporţie substanţială de femei negre singure sunt capi de familie, situaţie care pare să le expună atitudinii critice a mass-media cât şi a publicului alb. Astfel, un articol din ziarul London Evening Standard menţiona: „Tinerii negri comit un număr disproporţionat de mare de delicte violente în Londra deoarece majoritatea mamelor negre, când sunt tinere fete, au copii în afara căsătoriei şi nu sunt ajutate de către taţi" (citat în Chigwada, 1991, p. 138).
Studii asupra opiniilor despre femeile negre din partea poliţiei demonstrează că, negrii sunt văzuţi adesea ca fiind ostili, agresivi şi „greu de manevrat". Femeile aflate „în necaz" cu poliţia au de-a face adesea cu situaţii de pericol dubiu: ele riscă să fie totodată ostracizate de comunitatea neagră. Programul pentru închisorile Femeilor de Culoare a fost instituit de către asociaţiile comunitare pentru a încuraja grupurile de negri să susţină ferm femeile acuzate. Cercetările au arătat că tinerele negrese au o atitudine la fel de critică faţă de poliţie ca şi partenerii lor masculini. Astfel, una dintre investigaţiile în rândul femeilor de culoare a conchis: „Fără excepţie, toate negresele cuprinse în acest studiu aveau convingeri ferme împotriva poliţiei, pe care o acuzau de prejudecăţi rasiale şi corupţie" (Player, 1991, p. 122).

RELAŢIILE ETNICE ÎN EUROPA
Imigrări pe scară largă au avut loc în Europa în timpul primelor două decenii după cel de-al doilea război mondial. Ţările mediteraneene ofereau naţiunilor din nord şi vest mână de lucru ieftină. Imigranţii provenind din Turcia, Africa de Nord, Grecia, sudul Spaniei şi Italia au fost încurajaţi activ o perioadă de timp de către ţările gazdă, care erau

confruntate cu o acută lipsă de forţă de muncă. Elveţia, Germania, Belgia şi Suedia au toate populaţii considerabile de muncitori emigranţi, în acelaşi timp, ţări care fuseseră puteri coloniale au trăit experienţa unui aflux de imigranţi din fostele lor colonii: aceasta s-a întâmplat mai întâi Franţei (algerienii) şi Olandei (indonezieni), apoi şi Marii Britanii. Migraţia forţei de muncă înspre şi din interiorul Europei occidentale a încetinit apreciabil acum două decenii, în momentul când boom-ul (avântul economic) s-a transformat în recesiune. Deşi tranziţia de la migraţie la stabilire este peste tot foarte avansată, majoritatea membrilor minorităţilor etnice în curs de dezvoltare continuă să suporte serioase inegalităţi legale. în unele ţări, cadrul legal desemnat la început pentru a reglementa migraţia forţei de muncă a fost pur şi simplu menţinut, în ciuda faptului că în prezent nu se potriveşte cu situaţia reală. în alte ţări (cum ar fi Franţa şi Germania), noi politici restrictive au fost introduse pentru a controla populaţiile minoritare, limitând, de exemplu, drepturile imigranţilor stabiliţi de a-şi aduce rudele cu ei.

Unele ţări europene occidentale au fost martore ale unor campanii pentru întoarcerea imigranţilor în ţările lor de origine, supuse la ameninţări cu deportarea în eventualitatea şomajului sau a comiterii unor delicte şi la alte măsuri de acelaşi fel. Asemenea propuneri par, cu siguranţă, deosebit de ameninţătoare pentru tineretul minoritar, născut adesea în ţara de adopţie şi care se confruntă cu perspectiva de a fi forţat să se „întoarcă" în ţări cu care crede nu mai deţin legături reale. Imigraţia, ca şi rasismul asociat acesteia, au devenit probleme deosebit de importante pentru Europa în anii' 90. Imigranţii ilegali din Africa de Nord au pătruns în ţările europene, în special în Franţa şi Italia, în număr mare. Dizolvarea Uniunii Sovietice şi celelalte schimbări din Europa de Est au determinat guvernele din Occident să ia atitudine în faţa afluxului masiv de imigranţi din Est. Numeroase atacuri asupra unor străini, printre care şi muncitorii turci, unii dintre ei aflaţi în ţară de peste 20 de ani, au avut loc în noua Germanie unită în 1991 şi 1992.

în Austria, gruparea de dreapta, Partidul Libertăţii, desfăşoară o campanie pentru a împiedica intrarea în ţară a străinilor. O organizaţie comparabilă din Italia, Liga Lombardă, se bucură de o puternică susţinere a electorilor din nordul ţării. Chiar şi în ţările scandinave, multă vreme bastionul liberalismului în relaţiile interrasiale, au apărut grupări de dreapta care se bucură de un sprijin substanţial din partea populaţiei.

în decursul perioadei dintre sfârşitul celui de-al doilea război mondial şi căderea Zidului Berlinului, peste 18 milioane de persoane au emigrat în Germania - sau ceea

ce fusese Germania de Vest. Dar guvernele germane succesive au promovat ideea că ţara lor nu era o ţară de imigraţie. Noţiunea germană de cetăţenie era asociată cu legătura de sânge, nu cu locul naşterii. Copiii „muncitorilor oaspeţi", care nu posedau dreptul la cetăţenie, au prosperat cu toate acestea adesea din punct de vedere eco¬nomic. O dată cu reunificarea Germaniei, unii dintre foştii germani estici au început să manifeste resentimente datorită faptului că sunt mai săraci

decât cei care nu se bucură de aceleaşi drepturi cetăţeneşti ca şi ei (Baldwin-Evans şi Schain, 1995).
Legislaţia adoptată de către parlamentul federal german în 1990 includea câteva măsuri liberale în favoarea drepturilor imigranţilor. De exemplu, imigranţii aveau dreptul să solicite un permis de reşedinţă permanentă după opt ani de şedere în ţară. Legea făcea referinţă totuşi la „străini", în loc să folosească termenul „imigrant". Partidul Verzilor a denunţat această legislaţie ca fiind un produs al „rasismului instituţional", chemând la un „moment de reculegere" în parlament pentru a comemora „victimele viitoare ale acestei legi".
în general în Europa, multe organizaţii pentru drepturile omului şi ale imigranţilor au reacţionat cu neîncredere faţă de ceea ce au considerat a fi o recrudescenţă a rasismului, dublată de încercarea de a construi o „fortăreaţă a Europei". Dar nu toate curentele se îndreaptă în direcţia unei toleranţe în descreştere. Unele organizaţii anti-rasiale s-au dezvoltat puternic în toate ţările la care ne-am referit mai sus, iar majoritatea guvernelor au promovat măsuri menite să ducă la reducerea discriminării.
POSIBILE EVOLUŢII VIITOARE ALE RELAŢIILOR
■ETNICE
Conflictele etnice şi divizările nu sunt nici pe departe limitate la ţările menţionate. După dizolvarea comunismului sovietic, un mare număr de conflicte etnice au izbucnit în republici care făceau parte din fosta Uniune Sovietică, inclusiv în Rusia. Conflictele etnice au luat amploare în unele părţi din India şi Sri Lanka. în Rwanda, în Africa, asemenea antagonisme au produs un război civil tot atât de sălbatic şi de sângeros ca cel din Bosnia, în Europa. Problema acceptării diversităţii etnice a devenit astfel o problemă de importanţă fundamentală pentru societate în ansamblu.
Statele Unite reprezintă naţiunea cea mai diversă din punct de vedere etnic din occident, fiind construită ca o „societate de imigranţi". Modelele posibile ale evoluţiei etnice viitoare apărute acolo au o relevanţă specială pentru potenţialele căi ale schimbării din Europa şi în alte părţi. Au fost sugerate trei modele pentru dezvoltarea relaţiilor etnice în Statele Unite. Unul este asimilarea, ceea ce înseamnă că imigranţii îşi abandonează obiceiurile şi practicile originare, adaptându-şi comportamentul la valorile şi normele majorităţii. Generaţii întregi de imigranţi au fost supuşi presiunilor pentru a fi „asimilaţi" astfel, iar drept rezultat mulţi dintre copiii lor au devenit mai mult sau mai puţin complet „americanizaţi".

Un al doilea model este acela al oalei etnice. în loc ca tradiţiile imigranţilor să fie dizolvate în favoarea celor dominante din rândurile populaţiei preexistente, totul devine un amestec într-o formă nouă, creatoare de structuri culturale. Mulţi au crezut că acesta este rezultatul cel mai de dorit al diversităţii etnice. într-o anumită măsură, acest model este o expresie exactă a evoluţiei culturale americane. Deşi cultura „anglo" a rămas predominantă, în unele privinţe caracterul ei reflectă

impactul numeroaselor grupuri diferite care compun în prezent populaţia americană.
Cel de-al treilea model este cel al pluralismului cultural. Din acest punct de vedere, cca mai potrivită evoluţie este determinarea dezvoltării unei societăţi realmente pluraliste, în care valabilitatea egală a numeroaselor subculturi diferite capătă recunoaştere. Statele Unite reprezintă de multă vreme o societate pluralistă, dar diferenţele etnice au fost în mai mare parte asociate cu inegalităţi decât cu participarea egală, dar independentă, la comunitatea naţională.
în Europa constatăm tensiuni şi opţiuni similare. Majoritatea politicilor guvernamentale oficiale, în Marea Britanie şi în alte părţi, se îndreaptă către prima opţiune, aceea a asimilării. La fel ca şi în Statele Unite, este foarte probabil ca aceasta să se dovedească a fi dificilă, acolo unde minorităţile etnice sunt distincte din punct de vedere fizic de majoritatea populaţiei, aşa cum este cazul antilezilor şi asiaticilor din Marea Britanie. Persistenţa rasismului (adesea instituţionalizat) în Europa face ca noţiunea de oală etnică să aibă o relevanţă foarte limitată.
Liderii celor mai multe minorităţi etnici au subliniat tot mai mult calea pluralismului. Pentru a căpăta un statut „distinct dar egal" sunt necesare eforturi maj ore, iar aceasta pare a fi deocamdată o opţiune destul de îndepărtată. Minorităţile etnice sunt încă percepute de către mulţi oameni ca o ameninţare: o ameninţare pentru slujbele lor, siguranţa lor şi pentru „cultura naţională". Folosirea minorităţilor drept ţap ispăşitor este o tendinţă constantă. în timp ce tinerii din Europa occidentală întreţin asemenea prejudecăţi preluate de la generaţiile vechi, minorităţile etnice din majoritatea ţărilor au de înfruntat un viitor caracterizat prin continuarea discriminării, într-un climat social plin de tensiuni şi anxietăţi.
în privinţa previziunii viitorului, ca şi în trecut, calea cea mai probabilă este un amestec al celor trei tipuri, cu punerea unui accent mai puternic decât înainte de pluralism. Dar ar fi o greşeală să considerăm că pluralismul rezultată doar din normele şi valorile culturale diferite „aduse" într-o altă societate. Diveisitatea culturală a fost, de asemenea, creată prin experienţa grupurilor etnice, pe măsură ce acestea se adaptau mediului social în care se găseau.
REZUMAT
O Unele segmente ale populaţiei formează grupuri etnice în pofida faptului că au în comun anumite caracteristici culturale care le separă de altele din cadrul aceleiaşi populaţii. Etnicitatea se referă la deosebirile culturale care diferenţiază

un grup de altul. Principalele caracteristici care diferenţiază un grup etnic sunt limba, istoria sau strămoşii, religia şi portul sau podoabele. Diferenţele etnice sunt în întregime învăţate, deşi uneori sunt considerate ca fiind „naturale".
© Grupul minoritar este cel ai cărui membri sunt discriminaţi de majoritatea populaţiei dintr-o societate. Membrii grupurilor minoritare au adesea un puternic sentiment al solidarităţii de grup, derivat în parte din experienţa comună referitoare la excludere.

© Rasa se referă la caracteristicile fizice, cum ar fi culoarea pielii, tratate de către membrii comunităţii sau ai societăţii ca fiind semnificative etnie întrucât semnalează caracteristici culturale distincte. Multe credinţe populare legate de rasă au doar o bază mitică. Nu există caracteristici clar determinate conform cărora fiinţele umane pot fi repartizate într-o anumită rasă.
O Rasismul înseamnă atribuirea eronată a caracteristicilor moştenite de personalitate sau comportamente ale indi vidului aspectului său fizic particular. O persoană rasistă este accea care crede că poate fi dată o explicaţie biologică caracteristicilor de inferioritate presupuse a fi deţinute de către persoane dintr-un anumit grup sau altul.
© Substituirea şi folosirea ţapului ispăşitor sunt mecanisme psihologice asociate cu prejudecăţile şi discriminarea. în cadrul substituirii, sentimentele de ostilitate sunt îndreptate împotriva unor obiecte care nu sunt la originea reală a acelor anxietăţi. Oamenii îşi proiectează anxietăţile şi nesiguranţele asupra unor ţapi ispăşitori. Prejudecăţile presupun susţinerea de opinii preconcepute despre un individ sau un grup; discriminarea se referă la comportamentul practic care refuză membrilor unui grup şansele oferite altuia.
© Atitudinile etnice sunt asimilate de către copii din cea mai fragedă vârstă. Ei învaţă, de exemplu, să-i considere pe albi ca fiind superiori negrilor.
© Grupul închis şi accesul privilegiat la resurse sunt o parte importantă a multor situaţii de antagonism etnic. Totuşi, unele dintre aspectele fundamentale ale conflictelor etnice moderne, în special a atitudinilor rasiste ale albilor împotriva negrilor, trebuie înţelese ţinând seama de istoria expansiunii Occidentului şi a colonialismului.
© Exemplele istorice ilustrează variatele moduri în care societăţile au tratat minorităţile etnice, de la sclavie şi apartheid până la acceptarea relativă, cât şi modurile în care au reacţionat aceste minorităţi.
© Imigraţia a dus la existenţa a numeroase grupuri etnice diferite în Marea Britanie, Statele Unite şi alte ţări industrializate. Divizări etnice majore există în Statele Unite, mai ales între albi şi negri. Divizările din Marea Britanie şi din alte ţări europene nu sunt la fel de severe, deşi conflicte serioase au devenit un lucru comun.
© Se pot distinge trei modele în evoluţia posibilă a relaţiilor etnice - primul punând accent pe asimilare, al doilea fiind „oala", iar al treilea pluralismul cultural. Asimilarea: grupurile noi de imigranţi adoptă atitudinile şi limbajul comunităţii dominante. Oala: diferitele culturi şi perspective ale grupurilor etnice dintr-o

societate se contopesc. Pluralismul: grupurile etnice există separat şi participă la viaţa economică şi politică. în ultimii ani s-a pus accentul mai mult pe cea de-a treia dintre aceste soluţii, prin care identităţile etnice diferite sunt acceptate ca fiind la fel de valabile în contextul culturii naţionale generale.
LECTURI SUPLIMENTARE
Frances Abound, Children and Prejudice, (Oxford, Blackwell, 1989). O discuţie asupra formării prejudecăţilor încă din copilărie.

Steven Frasier, The Bell Curve Wars: Race, Intelligence and the Future of America (New York, Basic Books, 1995). O colecţie de articole critice centrate pe afirmaţiile exprimate în cartea lui Murray şi Herrnstein, The Bell Curve.
Geoffrey Harris, The Dark Side of Europe: The Extreme Right Today (Edinburgh, Edinburgh University Press,
1990). O discuţie comparativă asupra apariţiei grupării de extremă dreaptă în Europa contemporană. Trever Jones, Britain's Ethnic Mino¬rities (London, Policy Studies Institute, 1993). O privire asupra grupurilor mino¬ritare în Marea Britanie. David Mason, Race and Ethnicity in Modern Britain (Oxford: Oxford Uni¬versity Press, 1995). O analiză a rolului şi a importanţei rasei şi etnicităţii în societatea britanică contemporană; bazele istorice ale imigraţiei şi diversităţii etnice; probleme etnice ale politicii publice.
TERMENI IMPORTANTI
9
• grup minoritar (sau minoritate etnicaj • rasă
• antagonism etnic
• gândire stereotipă • apartheid
• deplasare • microsegregare
• ţap ispăşitor • ni ¿'7.7 os e<! rcgarc
• proiecţie • macrosegre^are
• personalitate autoritară • asimilare
•grup închis • oala etnică
• alocare de resurse • pluralism cultural
262
10. STATIFICAREA ŞI STRUCTURA DE CLASĂ
CONCEPTE DE BAZĂ
SISTEME DE STRATIFICARE SOCIALĂ
Sclavia • Casta • Stările • Clasa
TEORII DESPRE
STRATIFICARE ÎN SOCIETĂŢILE MODERNE Teoria lui Karl Marx • Teoria lui Max Weber • Teoria despre clasă a lui Erik O lin • Frank Parkin: o abordare weberiană
CLASELE ÎN SOCIETĂTILE OCCIDENTALE DIN PREZENT
Deosebirile de avere şi venit • Venitul
- Diviziunile sociale de clasă
- Schimbări în structurile de clasă

GEN ŞI STRATIFICARE
Diviziuni de clasă şi de gen
MOBILITATEA SOCIALĂ
Studii comparative de mobilitate
- Mobilitatea descendentă
- Mobilitatea socială şi succesul
- Niveluri de mobilitate
- Probleme în studierea mobilităţii sociale
- Propriile tale şanse de mobilitate

SĂRĂCIE ŞI INEGALITATE
Ce este sărăcia? • Sărăcia în prezent

• De ce continuă săracii să fie săraci? • Sărăcia şi dependenţa de ajutorul social • Oamenii fără locuinţe
CLASĂ, INEGALITATE ŞI
COMPETIVITATE
ECONOMICĂ
CONCLUZIE
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI
263
CONCEPTE DE BAZĂ
9 stratificare socială ® elysă » statut » sbiri « ¡»trucîurâ di c!av"i » niobiîiiiJit sociaia
De ce anumite grupuri într-o societate sunt mai avute sau mai puternice decât altele? Cât de inegale sunt societăţile moderne? Cât de multe şanse are cineva provenit dintr-un mediu de jos să ajungă în vârful scării economice? Din ce motive persistă azi sărăcia în ţările bogate? Iată câteva întrebări pe care le avem în vedere şi la care vom încerca să răspundem. Studiul inegalităţilor sociale reprezintă unul dintre cele mai importante domenii ale sociologiei, pentru că resursele materiale la care au acces oamenii determină foarte multe aspecte ale existenţei lor.
SISTEME DE STRATIFICARE SOCIALĂ
O Inegalităţile există în toate tipurile de societate umană. Chiar şi în cele mai simple societăţi, în care variaţiile de bogăţie sau de proprietate sunt practic inexistente, există inegalităţi între indivizi, bărbaţi şi femei, tineri şi bătrâni. Este posibil ca o anumită persoană să aibă un statut superior faţă de alţii, datorită curajului la vânătoare, de exemplu, sau pentru că există credinţa conform căreia ea posedă un acces spe¬cial la spiritele ancestrale. Pentru a descrie inegalităţile, sociologii vorbesc despre STRATIFICAREA SOCIALĂ. Stratificarea poate fi definită drept inegalităţi structurale între diverse grupuri de oameni, Este necesar să ne gândim la stratificare ca la straturile geologice de rocă de la suprafaţa pământului. Se poate considera că societăţile sunt alcătuite din mai multe „straturi" într-o ierarhie, cele mai favorizate aflându-se în vârf, iar cele mai puţin privilegiate în partea de jos.
Se pot distinge patra sisteme de stratificare de bază: sclavia, casta, starea şi clasa. Acestea se află în legătură strânsă una cu alta: de exemplu, sclavia a existai în paralel cu clasele în Grecia şi Roma antică şi în sudul Statelor Unite înainte de Războiul Civil.
Sclavia
Sclavia reprezintă o formă extremă de inegalitate în care unii dintre indivizi sunt literalmente proprietatea altora. Condiţiile legale de proprietate asupra sclavilor au variat în mod considerabil de la o societate la alta. Uneori sclavii au fost lipsiţi de drepturi legale - aşa după cum era cazul în sudul Statelor Unite - în timp ce în alte împrejurări poziţia lor era apropiată de cea a unui servitor.
în Statele Unite, America de Sud şi Insulele Antile, în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea sclavii erau folosiţi în mod aproape exclusiv ca muncitori pe plantaţie şi ca

slugi în casă. în Atena antică, în schimb, ei ocupau multe posturi, unele de mare responsabilitate. Sclavii au fost excluşi din poziţiile politice şi militare, dar erau prezenţi in majoritatea celorlalte titluri de ocupaţii. Unii erau alfabetizaţi şi lucrau ca administratori ai guvernului, mulţi aveau abilităţi de meşteşugari. în Roma, unde grupurile conducătoare aveau o părere nu tocmai bună despre negoţ, sclavii puteau să ajungă extrem de bogaţi prin activităţile lor de afaceri, iar anumiţi sclavi bogaţi aveau propriii lor sclavi. în partea de jos a scării, însă, cei care lucrau pe plantaţii sau în mine, în antichitate erau deseori trataţi cu severitate (Finley, 1968,1980).
Sclavii au provocat în mod frecvent rezistenţa şi lupta celor aserviţi. Istoria este impregnată de răscoale ale sclavilor, prin care uneori au reuşit să se elibereze de sub stăpânire. Sistemele de muncă forţată pentru sclavi - cum ar fi pe plantaţiile - au cunoscut tendinţe instabile; productivitatea înaltă poate fi realizată doar prin intermediul supravegherii constante şi a întrebuinţării metodelor brutale de pedepsire. Sistemele de muncă pentru sclavi au dispărut în parte, datorită luptelor pe care le-au provocat şi în parte datorită faptului că stimulentele economice sau de alt tip îi motivează pe oameni într-o manieră mai benefică decât constrângerea directă. Pur şi simplu, s-a dovedit că sclavia nu era eficientă. Comerţul cu sclavi practicat de puterile occidentale până în secolul al XIX-lea a fost ultimul - dar totodată cel mai răspândit - sistem de comerţ cu sclavi care a existat vreodată. Pentru că libertatea le-a fost acordată sclavilor din America de Nord şi de Sud, cu mai mult de un secol în urmă, sclavia ca instituţie formală a fost treptat eradicată, iar azi a dispărut aproape complet.
Casta
Casta este asociată, mai presus de orice, cu culturile subcontinentului indian. Termenul „castă" în sine nu este de origine indiană, el provenind din portughezul casta, care înseamnă „rasă" sau „rasă pură". Indienii nu au un termen anume pentru a desemna sistemul de castă în ansamblu, ci o varietate de cuvinte care se referă la diferitele aspecte ale acestuia, principalele două fiind vama şi jati. Vama este alcătuită din patru categorii, fiecare ocupând o anumită poziţie din punct de vedere al onoarei sociale. Sub aceste patra grupuri se află „cei care nu trebuie atinşi", situaţi în poziţia cea mai de jos. Jati sunt grupuri definite din punct de vedere local în cadrul cărora sunt organizate rangurile castei. Sistemul de castă este extrem de elaborat, şi variază în structura sa de la o zonă la alta, atât de mult încât nu constituie practic un singur „sistem", ci o diversitate de credinţe şi practici insuficient legate între ele. Doar anumite principii sunt comune. Cei din cea mai înaltă vama, brahmanii, reprezintă cea mai elevată condiţie de puritate, iar cei care nu trebuie atinşi, cea mai de jos. Brahmanii trebuie să evite anumite tipuri de contact cu cei care nu trebuie atinşi, şi doar acestora din urmă le este îngăduit contactul cu animale sau substanţe socotite a fi impure. Sistemul de caste este strâns legat de credinţa hindusă în renaştere, se crede că indivizii care nu reuşesc să respecte ritualurile şi îndatoririle castei lor se vor renaşte într-o poziţie inferioară în următoarea reîncarnare.

Sistemul de castă indian n-a fost niciodată complet static. Cu toate că indivizilor nu le este permis să se mute de la o castă la alta, grupuri întregi îşi pot schimba, şi şi-au schimbat frecvent, poziţia în cadrul ierarhiei castei.
Conceptul de castă este deseori folosit în exteriorul contextului indian, atunci când două sau mai multe grupuri etnice sunt sugerate într-o mare măsură unul din celălalt, şi unde sunt răspândite noţiunile de puritate rasială. în atari circumstanţe, există căsătoriile între grupurile implicate. Atunci când a fost abolită sclavia în statele din sudul SUA, gradul de separare între negri şi albi a rămas atât de puternic încât unii au folosit termenul de „castă" pentru a se referi la sistemul de stratificare. Conceptul de castă a fost de asemenea aplicat Africii de Sud, unde până de curând a fost menţinută segregaţia strictă între negri şi albi, iar căsătoria mixtă sau contactul sexual între ei erau interzise prin lege (vezi capitolul 9, „Etnicitate şi rasă").
Stările
Stările făceau parte din feudalismul european, dar existau şi alte civilizaţii tradiţionale. Stările feudale constau din pături sociale cu obligaţii şi drepturi diferite, ale unora faţă de ceilalţi, unele dintre aceste diferenţe fiind stabilite prin lege. în Europa, starea cea mai înaltă era alcătuită din aristocraţie şi oameni instruiţi,ori proprietarii care însă nu deţineau titluri de nobleţe. O altă stare era formată de cler, care avea un statut inferior, dar poseda diverse privilegii distincte. Cei care alcătuiau ceea ce se numea „starea a treia" erau oamenii de rând - şerbii (robii), ţăranii liberi, negustorii şi meşteşugarii. Spre deosebire de caste, erau tolerate într-un anumit grad căsătoriile mixte şi mobilitatea individuală între stări. De exemplu, oamenii de rând puteau fi făcuţi cavaleri, pentru a li se răsplăti servicii deosebite aduse monarhului; câteodată negustorii puteau cumpăra titluri. Vestigii ale sistemului mai există în Marea Britanie, unde titlurile ereditare sunt încă recunoscute, iar oamenii importanţi de afaceri, funcţionari publici şi alţii, pot fi numiţi cavaleri sau au posibilitatea de a fi înnobilaţi ca semn de recunoaştere a serviciilor pe care le-au adus. "
Stările au avut tendinţa dea se dezvolta în trecut acolo unde exista o aristocraţie tradiţională bazată pe ascendenţă nobilă. în sistemele feudale, cum era cazul Europei medievale, stările erau strâns legate de comunitatea seniorială locală, ele formau un sistem de stratificare locală, nu naţională. în imperiile centralizate, precum China şi Japonia, ele erau organizate pe o bază naţională. Diferenţele dintre stări erau justificate de credinţe religioase, deşi rareori în maniera strictă a sistemului de caste hindus.
Clasa
O Sistemele de CLASĂ diferă în multe privinţe de sclavie, caste sau stări. Patru deosebiri trebuie menţionate în mod special: 1. Spre deosebire de alte tipuri de pături sociale, clasele nu sunt întemeiate pe baza unor prevederi legale sau religioase; calitatea de membru nu se bazează pe o poziţie specificată fie pe cale legală, fie prin cutumă. Sistemele de clasă

sunt în mod tipic mai fluide decât alte tipuri de stratificare, iar graniţele dintre clase nu sunt precis delimitate. Nu există restricţii formale referitoare la căsătoriile între persoane aparţinând unor clase diferite.
2. Clasa unui individ este, cel puţin parţial, dobândită, nu pur şi simplu „dată" la naştere, aşa după cum se obişnuieşte în alte tipuri de sisteme de stratificare. Mobilitatea socială - mişcarea în sus şi în jos în cadrul structurii de clasă - este mult mai obişnuită decât în alte tipuri (în sistemul de castă, mobilitatea individuală de la o castă la alta este imposibilă).
3. Clasele depind de deosebirile economice între grupări de indivizi - inegalităţi în privinţa posesiunii şi controlului resurselor materiale. în alte tipuri de sisteme de stratificare, factorii non-economici (cum ar fi influenţa religiei în sistemul de castă indian) sunt de obicei cei mai importanţi.
4. în alte tipuri de sisteme de stratificare, inegalităţile sunt exprimate în primul rând prin relaţia personală de datorie sau obligaţia - între şerb şi senior, între sclav şi stăpân sau între indivizii din casta superioară şi cei din casta inferioară. Prin contrast, sistemele de clasă funcţionează în principal prin intermediul unor legături la scară mare de tip impersonal. De exemplu, o bază majoră a deosebirilor de clasă se găseşte în inegalităţile de probă şi de condiţii de muncă; acestea îi afectează pe toţi cei aflaţi în categorii ocupaţionale specifice, ca urmare a circumstanţelor economice care tin de economie în ansamblu.
5 J
Putem defini clasa, drept o grupare la scară mare de oameni, care împărtăşesc resurse economice comune, care influenţează puternic stilul de viaţă pe care au posibilitatea să-l ducă. Posesiunea averii, împreună cu ocupaţia reprezintă temeiurile principale ale deosebirilor de clasă. Clasele majore care există în societăţile

Ziceam că ar trebui să luăm într-o zi masa împreună.

occidentale sunt clasa de sus (cei bogaţi, patronii şi industriaşii, şi persoanele cu cele mai înalte funcţii executive - cei care posedă sau controlează în mod direct resursele de producţie); o clasa de mijloc (care include majoritatea angajaţilor gulere albe şi a profesioniştilor); şi o clasă muncitoare (cei care au slujbe de tip gulere albastre şi manuale). în anumite ţări industrializate, cum ar fi Franţa şi Japonia, o a patra clasă- ţăranii (oameni angajaţi în tipuri tradiţionale de producţie agricolă) - a deţinut un loc important. în ţările Lumii a Treia, ţăranii continuă să fie, în general, clasa cea mai numeroasă.
Acum ne îndreptăm atenţia discuţiei asupra teoriilor majore ale stratificării care au fost dezvoltate în sociologie, concentrându-ne în special asupra relevanţei lor pentru societăţile moderne.
TEORIILE DESPRE STRATIFICARE ÎN SOCIETĂŢILE MODERNE
Cele mai influente abordări teoretice sunt cele dezvoltate de către Karl Marx şi Max Weber; majoritatea teoriilor despre stratificare ulterioare sunt influenţate din ideile acestora. Vom analiza de asemenea două teorii ulterioare, avansate de Erik Olin Wright şi Frank Parkin. Ideile lui Marx

şi Weber au avut un impact profund asupra dezvoltării sociologiei, şi au influenţat, de asemeni, multe alte domenii ale disciplinei/Aspecte ale scrierilor lor sunt dezbătute în diferite alte capitole ale cărţii.

Teoria lui Karl Marx

Majoritatea operelor lui Marx s-au preocupat de stratificare, şi îndeosebi, de clasele sociale, dar în ciuda acestui fapt el nu a reuşit să ofere o analiză sistematică a conceptului de clasă. Manuscrisul la care lucra Marx, spre sfârşitul vieţii sale, (publicat ulterior ca parte a operei sale complete, Capitalul) se întrerupe exact în momentul în care îşi punea întrebarea „Ce anume constituie clasa?" Conceptul lui Marx de clasă trebuie astfel să fie reconstituit după conţinutul lucrărilor sale în ansamblu. Având în vedere că diverse pasaje în care el discută despre clasăim sunt totdeauna ferme, au existat numeroase dispute între învăţaţi în legătură cu „ceea ce a avut Marx să spună cu adevărat". Totuşi, trăsăturile esenţiale ale opiniei sale sunt destul de clare.

Natura clasei

Pentru Marx clasa reprezintă un grup de oameni care se află într-o relaţie comună faţă de mijloacele de producţie - mijloacele cu ajutorul cărora îşi câştigă existenţa. înainte de apariţia industriei moderne, mijloacele de producţie constau în primul rând din lucrarea pământului şi uneltele folosite pentru îngrijirea recoltelor sau a animalelor. Prin urmare, în societăţile preindustriale, cele două clase principale

erau cele care deţineau pământul (aristocraţi, mici nobili de ţară sau deţinători de sclavi), şi cei angajaţi în mod activ în exploatarea sa (şerbi, sclavi şi ţărani liberi). în societăţile industriale moderne, devin mai importante fabricile, birourile, maşinăriile, şi averea sau capitalul necesar pentru a le putea cumpăra. Cele două clase principale sunt cele care deţin aceste noi mijloace de producţie - industriaşi sau capitalişti - iar cei care îşi câştigă existenţa vânzându-şi munca acestora - clasa muncitoare, sau, folosind termenul preferat al lui Marx, oarecum arhaic, „proletaristul".

După Marx, relaţia între clase este una de exploatare. în societăţile feudale, exploatarea lua deseori forma transferului direct al produsului de la ţărănime către aristocraţie. Şerbii erau siliţi să dea un anumit procent din producţie aristocraţilor lor stăpâni, sau trebuiau să lucreze lunar un număr de zile pe pământurile seniorilor pentru a produce recolte care erau consumate de către senior şi curtea sa. în societăţile capitaliste moderne, sursa exploatării este mai puţin vizibilă, iar Marx îi dedică multă atenţie, în încercarea de a-i clarifica natura. El socoteşte că, în decursul zilei de lucru, muncitorii produc mai mult decât au nevoie patronii lor pentru a-i răsplăti. Această piusvaloare reprezintă sursa de profit, pe care capitalişti sunt capabili să-l folosească în propriul interes. Un grup de muncitor dintr-o fabrică textilă, să zicem, ar putea produce o sută de costume pe zi. Vânzarea a jumătate din ele oferă un venit suficient producătorului pentru a plăti salariile muncitorilor. Venitul realizat de pe urma vânzării restului de haine este socotit profit.

Marx a fost uimit de inegalităţile pe care le creează sistemul capitalist. Cu toate că în epocile anterioare aristocraţii duceau o viaţă luxoasă,

complet diferită de cea a ţărănimii, societăţile agrare erau relativ sărace. Chiar dacă n-ar fi existat aristocraţie, standardele de trai ar fi fost în mod inevitabil scăzute. însă o dată cu dezvoltarea industriei moderne, bogăţia este produsă la o scară mult peste ceea ce se obţinuse până atunci, cu toate că muncitorii aveau un acces redus la bogăţia pe care o creau prin munca lor. Ei rămân relativ săraci, în vreme ce bogăţia acumulată de clasa proprietarilor sporeşte. în plus, o dată cu dezvoltarea fabricilor moderne şi cu mecanizarea producţiei, munca devine în mod frecvent plicticoasă şi extrem de opresivă. Munca reprezentând sursa bogăţiei noastre este deseori obositoare din punct de vedere fizic şi anostă din punct de vedere mental, ca în cazul unui angajat al unei fabrici a cărui muncă este formată din sarcini de rutină executate, zilnic, într-un mediu neschimbat.

Complexitatea sistemelor de clasă

Conform teoriei lui Marx în societate există două clase principale, dar cei care stăpânesc mijloacele de producţie şi cei care nu le stăpânesc, el recunoaşte că sistemele de clasă actuale sunt mult mai complexe decât sugerează acest model. în plus faţă de cele două clase de bază, există ceea ce Marx denumeşte clase de tranziţie. Există grupuri de clase rămase de la un timp anterior de sistem de producţie, cum ar fi ţărănimea din societăţile moderne.

Marx atrage de asemeni, atenţia asupra fisurilor care se produc în interiorul claselor. Se pot da ca exemple următoarele:

1. în cadrul clasei superioare au loc deseori conflicte între capitaliştii financiari (precum bancherii) şi producătorii industriali.
2. Există divizări ale interesului între oamenii cu mici afaceri şi cu care stăpânesc sau conduc mari corporaţii. Atât unii, cât şi ceilalţi aparţin clasei capitaliste, dar atitudinile care favorizează marile afaceri nu sunt întotdeauna în interesul celor mici.
3. La nivelul inferior al clasei muncitoare, şomerii pe termen lung au condiţii de viaţă mai nefavorabile decât majoritatea muncitorilor. Aceste grupuri sunt adesea alcătuite din minorităţi etnice.

Conceptul lui Marx referitor la clasă ne călăuzeşte către inegalităţile structurate obiectiv ale societăţii. Clasa nu se referă la convingerile pe care le au oamenii în legătură cu poziţia lor, ci la condiţiile obiective care permit unora să beneficieze de un mai mare acces la recompensele materiale decât alţii.

Teoria lui Max Weber

Felul în care abordează Weber stratificarea este întemeiat pe analiza dezvoltată de Marx, dar modificată şi elaborată. Există două deosebiri esenţiale între cele două teorii.

în primul rând, cu toate că Weber acceptă teoria lui Marx conform căreia clasa se bazează pe condiţii economice date, el consideră că pentru formarea clasei o mai mare varietate de factori economici sunt importanţi decât cei acceptaţi de către Marx. După Weber, diviziunile de clasă derivă nu numai din controlul sau lipsa de control a mijloacelor de producţie, ci şi din diferenţele economice care n-au nimic de-a face în mod direct cu proprietatea. Atari resurse includ îndeosebi abilităţile şi

disponibilităţile sau calificările care afectează tipurile de slujbe pe care oamenii sunt capabili să le obţină. Cei care au ocupaţii manageriale sau profesionale câştigă mai mulţi bani, şi au condiţii mai favorabile de muncă, de exemplu, decât cei cu slujbe de „gulere albastre" (muncitori). Calificările pe care le posedă, cum ar fi gradele, diplomele şi abilităţile pe care le-am dobândit îi fac să fie mai „uşor de vândut" decât alţii care nu au astfel de calificări. La un nivel mai ridicat, în rândul muncitorilor „gulere albastre" se află, meşterii pricepuţi care au posibilitatea de a obţine salarii mai mari decât cei semi- sau necalificaţi.
în al doilea rând în afară de clasă, Weber distinge două alte aspecte de bază ale stratificării. Unul dintre ele este denumit de către el statut, iar celălalt partid. De fapt, el a adoptat noţiunea de grup cu statut identic din exemplul stărilor medievale, iar cuvântul pe care îl folosea el în germană {stand) avea ambele înţelesuri.
270
Statutul
O în teoria lui Weber STATUTUL se referă la deosebirile dintre grupuri sociale în ceea ce priveşte onoarea socială sau prestigiul care li se acordă de către alţii. Deosebirile de statut deseori variază în mod independent de diviziunile de clasă, iar onoarea socială poate fi pozitivă sau negativă. Grupurile cu statut privilegiat pozitiv includ tipuri de oameni care se bucură de un înalt prestigiu în cadrul unei ordini sociale date. De exemplu, doctorii şi avocaţii se bucură de un înalt prestigiu în cadrul societăţii britanice. Grupurile de paria sunt grupuri cu acelaşi statut privilegiat dar negativ, supuse discriminării, care le împiedică să profite de pe urma avantajelor accesibile majorităţii celorlalţi. în Europa medievală, evreii reprezentau un grup paria, fiindu-le interzisă participarea la anumite preocupări şi la deţinerea unor poziţii oficiale. Posesiunea unei averi are tendinţa, în mod normal, să confere un statut supe¬rior, dar există şi multe excepţii. Termenul „nobilă sărăcie" se referă doar la un singur exemplu. în Marea Britanie, indivizii din familiile aristocratice se bucură în continuare de o stimă socială considerabilă chiar şi atunci când şi-au pierdut averile. Dimpotrivă, „noii îmbogăţiţi" sunt deseori priviţi cu un anumit dispreţ de către cei cu averile dobândite în timp.
în vreme ce clasa este un dat obiectiv, statutul depinde de evaluările subiective ale deosebirilor sociale. Clasele derivă din factorii economici asociaţi cu proprietatea şi câştigul; statutul este guvernat de diferitele stiluri de viaţă pe care le adoptă grupurile.
Partidul
în societăţile moderne, după cum subliniază Weber, formaţiunea partidului reprezintă un aspect important al puterii, şi poate influenţa stratificarea într-un mod independent de clasă şi statut. „Partidul" defineşte un grup de indivizi care muncesc împreună datorită faptului că au ţeluri, interese sau trecut comun. Marx explica atât diferenţele de statut cât şi organizarea partidului din punctul de vedere al clasei. Weber susţine că nici unul, nici celălalt nu pot fi reduse la diviziunile de clasă, deşi fiecare dintre ele este influenţat de clasă, în schimb ambele pot influenţa circumstanţele economice ale indivizilor şi grupurilor, prin

aceasta afectând clasa. Partidele pot face apel la preocupări care trec peste diferenţele de clasă; de exemplu, partidele pot fi bazate pe afilieri religioase sau pe idealuri naţionaliste. Un marxist ar putea încerca să explice conflictele dintre catolici şi protestanţi în Irlanda de Nord, prin prisma clasei, formate din clasa muncitoare. Un discipol al lui Weber ar Susţine că o atare explicaţie este ineficientă, pentru că mulţi protestanţi aparţin, de asemeni, clasei muncitoare. Partidele la care sunt afiliaţi oamenii exprimă atât diferenţe de clasă, cât şi de religie.
Scrierile lui Weber referitoare la stratificare sunt importante, datorită faptului că ele arată că, pe lângă clasă, există şi alte dimensiuni ale stratificării care influenţează puternic vieţile oamenilor. Majoritatea sociologilor susţin că schema

lui Weber oferă o bază mai flexibilă şi mai sofisticată pentru analizarea stratificării decât cea oferită de Marx.
Ideile dezvoltate de Marx şi Weber continuă să fie folosite în mod extensiv în sociologie azi, deşi rareori nemodificate. Cei care se inspiră din tradiţia marxistă au dezvoltat ideile avansate de Marx; alţii au încercat să prelucreze conceptele lui Weber. Având în vedere că cele două puncte de vedere sunt asemănătoare în multe privinţe, deşi sunt complementare în altele, au apărut câteva modalităţi comune de gândire. Putem da câteva indicaţii referitoare la acestea examinând pe scurt două dintre perspectivele teoretice relativ recente.
Teoria despre clasă a lui Erik Olin
Sociologul american Erik Olin Wright a dezvoltat o poziţie teoretică care este inspirată mult din opera lui Marx, dar încorporează de asemeni, idei din Weber (Wright, 1978, 1985). După Wright, există trei dimensiuni ale controlului asupra resurselor economice în cadrul producţiei capitaliste moderne, iar acestea ne dau posibilitatea de a identifica clasele majore care există.
1. Controlul asupra investiţiilor sau a capitalului.
2. Controlul asupra mijloacelor fizice de producţie (pământ sau fabrici şi birouri).
3. Controlul asupra forţei de muncă.
Cei care aparţin clasei capitaliste au control asupra fiecăreia dintre aceste dimensiuni în cadrul sistemului de producţie. Membrii clasei muncitoare nu deţin control asupra vreuneia dintre ele. între aceste două clase majore, însă, există grupuri a căror poziţie este incertă. Aceşti oameni se află în ceea ce Wright denumeşte poziţii de clasă contradictorii, pentru că ele au posibilitatea de a influenţa anumite aspecte ale producţiei, dar li se interzice controlul asupra altora. Angajaţii - gulere albe şi profesionişti, de exemplu, trebuie să-şi contracteze forţa de muncă cu patroni pentru a-şi câştiga existenţa, în acelaşi fel ca şi muncitorii. Totuşi, în acelaşi timp, ei au grad mai mare de control asupra cadrului de muncă, decât majoritatea celor cu slujbe de tip gulere albastre. Wright denumeşte poziţia de clasă a unor astfel de muncitori „contradictorie", pentru că ei nu sunt nici capitalişti, nici muncitori manuali, deşi au în comun anumite trăsături şi cu unii şi cu alţii.

Frank Parkin: o abordare weberiană
Frank Parkin, autor britanic, a propus o abordare care se inspiră mai puternic din Weber decât din Marx (Parkin, 1971,1979). Parkin este de acord cu Marx, ca şi Weber, că proprietatea asupra mijloacelor de producţie reprezintă baza structurii de clasă. însă, conform opiniei lui Parkin, proprietatea reprezintă doar o singură formă de închidere socială care poate fi monopolizată de către o minoritate şi folosită ca bază a puterii asupra altora. Putem defini închiderea socială drept un proces prin care grupurile încearcă să menţină un control exclusiv asupra resurselor, limitând

accesul la ele. Pe lângă proprietate sau avere, majoritatea caracteristicilor asociate de către Weber cu diferenţele de statut, cum ar fi originea etnică, limba sau religia, pot fi folosite pentru crearea închiderii sociale.
în închiderea socială sunt implicate două tipuri de procese. Excluderea - care se referă la strategiile pe care le adoptă grupurile pentru a-i ţine la distanţă pe cei care nu fac parte din rândurile lor, interzicându-le accesul la resursele valoroase. Astfel sindicatele albilor din SUA în trecut le-au interzis negrilor să devină membri, ca modalitate de a-şi păstra propriile privilegii. Uzurparea - care se referă la încercările, celor mai puţin privilegiaţi, de a dobândi resursele monopolizate anterior de către alţii - ca în cazul negrilor care luptă pentru a dobândi dreptul de a fi membri de sindicat.
Ambele strategii pot fi folosite în mod simultan în anumite circumstanţe. De exemplu, sindicatele au posibilitatea de a se angaja în activităţi împotriva patronilor (făcând grevă pentru a obţine o parte mai mare din resursele unei firmei), dar în acelaşi timp pot exclude minorităţile etnice de la participarea ca membri la acestea. Parkin denumeşte acest lucru închidere dublă. Aici există în mod clar o similitudine între Parkin şi Wright. închiderea dublă are în vedere aproximativ aceleaşi procese ca şi cele discutate de către Wright sub titulatura de poziţii de clasă contradictorii. Ambele noţiuni indică faptul că cei aflaţi în mijlocul sistemului de stratificare îşi îndreaptă privirile într-o oarecare măsură către vârf, dar în acelaşi timp sunt preocupaţi să se distingă de cei aflaţi pe o poziţie inferioară.
CLASELE ÎN SOCIETĂŢILE OCCIDENTALE DIN PREZENT
Unii autori susţin că, în prezent, în societăţile moderne occidentale, clasa a devenit relativ neimportantă. Este, în general, acceptat faptul că în urmă cu un secol şi jumătate, în perioada de început a dezvoltării capitalismului industrial, existau diferenţe majore de clasă. Chiar şi acei care critică cel mai tare gândirea lui Marx recunosc că existau diferenţe considerabile între săracii care munceau şi bogaţii industriaşi care îi angajau. S-a susţinut că, de atunci, inegalităţile materiale au fost într-o mare măsură micşorate în ţările industrializate. Impozitele îndreptate împotriva celor bogaţi, combinate cu ajutoarele sociale pentru cei care nu-şi pot câştiga existenţa cu uşurinţă, au nivelat partea de sus şi cea de jos a scării inegalităţilor. în plus, o dată cu răspândirea educaţiei publice,

cei care au talentul necesar îşi pot găsi calea către nivelurile de sus ale sistemului social şi economic.
Totuşi această imagine este departe de a fi exactă. Influenţa clasei e posibil să fie mai mică decât cea presupusă de Marx, dar există câteva sfere ale vieţii sociale pe care diferenţele de clasă nu le-au atins. Chiar şi diferenţele fizice sunt corelate cu faptul de a fi membru al unei clase. Cei din clasa muncitoare au în medie o greutate la naştere mai scăzută şi rate mai crescute de mortalitate infantilă, sunt mai scunzi la maturitate, mai puţin sănătoşi şi mor la o vârstă mai tânără, decât cei aflaţi

în categoriile clasei superioare. Tipurile majore de dezordine mentală şi de boală fizică, inclusiv maladiile cardiace, cancerul, diabetul, pneumonia şi bronşita sunt mai comune la niveluri mai coborâte ale structurii de clasă decât către partea de sus (Waitzkin, 1986).
Deosebirile de avere şi venit
Marx consideră că maturizarea capitalismului industrial va produce o prăpastie din ce în ce mai mare între bogăţia minorităţii şi sărăcia masei populaţiei. Conform opiniilor sale, salariile clasei muncitoare nu se vor putea niciodată ridica deasupra nivelului de subzistenţă, în vreme ce bogăţia se va acumula în rândul celor care stăpânesc capitalul. La nivelurile cele mai coborâte ale societăţii, îndeosebi printre cei care sunt şomeri în mod frecvent sau permanent, va exista „o acumulare de mizerie, agonie a muncii, sclavie, ignoranţă, brutalitate, degradare morală..." (Marx, 1970, p. 645). Marx avea dreptate, aşa după cum vom vedea, în privinţa persistenţei sărăciei în cadrul ţărilor industrializate şi în cea a anticipării că, inegalităţile la scară mare de avere şi venit, vor continua. Totuşi, el s-a înşelat, presupunând că venitul majorităţii populaţiei va rămâne extrem de scăzut, ca şi atunci când a pretins că o minoritate va deveni din ce în ce mai bogată în comparaţie cu majoritatea. Cei mai mulţi oameni din ţările occidentale, în prezent, trăiesc mult mai bine din punct de vedere material decât grupurile comparabile din vremea lui Marx. Pentru a vedea de ce şi în ce măsură este adevărat acest lucru, trebuie să ne îndreptăm atenţia către schimbările cu privire la distribuţia averii şi a venitului de-a lungul ultimului deceniu.
Averea se referă la toate bunurile pe care le posedă indivizii (acţiuni, conturi în bancă şi proprietăţi cum sunt casele şi pământul; tot ceea ce poate fi vândut). Venitul se referă la salariile care provin din ocupaţiile plătite, plus banii „necâştigaţi" care derivă din investiţii (de obicei dobânzi sau dividende). în timp ce majoritatea oamenilor dobândesc toţi banii de pe urma muncii lor, cei bogaţi dobândesc cea mai mare parte a venitului lor din investiţii.
Averea
• Este dificil de obţinut informaţii credibile despre distribuţia averii. Anumite ţări deţin statistici mai precise decât altele, dar întotdeauna la baza lor stă presupunerea. Cei bogaţi nu-şi declară public întotdeauna întreaga lor avere; deseori s-a făcut observaţia că ştim mult mai multe despre cei săraci decât despre cei bogaţi. Un lucru sigur este cert, faptul

că bogăţia este concentrată în mâinile unui număr redus oameni. în Marea Britanie cei 5% aflaţi pe primele poziţii posedă aproximativ 17% din totalul averilor personale (averi deţinute de către indivizi, nu de organizaţii). Cei 10% care sunt cele mai bogate persoane din populaţie posedă aproximativ jumătate din totalul bogăţiei (vezi tabelul 10.1). Proprietatea asupra acţiunilor şi a obligaţiunilor este mai inegală decât deţinerea de averi în ansamblu. Cei 1 % din cei mai bogaţi oameni din Marea Britanie deţin

aproximativ 75% din acţiunile de corporaţie, deţinute de persoane particulare; cei 5% din cei mai bogaţi posedă peste 90% din totalul acestor acţiuni. Dar în această privinţă s-au produs mai multe schimbări. Aproximativ 25% din populaţie deţine acţiuni, în comparaţie cu 14% în 1986. Multe persoane au cumpărat pentru prima dată acţiuni în timpul programului de privatizare al guvernului conservator. Creşterea este şi mai dramatică atunci când este luată în considerare o perioadă mai lungă, deoarece în 1979 doar 5% din populaţie deţinea acţiuni. Majoritatea acestor posesiuni sunt de dimensiuni mici (valorând mai puţin de 1.000 de £ la preţul din 1991), iar deţinerea instituţională de acţiuni - acţiuni pe care le au companiile la alte firme - creşte mai rapid decât deţinerea individuală de acţiuni. Procentul din valoarea totală a acţiunilor deţinut de indivizi s-a înjumătăţit între 1963 şi 1990 (HMSO 1992).

Tabel 10.1. Distribuţia averii în Marea Britanie

Avere vandabilă	1976	1981	1986	1991	1991
Punctaj din averea deţinută de:					
Cei mai bogaţi 1 %	21	18	18	17	17
Cei mai bogaţi 5%	38	36	36	35	36
Cei mai bogaţi 10%	50	50	50	47	48
Cei mai bogaţi 25%	71	73	73	71	72
Cei mai bogaţi 50%	92	92	90	92	92
Total avere vandabilă (miliarde de lire sterline)	280	565	955	1,711	1,809
Avere vandabilă plus drepturi ocupaţionale şi pensii					
Procentaj din averea deţinută de:	.13	11	10	10	10
Cei mai bogaţi 1 %	26	24	24	23	23
Cei mai bogaţi 5%	36	34	35	33	33
Cei mai bogaţi 10%	57	56	58	57	56
Cei mai bogaţi 25%	80	79	82	83	82
Cei mai bogaţi 50% Total avere vandabilă (miliarde de lire sterline)	472	1,036	1,784	3,014	3,383

Estimările se bazează pe averile persoanelor care au murit în aceşti ani sau, pentru 1993, pe averile declarate prin testament.

Sursa: Departament de taxe şi Impozite. După Social Trends, 1996, p. 111.

în SUA, distribuirea totală a bogăţiei este aproximativ aceeaşi ca şi în Marea Britanie, în timp ce deţinerea de acţiuni de către corporaţii este şi mai concentrată. Mai concret 10% dintre familiile cele mai bogate deţin 90% din totalul acţiunilor aflate pe piaţă şi din activele de afaceri şi 95%

din obligaţiuni, 0,5% (400.000 de familii) dintre cei mai bogaţi deţin 40% din totalul acţiunilor şi obligaţiunilor aflate pe piaţă.
275
Venitul
Una dintre cele mai semnificative schimbări din ţările occidentale de-a lungul ultimului secol a constituit-o creşterea venitului real al majorităţii populaţiei muncitoare (venitul real este constituit de venitul nominal minus efectele inflaţiei, oferind astfel un standard fix de comparaţie de la an la an). Muncitorii, gulere albastre, din societăţile occidentale câştigă acum de trei-patru ori mai mult decât omologii lor, la începutul secolului. Câştigurile relative pentru salariaţii de tip gulere albe, manageri şi experţi au fost uşor mai ridicate. Din punctul de vedere al câştigurilor pe cap de locuitor şi a gamei de bunuri şi de servicii care pot .fi cumpărate, majoritatea populaţiei din Occident astăzi sunt cu mult mai bogaţi, decât au fost anterior majoritatea oamenilor în decursul istoriei. Unul dintre cele mai importante motive ale creşterii veniturilor este productivitatea din ce în ce mai mare - randament pe cap de muncitor — care a fost atinsă prin dezvoltare tehnologică în industrie. Valoarea bunurilor şi serviciilor produse pe cap de muncitor a sporit relativ continuu, cel puţin în anumite industrii, după anii 1900.
Cu toate acestea, la fel ca şi în cazul averii, distribuţia venitului rămâne inegală, 20% dintre familiile de frunte au primit în 1994jumătate din venitul total al populaţiei. Primii 5% dintre cei care dobândesc venit în SUA primesc 11,6% din venitul total; 20% dintre cei cu cele mai mari venituri obţin 44,6%; iar 20% dintre cei cu cele mai mici venituri primesc doar 4,4%. Câştigurile medii neimpozitate ale celei de-a cincea părţi alcătuite din cei mai săraci cetăţeni din SUA au scăzut cu aproximativ 5% în perioada 1977-1992. în aceaşi perioadă, a cincea parte formată din cei mai bogaţi cetăţeni ale căror venituri neimpozitate au crescut cu 9% - iar povara fiscală asupra acestora era mai mică în 1992 decât fusese în 1977.
O Să privim acum STRUCTURA DE CLASĂ, modelul de diviziune de clasă din Marea Britanie, făcând pe parcurs, câteva comentarii despre alte ţări.
Diviziunile sociale de clasă
Clasa superioară
Clasa superioară în societatea britanică este alcătuită dintr-un număr relativ mic de indivizi şi familii care posedă cantităţi considerabile de proprietăţi - faptul de a-i considera drept procentul de 1% dintre cei mai avuţi bogătaşi oferă un ghidaj statistic aproximativ. Există tendinţa de a se face divizări de statut foarte clare în interiorul clasei superioare între „noii îmbogăţiţi" şi cei cu averi moştenite. Familiile a căror proprietate s-a moştenit de-a lungul mai multor generaţii deseori îi privesc cu dispreţ pe cei care ău făcut averi. Cu toate că în anumite contexte s-ar putea amesteca, cei care provin din zone sociale modeste constată că sunt excluşi din majoritatea cercurilor din care fac parte bogaţii, cu averi moştenite.
Aşa după cum subliniază atât Marx, cât şi Weber, proprietatea conferă putere, iar membrii clasei superioare sunt reprezentaţi în mod

disproporţionat la nivelurile superioare de putere. Influenţa provine, în parte din controlul direct al capitalului
276
industrial şi financiar, şi în parte din accesul lor la poziţii de frunte ocupate în cadrul sferelor politice, educaţionale şi culturale.
Jobn Scott a descris cele trei sectoare ale clasei superioare din secolul al XIX-lea: marii proprietari de pământ, antreprenorii financiari şi industriaşii (Scott, 1991). Primii se considerau o aristocraţie, dar treptat au extins această etichetare şi la membrii cei mai prosperi ai grupurilor financiare. Industriaşii, din rândul cărora mulţi aveau întreprinderile localizate în nord, erau ţinuţi, şi într-o oarecare măsură se ţineau singuri, la distanţă. O dată cu trecerea timpului şi pe măsura sporirii averii, ei au devenit tot mai acceptaţi de către celelalte două sectoare. La sfârşitul secolului, industriaşii dobândiseră cote-parte în proprietăţi funciare, bănci şi companii de asigurare, iar latifundiarii îşi suplimentau venitul cu câştiguri obţinute din funcţiile de conducere ale companiilor industriale.

- Iar când ne-dm întors atât Ferrari-ul cât şi Rolls-ul s-au gripat. Zi şi tu, Sar ah, nu-i ceva tipic pentru poarta mea nefericită"?
Scott susţine că fuziunea unor grupări diferite din cadrul clasei superioare a continuat pe parcursul secolului al XX-lea - deşi anumite conflicte şi divizării persistă deseori. De exemplu, conducătorii financiari din City-ul londonez au deseori divergenţe cu şefii corporaţiilor; politică de pe urma căreia un anumit grup beneficiază, nu îl favorizează întotdeauna pe celălalt. în prezent latifundiarii au dispărut în mare parte ca segment separat al clasei superioare. Multe dintre vechile proprietăţi funciare au devenit proprietate publică; singurii care îşi pot permite să-i conducă pe alţii în maniera tradiţională sunt cei care au obţinut capital prin alte mijloace.
Clasa de mijloc
Expresia clasa de mijloc desemnează oameni care au diferite ocupaţii. Con¬form unor observatori, majoritatea populaţiei din Marea Britanie din prezent face parte din această clasă, datorită faptului că proporţia de servicii de tip gulere albe a crescut semnificativ în comparaţie cu cele de tip gulere albastre (vezi capitolul 12, ..Munca şi viaţa economică").
277
Există trei sectoare distincte în interiorul clasei de mijloc. Vechea clasă de mijloc este alcătuită din patronii independenţi posesori ai unor mici afaceri, proprietari de magazine locale şi mici ferme.
Procentajul de oameni care sunt stăpânii propriilor afaceri a scăzut. Totuşi, în ultimii 50 de ani, această tendinţă s-a inversat. în 1981, 6,7% din forţa de muncă era alcătuită din persoane neangajate. In 1991 această cifră se ridicase la 10%. Un stadiu a luat în considerare ceea ce facea în 1991 un grup de persoane care în 1981 erau propriii lor patroni. Nu toţi ocupau un loc pe piaţa muncii, iar dintre aceştia doar două treimi continuau să fie neangajaţi (Fielding, 1995).
Chiar şi atunci, în acea perioadă, există posibilitatea ca ei să fi fost implicaţi în mai multe afaceri.

Micile afaceri sunt cu mult mai instabile decât cele mari, iar majoritatea eşuează în interval de doi ani de la iniţierea lor. Doar 20% dintre cei care au demarat o afacere într-un an, în Marea Britanie, continuă să fie în activitate după cinci ani. Micile firme şi magazine sunt deseori incapabile să concureze în mod eficient cu companiile mari, cu supermarket-urile şi cu reţelele de restaurante. Dacă vechea clasă de mijloc nu s-a restrâns aşa cum preconizau unii (inclusiv Marx), acest lucru se întâmplă din pricina faptului că există un număr mare de oameni care doresc să încerce o afacere pe cont propriu. în acest fel, majoritatea celor care renunţă la afaceri sunt înlocuiţi de către alţii. Bărbaţii şi femeile care au afaceri mici sunt înclinaţi să aibă o viziune socială şi politică extrem de distinctă. în anumite ţări, precum Franţa, mulţi au fost suporterii persistenţi ai partidelor politice ale extremei drepte.
Clasa mijlocie de sus este formată în principal din cei care deţin posturi de manageri sau experţi. Această categorie include mulţi indivizi şi familii, iar generalizarea cu privire la atitudinile şi viziunea lor poate fi riscantă. Majoritatea au avut parte de o formă sau alta de educaţie superioară, iar procentul celor care au vederi liberale despre problemele sociale şi politice, mai ales în rândul grupurilor profesionale, este destul de ridicat.
Sociologul de la Oxford, John Góldthorpe preferă termenul „clasă de servicii" în schimbul „clasei mijlocii de sus". Clasa de servicii se referă la lucrătorii profesionişti, manageriali şi tehnici, o categorie care, aşa după cum vom vedea mai târziu, se extinde în societăţile moderne. Termenul este deconcertant; Goldthorpe nu se referă la lucrătorii aflaţi în sectorul de servicii, ci îi desemnează pe lucrătorii care „oferă servicii" pentru necesităţile angajaţilor - care oferă un aparat administrativ pentru administrarea afacerilor sau organizaţiilor lor. Ei oferă cunoştinţe specializate şi know-how (pricepere) managerial; în schimb, se bucură de privilegii care includ salarii mari, siguranţa locului de muncă şi sporuri la salarii cum ar fi drepturi la pensii private, însă de-a lungul ultimilor două decenii, datorită faptului că firmele se dispensează de lucrători în încercarea de a deveni mai competitive, condiţiile economice ale clasei de servicii au devenit instabile, anumite grupuri îndreptându-se către condiţia în care sunt patronii propriilor afaceri.

Clasa mijlocie de jos este o categorie heterogenă, care include oameni ce lucrează ca funcţionari, reprezentanţi de vânzări, profesori, infirmiere şi alţii. In cea mai mare parte, în ciuda fuziunii unora dintre condiţiile lor de muncă, majoritatea membrilor clasei mijlocii de jos au atitudini politice şi sociale diferite de ale majorităţii lucrătorilor de tip gulere albastre. Caracterul divers al clasei de mijloc în ansamblu este prins într-o oarecare măsură de concepte precum cele oferite de către Wright şi Parkin. Membrii clasei mijlocii sunt puşi în situaţii „contradictorii" de „închidere dublă" în sensul că sunt prinşi între presiuni şi influenţe conflictuale. De exemplu, mulţi oameni din clasa mijlocie de jos se identifică cu aceleaşi valori ca şi cei aflaţi în funcţii mai bine plătite, dar e posibil să realizeze că trăiesc din venituri aflate sub cele ale muncitorilor manuali, mai bine plătiţi.

Clasa muncitoare
Clasa muncitoare, de tip gulere albastre este alcătuită din cei care au ocupaţi, manuale. Ca şi în cazul clasei de mijloc, există tendinţa către diviziuni marcate în cadrul clasei muncitoare în ansamblu. O sursă importantă a unor atari divizări este nivelul aptitudinilor. Clasa muncitoare de sus, alcătuită din muncitori calificaţi, a fost considerată în mod frecvent drept o „aristocraţie a muncii", membrii săi având venituri, condiţii de muncă şi o siguranţă a slujbei superioare celor care au alte ocupaţii de tip gulere albastre. Cu toate că anumite aptitudini au fost subminate de dezvoltările tehnologice, iar poziţia muncitorilor încadraţi în ocupaţiile respective a devenit mai fragilă - cum este cazul tipografilor - în ansamblu, circumstanţele economice ale muncitorilor calificaţi au devenit mai favorabile în ultimii ani. în multe meserii, câştigurile lor au rămas relativ mari, iar posturile lor stabile; ei au fost mai puţin afectaţi de nivelurile sporite de şomaj decât cei angajaţi în slujbe de tip gulere albastre, mai puţin calificate.
Clasa muncitoare de jos este alcătuită din cei aflaţi în slujbe necalificate sau semi-calificate, pentru care e nevoie de o minimă pregătire. Majoritatea acestor slujbe oferă venituri şi siguranţa locului de muncă, inferioare ocupaţiilor calificate.
Ocupaţiile clasei muncitoare diferă, ele putând fi cu normă întreagă sau cu program redus, dar au şi grade diferite ale siguranţei locului de muncă. O distincţie între zonele centrale şi cele periferice ale economiei ajută la clasificarea acestei probleme. Sectoarele centrale sunt cele în care muncitorii au slujbe cu normă întreagă, obţinând câştiguri relativ mari şi se bucură de siguranţa locului de muncă pe termen lung. Sectoarele periferice sunt cele în care locurile de muncă sunt nesigure, câştigurile scăzute şi există un procent ridicat de muncitori cu jumătăţi de normă. în sectoarele centrale predomină muncitorii calificaţi şi un procent de angajaţi semi- şi necalificaţi (în marea lor majoritate bărbaţi de rasă albă) - sectoare care sunt totodată sindicalizate. Alţii se află în sectorul periferic, unde nivelul de sindicalizare este scăzut.

Subclasa
O linie majoră de demarcaţie în cadrul clasei muncitoare este trasată între majoritatea etnică şi minorităţile lipsite de privilegii - care alcătuiesc o subclasă. Membrii subclasei au condiţii de muncă şi standarde de viaţă considerabil mai slabe decât majoritatea populaţiei. Mulţi se numără printre şomerii pe termen lung sau care nu au slujbe permanente. în Marea Britanie, negrii şi asiaticii simt reprezentaţi în mod disproporţionat în subclasă. în anumite ţări europene, muncitorii imigranţi care şi-au găsit slujbe în perioade mai prospere acum douăzeci de ani formează acum o mare parte a acestui sector al clasei muncitoare. De exemplu, este cazul algerienilor din Franţa şi a imigranţilor turci din Germania de Vest.
Natura subclaselor a fost puternic dezbătută în sociologie. O mare parte a acestor dezbateri s-a concentrat pe SUA, îndeosebi în ceea ce priveşte poziţia negrilor săraci care trăiesc în anumite zone din oraş. William Julius Wilson a afirmat că populaţia neagră din SUA s-a divizat în două.

în The Declining Significance of Race*, care se bazează pe cercetări efectuate la Chicago, Wilson susţinea că o clasă de mijloc de negri bine reprezentată-muncitori de tip gulere albe şi profesionişti - a luat fiinţă în SUA în ultimii 30-40 de ani. Wilson afirma că nu toţi afro-americanii continuă să locuiască în ghetouri urbane, iar cei care au rămas sunt ţinuţi acolo nu atât de discriminarea activă, cât de factorii economici - cu alte cuvinte, de clasă şi nu de rasă. Vechile bariere rasiste dispar; negrii sunt stabiliţi în ghetouri ca urmare a dezavantajelor economice (Wilson, 1978).

Lucrarea lui Wilson a generat o controversă care continuă cu îndârjire şi azi. Scriitorul politic conservator, Charles Murray, a fost de acord cu existenţa unei subclase negre în majoritatea marilor oraşe. însă, conform opiniei lui Murray, afro- americanii se află la limita de jos a societăţii ca rezultat al însăşi politicii de asistenţă socială menite să-i ajute să-şi îmbunătăţească situaţia. Oamenii devin dependenţi de ajutoarele sociale şi îşi construiesc o „cultură a sărăciei" în jurul unei atari dependenţe de asistenţa socială. După aceea ei au puţine stimulente pentru a găsi slujbe pentru a-şi construi comunităţi solide sau a-şi întemeia căsătorii stabile (Murray, 1984).

în replică la pretenţiile lui Murray, Wilson şi-a reiterat şi extins argumentele anterioare, folosind din nou cercetări efectuate la Chicago, Deplasarea multor albi din oraşe către suburbii, declinul industriilor urbane, şi alte probleme economice urbane, sugera el, au condus la rate înalte ale şomajului în rândurile bărbaţilor afro- americani. Formele de dezintegrare socială asupra cărora a atras atenţia Murray, inclusiv procentul ridicat de mame negre necăsătorite au fost explicate de către Wilson din punctul de vedere al restrângerii fondului disponibil de bărbaţi „ce se pot căsători" (angajaţi).

Ulterior Murray şi-a aplicat sistemul la Marea Britanie (1990). După el, nu există însă o subclasă clar definită în Marea Britanie, dar se dezvoltă rapid. Ea va include nu numai membri ai minorităţilor etnice, ci şi albi provenind din zonele sărace

* Declinul semnificaţiei rasei {n.t).

în care avansează dezintegrarea socială. Opera lui Murray a fost criticată însă puternic de către alţi sociologi care lucrează în această ţară.

Vom lua în considerare mai târziu validitatea pretenţiilor lui Murray. Mai întâi, însă, examinăm schimbările care îi afectează pe cei aflaţi la niveluri superioare ale structurii de clasă.

Schimbări în structurile de clasă

Descompunerea clasei superioare?

Aşa după cum am observat, clasa superioară (asemenea tuturor celorlalte grupe de clasă, a fost întotdeauna divizată intern. Insă anumiţi autori au susţinut că, clasa superioară a ajuns atât de dezintegrată încât a dispărut efectiv, din punctul de vedere al categoriei de clasă definită. In secolul al XIX-lea şi la începutul acestui secol, afirmă ei, faptul de a fi membru al clasei superioare sé baza pe deţinerea de proprietăţi - afaceri, organizări financiare sau pământ. Astăzi, aşa cum s-a men¬ţionat, pământul nu mai reprezintă o sursă semnificativă de putere, iar economia este dominată

de mari corporaţii, care nu sunt proprietatea unor indivizi. Ele au mii de acţionari, care au o influenţă redusă asupra gestionării companiilor. Controlul marilor corporaţii este deţinut de directorii lor, care nu deţin în proprietate firmele pe care le conduc: ei sunt doar nişte angajaţi de tip gulere albe sau profesionişti cu înalte calificări.
Astfel în cadrul schemei lui John Goldthorpe a claselor în societăţile moderne nu există o clasă superioară, ci doar o „clasă de servicii", alcătuită, la cele mai înalte niveluri ale sale, din manageri de afaceri, profesionişti sau administratori eu înalte calificări. Alţi autori au atras atenţia asupra fenomenului de deţinere instituţională a acţiunilor (vazi capitolul 12, „Munca şi viaţa economică") care accentuează o deplasare de la importanţa deţinerii private de acţiuni. Un procent ridicat de acţiuni sunt deţinute în prezent de către companii de asigurări, fonduri de pensii şi trusturi sindicale, iar acestea deservesc segmente semnificative ale populaţiei. De exemplu, jumătate din populaţia Marii Britanii a investit azi în scheme de pensionare private.

Cu toate acestea, opinia conform căreia nu mai există o clasă de superioară distinctă este îndoielnică. John Scott, la a cărui analiză a naturii schimbătoare a clasei superioare s-a făcut referire anterior, a susţinut că, în prezent, clasa superioară şi-a schimbat forma, dar îşi păstrează poziţia distinctă. Ea este alcătuită din oameni uniţi prin. ceea ce el numeşte „o constelaţie de interese" de puterea marilor afaceri. Executivii de rang înalt din cadrul marilor corporaţii pot să nu deţină companiile pe care le conduc, dar deseori ei sunt capabili să acumuleze acţiuni, iar acestea îi leagă atât de antreprenorii de stil vechi cât şi de „capitaliştii financiari". Aceştia, o categorie care include oameni care conduc companii de asigurări şi alte organizaţii care sunt distinşi acţionari instituţionali, reprezintă baza clasei superioare în prezent.

Experţii, managerii, administratorii
Numărul în creştere al persoanelor care lucrează în slujbe ca experţi, manageri şi administratori este legat de importanţa organizaţiilor la scară mare din societăţile moderne (vezi capitolul 11, „Organizaţii moderne"). Este, de asemeni, în relaţie cu sporirea numărului persoanelor care lucrează în sectoarele economiei în care statul joacă un rol major - de exemplu, în guvern, educaţie, sănătate şi asistenţă socială. Chiar dacă privatizarea s-a extins, în 1994 aproximativ 28% din forţa de muncă lucra în întreprinderi aflate în proprietatea statului. Majoritatea oamenilor care au ocupaţii profesionale - doctori, contabili, avocaţi şi aşa mai departe - sunt de fapt angajaţi ai statului.
Experţii, managerii şi administratorii de nivel superior îşi dobândesc poziţia în mare parte datorită „acreditivelor" lor: grade, diplome şi alte calificări. în ansamblu, ei se bucură de cariere relativ sigure şi bine plătite, iar separarea lor de oamenii cu slujbe nemanuale, de rutină, a devenit mai pronunţată în ultimii ani. Unii i-au considerat pe experţi şi celelalte grupuri superioare de tip gulere albe, ca ajungând să alcătuiască o clasă specifică, „clasa managerială expertă". Gradul de

diviziune între ei şi lucrătorii de tip gulere albastre, însă, nu pare a fi destul de adânc sau de marcant pentru a justifica o atare poziţie.

Gulere albe, gulere albastre: feminizarea şi proletarizarea

în prezent, mult mai mulţi oameni au slujbe nemanuale decât înainte; dar o problemă amplu discutată în sociologie este dacă ei au devenit sau nu prin aceasta o „clasă de mijloc". Aici sunt implicate două aspecte. întâi, multe dintre slujbele nemanuale, de rutină care au fost create sunt deţinute de femei. A avut loc un proces de ceea ce a ajuns să fie denumit, oarecum timid, feminizare a muncii de tip gulere albe, de rutină. Aşa după cum vom vedea, problema clasei şi a genului este mai complexă.

în al doilea rând, condiţiile de muncă pentru mulţi oameni care deţin atari slujbe au ajuns degradate sau decalificate - calificările pe care le solicitau de obicei slujbele de la lucrători au devenit demodate, pe măsură ce au fost introduse maşinăriile care au preluat unele dintre atribuţiile lor. Acest lucru se aplică, de exemplu, muncii de secretariat din birouri; calcularea, scrierea şi abilităţile organizaţionale au fost parţial înlocuite prin introducerea maşinilor de scris, a maşinilor de calculat, a aparatelor de fotocopiat şi mai recent, a computerelor.

Feminizarea şi decalificarea sunt, de fapt, legate în mod direct. De exemplu, cu cât procentul de oameni care deţin posturi de funcţionari şi de secretariat a crescut, cu atât a sporit procentul de femei în aceste ocupaţii - şi au devenit mai rutinate aceste ocupaţii. De asemeni, femeile depăşesc cu mult numărul bărbaţilor în posturile de la niveluri inferioare în sectorul în extindere al marketingului, al industriilor cu amănuntul şi de divertisment. Slujbe precum cele de asistent de vânzări, sau casieră de magazin sunt, în mare măsură ocupate de femei.

în cadrul apreciatului său studiu Labour and Monopoly Capital*, scris în urmă cu aproape două decenii, Harry Braverman susţinea că majoritatea slujbelor de rutină de tip gulere albe au ajuns decalificate într-o asemenea măsură încât ele se deosebesc acum într-o mică măsură de munca manuală. Departe de teza conform căreia din ce în ce mai mulţi oameni ajung în clasa de mijloc, ceea ce vedem aici, se spune, este un proces de „proletarizare". Aceste scopuri sunt lăsate unei clase muncitoare în expansiune, care trebuie văzută ca incluzând multe slujbe „nemanuale" Braverman, 1974).

Majoritatea sociologilor sunt de părere că Braverman a exagerat. Anumite ocupaţii au devenit recalificate, şi nu decalificate, o dată cu înaintarea schimbărilor :ehnologice - este nevoie de o calificare superioară, nu inferioară. Acest lucru este adevărat, de exemplu, în privinţa anumitor slujbe afectate de introducerea computerelor (deşi altele sunt degradate de acelaşi proces). în plus, clasa socială a unui individ căsătorit depinde, de asemeni, de slujba soţiei. Femeile care au slujbe ::emanuale de rutină sunt deseori căsătorite cu bărbaţi ce deţin posturi mai înalte de :ip gulere albe: familia în ansamblu aparţine clasei de mijloc.

Studiile despre slujbele de tip gulere albe de rutină, şi despre lucrătorii care le deţin, au produs rezultate oarecum contradictorii în privinţa ideii de proletarizare. Rosemary Crompton şi Gareth Jones (1984) i-au studiat

pe lucrătorii de tip gulere albe dintr-o bancă, din cadrul autorităţii locale şi din companiile de asigurări. Ei au descoperit că funcţionarele aveau mai puţine şanse de a fi promovate în posturi superioare, de tip gulere albe, decât bărbaţii. Cea mai mare parte a slujbelor studiate iu fost socotite de către ei ca fiind proletarizate: muncitorii urmează pur şi simplu un s et de rutine, fără prea multe iniţiative. Bărbaţii au de cele mai multe ori posibilitatea ie a evita astfel de slujbe, în vreme ce majoritatea femeilor nu pot face acest lucru; iin acest motiv, s-au degradat mai ales slujbele de tip gulere albe pentru femei.
Gordon Marshall et al. (1988) critică aceste concluzii, ca şi opiniile lui Braverman. Hi au intervievat bărbaţi şi femei cu o varietate de preocupări şi i-au întrebat dacă slujbele lor necesită în prezent mai multe aptitudini decât în momentul în care s-au angajat. Ei au descoperit că doar 4% au pretins că munca loc necesită mai puţine deprinderi, iar proporţia nu era prea diferită pentru slujbele femeilor în comparaţie :u celelalte slujbe de tip gulere albe. Ei au tras concluzia că lucrătorii de tip gulere albe continuă să aibă o mai mare autonomie în cadrul slujbelor lor decât majoritatea .ucrătorilor manuali, din punctul de vedere al conştiinţei de clasă, ei au mai multe sanse de a se considera „clasă de mijloc" decât lucrătorii manuali.
Schimbări care afectează clasa muncitoare
Aşa după cum se va discuta pe parcursul capitolului, societatea britanică, la fel :a şi alte ţări industrializate, posedă un număr considerabil de oameni săraci. însă, majoritatea indivizilor care au ocupaţii de tip gulere albastre nu mai trăiesc în sărăcie.
* Munca şi capitalul monopolist (n.t.).

Aşa după cum s-a menţionat mai devreme, venitul lucrătorilor manuali a crescut considerabil de la începutul secolului. Acest standard de viaţă în creştere este exprimat în disponibilitatea sporită a bunurilor de consum pentru toate clasele. Aproximativ 50% din lucrătorii de tip gulere albastre sunt acum proprietarii caselor în care locuiesc. Automobile, maşini de spălat, televizoare şi telefoane sunt deţinute de un procent extrem de mare de familii.
Fenomenul abundenţei de care se bucură clasa muncitoare sugerează încă o cale posibilă către o „societate de clasă mai mijlocie". Poate că, aşa după cum lucrătorii de tip gulere albastre devin mai prosperi, ei devin mai de clasă mijlocie? Această idee, împreună cu înclinaţia caracteristică a sociologului pentru anumite denumiri stânjenitoare, a ajuns să fie cunoscută sub numele de teză a îmburghezirii. îmburghezirea înseamnă „a deveni mai burghez"; ca un termen mai marxist pentru „a deveni mai clasă de mijloc".
în anii 1960, John Goldthorpe şi colegii săi au întocmit ceea a devenit un studiu extrem de bine cunoscut al ipotezei îmburghezirii. Bazându-se pe interviurile cu muncitori din industria de maşini şi cea chimică din oraşul Luton, studiul a fost publicat în trei volume. Deseori a fost denumit studiul Affluent Worker* (Goldthorpe et al. 1968-1969). Au fost studiaţi un total de 229 de lucrători manuali, împreună cu 54 de lucrători de tip gulere albe (pentru comparaţie). Mulţi dintre lucrătorii de tip gulere

albastre migraseră în domeniul unor slujbe bine plătite; în comparaţie cu majoritatea celorlalţi lucrători manuali, ei erau de fapt foarte bine plătiţi şi câştigau mai mult decât majoritatea lucrătorilor de tip gulere albe de categorie inferioară.
Rezultatele studiului, în opiniiile autorilor săi, erau clare: teza îmburgheziriii este falsă. Aceşti lucrători nu se aflau pe cale de a deveni clasă de mijloc. Ei aveau ceea ce Goldthorpe şi colegii săi denumeau o atitudine „instrumentală" faţă de munca lor: o considerau un mijloc de atingere a unui scop, scopul de a câştiga salarii mari. Munca lor era mai mult neinteresantă şi nu aveau o legătură directă cu ea. Totuşi ei nu se asociau cu lucrătorii de tip gulere albe în timpul lor liber, şi nu aspirau să urce pe scara socială; banii pe care îi câştigau erau dirijaţi către diferite tipuri de bunuri şi posesiuni.
în anii următori, nu au mai fost întreprinsă nici o cercetare strict comparabilă, şi nu este clar în ce măsură concluziile ia care au ajuns Goldthorpe et al. rămân valabile, presupunând că la vremea respectivă aveau această calitate. S-a convenit că vechile comunităţi tradiţionale ale clasei muncitoare au avut tendinţa de a deveni fragmentate, ori s-au distrus complet, o dată cu declinul industriei manufacturiere şi cu impactul societăţii de consum. însă rămâne o problemă deschisă gradul în care s-a produs o atare fragmentare.
Diviziunile în cadrul clasei muncitoare reflectă contrastele dintre familii, nu doar dintre indivizi. Lucrarea lui Ray Pahl, Divisions ofLabour** (1984) reprezintă un studiu efectuat asupra familiilor din clasa muncitoare din Isle of Sheppey, din Kent.
* Lucrătorul bogat (n.t).
** Diviziunea muncii (n.t.).

El a descoperit existenţa unei schisme între familiile „legate în slujbe" şi cele „sărace în slujbe". Prima denumire se referă la o situaţie în care doi sau mai mulţi membri ai unei familii au slujbe stabile; astfel de persoane au tendinţa de a fi proprietarii locuinţelor pe care le ocupă şi au un stil de viaţă confortabil. Pe de altă parte, cei care aparţin unor familii „sărace în slujbe" au dificultăţi în a-şi asigura hrana pentru existenţă.
în general, ar fi dificil de susţinut faptul că stratificarea din interiorul clasei muncitoare, ca şi cea dintre clase, a ajuns să depindă nu doar de deosebirile ocupaţionale, ci şi de diferenţele în ceea ce priveşte consumul şi stilul de viaţă. Societăţile moderne au devenit în anumite privinţe importante societăţi de consum angrenate în dobândirea bunurilor materiale. în unele privinţe, o societate de consum este o „societate de masă", în care diferenţele de clasă sunt, într-o oarecare măsură, depăşite; astfel, oamenii care provin din medii de clasă diferite pot urmări programe identice de televiziune, de exemplu. Cu toate acestea, diferenţele se pot intensifica prin intermediul unor variaţii ale stilului de viaţă şi de „gust" (Bourdieu, 1986).
Dilema subclasei
A rămas o problemă deschisă ideea conform căreia tendinţele către formarea unei subclase au progresat atât de mult în Marea Britanie şi Europa după cum pretinde Murray. Lydia Morris relatează despre

cercetările pe care le-a întreprins în Hartlepool, în partea de nord-est a Angliei. O subclasă are şanse să dezvolte în zone ale Marii Britanii unde a existat un declin al industriei manufacturiere şi o creştere la scară mare a şomajului. Hartlepool este o astfel de zonă.
Morris a studiat trei grupuri de muncitori şomeri: primul era alcătuit din cupluri în care bărbatul fusese angajat vreme de cel puţin 12 luni; cel de-al doilea din cupluri in care bărbatul avusese aceeaşi slujbă în ultimele 12 luni; iar cel de-al treilea din cupluri în care bărbatul începuse o nouă slujbă în ultimele 12 luni. Persoanele studiate erau în majoritate, de rasă albă. Morris atrage atenţia asupra faptului că şomajul în Marea Britanie nu reprezintă o problemă atât de „neagră" ca în SUA.
Din punctul de vedere al includerii sociale - dacă indivizii sau familiile au puncte de sprijin pe care se bazează - Morris nu a descoperit foarte multe diferenţe între :ele trei grupuri. Cei care fuseseră şomeri timp de mai mult de un an, continuau să fie preocupaţi de căutarea unei slujbe; ei nu creaseră o cultură anti-muncă. Situaţia acestor bărbaţi rezultă dintr-un declin economic pe termen lung al zonei respective, din lipsă de calificare şi o absenţă relativă a contactelor infórmale bazate pe relaţiile ie colegialitate în cadrul slujbei, care astfel i-ar fi putut ajuta să găsească slujbe la nivel local. însă Morris a descoperit că majoritatea şomerilor pe termen lung aveau parteneri care erau, de asemenea, şomeri şi aveau cel mai ridicat procentaj de prieteni şomeri. Cu toate acestea, ea a ajuns la concluzia că „Nu există o dovadă directă în studiul meu despre o cultură distinctă a «subclasei»" (Morris, 1993, p. 410).
Cercetarea lui Morris nu reprezintă însă un caz concludent. Ea a fost efectuată ioar într-o singură parte a ţării, în care minorităţile etnice nu constituie un număr

reprezentativ. Bărbaţii din Insulele Antile şi din Asia sunt mai concentraţi în slujbele semi-calificate, şi au şanse medii de angajare mai înalte decât bărbaţii de rasă albi (Pilkington, 1992).
Tendinţele către divizare economică şi excludere socială care sunt caracteristice acum în America dau senzaţia că se accentuează atât în Marea Britanie, cât şi ir. Europa Occidentală. Elementul rasial şi etnic este pronunţat aici. în mari ora-, precum Londra, Manchester, Rotterdam, Frankfurt, Paris şi Napoli situaţia oamenilor săraci din oraşe se accentuează. Hamburg este cel mai bogat oraş din Europa, măsurat prin intermediul venitului personal mediu, şi are cel mai mare procent de milionari existenţi în Germania. Deţine totodată cel mai mare procentaj de asistenţă socială şi şomaj - cu 40% peste media naţională. O treime din slujbele din industrie din oraş şi din jurul oraşului au dispărut în cei 15 ani de până în 1994.
Majoritatea oamenilor săraci şi şomeri din ţările Europei Occidentale sun: autohtoni, dar există de asemeni mulţi imigranţi de generaţia întâia sau a doua aflaţ: în sărăcie şi locuind în cartiere ale oraşului deterioreate, iar procentul de familii cu ui: singur părinte este în creştere. Exemple'în acest sens sunt Moss Side din Manchester. Gallusviertel din Frankfurt şi Nieuwe Western din Rotterdam.

Un grup de sociologi olandezi au intervievat mai multe persoane care trăiesc în zonele sărace ale oraşelor olandeze. Ei au descoperit (contrar concluziilor lui Morris) că 55% dintre şomerii pe termen lung din rândul celor intervievaţi renunţaseră să mai caute de lucru. Cercetătorii au concluzionat că, majoritatea luaseră hotărârea de a renunţa la muncă şi de a trăi din ajutor social (Engbersen et al., 1993).

GEN ŞI STRATIFICARE

Studiile despre stratificare au fost de-a lungul anilor „oarbe din punctul de vedere al genului" - ele au fost scrise neincluzând şi femeile ca şi cum femeile erau neimportante şi neinteresante pentru analiza diviziunilor de putere, avere şi prestigiu. Cu toate acestea genul reprezintă unul dintre cele mai profunde exemple de stratificare. Nu există societăţi în care bărbaţii să nu aibă, în anumite privinţe ale vieţii sociale, mai multă avere, un statut şi o influenţă superioară celei a femeilor.

Diviziuni de clasă şi de gen

Una dintre principalele probleme a studiului genului şi a stratificării în societăţile moderne pare simplă, dar se dovedeşte a fi dificil de rezolvat. Este vorba de problema măsurii în care putem înţelege inegalităţile de gen din timpurile modeme, din punctul de vedere al diviziunii de clasă. Inegalităţile de gen sunt adânc înrădăcinate, din punct de vedere istoric faţă de sistemele de clasă; bărbaţii au o poziţie superioară celei deţinute de femei chiar şi în cadrul societăţilor de vânători şi culegători, unde nu există clase. Totuşi diviziunile de clasă sunt atât de accentuate în societăţile moderne încât nu există îndoială că ele „se suprapun" din plin peste inegalităţile de

gen. Poziţia materială a majorităţii femeilor tinde să o reflecte pe cea a taţilor sau soţilor lor; din acest motiv se poate susţine că trebuie să explicăm inegalităţile de gen îndeosebi în termeni de clasă.

într-o lucrare clasică despre stratificare, Frank Parkin a exprimat concis acest punct de vedere:

Cu siguranţă, statutul femeii poartă cu sine multe dezavantaje în comparaţie cu cel al bărbaţilor în diferite domenii ale vieţii sociale, inclusiv oportunităţi de angajare, deţinere de proprietăţi, venit etc. Totuşi, aceste inegalităţi asociate cu diferenţe de sex nu sunt de obicei considerate drept componente ale stratificării. Acest lucru se petrece din cauză că la marea majoritate a femeilor alocarea recompenselor sociale şi economice este determinată, în primul rând, de poziţia familiilor lor şi, îndeosebi, de cea a capului familiei. Cu toate că, în prezent, au în comun anumite atribute de statut, pur şi simplu prin virtutea genului lor, pretenţiile lor asupra resurselor nu sunt determinate în primul rând de ocupaţia lor, ci, în mod obişnuit, de cea a taţilor sau soţilor lor. Iar dacă soţiile şi fiicele muncitorilor necalificaţi au ceva în comun cu soţiile şi fiicele bogaţilor latifundiari, nu există nici o îndoială că diferenţele în situaţia lor de ansamblu sunt cu mult mai remarcabile şi mai semnificative. Doar în cazul în care incapacităţile care ţin de statutul femelei ar fi considerate atât de mari încât să depăşească deosebirile unui tip de clasă ar fi realist să socotim sexul drept o componentă importantă a stratificării (Parkin, 1971, pp. 14-15).

Se poate susţine că femeile au chiar şi în prezent tendinţa de a fi circumscrise unui domeniu „privat" — lumea domestică a familiei, a copiilor şi a gospodăriei. Pe de altă parte, bărbaţii duc o viaţă mai „publică" şi ei hotărăsc câtă avere şi putere este distribuită. Lumea lor este cea a muncii plătite, a industriei şi a politicii.
Opinia conform căreia inegalităţile de clasă călăuzesc într-o mare măsură stratificarea genurilor a constituit deseori o presupunere tacită până de curând, dar acum această problemă a devenit subiectul multor dezbateri. John Goldthorpe a apărat ceea ce el denumeşte „poziţia convenţională" în analiza clasei - conform căreia munca plătită a femeilor este relativ lipsită de importanţă în comparaţie cu cea a bărbaţilor şi că, prin urmare, femeile pot fi considerate că aparţin aceleiaşi clase ca şi soţii lor (Goldthorpe, 1983). Goldthorpe subliniază că această opinie nu se întemeiază pe o ideologie sexistă. Dimpotrivă, această opinie recunoaşte poziţia subordonată în care se află cele mai multe femei pe piaţa muncii. Femeile au slujbe eu jumătate de normă faţă de bărbaţi, şi manifestă tendinţa de a avea o experienţă mai intermitentă a angajării plătite din pricina retragerii pentru perioade îndelungate, cum sunt naşterea şi creşterea copiilor. Având în vedere că majoritatea femeilor se află într-o poziţie de dependenţă economică faţă de soţii lor, rezultă că poziţia lor de clasă este de cele mai multe ori determinată de situaţia de clasă a soţilor lor.
Punctul de vedere al lui Goldthorpe poate fi criticat în mai multe moduri. în primul rând, într-un procent substanţial de gospodării venitul femeilor este esenţial pentru menţinerea poziţiei economice şi a modului de viaţă al familiei. în aceste circumstanţe, angajarea plătită a femeilor determină într-un anumit fel poziţia de

clasă a gospodăriilor. în al doilea rând, angajarea unei soţii poate influenţa puternic angajarea soţului ei, nu şi invers. Chiar şi acolo unde o femeie câştigă mai puţin decât soţul ei, situaţia ei din punctul de vedere al muncii poate să continue să fie factorul „de bază" în influenţarea clasei soţului ei. De exemplu, în cazul în care soţul este un lucrător de tip gulere albastre necalificat sau semi-calificat, iar soţia lui, să zicem, şefa unui magazin, ocupaţia soţiei poate stabili standardul poziţiei familiei în ansamblul său.
în al treilea rând, există multe familii „care trec de graniţele clasei", în care munca soţului este într-o categorie de clasă superioară celei a soţiei, sau (mai rar) invers. Datorită faptului că au fost efectuate puţine studii ale unor astfel de familii, nu putem concepe că este întotdeauna adecvat să considerăm ocupaţia masculului ca reprezentând influenţa determinantă. Pot exista anumite scopuri pentru care este mai realist să îi tratăm pe bărbaţi şi pe femei, chiar şi în cadrul aceloraşi familii, ca deţinând poziţii de clasă diferite. în al patrulea rând, creşte procentul familiilor în care femeia este singurul susţinător. Cu excepţia cazului în care femeia are un venit derivat din pensia alimentară care o situează la acelaşi nivel economic ca şi fostul ei soţ, ea reprezintă prin definiţie influenţa determinată a propriei poziţii de clasă (Stanworth 1984; Walby 1986).

Cercetarea susţine concluzia conform căreia poziţia economică a unei femei nu poate fi pur şi simplu „explicată" după cea a.soţului ei. Un studiu întreprins în Suedia a arătat că familiile „care trec de graniţele clasei" reprezintă un fapt obişnuit (Leiuffsrud şi Woodward, 1987). în majoritatea unor atari cazuri, bărbatul avea ocupaţia superioară, cu toate că într-o minoritate de cazuri situaţia stătea exact invers. Cercetarea a dovedit că indivizii din astfel de familii aveau tendinţa de a „importa" în familie aspecte ale poziţiilor lor de clasă diferite. De exemplu, hotărârile referitoare la cel care stă acasă să aibă grijă de un copil bolnav erau legate de interacţiunea clasei şi a genului în familie. Acolo unde slujba soţiei era superioară celei a soţului, de obicei lui îi revenea această responsabilitate.

Dezbaterea continuă

Goldthorpe şi alţii au apărat opinia propusă de el şi au adăugat observaţii suplimentare. Din motive de cercetare, susţin ei, este rezonabil să se folosească pentru clasificarea familiei partenerului care aparţine clasei superioare, indiferent dacă e bărbat sau femeie. în plus, susţin ei, acolo unde au fost incluse în cercetare material despre soţii, rezultatele doar modifică, nu schimbă complet descoperirile „poziţiei convenţionale" (Goldthorpe et al., 1988).

Ducând dezbaterea şi mai departe, unii autori au sugerat că poziţia de clasă a unui individ ar trebui determinată fară a se face referire la familie. Cu alte cuvinte, clasa socială va putea fi evaluată în conformitate cu ocupaţia în mod independent pentru fiecare individ, fară referinţe specifice la circumstanţele domestice ale celeilalte persoane. Această abordare a fost folosită, de exemplu, în lucrarea lui Gordon Marshall

şi a colegilor săi în cadrul unui studiu despre sistemul de clasă din Marea Britanie Marshall ct al.. 1988).

Totuşi, o atare perspectivă are dificultăţile sale. Ea îi lasă la o parte pe cei care nu sunt angajaţi, incluzându-le nu numai pe casnice, ci totodată şi pe cei pensionaţi şi pe şomeri. Aceste din urmă două grupuri pot fi catalogate din punctul de vedere al ultimelor ocupaţii avute, dar pot exista probleme dacă n-au lucrat de mai multă vreme. în plus, nu trebuie ignorată familia în ansamblul ei. Poate constitui o mare diferenţă în privinţa oportunităţilor ce li se oferă dacă indivizii trăiesc singuri sau într-o familie.

Cercetarea efectuată de către Norman Bonney (1992) arată că femeile care sunt bine remunerate au tendinţa să-şi aleagă parteneri cu câştiguri la fel sau chiar mai mari, şi că soţiile bărbaţilor care au ocupaţii de tip expert sau manager au câştiguri superioare celor de care se bucură alte femei angajate. Această descoperire sugerează că implicarea din ce în ce mai puternică a femeilor în munca plătită poate duce la o accentuare a diviziunilor de clasă între familii, care n-ar putea fi sesizată dacă indivizii ar fi consideraţi doar separat. Căsătoria are tendinţa de a produce cartencriate în care ambii indivizi sunt relativ privilegiaţi sau dezavantajaţi din punctul de vedere al realizării profesionale.

Acum ne vom îndrepta atenţia asupra problemei mobilităţii sociale. Aici, ca şi în alte zone ale analizei de clasă, multă vreme chestiunea genului a fost într-o mare măsură ignorată.

MOBILITATEA SOCIALĂ

O Atunci când studiem stratificarea, trebuie să avem în vedere nu numai deosebirile :intre poziţiile economice sau ocupaţii, ci şi ceea ce li se întâmplă indivizilor care le : cupă. Termenul de MOBILITATE SOCIALĂ se referă la mişcările indivizilor şi grupurilor între diferite poziţii socio-economice. Mobilitatea verticală înseamnă mişcarea în sus sau în jos pe scara socio-economică. Cei care câştigă, din punctul ie vedere al proprietăţilor, al venitului sau al statului se consideră că sunt mobili ascendent, în timp ce aceia care se mişcă în direcţia opusă sunt mobili descendent, li societăţile modeme există, de asemeni, mobilitate laterală, care se referă la mişcarea geografică între cartiere, oraşe sau regiuni. Deseori mobilitatea verticală cea laterală sunt combinate. De exemplu, un individ care lucrează într-o companie cintr-un oraş poate fi promovat într-un post superior într-o filială a firmei localizată úitr-un alt oraş sau chiar într-o altă ţară.

Există două modalităţi de studiere a mobilităţii sociale. în primul rând, putem : xamina carierele indivizilor - gradul în care se mişcă în susul şi în josul scării sociale pe parcursul vieţii lor de angajaţi. Acest lucru este de obicei, denumit mobilitate intrageneraţională. în mod alternativ, putem analiza măsura în care : opiii au aceleaşi ocupaţii ca şi părinţii sau bunicii lor. Mobilitatea de la o generaţie la alta se numeşte mobilitate intergeneraţională.

Studii comparative de mobilitate

Cantitatea de mobilitate verticală într-o societate reprezintă un indicator major al gradului „deschiderii" sale, arătând în ce măsură indivizii talentaţi născuţi în pături sociale inferioare au posibilitatea de a se mişca în sus pe scara socioeconomică. Cât de „deschise" sunt ţările industrializate în ceea ce priveşte mobilitatea socială? Există oare în Marea Britanie egalitatea oportunităţilor mai mult decât în alte părţi? Au fost efectuate studii de mobilitate socială pe o perioadă de peste 50 de ani, implicând în mod frecvent comparaţii internaţionale. Una dintre cele mai datate lucrări în domeniu este cea a lui Pitirim Sorokin (1927). Sorokin a acoperit o arie vastă de societăţi, incluzând Roma şi China tradiţională, şi a întreprins de asemeni, unul dintre primele studii detailate de viabilitate în Statele Unite. El a concluziat că oportunităţile pentru ascensiune rapidă în Statele Unite erau mai limitate decât sugera folclorul american. Insă tehnicile pe care le-a folosit Sorokin pentru a-şi culege datele erau oarecum depăşite.

Cercetările efectuate de către Peter Blau şi Otis Dudley Duncan, cu 40 de ani mai târziu, erau cu mult mai sofisticate şi mai cuprinzătoare (Blau şi Duncan 1967). Investigaţia lor rămâne cel mai detailat studiu de mobilitate socială întreprins într-o ţară. (Cu toate că era destul de cuprinzător, asemenea majorităţii celorlalte studii de mobilitate, el suferă de viciul menţionat anterior - toate persoanele studiate erau de sex masculin.) Blau şi Duncan au colectat informaţii de pe un eşantion

naţional alcătuit din20.000 de bărbaţi. Ei au ajuns la concluzia că în Statele Unite există multă mobilitate verticală, dar în cea mai mare parte se desfăşoară între poziţii ocupaţionale destul de apropiate unele de altele. Mobilitatea „de distanţă mare" este rară. Cu toate că mişcarea descendentă are loc, atât în cadrul carierei indivizilor şi intergeneraţional, este cu mult mai puţin comună decât mobilitatea ascendentă. Motivul este că slujbele de tip gulere albe şi cele de experţi s-au dezvoltat cu mult mai repede decât cele de tip gulere albastre, o schimbare care a creat deschideri pentru fiii lucrătorilor de tip gulere albastre pentru a se îndrepta către slujbe de tip gulere albe.
Poate că cel mai faimos studiu internaţional despre mobilitatea socială a fost efectuat de către Seymour Martin Lipset şi Reinhard Bendix (1959). Ei au analizat date provenite de la nouă societăţi industrializate - Marea Britanie, Franţa, Germania de Vest, Suedia, Elveţia, Japonia, Danemarca, Italia şi Statele Unite, concentrându-şi atenţia asupra mobilităţii bărbaţilor aflaţi în slujbe de tip gulere albastre la cele de tip gulere albe. Contrar aşteptărilor lor, ei nu au descoperit nici o dovadă că Statele Unite sunt mai deschise acestora decât societăţile europene. Mobilitatea verticală totală peste linia gulere albastre/gulere albe a fost de 30% în Statele Unite, iar în celelalte societăţi varia între 27% şi 31%. Lipset şi Bendix au concluzionat că toate ţările industrializate au parte de schimbări asemănătoare în privinţa expansiunii slujbelor de tip gulere albastre. Acest fapt a condus la un „salt în sus al mobilităţii" de dimensiuni comparabile în fiecare dintre ele. Alţii au pus sub semnul întrebării descoperirile lor, susţinând că se găsesc diferenţe semnificative între ţări dacă se

acordă prea multă atenţie mobilităţii descendente, şi dacă mobilitatea pe distanţă mare este luată în considerare (Heath, 1981; Grusky şi Hauser, 1984).
în lucrarea lor The Constant Flux (1993), Robert Erikson şi John Goldthorpe relatează despre cercetările lor cele mai recente în domeniul mobilităţii sociale. Ei au studiat mobilitatea în Europa de Vest şi în cea de Est, în SUA, Australia şi Japonia. Au fost analizate date provenind din 12 studii naţionale de mobilitate acoperind aproximativ primii 70 de ani ai acestui secol. Ei au descoperit că nu există tendinţă pe termen lung de creştere a ratelor mobilităţii. Ratele de mobilitate totală „se mişcă înspre ceea ce ar părea a fi o manieră lipsită în mod esenţial de direcţie" (p. 367). Statele Unite nu au avut rate de mobilitate semnificative mai mari decât celelalte ţări studiate.
Mobilitatea descendentă
Cu toate că mobilitatea descendentă este mai puţin comună decât mobilitatea ascendentă, ea continuă să fie un fenomen răspândit. De asemeni, este comună mobilitatea descendentă intrageneraţională. Mobilitatea de acest tip este foarte adesea asociată cu probleme psihologice şi cu anxietăţi, când indivizii ajung incapabili să-şi păstreze stilul de viaţă cu care s-au obişnuit. Redundanţa este o altă sursă importantă a mobilităţii descendente. Oamenii de vârstă mijlocie care îşi pierd slujbele, de exemplu, fie găsesc cu mare greutate o nouă slujbă, fie

pot obţine un loc de muncă cu un nivel inferior de venit faţă de cél dinainte.
Au existat foarte puţine studii referitoare la mobilitatea descendentă în Marea Britanie. Probabil, însă, că mobilitatea descendentă, din punct de vedere inter- şi mtra-generaţional este în creştere în Marea Britanie, la fel ca şi în Statele Unite. în SUA au fost făcute mai multe studii recente ale acestui fenomen. Pe parcursul anilor 1980 şi la începutul anilor 1990, pentru prima dată după cel de-al doilea război mondial, a existat o tendinţă generală de scădere a câştigurilor reale medii (câştiguri calculate scăzând inflaţia) a persoanelor care deţin slujbe de tip gulere albe de nivel mediu în SUA. Astfel, chiar dacă atari slujbe continuă să se extindă în raport cu altele, e posibil ca ele să nu poată sprijini aspiraţiile unui stil de viaţă la fel ca în :recut.
Restructurarea corporaţiilor şi „reducerea ca mărime" reprezintă principalele motive pentru care au loc aceste schimbări. în faţa competiţiei globale în creştere, multe companii şi-au sprijinit personalul în acest sens. Au fost înlocuite slujbe de tip gulere albe, precum şi slujbe de tip gulere albastre cu normă întreagă - cu posturi cu program redus, slab plătite.
Mobilitatea descendentă în SUA este în prezent deosebit de obişnuită în rândul femeilor divorţate sau separate care au copii. Ca exemplu, am putea lua viaţa Sandrei Bolton, descrisă de John Schwarz în cartea sa The Forgotten Americans*. Destinul
* Americanii uitaţi (n.t.).

Sandrei contrazice ideea că oamenii care muncesc din greu şi respectă regulile vor putea prospera. Soţul Sandrei o bătuse în mod repetat pe parcursul celor şase ani de căsnicie, iar asistenţii sociali l-au considerat ca fiind o ameninţare la adresa celor doi copii ai lor. Ea a divorţat de soţul ei, după ce Serviciul de Protecţie a Copilului i-a comunicat că statul îi va lua copiii dacă nu-şi va părăsi soţul.
Sandra nu primeşte pensie alimentară de la fostul ei soţ, care cu două săptămâni înainte de pronunţarea divorţului a încărcat mobila lor şi alte bunuri de valoare într-un camion şi aplecat, nemaifiind văzut de atunci. în timp ce, atunci când era căsătorită ea ducea o existenţă relativ confortabilă, de clasă mijlocie, Sandra trăieşte astăzi o viaţă plină de lipsuri. Ea a încercat să rămână la colegiu, întreţinându-se pe sine şi pe copii făcând diverse munci utile, dar nu a reuşit să câştige suficienţi bani.

Un vecin a avut grijă de copii când ea s-a angajat cu normă întreagă ca secretară la un centra medical. Mergând la cursuri seara şi în timpul verii, ea a primit în cele din urmă o diplomă de absolvire a colegiului. Cu toate că a făcut cereri de angajare în multe locuri, nu a reuşit să găsească un post mai bine remunerat, decât cel de secretară. Banii pe care-i câştiga nu erau suficienţi pentru a-şi plăti cheltuielile curente drept pentru care şi-a luat o a doua slujbă, de casieră într-un supermarket, seara — şi chiar şi în această situaţie, o duce foarte greu. „încerci să faci un lucru responsabil", spune ea, „şi eşti penalizat, pentru că sistemul pe care îl avem acum nu-ţi oferă o modalitate de a face acest

lucru. Mă refer la faptul că eu muncesc atât de mult. Mai mult de-atât nu poate face un singur om" (Schwarz, 1991).
Ca rezultat al divorţului ei, Sandra a decăzut dintr-o existenţă, oarecum confortabilă, la una aproape de neconceput. Ea nu reprezintă singurul exemplu - în Statele Unite sau în Marea Britanie.
Mobilitatea socială şi succesul
Mulţi oameni din societăţile moderne cred că fiecare are posibilitatea să ajungă în vârf dacă munceşte din greu şi e suficient de stăruitor, şi cu toate acestea cifrele arată că foarte puţin reuşesc. De ce e oare aşa de dificil acest lucra? într-o anumită privinţă răspunsul este foarte simplu. Chiar într-o societate „perfect fluidă", în care fiecare ar avea o şansă egală de a ajunge în posturile cele mai înalte, doar o parte minoră va face acest lucru. Ordinea socio-economică din vârf are forma unei piramide, având doar relativ puţine poziţii de putere, statut sau avere. Nu mai mult de două sau trei mii de oameni, dintr-un total al populaţiei de 58 de milioane în Marea Britanie, ar putea deveni directori ai uneia dintre cele două sute de mari corporaţii.
însă, în plus, celor care deţin poziţii de bogăţie, şi putere li se oferă mai multe oportunităţi pentru a-şi perpetua avantajele şi a le transmite copiilor lor. Ei pot face ca aceştia să aibă cea mai bună educaţie cu putinţă, iar acest lucru le va aduce adesea slujbe bune. Chiar dacă plătesc taxe pe avere şi pe moştenire, bogaţii au
292
găsit modalităţi de a transmite o mare parte a proprietăţii îor descendenţilor. Majoritatea celor care ajung în vârf sunt avantajaţi de la început - ei provin din medii profesionale sau bogate. Studiile referitoare la oameni care au ajuns bogaţi arată că aproape niciunul nu porneşte de la zero. Marea majoritate a celor care „au făcut bani" au realizat acest lucru moştenind sau primind măcar o mică sumă iniţial - pe care apoi au folosit-o. pentru a face şi mai mulţi bani.
William Rubinstein a efectuat un studiu despre mediile din care provin milionarii britanici, în ani 1980 (Rubinstein, 1986). El şi-a bazat lucrarea pe numărul deceselor din rândul acestora în 1984 şi în 1985, care au lăsat cel puţin un milion de lire sterline. (Este aproape imposibil de aflat amănunte valide referitoare la milionarii în viaţă). Rubinstein a descoperit că cei ai căror taţi au fost oameni de afaceri sau latifundiari bogaţi continuă să alcătuiască 42% dintre milionari. Oamenii care probabil au primit încurajări materiale din partea familiilor lor (cei cu părinţi care erau profesionişti de nivel superior) formează alte 29%; 43% dintre milionari au moştenit peste 100.000 de lire sterline fiecare, iar alţi 32% au moştenit între 10.000 şi 100.000 de lire. ,în Marea Britanie, modalitatea cea mai sigură de a deveni bogat continuă să fie aceea de a te naşte bogat.
t

293
Nivelurile de mobilitate

Nivelurile de mobilitate în ansamblu au fost studiate în mod extensiv în Marea Britanie pe parcursul perioadei postbelice — chiar dacă şi în acest caz toate cercetările s-au concentrat asupra bărbaţilor. Un studiu mai vechi a fost efectuat de David Glass (1954). Lucrarea lui Glass a analizat mobilitatea inter-generaţională pentru o perioadă destul de lungă până în anii 1950. Descoperirile sale cu privire la datele internaţionale corespund celor menţionate mai sus (aproximativ 30% mobilitate de la slujbe de tip gulere albastre la cele de tip gulere albe). Studiul lui Glass s-a întemeiat de fapt pe cercetările care fac comparaţii internaţionale. Cu toate că a avut loc o mare mobilitate, nu a fost însă de amploare. Mobilitatea ascendentă era mult mai comună decât mobilitatea descendentă, şi era în cea mai mare parte concentrată la nivelurile medii ale structurii de clasă. Oamenii aflaţi chiar în partea de jos aveau tendinţa de a se menţine acolo; aproape 50% dintre fiii lucrătorilor cu slujbe de experţi şi manageri aveau ei înşişi ocupaţii similare.

Un alt studiu a fost realizat de către John Goldthorpe şi colegii săi de la Oxford, bazat fiind pe o cercetare efectuată în 1972 (Goldthorpe et al., 1980). Ei au decis să investigheze măsura în care schemele de mobilitate socială se modificaseră de pe vremea lucrării lui Glass, şi au tras concluzia că nivelul de ansamblu al mobilităţii oamenilor a fost de fapt, mai ridicat decât în perioada anterioară, fiind remarcate mişcări ample. însă, principalul motiv al acestui lucru nu a fost acela că sistemul ocupaţional devenise egalitar, ci că originea schimbărilor reprezenta creşterea accelerată a numărului de slujbe de tip gulere albe de nivel superior în comparaţie cu cele de tip gulere albastre. Cercetătorii au descoperit că două treimi dintre fiii muncitorilor manuali necalificaţi sau semi-calificaţi practicau activităţi manuale. Aproximativ 30% dintre experţi şi manageri îşi aveau originea în clasa muncitoare, în vreme ce 4% dintre bărbaţii cu ocupaţii de tip gulere albastre proveneau din medii de experţi sau manageri.

Cu toate că datele sunt complete, cercetările efectuate de către Anthony Heath indică faptul că şansele de mobilitate ale femeilor sunt drastic limitate, de lipsa de oportunităţi, pentru angajatele care au slujbe de experţi sau manageriale (Heath 1981). Peste jumătate dintre fiicele experţilor şi ale managerilor au slujbe de birou de rutină, nu mai mult de 8% obţinând posturi la un nivel comparabil cu cel al taţilor lor. Doar 1,5% dintre femeile provenind din familii de tip gulere albastre se află în atari ocupaţii (deşi 48% au slujbe de birou de rutină).

Studiul iniţial despre mobilitate de la Oxford a fost actualizat pe baza noului mate¬rial strâns după aproximativ zece ani (Goldthorpe şi Payne, 1986). Descoperirile majore ale activităţii anterioare au fost coroborate, dar au fost descoperite şi alte lucrări noi. De exemplu, crescuseră şansele ca băieţii din medii de tip gulere albastre să obţină slujbe de experţi sau de manageri. Din nou, acest lucru a fost pus pe seama schimbărilor în structura ocupaţională, producând o reducere a ocupaţiilor de tip gulere albastre în raport cu slujbele de nivel mai ridicat de tip gulere albe. Mobilitatea descendentă era chiar şi mai puţin frecventă decât în cadrul cercetării precedente. Totuşi, un procent

de bărbaţi din mediul clasei muncitoare mult mai ridicat decât înainte erau şomeri, reflectând răspândirea şomajului în masă începând cu anii '70.
Marshall et al. au publicat rezultate în anii 1980 care s-au coroborat într-o mare măsură cu descoperirile lui Goldthorpe şi ale altora. Ei au descoperit că, aproximativ o treime dintre oamenii cu slujbe de tip gulere albe de nivel superior, proveneau din medii de tip gulere albastre. Atari descoperiri demonstrează existenţa ridicată a fluidităţii în societatea britanică. Pentru mulţi oameni este într-adevăr posibil să urce în ierarhia socială, atât din punctul de vedere al mobilităţii intra-generaţionale, cât şi a celei inter- generaţionale; dar scalele sunt în continuare pornite împotriva femeilor, iar caracterul fluid al societăţii moderne derivă mai ales din tendinţa sa de a ridica pe o treaptă superioară ocupaţiile. Marshall şi colaboratorii săi concluzionează: „Un «spaţiu în vârful societăţii» mai amplu nu a fost însoţit de o mai mare egalitate în oportunităţile de a ajunge acolo" (Marshall et al., 1988, p. 138). Totuşi, ar trebui să reţinem un aspect menţionat anterior: mobilitatea reprezintă un proces de lungă durată, iar dacă societatea devine mai „deschisă", efectele depline nu vor fi văzute timp de o generaţie.
Probleme în studierea mobilitătii sociale
?
Studiul mobilităţii sociale prezintă numeroase probleme. De exemplu, nu este clar dacă mobilitatea de la munca de tip gulere albastre la cea de tip gulere albe este întotdeauna corect definită drept „ascendentă". Muncitorii calificaţi de tip gulere albastre se pot afla într-o poziţie economică superioară faţă de oamenii cu slujbe curente de tip gulere albe. Natura slujbelor se modifică în timp, şi nu întotdeauna este limpede dacă ceea ce se socoteşte a fi „aceleaşi" ocupaţii merită cu adevărat această denumire. Ocupaţiile funcţionăreşti, de exemplu, aşa după cum am văzut, s-au schimbat mult în ultimele câteva decade, datorită mecanizării şi computerizării muncii de birou. O altă dificultate este aceea că, în studiile de mobilitate intergeneraţională, sunt dificil de stabilit în ce moment al respectivelor cariere pot fi făcute comparaţii. Un părinte poate fi la mijlocul carierei sale atunci când copilul începe viaţa de angajat, părinţii şi copiii lor pot fi în acelaşi timp mobili, poate în aceeaşi direcţie sau (mai rar) în direcţii diferite. Ar trebui să-i comparăm la începutul sau la sfârşitul carierelor lor?
Toate aceste dificultăţi pot fi rezolvate într-o oarecare măsură. Trebuie avută în vedere modificarea categoriilor ocupaţionale atunci când e clar că natura slujbelor s-a schimbat în mod radical de-a lungul perioadei avute în vedere de un anumit studiu. De exemplu, am putea decide să grupăm împreună slujbele de tip gulere albastre de nivel superior şi slujbele curente de tip gulere albe, examinând mobilitatea în şi din aceste slujbe, în ansamblu. Problema momentului din cariera indivizilor în care pot fi făcute comparaţii în studierea mobilităţii inter-generaţionale poate fi rezolvată - acolo unde datele permit - prin compararea părinţilor cu copiii atât la începutul, cât şi la sfârşitul carierelor lor. Dar aceste strategii nu sunt complet satisfăcătoare. Trebuie abordate cu precauţie ceea ce poate părea că reprezintă cifre precise în cadrul studiilor de

mobilitate. Din cercetarea mobilităţii nu putem trage decât concluzii generale, îndeosebi acolo unde este vorba de comparaţii internaţionale.
295
Propriile tale şanse de mobilitate
Ce implicaţii pot fi sintetizate de studiile de mobilitate referitoare la oportunităţile de carieră care stau în faţa ta, ca persoană care caută o slujbă corespunzătoare în anii '90? Asemenea generaţiilor anterioare, te pqţi bucura de mobilitate ascendentă dacă nu provii deja dintr-un mediu privilegiat. Pare probabil că procentul de slujbe de experţi şi manageri va continua să se extindă în comparaţie cu posturile de nivel inferior. Cei care au obţinut rezultate bune în sistemul educaţional au cele mai mari şanse de a umple aceste „locuri goale".
Totuşi nu există destule posturi de nivel superior disponibile pentru toţi cei care vor să le ocupe, iar unii dintre voi veţi descoperi că nu există o potrivire între carierele voastre şi ceea ce aţi sperat. Cu toate că se creează un procent mai mare de slujbe la nivel de expert şi de manager decât existaseră înainte, numărul total disponibil în economie scade, în comparaţie cu oamenii care caută în mod activ de lucru. Un motiv îl constituie numărul sporit de femei care concurează împreună cu bărbaţii pentru un număr limitat de slujbe. Alt motiv (ale cărui consecinţe sunt greu de stabilit în totalitate, în momentul de faţă) îl reprezintă întrebuinţarea într-un grad din ce în ce mai mare de tehnologie a informaţiei în procesele de producţie. Din cauza faptului că mecanismele computerizate pot îndeplini acum sarcini - chiar şi de cel mai complicat tip - pe care le efectuau altădată fiinţele umane, este posibil, şi poate chiar probabil, că multe slujbe vor fi desfiinţate în anii viitori.
Dacă eşti femeie, cu toate că şansele tale de a începe o carieră se îmbunătăţesc, în calea ta stau două obstacole majore. Patronii şi managerii bărbaţi încă mai fac discriminări în privinţa femeilor care solicită slujbe. Ei fac acest lucru, cel puţin parţial, din cauza credinţei lor că „pe femei nu le interesează cu adevărat cariera", şi că probabil ele vor părăsi forţa de muncă atunci când îşi vor întemeia o familie. Cel de-al doilea dintre aceşti factori continuă, într-adevăr, să afecteze într-o manieră deosebită şansele femeilor. Acest lucru se petrece mai rar datorită faptului că nu sunt interesate de carieră, dar şi din cauză că deseori ele sunt obligate să aleagă între a face carieră şi a avea copii. Bărbaţii rareori sunt dispuşi să împartă responsabilitatea deplină pentru activitatea domestică şi cea profesională. Cu toate că un număr mai mare de femei decât înainte îşi organizează vieţile domestice pentru a urma o carieră, în calea lor continuă să existe bariere majore.
SĂRĂCIE ŞI INEGALITATE
In Marea Britanie, pe treapta cea mai de jos a sistemului de clasă trăiesc foarte mulţi oameni în condiţii de sărăcie. Mulţi suferă de o alimentaţie neadecvată, şi trăiesc în condiţii insalubre, având o rată a existenţei mai scăzută decât majoritatea populaţiei. Cu toate acestea, oamenii bogaţi deseori au o idee vagă despre gradul de răspândire al sărăciei.
296
Acesta nu este un fenomen nou, în 1889, Charles Booth a publicat o lucrare care arăta că o treime din londonezi trăiau într-o sărăcie cruntă

(Booth, 1889). Rezultatul a fost un protest public. Cum se putea ca, într-o ţară care la vremea respectivă era probabil cea mai bogată din lume, aflată în centrul unui imperiu masiv, sărăcia să fie atât de răspândită? Activitatea lui Booth a fost preluată de către generalul William Booth (nume asemănător) de la Armata Salvării, Lucrarea sa In Darkest England and the Way Oui (1970, publicată pentru prima dată în 1890) se deschidea cu cifre luate din calculele lui Charles Booth, care arătau că în Londra, există 387.000 de oameni „extrem de săraci," 220.000 care „aproape mor de foame" şi 300.000 de oameni „care mor de foame". într-un an s-au vândut aproape un milion de exemplare din cartea lui William Booth, atât de mult captivase imaginaţia publicului. El propunea ca sărăcia să fie drastic redusă prin intermediul unor programe practice de reformă şi asistenţă socială.

Ce este sărăcia?

Cum anume ar trebui să fie definită sărăcia? De obicei se face o distincţie între subzistenţă sau sărăcie absolută şi sărăcie relativă. Charles Booth a fost unul dintre primii cercetători care a încercat să stabilească un standard consecvent al sărăciei, care se referă la lipsa condiţiilor necesare de bază pentru a susţine o existenţă fizică sănătoasă - hrană suficientă şi adăpost care să facă posibilă funcţionarea eficientă a corpului. Booth a presupus că aceste condiţii necesare sunt mai mult sau mai puţin identice pentru oameni cu vârste şi fizic echivalente care trăiesc în oricare ţară. Acest concept este în mod fundamental cel întrebuinţat cel mai frecvent întâlnit în analiza sărăciei în lume. Definiţiile de subzistenţă ale sărăciei prezintă numeroase insuficienţe, îndeosebi atunci când sunt formulate sub formă de nivel specific al venitului. Cu excepţia cazului în care este poziţionat foarte sus, chiar dacă permite ajustări, un singur criteriu de sărăcie are tendinţa de a demonstra că anumiţi indivizi sunt socotiţi ca fiind deasupra pragului de sărăcie, când de fapt venitul lor nu este suficient nici măcar pentru nevoile lor fundamentale de subzistenţă. Calcularea subzistenţei în sărăcie nu ţine seama de impactul standardelor de viaţă care în general sunt în creştere. Este mai realist să ajustăm ideile despre nivelurile sărăciei în funcţie de normele şi aşteptările într-o societate pe măsură ce are loc creşterea economică. Majoritatea populaţiei lumii trăieşte în locuinţe care nu conţin o baie sau un duş; dar ar fi greu să nu considerăm apa curentă drept o necesitate într-o societate industrializată. Insă, problemele legate de formulările sărăciei relative sunt complexe. Criteriile legate de venit sunt şi de această dată folosite la modul general, dar ele ascund variabile în nevoile efective ale oamenilor.

* în partea cea mai întunecată a Angliei şi calea de ieşire (n.t.).

Sărăcia în prezent

Spre deosebire de Statele Unite şi de multe alte ţări, unde există un „prag al sărăciei" delimitat în mod oficial, în Marea Britanie interpretările sărăciei ca atare nu sunt oferite de către guvern. Studiile din Marea Britanie defineau persoana care are un venit egal sau mai mic decât nivelul ajutorului social ca trăind „în sărăcie". „Ajutorul social" se referea la ajutorul în bani, plătit persoanelor al căror venit nu

atingea nivelul considerat necesar pentru subzistenţă. Oamenii cu venituri cuprinse între 100% şi 140% din ajutorul social erau socotiţi că trăiesc „la limita sărăciei". Ajutorul social nu mai există, dar ultimele cifre disponibile continuă să facă referire la perioada în care se afla în uz. Numărul persoanelor care trăiesc în sărăcie sau la limita acesteia a crescut în mod dramatic pe parcursul anilor '80. în 1979, şase milioane de oameni, 12% din populaţie, se aflau în prima categorie, iar 22% în ambele categorii combinate. Cifrele pentru 1987 erau de 19% şi respectiv 28%; zece milioane de oameni trăiau în sărăcie şi alte cinci milioane trăiau la limita acesteia (Blackbum, 1991). Aproximativ două treimi din creşterea totală, din cele două categorii reprezenta rezultatul creşterii şomajului pe parcursul perioadei.

Cine sunt săracii? Oamenii din următoarele categorii au cele mai mari şanse să trăiască în sărăcie: şomerii, cei care au slujbe cu program redus sau nesigure, oamenii în vârstă, bolnavii şi handicapaţii, membrii familiilor numeroase şi/sau ale familiilor cu un singur părinte. Multe persoane care au fost plătite în mod rezonabil pe parcursul vieţii lor de angajaţi au parte de o reducere drastică a venitului la pensionare. Familiile cu un singur părinte, aproape toate conduse de femei, alcătuiesc un procent în creştere din numărul săracilor. Şomajul ridicat din anii' 80 şi de la începutul anilor' 90 nu pare a avea şanse să scadă în viitorul apropiat, iar şomajul prelungit al unor oameni conduce din ce în ce mai multe familii către sărăcie.

Procentul de copii (cei sub 15 ani) care trăiesc în familii cu un venit cu 50% sub nivelul mediei naţionale - o modalitate de a defini sărăcia - a crescut în ultimii ani. în 1979, 10% dintre copii trăiau în astfel de familii. în 1991, acest procent crescuse la 31%. Făcând cercetări în acest sens, Vihod Kumar ajunge la concluzia că „o examinare a dovezilor, întemeiată pe o varietate de etaloane ale sărăciei, indică faptul că se continuă o tendinţă indubitabilă către creşterea accentuată a sărăciei în rândul copiilor" (Kumar, 1993, p. 167).

Cele mai importante influenţe asupra extinderii sărăciei în rândul copiilor le au ratele ridicate ale şomajului, creşterea procentului de slujbe slab plătite în economie şi mărirea numărului de familii cu un singur părinte.

De ce continuă săracii să fie săraci?

Unele influenţe generale asupra nivelului sărăciei au fost bine determinate. Programele de asistenţă socială bine întocmite şi administrate în mod sistematic, în combinaţie cu politica guvernului care sprijină în mod activ ţinerea sub control a

şomajului, reduc nivelurile sărăciei. Există anumite societăţi - cum este Suedia - în care nivelul sărăciei, limita de subzistenţă au fost eliminate aproape complet. Probabil că un preţ social trebuie plătit pentru acest lucru, nu doar din punctul de vedere al nivelurilor ridicate ale impozitării, ci şi din cel al dezvoltării agenţiilor guvernamentale birocratice care pot dobândi foarte multă putere. Totuşi, cu cât distribuirea averii şi a venitului dintr-o ţară este lăsată la discreţia mecanismelor de piaţă - cum era cazul Marii Britanii în anii 1980 - cu atât se descoperă mai mari inegalităţi materiale. Teoria care a stat la

baza politicii guvernării doamnei Thatcher era aceea că diminuarea ratelor impozitelor pentru indivizi şi firme va genera niveluri înalte de creştere economică, ale căror roade se vor „prelinge" către cei săraci. Dovezile nu sprijină această teză. O atare politică economică poate sau nu poate genera accelerarea dezvoltării economice, dar rezultatele tind să mărească diferenţele dintre cei săraci şi cei bogaţi, practic crescând numărul celor care trăiesc în sărăcie la limita subzistenţei. (Pentru comparaţiile internaţionale referitoare la mărimea şi impactul programelor sociale, vezi tabelul 10.2.)

Cercetările au arătat că majoritatea britanicilor îi socotesc pe cei săraci ca fiind responsabili pentru propria sărăcie şi îi privesc cu neîncredere pe cei care trăiesc „gratis" din „ajutoare guvernamentale". Mulţi sunt de părere că persoanele care trăiesc din ajutor social ar avea posibilitatea să-şi găsească de lucru dacă ar fi hotărâţi să facă acest lucru. Aceste păreri nu sunt conforme cu realitatea sărăciei. Aproximativ un sfert dintre cei care trăiesc în sărăcie se află oricum în câmpul muncii, dar câştigă prea puţin pentru a depăşi pragul de sărăcie.

Figura 10.1. - Graficul arată procentul de câştiguri realizate de către bărbaţi în primele 10% din populaţie, comparat cu câştigurile bărbaţilor situaţi pe ultimele 10%. Cu cât cifra este mai mare (vezi axa verticală), cu atât este mai mare inegalitatea.

Venitul celor mai bogaţi 10% împărţit la venitul celor mai săraci 10%
2.0
2.5
3.0
4.0
4.5
3.5
1.5

~ Australia
— Japonia Italia
Marea Britanie Noua Zeelandă
Canada
Suedia
Statele Unite
Sursa: Independent on Sunday, 21 iulie 1996.

Tabel 10.2. Numărul relativ şi impactul programelor în şapte naţiuni occidentale

	Procentajul tuturor persoanelor cu venituri mici pe care ajutoarele guvernamentale le propulsează la jumătatea venitului mediu	Procentajul tuturor familiilor cu doi părinţi care au venituri mici pe care ajutoarele guvernamentale le propulsează ia jumătatea venitului mediu	Procentajul tuturor familiilor de vârstnici cu un venit mic pe care ajutoarele guvernamentale le propulsează la jumătatea venitului mediu
Marea Britanie	68.5		
Statele Unite	38.1		
Israel	50.0		

Canada 52.7
Norvegia 80.1
Germania (Occidentală) 78.8
Suedia 87.8
63.1
19.4 42.9
40.5
56.4 69.8
76.5
77.0 71.5
58.1 84.4 94.0 88.4 99.9
Sursa: Adaptat după Timothy M. S¡needing et al. (editori),' Poverty, Inequality and Income Distribution in Comparative Perspective, 1990, pp. 30-31, tabelul 2.1 şi p. 67, tabelul 3.5.
Dintre cei rămaşi, majoritatea o reprezintă copiii sub 14 ani, cei trecuţi de 64 de ani, precum şi cei bolnavi sau handicapaţi. în ciuda părerilor populare despre înaltul nivel al fraudelor în domeniul asigurărilor sociale, mai puţin de 1% din cererile de ajutor social implică fraude - cu mult mai puţin dccât în cazul obligaţiilor legale dc a întocmi o declaraţie a veniturilor anuale care urmează a fi impozitate, unde se estimează că mai mult de 10% din impozit se pierde prin raportări false sau evaziune fiscală.
Sărăcia şi dependenţa de ajutorul social
Un procent considerabil de oameni care trăiesc în sărăcie la un anumit moment, fie s-au bucurat anterior de condiţii superioare de viaţă, fie au speranţe să iasă din sărăcie în viitor. însă, pentru mulţi, este vorba de o sentinţă pe viaţă, îndeosebi pentru cei care fac parte din rândul şomerilor pe termen lung.
Criticii instituţiilor de asistenţă socială existente au susţinut că acestea generează „dependenţă de asistenţa socială", adică oamenii devin dependenţi de însăşi programele care trebuie să le dea posibilitatea să-şi realizeze o viaţă independentă şi un ţel. Ei ajung dependenţi, nu numai din punct dc vedere material, ci şi psihologic, de sosirea plăţii ajutorului social. Nu pot avea o atitudine pozitivă faţă de existenţa lor, ei au tendinţa de a adopta una resemnată şi pasivă, punându-şi speranţa în sistemul de asistenţă socială.
300
Ideea de dependenţă de ajutorul social este controversată, iar unii neagă că o astfel de dependenţă ar fi răspândită. „A trăi din ajutorul social" este de obicei socotii a reprezenta o sursă jenantă, se zice, iar cei mai mulţi oameni care se află într-o astfel de postură probabil că fac eforturi susţinute să depăşească această situaţie.
Caro! Walker a analizat o cercetare referitoare la modul în care reuşesc să-şi ducă existenţa cei care trăiesc din sprijinul social. Ea a descoperit o imagine extrem de diferită de cea prezentată de către aceia care susţin că traiul din ajutorul social reprezintă o opţiune facilă. Dintre şomerii, avuţi în vedere în cadrul unui studiu, 80% suferiseră o deteriorare a standardelor lor de viaţă din momentul în care începuseră să trăiască din ajutorul social. Pentru majoritatea, viaţa devenise din ce în ce mai mult o

luptă. Pe de altă parte, pentru o parte asistenţa socială poate aduce îmbunătăţiri în standardele de viaţă. De exemplu, cineva care este şomer şi ajunge la vârsta de 60 de ani poate pretinde ajutoare cu 30% mai mari decât cele obţinute până atunci.
Categoria celor a căror situaţie se poate îmbunătăţi îi include de fapt doar pe părinţii singuri. Cercetarea indică faptul că o treime dintre părinţii singuri - în mare parte femeile - trăiau mai bine după destrămarea căsniciei lor decât înainte.
Doar 12% dintre persoanele care trăiesc din asistenţa socială în anii '90 declară că „se descurcă foarte bine". Majoritatea spun că „de-abia se descurcă" sau că „au greutăţi". Planificarea este dificilă. Nu se pot economisi bani pentru viitor, iar notele de plată reprezintă o grijă constantă. Mâncarea este deseori considerată drept un bun la care se poate renunţa într-o oarecare măsură, atunci când nu există bani. Walker concluzionează: „în ciuda titlurilor de ziar senzaţionale, traiul pe baza asistenţei sociale nu reprezintă o opţiune pe care majoritatea oamenilor ar alege-o dacă li s-ar fi oferit o altă alternativă. Majoritatea se află în această situaţie, din cauza vreunui eveniment traumatizant din viaţa lor: pierderea unei slujbe, pierderea unui partener sau instalarea unei boli (Walker, 1994, p. 9).
Oricât de răspândită ar fi, problema dependenţei de ajutorul social a devenit ţinta principală a încercărilor de reformă a instituţiilor de asistenţă socială. Printre cele mai semnificative reforme de acest fel au fost programele de reconversie de la asistenţa socială la muncă, al căror scop este acela de a plasa persoanele care primesc asistenţă publică în noi locuri de muncă. Aceste programe sunt introduse în Marea Britanie şi în alte câteva ţări europene, dar există şi în Statele Unite. De aceea au existat anumite oportunităţi de studiere a implicaţiilor lor.
Daniel Friedlander şi Gary Burtless au studiat patru programe diferite iniţiate de guvern menite să-i încurajeze pe cei care beneficiază de pe urma ajutoarelor sociale să se angajeze în câmpul muncii. Programele erau oarecum asemănătoare. Ele le ofereau stimulente financiare celor care primeau ajutor social şi căutau în mod activ de lucru, precum şi sfaturi în privinţa tehnicilor de căutare a unui serviciu şi oportunităţi de educaţie şi calificare. Categoriile-ţintă erau îndeosebi copiii familiilor cu un singur părinte din familiile care beneficiau de pe urma programului Ajutor pentru Familiile cu Copii Dependenţi, cel mai mare program de asistenţă care oferă

bani din ţară. Friedlander şi Burtless au descoperit că programele au avut cu adevărat rezultate. Persoanele implicate în aceste programe au fost capabile fie să se angajeze, fie să înceapă să lucreze mai devreme decât alţii care nu au participat la ele. în toate cele patru programe, câştigurile dobândite erau de câteva ori mai mari decât costul net al programului. Totuşi, ele au fost mai puţin eficiente în ajutorarea celor care aveau cel mai mult nevoie de ele - cei care nu avuseseră de lucru o lungă perioadă, şomerii pe termen lung.
Programele de reconversie de la asistenţa socială la muncă sunt menite să ofere o încurajare pozitivă celor care primesc ajutor social pentru a-şi

găsi de muncă. Dar unii analişti de asistenţă socială au sugerat că ar trebui adoptată o atitudine drastică faţă de aceştia. Ei propun ca plăţile de ajustare sociale să fie ori reduse ori suspendate complet, în anumite împrejurări. De exemplu, ajutoarele ar putea fi anulate dacă o mamă singură cu un copil ar mai naşte un alt copil în perioada în care primeşte ajutor social. Ideea unor atari scheme este aceea de a anihila condiţiile care creează dependenţa de ajutorul social şi îi obligă pe oameni să caute muncă plătită. Criticii afirmă că atari scheme, au şanse să îi facă pe cei ale căror ajutoare sociale sunt diminuate sau desfiinţate, să se îndrepte către delincvenţă sau prostituţie pentru a-şi câştiga existenţa. Până acum au existat doar câteva experienţe de acest fel, şi încă nu este posibilă judecarea consecinţelor (Friedlander şi Burtless, 1994).

Oamenii fară locuinţe

Majoritatea oamenilor săraci trăiesc într-un fel de case sau adăposturi permanente. Cei care nu fac acest lucru, adică cei fară case, au devenit locuitorii străzilor oraşelor, în ultimii 20 de ani.

„Dincolo de margine" este felul în care Martha Burt descrie problema celor fară case din America (Burt 1993), Burt a început cercetarea acestei probleme în anii' 80 în încercarea de a evalua Programul de Urgenţă pentru Fonduri şi Adăpost, organizat pentru a răspunde numărului din ce în ce mai crescut de oameni, care au rămas fiiră casă sau înfometaţi, pe parcursul acelei decade. Ea a descoperit că unii dintre ei dormeau în mod deliberat pe străzi, eliberaţi de constrângerile proprietăţii şi a posesiunilor. Dar marea majoritate nu au această dorinţă deloc, ei au fost împinşi dincolo de margine, în categoria celor fără case, de factori care scapă controlului lor. în momentul în care constată că nu mai au o locuinţă permanentă, uneori vieţile lor se deteriorează şi sunt urmate de greutăţi şi privaţiuni. Şi în Marea Britanie, cei fară casă pot fi asociaţi cu un „cerc vicios al străzii" (vezi caseta). Ca şi sărăcia, lipsa unei case nu este uşor de definit, aşa după cum am putea crede. în urmă cu două generaţii, majoritatea oamenilor continuau să se gândească la „casă" ca fiind căminul familial. Cei fară case erau consideraţi drept indivizi care locuiau în pensiuni aflate la periferie. Ei erau denumiţi „fară casă" pentru că trăiau singuri şi rareori îşi vedeau familiile sau rudele. De-a lungul ultimilor 20-30 de ani, mult mai mulţi oameni au hotărât să trăiască singuri. De aceea, cei fară casă au fost definiţi drept persoane care nu au unde să doarmă şi care fie stau temporar în adăposturi pe stradă, fie dorm în locuri care nu sunt destinate locuirii, cum ar fi portalurile, băncile din parc, gările sau clădirile părăsite.

Cine sunt cei fară casă în Marea Britanie? Această categorie este de fapt mixtă. Aproximativ un sfert sunt oameni care şi-au petrecut timpul într-un spital de boli mentale. Cel puţin unii dintre aceşti indivizi ar fi fost pacienţii pe termen lung înainte de anii 1960 când persoanele cu boli mentale cronice au început să fie externate din instituţiile de sănătate ca urmare a schimbării politicii de asistenţă socială. Acest proces de instituţionalizare a fost inspirat de mai mulţi factori. Unul era dorinţa guvernului de a economisi bani - costul întreţinerii persoanelor în spitale de boli mentale, ca şi în celelalte tipuri de spitale, este ridicat. Un alt

motiv, mai meritoriu, îl constituia părerea elitei psihiatrilor conform căruia, spitalizarea pe termen lung de cele mai multe ori făcea mai mult rău decât bine. Prin urmare, cei care puteau fi trataţi ambulatoriu trebuiau externaţi din spitale. Rezultatele nu au confirmat speranţele celor care considerau deinstituţionalizarea un pas pozitiv. Anumite spitale au externat oameni care nu aveau unde să se ducă, şi care probabil nu mai trăiseră de foarte mulţi ani în lumea de afară. Deseori, prevederile concrete privind asistenţa ambulatorie au fost deficitare. Totuşi, majoritatea persoanelor fără casă nu sunt foşti pacienţi cu boli mentale, nefiind nici alcoolici sau consumatori de droguri. Ei sunt oameni care au ajuns pe străzi datorită faptului că au avut parte de probleme personale numeroase (vezi figura 10.2). De exemplu, o femeie poate să divorţeze şi să-şi piardă în acelaşi timp nu doar locuinţa, ci şi şlujba. O persoană tânără poate avea necazuri acasă şi pl eacă la oraş fără mijloace de subzistenţă. Cercetările au indicat că cei care sunt cei mai vulnerabili la lipsa de locuinţă sunt oamenii din mediile clasei muncitoare de jos care nu posedă calificare şi au venituri foarte mici. Şomajul pe termen lung reprezintă un indicator major.

Figura 10.2. - Motive pentru lipsa de locuinţe în rândul familiilor fară casă cărora li s-a găsit cazare de către autorităţile locale, Anglia, Ţara Galilor şi Irlanda de Nord, 1994.

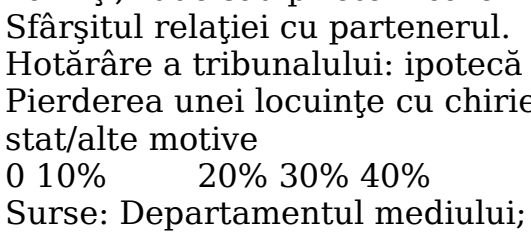
Părinţi, rude sau prieteni care nu mai pot/vor să locuiască în casă.
Sfârşitul relaţiei cu partenerul.
Hotărâre a tribunalului: ipotecă neachitată sau chirie neplătită.
Pierderea unei locuinţe cu chirie privată/pierderea calităţii de chiriaş la stat/alte motive
0 10% 20% 30% 40%

Surse: Departamentul mediului; Oficiul Ţării Galilor, Departamentul Mediului, Irlanda de Nord. După Social Trends, 1996, p. 187.

1 1 L

__L__ 1
1,
i i i

303
Cercai vicios al străzi
o
Alocarea locuinţelor decente A trăi rudimentar pe străzi reprezintă doar o parte a soluţiei m a f, pe punctul de a face problemei celor fără casă, acest lucru ' Agenţiile de găzduire descoperă tot timpul că mereu oameni trebuie reinstalaţi în
r

@Dui proprie iniţiativa sau găzduire particulară

intai se
cazează singuri într-un loc ales de ei. Acest lucru nu reprezintă rezolvarea

Trimitere la căminul întâi extrem de şi a
Unii oameni se duc voluntar la căminul cu Acesta poate dura între câteva săptămâni ® a se descurca pe cont propriu,
acces direct, dar nu există garanţia că sunt şi doi ani, în fiincţie de necesităţile persoanei Persoanele cu maladii mentale deseori uită să-şi ia medicamentele,
paturi disponibile. Cei care dorm de multă respective şi de
disponibilitatea locurilor, iar de multe ori alcoolicii reîncep să bea.
Aceşti oameni consideră
vreme pe stradă au şanse sa fie luaţi şi duşi Mulţi se întorc peştii, în special cei cu că greutăţi cum ar fi problemele de relaţionare, vecinii zgomotoşi şi
la cămine de către asistenţii sociali de la probleme legate de alcool,
sănătatementală taxele de întreţinere încărcate sunt de nedepăşit şi hotărăsc să se
organizaţii de caritate precum St. Mungo. şi droguri, din pricina faptului că reîntoarcă pe străzi.
Apoi ei sunt evaluaţi pentru un proiect de specializate nu au resui-se mpid în acest stadiu. •

0
Internarea în căminele de gradul doi
Acestea pot fi orice, de la ospicii pentru cei care suferă de maladii terminale şi locuinţe sociale înregistrate pentru cei bolnavi mental pe termen lung, în care cei fară casă pot fi cazaţi pentru tot restul vieţii, până la locuinţe comune, cu chirie redusă, destinate să-i aducăpe cei fară casă din nou în câmpul muncii şi să-i determine să se

Sursa: St Mungo's Hostels, După Guardian Educata, 5 martie 1996; bazat pe grafica originală de Jenny Ridley,
Grupul de acţiuni de cazare Shelter a întocmit câteva cercetări locale şi pe baza acestora a făcut estimări ale numărului celor fără case. Conform amintitului grup, acest număr a crescut cu 300% în perioada 1978-1992. în anul 1995, autorităţile locale din Anglia şi Ţara Galilor au înregistrat 450.000 de persoane care trăiesc fară o rezidenţă semi-permanentă. însă grupul Shelter consideră că cifra reală este mult mai mare. Statisticile guvernamentale referitoare la „familiile fară casă" care trăiesc cazate temporar sunt înfăţişate în tabelul 10.3.
Chiar dacă acesta nu reprezintă răspunsul complet, majoritatea sociologilor care au studiat problema sunt de acord că prevederea unor forme mai adecvate de locuinţă este de importanţă crucială pentru rezolvarea problemelor celor fără casă, indiferent dacă cazarea este sponsorizată în mod direct de către guvern, sau nu. Aşa după cum încheie Cristopher Joneks în cartea sa, The Homeless* (1994): „Indiferent de motivul pentru care se află oamenii pe stradă, faptul de a le oferi un

loc unde să trăiască care să le confere un minim de intimitate şi de stabilitate reprezintă de obicei lucrul cel mai important pe care îl putem face pentru a le îmbunătăţi viaţa. Fără o locuinţă stabilă, nimic altceva nu are şanse de a funcţiona."

Tabel 10.3. Familii fară casă care trăiesc cazate temporar în Marea Britanie, 1982-1994 (mii)

	Pat şi mic dejun	Leasing	Cămin	pe termen scurt	Total
1982	2.0	3.7	4.8	10.5	
1983	3.0	3.6	4.5	11.1	
1984	*	4.2	4.2	5.3	13.7
1985	5.7	5.0	6.7	17.4	
1986	9.4	5.0	8.3	22.7	
1987	10.6	5.7	10.5	26.8	
1988	11.2	6.8	14.2	32.2	
1989	12.0	8.6	19.9	40.5	
1990	11.7	10.4	27.0	49.1	
1991	12.9	11.7	39.7	64.3	
1992	8.4	12.6	46.6	67.6	
1993	5.4	11.9	40.7	58.0	
1994	4.7	11.9	35.7	52.3	

Sursa: Departamentul Mediului; Oficiul Ţării Galilor, Oficiul Scoţian. După Social Trends, 1996, p. 187.

CLASĂ, INEGALITATE ŞI COMPETITIVITATE ECONOMICĂ

Inegalităţile între cei săraci şi cei bogaţi s-au răspândit în Marea Britanie pe parcursul ultimelor două decenii. Reprezintă oare inegalitatea de clasă din ce în ce mai accentuată un preţ care trebuie plătit pentru asigurarea dezvoltării economice? Această presupunere a fost deosebit de populară în timpul guvernării Thatcher. Se argumenta că, faptul de a căuta să se îmbogăţească, creează dezvoltarea economică

* Cei fără casă (n.t.).

pentru că reprezintă o forţă motivantă care încurajează inovaţia şi progresul. Dar există foarte multe dovezi care infirmă această presupunere. In cartea sa Capitalism vs Capitalism (1993), Michel Albert compară într-o manieră sistematică două modele de întreprindere şi de organizare economică. Unul, pe care îl denumeşte „modelul american" (dar care se aplică de asemenea Marii Britanii), se bazează pe pieţe în mare măsură nereglate şi pe niveluri scăzute de sistemele de asistenţă socială de stat, şi este caracterizat printr-un grad înalt al inegalităţii economice între cei bogaţi si cei săraci. Celălalt este denumit „modelul Rinului", datorită faptului că se întemeiază pe tipul de sistem economic care se găseşte în ţări aflate în apropierea fluviului Rin din Europa - Germania, Elveţia şi Olanda - cu toate că are importante calităţi în ;omun cu Japonia şi alte economii prospere din Asia.

In modelul Rinului, interesele colective au tendinţa de a le acoperi pe cele individuale. Aceste societăţi nu sunt individualiste la modul agresiv. Comunităţile din :are fac parte indivizii, indiferent dacă sunt întreprinderi, oraşe mici sau sindicate, sunt considerate a fi cruciale în asigurarea stabilităţii. Lucru deosebit de important, ţările din modelul

Rinului sunt societăţi egalitariste, diferenţele dintre cei bogaţi şi cei săraci sunt mai reduse decât în Marea Britanie sau Statele Unite. Modelul Rinului a fost mai prosper decât cel american în cadrul competiţiei economice globale, susţine Albert, în mare măsură datorită caracterului său egalitarist. Opinia lui Albert este sprijinită de studiul ţărilor asiatice prospere, precum Japonia, Singapore, Coreea de Sud şi Taiwan, în ultimii 30 de ani. Ţări în care inegalităţile sunt relativ mai scăzute în ansamblu au prosperat mai mult decât cele în care diviziunile dintre bogaţi şi săraci sunt mai accentuate. Faptul de a-i include pe oamenii săraci în societate şi nu de a-i îndepărta de ea probabil că le oferă acestora mijloacele şi voinţa de a-şi îmbunătăţi puterea de câştig. Relaţia dintre inegalitate şi creştere economică, rămâne însă controversată.

CONCLUZIE

Inegalităţile economice reprezintă o caracteristică persistentă a tuturor sistemelor sociale cu excepţia societăţilor de culegători şi vânători - în care însă se produceau puţine bogăţii. Diviziunile de clasă formează miezul inegalităţilor economice în societăţile modeme. Clasa exercită o puternică influenţă în vieţile noastre. Dar activităţile noastre nu sunt complet determinate de diviziunile de clasă: mulţi oameni demonstrează un anumit grad de mobilitate socială. Alţii, însă, se află în situaţii de sărăcie foarte greu de depăşit. Sărăcia relativă este de fapt o măsură a inegalităţii; societatea britanică are tendinţa de a fi mai inegală decât majoritatea celorlalte societăţi occidentale. Unii au afirmat că atari niveluri de inegalitate, nu încurajează dezvoltarea economică, au tendinţa de a acţiona împotriva ei. Combaterea sărăciei şi a lipsei de speranţă, care este cu siguranţă de dorit, în sine, ar putea ajuta Marea Britanie să fie mai competitivă în cadrul economiei globale.

REZUMAT

O Stratificarea socială se referă la divizarea societăţii în puteri sau state. Atunci când vorbim de stratificare socială, atragem atenţia asUpra poziţiilor inegale ocupate de indivizi în societate. Stratificarea conform genului şi vârstei se întâlneşte în toate societăţile. în societăţile tradiţionale dezvoltate şi ţările industrializate din prezent există o stratificare în termeni de bogăţie, proprietate şi acces la bunurile material şi produsele culturale.

© Se pot distinge patru tipuri majore de sisteme de stratificare: sclavia, casta, starea şi clasa. în timp ce primele trei depind de inegalităţile sancţionate din punct de vedere legal sau religios, diviziunile de clasă nu sunt recunoscute în mod „oficial", ci izvorăsc din factorii economici care afectează material circumstanţele existenţei umane.

© Teoriile cele mai însemnate şi influente despre stratificare sunt cele dezvoltate de către Marx şi Weber. Marx pune accentul principal pe clasă, pe care el o consideră a fi o caracteristică obiectiva a structurii economice a societăţii. El sesizează o desprindere fundamentală între cei care posedă capital şi muncitorii care nu posedă capital. Weber acceptă o opinie similară, dar distinge două alte aspecte ale stratificării, statutul şi partidul. Statutul se referă la stima sau „onoarea socială" acordată

indivizilor sau grupurilor; partidul se referă la mobilizarea activă a grupurilor pentru asigurarea unor ţeluri definite.
© Majoritatea oamenilor din societăţile moderne sunt mai bogaţi astăzi decât în urmă cu câteva generaţii, cu toate că distribuţia averii şi a venitului rămâne una inegală. Cei avuţi folosesc diferite mijloace pentru a-şi transmite proprietăţile de la o generaţie la alta. Averea se referă la toate bunurile pe care le stăpânesc indivizii: bani lichizi, economii şi conturi curente, investiţii în acţiuni, obligaţiuni şi proprietăţi, şi alte investiţii. Venitul se referă la salariilor rezultate de pe urma ocupaţiilor plătite, plus banii rezultaţi din investiţii.
© Posedarea unor substanţiale sume de bani îndeosebi atunci când averea este trecută de la o generaţie la alta reprezintă principala caracteristică care deosebeşte clasa de sus de alte grupuri de clasă din societate. Clasa de mijloc este compusă în mare parte din cei care au ocupaţii de tip gulere albe, dar poate fi împărţită în vechea clasă de mijloc (cum sunt proprietarii de afaceri), clasa mijlocie de sus (experţi şi manageri) şi clasa mijlocie de jos (personal funcţionăresc, profesori, infirmiere, etc.). Clasa muncitorească este compusă din oameni care sunt angajaţi în slujbe de tip gulere albastre sau manuale. Subclasa este alcătuită din cei care sunt săraci şi nu au o ocupaţie. Majoritatea celor din subclasă provin din grupuri etnice minoritare.
© Fiecare dintre aceste grupuri de clasă este afectat de schimbare. Ca urmare a schimbărilor în structura ocupaţională, clasa muncitoare se contractă, în

comparaţie cu alte clase. O controversă deosebit de importantă se concentrează asupra gradului în care se dezvoltă o subclasă dezafectată şi fară rădăcini.
O Analizele referitoare la stratificare au fost în mod tradiţional efectuată dintr-un punct de vedere masculin. Acest lucru se datorează în parte presupunerii că inegalităţile de gen reflectă pur şi simplu diferenţe de clasă; această presupunere este discutabilă în cel mai înalt grad. în societăţile moderne, genul influenţează stratificarea într-o anumită măsură în mod independent de clasă.
© Poziţia de clasă a unui individ este cel puţin parţial dobândită; ea nu este pur şi simplu „dată" de la naştere. Mobilitatea socială, atât în sus cât şi în jos în structura de clasă reprezintă o trăsătură destul de comună.
© In studiul mobilităţii sociale, se face o distincţie între mobilitatea intra-generaţională şi cea inter-generaţională. Prima se referă la mişcarea în susul sau în josul scării sociale pe parcursul vieţii de muncitor a unui individ. Cea de-a doua se preocupă de mişcarea peste generaţii, ca în cazul în care un fiu sau o fiică dintr-un mediu de tip gulere albastre devine un/o expert/ă. Mobilitatea socială are în cea mai mare parte amploare limitată. Majoritatea oamenilor rămân aproape de nivelul familiilor din care provin, cu toate că în ultimii ani expansiunea slujbelor de tip gulere albe a oferit oportunitatea unei considerabile mobilităţi ascendente de mică amploare.
© Sărăcia rămâne răspândită în cadrul naţiunilor bogate. Există două metode de evaluare a sărăciei: una implică noţiunea de „sărăcie de

subzistenţă", care este o lipsă a resurselor de bază necesare menţinerii sănătăţii şi funcţionării efective a trupului; cealaltă, „sărăcia relativă", implică evaluarea deosebirilor dintre condiţiile de trai ale unor grupuri şi cele pe care le are majoritatea populaţiei. Inegalitatea economică poate fi relevantă pentru competitivitatea unei ţări în cadrul economiei globale. Unii pretind că cele mai prospere ţări industrializate din economia mondială au tendinţa de a fi cele în care inegalităţile sunt relativ scăzute.
309
ca
LECTURI SUPLIMENTARE
Richard Breen şi David Rottman,
Class Stratification, (London, Har¬vester Wheatsheaf, 1995). O trecere actualizată în revistă a claselor sociale. T. Butler şi M. Savage, Social Change and the Middle Classes (Lon¬don, UCL Press, 1995). O analiză a tendinţelor recente din dezvoltarea claselor de mijloc.
Rosemary Crampton, Class and Stratification (Cambridge, Polity Press, 1993). O trecere în revistă cuprinzătoare a abordărilor teoretice şi metodologice a studierii clasei şi stratificării care au fost dezvoltate după cel de-al doilea război mondial. Robert Erikson şi John Goldthorpe, The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industiral Societies (Ox¬ford, Clarendon Press, 1993). O analiză istorică a mobilităţii sociale în Europa secolului al XX-lea.
Frank Field, Losing Out: The Emer¬gence of Britain's Underclass (Oxford, Blackwell, 1989). O discuţie despre problema subclasei în Marea Britanie, scrisă de către un proeminent membru al parlamentului.
David Lockwood, The Black Coated Worker: A Study in Class Conscious¬ness (Oxford, Oxford University Press,
1989). O reeditare a unui studiu clasic despre clasă, urmat de o substanţială postfaţă.
Peter Saunders, Social Class and Stratification (London, Routledge,
1990). Un text scurt şi accesibil care se ocupă de principalele aspecte ale studiului clasei şi stratificării.
John Westergaard, Who Gets What? (Cambridge, Polity Press, 1995). O pledoarie în sprijinul importanţei con¬tinue al analizei clasei pentru studiul societăţilor contemporane.
TERMENI IMPOR T. 1 \ 7 /
- sclavie
- castă
- stare
- clasă de sus
- clasă de mijloc
- clasă muncitoare
- ţărani
- capitalişti
- plusvaioare
- duse de tranziţie
- prestigiu
- grupuri paria
- poziţii de clasă contradictorii

- închidere socială
- a vere
- venit
- subclasă
- mobilitate verticalii
- mobilitate laterală
- mobilitate intragenerațională
- mobilitate intergenerațională
- mobilitate descendentă
- sărăcie absolută
- sărăcie relativă
- dependenţă de ajutorul social ■ mijloace de producţie
- statut «partid

310

11. ORGANIZAŢIILE MODERNE

CONCEPTE DE BAZĂ ORGANIZAŢIILE ŞI VIAŢA MODERNĂ'

TEORII DESPRE ORGANIZAŢII

Teoriile lui Weber despre birocraţie « Relaţiile formale şi infoimale din interiorul birocraţiilor • Cadrul fizic al : rganizaţiilor • Teoria lui Michel Foucault despre organizaţii: controlul mpului şi al spaţiului • Supravegherea cadrul organizaţiilor • Sub supraveghere * închisoarea » Birocraţia şi democraţia

DEPĂŞIREA BIROCRAŢIEI?

Modelul japonez

INFLUENŢA MARILOR CORPORAŢII

Extinderea corporaţiilor transnaţionale

- Tipuri de corporaţii transnaţionale
- Curente noi: redimensionarea şi descentralizarea • Organizaţiile ca reţele

REORGANIZAREA TEHNOLOGIILOR ŞI A ORGANIZAŢIILOR MODERNE

CONCLUZII

REZUMAT

LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI

311

CONCEPTE DE BAZA

• ordini/aţii- • tiiriKTiilii' * relaţii lormalc • reiaţii iiitorninU- • iirupnii Miciuie

Cândva, cu toţii ne năşteam acasă. Femeile năşteau practic, întotdeauna acolc unde şi locuiau, iar oamenii acordau o mare importanţă locului anume unde se născuseră - în comunitatea locală sau sat, în această casă sau în cealaltă, în această cameră sau în cealaltă. De obicei, naşterea se producea în camera mare sau sufrageria casei locuite. De îndată ce începeau primele contracţii ale viitoarei mame, femeile din partea locului se aduna ca să o asiste. De obicei, femeile năşteau în faţa focului din cămin, mai ales dacă afară era frig. Se aduceau paie care se împrăştiau pe jos. aşa cum se proceda în staul, atunci când se năştea un viţel.

La naştere, femeile nu aveau alt ajutor decât acela pe care comunitatea îl putea oferi. Timp de secole, ideea de a chema pe cineva din afara

comunităţii în ajutor a fost străină gândirii femeilor de la sate. „Femeile se ajută între ele" şi „ajutorul reciproc" sunt formule care se regăsesc constant în scrierile preoţilor şi ale funcţionarilor care înregistrau naşterile în secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea. Personajul principal era moaşa, o femeie cu experienţă în materie de asistare a naşterilor. Moaşa era, de regulă, cunoscuta ca „mama bună": ea era aceea care putea ameliora durerile şi problemele femeilor mai tinere, în momentele cheie ale sarcinii şi la naşterea propriu-zisă. Un document datat în Franţa, în 1820, menţionează calităţile pe care trebuia să le posede moaşa. Aceasta trebuia să fie „puternică, robustă, iute, agilă, fară defecte fizice, cu mâini lungi şi pricepute". Latura spirituală era la fel de importantă: ea trebuia să fie „virtuoasă, discretă, prudentă, educată şi cu maniere decente" (Gelis, 1991).

Până în anii '50, majoritatea britanicilor s-au născut în propriile lor case, iar moaşa continua să joace un rol important în viaţa lor. Dar azi, obiceiul de a naşte la spital a devenit un fapt obişnuit, iar această schimbare a condus la unele transformări importante. Puţini dintre noi mai resimţim vreo legătură emoţională cu locul naşterii noastre. Şi de ce am resimţi-o? Locul acela este de-acum un spital larg, impersonal. După ce au existat secole de-a rândul, moaşe, în prezent acestea, fie că au dispărut complet, fie pur şi simplu mai joacă un rol secundar în primele faze ale sarcinii. Naşterea în sine este controlată şi monitorizată de către specialiştii din spital - doctori, asistente medicale şi alt personal medical.

ORGANIZAŢIILE ŞI VIAŢA MODERNĂ

O Un spital modern poate fi un bun exemplu de organizaţie. O ORGANIZAŢIE este un grup mare de persoane, structurat într-un mod impersonal şi care are menirea

de a asigura anumite obiective specifice; în cazul spitalului, aceste obiective sunt îngrijirea bolilor şi asigurarea diferitelor forme de tratament medical.

în vremurile noastre, organizaţiile joacă un rol mult mai important în viaţa noastră zilnică decât în vreo altă epocă anterioară. în afara faptului că acestea contribuie la actul nostru de naştere, ele ne marchează traiectoria în viaţă şi ne însoţesc şi atunci când o părăsim. Chiar înainte de a ne naşte, mamele noastre, şi probabil şi taţii noştri, au fost cuprinşi în programe de pregătire, controale de sarcină etc., întreprinse de spitale şi alte organizaţii medicale. Fiecare copil născut azi este înregistrat de către organizaţii guvernamentale, care colectează informaţii despre noi, de la naştere şi până la moarte. Astăzi, majoritatea oamenilor decedează la spital şi nu acasă, cum. se întâmpla altădată, iar fiecare deces trebuie înregistrat formal de către organizaţii guvernamentale.

De fiecare dată când folosim telefonul, deschidem robinetul, aprindem televizorul sau călătorim cu o maşină, ne aflăm în contact cu, şi în oarecare măsură depindem de, anumite organizaţii. De obicei, acest lucru înseamnă mai multe organizaţii, aflate toate într-o interacţiune directă, atât între ele cât şi cu noi. De exemplu, compania furnizoare de apă ne oferă convingerea că, atunci când vom răsuci robinetul, va începe să curgă apa. Dar ea este dependentă de alte organizaţii, cum ar fi cele

care construiesc şi repară rezervoarele, care la rândul lor depind de altele... Deschidem robinetul acasă, dar apa vine probabil de la mulţi kilometri depărtare. Compania furnizoare de apă, sau mai bine zis grupul de companii furnizoare de apă, sunt nu doar furnizorii noştri, ci şi ai altor zeci de milioane de oameni simultan. Putem înmulţi de zeci de ori efortul companiei, căci aprovizionarea constantă cu apă reprezintă doar unul dintre modurile în care suntem dependenţi de organizaţii.
Trebuie să ţinem cont de faptul că, de-a lungul istoriei umanităţii, înainte ca nivelul dezvoltării organizaţiilor să devină atât de ridicat ca azi, oamenii nu se puteau folosi de aspecte ale vieţii pe care acum aproape le ignorăm. De exemplu, acum un secol, în Mărea Britanie, puţine case erau dotate cu canalizare, iar o bună parte din apa folosită era poluată şi purtătoare de numeroase boli şi epidemii. Chiar şi azi, pe arii extinse din societăţile cele mai puţin dezvoltate (de exemplu, Asia sau Africa), nu există canalizare; oamenii aduc apa în fiecare zi de la un izvor sau puţ, iar aceasta poate conţine bacterii care răspândesc boli. în societăţile moderne, apa potabilă este verificată cu rigurozitate împotriva contaminării; aceasta implică şi mai multe organizaţii - şi anume autorităţile răspunzătoare de standardele de sănătate.
Dar influenţa copleşitoare pe care organizaţiile au ajuns să o exercite asupra vieţii noastre nu poate fi concepută întru totul ca fiind benefică. Organizaţiile au adesea ca efect faptul că nu putem deţine control asupra lucrurilor şi le pun sub controlul unor funcţionari sau experţi, asupra cărora nu putem avea vreo influenţă. De exemplu, ni se cere tuturor de către guvern să facem anumite lucruri - să plătim taxe, să ne conformăm legilor, să luptăm în război - sau să suportăm anumite pedepse. Ca surse de putere socială, organizaţiile pot supune astfel individul unor imperative cărora nu li se poate împotrivi.

In acest capitol ne vom ocupa de apariţia organizaţiilor moderne şi de consecinţele dezvoltării lor în viaţa noastră de azi. Vom analiza mai întâi ideile a doi autori care au avut un impact deosebit de puternic asupra gândirii sociologilor referitoare la organizaţii: Max Weber şi Michel Foucault. Ne vom îndrepta atenţia apoi asupra unora dintre modurile de funcţionare a organizaţiilor - fie că sunt corporaţii de afaceri sau spitale, şcoli sau agenţii guvernamentale, universităţi sau închisori - şi vom studia diferenţele care există între aceste diferite tipuri. Vom acorda o atenţie deosebită marilor organizaţii de afaceri, care operează tot mai mult pe scară mondială. în încheiere vom observa în ce măsură corporaţiile de afaceri şi alte organizaţii din societatea modernă sunt supuse proceselor majore de schimbare.
TEORII DESPRE ORGANIZAŢII
Max Weber a formulat prima interpretare sistematică asupra apariţiei organizaţiilor moderne. El susţinea că organizaţiile sunt modalităţi de coordonare a activităţilor umane sau a bunurilor produse de oameni, într-un mod stabil în spaţiu şi timp. Weber sublinia că dezvoltarea organizaţiilor depinde de controlul informaţiei, punând accentul pe importanţa centrală a scrisului în acest proces: o organizaţie are nevoie de reguli scrise pentru a funcţiona şi de dosare în care să fie stocată

„memo¬ria" ei. Weber considera organizaţiile ca fiind puternic ierarhice, puterea tinzând să se concentreze către vârf. în acest capitol vom examina dacă teoriile lui Weber sunt veridice. Dacă da, faptul este de o majoră importanţă pentru noi toţi, întrucât Weber detecta atât o luptă, cât şi o legătură între organizaţiile moderne şi democraţie, despre care credea că are consecinţe complexe asupra vieţii sociale.

Teoriile lui Weber despre birocraţie

O Toate organizaţiile de mare întindere, după opinia lui Weber, tind prin natura lor să fie birocratice. Cuvântul „birocraţie" a fost inventat de către Monsieur de Gournay în anul 1745, care a adăugat cuvântului „birou", însemnând atât încăperea cât şi masa de scris, un termen derivat din verbul grecesc „a conduce". BIROCRAŢIA ar însemna deci conducerea de către funcţionari. Birocraţia ca termena fost aplicată mai întâi doar funcţionarilor guvernamentali, dar treptat a fost extinsă pentru a defini organizaţiile mari în general.

Conceptul a fost de la bun început folosit într-un mod dispreţuitor. De Gournay vorbea despre puterile crescânde ale funcţionarilor ca despre „o boală numită biromanie". Romancierul francez Honoré de Balzac considera birocraţia „o putere uriaşă deţinută de pigmei". Acest gen de opinie s-a menţinut până în zilele noastre: birocraţia este frecvent asociată cu hârţogăria, ineficienţa şi risipa. însă alţi autori au prezentat birocraţia într-o lumină diferită, ca un model al grijii, preciziei şi eficienţei administrative. Birocraţia, susţin ei, este în realitatea cea mai eficientă formă de organizare pe care au conceput-o oamenii deoarece, toate sarcinile sunt reglementate prin reguli stricte de procedură. Poziţia lui Weber asupra birocraţiei se situează undeva între aceste două extreme.

Un număr limitat de organizaţii birocratice, evidenţia Weber, au existat şi în societăţile tradiţionale. De exemplu, sistemul funcţionăresc birocratic din China imperială era responsabil pentru afacerile generale ale guvernării. Dar birocraţiile s-au dezvoltat pe deplin abia în vremurile moderne.

După Weber, expansiunea birocraţiei este inevitabilă în societăţile moderne; autoritatea birocratică este singurul mod de adaptare la cerinţele administrative ale sistemelor sociale de mare întindere. Totuşi, Weber considera că birocraţia prezintă multe neajunsuri importante, care au implicaţii semnificative în viaţa socială modernă.

Pentru a studia originile şi natura expansiunii organizaţiilor birocratice, Weber a construit un tip ideal de birocraţie. (Aici „ideal" nu se referă la ceea ce este de dorit, ci la o formă pură de organizare birocratică. Un tip ideal este o descriere abstractă, construită prin accentuarea anumitor trăsături preluate din cazuri reale, astfel încât să evidenţieze cele mai esenţiale caracteristici ale lor.) Weber a enumerat mai multe caracteristici ale tipului ideal de birocraţie (1978):

- Ierarhia clar demarcată a autorităţii. Astfel, sarcinile în cadrul organizaţiei sunt distribuite ca „obligaţii oficiale". Birocraţia arată ca o piramidă, având poziţia de cea mai mare autoritate în vârf. Există un lanţ al comenzilor de la vârf către bază, care face posibilă coordonarea luării

de decizii. Fiecare înalt funcţionar controlează şi supervizează pe cel aflat pe o treaptă inferioară lui, în cadrul ierarhiei.

- Comportamentul funcţionarilor de la toate nivelurile organizaţiei este reglementat prin reguli scrise. Aceasta nu înseamnă că obligaţiile birocratice sunt doar o problemă de rutină. Cu cât este funcţionarul deţinea o funcţie mai înaltă, cu atât mai mult regulile tind să cuprindă o mai mare varietate de cazuri, presupunând flexibilitate în interpretarea lor.
- Funcţionarii sunt salariaţi, angajaţi cu normă întreagă. Fiecărei slujbe din interiorul ierarhie, îi corespunde un salariu stabilit, fix. Indivizii pot face carieră în interiorul organizaţiei. Promovarea este posibilă pe baza competenţei, a experienţei sau a celor două calităţi laolaltă.
- Separarea sarcinilor funcţionarului din interiorul organizaţiei de viaţa lui personală. Viaţa de familie a funcţionarului este distinctă de activităţile de la locul de muncă, fiind şi fizic separată de el.
- Nici un membru al organizaţiei nu posedă resursele materiale cu care operează. Dezvoltarea birocraţiei, după Weber, separă muncitorii de controlul asupra mijloacelor lor de producţie. în comunităţile tradiţionale, fermierii şi meşteşugarii aveau de obicei, controlul asupra propriilor lor procese de producţie şi erau posesorii uneltelor folosite. în birocraţii, funcţionarii nu posedă birourile în care lucrează, mesele la care stau sau logistica pe care o folosesc. Weber credea că, cu cât o organizaţie se apropie mai mult de tipul de birocraţie
: dealtă, cu atât va fi mai eficientă în urmărirea obiectivelor pentru care a fost înfiinţată. HI punea adesea în legătură munca la birou cu aparatura sofisticată.

Relaţiile formale şi infórmale din interiorul birocraţiilor

O în analiza sa asupra birocraţiei, Weber acorda un loc aparte RELAŢIILOR FORMALE din cadrul organizaţiilor, relaţii dintre oameni aşa cum sunt stabilite de regulile organizaţiei (vezi exemple in fig. 11.1). Weber nu punea accent pe conexiunile infórmale şi micile relaţii de grup care pot exista în orice organizaţie. Dar îh birocraţii, modul infor¬mai de operare permite adeseori o flexibilitate care nu ar putea fi obţinută altfel. O într-un studiu devenit clasic, Peter Blau a studiat RELAŢIILE INFORMALE dintr-o organizaţie guvernamentală, care avea ca sarcină investigarea posibililor evazionişti fiscali (Blau, 1963). Agenţii care descopereau probleme de evaziune fiscală pe care nu le stăpâneau îndeaproape trebuia să le discute cu superiorul lor direct; regulile de procedură stabileau că nu aveau voie să consulte colegi care lucrau având acelaşi nivel ca şi ei. Majoritatea funcţionarilor erau însă reticenţi în a se apropia de superiorii lor, întrucât aveau impresia că aceasta ar putea sugera o lipsă de competenţă din partea lor şi le-ar reduce şansele de promovare. Astfel aceştia se consultau de obicei între ei, încălcând regulile oficiale. Aceasta nu numai că le permitea să obţină sfaturi concrete, ci le şi diminua temerile legate de lucrul individual. O reţea coerentă de legături de loialitate este un prim nivel al GRUPULUI SOCIAL, care apare în rândul celor ce lucrează la acelaşi nivel.

Figura 11.1.- Relaţiile formale din cadrul organizaţiilor Piramida/ierarhia organizaţională
A unei autorităţi locale
Stabilesc obiectivele şi controlează activitatea de management desfăşurată ia nivelul organizaţiei
Conduc departamentele specializate
Conduc secţiunile din cadrul departamentelor* Controlează grupuri de lucru mici
A unei firme din sectoml privat

Gestionează funcţiile specializate ale firmei
Conduc propriile secţiuni aparţinând funcţiilor specializate
Sursa: Shaun Gregson şi Frank Livesey, Organizations and Management Behaviour, 1993.
316
Problemele cu care se confruntau aceşti lucrători, concluziona Blau, erau drept urmare rezolvate într-un mod mult mai eficient. Grupul era capabil să conceapă proceduri Tiformale care permiteau iniţiativă şi o mai mare responsabilitate decât erau prevăzute in. regulile formale ale organizaţiei.
Reţele infórmale tind să apară la toate nivelurile organizaţiilor. La vârf, legăturile ii conexiunile personale pot fi mai importante, decât situaţiile formale în care ar rebui să se ia deciziile. De exemplu, se presupune că politicile corporaţiilor de afaceri se stabilesc în şedinţele consiliului de administraţie, de către directori şi deţinătorii principali de acţiuni. în practică, adesea doar câţiva dintre membrii consiliului conduc :u adevărat corporaţia, expunându-şi deciziile informai şi aşteptând decizia consiliului. Pveţelele infórmale de acest tip se pot întinde de asemenea, peste corporaţii diferite. Directorii diferitelor firme se consultă adesea între ei într-un mod informai şi pot race parte din aceleaşi cluburi sau asociaţii cu scopuri recreative.
A decide până la ce punct procedurile infórmale contribuie sau împiedică eficienţa : rganizaţiilor este un lucru dificil. Sistemele care seamănă cu tipul ideal al lui Weber nd să dea naştere unei adevărate încrengături de modalităţi neoficiale de a rezolva problemele. Aceasta se întâmplă în parte deoarece lipsa de flexibilitate poate fi contracarată printr-o ocolire neoficială a regulilor formale. Pentru cei cu slujbe plicticoase, procedurile infórmale ajută adesea la crearea unui mediu de lucru atisfăcător. Conexiunile infórmale dintre înalţii funcţionari pot fi eficiente în moduri : are să ajute organizaţia în întregul ei. Pe de altă parte, aceşti funcţionari pot fi mai preocupaţi să promoveze sau să-şi protejeze propriile interese decât pe cele ale . rganizaţiei.
Cadrul fizic al organizaţiilor
Majoritatea organizaţiilor moderne funcţionează în cadre fizice special concepute. Tlădirea care adăposteşte o anumită organizaţie are trăsături specifice, relevante p entru activitatea organizaţiei respective dar are importante caracteristici arhitecturale . omune şi clădirilor altor organizaţii. De exemplu, arhitectura unui spital diferă în anele privinţe de cea a unei firme de afaceri sau a unei şcoli. Pavilioanele separate ale

spitalului, cabinetele de consultaţii, sălile de operaţie şi oficiile dau întregii clădiri un. aspect anume, în timp ce o şcoală poate fi alcătuită din săli de clasă, laboratoare, ; Iii de sport. Şi totuşi există o asemănare generală: amândouă conţin coridoare cu aşi de intrare şi folosesc peste tot decoraţii şi mobilier standardizat. Lăsând la o parte ţinuta vestimentară diferită a oamenilor care se află acolo, clădirile în care rant de obicei, organizaţii moderne au o oarecare asemănătoare între ele. Şi adesea arată asemănător chiar şi din afară, nu doar în interior. Se poate ca trecând pe lângă : elădire să ne întrebăm: „Aceasta este o şcoală?" şi să primim răspunsul: „Nu, este ~.n spital"? Deşi sunt necesare serioase modificări interioare, se poate întâmpla ca o ■ eoală să preia la un moment dat, o clădire care a adăpostit cândva un spital.
317
Teoria Iui Michel Foucault despre organizaţii: controlul timpului şi al spaţiului
Michel Foucault a demonstrat că arhitectura unei organizaţii este direct legată de structura ei socială şi de sistemul de autoritate (Foucault, 1970, 1979). Studiind caracteristicile fizice ale organizaţiilor, putem surprinde noi puncte de vedere asupra problemelor analizate de Weber. Birourile despre care Weber vorbea la modul ab¬stract sunt totodată decoruri arhitecturale - încăperi, separate prin coridoare - în interiorul organizaţiilor. Clădirile firmelor mari sunt construite uneori chiar în sensul fizic ca o ierarhie, în care cu cât poziţia cuiva în ierarhia autorităţii este mai înaltă, cu atât biroul său se află mai sus; sintagma „etajul de sus" este folosită uneori pentru a desemna pe cei care deţin puterea supremă în organizaţie.
în multe alte sensuri, geografia unei organizaţii afectează funcţionarea ei, ma: ales acolo unde sistemele se bazează esenţialmente pe relaţiile infórmale. Proximitatea fizică facilitează formarea grupurilor primare, în timp ce distanţarea fizică poate polariza grupurile, ducând la o atitudine de opoziţie între „ei" şi „noi" între departamente.
Supravegherea în cadrul organizaţiilor
Modul de dispunere al camerelor, holurilor şi al spaţiilor deschise din clădirea unei organizaţii poate oferi indicii de bază asupra sistemului de operare al autorităţilor sale. în unele organizaţii, grupurile de oameni lucrează în comun, în încăperi necompartimentate. Datorită naturii plicticoase, repetitive a unor tipuri de muncă industrială, cum ar fi liniile de producţie-asamblare, este necesară supravegherea permanentă pentru a se asigura că muncitorii menţin ritmul lucrului. Acelaşi lucru este adesea adevărat pentru munca de rutină pe care o fac dactilografele, care stau laolaltă în camere comune, de unde activitatea poate fi supravegheată de către superiori. Foucault punea mare accent pe măsura în care vizibilitatea sau lipsa ei, în decorul arhitectural al organizaţiilor moderne, influenţează sau determină elementele de autoritate. Vizibilitatea face ca subordonaţii să fie supuşi cu uşurinţă la ceea ce Foucault numea supraveghere, adică supervizarea activităţilor. în organizaţiile din interiorul organizaţiilor modeme, toată lumea, chiar şi cei aflaţi în poziţii relativ înalte de autoritate, este supusă supravegherii;

cu cât o persoană este situată mai jos, cu atât este observat mai îndeaproape comportamentul ei.
Supravegherea îmbracă două forme. Una este urmărirea directă a muncii subordonaţilor de către superiori. Să luăm exemplul unei clase dintr-o şcoală. Elevii stau la mese sau pupitre, de obicei dispuse în rânduri, putând fi văzuţi toţi de către profesor. Copiii trebuie să pară activi sau absorbiţi în munca lor. Desigur, în ce măsură se întâmplă cu adevărat acest lucru în practică, depinde de priceperea profesorului şi de înclinaţia copiilor de a se conforma cu ceea ce se aşteaptă de la ei.
Cel de-al doilea tip de supraveghere este mai subtil, dar la fel de important. El constă în deţinerea de dosare, cataloage sau fişe despre viaţa oamenilor. Weber a
318
înţeles importanţa înregistrărilor scrise (astăzi cel mai adesea computerizate) pentru organizaţiile moderne, dar nu a explorat îndeajuns modul în care pot fi ele folosite pentru a reglementa comportamentul. Carnetele cu însemnări angajaţilor oferă adesea istoria completă a muncii lor, înregistrând detalii personale cât şi evaluări ale caracterului. Aceste cărţi de muncă sunt folosite pentru a monitoriza comportamentul angajaţilor şi poate asigura recomandarea în vederea promovării. în multe firme de afaceri, indivizii de la fiecare nivel al organizaţiei prezintă anual un raport asupra performanţei celor aflaţi direct în subordinea lor. Cataloagele şcoală şi din colegii sunt de asemenea folosite pentru a monitoriza performanţa indivizilor, pe parcursul etapelor organizaţiei.
Organizaţiile nu pot opera eficient dacă munca angajaţilor nu se desfăşoară în mod corespunzător. în firmele de afaceri, aşa cum arată Weber, oamenilor li se cere să respecte un program fix. Activitatea trebuie coordonată constant în timp şi spaţiu, ceea ce se obţine atât prin dispunerea fizică cât şi prin orarul precis şi detaliat al programului. Orarele reglementează activităţile în timp şi spaţiu - sau, aşa cum spunea Foucault, ele „distribuie corpurile în mod eficient" în cadrul organizaţiei. Orarele reprezintă condiţia disciplinei organizaţionale, deoarece ele canalizează în aceeaşi direcţie activitatea unui mare număr de oameni. Dacă o universitate nu ar respecta un orar strict de cursuri, de exemplu, s-ar prăbuşi în scurtă vreme într-un haos total. Orarul face posibilă folosirea intensivă a timpului şi spaţiului: fiecare din ele poate corela mulţi alţi oameni în numeroase activităţi.

Senzorii indicaţi la cabina numărul 2 arată că a fost ocupat 90 de minute. Vreţi să solicitaţi asistenţă?
319
Sub supraveghere. închisoarea
Foucault a acordat o mare atenţie organizaţiilor, cum ar fi închisorile, în care indivizii sunt separaţi pentru perioade lungi de timp de lumea din afară. în asemenea organizaţii, oamenii sunt încarceraţi - ţinuţi închişi - departe de mediul social ex¬tern. închisorile ilustrează în amănunt natura supravegherii, deoarece încearcă să exercite maximul de control asupra comportamentului celor din interiorul său. Foucault se întreba: „Este oare surprinzător că închisorile seamănă cu fabricile, şcolile,

barăcile sau spitalele care seamănă la rândul lor cu nişte puşcării?" (1979)

După părerea lui Foucault, închisoarea modernă îşi are originea în Panopticon, o organizaţie imaginată de filosoful şi gânditorul socialist Jeremy Bentham în secolul XIX. „Panopticon" era numele dat de Bentham unei închisori ideale pe care şi-o imaginase, şi pe care a încercat în repetate rânduri să o propună guvernului britanic. Proiectul nu a fost niciodată dus la îndeplinire întrutotul, dar unele dintre principiile sale de bază au fost încorporate în închisori construite în secolul al XIX-lea în Marea Britanie, Europa şi Statele Unite. Panopticon avea forma circulară, cu celulele construite pe partea din afară. în centru se afla turnul de inspecţie. în fiecare celulă se aflau câte două ferestre, una cu faţa către turnul de inspecţie, cealaltă în afară, Scopul acestei structuri era acela de a-i face pe puşcăriaşi să fie văzuţi de gardieni în orice moment. Ferestrele turnului erau dotate cu storuri, în aşa fel încât în timp ce personalul închisorii putea ţine prizoierii sub observaţie continuă.

Birocraţia şi democraţia

Foucault avea dreptate în privinţa închisorilor. Chiar şi azi, majoritatea închisorilor seamănă surprinzător de mult cu Panopticon. El avea dreptate şi în legătură cu rolul supravegherii în societăţile moderne, o problemă care a devenit şi mai importantă în prezent datorită impactului crescând al tehnologiilor de informare şi comunicare. Trăim în ceea ce unii au numit societatea de supraveghere (Lyon, 1994), o societate în care informaţiile despre viaţa noastră sunt adunate de diferite tipuri de organizaţii.

Aşa cum am menţionat, organizaţiile guvernamentale deţin imense cantităţi de informaţie despre noi, începând cu înregistrarea datei naşterii, şcolarizarea şi angaja¬mente profesionale, până la nivelul veniturilor, folosit pentru strângerea impozitelor şi informaţiile folosite pentru eliberarea permiselor de conducere şi alocarea numerelor pentru asigurarea naţională. O dată cu dezvoltarea computerelor şi a altor forme de echipament pentru procesarea electronică a datelor, supravegherea ameninţă să pătrundă în cele mai mici detalii ale vieţii noastre. închipuiţi-vă că aţi auzit despre o ţară, cu o populaţie de 26 de milioane de locuitori, în care guvernul operează 2.220 de baze de date, conţinând în medie câte 20 de dosare despre fiecare cetăţean. 10% din populaţie îşi au numele în computerul central al populaţiei. Aţi putea crede că este vorba despre o ţară aflată sub dictatură. De fapt, este vorba despre Canada (Lyon, 1994).

Diminuarea democraţiei o dată cu progresul formelor moderne de organizare şi control al informaţiei, l-a preocupat în mod deosebit pe Weber. Ceea ce-l îngrijora cel mai mult era perspectiva guvernării de către birocraţi impersonali. Cum poate supravieţui democraţia în faţa puterii crescânde pe care organizaţiile birocratice o exercită asupra noastră? în fond, socotea Weber, birocraţiile sunt necesare, specializate şi ierarhice. Cei din apropierea bazei organizaţiei se află inevitabil concentraţi doar pe îndeplinirea unor sarcini cotidiene şi nu au vreo

putere asupra a ceea ce fac; puterea este de ţinută de cei care se află înspre vârf. Studentul lui Weber Roberto Michels (1967) a inventat o sintagmă care a devenit de atunci faimoasă, este vorba despre această pierdere a puterii: în organizaţiile de mare întindere şi, în general, într-o societate dominată de organizaţii, el susţinea că există o lege de fier a oligarhiei. Oligarhia înseamnă puterea de guvernare a unui număr limitat de persoane. După Michels, fluxul puterii către vârful piramidei este pur şi simplu o parte inevitabilă a unei lumi tot mai birocratizate - de unde şi termenul „lege de fier".

Limitele supravegherii

Weber şi Foucault susţineau că modul cel mai eficient de a conduce o organizaţie este de a maximiza supravegherea, adică de a avea o repartizare clară şi consistentă a autorităţii. Dar această opinie este eronată, cel puţin dacă o aplicăm la firmele de afaceri, care nu exercită (ca în cazul închisorilor) un control total asupra vieţii oamenilor în spaţii închise. De fapt, închisorile nici nu sunt un bun model pentru organizaţii în general. Supravegherea directă s-ar putea să funcţioneze destul de bine atunci când oameni implicaţi, cum se întâmplă cu închisorile, au o atitudine cu precădere ostilă faţă de cei cu autoritate asupra lor şi nu doresc să se afle acolo unde se află. Dar în organizaţiile în care managerii doresc ca şi ceilalţi să coopereze cu ei în scopul urmăririi comune a anumitor ţeluri, situaţia este diferită. Prea multă supraveghere directă duce la alienerea angajaţilor, care au impresia că li se refuză orice posibilitate de implicare în munca pe care o desfăşoară (Grint, 1991, Sabel, 1982).

Acesta este unui dintre principalele motive pentru care organizaţiile fondate pe baza principiilor formulate de către Weber şi Foucault, cum ar fi fabricile de mari dimensiuni, cu linii de producţie-asamblare şi ierarhii rigide ale autorităţii, s-au confruntat până la urmă cu mari probleme. Muncitorii nu erau înclinaţi să se dedice muncii lor în asemenea decoruri; supravegherea continuă era de fapt necesară pentru a-i determina să lucreze rezonabil, dar provoca resentimente şi adversitate. Oamenii sunt predispuşi de asemenea, să înfrunte un nivel prea ridicat al supravegherii în cel de-al doilea sens menţionat de Foucault, colectarea de informaţie scrisă despre ei. Acesta a fost chiar unul dintre principalele motive care au dus la destrămarea societăţilor comuniste în stilul celor sovietice. în aceste societăţi, oamenii erau spionaţi cu regularitate de către poliţia secretă sau de către alţii aflaţi în serviciul ei, fie ei rude sau vecini. Guvernul deţinea informaţii detaliate despre cetăţenii ţării pentru a putea stopa de îndată orice opoziţie împotriva dominaţiei sale.

Rezultatul

era o formă de societate autoritaristă din punct de vedere politic şi, în ultima perioadă, ineficientă economic. într-adevăr, întreaga societate ajungea să semene cu o uriaşă închisoare cu toate nemulţumirile, conflictele şi modurile de opoziţie pe care le generează închisorile, un sistem de care populaţia s-a eliberat.

DEPĂŞIREA BIROCRAŢIEI?

Multă vreme, în dezvoltarea societăţilor occidentale s-a menţinut modelul lui Weber, apropiat de cel al lui Foucault. în activităţile guvernamentale, administraţia spitalelor, universităţi şi organizaţiile de afaceri, birocraţia părea să fie dominantă. Chiar dacă, aşa cum a arătat Peter Blau, întotdeauna se dezvoltă o selecţie socială infórmala în cadrele birocratice şi ea este în realitate cea care funcţionează, se părea că viitorul avea să adeverească anticipaţiile lui Weber: o birocratizare constantă crescândă. Birocraţii încă mai există în Occident, dar ideea lui Weber că o ierarhizare clară a autorităţii, având puterea şi informaţia concentrate la vârf, este singurul mod în care se poate conduce o organizaţie de mari dimensiuni, începe să pară arhaică. Numeroase organizaţii se restructurează în aşa fel încât să devină mai puţin şi nu mai mult ierarhizate. în acest proces, multe corporaţii de afaceri din Occident urmează aşa-zisul „model japonez".

Modelul japonez

Se spune adesea că succesul economic al Japoniei este datorat în principal caracteristicilor distincte ale corporaţiilor japoneze mari, care diferă substanţial de majoritatea firmelor de afaceri din Occident. Companiile japoneze se deosebesc îr. mai multe privinţe de caracteristicile pe care Weber le asocia cu birocraţia:

- Luarea de decizii de jas în sus. Marile corporaţii japoneze nu formează c piramidă a autorităţii, aşa cum a trasat-o Weber, fiecare nivel fiind răspunzător numai faţă de cel aflat mai sus. Lucrătorii de la nivelurile inferioare ale organizaţie: sunt consultaţi în legătură cu politicile pe care conducerea intenţionează să le aplice şi chiar cei mai importanţi funcţionari se întâlnesc cu regularitate cu ei.
- Mai puţină specializare. în organizaţiile japoneze, angajaţii sunt mult mai puţin specializaţi decât omologii lor din Occident. Să luăm exemplul lui Sugao, aşa cum a fost descris de către William Ouchi (1982). Sugao este un absolvent de facultate care tocmai s-a angajat la Mitsubeni Bank din Tokio. El va deţine in firmă o poziţie de asistent de manager, petrecându-şi primul an învăţând in general cum funcţionează diferitele departamente ale băncii. Apoi va lucra într-c sucursală locală un timp, în calitate de casier, după care va fi adus înapoi la sediul central al băncii pentru a învăţa despre finanţe comerciale. Apoi va f. detaşat din nou la o sucursală, unde se va ocupa cu împrumuturile. De acolo se va întoarce probabil la sediul central, pentru a lucra la departamentul personal între timp vor fi trecut zece ani, iar Sugao va fi ajuns şef de secţie. Dar procesul

rotirii slujbelor nu se opreşte aici. Se va muta din nou la o altă sucursală a băncii, unde va avea de-a face probabil de astă-dată cu finanţarea micilor întreprinzători, apoi se va întoarce la sediul central într-un alt post.

Când Sugao va ajunge la apogeul carierei sale, după aproximativ 30 de ani de la începutul său ca stagiar, va fi familiarizat deja cu toate sarcinile importante. Prin contrast, un stagiar tipic în managementul bancar din America de aceeaşi vârstă se va specializa aproape cu siguranţă de la

bun început într-un anumit domeniu bancar, unde va rămâne până la vârsta de pensionare.

- Siguranţa postului. Marile corporaţii din Japonia sunt obligate să-şi menţină oameni, angajaţi pe viaţă: funcţionarul are o slujbă garantată. Salariul şi responsabilitatea depind de vârstă - de perioada individului, lucrată la firma respectivă - mai curând decât de o luptă competitivă pentru promovare.
- Orientarea către lucrul în grup. La toate nivelele corporaţiei, oamenii sunt implicaţi în mici „echipe" de colaborare sau grupuri de lucru. Grupurile şi nu membrii individuali sunt evaluate ca performanţă. Spre deosebire de omologii lor occidentali, „statul de funcţiuni al organizaţiei" din companiile japoneze - hărţile sistemului de autoritate - indică doar grupuri, nu poziţii individuale. Acest lucru este important deoarece contrazice presupusa lege de fier a oligarhiei.
- Contopirea muncii cu viaţa privată. In tabloul făcut de Weber birocraţiei, există o clară demarcaţie între munca oamenilor din cadrul unei organizaţii şi activităţile lor din afara ei. Acest lucru este de fapt adevărat pentru majoritatea corporaţiilor occidentale, în care relaţia dintre firmă şi angajat este doar economică. Spre deosebire de acestea, corporaţiile japoneze se îngrijesc de multe dintre nevoile angajaţilor lor, pretinzând în schimb un nivel înalt al loialităţii faţă de firmă. Angajaţii japonezi, începând cu lucrătorii din prăvălia de la parter şi până la funcţionarii din vârful clădirii poartă adesea uniforma companiei. Este posibil să se întâlnească pentru a cânta „cântecul companiei" în fiecare dimineaţă şi iau parte cu regularitate la activităţile recreative organizate de către corporaţie, la sfârşit de săptămână. (Câteva corporaţii occidentale, cum ar fi IBM şi Apple, au acum cântece ale companiei.) Lucrătorii primesc beneficii materiale din partea companiei, în plus faţă de salariile lor. De exemplu, firma producătoare de aparatură electrică Hitachi, studiată de către Ronald Dore (1980), asigură cazare pentru toţi angajaţii necăsătoriţi şi aproape jumătate dintre angajaţii bărbaţi căsătoriţi. Copiii acestora puteau beneficia, pentru educaţie, de împrumuturi din partea companiei, care pot ajuta financiar şi în cazul unor nunţi sau înmormântări. Studiul efectuat asupra unor uzine conduse de japonezi în Marea Britanie şi în
Statele Unite indică faptul că luarea de decizii „de jos în sus" se dovedeşte valabilă şi în afara Japoniei. Lucrătorii par să răspundă pozitiv faţă de nivelul mai înalt de implicare pe care-l oferă aceste uzine (White şi Trevor, 1983). Pare de aceea rezonabil să tragem concluzia că modelul japonez oferă câteva lecţii relevante pentru conceptul weberian de birocraţie. Organizaţiile care se pot asemăna cu tipul ideal al lui Weber sunt probabil mult mai puţin eficiente în realitate decât par, deoarece nu permit

angajaţilor de la nivelurile inferioare să câştige sentimentul autonomiei faţă de sarcinile lor de lucru sau a implicării în acestea.
înfăţişând exemplul corporaţiilor japoneze, Ouchi (1979,1982) susţinea că există limite evidente ale ierarhiei birocratice, aşa cum era definită de Weber. Suprabirocratizarea organizaţiilor duce la „fisuri interne" în

funcţionare din cauza naturii lor rigide, inflexibile şi lipsite de implicare. Formele de autoritate pe care Ouchi le numeşte clanuri - grupuri în care există legături personale strânse între membri - simt mai eficiente decât tipurile de organizare birocratică. Grupurile de lucru din firmele japoneze sunt un exemplu, dar în interiorul organizaţiilor occidentale se dezvoltă adesea şi sisteme infórmale de tip clan.

INFLUENTA MARILOR CORPORAŢII

' j

Unele corporaţii japoneze au avut un succes remarcabil pe piaţa mondială, printre care multe firme, cum ar fi Toyota, Sony sau Mitsubishi, care au devenit nume de marcă în Occident. Să ne ocupăm în continuare mai amănunţit de corporaţiile globale şi de companiile de afaceri pe scară mare. Sunt de obicei denumite corporaţii transnaţionale (sau multinaţionale).

Figura 11.2. — Totalul vânzărilor unora dintre cele mai mari companii multinaţionale, faţă de produsul naţional brut al unor ţări, 1992 Totalul vânzărilor, 1992 General Motors

Exxon Ford

Royal Dutch Shell IBM

Matsushita

PNB, 1992

Arabia Saudită Indonezia Norvegia Pakistan Nigeria Egipt

Sursa: Comisia asupra Guvernării globale, Our Global Neighbourhood (Oxford University Press, 1995).

Termenul „transnaţional" este preferabil, întrucât desemnează companiile care activează peste graniţele naţionale, mai curând decât pur şi simplu în interiorul unora sau al mai multor naţiuni. O corporaţie transnaţională este o companie care are uzine sau filiale în două sau mai multe ţări.

Cele mai mari companii transnaţionale sunt gigantice, valoarea totală a vânzărilor depăşind produsul naţional brut al multor ţări (vezi fig. 11.2). Jumătate dintre cele o sută de unităţi economice printre cele mai mari din lume sunt azi naţionale, în timp ce cealaltă jumătate sunt corporaţii transnaţionale! întinderea operaţiilor acestor companii este uluitoare. Primele 600 de companii mari transnaţionale deţin mai mult de o cincime din producţia totală, industrială şi agricolă, în economia globală. Aproximativ 70 dintre aceste companii gigant asigură jumătate din totalul vânzărilor globale s Dicken, 1992). Veniturile primelor 200 de mari companii au crescut de zece ori de la mijlocul anilor '70 până în anii '90. De-a lungul ultimilor 20 de ani, activităţile companiilor transnaţionale au devenit tot mai globale; doar trei dintre cele mai mari 315 companii din lume în 1950 aveau fabrici de producere a pieselor în peste 20 de ţări, faţă de peste 50 în prezent. Acestea constituie încă, o mică minoritate; majoritatea companiilor transnaţionale au sucursale în două până la cinci ţări.

Figura 11.3. - Posesiuni ale primelor 100 de companii multinaţionale în funcţie

de ţara de origine, 1992 Miliarde $ USA 0 250 500 750 1.000 1250 15«)
f .1 ii II i 8
Statele unite Japonia Germania Franţa
Marea Britanie Anglia-Olanda Italia Elveţia Suedia
Olanda ■ ■■ Proprietăti în străinătate
Canada I [=3 Proprietăti interne
Alte ţări | ^
Belgia
Sursa; UNCTAD, din The Economist, 24.06.1995.

80 dintre primele 200 de corporaţii transnaţionale din lume au sediul în Statele Unite şi contribuie la puţin peste jumătate din totalul vânzărilor. Participarea companiilor americane a scăzut totuşi semnificativ din anii '60, perioadă în care companiile japoneze au avut o creştere spectaculoasă: în 1960 doar cinci companii j aponeze se aflau printre primele 200, faţă. de 28 în 1991. (Pentru un tablou internaţional mai complet, vezi şi fig. 11.3). Contrar credinţei comune, cea mai mare parte a investiţiilor companiilor transnaţionale are loc în interiorul lumii industrializate: trei sferturi din toate investiţiile străine directe se fac între ţări industrializate. Cu toate acestea, implicarea companiilor transnaţionale în ţările Lumii a Treia este în curs de

extindere, Brazilia, Mexicul şi India deţinând cele mai înalte niveluri ale investiţiilor străine începând cu 1970 cea mai rapidă rată a creşterii investiţiilor corporaţiilor a fost cea din ţările recent industrializate din Asia: Singapore, Hong Kong, Coreea de Sud şi Malaesia.

Extinderea corporaţiilor transnaţionale

Extinderea corporaţiilor transnaţionale din ultimii 3 0 de ani nu ar fi fost posibilă fără progresele din transporturi şi comunicaţii. Călătoria cu avionul permite în prezent oamenilor să se deplaseze în jurul lumii cu o viteză care ar fi părut de neconceput chiar cu doar o jumătate de secol în urmă. Dezvoltarea unor cargoboturi extrem de mari (supertrailere), împreună cu cea a containerelor care pot fi transferate direct dintr-un tip de transport într-altul, fac posibilă transportarea rapidă a materiei prime. Tehnologiile comunicaţionale permit în prezent comunicarea aproape instantaneu între părţi opuse ale lumii. Sateliţii au fosţ utilizaţi pentru telecomunicaţii comerciale încă din 1965, când primul satelit permitea desfăşurarea a 240 de conversaţii telefonice simultan. Actualmente sateliţii asigură 12.000 de conversaţii simultane! Companiile transnaţionale de mari dimensiuni au acum propriile lor sisteme de comunicaţii prin satelit. De exemplu, corporaţia Mitsubishi are o reţea masivă, prin intermediul căreia sunt transmise cinci milioane de cuvinte către şi de la sediul central din Tokio, în fiecare zi.

Tipuri de corporaţii transnaţionale

Corporaţiile transnaţionale şi-au asumat un rol tot mai important în economia mondială a secolulului XX. Ele au o importanţă fundamentală în diviziunea internaţională a muncii - distribuţia mondială a locurilor de muncă. Aşa cum economiile naţionale au devenit tot mai concentrate - dominate de un număr limitat de companii foarte mari - la fel s-a

întâmplat şi cu economia mondială. în cazul Statelor Unite şi a mai multor ţări industrializate de marcă, firmele care domină pe plan naţional au totodată o prezenţă internaţională diversificată. Multe sectoare ale producţiei mondiale (cum ar fi agro-afacerile) sunt oligopolii, adică producţia este controlată de trei sau patru corporaţii, care domină piaţa. De-a lungul ultimelor două-trei decenii, oligopoliile internaţionale s-au dezvoltat în producţia de automobile, microprocesoare, industria electronică şi de alte bunuri de consum comercializate în lumea întreagă.

H. V. Perlmutter împarte corporaţiile transnaţionale în trei tipuri (vezi fig. 11.4). Primul constă din corporaţiile transnaţionale etnocentrice, în care politica companiei este stabilită şi, pe cât posibil, pusă în practică, de la sediul central din ţara de origine. Companiile şi uzinele deţinute de corporaţia-mamă peste tot în lume sunt extensii culturale ale companiei iniţiale, iar practicile ei sunt standardizate la nivel internaţional. O a doua categorie este cea a corporaţiilor transnaţionale policentrice, în care sucursalele de peste Ocean sunt conduse de către firme locale

Figura 11.4. - Trei tipuri de companii transnaţionale

H Corporaţii transnaţionale etnocentrice (conducerea puternic centralizată asu¬pra birourilor de la mare distanţă)
Corporaţii transnaţionale policentrice (conducerea centrală stabileşte liniile mari de activitate a sucursalelor, conduse de firme locale)
® Corporaţii transnaţionale geocentrice (structură de management integrat global, cu manageri care se depla¬sează dintr-o ţară într-alta) din fiecare ţară. Sediul din ţara sau ţările de origine a companiei principale stabileşte linii mari, în interiorul cărora companiile locale îşi gireză propriile afaceri. în ultimul rând, corporaţiile transnaţionale geocentrice, cu o structură managerială internaţională. Sistemele lor manageriale sunt integrate pe o bază globală, iar managerii din primul eşalon sunt foarte mobili, deplasându-se dintr-o ţară într-alta după necesităţi (Perlmutter, 1972).
Dintre toate corporaţiile transnaţionale, companiile japoneze tind să fie cele mai etnocentrice, după estimările lui Perlmutter. Operarea lor la nivel mondial este de obicei, strict controlată de către corporaţia-mamă, uneori cu implicarea apropiată a guvernului japonez. Ministerul Japonez al Comerţului Internaţional şi al Industriei (MITI) joacă un rol direct în supravegherea întreprinderilor străine stabilite pe teritoriul japonez decât în cazul guvernelor occidentale. MITI a produs o serie de planuri de dezvoltare care a coordonat răspândirea peste ocean a firmelor japoneze în ultimele două decenii. Unul dintre tipurile distinctive japoneze de corporaţii transnaţionale constă din marile companii comerciale sau sogo shosha. Acestea sunt conglome¬rate colosale care se preocupă în principal de finanţarea şi asigurarea comerţului. Ele oferă servicii financiare, organizatorice şi informaţionale altor companii. Aproximativ jumătate din exporturile şi importurile japoneze sunt intermediate prin primele cele mai mari zece sogo shosha. Unele, cum ar

fi Mitsubishi, au de asemeni, propriile lor interese bazate pe producerea de bunuri.

în pofida succesului lor, schimbarea organizaţională se accelerează în rându companiilor care operează la nivel global. Există diferenţe mari între corporaţiile de mari dimensiuni de la sfârşitul anilor '90 şi cele de la începutul secolului. Aşa cur. scria Robert Reich, vorbind despre corporaţiile din Statele Unite:
Corporaţia tipică americană nu mai plănuieşte şi nu mai implementează producţia unor volume mari de bunuri şi servicii; nu mai investeşte într-o varietate largă de fabrici, maşini, laboratoare, inventare şi alte achiziţii tangibile; nu mai foloseşte armate întregi de lucrători şi manageri intermediari... De fapt, corporaţia tipică nici nu mai este americană. Este tot mai mult doar o faţadă, în spatele căreia fac echipă un mănunchi de grupuri descentralizate şi subgrupuri care intră în contact continuu cu unităţi lucrative la fel de răspândite din lumea întreagă (Reich, 1992).
Compania.globală care a fost cel mai radical descentralizată într-o perioadă scurtă de timp este Asea Brown Boveri, una dintre cele mai mari firme de inginerie din lume. Venitul ei anual sc ridică la peste 30 de miliarde $ USA. Ea a fost împărţită în 1.200 de organizaţii diferite, legate între ele destul de slab. Preşedintele ei, Percy Barvenik, spune: .
„Creştem continuu dar şi scădem continuu"; compania a disponibiliza: mulţi angajaţi în cursul acestui proces. Numărul de funcţionari de la sediul firmei din Zürich a fost redus de la 4.000 la mai puţin de 200 (Naisbitt, 1995).
Un observator comenta: „în anul care urmează toate marile companii vor găsi că este din ce în ce mai greu să concureze cu - şi în general, vor avea performanţe mai scăzute decât - companiile mai mici, mai rapide, mai inovatoare. Ideea fixă că într-o economie globală uriaşă corporaţiile multinaţionale domină lumea afacerilor este cât se poate de greşită. Cu cât economia mondială devine mai mare şi mai deschisă, cu atât va fi mai dominată de companiile mici şi mijlocii" (ibid., p. 47).
Organizaţiile ca reţele
Stanley Davis susţine că firmele de afaceri, ca şi alte organizaţii, devin din ce în ce mai mult reţele, care implică luarea de decizii de jos în sus mai curând, decât invers. Ele se comportă astfel ca răspuns la presiunile ce decurg din globalizare, o dată cu structurile noi puternice ale schimbării pe care le stimulează. Acolo unde schimbarea devine mai profundă şi mai rapidă, birocraţiile în stil weberian sunt prea greoaie şi prea înţepenite în procedurile lor fixe pentru a se putea acomoda rapid.
Aşa cum spune Davis:
Fie că organizaţiile se micşorează ca urmare a redimensionării, cresc prin alianţe sau rămân la aceleaşi dimensiuni, ele îşi reorganizează totuşi spaţiul interior. Atunci când divizezi un întreg în părţi, spaţiul dintre părţi este cel care le uneşte. Spaţiul este intangibil, iar intangibilitatea este din ce în ce mai evidentă atât în economia nouă cât şi în noile ei organizaţii. Imaginea industrială a structurii, de exemplu, este arhitectura de tip malaxor a clădirilor. Imaginea structurii în economia

nouă este însă mai asemănătoare cu construcţia atomilor, alcătuiţi din energie şi informaţie, nu din oţel (Davis, 1988),
Reducerea timpului este cheia reorganizării activităţilor în spaţiu. într-o piaţă globală, firmele se află sub presiune din partea clienţilor pentru a livra cât se poate

de rapid, iar clientul poate fi chiar la capătul celălalt al globului. Sistemul de producţie numit, just in time", iniţiat de Taiichi Ohno de la Toyota, a fost adoptat de către multe organizaţii de afaceri din afara Japoniei. Se numeşte ,just in time" fiindcă materialele ajung la fabrică doar cu puţin timp înainte, de a fi folosite. De aceea nu este nevoie ca ele să fie depozitate într-un spaţiu de producţie o perioadă mai înde¬lungată. în esenţă, producţia, just in time" înseamnă integrarea tuturor elementelor într-un proces de producţie - incluzând aici implicarea conducerii de la vârf - pentru a reduce din operaţiile superflue care duc la pierderi de timp (J. Blackburn, 1990).
Corporaţiile europene şi americane au încercat în ultima vreme să adopte unele dintre aceste practici. Michael Hammer şi James Champy (1993) dau un exemplu de la IBM Credit Corporation, o sucursală a IBM. Până de curând, cererile de credite erau rezolvate într-o serie de etape, fiecare îndeplinită ca o sarcină specializată separată. Cu alte cuvinte, compania era o birocraţie în sensul dat de Weber. Procesul luării de decizii în legătură cu acordarea de credite dura în medie cam şapte zile, dar uneori putea necesita o perioadă de până la două săptămâni. între timp, unii dintre solicitanţii de credite preferau alte locuri.
Pentru a vedea dacă această situaţie putea fi simplificată şi redusă, un grup de consultanţi manageriali au înaintat ei înşişi o cerere de finanţare, cu care au parcurs toate etapele procesului de autorizare. Persoanelor din fiecare birou li s-a cerut să trateze cererea lor aşa cum ar fi facut-o de obicei, doar să o facă imediat, să nu o adauge la teancul' de hârtii dc pe masa lor. Consultanţii au descoperit că munca reală dura cu totul doar 90 de minute. Restul - cea mai mare parte a celor şapte zile - era ocupat de înaintarea cererii de la un departament la altul.
întregul proces necesita o schimbare pentru a îmbunătăţi eficienţa, nu doar paşii individuali. Specialiştii din fiecare birou au fost înlocuiţi cu funcţionari cu atribuţii generale care puteau urmări procesul de creditare de la început până la sfârşit. Rezultatul a fost extraordinar. Circuitul de şapte zile a fost redus la patru ore şi era nevoie de mai puţine persoane decât pentru modelul vechi, anevoios.
REORGANIZAREA TEHNOLOGIILOR ŞI A ORGANIZAŢIILOR MODERNE
Organizaţiile din societăţile moderne se preocupă de o reorganizarea spaţiului şi timpului. Astăzi, tehnologia informaţiei şi comunicaţiile electronice fac posibilă trans- cenderea spaţiului şi controlul timpului în moduri necunoscute chiar în trecutul relativ apropiat. Faptul că informaţii complexe, stocate în computere, pot fi transmise instan¬taneu în jurul lumii, modifică unele aspecte ale vieţii noastre. Procesele de globalizare :are sunt atât produsele cât şi forţa motrice din spatele acestor tehnologii, contribuie de asemenea, la schimbarea formei multor

organizaţii. Aceasta este îndeosebi adevărat pentru corporaţiile dc afaceri, care trebuie să concureze între ele pe piaţa mondială. Organizaţiile trebuie să aibă un loc, nu-i aşa? Este exact ceea ce gândea Foucault. 'ntr-un anume sens, opinia sa este valabilă. Zona de afaceri dintr-un mare oraş, cu şirul ei impunător de clădiri care se înalţă spre cer, constituic o mărturie a acestui adevăr. Aceste clădiri, care găzduiesc birourile conducerii şi personalului marilor corporaţii, bănci şi aşezăminte financiare, tind să se concentreze pe arii restrânse.
329
Dar în acelaşi timp, organizaţiile mari de azi se află „nicăieri". Ele constau din multe grupuri şi indivizi dispersaţi, care alcătuiesc grupuri de oameni lucrând împreună în acelaşi spaţiu fizic al clădirii cu birouri. Aceasta se întâmplă parţial datorită uşurinţei cu care comunică azi oamenii între ei, instantaneu pe tot globul, o trăsătură care va fi dezvoltată în continuare de reţelele informaţionale. O altă cauză este şi creşterea constantă a importanţei informaţiei, mai curând decât a bunurilor fizice, în structurarea existenţei noastre sociale.
Locurile fizice şi bunurile nu au posibilitatea de a ocupa acelaşi spaţiu, dar locurile fizice şi informaţia pot produce ó serie de impulsuri electronice. Astfel că organizaţiile nu sunt atât de constrânse „să fie" undeva în aceeaşi măsură ca mai înainte. Unde se află, de exemplu, Bursa de mărfuri? în centrul Londrei, acolo unde comercianţii se agită într-o încăpere schimbând între ei diferite „hârtii"? Toate acestea au luat sfârşit. Bursa de mărfuri nu mai este, ca pieţele de altădată, un loc fizic pentru cumpărarea de mărfuri en gros şi de acţiuni. S-ar putea spune că ea se află peste tot şi nicăieri. Bursa de mărfuri constă dintr-un număr mare de dealeri, majoritatea lucrând pe computer în birouri şi decoruri diferite, şi care sunt într-un continuu contact direct traversând lumea, cu omologii lor din New York, Paris, Tokio şi Frankfurt. Corporaţia de mari dimensiuni este din ce în ce mai puţin o mare afacere decât o „reţea de întreprinderi" - o organizaţie centrală care concentrează laolaltă firme mici. IBM, de exemplu, care îşi păzea cu stricteţe mai înainte auto-suficienţa, s-a asociat în anii '80 şi începutul anilor '90 cu câteva duzini de companii cu sediul în SUA şi peste 80 de firme cu sediul în străinătate, pentru a împărţi planificarea strategică şi a depăşi împreună problemelor legate de producţie.
Unele corporaţii rămân puternic birocratice şi centrate într-o anumită ţară. Majoritatea însă nu mai sunt atât de clar localizate undeva anume. Vechea corporaţie transnaţională îşi desfăşoară activitatea mai mult de la sediul central, iar unităţile ei de producţie şi sucursalele de peste ocean erau controlate de acolo. Astăzi, o dată cu transformarea spaţiului şi timpului menţionată mai sus, grupuri situate în orice parte a lumii pot conlucra cu altele, prin intermediul telecomunicaţiilor şi a computerului. Naţiunile încă mai încearcă să influenţeze fluxul informaţiei, al resurselor şi al banilor dincolo de graniţele lor. Dar tehnologiile comunicaţionale moderne fac ca acest lucru să fie tot mai dificil, dacă nu imposibil. Cunoştinţele şi finanţele pot fi transferate pe glob sub formă de impulsuri electronice care se deplasează cu viteza luminii.
CONCLUZII

Reţelele, care implică o mare cantitate de luare de decizii de jos în sus, sunt oare calea către viitor, care ne îndepărtează cu totul de opiniile cele mai pesimiste ale lui Weber? Unii cred că da, dar trebuie să fim totuşi prudenţi în exprimarea opiniilor. Sistemele birocratice sunt mai fluide în interior decât îşi închipuia Weber şi sunt tot mai ameninţate de alte forme de organizare, mai puţin ierarhice. Dar probabil că nu vor dispărea cu totul, asemeni dinozaurilor. în viitorul apropiat, se pare că va exista o permanentizare între tendinţele către marile dimensiuni, impersonalitate şi organizarea ierarhică, pe de-o parte, şi influenţele opuse, pe de-alta.

REZUMAT
O Organizaţiile joacă un rol central în viaţa noastră, în prezent. Organizaţia poate fi definită drept o asociaţie de oameni, de mari dimensiuni, alcătuită cu scopul de a îndeplini anumite obiective. Printre exemplele de organizaţii se numără corporaţiile de afaceri, agenţiile guvernamentale, şcolile, universităţile, spitalele şi închisorile.
© Toate organizaţiile moderne sunt în oarecare măsură birocratice prin natura lor. Birocraţia implică o clară determinare a ierarhiei autorităţii; reguli scrise care guvernează conduita funcţionarilor oficiali (cei care muncesc cu normă întreagă pentru un salariu); şi o separare între sarcinile funcţionarilor în interiorul organizaţiei şi viaţa din afara ei. Membrii organizaţiei nu sunt posesorii resurselor materiale cu care lucrează. Max Weber susţinea că democraţia modernă este un mijloc foarte eficient de organizare a unor mari mase de oameni, care oferă siguranţa că deciziile sunt luate după criterii comune.
© Reţelele infórmale tind să se dezvolte la toate nivelurile, atât în interiorul cât şi între organizaţii. Studiul acestor legături infórmale este la fel de important ca şi caracteristicile formale asupra cărora se concentra Weber.
@ Lucrările lui Weber şi Michels identifică o tensiune între birocraţie şi democraţie. Pe de-o parte, procesele de lungă durată ale centralizării şi luării de decizii sunt asociate cu dezvoltarea societăţilor moderne. Pe de-alta, una dintre trăsăturile cele mai importante ale ultimelor două secole a fost presiunea crescândă către obţinerea democraţiei. Cele două curente se află în poziţie conflictuală, nici unul dintre ele nefiind dominant.
© Decorul fizic al organizaţiilor influenţează puternic trăsăturile lor sociale. Arhitectura organizaţiilor moderne este strâns legată de supraveghere, ca mijloc de asigurare a obedienţei faţă de deţinătorii autorităţii. Supravegherea se referă la supervizarea activităţii oamenilor, cât şi la ţinerea de dosare şi fişe despre ei.
© Corporaţiile japoneze diferă semnificativ de majoritatea companiilor occidentale, în ce priveşte caracteristicile lor ca organizaţii. Lucrătorii de la nivelurile inferioare sunt des consultaţi de către personalul managerial; salariul ca şi responsabilitatea, sunt legate de vârstă şi experienţă; iar grupurile, mai curând decât indivizii, sunt evaluate ca performanţă. Deşi nu s-a putut demonstra că toate acestea explică de ce performanţele economice ale Japoniei le-au depăşit pe acelea ale

majorităţii ţărilor occidentale, unele firme din Occident au adoptat unele aspecte ale sistemului de management japonez în ultimii ani.
© Marile corporaţii de afaceri domină în economiile capitaliste moderne. Când o corporaţie se află într-o poziţie de comandă într-o anumită industrie, avem de-a face cu un monopol. Cel mai comun tip este oligopolia, în care un grup restrâns de mari corporaţii controlează o anumită industrie. O dată cu globalizarea economiei, majoritatea marilor corporaţii au devenit transnaţionale sau companii multinaţionale.
.Ele operează în afara graniţelor naţionale, în două sau mai multe ţări.
© Marile corporaţii de afaceri au început să se restructureze în ultimii ani. Ca rezultat al „redimensionării" - împărţirea personalului prin reorganizare internă - ele devin
331
tot mai simple şi mai puţin birocratice. Multe din ele au devenit reţele relaxate de grupuri, mai degrabă decât ierarhii birocratice în sensul dat de Weber.
© Aproape cu siguranţă, organizaţiile birocratice nu vor dispărea, ci vor coexista cu alte tipuri de organizaţii şi grupuri.
© Toate organizaţiile moderne depind de specializarea cunoştinţelor şi de transmiterea informaţiei. Profesionalizarea, împreună cu folosirea sporită a tehnologiilor informaţionale, pot duce la o creştere generală a flexibilităţii organizaţiilor. Impactul acestor schimbări - în orice caz, până acum - a fost adesea exagerat.
LECTURI SUPLIMENTARE
John Allen ş.a., Political and Economic Forms of Modernity (Cambridge, Polity Press and Open University, 1992). Conţine mai mult articole folositoare asupra naturii schimbătoare a organiza¬ţiilor politice şi economice de azi. Richard Brown, Understanding In¬dustrial Organizations (London, Routledge, 1992). Un studiu asupra dife¬ritelor perspective teoretice referitoare la înţelegerea organizaţiilor industriale.
Jeff Hearn, ş.a. (editori), The Sexuality of Organization (London, Sage, 1989). Susţine că ideea conform căreia sociologia clasică a organizaţiilor a ignorat problemele legate de gen şi sexualitate.
Christel Lane, Management and Labour in Europe (London, Elgar, 1989). O discuţie asupra organizaţiilor de afaceri din Franţa, Germania şi Marea Britanie.
David Lyon, The Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society (Cam¬bridge, Polity Press, 1994). O analiză surprinzătoare a rolului tehnologiilor informaţionale ca modalitate de control social.
John McDermott, Corporate Soci¬ety (Boulder, Westview, 1991) O discuţie asupra rolului corporaţiilor în societatea modernă.
Michael Reed, The Sociology of Organizations. Themes, Perspectives and Prospects (London, Harvester Whcatsheaf, 1992). Un text de utilitate generală asupra sociologiei organizaţiilor moderne.
TERMENI IM POR TANTI
t
* funcţionar
* tip ideal
* supraveghere
• diviziune internaţională a muncii
• corporaţie transnaţională

• încarcerare etnocenirică
• societate de supraveghere • corporaţie iransnajională
* oligarhic palicentrică
* ioip-.'fii/ii' globală • corporaţie transnaţională
» corporaţie transnaţională geocentrică
332
12. MUNCA SI VIATA ECONOMICĂ
CONCEPTE DE BAZĂ
MUNCA PLĂTITĂ ŞI MUNCA NEPLĂTITĂ
DIVIZIUNEA MUNCII ŞI DEPENDENŢA ECONOMICĂ Taylorismul şi fordismul • Limitele fordismului şi ale taylorismului
• Sisteme de trust la scară mică şi cele la scară mare • Automatizarea
• Producţia de grup • Producţia flexibilă
TENDINŢE ÎN SISTEMUL OCUPAŢI ONAL
SINDICATELE ŞI CONFLICTUL DIN INDUSTRIE Dezvoltarea sindicatelor • De ce anume există sindicatele • Evoluţii recente • Grevele
FEMEILE ŞI MUNCA Femeile şi locul de muncă: perspectivă istorică • Inegalităţi la locul de muncă » Munca în gospodărie.
ŞOMAJUL
Analiza şomajului • De ce au crescut ratele şomajului • Şomajul în Europa şi în Statele Unite
VIITORUL MUNCII Muncitorul de portofoliu • Declinul importanţei muncii?
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI
333
CONCEPTE DE BAZĂ
O «muncă «economie • diviziunea muncii • şomaj
Pentm cei mai mulţi dintre noi, munca ocupă o parte amplă a vieţii noastre, decâi oricare alt tip de activitate. Deseori asociem noţiunea de muncă cu corvoada - cu o serie de sarcini pe care vrem să le minimalizăm şi, dacă se poate, de care să ne debarasăm complet. E posibil să aveţi în minte exact acest gând atunci când începeţi să citiţi acest capitol! Este oare aceasta atitudinea majorităţii oamenilor faţă de munca lor, iar dacă este aşa, care să fie motivul? Vom încerca să aflăm în paginile următoare. Munca prezintă mai multe avantaje decât corvoada, altminteri oamenii nu s-ar simţi atât de descurajaţi şi de dezorientaţi atunci când devin şomeri. Cum v-aţi simţi dacă aţi crede că nu veţi mai obţine niciodată o slujbă? în societăţile moderne, a avea o slujbă este un lucru important în vederea stimei faţă de propria persoană. Chiar atunci când condiţiile de muncă sunt relativ neplăcute, iar sarcinile de serviciu plictisitoare, munca are tendinţa de a fi un element structurant în alcătuirea psihologică a oamenilor şi reprezintă ciclul activităţilor lor zilnice. Sunt relevante aici mai multe caracteristici ale muncii.
• Bani - salariul constituie principala sursă de care depind mulţi oameni pentru a-şi satisface nevoile materiale. Fără un astfel de venit, temerile referitoare la existenţă au tendinţa de a se multiplica.

• Nivel de activitate - munca deseori oferă o bază pentm dobândirea şi exersarea calificărilor şi a competenţelor. Chiar şi atunci când munca este de rutină, ea oferă un mediu structurat în cadrul căruia energiile personale pot fi absorbite. Fără ea, oportunităţile de a exersa atari calificări şi competenţe se pot restrânge.
• Varietate - munca oferă acces la contextele care contrastează cu cadrul do¬mestic. în mediul de la locul de muncă, chiar şi atunci când sarcinile sunt relativ plicticoase, indivizii au posibilitatea de a realiza ceva deosebit faţă de activităţile de acasă.
• Structura temporală - pentru oamenii care sunt angajaţi, ziua de obicei este organizată în jurul programului de lucru. Deşi acest fapt poate fi câteodată un lucru dificil, oferă un sentiment al direcţiei în activităţile zilnice. Cei care nu au o slujbă, consideră plictiseala ca fiind o problemă majoră şi dezvoltă un senti¬ment "de apatie în privinţa timpului. Aşa după cum remarca un şomer: „Acum timpul nu mai contează aşa de mult ca în trecut^. Avem atât de mult timp" (Fryer şi Mc Kenna, 1987).
• Contacte sociale - cadrul de la locul de muncă deseori oferă legături de prietenie şi ocazii de a participa la activităţi comune cu ceilalţi. Separat fiind de cadrul oferit de slujbă, cercul de posibili prieteni şi cunoştinţe ale individului are şansa de a restrânge.

• Identitate personală - de obicei munca este preţuită datorită sentimentului de identitate socială pe care o oferă. îndeosebi pentru bărbaţi stima faţă de propria persoană este strâns legată de contribuţia economică pe care o aduc la întreţinerea familiei.

Pe fundalul acestei formidabile liste, nu este greu de văzut din ce motiv lipsa unei slujbe poate submina încrederea indivizilor în valoarea lor socială.

MUNCA PLĂTITĂ ŞI MUNCA NEPLĂTITĂ

Deseori avem tendinţa de a ne gândi la muncă, aşa după cum implică noţiunea de a „nu avea de muncă", ca la echivalentul unei slujbe plătite, dar in realitate acest lucru reprezintă un punct de vedere simplificat. Munca rteplătită (cum ar fi repararea propriei maşini sau treburile casnice) deţin o mare pondere în activităţile din viaţa multor oameni. Numeroase tipuri de muncă nu sunt în conformitate cu categoriile obişnuite de angajare plătită. O mare parte din munca depusă în cadrul economiei neoficiale, de exemplu, nu este înregistrată într-o modalitate directă în statisticile oficiale referitoare la angajarea în muncă. Termenul de economie neoficială se referă la tranzacţiile din afara sferei de angajare obişnuită în câmpul muncii, complicând uneori plata pentru serviciile oferite, dar implicând deseori şi schimbul curent de bunuri sau servicii.

Cineva care vine să repare televizorul poate fi plătit în bani, fără vreo chitanţă sau fără înregistrarea detaliilor respectivei reparaţii. Oamenii pot oferi prietenilor în dar sau în schimbul altor servicii bunuri „ieftine" — adică furate. Economia neoficială include nu numai tranzacţii „ascunse" cu bani lichizi, ci şi multe forme de autoaprovizionare pe care oamenii le practică înăuntrul şi în afara casei. Activităţile de bricolaj,

aparatele electrocasnice şi uneltele de gospodărie, de exemplu, oferă bunuri şi servicii care altminteri ar fi fost cumpărate (Gershuny şi Miles, 1983).
Treburile gospodăreşti, care în mod tradiţional au fost făcute în principal de femei, de obicei nu sunt plătite. Dar acestea reprezintă muncă, deseori foarte grea şi obositoare. Munca voluntară, pentru organizaţiile de caritate, are un rol social important. A avea o muncă plătită este un lucru important pentru motivele enume¬rate mai sus - dar categoria „muncii" este mult mai largă.
O Putem defini MUNCA, plătită sau neplătită ca reprezentând îndeplinirea serviciilor care solicită cheltuirea unor bunuri şi servicii care răspund necesităţilor umane. O ocupaţie, sau slujbă, reprezintă munca depusă în schimbul unui salariu plătit cu regularitate. în toate societăţile, munca reprezintă baza ECONOMIEI. Sistemul economic constă din instituţii care au grijă de producţia şi distribuţia bunurilor şi a serviciilor. în acest capitol, vom analiza natura muncii în societăţile modeme şi vom menţiona schimbările majore care afectează viaţa economică în prezent.
Munca face întotdeauna parte din sistemul economic în ansamblu. în societăţile modeme, acest sistem depinde de producţia industrială. Aşa după cum s-a subliniat în alte părţi

ale acestei lucrări, industria modernă diferă într-o manieră fundamentală de sistemele premoderne de producţie, care se bazau mai presus de orice pe agricultură. Majoritatea oamenilor lucrau pământul sau îngrijeau vitele. Prin contrast, în societăţile moderne, doar un mic procent în populaţie lucrează în agricultură, iar cultivarea pământului a devenit industrializată - este efectuată în mare măsură prin metode mecanice, nu manual.
Industria modernă este ea însăşi în schimbare tot timpul - schimbările tehnologice reprezintă una dintre principalele ei caracteristici. Tehnologia se referă la cuplarea ştiinţei la mecanisme pentru a se dobândi o eficacitate mai mare a producţiei: natura producţiei industriale se schimbă de asemeni, în raport cu influenţele sociale şi economice mai ample. în acest capitol, ne concentrăm atenţia atât asupra schimbării tehnologice, cât şi a celei economice, arătând modul în care acestea transformă în prezent industria.
Pentru început, ne îndreptăm atenţia asupra muncii plătite - munca în mediile industriale. Vom vedea schimbările în procesele de producţie din industrie şi felul în care au afectat ele slujbele. Producţia industrială nu este întotdeauna o afacere armonioasă, în secţiunile următoare, vom descrie originile conflictului industrial, concentrându-ne asupra impactului grevelor. Apoi vom analiza rolul femeilor în industrie. Acum sunt angajate mult mai multe femei decât în trecut, şi vom urmări cauzele şi urmările acestui fenomen. în partea finală a capitolului, vom studia şomajul şi vom pune întrebarea: care este viitorul muncii?
începem prin a analiza modelele schimbătoare ale producţiei industriale moderne.
DIVIZIUNEA MUNCII ŞI DEPENDENŢA ECONOMICĂ

O Una dintre cele mai distincte caracteristici ale sistemului economic din societăţile modeme o reprezintă existenţa unei DIVIZIUNI A MUNCII extrem de complexe: munca s-a divizat într-u număr enonn de preocupări, în care se specializează oamenii, în societăţile tradiţionale, munca neagricolă necesită stăpânirea unui meşteşug. Aptitudinile meşteşugăreşti erau deprinse de-a lungul unei îndelungate perioade de ucenicie, iar muncitorul efectua în mod normal toate etapele procesului de producţie de la început la sfârşit. De exemplu, un fierar care confecţiona un plug forja flerul, îi dădea formă, şi asambla unealta. O dată cu apariţia producţiei industriale moderne, cea mai mare parte a meşteşugarilor au dispărut complet, fiind înlocuită de aptitudini care fac parte "din procesele de producţie Ia scară mai mare. Un electrician care lucrează azi într-un mediu industrial, de exemplu, poate inspecta sau repara doar câteva părţi ale unui tip de maşină; alţi oameni competenţi se vor ocupa de alte părţi şi de alte maşini.

Contrastul în privinţa diviziunii muncii dintre societăţile tradiţionale şi cele modeme este cu adevărat extraordinar. Chiar şi în cele mai mari societăţi tradiţionale, de obicei, nu existau mai mult de 20-30 de meşteşuguri majore, împreună cu ocupaţii atât de specializate precum cele de soldat, negustor şi preot. într-un sistem industrial

modern, există literalmente mii de ocupaţii distincte. Recensământul din Marea Britanie cuprinde aproximativ 20.000 de slujbe distincte în economie. In comunităţile ::adiţionale, majoritatea populaţiei lucra în cadrul fermelor şi erau autosufîcienţi din punct de vedere economic. îşi produceau propria hrană, propriile haine şi alte produse necesare vieţii. Prin contrast, una dintre caracteristicile importante ale societăţilor moderne este expansiunea enormă a interdependenţei economice. Noi cu toţii suntem dependenţi de un număr imens de alţi lucrători - care în prezent sunt răspândiţi in toată lumea - pentru produsele şi serviciile care ne menţin existenţa. Cu puţine excepţii, marea majoritate a oamenilor din societăţile modeme nu produc hrana pe eare o consumă, locuinţele în care trăiesc sau bunurile materiale de care se folosesc.

' 5

Tayiorismul şi fordismul

Cu aproape două secole în urmă, Adam Smith, unul dintre întemeietorii economiei modeme, identifica avantajele pe care le oferă din punct de vedere al productivităţii sporite - diviziunea muncii. Lucrarea sa celebră, The Wealth ofNations* , începe eu o descriere a diviziunii muncii într-o fabrică de produs ace. Prin fragmentarea sarcinii unui muncitor într-un număr de operaţii simple, zece muncitori care efectuează munci specializate în colaborare unii cu alţii, pot produce în colectiv 48.000 de ace zilnic. Aşadar, rata productivităţii pe cap de muncitor a crescut de la 20 la 4.800 de ace, fiecare operator specializat producând de 240 de ori mai mult decât dacă ar lucra individual.

După mai bine de un secol, aceste idei au cunoscut cea mai dezvoltată expresie a lor, în scrierile lui Frederick Winslow Taylor, consultant de management, american. Abordarea de către Taylor a ceea ce el denumea management ştiinţific implica studiul detailat al proceselor industriale

pentru a le fragmenta în operaţii simple care pot fi cronometrate şi organizate precis. Tayiorismul, după cum esete denumit şi cunoscut managementul ştiinţific, nu era doar un studiu academic. Era un sistem de producţie menit să maximizeze produsul industrial, şi avea un impact larg asupra organizării producţiei industriale şi a tehnologiei.
Taylor era preocupat de îmbunătăţirea eficienţei industriale, dar acorda o mică atenţie rezultatelor acestei eficienţe. Producţia de masă necesită pieţe de masă, iar industriaşul Henry Ford a fost unul dintre primii care şi-a dat seama de această legătură existentă. Fordismul, o extensie a principiilor lui Taylor de management ştiinţific, reprezintă numele folosit pentru a denumi sistemul de producţie în masă legat de cultivarea pieţelor de masă. Ford a proiectat prima sa fabrică de automobile de la Highland Park, Michigan, în 1908 pentru a realiza doar un singur produs - Fordul Model T - prin aceasta permiţând introducerea unor scule şi maşini specializate, menite să facă operaţiile mai rapide, mai precise, mai simple. Una dintre cele mai semnificative inovaţii ale lui Ford a constituit-o construirea unei linii de montaj mobile, despre care se spunea că ar fi fost inspirată de abatoarele din
* Bogăţia naţiunilor (n.t.).
22.
337
Chicago, în care animalele erau desfăcute bucată cu bucată pe o linie mobilă. Fiecărui muncitor de la linia de asamblare a lui Ford îi revenea o sarcină specializată, cum ar fi fixarea mânerelor de la portierele de pe partea stângă, pe măsură ce carcasele vehicolelor mergeau pe banda rulantă. în 1929, când a încetat producerea Modelului T. fuseseră produse peste 14 milioane de automobile.
Limitele fordismului şi ale taylorismului
S-a crezut că, fordismul reprezenta viitorul probabil al producţiei industriale în ansamblu. S-a dovedit ulterior că nu era cazul. Sistemul poate fi aplicat doar în industrie, cum ar fi industria constructoare de automobile, care produce produse standardizate pentru pieţe largi de desfacere. A pune în funcţiune linii de producţie mecanizate este extrem de costisitor, iar în clipa în care a fost iniţiat un sistem fordist, el este destul de rigid; pentru modificarea unui produs, de exemplu, e nevoie de o reinvestiţie substanţială. Producţia fordistă este uşor de copiat dacă sunt disponibile suficiente fonduri pentru funcţionarea unei fabrici. Dar firmelor din ţările în care forţa de muncă este scumpă le este dificil să intre în competiţie cu cele în care salariile sunt mai scăzute. Acesta a fost unul dintre factorii care au condus la început la ascensiunea industriei de automobile din Japonia (deşi nivelurile salariale ale japonezilor nu mai sunt scăzute) şi, mai recent, din Coreea de Sud.
Sistemele de trust la scară mică şi cele la scară mare
Fordismul şi taylorismul reprezintă ceea ce anumiţi sociologi ai industriei denumesc sisteme de trust Ia scară mică. Slujbele sunt organizate de către conducere şi sunt încredinţate unor maşinării. Cei care îndeplinesc sarcinile de muncă sunt supravegheaţi îndeaproape şi beneficiază de o mică autonomie de acţiune. Cu toate că există multe posturi în trusturile la scară mică, nivelul lipsei de satisfacţie a muncitorilor şi al

absenteismului este ridicat, iar conflictul industrial este unul obişnuit. Sistemul de trust la scară mare este cel în care muncitorilor li se permite să controleze ritmul, ba chiar şi conţinutul activităţii lor, în cadrul unor linii călăuzitoare de ansamblu. Atari sisteme sunt, de obicei, concentrate la nivelurile superioare ale organizaţiilor industriale.
De la începuturile anilor 1970 şi până în prezent, finne din Europa Occidentală, Statele Unite şi Japonia au experimentat alternative ale sistemelor de trust la scară mică. Acestea includ liniile de ansamblare automatizate şi producţie de grup, în care un grup îndeplineşte un rol recunoscut în influenţarea naturii sarcinii de muncă. Vom analiza aceste strategii pe rând.
Automatizarea
Conceptul de automatizare, sau maşinării programabile, a fost introdus pe la jumătatea secolului al XIX-lea, atunci când Christopher Spencer, un american, a

rventat Automat-ul, un strang programabil care executa şuruburi,- piuliţe şi roţi dinţate. Pană acum, automatizarea a cuprins relativ puţine industrii, dar o dată cu progresele n proiectarea roboţilor industriali, impactul său cu siguranţă va deveni mai mare. r.obotul este un mecanism automat care poate realiza funcţiuni efectuate de obicei lucrători umani. Termenul a fost inventat acum aproximativ 50 de ani de aramaturgul Karel Capek, din cuvântul cehesc robota, muncă forţată.
Roboţii au fost introduşi la început în industrie în anumite cantităţi în 1946, când a fost inventat un mecanism care regla în mod automat maşinăriile în industria c onstructoare de maşini. Insă, roboţii mai complecşi şi-au făcut apariţia doar o dată :u dezvoltarea microprocesoarelor - în principiu, începând cu anii 1970. Primul r obot controlat de un minicomputer a fost realizat în 1974 de către Cincinatti Milason. In prezent, roboţii pot executa numeroase sarcini, cum ar fi sudura, vopsitul, ridicarea transportul unor componente. Unii roboţi pot distinge anumite părţi prin atingere, in vreme ce alţii pot detecta un anumit grup de obiecte pe care le vizualizează. Aşa rupă cum au subliniat Robert Ayres şi Steven Miller:
Nu există muncitor mai devotat şi mai infatigabil decât robotul. Ei pot repeta o operaţiune precum sudura în puncte sau vopsitul prin pulverizare fără greşeală într-o varietate de locuri de muncă şi pot fi reprogramaţi rapid să efectueze sarcini complet noi... In următorii ani, ne putem aştepta să vedem mulţi roboţi industriali instalaţi în programe de computer în fabrici. Roboţii vor aproviziona cu piese de prelucrat grupuri de mecanisme automate, care pot fi serializate pentru a alcătui un sistem de producţie automată controlat de microprocesoare. (Ayres şi Miller, 1985).
Majoritatea roboţilor folosiţi în industrie pe glob se găsesc în producţia de auto¬mobile. Utilitatea roboţilor în producţie până în acest moment este relativ limitată, pentru că abilitatea lor de a recunoaşte diferite obiecte şi de a manipula forme dificile continuă să se afle la un nivel rudimentar. Totuşi, este sigur că producţia automatizată se va răspândi

mai rapid în anii următori; roboţii devin mai sofisticaţi, iar costurile lor scad.

Producţia de grup

Producţia de grup, grupurile de muncă în colaborare la locul liniei de asamblare, a fost uneori folosită împreună cu automatizarea ca modalitate de reorganizare a muncii. Ideea, care stă la bază, este aceea de a spori motivaţia lucrătorului, permiţând unor grupuri de muncitori să colaboreze în procesele de producţie, iar nu unui muncitor să i se impună să petreacă toată ziua îndeplinind o singură sarcină repetitivă, cum ar fi strângerea şuruburilor la mânerele portierei unui automobil.

Un exemplu de producţie de grup îl reprezintă cercurile de calitate (QCs), grupuri de 5-20 de muncitori care se întâlnesc pennanent pentru a studia şi rezolva problemele de producţie. Lucrătorii care fac parte din QCs urmează cursurile suplimentare de perfecţionare, care le dau posibilitatea de a contribui cu cunoştinţe tehnice la discutarea

339

aspectelor de producţie. QCs-urile au fost iniţiate în Statele Unite, preluate de nva multe companii japoneze, apoi repopularizate în Occident în anii '80. Ele reprezirri o îndepărtare de la tezele taylorismului, pentru că recunosc faptul că muncitor: posedă cunoştinţele necesare pentru a contribui la definirea şi metodica sarcinilor -: care le îndeplinesc.

Producţia flexibilă

Una dintre cele mai importante schimbări în procesele de producţie mondială ir ultimii ani a constituit-o introducerea proiectării asistate pe calculator. în vreme :; tayiorismul şi fordismul au avut succes în producerea unor produse de masă (car; erau produse la fel) pentru pieţe de desfacere, ele erau complet incapabile să produc I cantităţi mici de produse executate special pentru un singur client. Proiectările asistate pe computer, cuplate cu alte tipuri de tehnologie bazaţă pe computer, au modifica; această situaţie într-o manieră radicală. Stanley Davis vorbeşte despre apariţia „personalizării de masă": noile tehnologii permit producţia la seară mare a articolelor destinate unor anumiţi clienţi. Pe o linie de asamblare tradiţională pot fi produse cine: mii de cămăşi pe zi. Acum este posibilă producerea fiecărei cămăşi într-un timp la fel de scurt ca şi cel de executare a cinci mii de cămăşi identice, fără un cos: suplimentar (Davis, 1988).

înainte de apariţia proiectării asistate pe computer, japonezii au fost cei care an denumit producţie flexibilă. Prin introducerea sistemelor de producţie care diferă aproape în orice privinţă de sistemul de producţie de masă lansat de Henry Ford la Detroit, producătorii de automobile japoneze au fost capabili să realizeze o creştere remarcabilă în vânzările globale de la mijlocul anilor '70 la începutul anilor '90 (Dertouzos, 1989). Japonezii au pus accent pe crearea unei forţe calificate de muncă şi pe modalităţile de creştere a ritmului în care sunt introduse şi desfăcute pe piaţă noile produse proiectate.

Schimbări care necesitau până la-24 de ore în fabricile de automobile din Europa sau America la începutul anilor '80 puteau fi efectuate în cinci minute în fabricile japoneze. Scopul îl reprezenta calitatea perfectă

iniţială, care făcea inutile îmbunătăţirile ulterioare. Producţia de grup a fost adusă la un înalt nivel; echipele de lucru integrate erau alcătuite din montatori, muncitori şi furnizori. Prin intermediul acestor tehnici, proiectanţii puteau lucra după un ciclu (timpul necesar din momentul în care este conceput iniţial un nou model până în momentul în care ultimul automobil iese de pe linia de producţie) de 7,5 ani. Prin contrast, proiectanţii europeni şi americani lucrau până nu demult după un ciclu între 13 -15 ani. Acum ei au recuperat decalajul în mare măsură, încercând să copieze practicile japoneze. Totuşi, Lester Thurow făcând referire la SUA, afirma: „Cele mai bune fabrici americane nu sunt atât de bune ca şi cele mai bune fabrici japoneze, iar cele mai slabe fabrici americane sunt cu mult mai slabe decât cele mai slabe fabrici japoneze" (Thurow, 1993).

TENDINTE ÎN SISTEMUL OCUPATIONAL

9 9

Sistemul ocupaţional din toate ţările industrializate s-a schimbat substanţial lupă începutul acestui secol. în 1990, peste trei sferturi din populaţia angajată, efectua munci manuale (de tip gulere albastre). Aproximativ 28% dintre aceştia erau muncitori calificaţi, 35% semi-oalificaţi şi 10% necalificaţi. Slujbele de tip gulere albe şi de experţi erau relativ puţine. La jumătatea secolului, muncitorii manuali alcătuiau mai ruţin de două treimi din populaţia angajată, iar munca nemanuală se răspândise în mod corespunzător.

Un recensământ al populaţiei din Marea Britanie a fost făcut în 1971, iar altul în 981. Pe parcursul acestei perioade, proporţia de persoane cu ocupaţii de tip gulere albastre a scăzut de la 62% la 56% în rândul bărbaţilor şi de la 43% la 38% în cazul cmeilor. Slujbele de experţi şi manageri ocupate de către bărbaţi au sporit cu aproximativ un milion. în 1981 existau cu 170.000 de bărbaţi mai puţini în munca de :p gulere albe de rutină, dar cu 250.000 de femei mai multe în acelaşi tip de muncă. Declinul slujbelor manuale era strâns legat de o scădere a procentului de oameni mplicaţi în industria prelucrătoare. în 1981 numărul era cu 700.000 de bărbaţi şi -20.000 de femei mai redus în activitatea de prelucrare decât fuseseră cu zece ani mainte.

Aceste tendinţe continuă şi în prezent, dar au cunoscut o relativă stabilizare. Un Srudiu asupra Forţei de Muncă efectuate de guvem în 1990 a arătat că doar 50% :intre bărbaţi şi 33% dintre femei aveau ocupaţii manuale. Contrastul cel mai puternic mitre sexe era între persoane aflate în munci de tip gulere albe de rutină, în comparaţie :u ocupaţiile calificate de tip gulere albastre. în 1990, 31% din femei erau angajate m primul tip de activitate, în comparaţie cu doar 6% dintre bărbaţi, în vreme ce 25% dintre bărbaţi aveau slujbe manuale calificate, în comparaţie cu doar 4% dintre fsmei. în mai multe ţări industrializate, asemenea schimbări au evoluat mai repede decât în Marea Britanie. De exemplu, după anumite estimări sub 40% din totalul forţei de muncă din SUA desfăşoară în prezent slujbe manuale (Eossides, 1990).

Există numeroase discuţii în privinţa cauzelor datorită cărora au avut loc atari schimbări. Par a exista mai multe motive. Unul dintre ele îl

reprezintă introducerea continuă a maşinăriilor care economisesc timp, culminând cu răspândirea tehnologiei informaţiei şi a computerizării în industrie, în ultimii ani. Altul este apariţia industriei prelucrătoare în afara Occidentului, îndeosebi în Extremul Orient. Industriile mai echi din Occident au suferit reduceri majore din cauza inabilităţii de a concura cu producătorii mai eficienţi din Extremul Orient, ale căror costuri de producţie sunt mai scăzute.
Printre altele, aceste fapte au influenţat scheme de conflict industrial. Vom analiza în continuare acest aspect.
341
SINDICATELE ŞI CONFLICTUL DIN INDUSTRIE
De mult există conflicte între muncitori şi cei care au autoritate economică ş: politică asupra lor. Tulburările generate de recrutare şi de impozitele crescute, precum şi cele provocate de lipsa hranei în perioadele de secetă erau ceva comun în zonele urbane ale Europei în secolul al XVIII-lea. Aceste forme de conflict de munci „premoderne" au continuat în anumite ţări până acum un secol. De exemplu, în 186 : au avut loc tulburări provocate de lipsa de hrană în mai multe oraşe italiene (Gearv. 1982). Atari forme tradiţionale de confruntare nu erau doar simple izbucniri sporadice, iraţionale: folosirea violentă sau ameninţarea cu aceasta avea ca efect scăderea preţului cerealelor şi a altor produse alimentare de bază.
Dezvoltarea sindicatelor
Conflictul industrial dintre muncitori şi patroni din prima jumătate a secolului al XIX-lea era în mod frecvent semi-organizat. Acolo unde aveau loc confruntări, muncitorii aveau posibilitatea deseori să îşi părăsească locul de muncă şi să formeze mulţimi în stradă; ei îşi făceau cunoscute astfel nemulţumirile prin comportamentul lor indisciplinat sau prin iniţierea unor acte de violenţă împotriva autorităţilor. în anumite părţi ale Franţei, la sfârşitul secolului al XIX-lea, muncitorii îi puteau ameninţa cu închisoarea pe patronii pe care nu-i simpatizau! Folosirea grevei, care este asociată cu negocierea organizată între muncitori şi conducere s-a dezvoltat încet şi spo¬radic. Legea Asocierii promulgată în Marea Britanie în 1799 şi 1800 a declarat ilegală instruirea grupurilor de muncitori şi a interzis demonstraţiile populare. Legea a fost anulată după aproximativ 20 de ani, atunci când s-a constatat că aceasta nu avea rolul de a tempera ci de a-i stimula. A crescut numărul membrilor de sindicat, iar sindicalismul a devenit în scurtă vreme o mişcare de masă. Activitatea sindicatelor a fost legalizată în ultimul sfert al secolului al XIX-lea, după care numărul membrilor a crescut, ajungând să cuprindă 60% din muncitorii manuali din Marea Britanie în anul 1920. Mişcarea sindicalistă din Marea Britanie este coordonată de către un organism central instituit în 1868, Congresul Sindicatelor , care a dezvoltat puternice legături cu Partidul Laburist.
La începutul acestui secol, au existat puţine legături între existenţa sindicatelor şi tendinţa către greve. Majoritatea grevelor atunci erau spontane, în sensul că ele nu erau declarate de vreo organizaţie specifică a muncitorilor. Un raport al comisarului pentru probleme de muncă al SUA din 1907 estima că aproximativ jumătate dintre toate grevele epocii

nu au fost iniţiate de sindicate (Ross, 1954). Probabil că, în general, acelaşi lucru era valabil şi pentru Marea Britanie. Această situaţie se schimbase la sfârşitul primului război mondial, datorită faptului că se micşorase procentul de greve care aveau loc în rândul muncitorilor nesindicalizaţi.
Dezvoltarea mişcării sindicale a fost considerabil diferită între ţări, la fel ca şi influenţa sindicatelor asupra forţei de muncă, a patronilor şi a guvernului, în Marea Britanie şi Statele Unite, sindicatele sunt întemeiate mai devreme decât în majoritatea
* în original, The Trades Union Congress (TUC) (n.t.).

:: vietăţilor europene. Sindicatele germane, de exemplu, au fost în mare parte distruse către nazişti în anii 1930 şi reorganizate după cel de-al doilea război mondial, în :mp ce evoluţia propriu-zisă a mişcării sindicale franceze nu a avut loc, practic, recât în anii '30, atunci când libertatea de organizare a sindicatelor şi de negociere - contractelor colective de muncă au fost recunoscute oficial.
De ce anume există sindicatele?
Cu toate că numărul de membrii şi mărimea puterii lor diferă considerabil, : rganizaţiile sindicale există în toate ţările occidentale. Toate aceste ţări recunosc în nod legal dreptul muncitorilor de a face grevă pentru a-şi atinge obiectivele economice. F in ce cauză au devenit sindicatele o trăsătură atât de fundamentală a societăţilor moderne? De ce oare conflictul conducere-sindicate pare a fi o trăsătură relativ rermanentă a mediilor industriale?
Unii au sugerat că sindicatele reprezintă o versiune a ghildelor medievale - asociaţii :c oameni care practică aceeaşi meserie - îmbinate cu contextul industriei moderne. Această interpretare ne-ar putea ajuta să înţelegem din ce motiv sindicatele au apărut mai întâi în rândul meşteşugarilor, dar nu explică de ce ele au fost asociate într-o atât :e mare măsură cu negocierea salariilor şi conflictul industrial. O explicaţie .mtisfacătoare trebuie să aibă în vedere faptul că sindicatele s-au dezvoltat pentru a proteja interesele materiale ale muncitorilor din mediile industriale din care fac parte, creând solidaritate, dar în care ei deţin o putere formală scăzută.
In fazele timpurii ale dezvoltării industriei moderne, muncitorii din majoritatea dărilor nu beneficiau de drepturi politice şi avea o influenţă redusă asupra condiţiilor .or de muncă. Sindicatele s-au dezvoltat în primul rând ca mijloace de reechilibrare a balanţei de putere între muncitori şi patroni. în timp ce muncitorii aveau o putere redusă ca indivizi, prin organizare colectivă influenţa lor sporea considerabil. Un patron poate renunţa la munca unui muncitor anume, dar nu are această posibilitate rară toţi sau majoritatea muncitorilor dintr-o fabrică. La origine, sindicatele erau în principal organizaţii „defensive", oferind mijloacele prin care muncitorii pot contracara puterea desăvârşită asupra vieţilor lor de care se bucurau patronii.
Evoluţii recente
Desigur, însăşi formele sindicatelor s-au modificat de-a lungul anilor. Unele au devenit foarte mari şi, în calitate de organizaţii permanente au

devenit birocratizate. Sindicatele au ca personal funcţionari cu normă întreagă, care pot avea o experienţă redusă referitoare la condiţiile în care lucrează membrii lor. Activităţile şi opiniile liderilor sindicali pot în acest fel să nu fie în concordanţă cu cele ale membrilor pe care îi reprezintă. Grupurile de muncitori se pot afla astfel în conflict cu strategiile propriilor lor sindicate. Majoritatea sindicatelor nu au reuşit să recruteze mai mulţi membri din rândul femeilor. Cu toate că unele dintre ele au iniţiat campanii de sporire a numărului de membre, multe sindicate le-au descurajat în mod direct pe femei, de a deveni membre.
343
în momentul actual, sindicatele din Occident se confruntă cu o ameninţare di:: partea a trei seturi de schimbări care au legătură între ele: nivelurile ridicate de şomaj care slăbesc poziţia de negociere a sindicatelor; declinul vechilor industr:: prelucrătoare, în cadrul cărora prezenţa sindicatului a fost în mod tradiţional puternică şi intensitatea sporită a competiţiei internaţionale, îndeosebi din partea ţărilor asiatice unde salariile sunt mai scăzute decât în Occident. în Statele Unite şi câteva ţăn europene, inclusiv Marea Britanie, Franţa, Germania şi Danemarca, guvernele de dreapta au ajuns la putere în anii 1970 şi 1980, fiind în cea mai mare parte decise s; limiteze ceea ce considerau drept o influenţă excesivă a sindicatelor în industrie.
Legea Muncii votată în Marea Britanie în 1980 şi 1982 a introdus noi articole c limitează drepturile legale ale sindicatelor. Definiţia oficială a unei „dispute sindicale' a fost restrânsă până la a exclude activităţi precum pichetarea furnizorilor unu: patron. Legea Sindicatelor din 1984 le cerea acestora să aibă votul tuturor membrilo: înainte de a începe o acţiune de protest, introducând totodată alte restricţii ale prerogativelor sindicale. Funcţionarii civili angajaţi la centrul de comunicaţii a. guvernului (CCG) erau lipsiţi de dreptul de a aparţine unui sindicat, o mişcare care: fost justificată prin argumentul că, acţiunea de protest la CCG ar putea reprezenta c ameninţare la adresa securităţii naţionale. Aceste măsuri au avut cu siguranţă efecte considerabile asupra mişcării sindicale, pe plan local şi la nivel naţional. Combinate cu ceilalţi factori menţionaţi anterior, ele au redus într-o manieră extrem de drastică influenţa sindicatelor.
în Statele Unite, sindicatele se confruntă cu o criză de dimensiuni mai mar decât omoloagele lor din majoritatea ţărilor europene. Condiţiile de muncă şi salariile care se bucură de protecţia sindicatelor au fost erodate în mai multe industrii majore pe parcursul ultimilor 15 ani. Lucrătorii din transportul rutier, din industria oţelului şi cea de automobile au acceptat în unanimitate salarii mai mici decât cele negociate anterior. Sindicatele nu au avut succes în cazul mai multor greve considerate importante, poate cel mai notabil exemplu fiind suprimarea sindicatului controlorilor de trafic aerian la începutul anilor '80.
Declinul numărului de membri şi al influenţei sindicatelor reprezintă oarecum un fenomen general în ţările industrializate şi nu poate fi explicat complet în termeni de presiune publică aplicată de guvernele de dreapta sindicatelor. De obicei, sindicatele au fost destabilizate în timpul momentelor în care şomajul atingea cote înalte, aşa cum a fost cazul unei

lungi perioade în multe dintre ţările occidentale (vezi mai jos). Tendinţele către o producţie mai flexibilă diminuează forţa sindicalismului, care înfloreşte îndeosebi acolo unde mulţi oameni lucrează împreună în fabrici mari.

Grevele

Ce este o grevă? Răspunsul nu poate fi clar sau uşor de formulat. De exemplu, putem face distincţia dintre o grevă şi o scurtă întrerupere a lucrului? în cadrul statisticilor multor ţări, referitoare la greve, se încearcă acest lucru dar sunt prezentate ca greve doar întreruperi ale lucrului care durează mai mult de o anumită perioadă

i o jumătate de zi, de exemplu) sau unde sunt implicaţi un anumit număr de lucrători. Sunt oare interzicerile de a se lucra ore suplimentare exemple de activitate grevistă?

în ansamblu, pare de preferat definirea „grevei" într-un sens restrâns, altminteri termenul pierzându-şi întreaga precizie. Putem defini greva drept o întrerupere temporară a lucrului de către un grup de angajaţi cu scopul de a-şi exprima o nemulţumire sau pentru a-şi susţine o revendicare (Hyman, 1984). Toate componentele acestor definiţii sunt importante pentru separarea grevelor de alte forme de opoziţie şi conflict. O grevă este temporară, pentru că lucrătorii intenţionează să se întoarcă la aceeaşi slujbă, la acelaşi patron; acolo unde lucrătorii părăsesc complet locul de muncă, termenul nu este adecvat. în calitatea sa de întrerupere a lucrului, greva se deosebeşte de interdicţia de a lucra ore suplimentare sau de „încetinirea ritmului de lucru". Trebuie să fie implicat un grup de lucrători, pentru că greva se referă la o acţiune colectivă, nu la reacţia unui anumit lucrător. Faptul că, aceia care se Împotrivesc trecerii la acţiune sunt patronii, slujeşte la diferenţierea grevelor de proteste, de genul celor care sunt organizate de chiriaşi sau studenţi. în sfârşit, greva implică dorinţa de a aduce la cunoştinţă o nemulţumire sau de a face o ■evendicare\ lucrătorii care sunt absenţi doar pentru a lua parte la un eveniment sportiv nu pot fi socotiţi că se află în grevă.

Grevele reprezintă doar un singur aspect sau tip de conflict în care lucrătorii şi conducerea pot să se implice. Alte expresii strâns legate de conflictul organizat sunt 'ock-out-xxx'ÚQ (în care patronii, nu lucrătorii, sunt cei care provoacă întreruperea lucrului), restricţiile de producţie şi contrazicerile în timpul negocierii contractului. Manifestări ale conflictului mai puţin organizate pot include o mare fluctuaţie a muncitorilor, absenteismul şi interferenţa cu maşinăriile de producţie.

Statistici despre greve

Datorită faptului că există un element arbitrar, în specificarea cu exactitate a ceea ce înseamnă o grevă şi nu este surprinzător faptul că anumite ţări au diferite practici de înregistrare a statisticilor despre greve. Pot fi făcute comparaţii mtemaţionale între nivelurile grevelor, dar ele trebuie interpretate cu precauţie. Ceea este considerat a fi grevă într-o anumită ţară, şi astfel inclusă în statistici, poate să mu fie socotită ca atare într-o alta. De exemplu, în Marea Britanie o întrerupere a acrului trebuie să implice cel puţin zece lucrători înainte de a fi raportată ca

grevă, n timp ce în Statele Unite (începând cu 1982) doar întreruperile lucrului care implică tei puţin o mie de oameni sunt înregistrate în statisticile despre greve.
De obicei, se publică trei criterii de activitate grevistă — numărul de greve pe an, procentul de forţă de muncă implicate în greve pe parcursul anului respectiv şi numărul de zile lucrătoare pierdute datorită acţiunii greviste. Luate împreună acestea : feră o idee aproximativă despre diferenţele între ţări în privinţa nivelurilor de grevei Din punctul de vedere al tuturor celor trei criterii, Italia şi Canada sunt printre ţările : a cele mai mari tendinţe către grevă, cele mai mici tendinţe aflându-se în Germania ;: ţările scandinave. Statele Unite şi Marea Britanie se află pe o poziţie mediană. Se
345
pare că nu există o anumită legătură între nivelurile grevelor, aşa după cum sunt ele stabilite în statisticile oficiale şi nivelurile de performanţă economică. Cu alte cuvinte, ţări cu rate scăzute ale grevelor nu prezintă în mod necesar niveluri mai înalte de creştere economică decât cele care au mai multe greve. Acest lucru nu e surprinzător, valoarea statisticilor comparative referitoare la greve este în orice caz neclară, iar conflictul industrial sau tensiunile pot fi exprimate în multe alte modalităţi decât prin greve. în plus, nu rezultă că, datorită faptului că relaţiile industriale sunt armonioase, productivitatea va fi ridicată.
Tendinţe recente în conflictul industrial
într-o lucrare bine-cunoscută publicată la începutul anilor 1960, s-a susţinut că grevele se „ofileau". După autorii ei, disputele prelungite şi intense sunt în principal caracteristice pentru fazele timpurii ale industrializării. Din momentul în care este stabilit cadrul convenit al negocierii industriale, susţin ei, activitatea grevistă se diminuează (Ross şi Hartman, 1960). Imediat după proclamarea acestei teze s-a produs o creştere a conflictului industrial în multe ţări occidentale, inclusiv Marea Britanie. O trăsătură notabilă a activităţii greviste în contextul britanic în timpul anilor '60 şi la începutul anilor '70 a reprezentat-o sporirea bruscă a numărului de greve neoficiale. Se pare că în această perioadă mulţi muncitori se aflau pe poziţii ostile atât faţă de organizaţiile lor sindicale, cât şi faţă de patronii lor.
în anii' 80 şi la începutul anilor' 90 centrul activităţii greviste, au devenit din nou sindicatele oficiale. în acelaşi timp, rata grevelor din Marea Britanie a scăzut substanţial, datorită, în mare parte, climatului politic şi economic constructiv în care se află acum sindicatele. Acest lucru pare a face parte dintr-o tendinţă internaţională. Cu două sau trei excepţii, toate ţările occidentale au avut parte de o diminuare a activităţii greviste în această perioadă.
FEMEILE ŞI MUNCA
în ţările occidentale munca aparţinea în mod predominant sferei masculine. Pe parcursul ultimilor decenii această situaţie s-a schimbat în mod radical; din ce în ce mai multe femei alcătuiesc forţa de muncă. în următoarele secţiuni ale capitolului vom analiza originile şi implicaţiile acestui fenomen - una dintre cele mai importante schimbări care au loc în societatea modernă în acest moment.

Femeile şi locul de muncă: perspectivă istorică
Pentru marea majoritate a populaţiei din societăţile preindustriale (şi pentru mulţi oameni din societăţile aparţinând Lumii a Treia din prezent), activităţile pro¬ductive şi activităţile gospodăreşti nu erau separate. Producţia era efectuată fie în casă, fie în apropierea acesteia. în Europa medievală, toţi membrii unei familii participau la munca pe ogor sau în cadrul meşteşugarilor. în oraşe, atelierele se

ir!au în mod obişnuit în casă, iar membrii familiei contribuiau la diferite aspecte ale ::ocesului de producţie. în meşteşugul ţesutului, de exemplu, copiii se ocupau cu aărăcitul şi pieptănatul, fetele mai mari şi mamele torceau, iar taţii ţeseau. în mod asemănător, soţiile şi copiii lucrau în mod direct cu bărbaţii la croitorie, cizmărie şi rrepararea pâinii. Deseori femeile aveau o influenţă considerabilă în cadrul gospodăriei, ca rezultat al importanţei lor în procesele economice, chiar dacă erau excluse din sferele masculine ale politicii şi războiului. Soţiile meşteşugarilor deseori : ăstrau socotelile afacerii, aşa după cum procedau cele ale fermierilor, iar văduvele m mod frecvent posedau şi gestionau afaceri.
Majoritate acestor lucruri s-au schimbat o dată cu separarea atelierului de casă, rrodusă de dezvoltarea industriei moderne. Dezvoltarea producţiei de către fabricile mecanizate a fost probabil factorul cel mai important. Munca era desfăşurată după ::unul maşinii de către indivizi angajaţi în mod specific pentru sarcinile respective, :apt ce a determinat patronii să angajeze ca lucrători indivizi, nu familii. Vechea modalitate de a trata familiile drept un tot unitar a avut nevoie de o lungă perioadă r entru a dispărea, însă, la începutul secolului al XIX-lea, în Marea Britanie şi în multe alte ţări europene, patronii continuau să angajeze familii. Dacă tatăl era angajat centru a lucra în fabrică, de exemplu, soţia şi copiii erau luaţi ca servitori sau ca ajutoare la fermă.
însă, pe măsură ce această practică dispărea, se stabilea o diviziune din ce în ce mai marcată între casă şi locul de muncă. Femeile au ajuns să fie asociate cu alorile „domestice"; cu toate că ideea conform căreia „locul femeii este în casă" avea implicaţii diferite pentru femei din niveluri diferite ale societăţii. Femeile bogate se bucurau de serviciile fetelor în casă, ale doicilor şi slujitoarelor. Sarcinile erau foarte aspre pentru femeile sărace, care trebuiau să rezolve problemele gospodăreşti, si în acelaşi timp erau implicate în munca industrială pentru a suplimenta veniturile soţilor lor.
Ratele de angajare ale femeilor în afara casei, pentru toate clasele, erau destul ae coborâte, până după începutul secolului al XX-lea. Chiar şi la 1910, în Marea 3ritanie, mai mult de o treime dintre femeile angajate cu salariu erau servitoare sau slujnice. Forţa de muncă feminină consta în principal din femei tinere necăsătorite, a.e căror salarii, atunci când lucrau în fabrici, erau deseori trimise de către'patron iirect părinţilor lor. Atunci când se căsătoreau, ele se retrăgeau din aceste activităţi, nemaiconstituind forţa de muncă.
De atunci, participarea femeilor la forţa de muncă plătită a sporit relativ continuu. D influenţă majoră a constituit-o criza forţei de muncă care a avut loc în primul război mondial. în timpul anilor de război, femeile au

efectuat slujbe socotite anterior ca fiind domeniul exclusiv al bărbaţilor. După război, bărbaţii au preluat majoritatea acestor slujbe, dar schema prestabilită a fost distrusă. Astăzi între 35% şi. 60% amtre femeile cu vârste cuprinse între 16 şi 60 de ani din majoritatea ţărilor europene aeţin slujbe remunerate, practicate în afara casei. Creşterea cea mai semnificativă a avut loc în rândul femeilor căsătorite. Rata în ansamblu pentru Marea Britanie

este de 53%. Mai mult de 40% dintre femeile căsătorite, cu copii în vârstă de su: trei ani se află acum încadrate în munca plătită. Cu ţoate acestea, procentul ce femei aflate în forţa de muncă plătită este însă mult sub cel al bărbaţilor: 74% diz. populaţia masculină între 25-60 de ani are slujbe remunerate, iar procentul de bărbat: cu slujbe remunerate nu s-a schimbat mult de-a lungul secolului trecut.

Inegalităţile Ia locul de muncă

Femeile care lucrează în prezent sunt concentrate în ocupaţii de rutină, sla'r plătite. La acest lucru au contribuit atât organizarea muncii, cât şi stereotipie, referitoare la rolul fiecărui gen. Schimbările în privinţa prestigiului şi a sarcinilor de muncă ale „funcţionarilor" oferă un bun exemplu. în 1850, în Marea Britanie, 99°: dintre funcţionari erau bărbaţi. A fi funcţionar însemna deseori a avea o slujbă de răspundere, implicând cunoaşterea contabilităţii şi câteodată comportânc responsabilităţi manageriale. Chiar şi cel mai nesemnificativ funcţionar avea un statut anume în societate. Secolul al XX-lea a fost martorul unei automatizări generale ale activităţii funcţionăreşti (începând cu introducerea maşinii de scris la sfârşitul secolulu: al XIX-lea), însoţită de o degradare a calificărilor şi statutului „funcţionarului" — şi £ unei alte ocupaţii înrudite, cea de „secretară" - devine astfel o slujbă cu statut inferior, slab plătită. Femeiie au ocupat aceste slujbe, având în vedere că salariile ş: prestigiul cu care erau asociate s-au diminuat. în 1991, aproape 90% dintre funcţionari şi 98%) dintre toţi secretarii din Marea Britanie erau femei.

Faptul de a avea sau de a nu avea copii, dependenţi de ei are un impact major asupra participării lor la forţa de muncă remunerată. în cadrul tuturor grupurilor socio-economice femeile au şanse mai mari de a avea o slujbă cu nonnă întreagă dacă nu au copii. Totuşi, astăzi, mamele au mai multe şanse de a reveni la aceeaşi slujbă, cU normă întreagă, pentru acelaşi patron, decât la începutul anilor 1980. La vremea respectivă, un procent crescut de mame care îşi reluau munca primeau preponderent slujbe cu program redus sau aveau slujbe mai slab plătite decât cele pe care le părăsiseră. La începutul anilor '90, femeile tind să-şi reia carierele, îndeosebi în slujbele mai bine plătite (HMSO, 1992).

Cu toate acestea, mult mai multe femei au slujbe cu program redus, în comparaţie cu bărbaţii, (vezi figura 12.1). Majoritatea lor preferă să fie angajate cu program redus, nu cu normă întreagă. Totuşi, există un aspect important datorită căruia femeile nu se pot opune. în ansamblu, bărbaţii nu îşi asumă responsabilitatea principală pentru creşterea copiilor. Femeile cărora le revine această responsabilitate (precum şi alte obligaţii domestice - vezi mai jos) dar care vor, sau trebuie să muncească

în slujbe plătite socotesc în mod inevitabil munca cu program redus o opţiune mult mai acceptabilă. ,
Recent, femeile au pătruns în slujbe definite drept „ocupaţii de bărbaţi", dar într-o măsură limitată până acum. Mai puţin de 5% din directorii companiilor britanice sunt femei; patru firme din cinci nu au directori femei. Situaţia este aceeaşi în multe domenii ale economiei. De exemplu, aproximativ un milion de femei lucrează în prezent pentru principalele bănci din Marea Britanie. Totuşi, doar 2% din managerii de la National Westmister Bank sunt femei, 3% la Midland şi 4% la Barclays.
348
Figura 12.1.- Angajaţi care au slujbe cu normă întreagă şi jumătate de normă,
Marea Britanie, 1987-1985
15
10

Bărbaţi care au slujbe cu normă întreagă
Femei care au slujbe cu normă întreagă
Femei care au slujbe cu program redus Bărbaţi care au slujbe cu program redus
1987 1989 1991 1993 1995
-•sa: Labour Force Survey, Central Statistical Office. From Social Trends, 1996, tabel 1.4.
Lucrurile sunt diferite în privinţa profesiilor. Procentul de femei avocaţi şi avocaţi ledanţi a crescut în ultimii 20 de ani, dar încă este de doar 14%. Doar 3% dintre -idccătorii Curţii Supreme sunt femei, toate fiind angajate în Departamentul Familiei lirint, 1991).
Nu putem spune încă în ce măsură aceste inegalităţi extreme de gen au şanse e a deveni mai puţin acute în viitorul apropiat. E posibil ca să existe tranziţii profunde are au loc în prezent; dar cei care încep anumite cariere au nevoie de timp pentru ajunge în vârf, iar rezultatele nu vor putea fi văzute decât peste câţiva ani. Să uăm, ca exemplu, profesia de jurist. La începutul anilor '90, aproape jumătate dintre rudenţii la drept din Marea Britanie erau femei, o creştere foarte substanţială în împărăţie cu decada anterioară. Probabil că majoritatea vor începe cariera de ocaţi; întrebarea va fi câţi anume vor ajunge în cele din urmă în vârf.
Problemele succesului
In acest moment, femeile care au succes din punct de vedere economic trebuie â se mulţumească cu o lume de care ele au sentimentul că nu mai aparţin, .xperienţele femeilor cu funcţii executive au fost comparate cu cele ale cuiva care leacă pentru o perioadă îndelungată într-o ţară străină. Este vital să ia cu sine aiduri şi hărţi explicite şi să respecte regulile băştinaşilor. îşi face apariţia un „şoc ultural", şi chiar şi străinul care rezidă permanent nu este complet acceptat. în :oip, însă, femeile pot avea un efect de transformare asupra sistemului de valori nasculin, aducând răspunderile de familie şi imperativele slujbei pe acelaşi plan.
349
Unul dintre factorii majori care afectează carierele femeilor îl reprezintă percepţia masculină, aceia că, pentru femeile angajate, munca ocupă

locul secund, după naşterea copiilor. Un studiu britanic a analizat părerile managerilor care intervievează, solicitantele de slujbe ca personal tehnic în sistemul de sănătate Cercetătorii au descoperit că cei care conduceau interviul le întrebau întotdeauna pe femei dacă au avut sau nu, sau dacă intenţionau să facă, copiii. Ei nu au folosit această practică în cazul solicitanţilor bărbaţi. Atunci când au fost întrebaţi de ce ni: fac acest lucru, răspunsurile lor conţineau două teme: a) femeile cu copii pot solicita învoiri suplimentare pentru vacanţele şcolare sau în cazul în care se îmbolnăveşte copilul şi b) responsabilitatea pentru îngrijirea copilului este considerată mai degrabă o problemă a mamei, nu una a ambilor părinţi.

Unii manageri au considerat că întrebările referitoare la acest aspect indică c atitudine de „grijă" faţă de angajatele femei, dar majoritatea au fost de părere că aceste întrebări puse de ei reprezintă o parte a misiunii lor, de a evalua gradul în care o solicitantă se va dovedi o colegă de încredere. Astfel, unul dintre manageri a remarcat: „E oarecum o întrebare personală, îmi dau seama de acest lucru, dar socotesc că e ceva care trebuie avut în vedere. E ceva ce nu i se poate întâmpla i unui bărbat, dar cred că într-o anumită măsură e nedrept - nu sunt oportunităţi egale pentru că bărbatul nu poate ajunge să-şi întemeieze o familie în acest mod" (Homans. 1987, p. 92). Totuşi, deşi bărbaţii nu-şi pot „întemeia o familie" din punct de vedere biologic, în sensul de a da naştere la copii, ei pot, bineînţeles, să fie implicaţi ş: răspunzători de îngrijirea copilului. O atare posibilitate nu a fost luată în considerare de către nici unul dintre managerii chestionaţi. Aceleaşi atitudini au fost evidenţiate şi atunci când s-a pus problema promovării femeilor: ele erau socotite ca fiind înclinate să îşi întrerupă carierele pentru a avea grijă de copiii mici, indiferent cât de important este postul în care ar fi ajuns. Un manager important, bărbat, comenta:

Bărbaţii au tendinţa de a domina nivelurile superioare pur şi simplu, din cauza faptului că femeile părăsesc slujba pentm a naşte copii şi alte lucruri de acest gen... Nu cred că este necesară promovarea selectivă, ci doar realitatea că femeile au tendinţa de a întrerupe munca, de a se căsători şi de a-şi întemeia o familie, şi prin urmare au o carieră fragmentată. Ele se întorc şi au o perioadă lipsă în experienţă sau calificare, iar atunci când selectezi candidaţi, nu genul candidatului contează, ci modul în care contribuie la muncă. Ai un candidat care, poate fi o femeie, care a lipsit vreme de trei ani de la serviciu din motive familiale şi ai un bărbat care a fost prezent tot timpul. Este extrem de evident, având în vedere că restul este egal în privinţa celor doi candidaţi, că bărbatul este cel care are şansele de aprimi slujba." (Homans 1987, p. 95).

Numărul restrâns al femeilor care aveau posturi manageriale înalte nu aveau copii, iar mai multe dintre cele care intenţionau să aibă copii în viitor declarau că vor să-şi părăsească postul, poate recalificându-se ulterior pentru alte posturi.

O cercetare referitoare la managerii-femei întreprinsă în East Anglia în 1992 a scos la iveală descoperiri similare (Verney, 1992). Practic toate

cele 200 de femei intervievate socoteau problemele legate de îngrijirea copilului, ca fiind aspectul cel mai dificil cu care
350

se confruntă femeile care încearcă să realizeze o carieră de succes în lumea afacerik: Creşele de la locul de muncă erau socotite de către cele mai multe ca fiind cea mai mar: îmbunătăţire pe termen scurt care putea-fi făcută; doar 2% dintre companiile avute :- vedere în cadrul cercetării puneau la dispoziţie acestea.
Cum ar trebui să interpretăm aceste descoperiri? Sunt oare oportunităţile ce slujbă ale femeilor stânjenite doar de prejudecăţile masculine? Unii manageri a . exprimat opinia, conform căreia femeile cu copii nu ar trebui să caute munci remunerată, ci să se ocupe de îngrijirea copilului şi de casă. însă, majoritatea a. acceptat principiul că femeile ar trebui să se bucure de aceleaşi oportunităţi c; carieră ca şi bărbaţii. înclinaţia din atitudinea lor nu prea avea legătură cu locul c; muncă, şi mai mult cu responsabilităţile domestice părinteşti. Atâta vreme ca majoritatea populaţiei consideră de la sine înţeles că nu se poate împărţi egal calitate: de părinte, problemele cu care se confruntă angajatele vor persista. Va rămâne : „realitate", aşa după cum se exprima unul dintre manageri, că femeile sunt gra dezavantajate, în comparaţie cu bărbaţii în privinţa oportunităţilor lor în ceea ce priveşte cariera (Cockburn, 1991).
Legislaţia referitoare la oportunităţi egale
Legea Oportunităţilor Egale a fost promulgată în Marea Britanie în 1970. Ln conformitate cu clauzele ei, este ilegal ca bărbaţii şi femeile să primească nivel ur diferite de salarizare pentru aceeaşi muncă prestată. însă, termenii în care a fos: formulat acest principiu erau incerţi pentru ca mulţi patroni pui- şi simplu să schimbe anumite titulaturi de posturi pentru a crea slujbe „diferite" pentru bărbaţi şi pentru femei - aşa încât legea nu se mai aplică în acest caz. Comupitatea Europeană a introdus Legea Retribuţiei Egale în 1975, care consfinţea ceea ce se numea „principiul retribuţiei egale". Nu numai „aceeaşi muncă" trebuie plătită în mod egal, ci şi „cea căreia i se atribuie o valoare egală".
Contrastul existent este important. Căci legislaţia europeană prevede că femeile care au slujbe echivalente cu, doar separate de, cele ale bărbaţilor pot pretinde că. ceea ce fac ele are aceeaşi valoare şi că trebuie plătite în mod egal. De fapt, guverna, britanic a fost chemat în faţa Tribunalului European datorită incertitudinii legislaţie: sale referitoare la oportunităţile egale.
însă, nu este sigur ce anume a reprezentat acest lucru pentru sistemul ocupaţioma Comisia de Oportunităţi Egale din Marea Britanie a apărat câteva procese, care s-au bucurat de multă publicitate, de discriminare ilegală faţă de femei. Un proces a fos: câştigat la un tribunal industrial în 1989, de exemplu, de către un grup de secretare ş: dactilografe de la Lloyd's Bank; ele au avut câştig de cauză susţinând că munca lor are o valoare egală cu cea a unui mesager de bancă (bărbat), care primea salarii mai mari.
Astfel de succese, însă, au fost în număr mic. Gradul în care unii ocolesc legea este ilustrat de procesul intentat unei firme care a dat un anunţ,

solicitând un „executiv de marketing care joacă rugby, bărbat sau femeie". Compania susţinea că acest enunţ nu era discriminator, datorită faptului că există 12 cluburi de rugby în ţară. Procesul a fost câştigat de firmă (Neuberger, 1991).
352
O MESERIE NOUĂ: CASNICUL

Jonathan Rourke, 29 de ani, a fost casnic timp de doi ani şi jumătate după naşterea fiului său, Sam. El are calificare de învăţător de creşă şi locuieşte în Hounslow, Londra. Ce v-a determinat să alegeţi această meserie? Soţia mea Lindy trebuia să se întoarcă la serviciul ei, pe când eu nu aveam slujbă. De asemeni, formaţia şi experienţa mea este mai aproape decât a ei în privinţa muncii cu copiii de vârstă mică - ea predă la clasele mici. i Cât câştigaţi? Nimic în mod direct, dar alocaţia de | stat pentru copil este de 41,20 £ pe lună. : Cum este munca? îl trezesc pe Sam Ia 7 i dimineaţa şi îl îmbrac. El participă la grupe de | joacă de trei ori pe săptămână, eu mă duc şU | iau de acolo şi îi dau să mănânce de prânz. E i posibil să ne întâlnim cu câţiva prieteni ai lui în ; parc, după somnul de după-masă. De obicei, | Sam se culcă seara puţin mai târziu decât alţi. | copii de vârsta sa, aşa încât Lindy are posibi¬
litatea de a petrece mai mult timp cu el. Când îl duc la terenul dejoacă, acolo se află un grup mare de mămici care stau la taifas şi nu mă simt deloc în largul meu. Acelaşi lucru se întâmplă la ceea ce se numeşte grupul de mame şi de copii care se joacă.

Cum este Sara? Cu străinii, este foarte ruşinos, la început, dar după ce se obişnuieşte este destul de jucăuş, Câteodată îl duc lâ Heathrow, îi fascinează avioanele. Partea cea mai bună este să-! urmăresc cum creşte - e atât de vorbăreţ acum, în timp ce în urmă cu un an ştia foarte puţine cuvinte.
Care ar li slujba ideală pentru dumnea¬voastră? Mi-aş dori.foarte multsă predau, dar e un luciu minunat să stau acasă cu Sam. Ce planuri aveţi pentru viitor? Pentm moment, sunt atent la anunţurile de slujbe disponibile, dar ne vom muta de la o casă cu chirie într-una proprietate în curând, aşa încât atunci când Sam va merge la şcoală cu program normal va trebui să mă apuc serios să-mi caut de lucru.
O MESERIE VECHE: CASNICA

Snezana Taylor, 36 de ani, a fost casnică timp de cinci ani. Anterior, avusese o mulţime de slujbe de secretară, tempo¬rare şi permanente şi absolvise un curs bilingv de secretariat. Părinţii ei provin din fosta Iugoslavie: Ce anume v-a determinai să alegeţi această meserie? Am vrut să fiu acasă cu copiii. Cât câştigaţi? Pentru cei doi copii cred că se poate obţine o alocaţie de aproximativ 70 de & pe lună. Cum este munca? Trebuie să le dau copiilor de mâncare, să-i spăl, să-i îmbrac, să-i duc la şcoală, să-i duc ia diverse activităţi, să-i ajut să .iţească sau să-şi facă temele, să mă joc cu ei şi să-i stimulez în ceea ce fac (râde). E plăcut să ai ¿rijă de ei, însă încercarea de a mă ocupa de întreaga gospodărie şi de alte lucruri devin puţin itresante câteodată. De asemeni, trebuie să am

grijă de soţul meu, Timothy; el este supra¬veghetor, şi câteodată lucrează mult peste pro¬gram. Când toţi ţipă, vorbesc tare, urlă, vor să mănânce şi alte asemenea lucruri, câteodată e greu să te descurci.
Cum sunt copiii? Tanya are cinci ani şi merge la şcoală^ e destul de activă şi-i place să iasădin casă. Natasha are trei ani şi jumătate, îi place să deseneze şi să coloreze şi e puţin mai timidă. Amândouă merg la înot şi la balet. Care ar ii slujba ideală pentru dumnea¬voastră? Ceea ce fac acum este cea mai bună alegere pentru mine, momentan. Ce planuri de viitor aveţi? Anul viitor, în septembrie, Natasha merge la şcoală cu program normal, şi voi putea avea posibilitatea de a-mi lua o slujbă cu program redus, care să mă lase să am timp şi de copii.
interviuri: Peter Carty. Ilustraţii Anne Morror. Sursa: Guardian, 6 martie 1996, p. 3.
353
Salariile mici şi capcana sărăciei feminine
Âşa după cum s-ar putea crede, salariul mediu al femeilor angajate este cu mult mai redus decât cel al bărbaţilor, cu toate că diferenţa s-a diminuat oarecum în ultimii 20 de ani. Femeile sunt supra-reprezentate în sectoarele de slujbe mai slab plătite, dar, chiar în cadrul aceloraşi categorii ocupaţionale ca şi bărbaţii, femeile în medie au salarii mai mici. De exemplu, funcţionarele din Marea Britanie sunt plătite cu 60% din cât câştigă omologii lor bărbaţi; angaj aţele din sectorul de vânzări câştigă 57% din banii dobândiţi de către bărbaţii cu aceeaşi ocupaţie.
Un procent substanţial de femei din Marea Britanie trăiesc în sărăcie. Acest lucru este îndeosebi valabil pentru femeile care sunt „capi de familie". Procentul de femei în rândul săracilor a crescut constant de-a lungul ultimilor 20 de ani, cu toate că procentul de oameni care trăiesc în sărăcie a scăzut în anii 1960 şi s-a menţinut constant în anii 1970 (crescând din nou în anii 1980 şi la începutul anilor 1990). Există tendinţa ca sărăcia să fie îndeosebi acută pentru femeile cu copii foarte mici care necesită o îngrijire continuă. Aici există un cere vicios: o femeie care poate obţine o slujbă bine-plătită poate fi paralizată din punct de vedere financiar datorită faptului că trebuie să plătească pentru îngrijirea copilului, iar dacă începe să lucreze cu program redus, câştigurile ei scad, dispare perspectiva de carieră pe care ar fi putut-o avea, pierzând alte beneficii economice de care s-ar putea bucura - cum ar fi dreptul de pensie — pe care le primesc lucrătorii cu normă întreagă. în ce măsură stau astfel lucrurile în alte ţări? Ca bază de comparaţie, vom lua cazul Suediei, care a introdus o gamă mai largă de măsuri care vizează îmbunătăţirea statutului economic al femeii, decât în SUA.
Cazul Suediei
Suedia conduce în lumea occidentală în tenneni de legislaţie menită să promoveze egalitatea sexelor (Scriven 1984). Un procent ridicat de femei în Suedia sunt angajate - în 1986, 80% dintre cele cu vârste cuprinse între 16-64 ani prestau o formă sau alta de muncă remunerată (Allmăn/manad Statistik 1987). Ajutoarele din partea statului, care ajung până la 90% din salariile normale, sunt disponibile pentru oricine are un copil, începând cu o lună înainte de naştere şi până când copilul ajunge la vârsta de şase luni. Aceste şase luni pot fi împărţite între părinţi pe

criteriul, cine anume îşi ia liber de la slujbe pentru a îngrij i copilul. Mai sunt disponibile ajutoare pentru încă 180 de zile, care pot fi luate fie de tată, fie de mamă, ulterior. Există multe centre de îngrijire a copilului care oferă facilităţi după orele de şcoală sau în timpul vacanţelor pentru copiii până la vârstă de 12 ani.
' Aceste măsuri par a fi fost parţial încununate de succes, din punctul de vedere al oferirii unor oportunităţi femeilor pentru a dobândi slujbe cu influenţă. De exemplu, femeile deţin un sfert din locurile din parlamentul suedez, unul dintre cele mai înalte procentaje pe plan internaţional. Totuşi, la nivelurile superioare ale firmelor de afaceri

se întâlnesc puţine femei, iar în majoritatea ocupaţiilor femeile nu sunt mai semnificativ reprezentate decât în alte societăţi occidentale. în 1985,45% dintre femeile suedeze aveau slujbe cu program redus, care comportau oportunităţi de carieră, ajutoare sociale şi pensii mai reduse decât slujbele cu normă întreagă (doar 5% dintre bărbaţii cu vârste cuprinse între 16-64 de ani au slujbe cu program redus în Suedia). Multe femei nu vor să-şi lase copiii la centrele de zi pentru perioade de timp mai lungi, necesare pentru a avea norme de îngrijirea copiilor şi a casei. În mod paradoxal, din cauza existenţei centrelor de zi, bărbaţii pot considera că ei trebuie să participe într-o mai mică măsură la creşterea copiilor decât ar fi făcut-o altminteri.

Munca în gospodărie

Munca în gospodărie în forma sa prezentă a apărut o dată cu separarea casei de atelier (Oakley, 1974). Casa a devenit un loc de consumare a bunurilor, nu de producere a acestora. Munca domestică a ajuns invizibilă pe măsură ce „munca reală" a fost definită din ce în ce mai mult drept acea muncă ce primeşte o remunerare directă. Şi perioada de dezvoltare a unei „case separate" a cunoscut anumite schimbări. înainte ca invenţiile şi facilităţile oferite de către industrializare să influenţeze sfera domestică, munca la domiciliu era grea şi istovitoare. Spălarea săptămânală a rufelor, de exemplu, reprezenta o sarcină dificilă şi solicitantă. The Maytag Washing Machine Co. a întreprins un studiu, reconstituind ceea ce implica spălarea rufelor în secolul al XIX-lea, ajungând la concluzia că „vechiul mod de spălare a rufelor era la fel de obositor ca şi înotul pe o distanţă de şapte kilometri, dând puternic din braţe, udarea braţelor şi a întregului corp oferind o paralelă aproape exactă" (citat în Hardyment, 1987, p. 6).

Asta-fier-de-călcat. Tu-calci-rufele. Eu-merg-în-oraş-cu-copiii. Bine?

Introducerea în case a apei curente calde şi reci a eliminat multe sarcini care luau foarte mult timp; înainte, apa trebuia cărată acasă şi încălzită, atunci când era nevoie de apă caldă. Introducerea conductelor cu gaz şi a electricităţii au făcut ca sobele cu gaz şi cu cărbuni să devină demodate, iar munci mărunte precum tăiatul lemnelor, căratul cărbunilor şi curăţarea constantă a sobei au fost, ca urmare a acestui fapt, eliminate într-o mare măsură. Echipamentul de economisire a muncii, precum

aspiratoarele de praf şi maşinile de spălat au redus munca dură, iar declinul familiei a însemnat mai puţini copii de îngrijit.
Cu toate acestea, în mod surprinzător, timpul mediu petrecut cu treburile gospodăreşti de către femei nu s-a diminuat în mod semnificativ. Timpul petrecut de către casnicele britanice cu treburile gospiodăreşti a rămas constant pe parcursul ultimei jumătăţi de veac. Aparatele electrocasnice au eliminat unele dintre treburile gospodăreşti mai grele, dar în locul lor au fost create noi sarcini. Timpul petrecut cu îngrijirea copilului, aprovizionarea casei cu cumpărători şi pregătirea mesei au început să solicite din ce în ce mai mult timp.
Tendinţa ca un număr sporit de femei să se angajeze a avut un impact perceptibil asupra activităţilor gospodăreşti. Femeile căsătorite care au slujbe fac o activitate domestică mai redusă decât altele, cu toate că aproape întotdeauna ele îşi asumă răspunderea principală pentru îngrijirea casei (vezi tabelul 12.1). Schema activităţilor lor este, desigur, complet diferită. Ele fac mai multe treburi gospodăreşti seara şi pentru perioade mai lungi la sfârşit de săptămână decât cele care sunt casnice.
Tabel 12.1. împărţirea muncii în gospodărie între membrii familiei, Marea Britanie, 1994

	întotdeauna femeia	De obicei femeia	Aproximativ egal sau amândoi	De obicei bărbatul	Total
Spălat şi călcat	47	32	18	1	100
A hotărî ce se mănâncă la masă	27	32	35	3	100
A avea grijă faţă de ' membrii bolnavi ai familiei	22	26	45		100
A face cumpărături	20	21	52	4	100
Mici reparaţii prin casă	2	3 .	18	49	100

Sursa: Labour Force Survey Central statistic Office. Pentru Social Trends 1996.

Munca în gospodărie neplătită este de o enormă însemnătate pentru economie. S-a calculat că activitatea în gospodării reprezintă între 25% şi 40% din bogăţia creată în ţările industrializate. Activitatea gospodărească sprijină restul economiei, oferind servicii gratuite de care depind foarte mulţi membri ai populaţiei care au slujbe.
Casnicele (şi în mod ocazional, în prezent, şi casnicii) prestează o muncă neremunerată. Cu toate acestea, în statistici ei nu apar ca fiind „şomeri". Ce înseamnă, de fapt, „şomajul"? Iată o problemă asupra căreia ne vom apleca în următoarea secţiune.
ŞOMAJUL
O Ratele ŞOMAJULUI au fluctuat foarte mult pe parcursul acestui secol. în ţările occidentale, şomajul a atins apogeul, la începutul anilor 1930, aproximativ 20% din forţa de muncă fiind şomeri în Marea Britanie. Ideile economistului John Maynard Keynes au influenţat puternic politica publică din Europa şi Statele Unite pe parcursul perioadei postbelice. Keynes credea că şomajul este consecinţa unei lipse de putere de a cumpăra bunuri; guvernele pot interveni pentru a spori nivelul cererii în

cadrul unei economii, conducând la crearea de noi locuri de muncă. Mulţi au ajuns să considere că gestionarea de către stat a vieţii economice înseamnă că ratele înalte ale şomajului aparţin trecutului. Angajarea statului în exploatarea totală a forţei de muncă a devenit o parte a politicii guvernamentale în practic toate ţările occidentale. Până în anii 1970, această politică a părut a fi încununată de succes, iar creşterea economică a fost mai mult sau mai puţin continuă.
însă, pe parcursul ultimilor aproximativ 15 ani, ratele şomajului au crescut în multe ţări, rar keynesianismul a fost în mare măsură abandonat ca modalitate de a se încerca controlul activităţii economice. Vreme de un sfert de secol după cel de-al doilea război mondial, rata şomajului în Marea Britania a fost sub 2%. Ea a crescut până la 12% la începutul anilor 1980, apoi a scăzut, crescând din nou la sfârşitul decadei. în anul 1995 rata şomajului era de 11%.
Analiza şomajului
Interpretarea statisticilor oficiale despre şomaj, însă, nu este simplă (vezi figura 12.2.). Şomajul nu este uşor de definit. înseamnă „a nu avea de muncă". Dar ..muncă" aici înseamnă „muncă plătită" şi „muncă în cadrul unei ocupaţii recunoscute". Persoanele care sunt înregistrate ca fiind şomeri se pot implica în multe forme de activitate productivă, cum ar fi zugrăvitul casei şi îngrijirea grădinii. Multe persoane sunt angajate cu program redus în munci plătite sau au slujbe plătite doar sporadic; pensionarii nu sunt socotiţi „şomeri".

Figura 12.2. - O taxonomie a posibilelor stări de angajare şomaj şi non-angajare

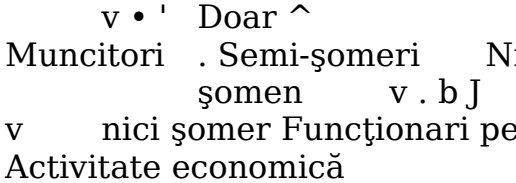

Sursa: Peter Sinclair, Unemployment: Economic Theory andEviclence(Blackwell Publishers 1987), p. 2.
Mulţi economişti sunt de părere că rata standard a şomajului ar trebui suplimentată cu încă două categorii. „Muncitorii descurajaţi" sunt cei care ar avea o slujbă, dar care nu pot să lucreze atunci când găsesc una şi renunţă în acest fel să mai caute. „Muncitorii involuntari cu program redus" sunt persoane care nu pot găsi o slujbă cu normă întreagă, chiar dacă îşi doresc. Adăugarea acestor două categorii oferă, într-adevăr, o imagine mai demografică a şomajului (vezi figura 12.3). In 1993, în ţările Uniunii Europene există patru milioane de muncitori descurajaţi şi 15 milioane de muncitori involuntari cu program redus, în comparaţie cu cele 34 de milioane cu program redus de şomeri (The Economist, 22 iulie 1995, p. 92). In Japonia, dacă sunt incluse cele două categorii suplimentare, numărul total al şomerilor devine mai mult decât dublu.
Variaţiunile în distribuţia şomajului definit de către guvern în Marea Britanie sunt bine documentate, şomajul este mai ridicat în rândul bărbaţilor decât în al femeilor, şi în rândurile minorităţilor etnice decât în

cele ale albilor. Minorităţile etnice au, de asemeni, rate mai înalte ale şomajului pe termen lung decât restul populaţiei (albi). Creşterea recentă a şomajului i-a afectat îndeosebi pe cei tineri şi de această dată fiind mai pronunţată în rândurile minorităţilor etnice decât în cele ale majorităţii.
358
Figura 12.3. - Gei care nu lucrează: şomeri, muncitori descurajaţi şi muncitori involuntari cu program redus sub formă de procent din forţa de muncă rn diverse ţări, 1993
0 5 10 15 20 25
Spania Australia Canada Marea Britanie Suedia (1992) WPWH' I Statele Unite — »■•■ ■ i ■ Ş°meri
Germania — I □ Muncitori descurajaţi
Japonia ku □ Muncitori involuntari cu program redus
Sursa: OECD. După The Economist, 22 iulie 1995, p. 92

Ratele şomajului pentru cei cu vârste cuprinse între 16-19 ani se ridică la aproximativ 20%. într-o oarecare măsură, acest procentaj este ridicat în-mod artificial, pentru că :nclude foarte mulţi studenţi care lucrează cu program redus, sau sporadic. însă, un procent substanţial de tineri se află printre şomerii pe termen lung, îndeosebi membrii grupurilor minorităţilor. Mai mult de jumătate din şomajul masculin între 16-19 ani îi are ca subiecţi pe cei care nu mai au slujbă de cel puţin şase luni. Experienţa şomajului poate fi extrem de neliniştitoare, pentru cei obişnuiţi să aibă slujbe sigure. în mod clar, consecinţa imediată este pierderea venitului. Efectul acestui lucru variază de la o ţară la alta, datorită contrastelor în privinţa nivelului de ajutoare de şomaj. în Marea Britanie, de exemplu, şomerilor le sunt oferite ajutoare sociale pe termen lung. Şomajul poate genera dificultăţi financiare acute, dar nu afectează accesul la ajutoare pentru îngrijirea sănătăţii sau alte ajutoare sociale datorită faptului că acestea sunt oferite de către stat. Pe de altă parte, în Statele Unite, Spania şi alte câteva ţări occidentale, ajutoarele de şomaj durează o perioadă mai scurtă, iar presiunea economică asupra celor fără slujbă este în mod corespunzător mai mare.
De ce au crescut ratele şomajului?
Ratele şomajului au fluctuat în ţările occidentale în ultimii ani, iar între diverse societăţi au existat variaţii substanţiale. în afara orbitei occidentale, şomajul a fost considerabil mai redus în Japonia decât în alte părţi. O combinaţie de factori explică nivelurile relativ ridicate din multe state occidentale pe parcursul ultimilor 20 de ani.
• Un element important îl constituie creşterea competiţiei internaţionale în industrii pe care se baza prosperitatea occidentală. în 1947,60% din producţia mondială de oţel era realizată în Statele Unite. Astăzi, cifra este de doar 15%, în timp ce, producţia s-a triplat în Japonia şi în ţările Lumii a Treia (în principal Singapore, Taiwan şi Hong Kong - care practică preţuri inferioare celor japoneze).
359
• Cu mai multe ocazii, începând cu „criza petrolului" din 1973 (perioada în car . principalele ţâri prbducătoare de petrol s-au întrunit şi

au căzut de acord să ur:. preţul petrolului), economia mondială a avut parte, fie de o recesiune severă, f:; de o. încetinire a producţiei.

- Folosirea din ce în ce mai amplă a microelectronicii în industrie a redus neve : de foiţă de muncă.
- Mai multe femei decât înainte caută slujbe plătite, rezultatul fiind că mai mur oameni „vânează" numărul limitat de slujbe disponibile.

Nu este clar dacă ratele curente înalte ale şomajului vor continua - saa poate vor deveni şi mai pronunţate - în viitorul apropiat. Anumite ţări par a f mai bine plasate decât altele în combaterea şomajului la scară mare. Ratei; şomajului au fost reduse cu mai mult succes în Statele Unite decât în Marea Britanie sau în alte mari naţiuni europene. Explicaţia constă probabil în faptul că puterea economică a ţării îi oferă mai multă putere pe pieţele mondiale deci-, economiile mai mici şi mai fragile. în mod alternativ, este posibil ca sectorul ce servicii mai cuprinzător din SUA, să ofere o sursă mai mare de noi slujbe decâ: disponibilul din ţări în care o parte mai mare a populaţiei a fost folosită în mea tradiţional în industriile de prelucrare. .

Şomajul în Europa şi în Statele Unite

De-a lungul anilor '80 şi la începutul anilor '90, economia SUA a creat me: multe slujbe decât ţările Europene occidentale. Contrar a ceea ce se poate crede acestea nu erau în principal aşa-numitele „maeslujbe" - slujbe slab plătite precum cele de a servi în restaurantele cu hamburgeri. Patru din cinci noi slujbe în SUA erau în domenii manageriale sau de experţi.

Din ce motiv au fost create.mai puţine locuri de muncă în ţările europenei Unii susţin că factorul major l-a reprezentat salariul minim ridicat pe care ma: multe dintre ţările europene de frunte, cum ar fi Franţa, le-au consacrat în legislaţia lor. Un motiv mai important l-ar putea constitui existenţa barierelor pe pieţele de producţie — pieţele pentru vânzarea şi cumpărarea bunurilor şi serviciilor. De exemplu, în medie 10% dintre toate locurile de muncă în ţările industrializate sunt în vânzarea cu amănuntul. Sectorul de vânzare cu amănuntul a reprezentat o importantă sursă de creare de locuri de muncă în America; prin contrast, în Franţa numărul angajaţilor în vânzarea cu amănuntul a scăzut. Acest fapt, se datorează probabil, reglementărilor stricte referitoare la delimitarea domeniilor comerciale şi la limitarea orelor de deschidere - în Statele Unite unele magazine sunt deschise non-stop. Nivelurile înalte de şomaj i-au determinat pe unii critici să speculeze ideea în legătură cu rolul jucat în viaţa noastră de munca plătită, în general. Probabil că mulţi dintre noi vom avea parte de o relaţie diferită, faţă de muncă, de ceea ce a existat până în prezent. în încheierea acestui capitol, vom analiza această problemă.

Muncitorul de portofoliu

In sferâ impactului economiei globale şi a cererii de forţă de muncă flexibilă, unii sociologi şi economişti au afirmat că, în viitor, din ce în ce mai multe persoane vor deveni „muncitori de portofoliu". Ei vor poseda un „portofoliu de calificări" - un număr de calificări diferite - pe care le

vor folosi pentru a schimba mai multe slujbe pe parcursul vieţii lor de angajaţi. Doar un procent relativ mic de muncitori vor avea „cariere" continue în sensul curent.
Unii consideră această deplasare către muncitorul de portofoliu într-o lumină favorabilă: muncitorii nu vor mai sta înţepeniţi în aceeaşi slujbă ani în şir şi vor avea posibilitatea de a-şi planifica vieţile de lucrători într-o manieră creatoare (Handy 1994). Alţii susţin că „flexibilitatea" înseamnă, practic, că organizaţiile pot angaja şi concedia mai multe sau mai puţine persoane, după bunul lor plac, subminând orice sens de securitate pe care l-ar putea avea lucrătorii lor. Patronii vor avea doar o angajare pe termen scurt, faţă de forţele lor de muncă şi vor avea posibilitatea de a reduce la minim plătirea unor ajutoare suplimentare sau a pensiilor.
Un studiu recent efectuat la Silicon Valley, California, susţine că succesul eco¬nomic al zonei se bazează deja pe calificările de portofoliu ale forţei sale de muncă. Rata falimentelor firmelor în Silicon Valley este foarte ridicată: aproximativ 300 de noi companii sunt înfiinţate anual, dar un număr echivalent dau faliment. Forţa de muncă, în care un procent ridicat îl reprezintă lucrătorii experţi şi tehnici, s-a adaptat acestei situaţii. Autorii susţin că rezultatul este acela că talentele şi calificările migrează rapid de la o firmă la alta, devenind în acest fel mai adaptabile. Specialiştii tehnici devin manageri, patronii devin persoane cu capital propriu - etc. (Bahrami şi Evans, 1995).
O atare situaţie reprezintă în momentul de faţă excepţia, nu regula. în conformitate cu cele mai recente statistici referitoare la angajaţi, lucrătorii cu normă întreagă din Marea Britanie şi SUA - care au pieţele de muncă cele mai lipsite de reglementări dintre ţările industriale - păstrează fiecare slujbă acelaşi interval de timp ca şi în urmă cu zece ani (The Economist, 21 mai 1995). Motivele par a fi că managerii realizează că un nivel ridicat al circulaţiei lucrătorilor este costisitor şi cu efecte demoralizante, şi că preferă să-şi recalifice propriii angajaţi în loc să aducă unii noi, chiar dacă acest lucru înseamnă a plăti peste preţul pieţii. în cartea lor Built to Last* (1994), James Collins şi Jerry Porras au analizat 18 companii americane care au depăşit continuu media pieţei de acţiuni, începând cu anul 1926. Ei au descoperit că aceste companii, fără a angaja şi a concedia la întâmplare, avuseseră o atitudine extrem de protectoare faţă de personalul lor. Pe parcursul perioadei studiate, doar două dintre aceste companii au angajat din exterior un director executiv, în comparaţie cu 13 dintre cele mai puţin prospere corporaţii incluse în cercetare.
* Clădite pentru a dăinui (n.t.).

Aceste descoperiri nu dezaprobă ideile celor care vorbesc despre apariţia muncitorului de portofoliu. Reducerea organizaţională reprezintă o realitate, prir existenţa pe piaţa muncii a multor mii de lucrători care îşi vor fi spus că au o slujbă de o viaţă, deci foarte sigură. Pentru a găsi iar de lucru, este posibil ca să fie obligat: să-şi dezvolte şi să-şi diversifice calificările. Mulţi, îndeosebi oamenii mai în vârstă, s-ar putea să nu aibă

posibilitatea de a găsi slujbe comparabile cu cele pe care le-au avut înainte, sau chiar de a găsi pur şi simplu alte slujbe.

Declinul importanţei muncii?

„Fiecare are dreptul să muncească" se afirmă în Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, semnată la Naţiunile Unite după cel de-al doilea război mondial. La vremea respectivă, aceasta înseamnă dreptul la o slujbă plătită. Dacă, însă, tendinţa către şomajul la scară mare se dovedeşte a fi pe termen lung, scopul se poate dovedi irealizabil. Poate că ar trebui regândită natura muncii plătite, şi în deosebi poziţia dominantă pe care o are deseori în viaţa oamenilor. t

Există tendinţa ca şomajul să fie considerat atât de către patroni cât şi de lucrători, drept un fenomen negativ, dar această concepţie trebuie examinată. în definitiv, identificarea „muncii" cu „slujba plătită" este în mod deosebit limitativă. Dacă cineva consumă un efort enorm pentru un hobby, cum ar fi cultivarea unei frumoase grădini, din interes şi nu pentru o recompensă materială, de ce să nu fie acest lucru considerat drept muncă? Cuvântul „şomaj" a intrat în limbaj la sfârşitul secolului al XIX-lea; poate că va dispărea la sfârşitul secolului al XX-lea, dacă faptul de a nu avea o slujbă încetează a mai fi considerat ca fiind similar cu a „nu avea de muncă". Unii observatori întreabă: de ce să nu-i clasificăm pe toţi şomerii ca fiind liber profesionişti, şi să le acordăm subsidii celor care au nevoie de ele pentru a-şi pune în practică proiectele?

în toate ţările industrializate durata medie a săptămânii de lucru este treptat redusă. Mulţi lucrători continuă să lucreze multe ore peste program, dar anumite guverne introduc noi limite numărului de ore de lucru permise. în Franţa, de exemplu, lucrul peste program este limitat la maxim 130 de ore pe an. în majoritatea ţărilor, vârsta oficială de ieşire la pensie este de 65 de ani, dar se pare că există o tendinţă spre pensionarea timpurie şi scurtarea carierei profesionale medii (Blyton, 1985). Majoritatea vor părăsi, probabil, forţa de muncă la 60 de ani, sau mai devreme, dacă îşi vor permite să facă acest lucru.

Dacă volumul de timp acordat angajării plătite continuă să se diminueze, iar nevoia de a avea o slujbă devine mai puţin centrală, natura carierelor ar putea fi în mod substanţial reorganizată. împărţirea unei slujbe, sau lucrul în program flexibil, de exemplu, pot deveni din ce în ce mai obişnuite. Anumiţi analişti ai muncii au sugerat că învoirea de un an , aşa cum există în universităţi, ar trebui extinsă şi la ' lucrătorii din alte sfere, în aşa fel încât oricine va avea dreptul să-şi ia concediu timp de un an pentru a studia sau a efectua o altă formă de auto-ameliorare. Poate că din

ce în ce mai mulţi indivizi se vor angaja în planificare pe viaţă, prin care ei se aranjează să muncească în diferite modalităţi (plătit, neplătit, cu normă întreagă sau cu program redus, etc.) la diferite stagii ale vieţii lor. în acest fel unii oameni ar putea decide să intre în forţa de muncă doar după o perioadă de educaţie formală, urmată de una dedicată unor îndeletniciri precum călătoria. Mulţi oameni ar putea opta pentru a lucra cu program redus pe parcursul vieţii lor, dar nu trebuie obligaţi să facă acest lucru din pricina lipsei unor oportunităţi de normă întreagă.

Unele cercetări recente referitoare la muncă indică faptul că, chiar şi în condiţiile existente, lucrătorii cu programul redus înregistrează niveluri mai ridicate de satisfacţie a muncii decât cei care au normă întreagă. Acest lucru poate fi explicat prin faptul că majoritatea lucrătorilor cu program redus sunt femei, care nu au mari aşteptări de la carierele lor la fel ca bărbaţii sau care simt o deosebită uşurare să iasă din monotonia domestică. Totuşi, mulţi indivizi par a găsi o recompensă tocmai în faptul că sunt capabili să echilibreze munca plătită cu alte activităţi şi să se bucure de o viaţă mai variată. Alte persoane ar putea alege, să dea o atenţie totală muncii plătite din tinereţe până la vârsta medie, apoi mutându-şi atenţia către o a doua carieră care le-ar putea deschide noi interese.
" Sociologul şi criticul social francez André Gorz a sustinut că în viitor munca plătită va juca un rol din ce în ce mai puţin important în viaţa oamenilor. Gorz îşi întemeiază opiniile pe o evaluare critică a scrierilorlui Marx. Marx susţinea ideea conform căreia clasa muncitoare - căreia îi aparţineau din ce în ce mai mulţi oameni - va conduce o revoluţie care va produce un tip de societate mai umană, în care munca va constitui satisfacţia centrală pe care o poate oferi viaţa. Cu toate că scrie în calitate de persoană cu vederi de stânga, Gorz respinge această opinie. Clasa muncitoare, în loc să devină gruparea cea mai largă din societate (aşa după cum sugera Marx) şi să conducă o revoluţie încununată de succes, de fapt se restrânge. Muncitorii de tip gulere albastre au devenit acum o minoritate - o minoritate în scădere - a forţei de muncă.
După opinia lui Gorz, nu mai prezintă logică faptul că, muncitorii pot prelua întreprinderile din care fac parte, şi de menţionat faptul că ei pot prelua puterea de stat. Nu există o speranţă reală de transformare a naturii muncii plătite, din pricina faptului că este organizată în conformitate cu consideraţiile tehnice inevitabile în cazul în care economia trebuie să fie eficientă. „Acum problema este aceea de a te elibera de muncă...", afirmă Gorz (Gorz, 1982, p. 67). Aşa ceva este în mod deosebit necesar acolo unde munca este organizată în conformitate cu directivele tayloriste, sau este apăsătoare ori plicticoasă.
Gorz afirmă că şomajul în creştere, împreună cu răspândirea muncii cu pro¬gram redus a creat deja ceea ce el denumeşte „o non-clasă de non-muncitori", în paralel cu cei care deţin slujbe stabile. în realitate, majoritatea oamenilor fac parte din această „non-clasă", din pricina faptului că procentul din populaţie care are slujbe stabile remunerate la un moment dat este relativ redus - dacă îi excludem pe cei tineri, pe pensionari, pe bolnavi şi pe casnice, împreună cu cei care au slujbe cu

program redus sau sunt şomeri. Răspândirea microtchnologiei va reduce şi mai mul: numărul de slujbe cu normă întreagă disponibile, este de părere Gorz. Sunt şanse ca rezultatul să fie o tendinţă de respingere a concepţiei „productiviste" a societăţi: occidentale, cu accentul pe care-l pune ea pe bogăţie, creştere economică şi bunu: : materiale. Majoritatea populaţiei va avea în anii următori o diversitate de stiluri de viaţă, duse în afara sferei muncii permanente, plătite.

După Gorz, ne îndreptăm către o „societate dual㔄. într-unui dintre sectoare, producţia şi administrarea politică vor fi organizate pentru maximizarea eficienţei. Celălalt sector va fi o sferă în care indivizii se ocupă cu o varietate de alte îndeletniciri ce le oferă plăcere sau realizare personală.
Cât de valid este acest punct de vedere? Faptul că există schimbări majore care au loc în ceea ce priveşte natura şi organizarea muncii în ţările industrializate este indiscutabil. Pare posibil ca din ce în ce mai mulţi oameni să se elibereze de „productivism" - accentul pus pe constanta creştere economică şi pe acumularea de posesiuni materiale. Aşa după cum a sugerat Gorz, este cu siguranţă corect să nu considerăm şomajul doar într-o lumină negativă, ci ca pe un lucru care oferă indivizilor oportunităţi pentru a-şi vedea de interesele lor şi pentru a-şi dezvolta talentele. Totuşi, cel puţin până acum, progresul în această direcţie a fost nesemnificativ; se pare că suntem departe de situaţia pe care o are în vedere Gorz. Din pricina faptului că femeile fac presiuni pentru a obţine oportunităţi mai ample de slujbă, a existat o creştere, nu o scădere a numărului de persoane interesate în mod activ să aibă slujbe plătite. Munca plătită rămâne pentru mulţi cheia generării resurselor materiale necesare pentru a duce o existenţă variată.
REZUMAT
O Munca reprezintă efectuarea sarcinilor, implicând consum de efort mental şi fizic, care au ca obiectiv, producerea unor bunuri şi servicii pentm deservirea nevoilor umane. Multe tipuri importante de muncă - precum munca în gospodărie sau munca voluntară — sunt neplătite. Ocupaţia reprezintă munca efectuată în schimbul unui salariu fix. în toate societăţile, munca reprezintă baza sistemului economic.
© O caracteristică distinctă a sistemului economic din societăţile moderne este dezvoltarea unei diviziuni a muncii extrem de complexe şi de diverse.
© Diviziunea muncii înseamnă că aceasta este împărţită în diferite ocupaţii care necesită specializare. Un rezultat este interdependenţa economică: cu toţii depindem unii de alţii pentm a ne câştiga existenţa.
© Una dintre manifestările acestui fapt este taylorismui sau managementul ştiinţific. El împarte munca în sarcini simple care pot fi cronometrate şi organizate.

Fordismul a extins principiile managementului ştiinţific la producţia de masă legată de pieţele de masă. Fordismul şi tayiorismul pot fi socotite drept sisteme de trust la scară mică ce maximizează alienarea muncitorului. Un sistem de trust la scară mare le dă posibilitatea muncitorilor de a controla ritmul şi chiar conţinutul muncii lor.;
© Pe parcursul secolului, au intervenit schimbări majore în sistemul ocupaţional. Deosebit de importantă a fost relativa creştere a ocupaţiilor nemanuale în detrimentul celor manuale. însă interpretarea acestor descoperiri este disputată.
© Organizaţiile sindicale, împreună cu recunoaşterea dreptului la grevă reprezintă principalele caracteristici ale vieţii economice din toate ţările occidentale. Sindicatele au apărut ca organizaţii defensive, preocupate

de a le oferi muncitorilor un criteriu de control al condiţiilor lor de muncă. în prezent, liderii sindicali joacă deseori un rol important în formularea politicii economiei naţionale - deşi acest lucru se aplică mai puţin în Marea Britane acum decât înainte.
© Natura muncii femeilor a fost direct afectată de separarea atelierului de casă. Multe femei căsătorite au devenit „casnice" şi se consideră că „nu muncesc" - chiar dacă orele de muncă pe care le petrec cu treburile gospodăreşti pot depăşi cu mult orele de lucru ale soţilor lor. Cu mult mai multe femei au slujbe plătite acum decât cu câţiva zeci de ani în urmă; dar femeile sunt în mod disproporţionat concentrate în slujbe slab plătite.
© Cu toate că femeile au avut în mare măsură succes în depăşirea categorisirii după gen, ele au de asemenea de luptat cu presupunerea că îşi pun preocupările familiei lor, înaintea carierei. în acelaşi timp, indiferent de procentajul de femei aflate în cadrul forţei de muncă plătite, femeile efectuează marea parte a muncilor gospodăreşti, a muncii concentrate pe întreţinerea căminului şi a creşterii copiilor.
© Şomajul a reprezentat o problemă recurentă în ţările industrializate în secolul XX. Datorită faptului că munca reprezintă un element structuram în alcătuirea psihologică a unei persoane, experienţa şomajului deseori dezorientează oamenii. Impactul noii tehnologii pare a avea şanse de a spori şi mai mult ratele şomajului.
© Unii vorbesc despre apariţia muncitorului de portofoliu—muncitorul care posedă un „portofoliu" de diverse calificări, şi care va avea posibilitatea de a se deplasa rapid de la o slujbă la alta. Atari muncitori există deja, dar pentru mulţi oameni din cadrai forţei de muncă „flexibilitatea" are mai multe şanse de a fi asociată cu slujbele slab plătite, cu reduse perspective pentru carieră.
© Schimbări majore au loc în acest moment în natura şi organizarea muncii, considerându-se că vor deveni şi mai importante în viitor. Cu toate acestea, munca plătită rămâne pentru mulţi oameni modalitatea-cheie de generare a resurselor necesare pentru a trăi o viaţă variată.
365
m
LECTURI SUPLIMENTARE
Ray Pahl, Divisions of Labour (Oxford, Blackwell, 1984). O discuţie importantă despre muncă, gospodărie şi familie. Andrew Sayer şi Richard Walker, The New Social Economy (Oxford, Blackwell, 1992). O dezbatere utilă a evenimentelor care afectează în prezent natura producţiei industriale. Neil J. Smelser şi Richard Swedberg (editori), The Handbook of Economic Sociology (Princeton, Princeton Uni¬versity Press, 1994). O antologie generală a sociologiei vieţii economice.
TERMENI IMPORTANŢI
• economie neoficială * sistem de trust la scară mare
• muncă voluntară * automatizare
• slujbă • producţie flexibilă
* sistem economic • sistem ocupaţional
• tehnologie • sindicat
• interdependenţă economică • grevă

• taylorism • muncă casnică (muncă
• fordism domestică)
• sistem de trust la scară mică • muncitor de portofoliu
Godfried Engbersen et al., Cultures of Unemployment: A Comparative Look at Long-Term Unemployment and Urban Poverty (Boulder, Colo., Westview, 1993). O discuţie despre gradul în care şomerii pe termen lung dezvoltă o „cultură a sărăciei." Keith Grint, The Sociology of Work: An Introduction (Cambridge, Polity Press, 1991). Un manual extrem de folositor, care tratează majoritatea aspectelor pe care le comportă studiul muncii în societătile moderne.
366
13. GUVERNUL, PUTEREA POLITICĂ ŞI RĂZBOIUL
CONCEPTE DE BAZĂ PUTEREA ŞI AUTORITATEA CONCEPTUL DE STAT
DEMOCRAŢIA
Democraţia participativă • Monarhiile şi democraţiile liberale* Răspândirea demo¬craţiei liberale • Democraţia în impas?
PARTIDELE POLITICE ŞI VOTAREA ÎN ŢĂRILE OCCIDENTALE
Sistemele partinice • Partidele şi votarea în Marea Britanie
PARTICIPAREA FEMEILOR LA VIAŢA POLITICĂ
Structuri de votare şi atitudini politice
FORŢELE GLOBALE
Uniunea Europeană şi noua hartă a Europei • Schimbări în Europa de Est
RĂZBOIUL ŞI FORŢA ARMATĂ
De la războiul limitat la războiul total
- înarmarea şi Războiul Rece
- Traficul cu arme
- Războiul şi securitatea globală

O LUME FĂRĂ RĂZBOAIE? REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI
367
CONCEPTE DE BAZĂ
© guvern »politică • putere • autoritate • stat • stat-naţiun^ • democraţie • industrializarea războiului
în 1989 aşa cum se ştie s-a petrecut o dramă în Piaţa Tienanmen din Beijii:: capitala Chinei, Mii de oameni s-au adunat ca să demonstreze pentru instauran: democraţiei. Guvernul comunist al Chinei a reacţionat cu sălbăticie. Unităţi ale Arma:: Roşii i-au atacat pe demonstranţi. Mulţi au fost ucişi şi alte câteva sute au fc: arestaţi şi închişi. . "
Democraţia nu este încă o realitate în China. Dar în multe alte părţi ale Iun:: mişcările pro-democratice au răsturnat cu succes regimurile autoritaristé. în fo>:: Uniune Sovietică şi în ţările est-europene, comunismul a fost înlăturat de asemene _ mişcări. în ultimii ani au fost stabilite forme de guvernare democratică în mare par - din America Latină, ca şi în unele ţări din Africa şi Asia. Guverne democratic : există de mult mai mult timp în apusul Europei, America de Nord, Australia şi Nou : Zeelandă.
O Democratizarea reprezintă una dintre forţele politice majore din lumea actuali care influenţează şi este influenţată la rândul ei de către procesul

globalizării. La ie ca şi alte aspecte ale societăţilor contemporane, domeniul guvernării şi al politic; suferă schimbări majore. GUVERNAREA se referă la punerea în practică a politicilor, deciziilor şi a hotărârilor de şîat, de către funcţionarii unui aparat politic. POLITIC priveşte mijloacele prin care este folosită.puterea pentru a duce la îndeplinire scopu şi conţinutul activităţilor guvernamentale. Sfera politicului se poate întinde însi dincolo de cea a instituţiilor statului.
în acest capitol vom studia factorii principali care afectează viaţa politică. Von: analiza natura democraţiei şi vom cântări rolul partidelor politice. Vom discuta uneia dintre transformările din politica britanică a ultimilor, ani, apoi vom analiza politica pc plan internaţional. Către sfârşitul capitolului vom lua în considerare consecinţele schimbărilor din Europa de Est de după 1989 şi vom examina impactul războiului asupra societăţii.
înainte de toate, să ne oprim asupra câtorva dintre conceptele de bază, necesar: studiului vieţii politice - putere, autoritate şi stat. întreaga viaţă politică, într-ur. sens sau într-altul, se confruntă cu puterea: cine o deţine, cum este obţinută şi în ce fel este folosită.
PUTEREA ŞI AUTORITATEA
O Aşa cum am menţionat în capitolul 1, studiul puterii este de o importanţă fundamentală în sociologie. PUTEREA reprezintă capacitatea indivizilor sau a

grupurilor de a-şi impune propriile interese şi preocupări, chiar atunci când ceilalţi se :?un. Uneori, ea implică folosirea directă a forţei, ca în cazul autorităţilor chineze :are au suprimat mişcarea pro-democratică din Piaţa Tienanmen. Puterea este un element important în orice relaţie socială, cum ar fi cea dintre angajat şi patron. Acest capitol se concentrează pe un aspect limitat al puterii, puterea guvernamentală. Ir, această formă, ea este însoţită întotdeauna de ideologii, folosite pentru a justifica acţiunile celor puternici. De exemplu, folosirea forţei de către guvernul chinez împotriva Î rudeniilor care demonstrau pentru democraţie a însemnat o apărare a ideologiei comuniste ca formă supremă de guvernare.
O AUTORITATEA înseamnă folosirea legitimă a puterii de către guvern. Legitimitatea reprezintă faptul că, cei supuşi autorităţii unui guvern consimt la aceasta. Puterea devine astfel diferită de autoritate. Atunci când demonstraţiile nro-democratice au izbucnit în China, iar guvernul a răspuns închizând şi împuşcând demonstranţii, a fost un exerciţiu de putere, dar şi un indiciu al scăderii autorităţii guvernului. Contrar a ceea ce s-ar putea crede, democraţia nu este singurul tip de guvernare pe care oamenii îl consideră legitim. Dictatura poate avea, de asemenea, legitimitate. Dar aşa cum vom vedea mai târziu, democraţia este, în generai, cea mai răspândită formă de guvernare considerată ca fiind legitimă.
CONCEPTUL DE STAT
O Există STAT acolo unde există un aparat politic de guvernare (instituţii cum ar fi parlamentul sau congresul, împreună cu funcţionarii civili ai acestor servicii), care conduc un teritoriu dat şi a căror autoritate este

susţinută de către un sistem de legi şi de capacitatea de a folosi forţa armată pentru a-şi pune în practică politica. Toate societăţile moderne sunt STATE-NAŢIUNI. Adică sistemul lor de guvernare îşi susţine dreptul de proprietate asupra anumitor teritorii, posedă coduri de legi formale şi este susţinut de controlul asupra unor forţe armate. State-naţiuni au luat fiinţă în momente diferite în diversele părţi ale lumii (de exemplu, Statele Unite în 1776, iar Republica Cehă în 1993). Totuşi, caracteristicile lor principale contrastează puternic cu cele ale statelor din civilizaţiile tradiţionale, cum sunt cele descrise în capitolul 1. Acestea sunt:

- Suveranitatea. Teritoriile stăpânite de statele tradiţionale au fost întotdeauna imprecis definite, nivelul controlului exercitat de guvernul central fiind relativ scăzut. Noţiunea de suveranitate - anume că guvernul deţine autoritate asupra unui domeniu cu graniţe clar delimitate, în interiorul căruia constituie puterea supremă - nu era foarte relevantă. Dimpotrivă, toate statele-naţiuni sunt state suverane.
- Cetăţenia. în statele tradiţionale, majoritatea populaţiei conduse de către rege sau împărat erau prea puţin conştientă sau interesată, de cei care îi conduceau. Şi nici nu avea drepturi politice sau vreo influenţă politică. în mod obişnuit, doar clasele dominante sau grupurile mai mari aveau noţiunea de apartenenţă la o

comunitate politică generală. în societăţile modeme, însă, majoritatea celor car; locuiesc în interiorul graniţelor sistemului politic sunt cetăţeni, cu drepturi ş. îndatoriri comune, conştienţi de apartenenţa lor la o naţiune. Deşi mai există ş: oameni care sunt refugiaţi politic sau „apatrizi", aproape fiecare individ este az: membru al unei anumite formaţiuni politice naţionale.

- Naţionalismul. Statele-naţiune se asociază cu apariţia naţionalismului, care poate fi definit ca „ansamblu de simboluri şi credinţe ce conferă sentimentul apartenenţei la o anumită comunitate politică". Astfel, indivizii se simt mândr. că sunt britanici, americani, canadieni sau ruşi. Probabil că oamenii au resimţi; dintotdeauna o anumită identificare cu grupuri sociale de o formă sau alta - familia, satul sau comunitatea religioasă. Dar naţionalismul şi-a făcut apariţia doar o dată cu dezvoltarea statului modern. El este expresia cea mai pregnantă a sentimentelor de identificare cu o comunitate suverană distinctă. Loialitatea naţionalistă nu se înscrie totdeauna în interiorul graniţelor fizice care

marchează teritoriile statelor din lumea de azi. Practic toate statele-naţiune au fos: constituite pornind de la comunităţi de origini diferite. Drept rezultat, sentimentele naţionaliste locale au apărut adesea în opoziţie cu cele promovate de state. Astfel, îr_ Canada, de exemplu, sentimentele naţionaliste din rândul populaţiei care vorbeşte limba franceză din Quebec constituie o ameninţare la adresa sentimentelor de „canadianitate". Dar deşi relaţia dintre statul-naţiune şi naţionalism este complicată, cele două au luat fiinţă ca urmare a aceluiaşi proces.

După ce am discutat unele dintre cele mai importante caracteristici ale statelor moderne, ne vom concentra acum atenţia asupra naturii democraţiei.

DEMOCRAŢIA

O Cuvântul „democraţie" îşi are originea în termenul grecesc demokratia, for¬mat din demos (popor) şi krates (conducere). DEMOCRAŢIA, în sensul ei de bază, înseamnă de aceea un sistem politic în care poporul şi nu monarhii (regi ori regine) sau aristocraţii (oameni de viţă nobilă, cum sunt lorzii) se află la conducerea ţării. Aceasta poate fi simplu şi evident, dar nu este. Ce înseamnă de fapt conducerea de către popor? Aşa cum a arătat David Held, pot apărea întrebări legate de fiecare parte a sintagmei (Held, 1987). Să începem cu „poporul":

- Cine este poporul?
- Ce fel de participare trebuie să i se permită?
- Ce condiţii presupune participarea la conducere?

în ce priveşte „conducerea de către":

1. Cât de largă sau de strictă ar trebui să fie sfera de influenţă a conducerii? Ar trebui să se limiteze, de exemplu, la sfera guvernării sau poate exista democraţie şi în alte sfere, cum ar fi democraţia industrială?
2. Conducerea poate cuprinde hotărârile administrative cotidiene pe care le iau guvernele sau se referă doar la deciziile politice majore?

3. Trebuie să fie urmată conducerea de către popor? Care este locul obligaţiilor şi
al propriilor păreri?
4. Pot unii oameni acţiona în afara legilor, dacă le consideră pe cele existente
nedrepte?
5. în ce împrejurări, dacă se poate vorbi despre acest lucru, pot face uz guvernele
democratice de coerciţie împotriva celor care dezaprobă politica lor?

Răspunsurile la aceste întrebări au îmbrăcat forme contrastante în perioade diferite şi societăţi diferite. De exemplu, „poporul" a fost înţeles uneori ca fiind deţinătorii de proprietăţi, albii, albii educaţi sau bărbaţii şi femeile albe. în unele societăţi, versiunea acceptată a democraţiei se limitează la sfera politică, în timp ce, în altele ea se extinde şi asupra altor domenii ale vieţii sociale.

Democraţia participativă

în democraţia participativă (sau democraţia directă), deciziile sunt luate în :omun de către cei pe care îi priveşte. Acesta a fost tipul original de democraţie practicat în Grecia antică. Cei care erau cetăţeni, adică o mică minoritate din societate, se întâlneau cu regularitate pentru a studia politica şi a lua decizii majore. Democraţia participativă are o importanţă limitată în societăţile moderne, unde masa populaţiei are drepturi politice şi ar fi imposibil ca toată lumea să participe activ la luarea Tuturor deciziilor care îi afectează.

Totuşi, unele aspecte ale democraţiei participative joacă un anumit rol în societăţile modeme. Ţinerea de referendumuri, de exemplu, prin,care poporul îşi exprimă propria opinie asupra unei anumite probleme, este o

formă de democraţie participativă. Consultarea directă a unui mare număr de oameni este posibilă prin simplificarea problemei până la a formula una sau două întrebări la care este solicitat să răspundă electoratul. Referendumurile sunt folosite cu regularitate la nivel naţional în unele ţări europene.

Monarhiile şi democraţiile liberale

Deşi unele state moderne (cum ar fi Marea Britanie şi Belgia) mai au în frunte un monarh, acestea sunt din ce în ce mai puţine. Acolo unde se mai află conducători tradiţionali de acest fel, puterea lor reală este de obicei limitată sau inexistentă. într-un mic număr de ţări, ca Arabia Saudită sau Iordania, monarhii continuă să menţină în oarecare măsură controlul asupra guvernului, dar în majoritatea cazurilor aceştia reprezintă mai curând un simbol al identităţii naţionale decât alte personaje cu putere directă în viaţa politică. Regina Regatului Unit, regele Suediei şi chiar împăratul Japoniei sunt monarhi constituţionali: puterea lor reală este delimitată de Constituţie, care îi investeşte cu autoritate pe reprezentanţii aleşi ai poporului. Marea majoritate a statelor moderne sunt republicane - nu există rege sau regină; aproape toată lumea, inclusiv monarhii constituţionali, se declară adepţi ai democraţiei.

Ţările în care alegătorii pot alege între două sau mai multe partide şi' în care masa populaţiei adulte cu drept de vot sunt numite de obicei democraţii liberale. Marea Britanie şi celelalte ţări occidentale europene, Statele Unite, Japonia, Aus¬tralia şi Noua Zeelandă se situează toate în această categorie. Unele ţări din Lumea a Treia, cum ar fi India, au de asemenea, sisteme democratice liberale.

Răspândirea democraţiei liberale

Multă vreme sistemele politice ale lumii s-au împărţit între democraţiile liberale şi comunism, aşa cum erau în fosta Uniune Sovietică (şi care mai există în China şi în alte câteva ţări). Comunismul era în esenţă un sistem de conducere monopartit. Alegătorii nu aveau de ales între partide diferite, ci între candidaţi diferiţi ai aceluiaşi partid, cel comunist; adesea exista doar un singur candidat. Astfel, nu exista practic nici o opţiune prin vot. Partidul Comunist reprezenta puterea dominantă în societăţile de tip sovietic: el controla nu doar sistemul politic, ci şi economia. începând din 1989, când influenţa Uniunii Sovietice asupra Europei de Est s-a destrămat, procesele de democratizare au cuprins întreaga lume, într-un fel de proces de „reacţie în lanţ". Ţări ca Nicaragua din America Centrală, Zair şi Africa de Sud din Africa, au instalat guverne democratice liberale. în China, care adăposteşte cam o cincime din populaţia totală a lumii, guvernul comunist se confruntă cu presiuni puternice în vederea democratizării. Mii de oameni sunt încă în închisoare în China din cauza exprimării (non-violente) dorinţei lor de democraţie. Dar mai există încă grupări, respinse de către guvernul comunist, care lucrează activ pentru a asigura tranziţia către un sistem democratic.

De ce a devenit democraţia atât de populară? Motivele sunt legate de schimbările sociale şi economice discutate pe tot parcursul acestei cărţi.

Mai întâi, democraţia tinde să se asocieze cu capitalismul competitiv în sistemul economic, iar capitalismul s-a dovedit a fi superior comunismului ca sistem generator de bunăstare. în al doilea rând, cu cât activitatea socială devine mai globalizată, iar oamenii descoperă că viaţa lor cotidiană este influenţată de evenimente care au loc la mare depărtare, cu atât vor încerca să capete mai multă informaţie despre felul în care sunt conduşi - şi de aceea vor opta pentru democraţie.
în al treilea rând, este vorba despre influenţa mass-media, în special a televiziunii. Reacţia în lanţ a răspândirii democraţiei a fost probabil puternic stimulată de posibilitatea de a vedea evenimente ce se petrec lumea de azi. O dată cu apariţia noilor tehnologii de televiziune, în special a transmisiilor prin satelit şi prin cablu, guvernele nu mai pot menţine controlul asupra a ceea ce văd cetăţenii ţărilor lor- aşa cum s-a întâmplat în confruntarea din Piaţa Tienanmen. Ca şi în China, Partidul Comunist dm Uniunea Sovietică şi din ţările Europei de Est menţinea un control strict asupra reţelelor de televiziune, care erau în totalitate statale şi conduse de guvern. Dar răspândirea transmisiilor prin satelit a permis multora accesul la programe TV din Occident, punându-i astfel în contact cu puncte de vedere asupra condiţiilor lor de viaţă diferite, de cele dobândite prin propaganda guvernamentală.

Democraţia în impas?
Având în vedere că democraţia liberală este pe cale de a deveni atât de răspândită, ne-am putea aştepta să funcţioneze într-un mod plin de succes. Dar lucrurile nu stau aşa. Democraţia se află în dificultate aproape peste tot în lume. Aceasta se întâmplă nu numai pentru că se dovedeşte a fi greu de stabilit o ordine democratică stabilă în Rusia şi în alte societăţi foste comuniste. Democraţia este în impas în principalele ei ţări de origine, în Marea Britanie, Europa şi Statele Unite, studiile arată că procente tot mai mari din populaţie se declară nemulţumiţi de sistemul politic sau sunt indiferenţi faţă de acesta.
De ce există atâta lume nesatisfăcută de acel sistem politic care pare a îndepărta totul din calea sa în lumea întreagă? Răspunsurile, în mod neobişnuit, se referă la factori care au contribuit la răspândirea democraţiei - impactul captialismului şi globalizarea vieţii sociale.
Aşa cum a observat sociologul Daniel Bell, guvernul naţional este prea mic pentru a putea răspunde la marile întrebări, cum ar fi influenţa competiţiei economice globale sau distrugerea mediului înconjurător; dar a devenit prea mare pentru a se ocupa de problemele mici, care afectează doar anumite oraşe sau regiuni. Guvernele deţin o mică putere, de exemplu, asupra activităţilor corporaţiilor de afaceri-gigant, pilonii principali ai economiei globale. O corporaţie din SUA poate decide să-şi închidă uzinele de producţie din Marea Britanie şi să înfiinţeze o nouă fabrică în schimbul acesteia în. Mexic, pentru a reduce costurile şi a concura mai eficient cu alte coiporaţii. Rezultatul este că mii de lucrători britanici şi-ar pierde locurile de muncă. Este posibil ca ei să ceară guvernului să întreprindă ceva, dar guvernele naţionale nu pot controla procese legate de economia lumii. Singurul lucru pe care îl poate face guvernul este să încerce să atenueze lovitura, asigurând ajutoare de

şomaj sau reconversia profesională (vezi figura 13.1 pentru modul in care sunt împărţite cheltuielile guvernamentale în Marea Britanie).
Figura 13.1.- Cheltuielile guvernului britanic, 1992-1993 (miliarde&)
Securitate socială 79,2
Datorie cu dobândă 8,4 Altele 9,9
Educaţie 32,8
Altele 7,2
Apărare 23,8
Servicii externe 3,6

Servicii Sociale Personale 5,4 Êk Sănătate 34,6
Protecţie şi pază 14,3 Mediu 8.6
Avuţia naţională 2,7
Transport 10,8
Locuinţe 6,2
Agricultură 3,3
Comerţ, Industrie, Energie şi Şomaj 3,3
Sursa: HM Treasury. După Hutchinson Gallup, Info 95 (Helicon 1994).
373
O dată cu scăderea puterii guvernelor în faţa problemelor globale, ele s-au îndepărtat tot mai mult de viaţa majorităţii cetăţenilor. Mulţi deplâng faptul că deciziile care le afectează viaţa sunt luate de la distanţă, de la Londra de „pawer brokers" - funcţionari de partid, grupuri de interese, membri ai unor grupuri de presiune şi birocraţi. Ei cred că guvernul este incapabil să rezolve în egală măsură problemele locale, cum ar fi criminalitatea şi lipsa de locuinţe. Ca rezultat, încrederea în guvern a scăzut substanţial. Aceasta afectează la rândul său dorinţa poporului de a participa la procesul politic.
Vom vedea cum se fac simţite unele dintre aceste influenţe în politica britanică mai târziu. Democraţia liberală implică prin definiţie existenţa a mai multor partide politice. Ne vom opri mai întâi asupra diferitelor tipuri de sisteme de partid care pot fi grupate sub eticheta generală de democraţie liberală.
PARTIDELE POLITICE ŞI VOTAREA ÎN ŢĂRILE OCCIDENTALE
Un partid politic poate fi definit ca fiind o organizaţie constituită în scopul obţinerii controlului legitim al guvernării în urma unui proces electoral. în unele situaţii, pot exista organizaţii politice care doresc să acceadă la putere, dar cărora li se refuză această posibilitate prin mijloace comune. Aceste organizaţii sunt în cel mai bun caz privite ca fiind secte politice sau mişcări, până când vor căpăta recunoaştere, în Germania sfârşitului de secol XIX, de exemplu, social-democraţii au fost scoşi în afara legii de către Bismarck. Ei erau o mişcare politică organizată, care opera pe alte căi decât cele legale, dar mai târziu a primit recunoaştere ca partid şi a deţinut puterea politică în mai multe rânduri de-a lungul acestui secol.
Sistemele partinice
Există numeroase tipuri de sisteme partinice. Dacă ia amploare un sistem bipartit sau unul pluripartit, depinde în bună măsură de natura procedurilor electorale dintr-o anumită ţară. Două partide tind să domine

sistemul politic acolo unde alegerile se bazează pe principiul „câştigătorulia totul". Candidatul care obţine cele mai multe voturi câştigă alegerile, indiferent de proporţia acestuia faţă de totalul lor. Acolo unde alegerile se bazează pe principii diferite, cum ar fi reprezentarea proporţională (în care numărul de locuri din adunarea reprezentativă este alocat în funcţie de procentul de voturi obţinute), sistemele bipartite sunt mai rare.
în ţările din Europa occidentală se găsesc diferite tipuri de organizare partinică şi nu toate sunt reprezentate în politica britanică. Unele partide se bazează pe denumirea religioasă (cum este cazul partidelor belgiene, Partidul Social Creştin şi Partidul Popular Catolic); unele sunt partide etnice, care reprezintă grupuri specifice naţionaliste sau lingvistice (cum este Partidul Naţional Scoţian din Marea Britanie sau Partidul Popular Suedez din Finlanda; altele sunt partide rurale, care reprezintă

interese agrare (de exemplu Partidul de Centru din Suedia sau Partidul Popular Elveţian); iar altele sunt partide ecologiste, preocupate de obiective ecologice (cum este cazul Partidului Verzilor din Germania). Partidele socialiste sau laburiste au format guverne, după cel de-al doilea război mondial, în majoritatea societăţilor vest-europene. Până de curând, existau partide comuniste recunoscute oficial în majoritatea ţărilor, dintre care unele erau chiar mari (ca acelea din Italia, Franţa sau Spania). Ca urmare a schimbărilor din Europa de Est, multe şi-au modificat în prezent denumirea. Există multe partide conservatoare (Partidul Republican din Franţa sau Partidul Conservator şi Unionist în Marea Britanie) şi partide „de centru", care ocupă „spaţiul din mijloc" dintre stânga şi dreapta (cum sunt Liberal Democraţii din Marea Britanie). (Termenul „stânga" este folosit atunci când se face referire la grupuri politice progresiste sau radicale care înclină spre socialism; „dreapta" se referă la grupuri mai conservatoare).
în unele ţări, liderul partidului majoritar sau al unuia dintre partidele din coaliţie, devine în mod direct prim-ministru, cea mai înaltă funcţie demnitară publică din ţară. în alte cazuri (ca în Statele Unite), preşedintele este ales separat de alegerile de partid pentru organismele reprezentative principale. Aproape nici unul dintre sistemele electorale din ţările occidentale nu este identic cu altul, iar majoritatea sunt mai complicate decât cel din Marea Britanie. Germania poate servi drept exemplu. în această ţară, membrii Bundestag-ului (parlamentul) sunt aleşi printr-un sistem care combină regulile sistemului „câştigătorul ia totul" şi prin cel proporţional. Jumătate din membrii Bundestag-ului sunt aleşi în adunări constituante, în care câştigă acel candidat care obţine cele mai multe voturi. Ceilalţi 50% sunt aleşi în funcţie de procentajele care polarizează votul în anumite zone regionale. Acesta este sistemul care a permis Partidului Verzilor să obţină locuri în Parlament. A fost stâbilită o limită de 5% pentru a preveni proliferarea excesivă a partidelor mici - adică trebuie obţinut cel puţin acest procent din vot pentru a căpăta reprezentarea în parlament. Un sistem similar este folosit şi în alegerile locale.

Sistemele cu două partide dominante, ca acela din Marea Britanie, tind să ducă la o concentrare „la centru", unde se găsesc majoritatea voturilor, excluzând vederile radicale. Partidele din aceste ţări cultivă de obicei o imagine modernă, uneori ajungând să semene atât de mult unul cu celălalt încât cu greu se poate face o distincţie. Şe presupune că o pluralitate de interese poate fi reprezentată de fiecare partid, dar ele se împletesc de fapt într-un program general cu reduse trăsături distinctive. Sistemele multipartite permit exprimarea directă a unor interese şi puncte de vedere divergente, oferind perspective pentru reprezentarea alternativelor radicale; pe de altă parte, nici un partid nu reuşeşte să atingă majoritatea absolută. Aceasta duce la coaliţii care pot suferi de pe urma imposibilităţii de a lua decizii, din cauza unor conflicte majore sau la o succesiune rapidă de alegeri şi guverne noi, nici unul capabil de a se menţine la putere mai mult timp şi deci cu o eficienţă foarte limitată.
375
Partidele şi votarea în Marea Britanie
In Marea Britanie, până în secolul XIX, partidele erau privite doar ca formaţiuni temporare, necesare pentm a mobiliza ajutorul popular în împrejurări specifice sau momente de criză. Pe măsură ce partidele au devenit organizaţii stabile, ele au fost asociate cu ideea că sprijinul acordat unei anumite conduceri putea atrage recom¬pense specifice. Apartenenţa partinică şi loialitatea au începuţ să fie legate de diferite forme de patronaj, în care cel loial unna să fie răsplătit prin acordarea de poziţii specifice într-o administraţie nouă. în cea mai mare parte a secolului XX, două partide principale (laburiştii şi conservatorii) au dominat scena politică naţională, iar politica adversă s-a născut din acumularea de susţinere pentru două echipe guvernamentale alternative, fiecare constând din membrii unui singur partid.
Politica electorală britanică s-a schimbat semnificativ de-a lungul ultimilor aproximativ 20 de ani. Unul dintre factori este structural: proporţiapopulaţiei active implicată în ocupaţiile tradiţional muncitoreşti, în mod special în domeniul meşteşugăresc, a scăzut considerabil. Fără îndoială, aceasta a erodat unele surse tradiţionale de susţinere a Partidului Laburist. Un al doilea factor este divizarea petrecută în interiorul Partidului Laburist la începutul anilor' 80, care a dus la fondarea Partidului Social Democrat (SDP). Deşi SDP nu mai există, democrat-liberalii formaţi de curând au beneficiat de un sprijin substanţial. O a treia influenţă a fost cea a primului-ministru conservator dintre anii 1979 şi 1990, d-na Thatcher. Programul viguros de schimbare iniţiat de d-na Thatcher şi cabinetul ei a exprimat o evoluţie semnificativă faţă de filosofia conservatoare de până atunci. Thatcherism-ul a pus accentul primordial asupra restrângerii rolului statului în viaţa economică, făcând din încrederea în forţele de piaţă, baza, atât a libertăţilor individului cât şi a creşterii economice.
înainte de 1970, cele două partide principale beneficiau de un suport electoral stabil (Heath ş.a., 1986), iar majoritatea electoratului exprima o puternică loialitate faţă de conservatori sau de laburişti (vezi mai jos). Aceasta reieşea în campaniile politice ale partidelor, care se concentrau mai mult pe ralierea suporterilor decât pe convertirea adversarilor. Cele

două alegeri care au avut loc în 1974 au demonstrat că aceste loialităţi tradiţionale se diminuaseră. Procentajul de votanţi care a declarat că s-au hotărât în timpul campaniei finale a crescut simţitor. Este probabil, de aceea, că, faţă de situaţia dinainte, campaniile au devenit mai importante pentru rezultatul alegerilor. Probabil că şi televiziunea a avut o influenţă semnificativă aici, ca mijloc de „a vinde" imaginea unor partide şi politicieni.

Comportamentul de votare — nealinierea partizană

Structura comportamentul de votare manifestat în Anglia înainte de 1970 - loialitatea totală faţă de unul sau celălalt dintre principalele partide - este cunoscută sub numele de aliniere partizană. Ideea de aliniere partizană presupune că influenţa cea mai importantă asupra comportamentului electoral o avea clasa socială şi că

alegătorii „se identificau" cu un partid sau altul. Cu alte cuvinte, ei se considerau fie „conservatori", fie „laburişti". Un studiu întreprins de David Butler şi Donald Stokes în anii '60, arăta că peste 90% din populaţie se identifica cu un partid sau altul, în acest fel Majoritatea afirmau că se identificau „destul de puternic" sau „foarte puternic" cu partidul predilect (Butler şi Stokes, 1974).

, A,

Corelaţia dintre clasă şi votare a devenit mult mai neclară azi. In plus, un procent mult mai mare de alegători susţin acum că sunt influenţaţi în comportamentul lor elec¬toral de politica şi perspectiva partidelor, mai curând decât sunt dispuşi să acorde unuia sau altuia loialitatea necondiţionată. De aceea, acesta este un proces de nealiniere partizană - o îndepărtare de la identificarea constantă cu un anumit partid.

Ce explică creşterea nealinierii partizane? Ivor Crewe (1983) menţiona două tipuri de influenţe. Unul se referă la sporirea importanţei acelor aspecte ale vieţii oamenilor care nu sunt direct dependente de diferenţele de clasă - de exemplu, dacă sunt proprietarii sau doar chiriaşii casei în care locuiesc sau dacă sunt membri de sindicat. Astfel, membrii sindicatelor votează constant în număr mai mare pentru laburişti decât pentru conservatori, iar acest lucru se verifică fie că sunt membri ai unor sindicate muncitoreşti sau de intelectuali.

Celălalt factor este faptul că alegătorii devin tot mai puţin dependenţi de atitudinile politice preexistente care determină preferinţele lor partinice. în prezent, ei tind să voteze cu orice partid care pare să susţină cel mai bine interesele lor. Astfel, la sfârşitul anilor '70 şi în anii '80, sugerează Crewe, Partidul Laburist a oferit electoratului politici pe care mulţi dintre suporterii săi le-au dezaprobat, şi ca rezultat - lunga perioadă de guvernare conservatoare.

Alegerile din 1992 :

La alegerile din 1992 laburiştii au câştigat datorită unui avantaj de doar 2%; conservatorii şi-au păstrat majoritatea în parlament, deşi mărimea acelei majorităţi a fost mult redusă. Procentul de populaţie care a votat pentru conservatori a rămas oarecum stabil între 1979 (când a fost de 44,9%) şi 1992 (42,8%). Segmentul de voturi în favoarea laburiştilor a fost mai mare decât punctul său minim absolut (sub 30% la alegerile din

1983). în 1992 laburiştii au obţinut 35,2% din voturi. Totuşi, acel procent era mai mic decât cel obţinut în 1979. Cel de-al treilea partid, liberal-democraţii, au primit 18,3% din voturi, în scădere faţă de cele două alegeri anterioare.
Datorită continuităţii susţinerii tuturor celor trei partide, studiile întreprinse în timpul alegerilor au confirmat prezenţa unei părţi fluctuante din voturi. Studiul unui grup reprezentativ de aproximativ 1.500 de alegători a arătat că 21% s-au decis cum vor vota abia în ultima săptămână a campaniei.
Rezultatele alegerilor, în general, au confirmat teza nealinierii partizane, dar au sugerat că aceasta a crescut mai mult în rândul alegătorilor neconservatori decât printre conservatori. Aceasta a făcut ca problema laburiştilor să fie şi mai spinoasă; alegerile din 1992 au fost câştigate pentru a patra oară la rând de către conservatori.

Thatcherismul şi perioada următoare
Aşa cum am menţionat, una dintre trăsăturile cele mai specifice ale politici: britanice de la sfârşitul anilor '70 şi anii '80 a fost influenţa ideilor politice asociate cu d-na Thatcher. Care au fost sursele thatcherismului? Cum se explică succesul lor asupra unui segment aparent larg al electoratului britanic? Este uşor de presupus că politica asociată cu guvernarea d-nei Thatcher părea mai unitară şi mai constantă decât a fost in realitate. Thatcherismul a avut unele fire conducătoare, dar în multe privinţe a fost o colecţie, în general dezorganizată, de programe şi iniţiative. Unele au fost adoptate din raţiuni programatice, în timp ce altele au evoluat, sau au fost abandonate cu totul 0 dată cu trecerea timpului (Riddell 1985; Kavanagh, 1987).
Pe durata primei ei investiri, politica d-nei Thatcher s-a concentrat în principal pe „monetarism". Controlarea rezervei monetare era considerată a fi cheia reducerii inflaţiei şi a promovării unui management corespunzător, al economiei. Dar obiectivele propuse pentru controlul monetar s-au dovedit imposibil de atins, iar monetarismul a fost ca urmare, în mare măsură abandonat în practică. După alegerile din 1983. impactul thatcherismului în problemele economice s-a menţinut prin privatizarea companiilor publice. Vânzarea de acţiuni ale British Telecom, British Gas, British Steel, British Airways şi British Petroleum au avut un mare succes.
Se susţine că avantajele privatizării ar fi numeroase. Privatizarea, se presupune că, reintroduce o competiţie economică susţinută în schimbul birocraţiilor publice rnasive şi ineficiente, reduce cheltuiala publică şi stopează interferenţa politicului în chestiunile manageriale.
Politica de privatizare începută de d-na Thatcher a avut un impact persistent. La început, ea a fost contestată cu înverşunare de către Partidul Laburist. Dar mai târziu laburiştii şi-au abandonat poziţia de ostilitate, acceptând că cea mai mare parte din această privatizare era ireversibilă.
„Doamna nu se întoarce din drum!" a declarat doamna Thatcher într-una dintre cele mai ovaţionate alocuţiuni ale sale. Probabil că cel mai puternic element de continuitate al thatcherismului a fost chiar

personalitatea şi stilul moral al d-nei Thatcher. Opiniile sale, de cruciat, nu i-au adus afecţiunea majorităţii electoratului, dar i-au atras respectul faţă de calităţile sale, ca lider naţional. Refuzul d-nei Thatcher de a da înapoi în faţa ocupaţiei argentiniene în Insulele Falkland a demonstrat multora expresia acestor calităţi, iar rolul dominant pe care l-a jucat în guvern a fost întărit de demiterile tipice, a unor membri ai cabinetului care nu împărtăşeau vederile sale.
Totuşi, după ce a câştigat cu o victorie zdrobitoare în alegerile din 1987, popularitatea d-nei Thatcher a început să scadă considerabil. Factorii-cheie au fost lipsa de popularitate a aşa-numitei Poli Tax (un impozit bazat nu pe proprietate, ci „pe cap de locuitor"), opiniile sale controversate despre rolul Marii Britanii în Comunitatea Europeană, cât şi recesiunea economică aflată în stare incipientă. Nivelul de nemulţumire faţă de conducerea sa a crescut în interiorul Partidului Conservator, în aşa măsură încât, atunci când Michael Heseltine a concurat-o în noiembrie 1990,
378
a reuşit în cel de-al doilea tur de scrutin să o priveze de cele 15% necesare pentru o victorie detaşată. In acel moment, colegii mai vârstnici au convins-o să se retragă din competiţie, iar John Major a devenit noul lider conservator şi prim-ministrul ţării (Kingdom, 1991).
„New Labour"
Sub conducerea lui John Major, conservatorii au continuat să privatizeze întreprinderile de stat, chiar şi când aceste planuri întâmpinau opoziţie din partea electoratului. British Rail a fost divizată şi vândută unor acţionari particulari, de exemplu, deşi studiile arătau că majoritatea populaţiei nu sprijinea acest program. Partidul Laburist s-a opus acestor propuneri şi şi-a propus să readucă căile ferate în proprietatea publică, dacă avea să câştige la alegerile naţionale unnătoare.
Pe de o parte, ca replică la thatcherism, pe de altă parte ca reacţie faţă de evenimentele globale majore, printre care şi intensificarea competiţiei economice globale, Partidul Laburist şi-a modificat orientarea ideologică.

Scuzaţi-mă, familia Thatcher locuieşte prin preajmă ?
379
Acest proces a început sub conducerea lui Neil Kinnock, care a demisionat din funcţia de lider al laburiştilor după ce partidul său a pierdut alegerile din 1992. A continuat cu John Smith, a cărui perioadă de conducere a Partidului Laburist a fost întreruptă de moartea sa prematură. Tony Blair a devenit lider al partidului în 1994 şi a descins imediat la înfăptuirea unor reforme interne pe termen lung. Numindu-şi partidul reformat „New Labour", Blair a desfăşurat o campanie, care a avut succes în interiorul partidului său pentru abolirea faimoasei Clauze 4 - o clauză din Constituţia partidului, care-l obligă să promoveze deţinerea de către popor a acţiunilor în industrie.
Laburiştii au recunoscut astfel formal importanţa centrală a economiei de piaţă, pe care d-na Thâtcher era atât de hotărâtă să o exindă. Prin aceasta, partidul întreprindea schimbări similare cu cele care s-au petrecut în majoritatea celorlalte partide socialiste ale Europei

occidentale. O influenţă decisivă a avut în acest caz dizolvarea comunismului în Uniunea Sovietică şi în Europa de Est, pe care o vom analiza pe scurt în acest capitol.
Poziţia Partidului Laburist a fost dintotdeauna diferită de cea a comunismului - nivelul proprietăţii de stat asupra întreprinderilor industriale în societăţile comuniste era mult mai mare decât a preconizat vreodată Partidul Laburist. Totuşi majoritatea oamenilor acceptă faptul că, dezintegrarea comunismului semnalează totodată că ideile cele mai puţin extreme ale socialismului necesită o revizuire radicală. Ideea că o economie modernă poate fi „condusă" prin punerea sub controlul statului, idee centrală atât în comunism cât şi în socialismul în stil laburist, pare acum perimată.

PARTICIPAREA FEMEILOR LA VIAŢA POLITICĂ

Structuri de votare şi atitudini politice

Votarea are un înţeles special pentru femei, datorită trecutului lor, în lupta pentru obţinerea dreptului la sufragiul universal, care a durat timp îndelungat, practic peste tot în lume. Membrele primelor mişcări feministe au perceput votarea atât ca simbol al libertăţii politice cât şi ca mijloc de obţinere a unei egalităţi economice şi sociale sporite. în Marea Britanie şi în Sţatele Unite, acolo unde încercările femeilor de a obţine dreptul de vot au fost mai active şi au. provocat mai multe violenţe decât oriunde în altă parte, liderii femeilor au înfruntat greutăţi considerabile pentru a-şi atinge acest scop. Chiar şi în prezent, femeile nu au aceleaşi drepturi de vot ca bărbaţii în toate ţările, deşi Arabia Saudită este singurul stat în care femeile nu au drept naţional de vot. A produs lupta grea pentru obţinerea dreptului de a vota efectele scontate?
Răspunsul este scurt „nu", în majoritatea ţărilor, atunci când au obţinut pentru prima dată dreptul de vot, femeile au votat în număr mult mai mic decât bărbaţii. La primele alegeri naţionale la care candidau şi femei în Marea Britanie, în 1929, abia o treime dintre acestea au votat, faţă de două treimi dintre bărbaţi. Procentul a fost în mare acelaşi în Statele Unite şi o structură similară s-a observat în alte state, în perioada care a urmat instituirea votului universal.

Câştigarea de către femei a dreptului de vot egal cu bărbaţii

' -33 Noua Zeelandă 1942 , / Republica Dominicană. Uruguay
Australia - 1945 Franţa, Ungaria, Italia, Japonia,
J6 Finlanda ; r Vie^am, Iugoslavia, Bolivia,!;
Norvegia 11; 1946 Albania, Romania, Panama 1;
1915'/ Danemarca, Islanda ;ii947i; i s. ; Argentina, Venezuela
1917 r URSS194S Israel, Coreea
:9i8 Canada 1949 China, Chile
1919 Austria, Germania, Olanda. 1950 Salvador, Ghana. India
Polonia, Suedia, Luxemburg,;1951 '■ Nepal.;
Cehoslovacia;!: 1952- > ! ; Grecia.
1920/■SUA ■■■■ 1953 ■ 1" Mexic /
19221 Irlanda 1954 ; Columbia
1928 ; Murea Britanic " 1955 Nicaragua
1929; Ecuador 1956 Egipt, Pakistan, Senegal

1930/Africa de Sud 1957 Liban
1931': Spania, Sri l.anka. Portugalia 1958 Maroc
1932; Thailanda 1962 Algeria
1934 Brazilia, Cuba 1963 Iran, Kenia, Libia
1936:-; Costa Rica 1964 Sudan, Zambia
1937 Filipine 196> Afganistan, Guatemala
1941 : /. Indonezia ;;1977-i" 1 Nigeria '
1979 Peru, Zimabwe

Sursa: Lisa Tuttle, Encyclopedia of Feminism, 1986, pp. 370-371.

în multe ţări femeile nu votează nici în prezent în aceeaşi proporţie cu bărbaţii, deşi în alte cazuri discrepanţa a dispărut. Participarea la vot a femeilor la ultimele :rei alegeri prezidenţiale din SUA a fost doar cu 3-6% mai mică decât cea a bărbaţilor. In Marea Britanie, la alegerile parlamentare de după 1970 (inclusiv cele din anul respectiv), diferenţa nu a fost decât de 4%. Diferenţele de gen la votare au dispărut eu totul în Suedia, Germania de Vest şi Canada, în timp ce în Italia, Finlanda şi Japonia femeile votează într-un număr în creştere faţă de bărbaţii. Aceste cifre indică faptul că obstacolul real al egalităţii dintre sexe nu era refuzul votului, ci diviziunile dintre femei şi bărbaţi, care reţineau femeile la datoriile domestice şi familiale. Schimbările intervenite în aceste diviziuni au produs modificări în participarea politică a femeilor şi nu invers. Pe măsură ce diferenţele de putere şi statut dintre bărbaţi şi femei încep să se diminueze, nivelul de participare la vot al femeilor creşte.

Cât de mult diferă atitudinile politice ale femeilor de cele ale bărbaţilor? Mulţi sufrageţi, susţinătorii, de la începuturi, ai dreptului la vot al femeilor, credeau că intrarea femeilor în politică avea să schimbe radical activitatea politică, aducându-i un spirit nou de moralitate şi altruism. Cei care se împotriveau extinderii votului şi în rândul femeilor, susţineau că participarea acestora avea să aibă urmări fundamentale, dar de un tip dezastruos. Un opozant de seamă al emancipării femeilor din Marea Britanie a avertizat că „o revoluţie de o însemnătate atât de mică nu poate fi iniţiată

fară a pune Anglia în cel mai mare pericol" (citat în Currell, 1974, p. 29). Implicarea femeilor în politică, se susţinea, avea să minimalizeze viaţa politică, subminând în acelaşi timp stabilitatea vieţii de familie.

Nici una dintre aceste consecinţe extreme nu s-a adeverit. Obţinerea de către femei a dreptului la vot nu a alterat semnificativ natura politicii. Structura votului femeilor, ca şi cea a bărbaţilor, este determinată de preferinţe de partid, opţiuni politice şi oferta de candidaţi disponibili, deşi se observă totuşi unele diferenţe constante între votul femeilor şi cel al bărbaţilor. Alegătoarele, femei în general, tind să fie mai conservatoare decât bărbaţii, judecând după nivelul voturilor acordate partidelor de dreapta. Aceasta se verifică de exemplu în Germania, Franţa şi Italia. Relaţia este confuză în Marea Britanie şi Statele Unite. In Marea Britanie femeile tinere votează în-număr mai mare cu Partidul Laburist decât bărbaţii tineri, iar femeile în vârstă votează în mod disproporţionat cu conservatorii. Cele două tendinţe sunt mai mult sau

mai puţin echilibrate. în Statele Unite orientarea conservatoare nu poate fi asociată cu uşurinţă cu vreunul dintre cele două partide principale, întrucât contrastul dintre republicani şi democraţi nu constituie o opoziţie clară între dreapta şi stânga politică.
Totuşi, în SUA a apărut o distanţare de gen în structura votului. Bărbaţii albi susţin republicanii în faţa democraţilor în procent de 51 % la 23%, în timp ce femeile albe sunt împărţite în mod egal între cele două partide; totodată, alegătorii negri şi hispanici de ambele sexe sunt susţinători puternici ai democraţilor. Bărbaţii albi căsătoriţi, de vârstă mijlocie, au devenit o sursă-cheie de susţinere pentru republicani, în timp ce femeile singure, albe şi negre, au devenit un pilon de bază al democraţilor.
Influenţa femeilor în politică nu poate fi confirmată doar în funcţie de exercitarea dreptului de vot. Grupările feministe au avut un impact asupra vieţii politice inde¬pendent de emancipare, mai ales în ultimele decenii. încă de la începutul anilor '60, Organizaţia Naţională a Femeilor (NOW) şi alte grupări feministe din Statele Unite au luptat pentru ca o serie de probleme care priveau în mod direct femeile să fie incluse în programele politice. Printre acestea se numărau dreptul egal la muncă, dreptul de a recurge la avort, unele schimbări în legile referitoare la familie şi divorţ, şi drepturi ale lesbienelor. în majoritatea ţărilor europene, organizaţii naţionale similare ale femeilor au fost adesea absente, dar schimbările care vizează poziţia femeilor în societate, în general, au adus aceleaşi probleme în centrul scenei politice. Multe dintre acestea - cum ar fi întrebarea: în ce măsură ar trebui să fie avortul o opţiune liberă? - au stârnit controverse aprinse atât în rândul femeilor cât şi în cel al bărbaţilor.
Grupările feministe au jucat un rol semnificativ în Marea Britanie în adoptarea Legii Avortului din 1967 şi a legislaţiei împotriva discriminării sexuale la locul de muncă, iar organizaţiile femeilor au reuşit să obţină şi alte schimbări, ulterior recunoscute prin lege, cum ar fi protecţia victimelor violenţei în familie, asiguţată prin Legea împotriva violenţei în familie şi a procedurilor matrimoniale din 1976. Un studiu naţional întreprins în 1992 a subliniat şi alte probleme care sunt considerate o prioritate absolută pentru femei, dar pe care bărbaţii în general le consideră mai puţin importante. Acestea includ de exemplu, dezvoltarea unor politici care să asigure

existenţa unor instituţii de supraveghere pentru copiii preşcolari şi altele legate de alocaţie de creştere a copiilor (Kellner, 1992). Orice se va întâmpla în viitor, pare _mpede că multe probleme şi preocupări care le afectează în special pe femei, şi :are până acum au fost neglijate sau considerate ca fiind „în afara politicii", au ; evenit în prezent puncte centrale în dezbaterile politice.
FORŢELE GLOBALE
t
In secţiunile care ne-au rămas din acest capitol ne vom îndepărta de Marea Britanie, pentru a analiza forţele politice şi influenţele considerabile din arena politică internaţională. Democraţia, după cum am văzut, a devenit o forţă globală. Globalizarea modifică multe alte aspecte

ale politicilor naţionale şi ale puterii statelor-naţiuni. Uniunea Europeană (UE) reprezintă o replică la globalizare, o încercare de a compensa puterea în scădere a statelor-naţiuni prin construirea unei asocieri supranaţionale de state europene.
Când oamenii întreabă azi: „Sunteţi pentru sau împotriva Europei?", „Europa" înseamnă de fapt „Uniunea Europeană". Desigur, Europa se întinde dincolo de ţările membre ale UE; ţări precum Norvegia sau Elveţia, care se află în Europa, nu sunt .membre ale UE. In plus, Europa include şi ţările foste comuniste din Europa de Est, care nu sunt membre ale UE, deşi unele doresc acest lucru.
De secole, Europa a fost un continent frământat de războaie. Atât primul cât şi cel de-al doilea război mondial s-au declanşat din Europa. Unul dintre motivele oamenilor de stat care au iniţiat şi până la urmă au dus la constituirea UE, a fost prevenirea unor noi izbucniri a războaielor în Europa. Raţionamentul lor a fost acela că ţările care sunt integrate economic şi legate politic nu vor porni război una împotriva alteia. Războiul face subiectul încheierii acestui capitol. Dar mai întâi vom arunca o privire asupra dezvoltării UE şi a schimbărilor produse de dezintegrarea comunismului în Uniunea Sovietică şi în Europa de Est.
Uniunea Europeană şi noua hartă a Europei
Evoluţia Uniunii Europene
Intr-o cuvântare ţinută la Ziirich în 1946, Winston Churchill declara: „Trebuie să construim un fel de State Unite în Europa". Totuşi, nu englezii au preluat conducerea acestei sarcini, ci alte ţări europene, mai ales Franţa şi ceea care era pe atunci Germania de Vest. Tratatul de la Paris a stabilit Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Oţelului în 1951. Aceasta a fost urmată de Comunitatea Europeană a Energiei Atomice, iar mai târziu de Comunitatea Economică Europeană (CEE). CEE, înfiinţată prin Tratatul de la Roma în 1958, stabilea o piaţă comună pentru comerţul cu bunuri între ţările membre. Marea Britanie nu a făcut parte, rămânând însă implicată în legăturile sale cu celelalte ţări ale Commenwealth-ului şi cu Statele Unite. Ţara a devenit membră a CEE abia la începutul lui 1973.

Pe măsură ce CEE se îndrepta către o unitate politică mai mare, cuvântul „Eco¬nomic" a dispărut din titulatura sa, devenind cunoscută drept Comunitatea Europeană (CE). O dată cu continuarea integrării, a devenit Uniunea Europeană. UE, de azi, este alcătuită dintr-o serie complexă de organizaţii reprezentative şi birocratice. Supremaţia o deţine Consiliul Europei, alcătuit din şefii de stat sau de guvern ai ţărilor membre, care se întâlnesc de aproximativ trei ori pe an. Consiliul de Miniştri constă din miniştrii de externe ai statelor membre şi alte grupuri de lucru oficiale. El formează instituţia conducătoare care stabileşte politica Uniunii şi ia hotărâri legislative. La început aceste decizii aveau nevoie de unanimitate de voturi, dar în prezent cele mai multe sunt adoptate pe baza votului maj oritar - un pas important, deoarece înseamnă că legislaţia poate fi promulgată şi împotriva dorinţelor uneia dintre ţări. Comisia Europeană propune politica pe care Consiliul de Miniştri urmează să o adopte sau să o amendeze şi răspunde de punerea în

aplicare a deciziilor Consiliului Este condusă de comisari numiţi de statele membre. Parlamentul European are 518 membri aleşi, care îşi exprimă opiniile în legătură cu propunerile înfăţişate Consiliului şi asigură un forum de discuţii. Parlamentul European este lipsit de putere legislativă, motiv de îngrijorare pentru cei ce cred că UE, aşa cum e concepută, este practic nedemocratică. în sfârşit, Curtea Europeană de Justiţie interpretează şi aplică legile UE. Nu dispune de forţe poliţieneşti care să-i apere hotărârile, dar deciziile ei sunt obligatorii pentru tribunalele ţărilor membre.
La început, Comunitatea Europeană a evoluat de la şase membri fondatori la nouă, atunci când Danemarca şi Irlanda i s-au alăturat, o dată cu Marea Britanie iz 1973. în continuare, ea s-a lărgit la 12, iar din 1995 la 15 membri. Dezvoltarea ei a fost marcată de conflicte majore, mai ales în privinţa politicii agrare, cât şi a conceperii şi adoptării de înţelegeri coerente. în 1987 a fost adoptată o Lege a Europei Unice care punea în mişcare o serie de inovaţii menite să ducă la o mai mare unitate, printre care şi abolirea ultimelor bariere comerciale.
Dezvoltarea în continuare a UE a devenit problematică, fiind rezultat al schimbărilor extraordinare care s-au revărsat peste Europa de Est şi apoi Uniunea Sovietică începând din 1989. „Europa" avea până atunci graniţe clare, câtă vreme era înţeleasă ca incluzând democraţiile liberale din Occident, aparte de societăţile comuniste din Est. Dizolvarea Uniunii Sovietice a creat dificultăţi semnificative Acum nu mai este limpede unde se termină Europa şi multe dintre democraţiile liberale recent formate în Est doresc să facă parte din UE.
Ce fel de entitate este totuşi UE? Poate ea deveni pur şi simplu un fel de superstat- naţiune, sau e ceva diferit de sistemele politice pre-existente? Philippe Schmitter (1991) arată că există numeroase moduri în care UE diferă de un stat-naţiune La prezent. Aşa cum am explicat mai sus, îi lipseşte forma unică de.autoritate supremă Curtea de Justiţie poate depăşi legile specifice ale statelor sale membre, dar na există mijloace generale de aplicare a hotărârilor. Şi totuşi, posedă câteva dintre atributele suveranităţii. De exemplu, este recunoscută ca o grupare de către 130 de state din lumea întreagă, cu care deţine relaţii diplomatice.
384
Statele-naţiune au teritorii clar delimitate, dar sensul în care UE are „propriul" ei teritoriu este incert. UE nu „guvernează" în mod direct asupra teritoriului său, iar graniţele sale nu sunt ferm stabilite, întrucât un număr nedefinit de alte state este posibil să devină şi ele membre, în viitorul apropiat. UE are o prezenţă difuză: un număr de state „externe" au semnat înţelegeri de asociere cu ea. Spre deosebire de statul-naţiune, UE nu are o ierarhie clară a funcţionării administrative. Diferitele părţi componente menţionate mai sus se suprapun în unele zone ale puterii şi competenţei. Comisia are un rol central în procesul luării de decizii, dar îşi exercită acest rol respectând cu stricteţe opiniile statelor membre, cât şi pe cele ale altor organisme ale UE.
Schmitter susţine că UE este o formă foarte specială de organizare politică şi că se poate ca ea să iniţieze procese care să ofere un model de urmat pentru alte zone ale lumii. Nu este nici naţiune, nici stat, ci mai

curând un sistem politic alternativ pentru amândouă. UE este într-o anumită măsură federală, dar nu în sensul în care un stat poate fi federal, întrucât nu constă doar din regiuni organizate într-un mod colectiv, ci dintr-o întreagă diversitate de unităţi de subunităţi diferite. Este un actant politic unitar în urmărirea anumitor scopuri, dar pentru altele este un agregat, care depinde continuu de acordurile în desfăşurare. Aşadar, Comunitatea Europeană va fi o formă unică de dominaţie politică. Ea poate semăna cu unele forme statale existente: Statele Unite, R.F. Germană, Elveţia, . Canada, Spania etc. şi poate fi descrisă în termeni care sună familiar: federală, confederativă, tehnocrată, democrată, pluralistă ş.a.m.d., dar va fi diferită de toate acestea (Schmitter, 1991, p. 29).

Conform tratatului de la Maastricht, către sfârşitul secolului Europa va deveni mai integrată politic decât în prezent şi va avea o monedă unică. în 1996, nu era clar dacă moneda unică va intra în vigoare până la sfârşitul secolului. Doar câteva naţiuni par să îndeplinească criteriile economice complexe necesare ca aceasta să con¬tinue. Dar numele noii monede a fost deja ales: „euro".

Schimbări în Europa de Est

Anul 1989 a coincis cu a 200-a aniversare a Revoluţiei franceze. A fost totodată un nou „an al revoluţiilor" în Europa, probabil cu implicaţii tot atât de complexe ca şi cea din 1789. în 1989, unul după altul, regimurile comuniste din Europa de Est şi-au slăbit strânsoarea dimprejurul puterii (pentru detalii asupra acestor evenimente, vezi cap. 18, „Revoluţiile şi mişcările sociale"). Ceea ce păruse un sistem social solid şi bine stabilit de guvernare în întreaga Europă de Est a fost desfiinţat într-un timp scurt. Comuniştii au pierdut puterea într-o succesiune tot mai accelerată în ţările pe care le dominaseră timp de jumătate de secol: Ungaria (februarie), Polonia (iunie), Bulgaria, Germania de Est şi Cehoslovacia (noiembrie), România (decembrie), în toate ţările est-europene, inclusiv cea mai puţin dezvoltată economic, Albania, s-au desfăşurat alegeri libere până în ianuarie 1992. Un lucru şi mai remarcabil, până la

acea dată în constituie faptul că, Partidul Comunist fusese îndepărtat de la putere în Uniunea Sovietică însăşi, iar ţara a fost divizată în numeroase state independente.

Cu câteva excepţii, Europa de Est este foarte avansată în procesul adoptării de constituţii noi şi al stabilirii de sisteme parlamentare multipartite. în cele mai multe cazuri, aspectul partidelor seamănă cu cel din ţările Europei Occidentale. Unele partide fost-comunsite continuă să existe, deşi au renunţat să se mai numească „comuniste" şi nu se mai pot comporta aşa cum se făcea în timpul sistemelor monopartite. De fapt, pe la mijlocul anilor '90 au avut rezultate surprinzător de bune la alegeri. La alegerile din 1995 pentru Dumă (parlamentul rus), de exemplu, Partidul Comunist renăscut a adunat 22% din voturi, devenind cel mai reprezentat partid în parlament.

Toate ţările est-europene se confruntă cu dificultăţi majore, atât economice cât şi politice în tranziţia pe care o parcurg. Majoritatea populaţiilor din aceste societăţi sunt nemulţumite de dezvoltarea

democraţiei în aceste ţări şi mulţi se declară îngrijoraţi de creşterea criminalităţii şi violenţei. Conform Băncii Europene pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare (BERD), majoritatea economiilor est-europene au progresat mult în ultimii câţiva ani. Totuşi promisiunile legate de un capitalism democratic nu s-au adeverit pentru mulţi est-europeni. 75 de milioane de „noi săraci" au apărut ca rezultat al şomajului şi al scăderii puterii de cumpărare a populaţiei cu venituri fixe, iar această cifră nu ia în considerare ţările din fosta Uniune Sovietică. Ajutorul primit de Europa de Est din partea Occidentului a fost destul de redus.
Schimbările care au avut loc par să fi afectat, în majoritatea ţărilor, într-un mod deosebit de nefavorabil femeile (Watson, 1992). Proporţia de femei membre ale parlamentului şi ale altor organisme politice de conducere a scăzut dramatic în unele ţări. De exemplu, în fazele iniţiale ale acestor schimbări, în fosta Cehoslovacie procentajul de femei membre ale parlamentului a scăzut de la 34% la 4%. în Polonia, de la 20%) la 8%, iar în Bulgaria de la 21% la 8%. în schimb, femeile formează marea masă a şomerilor, tot mai numeroşi, produse ale tranziţiei către economiile de piaţă în ţările Europei de Est.
în ce măsură vor reuşi societăţile est-europene să instituie sisteme de guvernare democratice şi stabile? Samuel Huntington (1990) a identificat şase influenţe care par să fie decisive:
1. Măsura în care o ţară a trecut prin experienţa guvernărilor liberal-democratice în perioade istorice anterioare. Fosta Cehoslovacie are o istorie mai favorabilă, dacă judecă prin prisma aceasta, iar Albania se află la cealaltă extremă. Totuşi, în Cehoslovacia au avut loc tensiuni profunde între cehi şi slovaci, iar ţara s-a divizat în două state separate.
2. Nivelul dezvoltării economice atins de ţara respectivă, în acest caz, Republica Cehă şi Ungaria se află în top.
3. Cât de eficient a fost guvernată ţara sub regimul comunist anterior. Se presupune că un stat a cărui guvernare a funcţionat eficient într-un sistem autoritar probabil se poate comporta la fel într-unui democratic.

4. Puterea şi diversitatea organizaţiilor sociale şi politice care au reuşit să rămână independente de guvernanţii comunişti.
5. Măsura în care guvernele noi se dovedesc capabile să construiască şi să pună în practică politicile legate de reforma economică.
6. Gradul de separare şi ostilitate dintre grupurile anti-naţionale sau etnice, regiuni sau clase. Iugoslavia s-a prăbuşit deja, dezintegrându-se ca urmare a unor asemenea diviziuni, iar Cehoslovacia a fost împărţită.
în mare parte, aceleaşi consideraţii se aplică statelor noi, formate ca urmare a fărâmiţării Uniunii Sovietice, inclusiv Rusiei. Cele mai multe se află cu mult în urma ţărilor est-europene. Majoritatea nu au o istorie independentă a vreunui fel de democraţie liberală, iar câteva nici nu au existat mai înainte ca state separate. Orice se va întâmpla în următorii ani însă harta Europei s-a modificat în mod ireversibil şi o dată cu ea ordinea politică globală, întrucât fosta Uniune Sovietică se întindea până în Extremul Orient asiatic.
Implementarea fermă a democraţiei liberale este foarte posibil să depindă de nivelul de dezvoltare a economiei de piaţă. Un raport al BERD

publicat la sfârşitul anului 1994 nota indicatorii economiei relevanţi pentru progresul pe calea economiei de piaţă în foste ţări comuniste. Principalii indicatori ai schimbării erau nivelul la care ajunsese privatizarea industriei; gradul de restructurare al afacerilor în sensul desprinderii de stilurile manageriale vechi; deschiderea faţă de competiţie şi comerţul exterior; reforma sistemului bancar. Măsurat în aceşti termeni, nivelul schimbării este cel mai înalt în Republica Cehă, Ungaria şi Polonia şi cel mai scăzut în Azerbaidjan, Georgia, Turkmenistan şi Ucraina.
Dintre ţările foste comuniste, un stat federal, care înainte de 1989 părea printre cele mai avansate, Iugoslavia, s-a dezintegrat ca urmare a izbucnirii unui război. Conflictul din Bosnia-Herţegovina, una dintre părţile componente ale fostei Iugoslavii, care a pretins independenţă, a costat deja 500.00 de vieţi. Oricât de oripilantă ar fi această cifră, conflictul din Bosnia rămâne totuşi unul local şi circumscris. Noile relaţii dintre Est şi Vest au împiedicat escaladarea lui la scara altor războaie majore care au avut loc în acest secol. Ne vom opri în continuare asupra problemelor ridicate de importanţa constantă a puterii armate şi a războiului în relaţiile sociale umane.
RĂZBOIUL ŞI FORŢA ARMATĂ
Evenimentele din 1989 şi de după aceea arată limpede importanţa folosirii forţei armate în'momentele cheie de tranziţie socială sau politică. Sociologia puterii armate este o parte importantă a sociologiei politice şi ne vom opri asupra acestui aspect în secţiunea de încheiere a acestui capitol. Să luăm în considerare mai întâi istoria războaielor, apoi perioada Războiului Rece şi cea ulterioară.

De la războiul limitat la războiul total
Până în secolul XX, chiar atunci când aveau loc bătălii de mari proporţii, se limitau doar la mici segmente ale populaţiei - soldaţii care duceau lupta (de regulă, o mică parte dintre bărbaţii adulţi dintr-o societate) şi civilii care locuiau în imediata apropiere a zonelor unde se desfăşurau luptele. Acestea pot fi caracterizate drept războaie limitate. Dar primul război mondial (1914-1918), la care au luat parte enorme mase de soldaţi, a fost în mod clar ne-limitat. Războiul total implică naţiuni aflate în stare de conflict unele cu altele, mari segmente din populaţia lor masculină, mobilizarea economiei lor generale şi desfăşurarea luptei în mai multe zone ale lumii. Primul război mondial sau „Marele război", a reprezentat în multe privinţe o cotitură în dezvoltarea militară a secolului XX. Numele său este pe deplin justificat; în privinţa numărului de ţări implicate - în majoritatea naţiunilor europene, împreună cu Rusia, Japonia şi Statele Unite - nu există paralele istorice. Numărul de combatanţi şi civili ucişi a fost de asemenea, mult mai mare decât în oricare alt conflict armat de până atunci.
O Cel puţin două evoluţii majore au favorizat tranziţia acestuia de la războiul limitat la cel total: industrializarea războiului şi apariţia organizării militare de masă. INDUSTRIALIZAREA RĂZBOIULUI se referă la aplicarea metodelor industriale moderne în producerea şi dezvoltarea armelor de luptă. Sistemele moderne militare de masă s-au

transformat în organizaţii birocratice, schimbând în mod semnificativ natura organizării şi a desfăşurării războaielor. în plus, guvernele au introdus recrutarea universală - înrolarea tuturor bărbaţilor apţi dintr-un anumit contingent de vârstă - pe măsură ce războiul lua amploare.
înarmarea şi Războiul Rece
Fără îndoială, secolul XX a fost cel mai distructiv şi frământat de războaie din istoria umanităţii. Până acum, peste 100 de milioane de persoane au fost ucise în timpul războiului, în medie 3.500 pe zi. Cei mai mulţi au murit în cele două războaie mondiale. Bugetele militare au crescut progresiv până în 1989; armele de luptă au devenit tot mai sofisticate şi mai distrugătoare. Armele nucleare de distrugere în masă pot ucide milioane de oameni simultan.
Până la sfârşitul anilor '80, înarmarea globală a fost dominată de Războiul Rece - rivalitatea antagonică dintre Statele Unite şi fosta Uniune Sovietică ce a durat de la sfârşitul anilor '40 până aproximativ în 1990. Fiecare din părţi nu numai că a cheltuit sume uriaşe în fiecare an pentru dezvoltarea armamentului şi menţinerea unui număr imens de personal militar, dar a construit şi sisteme de alianţe extinse cu alte ţări, antrenând adesea forţele armate ale statelor aliate. Sovieticii şi-au concentrat atenţia asupra Europei de Est dar a asigurat arme şi pregătire şi pentru state din Orientul Mijlociu, Asia şi Africa. Statele Unite au construit un sistem de alianţe, incluzând Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), care cuprindea o mare parte a lumii.
388
Traficul cu arme
Cea mai consistentă parte a comerţului mondial cu armament - traficul de arme - înseamnă dotare de luptă vândută de naţiunile industrializate ţărilor din Lumea a Treia. Statele Unite şi Uniunea Sovietică erau principalii exportatori de arme. în anii care au precedat Războiul din Golf din 1891, URSS şi unele dintre ţările occidentale au asigurat sau au vândut arme şi alte bunuri militare către Irak, care se afla în pericol de a pierde războiul cu Iranul. Unele din aceste anne, în special cele furnizate de către Uniunea Sovietică, s-au dovedit a fi uzate sau depăşite în confruntarea cu tehnologia de ultimă oră a armelor occidentale, aşa cum a rezultat din războiul din Golf, în care Irakul a fost înfrânt categoric de către forţele Naţiunilor Unite, sponsorizate în principal de Statele Unite. Dar tehnologia avansată este de vânzare oricui îşi doreşte şi-şi poate permite să cumpere.
înarmarea mondială a urmat o curbă ascendentă din anii '50 până la sfârşitul anilor '80. în 1977 achiziţiile de arme au costat peste un miliard $ USA pe zi, adică o rată a cheltuielilor de 50 milioane $ USA pe oră. în a doua parte a anilor '80, această rată aproape că s-a dublat, măsurată în termeni reali (eliminând factorul inflaţie). Cheltuielile militare globale au fost estimate în 1993 la aproximativ 5% din veniturile totale mondiale. Aceasta înseamnă mai mult decât producţia economică a întregului continent african sau a celui asiatic, dacă nu mai menţionăm Japonia. Speranţa încetării Războiului Rece, s-ar putea anticipa o reducere a cheltuielilor militare ale lumii dezvoltate. Investiţiile legate de dotarea armată au scăzut drastic în Rusia şi în celelalte state care alcătuiau

Uniunea Sovietică. Statele Unite, Marea Britanie şi alte ţări occidentale îşi vor diminua de asemenea, cheltuielile de apărare pe parcursul următorilor ani. Totuşi, aceasta va provoca presiuni sporite în exportul armelor pentru a compensa pierderea pieţelor interne. Nu este sigur că sfârşitul războiului rece va determina ceea ce ţările din Lumea a Treia consideră drept necesităţi impuse de securitate, atât interne cât şi externe. Aşa cum vom vedea în secţiunile următoare, nu este limpede măsura în care putem spera la o pace globală parţială.

Războiul şi securitatea globală

Este pe cale să devină Pământul un loc mai sigur ca urmare a evoluţiilor politice recente? Desigur, perspectiva unui holocaust nuclear total a scăzut cu mult. Dar posibilitatea izbucnirii unui război nuclear nu a dispărut în totalitate. în 1992 existau încă cel puţin 50.000 de arme nucleare (Barnaby, 1992), iar în 1994 aproape 24.000 erau încă desfăşurate (vezi fig. 13.2), Majoritatea armelor aparţin Statelor Unite, Rusiei şi altor state din fosta Uniune Sovietică. Marea Britanie, Franţa şi China posedă, de asemeni, arsenale semnificative; Israelul a fost un stat deţinător de arme nucleare o perioadă lungă de timp; India şi Pakistan au şi ele în prezent posibilitatea de a construi asemenea arme şi alte ţări deţin mijloacele de a le urma.

Una dintre problemele majore este stoparea proliferării armelor nucleare - răspândirea armelor nucleare în state care nu au fost până în prezent deţinătoare de asemenea arme (Levanthal şi Tanzer, 1991). Este greu de susţinut că securitatea globală va fi întărită dacă 30, 40 sau mai multe state vor poseda arme nucleare. Şi totuşi, puterile occidentale, care-şi justifică arsenalele nucleare susţinând că acestea împiedică agresiunile, nu pot fi surprinse dacă şi alte ţări încearcă să le obţină pentru acelaşi motiv. Iar dacă un stat intră în posesia lor, rivalul acestuia va proceda la fel. Este posibil astfel, ca proliferarea să se accentueze.

Pericolul imediat care rezulta din fărâmiţarea Uniunii Sovietice pare să fi fost evitat. Armele nucleare desfăşurate pe teritoriul a ceea ce sunt acum 12 republici independente, vor fi concentrate pe teritoriul rus, unde se poate asigura o mai promptă securitate şi control. Totuşi, datorită cheltuielilor de menţinere a armelor şi materialelor în condiţii corespunzătoare, există îndoieli cu privire la menţinerea siguranţei lor. In plus, oamenii de ştiinţă din fosta Uniune Sovietică ar putea fi recrutaţi de alte ţări pentru cunoştinţele pe care le deţin.

Miezul problemei proliferării este locul pe care cele două materiale necesare pentru producerea armelor nucleare, uraniul îmbogăţit şi plutoniul, îl ocupă în producerea paşnică a energiei nucleare. Având în vedere procedeele tehnologice, posesia oricăruia dintre aceste două materiale face posibilă producerea de arme nucleare. In mod special, Japonia şi Germania posedă rezerve de plutoniu la fel de mari ca şi cele din arsenalele nucleare ale Statelor Unite şi pot produce oricând armament nuclear dacă iau o decizie în acest sens. Reciclarea deşeurilor de la centralele electrice nucleare creează de asemenea o ameninţare a proliferării lor pe scară largă. Conform planurilor existente, spre sfârşitul secolului, două mii de metri cubi de plutoniu vor fi fost recuperate din

deşeuri în centralele de reciclare din Europa şi Japonia. Pentru a produce o bombă nucleară sunt necesare mai puţin de 7 kg. întrucât plutoniul are o valabilitate de mii de ani, problema garantării siguranţei sale şi a folosirii sale paşnice se dovedeşte a fi extrem de complicată.
Figura 13.2. - Numărul de focoase nucleare desfăşurate, 1950-1994
000 s
20 15 10 5
_EL
1950 1960 1970 1980 1990 1994 Sursa: Comisia asupra guvernării globale, Our Global Neighbourhood (Oxford University Press, 1995), p. 13.

Alinele nucleare nu reprezintă singurul annament distinctiv care poate fi inventat de oameni. Armele chimice, de exemplu, necesită cheltuieli reduse de producţie. Irakul a folosit arme chimice în timpul războiului său cu Iranul în anii' 80 şi a ameninţat cu folosirea lor în războiul din Golf în 1991. Majoritatea armelor chimice au ca efect bombardarea trupelor inamice sau a civililor, cu gaze otrăvitoare, care produc moartea instantaneu. Unul dintre aceste gaze otrăvitoare produse a fost folosit în atacul asupra călătorilor metroului din Tokio în 1995, în timpul căruia mai multe persoane şi-au pierdut viaţa şi multe altele au fost spitalizate. Totuşi, prezentul reprezintă o perioadă de schimbări esenţiale în ordinea politică mondială şi există condiţii pentru construirea unei lumi mai puţin periculoase. Riscurile sunt uşor de observat: posibilitatea proliferării nucleare şi a altor arme de distrugere în masă trebuie coroborată cu influenţa noilor forme de naţionalism, antagonisme etnice şi religioase şi inegalităţi între naţiunile bogate şi cele sărace, toate acestea fiind surse de conflicte potenţiale. Pe de altă parte, unii dintre principalii factori care au promovat războaiele în trecut, în special tendinţa de a-şi extinde teritoriul prin cuceriri, au devenit mai puţin relevanţi astăzi. Societăţile moderne sunt mult mai interdependente pe plan global şi în marea lor majoritatea graniţele au fost fixate şi acceptate de comunitatea generală a statelor. Războiul din zilele noastre şi, în mod special, războiul nuclear, au devenit atât de distructive încât nu pot fi folosite pentm atingerea unor obiective politice sau economice realiste.
Una dintre evoluţiile promiţătoare din ultimii ani a fost extinderea recunoaşterii faptului că vechiul adagiu „Dacă vrei pace, pregăteşte-te pentru război", nu se aplică în era nucleară. Chiar dacă confruntările nucleare sunt evitate, războaie în care se foloseşte armament convenţional mai pot avea loc, iar ele se pot dovedi deosebit de distrugătoare; dar există motive întemeiate de speranţă.
Michael McGwire, un binecunoscut analist pe probleme de apărare, susţine că în următorii 20-30 de ani există posibilităţi realiste de a crea o lume liberă de arme nucleare (McGwire, 1995). O lume fără arme nucleare (NWW) ar fi aceea în care puterile nucleare ar ajunge la un acord asupra distrugerii armamentului nuclear pentru o perioadă convenită. El susţine că o NWW este singurul mod de a stopa proliferarea

şi de a ţine armele nucleare departe de statele agresive şi grupările teroriste. Aceasta este o opţiune realistă, deoarece mulţi lideri militari şi politici au ajuns să înţeleagă că armele nucleare sunt complet nefolositoare în scopuri strategice. Singurul motiv pentru menţinerea lor ar fi acela că şi alţii le posedă sau le pot avea. Riscul declanşării unui război rămâne prezent, în oricare din aceste probabilităţi; NWW rămâne singurul mod de a evita posibilitatea unor confruntări nucleare catastrofale, care ar putea duce la distrugerea unor mari părţi ale lumii şi poate chiar a omenirii în întregul ei.

REZUMAT

O Un stat există aeoio unde există un aparat politic care conduce un teritoriu dat, are o autoritate susţinută de un sistem legal şi de capacitatea de a folosi forţa pentru a-şi pune in aplicare politica.

© Statele moderne sunt state-naţiuni, care au de obicei o formă de sistem pe bază de congres sau de parlament. Noţiunea de suveranitate (autoritatea unui guvern asupra ordinii unui teritoriu clar definit), sugerează atât legitimitatea recunoscută a statului-naţiune cât şi recunoaşterea graniţelor statului respectiv de către celelalte. Fiecare comunitate capătă un caracter distinct datorită asocierii sale cu naţionalismul.

© Democraţia este un sistem politic al guvernării de către popor. în democraţiile principative (sau democraţii directe), deciziile sunt luate de cei pe care acestea îi privesc. O democraţie liberală este o democraţie reprezentativă multipartită (cum este cazul în Marea Britanie), în care cetăţenii pot vota cu unul dintre cei puţin două partide. în timp ce democraţia s-a extins pe arii largi, unele tulburări mai persistă încă. în ţări ca Marea Britanie, guvernul este incapabil să satisfacă multe dintre nevoile cetăţenilor. Nemulţumirea faţă de guvern ia amploare, în timp ce participarea politică scade.

O Partidul politic este o organizaţie creeată în scopul obţinerii controlului legitim asupra guvernării, în urma unui proces electoral. în majoritatea statelor occidentale, cele mai mari partide sunt cele asociate cu interese politice generale: socialism, comunism, liberalism sau conservatorism. De obicei, există o legătură între structura votului şi diferenţele de clasă. în multe ţări europene occidentale s-a manifestat în ultima vreme un declin al fidelităţii faţă de partidele tradiţionale şi o nemulţumire crescândă faţă de sistemul partinic în general.

© Politica britanică din ultimii ani a cunoscut impactul puternic al thatcherismului - un set de doctrine care a supravieţuit retragerii de la putere a d-nei Thatcher însăşi. Thatcherismul implică convingerea în necesitatea scăderii rolului de sprijin al statului şi instaurarea sistemului de piaţă liberă.

© Thatcherismul a schimbat înfăţişarea Partidului Conservator. Partidul Laburist a suferit modificări majore în ultimii 20 de ani. în mod special, sub conducerea lui Tony Blair, „New Labour" s-a îndepărtat de noţiunile socialiste învechite, printre care naţionalizarea şi planificarea întreprinderilor economice.

© Constituirea Uniunii Europene a avut un impact important asupra tuturor statelor membre. Deşi nu este cert care va fi viitorul UE, probabil că aceasta nu va deveni totuşi un „super stat-naţiune", ci îşi va păstra caracterul distinctiv.
© Harta politică a Europei a fost modificată ca urmare a diminuării comunismului în 1989 şi după aceea. Rusia şi societăţile din Estul Europei au devenit democraţii parlamentare cu economii de piaţă, deşi procesul de tranziţie este problematic şi dificil.

© Războiul a jucat dintotdeauna un rol important în politică. Natura războaielor s-a schimbat radical de-a lungul timpului. O dată cu dezvoltarea societăţii moderne, a avut loc un proces de industrializare a războiului - aplicarea de metode industriale în desfăşurarea războaielor. în epoca nucleară există speranţa că focarele majore de război se vor stinge, deoarece consecinţele posibile ale acestora ar fi distrugătoare.
LECTURI SUPLIMENTARE
Christopher Dandeker, Surveil¬lance, Power and Modernity (Cam¬bridge, Polity Press, 1980). Un studiu asupra evoluţiei sistemelor de putere în societăţile modeme, carc pune un ac¬cent puternic pe rolul forţelor armate. Stephen George, An Awkward Part¬ner: Britain in the European Comunity (Oxford, Oxford University Press, 1990). Un studiu folositor al relaţiilor adesea încordate dintre Marea Britanie şi restul Comunităţii Europene. David Held, Models of Democracy, Second Edition, (Cambridge, Polity Press, 1996). O perspectivă clasică şi deosebit de influentă asupra diferitelor forme ale democraţiei. John Kingdom, Government and Politics in Britain (Cambridge, Polity Press, 199 î). Un text cuprinzător şi critic asupra politicii britanice. James N. Rosenau. Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity (London, Harvester, 1990). O încercare de reformulare a modului în care ar trebui înţeleasă politica globală.
John Scott, Whe Rules Britain'} (Cambridge: Polity Press, 1991). Cea mai bună carte despre elite şi săraci în societatea britanică. D.W. Urwin şi W.E. Patterson, Poli¬tics in Western Europe Today: Per¬spectives, Policies and Problems since 1980 (London, Longman, 1990). O sursă bibliografică generală care oferă o introducere în viaţa politică din diferitele ţări ale Europei occidentale.
TERMENI IMPORTANŢI
| • legitimitate
I • suveranitate
| • cetăţean
| • naţionalism
| * democraţie participativă
I • monarhie constitutională
| • democraţie liberală
| • partid politic
I * îhatcherism
|
ţ • comportament de votare

• interese
« New Labour ® Uniunea Europeană
• putere armată
• război limitat o război total
•recrutare universală
• Război Rece
• trafic cu arme
«proliferare nucleară
393

14. MASS MEDIA ŞI CULTURA POPULARĂ
CONCEPTE DE BAZĂ
MASS MEDIA DE ODINIOARĂ: ZIARELE
Editarea ziarelor
IMPACTUL TELEVIZIUNII
Televiziunea publică • Efectele televiziunii asupra comportamentului uman • Sociologii studiază ştirile TV • Televiziunea şi genul
TEORII DESPRE MEDIILE DE INFORMARE
Teoriile timpurii • Jiirgen Habermas: sfera publică • Baudrillard: lumea hiperrealităţii • John Thompson: mediile de informare şi societatea modernă
GLOBALIZAREA MEDIILOR DE INFORMARE
Ştirile • Cinematograful, televiziunea, publicitatea şi comunicarea electronică
• Imperialismul mediatic
• întreprinzătorii din domeniul mediilor de informare
PROBLEMA REGLEMENTĂRII MEDIILOR DE INFORMARE
MULTIMEDIA
INTERNET-ul
CONCLUZIE
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANTI
395
CONCEPTE DE BAZĂ
o cultură populară • mass media • comunicaţie » ideologie
„Odinioară nu existau jucării, şi toată lumea părea să se plictisească. Apoi a existat televizorul, dar lucrurile nu păreau să se schimbe. Oamenii doreau să deţină control. Aşa încât au inventat jocurile video." Aşa decurge istoria umanităţii, descrisă de către Victor, fiul în vârstă de opt ani al Marshei Kinder, autoarea lucrării Playing with Power (1991), un studiu al influenţei televiziunii şi a jocurilor video asupra copiilor de vârstă mică. Victor este campionul familiei la Nintendo, şi un telespectator fidel.
Victor nu este singura persoană cu astfel de gusturi. Jocurile video, îndeosebi Nintendo, reprezintă o distracţie de masă, a cărei anvergură şi atracţie depăşeşte tot ceea ce a existat înaintea erei noastre globale, cu ele jucându-se copiii şi adolescenţi din aproape toată lumea. Deşi astfel de jocuri sunt scumpe, ele se vând în cantităţi mari, chiar şi în unele

dintre ţările sărace ale lumii; în ţările bogate au fost vândute milioane de bucăţi.
O Un aspect-cheie al jocurilor Nintendo, şi altor sisteme concurente care îşi fac apariţia rapid, îl reprezintă claritatea graficii şi a sunetului. Jocurile devin atât de „reale" încât se naşte întrebarea directă, în ce măsură băieţii precum Victor percep lumea Nintendo ca fiind la fel de reală ca şi lumea exterioară. Poate că acestei întrebări trebuie să-i răspundă fiecare. Căci cei mai mulţi dintre noi au devenit consumatori obişnuiţi ai culturii populare. Termenul de CULTURĂ POPULARĂ se referă la divertismentul urmărit, citit sau la care se participă cu sutele de mii sau cu milioanele. Povestirile palpitante ale unor seriale precum East Enders, de exemplu, atrag în mod frecvent milioane de oameni în fiecare săptămână - iar pe unii, în fiecare zi.
O In acest capitol, vom studia impactul unor astfel de forme de cultură populară, la care ne referim deseori cu numele de mass media. MASS MEDIA include jocuri video şi televiziune, dar totodată şi ziare, filme, reviste, reclame, casete video şi compact-discuri. La fel ca şi termenul de „popular" din „cultură populară", ele se numesc „mass" media pentru că ajung la auditoriul format din mase - auditoriu alcătuit din foarte mulţi oameni. Câteodată sunt denumite comunicaţii de masă.
Mass media sunt deseori asociate doar cu divertismentul - cum este Nintendo - şi sunt considerate ca fiind mai degrabă limitate de către majoritatea oamenilor. O atare opinie este însă parţială: comunicaţiile de masă sunt implicate, de asemeni, în multe alte aspecte ale activităţilor noastre sociale. Mediile de informare precum televiziunea şi ziarele exercită o amplă influenţă asupra experienţelor noastre şi asupra opiniei publice. Acest lucru se întâmplă nu din pricina faptului că ele ne afectează atitudinile în maniere specifice, ci pentru că ele sunt mijloacele de acces la cunoaştere, de care depind multe activităţi sociale. Votarea la alegerile naţionale, de exemplu, ar fi imposibilă dacă informaţiile despre evenimentele politice curente, candidaţi şi partide n-ar fi disponibile la modul general. Chiar şi cei care sunt într-o mare măsură neinteresaţi

de politică şi cunosc într-o foarte mică măsură personalităţile implicate sunt oarecum informaţi asupra evenimentele naţionale şi internaţionale. Doar un sihastru ar putea fi complet detaşat de „ştirile despre evenimente care ne afectează pe toţi - şi am putea bănui că un sihastru al secolului XX posedă un aparat de video!"
începem studiul mass media prin analizarea uneia dintre primele forme de apariţie, ziarele. Apoi vom studia impactul televiziunii. Vom analiza câteva teorii fundamentale despre media şi vom discuta despre apariţia unor întreprinzători în domeniul mediatic, precum Rupert Murdoch. în sfârşit, vom avea în vedere noile media electronice: Internet-ul şi magistrala informaţională.
MASS MEDIA DE ODINIOARĂ: ZIARELE
In forma lor modernă, ziarele derivă din pamflete şi foi cu informaţii tipărite şi puse în circulaţie în anul 1700. Ziarele au devenit „cotidiane", cu mii sau milioane de cititori, la sfârşitul secolului al XIX-lea. Ziarul a reprezentat un eveniment de importanţă fundamentală în istoria mediilor

de informare modeme, datorită faptului că el cuprindea multe tipuri diferite de informaţie într-un format limitat şi uşor reproductibil. Ziarele conţineau într-o singură formă de ambalare informaţii despre afacerile curente, divertisment şi publicitate. Ştirile şi publicitatea s-au dezvoltat împreună, iar faptul divers printre ştiri, publicitatea şi divertismentul sunt în mişcare şi dificil de definit.. De exemplu, anunţul că un vapor pleacă sau soseşte poate constitui într-un context ştire, în altul publicitate, iar în altul, dacă are în vedere anumiţi pasageri şi face parte din rubrica de bârfe, devine divertisment.

Presa zilnică, ieftină, a fost înfiinţată în Statele Unite. Cotidianul de un cent a fost lansat iniţial la New York, apoi copiat de alte mari oraşe de pe coasta de est. La începutul secolului XX existau ziare municipale sau regionale care aveau răspândire în majoritatea statelor americane. (Spre deosebire de ţările mai mici din Europa, ziarele naţionale nu s-au dezvoltat.) în perioada imigrării în masă, în Statele Unite au fost publicate multe ziare în limbi străine. De exemplu, în 1892 au fost publicate 97 de cotidiane în limba germană în oraşele din Midwest şi din partea de nord-est a ţării. Inventarea hârtiei ieftine de ziar a reprezentat cheia răspândirii în masă a ziarelor începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea.

Cele mai importante exemple de prestigiu jurnalistic la începutul secolului l-au reprezentat New York Times şi The Times - Londra. Majoritatea ziarelor influente din alte ţări le-au luat ca model. Ziarele apreciate pe piaţa jurnalistică au devenit o forţă politică majoră şi au rămas ca atare până astăzi.

Timp de o jumătate de secol sau mai mult, ziarele au reprezentat principala modalitate de a transmite rapid şi complet, către un public de masă, informaţia. Influenţa lor s-a diminuat o dată cu apariţia radioului, a cinematografului şi - mult mai important - a televiziunii. în 1960, mai mult de un ziar pe familie se vindea în Marea Britanie - o medie de 112 ziare pentru fiecare 100 de familii - dar raportul a scăzut constant începând cu această dată. Azi, mai puţin de 90 de ziare sunt vândute pentru fiecare 100 de familii. Au scăzut îndeosebi vânzările către adulţii şi tineri.

Editarea ziarelor

De multă vreme, ziarele au fost asociate cu imaginea magnatului puternic, conducător al unui imperiu editorial. Imaginea nu este însă inexactă. în multe ţări, proprietatea asupra ziarelor este concentrată asupra câtorva mari corporaţii deseori deţinute şi dominate de către anumiţi indivizi sau familii. Multe dintre aceste firme posedă în prezent, proprietăţi extinse în domeniul televiziunii şi al industriei de divertisment, în Marea Britanie, companii uriaşe conduse de către baroni ai presei, lorzii Northcliffe, Beaverbrook şi Kemsley, s-au dezvoltat pe baza succesului ziarelor lor cu circulaţie de masă în anii '20 şi '30. Franţa a fost martora dezvoltării imperiului informaţiei Hersant; organizaţiile germane Springer şi Griiner sunt, de asemeni, vaste. în Statele Unite, numărul oraşelor în care există firme de ziare concurente a scăzut continuu, de la peste 500 la începutul secolului la doar peste 30 în 1984.

Doar 3% din oraşele americane au ziare concurente - editarea de ziare locale a devenit o întreprindere de monopol.
Cu excepţia Statelor Unite, toate ţările occidentale se mândresc cu mai multe ziare naţionale. Există posibilitatea de a alege dintre câteva ziare disponibile la scară naţională, care deseori reprezintă puncte de vedere politice diferite. Cu toate că în Statele Unite unele ziare sunt locale, nu sunt nicidecum doar proprietăţi pe plan local: mai mult de 70% sunt controlate de lanţuri editoriale. în unele dintre acestea, aşa după cum este cazul multor ziare de mare tiraj din Europa, proprietarii stabilesc politica editorială pe care editorii şi ziariştii trebuie să le respecte. în lanţul de publicaţii Hearst, zilnic, le sunt trimise editorilor a opt mari ziare mai multe editoriale, dintre care unele trebuie folosite, iar altele eposibil să fie folosite. Editorii nu-şi scriu întotdeauna propriile editoriale.
Faptul că proprietatea asupra ziarelor este concentrată, a neliniştit majoritatea guvernelor occidentale. în multe ţări, guvernele au întreprins acţiuni pentru a preveni preluarea ziarelor de către mari lanţuri, cu toate că de multe ori acestea au eşuat. Uneori, statele au încercat să aplice în presă echilibrul politic: de exemplu, în Norvegia, în anii '70 a fost organizată o schemă de egalizare a investiţiilor între ziare care reprezintă diferite părţi ale spectrului politic, iar majoritatea comunităţilor locale din această ţară au acum două sau mai multe ziare complete care oferă diferite puncte de vedere asupra ştirilor naţionale şi internaţionale.
E posibil ca, dezvoltarea tehnologiilor bazate pe computer să ducă la o creştere a numărului de ziare, datorită faptului că, recent, s-a ieftinit tipărirea şi producerea lor. Pe de altă parte, comunicarea electronică ar putea eroda şi mai mult circulaţia ziarelor. De exemplu, sistemele teletext oferă informaţii actualizate constant, pe parcursul zilei şi disponibile pe ecranul TV.
în Marea Britanie, în ultimii ani au fost introduse mai multe ziare naţionale noi. însă, doar unul sau două au avut succes.
Noi ziare naţionale
Printre alte ziare lansate în Marea Britanie în anii '80 au fost Independent, Today, News on Sunday şi Sunday Sport sunt de natură ultimele două instinctive - şi demobilizatoare pentru cei care ar dori să ridice standardele presei britanice. News on Sunday a fost lansat în 1987. Era un ziar independent din punct de vedere

politic, deţinut de către un trust, nu de către un întreprinzător. Scopul său era de a avea o „natură deschis democratică." Preocuparea sa consta în promovarea justiţiei sociale şi se opunea tuturor formelor de discriminare pe motive de sex, rasă şi a tuturor celorlalte criterii care neagă capacităţile şi potenţialul individului."
Sunday Sport, deţinut de către David Sullivan, reprezenta o formă diferită de întreprindere. Politica sa editorială consta în „sâni, dosuri, şi faceţi-vă singuri ţigări". Ziarul viza segmentul de bărbaţi între 16 şi 35 de ani. Personalul lui News on Sunday considera ziarul ca fiind „jurnalism de doi bani," şi la un moment dat s-a propus o campanie de publicitate cu

sloganul pentru propriul lor ziar: „Fără ţâţe, dar cu foarte multe petreceri*". Campania a fost însă, abandonată ca fiind lipsită de gust. Prima ediţie a lui News on Sunday avea pe prima pagină un articol despre sărăcie în America Latina. în aceeaşi zi, Sunday Sport avea ca articol principal „Orgie sexuală într-o locuinţă regală" - o relatare despre un film pornografic care se regiza în impozanta locuinţă a lordului Hertford. News on Sunday a dat faliment după ce apăruse doar vreme de câteva luni, în timp ce Sunday Sport continuă să fie publicat, având un tiraj de 500.000 de exemplare (Trowler, 1994).
Ziarele, în ansamblu, joacă în cadrul societăţii un rol mai mic în comparaţie cu ceea ce se întâmpla altădată. Ele sunt concurate de răspândirea altor medii de informare, în special televiziunea.

Hei, Lola. Ai văzut chestia asta în ziar?
The Far Side © 1993 Farworks, Inc./Dist by Universal Press Syndicate. Reprinted with permission. All rights reserved.

IMPACTUL TELEVIZIUNII
Influenţa din ce în ce mai mare a televiziunii reprezintă probabil cel mai im¬portant eveniment din cadrul mediilor de informare din ultimii 30 de ani. Dacă vor continua actualele tendinţe în ceea ce priveşte televiziunea, la vârsta de 18 ani copilul născut azi va fi petrecut în medie mai mult timp urmărind programele de televizor decât pentru orice altă activitate, cu excepţia somnului. Practic, azi în orice familie există un televizor, în Marea Britanie, televizorul funcţionează în mediu între 5-6 ore pe zi. Acelaşi lucru este într-o foarte mare măsură adevărat în Statele Unite şi în alte ţări vest-europene (Goodhardt et al., 1987). Numărul de ore pe care îl petrec indivizii urmărind programele de televiziune este mai redus decât acesta, desigur, pentru că programele sunt urmărite de către diferiţi membri ai familiei la ore diferite, dar în Marea Britanie un adult petrece în medie aproximativ trei ore (vezi tabelul 14.1)
Tabel 14.1. Petrecerea timpului liber pe categorii de vârstă, în Marea Britanie (ore pe săptămână)

	16-24	25-34	35-44	45-59	60 şi peste	Toţi cei peste 16 ani
Televiziune sau radio	14	15	13	17	26	. 19
Vizitarea prietenilor (poate include mesele)	7	5	4	4	4	5
Citit	1	1	2	3	6	3
Vorbit, socializare şi telefoane ale prietenilor	3	3	3	4	4	3
Masa luată în oraş	6	4	4	4	2	3
Hobby-uri, jocuri şi computer	2	2	1	3	3	2
Plimbări şi alte recreeri	2	2	1	2	3	2
A nu face nimic (poate include boală)	1	1	1	2	2	¿.
Participarea la sporturi	3	1	1	1	1	1
întraniri religioase, politice şi de alte tipuri	-	1	1	-	1	1
Concerte, teatru, cinema şi asistarea	1	1	1		-	-

la activităţi sportive						
Altele	1	-	-	-	-	-
Total timp liber	40	37	33	40	52	42

Sursa: ESRC Rosearch Centre on Micro-social Change (Centrul de Cercetare a Schimbării Micro- soeiaie) după Omnibus Stirvey. După Social Trends, 1996, p. 217.

în ultimii ani, aparatura video a cunoscut o largă răspândire, pentru înregistrarea unor programe spre a fi vizionate ulterior şi spre a se urmări acasă filme de pe casete video. La fel se întâmplă cu jocurile video de toate felurile. In cartea sa

Video Kids (1991), Eugene Provenzo analizează impactul jocurilor Nintendo. La ora actuală există vreo 19 milioane de jocuri Nintendo în Statele Unite şi mult mai multe în alte ţări. Aproape toate sunt deţinute şi manipulate de copii. Pe baza jocurilor şi a personajelor lor, s-au dezvoltat tradiţii şi coduri sociale. Dintre cele 30 de jucării care se vând cel mai bine în Statele Unite în 1990, 25 erau fie jocuri video, fie echipament video. Jocurile sunt adesea legate în mod direct de personajele sau povestirile din filme şi din programele TV; în schimb, programarea televiziunii s-a bazat pe jocurile Nintendo. Provenzo concluzionează că jocurile video au devenit o parte-cheie a culturii şi experienţei copilăriei în prezent.

Televiziunea publică

La fel ca şi ziarele de mare tiraj, televiziunea reprezintă astăzi o afacere uriaşă, iar în majoritatea ţărilor, statul s-a implicat direct în administrarea sa. în Marea Britanie, British Broadcasting Corporation, care a avut iniţiativa primelor programe de televiziune produse vreodată, este o organizaţie publică. Aceasta este stipendiată prin taxele de abonament plătite de fiecare familie care deţine un astfel de aparat. Vreme de câţiva ani, BBC-ul a fost singura organizaţie căreia i s-a permis să difuzeze programe de radio sau de televiziune în Marea Britanie, dar astăzi, pe lângă cele două canale de televiziune ale BBC, BBC 1 şi 2, mai există două canale terestre de televiziune comercială (ITV şi Channcl 4). Frecvenţa şi durata publicităţii este controlată prin lege, cu un maxim de şase minute pe oră. Aceste reglementări li se aplică, de asemenea, canalelor prin satelit, care au devenii disponibile la scară largă în anii 1980.

în Statele Unite, cele trei organizaţii TV de frunte sunt cu toatele reţele comerciale- The American Broadcasting Company (ABC), Columbia Broadcasting System (CBS) şi The National Broadcasting Company (NBC). Reţelele sunt limitate prin lege pentm a deţine nu mai mult de cinci posturi autorizate, care în cazul acestor trei organizaţii se află situate în cele mai mari oraşe. Prin urmare, „cei trei mari" ajung în peste un sfert din totalul familiilor prin intermediul posturilor proprii. De asemenea, la fiecare reţea sunt ataşate aproximativ 200 de posturi afiliate, care cuprind .90% din cele aproximativ 700 de posturi TV dinţară. Reţelele depind, în ceea ce priveşte venitul lor, de vânzarea timpului de publicitate. The National Association of Broadcasters, un organism privat, trasează directive referitoare la procentul din timpul de

vizionare care poate fi dedicat publicităţii: 9,5 minute pe oră în perioada de maximă audienţă şi 16 minute în celelalte perioade. Companiile TV folosesc în mod obişnuit statistici (procentaje) referitoare la numărul celor care urmăresc anumite programe pentru a calcula taxele de publicitate. Procentele, de asemenea, influenţează hotărârea de a continua sau nu, difuzarea unui serial.
Puterea marilor reţele s-a diminuat o dată cu apariţia televiziunii prin satelit şi a celei prin cablu. Telespectatorul din multe ţări europene, inclusiv Marea Britanie, şi din marile oraşe americane poate selecta dintr-o mulţime de canale şi programe. în atare împrejurări, îndeosebi dacă se adaugă influenţa filmelor pe casetă video, oameni

îşi fac din ce în ce mai mult propria „programare". Ei alcătuiesc orare de vizionare cu un caracter personalizat, în loc să depindă de programul reţelei oferit în avans.
Satelitul şi cablul modifică natura televiziunii peste tot în lume. Din momentul în care ele au început să pătrundă pe domeniile canalelor de televiziune normale, guvernelor le este dificil să controleze conţinutul programelor TV, aşa cum au făcut în trecut. în acest fel televiziunea şi mediile electronice par a fi jucat un rol de bază în circumstanţele care au produs revoluţii din 1989 în Europa de Est (vezi capitolul 18, „Revoluţiile şi mişcările sociale").
Viitorul BBC-ului
Poziţia BBC-ului - asemenea celei a transmiţătorilor publici din majoritatea celorlalte ţări - se află sub presiune şi a făcut obiectul multor controverse. Viitorul BBC a devenit problematic din cauza proliferării noilor forme de tehnologie a mediilor de informare. Se introduc în mod constant noi canale; o dată cu dezvoltarea tehnologiei digitale (vezi mai jos, pe parcursul capitolului), practic, vor fi disponibile sute de canale de cablu şi de satelit. în 1995, partea de audienţă a BBC-ului era puţin peste 40%. El este urmărit de doar 33% din cei care au televiziune prin cablu sau prin satelit.
Unii au sugerat că BBC-ul ar trebui privatizat. Cu alte cuvinte, ar trebui să-şi facă un venit din publicitate, aşa după cum procedează alte canale, iar taxa de abonament ar putea dispare. Până acum, nu s-a dat curs acestei idei. Un raport oficial dat publicităţii în 1994 despre viitorul BBC-ului a recomandat perceperea în continuare a taxei de abonament şi a reafirmat că trebuie să rămână domeniu public.
Cu toate acestea, sistemul de taxe, de abonament, nu poate rezista dacă audienţa BBC-ului va coborî cu mult mai mult - lucru de care unii sunt convinşi că se va întâmpla. Un observator a comentat recent: „Poate că în viitor, privind din perspectivă, televiziunea în serviciul public va părea o ciudăţenie a tehnologiei: timp de aproape jumătate de veac, a fost posibil ca un singur mediu de informare să comunice acelaşi material celei mai mari părţi a populaţiei ţării" (Economist, 23 dec., 1995, p. 29).
Efectele televiziunii asupra comportamentului uman
Au fost efectuate foarte multe cercetări în încercarea de evaluare a efectelor programelor de televiziune. Majoritatea acestor studii s-au

preocupat de copii - lucru de înţeles, având în vedere volumul mare de timp pe care ei îl petrec în faţa televizorului şi posibilele sale implicaţii în ceea ce priveşte socializarea. Trei dintre cele mai studiate aspecte sunt impactul televiziunii asupra aplecării către infracţiune şi violenţă, natura ştirilor TV şi rolul televiziunii în viaţa socială şi culturală.
402
Televiziunea şi violenţa
Incidenţa violenţei în programele de televiziune a fost şi este îndelung studiată. Cele mai extensive studii au fost efectuate de către Gerbner şi colaboratorii săi, care au analizat mostre de perioadă de maximă audienţă şi de perioadă în timpul zilei, la sfârşit de săptămână pentru toate marile reţele americane, anual după 1967. Numărul şi frecvenţa actelor şi episoadelor violente au fost înregistrate pentm o gamă de diferite tipuri de program. In cadrul studiului, violenţa este definită drept ameninţarea cu sau folosirea forţei fizice, direcţionată împotriva propriei persoane sau a altora, în care este implicată vătămarea fizică sau moartea. Filmele de tip dramă difuzate la televiziune s-au dovedit a fi extrem de violente: în medie 80% din astfel de programe conţineau violenţă, cu o rată de 7,5 episoade violente pe oră. Programele pentru copii au arătat niveluri şi mai mari de violenţă, cu toate că uciderea era înfăţişată mai rar. Benzile desenate conţineau cel mai mare număr de acte şi episoade violente din orice alt tip de program de televiziune (Gerbner et al., 1979, 1980; Gunter, 1985).
In ce modalităţi este publicul influenţat de înfăţişarea violenţei? F.S. Anderson a adunat descoperirile a 67 de studii efectuate pe parcursul a peste 20 de ani, din 1956 până în 1976, care investigau influenţa violenţei TV asupra tendinţelor către agresiune în rândul copiilor. Aproximativ trei sferturi din stadii pretindeau că au descoperit o astfel de asociere. în 20% din cazuri nu au existat rezultate clare, în vreme ce în 3% dintre cercetări investigatorii au tras concluzia că urmărirea programelor de televiziune diminuează practic, agresivitatea (Anderson, 1977; Liebert et al., 1982).

Imagine violentă la TV: Judge Dredd
403
Studiile cercetate de Anderson, însă, diferă amplu din punctul de vedere al metodelor folosite, al gradului de asociere presupus descoperit şi a definiţiei date „comportamentului agresiv". în filmele poliţiste care înfăţişează violenţa (şi în multe desene. animate pentru copii) există teme profunde de justiţie şi răsplată. Un procent cu mult mai mare de ticăloşi sunt aduşi în faţa justiţiei în filmele poliţiste decât se întâmplă în investigaţiile poliţiei din viaţa reală, iar în desenele animate personajele ameninţătoare şi funeste au de obicei tendinţa de a „primi ceea ce merită". Nu înseamnă, în mod automat, că nivelurile înalte de reprezentare a violenţei creează în mod direct scheme imitative printre telespectatori, care sunt probabil mai influenţaţi de temele morale profunde. în general, cercetările referitoare la „efectele" televiziunii asupra telespectatorilor au avut tendinţa de a-i socoti pe aceştia - copii şi

adulţi - ca fiind pasivi şi lipsiţi de discernământ în reacţiile lor faţă de ceea ce văd.
Nu este încă cert, dacă materialul violent dinjocurile video, de la televiziune sau din filmele de cinema le produc în mod direct celor, care le urmăresc tendinţe spre violenţă. în mod asemănător, este îndoielnic dacă implicarea lui Victor în jocurile Nintendo dăunează progreselor sale la şcoală. Efectele jocurilor video au şanse să fie guvernate de alte influenţe asupra performanţei şcolare. Cu alte cuvinte, acolo unde există presiuni puternice care îi deviază pe şcolari de la interesul pentru activitatea lor şcolară, preocuparea faţă de televizor sau alte activităţi de tip video vor avea tendinţa de a întări aceste atitudini. Jocurile video şi televiziunea pot, în acest caz, deveni un refugiu faţă de mediul şcolar neplăcut.
Dar, este de asemeni posibil ca jocurile video să poată acţiona în aşa fel încât să dezvolte aptitudinile care ar putea fi relevante atât pentru educaţia formală cât şi pentru participarea'efectivă la o societate care depinde din ce în ce mai mult de comunicaţiile electronice. După Marsha Kinder, preferinţa fiului său Victor pentru Nintendo s-a transferat în mod fructuos asupra altor sfere. De exemplu, cu cât devenea mai bun la jocurile video, cu atât era mai interesat şi mai îndemânatec în realizarea caricaturilor.
Robert Hodge şi David Tripp subliniază faptul că reacţiile copiilor faţă de televiziune implică interpretarea sau citirea a ceea ce văd ei, nu doar înregistrarea conţinutului programelor (Hodge şi Tripp 1986). Ei sugerează că, cele mai multe cercetări nu au luat în considerare complexitatea proceselor mentale ale copiilor. Urmărirea programelor de TV, chiar şi a programelor obişnuite, nu reprezintă în mod inerent o activitate intelectuală de nivel inferior; copiii „citesc" programele punându-le în relaţie cu alte sisteme de înţeles din vieţile lor cotidiene. De exemplu, chiar şi copiii foarte mici îşi dau seama că violenţa întâlnită în mediile de informare „nu este reală". După Hodge şi Tripp, nu violenţa ca atare din programele de televiziune are efecte asupra comportamentului, ci mai degrabă cadrul general al atitudinilor în carc ambele sunt prezentate şi „citite".

Sociologii studiază ştirile TV
Studiile sociologice referitoare la televiziune au acordat foarte multă atenţie ştirilor. Un procent substanţial al populaţiei arată faptul că aceştia nu citesc ziarele; ştirile TV reprezintă astfel o sursă-cheie de informaţie despre ceea ce se petrece în lume. Unele dintre cele mai cunoscute - şi controversate - cercetări referitoare la ştirile de televiziune au fost cele efectuate de Glasgow Media Group de la Universitatea din Glasgow. Grupul a publicat o serie de lucrări care critică prezentarea ştirilor: Bad News, More Bad News, Really Bad News* şi War and Peace News". Ei au urmat strategii de cercetare similare în fiecare dintre aceste cărţi, cu toate că au modificat punctul central al investigaţiilor lor. Bad News (1976), prima şi cea mai influentă carte a lor, s-a bazat pe o analiză a ştirilor transmise pe toate canalele (Channel 4 nu exista la vremea respectivă), intre ianuarie şi iunie 1975. Obiectivul era accia de a

oferi o analiză sistematică şi sobră a conţinutului ştirilor şi a modalităţilor în care erau prezentate. Bad News se concentra pe înfăţişarea disputelor din industrie. Cărţile ulterioare s-au concentrat mai mult asupra prezentării ştirilor politice şi a războiului din insulele Falklands.
Concluzia cărţii Bad News era aceea că ştirile despre relaţiile din industrie erau în mod tipic prezentate într-o manieră selectivă şi falsificată. Termeni precum „problemă gravă", „radical," şi „grevă fară sens" sugerau opinii antisindicale. Efectele grevelor, care cauzează disconfort pentm public, aveau mai multe şanse de a fi descrise, decât cauzele lor. Materialul filmat folosit, facca deseori ca activităţile protestatarilor să pară iraţionale şi agresive. De exemplu, filmul despre greviştii care îi împiedicau pe oameni să intre într-o fabrică, se concentra asupra oricăror confruntări care ar fi avut loc, chiar dacă erau extrem de rare.

Bad News mai sublinia şi faptul că, cei care elaborează ştirile acţionează în calitate de „portari" în privinţa a ceea ce cuprinde sumarul - cu alte cuvinte, ceea ce află publicul. Grevele în care aveau loc confruntări între muncitori şi direcţiune, de exemplu, pot fi amplu mediatizate. Dispute din industrie cu diferite urmări şi mai durabile au şanse de a fi ignorate în mare măsură. Media Group a sugerat că opiniile ziariştilor de ştiri reflectă concepţia grupurilor dominante din societate, care în mod inevitabil îi consideră pe grevişti ca fiind periculoşi şi iresponsabili.
Reacţii critice
Activitatea Media Group a fost amplu dezbătută atât în cercurile mediilor de informare, ca şi în rândurile comunităţii academice. Unii dintre producătorii de ştiri i-au acuzat pe cercetători că-şi manifestă propriile înclinaţii, care, socoteau ei. sunt în favoarea greviştilor. Ei au subliniat că, deşi Bad News conţinea un capitol intitulat „sindicatele şi mediile de informare", nu există nici un capitol despre „Direcţiune şi mediile de informare". Acest aspect ar fi trebuit discutat, au susţinut criticii mediilor de informare, din pricina faptului că ziariştii care publică ştiri sunt deseori acuzaţi de către conducere ca fiind împotriva lor, în loc să fie împotriva greviştilor.
Criticii din zona academică a făcut aceleaşi remarci. Martin Harrison (1985) a avut acces la transcrierile transmisiunilor de ştiri ale ITN pentru perioada avută în vedere de studiul original. Pe această bază, el a susţinut că cele cinci luni analizate în studiu nu sunt reprezentative. Pe parcursul acestei perioade s-au pierdut un număr mare de zile. Ar fi fost imposibil ca buletinele de ştiri să le raporteze pe toate, şi prin urmare tendinţa de concentrare asupra diferitelor episoade era de înţeles.
După opinia lui Harrison, Media Group a susţinut în mod eronat că ştirile difuzate s-au concentrat într-o prea mare măsură asupra efectelor grevelor. în definitiv, mult mai multe persoane sunt afectate, în mod normal, de greve, decât cele care iau parte la ele. Uneori viaţa a milioane de oameni poate fi dezechilibrată de acţiunile unui grup de persoane. în sfârşit, în conformitate cu analiza lui Harrison, unele dintre afirmaţiile

făcute de Media Group erau pur şi simplu, false. De exemplu, contrar a ceea ce a afirmat acest grup, ştirile au nominalizat în mod constant sindicatele impli¬cate în dispute şi au menţionat dacă grevele sunt sau nu oficiale.
în răspunsul la aceste critici, membrii grupului au remarcat că cercetarea lui Harrison a fost sponsorizată parţial de ITN, ceea ce e posibil să-i fi compromis imparţialitatea academică. Transcrierile studiate de către Harrison nu erau com¬plete şi erau incluse anumit pasaje pe care ITN nu le difuzase deloc.
De atunci, membrii lui Media Group au efectuat alte studii, mai aprofundate, într-un articol intitulat „Seeing is believing"*, unul dintre membrii săi, Greg Philo. făcea referire la cercetări legate de amintirea pe care o au oamenii în privinţa evenimentelor trecute (Philo 1991). Concret, el apus întrebări legate de greva minerilor
* „A vedea înseamnă a crede" (n.t.).

din 1984-1985, o confruntare la scară mare şi prelungită între sindicatul minerilor, condus de Arthur S. Cargill şi guvernul conservator al doamnei Thatcher.
Philo a prezentat fotografii din timpul grevei unor grupuri diferite de persoane şi le-a cerut să scrie noi relatări, despre acestea, ca şi cum ar fi ziarişti. Totodată, el i-a intervievat în legătură cu ceea ce îşi aduceau aminte referitor la grevă, punându-le întrebarea, de exemplu, dacă a fost sau nu paşnică. El a descoperit că relatările scrise de ei semănau foarte mult cu relatările originale de la televizor, din perioada în care avea loc greva. Multe dintre opinii erau identice.
Peste jumătate dintre oameni credeau că pichetarea care avusese loc pe perioada grevei fusese preponderent violentă (în realitate, violenţa fusese extrem de rară). Philo a concluzionat că „poate fi foarte greu să critici un raport mediatic dominant dacă accesul la surse alternative de informaţie este limitat. în aceste circumstanţe nu ar trebui să subestimăm puterea mediilor de informare" (p. 177).
în Getting the Message", Media Group a adunat cercetări recente despre transmiterea ştirilor. Editorul volumului, John Elridge, subliniază că dezbaterea provocată de lucrarea originală a grupului continuă (Eldridge 1993). Va fi întotdeauna dificil de afirmat ceea ce este considerat în reportajele de ştiri ca fiind obiective, împotriva celor care susţin că ideea de obiectivitate nu are sens (vezi secţiunea despre Jean Bandrillard, mai jos), Eldridge susţine importanţa de a se continua considerarea produselor mediilor de informare din punct de vedere critic. Exactitatea reportajelor de ştiri poate şi trebuie să fie cercetată. în definitiv, atunci când sunt relatate rezultatele de la un meci de fotbal, ne aşteptăm ca ele să fie exacte. Eldridge susţine că un singur exemplu ca acesta ne aduce aminte că în reportajele de ştiri sunt întotdeauna implicate problemele reale.
Totuşi, se susţine că ştirile nu reprezintă niciodată o „descriere" a ceea ce „s-a petrecut în realitate" într-o anumită zi sau într-o anumită săptămână. „Ştirile" sunt o construcţie complexă, care au o influenţă obişnuită despre ceea ce „se vorbeşte". De exemplu, atunci când un

politician apare la o emisiune de ştiri şi face un comentariu despre o problemă controversată - să zicem, despre starea economiei şi despre ce anume trebuie făcut - acest comentariu devine el însuşi „ştire" în cadrul programelor ulterioare.

Televiziunea şi genul

în prezent, televiziunea funcţionează în flux continuu. Publicitatea poate interveni în cadrul programelor, dar nu creează întreruperi. Dacă pe ecran nu se mai difuzează nimic pentru o anumită perioadă de timp, compania de televiziune se simte întotdeauna obligată să-şi ceară scuze. Atât producătorii, cât şi telespectatorii presupun că televiziunea este fară sfârşit - şi, într-adevăr, multe canale nu-şi încetează emisia niciodată.

* Primind mesajul (n.t.)

Televiziunea reprezintă un flux, dar programarea în televiziune este foarte dificilă. De exemplu, orarul unei singure seri comportă de obicei, o serie întreagă de programe complet diferite, succesive. Ideea de gen este utilă pentru a înţelege natura aparent haotică a programării TV (Abercrombie, 1996). Genul se referă la felul în care realizatorii de programe şi telespectatorii înţeleg „ce anume" este ceea ce se vizionează - se referă la felul în care sunt categorisite programele de către aceste grupuri, de exemplu, ştiţi, seriale, spectacole muzicale, jocuri sau filme de aventuri. Fiecare gen are propriile sale reguli şi convenţii care îl fac remarcabil şi îl disting de celelalte.

Acestea sunt parţial reguli referitoare la conţinut. De exemplu, telenovelele se desfăşoară, într-un decor de familie, western-urile în contextul istoric al Americii din secolul al XIX-lea. Totodată, ele se referă la personaje şi contexte date. Personajele centrale din telenovele, cum sunt familiile acasă, au şanse de a fi marginalizate în filmele de aventuri. De asemeni, genurile stabilesc diferite aşteptări: Suspansul şi misterul sunt o parte necesară a serialelor poliţiste, dar de obicei, nu a telenovelelor.

Producătorii TV ştiu, în general, ce anume aşteaptă publicul şi operează în interiorul acestor graniţe. Acest lucru creează însă rutină în ceea ce fac. Se pot alcătui echipe de producţie alcătuite din actori, regizori şi scenarişti care sunt specializaţi într-un anumit gen. Costumele şi recuzita pot fi folosite de mai multe ori. Loialitatea telespectatorilor poate fi generată pe măsură ce oamenii se obişnuiesc cu urmărirea programelor obişnuite într-un anumit gen. Desigur, genurile pot fi extinse, şi câteodată depăşite în mod deliberat, pentru a se dobândi un anumit stil particular de program. De exemplu, Not the Nine O'Clock News* a folosit genul ştirilor pentru a creea comedie. La început a existat un anumit şoc al valorilor, dar publicul s-a obişnuit rapid cu faptul că programul aparţinea cu adevărat genului comediei.

Diferenţele dintre genuri nu sunt întotdeauna clare, iar diviziunile dintre ele se schimbă în timp, pe măsură ce se modifică convenţiile referitoare la producere şi vizionare. De exemplu, serialele poliţiste, precum HUI Street Blues preiau anumite caracteristici ale telenovélelor. Genurile de dramă şi documentar fuzionează în cadrul unor scenarizări istorice, ca în cazul serialului despre preşedintele Nixon şi scandalul

Watergate, în care actorii l-au interpretat pe Nixon şi pe colegii săi. ** Serialul
Serialul este un gen creat de către televiziune şi reprezintă cel mai popular tip de program al acesteia. Dintre cele mai urmărite emisiuni din Marea Britanie în fiecare săptămână, aproape toate sunt seriale - East Enders, Coronation Street, Brookside şi multe altele. Nimeni nu ştie de unde vine acest nume, în afară de faptul că îşi are originea în Statele Unite. Anumite filme care sunt considerate ca aparţinând genului serialelor nu au fost iniţial concepute în acest fel - ele datează dintr-o perioadă de dinaintea introducerii în Marea Britanie a termenului respectiv. De exemplu, Coronation Street exista cu mult înainte de a ajunge să fie catalogat drept serial.
* Nu ştirile de la ora nouă (n.t.). în engleză „soap opera" (n.t.). .
408
Serialele se împart în mai multe tipuri sau subgenuri, aşa după cum sunt ele reprezentate de televiziunea britanică. Există tendinţa ca serialele produse în Marea Britanie, asemenea lui Coronation Street, să fie realiste, preocupându-se de existenţa : imenilor săraci, în al doilea rând, există importuri americane, dintre care multe, : recum Dallas sau Dynasty, prezintă indivizi care duc o existenţă luxoasă. O a treia c ategorie este alcătuită din importurile din Australia, cum este Neighbours. Acestea iu tendinţa de a fi producţii cu buget mic, care înfăţişează familii şi stiluri de viaţă aparţinând clasei de mijloc.
Serialele sunt precum televiziunea în ansamblul ei: continue. Poveştile individuale ÎS pot termina, iar diverse personaje pot apărea sau dispărea, fără ca serialul să se srarşească, decât în momentul în care nu mai este difuzat. între episoade se creează : tensiune prin aşa-numitele „cliff-hangers".* Episodul se termină, dintr-o dată, :~ainte de a se petrece un anumit eveniment-cheie - telespectatorul trebuind să aştepte până la următorul episod pentru a vedea cum evoluează lucrurile.
Un rol fundamental al serialului este acela că solicită o vizionare cu regularitate im partea telespectatorului. Un singur episod nu are prea multă logică. Serialele presupun o istorie, pe care telespectatorul care le urmăreşte cu regularitate o cunosc - aceştia devin familiarizaţi cu personajele, cu personalitatea lor şi cu experienţa lor ie viaţă. Legăturile folosite pentru a încheia o atare poveste sunt mai presus de orice sentimente personale şi emoţionale - în majoritatea lor, serialele nu se preocupă ie cadrul social şi economic, care sunt prezentate doar tangenţial.
Atare calităţi reprezintă într-o mare măsură motivul pentru care serialele sunt urmărite în mod obişnuit, de femei şi mai puţin de bărbaţi. în majoritatea societăţilor, femeile sunt socotite specialiste nu doar în mecanismele vieţii de familie, unde se iesfaşoară serialele - ele sunt de asemeni, considerate ca având o preocupare deosebită şi o sensibilitate fată de emoţii.
' 5 3
Sociologii au formulat mai multe opţiuni referitoare la motivul pentru care serialele sunt atât de populare - căci ele nu sunt populare doar în Marea Britanie sau America, ci şi în Africa, Asia şi America Latină. Unii

consideră că ele oferă o modalitate de refugiu, îndeosebi acolo unde femeile îşi consideră existenţa ca fiind plicticoasă sau opresivă. O atare opinie nu este deosebit de convingătoare, având în vedere faptul că multe seriale înfăţişează oameni ale căror existenţe sunt la fel de pline de probleme. Mai plauzibilă este ideea că serialele se adresează unor caracteristici esenţiale ale vieţii personale şi emoţionale. Ele explorează dilemele cu care se confruntă toată lumea, şi probabil că îi şi ajută pe unii telespectatori să gândească într-un mod mai creativ în privinţa propriei existenţe.

Cum ar trebui să gândim despre implicarea tot mai largă a mediilor de infonnare? Aceasta reprezintă una dintre preocupările principale ale celor care au înaintai interpretări teoretice ale rolului mediilor de informare în formarea dezvoltării sociale şi a organizării sociale. Spre aceste teorii ne vom îndrepta atenţia.

* în traducere: „persoană care atârnă de o stâncă", termen folosit pentm a trimite la ideea de suspans (n,t.)

TEORII DESPRE MEDIILE DE INFORMARE

Teoriile timpurii

O Doi dintre primii teoreticieni influenţi ai mediilor de informare au fost autorii canadieni Harold Innis şi Marshall McLuhan. Innis (1950,1951) a susţinut că medii diferite de informare influenţează direct organizarea formelor contranstante ale societăţii. Anumite medii rezistă perioade lungi de timp, dar sunt greu de transportat prin spaţiu. De exemplu, este cazul hieroglifelor în piatră - scrieri săpate în piatră - descoperite în anumite civilizaţii antice. Scrierea săpată în piatră rezistă o perioadă lungă, dar nu poate fi săpată cu uşurinţă. Ea reprezintă un mijloc nefolositor de a păstra legătura cu locuri îndepărtate. Din acest motiv, societăţile care depind de o astfel de formă de comunicare nu au posibilitatea de a deveni foarte cunoscute. COMUNICAREA se referă la transferul de informaţie de la un individ sau grup la altul, fie prin intermediul vorbirii, fie prin alt mediu de informare.

Mesajele pe material uşor, cum este papirusul (un material asemănător cu hârtia, dar care este produs din tulpina unei plante) pot fi transportate mult mai uşor în locuri îndepărtate, făcând posibile cunoaşterea mai multor societăţi. De exemplu, papirusul le-a dat romanilor posibilitatea de a păstra un imperiu vast, cu o conducere care îşi putea extinde controlul asupra unor regiuni îndepărtate.

McLuhan (1964) a dezvoltat unele dintre ideile lui Innis, şi le-a aplicat îndeosebi mediilor de informare din societăţile moderne industrializate. După McLuhan, „mediul reprezintă mesajul". Cu alte cuvinte, natura mediilor găsite într-o societate îi influenţează structura într-un grad mai mare decât conţinutul sau mesajele pe care le transmit mediile. Televiziunea, de exemplu, este un mediu foarte diferit faţă de cartea tipărită. Aceasta este electronică, vizuală şi compusă din imagini fluide. O societate în care televiziunea joacă un rol fundamental este cea în care viaţa cotidiană este trăită în mod diferit de cea care cunoaşte doar tiparul. în acest fel ştirile de la televizor transmit la nivel global informaţia, instantaneu, la milioane de oameni. Mediile electronice,

aprecia McLuhan, creează ceea ce el a denumit satul global - oameni din lumea întreagă văd aceleaşi ştiri, majore, în desfăşurare şi din acest motiv participă la aceleaşi evenimente. De exemplu, milioane de oameni din ţări diferite cunoşteau viaţa prinţesei Diana şi problemele ei şi urmăresc saga familiei regale britanice.
Jean Baudrillard, ale cărei idei le vom analiza, a fost puternic influenţat de ideile lui Innis şi McLuhan. însă, pentru început, vom studia teoriile sociologului şi filosofului german Jürgen Habermas.
Jürgen Habermas: sfera publică
Filosoful şi sociologul german Jürgen Habermas, de a cărui activitate am luat cunoştinţă în capitolul 1, este reprezentant al „Şcolii de la Frankfurt" de gândire socială. „Şcoala de la Frankfurt" era un grup de autori inspiraţi de Marx, care, cu toate acestea, considerau că opiniile lui Marx necesitau o revizuire radicală pentru a

fi reactualizate. Printre alte lucruri, ei erau de părere că Marx nu dăduse suficientă atenţie influenţei culturii în societatea capitalistă modernă. „Şcoala de la Frankfurt" a analizat pe larg ceea ce numeau ei „industria culturii", care însemna industriile de divertisment ale filmului, televiziunii, muzicii pop, radioului, ziarelor şi revistelor. Au susţinut că răspândirea industriei culturii, cu produsele sale neexigente şi standardizate, subminează capacitatea indivizilor de a gândi critic şi independent. Arta dispare, copleşită de comercializare - „Cele mai mari hituri ale lui Mozart."
Habermas a preluat unele dintre aceste teme, dar le-a dezvoltat într-o manieră diferită. El analizează dezvoltarea mediilor de informare de la începutul secolului al XVIII-lea şi până în momentul actual, identificând apariţia - şi ulterior prăbuşirea - „sferei publice" (Habermas, 1989). Sfera publică reprezintă o zonă de dezbatere publică în care pot fi discutate probleme de interes general şi se pot forma opinii.
După Habermas, sfera publică s-a dezvoltat la început în saloanele şi cafenelele din Londra, Paris şi alte oraşe europene. Oamenii obişnuiau să se întâlnească în astfel de saloane pentru a discuta problemele momentului, folosind ca mijloc de dezbatere foile de ştiri şi ziarele care de-abia începuseră să apară. Dezbaterea politică a devenit o problemă de o deosebită importanţă. Cu toate că erau implicate doar grupuri mici de populaţie, Habermas susţine că saloanele au fost uitate în perioada de dezvoltare timpurie a democraţiei. Aceştia au introdus ideea de a rezolva problemele politice prin intermediul discuţiei publice. Sfera publică - cel puţin în principiu - implică indivizi cu drepturi egale care se întâlnesc, într-un for pentru dezbatere publică.
însă, conchide Habermas, promisiunea oferită de dezvoltarea timpurie a sferei publice nu s-a îndeplinit complet. Dezvoltarea democratică în societăţile moderne este înnăbuşită de dezvoltarea industriei de cultură. Dezvoltarea mass mediei şi a domeniului divertismentului de masă face ca sfera publică să devină o înşelătorie. Politica este interpretată în parlament şi în mediile de informare, în timp ce interesele comerciale triumfă asupra celor ale publicului. „Opinia publică" nu este formată prin

discuţii deschise, raţionale, ci prin manipulare şi control - cum este, de exemplu, cazul publicităţii.

Baudrillard: lumea hiperrealităţii

Unul dintre cei mai influenţi teoreticieni ai mediilor de informare din momentul actual este autorul francez Jean Baudrillard, El consideră impactul mass mediei moderne ca fiind foarte diferit şi mult mai profund decât oricare altă tehnologie. Apariţia mass mediei, îndeosebi a mediilor electronice precum televiziunea a transformat însăşi natura vieţii noastre. Televiziunea nu numai că „reprezintă" pentru noi lumea, ci ea defineşte într-o măsură din ce în ce mai mare ce anume este, lumea în care trăim.

Să luăm ca exemplu, cazul lui O.J. Simpson, un celebru proces care a avut loc la Los Angeles în 1994-1995. Iniţial, Simpson a devenit cunoscut, fiind vedetă a fotbalului american, dar ulterior s-a remarcat în lume ca urmare a apariţiei sale în mai multe filme de succes, inclusiv seria Naked Gun. El a fost acuzat de asasinarea soţiei sale, Nicole, şi după un îndelungat proces a fost achitat. Procesul a fost transmis la televizor în direct şi a fost urmărit în multe ţări, inclusiv în Marea Britanie. în America şase canale au transmis fără întrerupere procesul.

Procesul nu a avut loc doar în sala de tribunal. A fost un eveniment de televiziune care a legat milioane de telespectatori şi de comentatori din mediile de informare. Acest proces este o ilustrare a ceea ce Bandrillard denumeşte hiperrealitate. Nu mai există o „realitate" (evenimentele din sala de tribunal) - televiziunea ne permite să o vedem. „Realitatea" este de fapt înşiruirea de imagini de pe ecranele televizoarelor din întreaga lume care au definit procesul ca fiind un eveniment glo¬bal.

Chiar înainte de izbucnirea ostilităţilor în Golfin 1991, Baudrillard a scris un articol în ziar intitulat „Războiul din Golf nu poate avea loc". Când a fost declarat războiul şi a avut loc un conflict sângeros, părea clar că Baudrillard se înşelase. Câtuşi de puţin. După sfârşitul războiului, Baudrillard a scris un al doilea articol, „Războiul din Golf n-a avut loc". Ce vroia să spună? El vroia să spună că războiul nu semăna cu nici un alt război care s-a petrecut în istorie. Era un război al epocii mediatice, un spectacol televizat, în care, împreună cu alţi telespectatori din lume, George Bush şi Saddam Hussein urmăreau materialele filmate de postul TV - CNN pentru a vedea ceea ce „se petrece" cu adevărat.

Baudrillard susţine că, într-o epocă în care mass media se află peste tot, se creează o nouă realitate - hiperrealitate - compusă din conduita oamenilor şi imagini ale mediilor de informare. Lumea hiperrealităţii este construită din simulacre - imagini care îşi au originea în alte imagini şi din acest motiv nu se bazează pe o „realitate externă". Reclamele din acest moment pentru ţigările Silk Cut, de exemplu, nu se referă deloc la ţigări, ci doar la reclame anterioare care au apărut într-o lungă serie. Nici un lider politic nu poate câştiga alegerile în prezent, dacă nu apare în mod constant la televizor. Imaginea TV a liderului reprezintă „persoana" pe care o cunosc maj oritatea telespectatorilor.

John Thompson: mediile de informare şi societatea modernă

Inspirându-se într-o oarecare măsură din scrierile lui Habermas, John Thompson a analizat relaţia dintre media şi dezvoltarea societăţilor industriale (Thompson, 1990, 1995). El susţine că, de la formele primitive de tipar până la comunicarea electronică, mediile de informare au jucat un rol esenţial în dezvoltarea instituţiilor moderne. Principalii întemeietori ai sociologiei, inclusiv Marx, Weber şi Durkheim au acordat prea puţină atenţie rolului mediilor de informare în conturarea dezvoltării timpurii a societăţii moderne, este de părere Thompson.
412
Fiind de acord cu unele dintre ideile lui Habermas, dar Thompson îl critică, aşa cum face şi cu „Şcoala de la Frankfurt" şi cu Baudrillard. Atitudinea „Şcolii de la Frankfurt" faţă de industria culturii era una negativă. Thompson este de părere că mass media modernă nu ne interzice posibilitatea de gândire critică; de fapt, ele ne oferă multe forme de informaţie la care nu aveam acces înainte. în comun cu „Şcoala de la Frankfurt", Habermas ne tratează într-o prea mare măsură ca fiind doar receptori pasivi ai mesajelor mediatice. în opinia lui Thompson:
Mesajele mediatice sunt în mod obişnuit discutate de către indivizi pe parcursul recepţionării lor sau după aceea... [Ele] sunt transfomiate prin intermediul unui proces continuu de spunere şi respunere, interpretare şi reinterpretare, comentariu, umor şi critică... Primind mesajele şi incorporându-le în mod obişnuit în vieţile noastre... noi modelăm şi remodelăm constant abilităţile şi acumulările noastre de cunoaştere, punându-ne la încercare sentimentele şi gusturile, şi extinzând orizonturile experienţei noastre (Thompson, 1995, pp. 42-43).
Teoria lui Thompson despre mediile de informare depinde de o distincţie între cele trei tipuri de interacţiune (vezi caseta). Interacţiunea faţă-în-faţă, ca în cazul persoanelor care stau de vorbă la o petrecere, este plină de indicii pe care indivizii le folosesc pentru a înţelege ce anume spun ceilalţi (vezi capitolul 4). Interacţiunea mediată implică folosirea tehnologiei mediatice - ziar, conexiuni electrice, impulsuri electronice. Caracteristica interacţiunii mediate este aceea că ea este întinsă în timp şi spaţiu - depăşeşte cu mult contextul interacţiunii normale de tip faţă-în-faţă. Interacţiunea mediată are loc între indivizi într-o manieră directă - de exemplu, două persoane care vorbesc la telefon - dar nu există aceeaşi varietate de indicii ca în cazul în care oamenii se află faţă-în-faţă.

Publicul fidel la muncă. Vorbitul cu televizorul din motive personale şi sociale reprezintă o dovadă obişnuită şi limpede că publicul nu înseamnă „receptori pasivi".
413
TIPURI DE INTERACŢIUNE

Caracteristici ir.teracţionale	Interacţiunea ..faţă-in-faţă"	Interacţiunea mediată	Cvasi-interacţiunea mediată
Structură spaţiu-timp	Context de coprczcnţă. Separare dc contexte: Separare decontexte ■■■'■:		
	sistem referenţial comun	disponibilitate extinsă	disponibilitate extinsă.

	spajio-tcmporal	în timp şi spaţiu	în timp şi spaţiu
Gamă de indicii.	Mulţime de indicii		îngus:area gamei de
	îngustarea gamei de		
simbolice	simbolice	indicii simbolice	indicii simbolice
Orientarea acţiunii	.Orientată: către.	anumiţi..	Orientată către
	Orientată cătreio	.gamă;	
	alţi	anumiţi alţi	: infinită dc receptori
Dialogal/monoiogal: v	Dialogal	Dialogal	. Monologal

Sursa: John B. Thompson, The Media and Modernity, Polity Press 1995.

Un al treilea tip de interacţiune este cvasi-interacţiunea mediată. Acest lucru se referă la tipul de relaţii sociale create de mass media. O astfel de interacţiune se întinde în spaţiu şi timp, dar nu îi leagă pe indivizi în mod direct: din această cauză intervine termenul de „cvasi-interacţiune." Cele două tipuri anterioare sunt „dialógale": indivizii comunică într-o manieră directă. Cvasi-interacţiunea mediată este „monologată": un program de televiziune, de exemplu, reprezintă o formă de comunicare într-un singur sens. Oamenii care urmăresc programul pot discuta în legătură cu acesta, şi e posibil să adreseze anumite remarci televizorului - dar, desigur, el nu va răspunde.

Opinia lui Thompson este că cel de-al treilea tip nu ajunge să le domine pe celelalte două - ceea ce reprezintă practic, părerea lui Baudrillard. în schimb, cele trei tipuri se întâlnesc în vieţile noastre, în prezent. Thompson sugerează că mass media schimbă balanţa între public şi sectorul privat din vieţile noastre. Contrar faţă de cele afirmate de Habermas, domeniul public cuprinde mult mai mult decât înainte, iar acest lucru conduce destul de des la dezbateri şi controverse.

Un exemplu l-ar putea constitui interviul pe care prinţesa Di l-a acordat în 1995 emisiunii Panorama. Ea a răspuns la multe întrebări pe care le adresau telespectatorii curioşi, referitoare la viaţa sa, şi în acelaşi timp a dezvăluit o mulţime de lucruri despre instituţia monarhiei. Ambele aspecte ale interviului au generat discuţii aprinse, nu doar în ziare şi la televiziune, ci şi în familii, în baruri şi cafenele din toată ţara.

Ideologia şi mediile de informare

O Studiul mediilor de informare este strâns legat de impactul ideologiei în societate. IDEOLOGIA se referă la influenţa ideilor asupra credinţelor şi acţiunilor oamenilor. Conceptul a fost des folosit în studiile despre media, ca şi în alte domenii ale sociologiei,

zar rămâne totuşi controversat. Termenul a fost lansat prima dată de către un scriitor rrancez, Destutt de Tracy, la sfârşitul anului 1700. El o folosea pentru a denumi

...ştiinţa ideilor".

însă, in opiniile unor autori precedenţi, termenul a fost folosit într-o manieră critică. Marx, de exemplu, considera ideologia drept „o falsă conştiinţă". Grupurile puternice au capacitatea de a controla ideile dominante care circulă într-o societate pentru a-şi justifica propria poziţie. în acest fel, după Marx, religia este deseori ideologică: îi învaţă pe cei săraci să se mulţumească cu destinul lor. Analistul social ar trebui să descopere distorsiunile ideologice pentru a le permite celor lipsiţi de

putere să dobândească o perspectivă adevărată asupra vieţilor lor - şi să acţioneze p entru a-şi îmbunătăţi condiţiile de trai.
Thompson (1990) denumeşte opinia lui de Tracy - concepţia neutră a ideologiei si opinia lui Marx - concepţia critică a ideologiei. Concepţiile neutre „caracterizează fenomenele ca fiind o ideologie sau ideologice fără a implica faptul că aceste fenomene sunt în mod necesar înşelătoare, iluzorii sau aliniate la interesele unui anumit grup". Noţiunile critice de ideologie „transmit un sens negativ, critic sau peiorativ" şi poartă cu ele „o critică ori o condamnare implicită" (pp. 53-54).
Thompson afirmă că, noţiunea critică trebuie preferată, datorită faptului că leagă ideologia de putere. Ideologia se referă la exercitarea puterii simbolice - felul în care sunt folosite ideile pentru a ascunde, justifica sau legitima interesele grupurilor dominante din ordinea socială.
în cadrul studiilor lor, Glasgow Media Group analizau, de fapt, aspectele ideologice ale reportajului din programul de ştiri TV. Există tendinţa ca ştirile să favorizeze guvernul şi conducerea în detrimentul greviştilor. Thompson crede că, în general, mass media - incluzând nu numai ştirile, ci şi toate tipurile de conţinut şi gen de programe - extind într-o mare măsură anvergura ideologiei în societăţile moderne. Ele ajung la publicul de masă şi sunt, după expresia sa, bazate pe „cvasi-interacţiune" - publicul nu are posibilitatea de a răspunde într-o manieră directă.
GLOBALIZAREA MEDIILOR DE INFORMARE
Dacă în prezent suntem conştienţi că trăim într-o „singură lume", acest lucru se datorează în mare parte extinderii internaţionale a mediilor de comunicare. Oricine deschide televizorul şi urmăreşte „ştirile de pe glob" de obicei are parte de acest lucru: o prezentare a unor evenimente care au avut loc în ziua respectivă sau cu puţin timp înainte, în diferite părţi ale lumii. Programele de televiziune şi filmele sunt comercializate pe mari pieţe internaţionale, sute de milioane de persoane urmăresc atari programe şi seriale.
Toate aceste evoluţii exprimă apariţia unei ordini a informaţiei din lume - un sistem internaţional de producere, distribuţie şi consum al informaţiei. Asemenea altor aspecte ale societăţii globale, noua ordine a informaţiei s-a dezvoltat inegal şi reflectă diviziunile dintre societăţile dezvoltate şi ţările Lumii a Treia.

Ştirile
Fluxul de ştiri este dominat de un mic număr de agenţii de ştiri carc oferă informaţie actuală ziarelor, radioului şi posturilor de televiziune, din lume. Reuters, o agenţie britanică, a fost una dintre primele existente în domeniu. în 1870, împreună cu HAVAS. o companie franceză, a împărţit globul în teritorii pentru difuzare de ştiri cu exclusivitate. Reuters se ocupa de Marea Britanie, Olanda şi teritoriile dependente de acestea din punct de vedere ocupaţional (imperial), care la epoca respectivă se întindeau pe largi zone din Africa şi Asia. HAVAS cuprindea Franţa, Italia, Spania, Portugalia şi o parte din Orientul Apropiat. în 1876, Reuters a fost de acord că HAVAS ar putea emite pretenţii de exclusivitate în America de Sud, Reuters primind întregul Extrem Orient, cu excepţia a ceea ce era pe atunci Indo-China, dar incluzând Austral-

Asia. Ambele agenţii schimbau ştiri cu cea mai importantă dintre agenţiile americane, Associated Press (AP).
La vremea respectivă, AP depindea într-o mare măsură de două agenţii europene pentru materialul folosit de ziarele din Statele Unite, dar după primul război mondial, principalele agenţii americane au început să concureze cu rivalii lor din Europa, în multe părţi de pe glob. Două dintre cele mai mari agenţii, AP şi UPI (United Press International) îşi dobândesc o mare parte din venituri de la ziarele, radioul şi televiziunea din Statele Unite, dar au devenit extrem de influente în oferta de material de ştiri la nivel internaţional.
» <a
împreună cu Agence France-Presse, care a înlocuit HAVAS-ul, Reuters, AP şi UPI sunt responsabile pentru majoritatea ştirilor internaţionale transmise în lume. UPI, azi cea mai mare dintre cele patru, are 6.400 de clienţi în 114 ţări, iar comunicatele ei sunt traduse în 48 de limbi. Informaţiile adunate de aceste agenţii, care înainte erau transmise prin sistemul Morse sau linii de telefon, acum sunt transmise prin computer şi legături prin satelit. între ele, cele patru mari agenţii îşi trimit zilnic 34 de milioane de cuvinte, şi declară că oferă nouă zecimi din producţia totală de ştiri din presa, radioul şi televiziunea mondială.
Cinematograful, televiziunea, publicitatea şi comunicarea electronică
în producţia şi distribuţia de programe de televiziune, filme, reclame şi diverse forme de comunicaţie electronică sursele americane sunt dominante.
în anii '20, când au apărut primele filme artistice, Hollywood-ul producea patru cincimi din toate filmele vizionate în lume, iar Statele Unite continuă să reprezinte cea mai puternică influenţă din industria cinematografului. Guvernele din multe ţări oferă subsidii pentru a-şi ajuta industriile naţionale de filme, dar nici o altă ţară nu rivalizează cu Statele Unite, în calitate de exportator de filme artistice. De exemplu, în Marea Britanie filmele americane reprezintă 40% din totalul de filme proiectate anual în cinematografe. Majoritatea celorlalte ţări care au o industrie a exportului de filme, cum sunt Italia, Japonia şi Germania, importă de asemeni, foarte multe filme americane. în America de Sud procentul depăşeşte deseori 50%, iar un raport

asemănător se aplică în multe părţi ale Asiei, Africii şi Orientului Mijlociu. în Thailanda, 90% din filmele proiectate anual sunt americane. în programele de televiziune, britanicii sunt o importantă prezenţă din punct de vedere mondial, alături de corporaţiile americane. Excluzând difuzarea la televiziune a filmelor artistice realizate pentru marele ecran, banii încasaţi de pe urma exporturilor televiziunii britanice sunt aproximativ egali cu cei pe care îi încasează SUA. Insă, un procent cu mult mai mare de programe britanice este vândut pe o singură piaţă - Statele Unite - decât în cazul produselor americane, prin urmare influenţa mondială a programelor de televiziune americane este de fapt mai considerabilă.
Dintre cele mai mari firme de publicitate din lume, nouă din zece sunt nord- americane. Jumătate dintre agenţiile mari din Canada, Germania,

Franţa, Marea Britanie şi Australia sunt americane; în multe state din Asia, Africa şi America de Sud, cele mai mari agenţii sunt fie americane, fie deţinute de companii americane. Primele zece agenţii de publicitate din lume sunt transnaţionale, unele având o mulţime de sucursale în alte ţări. Marile agenţii de publicitate sunt de obicei folosite de către corporaţiile transnaţionale gigant în vederea coordonării programelor de publicitate lansate simultan în mai multe ţări.
Influenţa americană este foarte puternică în domeniul canalelor electronice folosite pentru a comunica o mare parte din informaţiile de care depind statele modeme şi marile corporaţii. Telecomunicaţiile care sunt esenţiale pentru sistemele bancare, tranzacţiile monetare mondiale şi anumite tipuri de transmisie TV şi radio sunt în cea mai mare parte deţinute de către americani. International Business Machines (IBM), din Statele Unite, este una dintre cele mai mari coiporaţii transnaţionale şi are o influenţă imensă asupra fluxului informaţional internaţional, îndeosebi în furnizarea de resurse în domeniul computerelor. S-a estimat că nouă zecimi din toate înregistrările deţinute în baze de date din întreaga lume sunt accesibile guvernului american şi altor organizaţii din Statele Unite.
Cea mai mare companie de media din lume, Time-Wamer, care s-a constituit în 1989 ca rezultat al unei fuziuni, are baza tot în Statele Unite. Aceasta deţine o forţă de muncă de aproximativ 350.000 de oameni, cu filiale în Europa, America Latină, Asia şi Australia. Activităţile sale includ producerea de filme, televiziune, video, editare de cărţi şi înregistrări muzicale.
Alte mari corporaţii de media - în afară de imperiile Murdoch şi Berlusconi, care vor fi discutate mai jos - includ corporaţia japoneză Sony, care deţine CBS Records şi studiourile Hollywood, grupul german Bertelsmann, proprietar al RCA Records şi a unui vast grup de edituri din Statele Unite şi corporaţia editorială franceză Hachette.
Imperialismul mediatie
Poziţia de frunte a ţărilor industrializate, în primul rând al Statelor Unite, în producţia şi difuzarea de media i-a făcut pe mulţi observatori să vorbească de impe¬
li.

rialism mediatic. Se susţine că a fost întemeiat un imperiu cultural. Ţările din Lumea a Treia sunt considerate a fi deosebit de vulnerabile pentru că sunt lipsite de resurse pentru a-şi păstra propria independenţă culturală.
INDUSTRIA MUZICALĂ: UN FENOMEN GLOBAL
Cifrele de vânzări mondiale în anul 1992
Vânzările globale de discuri şi casete au crescut cu peste 9% în 1992, în conformitate cu statisticile efectuate de Internaţional Federation of the Phonographic Industry (IFPI). Piaţa de desfacere cu amănuntul din 59 de ţări avute în vedere de IFPI a fost în valoare de 28,7 miliarde de dolari. Aproape întreaga creştere a avut loc în America de Nord şi Asia. Piaţa din Statele Unite, pentru mijloacele de stocare ale unei înregistrări audio a ajuns aproape la 8,9 miliarde de dolari datorită, în principal, unei creşteri de 22% în numărul de CD-uri vândute. Consumatorii americani

au cumpărat 400 de milioane de CD-uri în 1992, dintr-un total mondial de 1,15 miliarde. Vânzările de muzică în Asia de Sud-est au crescut, de asemenea, ajungând la peste două miliarde în 1992. Aceasta a reprezentat o creştere de 44% faţă de cifrele raportate pentru 1991. In această regiune, principala formă de muzică înregistrată rămâne caseta. Aici sunt vândute peste 40% din casetele comercializate în lume. După Statele Unite, India (240 de milioane de bucăţi) şi China (250 de milioane) sunt pieţele naţionale, cele mai mari pentru casetele muzicale, în contrast cu Asia şi Statele Unite, industria de înregistrări din Japonia şi Europa a avut în 1992, un an relativ slab. Cu toate că japonezii au cheltuit peste trei miliarde de dolari pe discuri şi casete, aceasta a însemnat doar cu 6% mai mult decât în
1991. Cu 181 de milioane de discuri, piaţa de CD-uri din Japonia a crescut cu mai puţin de 6%. în Europa, şase din cele 11 membre ale comunităţii Europene care raportează cifre la IFPI au dovedit o scădere a valorii vânzărilor în
1992. Situaţia cea mai defavorabilă a fost în
Grecia, unde piaţa de înregistrări a scăzut cu 26%. Cea mai bună realizare a avut-o Portugalia, unde vânzările au crescut cu 9%, deşi Franţa şi Germania au raportat, de asemeni, uşoare creşteri.
Listademaijos arată progresul anual al diverselor formate de pe piaţa mondială de muzică. în timp ce vânzările de CD-uri au crescut cu 18%, acest lucru a însemnat cu mult mai puţin decât creşterea de 28% înregistrată de acest format în 1990 şi 1991. Cu excepţiea Statelor Unite, revoluţia compact-disc-ului pare să se fi încetinit în mod considerabil în principalele ţări industrializate, iar factorii de preţ au împiedicat până acum CD-ul să devină un mijloc major de stocare a unei înregistrări audio. Totalurile IFPI demonstrează o uşoară creştere în privinţa vânzărilor de casete, deşi, la fel ca şi relativa scădere a vânzărilor de LP-uri din vinii, aceasta se poate datora unor variaţii de raportare în 1991 şi 1992. Lista mondială din 1992 include pentru prima dată Rusia, iar vânzările estimate din această ţară erau de 100 de milioane de bucăţi. In mod asemănător, rapoartele oficiale pe 1992 ale IFPI arată că 30 de milioane de LP-uri au fost vândute în China, deşi în anul anterior nu fusese raportată vânzarea nici unuia.
în timp ce totalul mondial de vânzări single-uri a rămas aproape neschimbat, formatul a două sau trei melodii aproape că nu mai există în afara Japoniei, a Statelor Unite şi a Europei Occi¬dentale, Aceste ţări au vândut 96 de single-uri la fiecare 100 comercializate în 1992. Vânzările mondiale în funcţie de format în 1992 (în milioane de bucăţi):

Single-uri	331,6 (-0,4%)	LP-uri	126,1 (-19,5%)
Casete	. 1551,9 (+2,8%)		
CD-uri	1152,9 (-18,0%)		

Sursa: Dave Laing, Populer music, Cambridge University Press, 1993.
Prin intermediul mediilor electronice, produsele culturale occidentale au devenit cu siguranţă, larg răspândite pe glob. Pico Iyer vorbeşte de „nopţile video de la

Katmandu", de frecventarea discotecilor în Bali (Iyer, 1989). Filmele video americane sunt un produs obişnuit în Republica Islamică a Iranului, la fel ca şi casetele audio cu muzică pop occidentală, comercializate pe piaţa neagră (Sreberny-Mohammedi' 1992). însă nu este vorba doar de forme de divertisment populare. S-a sugerat că, controlul ştirilor mondiale de către agenţiile occidentale înseamnă predominarea unei „concepţii de tip Lumea întâia" în informaţiile transmise. Astfel, s-a spus că Lumii a Treia i se acordă atenţia în difuzarea de ştiri în principal în perioade de dezastru, de criză sau de confruntare militară şi că dosarele zilnice ale altor tipuri de ştiri care sunt realizate despre lumea industrializată nu sunt activate pentru materialul de ştiri despre Lumea a Treia.

Herbert Schiller a susţinut că trebuie apreciat în relaţie cu diverşi factori, controlul comunicaţiilor globale de către firmele din Statele Unite. El consideră că reţele de radio şi de televiziune americane au căzut din ce în ce mai mult sub influenţa guvernului federal şi în special al Ministerului Apărării. El subliniază că RCA, care deţine reţelele de radio şi televiziune NCB, este totodată un întreprinzător de marcă în domeniul apărării al Pentagonului, cartierul general al forţelor armate ale Statelor Unite. Exporturile americane în materie de televiziune, împreună cu publicitatea, propagă o cultură comercializată care corodează formele locale de expresie culturală. Chiar şi acolo unde guvernele interzic transmisiile publicitare în interiorul graniţelor lor, posturi de radio şi de televiziune din ţările vecine pot fi recepţionate deseori în mod direct.

Schiller susţine că, deşi americanii au fost primii afectaţi de „gogoaşa mesajului de corporaţie... acum are loc crearea şi răspândirea globală a unui nou mediu informaţional-cultural total corporat" (Schiller, 1989, pp. 128,168). Având în vedere că, corporaţiile şi cultura sunt dominante la nivel mondial, ele au „copleşit o bună parte a globului", în aşa fel încât „dominaţia culturală americană... trasează graniţele pentru discursul naţional" (Schiller, 1991, p. 22).

întreprinzători din domeniul mediilor de informare

Rupert Murdoch

Rupert Murdoch este un întreprinzător originar din Australia care este proprietarul unuia dintre cele mai mari imperii în domeniul media din lume - o mare parte se află în Statele Unite. El şi-a început cariera la ziarul, proprietate a familiei, Adelaide News. Ulterior, în 1969, Murdoch a înfiinţat primul ziar naţional, The Australian. Pe baza succesului său şi a intereselor crescânde în domeniul afacerilor, el a cumpărat două ziare britanice, News of the World şi Sun în 1969. La jumătatea anilor '70, a mai cumpărat New York Post, pe care ulterior l-a vândut, apoi l-a cumpărat din nou. Achiziţii ulterioare americane au inclus ziare din San Antonio, Boston, Chicago şi alte oraşe.

Murdoch a avut în vedere orientarea multora dintre aceste ziare către jurnalismul de senzaţie, bazat pe cele trei teme: ale sexului, crimei şi sportului. Sun a ajuns să se bucure de foarte mult succes, având un tiraj de peste patru milioane de exemplare

pe zi. Ca urmare a alegerilor din 1992, câştigate de John Major, ziarul a titrat: „It was the Sun wot done it."* După cum se pare, ziarul dusese o campanie aprigă împotriva Partidului Laburist şi în special împotriva liderului de pe atunci, Neil Kinnock.
în 1981, Murdoch a învins opoziţia ce i se făcuse în cumpărarea ziarelor recunoscute ale pieţii, The Times şi Sunday Times. De asemeni, el a început să se extindă în domeniul televiziunii, întemeind Sky TV, un canal de satelit şi cablu care, după eşecurile iniţiale, s-a dovedit a avea succes din punct de vedere comercial. El controlează Star TV, care acoperă diferite părţi din Extremul Orient.
Murdoch deţine 64% din reţeaua Star TV. Aceasta are baza în Hong Kong şi a fost întemeiată de una dintre companiile comerciale înfiinţate demult, Hutchison Whampoa. Strategia ei declarată e aceea de a „controla cerul" în domeniul transmisiei prin satelit asupra unei zone din Japonia, până în Turcia, incluzând pieţele gigantice ale Indiei şi Chinei. Ea transmite pe cinci canale, dintre care unul este BBC, ştiri mondiale. Satelitul aduce în aceste ţări programe precum Oprah Winfrey, o emisiune care prezintă discuţii deschise despre sex şi relaţii între diverse persoane. S-a spus că în ţările din Asia încă tradiţionale e ca şi cum anii '60 şi '90 ar fi comprimaţi la un loc - o revoluţie sexuală instantanee, transmisă prin mediile de informare.
în 1985, Murdoch a cumpărat jumătate din capitalul companiei de film Twentieth Century Fox. împreună cu partenerii săi de la Fox, el a achiziţionat ulterior de la Metromedia Inc. şapte posturi de televiziune din Statele Unite, dintre care la unul a renunţat imediat. Fox Broadcasting Company a fost iniţiată de el în 1987. Murdoch a achiziţionat în 1987edituri aflate în Statele Unite, Harper şi Rovv - redenumite acum HarperCollins.
Guvernele îi pot crea neplăceri lui Murdoch, pentru că, cel puţin între graniţele , lor, ele pot introduce o legislaţie care să limiteze deţinerea de mijloace de informare de diverse tipuri - adică o situaţie în care aceeaşi firmă, este proprietara mai multor ziare şi posturi de televiziune. Uniunea Europeană şi-a exprimat, de asemeni, preocuparea legată de poziţia dominantă a companiilor foarte mari de media. Totuşi, puterea lui Murdoch nu poate fi stopată cu uşurinţă, având în vedere răspândirea sa globală. El are suficientă putere de a influenţa guvernele, dar natura afacerilor din telecomunicaţii este de a fi prezent oriunde. Baza puterii lui Murdoch este foarte mare, dar totodată insesizabilă.
într-o cuvântare ţinută în octombrie 1994, Murdoch şi-a exprimat nemulţumirea faţă de cei care consideră că imperiul său mediatic reprezintă o ameninţare la adresa democraţiei şi a libertăţii dezbaterii. Murdoch a afirmat: „Din pricina faptului că, întotdeauna, capitaliştii încearcă să se înjunghie pe la spate unii pe alţii, pieţele libere nu conduc la monopoluri. în esenţă, monopolurile pot exista doar atunci când sunt sprijinite de guverne". El l-a citat pe George Orwell, care a scris într-unui din romanele sale: „Ori de câte ori vezi o piaţă stradală, ştii că încă mai există speranţă pentru Anglia". în opinia lui Murdoch:
* „Sun a fost cel care a ştiut să facă asta!" (n.t..).

Acesta este un moment de adevărată empatie artistică - deşi nesprijinită (aşa după cum se întâmplă câteodată cu artiştii) de o finalizare raţională sau ştiinţifică. Libertatea, schimbul neforţat al pieţei de stradă, acceptarea pragmatică de către aceasta a interesului personal uman şi transformarea interesului personal în ceva benefic în mod reciproc şi paşnic - aceasta înseamnă cu adevărat că există speranţă pentru Anglia. Şi, de asemeni, pentru toţi ceilalţi din Lumea Occidentală.
Murdoch continua: „Noi, cei de la News Corporation, suntem iluminaţ". El a descoperit că în India, către care transmite postul de televiziune Star, mii de operatori privaţi investiseră în antene satelit şi vindeau programul Star, ilegal. „Ei bine, noi ar trebui să aplaudăm", susţinea Murdoch. El trăgea concluzia că „News Corporation aşteaptă un parteneriat de lungă durată cu aceşti splendizi întreprinzători" (Murdoch, 1994).
Pentru o perioadă, Murdoch a fost conducătorul celei mai mari organizaţii me¬dia cunoscute în lume. în 1995, însă, el a fost detronat. în acel an, s-a anunţat o fuziune între Disney Company şi ABC, reţeaua de televiziune americană. Fuziunea a creat o corporaţie mai mare decât cea a lui Murdoch, condusă de către preşedintele lui Disney, Michael Eisner. Având mari sume investite în producţia de filme, împreună cu o serie de alte întreprinderi, Disney era deja o corporaţie cu răspândire globală înainte de fuziune. Eisner va beneficia de o putere fară precedent de modelare a gusturilor culturale ale populaţiei globului, pentru că filmele Companiei Disney şi alte produse media pătrund aproape oriunde,
Noua companie avea venituri, în 1995, de 16,5 miliarde de dolari, în comparaţie cu cele opt miliarde de dolari ale lui News Corporation deţinute de Murdoch. Eisner a afirmat direct că vrea să concureze cu Murdoch pe pieţele în rapidă extindere din Asia. Răspunsul lui Murdoch asupra fuzionării a fost: „Acum, ei sunt de două ori mai mari decât mine". Apoi a adăugat: „O ţintă mai mare". Primii ani ai epocii automobilului au fost dominaţi de către Ford şi General Motors. S-ar părea că Murdoch şi Eisner sunt decişi să domine fazele de început ale epocii „infodivertismentului" (Leadbetter şi Hclmore, 1995).
Silvio Berlusconi
Televiziunea din Italia a devenit liberă o dată cu reglementările din 1976, urmarea fiind înfiinţarea a peste şase sute de diferite canale. Aceste mici companii, însă, au fost în scurtă vreme preluate de Monudadore, o mare corporaţic de televiziune deţinută de către Silvio Berlosconi. Astăzi, lanţul lui Berlosconi are aproximativ 40% din publicul de televiziune italian; RAI, compania de televiziune deţinută de stat, are un public aproximativ egal, restul împărţindu-se între posturile mai mici. De asemeni, Berlosconi a înfiinţat în Franţa, Channel 5.
în Italia, Silvia Berlusconi şi-a folosit imperiul mediatic pentru a intra în politică într-o manieră directă. El şi-a condus partidul său de dreapta Forza Italia, la victorie în alegerile naţionale din 1994 şi a devenit prim-ministrul Italiei. însă perioada în care s-a aflat la conducere a fost scurtă. După ce a pierdut puterea, s-a confruntat cu o

serie de învinuiri de corupţie, legate de mituirea altor lideri de partide şi de folosirea posturilor sale de televiziune pentru a ajunge la putere.

CNN

Fondatorul CNN este Ted Turner, un canal de ştiri difuzate continuu care ajunge acum în multe ţări din lume. CNN a fost lansat având la bază un buget relativ mic şi iniţial i-a surprins pe alţi operatori media prin succesul său. După Turner, CNN a fost primul care s-a bazat pe intensificarea globalizării. Turner a observat că, în lume există foarte mulţi oameni vorbitori de limbă engleză sau care o învaţă. Ei sunt interesaţi în a urmări programe de ştiri în limba engleză, la fel şi numeroşii turişti şi oameni de afaceri vorbitori de limbă engleză. Turner spune: „Noi suntem pionieri; iar filosofia noastră a fost şi continuă să fie aceea că dorim să mergem oriunde este nevoie de noi, şi nu încercăm niciodată să pătrundem cu forţa sau să obligăm pe cineva în vreun fel, formă sau mod" (Turner, 1994, p. 39).

CNN are şase birouri în Asia şi se extinde rapid acolo, operând prin intermediul a patru sateliţi.

PROBLEMA REGLEMENTĂRII MEDIILOR DE INFORMARE

Apariţia şi influenţa întreprinzătorilor din domeniul mediilor de informare şi a marilor companii media nelinişteşte pe mulţi oameni. Căci aceste corporaţii se ocupă nu numai cu vânzarea de bunuri, ci şi cu influenţarea opiniilor. Proprietarii unor atan corporaţii, precum Murdoch sau Berlusconi, nu fac nici un secret din vederile lor politice de dreapta, care în mod inevitabil reprezintă un motiv de preocupare pentru partidele politice şi alte grupuri care deţin diferite poziţii politice.

Opinia lui Murdoch conform căreia, doar guvernele creează monopoluri, conţine un anumit element de adevăr. Murdoch nu furnizează monopol, şi a trebuit să-şi asume riscuri - şi pierderi financiare importante pentru a ajunge la poziţia pe care o deţine acum. El reuşeşte să depăşească obstacolele competiţiei nu doar altor giganţi ai media, cum este cel condus de către Eisner, ci şi a unei mulţimi de alţi competitori. Cu toate acestea, ideea că competiţia pieţei împiedică marile firme să domine industriile este îndoielnică.

Realizând acest lucru, toate ţările au prevederi care caută să controleze deţinerea de medii de informare. Dar cât de severe ar trebui să fie aceste prevederi? Şi, dat fiind, caracterul global al întreprinderilor mediatice, pot oare avea guvernele naţionale o speranţă adevărată de a le controla? Problema reglementării mediilor de informare este mai complexă decât ar putea părea la prima vedere. Pare cert că este în interesul publicului ca să existe o diversitate de organizaţii media, pentru că acest lucru are şanse de a face să fie ascultate mai multe grupuri şi perspective politice diferite. Cu toate acestea, a limita ceea ce poate

deţine cineva şi formele de tehnologie media pe care le poate folosi poate afecta prosperitatea economică a sectorului media. O ţară care este prea restrictivă poate descoperi că este întrecută de către celelalte. Industriile media reprezintă unul dintre sectoarele cu cea mai rapidă dezvoltare din economia modernă; se aşteaptă ca doar industria audio-vizuală să creeze două milioane de noi locuri de muncă în următorii zece ani.

Cei care critică concentrarea media, susţin că marile companii media deţin o putere excesivă. Pe de altă parte, oamenii de afaceri susţin că dacă domeniul este supus reglementării, nu se vor mai putea lua decizii comerciale efective, şi se va pierde teren în competiţia globală. în plus, se întreabă ei, cine trebuie să stabilească reglementările? Cine îi va reglementa pe cei care reglementează?
în realitate, s-au făcut puţine cercetări despre gradul în care deţinerea de medii de informare se corelează cu conţinutul acestora (Purnell şi Collins, 1995). Problema era deja dificil de studiat, având în vedere diversitatea formelor de media care existau în anii '70. Este şi mai dificil de examinat acum, când proliferează noile media interactive - de exemplu, casete video la cerere.
încercările făcute pentru a clarifica problema reglementării au fost sortite eşecului. Ţările Uniunii Europene, de exemplu, au o adevărată încrengătură de prevederi pentru reglementarea mediilor de informare. La o conferinţă despre politica de mass media, ţinută în 1991, Consiliul Europei a încercat să ajungă la anumite concluzii după ce a discutat despre reglementarea mediilor de informare vreme de mai mulţi ani. Nu s-a ajuns la o concluzie cu care toată lumea să fie de acord.
Un fir călăuzitor al politicii de reglementare a mediilor de informare ar putea fi recunoaşterea că, dominaţia pieţii de către două sau trei mari companii media ameninţă simultan atât competiţia economică în sine, cât şi democraţia - având în vedere că proprietarii de media nu sunt aleşi. Aici poate fi adusă în discuţie legislaţia anti-monopol existentă, deşi ea diferă amplu, în Europa şi alte ţări industriale. Uniunea Europeană, de exemplu, a blocat recent o societate comercială de cablu şi televiziune cu plată, înfiinţată de Deutsche Telekom, Bertelsmann şi Kirch Group. Competitivitatea înseamnă pluralism sau ar trebui să facă acest lucru - şi se presupune că pluralismul este bun pentru democraţie. Totuşi, este pluralismul suficient? Mulţi îşi îndreaptă atenţia către Statele Unite, susţinând că faptul de a avea o pluralitate de canale mediatice nu garantează calitatea şi exactitatea conţinutului. într-un studiu referitor la televiziunea din Statele Unite, de exemplu, Jay Blumler a descoperit că acest lucru este „dăunător gamei de difuzare - a formei programabile, a tipurilor de calitate dorite, a efectului asupra telespectatorului şi a experienţei stimulate" (Blumler, 1986, p. 141).
Unii consideră păstrarea unui puternic sector de difuziune publică ca având "o importanţă viaţă în blocarea dominaţiei marilor companii de medii de informare. Totuşi, sistemele de difuziune publice, ceea ce în Marea Britanie înseamnă BBC, îşi creează propriile probleme. în majoritatea ţărilor, de obicei ele însele erau un monopol, iar în multe ţări erau folosite efectiv ca mijloc de propagandă guvernamentală. Problema „cine îi reglementează pe reglementatori" se aplică şi mai bine aici.

Figura 14.1.-Explozia comunicaţiilor, 1983-1993
1983-1993 minute dc mesaj Milioane 1983-1992 Milioane 1983-1992

Sursa: Comisia despre Guvernarea Globală, Our Global Neigbourhood Oxford University Press 1995, p. 174.

Un aspect care complică problema reglementării mediilor de informare îl reprezintă rata extrem de rapidă a schimbării tehnologice. Media sunt în mod con¬stant transformate de inovaţiile tehnice. Cel mai important dintre acestea, pe mo¬ment, este legat de impactul pe care îl au multimedia şi Intemet-ul, de care ne vom ocupa în secţiunea finală a capitolului.

MULTIMEDIA

Chiar dacă până acum ne-am concentrat asupra ziarelor, a televiziunii şi a altor părţi ale „industriei culturale", nu trebuie să judecăm mediile de comunicare doar în aceşti termeni. Fiind afectate în mod deosebit de către computer, media afectează ceea ce se realizează în multe alte domenii. De exemplu, noile tehnologii de comunicaţii sunt supuse unor schimbări profunde în sistemele financiare şi pe pieţele de acţiuni ale lumii. Banul nu mai reprezintă aurul sau banul lichid din buzunar. Din ce în ce mai mult, banul a devenit electronic, fiind înmagazinat în computerele din băncile lumii. Valoarea sumei de bani lichizi pe care o ai în buzunar este determinată de activităţile trader-ilor (comercianţilor) de pe pieţele monetare. Atari pieţe au fost create doar în ultimii 10-15 ani: ele sunt produsul unei îmbinări între computere şi tehnologia de comunicaţii prin satelit. S-a spus că „tehnologia transformă cu rapiditate bursa de valori într-o piaţă globală, deschisă 24 de ore pe zi" (Gibbons, 1990, p. 111).

La aceste evenimente au contribuit patru tendinţe tehnologice: îmbunătăţirea constantă a capacităţilor computerelor, împreună cu costurile în scădere; digitalizarea datelor, care face posibilă integrarea computerului şi a tehnologiilor de telecomunicaţii; dezvoltarea comunicaţiilor prin satelit; fibrele optice, care dau posibilitatea ca multe mesaje diferite să călătorească pe un singur cablu subţire. Explozia dramatică a comunicaţiilor din ultimii ani (vezi figura 14.1) nu dă însă, semne de încetinire.

în cartea sa Being Digital* (1995), fondatorul laboratorului de media de la Massachusetts Institute of Technology, Nicholas Negroponte, analizează importanţa profundă a datelor digitale în tehnologiile de comunicare curente. Orice informaţie, inclusiv fotografii, imagini în mişcare şi sunete, poate fi transformată în „biţi". Un bit poate fi 1 sau 0, De exemplu, o reprezentare digitalăalui 1, 2, 3,4, 5 este 1, 10,11, 100, 101 etc. Digitalizarea - şi viteza - se află la originea dezvoltării multimedia: ceea ce erau înainte media diferite, necesitând tehnologii diferite (cum sunt cele vizuale sau sunetele) pot fi acum combinate într-un singur mediu (CD-ROM com¬puter, etc). Viteza computerelor se dublează la fiecare 18 luni, iar tehnologia a ajuns acum la un stadiu în care benzile video pot fi transformate în imagine pe un ecran de computcr şi invers.

Negropante prezice că punctul de referinţă pentru viitor îl va reprezenta computerul personal (PC). Computerele, de azi, au deja o gamă de capacităţi multi¬media. Dar acestea se vor extinde în mod impresionant. PC-urilc vor fi totodată televizoare şi o „poartă electronică" pentru cablu, telefon şi satelit. în viitor nu va mai exista o industrie TV separată.

Digitalizarea permite, de asemeni, media inter¬active, dând posibilitatea indivizilor să participe în mod activ sau să structureze, ceea ce văd sau aud.
Magistrala informaţională a constituit subiectul multor discuţii la jumătatea anilor '90. Termenul a fost invocat în mod repetat de către vice-preşedintele Statelor Unite, Al Got e. Magistrala reprezintă mai mult o viziune a viitorului decât o descriere
* „A fi digital" (n.t.).

a prezentului. Ea are în vedere o situaţie în care majoritatea caselor sau chiar toate vor fi conectate prin intermediul cablurilor de fibră optică. Poarta electronică de care vorbeşte Negroponte se va deschide în fiecare casă. în acest moment, patru tehnologii separate au căi separate spre cămine: telefonul, difuzarea terestră, cablul şi satelitul (desigur, nu toată lumea le are). în viitor, toată lumea va naviga pe acelaşi cablu şi vor avea ca aparatură un computer/televizor.
Poate că „magistrala informaţională nu este cel mai potrivit termen pentru a desemna implicaţiile revoluţiei digitale. El sugerează o hartă rutieră, pe când noile tehnologii interactive anihilează distanţele şi le fac irelevante. Termenul implică ordine, în timp ce,, impactul noilor tehnologii poate să fie complet haotic şi distrugător.
INTERNET-uI
S-a observat că în ultimii câţiva ani, titanii mediilor de infontiare şi ai comunicaţiilor au purtat război pentru viitorul digital:
Cu multă fanfară, companiile de telefon şi de televiziune prin cablu au lansat zeci de procese pentru a-şi 'demonstra viziunea pe care o au despre reţelele rapide electronice, care conectează casele la comoara de informaţii, comunicare, educaţie şi divertisment. înaintând anevoios către îndepărtatul lor ţel constând într-o lume conectată, ei au fost prea ocupaţi pentru a observa ceaţa nesupusă a hacker-ilor de computere, ingineri şi studenţi care le scapă printre degete. Ar fi trebuit să fie mai atenţi. Căci în vreme ce giganţii tocmai au terminat de discutat despre o magistrală informaţională, furnicile practic au construit una: Internetul. („The Accidental Superhighway", The Economist, Ist July, 1995).
„Ar trebui să ne luăm rămas bun de la PC, de la dischete şi de la fişiere," declară Negroponte - şi mulţi alţii. Se pare că aceasta este era PC-ului, dar de fapt domnia PC-ului a apus. Larry Ellison, directorul executiv de la Oracle, o companie

- -
„Nupot" să mă hotărăsc - să-mi iau o halbă sau să mă duc acasă şi să navighez pe Internet!

de marcă în domeniul bazelor de date, a spus că PC-ul este „o maşinărie ridicolă" (citat în Kelly, 1995, p. 105), Majoritatea celor care folosesc un asemenea aparat întrebuinţează doar o fracţiune din puterea sa, şi este un dispozitiv care îi separă pe indivizi, unii de alţii. Se spune că viitorul nu aparţine computerului individual, ci unui sistem global de computere

interconectate - iar acest lucru este exact Internet-ul. Noul slogan este: „Computerul înseamnă reţeaua". Cu alte cuvinte, PC-ul devine un terminal pentm evenimente care se petrec în alte părţi - evenimente ce au loc pe o reţea care se întinde pe toată planeta, o reţea care nu este proprietatea nici unui individ sau companii (vezi figura 14.2).
Figura 14,2. - Lumea conectată: utilizatori de Inţernet pe regiuni, ianuarie 1995 (în mii) şi creşterile 1994-1995

Surse: Internet Soeiety, după The Economist, 1 iulie 1995, p. 5.
Bill Gates, cel care a fondat Microsoft-ul, care este una dintre cele mai mari corporaţii din lume, a anticipat că va avea loc acest eveniment - iar acest lucru i-a permis să-şi clădească viitorul. Chiar şi vizionarii de marcă din lumea computerelor au crezut, până de curând, că viitorul industriei va aparţine hard- ware-ului - computerului individual. Gates şi-a dat seama că el va aparţine software-\i\m care creează diferitele funcţii ale computerului. Cu toate acestea, nici Gates nu deţine vreun control asupra Internet-ului, care l-a ajutat să demonstreze inovaţiile sale.

Internet-ul a apărut într-o manieră spontană. El reprezintă produsul unei lumi nedivizate - o lume apărută după căderea Zidului Berlinului. Cu toate acestea, primele sale origini se situează exact în perioada Războiului Rece care a precedat anului 1989. Internet-ul a fost conceput iniţial la Pentagon, cartierul general al armatei americane. A fost iniţiat în 1969 şi la început a fost denumit reţeaua ARPA, de la Andvanced Research Projects Agency* a Pentagonului. ARPA a căutat să le ofere posibilitatea oamenilor de ştiinţă care lucrează pe bază de contracte militare în diferite părţi ale Americii să-şi strângă la un loc resursele şi să împartă echipamentul costisitor pe care îl foloseau. Cu oarecare întârziere, creatorii ei au conceput şi o modalitate de trimitere a mesajelor-astfel s-a născut poşta electronică, „e-mail"-ul. E-mail-ul este un sistem de corespondenţă în care mesajele sunt trimise direct de la un computer la altul sau la mai multe altele. Din acest motiv, nu există o perioadă de aşteptare ca în cazul trimiterii unei scrisori în mod obişnuit: conexiunea este imediată.
Internet-ul Pentagonului consta dintr-un număr de 500 de computere până la începutul anilor '80, aflate toate în laboratoarele militare şi în departamentele de ştiinţă a computerelor din universităţi/Apoi au început să se alăture şi alte persoane din universităţi care au început să folosească sistemul pentru propriile scopuri. în 1987 Internet-ul se extinsese, incluzând 28.000 de computere, la multe universităţi şi laboratoare de cercetare. Cei care îl foloseau au introdus o serie de inovaţii, creând software nou care le-a dat posibilitatea indivizilor de a lua parte la discuţii şi de a folosi date de cercetare.

— Joanne? Oh! Speram să-mi răspundă robotul tău telefonic!
© 1996 Boris Drucker după The Cartooan Bank,-Inc.
* Agenţia pentru Proiecte de Cercetare Avansată (n.t.)

Timp de mai mulţi ani, Intemet-ul a rămas în cadrul universităţilor. O dată cu răs¬pândirea PC-ului la domiciliu însă a început să se extindă - apoi a intrat într-o perioadă de creştere explozivă. Servicii „on-line", „bulletinboards"-grupuri de discuţii electronice-şi biblioteci software au fost puse în Internet de o uluitoare varietate de indivizi, care nu se mai aflau doar în America de Nord, ci în toată lumea. Şi corporaţiile au intrat în acest joc. în 1994, corporaţiile au întrecut universităţile, în calitate de utilizatori dominanţi ai reţelei.
Relaţia dintre Internet şi magistrala informaţională proclamată este problematică. Unii afirmă, aşa după cum indică citatul de mai sus cu câteva paragrafe, că Internet-ul este cu adevărat o magistrală informaţională. Pur şi simplu s-a întâmplat într-o manieră diferită de cea plănuită de către majoritatea companiilor de cablu şi de telefon (şi de guverne). Alţii susţin că lipsesc câteva trăsături de bază. Ei spun că adevărata magistrală va combina nu doar computerele, ci toate celelalte servicii, de la telefon la televizor. O parte importantă a Intemet-ului o reprezintă World Wide Web. într-adevăr, asemenea unui cuc în cuibul său, el ameninţă să-şi dea afară gazda. în fapt, Web-ul este o bibliotecă multimedia globală. El a fost inventat de către un inginer de software într-un laborator de, fizică elveţian în 1992; software-ul care l-a popularizat în lume a fost scris de un student de la University din Illinois.
Nu se ştie exact câte persoane sunt conectate în prezent la Internet. Se crede că în lume există 35 de milioane de utilizatori on-line. în termeni de populaţie globală în ansamblu, numărul nu este mare - dar este egal cu cel al unei ţări de mărime medie. Mai importantă este rata sa de expansiune. S-a estimat că Internet-ul a crescut cu o rată de 200% anual, începând cu anul 1985.
^ CONCLUZIE
într-o lume supusă unor schimbări tehnologice complet năucitoare, nimeni nu poate fi sigur ce anume ne rezervă viitorul. Este sigur însă că progresele înregistrate de tehnologiile media se află chiar în centrul unei atari schimbări. Mulţi sunt de părere că Intemet-ul exemplifică noua ordine globală care îşi face apariţia la sfârşitul secolului XX. Utilizatorii Intemet-ului trăiesc în „ciberspaţiu". Ciberspaţiul înseamnă spaţiul de interacţiune format de reţeaua globală de computere care alcătuiesc Internet-ul. în ciberspaţiu, aşa după cum ar spune Baudrillard, nu mai suntem „oameni", ci mesaje pe ecranele celorlalţi. în afara e-mail-ului, unde utilizatorii se identifică, nimeni de pe Internet nu ştie cu precizie cine sunt ceilalţi, dacă sunt bărbaţi sau femei sau locul din lume în care trăiesc. Există o celebră caricatură despre Internet, în care un câine stă în faţa unui computer. Textul care însoţeşte caricatura este următorul: „Avantajul Internet-ului este aCela că nimeni nu ştie că eşti câine."
Ştim ce înseamnă când citim invers cuvântul „câine". Mai există o poveste despre noile tehnologii de comunicaţii: „Un teolog l-a întrebat pe cel mai puternic supercomputer: «Există Dumnezeu?»* Computerul a răspuns că îi lipseşte puterea de procesare pentru a şti acest lucru. A cerut să fie conectat la toate celelalte
* în engleză, „câine" - „dog", iar citirea inversă, „God" - Dumnezeu (n.t.).

supercomputere din lume. Totuşi, încă nu există suficientă putere. Aşadar, computerul a fost cablat la toate computerele mainframe*, la toate minicomputerele şi la toate computerele personale din lume. Şi, în cele din urmă, a fost conectat la toate computerele de maşină, la cuptoarele de microunde, la magnetoscoapele video, la ceasurile digitale şi aşa mai departe. Teologul a întrebat pentru ultima dată: «Există Dumnezeu?» Iar computerul a răspuns: «Acum există!»" (Naisbitt, 1995, p. 80).

Povestea conţine unele dintre speranţele şi temerile generate de Internet. Ne vom pierde oare identităţile în ciberspaţiu? Ne va domina oare tehnologia computerizată sau noi o vom domina? Vor distruge oare media electronice toate celelalte forme de media de comunicare, cum ar fi cartea? Din fericire, răspunsul la fiecare dintre aceste întrebări este, aproape sigur, „nu". Oamenii nu folosesc teleconferinţele dacă se pot întâlni unii cu ceilalţi într-o manieră normală. Persoanele cu funcţii executive au la dispoziţie cu mulţ mai multe forme de comunicare electronică decât înainte. In acelaşi, timp numărul întâlnirilor de afaceri faţă-în-faţă a crescut foarte mult.

Ca indivizi, nu controlăm schimbarea tehnologică, iar, simplul ritm al unor atari schimbări ameninţă să ne distrugă existenţele. Cu toate acestea, apariţia lumii conectate nu a condus la Big Brother", cel puţin până acum: dimpotrivă, a promovat descentralizarea şi individualismul. In sfârşit, nu sunt şanse ca să dispară cărţile şi alte media „pre-electronice". Chiar dacă este voluminoasă, cartea de faţă e mai comodă decât ar fi versiunea computerizată. Lucrarea lui Negroponte Being Digital nu a fost produsă pentru mecanismele ingenioase pe care le descrie, ci a fost scrisă sub formă de carte. Chiar şi Bill Gates a găsit de cuviinţă să scrie o carte spre a descrie noua lume high-tech* " pe care o anticipează.

în acest răstimp, Internet-ul îşi creează propriile sale probleme lumeşti. Un titlu recent din ziarul The Guardian anunţă: „Dependenţii de Net duc existenţe reale triste," Articolul descrie vieţile oamenilor care îşi petrec zilnic ore întregi în reţea. Există chiar şi un nou grup pentru ajutorarea celor dependenţi de Internet, denumit „Caught in the.Net"*"*. Contactele în ciberspaţiu nu substituie interacţiunea cu oamenii reali şi nici nu au şanse de a face acest lucru.

REZUMAT

O Mass media în prezent, joacă un rol fundamental în societatea modernă. Mass media reprezintă mediile de comunicare - ziare, reviste, televiziune, radio, cinema, casete video, CD-uri şi alte forme - care ajung la marele public. © Ziarele au fost unele dintre cele mai importante medii de comunicare timpurii. Ele continuă să aibă însemnătate, dar au fost suplimentate de alte medii mai noi, îndeosebi de radio şi televiziune.

* Computere de mare viteză şi putere de stocare (n.t.).

" Personajul emblematic al romanului utopic 1984 de George Orwell (n.t.).

*** Prescurtare de la high technology, „tehnologie de vârf' (n.t.).

**** „Prins în reţea" (n.t.).

© Influenţa exercitată de mass media asupra mediilor noastre este profundă. Mediile nu numai că oferă divertisment, ci furnizează şi modelează o mare parte din informaţiile pe care le utilizăm, în existenţa noastră cotidiană.
O Chiar dacă există numeroase studii despre televiziune şi violenţă, încă nu este clar în ce măsură, şi în ce modalităţi încurajează înfăţişarea violenţei la TV comportamentul agresiv din viaţa reală. Majoritatea cercetărilor au subestimat gradul în care telespectatorii interpretează în mod selectiv ceea ce văd, şi modalităţile complexe în care se interrelaţionează „ficţiunea" şi „realitatea".
© Sociologii au acordat foarte multă atenţie studierii ştirilor de televiziune. O serie de studii referitoare la ştirile TV au fost efectuate de către un grup de cercetători de la Glasgow University - The Glasgow Media Group. Activitatea lor, care susţinea că reportajele de ştiri au anumite tendinţe, au dat naştere unei controverse prelungite, care continuă şi în prezent.
© Ideea de gen este utilă în diferenţierea timpurilor de programe TV. Genul se referă la înţelegeri pe care realizatorii de programe şi telespectatorii le împărtăşesc în legătură cu „ce anume" se vizionează. Ştirile, telenovelele, jocurile şi serialele poliţiste reprezintă exemple de genuri diferite.
© S-au dezvoltat o serie de-teorii referitoare la media şi la cultura omului obişnuit. Innis şi McLuhan au susţinut că media influenţează societatea mai mult din punct de vedere al modalităţii de comunicare şi mai puţin din cel al conţinutului comunicării. Cu cuvintele lui McLuhan, „mediul reprezintă mesajul": de exemplu, televiziunea influenţează comportamentul şi atitudinile oamenilor datorită faptului că este atât de diferită ca natură de alte media, cum sunt ziarele sau cărţile.
© Printre alţi teoreticieni importanţi se numără Habermas, Baudrillard şi Thompson. Habermas subliniază rolul mediilor de infonnare în crearea unei „sfere publ ice" - o sferă de opinie publică şi de dezbatere publică. Baudrillard a fost puternic influenţat de McLuhan. El crede că noile media, îndeosebi televiziunea, practic schimbă „realitatea" pe care o trăim. Thomson afirmă că mass media au creat o nouă fonnă de interacţiune socială - „cvasi-interacţiunea mediată" - care este mai limitată, mai îngustă şi direcţionată într-un singur sens decât interacţiunea socială obişnuită.
© Astăzi, sentimentul de a locui într-o lume unitară este în mare parte rezultatul răspândirii internaţionale a mediilor de comunicare. A apărut o ordine mondială a informaţiilor - un sistem internaţional de producţie, distribuţie şi consum al bunurilor informaţionale. Având în vedere poziţia de o maximă importanţă a ţărilor industrializate în cadrul ordinii informaţionale mondiale, mulţi sunt de părere că ţările din Lumea a Treia sunt supuse unei noi forme de imperialism mediatic.
(E) Există tendinţa ca industriile de media din toată lumea să fie dominate de către un mic număr de companii foarte mari. Mai multe dintre acestea sunt conduse de faimoşi întreprinzători în domeniul media, dintre care cel mai cunoscut este Rupert Murdoch. Mulţi critici iau atitudine în privinţa concentrării de putere mediatică a unor indivizi

atât de influenţi, despre care ei cred că nu sunt răspunzători în faţa procedurilor democratice.
431
O în ultimii ani şi-a făcut apariţia multimedia, legată de dezvoltarea Internet-ului şi de posibila construire a unei „magistrale informaţionale". Multimedia se referă la combinaţia pe un singur mediu a ceea ce până acum erau mai multe media care necesitau tehnologii diferite, aşa încât un CD-ROM, de exemplu, poate înmagazina atât imagini vizuale, cât şi sunet şi poate fi citit de un computer. Au fost emise mai multe pretenţii în legătură cu posibilele efecte sociale ale acestor progrese, dar încă e prea devreme să judecăm măsura în care se vor produce ele.
LECTURI SUPLIMENTARE
Nick Abercrombie, Television and Society (Cambridge, Polity Press, 1996). O introducere în rolul pe care îl joacă televiziunea în societatea contemporană şi modalităţile în care sunt produse şi consumate programele. James W. Carey, Communication as Culture: Essays on Media and Soci¬ety (London, Unwin Hyman, 1989). Un grupaj interesant şi accesibil de eseuri despre importanţa comunicării şi a mediilor de informare în societăţile tradiţionale şi moderne. Richard Collins şi Cristina Murroni, New Media, New Policies (Cambridge, Polity Press, 1996). O trecere în revistă a noilor tipuri de comunicaţii, de tehnologii media şi a reglementării lor. John Eldridge (ed.) Getting the Mes¬sage: News, Truth and Power (Lon¬don, Routledge, 1993). O serie actualizată de discuţii asupra activităţii Glasgow Media Group.
John Eldridge (ed.), Glasgow Media Group Reader, voi. 1 (London, Routledge, 1995). O analiză utilă a conţinutului, limbajului şi imaginilor vizuale ale ştirilor. John Fiske, Understanding Popular Cui ture (London, Unwin Hyman, 1990). O dezvoltare captivantă şi provocatoare despre cultura de masă. James Lull, Media, Communication, Culture (Cambridge, Polity Press, 1995). O cercetare utilă a impactului cultural al comunicaţiilor de masă. Nicholas Negroponte, Being Digital (London, Hodder and Stoughîon, 1995). O relatare despre impactul noii tehno¬logii a informaţiei.
The Polity Reader in Cultural Theory (Cambridge, Polity Press, 1994). John Thompson, The Media and Modernity: A Social Theory of the Media (Cambridge, Polity Press, 1995). O importantă analiză nouă a rolului media în apariţia societăţilor moderne.
TERMENI IMPORTANŢI
• opinie publică • cvasi-interacţiune mediată
• gen • putere simbolică
»sat global • ordine mondială informaţională
• sferă publică • reglementări media
• hiperrealitate • multimedia
• simulacru• magistrala informaţională
* interacţiune faţă-în-faţă • Internet
• interacţiune mediată • ciberspaţiu
432
15. EDUCAŢIA
9

CONCEPTE DE BAZĂ
DEZVOLTAREA ALFABETIZĂRII ŞI A
ÎNVĂŢĂMÂNTULUI
ORIGINILE ŞI DEZVOLTAREA SISTEMULUI DE ÎNVĂŢĂMÂNT
BRITANIC Şcolile private • Educaţia şi politica
COMPARAŢII ÎNTRE SISTEMELE ŞCOLARE învăţământul primar şi gimnazial
ÎNVĂŢĂMÂNTUL SUPERIOR
9
Comparaţii internaţionale • Sistemul britanic de învăţământ superior
GENUL ŞI SISTEMUL
EDUCAŢIONAL
Genul şi învăţământul superior
EDUCAŢIA ŞI ETNICITATEA
TEORII DESPRE ÎNVĂTĂMÂNT
»
Bernstein: codurile lingvistice • Bowles
şi Gintis: şcoala şi capitalismul indus¬trial ® Illich: planul de studii ascuns
EDUCAŢIA ŞI REPRODUCŢIA
CULTURALĂ
Willis; o analiză a reproducţiei
culturale
EDUCAŢIA ŞI INEGALITATEA Studiul lui Coleman asupra inegalităţilor din educaţie în SUA • Ccrcetări ulterioare • Departajarea
INTELIGENŢA ŞI INEGALITATEA
Ce este inteligenţa? • Inteligenţa emoţională şi interpersonală
VIITORUL EDUCAŢIEI
?
Educaţia şi noile tehnologii de comunicare • Tehnologiile educaţionale
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE
TERMENI IMPORTANTI
>
26,
433
CONCEPTE DE BAZĂ
Ol • educaţie • reproducţie culturală
închipuiţi-vă că vă aflaţi în pielea - sau mai degrabă în cojocul - lui Jean-Paul Didion, un băiat francez care creşte într-o comunitate ţărănească, cu aproximativ 200 de ani în urmă. Jean-Paul are 14 ani în 1750. Nu ştie să citească sau să scrie, dar asta nu e ceva neobişnuit; doar câţiva dintre adulţii din sat se pricep să descrifreze mai mult de un cuvânt sau două dintr-un text scris. Există unele şcoli în comitatele dimprejur, ţinute de călugări sau călugăriţe, dar acestea îi sunt cu totul necunoscute lui Jean-Paul. Nu a cunoscut niciodată pe cineva care a mers la vreo şcoală, cu excepţia preotului local. în ultimii opt sau nouă ani, Jean-Paul şi-a petrecut cea mai mare parte din timp dând o mână de ajutor la treburile domestice sau muncind pe câmp. Cu cât se face mai mare, cu atât se

aşteaptă de la el să se implice mai mult timp în fiecare zi, în munca fizică grea, pretinsă de-întreţinerea lotului de pământ al tatălui său.
Este foarte probabil că Jean-Paul nu va părăsi niciodată regiunea unde s-a născut, ba chiar s-ar putea să-şi petreacă întreaga viaţă în sat şi pe câmpurile care îl înconjoară, călătorind doar ocazional în alte sate sau oraşe. S-ar putea să trebuiască să aştepte până spre 60 de ani ca să moştenească lotul de pământ al tatălui său, după care va împărţi administrarea acestuia cu fraţii mai mici. Jean-Paul este conştient că este „francez", că ţara sa este condusă de un rege anume şi că lumea se întinde şi dincolo de Franţa. Dar are o conştiinţă foarte vagă chiar şi despre Franţa, ca entitate politică distinctă. Nu există „ştiri" sau vreun alt mod prin care informaţiile despre ceea ce se petrece în alte părţi ale lumii care să-i parvină cu regularitate. Ceea ce ştie despre lume în general, provine din povestirile şi istorisirile pe care le-a auzit de la adulţi, printre care şi câţiva călători în trecere. Ca toţi ceilalţi din comunitatea sa, el află despre evenimentele importante - cum ar fi moartea regelui - abia cu câteva zile, săptămâni, uneori chiar luni mai târziu.
Deşi, după criteriile moderne Jean-Paul este complet needucat, el este departe de a putea fi ignorant. Este sensibil şi înţelegător cu familia şi copiii, întrucât a trebuit să aibă grijă de cei mici, de când era el însuşi foarte tânăr. Ştie deja o mulţime de lucruri despre îngrijirea pământului, metode de producţie agricolă şi modalităţi de conservare şi depozitare a mâncării. Are cunoştinţe solide în materie de obiceiuri şi tradiţii locale şi se poate adapta cu uşurinţă la alte meşteşuguri decât cele agricole, cum ar fi ţesutul sau împletitul coşurilor de nuiele.
Jean-Paul este un personaj fictiv, dar descrierea de mai sus reprezintă experienţa tipică a unui băiat care creştea în acea perioadă de început a Europei moderne. Să o comparăm cu situaţia noastră de azi. în ţările industrializate, practic toată lumea ştie să citească şi să scrie. Suntem cu toţii conştienţi de faptul că facem parte dintr-o societate anume şi avem măcar cîteva cunoştinţe despre situarea ei geografică în

lume şi despre istoria ei. Viaţa noastră este influenţată în toate epocile, dincolo de copilărie, de informaţiile pe care le adunăm din cărţi, ziare, reviste şi de la televiziune. Am trecut cu toţii printr-un proces formal de învăţământ. Cuvântul tipărit şi comunicarea electronică,, combinate cu predarea oficială asigurată în şcoli şi universităţi, au devenit fundamentale pentru modul nostru de viaţă.
în acest capitol vom studia modul în care a evoluat educaţia din zilele noastre şi vom analiza influenţa ei socială. Vom începe cu dezvoltarea învăţământului în Marea Britanie, analizând diferitele tipuri de şcoli care există aici, precum şi dezbaterile politice generate de educaţie. Apoi vom face unele comparaţii între învăţământul din Marea Britanie şi alte ţări, înainte de a trece la studiul asupra învăţământului supe¬rior. După ce vom descrie câteva dintre principalele abordări teoretice ale educaţiei, in secţiunile următoare ale capitolului ne vom opri asupra problemelor legate de cducaţie şi inegalitate.
DEZVOLTAREA ALFABETIZĂRII ŞI A ÎNVĂŢĂMÂNTULUI

Termenul „şcoală" îşi are originile în limba greacă şi înseamnă timp liber sau recreaţie. în societăţile preindustriale, învăţământul era accesibil unui număr restrâns, acelor care aveau timpul şi banii disponibili pentru a-l urma. Liderii religioşi sau preoţii erau adesea singurele categorii de oameni complet alfabetizaţi, care-şi foloseau cunoştinţele pentru citirea şi interpretarea textelor sacre. Pentru marea majoritate a poporului, a creşte însemna a învăţa după exemplu, aceleaşi obiceiuri sociale şi priceperi de muncă precum cei vârstnici. Aşa cum am văzut, copiii începeau în mod normal să ajute la treburile domestice, la fermă şi la activităţile meşteşugăreşti, de la o vârstă foarte fragedă. Cititul nu era necesar, pentru că nu le folosea în viaţa lor cotidiană.
O Un alt motiv pentru care atât de puţini puteau să citească era acela că toate textele trebuiau copiate cu grijă, manual, deoarece erau puţine şi scumpe. Tiparul, o invenţie care a fost adusă în Europa din China, a modificat această situaţie. Prima tiparniţă din Occident a fost inventată de Johann Gutenberg, în 1454. Tipărirea a făcut ca textele şi documentele să fie accesibile pe scară largă. Acestea cuprindeau cărţi şi pamflete dar şi multe tipuri de materiale obişnuite, esenţiale pentru conducerea unei societăţi tot mai complexe. Codurile de legi, de exemplu, erau scrise şi apoi difuzate peste tot. Catastifele, rapoartele şi colecţiile de date obişnuite au început să facă tot mai mult parte din sistemul de guvernare, din întreprinderile economice şi din organizaţii, în general. Folosirea crescândă a materialelor scrise în multe domenii diferite ale vieţii a dus la un nivel mai ridicat al alfabetizării (capacitatea de a citi şi a scrie la un nivel minim) decât în orice epocă anterioară.
EDUCAŢIA în forma ei modernă, implicând instruirea elevilor în cadrul unor şcoli construite special, a apărut treptat. Şi totuşi, până acum un secol şi jumătate şi chiar mai recent, copiii celor bogaţi erau educaţi frecvent de către profesori particulari. Majoritatea populaţiei a continuat să fie complet neşcolarizată până în primele decenii ale secolului XIX,

când în ţările europene şi în Statele Unite au fost fie înfiinţate sisteme de şcoli primare.
Procesul industrializării şi expansiunea oraşelor au contribuit la sporirea necesităţii unui învăţământ specializat. Acum oamenii lucrează în'multe profesii diferite, iar calificările de muncă nu mai pot fi transmise direct de la părinţi la copii. Dobândirea de noi cunoştinţe se bazează tot mai mult pe învăţarea abstractă (a unor materii cum ar fi matematica, istoria, literatura şi altele), mai curând decât pe transmiterea practică a unor calificări specifice. într-o societate modernă, oamenii trebuie să fie înzestraţi cu noţiuni de bază cum ar fi cititul, scrisul sau socotitul, cât şi cu cunoştinţe generale despre mediul lor înconjurător, social şi economic; este totodată important ca ei să ştie cum să înveţe, în aşa fel încât să poată stăpâni forme noi de informaţie, uneori destul de tehnice.

ORIGINILE ŞI DEZVOLTAREA SISTEMULUI DE ÎNVĂTĂMÂNT BRITANIC

î
Sistemul educaţional modern s-a format mai întâi în majoritatea societăţilor occidentale la începutul secolului XIX. Marea Britanie a fost

mult mai reţinută decât maj oritatea celorlalte ţări în stabilirea unui sistem integrat naţional. Educaţia rămăsese în urmă în Anglia şi Ţara Galilor, deşi era mai evoluată în Scoţia. înaltul Comitet al Educaţiei declara în 1818 că: „Anglia e în urma tuturor rivalelor ei continentale în privinţa educaţiei". La mijlocul secolului, Olanda, Elveţia şi Statele germane impuseseră, mai mult sau mai puţin, obligativitatea învăţământului primar, dar Anglia şi Ţara Galilor erau încă departe de o asemenea realizare.
între 1870 (când a fost instituită pentru prima dată obligativitatea educaţiei în Marea Britanie) şi cel de-al doilea război mondial, guvernele care s-au succedat au mărit progresiv cheltuielile pentru educaţie. Vârsta la care se putea renunţa la şcoală a crescut de la 10 la 14 ani şi s-au construit din ce în ce mai multe şcoli, dai' educaţia nu era totuşi considerată un domeniu important, în care guvernul trebuia să intervină (Chapman, 1986). Majoritatea şcolilor erau conduse de profesori particulari sau de autorităţi ecleziastice, sub supravegherea unor comitete de guvernanţi locali. Cel de-al doilea război mondial a dus la schimbarea acestei atitudini. Recruţii pentru forţele armate trebuiau să susţină teste de capacitate şi de cultură generală; rezultatele au determinat autorităţile să se teamă de nivelul scăzut de abilităţi educaţionale demonstrat. Preocupat de perspectivele reconstrucţiei postbelice, guvernul a început să regândească sistemul educaţional existent.
Până în 1944, marea majoritate a copiilor britanici urmau cursurile unei singure şcoli de stat, şcoala elementară, până la vârsta de 14 ani. Alături de sistemul elementar existau şi şcolile secundare, dar părinţii trebuia să plătească pentru ele. Sistemul împărţea copiii după deosebiri clare de clasă socială - copiii din mediile sărace se limitau doar la învăţământul elementar. Mai puţin de 2% din populaţie

urmau cursuri universitare. Legea învăţământului din 1944 a determinat câteva schimbări majore, inclusiv învăţământul gimnazial gratuit pentru toată lumea, creşterea vârstei de şcolarizare la 15 ani, cât şi obligativitatea accesului egal la educaţie, învăţământul a devenit o responsabilitate prioritară pentru guvernele locale alese.
Ca rezultat al acestei legi, majoritatea autorităţilor educaţionale locale au adoptat selecţia şcolară ca mijloc de asigurare a învăţământului gimnazial, conformă cu necesităţile copiilor. Selecţia şcolară la vârsta de 11 ani - cea a trecerii de la şcoala primară la cea secundară - se presupunea că departaja copiii dotaţi de cei mai puţin dotaţi, indiferent de provenienţa socială. Pentru majoritatea copiilor, rezultatul examinării „11+" hotăra dacă aveau să urmeze gimnaziile teoretice (pentru cei înclinaţi spre studiu) sau gimnaziile profesionale (pentru cei consideraţi a fi apţi pentru un învăţământ profesional). O mică parte dintre copii urmau şcoli tehnice sau şcoli speciale. Cei care doreau să-şi continue educaţia puteau să urmeze cursuri şcolare până la vârsta de 17 ani.
în anii '60 - în parte ca urmare a cercetării sociologice -, devenise evident faptul că rezultatele sistemului „11+" nu corespundeau aşteptărilor. Raportul Crowther din 1959 arăta că numai 12% dintre elevi continuau

şcoala până la vârsta de 17 ani, iar abandonarea timpurie a acesteia era percepută ca fiind strâns legată de provenienţa socială decât de performanţa şcolară. Guvernul laburist care a revenit la putere în 1964 şi-a propus să înfiinţeze şcoli generale, desfiinţând diferenţele dintre gimnaziul teoretic şi cel profesional, aducând la un loc astfel copiii din diferite clase sociale. Persista totuşi confuzia asupra conţinutului şcolilor generale, care urmau să fie „şcoli teoretice pentru toţi" sau un tip cu totul nou de educaţie. Nu s-a găsit o soluţie unică pentru această problemă, aşa că diferitele şcoli şi regiuni şi-au aplicat propriile lor abordări. Unele autorităţi locale s-au opus schimbării şi în anumite zone gimnaziile teoretice există şi azi.
încă de la începutul anilor '70, învăţământul de stat a fost puternic afectat de tranziţia bruscă de la o situaţie în care forţa de muncă era insuficientă şi se cerea şcolilor să asigure meseriaşii de care avea nevoie economia, la una în care aceasta devenise excesivă - o perioadă de creştere a şomajului şi de reducere a investiţiilor guvernamentale. Expansiunea învăţământului, care caracterizase întreaga perioadă postbelică, era dintr-o dată înlocuită de restrângeri şi de încercări de a reduce cheltuielile guvernamentale. De la mijlocul anilor '70 şi până la începutul anilor '90, cheltuielile statului legate de învăţământ au scăzut de la 6,3% din cheltuielile publice generale la puţin peste 5%.
O Lege a învăţământului adoptată în 1988 a introdus diferite reforme semnificative, dintre care unele s-au confruntat cu o opoziţie acerbă. în sensul politicii sale din alte domenii, guvernul conservator a încercat să introducă un element de competiţie de piaţă în educaţie. Directorii de şcoală aveau o mai mare responsabilitate financiară, iar şcolilor le era permis „să se desprindă" de controlul autorităţilor educaţionale locale şi să devină „şcoli de stat independente". A fost stabilit un plan

de studii naţional, care specifica un cadru universal de predare pentru sectorul de stat (Johnson, 1991).
în 1992 a luat fiinţă o nouă agenţie de finanţare, care urma să preia treptat asigurarea locurilor în şcolile care optau pentru autonomie. în Carta Albă care detalia sarcinile agenţiei, guvernul îşi afirma speranţa că „o dată cu trecerea vremii, toate şcolile se vor putea autofinanţa", cu alte cuvinte vor opta pentru autonomie. Dar în 1995, dintr-un total de 23.000 de şcoli de stat, doar 1.000 de şcoli reuşiseră acest lucru.
Şcolile private
Şcolile publice din Marea Britanie sunt şcoli care nu au un statut cert din mâi multe puncte de vedere. Ele nu sunt nicidecum publice, ci dimpotrivă, sunt instituţii particulare cu taxă. Gradul de independenţă pe care îl au faţă de restul sistemului de învăţământ, ca şi rolul primordial pe care îl joacă în societate în general, le deosebeşte de sistemele altor ţări. Şcolile publice sunt supuse fiecare în parte supervizării statale, dar în realitate există puţine articole importante din legislaţia învăţământului care le-au afectat. Ele au rămas neatinse de Legea învăţământului din 1944, ca şi de înfiinţarea şcolilor generale; iar marea majoritate au rămas demixtate până nu demult.

Există unele şcoli particulare, adesea legate de denumiri religioase, în toate societăţile occidentale, dar în nici o altă societate şcolile private nu sunt atât de exclusiviste sau de importante ca în Marea Britanie. S-a observat că timp de mai bine de un secol, educaţia de stat a fost girată de persoane care erau puţin interesate de ea şi nu aveau nici un interes să-şi trimită copiii la acest tip de şcoli.
în Anglia există aproximativ 2.300 de şcoli cu taxă, în care este cuprins un procent de 7% din populaţie. Ele includ o mare varietate de organizaţii, de la instituţii de prestigiu cum ar fi Eton, Rugby sau Charterhouse, la aşa-zisele şcoli publice minore, ale căror nume sunt necunoscute majorităţii oamenilor. Unele dintre ele sunt şcoli cu internat, situate în oraşe izolate, în timp ce altele, cum este Westminster, se află în centrul unor oraşe aglomerate. Există şi şcoli legate de ordine religioase, cum ar fi şcoala catolică Ampleforth.
Ca urmare a Legii Reformei învăţământului din 1988, toate şcolile de stat trebuie să respecte un plan de studii naţional standard, care cuprinde testări ale elevilor la vîrsta de 7,11, 14 şi 16 ani. Introducerea planului de studii naţional a întâmpinat o puternică opoziţie din partea unor grupuri de cadre didactice, care au respins testarea standardizată şi au considerat că planul unic avea un efect limitativ nejustificat. în vara anului 1993 profesorii au recurs la acţiuni greviste împotriva testărilor. în stabilirea planului de studii naţional au fost implicaţi reprezentanţi ai şcolilor private. Totuşi, aceste şcoli nu au obligaţia să îl urmeze. Şcolile private pot preda orice doresc şi nu au obligaţia de a testa copiii. Majoritatea au optat pentru respectarea planului naţional, alţii l-au ignorat, pur şi simplu.
Termenul „şcoală publică" este limitat de către unii specialişti în educaţie, la o parte dintre cele mai importante şcoli private. Acestea sunt şcolile membre ale
438.
Conferinţei Directorilor (HMC), constituită în 1871. Iniţial, din aceasta faceau parte doar 50 de şcoli. Numărul lor a crescut în prezent la 233. Printre ele se află şi cele menţionate mai sus - Eton, Rugby şi celelalte. Indivizii care au urmat cursurile şcolilor membre ale HMC au ajuns să domine poziţiile cele mai înalte în societatea britanică. Un studiu efectuat de Ivan Reids şi colab., de exemplu, publicat în 1991, a arătat că 84% dintre judecători, 70%) dintre directorii de bancă şi 49% dintre funcţionarii civili superiori au urmat cursurile unor şcoli membre ale HMC (Reid şi col. 1991).
în 1990 John Major şi-a desfăşurat campania pentru a deveni lider al Partidului Conservator pornind de la aspiraţia de a crea o „societate fară clase". în aparenţă, Major însuşi părea să se conformeze acestui ideal, în propria sa carieră. A părăsit şcoala pe când avea 16 ani şi nu a obţinut prea multe diplome de studii. Totuşi, primul său cabinet a demonstrat că societatea fără clase era un obiectiv foarte îndepărtat (Walford, 1993). 19 dintre cei 22 de membri ai cabinetului său proveneau din şcoli cu taxă (printre ei nu se număra nici o femeie). în plus, doar un membru al cabinetului său avea copiii înscrişi în gimnazii de stat (vezi tabelul).

OPŢIUNILE MEMBRILOR CABINETULUI CONSERVATOR REFERITOARE LA EDUCAŢIA COPIILOR LOR

.Miiii\lrii	Copii	Şcoli urrnaie
John Major	iHiSpfiill	primară de stat, gimnaziu privat
Kenneth Clarke	i'lilSiSillB	primară de stat, gimnaziu privat
Norman Lamont	laplIBiî®	private
Douglas Hurd*	3* •	private
Tom King		private
Kenneth Baker		private
John Gummer	iii^ilf;	două primare de stat, un gimnaziu privat, o şcoală ecleziastică cu taxă
Tony Newton	2	
Michael Howard	WWSSMiM	private
jonn MacGreuor	aS||lSilsiii	y!-;\die
Michael Haseltine	Silf!mMM	private
Lord Mackay	il®IliSlii|8i	private
foter Briv.ke	WiM^&em	private
David Hunt	lliillillil	private
lan Lang		private
Pcitrl.illej		
Das id Meilor	llJfiljjllll	piuate
Chris Patten		primară de stat/o şcoală privată
Malcolm Rifkind	işJlllElÎlfiiî	
John Wakcham	KSîŞI	două în şcoli private
William Waldegrave		private
David Waddington	slflli^ili	private

* Din prima căsătorie; doi copii minori, din cea de-a doua căsătorie nu sunt incluşi. Sursa: Guardian, 19.02.1992.

439.

Educaţia şi politica

Multă vreme educaţia a constituit un adevărat câmp de luptă politică şi continuă să fie la fel şi în anii '90.0 dezbatere prelungită s-a concentrat asupra învăţământului general, a standardelor educaţionale şi a inegalităţilor din societate în ansamblu. La început, învăţământul general avea susţinători în ambele extreme ale spectrului poli¬tic. Guvernul laburist a fost cel care, aşa cum am mai spus, a pus în mişcare sistemu". de învăţământ general, de aceea susţinerea acestuia a tins să fie asociată mult mai mult cu stânga politică decât cu dreapta. Constructorii învăţământului general credeau că şcolile noi vor asigura o pronunţată egalitate de şanse, decât era posibil în învăţământul selectiv. Ei nu se preocupau prea mult de planul de studii în sine, concentrându-se mai curând asupra accesului grad de egalitate.

Când d-na Thatcher a fost investită în funcţia de prim-ministru, conservatorii au devenit critici vehementi la adresa învăţământului general. Ei credeau că şcolile teoretice nu ar fi trebuit să fie lăsate să dispară, aşa cum se întâmplase o dată cu introducerea sistemului de învăţământ general. Ei au determinat crearea unei man varietăţi de şcoli de nivel gimnazial, cu un nivel corespunzător mai larg din care părinţii să aleagă natura educaţiei copiilor lor.

Spre sfârşitul anilor' 80, d-na Thatcher a vorbit despre o „revoluţie" în conducerea şcolilor. O asemenea revoluţie urmărea dezmembrarea marilor şcoli generale şi reducerea puterii autorităţilor educaţionale locale responsabile de conducerea lor. Pe lângă stabilirea planului de studii naţional, Legea învăţământului din 1988 introducea şi un sistem managerial şcolar nou, numit „managementul local al şcolilor".
Dizolvarea administraţiilor şcolilor avea să echilibreze inevitabila centralizare, pe care o implica planul de studii naţional unic. Urma să se înfiinţeze un grup nou de Colegii Tehnice Orăşeneşti (CTC) şi şcoli subvenţionate.
Programul CTC nu s-a bucurat de succes şi s-a încheiat în 1993, cuprinzând doar 15 colegii. în 1992 a fost publicată o nouă Carte Albă, cu scopul de a accelera procesul de autonomizare a şcolilor. Rolul autorităţilor educaţionale locale avea să fie considerabil diminuat. Şcolile subvenţionate - cele care au optat pentru autonomie faţă de controlul autorităţilor locale - sunt în prezent conduse de o nouă instituţie guvernamentală, Agenţia de Finanţare a Şcolilor.
Sistemul de învăţământ general şi criticii săi
Criticii sistemului de învăţământ general consideră că acesta a eşuat în două moduri. După părerea lor, şcolile generale nu au promovat o mai mare egalitate de şanse, ci dimpotrivă. Copiii remarcabili din mediile sărace puteau să se afirme în timpul testului „11+"; în şcolile generale ei nu au acces. La fel de important, spun criticii, este faptul că şcolile generale asigură tui standard de educaţie destul de scăzut, deoarece excelenţa nu este recompensată, iar specializarea este descurajată. înaintea introducerii sistemului de şcoli generale, 20% dintre elevi reuşeau la testul „11+" şi urmau apoi gimnaziul teoretic. Reforma a introdus ideea de a crea
440.
-coli în care să existe deopotrivă copii dotaţi şi mai puţin dotaţi. Şcolile generale aveau să conţină şi ele 20% dintre elevi printre cei cu rezultate superioare.
Lucrurile nu au ieşit întocmai cum fuseseră plănuite. Evaluat după rezultatele la examene, doar 27% dintre şcolilc generale au 20% sau mai mulţi elevi în categoria eelor cu rezultate superioare. Pe dc altă parte, 18% dintre acestea au peste 20% dintre copii în această categorie. Aceste şcoli au devenit şcoli teorctice, chiar dacă nu şi cu titulatura. Şcolile cu mai puţin succes din sistem au devenit în mare parte echivalentul vechilor gimnazii profesionale. în 38% dintre şcoli procentul de elevi aflaţi în topul rezultatelor şcolare este de 10% sau mai mic, în timp ce în 16% din şcoli procentul este de sub 5%.
Procesele de selecţie care au produs această situaţie operează în mai multe feluri. în primul rând, testul „11+" nu a dispărut niciodată complet. Au rămas 95 de şcoli teoretice care mai recurg la acest test, iar şcolile teoretice sunt obişnuite încă în Irlanda de Nord. în interiorul sistemului de învăţământ general, procesele de selecţie funcţionează informai, ceea ce le scade din importanţă. Şcolile sunt obligate să înscrie cu prioritate copiii arondaţi teritorial. Părinţii pot astfel să „plătească" pentru ca,

copiii lor să urmeze şcolile cu cele mai bune rezultate, asigurându-se se află la şcoala potrivită.
Un procent substanţial dintre şcolile care au optat pentru autonomia faţă de controlul autorităţilor locale iau în considerare factorii personali şi gradul de „dificultate" al unui copil. Conform unui studiu recent, 50% dintre aceste şcoli aplică criterii selective de acest fel (Hugill, 1996).
Propunerile avansate de conservatori în 1996 vor permite tuturor şcolilor să selecteze până la 15% dintre elevii lor, în funcţie de anumite aptitudini sau de o specializare, cum ar fi ştiinţele sau muzica. Cu permisiunea specială a guvernului, procentul pe care-l vor selecta va putea fi mai mare.
ŞUgfrSrWMl ni
| ŞAPTE MODL'RI l'LNTRl A TE ASIGURA C V COPIII TĂI VOR IRMA O „SCOAl.Â BUNĂ"'
r *
I L Plăteşte taxe. ■ ■ '
{ :
; ~* Muîă~tc într-o zonă în care s-a menţinut sistemul ,,11+" şi plăteşte meditaţii pentru copil.
3. Consultă-te cu agenţii imobiliari, plăteşte pentru o hartă care să-ţi indice adresa dorită. îngiodeuză-te îti datorii ca să o poţi plăti. Daca nu-ţî reuşeşte, poţi să-i păcăleşti atunci când eşti întrebat unde locuieşti.
4. Asigură-te că, copiii tăi nu au nevoi speciale. -
l'a cuw-.iiină cu jjuvcrikH'jrii unei şcoli suin c;uiori;ilc c.irc pi a >a-ţi .tdiniu ji.piii, pc rj.>puiidere.i guvernatorului". ' ' '
6. Conveiteşte-te ia biserica anglicanâ/catoiicism/iudaism.
7. Promite să faci donaţii substanţiale pentra fondul şcolii.
^""■•"irWMr«»! 11*1 IIUIMI——1MMI——II—W^M—I— ■—^—Ml—IM —MMIW— II——I—Wll
Sursa: Observer, 7.01.1996
441.
Autonomia era menită să lărgească paleta alegerii parentale prin crearea unei diversităţi în sistemul şcolar. Dar consecinţa neintenţională ar putea fi restrângerea acestei alegeri: unui număr tot mai mare de copii li se refuză un loc în prima şcoală pentru care au optat.
Partidul Laburist este hotărât să apere sistemul de învăţământ general, dar sub conducerea lui Tony Blair pare improbabil să se revină asupra tuturor reformelor introduse de conservatori. Blair acceptă că standardele din învăţământul britanic, evaluate prin comparaţii internaţionale, nu sunt prea ridicate şi că este prioritară continuarea reformei educaţionale. El recunoaşte totodată că diversitatea în educaţie este un obiectiv dezirabil. Problema lui este de a reconcilia această diversitate cu ambiţia laburiştilor de a reduce inegalităţile educaţionale, ceea ce constituie într-adevăr, o problemă foarte cuprinzătoare. Şcolile cu taxă şi cele subvenţionate contribuie la asigurarea diversităţii; totuşi eie asigură în mai mare măsură necesităţile copiilor din mediile privilegiate, perpetuând astfel inegalităţile existente.
Ajunşi în acest punct, să ne îndreptăm pe scurt atenţia către o altă ţară, Statele Unite, înainte de a discuta sistemele de învăţământ superior.

COMPARAŢII ÎNTRE SISTEMELE ŞCOLARE
învăţământul în Statele Unite îşi are originea în disciplinarea copiilor. Baza dezvoltării sale din secolul XVII a fost credinţa, puritană, că toţi copiii trebuie să-şi asculte părinţii fără să pună întrebări, convingere pe care primele colonii americane o consfinţeau prin lege. O prevedere legală din 1642 prevedea sancţiuni severe împotriva „gravei neglijenţe a unor părinţi şi profesori în educarea copiilor în spiritul învăţăturii şi al muncii". întrucât această măsură a fost totuşi ineficientă, autorităţile puritane au cerut tuturor oraşelor să asigure învăţământul, începând din 1647 în Massachusetts şi Connecticut,
Au mai trecut aproape două secole până când educaţia a devenit o experienţă comună pentru populaţia americană, ajunsă între timp mult mai numeroasă. Toate statele asigurau învăţământul primar gratuit prin 1850, deşi la început şcolarizarea nu era obligatorie şi erau numeroşi aceia care rămâneau în continuare fară ştiinţă de carte. învăţământul obligatoriu a fost introdus în majoritatea statelor către sfârşitul secolului XIX, o perioadă de expansiune extrem de rapidă prin construirea de şcoli şi colegii. în 1870 existau doar 160 de licee publice în întreaga ţară, dar în 1900 numărul depăşea 6.000.
Alcătuirea culturală diversă a Americii la începutul secolului XX constituia o provocare deosebită pentru sistemul de învăţământ. în acea perioadă se stabiliseră în Statele Unite imigranţi din Europa şi din alte părţi, vorbitori nativi de multe limbi diferite şi cu multe speranţe de viitor. Şcoala a devenit astfel una dintre principalele legături în procesul lingvistic şi în oarecare măsură şi cultural, de anglicizare a imigranţilor. în plus, în şcoli se însuşeau idealurile americane de egalitate a şanselor, încurajând astfel imigranţii să pornească la construirea unei vieţi noi. Ideea că toţi
442.
: amenii s-au născut egali a dus la dezvoltarea educaţiei publice de masă în Statele Unite, cu mult timp înainte ca sisteme similare să fie înfiinţate în alte ţări. Educaţia era percepută ca oferind mobilitate într-o societate unde idealul aristocratic - după eare unii oameni au prin naştere mai multe drepturi decât alţii - nu avusese niciodată acces. Şi o dată cu ideea de egalitate au fost şi continuă să fie predate mai mult sau mai puţin explicit şi alte valori şi credinţe americane.
învăţământul primar şi gimnazial
Există diferenţe majore între ţări, atât în privinţa numărului de ani în care copiii sunt obligaţi să urmeze cursuri şcolare (vezi tabelul 15.1), cât şi în modurile de organizare a sistemelor educaţionale. Unele sisteme sunt puternic centralizate; în Franţa, de exemplu, toţi elevii urmează un plan de studii stabilit la nivel naţional şi participă la exact aceleaşi examinări naţionale. La polul opus, sistemul american este mult mai fragmentar. Fiecare stat asigură fonduri substanţiale şcolilor, acoperind aproximativ 40% din finanţarea necesară, în timp ce guvernul federal asigură alte 40%. Restul provine din taxe percepute în districtele şcolilor locale respective. Drept urmare, şcolile sunt administrate de consilii şcolare locale, alese prin votul comunităţii, eare au puterea de a numi

profesori şi alţi funcţionari şcolari şi care selectează (şi uneori elimină) unele texte şi alte materiale scrise sau vizuale.

Tabel 15.1. Ţările cu cea mai mare durată medie a şcolarizării, 1992

1	Statele Unite	12,4	15	Japonia	10,8
2	Canada	12,2	16	Noua Zeelandă	10,7
3	Norvegia	12,1	17	Luxemburg	10,5
4	Australia	12,0	18	Israel	10,2
5	Franţa	12,0	19	Ungaria	9,8
6	Marea Britanie	11,7	20	Barbados	9,4
7	Germania	11,6	21	Coreea d Sud	9,3
8	Elveţia	11,6	22	Argentina	9,2
9	Austria	11,4	23	Fosta Cehoslovacie	9,2
10	Suedia	11,4	24	Islanda	9,2
11	Belgia	11,2	25	Estonia	9,0
12	Olanda	11,1	26	Letonia	9,0
13	Danemarca	11,0	27	Lituania	9,0
14	Finlanda	10,9	28	Rusia	9,0

Sursa: The Economist, Pocket World in Figitres, Profile Books Ltd, 1996.

Un astfel de control al comunităţii asupra învăţământului are diverse consecinţe. Există beneficii clare, în sensul că şcolile îşi menţin responsabilitatea faţă de nevoile şi interesele zonelor pe care le deservesc. Pe de altă parte, sistemul duce totodată la diferenţe marcante în finanţarea şcolilor, în funcţie de cât de bogată este comunitatea respectivă. Mărimea claselor, facilităţile de care dispun şi capacitatea de a atrage profesori cu înaltă calificare variază enorm de la o şcoală districtuală la alta.

Comparaţii internaţionale

Există de asemenea mari diferenţe între societăţi în organizarea învăţământului superior (educaţia de după terminarea şcolii, de obicei în universităţi sau colegii). în uneie ţări, toate universităţile şi colegiile sunt instituţii de stat şi primesc fonduri direct din surse guvernamentale. De exemplu, în Franţa, învăţământul superior este organizat la nivel naţional, având un control central aproape la fel de marcant ca şi cel primar sau gimnazial. Toate structurile cursurilor trebuie să fie validate de către un organism legislativ naţional, care răspunde în faţa Ministerului învăţământului Superior. Pot fi obţinute două tipuri de diplome, una acordată de către universitatea respectivă, cealaltă de către stat. Diplomele naţionale sunt considerate de regulă ca fiind de mai mare prestigiu şi mai valoroase decât cele ale universităţilor, întrucât se presupune că se conformează unor standarde uniformizate. O anumită gamă de funcţii guvernamentale nu este accesibilă decât deţinătorilor de diplome naţionale, pe care şi majoritatea patronilor industriali îi preferă. Practic toţi profesorii din şcolile, colegiile şi universităţile franceze sunt funcţionari ai statului/Plafonul de salarizare şi normele didactice sunt fixate de asemenea, la nivel central.

Statele Unite se disting în rândul ţărilor dezvoltate în privinţa procentajului mare de colegii şi universităţi din sectorul privat. Organizaţiile particulare acoperă până la 54% din învăţământul superior din SUA. Printre acestea se numără unele dintre universităţile cele mai prestigioase, cum ar fi Harvard, Princeton şi Yale. Distincţia dintre public şi privat în învăţământul superior american nu este totuşi la fel de clar delimitată ca în cazul altor ţări. Studenţii de la universităţile particulare pot primi burse private sau împrumuturi, iar aceste universităţi primesc fonduri pentru cercetare de la stat. Universităţile publice posedă adesea dotări remarcabile şi pot primi donaţii de la firme particulare. Ele obţin adesea fonduri pentru cercetare din surse industriale private.

Sistemul britanic de învăţământ superior

Sistemul britanic de învăţământ superior este considerabil mai descentralizat decât cel francez, dar mai unitar decât cel american. Universităţile şi eolegiile sunt finanţate de către guvern, iar salariile profesorilor de la toate nivelele sistemului educaţional sunt fixate după o grilă naţională de salarizare. Cu toate acestea, există o diversitate remarcabilă în ceea ce priveşte organizarea instituţiilor şi planurile de studii.

în perioada imediat postbelică, în Marea Britanie erau 21 de universităţi. Majoritatea erau foarte mici atunci, în conformitate cu standardele de azi. în 1937, numărul total de cursanţi din universităţile britanice era doar cu puţin mai marc decât cel al personalului academic angajat cu normă întreagă în 1981 (Carswell, 1985). Predarea de către profesori cu studii superioare era încă slab dezvoltată, chiar şi la Cambridge şi Oxford, universităţi cu tradiţie. în 1937, 75% dintre toţi absolvenţii din ţară erau înregistraţi la Universitatea din Londra.

444.

Intre 1945 şi 1970, sistemul de învăţământ superior din Marea Britanie s-a mărit de patru ori. Universităţile tradiţionale s-au extins şi s-au construit altele noi, din „cărămidă roşie" sau beton (cum ar fi Sussex, Kent, Stirling şi York). A fost înfiinţat un sistem binar prin crearea de universităţi politehnice. Acest al doilea strat al învăţământului superior a devenit destul de larg, cuprinzând aproximativ 400 de :oiegii, care oferă o gamă variată de cursuri. Universităţile politehnice s-au concentrat mai mult decât celelalte universităţi asupra cursurilor profesionale. Consiliul de Acreditare Academică Naţională a fost creat ca organism menit să asigure uniformitatea standardului diplomelor oferite de acestea.

Azi, instituţiile britanice de învăţământ superior au ceea ce a fost numit uneori ..standard coinage". Aceasta înseamnă că o diplomă de la Leicester sau Leeds, cel puţin teoretic, este de acelaşi nivel cu una de la Cambridge, Oxford sau Londra. Totuşi, Oxford sau Cambridge sunt cunoscute pentru admiterile extrem de selective, jumătate dintre studenţi provenind din rândurile elevilor care au urmat şcoli cu taxă. O diplomă de la Oxford sau Cambridge conferă şanse mai mari pentru obţinerea unei poziţii economice superioare decât o calificare de la majoritatea celorlalte universităţi.

în ciuda expansiunii postbelice, procentul din populaţia britanică cuprins în universităţi şi în învăţământul postuniversitar şi de reciclare în general

este mai scăzut decât cel din alte ţâri occidentale (vezi fig. 15.1). în 1970 doar 17% dintre tinerii de 18 ani s-au înscris într-o universitate.
Procentul de studenţi din universităţi a crescut
Figura 15.1.- Procentele de tineri cu vârsta de 18 ani cuprinşi în sistemul de învăţământ şi formare profesională (curs de zi sau seral), comparaţie internaţională, 1992

Sursa: OECD, După Social Trends, 1996, p. 75.
' Fosta R.F. Germană.

considerabil spre sfârşitul anilor '80 şi începutul anilor '90, ajungând la 25% din populaţia de vârstă adolescentă- Totuşi, această creştere se explică parţial prin faptul că universităţile politehnice au devenit universităţi cu denumiri noi.
In timp ce universităţile au continuat să se extindă, au trebuit totodată să depăşească situaţia de reducere sau chiar de sistare a fondurilor guvernamentale. Rezultatul a fost o criză a finanţării învăţământului superior. Un comitet special condus de Ron Dearing, a fost înfiinţat pentru investigarea viitorului universităţilor şi a învăţământului superior, în general. La mijlocul anilor '90, universităţile şi colegiile se confruntă cu mari dificultăţi de existenţă, iar unele sunt deja ameninţate cu desfiinţarea.
Vom trece acum la discutarea relaţiei dintre gen, etnicitate şi educaţie, continuând apoi cu analizarea teoriilor despre învăţământ.
GENUL ŞI SISTEMUL EDUCAŢIONAL
Planul de studii formal, în afara participării la activităţi sportive, nu mai face nici o distincţie sistematică între fete şi băieţi. Totuşi, există diferite alte „puncte de inserţie" pentru dezvoltarea diferenţelor de gen în educaţie. Printre acestea se numără aşteptările din partea profesorilor, ritualurile şcolare şi alte aspecte ale unui plan ascuns. Reglementările care obligă fetele să poarte rochii sau fuste la şcoală constituie unul dintre modurile cele mai evidente în care se manifestă tipologia de gen. Consecinţele depăşesc însă aparenţele. Ca urmare a hainelor pe care le poartă, fata este lipsită de libertatea de a se aşeza oricum, de a lua parte la jocuri dure sau care comportă contactul cu solul, ori uneori de a alerga cât poate de repede. Textele din manualele şcolare contribuie şi ele la perpetuarea imaginilor de gen. Deşi se produc şi aici schimbări, cărţile cu poveşti din şcoala primară înfăţişează adesea băieţii ca fiind plini de iniţiativă şi independenţă, în timp ce fetele, dacă cumva apar, sunt mai pasive şi se situează în umbra fraţilor lor. Poveştile scrise special pentru fete conţin adesea un element de aventură, dar acesta ia de obicei forma unor intrigi sau mistere care se petrec într-un decor domestic sau şcolar. Poveştile cu aventuri pentru băieţi sunt mai diverse, descriind eroi care călătoresc în locuri îndepărtate sau sunt remar¬cabil de independenţi în alte moduri (Statham, 1986).
Mulţi ani la rând, fetele au avut rezultate şcolare mai bune decât băieţii până au ajuns la jumătatea gimnaziului. în acel moment începeau să rămână în urmă: băieţii ajungeau mai repede la nivelele „bine" şi „foarte bine" şi în timpul universităţii. Dar de curând, aceste tendinţe au început

să se modifice. în şcolile britanice fetele au început să se situeze înaintea băieţilor. în 1995 şcolile de fete au obţinut primele cinci locuri şi 14 din cele 20 de locuri de frunte într-o clasificare a asociaţiei şcolilor. La sfârşitul anilor '70 aproximativ acelaşi număr de fete şi băieţi au obţinut note de absolvire la cinci sau mai multe discipline cu calificativul „bine". De atunci, s-a produs o departajare: fetele au rezultate mai bune decât băieţii la nivelele „bine" şi „foarte bine".
446.
Situaţii similare au fost constatate şi în America. Acolo de două ori mai mulţi băieţi urmează şcoli ajutătoare şi sunt de două ori mai numeroşi cei care întrerup şcoala definitiv. Această diferenţiere se extinde în prezent şi în învăţământul supe¬rior. Mai multe fete decât băieţi din SUA se înscriu la universităţi şi mai multe le absolvă şi chiar mai multe urmează studii postuniversitare („Career opportunities", The Economist, 8 iul. 1995).
S-a sugerat că această schimbare reflectă transformările mai ample care afectează poziţia bărbaţilor şi a femeilor în societate. Dominaţia masculină a fost contestată în multe domenii şi mulţi autori vorbesc în prezent despre o „masculinitate modificată". Mai mulţi şomeri sunt bărbaţi decât femei, iar rolul tradiţional al celui care aduce pâinea în casă a dispărut într-o oarecare măsură. S-ar părea că băieţii sunt mai puţin siguri, decât înainte, de scopul pe care îl urmăresc în viaţă (vezi cap. 8).
Genul şi învăţământul superior
Organizaţiile de femei din Marea Britanie şi din alte părţi ale lumii au contestat adesea discriminarea sexuală din şcoli şi din învăţământul superior. Femeile sunt încă puternic subreprezentate în rândul corpului didactic din colegii şi universităţi. In prezent, există doar aproximativ 120 de femei-profesor universitar în Marea Britanie, reprezentând 4% din total. în 1981, femeile alcătuiau 31% dintre cercetătorii cu contract de lucru, dar nu mai mult de 7% din personalul de conducere (Bogdanov, 1990). Procentul de femei-lectori cu normă întreagă din universităţi este în creştere, dar nu depăşeşte încă 17%. în cartea lor Storming the Tower (1990), Suzanne Lie şi Virginia O'Leary analizează statistici comparate referitoare la poziţia femeilor în învăţământul superior în întreaga lume, inclusiv în Anglia, Statele Unite, Germania, Norvegia, India şi Israel. în toate ţările studiate, proporţia de studente a crescut constant de-a lungul perioadei postbelice. în SUA, Israel şi Norvegia, femeile însumează aproape jumătate din totalul cursanţilor. în ceea ce priveşte poziţia lor academică, tabloul este mult mai inegal. Doar un mic procent de cadre didactice universitare din aceste ţări sunt femei, iar ele se regăsesc peste tot disproporţionat faţă de bărbaţi în gradele inferioare şi în posturile lipsite de răspundere.
O investigaţie comparativă despre femeile cadre universitare din Marea Britanie şi Statele Unite a relevat că în ambele ţări femeile au în medie norme didactice mai încărcate decât colegii lor şi sunt mai rar implicate în predarea în învăţământul postuniversitar. Normele de predare, încărcate, duc la reducerea timpului disponibil pentru cercetare şi

publicare, iar rezultatele atât în publicare cât şi în perfecţionarea postuniversitară reprezintă criterii importante pentru promovare.
EDUCAŢIA ŞI ETNICITATEA
Sociologii au întreprins numeroase cercetări asupra situaţiei educaţionale a minorităţilor etnice din Marea Britanie. Guvernele au finanţat de asemenea, o serie
447.
de investigaţii, printre care Educaiion for AII, raportul Comitetului Swann. Raportu. Swann a descoperit deosebiri semnificative între nivelurile medii de performanţă ir. învăţământ ale unor grupuri etnice de origini diferite. Copiii din familii antileze tindeau să aibe rezultate mai slabe la şcoală, după criteriile şcolare formale. Totuşi, ei erau în progres faţă de situaţia din urmă cu un deceniu. Copiii asiatici erau la egalitate cu copiii albi, chiar dacă de regulă, familiile din care proveneau aveau o situaţie materială mai puţin bună decât cele ale albilor (Comisia Swann, 1985).
Cercetările ulterioare indică cu toate acestea, faptul că tabloul s-a schimbat Trevor Jones (1993) a întreprins o cercetare care a demonstrat că, copiii proveniţi din toate grupurile minoritare urmau în mai mare măsură decât cei albi cursuri şcolare de zi între 16 şi 19 ani. Numai 37% dintre albi îşi continuau educaţia în perioada 1988-1990, faţă de 43% dintre cei de origine antileză, 50% dintre sud-asiatici şi 77% dintre chinezi. Jones găsea în aceasta o motivaţie întrucâtva negativă. S-ar putea ca mulţi membri ai grupurilor etnice minoritare să-şi continuie educaţia din cauza dificultăţilor în găsirea unui loc de muncă,
TEORII DESPRE ÎNVĂTĂMÂNT
»
Bernstein: codurile lingvistice
Există mai multe puncte de vedere teoretice asupra naturii educaţiei moderne şi a implicaţiilor ei în inegalitate. Una dintre abordări pune accentul pe capacitatea lingvistică. Basil Bernstein susţine că, copiii din medii diferite îşi formează coduri diferite sau moduri de exprimare, în prima perioadă a vieţii, care vor afecta experienţă lor şcolară ulterioară (Bernstein, 1975). El nu se preocupă de diferenţele de vocabular sau de capacităţi verbale, deşi acestea se află de obicei în centrul atenţiei; interesul lui se concentrează mai curând asupra diferenţelor sistematice legate de folosirea limbajului, care îi diferenţiază mai cu seamă pe copiii săraci de cei bogaţi.
Bernstein susţine că limbajul copiilor din clasa muncitoare reprezintă un cod restrictiv - modul de a-l folosi conţine multe presupoziţii neexprimate, pe care vorbitorii se aşteaptă ca şi ceilalţi să le cunoască. Codul restrictiv reprezintă un tip de vorbire legat de particularităţile culturale ale unei comunităţi dintr-o clasă sau un cartier defavorizat. Mulţi membri ai clasei muncitoare trăiesc într-o cultură sau vecinătate puternic determinată de familie, în care valorile şi normele sunt considerate de la sine înţelese, aşadar, nu mai sunt exprimate prin limbaj. Părinţii tind să-şi socializeze copiii direct prin folosirea unor recompense sau atenţionări pentru a le corecta comportamentul. într-un cod restrictiv, limbajul este mai potrivit pentru comunicarea legată de

experienţa practică decât pentru discuţii despre idei cu caracter abstract, procese sau relaţii. Vorbirea într-un cod restrictiv este astfel caracteristică pentru copiii crescuţi în familii din clasele inferioare şi din grupurile de acelaşi nivel în care îşi petrec timpul. Vorbirea lor se orientează după normele grupului, fără să se poată spune de ce urmează ei, acele anumite structuri de comportament.
448.
Prin contrast, dezvoltarea lingvistică la copiii din clasele de mijloc implică, după părerea lui Bernstein, dobândirea unui cod elaborat - un stil de exprimare în care sensurile cuvintelor pot ii individualizate pentru a corespunde cerinţelor unor situaţii anume. Felul în care copiii provenind din clasele de mijloc învaţă să folosească limbajul este mai puţin dependent de contextul particular; copilul este capabil să generalizeze şi să exprime idei abstracte cu mai multă uşurinţă. Astfel, mamele aparţinând claselor de mijloc, atunci când îşi controlează copiii, le explică adesea motivele şi principiile care determină reacţiile lor faţă de comportamentul acestora, în timp ce o mamă din clasa muncitoare îi interzice copilului să mănânce prea multe dulciuri spunându-i pur şi simplu: „Gata cu dulciurile!", o mamă din clasa de mijloc îi va explica acestuia că mâncatul prea multor dulciuri este dăunător pentru sănătate şi în special pentru dinţi.
Copiii care au deprins coduri de vorbire elaborate, sugerează Bernstein, sunt mai pregătiţi în ceea ce priveşte cerinţele educaţiei şcolare formale decât cei limitaţi' la codurile restrictive. Aceasta nu însemnă că, copiii din clasele dejos au un mod de vorbire „inferior", sau nişte coduri de limbaj „sărace". Mai degrabă, modul în care ei folosesc vorbirea intră în conflict cu cultura academică a şcolii. Cei care stăpânesc coduri elaborate se adaptează cu mai multă uşurinţă mediului şcolar.
Există dovezi care vin în sprijinul teoriei lui Bernstein, deşi valabilitatea ei este încă pusă la îndoială. Joan Tough a studiat limbajul copiilor din clasa muncitoare şi din cea de mijloc, descoperind diferenţe sistematice. Ea susţine teza lui Bernstein, conform căreia care copiii din clasele dejos au în general, o experienţă mai redusă în a primi răspunsuri la întrebările pe care le pun sau explicaţii legate de raţionamentele celorlalţi (Tough, 1976). La aceeaşi concluzie au ajuns în cercetările lor ulterioare Barbara Tizard şi Martin Hughes (1984).
Ideile lui Bernstein ne ajută să înţelegem de ce persoanele provenite din medii socio-economice inferioare tind să fie „nerealizate" în şcoală. Următoarele trăsături au fost asociate cu codurile de vorbire restrictive, toate fiind inhibitorii pentru şansele educaţionale ale copiilor din clasele defavorizate:

- Copilul primeşte probabil răspunsuri limitate la întrebările pe care le pune acasă, de aceea este posibil să fie mai puţin informat şi totodată mai puţin curios faţă de lumea înconjurătoare şi de asemeni, de cei care stăpânesc coduri elaborate.
- Copilului îi va fi greu să se adapteze limbajului neemoţional şi abstract folosit în predare, cât şi cerinţelor principiilor generale ale disciplinei şcolare.

- O mare parte din ceea ce spune profesorul i se va părea de neînţeles, datorită exprimării lingvistice diferite de formele cu care era obişnuit. Copilul se poate strădui să se adapteze la acesta, traducând limbajul profesorului în cel care-i este familiar - dar s-ar putea să nu reuşească să surprindă principiile pe care profesorul intenţionează să i le transmită.
- Deşi copilul va întâmpina mici dificultăţi în învăţarea pe de rost sau prin exerciţii, el va avea totuşi probleme majore în sesizarea distincţiilor.conceptuale care implică generalizarea şi abstractizarea.

29.
449
Bowles şi Gintis: şcoala şi capitalismul industrial
Lucrarea lui Samuel Bowles şi Herbert Gintis se preocupă în principal de fundamentul instituţional al dezvoltării sistemului şcolar modern (Bowles şi Gintis 1976). Bowles şi Gintis îşi bazează ideile pe învăţământul şcolar din Statele Unite, dar susţin că ele se aplică şi altor societăţi occidentale. Citând studii cum ar fi cel semnat de Jencks şi col. (1972), ei pornesc de la observaţia că educaţia nu a exercitat o influenţă pronunţată în sensul egalităţii economice. Ei sugerează că, educaţia modernă ar trebui concepută ca un răspuns la cerinţele economice ale capitalismului industrial. Şcolile contribuie la asigurarea priceperilor tehnice şi sociale cerute de întreprinderile industriale; insuflă forţei de muncă respect faţă de autoritate şi disciplină. Relaţiile de autoritate şi control din şcoli, ierarhice şi punând accent pe supunere, corespund celor care domină la locul de muncă. Recompensele şi pedepsele la care se recurge în şcoli reprezintă de asemenea, o replică a celor din lumea muncii. Şcolile contribuie la motivarea unor indivizi către „realizare" şi „succes", în timp ce îi descura¬jează pe alţii, care se vor găsi în slujbe slab plătite.
Bowles şi Gintis acceptă faptul că dezvoltarea educaţiei de masă a avut multe efecte benefice. Analfabetismul a fost practic eradicat, iar învăţământul oferă achiziţii de informaţie satisfăcătoare în sine. Dar întrucât educaţia s-a dezvoltat mai ales ca răspuns la unele nevoi economice, sistemul şcolar este departe de a fi ceea ce intenţionaseră reformatorii săi luminaţi.
După Bowles şi Gintis, şcoala modernă reproduce sentimentul de neputinţă pe care mulţi indivizi îl resimt în alte sfere. Idealurile de dezvoltare a personalităţii, centrale în educaţie, pot fi atinse doar dacă oamenii îşi controlează condiţiile propriilor lor vieţi şi-şi dezvoltă talentele şi capacitatea de autoexprimare. în sistemul actual, şcolile sunt „destinate să legitimizeze inegalitatea, să limiteze afirmarea personală la forme compatibile cu supunerea faţă de o autoritate arbitrară şi să contribuie la procesul prin care tinerii ajung să se resemneze cu soarta lor" (Bowles şi Gintis, 1976, p. 266). Dacă ar exista o mai mare democraţie la locul de muncă şi mai multă egalitate în societate în general, susţin Bowles şi Gintis, s-ar putea dezvolta un sistem educaţional care să asigure într-o mai mare măsură afirmarea individului.
Illich: planul ascuns de studii
Unul dintre cei mai controversaţi autori ai teoriei educaţionale este Ivan Illich. El este recunoscut pentru spiritul său critic la adresa dezvoltării

economice moderne, pe care o descrie ca fiind un proces prin care oamenii autosuficienţi din start sunt deposedaţi de priceperile lor tradiţionale şi determinaţi să se bazeze pe doctori pentru sănătate, profesori pentru învăţământ, televiziune pentru divertisment şi patroni pentru subzistenţă. Illich susţine că însăşi noţiunea de învăţământ obligatoriu, acceptată în prezent în întreaga lume, ar trebui repusă în discuţie (Illich, 1973). Ca şi Bowles şi Gintis, Illich pune accentul pe legătura dintre dezvoltarea educaţiei şi cerinţele

economice de respectare a disciplinei şi ierarhiei. El susţine că şcolile ştiu cum să procedeze cu privire la patru sarcini de bază: asigurarea supravegherii în custodie, distribuirea indivizilor în roluri ocupaţionale, transmiterea valorilor dominante şi însuşirea de deprinderi şi cunoştinţe acceptate din punct de vedere social. Şcoala a devenit o organizaţie de custodie deoarece frecventarea ei este obligatorie, iar copiii „sunt adunaţi de pe străzi" în intervalul dintre copilăria mică şi angajare. Multe lucruri învăţate în şcoală nu îşi găsesc suportul în conţinutul formal al lecţiilor. Şcolile tind să inculce ceea ce Illich numeşte consumul pasiv - o acceptare necritică a ordinii sociale existente prin natura disciplinei şi a înregimentării pe care le implică. Aceste lecţii nu sunt predate în mod conştient; ele sunt implicite, în procedurile şi organizarea şcolară. Planul de studii ascuns îi învaţă pe copii că rolul lor în viaţă este „să-şi cunoască locul şi să şi-l respecte" (ibid.).

Illich susţine o societate deşcolarizată. învăţământul obligatoriu este o invenţie de dată relativ recentă, arată el; nu există nici un motiv pentru care ar trebui să fie acceptat ca fiind inevitabil. întrucât şcolile nu promovează egalitatea sau dezvoltarea capacităţilor creative individuale, de ce să nu-l desfiinţăm în forma sa actuală? Illich nu vrea să afirme prin aceasta că orice formă de organizaţie educaţională ar trebui să fie abolită. Educaţia ar trebui să asigure, susţine el, oricui doreşte să înveţe, accesul la sursele disponibile, în orice moment al vieţii, nu doar în copilărie şi adolescenţă. Un astfel de sistem ar face posibilă difuzarea şi însuşirea de cunoştinţe pe scară largă, şi nu restrângerea la nivelul specialiştilor. Cei ce studiază nu ar trebui să se supună unui plan de studii standard, ci să posede opţiuni personale asupra studiilor lor.

Nu este pe deplin limpede ce anume ar însemna practic toate acestea. Totuşi, în locul şcolilor, Illich sugerează mai multe tipuri de cadre educaţionale. Resursele materiale pentru învăţarea formală ar fi depozitate în biblioteci, agenţii de închiriere, laboratoare şi bănci de date, la dispoziţia oricărui student. Ar fi înfiinţate „reţele de comunicaţii", care să asigure date despre capacităţile diferiţilor indivizi sau dacă aceştia doresc să predea şi altora sau să se angajeze în activităţi de predare reciprocă. Cursanţii ar fi dotaţi cu cecuri care să le permită să folosească serviciile educaţionale, cum şi când ar dori.

Sunt aceste propuneri pe de-a-ntregul utopice? Mulţi ar susţine că da. Totuşi dacă, aşa cum pare posibil, munca plătită va fi substanţial redusă sau restructurată în viitor, ele par realiste. Dacă munca plătită ar deveni mai puţin importantă în viaţa socială, oamenii ar putea urmări o mai mare varietate de ţeluri în schimb. Datorită acestui inconvenient, unele

dintre ideile lui Illich nu sunt lipsite de sens. Educaţia nu ar mai fi doar un mod de formare timpurie, restrâns la instituţii specializate, ci ar deveni accesibilă oricui ar dori să profite de ea.
Ideile lui Illich au redevenit de actualitate în anii '90, o dată cu apariţia noilor tehnologii de comunicaţie. Unii cred că aşa-zisa magistrală informaţională va revoluţiona învăţământul - problemă pe care o vom discuta în continuare.
451.
EDUCAŢIA ŞI REPRODUCŢIA CULTURALĂ
O Poate că modalitatea cea mai elocventă de conectare â unora dintre temele acestor trei perspective teoretice ne este oferită de conceptul de REPRODUCŢIE CULTURALĂ (Bourdieu, 1986; Bourdieu şi Passeron, 1977). Reproducţia culturală se referă la modurile în care şcoala, împreună cu alte instituţii sociale, participă la perpetuarea inegalităţilor sociale şi economice de-a lungul generaţiilor. Conceptul ne atrage atenţia asupra mijloacelor prin care, datorită planului de studii ascuns, şcoala influenţează însuşirea valorilor, a atitudinilor şi obiceiurilor. Şcoala consfinţeşte variaţiile dintre valorile şi opiniile deprinse de timpuriu în viaţă; atunci când copiii părăsesc şcoala, acestea au ca efect limitarea şanselor unora, facilitându-le totodată pe ale celorlalţi.
Modurile de folosire a limbajului, identificate de către Bernstein, sunt fară îndoială legate de aceste mari diferenţe culturale, care însoţesc diferenţele de interese şi gusturi. Copiii din mediile sărace, în special cei din grupurile minoritare, îşi formează moduri de exprimare şi de comportament care intră adesea în contradicţie cu cele dominante în şcoală. Aşa cum subliniază Bowles şi Gintis, şcoala impune copiilor reguli de disciplină, autoritatea profesorilor fiind orientată către învăţarea şcolară. Copiii din clasa muncitoare resimt mult mai puternic şocul cultural atunci când merg pentru prima dată la şcoală, decât cei provenind din familii privilegiate. Primii se află pur şi simplu într-un mediu cultural străin. Nu numai că aceştia au mai puţine şanse de a fi motivaţi către performanţele şcolare superioare, dar vorbirea şi comportamentul lor obişnuit, după cum demonstrează Bernstein, nu corespund cu cele ale profesorilor lor, chiar dacă depun eforturi pentru comunicare.
Copiii petrec multe ore la şcoală. Aşa cum subliniază Illich, ei învaţă aici mult mai multe lucruri decât sunt conţinute în lecţiile care li se predau de fapt. Copiii capătă de timpuriu noţiuni despre domeniul muncii, învăţând că li se cere să fie punctuali şi silitori în rezolvarea temelor cerute de către cei cu autoritate (Webb şi Westergaard, 1991).
Willis: o analiză a reproducţiei culturale
O dezbatere apreciată asupra reproducţiei culturale este oferită de raportul unui studiu documentar realizat de către Paul Willis într-o şcoală din Birmingham (Willis, 1977). întrebarea, pe care a lansat-o investigaţia sa, era cum are loc reproducţia culturală - sau, aşa cum se exprima el, „modul în care copiii din clasa muncitoare obţin slujbe de clasă muncitoare". Se consideră adesea că, în timpul şcolarizării, copiii din mediile defavorizate sau din rândul minorităţilor ajung pur şi simplu să considere că „nu sunt destul de deştepţi" pentru a ajunge să obţină

salarii mai mari sau locuri de muncă mai bune, atunci când vor începe să muncească. Cu alte cuvinte, experienţa eşecului şcolar îi pregăteşte să-şi recunoască propriile limite intelectuale; după ce şi-au acceptat „inferioritatea", ei se vor instala în ocupaţii cu perspective de carieră limitate.
452.
Aşa cum subliniază Willis, această interpretare nu este conformă nicidecum cu realitatea vieţii şi a experienţei oamenilor. „Şcoala vieţii" a celor din cartierele sărace s-ar putea să nu aibă nici o legătură sau prea puţină, cu succesul şcolar dar implică o serie de priceperi subtile şi complexe, la fel ca orice pricepere intelectuală predată în şcoală. Prea puţini copii părăsesc şcoala gândind „Sunt atât de prost încât e corect şi mi se cuvine să car cutii într-o fabrică cât e ziua de lungă". Dar dacă copiii din medii defavorizate acceptă slujbe modeste fără să se simtă în viaţă nişte rataţi, înseamnă că la mijloc se mai află şi alţi factori.
Willis s-a concentrat asupra unui anumit grup de băieţi dintr-o şcoală, cu care a petrecut o mulţime de timp. Membrii găştii, care-şi spuneau „mişţocarii", erau albi; şcoala cuprindea şi mulţi elevi de origine antileză sau asiatică. Willis a descoperit că mişţocarii aveau o înţelegere precisă şi limpede a sistemului de autoritate al şcolii, dar foloseau acest lucru mai mult ca să-l combată decât pentru a coopera cu el. Ei vedeau şcoala ca pe un mediu străin, dar unul pe care-l puteau manipula în propriile lor scopuri. Le făcea o reală plăcere conflictul constant - menţinut la nivelul şicanelor mărunte - pe care le aveau cu profesorii lor. Căutau insistent punctele slabe ale autorităţii profesorilor lor şi punctele unde aceştia erau vulnerabili ca indivizi.
De exemplu, în clasă copiilor li se cerea să stea liniştiţi, să nu vorbească şi să fie atenţi la ceea ce fac. Dar „mişţocarii" erau tot timpul în mişcare, cu excepţia momentelor când privirea profesorului se fixa fugitiv asupra unuia din ei; trăncăneau fără încetare sau făceau tot felul de remarci care îi situa pe punctul de a deveni adevăraţi obraznici, dar le puteau motiva dacă li se cereau explicaţii. Willis descrie plastic toate acestea: „Mişţocarii" sunt specializaţi în ranchiune subtile, care se opresc întotdeauna exact în pragul confruntării. Instalaţi în clasă, cât se poate mai în grup, scârţâie tot timpul scaunele, ţâţâie prost-crescut la cea mai simplă solicitare şi se fâţâie continuu, explorând fiecare posibilitate de a sta aşezat sau tolănit pe scaun. în timpul studiului individual, unii manifestă o sfidare făţişă prefacându-se că vor să adoarmă cu capul pe bancă, alţii stau cu spatele la bănci holbându-se pe fereastră sau chiar privind în gol... Un zumzăit neîntrerupt pluteşte în aer, aşa cum mareea se revarsă inevitabil pe nisipul abia uscat şi peste tot vezi ochi daţi peste cap şi şuşotit exagerat de secrete conspirative... Pe coridoare îşi târşâie picioarele, se aude un „Neaţa" excesiv de prietenos sau se face brusc tăcere la apariţia directorului adjunct (profesorul cel mai în vârstă). Râsete derizorii sau demente izbucnesc, cu sau fară legătură cu cineva care tocmai a trecut. Este la fel de tentant să te opreşti, pe cât este să continui... Opoziţia faţă de şcoală este manifestată în principal prin strădania de a câştiga distanţare simbolică şi fizică faţă de instituţie şi de

regulile ei şi de a-i respinge scopul major, acela de „a te pune la treabă". (Willis, 1977, pp. 12-13,26).
„Mişţocarii" făceau referire la copiii conformişti - cei care acceptau autoritatea profesorilor şi se preocupau de valorile şcolare - numindu-i tocilari. Tocilarii chiar îi ascultau pe profesori şi făceau ceea ce ii se spunea. Tocilarii aveau ca scop continuarea studiilor şi să aibe tot mai mult succes, ca salariul şi slujbele confortabile

la absolvirea şcolii, faţă de mişţocari. Dar conştiinţa lor despre complexitatea mediului şcolar, după părerea lui Willis, era în multe privinţe nu foarte profundă decât cea a mişţocarilor. Ei acceptau totul fară să-şi pună întrebări.
Majoritatea elevilor se situau între „mişţocari", pe de-o parte şi tocilari pe de alta, fiind mai puţin porniţi spre confruntări decât primul grup şi mai puţin constant conformişti decât celălalt. Dar stilurile şi modurile de opoziţie erau puternic influenţate de diviziunile etnice. Profesorii erau în majoritate albi, şi, chiar dacă manifestau o detaşare faţă de şcoală, mişţocarii aveau mai multe în comun cu ei decât copiii negri. Unele grupuri de copii din familii antileze erau ostile faţă de şcoală într-un mod mult mai făţiş şi mai violent decât mişţocarii. Aceştia erau ei înşişi rasişti declaraţi şi se distingeau categoric de găştile de negri.
Mişţocarii recunoşteau că munca va semăna destul de mult activitatea şcolară, dar erau nerăbdători să o urmeze. îşi imaginau că nu vor avea satisfacţii directe din partea mediului de lucru, dar erau nerăbdători să câştige singuri un salariu. Departe de a începe practicarea meseriilor pe care aveau să le urmeze - mecanici auto, curăţători de covoare, instalatori, zugravi sau decoratori - dintr- un sentiment de inferioritate, ei afişau o atitudine de superioritate arogantă faţă de muncă, aşa cum făcuseră şi faţă de şcoală. Se bucurau de statutul de adult care derivă din muncă, dar nu erau interesaţi „să facă o carieră". Aşa cum arată Willis, munca în mediile muncitoreşti implică adesea trăsături culturale similare cu cele create de mişţocari în anticultura lor şcolară - spirit hâtru, isteţime şi capacitatea de a se eschiva de la cerinţele reprezentanţilor autorităţii, atunci când e necesar. Mult mai târziu, în decursul vieţii, ajung să-şi dea seama că sunt prinşi în capcana unei munci obositoare şi lipsite de satisfacţii. Atunci când au familii, e posibil să privească retrospectiv spre educaţie ca la singura scăpare, fără speranţă. Şi totuşi, dacă încearcă să transmită această viziune propriilor lor copii, este posibil ca aceştia să nu aibe mai mult succes decât au avut părinţii lor cu ei.

EDUCAŢIA ŞI INEGALITATEA

Dezvoltarea educaţiei a fost dintotdeauna legată îndeaproape de idealurile democraţiei. Reformatorii apreciază educaţia, desigur, formal, pentru ocaziile pe care le oferă indivizilor de a-şi cultiva capacităţile şi aptitudinile. Dar educaţia a fost în mod constant considerată şi ca un mijloc de egalizare. S-a susţinut că educaţia universală va contribui la reducerea disparităţilor de avere şi putere, formând tinerilor calităţi care să le permită să-şi găsească un loc apreciat în societate. în ce măsura aceasta s-a şi întâmplat? S-au efectuat multe cercetări sociologice pentru

a răspunde la această întrebare. Rezultatele ei sunt clare: educaţia tinde să exprime şi să reafirme inegalităţile existente, în mult mai mare măsură decât încearcă să le schimbe.
454.
Studiul lui Coleman asupra inegalităţilor din educaţie în SUA
Studiile desfăşurate în diferite ţări demonstrează că mediul social şi familial exercită influenţele cele mai importante asupra performanţelor şcolare, fiind apoi reflectate şi în nivelurile ulterioare ale veniturilor. Una dintre investigaţiile devenite clasice s-a desfăşurat în Statele Unite în anii '60. Legea Drepturilor Cetăţeneşti din 1964 cerea Comisarului Statelor Unite pentru Educaţie să dezvăluie inegalităţile educaţionale rezultate din diferenţele de provenienţă etnică, religie sau origine naţională. Sociologul James Coleman a fost numit director al programului de cercetare. Rezultatele au fost publicate în 1966, după încheierea uneia dintre cele mai cuprinzătoare investigaţii desfăşurate vreodată în sociologie.
Au fost colectate informaţii referitoare la mai mult de jumătate de milion de elevi, care au fost supuşi unor serii de teste relevante pentru capacităţile lor verbale şi non¬verbale, precum şi pentru nivelul priceperilor de citit şi socotit. 60.000 de profesori au completat şi ei formulare cu date referitoare la 4.000 de şcoli. Rezultatele au oferit o amplă perspectivă asupra învăţământului din ţară, prilejuind unele concluzii surpinzătoare, cu un impact practic semnificativ asupra conceperii politicii educaţionale.
Raportul a descoperit că marea majoritate a copiilor se aflau în şcoli efectiv segregate între albi şi negri. în aproximativ 80% dintre şcolile frecventate de elevi albi, cei negri formau cel mult 10% din total. Albii şi americanii de origine asiatică obţineau punctaje mai bune la teste decât negrii sau alte minorităţi etnice. Coleman anticipase că studiul va arăta că şcolile de negri aveau cele mai slabe dotări, clasele cele mai numeroase şi clădirile cele mai dezafectate, faţă de cele predominant albe, dar rezultatele au arătat mult mai puţine diferenţe de acest tip decât anticipase.
El a concluzionat că resursele materiale asigurate de şcoli nu prezentau importanţă pentru performanţa şcolară; influenţa decisivă era aceea a mediilor din care proveneau copiii. După opinia lui Coleman, „inegalităţile impuse copiilor de către familia lor, cartierul şi tovărăşia dimprejur, sunt duse cu ei, devenind inegalităţile cu care se vor confrunta ca adulţi la sfârşitul şcolii" (Coleman şi colab., 1966, p.325). Existau totuşi şi unele dovezi că elevii din mediile defavorizate, care aveau prieteni apropiaţi în rândul celor bine situaţi, se numărau printre cei cu rezultate şcolare mai bune.
Raportul lui Coleman a influenţat dezbaterile publice referitoare la integrarea şcolară atât în Marea Britanie cât şi în SUA, întrucât sugera că. copiii din grupurile minoritare se vor descurca mai bine la şcoală dacă vor fi puşi laolaltă cu elevi din medii mai avute.
Cercetările ulterioare
Deşi cercetările ulterioare au confirmat unele dintre concluziile lui Coleman, alte aspecte ale lucrării sale au fost contestate. Cum studiul

său se limitase la un singur moment în timp, nu putea surprinde schimbarea. Un alt studiu, întreprins de Michael Rutter la Londra, a urmărit dezvoltarea educaţională a unor grupuri de băieţi în decursul

mai multor ani. Copiii supuşi studiului au fost contactaţi pentru prima dată în 1970, pe când terminau şcoala primară, colectându-se informaţii despre mediul lor social şi performanţele şcolare. Studiul a fost repetat în 1974, pe când băieţii absolviseră a treia clasă gimnazială. în interiorul grupului, câteva şcoli au fost alese pentru un studiu intensiv: au fost intervievaţi elevi şi profesori şi s-au urmărit activităţile de la clasă. Descoperirile indicau faptul că şcolile exercită într-adevăr o influenţă asupra evoluţiei şcolare a copiilor. Factorii pe care Rutter îi considera importanţi rămăseseră în mare parte neanalizaţi în investigaţia lui Coleman: ei includeau, de exemplu, calitatea interacţiunii profesor-elev, condiţiile de cooperare şi relaţiile de prietenie dintre profesori şi elevi, precum şi pregătirea unor cursuri bine organizate. Şcolile care asigurau un mediu de studiu superior nu erau totdeauna şi cele mai bine dotate din punct de vedere al resurselor materiale sau a clădirilor.
Rezultatele lui Rutter nu contrazic descoperirea că influenţele din interiorul şi din exteriorul şcolii sunt hotărâtoare în perpetuarea inegalităţilor sociale. întrucât factorii indicaţi de Rutter sunt adesea potenţaţi în şcolile care se preocupă de elevii bine motivaţi şi care-şi sprijină şi profesorii, rezultatele lui ne ajută să înţelegem exact motivul pentru care învăţământul tinde să menţină inegalităţile. Există un cerc vicios în care elevii din familii relativ privilegiate frecventează o anumită şcoală, perpetuându-i calităţile; aceasta atrage profesorii buni, iar motivaţia se menţine. O şcoală frecventată cu precădere de copii din medii defavorizate va trebui să lupte mult mai din greu pentru a obţine rezultate similare. Cu toate acestea, concluziile lui Rutter sugerează că diferenţele de organizare şi atmosferă din şcoli pot contrabalansa influenţele exterioare asupra performanţelor şcolare. îmbunătăţirea calităţii predării, climatul social al şcolii şi structura muncii şcolare pot ajuta copiii din mediile defavorizate să-şi îmbunătăţească performanţele. într-adevăr, în cercetările sale ulterioare, Coleman a ajuns şi el la concluzii similare (Coleman, Hoffer şi Kilgore, 1981).
Lucrarea Inequality, publicată de Christophcr Jencks în 1972, menţiona câteva dintre dovezile empirice acumulate până atunci referitoare la educaţie şi inegalitate, concentrându-se în special asupra cercetărilor din SUA (Jencks şi colab., 1972). Jencks reafirma descoperirea conform căreia reuşita educaţională şi ocupaţională sunt determinate în principal de mediul familial şi de factori extraşcolari şi că reformele educaţionale pot avea în sine doar efecte minore asupra inegalităţilor existente. Lucrarea lui Jencks a fost criticată din punct de vedere metodologic, dar concluziile ei generale rămân în continuare convingătoare (Oakes, 1985). în prezent, există o cantitate mare de informaţie despre elementele inegalităţii în educaţie, în Marea Britanie. Cercetările efectuate de A.H. Halsey şi colegii săi în 1980 au propus diferite comparaţii între oportunităţile educaţionale accesibile băieţilor din clasa muncitoare şi cele disponibile pentru băieţii din „clasa serviciilor" (provenind din medii

profesionale şi manageriale). în timpul perioadei postbelice, un băiat provenind din „clasa serviciilor" avea de zece ori mai multe şanse să se mai afle în şcoală la vârsta de 18 ani, decât unul din rândul muncitorilor şi de 11 ori mai multe şanse să meargă la universitate.
456.
Departajarea
Practica departajării - împărţirea elevilor în grupuri care primesc o instrucţie diferită pe baza unor presupuse similarităţi de priceperi sau reuşită - este o trăsătură controversată a învăţământului. în unele şcoli, elevii sunt departajaţi doar la anumite materii; în altele, ia toate. Departajarea explică parţial de ce şcolaritatea are un efect slab asupra inegalităţilor sociale existente. Plasarea într-o anumită categorie îl etichetează pe elev ca fiind capabil să înveţe sau dimpotrivă. Aşa cum am văzut în cazul etichetării şi al devierii, odată puse, aceste etichete sunt greu de îndepărtat. Copiii din mediile mai privilegiate, unde munca şcolară este încurajată, se pot afla mai târziu în categoriile superioare, unde în mare parte vor şi rămâne.
Jeannie Oakes (1985) a studiat departajarea în 25 de licee cu clase de 10-12 ani de studiu din SUA, unde practica departajării este foarte comună. Şcolile erau atât mari cât şi mici şi se aflau în mediul urban cât şi în mediul rural. Ea s-a concentrat asupra diferenţelor din interiorul şcolilor. A descoperit că, deşi mai multe şcoli susţineau că nu departajau copiii, practic toate aveau mecanisme pentru diferenţierea lor în grupuri de nivel apropiat al priceperilor şi rezultatelor, pentru a face predarea mai uşoară. Altfel spus, acele şcoli foloseau departajarea, dar nu aveau curajul să o numească. Chiar şi acolo unde departajarea exista doar în acest mod informai, ea a constatat că se formau puternice etichetări - pricepere ridicată, reuşită redusă, încet, mediu ş.a.m.d. Elevii individuali din aceste grupuri ajungeau să fie definiţi de către profesori, de alţi elevi şi chiar să se autodefinească după aceste etichete. Un elev dintr-un grup „cu rezultate bune" era considerat o persoană cu rezultate bune - isteţ şi ager. Un elev dintr-un grup „cu rezultate slabe" ajungea să fie considcrat ca fiind „încet", sub medie - sau altfel spus, un „tăntălău". Care este impactul departajării asupra elevilor din grupul „slab"? Un studiu ulterior efectuat de Oakes a constatat că aceşti elevi primeau o educaţie inferioară în ce priveşte calitatea cursurilor, a profesorilor şi a manualelor de care dispuneau (Oakes 1990).
Motivul frecvent invocat pentru departajare este acela că elevii străluciţi învaţă mai repede şi mai eficient într-un grup în care şi ceilalţi sunt la fel de capabili şi că elevii deştepti pot fi stopaţi dacă sunt plasaţi în grupuri mixte. Revizuind dovezile, Oakes a reuşit să arate că aceste afirmaţii sunt discutabile. Rezultatele investigaţiilor din cercetările ulterioare nu sunt întru totul constante dar majoritatea au conchis că elevii cei mai inteligenţi nu învaţă mai mult sau mai repede, atunci când fac parte din grupuri de nivel egal. Dimpotrivă, elevii mediocri şi slabi, învaţă mai puţin când sunt departajaţi.
în Marea Britanie, ca o consecinţă a introducerii planului de studiu naţional, din care un număr de materii, cum ar fi engleza sau matematica, trebuie studiate de către toţi copiii de şcoală englezi şi

galezi, „mixarea" tinde să înlocuiască departajarea. Copiii sunt departajaţi de obicci doar pentru materii din trunchiul de bază al planului de studiu, dar studiază împreună alte materii, cum ar fi cele umaniste. Dacă este adevărat că departajarea are consecinţele indicate de Oakes pentru Statele Unite,

departajarea nu ar evita totuşi efectele negative ale etichetării. La acele materii care contează cel mai mult - cele din tmnchiul de bază al planului de studiu - copiii sunt tot etichetaţi ca fiind „buni" sau „slabi".

INTELIGENŢA ŞI INEGALITATEA

Discuţia a neglijat până în acest punct posibila importanţă a diferenţelor între calităţile moştenite. Să presupunem că variaţiile în reuşita şcolară, ca şi în privinţa poziţiei ocupaţionale ulterioare cât şi a venitului, ar reflecta direct inteligenţa care îi diferenţiază pe elevi. în asemenea împrejurări, s-ar putea susţine, că există în fapt, o egalitate de oportunităţi în sistemul şcolar, întrucât oamenii se regăsesc la un nivel echivalent cu potenţialul lor înnăscut.

Ce este inteligenţa?

Multă vreme psihologii au dezbătut existenţa în realitate a unei singure calităţi umane care poate fi numită inteligenţă, şi dacă da, în ce măsură se bazează ea pe diferenţe înnăscute. Inteligenţa este greu de definit, deoarece ea acoperă multe calităţi diferite, adeseori neînrudite. Am putea presupune, de exemplu, că „cea mai pură" formă de inteligenţă este capacitatea de a rezolva probleme matematice abstracte. Totuşi, persoane care reuşesc să rezolve asemenea probleme au uneori capacităţi scăzute în alte domenii, cum ar fi istoria sau arta. întrucât conceptul s-a dovedit a fi atât de rezistent faţă de o definiţie acceptată, unii psihologi au propus (şi mulţi educatori au acceptat din lipsă de termen de comparaţie), că inteligenţa poate fi privită pur şi simplu ca fiind „coeficientul de inteligenţă (QI) măsurat prin teste". Insuficienţa acestei explicaţii este evidentă, deoarece definiţia inteligenţei ar deveni pe de-a-ntregul circulară.

Majoritatea testelor QI constau dintr-un amestec de probleme conceptuale şi de evaluare, Testele sunt construite în aşa fel încât scorul obişnuit să fie de 100 de puncte; cei care obţin un scor mai mic sunt în consecinţă etichetaţi ca având o inteligenţă „sub medie", iar cei care obţin scoruri superioare au o inteligenţă „peste medie". în ciuda diferenţelor fundamentale în măsurarea inteligenţei, testele QI sunt folosite des atât în studiile de cercetări, cât şi în şcoli şi în afaceri.

QI şi factorii genetici

Scorurile la testele QI sunt de fapt direct proporţionale cu performanţele şcolare (ceea ce nu este surprinzător, întrucât testele QI au fost instituite iniţial pentru a prevedea succesul la învăţătură). Ele sunt de aceea în strânsă corelaţie cu diferenţele sociale, economice sau etnice, fiind asociate cu variaţii ale nivelelor de reuşită educaţională. Elevii albi au rezultate mai bune, în medie, decât negrii sau membrii altor minorităţi defavorizate. Un articol publicat de Arthur Jensen în 1969 a provocat

o adevărată disputa datorită atribuirii diferenţelor de QI dintre negri şi albi în parte unor variaţii genetice (Jensen, 1967,1979).
Mai recent, psihologul Richard J. Herrnstein şi sociologul Charles Murray au redeschis dezbaterea despre QI şi educaţie într-un mod contradictoriu. Ei susţin în cartea lor The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life f 1994) că dovezile acumulate care leagă QI-ul de moştenirea genetică au devenit în prezent copleşitoare. Diferenţele de inteligenţă semnificative dintre diferitele grupuri rasiale şi etnice, spun ei, trebuie să fie explicate cel puţin parţial prin intermediul eredităţii. Majoritatea dovezilor pe care le citează provin din studii întreprinse în Statele Unite. După Herrnstein şi Murray, aceste dovezi arată că unele grupuri etnice au în medie un QI mai mare decât altele. Americanii de origine asiatică, în special americanii japonezi şi chinezi, posedă în medie un QI mai ridicat decât albii, deşi diferenţa nu e considerabilă. Dar QI-ul asiaticilor şi al albilor este substanţial mai ridicat decât al negrilor. Rezumând concluziile a 156 de studii, Herrnstein şi Murray descoperă o diferenţă medie de 16 puncte între QI-ul acestor două grupuri rasiale. Autorii susţin că aceste diferenţe ale inteligenţei moştenite au o contribuţie importantă la diviziunile sociale din societatea americană. Cu cât un individ este mai deştept, cu atât este mai mare şansa sa de afirmare pe scara socială. Cei de la vârf se află acolo mai ales pentru că sunt mai inteligenţi decât restul populaţiei - de unde rezultă concluzia că, aceia care sunt la baza scării se află acolo pentru că, în medie, nu sunt la fel de inteligenţi.
Criticii lui Herrnstein şi Murray contestă că diferenţele de QI dintre grupurile rasiale şi etnice au o origine genetică. Ei susţin că acestea derivă din diferenţele sociale şi culturale. Testele QI, arată ei, pun probleme - referitoare la raţionarea abstractă, de exemplu - mai probabil a fi făcut parte din experienţa albilor mai avuţi decât din cea a minorităţilor negre sau etnice. Scorurile la testele QI pot fi influenţate şi de factori care nu au nimic de-a face cu calităţile care se presupune că sunt măsurate, cum ar fi dacă testarea este resimţită ca fiind stresantă. Cercetările au demonstrat că afro-americanii au rezultate QI cu şase puncte mai mici atunci când persoana care efectuează testarea este albă decât când aceasta este neagră (Kamin 1977).
Rezultatul mediu QI scăzut al afro-americanilor din Statele Unite este remarcabil asemănător cu cel al altor minorităţi etnice din alte ţări - cum sunt „paria" din India (care se află pe ultima treaptă a sistemului de caste), maori din Noua Zeelandă şi burakumin din Japonia. Copiii din aceste grupuri obţin în medie 10-15 puncte mai puţin faţă de QI-ul copiilor din majoritatea etnică. Burakumin - descendenţii celor care, în secolul XVIII, ca urmare a războaielor locale, au fost deposedaţi de pământurile lor, devenind proscrişi şi hoinari - sunt un exemplu deosebit de interesant. Ei nu prezintă deosebiri fizice de ceilalţi japonezi, deşi au suferit de pe urma prejudecăţilor şi a discriminării timp de secole. în acest caz, diferenţa dintre rezultatele medii ale QI nu poate proveni din variaţii genetice, întrucât nu există diferenţe genetice între ei şi majoritatea populaţiei; cu toate acestea, diferenţa de QI este la fel de precis

stabilită ca şi cea dintre negri şi albi. Copiii burakumin din America, acolo unde sunt trataţi ca orice japonez, rezolvă testele QI la fel de bine ca şi ceilalţi japonezi. Astfel de observaţii sugerează convingător faptul că variaţiile de QI dintre afro-americani şi albi în Statele Unite sunt un rezultat al diferenţelor sociale şi culturale. Această concluzie este susţinută şi de un studiu comparativ desfăşurat asupra a 14 ţări (printre care şi Statele Unite), care demonstrează eă scorurile QI medii au crescut substanţial în ultima jumătate de secol pentru întreaga populaţie în general (Coleman, 1987). Testele QI sunt reactualizate cu regularitate. Atunci când sunt date versiuni vechi şi noi ale testului aceluiaşi grup de oameni, ei obţin de fiecare dată rezultate mai bune la testele vechi. Copiii din zilele noastre care au rezolvat teste QI din anii '30, au depăşit grupurile din 1930 în medie cu 15 puncte - adică exact diferenţa care separă în prezent negrii de albi. Copiii de azi nu sunt genetic superiori ca inteligenţă faţă de părinţii şi bunicii lor; schimbarea provine probabil din progres şi a avantajelor sociale. Prăpastia obişnuită existentă între albi şi afro-americani este cel puţin la fel de mare ca şi cea dintre generaţii, fiind suficientă pentru a explica variaţiile de rezultate QI. Deşi variaţiile genetice dintre indivizi pot influenţa rezultatele la testele QI, rămâne totuşi improbabil şi nedemonstrat faptul că, unele rase sunt în medie mai inteligente decât altele.

The Bell Curve Wars

în The Bell Curve Wars (Fraser, 1995), câţiva oameni de ştiinţă de renume s-au întâlnit pentru a examina ideile lui Herrnstein şi Murray. Editorul volumului descrie The Bell Curve drept „cea mai incendiară lucrare sociologică apărută în ultimii zece ani sau chiar mai mult". Afirmaţiile susţinute în lucrare „au determinat instantaneu valuri de scrisori către editor în toate revistele şi ziarele importante, fără a mai menţiona comentariile transmise în programe radio şi în show-urile de televiziune" (p. 3).

După Stephen Jay Gould, unul dintre autorii volumului The Bell Curve Wars, Herrnstein şi Murray se înşală în patru puncte esenţiale. El neagă afirmaţiile cum că inteligenţa ar putea fi descrisă printr-o simplă cifră de QI; că oamenii pot fi clasaţi corect de-a lungul unei scale unice a inteligenţei; că inteligenţa derivă mai ales din moştenirea genetică; şi că nu poate fi modificată. El arată că fiecare dintre aceste presupuneri poate fi pusă sub semnul întrebării.

Howard Gardner, un alt cosemnatar, susţine că un secol de cercetări a desfiinţat noţiunea de „inteligenţă" în calitate de categorie generală. Există doar „inteligenţe multiple"-practică, muzicală, spaţială, matematică etc. Alţi autori din The Bell Curve Wars susţin că nu există o relaţie sistematică între rezultatele QI şi performanţele profesionale ulterioare. Reacţia lor comună se îndreaptă împotriva „pseudoştiinţei rasiste".

Gould conchide: „Trebuie să combatem doctrina din The Bell Curve atât pentru că este falsă cât şi pentru că, dacă ar fi pusă în practică, ar îndepărta orice posibilitate de cultivare firească a inteligenţei tuturor. Desigur, nu putem fi toţi savanţi în construirea de rachete sau

neurochirurgi, dar cei care nu sunt ar putea deveni cântăreţi rock sau sportivi de performanţă (şi câştiga astfel mult mai mult prestigiu social şi salariu prin aceasta)..." (Gould, 1995, p. 22).
460.
Inteligenţa emoţională şi interpersonală
în cartea sa cu acelaşi nume (Inteligenţa emoţională şi interpersonală), Daniel Goleman (1996) susţinea că inteligenţa emoţională ar fi cel puţin la fel dc importantă ca şi QI în determinarea traiectoriei vieţii noastre. Inteligenţa emoţională se referă la modul în care oamenii îşi folosesc emoţiile - capacitatea de a se automotiva, de a avea autocontrol, entuziasm şi tenacitate. Acestea nu sunt nicidecum moştenite şi cu cât pot fi inculcate mai mult copiilor, cu atât le vor oferi acestora mai multe şanse de a-şi folosi capacităţile intelectuale.
După părerea lui Goleman, „şi cei mai dotaţi dintre noi pot cădea într-o mulţime de pasiuni nestăpânite şi impulsuri greşite; oamenii cu un QI ridicat pot fi total nepricepuţi în evaluarea propriilor lor vieţi" (p. 34). Acesta este unul dintre motivele pentru care măsurătorile inteligenţei obişnuite nu se corelează foarte bine cu realizările ulterioare.
Astfel, un studiu de cercetare a urmărit 95 de studenţi de la Harvard, care au absolvit în anii '40. La vârsta maturităţii, cei care avuseseră cele mai înalte rezultate la testele QI în timpul colegiului erau doar cu puţin mai realizaţi decât cei cu rezultate joase, în ceea ce priveşte cariera. O altă cercetare s-a oprit asupra celuilalt capăt al scalei QI. Au fost studiaţi 450 de băieţi, dintre care două treimi din familii sărace şi toţi provenind dintr-un cartier sărac de lângă Harvard. O treime din grup aveau un QI sub 90. Din nou, nivelul QI a avut doar o slabă legătură cu carierele lor ulterioare. De exemplu, 7% dintre bărbaţii cu QI sub 80 erau şomeri, dar tot 7% erau şomeri şi dintre cei cu un QI de peste 100. Calităţile formate în copilărie, cum ar fi stăpânirea emoţiilor şi capacitatea de a se înţelege cu ceilalţi ofereau o mai bună predicţie. Aşa cum se exprima Gardner:
Inteligenţa interpersonală este capacitatea de a-i înţelege pe ceilalţi: ce îi motivează, cum muncesc, cum să cooperezi cu ei. Este foarte probabil că vânzătorii de succes, politicienii, profesorii, medicii şi liderii spirituali sunt indivizi cu un înalt grad de inteligenţă interpersonală. Inteligenţa znirapersonală ... este capacitatea de a-şi forma un model precis, veridic, despre sine şi de a putea folosi acel model pentru a acţiona eficient în viaţă. (Gardner, 1993, p. 9)
Trebuie să ne revizuim ideile despre inteligenţă pentru a include diversitatea factorilor care determină succesul în viaţă. Ceva asemănător se poate spune şi despre educaţia în sine. Aşa cum s-a subliniat la începutul capitolului, educaţia este o noţiune mai largă cuprinzătoare cea de învăţământ. Noile dezvoltări tehnologice, în special cele asociate cu tehnologiile informaţionale, ne pot determina să reconsiderăm în viitor modul în care vedem procesele educaţionale.
VIITORUL EDUCAŢIEI
9
Educaţia şi noile tehnologii de comunicare

Răspândirea tehnologiei informaţionale pare menită să influenţeze educaţia într-o serie de moduri diferite, dintre care unele ar putea fi fundamentale. Noile tehnologii

afectează natura muncii, înlocuind unele dintre tipurile de muncă umană cu maşini. Elanul brusc al schimbării tehnologice creează o mai rapidă răsturnare a ocupaţiilor decât s-a întâmplat vreodată. Educaţia nu mai poate fi privită cao treaptă pregătitoare, înainte ca individul să înceapă să muncească. Pe măsură ce tehnologia se schimbă, în mod necesar se schimbă priceperile, şi chiar dacă educaţia este privită dintr-un punct de vedere pur vocaţional - ca asigurând priceperile folositoare muncii - majoritatea observatorilor sunt de acord că în viitor va fi nevoie de o educaţie continuă de-a lungul întregii vieţi.
Una dintre sugestii, în Marea Britanie, este aceea că, de exemplu, ar trebui înfiinţată o „bancă de învăţătură", la care indivizii să poată recurge în orice moment al vieţii lor. Cei care ar investi în această bancă ar putea fi oamenii înşişi, statul sau patronii lor. Banii ar putea fi retraşi mai târziu, cu dobânzi generoase sub forma unor credite educaţionale, care ar permite reciclarea, în scopul obţinerii de priceperi tehnice sau profesionale noi.
Deocamdată nimeni nu ştie cu precizie care vor fi efectele noilor tehnologii ale informaţiei şi comunicaţiilor. Unii sugerează că ele vor distruge mult mai multe locuri de muncă decât se presupune că vor crea. Aceştia vorbesc despre „sfârşitul muncii" (pentru continuarea discuţiei despre „declinul importanţei muncii", vezi cap. 12). Dacă nu va mai exista suficientă muncă plătită disponibilă, implicaţiile acestui fapt pentru societatea modernă vor fi profunde. Mulţi oameni, dintre care un număr tot mai mare de femei, îşi definesc viaţa mai ales în funcţie de munca pe care o prestează, iar aceasta este esenţială pentru sentimentul de autorespect.
Dacă s-ar întâmpla ca societăţile să devină din ce în ce mai „nelucrative", aceste atitudini vor părea din ce în ce mai arhaice - iar sentimentele de disperare şi inutilitate pe care le creează şomajul, deja existente, se vor înrăutăţi. Educaţia aici trebuie să-şi joace rolul. Dar nu ar putea fi vorba despre educaţie în sensul restrâns al pregătirii şi reciclării. Ar trebui să fie o educaţie legată de marile valori umane. Educaţia ar fi atât un mijloc cât şi un scop al dezvoltării unei auto-educaţii complete şi autonome, în serviciul autoafirmării şi al automţelegerii. Nu este nimic utopic în această idee, care corespunde idealurilor umane ale educaţiei, formulate de către filosofii educaţiei. Un exemplu deja existent este universitatea vârstei a treia.
„Vârsta a treia" este vârsta pensionării oamenilor, care au renunţat la munca plătită. Uneori pensionarea este la fel de greu de suportat ca şi şomajul - căci asta şi reprezintă de fapt. Universitatea vârstei a treia oferă persoanelor în vârstă, ocazia de a se educa aşa cum doresc, dezvoltându-şi orice preocupare dorită.
Dacă viteza tehnologiei informaţionale este cât se poate de relevantă în asemenea probleme, ea are totodată efecte directe asupra naturii

procesului educaţional în sine şi asupra acestuia ne vom concentra în încheierea acestui capitol.

Tehnologiile educaţionale

Dezvoltarea educaţiei, în sensul ei modern a fost legată de un număr de alte transformări majore care au avut loc în secolul XIX. Una dintre acestea a fost

462.

dezvoltarea şcolii. S-ar putea crede că exista o cerere de educaţie şi că şcolile şi universităţile au fost înfiinţate pentru a o satisface. Dar nu,aşa au stat lucrurile. Şcolile au apărut, după cum a arătat Michel Foucault, ca parte a aparatului administrativ al statului. „Planul de studiu ascuns" se referea la disciplină şi la controlul asupra copiilor.

O a doua influenţă a fost dezvoltarea tiparului şi instalarea „culturii cărţii". Distribuţia de masă a cărţilor, ziarelor şi a altor media tipărite a fost o trăsătură distinctivă a dezvoltării societăţii industrializate, la fel ca maşinile şi fabricile. Educaţia s-a dezvoltat pentru a asigura priceperile de a scrie, citi şi socoti, care confereau accesul la lumea mediilor tipărite. Nimic nu este mai caracteristic şcolii decât cartea şcolară sau manualul şcolar.

în opinia multora, toate acestea sunt menite să se schimbe o dată cu folosirea crescândă a computerelor şi a tehnologiilor multimedia în educaţie. S-a susţinut că „aproximativ 70-80% din experimentele de telecomuncaţii care au loc în tehnologiile multimedia în curs de apariţie în lumea întreagă implică educaţia sau cel puţin au o componentă educaţională" (citat în Kenway şi colab., 1995). Vor înlocui oare, computerul, CD-ROM-ul şi înregistrarea video, tot mai mult cartea şcolară? Şi vor mai exista şcolile într-o formă cât de cât asemănătoare cu cea de astăzi atunci când copiii îşi vor deschide computerul ca să înveţe, mai curând decât să stea în bancă, ascultându-l pe profesor?

) Tony Reeve şi Steve Way în ziarul Independent.

463.

Se spune că noile tehnologii nu doar că vor îmbogăţi planul de studii existent, c: îl vor submina şi transforma. Căci tinerii de azi deja cresc într-o societate dependentă de media şi de informaţie şi sunt mult mai familiari cu tehnologiile ei decât majoritatea adulţilor - inclusiv profesorii lor. Aceasta este generaţia Nintendo, despre care vorbeam în capitolul 14. Unii vorbesc despre o „revoluţie a clasei": apariţia „realităţii virtuale desk-top" şi. sală de clasă fară pereţi.

Pare neîndoielnic faptul că tehnologiile multimedia îşi vor croi calea directă către educaţie. Partidele politice şi-au oferit sprijinul pentru aceasta în Marea Britanie. la fel ca pretutindeni. Dar una dintre principalele forţe determinante sunt afacerile: şcolile, Ca şi familiile, sunt ţintele marilor companii media. Piaţa computerelor individuale din SUA, de exemplu, părea să fi atins punctul de saturaţie înainte de comercializarea noilor forme de software educaţional, care i-a dat un nou

avânt. Companiile plănuiesc de asemenea, să folosească Internet-ul pentru a comercializa programe educaţionale noi:
Având ca ţintă populaţia activă adultă, Jones International Ltd. va stabili un „colegiu de afaceri în ciberspaţiu", care va oferi o diplomă de absolvire în comunicaţii comerciale prin Internet, televiziune prin cablu şi satelit şi video-casete. Taxa anuală de şcolarizare pentru Colegiul Universitar Internaţional va porni de la 12.280 $ USA iar forma va fi similară cu cea a Universităţii de extindere mentală Jones, unde studenţii comunică cu profesorii şi cu colegii lor prin e-mail şi îşi prezintă lucrările în mod electronic. „Universităţile joacă rolul principal în educaţie, dar există milioane de potenţiali studenţi, însetaţi de cunoştinţe la care ñu au acces", spune directorul Glerui R. Jones (Kenway şi colab., 1995, p. 18).
La fel ca în multe alte domenii ale vieţii sociale contemporane, pieţele şi tehnologiile informaţionale exercită influenţe majore asupra schimbării educaţionale. Reformele sistemului şcolar britanic introduse de guvernele conservatoare, de exemplu, au fost influenţate de presiunile financiare restrictive ale globalizării. Comercializarea şi marketizarea educaţiei reflectă de asemenea, astfel de presiuni. Şcolile sunt în curs de „retehnologizare", cam în acelaşi mod ca şi corporaţiile de afaceri.
Mulţi dintre partenerii care vor pătrunde în domeniul educaţiei vor fi probabil organizaţii, ale căror relaţii cu învăţământul erau înainte marginale sau inexistente. Printre acestea se numără companii de transmisiuni prin cablu, firme de software, grupuri de telecomunicaţii, producători de filme şi furnizori de echipamente. Acestea nu-şi vor limita influenţa doar la şcoli şi universităţi. Deja ele formează o parte din ceea ce se numeşte „edu-tainment" - un fel de industrie paralelă a educaţiei, legată de industria de software în general, de muzee, rezervaţii ştiinţifice şi zone memoriale.
Este deocamdată o întrebare deschisă dacă noile tehnologii vor avea implicaţiile radicale asupra educaţiei pe care le preconizează unii. Criticii au arătat că, chiar dacă au consecinţe majore, acestea pot avea ca efect adâncirea inegalităţilor educaţionale. Sărăcia informaţională s-ar putea adăuga lipsurilor materiale care au de obicei un efect atât de important asupra învăţământului. Momentan, sala de clasă fără pereţi pare destul de îndepărtată. între timp, multe şcoli şi universităţi suferă de lipsă de fonduri şi de ignoranţă din partea celorlalţi.
464.
REZUMAT
O Educaţia, în forma ei modernă, implicând instrucţia elevilor într-un cadru şcolar special construit, a apărut o dată cu răspândirea materialelor tipărite şi a nivelelor mai ridicate de alfabetizare. Cunoştinţele puteau fi reţinute, reproduse şi consumate de mai mulţi oameni şi în mai multe locuri. O dată cu industrializarea, munca a devenit tot mai specializată, iar cunoştinţele au început să fie acumulate în moduri mai curând abstracte decât practice - priceperea de a citi, de a scrie şi a socoti.
© Expansiunea educaţiei în secolul XX a fost strâns legată de perceperea nevoii dc a dispune de o forţă de muncă alfabetizată şi disciplinată. Deşi reformatorii au conceput folosirea educaţiei tuturor ca un mijloc de a

reduce inegalităţile, impactul ei în acest sens este foarte limitat. Educaţia tinde să exprime şi să reafirme inegalităţile inexistente în mai mare măsură decât acţionează pentru a le schimba.
© Ca urmare a Legii Educaţiei din 1944, toţi copiii au avut acces la învăţământul gimnazial gratuit în Marea Britanie, iar vârsta de absolvire a şcolii s-a ridicat la 15 ani. Totuşi, şcolile „publice" cu taxă au continuat să ocupe un loc privilegiat şi să joace un rol esenţial în societate. Educaţia secundară de stat s-a împărţit între şcolile elementare, şcoli secundare şi un număr limitat de şcoli tehnice. Examenul „11+" a devenit modalitatea de a separa elevii din diferitele tipuri dc şcoli de stat după capacitatea fiecăruia.
© în anii '60 a fost introdus sistemul de educaţie gimnazială generală. Examenul „11+" a fost desfiinţat, o dată cu majoritatea gimnazii lor teoretice şi a celor profesionale. în ultimii ani, sistemul de învăţământ general a suferit numeroase contestaţii. Criticii săi consideră că şcolile din acest sistem nu au atins standardele educaţionale la care sperau iniţiatorii lor.
© Organizarea şi predarea în şcoli au tins să susţină inegalităţile de gen. Regulile care impun o anumită ţinută pentru fete şi băieţi încurajează tipizarea sexuală, la fel ca şi textele care conţin imagini stabilite după genuri. Dovezile demonstrează că profesorii tratează diferit fetele şi băieţii şi că anumite materii sunt considerate a fi mai potrivite pentru fete decât pentru băieţi şi invers. în învăţământul superior există deocamdată mai puţine femei în rândurile studenţilor şi profesorilor, iar această situaţie nu pare să se schimbe, dacă nu se vor schimba şi ceilalţi factori.
© Diferitele teorii sociologice au avut un anumit impact asupra interpretării educaţiei şi a învăţământului . Conform teoriei lui Bernstein, copiii care au asimilat coduri elaborate de vorbire sunt mai capabili să răspundă cerinţelor educaţiei şcolare formale decât cei limitaţi la coduri restrictive. Testele dc inteligenţă, cum ar fi testele QI, se bazează pe concepţia standardizată despre capacităţile şi priceperile „folositoare"; ele au o determinare strict culturală, fiind de aceea limitate în aplicare.

29.
465
O Planul de studii formal este doar o parte dintr-un proces general de reproducţie culturală, influenţat de multe aspecte infórmale ale învăţării, educaţiei şi cadrului şcolar. „Planul de studii ascuns" joacă un rol important în reproducţia culturală.
© Deoarece inteligenţa este greu de definit, au existat numeroase controverse în legătură cu acest subiect. Unii susţin că genele sunt cele care determină QI-ul fiecăruia; alţii cred că este determinată de influenţele sociale. Dovezile par să îndrepte atenţia în favoarea celor care susţin influenţele sociale şi culturale. O controversă serioasă despre QI s-a iscat ca urmare a apariţiei cărţii The Bell Curve. In carte se susţine că rasele diferă şi după nivelul mediu al inteligenţei moştenite. Criticii resping în totalitate această teză.

© David Goleman a susţinut importanţa inteligenţei emoţionale, care se referă la modul în care îşi stăpânesc oamenii emoţiile şi la capacitatea lor de a se înţelege cu ceilalţi. El sugerează că inteligenţa emoţională ar putea fi cel puţin la fel de importantă ca şi QI-ul în determinarea gradului de succes pe care indivizii îl vor obţine în activitatea lor.
(0) Educaţia şi învăţământul pot fi substanţial modificate de impactul tehnologiilor informaţionale - computerele şi multimedia. E posibil ca şcoala însăşi să devină mai puţin importantă, deoarece elevii vor putea învăţa prin intermediul terminalelor de computer de acasă.
LECTURI SUPLIMENTARE
Andy Green, Education and State Information (London, MacMillan 1990). O analiză a formării sistemelor naţionale de educaţie din Marea Britanie, Franţa şi Statele Unite.
Mark Holmes, Educational Policy for the Pluralist Democracy: The Common School, Choice and Diversity
(Washington D.C., Falmer Press, 1992). Oferă o analiză a aspectelor sociale şi politice ale educaţiei. Sheila Riddell, Gender and the Politics of the Curriculum (London, Routledge, 1992). Foloseşte studii de caz din două şcoli gimnaziale pentru a analiza interrelaţiile dintre planul de studii şi identitatea de gen.
TERMENI IMPORTANTI
f
• alj'abetism
• sistem educaţional
• învăţământ superior
• cod restrictiv
• cod elaborat
• plan de studii ascuns
• departajare
• inteligentă
• Ql
• inteligenţă emoţională
• universitate pentru vârsta a treia
• sală de clasă jură pereţi
* sărăcie informaţională

16. RELIGIA
CONCEPTE DE BAZA
DEFINIREA RELIGIEI
Ce nu este religia • Ce este religia
TIPURI DE RELIGII
Totemism şi animism • Iudaism, creştinism şi islamism • Religiile din Extremul Orient
TEORII DESPRE RELIGIE
Marx şi religia • Durkheim şi ritualul religios • Previziunile lui Durkheim legate de schimbarea religioasă
- Weber şi religiile lumii
- Evaluare

TIPURI DE ORGANIZAŢII
RELIGIOASE
Weber şi Troeltsch: biserici şi secte
- Becker: confesiuni şi culte
- Evaluare

GENUL ŞI RELIGIA
Imagini religioase • Femeile în organizaţiile religioase ■

MIŞCĂRILE MILENARISTE
Adepţii lui Ioachim • Dansul spiritelor
• Natura mişcărilor milenariste
EVOLUŢII ACTUALE ÎN RELIGIE: REVOLUŢIA ISLAMICĂ
Dezvoltarea credinţei islamice
• Islamismul şi Occidentul • Răspândirea mişcării de renaştere islamismică
• O confruntare între civilizaţii?
RELIGIA ÎN MAREA BRITANIE
RELIGIA ÎN STATELE UNITE Diversitatea religiei • Fundamentalismul creştin • „Biserica electronică"
CONCLUZII: RELIGIA, LAICIZAREA ŞI SCHIMBAREA SOCIALĂ
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE ■ TERMENI IMPORTANTI
467.
CONCEPTE DE BAZĂ
religie • ritual * laicizare
-*>i!*I
La lumina zilei şi în întunericul nopţii, Domnul nu te-a părăsit şi nu te-a renegat. Viaţa de apoi e mai plină de recompense decât cea de-acum. Vei fi răsplătit prin ceea ce Domnul îţi va da. Nu te-a găsit El oare singur pe lume şi ţi-a dat un adăpost? Nu ţi-a descoperit El oare greşelile şi te-a îndreptat spre calea cea dreaptă? Nu te-a găsit El oare sărac şi te-a îmbogăţit? De aceea nu face rău celui orfan şi nu alunga pe cel sărman. Ci laudă bunătatea Domnului tău.
Acest pasaj din Scriptură ne oferă o perspectivă edificatoare asupra influenţei pe care o exercită religia asupra vieţii oamenilor, de mii de ani încoace. Dumnezeu se îngrijeşte de fiecare dintre noi, afirmă Scriptura, înconjurându-ne cu dragoste şi mângâiere, hrană şi adăpost. Urmându-l pe Dumnezeu şi crezând în sfinţenia Sa, ne asigurăm răsplata pentru viaţa de apoi.
O Nu toate religiile, aşa cum vom vedea mai departe în acest capitol, împărtăşesc aceleaşi credinţe, dar într-o formă sau alta, religia se găseşte în toate societăţile umane cunoscute. Primele societăţi consemnate, despre care deţinem dovezi doar prin intermediul rămăşiţelor arheologice, prezintă semne clare ale simbolurilor şi ceremonialurilor religioase. în decursul istoriei ulterioare, RELIGIA a continuat să fie o latură centrală a existenţei umane, influenţând felul în care percepem şi reacţionăm faţă de mediul în care trăim.
Capitolul din Scriptură de mai sus prezintă religia ca fiind o sursă de consolare şi ajutor. Dar religia a constituit adesea cauza unor puternice lupte şi conflicte sociale, Să ne oprim asupra sfaturilor şi a implicaţiilor sentimentale conţinute în următoarea aserţiune din scripturi:
Fie ca dragostea pentru fraţii noştri să semene căldura afecţiunii reciproce. Daţi-i aproapelui vostru loc de cinste.
Cu neostoită energie şi ardoare a spiritului slujiţi-l pe Domnul.
Speranţa să vă păstreze veselia; la necaz nu daţi înapoi; nu încetaţi să vă rugaţi.
Aduceţi-vă obolul la nevoile robilor lui Dumnezeu şi fiţi primitori.

Rugaţi-vă pentru mântuirea celor ce vă nedreptăţesc şi nu-i blestemaţi - binecuvântări şi nu blesteme...
Pe cât stă în putinţa voastră, trăiţi în pace cu toată lumea.
Ca şi în primul text, aceste cuvinte transmit un sentiment de dragoste universală şi de bunătate a lui Dumnezeu. E greu de imaginat că acei credincioşi care au urmat învăţăturile primei dintre aceste Scripturi nu ar simpatiza cu sentimentele din cea de-a doua. Totuşi, secole de-a rândul, aceste două grupuri de credincioşi au ajuns adesea
468.
'.a conflicte sângeroase. în realitate, primul citat este din Coran, cartea sfântă a Islamului. Al doilea provine din Noul Testament al Bibliei creştine. Islamismul şi creştinismul se suprapun la origini şi recunosc mulţi profeţi comuni. Dar fiecare îl respinge pe Dumnezeul celuilalt şi îi priveşte pe cei care urmează cealaltă religie - sau orice altă religie - ca pe proscrişi.
între secolele XI şi XIII, armatele europene au invadat unele părţi din Orientul Mijlociu cu scopul de a recâştiga pentru creştinism Pământul Sfânt de la musulmani i urmaşii Islamului). Aceste războaie, pe care creştinii le-au numit „cruciade", au fost dintre cele mai sângeroase care s-au purtat vreodată, cu toate că ele au fost purtate în numele lui Dumnezeu şi al lui Allah. Mii de oameni au fost măcelăriţi, iar armatele creştine şi islamice au comis atrocităţi în aceeaşi măsură în decursul a 200 de ani. Europenii au cucerit suprafeţe mari de pământ şi oraşe importante, printre care Ierusalimul, în timpul primei cruciade, iar după terminarea celei de-a noua, în 1272, musulmanii au recâştigat toată Ţara Sfântă.
Sfanţul Bernard, abate într-o mare mănăstire din Clairvaux, în Franţa, a fost unul dintre cei mai fervenţi susţinători ai cruciadelor. „Binecuvântaţi să fie martirii care mor în luptă!scria el. „Bucură-te, viteazule învingător, dacă trăieşti şi cucereşti în numele Domnului, bucură-te şi simte-te glorios dacă vei muri şi I te Vei alătura!" (Koenigsburger, 1987).
Cum de poate avea religia un impact atât de puternic asupra vieţii oamenilor, încât să fie pregătiţi să se sacrifice necondiţionat pentru idealurile ei? De ce a fost religia o trăsătură atât de persistentă a societăţilor omeneşti? în ce condiţii uneşte religia comunităţile şi în ce condiţii le divide? Acestea sunt câteva întrebări la care vom încerca să răspundem în acest capitol. Pentru aceasta, va trebui să aflăm mai întâi ce este religia de fapt şi să ne oprim asupra câtorva dintre formele pe care le îmbracă credinţele şi practicile religioase. Vom lua de asemenea, în considerare principalele teorii ale religiei şi vom analiza diferite tipuri de organizaţii religioase care pot fi distinse. în final ne vom ocupa de destinul religiei în lumea modernă; deoarece mulţi observatori au constatat că, o dată cu dezvoltarea ştiinţei şi a industriei modeme, religia nu mai este azi o forţă la fel de primordială în viaţa socială decât era mai înaintea epocii moderne.
Studiul religiei este o întreprindere captivantă, care solicită în mod special imaginaţia sociologică. Analizând practicile religioase, va trebui să ţinem seama de numeroase şi diferite credinţe şi ritualuri, ce se găsesc în variatele culturi umane. Putem lua în considerare idealurile

umane care inspiră credincioşilor convingeri profunde, privindu-le totodată cu detaşare. Trebuie să confruntăm ideile care caută eternul, recunoscând în acelaşi timp că grupările religioase promovează şi ţeluri pământene - cum ar fi dobândirea de bunuri sau mărirea adepţilor. E necesar să recunoaştem diversitatea credinţelor religioase şi a modurilor de conduită, dar şi să pătrundem în sfera religiei ca fenomen de masă.
469.
DEFINIREA RELIGIEI
Diversitatea credinţelor şi a organizaţiilor religioase este atât de imensă astfel încât oamenii de ştiinţă au întâmpinat mari dificultăţi pentru a ajunge la o definiţie unanim acceptată a religiei. în Occident, majoritatea oamenilor identifică religia cu creştinismul - credinţa în Fiinţa Supremă, care ne porunceşte să ne comportăm într-o manieră morală şi ne promite viaţa de apoi. Dar cu siguranţă nu putem defini religia în general, în aceşti termeni. Aceste credinţe, ca şi multe alte aspecte ale creştinismului, lipsesc din majoritatea religiilor lumii.
Ce nu este religia
Pentru a depăşi capcanele gândirii religioase influenţate de cultură, cel mai bine probabil, este să începem prin a spune ce nu este religia, considerată în termeni generali. în primul rând, religia nu trebuie identificată cu monoteismul (credinţa într-un singur zeu). Majoritatea religiilor se referă la mai multe zeităţi. Chiar şi în unele versiuni ale creştinismului, există mai multe figuri considerate sacre: Dumnezeu, Iisus, Fecioara Maria, Sfântul Duh, îngerii şi sfinţii. în unele religii zeii nu există.
în al doilea rând, religia nu trebuie identificată cu prescripţiile morale care reglementează comportamentul credincioşilor - cum ar fi poruncile pe care Moise se presupune că le-a primit de la Dumnezeu. Ideea că zeii se interesează de felul în care ne comportăm pe acest pământ este străină multor religii. Pentru grecii antici, de exemplu, zeii erau total indiferenţi faţă de activităţile oamenilor.
în al treilea rând, religia nu se preocupă cu precădere să explice de ce lumea a ajuns săfie aşa cum arată acum. In creştinism, mitul lui Adam şi al Evei semnifică originea existenţei omului, iar multe religii au mituri ale originii de acest fel; dar în egală măsură în altele lipsesc.
în al patrulea rând, religia nu poate fi identificată cu supranaturalul, implicând intrinsec credinţa într-un univers „de dincolo de simţuri". Confucianismul, de exemplu, se preocupă de acceptarea armoniei naturale a lumii, nu de descoperirea de adevăruri ascunse „dincolo" de ea.
Ce este religia
O Caracteristicile pe care toate religiile par să le împărtăşească sunt următoarele. Religiile implică un set de simboluri care invocă sentimente de respect sau de groază şi sunt legate de RITUALURI sau ceremonialuri (cum ar fi serviciul religios ■ la care ia parte comunitatea de credincioşi. Fiecare dintre aceste elemente are nevoie de o oarecare elaborare. Dacă credinţele unei religii implică zei, există practic totdeauna fiinţe sau obiecte care inspiră sentimente de groază sau uimire. în unele religii, de exemplu, oamenii cred şi se înclină în faţa unei „forţe divine", mai curând

decât în faţa unor zei personificaţi. în alte religii, există figuri care nu sunt zei, dar pe care oamenii îi venerează - cum ar fi Buddha sau Confucius.
470.
Ritualurile asociate cu religia sunt foarte diverse. Actele rituale pot include rugăciunile, cântecele, psalmodierea, consumul anumitor feluri de mâncare - sau reţinerea de la consumul altora postul în anumite zile etc. întrucât actele rituale sunt orientate către simbolurile religioase, ele sunt percepute adesea ca fiind complet distincte faţă de obiceiurile şi gesturile din viaţa obişnuită. Aprinderea unei lumânări în onoarea unui zeu sau pentru a-l îmbuna diferă cu totul ca semnificaţie de aceleaşi gesturi făcute pentru a asigura lumina. Ritualurile religioase sunt îndeplinite adesea de indivizi în condiţii de izolare, dar toate religiile implică de asemenea, ceremonialuri practicate în colectiv de către credincioşi. Ceremonialurile obişnuite au loc în mod normal în locuri speciale - biserici, temple sau alte locuri de ceremonie.
Existenţa ceremonialului colectiv este privită de obicei de către sociologi ca unul dintre principalii factori care disting religia de magie, deşi liniile de demarcaţie nu sunt clar delimitate. Magia reprezintă influenţarea evenimentelor prin folosirea unor poţiuni, descântece sau practici rituale. Este practicată în general în mod indi¬vidual şi mai rar de către o comunitate de credincioşi. Oamenii preferă adesea să recurgă la magie în situaţii disperate sau când se află în pericol. Astfel, studiul devenit clasic al lui Bronislaw Malinowski despre Insulele Trobriand din Oceanul Pacific descrie o varietate de rituri magice desfăşurate înaintea oricărei călătorii primejdioase în canoe (Malinowski, 1982). Insularii omit asemenea rituri atunci când merg pur şi simplu la pescuit pe apele sigure şi liniştite ale lagunei locale.
Deşi practicile magice au dispărut în bună parte din societăţile moderne, în situaţii de pericol superstiţiile magice sunt încă obişnuite. Mulţi oameni care au ocupaţii periculoase sau în care norocul poate determina în mod hotărâtor performanţa - cum ar fi minerii, pescuitorii de perle sau sportivii - se complac în mici ritualuri superstiţioase cum ar fi purtatul unor anumite obiecte (aducătoare de noroc) în momentele de stres. Un alt exemplu poate fi un jucător de tenis care insistă să poarte un anumit inel în timpul meciurilor importante. Credinţele astrologice, care au fost moştenite de la societăţile premoderne din ideile magice, încă îşi impun continuarea, deşi pentru majoritatea oamenilor acestea nu prezintă importanţă.
TIPURI DE RELIGII
în societăţile tradiţionale, religia joacă de obicei un rol esenţial în viaţa socială. Simbolurile şi ritualurile religioase sunt adesea integrate în cultura materială şi artistică a societăţii respective - muzică, pictură sau sculptură, dans, legende şi literatură. în culturile mai mici nu există preoţi de profesie, ci doar anumiţi indivizi care se specializează în cunoştinţele legate de practicile religioase (şi adesea magice). Deşi există numeroase feluri de asemenea specialişti, unul dintre tipurile comune este şamanul (cuvânt care provine de la indienii nord-americani). Şamanul este un individ despre care se crede că este capabil să

influenţeze spiritele sau forţele nenaturale prin mijloace rituale. Totuşi, uneori şamanii sunt mai curând magicieni decât lideri
471.
religioşi, fiind adesea consultaţi de persoanele nemulţumite de ceea ce li se oferă iz. cadrul ritualurilor religioase ale comunităţii.
Totemism şi animism
Două forme ale religiei întâlnite frecvent în culturi restrânse sunt totemismn! şi animismul. Cuvântul „totem" a apărut în rândul triburilor de indieni nord-americara dar a fost folosit pe larg pentru a se referi la animale sau plante despre care se crede că deţin puteri supranaturale. De obicei, fiecare grup înrudit sau clan din cadrai ur.e. societăţi are totemul ei particular, cu care sunt asociate diferite activităţi rituale Credinţele totemice pot părea străine celor care trăiesc în societăţi industrializate, dar în contexte relativ restrânse, simboluri similare cu cele din totemism sunt familiare - ca atunci când o echipă de sportivi are un animai sau o plantă drept emblema Mascotele pot reprezenta totemuri.
Animismul reprezintă credinţa în spirite sau fantome, despre care se crede c I populează aceeaşi lume ca şi fiinţele umane. Asemenea spirite pot fi concepute ca fiind benigne sau răuvoitoare şi pot influenţa comportamentul uman în multe privinţe în unele culturi, de exemplu, se crede că spiritele sunt cele care cauzează bolile sa _ nebunia şi că pot de asemenea, poseda sau pune stăpânire pe indivizi în aşa fel încă: să le poată controla comportamentul. Credinţele animiste nu se limitează la culturile mici, ci se găsesc în oarecare măsură în multe alte cadre religioase. In Europa medievală, cei despre care se credea că sunt posedaţi de duhurile rele erau adesea catalogaţi drept vrăjitori.
Societăţile mici, aparent „simple", au adesea sisteme complexe de cred ir. religioase. Totemismui şi animismul sunt mai comune în rândul societăţilor mici deci printre cele mari, dar unele societăţi mici pot avea religii mult mai complexe. Membra tribului Nuer din Sudan, de exemplu, descrişi de E.E. Evans-Pritchard, au un se: elaborat de idei teologice, centrat în jurul unui „zeu de sus" sau „spirit ceresc (Evans-Pritchard, 1956). Religiile care înclină către monoteism se regăsesc tomş: destul de rar în rândul culturilor tradiţionale mici. Majoritatea sunt politeiste - credinţa lor implică existenţa mai multor zei.
Iudaism, creştinism şi islamism
Cele trei religii monoteiste cele mai influente din istoria lumii sunt iudaismul, creştinismul şi islamismul. Toate trei au luat naştere în Orientul Mijlociu şi fiecare dintre ele au avut influenţe asupra celorlalte.
Iudaismul
Iudaismul este cea mai veche dintre cele trei religii, datând din preajma anuk: 1.000 î.Ch. Evreii timpurii erau nomazi, care trăiau în vechiul Egipt şi în jurul acestei Profeţii lor- liderii lor religioşi - şi-au extras ideile, în parte, din credinţele religioase
472.
existente în regiune, de care s-au distanţat prin credinţa faţă de un Dumnezeu unic :: atotputernic. Majoritatea vecinilor lor erau politeişti. Evreii credeau că Dumnezeu : ere supunere faţă de anumite coduri

morale stricte şi insistau asupra dreptului lor ac a deţine adevărul, convinşi fiind că aceste credinţe reprezentau singura religie adevărată (Zeitlin, 1984,1988).
Până la crearea Israelului, nu mult după terminarea celui de-al doilea război mondial, nu exista nici un stat în care iudaismul să fie religia oficială. Comunităţile evreieşti au supravieţuit în Europa, Africa de Nord şi Asia, deşi erau persecutate frecvent, culminând cu uciderea a milioane de evrei de către nazişti în lagărele de : oncentrare în timpul războiului.
Creştinismul
Multe elemente ale iudaismului au fost preluate şi incorporate ca parte a ireştinismului. Iisus a fost un evreu ortodox, iar creştinismul a început ca sectă a .udaismului; nu s-a stabilit cu certitudine dacă Iisus a vrut să fondeze o religie distinctă. Discipolii Lui îl considerau ca fiind la Mesia - cuvând evreiesc ce înseamnă „Cel .ins", iar echivalentul grecesc era „Christos" - Cel aşteptat de către evrei. Pavel, un i etăţean roman, care vorbea limba greacă, a fost principalul iniţiator al răspândirii ireştinismului, predicat pe larg în Asia Mică şi în Grecia. Deşi creştinii au fost la început aspru persecutaţi, în final împăratul Constantin a adoptat creştinismul ca religie oficială a Imperiului roman. Creştinismul s-a răspândit, devenind o forţă zominantă în cultura occidentală de-a lungul următoarelor două mii de ani.
Astăzi, creştinismul are un mare număr de adepţi şi este mai răspândit în lumea . argă decât orice altă religie. Peste 1.000 de milioane de oameni se consideră creştini, aar există multe diferenţe în ceea ce priveşte teologia şi organizarea bisericii, principalele ramuri fiind romano-catolică, protestantă şi ortodoxia răsăriteană.
Islamismul
Originile islamismului, astăzi a doua religie din lume ca mărime (vezi tabelul 16.1), se suprapun cu cele ale creştinismului. Islamismul derivă din învăţămintele profetului Mahomed din secolul VII Î.Ch. Allah, singurul Dumnezeu al islamiştilor, se crede că domneşte peste întreaga omenire şi viaţă naturală. Stâlpii Islamului sunt cele cinci porunci religioase esenţiale ale musulmanilor (cum sunt numiţi credincioşii islamişti). Primul este recitarea crezului islamic: „Allah este singurul Dumnezeu, iar Mohamed este profetul Său". Al doilea este spunerea unor rugăciuni formale de cinci ori pe zi, precedate de spălarea ceremonială. La aceste rugăciuni, credincioşii trebuie întotdeauna să fie aşezaţi cu faţa spre oraşul sfânt Mecca din Arabia Saudită, indiferent cât de departe se află de el.
Cel de-al treilea stâlp este respectarea Ramadan-ului, o lună de post, în timpul căreia nu se mănâncă şi nu se bea nimic până la apusul soarelui. Cel de-al patrulea este darea de milostenii (bani pentru săraci) stabilită prin legea islamică, folosită

adesea de stat ca un mod de colectare de impozite. Şi în sfârşit, este cerinţa ca fiecare credincios să facă, măcar o dată, un pelerinaj la Mecca. Musulmanii cred că Allah a vorbit prin intermediul primilor profeţi - printre care Moise şi Iisus - înaintea lui Mohamed, ale cărui învăţături exprimă în modu: cel mai direct voinţa sa. Islamismul a devenit foarte

răspândit, având aproape 1.000 de milioane de adepţi în lumea întreagă. Majoritatea sunt concentraţi în Africa de Nord şi de Est, în Orientul Mijlociu şi în Pakistan. (Pentru o scurtă discuţie asupra credinţelor musulmane, vezi secţiunea despre revoluţia islamică de mai jos.)

Tabel 16.1. Populaţiile religioase ale lumii 1993

Religie	Religie	Procentaj din total
creştini	1,869,282,470	33.5
romano-catolici	1,042,501,000	18.7
protestanţi	382,374,000	6.9
ortodocşi	173,560,000	3.1
anglicani	75,847,000	1.4
alţi creştini	195,000,470	3.5
musulmani	1,014,372,000	18.2
fără religie	912,874,000	16.4
hinduşi	751,360,000	13.5
budhişti	334,002,000	6.0
atei	242,852,000	4.3
religii populare chineze	140,956,000	2.5
religii noi	123,765,000	2.2
religii tribale	99,736,000	1.8
sikhşi	19,853,000	0.4
evrei	18,153,000	0.3
alţii	49,280,000	1.0

Sursa: Statistical Abstract of the United States, 1994, p. 885.

Religiile din Extremul Orient

Hinduismul

Există contraste majore între iudaism, creştinism şi islamism şi religiile Extremi: .. Orient. Cea mai veche dintre toate religiile încă importante în lumea actuală es:e hinduismul, ale cărui credinţe de bază datează de acum aproximativ 6.000 de an: Hinduismul este o religie politeistă. Ea are o atât de mare diversitate internă, înci: unii oameni de ştiinţă au sugerat că ar trebui să fie privită ca un mănunchi de relign

erudite, mai degrabă decât ca o singură orientare religioasă; multe culturi locale şi : raetici religioase sunt legate între ele printr-o serie de credinţe general respectate.

Majoritatea hinduşilor acceptă doctrina ciclului reincarării - credinţa că toate :r: mţele vii fac parte dintr-un proces etern al naşterii, morţii şi renaşterii. O a doua risatură esenţială este sistemul de caste, bazat pe credinţa că indivizii sunt de la ia ştere plasaţi într-o anumită poziţie socială şi ierarhie rituală, conformă cu natura activităţilor lor din reîncarnările anterioare. Pentru fiecare castă există un set :::erit de obligaţii şi de ritualuri, iar soarta cuiva în viaţa următoare depinde în bună r arte de cât de conştiincios sunt îndeplinite aceste îndatoriri.

Hinduismul acceptă posibilitatea existenţei a numeroase puncte de vedere religioase, fără să facă o ::stincţie clară între credincioşi şi necredincioşi. Există peste 750 de milioane de readuşi, practic toţi locuind pe subcontinentul indian. Hinduismul nu încearcă să-i ;

onvertească pe alţii să devină adepţi ai „adevăratei credinţe", spre deosebire de creştinism şi islamism.

Budhism, confucianism, taoism

Religiile etice din Răsărit cuprind budhismul, confucianismul şi taoismul. Aceste religii nu au zei. Ele pun mai degrabă accentul pe idealurile etice care îi leagă pe credincioşi, de coeziunea şi unitatea universului.

Budhismul derivă din învăţămintele lui Siddharta Gautama, Buddha (iluminatul), eare a fost un prinţ hindus aparţinând unui mic regat din sudul Nepalului în secolul T,vl î.Ch. După Buddha, fiinţele umane pot scăpa de ciclul reîncarnării prin renunţarea la dorinţe. Drumul către mântuire constă într-o viaţă bazată pe autodisciplină şi meditaţie, departe de sarcinile vieţii lumeşti. Obiectivul suprem al budhismului este atingerea perfecţiunii spirituale absolute, Nirvana. Buddha a respins ritualul hindus şi autoritatea castelor. Ca şi hinduismul, budismul tolerează multe variaţii locale, inclusiv credinţa în zeităţi locale, fără să insiste asupra unui punct de vedere unic. Budhismul are astăzi o influenţă majoră în mai multe state din Extremul Orient, printre care Thailanda, Burma, Sri Lanka, China, Japonia şi Coreea.

Confucianismul a stat la baza culturii grupurilor conducătoare în China tradiţională. Confucius (forma latinizată a numelui K'ung Fu-tzu) a trăit în secolul VI î.Ch., în aceeaşi perioadă cu Buddha. Ca şi Lao-ţî, fondatorul taoismului, Confucius era un învăţat, nu un profet în maniera liderilor religioşi din Orientul Mijlociu. Confucius nu este considerat de către cei care-i urmează preceptele drept un zeu, ci drept „omul cel mai înţelept dintre oameni". Confucianismul încearcă să adapteze viaţa oamenilor la armonia interioară a naturii, punând accent pe veneraţia strămoşilor.

Taoismul împărtăşeşte principii similare, subliniind meditaţia şi non-violenţa drept mijloace de a atinge o viaţă superioară. Deşi unele elemente supravieţuiesc în credinţele şi practicile multor chinezi, confucianismul şi taoismul şi-au pierdut mult din influenţa lor în China ca urmare a opoziţiei declarate a guvernului.

475.

TEORII DESPRE RELIGIE

Abordările sociologice ale religiei sunt încă puternic influenţate de ideile celor trei teoreticieni „clasici" ai sociologiei: Marx, Durkheim şi Weber. Nici unul nu se considera credincios şi toţi au subliniat că semnificaţia religiei se va diminua în vremurile moderne. Fiecare considera că religia este într-un sens fundamental doar o iluzie. Susţinătorii diferitelor credinţe ar putea fi pe deplin convinşi de valabilitatea lor şi a ritualurilor la care iau parte, dar însăşi diversitatea religiilor şi legătura lor evidentă cu diferitele tipuri de societate - spuneau cei trei gânditori - fac aceste convingeri în mod inevitabil neplauzibile. Un individ născut într-o societate australiană de vânători şi culegători va avea convingeri religioase cu totul diferite faţă de cele ale unuia născut în sistemul de caste din India sau aparţinând bisericii catolice a Europei medievale.

Marx şi religia

în ciuda influenţei lui asupra acestui subiect, Karl Marx nu a studiat niciodată religia îndeaproape. Ideile lui derivau mai ales din scrierile mai multor autori teolog: sau filosofi de la începutul secolului XIX. Unul

dintre aceştia era Ludwig Feuerbach. care a scris o lucrare celebră, intitulată Esenţa creştinismului (Feuerbach, 1957 - publicată pentru prima dată în 1841). După Feuerbach, religiile constau din idei ş: valori produse de oameni în decursul dezvoltării lor culturale, dar proiectate în mod eronat asupra unor forţe divine sau a zeilor. Deoarece oamenii nu-şi înţeleg pe deplin propria lor istorie, ei tind să atribuie valorile şi normele create social unor activităţi ale zeilor. Astfel, povestea celor zece porunci date de Dumnezeu lui Moise este o versiune mitică a preceptelor morale care guvernează viaţa credincioşilor evrei şi creştini.
Câtă vreme nu înţelegem natura simbolurilor religioase pe care noi înşine le-ar. creat, susţine Feuerbach, suntem condamnaţi să fim prizonierii unor forţe ale istorie: pe care nu le putem controla. Feuerbach foloseşte termenul alienare pentru ase referi la stabilirea existenţei unor zei sau forţe divine din afara lumii fiinţelor umane Valorile şi ideile create de umanitate devin considerate ca fiind un produs al unor fiinţe străine sau separate - forţe religioase sau zei. Dacă efectele alienării au fos: în trecut negative, înţelegerea religiei ca alienare, după Feuerbach, promite mar. speranţe pentru viitor. O dată ce oamenii realizează că valorile proiectate asupra religiei sunt în realitate ale lor înşişi, acele valori devin capabile de a fi realizate pe acest pământ, mai curând, decât să fie amânate pentru viaţa de apoi. Puterile pe care se crede în creştinism că le posedă Dumnezeu, pot fi apropriate de către fiinţele umane însele. Creştinii cred că, în timp ce Dumnezeu este atotputernic şi atoateiubitor. oamenii înşişi simt imperfecţi şi păcătoşi. Totuşi, Feuerbach credea că potenţialul de dragoste şi bunătate, ca şi puterea de a ne controla propriile vieţi, sunt prezente în instituţiile sociale umane şi pot fi făcute să rodească o dată ce le-am înţeles adevărata natură.
476.
Marx acceptă opinia conform căreia, religia reprezintă autoalienarea. Se crede idesea că Marx nu a acordat importanţă religiei, dar aceasta este departe de a fi : ievărat. Religia, scrie el, este „inima unei lumi iară inimă", un refugiu din faţa iurităţii realităţii zilnice. Dupăpărerea lui Marx, religia în forma ei tradiţională trebuie si dispară şi va dispărea; dar aceasta se va întâmpla pentru că valorile pozitive ■::truchipate în religie pot deveni idealuri care să conducă la îmbunătăţirea soartei umanităţii în această lume, nu fiindcă aceste idealuri şi valori ar fi eronate. Nu trebuie să ne temem de zeii pe care noi înşine i-am creat, ci să încetăm să-i mai înzestrăm cu valori pe care le putem realiza noi înşine.
Marx declara, într-o celebră frază, că religia a fost „opiul popoarelor". Religia promite fericire şi răsplată în viaţa de apoi, predicând acceptarea resemnată a condiţiilor existente din această viaţă. Atenţia este astfel distrasă de la inegalităţile şi nedreptăţile din această lume prin promisiunea a ceea ce va fi în viaţa de apoi. Religia are un element puternic ideologic: credinţele şi valorile religioase oferă adesea ustificări ale inegalităţilor de avere şi putere. De exemplu, învăţătura că „cei săraci :u duhul vor moşteni pământul", sugerează o atitudine de umilinţă şi de supunere la oprimare.
Durkheim şi ritualul religios

Spre deosebire de Marx, Emile Durkheim şi-a petrecut o mare parte din cariera sa studiind religia, concentrându-se în particular asupra religiei la scară redusă, în societăţile tradiţionale. Lucrarea lui Dürkheim, Formele elementare ale vieţii religioase, publicată pentru prima dată în 1912, este probabil singurul studiu cu influenţă în sociologia religiilor (Durkheim 1976). Durkheim nu leagă religia în primul rând de inegalităţile sociale sau de putere, ci de natura generală a instituţiilor unei societăţi. El îşi bazează lucrarea pe studiul totemismului, aşa cum este practicat de societăţile de aborigeni australieni, susţinând că totemismul reprezintă religia în forma ei cea mai elementară sau „simplă" - de unde şi titlul cărţii.
Un totem, aşa cum s-a menţionat, era la origine un animal sau o plantă, considerate ca având o semnificaţie simbolică deosebită pentru un grup anume. Este un obiect sacru, venerat şi înconjurat de diferite practici rituale. Durkheim defineşte religia în termenii unei distincţii între sacru şi profan. Obiectele sacre şi simbolurile, susţine el, sunt tratate ca fiind aparte de aspectele de rutină ale existenţei - domeniul profanului. Mâncatul animalului sau a plantei totemice, cu excepţia ocaziilor ceremoniale speciale, este de regulă interzisă, iar ca obiect sacru totemul se crede că deţine proprietăţi divine, care îl separă complet de alte animale care pot fi vânate sau recolte care pot fi adunate şi consumate. De ce este totemul sacru? După părerea lui Durkheim, este sacru deoarece este simbolul grupului însuşi; reprezintă valorile centrale ale respectivului grup sau a comunităţii. Veneraţia pe care oamenii o resimt faţă de totem derivă de fapt din respectul pe care îl acordă valorilor sociale de bază. în religie, obiectul adorării este de fapt, societatea însăşi.
477.
Durkheim subliniază cu tărie faptul că, religiile nu sunt niciodată doar o problemă de credinţă. Toate religiile implică cu regularitate activităţi ceremoniale şi rituale, în care un grup de credincioşi se strâng laolaltă. în cadrul eeremonialurilor colective se afirmă şi se întăreşte un sentiment de solidaritate de grup. Ceremonialurile au menirea de a-i scoate pe indivizi din preocupările vieţii sociale profane, ducându-i în sfere mai elevate, unde se simt în contact cu forţe superioare. Aceste forţe superioare, atribuite totemurilor, influenţelor divine sau zeilor, sunt în realitate expresia influenţe, colectivităţii asupra individului.
în opinia lui Durkheim, ceremonia şi ritualul sunt esenţiale pentru legăturile care se formează între membrii grupului. De aceea ele se găsesc nu doar în situaţii obişnuite de adorare, ci şi în situaţii diferite de criză din viaţă, atunci când omul trece prin experienţa socială a unor transformări majore, ca de exemplu naşterea, căsătoria sau moartea. Practic în toate societăţile, în asemenea ocazii se respectă procedurile rituale şi ceremoniale. Durkheim demonstrează că ceremoniile colective reafirmă solidaritatea de grup, în momentele când oamenii sunt nevoiţi să se adapteze unc: schimbări majore care intervin în viaţa lor. Ritualurile funerare demonstrează ce exemplu, că valorile grupului supravieţuiesc trecerii prin viaţă a indivizilor, asigurând astfel oamenilor sărmani un mod de adaptare la circumstanţele modificate. Doliul nu este

expresia spontană a durerii - sau, cel puţin, este aşa doar pentru cei afectat: personal de moartea cuiva. Doliul reprezintă o datorie impusă de grup.
în culturile tradiţionale mici, susţine Durkheim, aproape toate aspectele vieţ:: sunt pătrunse de religie. Ceremonialurile religioase creează idei noi şi categorii ce gândire şi reafirmă valorile existente. Religia nu este doar o serie de sentimente ş: activităţi; în realitate ea condiţionează modurile de gândire ale indivizilor din culturile tradiţionale. Chiar şi cele mai elementare categorii ale gândirii, inclusiv felul în care sunt concepute spaţiul şi timpul, au fost mai întâi formulate în termeni religioşi Conceptul de „timp", de exemplu, a derivat, la origine, din numărarea intervalelor dintre ceremonialele religioase.
Previziunile lui Durkheim legate de schimbarea religioasă
O dată cu dezvoltarea societăţilor moderne, crede Durkheim, influenţa religie: scade. Gândirea ştiinţifică înlocuieşte tot mai mult explicaţiile religioase, iar activităţilor rituale şi ceremoniale le rămâne să ocupe doar o mică parte din viaţa indivizilor Durkheim este de acord cu Marx că religia tradiţională - adică acea religie care implică forţe divine sau zei - este pe cale de dispariţie. „Vechii zei, au murit" scrie Durkheim, Totuşi el spune că într-un anumit sens, într-o formă modificată, religia probabil că va continua să existe. Chiar şi coeziunea societăţilor moderne depinde de ritualuri care le reafirmă valorile; ne putem aştepta ca noile activităţi ceremoniale în curs de apariţie să le înlocuiască pe cele vechi. Durkheim nu precizează care po: fi acestea, dar probabil că s-a gândit la celebrarea valorilor umaniste şi politice, cum ar fi libertatea, egalitatea şi cooperarea socială.
478.
S-ar putea afirma că majoritatea statelor industrializate şi-au croit în fapt religii :: vile (Bellah, 1970). în Marea Britanie, simboluri ca steagul, cântece precum Land r Hope and Glory şi ritualuri cum sunt încoronările, acţionează toate în sensul reafirmării „modului britanic de viaţă". Rămâne discutabil dacă putem demonstra că orbim depre „religie" în aceste împrejurări; aceste simboluri şi practici coexistă cu religiile tradiţionale. Dar nu se poate nega faptul că simbolurile şi ritualurile civile se iesfaşoară după mecanisme similare cu cele descoperite în formele tradiţionale ale religiei.
Weber şi religiile lumii
Durkheim îşi bazează argumentele pe un număr restrâns de exemple, chiar iacă susţine că ideile lui se aplică religiei, în general. Prin contrast, Max Weber a întreprins un studiu masiv al religiilor din lumea întreagă. Nici un om de ştiinţă înaintea sa sau de atunci încoace nu s-a mai angajat la o sarcină de o asemenea anvergură. El şi-a concentrat atenţia cu precădere asupra aceea ce a numit religiile lumii — cele care au atras mari mase de credincioşi şi au influenţat în mod decisiv cursul istoriei globale. A făcut studii detaliate despre hinduism, budhism, taoism şi iudaismul antic (Weber, 1951, 1952, 1958, 1963), iar în lucrarea The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism (1976; publicată pentru prima dată în 1904-1905), cât şi în alte părţi, a scris pe larg despre

impactul creştinismului asupra istoriei Occidentului. Totuşi, el nu a reuşit să termine studiul despre islamism, pe care-l proiectase.
Scrierile lui Weber despre religie diferă de cele ale lui Durkheim prin concentrarea asupra legăturii dintre religie şi schimbarea socială, fapt căruia Durkheim i-a acordat o mai mică atenţie. Acestea se află în contrast şi cu lucrările lui Marx, deoarece Weber susţine că religia nu este în mod necesar o forţă conservatoare; dimpotrivă, mişcările de inspiraţie religioasă au determinat adesea transformări sociale importante. Astfel protestantismul - şi în mod special puritanismul - a fost sursa perspectivei capitaliste descoperite de Occidentul modern. Primii antreprenori erau mai cu seamă calvinişti. Propensiunea lor spre succes, care a contribuit la iniţierea dezvoltării economice a Occidentului, a fost determinată la origini de dorinţa de a-l sluji pe Dumnezeu. Succesul material reprezenta pentru ei un semn de natură dumnezeiască.
Weber şi-a conceput cercetările legate de religiile lumii ca pe un singur proiect. Discuţiile sale despre impactul protestantismului asupra dezvoltării Occidentului sunt o parte dintr-o încercare mai cuprinzătoare de a înţelege influenţa religiei în viaţa socială şi economică a diferitelor culturi. Analizând religiile orientale, Weber conchide că ele au ridicat bariere de netrecut în calea dezvoltării capitalismului industrial, aşa cum a evoluat acesta în Occident. Aceasta nu s-a întâmplat deoarece civilizaţiile ne-occidentale erau înapoiate; pur şi simplu, ele au acceptat valori diferite de cele care au devenit predominante în Europa.
In China şi India tradiţionale, arată Weber, s-a manifestat în unele perioade o dezvoltare semnificativă a comerţului, a manufacturilor şi a urbanismului, dar acestea

nu au generat trăsăturile majore ale schimbării sociale implicate în apariţia capitalismului industrial din Occident. Religia a avut o influenţă deosebită în inhibarea unor asemenea schimbări. De exemplu, hinduismul este ceea ce Weber numeşte o religie „a lumii celeilalte". Cu alte cuvinte, cele mai înalte valori ale sale subliniază evadarea din truda lumii materiale către un plan superior al existenţei spirituale. Sentimentele religioase şi motivaţiile produse de hinduism nu se focalizează pe controlarea şi modelarea lumii materiale. Dimpotrivă, hinduismul consideră realitatea materială ca pe un văl care ascunde adevăratele preocupări către care omenirea ar trebui să se orienteze. Confucianismul a acţionat de asemenea, pentru a îndepărta eforturile de la dezvoltarea economică, aşa cum era ea înţeleasă în Occident, punând accentul mai degrabă pe armonia cu lumea decât să promoveze o stăpânire activă a acesteia. Deşi China a fost multă vreme cea mai puternică şi cea mai dezvoltată civilizaţie din lume, din punct de vedere cultural, valorile ei religioase dominante au acţionat ca o frână împotriva angajării pe calea dezvoltării economice.
Weber priveşte creştinismul ca pe o religie salvatoare, care implică ideea că fiinţele umane pot fi „salvate" dacă adoptă credinţele unei religii şi urmează preceptele ei morale. Noţiunile de păcat şi de absolvire de acesta prin graţia divină sunt importante în acest sens. Ele generează o tensiune şi un dinamism emoţional, absente în mod esenţial din religiile

orientale. Religiile salvatoare au un aspect „revoluţionar". în timp ce religiile Orientului cultivă o atitudine de pasivitate a credinciosului faţă de ordinea existentă, creştinismul implică o luptă constantă împotriva păcatului, astfel că poate stimula revolta împotriva ordinii existente a lucrurilor. Apar lideri religioşi - precum Iisus -, care reinterpretează doctrinele existente astfel încât să conteste structurile de putere existente.

Evaluare

Marx, Durkheim şi Weber identifică fiecare unele, caracteristici generale importante ale religiei, iar în unele privinţe opiniile lor sunt complementare. Marx are dreptate când susţine că religia are adesea implicaţii ideologice, care servesc pentru a justifica interesele grupurilor conducătoare pe seama celorlalte: există nenumărate astfel de exemple în istorie. Să luăm influenţa creştinismului asupra efortului colonialiştilor europeni de a subjuga alte culturi. Misonarii care au încercat să convertească popoarele „păgâne" la credinţa creştină erau fară îndoială sinceri, totuşi efectul învăţăturilor lor a fost acela de a contribui la distrugerea culturilor tradiţionale şi la impunerea dominaţiei albilor. Diferitele confesiuni creştine, aproape toate, au tolerat sau au acceptat sclavia în Statele Unite şi în alte părţi ale lumii, până în secolul XIX. Au fost dezvoltate doctrine care susţineau că sclavia se baza pe legi divine, sclavii rebeli fiind vinovaţi de crimă atât în faţa lui Dumnezeu, cât şi a stăpânilor lor.

Dar Weber, are cu siguranţă dreptate atunci când subliniază impactul tulburător şi adesea revoluţionar al idealurilor religioase asupra ordinii sociale prestabilite. Chiar

dacă s-a acordat sclaviei sprijinul timpuriu al bisericii în Statele Unite, mulţi lideri religioşi au jucat mai târziu un rol esenţial în lupta pentru abolirea ei. Credinţele religioase au dat naştere multor mişcări sociale, care încercau să răstoarne sistemele de autoritate nedrepte, jucând de exemplu un rol important în perioada mişcărilor pentru drepturile civile din 1960 din SUA. Religia a influenţat de asemenea, schimbarea socială, provocând însă numeroase vărsări de sânge, prin intermediul conflictelor armate şi al războaielor întreprinse din motive religioase.

Aceste influenţe diferite ale religiei, atât de puternice în decursul istoriei, sunt prea puţin menţionate în lucrările lui Durkheim. Durkheim subliniază înainte de toate rolul religiei în promovarea coeziunii sociale. Dar nu este greu să redirecţionăm ideile lui către explicarea diviziunilor religioase, a conflictelor şi a schimbării, în aceaşi măsură ca şi a solidarităţii. în fond, o mare parte din puterea sentimentelor care pot fi generate împotriva altor grupuri religioase derivă din ataşamentul faţă dc valorile religioase născute în interiorul fiecărei comunităţi de credincioşi.

Printre cele mai valoroase aspecte ale scrierilor lui Durkheim se numără accentul pus pe ritual şi ceremonial. Toate religiile cuprind întâlniri cu regularitate ale credincioşilor, în cadrul cărora sunt respectate prescripţiile rituale. Aşa cum pe bună dreptate arată el, activităţile rituale marchează de asemenea, tranziţiile majore din viaţă - naşterea,

intrarea în maturitate (ritualuri asociatc cu pubertatea se găsesc în numeroase culturi), căsătoria şi moartea (van Gennep, 1977).
în continuarea acestui capitol ne vom folosi de ideile dezvoltate de cei trei autori. Mai întâi, vom studia diferitele tipuri de organizaţii religioase şi vom analiza problemele legate de religie şi gen. Vom trece apoi la discutarea mişcărilor religioase apărute ca o provocare a ordinii sociale existente - mişcările milenariste din Europa medievală şi din unele culturi ne-europene din secolul XX. Vom discuta apoi unul dintre cele mai importante aspecte ale renaşterii religioase din vremurile moderne, extinderea fundamentalismului islamic, înainte de a trecc la discutarea religiei în societăţile occidentale de azi.

TIPURI DE ORGANIZAŢII RELIGIOASE

i

Weber şi Troeltsch: biserici şi secte

Toate religiile implică comunităţi de credincioşi, dar există multe diferenţe în modul de organizare a acestor comunităţi. Una dintre modalităţile de clasificare a organizaţiilor religioase a fost propusă iniţial de către Max Weber şi colegul său, specialist în istoria religiilor Emst Trocltsch (Troeltsch, 1981). Weber şi Troeltsch făceau deosebirea între biserici şi secte. Biserica este un organism religios de mari dimensiuni, bine organizat - cum ar fi biserica catolică sau cea anglicană. Secta este o grupare restrânsă de credincioşi devotaţi, mai puţin organizată şi care se constituie de obicei ca o formă de protest împotriva bisericii - aşa cum au făcut

calviniştii sau metodiştii. Bisericile au de obicei o structură formală, birocratică, cu o ierarhie de funcţionari religioşi şi tind să reprezinte faţa conservatoare a religiei, întrucât sunt integrate în ordinea instituţională existentă. Fiind membri ai aceleiaşi biserici, între majoritatea adepţilor se pot stabili relaţii de prietenie.
Sectele sunt relativ mici; ele de obicei, tind să descopere şi să urmeze „calea cea dreaptă", încercând să se retragă din comunitatea înconjurătoare în propria lor Comunitate. Membrii sectelor consideră bisericile recunoscute ca fiind corupte. Majoritatea lor au puţini funcţionari religioşi sau deloc, toţi membrii fiind consideraţi participanţi egali. Puţini sunt cei care se nasc în interiorul sectelor, majoritatea convertindu-se conştient pentru a-şi pune în practică convingerile.

Becker: confesiuni şi culte

Alţi autori au dezvoltat ulterior tipologia de biserică/sectă, aşa cum a fost descrisă la început de către Weber şi Troeltsch. Un exemplu îl constituie lucrarea lui Howard Becker, care a mai adăugat două tipuri: confesiunea şi cultul (Becker, 1950). O confesiune este o sectă care „s-a liniştit", devenind mai curând o instituţie decât un grup protestatar. Sectele care supravieţuiesc unei perioade de timp, oricât de lungi ar fi acestea devin inevitabil confesiuni. Astfel calvinismul şi metodismul au fost secte la începutul formării lor, când produceau o mare fervoare în rândul membrilor lor; dar o dată cu trecerea anilor au devenit mai „respectabile". Confesiunile sunt recunoscute de către biserici ca fiind

mai mult sau mai puţin legitime, existând alături de ele şi cooperând adesea în mod armonios cu acestea.
Cultele se aseamănă cu sectele, dar au puncte de interes diferite. Acestea sunt mai dezorganizate şi cu o durată de existenţă mai mică organizaţiile religioase, fiind compuse din indivizi care resping ceea ce consideră drept valori ale societăţii exterioare. Ele se concentrează asupra experienţei individuale, adunând laolaltă indivizi care au în general aceeaşi convingere. Oamenii nu se înscriu formal într-un cult, mai curând ei urmează anumite teorii sau moduri prescrise de comportament. Membrilor li se permite adesea să păstreze şi alte legături religioase. Ca şi sectele, cultele se formează în jurul unui lider care-i inspiră. Exemplele de culte din Occident includ azi grupuri de persoane care cred în spiritism, astrologie sau în meditaţia transcedentală.

Evaluare
Cele patru concepte pe care tocmai le-am discutat sunt folositoare pentru analizarea trăsăturilor organizaţiilor religioase, dar trebuie să fie aplicate cu atenţie, în parte deoarece reflectă tradiţii specific creştine. Aşa cum ne arată cazul islamismului, nu există întotdeauna o biserică distinctă, separată de alte instituţii în religiile non-creştine, iar alte religii recunoscute nu au o ierarhie birocratică dezvoltată. De exemplu, hinduismul este o asemenea religie atât de eterogenă intern, încât sunt greu de găsit în interiorul ei trăsăturile unei organizaţii birocratice. Şi ar fi lipsită de sens o etichetare a diferitelor subdiviziuni ale hinduismului drept „confesiuni".
482.
Robert Wuthnow: sociologul-credincios religios
Mulţi sociologi care studiază religia sunt membri a: unei biserici sau secte, în adâncul sufletului lor, s-ar putea să fie: convinşi: eă unele credinţe religioase ,sunt.mai aproape de adevărul divin decât altele. Cum îşi echilibrează sociologii obligaţiile lor profesionale pentru a ft obiectivi ;u convingerile lor personale? Un posibil răspuns este dat de către Robert Wuthnow, a cărui carte Christianity in the Twenty-first Century: Reflections on the Chal- ienges Ahead (1993) tratează despre perspectivele viitoare: alfe creştinismului. Deşi este de profesie sociolog, Wuthnow a lăsat să se înţeleagă limpede că s-a apropiat de acest subiect atât în calitate: de creştin cât şi ca sociolog. Ca bun creştin, Wuthnow s-a preocupat de menţinerea vitalităţi bisericii în secolul viitor. Ca sociolog, % încercat să înţeleagă felul în care schimbările; sociale afectează biserica, şi pe> membrii ei.
Metoda de cercetare a lui Wuthrow a fost de a intervieva membrii bisericii. Aceste discuţii l-au condus la concluzia că identitatea creştină devine tofemaiglobală/Graniţele: confesionaleîncep să dispară, „txi trecut, oamenii erau baptişti sau presbiterieni în aceeaşi măsură în care erau creştini", dar acum „creştinii încep să realizeze înrudirea lor cu cei din întreaga lume". O dată cu
impactulglobalizării, careva fi rolul confesiunilor bisericeşti?

Wuthnow crede că membrii bisericii vor „să gândească global şi să acţioneze local:". Adică,*ei: caută identitatea comună eu ceilalţi credincioşi din lume, urmărind totodată tovărăşia celorlalţi credincioşi din apropiere. Astfel, dacă Lily şi Sam sunt presbiterieni, aceasta nu se întâmplă din cauza loialităţii lor faţă de confesiunea bisericii în general, ci fiindcă „le place pastorul, se simt în largul lor cu oamenii de la slujbă, clădirea corespunde gusturilor lor arhitecturale, biserica nu este prea departe."
Wuthnow. susţine că singurul mod'în care biserica mai poate rezona „este de a oferi oamenilor un sentiment puternic al comunităţii - comunitate de întrajutorare, de slujbă religioasă şi de locuinţă". Deşi Wuthnow este creştin,' preocupările sale.sunt sociologice, iar stilul său de analiză este obiectiv. Indivizii care au constituit subiectul său de studiu l-au considerat mai curând ca pe un profesor uni¬versitar decât ca pe un creştin asemeni lor. Este evident că faptul că Wuthnow este el însuşi creştin nu a interferat cu cercetarea făcută. Gândindu-vă la problemele sociologice cum ar fi secularizarea şi fundamentalismul, vi se pare dificil să împiedicaţi propriile dumneavoastră idei despre religie să vă influenţeze analiza?
Conceptele de sectă şi cult probabil că au o largă aplicabilitate, dar şi aici este necesar un grad de precauţie. în interiorul religiilor majore ale lumii au existat adesea grupări în genul sectelor. Ele prezintă maj oritatea caracteristicilor sectelor occidentale - ataşament, exclusivism, depărtare de curentul normal. Totuşi, multe dintre aceste grupări, de exemplu, în hinduism, seamănă mai mult cu comunităţile etnice tradiţionale decât cu sectele creştine (B. Wilson, 1982). Multor asemenea grupări le lipseşte fervoarea „adevăraţilor credincioşi", care se găseşte în mod curent în creştinism, deoarece în „religiile etice" ale Orientului există o mai mare toleranţă în privinţa diversităţii de opinii. Un grup „îşi poate urma calea" fară să se opună în mod necesar altor organizaţii mai solid stabilite. Termenul „cult" are o largă uzanţă, putând fi aplicat, de exemplu, unor tipuri de mişcări milenariste, dar sunt adesea mai asemă¬nătoare cu sectele decât cu tipurile de culte la care se referea Becker atunci când formula conceptul respectiv.
483.
Conceptele de biserică, sectă şi confesiune pot fi în oarecare măsură determi¬nate cultural, dar ne ajută să analizăm tensiunea pe care toate religiile tind să o genereze între redeşteptare şi instituţionalizare. Organizaţiile religioase care există deja de câtăva vreme tind să devină birocratice şi inflexibile. Dar simbolurile religioase au o extraordinară putere emoţională pentru credincioşi şi nu se acceptă reducerea lor la nivelul rutinei. Secte şi culte noi apar în permanenţă. Putem sesiza aici o aplicare a distincţiei lui Durkheim dintre sacru şi profan. Cu cât activităţile religioase sunt mai standardizate, devenind acte repetate în mod inconştient, cu atât se va pierde latura de sacralitate, iar ritualurile şi credinţele religioase vor deveni un fel de elemente mondene ale vieţii cotidiene. Pe de altă parte, ceremonialurile contribuie la revitalizarea sentimentului unor calităţi distincte ale experienţei religioase, ducând la experienţe inspiraţionale ce se pot opune liniei oficiale. Grupările se pot

desprinde din comunitatea principală, pot mobiliza mişcări protestatare sau separatiste sau po: doar menţine trăsături diferite faţă de ritualurile şi credinţele oficiale.

GENUL ŞI RELIGIA

Bisericile şi confesiunile, aşa cum a arătat discuţia precedentă, sunt organizaţ:: religioase cu sisteme de autoritate definite. In aceste ierarhii, ca şi în alte zone ale vieţii sociale, femeile sunt de cele mai multe ori excluse de la putere. Aceasta este un lucru clar delimitat în creştinism, dar este caracteristic pentru toate religiile majore

Imagini religioase

Religia creştină este rezultatul muncii bărbaţilor, atât prin simbolismul ei cât ş: prin ierarhie. Dacă fecioara Maria, mama Pruncului Iisus, poate fi considerată uneor. ca având atribute divine, Dumnezeu este Tatăl, un personaj masculin, iar Iisus fiul divin a luat forma omenească a unui bărbat. Despre femeie se spune că s-a născu: dintr-o coastă a unui bărbat. Există multe personaje feminine în textele biblice, iar unele dintre ele sunt înfăţişate drept milostive sau curajoase, dar rolurile principale sunt rezervate bărbaţilor. Nu există nici o femeie asemeni lui Moise, de exemplu, ia: apostolii din Noul Testament sunt cu toţii bărbaţi. Aceste fapte nu au trecut neobservate de către cei implicaţi în mişcările feministe în 1859, Elizabeth Cady Stanton publica o serie de comentarii asupra Scripturile:, intitulate The Woman 's Bible (Stanton, 1985). în opinia ei, divinitatea a creat bărban: şi femeile ca fiinţe de aceeaşi valoare, iar Biblia ar trebui să reflecte pe deplin ace;: fapt. Caracterul ci masculin, credea ea, nu reprezintă adevărata atitudine a iu: Dumnezeu, ci faptul că a fost scrisă de către bărbaţi. în 1870, biserica anglicană stabilise un comitet care să facă ceea ce mai fusese făcut de multe ori - să revacă şi să reactualizeze textele biblice. Aşa cum a arătat ea, acest comitet nu conţinea vreo femeie. Ea susţinea că nu există nici un motiv pentru care să ne închipuim că Dumnezeu este de sex masculin, întrucât din Scriptură reieşea clar că toate fiinţele

484.

umane au fost ereate după chipul şi asemănarea Sa. Când una dintre colegele sale a deschis o conferinţă pentru drepturile femeilor cu o rugăciune adresată către ..Dumnezeu, Mama noastră", reacţia autorităţilor bisericeşti a fost virulentă, dar Stanton a continuat să facă presiuni pentru organizarea unui Comitet Revizor al Femeilor alcătuit din 23 de femei care să o ajute la pregătirea Bibliei femeilor. în introducere, ea şi-a rezumat astfel poziţia:

Canonul şi legea civilă, biserica şi statul, preoţii şi oamenii legii, toate partidele politice şi confesiunile religioase ne-au învăţat deopotrivă că femeia a fost alcătuită după chipul bărbatului, din bărbat, pentru bărbat, o fiinţă inferioară, supusă bărbatului. Modele, formele, cermoniile şi obiceiurile societăţii, ordonanţele bisericii şi disciplina, toate s-au născut din această idee... Cei care au puterea divină de a traduce, a transpune şi transfigura acest trist obiect de milă într-un personaj demn şi exaltat, care să merite adoraţia noastră ca mamă a rasei umane, trebuie să fie felicitaţi, căci se împărtăşesc din puterea ocultă mistică a unor Mahatma

orientali. (Stanton, 1985, pp.,7-8; vezi şi Gage, 1980, publicat pentru prima dată în 1893).
Zeităţi femeieşti sunt prezente frecvent în religii din lumea largă. Acestea sunt uneori concepute ca „feminine", blânde şi iubitoare; în alte împrejurări, zeiţele apal¬ea înspăimântători distrugători. Femeile-zeiăţi războinice, de exemplu, se regăsesc des, chiar dacă în viaţa socială reală ele nu sunt decât cu totul întâmplător conducători militari. încă nu a fost întreprins nici un studiu extins asupra implicării simbolice şi materiale a femeilor în diferitele religii. Dar se pare că sunt puţine, dacă există cumva, religiile în care femeile sunt figurile dominante, fie simbolic fie ca autorităţi religioase (Bynum şi colab., 1986).
Să luăm exemplul budhismului. Femeile apar ca personaje importante în învăţăturile unor ordine budhiste. în mod special într-una din ramurile acestei religii, budhismul Mahayana, femeile sunt reprezentate într-o lumină deosebit de favorabilă. Dar aşa cum a remarcat un binecunoscut om de ştiinţă într-o lucrare despre această problemă, întregul budhism - la fel ca şi creştinismul - „este o instituţie copleşitor de masculină, dominată de o structură de putere patriarhală", în care femininul este „asociat mai cu seamă cu secularul, neputinţa, profanul şi imperfecţiunea" (Paul, 1985, p. xix). Portrete contrastante de femei apar în textele budhiste, reflectând fără îndoială atitudinile neclare ale bărbaţilor fată de femei în lumea seculară. Pe de-o
5 S
parte, sunt înţelepte, materne şi blânde; pe de-alta, sunt misterioase, murdare şi destructivo, o ameninţare a răului.
Nu este surprinzător faptul că religiile au pus accentul pe imaginile masculine, dacă acceptăm punctul de vedere al lui Feuerbach, după care religiile exprimă valorile
adânc înrădăcinate ale societătii.
»
Femeile în organizaţiile religioase
în budhism, femeilor li s-a îngăduit prin tradiţie rolul de călugăriţe, reprezentând totodată principalul mod de rezolvare a exprimării directe a convingerilor religioase
485.
în cadrul creştinătăţii. Viaţa monastică derivă din practicile primelor grupuri de creştini, care trăiau într-o sărăcie extremă, dar se dedicau meditaţiei. Aceşti indivizi (dintre care mulţi erau pustnici) şi grupuri aveau adesea prea puţine legături cu biserica oficială, dar la începutul evului mediu, biserica reuşise să câştige deţinerea controlului asupra majorităţii ordinelor pe care le fondaseră. Mănăstirile au devenit lăcaşuri cu un sediu fix, cu slujitori legaţi de sistemul de autoritate al bisericii catolice. Unele dintre ordinele monahale cele mai influente, cum ar fi cistercienii sau augustinienii, au fost fondate în secolele XII-XIII - în aceeaşi epocă cu cea a cruciadelor. Majoritatea ordinelor feminine s-au stabilit abia cu aproximativ 200 de ani mai târziu. Numărul ocupat de către membre a rămas destul de mic până prin secolul XIX. în acea vreme, multe femei deveneau călugăriţe, în parte datorită carierei care li se deschidea astfel în învăţământ şi asistenţă, întrucât aceste ocupaţii

erau controlate de către ordinele religioase. Pe măsură ce profesiile lor s-au separat de biserică, procentul de femei din aceste ordine, a scăzut. Deşi ritualurile şi obiceiurile diferitelor ordine variază, toate călugăriţele sunt privite ca „mirese ale lui Christos". înainte de a se fi întreprins unele schimbări în câteva ordine prin anii '50 şi '60, uneori aveau loc ceremonii „de căsătorie" destul de elaborate, în cursul cărora novicea îşi tăia părul, primea un nume religios şi un inel de logodnă. O novice avea libertatea de a pleca sau putea fi îndepărtată. Dar după mai mulţi ani de la iniţiere se fac jurăminte de devoţiune definitivă.
Astăzi, ordinele feminine prezintă o diversitate considerabilă în credinţele şi modurile lor de viaţă. în unele mănăstiri, călugăriţele se îmbracă în întregime în hainele tradiţionale şi îndeplinesc practica tradiţională. Dimpotrivă, în alte comunităţi nu numai că sunt găzduite în clădiri moderne, dar au şi renunţat la multe dintre reglementările vechi, călugăriţele purtând îmbrăcăminte obişnuită. Restricţiile de a vorbi în anumite perioade ale zilei au fost diminuate, o dată cu regulile privitoare la poziţia corpului, cum ar fi mersul cu mâinile împreunate şi ascunse sub rasă. Aceste schimbări au devenit posibile datorită unor edicte emise de autorităţile eclesiastice în anii '60.
Cei aflaţi în ordine monastice, de regulă, nu deţin autoritate în interiorul ierarhiei bisericii, chiar dacă i se supun acesteia. Existenţa ordinelor femeieşti nu a dat niciodată femeilor vreo putere directă în cadrul marilor organizaţii religioase, care în biserica catolică şi anglicană rămân aproape în exclusivitate dominate de bărbaţi, deşi acestea suportă în prezent presiuni puternice din partea organizaţiilor de femei, în 1977, Sfânta Congregaţie pentru Doctrina Credinţei, desfăşurată la Roma, a declarat formal că femeile nu sunt admise pentru a deveni preoţi catolici. Motivul invocat a fost acela că Iisus nu a chemat vreo femeie să-i fie discipol (Noel, 1980). Anul 1987 a fost desemnat oficial de către biserica catolică drept „An al Madonnei", în care femeilor li se cerea să-şi amintească rolurile lor tradiţionale, acelea de soţii şi mame.
486.
într-o scrisoare publicată în mai 1994, papa loan Paul al II-lea a reafirmat interdicţia bisericii catolice de a hirotoni femei. Scrisoarea spunea: „De aceea, pentru ca orice îndoială să fie îndepărtată în privinţa acestei probleme de mare importanţă... declar că Biserica nu are autoritatea de a conferi hirotonire ca preot femeilor şi că această hotărâre urmează să fie respectată de către toţi credincioşii bisericii."
în biserica anglicană, până la 1992, femeilor li se permitea să fie diaconese, dar nu preoţi. Oficial, ele făceau parte dintre laici şi nu li se permitea să săvârşească unele ritualuri religioase de bază, cum ar fi binecuvântarea sau consfinţirea de căsătorii. Pe de altă parte, sub conducerea unui prelat, o diaconesă putea să exercite anumite sfinţiri sau să săvârşească botezuri, printre alte îndatoriri pe care le avea. în 1986 a fost difuzat un raport al comitetului în vigoare pentru Sinodul General, instituţia care guvernează biserica anglicană, pentru a examina legislaţia necesară dacă femeile ar fi admise ca preoţi. Grupul consta din zece bărbaţi şi două femei. Sarcina lor era de a lua în considerare „garanţiile" necesare pentru a îndeplini obiecţiile „celor din cadrul

biserici anglicane care nu pot accepta, dintr-un motiv sau altul, hirotonirea femeilor ca preoţi" (citat în Aldridge, 1987, p. 377). Sentimentele şi aspiraţiile femeilor înseşi, în general, nu-erau luate în consideraţie.

Religia creştină a luat naştere din ceea ce a constituit într-un sens fundamental o mişcare revoluţionară; dar în atitudinile lor faţă de femei, unele dintre cele mai importante biserici creştine se situează printre cele mai conservatoare organizaţii din societatea modernă. Femeile-preoţi au fost acceptate cu mult timp în urmă în unele secte şi confesiuni, dar biserica anglicană şi cea catolică au insistat asupra inegalităţilor de gen. Episcopul anglican al Londrei, Graham Leonard, a fost întrebat în cadrul unei emisiuni la radio în august 1987, dacă îşi imagina că noţiunea creştină de Dumnezeu ar fi afectată de faptul de a vedea în mod constant o femeie slujind la altar. El a răspuns: „Cred că da. Instinctul meu, atunci când m-aş afla în faţa ei, ar fi acela de a o lua în braţe..." Posibilitatea atracţiei sexuale dintre o femeie-preot şi membrii congregaţiei ei, susţinea el, este unul dintre motivele pentru care femeile nu ar trebui să fie admise ca membri cu drepturi depline ai preoţimii. în religie ca şi în alte domenii, „bărbatul este acela care are iniţiativa şi femeia e cea care acceptă" (Jenkins, 1987).

în 1992, biserica anglicană a votat în sfârşit pentru acceptarea practicării de către femei a preoţiei. Multe grupuri s-au opus făţiş acestei decizii, inclusiv organizaţia Femeile împotriva Hirotonirii Femeilor, fondată de d-na Margaret Brown. Atât după părerea ei, cât şi a unor grupuri anglicane masculine, acceptarea deplină a femeilor este o deviaţie blasfemică de la adevărul biblic revelat. Câteva grupuri s-au retras din biserica anglicană drept urmare a acestei decizii. O dată cu ceilalţi, Graham Leonard a anunţat hotărârea sa de a părăsi biserica anglicană şi de a se alătura celei catolice.

487.

MIŞCĂRILE MILENARISTE

Existenţa şi numărul mişcărilor milenariste arată cât se poate de clar că religia inspiră frecvent activismul şi schimbarea socială. Un grup milenarist este cel care anticipează salvarea imediată, colectivă a credincioşilor, fie din cauza unor schimbări cataclismice din prezent, fie prin redescoperirea unei vârste de aur care se presupune că ar fi existat în trecut. (Termenul „milenarist" provine de fapt de la cei o mie de ani de domnie a lui Christos, mileniumul profeţit în biblie). Mişcările milenariste se împletesc adânc cu istoria creştinismului şi au apărut în două contexte majore -în rândul săracilor din Occident în trecut şi în rândul popoarelor colonizate în alte părţi ale lumii, mai recent.

Adepţii lui Ioachim

Mişcarea medievală milenâristă europeană a fost cunoscută ca ioachimism şi a luat amploare în secolul XIII (Cohn, 1970a, 1970b). în această perioadă prosperitatea economică a Europei creştea cu rapiditate, iar biserica catolică dominantă devenea tot mai bogată. Mulţi călugări şi-au transformat mănăstirile în castele luxoase, episcopii şi-au construit palate unde au dus un trai de lux ca şi seniorii feudali seculari,

iar papii întreţineau nişte curţi deosebite. Ioachimismul s-a dezvoltat ca protest împotriva acestor tendinţe oficiale ale bisericii.
La mijlocul secolului XIII, un număr de fraţi franciscani (al căror ordin punea accent pe refuzul plăcerilor materiale şi al bogăţiei), au protestat împotriva obiceiurilor exagerate ale oficialilor bisericii. Ei îşi bazau mişcarea pe scrierile profetice ale abatelui Ioachim din Fiore, care murise cu aproximativ 50 de ani în urmă. Scrierile lui Ioachim fuseseră interpretate astfel încât preziceau că în anul 1260 „spiritualii", aşa cum se autonumeau, vor inaugura a treia şi ultima vârstă a creştinătăţii. Aceasta avea să dureze până la sfârşitul mileniului; în timpul acesteia toate fiinţele umane, indiferent de apartenenţa lor religioasă anterioară, se vor uni într-o viaţă de devoţiune creştină şi sărăcie voluntară. S-a profeţit că biserica existentă se va dezmembra, iar clerul va fi masacrat de către împăratul German.
După ce anul 1260 a trecut fără ca acest cataclism să se întâmple, data mileniumului a fost amânată - iar şi iar. Fervoarea adepţilor lui Ioachim însă nu a scăzut. Condamnaţi de către autorităţile spirituale, spiritualii ioachimişti au considerat biserica oficială drept Târfa Babilonului şi pe papă drept Anticrist şi Fiara Apocalipsei. Ei aşteptau apariţia unui salvator chiar din rândurile lor, pentru a accede la tronul papal ca „Papă angelic", ales de către Dumnezeu pentru a converti întreaga lume la o viaţă de sărăcie voluntară. Printre grupurile din interiorul mişcării se număra unul condus de către Fra Dolcino; cuprinzând mai bine de o mie de oameni înarmaţi,, el s-a ridicat împotriva armatelor papei în nordul Italiei, până când forţele au fost înfrânte şi masacrate. Dolcino a fost ars pe rug ca eretic, dar au existat mulţi ani după aceea, grupuri care susţineau că acesta este sursa lor de inspiraţie.
488.
Dansul spiritelor
Un exemplu cu totul diferit de mişcare milenaristă este cultul Dansului spiritelor, apărut în rândul indienilor piei-roşii din America de Nord, la sfârşitul secolului XIX. Profeţii au prezis că va avea loc o catastrofă universală, care va anunţa împlinirea mileniumului, în care furtuni, cutremure, tornade şi inundaţii îi vor distruge pe toţi intruşii albi. Indienii vor supravieţui pentru a vedea preeriile acoperite de turme de bizoni şi alte vite. După această catastrofă, toate diferenţierile etnice vor dispărea şi toţi albii care ar veni pe acele pământuri ar putea trăi în armonie cu indienii. Ritualul Dansului spiritelor s-a răspândit în zonă, din comunitate în comunitate, aşa după cum cultele religioase s-au răspândit de exemplu, de curând din sat în sat în Noua Guinee. Ritualurile Dansului spiritelor, care includeau cântece, psalmodieri şi atingerea unor stări de transă, se bazau în parte pe contactul cu creştinătatea şi în parte pe tradiţionalul Dans al soarelui, pe care indienii obişnuiau să-l danseze înainte de ocupaţia albilor. Dansul spiritelor a dispărut după masacrul de la Wounded Knee, în care 370 de indieni, femei şi copii au fost masacraţi de către soldaţii albi. t
Natura mişcărilor milenariste
De ce apar mişcările milenariste? Se pot identifica un număr de elemente comune tuturor. Practic toate par să implice activitatea unor profeţi

(lideri sau învăţători „inspiraţi"), care atacă ideile religioase oficiale, proclamând necesitatea de a le revitaliza. Ei au succes în atragerea de adepţi, dacă reuşesc să formuleze în cuvinte ceea ce alţii doar au simţit vag, şi pun accent pe emoţii care îi determină pe oameni să ia atitudine. Profeţia a fost dintotdeauna direct asociată cu religiile mântuitoare, în special cu creştinismul, iar majoritatea celor care au condus mişcări milenariste în zone colonizate erau dintre cei obişnuiţi cu practicile şi credinţele creştine. Mulţi au fost de fapt predicatori misionari, care şi-au îndreptat credinţa religioasă adoptată împotriva acelora care îi şcoliseră de fapt.

Mişcările milenariste apar adesea acolo unde există fie o schimbare culturală radicală, fie o creştere bruscă a sărăciei (Worseley, 1970). Ele tind să-i atragă pe acei oameni care au un sentiment puternic al deposedării, ca rezultat al unor asemenea schimbări, ceea ce îi face să renunţe la acceptarea status quo-uXui lor anterior. în Europa medievală, mişcările milenariste erau adesea ultima şi cea mai disperată resursă la care recurgeau cei care se trezeau brusc complet sărăciţi. Ţăranii, în timpul foametei, de exemplu, erau determinaţi să urmeze profeţi care le ofereau o viziune a unei „lumi întoarse pe dos", în cârc săracii aveau să moştenească în final, pământul. Mişcările milenariste tind să se dezvolte în rândul popoarelor colonizate atunci când o cultură tradiţională este distrusă de impactul colonizatorilor occidcntali, aşa cum a fost cazul cu Dansul spiritelor.

Milenarismul a fost interpretat uneori ca fiind esenţialmente o rebeliune a săracilor împotriva celor privilegiaţi (Lantenari, 1963) sau a celor oprimaţi împotriva celor

489.

puternici, iar acest lucru este evident în multe cazuri. Dar ar fi prea simplist: unele mişcări milenariste, cum ar fi cea a spiritualilor ioachimi, iau naştere din sentimente - şi influenţe care, la început, nu se întâlnesc cu privaţiunile materiale.

EVOLUŢII ACTUALE ÎN RELIGIE: REVOLUŢIA ISLAMICĂ

O opinie împărtăşită atât de Marx, Durkheim cât *şi de Weber, a fost aceea că religia tradiţională devine din ce în ce mai limitată pentru lumea modernă şi că laicizarea este un proces inevitabil. Dintre cei trei, probabil că doar Weber va fi bănuit că un sistem religios tradiţional, precum este islamismul, ar putea trece printr-un proces de renaştere majoră, devenind premisa unor dezvoltări politice importante de la sfârşitul secolului XX; este exact ceea ce s-a petrecut în Iran în 1980. In ultimii ani, fundamentalismul islamic (o accentuare a interpretării ad litteram a textelor scripturale) a avut de asemenea, un impact semnificativ asupra altor ţări, printre care Egipt, Siria, Liban şi Algeria. Cum se explică această renaştere pe scară largă a islamismului?

Dezvoltarea credinţei islamice

>

Pentru a înţelege acest fenomen, trebuie să privim atât aspectele islamismului ca religie tradiţională, cât şi schimbările seculare care au afectat statele moderne, în cadrul cărora influenţa lui este persistentă. Islamismul, ca şi creştinismul, este o religie care a stimulat continuu

activismul: Coranul - cartea sfântă a Islamului - cuprinde instrucţiuni către credincioşi de „a lupta pentru calea Domnului". Aceasta este o luptă atât împotriva necredincioşilor, cât şi a celor care aduc corupţia în interiorul comunităţii musulmane. De-a lungul secolelor au existat generaţii succesive de reformatori musulmani, iar islamismul a devenit la fel de divizat în interior, ca şi creştinismul. Sectele kharigita şi şiita s-au desprins de trunchiul de bază al ortodoxiei islamice încă de la începuturile istoriei lui. Kharigiţii au fost prima sectă distinctă care s-a dezvoltat în interiorul islamismului. Ei aveau convingeri puternic egalitariste, respingând orice formă de privilegiu material şi susţineau că cei vinovaţi de păcate grave nu ar mai trebui consideraţi musulmani. Existenţa lor ca sectă a fost de scurtă durată, dar în unele privinţe au fost înaintaşii tuturor mişcărilor de renaştere fundamentalistă musulmană ulterioare - adică a mişcărilor care susţineau reîntoar¬cerea la „esenţa" islamismului.
Cealaltă sectă importantă, şiiţii, şi-a păstrat influenţa. Şiismul este astăzi, religia oficială a Iranului (cunoscut în trecut - Persia) şi a fost ideologia care a stat la baza revoluţiei iraniene. Şiiţii consideră că secta lor a fost iniţiată de către Imamul Aii, un lider religios şi politic din secolul al VH-lea, despre care se crede că a demonstrat calităţi de devoţiune personală faţă de Dumnezeu şi virtuţi de conducător ieşite din comun printre guvernanţii vremii. Descendenţii lui Aii sunt consideraţi drept adevăraţii conducători ai islamismului, întrucât se presupunea că aparţin familiei lui Mohamed,
490.
spre deosebire de dinastiile aflate în acel moment la putere. Şiiţii credeau că domnia moştenitorului de drept al lui Mohamed va fi instituită până la urmă, înlăturând tirania şi nedreptăţile asociate cu regimurile existente. Moştenitorul lui Mohamed avea să fie un lider condus direct de către Dumnezeu, guvernând după legile Coranului.
Şiismul este religia oficială a Iranului încă din secolul XVI. Există populaţii numeroase de şiiţi în ţările din Orientul Mijlociu, printre care Irakul, Turcia şi Arabia Saudită, cât şi în India şi Pakistan. Conducerea islamică din aceste ţări aparţine totuşi majorităţii, suniţii. Musulmanii suniţi urmează „Calea Bătătorită", o serie de tradiţii care derivă din Coran şi tolerează o considerabilă diversitate de opinii, în comparaţie cu convingerile mult mai rigide ale şiiţilor. Doctrinele sunite s-au modificat în mod considerabil, mai ales după expansiunea puterii occidentale din timpul ultimelor două sau trei secole.
Islamismul şi Occidentul
în timpul Evului Mediu a existat o luptă relativ continuă între Europa creştină şi statele musulmane, care controlau porţiuni mari din ceea ce a devenit mai apoi Spania, Grecia, Iugoslavia, Bulgaria şi România. Cea mai mare parte a pământurilor cucerite de musulmani au fost reclamate de către europeni, iar multe dintre posesiunile lor din Africa de Nord au fost de fapt, colonizate pe măsură ce puterea Occidentului creştea, în decursul secolelor XVIII-XIX. Aceste răsturnări de situaţie au fost catastrofale pentru religia şi civilizaţia musulmană, despre care credincioşii erau convinşi că era cea mai înaltă şi mai avansată cu

putinţă, depăşindu-le pe toate celelalte. La sfârşitul secolului XIX, incapacitatea lumii musulmane de a respinge eficient cultura occidentală a dus la mişcări de reformă care încercau să redea islamismului puritatea şi puterea lui originală. O idee de bază a fost aceea că islamismul ar fi trebuit să răspundă provocării occidentale prin afirmarea identităţii propriilor sale convingeri şi practici.
Ideea a fost dezvoltată în diferite moduri de-a lungul secolului XX, formând baza „revoluţiei islamice" din Iran, din 1978-1979. Revoluţia a pornit iniţial din opoziţia faţă de şah, Mohammed Reza, care acceptase şi încercase să promoveze forme de modernizare modelate în Occident - de exemplu reforma agrară, acordarea dreptului de vot femeilor şi dezvoltarea educaţiei seculare. Mişcarea care l-a înlăturat de la putere pe şah şi a adunat laolaltă oameni cu interese diferite, dar care nu erau nicidecum ataşaţi fundamentalismului islamic, personajul dominant fiind ayatolahul Khomeini, care propovăduia o reinterpretare radicală a ideilor şiite.
Khomeini a înfiinţat o guvernare organizată în conformitate cu legea islamică tradiţională, numind-o „Reprezentanţa lui Aii". Revoluţia islamică făcea din religie, aşa cum era ea prezentată în Coran, baza directă a întregii vieţi politice şi economice. Sub legea islamică reînnoită, bărbaţii şi femeile erau segregaţi cu rigurozitate, femeile erau obligate să-şi acopere corpul şi capul în public, practicile homosexuale erau condamnate şi trimise în faţa plutonului de execuţie, iar adulterul era pedepsit prin

lapidarea cu pietre. Acest cod strict era însoţit de o poziţie extremă, naţionalistă, care se situa în special în opoziţie cu influenţele occidentale. Deşi ideile care susţinuseră revoluţia trebuiau să unească întreaga lume islamică împotriva Occidentului, guvernele ţărilor în care şiiţii erau în minoritate nu s-au aliniat revoluţiei islamice din Iran. Totuşi, fundamentalismul islamic a dobândit o popularitate semnificativă în majoritatea acestor state, iar diferite forme de renaştere islamică au fost stimulate de aceasta în alte părţi ale lumii.
Scopul Republicii Islamice din Iran a fost acela de a islamiza statul - organizând guvernul şi societatea în aşa fel încât învăţăturile islamice să devină predominante în toate sferele vieţii. Dar acest proces este departe de a se fi încheiat şi există forţe care i se opun activ. Zubaida (1996) a distins trei categorii de grupuri, angajate în luptă unul împotriva celuilalt. Radicalii vor să continue şi să adâncească revoluţia islamică. Ei cred de asemenea, că revoluţia ar trebui să fie exportată activ în alte ţări islamice.
Conservatorii sunt constituiţi mai ales din funcţionarii religioşi, care crcd că revoluţia a ajuns destul de departe. Ea le-a asigurat o poziţie de putere în societate, pe care ci dorcsc să şi-o menţină. Pragmaticii se pronunţă în favoarea reformelor de piaţă şi a deschiderii economiei către investiţiile şi comerţul cu străinătatea. Ei se opun impunerii stricte a codurilor islamice asupra femeilor, a familiei şi a sistemului de legi. Acest grup se află în conflict dircct cu radicalii.

Zubaida arată că revoluţia islamică a afectat fostul regim „occidentalizat" mai puţin decât se credea în general. De exemplu, guvernul islamic a menţinut majoritatea prevederilor referitoare la codul familiei preluate de la acel regim. De asemenea, femeile joacă un rol public mult mai activ în Iran decât în alte câteva ţări islamice, cum ar fi Arabia Saudită.

Răspândirea mişcării de renaştere islamică

Renaşterea islamismului nu poate fi înţeleasă pur şi simplu în termeni pe de-a-ntregul religioşi; ea reprezintă în parte o reacţie împotriva impactului Occidentului, fiind o mişcare dc afirmare naţională sau culturală. Este îndoielnic faptul că renaşterea islamică, chiar şi în formele ei cele mai fiindamentaliste, ar trebui percepută doar ca o reînnoire a ideilor tradiţionale. Ceea ce s-a întâmplat reprezintă un lucru destul dc complex. Practicile şi modurile de viaţă tradiţionale au fost revitalizate, dar fiind combinate cu preocupări legate în mod specific de epoca modernă.

Mişcările fundamentalismului islamic au câştigat influenţă în multe ţări din Africa de Nord, Orientul Mijlociu şi Asia de Sud, în ultimii 10-15 ani (vezi fig. 16.1). Un astfel de caz este Algeria. în decembrie 1991, Frontul Islamic al Salvării a câştigat o victorie confortabilă în primul scrutin al alegerilor pentru Adunarea Naţională. Programul lui era de a transforma Algeria într-un stat islamic după coordonatele Iranului. Totuşi armata a intervenit şi a suspendat alegerile (Pilkington, 1992).

492.

O confruntare între civilizaţii?

Există temerea conform căreia, lumea islamică se va confrunta cu acele părţi ale lumii care nu împărtăşesc convingerile lor. Ţările islamice par să se opună valurilor democratizării, care au cuprins întreaga lume. Din 39 de ţări în care islamismul este forma de religie dominantă, doar câteva pot fi considerate ca fiind democraţii liberale. Turcia este un asemenea exemplu, deşi a suportat câteva încercări de guvernare militară între 1960 şi 1980.

în alte câteva ţări care au fost pentru o scurtă perioadă de timp democratice, cum ar fi Algeria, în care democraţia a fost suspendată sau distrusă. Guvernul algerian a permis alegeri libere în 1991, dar a refuzat să permită un al doilea .tur de scrutin atunci când a devenit clar faptul că Partidul Islamic, puternic influenţat de funda¬mental ismul religios, se îndrepta spre victorie. Armata a preluat controlul şi a urmat în ţară un fel de război civil permanent între guvern şi gherilele islamice.

Dacă mişcarea islamică se va instala la putere în Algeria, se poate ca şi alte ţări din apropiere să o poată urma. Egiptul, cu o populaţie de 55 de milioane de locuitori, are propriii rebeli islamici, care doresc să înfiinţeze aici un stat religios. Acelaşi lucru se întâmplă cu mulţi musulmani din Maroc şi Libia.

Politologul Samuel Huntington (1993) a susţinut că luptele dintre punctele de vedere islamic şi occidental ar putea deveni parte dintr-un „conflict mondial al civilizaţiilor", o dată cu sfârşitul „războiului rece" şi cu accentuarea globalizării. Statul-naţiune nu mai reprezintă influenţa principală în relaţiile internaţionale, de aceea rivalităţile şi conflictele vor avea loc între culturi şi civilizaţii întinse. Un asemenea conflict a fost

pornit în Bosnia, în fosta Iugoslavie, în care musulmanii bosniaci luptă împotriva sârbilor, care reprezintă cultura creştină..
Islamismul şi creştinismul reprezintă fiecare religii care îşi susţin adevărul, accesul special la cuvântul Domnului. Creştinismul a învăţat să convieţuiască cu capitalismul şi dcmocraţia, iar dacă Max Weber a avut dreptate, e posibil chiar să fi inspirat începuturile dezvoltării lor. Pentru mulţi credincioşi islamici o asemenea acomodare pare mult mai dificilă. întreprinderea capitalistă şi democraţia liberală reprezintă pentru ei impactul culturii occidentale. în plus, islamismul refuză să facă o distincţie între viaţa particulară a credinciosului şi problemele publice. Dar, în calitate de „civilizaţii", creştinismul şi islamismul - aşa cum am arătat în citatul din deschiderea capitolului - au mai multe lucruri comune decât diferenţe, avându-şi originea în surse care se suprapun. Fiecare dintre ele a inspirat sule de războaie sângeroase de-a lungul secolelor. Dar fiecare conţine de asemenea, tradiţii foarte puternice de toleranţă şi moderaţie. Trebuie să sperăm că acestea permit celor două culturi să trăiască în pace una cu alta.
Să ne îndreptăm acum atenţia înspre rccentele evoluţii ale religiei în Occident, concentrându-nc în special asupra Marii Britanii şi a Statelor Unite.
493.
Figura 16,1 - Inima islamismului*, 1992 (ţările şi zonele negre în care exista o majoritate musulmană; Bangladesh, indonesia şi Malaezia sunt omise)
17, Maroc,Grupările islamice aujucatl un rol de frunte în protestele anti-guvemarnentale din 1990 şi 1991. Cea mai mare, Justiţia şi Bunăstarea,

Partidul s-a alăturat altor grupări mai radicale din clandestinitate, cum ar fi

din voturi la alegerile regionale din iunie 1989 şi 49% în primul tur de scrutin al alegerilor generale din decembrie 1991, Guvernul a interzis cel de-al doilea tur de scrutin, Majontatea liderilor FiS au fost închişi.

15, Tunisia. Membrii Partidului Ennalidlia (al Renaşterii) au participat la alegerile din 1989 ca independenţi. De la începutul Iui 3 990 partidul, CE nu a intrat aîciodatâ în legalitate, a fost reprimat, ziarul lui desfiinţat, iar imlianţii arestaţi în unnaunorciocniri iniwliţiaşiadescopenriiunorplainiri 'iiiiiinunpte vizând „revoluţia isla¬mini' Conducerea lui s-a împrăştiat
2, Turcia, Partidul Bunăstării, care
1991 în alianţă cu doua partide naţionaliste; alianţa a câştigat 17%
Mai multe gmpuri fundamentaliste
I, Siria, Frăţia Musulmană a fost scoasă în afara legii şi reprimată cu brutalitate, încă de la începutul anilor 1, dar se crede că mai are

H
i Liban, Două grupări musulmane şiite, Hezbollah şi Amal, sunt

jucat un rol important în rebeliunea care a urinat după războiul din Golf. Cea mai mare, Dawa, înfiinţată în 1968, a fost reprimată cu duritate, mulţi lideri şi militanţi fiind
dreptului la libera exprimare, Legea islamică a fost introdusa în 1983, dar implementarea ei se face doar pe

13. Egipt, Frăţia Musulmană, înfiinţată în 1928, a trecut prin pe¬rioade de militanta şi de persecuţie.
să activeze ca partid politic, dar în alegerile din 1987 a candidat în alianţă cu două partide seculare, câştigând 37 de locuri, Grupă¬rile radicale, cum arii Jiliad-ul (cea care I-a asasinat pe Sadat), acţionează
au lost arestaţi
12. Sudan. O junta militară, conducerea locotenent-genera Omar Bashir a luat puterea în 1989 şi este tot mai dominată de către Frontul Naţional Islamic condus de Hassan Turabi. Junta are legături cu Iranul, care
J cod penal, bazat pe legea :s în 1990, cu
sud, devenind pe deplin legal anul acesta. Grupările radicale adună
)un pedepse shark: execuţii publice prin decapitare şi

11, Iordania, Frăţia Musulmană! este cei mai mare bloc unic din pai'la-ment, cu 22 de locuri. în ianuarie 1991 a primit cinci fotolii în cabi¬net, în preajma războiului din Golf, dar îe-apierdut în iunie, când regele Hussein a pus la cale negocieri pentru pace cu Israelul, căroraFrăţia li se ftpiiiwi,

partidul fWamentalist islamic Jamiat- i-islami, care urmăreşte instaurarea statului islamic. Legea, islamică este
!, cu excepţia ixT/ioii'ilc, suni ;ii;iiciiri ;inlic;i
E VAN CHEL I ŞTII IN VAD EAZĂ STATELE DIN FOSTA UNIUNE SOVIETICA
Prăbuşirea comunismului a deschis fosta Uniune Sovietică unui val de misionari religioşi. Principala biserică din Rusia, cea ortodoxă, şi-a exprimat preocuparea faţă de un număr de mişcări religioase, cum ar fi Harc Krishna şi numeroasele grupuri creştine evanghelice şi fundamentaliste care au pătruns în ţară. Această preocupare este împăr¬tăşită de către toate bisericile recunoscute tradi¬ţionale, cum ar fi romano-catolicii şi baptiştii. Peste 300 de grupuri de misionari din Statele Unite activează în prezent doar pe teritoriul Rusiei, iar unul dintre ele trimite mai mult de 2.000 de misionari pe an în Comunitatea Statelor Independente (CSI) şi în Europa. Aceste grupuri aduc cu ele un crez foarte diferit de cel predat şi
practicat de biscricilc cu tradiţie din ţară. Pentru multe dintre accste grupuri dc misionari, biscricile tradiţionale nu reprezintă biserici creştine vala¬bile, iar parte din zelul lor provine din convin¬gerea că acestc biserici tradiţionale sunt fie apos¬tate sau de-a dreptul lucrarea Diavolului. Multe dintre accste grupuri nutresc convingerea că modul dc viaţă american este expresia cea mai deplină a vieţii creştine. Acest lucru

se dovedeşte foarte tentant pentru oameni care rânjcsc după stilul de viaţă al societăţii de consum din Occident. Totuşi, liderii principa-' lelor biserici se tem că aceste valori nu numai că vor forţa diviziunea în exprimarea credinţci creştine în CSI, ci vor submina şi valorile religioase tradiţionale de bază ale comunităţii şi solidarităţii, care au supravieţuit persecuţiei comuniste doar pentru a fi supuse în prezent riscului de a cădca pradă sistemului dc consum evanghelic american.
Sursa: Hutchinson Gallup, INFO 1995, (Helicon 1994), p. 183.
RELIGIA ÎN MARE A BRITANIE
Conform recensământului religios din 1851, aproximativ 40% dintre adulţii din Anglia şi Ţara Galilor participau la slujba religioasă în fiecare duminică; în 1900 acest procent scăzuse la 35%, în 1950 la 20%, iar azi totalul se apropie de 10%. Majoritatea confesiunilor britanice au pierdut înjur de 5% dintre credincioşii practicanţi în anii' 80, cel mai substanţial declin (8%) înregistrându-se în rândul bisericii romano- catolice (HMSO, 1992). '
Distribuţia acestora este însă întrucâtva inegală. Există o diferenţă, de exemplu, între bisericile trinitariene şi cele netrinitariene. Bisericile trinitariene, care includ anglicani, catolici, metodişti şi presbiterieni, printre altele, sunt cele care cred în unitatea Sfintei Treimi într-un Dumnezeu unic. Numărul de membri ai bisericilor trinitariene a scăzut de la 8,8 milioane în 1970 la 6,5 milioane în 1994. A existat însă o creştere a numărului membrilor unora dintre bisericile netrinitariene, cum ar fi mormonii şi martorii lui Iehova, în aceeaşi perioadă (vezi tabelul 16.2).
Majoritatea populaţiei adulte din Marea Britanie se consideră ca aparţinând unei organizaţii religioase. într-un studiu, doar aproximativ 5% dintre britanici au afirmat că nu sunt afiliaţi nici unei religii. Aproape 70% din totalul populaţiei s-au declarat ca fiind membri ai bisericii anglicane, chiar dacă cei mai mulţi nu fuseseră probabil la biserică decât de câteva ori în viaţa lor sau unii, dacă fuseseră vreodată. Pe lângă biserica anglicană, biserica presbiteriană a Scoţiei şi cea catolică, evantaiul

celorlalte grupuri religioase din Marea Britanie include evrei, musulmani, mormoni, sikhşi şi hinduşi. Printre sectele mai mici se numără Fraţii din Plymouth, rastafarienii şi adepţii Misiunii Luminii Divine.
Un număr de mişcări religioase noi au apărut de asemenea, în ţările occidentale, inclusiv în Marea Britanie. Acestea provin din numeroase tradiţii religioase, dintre care unele erau aproape complet necunoscute în Occident până de curând. Câteva, cum ar fi Societatea Aestherius sau Fundaţia Emin, au mai existat deja într-o perioadă anterioară în Marea Britanie, în timp ce altele au provenit din diferite ţări europene. Dar majoritatea îşi au originea în SUA sau în Orient. Apartenenţa constă mai ales din convertiţi, şi mai puţin din indivizi crescuţi într-o credinţă anume. Cel mai adesea, membrii lor au un nivel de educaţie destul de ridicat şi provin din rândurile clasei de mijloc.
Majoritatea mişcărilor religioase noi solicită de la membrii lor mult mai mult timp şi credinţă decât religiile vechi oficiale. Se ştie despre unele

grupuri că au folosit tehnica „bombardării cu dragoste", pentru a câştiga aderenţa totală a individului, Potenţialul individ convertit este copleşit cu atenţii şi cu o constantă demonstraţie de afecţiune spontană, până când este atras din punct de vedere emoţional în grup. De fapt, unele mişcări au fost acuzate chiar de „spălarea creierului" adepţilor lor- căutând să le controleze mintea, astfel încât să-i lipsească de capacitatea de a lua decizii independente. „Moonies" (vezi mai jos) au fost acuzaţi de asemenea practici. Dar, în ansamblu, cercetările indică faptul că o asemenea interpretare este exagerată; mişcările acestea arareori caută sau reuşesc, un asemenea grad de dominare asupra membrilor lor, iar majoritatea membrilor potenţiali sunt perfect capabili să decline invitaţiile respectivelor mişcări, dacă nu doresc să adere la ele.
în Marea Britanie se poate distinge o anumită structură a religiei, în funcţie de vârstă, sex, clasă şi situare geografică. în general, oamenii în vârstă sunt mai credincioşi decât cei din grupurile de vârstă mai tinere. Frecventarea bisericii atinge un punct culminant la vârsta de 15 ani, după care nivelurile medii ale frecventării scad; când aceştia ating vârsta de 30-40 de ani entuziasmul le revine; mai apoi, obişnuinţa de a merge la biserică creşte o dată cu vârsta. Femeile au mai multe şanse de a se implica în organizaţii religioase decât bărbaţii. în bisericile anglicane aceasta este doar o problemă minoră, dar în cele scientologice, de exemplu, femeile sunt de patru ori mai numeroase decât bărbaţii.
în general, frecventarea bisericii şi practicarea credinţelor religioase sunt mai susţinute în rândul grupurilor sociale mai avute decât printre săraci. Biserica anglicană a fost supranumită „Partidul Conservator al rugăciunii" şi există anumit grad de adevăr în aceasta. Catolicii se găsesc mai mult printre cei din clasa muncitoare. Această orientare de clasă se reflectă în structura votului: anglicanii tind să voteze pentru conservatori, iar catolicii pentru laburişti, la fel ca şi mulţi metodişti, biserica metodistă fiind la începuturi strâns legată de ascensiunea Partidului Laburist. Participarea religioasă variază de asemenea, în bună măsură în funcţie de locul unde trăiesc oamenii: 35% dintre adulţii din Merseyside şi 32% dintre cei din Lancashire sunt membri ai unei biserici, faţă de doar 9% în Humberside şi 11% în Nottinghamshire.
496.
Unul dintre motivele acestei situaţii este emigrarea- Liverpool are o populaţie numeroasă de catolici irlandezi, la fel cum nordul Londrei îşi are evreii ei, iar Bradford musulmanii şi sikhşii săi.
în privinţa consecinţelor asupra comportamentului cotidian, diferenţele religioase sunt mult mai marcante în nordul Irlandei decât oriunde în altă parte în Marea Britanie. Ciocnirile dintre protestanţi şi catolici care au loc aici implică doar o minoritate din ambele credinţe, dar sunt adesea acute şi deosebit de violente. Influenţa religiei în Irlanda de Nord nu se poate separa cu uşurinţă de alţi factori implicaţi în aceste antagonisme; credinţa într-o „Irlandă unită", în care Eire şi Irlanda de Nord ar putea deveni un stat unic, este susţinută în general de către catolici şi respinsă de către protestanţi. Dar considerentele politice şi ideile naţionaliste joacă de asemenea, un rol important, în aceeaşi măsură ca şi credinţele religioase.

Tabel 16.2. Membrii bisericilor din Marea Britanie (milioane)

	1970	1980	1992	1994
Bisericile trinitariene				
romano-catolică (frecventarea slujbei religioase)	2.7	2.4	2.1	2.0
anglicană	2.6	2.2	1.8	1.8
presbiteriană	1.8	1.4	1.2	1-1
metodistă	0.7	0.5	0.4	0.4
baptistă	0.3	0.2	0.2	0.2
alte biserici libere	0.5	0.5	0.6	0.7
ortodoxă	0.2	0.2	0.3	0.3
Toate bisericiletrinitariene	8.8	7.4'	6.6	6.5
Biserici ne-trinitariene				
mormoni	0.1	. 0.1	0.2	0.2
martorii lui lehova	0.1	0.1	0.1	0.1
alţi ne-trinitarieni	0.1	0.2	. 0.2	0.2
Toţi ne-trinitarienii	0.3	0.4	0.5	0.5
Alte religii				
musulmani	0.1	0.3	0.5	0.6
sikhşi	0.1	0.2	0.3	0.3
hinduşi	0.1	0.1	0.1	Ö.1
evrei	0.1	0.1	0.1	0.1
alţii	0.0	0.1	0.1	0.1
Toate celelalte religii	0.4	0.8	1.1	1.2

Sursa: Christian Research. După Social Trends, 1996.

RELIGIA IN STATELE UNITE

Diversitatea religiei

Poziţia organizaţiilor religioase din Statele Unite este neobişnuită din mai multe puncte de vedere. Libertatea de exprimare religioasă a devenit un articol al Constituţiei americane cu mult înainte ca toleranţa şi diferitele credinţe religioase la care fuseseră supuşi să se răspândească în orice altă ţară. Primii colonişti erau refugiaţi din cauza oprimărilor religioase la care fuseseră supuşi de către autorităţile politice locale şi au insistat pentru separarea statului de religie. SUA nu au o „biserică oficială", aşa cum este biserica anglicană în Anglia.

Statele Unite conţin de asemenea, o mai mare diversitate de grupuri religioase decât orice altă ţară industrializată. în cele mai multe societăţi occidentale, majoritatea populaţiei este afiliată formal la o singură biserică, cum ar fi biserica anglicană în Anglia sau cea romano-catolică în Italia. Aproximativ 90% din populaţia americană este creştină, dar aparţine unei diversităţi de biserici şi confesiuni. Multe grupuri numără doar sute de membri, dar mai mult de 90 de organizaţii religioase susţin că au peste 50.000 de membri, dintre care 22 raportează o participare de peste un milion de membri. Cea mai largă instituţie din Statele Unite este biserica catolică, cu aproximativ 50 de milioane de membri. Totuşi, ea acoperă doar aproximativ 27% din totalul membrilor organizaţiilor religioase. 60% din populaţie sunt protestanţi, împărţiţi în diferite

confesiuni. Convenţia Baptistă din Sud este cea mai mare dintre ele, având peste 13 milioane de membri, urmată de Biserica Metodistă Unită, Convenţia Baptistă Naţională, bisericile luterană şi episcopală. Dintre grupurile necreştine, cele mai numeroase sunt congregaţiile evreieşti, care numără aproximativ şase milioane de membri.
40% din populaţia americană asistă la slujba religioasă o dată pe săptămână. Aproape 70% dintre aceştia aparţin unor biserici, sinagogi sau altor organizaţii religioase, iar majoritatea susţin că sunt membri activi ai congregaţiilor respective.
Căpitanul Scott O'Grady din forţele aeriene ale SUA a fost împuşcat în 1995 deasupra teritoriului bosniac. El a petrecut şase zile ascunzându-se şi evitând să fie capturat de către forţele sârbe, înainte de a fi găsit şi salvat. „Chiar în toiul luptei, a declarat ei în faţa mass mediei mondiale, primul lucru pe care vreau să-l fac este să-i mulţumesc lui Dumnezeu. Dacă El nu m-ar fi iubit şi eu nu L-aş fi iubit, nu aş fi supravieţuit. El m-a ajutat să trec prin toate acestea şi simt asta din tot sufletul." Dacă un pilot britanic sau francez ar fi spus acelaşi lucru în acea situaţie, ar fi produs o oarecare uimire. Dar venind de la un ofiţer american, cuvintele au părut perfect normale. America are un nivel de religiozitate mult mai ridicat decât majoritatea societăţilor europene. „Cred într-Unui Dumnezeu" apare pe fiecare monedă americană, ca un memento al puterii religiei în Statele Unite.
Rezultatele studiilor arată că 95% dintre americani îşi declară credinţa în Dumnezeu, 80% cred în miracole şi în viaţa de apoi, 72% cred în îngeri şi 65% în diavol (Stark şi Bainbridge, 1985). Un Studiu asupra Valorilor Mondiale publicat în
498.
1994 a arătat că 82% dintre cei chestionaţi s-au declarat „persoane religioase", faţă de 55% în Marea Britanie, 54% în Germania de Vest şi 48% în Franţa. Aceeaşi statistică a arătat că 44% dintre americani au fost la biserică cel puţin o dată pe săptămână, faţă de 14% în Marea Britanie, 10% în Franţa şi cel mult 4% în Suedia (vezi fig.16.2 şi The Economist, 8.07.1995, p. 20).
Figurai 6.2- Credinţa religioasă în diferite ţări, 1990-1993
Statele Unite Mexic Canada Spania
L
Marea Britanie
Germania Occidentală

se consideră persoane religioase
[| participă la slujba religioasă o dată pe săptămână sau mai des.
20 40 60 80 Procente din populaţie
Sursa: World Values Study Group, Inter-University Consortium for Political and Social Researches. După The Economist, 8 iulie 1995, p. 20.
După cel de-al doilea război mondial, SUA au asistat la o mai amplă proliferare a mişcărilor religioase decât în orice altă perioadă istorică anterioară, inclusiv o serie fără precedent de diviziuni şi de apariţii noi între confesiuni. Majoritatea au avut o existenţă de scurtă durată, dar câteva dintre ele au reuşit să facă un număr de adepţi remarcabil. Un

exemplu este oferit de Biserica Unificării, fondată de coreeanul Sun Myung Moon. Secta a fost introdusă în Statele Unite la începutul anilor '60, prezen¬tând toate caracteristicile mişcărilor milenariste. Adepţii lui Moon au acceptat prezicerea că sfârşitul lumii va veni în anul 1967, dar faptul că lumea a continuat să existe după acel an nu a dus la destrămarea sectei. Aşa cum au procedat mulţi lideri ai mişcărilor milenariste, Moon şi-a ajustat ideile prin prisma prezicerii sale eşuate, în fapt, noile sale doctrine âu câştigat chiar mai mulţi adepţi decât mai înainte, susţinând că numără în prezent aproximativ 40.000 de persoane. Convingerile Bisericii Unificării uneşte învăţături orientale cu elemente ale creştinismului fundamentalist şi cu anticomunismul, iar noii membri sunt supuşi unei pregătiri religioase stricte,

Fundamentalismul creştin

Creşterea organizaţiilor religioase creştine fundamentaliste în Statele Unite este una dintre trăsăturile cele mai remarcabile din ultimii aproximativ 25 de ani. Fundamentaliştii cred că „Biblia este de-a dreptul un ghid practic pentru politică,

guvernare, afaceri, familie şi toate treburile omenirii" (Capps ,1990). Fundamentalismul este o reacţie împotriva teologiei liberale şi a frecventării bisericii de către oameni puţin interesaţi de religie. Cele mai influente grupări iundamentaliste din Statele Unite sunt Convenţia Baptistă din Sud, Adunările Domnului şi Adventiştii de Ziua a Şaptea.

„Biserica electronică"

Mass media electronice (televiziunea şi radioul) au jucat un rol esenţial în schimbările care au afectat religia începând din anii '60. Reverendul Billy Graham a fost primul care a predicat cu regularitate pe calea undelor, iar prin folosirea eficientă a media, acest preot baptist s-a bucurat de o largă audienţă. De-a lungul ultimilor 20 de ani, am fost martorii folosirii tot mai sofisticate şi mai sistematice a mediilor pentru a răspândi mesaje religioase şi pentru a colecta bani pentru biserici. A luat fiinţă astfel „biserici electronice" - organizaţii religioase care operează mai curând prin intermediul media decât prin adunări ale congregaţiilor locale. Cu ajutorul sateliţilor de telecomnicaţii, programele religioase pot fi acum transmise în întreaga lume, până în ţările Lumii a Treia (de exemplu, în Africa şi Asia), cât şi în alte societăţi industrializate. Fundamentaliştii şi celelalte grupări care vor să-i convertească pe necredincioşi au fost principalii iniţiatori ai bisericii electronice. O explicaţie pentru aceasta ar fi „vedetismul", predicatorii inspiraţi care atrag după sine adepţi datorită atracţiei lor personale. Unii dintre aceşti predicatori sunt persoane considerate ideale pentru mediile electronice, prin intermediul cărora calităţile lor carismatice pot fi proiectate spre o audienţă de mii sau chiar de milioane de oameni. în afara lui Billy Graham, alţi „predicatori electronici" din SUA, cum ar fi Oral Roberts, Jerry Falwell, Jirnmy Swaggart, Pat Robertson, Jim Bakker şi fosta sa soţie Tammy Faye, au făcut din mass media principala lor preocupare, bazându-se aproape în totalitate pe emisiunile transmise pentru a câştiga susţinători.

Unii predicatori-radio, printre care Jim şi Tammy Bakker şi Jimmy Swaggart, au fost implicaţi în scandaluri pe motive sexuale sau financiare, care le-au afectat serios reputaţia. Datorită faptului că statutul unor asemenea indivizi a avut de suferit, unii au sugerat că punctul culminant al influenţei bisericii electronice a luat sfârşit. Un lucru poate fi adevărat şi anume că grupările revitaliste şi iundamentaliste încep să-şi piardă poziţiile dominante, dar este puţin probabil ca legăturile dintre organizaţiile religioase şi mediile electronice să se apropie de sfârşit. Aşa cum este arătat în capitolul 14, televiziunea, radioul şi alte forme de comunicare electronică constituie o influenţă primordială în lumea modernă, iar acestea vor continua cu siguranţă să stimuleze programele religioase.
Pat Robertson, un tele-evanghelist cunoscut, a eşuat în încercarea de a obţine nominalizarea în cursa pentru preşedinţia Partidului Republican în 1988. în urma acestei întreprinderi nereuşite, el a înfiinţat Coaliţia Creştină, o mişcare politică de orientare religioasă, care a câştigat oarecare influenţă. Coaliţia are în prezent 1,6 milioane de membri şi mari resurse financiare, care-i dau posibilitatea să investească în acest
500.
lobby şi să-şi facă publicitate. în 1995 Coaliţia a prezentat un „contract cu familia americană", care prevedea interzicerea avorturilor, promovarea reducerii impozitelor pentru familii, disciplinarea închisorilor şi controlul asupra pornografiei.
în replică, liderii bisericilor liberale au adresat o „chemare la reînnoire". Ei acceptau argumentul Coaliţiei Creştine, care susţinea că se simte nevoia aducerii valorilor morale în dezbaterile politice, dar insistau că aceste valori ar trebui să fie cele ale toleranţei şi umanismului, nu valorile conservatoare ale Dreptei Republicane.
Predicarea electronică a religiei a devenit predominantă în special în America Latină, unde sunt transmise programe nord-americane. Drept rezultat, mişcările protestante, în majoritate de tip penticostal, au avut un impact extraordinar asupra unor ţări precum Chile şi Brazilia, care sunt predominant catolice.
CONCLUZII: RELIGIA, LAICIZAREA ŞI SCHIMBAREA SOCIALĂ
Când sunt chestionaţi cu ocazia unor studii, 70% dintre britanici declară că ei cred într-o divinitate de un fel sau altul, iar în SUA, după cum am văzut, multe secte şi culte prosperă pe lângă bisericile recunoscute. în Iran şi în alte zone din Orientul Mijlociu, Africa şi India, un fundamentalism islamic foarte dinamic, se opune occidentalizării. în Irlanda de Nord, protestanţii şi catolicii menţin deschis un com¬plex de convingerii religioase diferite, stabilite de secole, în timp ce membrii cei mai activi ai fiecărei confesiuni sunt antrenaţi într-un adevărat război unul împotriva celuilalt. Papa efectuează un turneu în America de Sud şi milioane de catolici entuziaşti îi urmăresc traseul. Văzând toate acestea, ar putea părea ciudat să sugerăm că influenţa religiei în lumea modernă este în declin.
O Totuşi, sociologii sunt, în general, dc acord că un astfel de declin arc loc, considerându-l o tendinţă pe termen lung. LAICIZAREA desemnează procesul prin care religia îşi pierde influenţa asupra diferitelor sfere ale

vieţii sociale. Laicizarea prezintă un număr de aspecte sau dimensiuni. Unul dintre acestea se referă la numărul de membri ai organizaţiilor religioase - câţi oameni aparţin unei biserici sau altor instituţii religioase şi frecventează activ slujbele sau alte ceremonii. Cu excepţia Statelor Unite, ţările industrializate au suferit toate o laicizare considerabilă, dacă privim din acest punct de vedere. Structura declinului religios remarcat în Marea Britanie se regăseşte în cea mai mare parte a Europei Occidentale, inclusiv în ţări catolice cum ar fi Franţa sau Italia. Mai mulţi italieni decât francczi merg la biserică cu regularitate şi participă la ritualurile principale, (cum ar fi împărtăşania de Paşti), dar în ansamblu, structura declinului respectării prescripţiilor religioase este similară în cele două cazuri.
O a doua dimensiune a laicizării se referă la măsura în care bisericile şi alte organizaţii religioase îşi menţin influenţa socială, averea şi prestigiul. în vremurile trecute, organizaţiile religioase puteau deţine o influenţă considerabilă asupra guvernelor şi a agenţiilor socialc şi impuneau un marc respect comunităţii. în ce măsură se mai întâmplă astăzi acelaşi lucru? Răspunsul la această întrebare este

clar. Chiar dacă ne limităm doar la acest secol, observăm că organizaţiile religioase au pierdut progresiv şi mult din influenţa politică şi socială deţinută anterior, iar această tendinţă se remarcă în lumea întreagă, deşi există unele excepţii. Liderii bisericilor nu se mai pot aştepta să deţină automat influenţă asupra celor puternici. în timp ce unele biserici recunoscute rămân la fel de bogate, după orice standarde, iar noile mişcări religioase se pot îmbogăţi cu rapiditate, situaţia materială a multor organizaţii religioase de lungă durată însă este nesigură. Biserici şi temple sunt închise sau cad în ruină.
Cea de-a treia dimensiune a laicizării se referă la credinţe şi valori. Putem numi această dimensiune religiozitate. în mod evident, măsura în care oamenii frecventează biserica şi gradul de influenţă socială nu sunt cu predilecţie o expresie directă a păstrării credinţelor şi idealurilor. Multă lume cu credinţe religioase nu participă cu regularitate la slujbele religioase sau la ceremoniile publice; obişnuinţa frecventării sau a participării, pe de altă parte, nu implică întotdeauna existenţa unor convingeri religioase puternice - oamenii pot merge la biserică din obicei sau pentru că aceasta se aşteaptă ca ei să facă în cadrul comunităţii.
Ca şi în cazul celorlalte dimensiuni ale laicizării, avem nevoie de o înţelegere precisă a trecutului, pentru a vedea cât de departe a ajuns declinul religiozităţii azi. în multe societăţi tradiţionale, inclusiv în Europa medievală, ataşamentul faţă de credinţele religioase era mai puţin important în viaţa obişnuită decât s-ar putea crede. De exemplu, cercetările asupra istoriei Angliei arată că în rândul oamenilor obişnuiţi era comun un uşor ataşament faţă de convingerile religioase. Sceptici religioşi se pare s-au găsit în majoritatea culturilor, mai ales în societăţile tradiţionale mari (Ginzburg, 1980).
Dar nu este nici o îndoială că menţinerea de idei religioase, astăzi este mai scăzută decât era cazul în lumea tradiţională - mai ales dacă includem în termenul „religie" întreaga gamă a supranaturalului în care

credeau oamenii. Majoritatea dintre noi pur şi simplu nu mai simţim mediul nostru înconjurător ca fiind pătruns de entităţi divine sau spirituale. Unele dintre tensiunile majore din lumea în prezent - cum ar fi acelea care afectează Israelul şi ţările islamice dimprejur - derivă în principal, sau măcar în oarecare măsură, din diferenţe religioase. Dar majoritatea conflictelor şi a războaielor sunt actualmente mai mult de natură laică - datorate unor crezuri politice divergente sau interese materiale.
Influenţa religiei a scăzut în fiecare dintre cele trei dimensiuni ale laicizării. Ar trebui să conchidem că autorii din secolul XIX aveau în fond dreptate? Probabil că decăderea religiei a durat mai mult decât anticipaseră ei? O asemenea concluzie ar putea fi discutabilă. Chemarea religiei, în formele ei tradiţionale cât şi în cele noi, este probabil să fie încă durabilă. Gândirea raţionalistă modernă şi perspectiva religioasă coexistă într-o stare de tensiune incomodă. O perspectivă raţionalistă a cucerit multe aspecte ale existenţei noastre, iar puterea ei nu pare să slăbească în viitorul apropiat. Cu toate acestea, vor exita cu siguranţă reacţii împotriva raţionalismului, ce vor duce la perioade de renaştere religioasă. Există probabil puţini oameni în lume care să nu fi fost niciodată atinşi de sentimente religioase, iar ştiinţa şi gândirea raţionalistă nu pot răspunde în faţa unor asemenea întrebări fundamentale cum ar fi scopul vieţii în ge¬neral - probleme care s-au aflat dintotdeauna în interiorul religiei.
502.
REZUMAT
O Religia există în toate societăţile cunoscute, deşi credinţele religioase şi practicile variază de la o cultură la alta. Toate religiile implică un set de simboluri, care presupun sentimente de veneraţie, legate de ritualuri practicate de o comunitate de credincioşi.
© Totemismul şi animismul sunt tipuri comune de religie în culturile mai mici. în totemism, un anume animal sau o plantă sunt percepute ca posedând puteri supranaturale. Animismul înseamnă credinţa în spiritul fantomelor, care populează aceeaşi lume ca şi fiinţele umane, posedându-le uneori.
© Cele trei religii monoteiste cele mai influente (în care există un singur Dumnezeu) din istoria lumi sunt iudaismul, creştinismul şi islamismul. Politeismul (credinţa în mai mulţi zei) este comună altor religii. In unele religii, cum ar fi confucianismul, nu există zei sau fiinţe supranaturale.
© Abordările sociologice ale religiei au fost cel mai influenţate de ideile celor trei gânditori „clasici": Marx, Durkheim şi Weber. Toţi aceştia au considerat că religia este într-un mod fundamental o iluzie. Ei au crezut că „lumea de apoi" pe care o creează religia este de fapt lumea noastră, distorsionată văzută prin prisma simbolismului religios. Pentru Marx, religia conţine un puternic element ideologic: ea oferă justificare pentru inegalităţile de avere şi putere existente în societate. Pentru Durkheim, religia este importantă datorită funcţiei de coeziune pe care o îndeplineşte, în special prin aceea că asigură faptul că oamenii se întâlnesc cu regularitate pentru a-şi afirma credinţele şi valorile comune.

Pentru Weber, religia este importantă datorită rolului pe care îl joacă în schimbarea socială, mai ales în dezvoltarea capitalismului modern.
© Există patru tipuri principale de organizaţie religioasă. Bisericile sunt instituţiile religioase cele mai mari recunoscute, având de obicei, o structură birocratică formală şi o ierarhie alcătuită din funcţionari religioşi. Sectele sunt grupuri de credincioşi mai mici şi mai puţin formale, înfiinţate de obicei pentru a revigora biserica recunoscută. Dacă o sectă supravieţuieşte o perioadă de timp şi devine instituţio- nalizată, capătă numele de confesiune. Cultele se aseamănă cu sectele, dar nu se preocupă de revigorarea bisericii recunoscute ci caută să formeze o nouă religie.
© Organizaţiile religioase sunt în general dominate de bărbaţi. în majoritatea religiilor şi în special în creştinism, imaginile şi simbolurile sunt mai ales masculine; totuşi, zeităţile feminine sunt comune în unele religii.
© O mişcare milenaristă este aceea care anticipează mântuirea imediată, colectivă - prin intermediul unor schimbări fundamentale din prezent sau al regăsirii epocii de aur cu mult timp în urmă pierdută. Practic toate mişcările de acest gen implică activitatea unor profeţi-interpreţi profesionişti sau „inspiraţi" ai ideilor religiilor recunoscute.
© Fundamentalismul a devenit comun printre credincioşii diferitelor grupuri religioase din lume. „Fundamentaliştii" sunt numiţi astfel deoarece cred în întoarcerea la fundamentele doctrinei lor religioase.
Fundamentalismul islamic
503.
a fost prima sursă a revoluţiei din Iran, care a instalat la putere un guvern de inspiraţie religioasă în acea ţară.
© Rata frecventării cu regularitate a bisericii în Marea Britanie şi în majoritatea celorlalte ţări europene este scăzută. în Statele Unite dimpotrivă, un procent mult mai mare din populaţie merge în mod frecvent la biserică. Mult mai mulţi oameni din Marea Britanie, Europa şi Statele Unite îşi susţin credinţa în Dumnezeu însă fără a frecventa biserica cu regularitate.
© Laicizarea se referă la declinul influenţei religiei. Măsurarea nivelului laicizării este dificilă, deoarece sunt implicate mai multe dimensiuni ale credinţei. Deşi influenţa religiei a scăzut fără îndoială, se poate afirma cu hotărâre că ea nu se află în pragul dispariţiei, continuând să unească dar şi să despartă oamenii în lumea modernă. Religiile pot acţiona în societate atât ca forţe conservatoare cât şi revoluţionare.
LECTURI SUPLIMENTARE
Eilen Barker, New Religious Move¬ments (London, HMSO, 1991). Un studiu asupra impactului noilor mişcări religioase în Marea Britanie.
Peter B. Clarke şi Peter Byrne, Re¬ligion Defined and Explained (Basingstoke, Macmillan, 1993). Un manual util despre natura religiei.
Sir James George Fraser, The Golden Bough: A Study in Magic and Religion (London, Macmillan, 1995). Studiul clasic despre mitologie, magie, superstiţie şi religie. Ernest Gellner, Postmodernism, Rea¬son and Religion (London, Routledge 1992). O discuţie provocatoare asupra renaşterii şi semnificaţiei religiei în zilele noastre.

Gilles Kepel, The Revenge of God (Cambridge, Polity Press, 1994). Studiu asupra fundamentalismului. Joseph M. Kitagawa (ed.), The His¬tory of Religions: Retrospect and Prospect (London, Macmillan, 1985). O culegere de articole reprezentative despre diferite puncte de vedere asupra religiei.
Josh McDowell şi Don Stewart, Concise Guide to Today's Religions (Amersham-on-the-Hill, Scripture Press, 1988). O cuprinzătoare trecere în revistă a problemelor religiei.

TERMENI IMPORTANŢI fii®! ^»ssa®

• monoteism !
• magic • profan i !
• :;(/uian • religie civilă s
• "otemism «biserică
• animism • sectă
»politehm »confesiune
* profeţi
• religii etice • mişcări milenariste
* alienare •fundamentalism

504.

17. ORAŞELE ŞI DEZVOLTAREA URBANISMULUI MODERN
CONCEPTE DE BAZĂ
ORAŞUL TRADIŢIONAL
TRĂSĂTURILE URBANISMULUI MODERN . Dezvoltarea oraşelor moderne: conştiinţă şi cultură
TEORII DESPRE URBANISM Şcoala de la Chicago • Urbanismul şi mediul înconjurător creat • Evaluare
STRUCTURA POSTBELICĂ A DEZVOLTĂRII URBANE OCCIDENTALE
Urbanismul în Statele Unite ® Urbanismul în Marea Britanie
URBANISMUL ŞI INFLUENŢELE INTERNAŢIONALE Oraşul global
URBANIZAREA LUMII A TREIA
Dehli. Mexico City • Oraşele şi suprapopularea • Perspective ale schimbării
CONCLUZII
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI

505.

CONCEPTE DE BAZĂ

3 | • urbanism

ORAŞUL TRADIŢIONAL

în societăţile tradiţionale, majoritatea oraşelor erau de dimensiuni mici după standardele modeme. Babilonul, de exemplu, unul dintre cele mai mari oraşe antice din Orientul Mijlociu, se întindea pe o suprafaţă de numai 5 km2, iar în momentul culminant al dezvoltării sale, populaţia sa nu depăşea 15-20.000 de locuitori. Primele oraşe din lume au apărut prin anii 3.500 î.Ch., în văile fluviilor Nil din vechiul Egipt, Tigru şi Eufrat din actualul Irak şi Indus din Pakistanul de azi. Sub împăratul Augustus, Roma era cel mai mare oraş din antichitate, cu excepţia celor din China, având înjur de 300.000 de locuitori.

La majoritatea oraşelor din lumea antică au fost descoperite anumite trăsături comune, chiar dacă existau diferenţe ale civilizaţiilor lor. Oraşele erau în general, împrejmuite cu ziduri; zidurile, construite la început pentru apărare militară, delimitau separarea comunităţii urbane de cele rurale. Zona centrală, incluzând adesea un spaţiu public de mari dimensiuni, era uneori cuprinsă în interiorul unui al doilea zid, interior. Deşi conţinea de obicei o piaţă, centrul se deosebea de cartierele de afaceri care se găsesc în oraşele moderne. Clădirile principale erau de obicei religioase sau politice, cum ar fi templele sau palatele şi judecătoriile. Locuinţele claselor dominante sau ale elitei tindeau să fie concentrate în centru sau în apropierea acestuia, în timp ce oamenii mai puţin privilegiaţi locuiau către periferiile oraşului, iar unii chiar în apropierea zidurilor de incintă, şi puteau pătrunde în interior rapid dacă erau atacaţi.
Diferitelor grupuri etnice şi religioase le reveneau adesea cartiere separate, în care membrii lor trăiau şi munceau. Uneori şi aceste cartiere erau delimitate prin ziduri. Piaţa centrală, unde aveau loc adunările ceremoniale, era de obicei prea neîncăpătoare pentru a putea găzdui mai mult decât o mică parte dintre cetăţeni, iar comunicaţiile dintre orăşeni erau de regulă, intermitente; anunţurile de interes public se făceau verbal - prin strigăte, de către funcţionari oficiali care mergeau pe străzile oraşului. Deşi câteva oraşe tradiţionale posedau bulevarde largi, în majoritatea lor existau prea puţine „străzi", în sensul modern al cuvântului; uliţele constituiau de obicei fâşii de pământ pe care nu existau construcţii. Pentru majoritatea oamenilor, casa şi atelierul se aflau în aceeaşi clădire, uneori chiar în aceeaşi încăpere. „Drumul până la serviciu" era o noţiune aproape necunoscută.
în câteva state tradiţionale, oraşele erau legate între ele prin sisteme de drumuri sofisticate, dar acestea existau mai ales în scopuri militare, iar comunicaţiile erau în cea mai mare parte lente şi limitate. Călătoria reprezenta o activitate specializată, negustorii şi soldaţii fiind singurii care se deplasau cu regularitate pe distanţe mari. în statele tradiţionale ştiinţele, artele şi cultura cosmopolită se concentrau în oraşele mari,

iar nivelul influenţei lor asupra zonelor rurale era întotdeauna destul de scăzut. Doar un mic procent din populaţie locuia la oraş, iar diviziunea dintre oraşe şi sate era foarte pronunţată. Cea mai mare parte locuiau în comunităţi rurale mici, venind arareori în contact şi cu altcineva decât vreun funcţionar de stat sau negustor de la oraş.
Studiind oraşele moderne în acest capitol, vom analiza unele dintre cele mai elementare schimbări care deosebesc lumea noastră de cea tradiţională. Căci în toate ţările industrializate majoritatea populaţiei locuieşte în zonele urbane. Mai mult, viaţa urbană modernă afectează pe toată lumea, nu numai pe cei care locuiesc în oraşele propriu-zise. Vom comenta mai întâi masiva creştere a numărului de orăşeni, care s-a produs de-a lungul ultimului secol şi vom analiza câteva dintre teoriile principale despre urbanism, înainte de a trece la compararea diferitelor modele de urbanizare, atât de contrastante în Marea Britanie, Stale Unite şi oraşele din Lumea a Treia.

TRĂSĂTURILE URBANISMULUI MODERN
Toate societăţile industrializate modeme sunt puternic urbanizate. Cele mai mari oraşe din ţările industrializate numără până la 20 milioane de locuitori, iar conglomeratele urbane - mănunchiuri de oraşe care alcătuiesc suprafeţe întinse de construcţii - pot adăposti mult mai multă lume. Forma extremă de viaţă urbană este reprezentată azi de ceea ce unii au numit megalopolis, „oraşul oraşelor". Termenul a fost creat iniţial în Grecia antică pentru a desemna un oraş-stat care urma să stârnească invidia tuturor civilizaţiilor, dar în prezent folosirea termenului nu mai are legătură cu acel deziderat. In vremurile moderne, a fost folosit pentru prima dată referitor la ţărmul nord-estic al Statelor Unite, un conglomerat urban acoperind aproximativ 450 de mile, din nordul Bostonului până dincolo de Washington D.C. în această regiune locuiesc aproximativ 40 milioane de persoane, cu o densitate de peste 700 de locuitori pe milă pătrată. O populaţie urbană aproape la fel de numeroasă şi de densă este concentrată în zona Marilor Lacuri dintre Statele Unite şi Canada.
Marea Britanie, prima societate care a trecut prin industrializare, a fost totodată prima care, dintr-o ţară rurală, a devenit una predominant urbană. în 1800, trăiau în oraşe de peste 10.000 de locuitori oi mult sub 20% din populaţie. în 1900, acest procent devenise de 74%. Capitala, Londra, adăpostea aproximativ 1,1 milioane de persoane în 1800; la începutul secolului XX, populaţia ei crescuse până la şapte milioane. în acel moment, Londra era cel mai mare oraş întâlnit în lume vreodată, un - vast centru de producţie, comercial şi financiar aflat în centrul unui Imperiu britanic încă în expansiune.
Urbanizarea majorităţii celorlalte ţări europene şi a Statelor Unite a avut loc întru câtva mai târziu - dar în unele cazuri, o dată declanşată, s-a accelerat şi mai rapid. In 1800, Statele Unite reprezentau o societate mai curând rurală decât principalele ţări europene la aceeaşi dată. Sub 10% din populaţie locuia în comunităţi care depăşeau 2.500 de persoane. Astăzi, în această situaţie se află peste trei sferturi dintre americani. între 1800 şi 1900, populaţia oraşului New York a crescut de la 60.000 de persoane la 4,8 milioane!
507.
Figura 17.] - O lume a oraşelor: zonele urbane cu o populaţie de peste zece milioane de locuitori în 1950,1994 şi previziunile pentru 2015

Previziuni pentru 2015
0 m
Tokio Bombay Lagos Shanghai Jakarta Sao Paulo Karachi Beijing Dhaka Mexico City Calcutta Dehli New York Tianjin Manila Cairo Los Angeles Seul
Buenos Aires Istanbul Rio de Janeiro Lahors Hyderabad Bangkok Osaka Lima Teheran

Sursa: World Bank. După The Economist 29 iulie 1995, p. 5.
508.

Urbanizarea în secolul XX este un proces global, în care sunt atrase tot mai mult şi ţările din Lumea a Treia (vezi fig. 17.1). înainte de 1900, aproape toate oraşele în expansiune se aflau în Occident; a existat.şi o oarecare extindere a oraşelor din Lumea a Treia în decursul următorilor 50 de ani, dar principala perioadă a creşterii lor au fost aproximativ ultimii 40 de ani. între 1960 şi 1992, numărul orăşenilor din lumea întreagă a crescut cu 1,4 miliarde şi se preconizează că va mai creşte cu încă un miliard în următorii 15 ani. în ţările din Lumea a Treia, numărul de persoane care trăiesc la oraş sporeşte în fiecare an fiind comparate cu echivalentul populaţiei Spaniei în prezent.

Populaţiile din mediile urbane se dezvoltă mult mai rapid decât populaţia lumii în general: 39% din populaţia lumii trăia în localităţi urbane în 1975; cifra prevăzută pentru anul 2000 este de 50% şi de 63% în 2025, conform estimărilor Naţiunilor Unite. Asia de Sud şi de Est vor conţine aproximativ jumătate din populaţia lumii în 2025, dată la care populaţiile urbane din Africa şi America de Sud o vor depăşi fiecare pe cea a Europei actuale.

Dezvoltarea oraşelor moderne: conştiinţă şi cultură

Abia 1a începutul secolului XX, statisticienii şi observatorii sociali au făcut distincţia dintre oraş şi metropolă. Metropolele cu populaţii numeroase erau de obicei, recunoscute ca fiind mâi cosmopolite decât centrele mai mici, influenţa lor întinzându-se dincolo de societatea naţională din care făceau parte.

Expansiunea metropolelor s-a produs ca rezultat al creşterii populaţiei, împreună cu migrarea străinilor proveniţi de la ferme, sate şi mici orăşele. Această migrare a fost adesea internaţională, oamenii mutându-se din zonele săteşti direct în metropole, în ţările în care se stabileau. Imigraţia unor grupuri foarte numeroase de europeni din zonele sărace, de fermieri, în Statele Unite, reprezintă exemplul cel mai elocvent. Imigraţia încrucişată între oraşe a fost de asemenea, răspândită în ţările Europei. Ţăranii şi sătenii migrau către oraşe (aşa cum fac astăzi pe scară largă în ţările din Lumea a Treia), din cauza lipsei de posibilităţi din zonele rurale, îmbinate cu aparentele avantaje şi atracţii ale oraşelor, unde străzile erau „pavate cu aur" (locuri de muncă, avere, o gamă largă de bunuri şi servicii). în plus, metropolele deveneau centre concentrate ale puterii financiare şi industriale, antreprenorii creând noi zone urbane uneori chiar din rămăşiţe. Chicago a cunoscut o creştere a populaţiei de peste două milioane în 1900, într-o zonă care era complet nelocuită până în 1830.

Dezvoltarea oraşelor moderne a avut un impact semnificativ, nu numai asupra obiceiurilor şi modurilor de comportare, ci şi asupra structurilor mentale şi afective, încă de la începutul marilor aglomeraţii urbane, în secolul XVIII, opiniile despre efectele oraşelor asupra vieţii sociale au fost polarizate, şi rămân şi în prezent. Unii considerau oraşele ca reprezentând „virtutea civilizată", izvorul dinamismului şi al creativităţii culturale. Pentru aceşti autori, oraşele sporesc oportunităţile de dezvoltare economică şi culturală, asigurând mijloace de trai confortabile şi o existenţă satisfăcătoare. James Boswell lăuda adesea calităţile Londrei, pe care o

509.
compara cu „un muzeu, o grădină, nişte combinaţii muzicale fără sfârşit" (Byrd, 1978, p. 92). Alţii au etichetat oraşul ca fiind un infern fumegând, în care se îmbulzesc cu neîncredere reciprocă mulţimi agresive, bântuit de criminalitate, violenţă şi corupţie.
Interpretări ale vieţii la oraş
De-a lungul secolului XIX şi la începutul secolului XX, pe măsură ce oraşele se dezvoltau, aceste opinii diferite şi-au aflat noi forme de exprimare. Criticii au găsit ţinte uşoare pentru atacurile lor, deoarece condiţiile de viaţă ale celor săraci din zonele urbane cu dezvoltarea cea mai rapidă erau adesea îngrozitoare. George Gissing, un romancier englez şi analist social, a trăit sărăcia extremă, atât în Londra cât şi la Chicago, în anii 1870. Descrierile sale despre cartierele londoneze din East End, sectoarele cele mai sărace din oraş, ne oferă un tablou sumbru. Gissing descria zona ca pe:
O suprafaţă cu străzi comerciale urât mirositoare, cu fabrici, depozite de cherestea, antrepozite cenuşii, cu uliţe colcăind de mici prăvălioare şi ateliere, curţi infecte şi bolţi care respirau o posomorâre pestilenţială; peste tot trudă în formele cele mai degradante; străzile largi pline cu căruţe gemând sub încărcătură, pavajele străbătute de tropăitul muncitorilor de speţa ce mai joasă, cotloanele şi găurile arătând decăderea şi urâţenia. (Gissing, 1973, pp. 25-26).
în acelaşi timp, sărăcia din oraşele americane atrăgea mai puţin atenţia decât sărăcia europeană. Totuşi-, către sfârşitul secolului, reformatorii au condamnat tot mai sever mizeria unor zone întinse din New York, Boston, Chicago sau alte oraşe importante. Un imigrant danez, Jacob Riis, care a devenit reporter pentru New York Tribune, a călătorit în Statele Unite, documentându-se asupra condiţiilor de sărăcie şi ţinând conferinţe despre reformele necesare. Cartea lui Riis, How the Other HalfLives, care a apărut în 1890, s-a bucurat de un mare succes (Riis, 1957; Lane, 1974). Apoi i s-au alăturat şi alte opinii. Aşa cum spunea un poet, vorbind despre săracii din Boston:
într-un mare oraş creştin s-au stins fară prieteni, de foame! înfometaţi în mijlocul atâtor săli de bal! într-un oraş al spitalelor, au murit în puşcărie! Lipsiţi de adăpost, au murit într-o ţară care se făleşte că oferă tuturor un acoperiş! într-un oraş al milionarilor, au murit săraci-lipiţi!
(Citat din Lees, 1985,pp. 128-9).
Dimensiunile sărăciei urbane şi marile diferenţe dintre cartierele orăşeneşti s-au numărat printre principalii factori care au determinat primele analize sociologice ale vieţii urbane. De aceea, nu este de mirare că primele studii sociologice importante despre condiţiile urbane moderne şi teoriile referitoare la acestea au apărut la Chicago, un oraş marcat de o fenomenală rată a dezvoltării, cât şi de inegalităţi foarte pronunţate.
510.
TEORII DESPRE URBANISM
Şcoala de Ia Chicago
O Unii autori proveniţi de la Universitatea din Chicago între 1920 şi 1940, printre care Robert Park, Ernest Burgess şi Louis Wirth, au

formulat idei care au constituit multă vreme baza teoretică şi de cercetare în sociologia urbană. Două concepte dezvoltate de „Şcoala de la Chicago" merită o atenţie specială. Unul este aşa-zisa abordare ecologică a analizei urbane; celălalt este caracterizarea URBANISMULUI ca mod de viaţă, formulată de Wirth (Park, 1952; Wirth, 1938).

Ecologia urbană

Ecologia este un termen preluat din ştiinţele fizice şi se referă la studiul adaptării organismelor plantelor şi animalelor la mediul înconjurător. (Acesta este sensul în care este folosit termenul „ecologie" în contextul problemelor mediului înconjurător în general se dezvoltă (vezi cap. 19). în lumea naturală, organismele tind să fie distribuite sistematic în teritoriu, astfel încât să se menţină un echilibru între diferitele specii. Şcoala de la Chicago considera că înfiinţarea unor mari aşezări urbane şi distribuţia diferitelor tipuri de cartiere din interiorul acestora pot fi înţelese după principii similare. Oraşele nu se dezvoltă întâmplător, ci ca răspuns la trăsăturile avantajoase ale mediului înconjurător. De exemplu, vaste zone urbane din societăţile moderne tind să se dezvolte de-a lungul malului fluviilor, în câmpiile fertile sau la intersecţia drumurilor comerciale ori a căilor ferate.

După cum se exprimă Parks, „o dată înfiinţat, un oraş este, se pare, un mare mecanism de triere care... selectează fară greşeală din întregul populaţiei pe acei indivizi mai potriviţi pentru a locui într-o anumită regiune sau un anumit mediu" (Parks, 1952, p. 79). Oraşele se ordonează în „zone naturale" în urma unor procese de competiţie, invazie şi succesiune, toate acestea având loc şi în ecologia biologică. Dacă luăm în considerare ecologia unui lac din mediul înconjurător natural, constatăm competiţia dintre diferitele specii de peşti, insecte şi alte organisme care operează în sensul obţinerii unei distribuţii stabile între ele. Acest echilibru devine instabil dacă noi specii „invadează" teritoriul, încercând să se stabilească în acel lac. Unele dintre organismele care proliferau în zona centrală a lacului sunt nevoite să suporte o existenţă precară îndreptându-se spre periferiile lui. Speciile invadatoare vor fi succesorii lor în zonele centrale.

Modelele aşezării, mişcării şi reaşezării oraşelor au o formă similară, din perspectiva ecologică. Diferitele cartiere se dezvoltă prin reajustări făcute de locuitorii care luptă pentru a-şi câştiga existenţa. Un oraş poate fi reprezentat ca o hartă de zone cu caracteristici sociale distincte şi contrastante. în stadiile iniţiale ale creşterii oraşelor moderne, industriile se concentrează pe terenuri accesibile pentru materiile prime de care au nevoie, în apropierea căilor de aprovizionare. Populaţia se strânge în jurul acestor locuri de muncă, care se diversifică tot mai mult, pe măsură ce

sporeşte numărul de locuitori ai oraşului. Dotările astfel asigurate devin tot mai atractive şi apare o competiţie tot mai strânsă pentru achiziţionarea lor. Valoarea pământului şi impozitele pe proprietate cresc, permiţând din ce în ce mai greu familiilor să continue să locuiască în cartierele centrale, cu excepţia caselor mici sau dărăpănate, cu o chirie redusă. Centrul devine dominat de afaceri şi agrement, în timp ce

locuitorii cei mai înstăriţi se mută către suburbiile noi, în curs de formare în jurul acelui perimetru. Acest proces urmăreşte traseele de transport, întrucât acestea reduc timpul necesar deplasării până la locul de muncă; zonele dintre aceste drumuri se dezvoltă mai lent.
Oraşele pot fi concepute ca fiind formate din inele concentrice, împărţite în segmente. în mijloc se află zonele din centrel oraşului, un amestec de mare prosperitate de afaceri şi case particulare aflate în ruină. Dincolo de acestea se află cartierele mai vechi, care adăpostesc lucrătorii angajaţi în ocupaţii manuale stabile. Şi în afară se află suburbiile, unde tind să se stabilească cei cu venituri mai mari. Procesele de invazie şi de succesiune au loc în interiorul segmentelor inelelor concentrice. Astfel, pe măsură ce proprietăţile particulare se deteriorează în zona centrală sau în apropierea acesteia, grupurile etnice minoritare încep să se mute spre interior. Pe măsură ce se întâmplă aceasta, o tot mai mare parte din populaţia preexistentă se mută, producând o precipitare a lichidărilor, către alte cartiere ale oraşului sau spre suburbii.
Deşi pentru o perioadă abordarea ecologiei urbane şi-a pierdut din credibilitate, a fost mai târziu revitalizată şi reelaborată în scrierile unui număr de autori, printre care Amos Hawley (Hawley, 1950, 1968). Nu s-a concentrat asupra competiţiei pentru nişte resurse sărace, aşa cum făcuseră predecesorii lui, Hawley ci a subliniat interdependenţa diferitelor zone ale oraşului. Diferenţierea - specializarea rolurilor de grup şi a celor ocupaţionale - este principala modalitate în care fiinţele umane se adaptează la mediul lor înconjurător. Grupurile de care depind mulţi alţii vor avea un rol dominant, reflectat adesea în poziţia lor geografică centrală. De exemplu, grupurile de afaceri cum ar fi marile bănci sau companiile de asigurări, oferă servicii de bază pentru o mare parte a comunităţii, de aceea se găsesc de obicei, în zonele centrale ale aşezărilor. Dar Hawley subliniază că zonele care se dezvoltă în ariile urbane se formează nu doar ca urmare a relaţiilor spaţiale, ci şi a celor temporale. De exemplu, dominanţa afacerilor se exprimă nu doar în funcţie de folosirea spaţiului, ci şi de ritmul activităţilor din viaţa cotidiană - o ilustraţie a acesteia fiind ora de vârf. Ordonarea temporală a vieţii zilnice a oamenilor reflectă ierarhia cartierelor din oraş.
Abordarea ecologică a fost importantă şi prin cantitatea de cercetări empirice la colectarea cărora a contribuit, şi de asemenea, prin valoarea ei ca perspectivă teoretică. Multe studii asupra oraşelor în ansamblu şi asupra anumitor cartiere au fost determinate de gândirea ecologică - preocupată, de exemplu, de procesul „invadării" şi al „succesiunii" menţionate mai sus. Totuşi, i se pot aduc numeroase critici şi pe bună dreptate. Perspectiva ecologică tinde să minimalizeze importanţa

proiectării conştiente şi al planificării în organizarea oraşelor, considerând dezvoltarea urbană doar ca pe un proces „natural". Modelele de organizare spaţială dezvoltate de Parks, Burgess şi colegii lor, au fost extrase din experienţa americană şi se aplică numai anumitor tipuri de oraşe din Statele Unite, lăsând la o parte Europa, Japonia sau Lumea a Treia.
Urbanismul ca mod de viaţă

Teza lui Wirth referitoare la urbanism ca mod de viaţă se preocupă mai puţin de diferenţierea internă dintre oraşe, şi mai mult de ceea ce este urbanismul ca formă de existenţă socială, Wirth observă că:
Gradul în care se poate spune despre lumea contemporană că este „urbanizată", nu este măsurat pe deplin sau cu precizie de procentul din totalul populaţiei care locuieşte la oraş. Influenţele pe care le exercită oraşele asupra vieţii sociale a omului, sunt mai mari decât ne-o indică rata populaţiei urbane; căci oraşul devine tot mai mult nu doar locul de domiciliu şi de muncă al omului modern, ci este centrul de iradiere şi control al vieţii economice, politice şi culturale, care a atras şi cele mai îndepărtate comunităţi ale lumii în orbita sa, împletind diverse domenii, populaţii şi activităţi într-un univers propriu. (Wirth, 1938, p. 342).
în oraşe, arată Wirth, mari mase de oameni locuiesc foarte aproape unii de alţii, fără să se cunoască personal în majoritatea lor - o deosebire fundamentală faţă de satele mici, tradiţionale. Majoritatea contactelor dintre orăşeni sunt fugitive şi parţiale şi sunt destinate altor scopuri decât acelora de a fi relaţii satisfăcătoare în sine. Interacţiunea cu vânzătorii din magazine, casierii de la bancă, călătorii sau controlorii din tren, sunt întâlniri pasagere, care nu au loc întâmplător, ci în vederea anumitor scopuri.
întrucât cei care locuiesc la oraş tind să fie deosebit de mobili, între ei legăturile sunt relativ slabe. Oamenii sunt implicaţi în multe activităţi şi situaţii diferite în fiecare zi - „ritmul de viaţă" este mai rapid decât în zonele rurale. Competiţia prevalează asupra cooperării. Wirth este de acord că densitatea vieţii sociale din oraşe duce la formarea de cartiere cu trăsături distincte, dintre care doar unele pot păstra caracteristicile comunităţilor mici. De exemplu, în zonele de imigranţi se găsesc tipuri tradiţionale de legături între familii, majoritatea oamenilor cunoscându-se personal între ei. Cu cât aceste zone sunt mai absorbite în structura largă a vieţii de la oraş, cu atât mai puţin vor supravieţui caracteristicile lor.
Ideile lui Wirth s-au bucurat, pe bună dreptate, de o largă recunoaştere. Impersonalitatea contactelor zilnice în oraşele moderne este incontestabilă - şi în oarecare măsură aceasta este valabil şi pentru viaţa socială în general, în societăţile moderne. Teoria lui Wirth este importantă deoarece recunoaşte că urbanismul nu face doar parte din societate, ci exprimă şi influenţează natura sistemului social în întregul său. Unele aspecte ale modului de viaţă urban sunt caracteristice pentru viaţa socială în general, nu doar pentru activităţile celor care din întâmplare locuiesc

în marile oraşe. Dar ideile lui Wirth au şi limite evidente. Ca şi perspectiva ecologică, cu care are multe în comun, teoria lui Wirth se bazează mai ales pe observarea oraşelor americane, generalizată însă la urbanismul de pretutindeni. Urbanismul nu se prezintă la fel peste tot şi în toate epocile. Aşa cum s-a menţionat, oraşele din antichitate, de exemplu, erau în multe privinţe foarte diferite de cele din societăţile moderne. Pentru majoritatea locuitorilor, viaţa din marile oraşe în

epocile vechi nu era cu mult mai impersonală sau mai anonimă decât a celor care trăiau în comunităţi săteşti.
Wirth exagerează de asemenea, trăsătura impersonală a oraşelor moderne. Grupurile în interiorul cărora se menţin relaţii de prietenie apropiate sau rudenie sunt mai persistente în comunităţile urbane decât credea el. Everett Hughues, coleg cu Wirth la Universitatea din Chicago, scria despre acesta: „Louis 'spunea toate chestiile astea, despre cât de impersonal este oraşul, deşi trăia în mijlocul unui întreg clan de rude şi prieteni, cu care avea relaţii foarte personale" (citat în Kasarda şi Janowitz, 1974). Grupuri cum ar fi cele pe care Herbert Gans le numeşte „sătenii urbani", sunt obişnuite în oraşele moderne (Gans, 1962).„Sătenii urbani" sunt italienii americani, care trăiesc într-un cartier din centrul Bostonului. Asemenea zone de „etnici albi" devin probabil, treptat mai puţin importante în oraşele americane decât înainte, dar sunt înlocuite de comunităţi din centru, care cuprind imigranţi nou-veniţi.
Şi mai important, cartierele în care se regăsesc legături de rudenie şi personale apropiate par adesea a fi create realmente de către viaţa de la oraş; ele nu sunt doar rămăşiţe ale unui mod de viaţă preexistent, eare supravieţuieşte o perioadă de timp în interiorul oraşului. Claude Fischer a propus o interpretare a tendinţei actuale a urbanizării pe scară largă de a promova diversele subculturi, mai curând decât de a aduna pe toată lumea într-o masă anonimă. El arată că aceia care locuiesc în oraşe pot colabora cu alţii proveniţi din medii sau cu interese similare, pentru a-şi forma legături la nivel local; ei pot adera la grupuri distincte religioase, etnice, politice şi alte grupuri subculturale. Un orăşel sau un sat nu permite dezvoltarea unei asemenea diversităţi subculturale (Fischer, 1984). Cei care formează comunităţi etnice în interiorul oraşelor, de exemplu, se poate să se fi cunoscut prea puţin sau deloc în ţara lor de origine. După sosirea lor, ei gravitează către zone în care locuiesc ceilalţi indivizi aparţinând unei provenienţe lingvistice şi culturale similare, formând astfel noi structuri subcomunitare. Un artist poate găsi puţine alte persoane cu care să se asocieze într-un sat sau un orăşel, dar într-un oraş mare ar putea face parte dintr-o subcultură semnificativă din punct de vedere artistic sau intelectual.
Un oraş mare este „o lume de străini", dar care susţine şi creează relaţii personale. Acesta nu este un paradox. Trebuie să disociem experienţa urbană în sfera publică a întâlnirilor cu străinii de lumea privată a familiei, prietenilor şi colegilor de muncă. Poate fi greu „să cunoşti lume", atunci când te muţi pentru prima dată într-un oraş mare. Dar oricine se mută într-o mică comunitate rurală bine stabilită poate descoperi că prietenia locuitorilor este în mare măsură o problemă de politeţe

publică - ar putea trece ani, înainte de a fi „acceptat". Nu la fel se întâmplă şi la oraş. Aşa cum comenta Edward Krupat:
Oul urban... are o coajă mai groasă. In lipsa ocaziei şi a împrejurărilor în care ar putea să-şi facă intrarea, multe persoane care se văd zilnic în autobuz sau la gară, la bufet sau trecând pe holurile de la locul de muncă, nu devin niciodată mai mult decât nişte „străini familiari". De

asemenea, unii oameni pot rămâne total pe dinafară deoarece le lipseşte priceperea sau iniţiativa în relaţiile sociale. Dar dovada copleşitoare este aceea că, datorită diversităţii străinilor - fiecare putând fi un prieten potenţial - şi a marii varietăţi de stiluri de viaţă şi de interese din oraş, oamenii continuă să se mute din afară spre interior. Iar odată pătrunşi în interiorul unui grup sau reţele, posibilităţile lor de a-şi extinde relaţiile se multiplică considerabil. Drept rezultat, datele arată că ocaziile favorabile oferite de oraş par de cele mai multe ori să depăşească forţele de constrângere, permiţând astfel indivizilor să-şi clădească şi să-şi menţină relaţii satisfăcătoare (Krupat, 1985, p. 36).
Ideile lui Wirth îşi menţin oarecum valabilitatea, dar în lumina contribuţiilor ulterioare devine clar faptul că ele generalizează excesiv. Oraşele moderne implică adesea relaţii sociale impersonale, anonime, dar sunt de asemenea, surse ale diver¬sităţii - şi uneori, ale intimităţii.
Urbanismul şi mediul înconjurător creat
Teoriile mai recente despre urbanism au evidenţiat faptul că acesta nu este un proces autonom, analiza lui trebuind corelată cu modelele de bază ale schimbării politice şi economice. Cei doi autori principali de lucrări despre analiza urbanistică, David Harvey şi Manuel Castells, au fost puternic influenţaţi de către Marx (Harvey, 1973,1982,1985; Castells, 1977,1983).
Harvey: restructurarea spaţiului
Harvey subliniază că urbanismul este un aspect al mediului înconjurător creat, produs de răspândirea capitalismului industrial. în societăţile tradiţionale, oraşele şi satele erau clar delimitate. în lumea modernă, industria estompează diviziunile dintre oraşe şi sate. Agricultura devine mecanizată şi este gestionată pur şi simplu în funcţie de preţ şi de profit, exact ca şi munca industrială, iar acest proces micşorează diferenţele dintre modul de viaţă socială al locuitorilor urbani şi rurali.
Harvey susţine că în urbanismul modern, spaţiul se află într-o continuă restructurare. Acest proces este determinat de locul în care marile firme decid să-şi amplaseze fabricile, centrele de cercetare şi dezvoltare ş.a.m.d.; controlul pe care guvernul îl exercită atât asupra pământului cât şi a producţiei locale; ca şi activităţile investitorilor partieulari, care cumpără şi vând case şi terenuri. De exemplu, firmele de afaceri cântăresc în permanenţă avantajele relative ale unor amplasamente noi, comparându-le cu cele existente. Pe măsură ce producţia devine mai ieftină într-o zonă faţă de alta, sau firma se reorientează de la fabricarea unui produs către altul,

birourile şi fabricile vor fi închise într-un loc şi deschise într-altul. Astfel, la un moment dat, atunci când există posibiltatea de a obţine profituri considerabile, se poate produce un excedent de blocuri construite, pentru birouri în centrul oraşelor mari. După ce birourile au fost construite, iar zona centrală „s-aredezvoltat", investitorii caută în altă parte potenţiale construcţii pentru speculaţii viitoare. De multe ori, ceea ce este profitabil într-o anumită perioadă nu va mai fi la fel într-alta, atunci când climatul financiar se va modifica.

Activitatea cumpărătorilor particulari de imobile este puternic influenţată de situarea, ca zonă şi faţă de centru, a spaţiilor cumpărate în interes de afaceri, cât şi de rata împrumuturilor şi a impozitelor fixate de guvernul local şi central. După cel de-al doilea război mondial, de exemplu, a avut loc o mare expansiune a dezvoltării suburbane în cele mai importante oraşe din Statele Unite. Aceasta s-a datorat în parte discriminărilor etnice, cât şi tendinţei albilor de a se îndepărta de zonele centrale ale oraşelor. Totuşi, Harvey susţine că acest lucru a fost posibil doar datorită hotărârii guvernului de a face concesii impozitelor plătite de cei care cumpărau case şi firmelor de construcţii, cât şi oferirii de credite speciale de către organizaţiile financiare, Acestea au asigurat baza pentru construirea şi cumpărarea de case noi Ia periferia oraşelor, totodată promovând cererea de produse industriale cum ar fi autoturismele. Creşterea în dimensiuni şi prosperitate a oraşelor mici şi mari din sudul Angliei începând cu anii '60 este legată direct de declinul industriilor mai vechi din nord şi de deplasarea în consecinţă a investiţiilor către noi oportunităţi industriale.

Castells: urbanismul şi mişcările sociale

Ca şi Harvey, Castells subliniază faptul că forma spaţială a societăţii este strâns legată de mecanismele generale ale dezvoltării ei. Pentru a înţelege oraşele, trebuie să înţelegem procesele prin care formele spaţiale sunt create şi transformate. Desfăşurarea şi trăsăturile arhitecturale ale oraşelor şi cartierelor exprimă lupta şi conflictele dintre diferitele grupuri dintr-o societate. Altfel spus, mediile înconjurătoare urbane reprezintă manifestări simbolice şi spaţiale ale unor forţe sociale mai ample. De exemplu, zgârie-norii pot fi construiţi deoarece se aşteaptă ca ei să aducă profit, dar aceste clădiri gigantice „simbolizează totodată puterea banilor asupra oraşului, datorită tehnologiei şi încrederii în sine, fiind catedralele perioadei expansiunii capitalismului corporaţiilor" (Castells, 1983, p. 103).

Spre deosebire de sociologii din Chicago, Castells concepe oraşul nu doar ca pe o localizare distinctă - zona urbană - ci şi ca pe o parte integrantă a proceselor de consumism colectiv, care sunt la rândul lor aspecte ale capitalismului industrial. Casele, şcolile, serviciile de transport şi dotările de agrement sunt moduri în care .oamenii „consumă" produsele industriei moderne. Sistemul de impozitare determină cine şi unde poate cumpăra sau închiria şi cine, unde construieşte. Marile corporaţii.

băncile şi companiile de asigurări, care pun la dispoziţie capitalul pentru proiectele de construcţii, au o mare influenţă asupra acestor procese. Dar şi agenţiile guvernamentale afectează direct multe aspecte ale vieţii de la oraş, construind drumuri şi case de raport, planificând centuri de verdeaţă ş.a.m.d. Forma fizică a oraşelor devine astfel produsul atât al forţelor de piaţă cât şi al puterii guvernării.

Dar natura mediului înconjurător creat nu este doar rezultatul activităţii unor oameni puternici şi bogaţi. Castells subliniază importanţa strădaniei grupurilor defavorizate de a-şi ameliora condiţiile de viaţă. Problemele urbane stimulează o varietate de mişcări sociale, legate de îmbunătăţirea condiţiilor de locuit, proteste împotriva poluării, apărarea parcurilor şi a

spaţiilor verzi şi combaterea construirii de clădiri care conduc la modificarea naturii unei zone. De exemplu, Castells a studiat mişcarea homosexualilor din San Francisco, care a determinat restructurarea unui întreg cartier în jurul propriilor sale valori culturale - permiţând înfiinţarea multor organizaţii de homosexuali, cluburi şi baruri - şi a câştigat astfel o poziţie de vază în politica locală.
Atât Harvey cât şi Castells subliniază faptul că oraşele sunt în marea majoritate medii înconjurătoare artificiale, construite de către noi. Nici chiar cele mai rurale zone nu scapă influenţei intervenţiei umane şi a tehnologiei moderne, căci activitatea umană a reformat şi reordonat lumea naturală. Hrana nu mai este produsă doar pentru locuitorii din zonă, ci pentru pieţele naţionale şi internaţionale, iar în agricultura mecanizată pământul este subdivizat cu rigurozitate şi are o întrebuinţare specializată, ordonată după modele fizice care sunt tangenţiale cu trăsăturile naturale ale mediului înconjurător. Cei care locuiesc în ferme şi în zone rurale sunt legaţi din punct de vedere economic, politic şi cultural de societatea în ansamblul ei, oricât de diferite ar fi unele din modalităţile lor de comportament faţă de cele ale locuitorilor de la oraş.
Evaluare
Opiniile lui Harvey şi Castell au fost dezbătute intens, iar lucrările lor au prezentat o deosebită importanţă pentru redirecţionarea analizei urbane. Spre deosebire de. abordarea ecologistă, ele nu pun accentul pe procesele spaţiale „naturale", ci pe modul în care terenul şi mediul înconjurător creat reflectă sistemele de putere socială şi economică. Aceasta marchează o schimbare esenţială de accent. Totuşi, ideile lui Harvey şi Castells sunt adesea exprimate într-un mod foarte abstract şi nu au stimulat o varietate de studii de cercetare la fel de mare ca şi cele ale Şcolii de la Chicago.
în unele privinţe, opiniile avansate de către Harvey şi Castells şi cele ale Şcolii de la Chicago se completează reciproc într-un mod profitabil, putând fi combinate astfel încât să ne ofere un tablou cuprinzător al proceselor urbanizării. Contrastele dintre zonele oraşului, descrise în urbanismul ecologic chiar există, la fel şi

impersonalitatea generală a vieţii de la oraş. Dar acestea sunt mai variabile decât credeau membrii Şcolii de la Chicago, fiind în primul rând guvernate de influenţele sociale şi economice analizate de către Harvey şi Castells. John Logan şi Harvey Molotch au sugerat o abordare care conectează în mod direct perspectivele unor autori precum Harvey şi Castells cu unele trăsături ale punctului de vedere ecologic (Logan şi Molotch, 1987). Ei sunt de acord cu Harvey şi Castells în privinţa faptului că, trăsăturile generale ale dezvoltării economice, care se întind pe plan naţional şi internaţional, afectează viaţa urbană într-un mod cât se poate de direct. Dar aceşti factori economici de o mare diversitate, susţin ei, sunt focalizaţi prin intermediul organizaţiilor locale, printre care cartierele de afaceri, băncile şi agenţiile guverna¬mentale, împreună cu activităţile cumpărătorilor individuali de locuinţe.

Locurile - terenul şi clădirile - sunt cumpărate şi vândute, după afirmaţiile lui Logan şi Molotch, exact la fel ca oricare alte bunuri din societatea modernă, pieţele care structurează mediile înconjurătoare urbane sunt influenţate de modul în care diferitele grupuri de oameni doresc să folosească proprietatea pe care o cumpără sau o vând. Ca urmare a acestui proces iau naştere multe conflicte şi tensiuni - iar acestea reprezintă factorii-cheie în structurarea cartierelor orăşeneşti. De exemplu, un bloc de apartamente este văzut ca „o casă" de către locatarii săi, dar ca „o sursă de chirie" de către proprietar. Afacerile imobiliare sunt mai interesate de cumpărarea şi vânzarea de proprietăţi într-o anumită zonă, pentru a obţine cele mai bune amplasamente pentru producţie sau profituri din speculaţii imobiliare. Interesele şi preocupările lor sunt cu totul diferite de cele ale locatarilor, pentru care cartierul nu este decât Jocul unde locuiesc".
Logan şi Molotch arată că în oraşele moderne marile firme financiare şi de afaceri încearcă în mod continuu să intensifice folosirea pământului în anumite zone. Cu cât reuşesc mai bine să facă acest lucru, cu atât vor fi mai multe oportunităţi pentru speculaţii cu terenuri, cât şi pentm construirea profitabilă de clădiri noi. Aceste companii nu se preocupă de efectele sociale sau fizice ale activităţii lor asupra unui anumit cartier — dacă, de exemplu, reşedinţele mai vechi şi mai frumoase sunt sau nu distruse pentru a face loc noilor blocuri de birouri. Procesele de creştere determi¬nate de firmele mari implicate în dezvoltarea proprietăţii se situează adesea în contradicţie cu interesele de afaceri locale sau cu cele ale locuitorilor, care pot încerca să li se opună activ. Oamenii formează grupuri pe cartiere, pentru a-şi apăra interesele de locatari, de exemplu. Asemenea asociaţii locale pot susţine campanii pentru extinderea restricţiilor zonale, a construirii de blocuri noi pe spaţiile verzi sau în locul unor parcări, sau fac presiuni pentru obţinerea de reglementări de închiriere mai favorabile.
518.
STRUCTURA POSTBELICĂ A DEZVOLTĂRII URBANE OCCIDENTALE
Mult mai multe cercetări asupra proceselor urbane au fost făcute în Statele Unite decât în Marea Britanie, dar modelele generale ale dezvoltării urbane în Marea Britanie în perioada postbelică le-au reflectat pe cele care avuseseră loc mai înainte în Statele Unite. De aceea ne vom opri asupra experienţei americane, înainte de a discuta problemele urbane din Anglia.
Urbanismul în Statele Unite
Suburbanizarea
Una dintre cele mai evidente tendinţe ale oraşelor din Statele Unite în perioada postbelică au fost suburbiile. Cuvântul „suburbie" îşi are originea în latinescul sub urbe, ceea ce înseamnă „sub controlul oraşului". Suburbiile erau mici grupuri de locuinţe dependente de centrele urbane în privinţa dotărilor şi a mijloacelor de existenţă. In vremurile noastre, cuvântul este folosit pentru a desemna orice zonă construită în apropierea unui oraş mare.

în Statele Unite, procesul suburbanizării a atins punctul culminant între anii '50 şi '60. în decursul acestor decenii, centrul oraşelor a avut o rată a creşterii de 10%, în timp ce cea a zonelor suburbane a fost de 48%. Cea mai mare parte a mişcărilor către suburbii a implicat familiile de albi. Aplicarea mixtării rasiale în şcoli a contribuit la mutarea albilor din zonele centrale ale oraşelor, mulţi dintre ei dorind să-şi dea copiii la şcoli doar pentru albi. Desigur, mai erau şi alte motive. Oamenii se mutau ca să scape de poluare, de aglomeraţie şi de ratele înalte ale criminalităţii din zonele centrale ale oraşelor; ei erau de asemenea atraşi de impozitele pe proprietate, mai scăzute şi de perspectiva unei case mai spaţioase sau de a avea o casă cu grădină şi nu un apatament de bloc. în acelaşi timp, un program cuprinzător de construcţie de drumuri a făcut ca zonele odinioară îndepărtate să devină mai accesibile pentru locurile de muncă, conducând la stabilirea de industrii şi servicii chiar în zonele suburbane respective. Multe zone suburbane au devenit oraşe separate, conectate prin autostrăzi rapide la cele dimprejur. începând cu anii '60, procentul celor care se mutau dintr-o suburbie într-alta a început să crească mai rapid decât al celor care se mutau la oraş (o trăsătură care se regăseşte astăzi în Marea Britanie).

Deşi suburbiile din Statele Unite sunt dominate de albi, tot mai mulţi membri ai minorităţilor rasiale şi etnice se mută aici. între 1980 şi 1990, populaţia suburbană de negri a crescut cu 34,4%, cea de hispanici cu 69,3% şi cea de asiatici cu 125,9%. Spre deosebire de acestea, populaţia suburbană de albi a crescut cu doar 9,2%. Membrii grupurilor minoritare se mută către suburbii din motive asemănătoare celor care le-au precedat: condiţii mai bune de locuit, educaţie şi dotări. La fel ca şi cei care au pornit exodul către suburbii în anii '50, ei sunt în majoritate profesionişti aparţinând clasei de mijloc-. După părerea preşedintelui Autorităţii Locative din
519.
Chicago, „suburbanizarea nu este în prezent o problemă de. rasă, ci de clasă. Nimeni nu doreşte să locuiască în preajma unor oameni săraci din cauza tuturor problemelor care însoţesc sărăcia: şcoli slabe, străzi nesigure, bande de vagabonzi" (citat din DeWitt, 1994).

Totuşi, suburbiile rămân în cea mai mare parte locuite de albi. Grupurile de minoritari constituiau numai 18% din totalul populaţiei suburbane în 1990. Trei din patru afro-americani continuă să trăiască în interiorul oraşelor, faţă de proporţia un alb din patru. Majoritatea rezidenţilor negri din suburbii locuiesc în cartiere preponderent de negri, în orăşelele existente la marginea oraşelor mari.

Deteriorarea centrului oraşelor

Deteriorarea centrului oraşelor care a marcat toate metropolele americane de-a lungul ultimelor câteva decenii este o consecinţă directă a creşterii suburbiilor. Migrarea grupurilor cu venituri ridicate dinspre centra către margini înseamnă o scădere a veniturilor oraşelor din impozitele locale. Cum printre cei care rămân sau îi înlocuiesc se numără mulţi oameni săraci, şansele de a recupera veniturile pierdute astfel sunt scăzute. Dacă taxele municipale cresc în centrul oraşului, grupurile mai înstărite şi firmele de afaceri tind să se mute şi mai departe.

Situaţia este înrăutăţită de faptul că aceste clădiri deja existente în centrul oraşelor devin mai deteriorate decât cele din suburbii, rata criminalităţii sporeşte, la fel şi cea a şomajului. De aceea se cheltuieşte tot mai mult pe servicii de asistenţă socială, şcoli, întreţinerea clădirilor, precum şi pentru poliţie şi pompieri. Ia naştere un ciclu al deteriorării, în care cu cât se dezvoltă mai mult suburbiile, cu atât devin mai mari problemele centrelor oraşelor. în multe zone urbane americane, efectul a fost dezastruos, în mod special în oraşele mai vechi, cum ar fi New York, Boston sau Washington D.C. în unele cartiere din aceste oraşe, deteriorarea proprietăţilor imobiliare este probabil mai gravă decât în marile zone urbane din orice altă parte a lumii industrializate. Blocurile de locuinţe dărăpănate şi clădirile în ruină (proptite în scânduri şi arse), alternează cu terenurile virane, acoperite cu gunoaie.

Deteriorarea urbană şi conflictele urbane

în primăvara anului 1992 au izbucnit revolte în Los Angeles. Henry Cisneros, secretarul Departamentului pentru Locuinţe şi Dezvoltare Urbană, s-a deplasat imediat la faţa locului pentru a investiga cele întâmplate:

Am văzut un oraş în care era fum peste tot. Mirosea a sârmă arsă şi a plastic. Fumul era atât de dens încât întuneca farurile unui elicopter care se învârtea în cerc chiar deasupra capetelor noastre. Sirenele urlau o dată la câteva secunde, în timp ce nişte echipaje de pompieri escortate pe autostrada spre California de maşini de patrulă - formau adevărate convoaie de câte 20 de vehicule, aceste maşini de patrulă care trebuiau să protejeze pompierii — alergau de la un incendiu la altul... în acea noapte de joi, Los Angeles era cu adevărat apocalipsa urbană într-un fel de

portocaliu fumegând, toate simţurile erau agresate, oamenii aveau ochii exorbitaţi, şi se panicau la un simplu sunet puternic din depărtare (Cisneros, 1993).

Aţi putea crede că Los Angcles este diferit. Poate că este mai violent, trăieşte mai mult sub tensiune nervoasă, decât majoritatea oraşelor. De asemenea, este- aşezat pe o „pânză de păianjen" de falii geologice; în februarie 1994 un cutremur puternic a produs scene nu cu mult diferite de cele descrise mai sus. Totuşi, Los Angeles are multe lucruri în comun cu majoritatea celorlalte oraşe mari din Statele Unite - cât şi cu metropolele din Marea Britanie şi din alte părţi ale lumii. Oraşul este o expresie concentrată şi intensificată a problemelor sociale care afectează societatea americană în întregul ei.

Una dintre aceste probleme este sărăcia; o alta o reprezintă divizarea etnică şi diferenţele, în mod special între albi şi negri; a treia este criminalitatea; a patra, pur şi simplu, lipsa de siguranţă. Insecuritatea şi nesiguranţa iau naştere din primii trei factori, indiferent dacă indivizii sunt sau nu sunt direct afectaţi de acestea.

Ca şi în Marea Britanie, sărăcia s-a răspândit mai mult în Statele Unite în decursul anilor '80. Procentul din populaţie care trăieşte sub plafonul oficial al sărăciei este la mijlocul anilor '90 cel mai ridicat de un sfert de secol încoace. Mai ales atunci când duce la crearea unor subclase de

defavorizaţi, sărăcia separă segmente largi din populaţie de societate în ansamblul ei; multe dintre grupurile cele mai sărace se concentrează în zonele sau mahalalele centrale, în curs de dezintegrare.
Diviziunile etnice şi cele de clasă se suprapun. în decursul anilor '80, în Statele Unite au venit mai mulţi imigranţi decât în deceniile anterioare, începând cu 1920. Cei mai mulţi s-au stabilit în oraşele mari, crescând numărul populaţiei ne-albe deja stabilite acolo. Atlanta, Washington D.C., Baltimore, Chicago, Detroit, New Orleans şi Oakland, toate conţin „populaţii minoritare" - o denumire devenită de mult inadecvată! - de peste 60%. Detroit, cel mai segregat dintre toate oraşele americane, are o „minoritate" de aproape 80%. Cea mai mare parte a vechii populaţii albe a părăsit oraşul în ultimii 50 de ani, din lipsa de încredere dar şi datorită resentimentelor.
Delictele însoţite de violenţă au atins proporţii epidemice în oraşele mari. Un procent mai mare din populaţia americană se află în închisori, decât în orice altă ţară. în fiecare zi, zecc tineri sunt împuşcaţi mortal în oraşele din Statele Unite, iar 30 sunt răniţi. Totodată, penuria de locuinţe acccsibilc în cartierele centrale ale oraşelor este atât dc mare, încât mulţi dintre săracii de la oraş sunt nevoiţi să-şi aloce două treimi din venituri pentru chiria locuinţelor. Aşa cum se exprimă Cisneros:
Toate aceste greutăţi şi violenţe tragice nu se întâmplă doar în Los Angeles, ci peste tot. La focul mocnit la care ard sute de comunităţi, noi culegem atât o recoltă a lipsei de atenţie, a retragerii, cât şi a lipsei de voinţă sau de capacitate de a investi în poporul nostru... Chiar dacă nu petrecem prea mult timp în interiorul oraşului, vitalitatea urbană este esenţială pentru ca întreaga ţară să genereze productivitate, să creeze posibilităţi şi să-şi îndeplinească promisiunile pentru un viitor mai bun (1993). .
521.
LOS ANGELES: CONFLICTELE ETNICE ŞI RESTRUCTURAREA ECONOMICĂ
Cele trei grupuri etnice - negri, hispanici şi coreeni - se află în conflict între ei şi în competiţie unii cu alţii pentru locuri de muncă, locuinţe şi redusele resurse publice. O parte din acest con¬flict provine din faptul că economia oraşului Los Angeles a trecut printr-o restructurare dramatică în decursul ultimelor două decenii. Această restructurare include, pe de o parte, declinul industriilor producătoare de bunuri, tradiţionale, sindicalizate, cu salarii mari, iar pe de alta, creşterea numărului locurilor de muncă în sectoarele economiei care se ocupă de producerea de înaltă tehnologie, specialităţi artizanale şi servicii de înaltă calificare. Centrul industrial tradiţional al oraşului - South Central Los Angeles - a suportat şocul principal al declinului industriilor manufactu-riere, pierzând 70.000 de locuri de muncă stabile şi bine plătite între 1978 şi 1982. în timp ce, aceste locuri de muncă stabile şi bine plătite dispăreau din South Central Los Angeles, patronii locali erau în căutare de alte localizări pentru activităţile lor de producţie. Ca o consecinţă a acestor decizii, aparent de rutină, o creştere a locurilor de muncă s-a produs în faza iniţială unor „tehnopolisuri"

noi în San Fernando Valley, în San Gabriel Val¬ley şi în El Segundo, în apropierea aeroportului districului Los Angeles, cât şi în ţinutul Orange din vecinătate. în plus, un număr de firme cu sediul în Los Angeles, printre care Hughues Aircraft, Northrop şi Rockwell, ca şi o serie de firme mai mici, au participat la acest proces de descentralizare. Această „fugă" a capitalului, conjugată cu închiderea uzinelor, a redus drastic accesul rezidenţilor din South Central Los Angeles la ceea ce erau cândva locurile de muncă bine plătite şi sindicalizate.
Este important să observăm că, în timp ce noi spaţii industriale se înfiinţau în alte părţi din ţinutul Los Angeles (şi în ţinutul învecinat Or¬ange, cât şi de-a lungul graniţei dintre SUA şi Mexic), apăreau noi oportunităţi de locuri de muncă în interiorul sau în apropierea zonei industriale tradiţionale din South Central Los Angeles. Dar, spre deosebire de locurile de muncă din industria producătoare de bunuri, care dispăruseră din zonă, cele noi sunt în sectorul industriilor competitive, care se bazează în primul rând pe o forţă de muncă ilegală şi plătită, în cel mai bun caz, la tariful minim.

Sursa: Maya Blum, Kathryn Carlson, Evelyn J. Morales, Ross Nussbaum şi Patricia J. Wilson, „Black Male Joblessness, Spatial Mismatch and Employer Preferences: A Case Study of Los Angeles", studiu nepublicat, Central pentru Studierea Sărăciei Urbane, Universitatea California, Los Angeles, mai 1993. Harta, Chase Langford.
522.
Urbanismul în Marea Britanie
Suburbanizarea şi deteriorarea centrului oraşelor
Majoritatea trăsăturilor principale ale schimbării urbane existente în America postbelică apar şi în Marea Britanie. în decursul ultimilor 30 de ani, populaţia tuturor zonelor centrale din oraşele importante a scăzut, în mare parte ca urmare a migraţiei către suburbiile în curs de dezvoltare şi oraşele-dormitor (orăşele existente în afara limitelor oraşului, unde locuiesc mulţi oameni care lucrează în oraş) sau sate. Populaţia zonei municipale a Londrei a scăzut cu aproximativ o jumătate de milion în perioada 1970-1985, în timp ce aceea a multor oraşe mai mici şi orăşele a Crescut în aceeaşi perioadă-de exemplu, Cambridge, Ispwich, Norwich, Oxford şi Leicester, Centrele oraşelor au trăit o rapidă pierdere a industriilor producătoare de bunuri, mai ales în Nord.
Cu unele excepţii, „fuga către suburbii" nu a fost la fel de pronunţată ca şi în SUA, iar degradarea zonelor centrale care i-a urmat a fost mai puţin marcată. Totuşi, centrele unor oraşe - Liverpool, de exemplu - arată la fel de ruinate ca multe cartiere din marile oraşe americane. Raportul bisericii anglicane din 1985, Faith in the City, descria zonele din centrul oraşului în culori sinistre: „Ziduri cenuşii, o aglomerare de străzi, ferestre bătute în scânduri, graffîti, demolări şi gunoaie sunt oribilele trăsături standard ale sectoarelor şi parohiilor care ne interesează... locuinţele din centrul oraşului sunt mai vechi decât în orice altă parte. în termeni generali, un sfert din casele din Anglia au fost construite înainte de 1919, dar în centrele oraşelor procentul se situează între 40-60%" (Biserica anglicană, 1985, p. 18).

La fel ca şi în Statele Unite, industriile noi se dezvoltă departe de centrul oraşelor, în jurul centurii lor exterioare sau în orăşelele mai mici. Acest proces a fost susţinut în parte, în mod deliberat prin crearea oraşelor noi planificate, cum ar fi Milton Keynes din Buckinghamshire. O serie de proiecte naţionale - printre care împrumuturile în scopul consolidării caselor de către proprietarii lor sau facilităţi fiscale menite să atragă investitorii - au fost adoptate cu scopul de a se încerca revitalizarea destinului centrelor oraşelor, dar în general succesul lor a fost de mici proporţii. Raportul Scarman din 1982, rezultat al unei anchete oficiale asupra revoltelor din cartierul londonez Brixton din anul precedent, remarca faptul că nu există o abordare coordonată a problemelor centrului oraşului (Scarman, 1982). în 1985 au avut loc noi revolte în mai multe zone (incluzând iar cartierul Brixton, plus proprietatea Broadwater Farm din Tottenham, în nordul Londrei, unde un poliţist a fost ucis). Alte revolte urbane s-au declanşat în 1990 şi 1991 la Oxford, Bristol şi în alte oraşe, în 1995 în Brixton au avut loc din nou revolte.
Descriind Hackney-ul, una dintre mahalalele cele mai sărace ale Londrei, Paul Harrison caracteriza astfel atmosfera de disperare ce domnea acolo:
Poliţia se confruntă cu, practic, imposibila sarcină de a ţine închis capacul amestecului
exploziv de ingrediente pe care dinamica societăţii britanice l-a adunat în interiorul
oraşului. Acest amestec, înfierbântat de recesiune şi de nivelul ridicat al şomajului,
523.
generează în mod inevitabil o rată înaltă a criminalităţii. La radul ei, aceasta determină o prezenţă mult mai numeroasă şi mai ubicuă a poliţiei decât în altfel de zone, mult mai frecvente contacte neplăcute cu publicul ca potenţiali suspecţi şi mult mai numeroase posibilităţi ca poliţia să acţioneze greşit sau abuziv (Harrison, 1983, p. 369).
De aici rezultă un cerc vicios, Cei mai defavorizaţi nu numai că sunt victimele mai multor delicte decât alte grupuri, dar trebuie să se obişnuiască şi cu o mai serioasă prezenţă a forţelor de poliţie. La rândul lor, mai mulţi dintre ei săvârşesc acte delictuale, decât s-ar întâmpla în alte condiţii. în cartiere precum Hackney, avertiza Harrison, începe să se formeze „o societate care se baricadează pentru a se apăra", marcată totodată de „o constantă eroziune a libertăţilor civile".
în unele cartiere londoneze, în 1995 şomajul depăşeşte 40% în rândul bărbaţilor sub 25 de ani, iar printre negri ajunge uneori la 60%. Lipsa de locuinţe a devenit probabil o problemă la fel de mare la Londra ca şi la New York: la Londra, numărul de persoane fără adăpost a crescut de patru până la cinci ori între începutul anilor '80 şi anii '90.0 comisie guvernamentală care a prezentat un raport asupra centrului Londrei în 1987 conchidea că managementul urban slab - în special lipsa serviciilor publice - contribuise la accentuarea problemelor New York-ului şi că Londra se îndrepta în aceeaşi direcţie.
Programul guvernamental Act ion for Cities din 1988 s-a orientat totuşi mai mult spre investiţiile particulare şi forţele libere de piaţă pentru a determina îmbunătăţirea situaţiei, decât spre intervenţia statului. Cu

toate acestea, Michael Heseltine, ministrul de resort, a lansat o chemare la „parteneriat", o combinaţie între iniţiativa privată şi finanţarea publică. Până în 1990, după cum susţine guvernul, aproximativ 900 milioane de lire din banii pentru redezvoltarea privată fuseseră livraţi zonelor în dificultate, ca rezultat al împrumuturilor şi asistenţei acordate prin fonduri publice. Dar răspunsul din partea cercurilor de afaceri a fost mult mai slab decât se anticipase.
Studiile arată că, lăsând la o parte proiectul citat, a oferi încurajări aşteptând ca întreprinzătorii particulari să facă totul este un mod ineficient de a rezolva problemele sociale fundamentale generate de centrele oraşelor. Atât de multe circumstanţe oprimante se adună în centrul oraşului, încât a face reversibil procesul de deteriorare odată pornit este o sarcină excesiv de grea. Dar fără cheltuieli majore din fondurile publice - ceea ce este prea puţin probabil să fie propus de guvern -, perspectivele de îmbunătăţire a situaţiei sunt realmente foarte slabe (Macgregor şi Pimlott, 1991).
. Criza financiară în oraşele britanice
Crizele financiare au afectat multe zone centrale din Marea Britanie. Legea Guvernării Locale din 1972 a stabilit şase noi „zone metropolitane" - Merseyside, Greater Manchester, South Yorkshire, West Midlands, West Yorkshire şi Tyne şi Wear. Consiliile lor zonale au primit responsabilităţi legate de planificarea regiunilor

urbane, având în subordine consilii mai mici care să se ocupe de educaţie, de unele servicii sociale, locuinţe şi alte dotări. Londra avea un sistem diferit. Timp de 21 de ani, ea fusese administrată de Consiliul Municipal al Londrei (GLC), înfiinţat în 1965. Aproximativ jumătate din veniturile de care depind zonele metropolitane, cum era cazul cu GLC înainte de desfiinţarea sa în 1985, provin din surse central guvernamentale.
începând cu sfârşitul anilor '70, asupra autorităţilor locale au început să se exercite presiuni puternice pentru a-şi limita bugetele şi a reduce serviciile locale, chiar şi în zonele centrale cele mai supuse degradării. O ordonanţă guvernamentală aprobată de parlament în 1980 instituia amenzi pentru autorităţile care aveau să depăşească nivelul cheltuielilor stabilit de guvernul naţional. Unele dintre consiliile care conduceau cele mai defavorizate zone centrale nu au reuşit să se încadreze în bugetele prestabilite, ceea ce a dus la conflicte deschise între guvern şi câteva consilii municipale, în special cele conduse de către laburişti - cum ar fi Liverpool sau Sheffîeld. La început unii au refuzat să accepte limitele impuse de către guvern; 80 de consilieri din Liverpool şi Lambeth fiind amendaţi personal, în martie 1986 pentru lipsa lor de cooperativitate.
Către sfârşitul anilor „80, finanţele locale guvernamentale au fost afectate de introducerea aşa-zisei Poli Tax (numită oficial „impozitul comunitar"). Intenţia era de a se asigura că oricine ar fi votat pentru, sau ar fi beneficat de pe urma unor cheltuieli locale guvernamentale sporite, va deveni conştient de costurile implicaţiilor acestui fapt printr-un impozit aplicat asupra fiecărui individ - fie el bogat sau sărac -, mai degrabă decât prin intermediul taxelor locale, care erau un fel de impozit

pe proprietate, în ciuda acestor modificări, noile impozite s-au dovedit greu de colectat, şi deşi până la urmă s-a renunţat la ele, efectele lor au fost semnificative. Numeroase consilii orăşeneşti au descoperit că au mai puţine venituri decât înainte, fiind silite să reducă din ceea ce era considerat de către toată lumea a fi serviciile esenţiale. Procentul din populaţie care refuza să plătească impozitul era mult mai marc în centrele oraşelor decât în alte părţi, iar în încercarea de a se sustrage de la plată, mulţi oameni din cele mai sărace grupuri au dispărut pur şi simplu, din registrele electorale, pierzându-şi astfel dreptul de vot.

Finanţele publice şi locuinţele particulare

O lege adoptată în 1980 acorda celor care trăiau în case comunitare - apartamente cu chirie oferite de către autorităţile locale - dreptul de a-şi cumpăra locuinţele cu reduceri de preţ de până la 60%, în funcţie de timpul cât le locuiseră. Această politică s-a dovedit a fi foarte populară, şi multă lume a profitat de ocazia oferită. Aproximativ 85% dintre proprietăţile vândute erau case şi nu apartamente, ceea ce indica faptul că, majoritatea cumpărătorilor se situau în afara zonelor centrale ur¬bane. în 1988 erau cu 1,3 milioane de case închiriate mai puţin în întreaga ţară decât cu opt ani mai înainte.

525.

S-a ajuns la această situaţie, în parte datorită faptului că nu exista o posibilitate de înlocuire echivalentă pentru locuinţele comunitare vândute, în parte, ca rezultat al declinului pieţii imobilelor închiriate. Sectorul privat cu chirie a continuat să se diminueze decenii de-a rândul, dar şi înainte fusese acoperit de către construirea de noi locuinţe publice de închiriat. O Ordonanţă a Locuinţelor adoptată în 1988 a dereglat piaţa proprietăţii închiriate, făcând să dispară unele dintre pârgiile de control ale chiriilor care existaseră până atunci. Mărimea proprietăţilor închiriate disponibile a crescut dar nu semnificativ.

Stocul de case comunitare a fost, în mod inevitabil, cumpărat în cea mai mare parte de către chiriaşii mai înstăriţi. Astfel s-a renunţat în mare parte la cele mai atractive proprietăţi. Pericolul constă în faptul că locuinţele comunitare rămase se vor degrada în continuare, devenind locuri unde oamenii stau atunci când nu mai au unde să se ducă. In multe dintre casele, comunitare rămase procesul de deteriorare s-a instalat deja, în oarecare măsură datorită constrângerilor financiare la care au fost supuse unele consilii locale (Raynsford, 1991).

Pe fundalul unei recesiuni prelungite în Marea Britanie, de la sfârşitul anilor '80 şi începutul anilor '90, valoarea imobiliară a scăzut drastic. Mulţi oameni, dintre care unii îşi cumpăraseră locuinţele comunitare şi le ipotecaseră pentru mari sume, într-un moment când se părea că valoarea caselor va creşte, ceea ce le promitea mari câştiguri de capital atunci când aveau să le vândă. Norocul pe care îl aşteptau nu s-a materializat însă, iar numărul de reintrări în posesie a proprietăţilor celor care nu putuseră să-şi. onoreze ipotecile s-a multiplicat. Marea Britanie are un număr de proprietari-locatari mult mai mare decât orice altă ţară, iar majoritatea oamenilor preferă să datoreze bani unei societăţi de construcţii şi să fie proprietarii casei în care locuiesc, decât să stea în

locuinţe închiriate. Totuşi, vânzarea caselor comunitare a avut un efect negativ asupra celor care sperau să câştige cel mai mult din vânzarea lor.
Gentrificarea sau „ reciclarea urbană "
Reciclarea urbană - refacerea clădirilor vechi pentru a le folosi în scopuri noi - a devenit un lucru comun în marile oraşe. Ocazional, s-a încercat această soluţie ca parte a unor programe de urbanizare, dar cel mai adesea este rezultatul renovării unor clădiri din cartierele mai deteriorate ale oraşului, pentru a fi folosite de cei din grupurile cu venituri mai mari şi prevederea cu dotări cum ar fi magazinele şi restaurantele care să le deservească.
Un prim exemplu este renovarea zonei Docklands din Londra. Aceasta reprezintă o poveste de succes unică în istoria regenerării urbane sau un dezastru, aproape total? Fiecare dintre cele două atitudini îşi are susţinătorii ei, deşi toată lumea acceptă că, o dată ce economia a intrat în recesiune, nivelul progresului în întinerirea zonei Docklands a fost mai lent, faţă de ceea ce se scontase. Zona Docklands ocupă aproximativ 15 km2 de teritoriu în East London, pe malul Tamisei -
526.
zonă rămasă fară funcţionalitate economică în urma închiderii docurilor şi a declinului industrial. A fost numită „cea mai mare zonă de redezvoltare din Vestul Europei" şi „cea mai importantă oportunitate de la Marele Foc al Londrei încoace".
Docklands este situată în apropierea cartierului financiar al Londrei, dar se învecinează pe de altă parte şi cu zone de muncitori săraci. Din 1960 au avut loc dispute aprige- care conţină şi azi - referitoare la ceea ce ar trebui să se întâmple cu această zonă. Mulţi dintre cei care locuiesc în, sau în apropiere de Docklands au susţinut redezvoltarea prin intermediul unor proiecte de dezvoltare comunitare, care să protejeze interesele rezidenţilor săraci. în aceste împrejurări, prin înfiinţarea Corporaţiei pentru Dezvoltarea zonei Docklands în 1981, regiunea a devenit o parte centrală a strategiei de încurajare a iniţiativei private, pentru a o face să ocupe un rol de frunte în regenerarea urbană.
Astăzi zona este vizibil şi izbitor diferită de cartierele sărăcăcioase cu care se învecinează. Abundă clădirile noi, adesea cu un design necorespunzător. Depozitele au fost transformate în apartamente de lux, iar de-a lungul lor au fost construite blocuri noi. Un impunător sediu pentru birouri, cu o clădire centrală vizibilă din multe alte părţi ale Londrei, a fost construit la Canary Wharf. Dar în mijlocul strălucirii mai există clădiri dărăpănate şi parcele de teren viran. Spaţiile destinate birourilor rămân adesea neocupate, la fel ca şi unele clădiri de locuit noi, care s-au dovedit nevandabile la preţurile pentru care fuseseră proiectate. Mahalalele din Docklands ascund unele dintre cele mai sărăcăcioase case din ţară, iar cei care ocupă asemenea locuinţe au beneficiat prea puţin de pe urma construcţiilor care s-au ridicat în preajma lor. S-au proiectat un mare număr de locuinţe „accesibile"; cu toate acestea, doar un mic procent dintre rezidenţii locali au vrut sau au putut să le cumpere. în 1991, Canary Wharf a intrat într-o severă criză financiară şi multă vreme majoritatea clădirilor au rămas nelocuite.

Docklands este împărţit între bogaţi şi săraci, într-o măsură aproape fară egal în alte locuri. Deşi a adus multe renovări şi construcţii noi, cu siguranţă nu a produs şi o integrare zonală. S-a spus despre această zonă că este „prăjitura de duminică oferită pentru strângerea de fonduri, fără o reală implicare afectivă şi fără milă faţă de arhitectura clasică, transportul sau spaţiile publice" (Brownhill, 1990, p. 177).
Expunându-şi argumentele împotriva unei dezvoltări precum aceea din Docklands în cartea sa despre istoria oraşului, The Conscience of the Eye (1993), Richard Sennett susţine că, urbaniştii ar trebui să încerce să păstreze sau să revină la ceea ce el numeşte „oraşul uman". Clădirile mari, impersonale, din metropole, îi fac pe oameni să se interiorizeze, să se izoleze. Dar oraşele ar putea face ca oamenii să se deschidă, punându-i în contact cu o varietate de culturi şi moduri de viaţă. Ar trebui să căutăm să creăm străzi care să nu fie doar lipsite de pericole, ci şi „pline de viaţă", altfel decât sunt „arterele de trafic rutier, cu toată forfota lor motorizată". Bulevardele comerciale din suburbii, cu aleile şi magazinele lor standardizate sunt tot atât de departe de „oraşul uman" ca şi traficul de pe autostradă. Ar trebui să avem în vedere zonele vechi ale oraşelor, aşa cum se găsesc în multe centre din Italia, unde sunt construite la scară umană şi îmbină diversitatea cu eleganţa designului.
527.
URBANISMUL ŞI INFLUENŢELE INTERNAŢIONALE
în prezent, în analiza fenomenelor urbane - ca şi în multe alte zone ale societăţii - trebuie să fim pregătiţi să asociem problemele globale cu cele locale. Unii dintre factorii care influenţează centrele oraşelor îşi au originea în schimbările care au loc dincolo de graniţele Marii Britanii. De exemplu, problemele cu care s-au confruntat Liverpool sau Tesside au apărut în mare parte din cauza declinului unora dintre industriile principale concentrate înainte acolo, în faţa competiţiei internaţionale. Discutând modurile in care zonele urbane sunt tot mai mult legate de un sistem internaţional de relaţii economice, Logan şi Molotch au distins cinci forme de oraşe în curs de apariţie (Logan şi Molotch 1987, cap.7). Primul este oraşul-cartier general. Oraşele de acest tip sunt centrele, în care corporaţiile transnaţionale şi-au stabilit activităţile de bază şi care sunt orientate către preocupări globale. Londra, de exemplu, a devenit unul dintre cele mai importante oraşe-cartier general din lume - centrul tranzacţiilor financiare şi industriale, cât şi al unor reţele de comunicaţii şi transport care se întind în lumea întreagă.
Un ai doilea tip de oraş este centrul de inovaţii. Acesta este o zonă urbană în care s-au concentrat cercetarea şi industriile de dezvoltare, pentru a realiza procesele tehnice şi ştiinţifice folosite la fabricarea bunurilor produse în alte părţi. Cambridge este un asemenea exemplu, unde Universitatea este în legătură cu un vast „parc ştiinţific". Cel mai influent centru mondial se află în zona Silicon Valley din nordul Californiei. Centrele de inovaţii din Statele Unite şi, în mai mică măsură, cele din Marea Britanie sunt adesea conectate direct la necesităţile de producţie ale armatei. Bugetul de cercetare şi dezvoltare al Departamentului Apărării echivalează cu aproximativ o treime din totalul cheltuielilor pentru cercetare şi dezvoltare ale Statelor Unite; încheierea

de contracte importante influenţează puternic nivelul de prosperitate al centrelor de inovaţii.
Silicon Valley este un amestec de oraşe răspândite pe o suprafaţă de multe mile pătrate. Cam acelaşi lucru se poate întâmpla şi în alte industrii. Valea Padului, din nordul Italiei, de exemplu, este locul central al industriei modei. Acolo locuiesc oameni care lucrează într-o varietate de ocupaţii interdependente - ea designeri, croitori, ţesători sau vopsitori. Ea constă dintr-un şir de orăşele, cum ar fi Prato sau Biella, care produc, împreună 80% din totalul de confecţii din lână al ţării.
Al treilea tip de oraş este locul de producţie în module. în complexa diviziune internaţională a muncii existentă azi, bunurile sunt fabricate şi asamblate în regiuni aflate la mare distanţă între ele, în părţi opuse ale lumii. în unele zone urbane se produc părţi ale obiectelor, asamblarea produsului finit având loc în alte ţări sau regiuni. De exemplu, multe companii transnaţionale au deschis fabrici în Belfast, unde construiesc componente folosite în producţia finită în alte părţi.
O a patra formă o constituie depozitele pentru Lumea a Treia, legate şi mai direct, decât celelalte tipuri de influenţele internaţionale. Oraşele de acest fel sunt centre de graniţă, cu populaţii substanţiale de noi imigranţi, proveniţi din ţările
528.
Lumii a Treia. Un astfel de exemplu ar fi Marsilia, un punct de intrare principal pentru nord-africanii care pătrund în Franţa. In Statele Unite, cele mai bune exemple sunt oraşele legate de societăţile din sudul Americii, cum ar fi Miami, cu o populaţie cubaneză numeroasă sau Los Angeles, cu zone mexicane în continuă extindere.
în ultimul rând, sunt oraşele care se dezvoltă în calitate de centre pentru pensionari. Pensionarii se mută din ce în ce mai mult în locuri cu o climă agreabilă, Aceasta înseamnă în parte o migrare internă; de exemplu, în Anglia oamenii se duc să locuiască în staţiuni de pe coasta de sud, cum ar fi Bournemouth sau Worthing. Zonele de odihnă au de asemenea, un puternic parfum cosmopolit: britanicii care au case de vacanţă în Spania s-ar putea muta acolo definitiv după ce se pensionează.
Oraşul global
Cele mai importante oraşe-cartier general oferă exemple pentru ceea ce Saskia Sassen (1991) numeşte oraşul globai. Ea îşi bazează lucrarea pe studierea a trei asemenea oraşe: New York, Londra şi Tokio. Dezvoltarea contemporană a economiei mondiale, susţine ea, a creat un nou rol strategic pentru oraşele de primă importanţă. Majoritatea lor sunt de multă vreme centre comerciale internaţionale, dar în prezent au căpătat patru trăsături noi:
1. Au devenit „posturi de comandă" - centre de direcţionare şi de stabilire a politicilor economiei globale.
2. Asemenea oraşe sunt localizările-cheie pentru firmele financiare şi cele de servicii specializate, care au devenit mai importante în influenţarea dezvoltării economice decât producţia însăşi.
3. Constituie amplasamentul producţiei şi inovaţiei în aceste industrii recent extinse.

4. Aceste oraşe sunt pieţele pe care „produsele" finanţelor şi ale industriilor de servicii sunt cumpărate, vândute sau tranzacţionate în mod diferit,
New York, Londra şi Tokio au istorii foate diferite, totuşi putem descoperi evoluţii similare ale naturii lor de-a lungul ultimelor două-trei decenii. în cadrul economiei mondiale puternic dispersate de azi, oraşe ca acestea asigură controlul central al unor operaţii esenţiale. Cu cât viaţa economică devine mai globalizată, susţine Sassen, cu atât managementul ei se concentrează într-un număr tot mai mic de centre. Dar oraşele globale sunt mai mult decât simple locuri de coordonare; ele sunt contexte ale producţiei. Ceea ce este important aici, nu este producerea bunurilor materiale, ci producerea de servicii specializate, cerute de organizaţiile de afaceri pentru administrarea birourilor şi a fabricilor dispersate peste tot în lume, cât şi producerea de inovaţii financiare şi de pieţe. Serviciile şi bunurile financiare sunt „lucrurile" pe care le asigură oraşul global.
Zonele din centrul oraşelor globale sunt amplasamente concentrate, în interiorul cărora grupuri întregi de „producători" pot lucra într-o strânsă interacţiune, adesea implicând contacte personale reciproce. în oraşul global, firmele locale se unesc cu
33.
529
organizaţiile naţionale şi multinaţionale, inclusiv cu o multitudine de companii străine Astfel, 350 de bănci străine îşi au birourile în New York City, împreună cu 2.500 de alte corporaţii financiare; fiecare al patrulea funcţionar bancar din City lucrează pentru o bancă străină. Oraşele globale se află în competiţie între ele, dar constituie totodată un sistem interdependent, parţial separat de naţiunile în care sunt localizate
Oraşul global prezintă şi dezavantaje. Cei care lucrează în domeniul finanţelor şi al serviciilor globale primesc salarii mari, iar zonele în care locuiesc devir gentrificate. în acelaşi timp, locurile de muncă în industria tradiţională producătoare de bunuri dispar şi procesul de gentrificare însuşi creează o rezervă solidă de locun de muncă slab plătite - în restaurante, hoteluri şi magazine. Alături de bunăstarea strălucitoare se află sărăcia: aceeaşi contradicţie în termeni, s-ar putea spune, exprimată de peisajele puternic contrastante din cartierul londonez Docklands.
URBANIZARE A LUMII A TREIA
Zonele urbane în curs de dezvoltare rapidă, în prezent, în ţările din Lumea a Treia diferă faţă de oraşele mari din ţările industrializate. Oamenii sunt atraşi către oraşele din Lumea a Treia fie datorită faptului că sistemul lor tradiţional de producţie s-a dezintegrat, fie pentru că zonele urbane oferă mai multe şanse de locuri de muncă. Se poate ca ei să intenţioneze să migreze către oraşe doar pentru o perioadă relativ scurtă de timp, urmând să se întoarcă în satele lor după ce au câştigat suficienţi bani. Unii chiar se întorc acasă, dar majoritatea sunt forţaţi să rămână întrucât şi-au pierdut, dintr-un motiv sau un altul, poziţiile deţinute în comunităţile lor anterioare. Aceştia ocupă zonele de provizorat care proliferează în jurul oraşelor. în zonele urbane din Occident, este cel mai probabil ca noii veniţi să se aşeze în părţile

centrale ale oraşului, dar în ţările Lumii a Treia tendinţa este exact inversă, migranţii populând ceea ce s-a numit „zona tampon" a oraşelor. Mulţi locuiesc în condiţii inimaginabile pentru cineva obişnuit cu condiţiile de viaţă occidentale, chiar şi cele din mahalalele cele mai sordide.
Putem lua spre exemplificare oraşe din India şi din America de Sud. Populaţia indiană continuă să crească foarte rapid, iar numărul ei tot mai mare nu poate fi absorbit de economia tradiţională a zonelor rurale. Rata migrării către oraşe, chiar şi după standardele Lumii a Treia, este deosebit de ridicată. Capitala Delhi a cunoscut cea mai rapidă creştere dintre toate, dar şi Calcutta, Bombay şi Madras aU fiecare mai multe milioane de locuitori. Aceste oraşe suferă de o congestionare masivă. în unele zone, mulţi indivizi hoinăresc pe străzi în timpul zilei şi dorm noaptea tot pe stradă. Aceştia nu au nici un fel de locuinţe.
Alţii trăiesc în sălaşuri improvizate din muşama sau din carton, înjghebate în jurul marginilor oraşului, oriunde găsesc un mic loc. Chiar dacă unii imigranţi găsesc de lucru, rata migrării urbane este mult prea ridicată pentru a se putea asigura o cazare permanentă. Locuitorii colibelor din oraşele indiene nu au practic nici un fel de bunuri personale, dar adesea există aici forme de comunitate şi de autoajutorare puternic dezvoltate.
530.
M EGA LOPOLIS-UL ACTUAL: JAKARTA
Europa a uitat cum e să trăieşti într-o metropolă în care populaţia se dublează la fiecare generaţie, unde grilajul unui supraveghetor, înjghebat din ţăruşi şi sfori în câmp deschis se poate transforma în zgârie-nori cât ai clipi din ochi, cu o viteză care sugerează fotografia cu timp mare de expunere. Dar aceasta este exact ceea ce se întâmplă în jurul Oceanului Pacific, într-un boom al construcţiilor nemaivăzut de când Londra şi Parisul s-au transformat în cele mai mari oraşe din lume, în timpul secolului XIX. în comparaţie cu acestea, preocupările actuale ale Europei legate de centura de verdeaţă şi de degradarea centrului oraşelor par mofturi.

Ca în multe dintre oraşele Lumii a Treia, în Jakarta, Indonezia, clădiri noi lustruite stau alături de zone dărăpănate ale oraşului.
Noile metropole asiatice nu dato¬rează nimic idealului european de peisaj de carte poştală ilustrată cu dealurile Toscanei şi nici cu bulevardele Parisului. Sunt dense, aspre, haotice şi întinse.
Au bulevarde comerciale şi zgârie- nori, aeroporturi şi centre de afaceri. Dar toate aceste jaloane aparent fami¬liare au fost convertite în ceva foarte diferit de originalele occidentale. Arhi¬tecţii de aici au o slăbiciune pentru ţi¬glele albe lucioase, geamurile de oglindă şi crom. Spaţiile publice, planurile mari, orizonturile pitoreşti sunt practic inexis¬tente.
531.
Delhi
Pentru a demonstra felul în care structura organizării cartierelor diferă de cea din oraşele occidentale, vom lua drept exemplu Delhi, capitala

Indiei. Zona urbană a oraşului Delhi incorporează un „oraş vechi'' şi New Delhi, o secţiune construită mult mai târziu, în care sunt concentrate clădirile guvernamentale. Ca şi alte oraşe mari indiene, unele zone au o populaţie extrem de densă pe suprafeţe relativ mici, în timp ce în altele densitatea este destul de scăzută. Oraşul vechi este un labirint contorsionat de străduţe, în vreme ce unele cartiere alăturate dispun de bulevarde largi. Majoritatea populaţiei se deplasează pe jos sau cu bicicleta, mai curând decât cu mijloace de transport motorizate.
Nu există un cartier al afacerilor anume, după modelul oraşelor occidentale: băncile şi birourile se află în majoritate în afara centrului. în oraşul vechi există nenumărate mici prăvălii, în special legate de comerţ, multe dintre magazine nefiind mai largi de câţiva metri. Este un lucru obişnuit să găseşti atelierul de producţie şi locul de vânzare împreună în aceste clădiri. Vânzătorii stradali şi ambulanţi sunt numeroşi. Sectoarele din New Delhi ale metropolei simt relativ deschise şi liniştite Cei care lucrează aici locuiesc în general în suburbiile mai bogate situate la câteva mile de marginile oraşului. Dar locuinţele temporare improvizate înconjură marginile oraşului şi se găsesc de-a lungul a numeroase căi de acces. Colibele încropite tind să răsară în orice zonă degajată sau neconstruită încă, inclusiv în parcurile publice, iar uneori chiar în cartiere care odinioară au fost îndestulate. Cocioabele se găsesc uneori în mici mănunchiuri, dar mai adesea în câteva mii. Autorităţile municipale curăţă periodic unele dintre zonele de colibe, dar cocioabele improvizate reapar în altă parte,
Mexico City
Cele mai importante metropole latino-americane sunt înconjurate în acelaşi mod de cartiere sărăcăcioase de mari dimensiuni, printre ocupanţii cărora se numără atât imigranţi recenţi cât şi familii strămutate din alte sectoare în urma înnoirilor şi a construcţiilor de autostrăzi. în Mexico City, mai mult de o treime din populaţie trăieşte în locuinţe sau în cartiere fără apă potabilă curentă, iar aproape un sfert dintre aceste clădiri sunt lipsite de canalizare. Oraşul conţine un centru vechi, cartiere de afaceri şi de divertisment, precum şi zone rezidenţiale (care reprezintă cam tot ceea ce văd turiştii). Aproape întreg perimetrul exterior este însă ocupat de cocioabe sau case de mahala. Există un mare număr de locuinţe asigurate de stat, dar acestea necesită un nivel al veniturilor pe care nu-l atinge mai mult de 40% din populaţie. Doar aproximativ 10% dintre locuitori îşi pot permite să cumpere sau să închirieze de pe piaţa imobiliară privată. De aceea, majoritatea populaţiei oraşului nu are acces la locuinţe accesibile. Majoritatea locuinţelor sunt realizate de către locatarii înşişi.

care au îngrijit pământul şi şi-au construit propriile case. Cele mai multe dintre aceste aşezări sunt de fapt ilegale, dar sunt tolerate de către autorităţile municipale.
în México City se găsesc trei tipuri de cartiere de „locuinţe populare". Colonias proletarias sunt compuse din căsuţe dărăpănate construite de locatarii lor, în majoritate ilegale, la marginea orşului. Peste jumătate din populaţia zonei metropolitane din México City trăieşte în astfel de

locuinţe. Cele mai multe asemenea zone n-au fost colonizate în mod spontan cu colibe, ci au fost organizate de conivenţă cu autorităţile locale şi constructorii particulari ilegali. Constructorii îşi au propria lor reţea locală de organizatori, cărora cei care locuiesc aici trebuie să ie plătească cu regularitate o anumită sumă. Cea mai mare parte a pământului ocupat de colonias a fost de fapt la început teren public sau comunal, teoretic protejat de constituţia mexicană împotriva vânzării sau a transferării.
Un al doilea tip de locuinţe sunt vecinidadas sau mahalalele. Acestea se găsesc de cele mai multe ori în sectoarele vechi ale oraşului şi sunt caracterizate prin ocuparea multifamilială a unor clădiri de închiriat deteriorate. Două milioane de oameni trăiesc în asemenea mahalale, în condiţii cel puţin la fel de precare ca şi cele din zonele de cocioabe. Al treilea tip îl constituie ciudades perdidas sau oraşele de carton. Acestea sunt similare cu colonias proletarias, dar apar mai degrabă în mijlocul oraşului decât la periferia lui. Unele dintre aceste aşezări au fost demolate de către autorităţile municipale în ultimii ani, iar locuitorii lor au fost strămutaţi în zone exterioare.
94% din districtul federal México City constă din zone construite şi doar 6% din teren reprezintă spaţii deschise. Nivelul „spaţiilor verzi" - parcuri sau ochiuri de verdeaţă - este cu mult sub cel găsit chiar şi în cele mai dens populate metropole nord-americane sau europene. Poluarea este o problemă majoră, provocată mai ales de maşinile, autobuzele şi camioanele care sufocă străzile inadecvate ale oraşului, restul provenind de la marii poluanţi industriali. S-a estimat că a locui în México City este echivalent cu a fuma 40 de ţigări pe zi. în martie 1992, poluarea a atins cel mai înalt nivel întâlnit vreodată. în timp ce un nivel al ozonului de până la 100 de puncte este considerat ca fiind „satisfăcător" pentru sănătate, în acea lună nivelul lui a urcat până la 398 puncte. Guvernul a fost nevoit să ordone închiderea fabricilor pentru o perioadă de timp, şcolile au fost închise şi a fost interzis accesul a 40% dintre maşini pe străzi o dată la două zile. Un observator a descris oraşul în acea perioadă în felul următor: „Văzut din aer... cu liniile abia vizibile printr-o ceaţă densă cenuşiu-cafenie, México City arăta ca şi cum ar fi fost victima unei furtuni torenţiale. Jos pe pământ, oraşul era însă uscat ca iasca şi prăfuit - dar „se scălda" în ozon" (Reid, 1992).
Şi totuşi, cu doar 30 de ani mai înainte, Carlos Fuentes îşi intitula romanul despre México City La Región Mas Transparente - „Zona cea mai limpede".
533.
Metropolele şi suprapopularea
Cele mai mari metropole din Lumea a Treia sunt suprapopulate, pe de o parte din cauza ratei creşterii populaţiei, pe de altă parte parte ca rezultat al celor care caută locuri de muncă sau cel puţin încearcă să se sustragă sărăciei extreme din regiunile din care provin. In oraşe, ei nu trăiesc neapărat mai bine; dar o dată ce s-au mutat, majoritatea rămân acolo în continuare.
Aceia dintre noi care locuim în ţări industrializate am putea crede că această creştere a populaţiei în ţările din Lumea a Treia nu ţine de

ocupaţia noastră şi că societăţile respective ar trebui să se descurce cum pot mai bine cu explozia lor demografică. Acestă atitudine nu poate fi însă justificată din două motive, fară a mai pune la socoteală imoralitatea unei poziţii de detaşare faţă de soarta a trei sferturi dintre fiinţele umane din lume.
Primul este acela că, creşterea populaţiei din ţările Lumii a Treia se datorează în mare parte unor factori ce derivă din influenţe exercitate de Occident. Unele sunt benefice în sine, în special îmbunătăţirea condiţiilor de igienă şi de îngrijire sanitară. Dar altele, cum ar fi dependenţa de comerţul internaţional, au distrus modurile de viaţă tradiţionale. Dacă va continua în ritmul actual, creşterea populaţiei prezintă riscul unei catastrofe globale. Presiunea la care sunt supuse resursele limitate ale Pământului ar putea duce la conflicte globale, care ar declanşa războaie distrugătoare.
Astăzi, practic toate ţările industrializate au rate ale natalităţii şi ale mortalităţii mai mici decât în propriul lor trecut istoric. Atunci, cum de a crescut populaţia mondială atât de dramatic? In majoritatea ţărilor din Lumea a Treia, din cauza introducerii relativ rapide a medicinii moderne şi a metodelor de igienă, a avut loc o scădere drastică a mortalităţii. Această combinaţie a produs o structură de vârstă în ţările Lumii a Treia complet diferită de cea din ţările industrializate. în Mexico City, de exemplu, 45% din populaţie este în vârstă de sub 15 ani. în ţările industrializate, mai puţin de un sfert se află în aceeaşi grupă de vârstă. Distribuţia dezechilibrată din ţările neindustrializate se adaugă la dificultăţile lor sociale şi economice. O populaţie tânără are nevoie de întreţinere şi de educaţie, timp în care membrii ei nu sunt productivi economic. Dar multora dintre ţările Lumii a Treia le lipsesc resursele pentru a asigura o educaţie generală şi drept rezultat copiii trebuie fie să muncească cu normă întreagă, fie să-şi petreacă zilele pe stradă, cerşind orice li se poate oferi. După ce copiii străzii cresc, majoritatea devin şomeri, persoane fară adăpost, sau şi una şi alta.
Perspective ale schimbării
Fertilitatea rămâne ridicată în societăţile din Lumea a Treia, deoarece atitudinile tradiţionale referitoare la mărimea familiei s-au menţinut. A avea copii numeroşi este considerat încă drept un lucru dezirabil, deoarece asigură mână de lucru pentru munca de familie. Unele religii fie că se opun planing-ului familial, fie afirmă că este de dorit să ai mulţi copii. Liderii islamici se opun contracepţiei în mai multe ţări islamice, ca şi biserica catolică, a cărei influenţă este deosebit de puternică în America

Centrală şi de Sud. Motivaţia pentru reducerea fertilităţii nu a fost întotdeauna favorizată de către autorităţile politice. în 1974 mijloacele anticoncepţionale au fost interzise în Argentina, ca parte a unui program de dublare cât mai repede cu putinţă a populaţiei ţării; aceasta era văzută ca un mijloc de a dezvolta puterea economică şi militară a ţării. Dar în unele ţări din Lumea a Treia a avut loc o scădere a nivelului fertilităţii. Un exemplu este China, care are în prezent o populaţie de peste un miliard de locuitori - aproape un sfert din întreaga populaţie a

lumii. Guvernul chinez a stabilit unul dintre cele mai cuprinzătoare programe de control al natalităţii adoptat vreodată de o ţară, în vederea stabilizării populaţiei ţării cât mai aproape de nivelul actual. Guvernul a instituit recompense (cum ar fi condiţii de locuit mâi bune sau gratuitatea serviciilor sanitare şi a învăţământului) pentru a promova familiile cu un singur copil, în timp ce familiile cu mai mulţi copii se confruntă cu mari greutăţi (salariul le este redus celor care au un al treilea copil). Ca rezultat al acestui program guvernamental, unele familii au căzut în extrema de a-şi omorî nou-născuţii de sex feminin. Există dovezi că politica antinatală a Chinei, aşa dură cum este, a avut un impact substanţial asupra populaţiei sale. Dar în interiorul ţării se manifestă o rezistenţă îndârjită. Oamenii încă nu îi consideră pe părinţii cu un singur copil drept o familie adevărată.
Programul Chinei necesită un grad de control guvernamental centralizat, care este inacceptabil sau inaccesibil pentm majoritatea celorlalte ţări în curs de dezvoltare, în India, de exemplu, s-au încercat multe planuri pentru promovarea planing-ului familial şi folosirea anticoncepţionalelor dar cu un succes foarte limitat. în 1988 India avea o populaţie de 789 milioane de locuitori. între 1975 şi 1985, rata anuală medie a creşterii populaţiei sale a fost de 2,3%; se intenţionează ca aceasta să scadă până la 1,8 % în decursul a două decenii, între 1980 şi 2000. Dar în ultimul an, populaţia sa va fi totuşi de un miliard de oameni. Chiar dacă rata creşterii populaţiei va scădea, creşterea reală va rămâne extrem de mare.
Progresele tehnologice în agricultură şi în industrie sunt imprevizibile, aşa că nu se poate spune cu siguranţă cât de numeroasă ar fi populaţia pe care Pământul ar putea-o hrăni. Dar chiar şi la nivelul actual al populaţiei, resursele globale ar putea fi deja mult sub cele necesare pentru a crea în Lumea a Treia standarde de viaţă comparabile cu cele din ţările industrializate. Consumul de energie electrică, materii prime şi alte bunuri, este mai mare în ţările occidentale decât în alte părţi ale lumii. Fiecare persoană din Statele Unite consumă de 32 de ori mai multă energie electrică decât un individ din ţări precum China sau India. în plus, aceste niveluri ale consumului depind de resurse transferate din regiuni ale Lumii a Treia. Dacă nu vor avea loc schimbări majore în structura consumului de energie electrică - cum ar fi folosirea energiei solare şi a celei eoliene - posibilităţile de a extinde nivelul occidental al consumului de energie electrică în întreaga lume vor fi extrem de reduse. Este probabil că nu există suficiente resurse energetice cunoscute pentru toată lumea.
535.
CONCLUZII
Ce le rezervă viitorul oraşelor locuitorilor lor, din punct de vedere al creşterii populaţiei? Elementele analizate în acest capitol formează un mozaic complicat, din care nu se desprinde o tendinţă unică generală. în ţările industrializate, expansiunea oraşelor pare că s-a oprit. Sistemele îmbunătăţite de comunicaţii permit oamenilor să locuiască mai departe de locurile lor de muncă decât înainte. în acelaşi timp, locurile de muncă le simt tot mai aproape, pe măsură ce industriile noi se stabilesc în afara

centrelor oraşelor. Populaţia unor oraşe mai vechi, în special a celor bazate pe industriile producătoare de bunuri, va continua să scadă, pe măsură ce oamenii sunt atraşi către alte zone. Dar aceleaşi împrejurări vor stimula şi continuarea gentrificării. De fapt, cu cât se deteriorează mai mult centrele oraşelor, cu atât sunt mai mari şansele pentru gentrificarea lor; proprietatea devine atât de ieftină, încât renovarea poate fi întreprinsă la costuri relativ scăzute.
în timp ce populaţia oraşelor mari din ţările industrializate rămâne stabilă sau descreşte, cea a metropolelor din societăţile în curs de dezvoltare va continua să crească. Condiţiile de viaţă în oraşele Lumii a Treia par să se deterioreze tot mai mult, cel puţin în ceea ce-i priveşte pe săracii de la oraş. Problemele care exisă în ţările industrializate, oricât de importante ar fi, par aproape nesemnifietive dacă ie comparăm cu cele cu care se confruntă Lumea a Treia.-
REZUMAT
O Oraşele tradiţionale se deosebeau în numeroase moduri de zonele urbane moderne. Majoritatea erau foarte mici după standardele moderne, erau înconjurate de ziduri, iar centrul lor era dominat de clădiri religioase şi palate. © în societăţile tradiţionale, doar o mică minoritate din populaţie locuia în zonele urbane. în ţările industrializate din zilele noastre, aici locuiesc între 60% şi 90%. Urbanismul se dezvoltă foarte rapid şi în societăţile din Lumea a Treia, © Primele abordări ale sociologiei urbane au fost dominate de lucrările Şcolii de la Chicago, ai cărei membri concepeau procesele urbane în termenii modelelor ecologice preluate din biologie. Louis Wirth a dezvoltat conceptul de urbanism ca mod de viaţă, susţinând că viaţa de la oraş produce impersonalizare şi distanţare socială. Aceste abordări au fost criticate, fără a fi însă cu totul contestate. Criticii lor au arătat că viaţa de la oraş nu este întotdeauna impersonală: numeroase legături apropiate, personale, pot fi menţinute în cartierele moderne.
O Cele mai recente lucrări ale lui David Harvey şi Manuel Castells pun în legătură elementele urbanismului de societatea în ansamblul ei, deşi ar trebui să trateze procesele urbane ca şi cum ar fi independente. Modurile de viaţă pe care şi le formează oamenii în oraşe, cât şi aspectul fizic al diferitelor cartiere, exprimă trăsături esenţiale ale dezvoltării capitalismului industrial.
536.
© Expansiunea suburbiilor şi a oraşelor-dormitor a contribuit la deteriorarea centrelor oraşelor. Grupurile de oameni mai înstăriţi şi afacerile tind să se îndepărteze de centrul oraşului, pentru a profita de impozitele locale mai scăzute. Astfel ia naştere cu cerc vicios al decăderii, prin care cu cât se dezvoltă mai mult suburbiile, cu atât mai mari devin problemele cu care se confruntă cei care locuiesc în centrul oraşelor. Reciclarea urbană - renovarea clădirilor vechi pentru a fi folosite în scopuri noi - a devenit obişnuită în multe oraşe mari, dar în prezent par să fie prea puţin semne de reversibilitate a tendinţei de degradare a centrelor oraşelor.
© Analiza urbanistică actuală trebuie să fie pregătită să pună în legătură problemele globale cu cele locale. Factorii care influenţează dezvoltarea

urbană pe plan local fac uneori parte din procese de lungă durată. Structura cartierelor locale, cât şi modelele lor de creştere şi declin, reflectă adesea schimbările din producţia industrială internaţională.
© Ca şi multe alte domenii ale sociologiei, urbanismul este supus influenţei globalizării. Un nou model de clasificare a identificat cinci tipuri de metropole: oraşul-cartier general, centrele de inovaţii, locurile de producţie în module, depozitele din Lumea a Treia şi centrele pentru pensionari.
@ în ţările din Lumea a Treia au loc procese masive de dezvoltare urbană. Metropolele din aceste societăţi diferă în câteva privinţe majore de cele din Occident, fiind adesea dominate de construirea ilegală de colibe improvizate, în care condiţiile de viaţă sunt extrem de precare.
LECTURI SUPLIMENTARE
Jim Kemeny, Housing and Social Theory (London, Routledge, 1991). Un studiu care corelează problema locuinţelor cu dezbateri mai largi din ştiinţe şi sociologie.
Anthony D. King, Global Cities (London, Routledge, 1991). Susţine o abordare globală în înţelegerea oraşului modem.
Paul Lawless, Britain's Inner Cities (London Chapman, 1989), Discută despre dezvoltarea centrului oraşului şi despre politicile care ar putea fi adoptate pentru a încerca rezolvarea problemelor sale.
Suzanne Macgregor şi Ben Pimlott,
Tackling the Inner Cities (Oxford, Clarendon Press, 1991). Discută situaţia centrelor oraşelor din Marea Britanie azi.
Richard Sennett, The Conscience of the Eye: The Design and Social Life of Cities (London Faber and Faber, 1993). O interpretare a naturii vieţi urbane, din punct de vedere istoric. Philip JAValler, Town, City and Na¬tion: England 1850-1914 (Oxford, Clarendon Press, 1991). O analiză a condiţiilor sociale ale urbanizării în secolele XIX-XX.
537.
TERMENI IMPORTANŢI
• urbanizare • suburbanizurc
• conglomerat urban • reciclare urbană
• megalopolis • ora$-cartier general
• abordare ecologică • centru de inovaţii
• centrul oraşului• loc de producţie în module
• ecologie urbană • depozite pentru Lumea a Treia
• consum colectiv • oraş global
«mediu înconjurător creat • centre pentru pensionari
• oraş global
538.

18. REVOLUŢIILE ŞI MIŞCĂRILE SOCIALE
CONCEPTE DE BAZĂ DEFINIŢIA REVOLUŢIEI REVOLUŢIA RUSĂ
TEORII DESPRE REVOLUŢIE
Teoria lui Marx • James Davies: din ce motiv au loc revoluţiile? • Teoria despre protest a lui Charles Tilly
MULŢIMI, REVOLTE ŞI ALTE FORME DE ACŢIUNE COLECTIVĂ
MIŞCĂRILE SOCIALE

Clasificarea mişcărilor sociale • Mişcările feministe • Revigorarea mişcărilor feministe • Mişcările feministe: interpretare
MIŞCĂRILE SOCIALE ŞI SOCIOLOGIA
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI
539.
CONCEPTE DE BAZĂ
O I 8 revoluţie « violenţă • acţiune colectivă • mişcare socială
în 1989, Zidul Berlinului - care separa Germania de Vest, de ceea ce pe atunci era Gennania de Esî - a fost deschis de către autorităţile est-germane. Mii de est-germani, care nu mai avuseseră posibilitatea de a vedea partea occidentală a oraşului despărţit, au trecut dincolo. Oameni de ambele părţi ale Zidului, care nu-şi văzuseră rudele vreme de aproximativ 20 de ani, s-au reîntâlnit cu cei dragi.
Căderea Zidului Berlinului simboliza o tranziţie majoră în cadrul istoriei mondiale moderne: sfârşitul Războiului Rece. Ea făcea parte dintr-o serie zguduitoare de schimbări descrise anterior (capitolul 13), care au dus la dispariţia comunismului în Europa de Est şi la fragmentarea, în cele din urmă, a ceea ce era pe atunci Uniunea Sovietică. Tulburările de masă au reprezentat principala forţă socială, care a produs aceste schimbări. în acelaşi an, mii de oameni din ţările mari ale Europei de Est - incluzând, pe lângă Germania de Est, Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria şi România - au ieşit în stradă, pentru a protesta împotriva dominaţiei Uniunii Sovietice asupra ţărilor lor şi pentm a cere libertăţile politice şi economice, care le fuseseră interzise sub regimul comunist. Acţiunile lor de protest au dus în cele din urmă la căderea guvernelor comuniste din aceste ţări şi la înlocuirea lor cu forme de guvernământ asemeni celor din Europa Occidentală şi Statele Unite.
Anul 1989 a fost numit „anul revoluţiilor" şi, într-adevăr, transformările care au avut loc în Europa de Est şi în Uniunea Sovietică, atunci şi ulterior, au avut o importanţă majoră. Dar ce anume este o revoluţie? Care sunt condiţiile sociale care conduc la o schimbare revoluţionară? Cum am putea analiza cel mai bine mişcările de protest sau de răzvrătire? Aceste întrebări vor fi studiate în acest capitol.
Una dintre revoluţii a afectat istoria mondială într-o măsură mai mare decât oricare alta din secolul XX: Revoluţia rusă din 1917. Aceasta a dus la formarea Uniunii Sovietice şi la răspândirea societăţilor comuniste în Europa de Est. Exact acestea au fost societăţile dărâmate de revoluţiile din 1989.
Mai întâi de toate însă, trebuie avut în vedere ce anume înseamnă de fapt termenul „revoluţie".
DEFINIŢIA REVOLUŢIEI
» *
O Trebuie să definim conceptul de REVOLUŢIE cât se poate de precis. Există mai multe caracteristici necesare:
• O revoluţie este o mişcare socială de masă. Acest lucru serveşte la excluderea împrejurărilor în care, fie un partid ajunge la putere, prin procese electorale, fie un grup mic, cum arfi conducătorii armatei, ajung la putere.

540.
* Revoluţia duce la procese majore de reformă sau schimbare (Stockpol, 1979). John Dunn a subliniat că, aceia care preiau puterea trebuie să fie cu desăvârşire mai capabili să guverneze societatea, asupra căreia şi-au asumat rolul de control, decât cei care au fost îndepărtaţi; conducerea trebuie să fie capabilă să îndeplinească măcar o parte din scopurile sale (Dunn, 1972). O societate în care o mişcare reuşeşte să dobândească însemnele formale ale puterii, dar care ulterior este incapabilă să conducă efectiv, nu se poate spune că a trecut printr-o revoluţie; este mai degrabă o societate căzută pradă haosului sau ameninţată cu dezintegrarea.
• Revoluţia implică ameninţarea cu violenţa sau folosirea ei de către participanţi. Revoluţiile reprezintă schimbările politice, săvârşite din pricina opoziţiei manifestate de către autorităţile pre-existente, care nu pot fi convinse să renunţe la putere tară ameninţarea cu recurgerea la mijloace violente şi folosirea acestora.
O Combinând aceste trei criterii, putem defini o revoluţie drept luarea în stăpânire, implicând deseori folosirea VIOLENŢEI, a puterii politice de către conducătorii mişcării de masă, în care această putere este ulterior folosită pentru iniţierea unor procese majore de reformă socială. în aceşti termeni, evenimentele din 1989, din Europa de Est, au fost definite drept revoluţii. Au fost implicate mişcări sociale de masă. S-a ameninţat cu folosirea violenţei, iar uneori, ca în România, de exemplu, ea a fost realmente întrebuinţată împotriva autorităţilor guvernamentale, Evenimentele au condus cu siguranţă la procese majore de reformă socială.

însă revoluţiile din 1989 sunt doar cele mai recente evenimente din istoria de schimbări revoluţionare din cadrul societăţilor moderne, care au început în secolul al XlII-lea. Revoluţia americană şi revoluţiile franceze - din 1776 şi respectiv 1789 - au fost cele mai importante exemple din secolul al XVIII-lea. Idealurile de libertate, drepturi cetăţeneşti şi de egalitate, în numele cărora au avut loc aceste revoluţii, au devenit valori politice fundamentale. într-adevăr, acestea au fost valorile care au ghidat mişcările din 1989, din Europa de Est. Revoluţiile din secolul al XVIII-lea au jucat de
541.
fapt un rol important, în întemeierea sistemelor politice din majoritatea societăţilor occidentale, nu doar din Statele Unite şi Franţa. Dar majoritatea revoluţiilor care au avut loc în lume, în secolul XX, înainte de evenimentele din 1989, s-au petrecut în societăţi în curs de dezvoltare, precum Rusia, China, Mexic, Turcia, Egipt, Vietnam, Cuba şi în alte ţări din Lumea a Treia.
în secţiunea care urmează vom analiza originile şi consecinţele Revoluţiei ruse, folosind-o ca exemplu în cercetarea cauzei pentru care au loc revoluţiile. Apoi vom analiza, într-o manieră mai generală, una dintre influenţele cele mai importante pentru revoluţii - anume mişcările sociale. Toate revoluţiile implică mişcări sociale, dar acestea pot depăşi

cu mult situaţiile de schimbări revoluţionare. Ele au forme şi amplitudini diferite şi exercită o foarte puternică influenţă în societatea modernă.
REVOLUŢIA RUSĂ
înainte de 1917, Rusia era o societate înapoiată, din punct de vedere economic, condusă într-o manieră autocratică de ţari (denumire slavă pentm regi). Majoritatea populaţiei trăia în mediul rural, în sărăcie, iar regimul ţarist era în cea mai mare parte dictatorial, folosindu-se de poliţia secretă şi de informatori pentru a-i ţine sub control pe disidenţi. Şerbia (sau sclavia) a fost abolită în Rusia după 1860. Hotărârea guvernului de a-i elibera pe sclavi reprezenta, parţial, o încercare de modernizare, a unei societăţi care nu mai avea capacitatea de a concura, din punct de vedere militar, cu puterile europene de prim rang. Rusia fusese învinsă în războiul din Crimeea dintre anii 1845-1855 şi în războiul cu japonezii, purtat între 1904-1905. în mare măsură, ca reacţie la aceste înfrângeri, au fost instituite programe de investiţii în vederea dezvoltării industriale, incluzând construirea de noi drumuri şi căi ferate. Cu toate că au fost repurtate anumite succese economice, guvernul ţarist era prea conservator pentru a permite reformele sociale profunde, care aveau loc în ţările europene. .
în 1905, Rusia era deja o societate aflată sub o considerabilă tensiune, începuturile industrializării rapide produseseră o clasă în dezvoltare de muncitori în industrie, a căror viaţă era la fel de mizeră ca şi cea a majorităţii ţărănimii. Fiind împiedicaţi să-şi organizeze sindicate eficiente şi total desprinse de sub influenţa politică, muncitorii au devenit din ce în ce mai ostili faţă de guvern. (Pentru o perioadă mai lungă, în rândurile unei părţi a ţărănimii, existase o ostilitate crescândă la adresa ţarilor). Pe parcursul războiului ruso-j aponez, din 1904-1905, unii muncitori din fabrici şi membri ai forţelor armate, dezamăgiţi de felul în care se desfăşura războiul, au organizat o revoltă. Aceasta a fost înăbuşită rapid, datorită tratatului semnat de către guvern cu japonezii, disciplinând astfel trupele disidente şi obligându-le să-i reprime pe muncitorii răsculaţi. Ţarul Nicolae al II-lea a introdus câteva reforme - cum ar fi înfiinţarea unui parlament reprezentativ, dar le-a retras imediat ce a realizat că puterea sa este din nou consolidată.
542.
între 1905 şi 1907 au existat numeroase nemulţumiri, în rândurile muncitorilor din industrie şi a ţăranilor, exprimate prin greve. Unele dintre acestea erau conduse de bolşevici - un partid care manifesta devotamentul faţă de socialism şi marxism. Influenţa unor asemenea partide a sporit în anii de început ai primului război mondial (1914-1918), în care Rusia a avut din nou un comportament slab - cu mai multe consecinţe majore decât în războaiele anterioare, datorită numărului uriaş de oameni implicaţi. Rusia avea 15 milioane de oameni în armata sa, dar nu avea posibilitatea de a-i echipa corespunzător, pentru a-i înfrânge pe germani. Câteva milioane de oameni au fost ucişi, răniţi sau luaţi prizonieri.
Criza de alimente şi de combustibili a provocat considerabile suferinţe în rândul civililor, datorită faptului că majoritatea resurselor erau dedicate efortului de război. Grupurile mai bogate, dar şi cei săraci, au început în

mod decisiv să se întoarcă împotriva guvernului. Ţarul Nicolae al II-lea, care-şi păstrase dreptul la guvernare absolută şi era ghidat de consilierul său Rasputin, a devenit tot mai izolat. în martie 1917, muncitorii şi soldaţii din Petrograd au iniţiat o serie de greve şi tulburări, care s-au extins rapid în partea vestică a Rusiei. Ţarul a fost obligat să abdice şi a fost înfiinţat un nou guvern provizoriu.
în această perioadă, armata se dezintegrase aproape complet, iar majoritatea soldaţilor se întorseseră la casele lor. Ţăranii au luat cu forţa pământuri de la marii latifundiari, iar guvernul provizoriu nu a fost capabil să stăpânească tulburările şi violenţa din rândurile muncitorilor şi ale soldaţilor demobilizaţi. Lenin, conducătorul bolşevicilor, a hotărât să preia puterea, folosind sloganul: „Fabricile-muncitorilor, pământul - ţăranilor, pacea - soldaţilor" - reprezentând un apel către masele sărăcite, în octombrie 1917, bolşevicii au demis cu forţa guvernul provizoriu. După reorganizarea şi remobilizarea forţelor armate în noua Armată Roşie şi după depăşirea cu succes a perioadei de război civil, noul guvern sovietic a iniţiat efectuarea unor schimbări sociale fundamentale punând în acest fel bazele a ceea ce a devenit cea de-a doua mare putere industrială şi militară din lume.
Revoluţia rusă a fost neobişnuită în anumite privinţe. Revoltele, care iniţial au subminat regimul ţarist, erau spontane şi aveau loc la o scară mai mare decât în maj oritatea celorlalte revoluţii din acest secol. La începutul anului 1917, nici măcar rolşevicii nu anticipau că o revoluţie ar putea avea loc într-un timp atât de scurt. Dar experienţa rusă ne poate învaţa foarte multe lucruri despre revoluţiile moderne în general. în primul rând, se observă că există tendinţa ca revoluţiile să aibă loc pe fundalul unui război - nu a fost cazul celor din 1989. Războaiele prelungite pun sub rresiune instituţiile acceptate şi pot avea ca rezultat o scădere a sprijinului faţă de guvern. Nemulţumirile din rândurile forţelor armate înlătură mijlocul principal al unui :egim de a-i reprima pe cei care i se opun. în al doilea rând, ţăranii - muncitori în :erme, rurali - pot juca un rol important. înaintea Revoluţiei ruse, mulţi oameni :nclusiv Lenin) credeau că ţăranii reprezintă o forţă conservatoare, fidelă unor r.oduri tradiţionale de viaţă, incapabilă de a se alătura unei mişcări pentru schimbări : Dciale radicale. Această presupunere s-a dovedit însă a fi falsă.
543.
TEORII DESPRE REVOLUŢIE
întrucât revoluţiile au fost atât de importante în istoria lumii, de-a lungul ultimelor două secole, nu este surprinzător faptul că există teorii care încearcă să le explice. Unele dintre ele au fost formulate la începutul studiului istoriei ştiinţelor sociale; cea mai importantă a fost aceea a lui Karl Marx. Acesta, care a trăit cu mult înainte ca revoluţiile petrecute în numele idealurilor sale să aibă loc, dorea ca opiniile lui să fie considerate nu doar ca o analiză a condiţiilor schimbărilor revoluţionare, ci ca modalităţi de promovare a unor atari schimbări. Indiferent de valoarea lor intrinsecă, ideile lui Marx au avut un impact practic imens asupra schimbărilor sociale din secolul XX.

Vom analiza trei modele pentru studiul revoluţiei: viziunea lui Marx, explicarea revoluţiei şi a aşteptărilor economice sporite, conform opiniei lui James Davies, şi interpretarea protestului colectiv, propusă de către sociologul istoric Charles Tilly.

Teoria lui Marx

Opinia lui Marx despre revoluţie se întemeiază pe interpretarea pe care o dă istoriei în general (vezi cap. 1). Conform lui Marx, dezvoltarea societăţilor este marcată de conflicte periodice de clasă, care, atunci când devin acute, au tendinţa de a se sfârşi printr-un proces de schimbări revoluţionare. Luptele de clasă derivă din contradicţiile - tensiuni nerezolvabile - care există în societate. Principalele surse de contradicţii pot fi identificate în schimbările economice sau în schimbările suferite de forţele de producţie. In orice societate stabilă există un echilibru între structura economică, relaţiile sociale şi sistemul politic. Pe măsură ce se modifică forţele de producţie, contradicţiile se intensifică conducând la ciocniri deschise între clase şi în cele din urmă la revoluţie.

Marx a aplicat acest model atât asupra dezvoltării feudalismului, în trecut, cât şi la ceea ce el a socotit a fi probabila evoluţie viitoare a capitalismului industrial- Societăţile feudale tradiţionale din Europa se bazau pe producţia realizată de către ţărani; producători erau şerbii, guvernaţi de clasa de aristocraţi latifundiari şi mici nobili din mediul rural. Schimbările economice din cadrul acestor societăţi au dat naştere oraşelor mari şi mici, unde s-au dezvoltat comerţul şi manufacturile. Acest nou sistem economic, creat în cadrul societăţii feudale, îşi ameninţa propria temelie, în loc să fie bazată pe relaţia tradiţională nobil-şerb, noua ordine economică îi încuraja pe industriaşi să producă bunuri, pentru a fi vândute pe pieţele deschise. Contradicţiile dintre vechea economie feudală şi noua economie capitalistă, care îşi facea apariţia, au devenit în cele din urmă acute, luând forma unor conflicte violente între clasa capitalistă - care se năştea - şi latifundiarii feudali. Rezultatul acestui proces a fost revoluţia, cel mai important exemplu fiind Revoluţia franceză de la 1789. Marx a susţinut că, prin intermediul unor asemenea revoluţii şi schimbări revoluţionare - care au avut loc în alte societăţi europene - clasa capitalistă a reuşit să obţină supremaţia.

544.

Dar, după opinia lui Marx, apariţia capitalismului industrial a generat noi contradicţii, care au condus în cele din urmă la o altă serie de revoluţii, inspirate de idealurile comunismului. Prin comunism, Marx înţelegea deţinerea mijloacelor de producţie industriale de către societate în ansamblul său, nu de către indivizi. Capitalismul industrial (o ordine economică întemeiată pe urmărirea profitului de către persoane private şi pe concurenţa între firme în vederea vânzării produselor) creează o prăpastie între minoritatea bogată, care controlează resursele industriale, şi majoritatea săracă, alcătuită din muncitorii salariaţi. Muncitorii şi capitaliştii intră- într-un conflict mult mai intens unii cu alţii. Mişcările sindicale şi partidele politice, care reprezintă masa populaţiei muncitoare, devin în cele din urmă o provocare pentru stăpânirea clasei capitaliste şi înlătură sistemul politic existent. Marx era de părere că, atunci când poziţia clasei dominante este deosebit de

consolidată, este nevoie de violenţă pentru a produce tranziţia necesară. în alîe împrejurări, acest proces ar putea avea loc în mod paşnic, prin intermediul acţiunii parlamentare; o revoluţie (în sensul definit mai sus) nu ar fi necesară.

James Davies: din ce motiv au loc revoluţiile?

Criticându-l pe Marx, sociologul James Davies a subliniat că au existat numeroase perioade de-a lungul istoriei, când oamenii au trăit într-o sărăcie cruntă, fără să protesteze. Sărăcia constantă sau lipsurile existente nu îi transforma pe oameni în revoluţionari, iar ei acceptau de obicei aceste condiţii cu resemnare sau cu disperare tacită. Protestul social şi, în cele din urmă revoluţia, au mai multe şanse să se petreacă, acolo unde există o îmbunătăţire a condiţiilor de viaţă ale poporului, susţinea Davies. în momentul în care standardele de viaţă au început să crească, acelaşi lucru se întâmplă şi cu nivelul de aşteptare al poporului. Dacă îmbunătăţirea condiţiilor efective îşi încetineşte ulterior ritmul, se creează înclinaţii spre revoltă, datorită faptului că nu sunt realizate aşteptările (Davies, 1962).

Astfel, nu sărăcia absolută este cea care duce la protest, ci sărăcia relativă - discrepanţa dintre existenţa pe care oamenii sunt obligaţi să o ducă şi ceea ce ei consideră că ar putea fi dobândit în mod real. Teoria lui Davies este folositoare pentru înţelegerea conexiunilor dintre revoluţie şi dezvoltarea economico-socială modernă. Influenţa idealurilor de progres, o dată cu aşteptările referitoare la creşterea economică, au tendinţa de a induce aşteptări sporite care, în cazul în care nu sunt împlinite, produc scânteia protestului. Un astfel de protest se poate manifesta şi datorită răspândirii ideilor de egalitate şi de participare politică democratică.

Aşa cum numea şi Charles Tilly, teoria lui Davies nu arată cum şi de ce diferite grupuri mobilitate caută schimbarea prin revoluţie. Protestele pot adesea surveni împotriva şi pentru înăbuşirea aşteptărilor; ca să înţelegem cum acestea se transformă în acţiuni revoluţionare, trebuie să identificăm cum devin grupurile colective organizate să facă efectiv schimbarea politică.

33.

545

Teoria despre protest a lui Charles Tilly

O în From Mobilization io Revolution, Charles Tilly a analizat procesele de schimbări revoluţionare, în contextul unor forme ample de protest şi violenţă (Tilly, 1978). El a distins patru componente principale al ACŢIUNII COLECTIVE - acea acţiune întreprinsă penftu a contesta sau înlătura o ordine socială existentă.

1. Organizarea grupului sau a grupurilor implicate. Mişcările de protest sunt organizate în multe forme, variind de la formarea spontană a mulţimilor la grupurile revoluţionare extrem de disciplinate. De exemplu, mişcarea pe care a condus-o Lenin în Rusia a început prin formarea unui grup restrâns de activişti.
2. Mobilizarea - modul în care un grup dobândeşte suficiente resurse pentru a face posibilă acţiunea colectivă. Aceste resurse pot include aprovizionarea cu bunuri materiale, sprijinul politic şi armamentul. Lenin

a reuşit să dobândească sprijin material şi moral din partea ţărănimii dar şi a multor oameni din mediul urban.
3. Interesele comune ale celor ce se angajează într-o acţiune colectivă, ceea ce ei consideră drept câştiguri sau pierderi cu şanse de a se manifesta prin politica lor. Anumite scopuri comune stau întotdeauna la baza mobilizării, în vederea acţiunii colective. Lenin a reuşit să unifice o largă coaliţie de susţinători, pentru că mulţi oameni aveau ca interes comun îndepărtarea guvernului existent.
4. Oportunitatea. Pot avea loc evenimente întâmplătoare, care oferă ocazia atingerii scopurilor revoluţionare. Numeroase forme de acţiune colectivă, inclusiv revoluţia, sunt puternic influenţate de astfel de evenimente incidentale. Succesul lui Lenin nu a cuprins nimic inevitabil, el depinzând de mai mulţi factori accidentali - inclusiv succesul în luptă. Dacă Lenin ar fi fost omorât, ar mai fi existat revoluţia?

Reînceperea de către Franţa a testării armelor nucleare în 1995 a produs proteste de masă şi demonstraţii în Asia în zona Pacificului.
546.
Acţiunea colectivă este aceea a unui grup de oameni care acţionează împreună pentru a-şi satisface interesele comune - de exemplu, întâlnindu-se pentru a demonstra în sprijinul cauzei lor. Unii dintre ei pot avea o implicare intensă, alţii pot acorda un sprijin pasiv sau secvenţial. Acţiunea colectivă efectivă, ca aceea care culminează cu revoluţia, de obicei parcurge toate cele patru etape.
în opinia lui Tilly, mişcările sociale tind să se dezvolte ca mijloace de mobilizare a resurselor de grup, fie atunci când oamenii nu au modalităţi instituţionalizate de a-şi face auzite opiniile, fie în cazul în care necesităţile lor sunt reprimate, de-a dreptul, de către autorităţile statului. Cu toate că acţiunea colectivă implică în anumite momente confruntarea deschisă cu autorităţile politice - „ieşitul în stradă" - confruntarea are şanse de a avea un impact puternic asupra configuraţiilor stabile ale puterii, atunci când o asemenea activitate este sprijinită de grupuri organizate într-un mod sistematic.
Modelele tipice de acţiune şi protest colectiv variază în funcţie de circumstanţele istorice şi culturale. De exemplu, în Marea Britanie, în prezent, majoritatea oamenilor sunt familiarizaţi cu unele forme de manifestare - precum marşurile în masă, adunările ample şi tulburările de stradă - indiferent dacă au participat sau nu la asemenea activităţi. însă alte tipuri de protest colectiv au devenit mai puţin comune sau au dispărut complet în majoritatea societăţilor moderne (cum ar fi luptele între sate, distrugerea maşinăriilor sau linşajul). Protestatarii pot de asemenea, să pornească de la exemple luate din alte ţări; mişcările de gherilă, de exemplu, au proliferat în diferite părţi ale lumii, din momentul în care unele grupuri demobilizate au învăţat ce mult succes pot avea acţiunile acestea împotriva armatei regulate. .
Când şi din ce motiv devine acţiunea colectivă violentă? In urma studierii unui mare număr de incidente, care au avut loc în Europa occidentală după 1800, Tilly concluzionează că, cele mai multe acţiuni violente colective se dezvoltă din acţiuni non-violente la origine. Dacă violenţa se

manifestă sau nu, depinde nu atât de natura activităţii, cât de anumiţi factori - îndeosebi de modul în care răspund autorităţile. Un bun exemplu îl constituie demonstraţiile de stradă. Majoritatea acestor demonstraţii au loc fără victime sau distrugeri de bunuri. Unele însă conduc la violenţă şi sunt etichetate drept tulburări. Uneori, autorităţile îşi fac apariţia atunci când violenţa s-a manifestat; istoria dovedeşte că, în cele mai mult cazuri acestea sunt cele care iniţiază violenţa. După cum se exprimă Tilly: „în experienţa europeană modernă, forţele represive reprezintă cei mai constanţi iniţiatori şi făptuitori de violenţă colectivă" (1978). în plus, atunci când au loc confruntări violente, agenţii autorităţii sunt răspunzători pentru procentul cel mai mare de morţi şi răniţi. Acest lucru nu este surprinzător, datorită accesului lor specific la arme şi disciplina lor militară. Prin contrast, grupurile pe care aceştia încearcă să le ţină sub control săvârşesc mai multe distrugeri de obiecte sau bunuri.

După Tilly, mişcările revoluţionare reprezintă un tip de acţiune colectivă, care se petrece în anumite situaţii denumite - suveranitate multiplă, având loc atunci când, dintr-un anume motiv, un guvern nu deţine controlul deplin, asupra zonelor pe

care trebuie să le administreze. Suveranitatea multiplă poate lua naştere ca rezultat al războiului extern, al unor ciocniri puternice interne sau ai unei combinaţii între cele două. O preluare a puterii prin revoluţie este realizată în funcţie de: gradul în care autorităţile conducătoare deţin controlul asupra forţelor armate, extinderea conflictelor în cadrul grupurilor conducătoare şi nivelul de organizare al mişcărilor de protest care încearcă să acapareze puterea.

Lucrarea lui Tilly reprezintă una dintre cele mai complexe încercări de analizare a manifestării violenţei colective şi a luptelor revoluţionare. Conceptele pe care le lansează par a avea o largă aplicare, iar maniera în care le foloseşte are în vedere variaţiile de timp şi loc istoric. Modul în care sunt organizate mişcările sociale, resursele pe care le pot mobiliza, interesele comune ale grupurilor care se luptă pentru putere şi oportunităţile oferite de întâmplare - toate acestea reprezintă aspecte importante ale transformărilor revoluţionare.

însă Tilly menţionează doar câteva lucruri despre împrejurările care conduc la suveranitatea multiplă. Acestea reprezintă o parte atât de fundamentală a explicării revoluţiei, încât faptul poate reprezenta o gravă omisiune. Conform opiniei exprimate de Theda Skocpol, Tilly consideră că mişcările revoluţionare sunt ghidate de urmărirea conştientă şi deliberată a unor interese, iar procesele de schimbare revoluţionară au succes atunci când oamenii reuşesc să-şi satisfacă aceste interese. în schimb Skocpol consideră mişcările revoluţionare ca având obiective incerte şi nehotărâte. Ea subliniază faptul că revoluţiile apar în mare măsură ca urmări neintenţionale ale unor scopuri parţiale: Da fapt, în revoluţiile care au avut loc de-a lungul istoriei, unele grupuri, motivate şi situate în mod diferit, au devenit participante la desfăşurările complexe ale unor conflicte multiple. Aceste conflicte au fost puternic influenţate şi limitate de condiţiile sociale, economice şi internaţionale

existente. Ele au procedat în diferite moduri, depinzând de felul în care s-a ivit iniţial fiecare situaţie revoluţionară (1979).

MULŢIMI, REVOLTE ŞI ALTE FORME DE ACŢIUNE COLECTIVĂ

Toate revoluţiile implică acţiunea colectivă. Dar, aşa după cum indică teoria lui Tilly, acţiunea colectivă apare şi în alte împrejurări, pe lângă cele ale schimbării revoluţionare, şi poate avea loc ori de câte ori există şansa ca un mare număr de oameni să formeze o mulţime. De la începutul dezvoltării oraşelor, „gloata urbană" a constituit un potenţial pericol pentru autorităţile politice. în cartierele orăşeneşti, spre deosebire de zonele rurale, mulţi oameni trăiesc în imediata vecinătate a altora şi de aceea pot ieşi relativ uşor în stradă, pentru a-şi manifesta sprijinul faţă de cauză sau pentru a-şi exprima nemulţumirea.

Acţiunile grupurilor urbane reprezintă un exemplu de activităţi de mulţime. O mulţime poate fi definită ca fiind acea adunare destul de numeroasă de oameni care intră în interacţiune directă unii cu alţii într-un spaţiu public. Mulţimile reprezintă,

într-un anumit sens, o parte a vieţii urbane cotidiene. Când vorbim despre o stradă comercială aglomerată, despre un teatru sau un parc de distracţii aglomerat, de exemplu, înţelegem prin aceasta că într-un spaţiu limitat din punct de vedere fizic se întâlnesc mulţi oameni. Aceştia sunt indivizi aflaţi în circumstanţe de interacţiune nefocalizată (vezi capitolul 4): ei sunt prezenţi din punct de vedere fizic în acelaşi loc şi sunt conştienţi unii de prezenţa celorlalţi, fiecare având propriile scopuri, în grupuri mici sau individual, mergând fiecare în propria sa direcţie. Totuşi, atunci când are loc o revoltă, o demonstraţie sau când se produce panică, acţiunile fiecăruia sunt legate de ale celorlalţi. Dintr-o dată, situaţia se transformă în interacţiune focalizată; deşi probabil temporar, mulţimea începe să se comporte ca un tot unitar. Acţiunea mulţimii în acest fel a stimulat interesul sociologilor şi al istoricilor ani în şir - de fapt, după Revoluţia franceză din 1789.

Aşa după cum sublinia Tilly, acţiunea mulţimii şi revolta exprimă în mod caracteristic frustrările oamenilor, care nu pot accede la căile normale pentru a-şi exprima nemulţumirea sau pentru a solicita imperios reformele socotite necesare. Autorităţile conducătoare de toate tipurile s-au temut dintotdeauna de activitatea mulţimii, nu doar datorită ameninţărilor directe, ci şi a faptului că ea conferă o formă publică şi tangibilă nedreptăţilor sociale. Dar chiar şi revoltele care sunt considerate evenimente negative, provocând distrugeri violente şi pierderi de vieţi omeneşti, pot stimula schimbarea şi produce unele beneficii dorite.

MIŞCĂRILE SOCIALE

în societăţile moderne a existat o varietate de mişcări sociale, pe lângă cele care au condus la revoluţie, unele fiind de durată, altele trecătoare. Mişcările sociale reprezintă o trăsătură evidentă a lumii contemporane ca şi organizaţiile formale, birocratice, cărora li se opun adesea. Studiul naturii şi al impactului lor formează un domeniu de interes major în sociologie.

O O MIŞCARE SOCIALĂ poate fi definită drept o încercare colectivă de a promova un interes comun sau de a atinge un scop comun prin acţiune colectivă, în afara sferei instituţiilor existente. Definiţia trebuie să fie extinsă tocmai datorită variaţiilor dintre diferitele tipuri de mişcări. Unele mişcări sociale sunt de dimensiuni reduse, numărând aproximativ câteva zeci de membri; altele pot include mii sau chiar milioane de oameni. Unele mişcări îşi exercită activităţile în cadrul legal al societăţii în care fiinţează, în vreme ce altele operează ca grupuri ilegale sau conspirative. Deseori, legile sunt modificate, ca urmare a acţiunii mişcărilor sociale. De exemplu, grupurile de muncitori, care îşi chemau membrii la grevă, săvârşeau o activitate ilegală, fiind pedepsiţi cu diferite grade de severitate, în diverse ţări. însă în cele din urmă, legile au suferit amendamente, făcând ea grevele să devină o tactică permisă a conflictului industrial. Alte modalităţi de protest economic - cum ar fi blocarea în fabrici sau în ateliere - continuă să rămână în afara legii în majoritatea ţărilor.
549.
Linia despărţitoare dintre mişcarea socială şi organizaţia formală este deseori neclară, datorită faptului că mişcările bine stabilite dezvoltă deseori caracteristici birocratice. De exemplu, Armata Salvării a început ca mişcare socială, dar acum îndeplineşte majoritatea caracteristicilor unei mişcări permanente. O organizaţie se poate transforma într-o mişcare socială - de exemplu, atunci când un partid politic este interzis şi obligat să intre în clandestinitate putând deveni o mişcare de gherilă.
MIŞCAREA VERZILOR: CRONOLOGIE
; 1798.r- Este publicată lucrarea lui Thomas Malthus, An Essay on th'e Principie of Population, care avansează ideea că şi fiinţele umane sunt legate dc constrângeri ecologice. : \ : *
1865 ™ Este,înfiinţată Commons Preservaţion Society, care ridică problema accesului public în zonele rurale, dusă mai departe dc încălcările de proprietăţi in masă. în anii "30. î 893 - în Marea Britanie este înfiinţat National Trust, menit să achiziţioneze pământ pentru a conserva locuri dc o frumuseţe naturală deosebită sau monumente culturale. 1930 - Sunt inventate fluorocarburile de clor; ele au fost apreciate ca fiind un dar pentru umanitate, fiindcă nu erau doar ieftine şi neinflamabile,. ci şi Socotite a !finedăun:Ştoarepentra;;mediu.; 1934 - Seceta a exacerbat eroziunea solului, cauzând „Furtuna de nisip în căldare", din regiunea Marilor Câmpii din America de Nord, pe parcursul căreia au fost spulberate aproximativ 350 de milioane de tone de ţărână.

1948 - Naţiunile Unite au creat o agenţie specială pentru mediu, The International Union for the ConservationofNature.
1952 - Poluarea acrului a produs un smog masiv la Londra, omorând aproximiati.y 4,000 de oameni şi ducând Ia promulgarea legii aerului curat.
1968 Eseu! lui Garret Hardin, The Tragedy of the Commons îi incită pe oameni să-şi asume responsabilitatea personală pentru degradarea mediului, ca urmare a modului de viaţă al fiecăruia, 1969-Friends of theEarth s-au lansat în SUA ca un grup dinamic, desprins din „Sicrra

Club", care devenea din ce în ce mai conservator, de-a lungul anilor au apărut în cadrul mişcării de protecţie a mediului grupuri active mai radicale. :
1974- Prima avertizare ştiinţifică referitoareîa diminuarea gravă a stratului protectorde ozon,din partea superioară a atmosferei, din cauza fludrocărburilor de clor. . ;
1980 - Preşedintele SUA Jimmy, Carter dă dispoziţie să se întocmească raportul Globul 2000, care
reflecta începerea preocupărilor legate:de mediu în aria de probleme politice importante.
1983 - Verzii germani (Die Grunen) câştigă 5% din voturi, care le asigură 27 de locuri în Bundestag.
1985 - Nava organizaţiei Greenpeace - Rainbow Warrior- a fost scufundată de agenţi ai serviciilor
secrete franceze, în timp ce era ancorată în Noua Zeelandă, pe parcursul unui protest împotriva
testelor nucleare franceze din Pacificul de Sud. Un membru al echipajului a fost ucis.
1989 - Alegerile europene au inclus probleme de protecţia mediului pe agenda politică, datorită
faptului că partidele ecologiste din întreaga Europă s-au bucurat de un sprijin fară precedent,
îndeosebi în Marea Britanie, unde „verzii" au primit aproximativ 15% din voturile exprimate (dar nu
, şi din locurile în Parlament).
1992 - Conferinţa la nivel înalt pe probleme ale Pământului a Naţiunilor Unite, de la Rio de Janeiro a stârnit un puternic interes din partea mediilor de informare, fară să realizeze multe lucruri, în privinţa problemelor grave cu care se confruntă ecologia mondială, datorită faptului că multe naţiuni s-au temut de posibilele efecte asupra comerţului.
1994 — Protestele an ti-,-,şosea" din Marea Britanie au atins noi dimensiuni prin „Bătălia pentru Wanstonia", când: activiştii ecologişti au ocupat clădiri şi copaci în Wanstead, East London, în încercarea de a opri constituirea autostrăzii Ml 1.
Sursa: 1994, Hutchinson Gallup, INFO 1995, Helicon, p. 514.
550.
Clasificarea mişcărilor sociale
Au fost propuse diferite modalităţi de clasificare a mişcărilor sociale. Una dintre cele mai cuprinzătoare clasificări este cea făcută de David Aberle, care distinge patru tipuri de mişcări sociale (Aberle, 1966). Mişcările transformatoare vizează o schimbare vastă, cataclismică şi deseori violentă, a societăţii care le produce. Exemple pot fi mişcările revoluţionare şi anumite mişcări religioase radicale; de asemenea, multe mişcări milenariste au prevăzut o restructurare - mai mult sau mai puţin completă - a societăţii, atunci când va veni „ora mântuirii". Mişcările reformatoare aspiră doar la schimbarea unor aspecte ale ordinii sociale existente. Ele se preocupă de anumite tipuri de inegalitate sau de injustiţie. O ilustrare ar fi grupul „Life" şi alte grupări antiavort.

Mişcările transformatoare şi reformatoare sunt, şi unele şi altele, preocupate în primul rând de realizarea unor schimbări în societate. Celelalte două tipuri de mişcări aparţinând lui Aberle, vizează în principal schimbarea obişnuinţelor sau a concepţiilor indivizilor. Mişcările mântuitoare au menirea de a-i salva pe oameni de la stilurile de viaţă socotite a fi corupătoare. Acestei categorii îi aparţin multe mişcări religioase, în măsura în care se concentrează asupra „mântuirii personale". Exemplu în acest sens îl constituie sectele penticostale, care cred că dezvoltarea spirituală a indivizilor este adevăratul indiciu al valorii lor. Fără a avea o definiţie concretă, mişcările alteratoare vizează realizarea unei schimbări parţiale în indivizi. Ele nu caută să obţină o schimbare completă a obişnuinţelor oamenilor, ci se preocupă de schimbarea anumitor trăsături specifice. O ilustraţie în acest sens reprezintă organizaţia „Alcoolicii anonimi".

Mişcările feministe

Teoriile despre revoluţie au tendinţa în mod inevitabil de a se suprapune peste cele despre mişcările sociale. Accentul pus de Charles Tilly pe mobilizarea resurselor, de exemplu, a fost aplicat la mişcările sociale cum ar fi mişcarea feministă. Mişcările feministe nu au fost separate de alte forme de mişcări sociale. Feminismul a fost puternic influenţat de revoluţii - inclusiv Revoluţia americană şi cea franceză din secolul al XVIII-lea,

Primele grupări organizate în mod activ, pentru a promova drepturile femeilor, datează din perioada imediat următoare celor două revoluţii. In ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, inspirate fiind de idealurile de libertate şi egalitate pentru care s-a luptat în Revoluţia franceză, la Paris şi în alte oraşe mari din provincie, s-au format mai multe cluburi feministe. Cluburile ofereau locuri de întâlnire pentru femei, iar programele lor prevedeau drepturi egale la educaţie, muncă şi guvernare. Mărie Gouze, conducătoarea unuia dintre cluburi, aredactat o declaraţie intitulată „Declaraţia Drepturilor Femeilor", bazată pe „Declaraţia Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului". „Cum poate fi dobândită adevărata egalitate, întreba ea, atâta vreme cât jumătate din populaţie este exclusă de la privilegiile de care se bucură bărbaţii?" 551.

Răspunsul din partea conducătorilor revoluţionari (bărbaţi) a dovedit mai puţină înţelegere - Mărie Gouze a fost executată în 1793, fiind învinuită că „ar fi uitat virtuţile care aparţin sexului ei". Ulterior, cluburile feministe au fost dizolvate prin decret guvernamental. Grupuri şi mişcări feministe au fost formate, în repetate rânduri în ţările occidentale după această dată, deseori având de înfruntat ostilitatea, iar câteodată provocând violenţa autorităţilor existente. Mărie Gouze nu a fost nicidecum singura feministă, care a plătit cu viaţa pentru cauza dobândirii de drepturi egale pentru semenele sale.

In secolul al XIX-lea, feminismul a cunoscut o dezvoltare mai mare în Statele Unite decât în alte părţi, iar majoritatea conducătoarelor mişcărilor feministe din alte ţări adaptau drept model lupta femeilor americane. în anii 1840 şi 1850, feministele americane s-au implicat în grupurile dedicate abolirii sclaviei. Totuşi, ncavând drepturi politice

formale (Constituţia nu le asigura femeilor dreptul de a vota), femeile au fost excluse din grupurile de presiune, prin intermediul cărora reformatorii îşi puteau urmări obiectivele. La congresul mondial împotriva sclaviei, ţinut la Londra în 1840, nu s-a permis participarea nici unei femei. Acest lucru a tăcut ca grupările feminine să abordeze în mod direct inegalitatea de gen existentă. în 1848, exact aşa cum făcuseră omoloagele lor franceze, cu jumătate de secol în urmă, liderele din Statele Unite s-au întâlnit pentru a adopta o „Declaraţie de Sentimente", după modelul Declaraţiei de Independenţă. „Noi socotim că aceste adevăruri sunt absolut evidente - anume că toţi bărbaţii şi toate femeile au fost creaţi egali". Declaraţia înşiruia o listă cuprinzătoare de nedreptăţi, la care erau supuse femeile ţării. Cu toate acestea, în acea perioadă au fost făcute puţine progrese, în sensul îmbunătăţirii poziţiei sociale sau politice a femeilor. O dată cu abolirea sclaviei, Congresul a decis că doar sclavii de parte bărbătească eliberaţi, căpătau dreptul de a vota.

Numeroase femei afro-americane au jucat un rol semnificativ, la începuturile mişcării feministe din Statele Unite, chiar dacă, de multe ori, ele trebuiau să treacă peste ostilităţile manifestate de semenele lor albe. Una dintre ele, Sojoumer Truth, s-a pronunţat atât împotriva sclaviei cât şi a privării femeilor de drepturi cetăţeneşti, demonstrând legătura dintre cele două probleme existente. Atunci când ea a luat cuvântul, viguros şi pasionat, la un miting împotriva sclaviei în Indiana în anii 1850, un alb i s-a adresat spunându-i: „Eu cred că nu eşti femeie", ea şi-a dezvelit sânii în public, pentru a-i dovedi că nu avea dreptate. Deşi Truth a jucat un rol important în lupta grupurilor feministe de la vremea respectivă (Hooks, 1981), alte negrese, care au încercat să participe, au fost dezamăgite de prejudecăţile existente; ca urmare, feministele afro-americane au constituit un număr restrâns în acest sens.

Unul dintre evenimentele cele mai importante, din perioada timpurie a mişcărilor feministe din Europa, a fost prezentarea unei petiţii, semnată de 1.500 de femei, adresată Parlamentului englez în 1866, prin care se solicita ca reformele electorale discutate să includă şi dreptul de vot egal pentru femei. Petiţa a fost ignorată; în replică, organizatoarele au înfiinţat în anul următor Societatea Naţională pentru Sufragiul Femeilor. Membrele societăţii au devenit cunoscute drept sufragete, iar în

perioadele următoare ele au continuat să facă petiţii către parlament, pentru extinderea drepturilor de vot ale femeilor. La începutul secolului, influenţa mondială a feminismului englez rivaliza cu cea a feminismului din Statele Unite. în ambele ţări au fost organizate în mod frecvent marşuri şi demonstraţii de stradă. Un miting care a avut loc în aer liber la Londra, în iunie 1908, a atras o jumătate de milion de oameni. Pe parcursul acestei perioade, mişcările feministe au cunoscut o deosebită amploare atât în marile ţări europene, cât şi în Australia şi Noua Zeelandă.

în 1920, în multe ţări occidentale femeile au dobândit dreptul de a participa la vot. După ce au dobândit acest drept însă, majoritatea mişcărilor feministe au intrat în declin. Unele dintre femei erau racolate

de alte mişcări, cum ar fi cele de combatere a fascismului - o doctrină politică a extremei drepte care lua amploare în Germania, Italia şi în alte părţi, în anii '30. Feminismul ca mişcare distinctă, care combătea instituţiile dominate de bărbaţi, devenise aproape inexistent. Dobândirea anumitor drepturi politice egale a contribuit în mică măsură 1a extinderea egalităţii şi în alte sfere ale vieţii femeilor.

Revigorarea mişcărilor feministe

La sfârşitul anilor „60, mişcările feministe şi-au făcut reapariţia în forţă. începând ■ cu această dată. feminismul a căpătat o influenţă majoră în ţări din întreaga lume, inclusiv în multe ţări din Lumea a Treia. Revigorarea a început în Statele Unite, influenţată fiind de mişcarea pentru drepturi civile şi de activismul studenţesc din perioada respectivă. Apoi, s-a răspândit în alte părţi ale lumii. Femeile active în aceste mişcări, descopereau deseori că activiştii bărbaţi le confereau tradiţionalul rol de subordonate. Liderii mişcărilor pentru drepturi civile nu acceptau ca drepturile femeilor să fie incluse în manifestările lor de egalitate. Ca urmare, grupările feministe au iniţiat înfiinţarea unor organizaţii independente, preocupate în primul rând de problemele feministe.

Mişcările feministe, din prezent, au în vedere o gamă mai largă de probleme decât predecesoarele lor. Ele au făcut presiuni pentru egalitate economică, pentru legalizarea avortului şi pentru schimbări ale legilor referitoare la divorţ. în plus, faţă de realizările lor practice semnificative, feministele au avut un impact mult mai puternic din punct de vedere intelectual, dccât tot ceea ce se realizase anterior. De exemplu, în ştiinţele sociale, autoarele feministe au obligat la o regândire a noţiunilor şi teoriilor acceptate. O mare parte din cercetările efectuate în ultimii ani, cu privire la factorii culturali şi istorici, care afectează poziţia femeilor, şi la relaţiile dintre genuri, în general - a fost stimulată de influenţa feminismului modern.

Mişcările feministe: interpretare

Apariţia mişcărilor feministe în secolul trecut poate fi interpretată în termenii conceptelor propuse de Charles Tilly. Acesta susţinea că mişcările sociale apar când oamenii nu au şansa de a-şi exprima opiniiile, sau când sunt lipsiţi de suporturi reale pentru aspiraţiile lor. în prima fază a dezvoltării mişcărilor feministe, în secolele

553.

XIX şi XX, liderele feministe au încercat mai presus de orice să-şi facă auzit glasul în procesul politic - cu alte cuvinte, să obţină dreptul egal de vot. In faza a doua, ele au căutat să extindă ceea ce câştigaseră, militând pentru egalitate atât politică, cât şi economică pentru femei.

In ambele faze, liderele mişcărilor feministe au reuşit să mobilizeze resurse colective pentru a face presiuni dovedite a fi eficiente asupra autorităţilor conducătoare. In perioada de început, resursa principală a activistelor o reprezentau marşurile şi demonstraţiile. Ulterior, organizaţiile lor au avut posibilitatea să lupte pentru drepturile femeilor într-o manieră consecventă şi organizată. Interesele comune, la care liderele grupurilor feministe au putut să apeleze, includeau preocuparea pentru rolul pe care ar trebui să-l deţină în luarea de decizii politice,

angajarea în munca plătită, dacă doreau aceasta, şi drepturi egale în procedurile de divorţ.
5
în sfârşit, oportunitatea activistelor feministe de a influenţa schimbarea socială a fost afectată de o varietate de factori. Izbucnirea primului război mondial, de exemplu, a ajutat scopului de a obţine dreptul la vot: guvernele care duceau războiul aveau nevoie de sprijinul şi de implicarea activă a femeilor în efectivul de război. în cea de-a doua fază a dezvoltării feminismului, mişcarea pentru drepturi civile a reprezentat scânteia generatoare a unui nou val de activism.
MIŞCĂRILE SOCIALE ŞI SOCIOLOGIA
Mişcările sociale prezintă un dublu interes pentru sociologi. Acestea le oferă un obiect de studiu şi, în plus, ajută la schimbarea modalităţii în care aceştia analizează fazele de comportament. Mişcarea femeilor, de exemplu, nu este relevantă doar pentru sociologie, căreia îi oferă material pentru cercetare. Ea a identificat slăbiciuni în unele structuri acceptate de gândirea sociologică şi a dezvoltat concepte (cum ar fi cel de patriarhat), care ajută la înţelegerea problemelor genului şi ale puterii. Există un dialog continuu nu doar între mişcările sociale şi organizaţiile cu care se confruntă, ci şi între mişcările sociale şi sociologia însăşi.
REZUMAT
O în majoritatea zonelor din lume au avut loc-revoluţii în ultimele două secole. Revoluţia americană din 1776 şi Revoluţia franceză din 1789 au introdus idealuri şi,aspiraţii, care au devenit extrem de răspândite în viaţa politică. © Revoluţia este un concept ce se dovedeşte incert atunci când trebuie definit. Pentru a fi considerat revoluţie, un proces de schimbare politică trebuie să implice influenţa unei mişcări sociale de masă, care este pregătită să folosească
554.
violenţa pentru a-şi atinge scopurile şi pentru a putea deţine puterea, cât şi să iniţieze ulterior reforma.
© Au existat diferite teorii despre revoluţie. Interpretarea dată de către Marx revoluţiei este deosebit de semnificativă, nu doar datorită contribuţiei intelectuale - care poate fi pusă sub semnul întrebării în diferite feluri - ci şi pentru că a servit într-o anumită măsură la modelarea proceselor revoluţionare din acest secol.
OPentru că revoluţia reprezintă un fenomen atât de complex, este dificil de precizat condiţiile care conduc la schimbarea revoluţionară. Cele mai multe revoluţii se petrec în împrejurările în care puterea guvernamentală s-a fragmentat (de exemplu, ca urmare a războiului) şi când un grup oprimat este capabil să creeze şi să susţină o mişcare de masă. Revoluţiile sunt, de obicei, consecinţele neintenţionale ale unor scopuri oarecum limitate - pe care iniţial, se străduiesc să le atingă atari mişcări.
© Manifestările mulţimii se petrec nu numai în revoluţii, ci şi în multe alte împrejurări în care are loc o schimbare socială mai puţin dramatică - cum ar fi cazul revoltelor urbane. Acţiunile mulţimilor care produc tulburări pot părea accidentale şi distructive în totalitate, dar ele slujesc deseori unor scopuri clare ale celor implicaţi.

© în societăţile moderne se întâlnesc multe tipuri de mişcări sociale. Ele implică o încercare colectivă de a urmări interese comune prin acţiuni de colaborare în afara sferei instituţiilor acceptate. Sociologia nu numai că studiază aceste mişcări, ci răspunde totodată la problemele generate de ele.
© Un tip important de mişcări sociale moderne este cel asociat cu feminismul. Primele mişcări feministe semnificative s-au dezvoltat la jumătatea secolului al XIX-lea, concentrându-şi atenţia îndeosebi asupra obţinerii votului pentru femei. Deşi a intrat în declin după anii „20, în anii „60 feminismul şi-a făcut din nou simţită prezenţa, iar de atunci a avut un impact considerabil în multe sfere ale vieţii sociale şi ale activităţii intelectuale.
555.
ffl
LECTURI SUPLIMENTARE
Zbigniew Brzezinski, The Grand Failure (Londra, McDonald, 1989). Un studiu despre ascensiunea şi prăbuşirea comunismului în secolul XX, carc susţine că acesta a reprezentat „o tragedie istorică".
John Dunn, „Understanding Revolu¬tions'' în lucrarea sa Rethinking Mo¬dern Political Theory (Cambridge, Cambridge University Press, 1985). O discuţie referitoare la problemele înţele¬gerii revoluţiilor moderne. Ron Eyerman şi Andrew Jamison, Social Movements (Cambridge, Polity Press, 1991). Un studiu şi o analiză, utile despre gândirea teoretică curentă referitoare la natura mişcărilor sociale, cu o atenţie deosebită acordată mişcărilor sociale mai recente.
Chester Hartman şi Pedro Vilannova, Paradigms Lost: The Post Cold War Era (London, Pluto, 1991). O discuţie despre stadiul în care se află lumea ca urmare a prăbuşirii comu¬nismului în Uniunea Sovietică şi Europa de Est.
Max Weber, The Russian Revolutions (Cambridge, Polity Press, 1995). Opiniile lui Weber despre evenimentele revo¬luţionare din Rusia.
TERMENI IMPOR TANTI
- socialism
- conflict de clasă
- revoltă
- contradicţie
- comunism
- mişcare reformatoare
- mobilizare
- mişcare mântuitoare
- mişcare de gherilă
- mişcare alteratoare
- suveranitate multiplă
- mişcare feministă

556.

fo .
■4-/C
19. SCHIMBĂRILE GLOBALE ŞI CRIZA ECOLOGICĂ
CONCEPTE DE BAZĂ
DEFINIŢIA SCHIMBĂRII
INFLUENŢE ASUPRA SCHIMBĂRILOR SOCIALE Mediul înconjurător fizic • Organizarea politică • Factorii culturali
SCHIMBAREA ÎN EPOCA MODERNĂ
Influenţele economice • Influenţele politice • Influenţele culturale
SCHIMBĂRI ACTUALE ŞI PERSPECTIVE DE VIITOR Către o societate post-industrială? • Post-modernitatea şi sfârşitul istoriei
• Evaluare
AMENINŢĂRI LA ADRESA MEDIULUI ÎNGONJURĂTOR GLOBAL Surse de ameninţare
MEDIUL ÎNCONJURĂTOR: O PROBLEMĂ SOCIOLOGICĂ?
SCHIMBAREA GLOBALĂ: PRIVIND CĂTRE VIITOR
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI
557.
CONCEPTE DE BAZĂ
schimbare socială « societate post-industrială
Fiinţele umane există pe Pământ de aproximativ o jumătate de milion de ani. Agricultura, baza necesară pentru aşezările stabile, există doar de 12.000 de ani. Civilizaţiile datează de aproximativ 6.000 de ani. Dacă ne-am imagina întreaga întindere a existenţei umane de până acum ca pe o singură zi, agricultura ar fi apărut la ora 23.45, iar civilizaţiile la ora 23.57. Dezvoltarea societăţilor moderne ar fi început abia la ora23.59".30"". Dar probabil că atât de multe schimbări au avut loc în ultimele 30"" ale acestei zile a umanităţii cât în tot timpul scurs de până atunci.
Ritmul schimbărilor în era modernă poate fi demonstrat cu uşurinţă, dacă luăm în considerare rata dezvoltării tehnologice. Aşa cum observă istoricul economist David Landes într-un apreciat studiu:
Tehnologia modernă nu produce doar mai mult şi mai repede; ea realizează obiecte care nu ar fi putut fi produse nicicum prin metodele artizanale de odinioară. Cel mai bun ţesător manual indian nu ar fi putut face fire atât de fine şi de drepte ca acelea • ale unui război mecanic; toate fierăriile creştinătăţii nu ar fi putut produce în secolul al XVIII-lea foi de oţel atât de mari, de netede şi de omogene, precum cele ale unei oţelării moderne. Şi, cel mai important dintre toate, tehnologia modernă a creat lucruri de neimaginat în epocapreindustrială: camera de filmat, automobilul, avionul, toată gama de aparatură electrocasnică - de la radio la computerul cel mai perfonnant - centrala nucleară etc. Rezultatul a fost o enonnă creştere a producţiei şi a varietăţii de bunuri şi servicii; chiar şi numai acestea au schimbat modul de viaţă al omului mai mult decât orice, după descoperirea focului: englezul (şi englezoaica, am putea adăuga) de la 1750 se asemănau, în privinţa lucrurilor materiale, soldaţii din legiunile lui Cezar decât cu propriii lui strănepoţi (Landes, 1969).

Modurile de viaţă şi instituţiile caracteristice lumii moderne sunt radical diferite, chiar şi de cele din trecutul apropiat. în decursul unei perioade de numai două-trei secole, adică o „secundă" din contextul istoriei umanităţii, viaţa socială umană a fost smulsă din tipurile de ordine socială în care oamenii trăiseră mii de ani.
Mult mai mult decât generaţiile de dinaintea noastră, ne confruntăm cu un viitor nesigur. Fără îndoială, condiţiile de viaţă ale generaţiilor anterioare au fost în permanenţă nesigure: oamenii erau supuşi frecvent dezastrelor naturale, epidemiilor şi foametei. Dar, deşi suntem imuni la ciumă şi foamete, în ţările industrializate din prezent,'ne confruntăm cu forţele sociale, pe care noi le-am declanşat. Aceste forţe aduc schimbări sociale în viaţa noastră, în flux continuu.
558.
DEFINIŢIA SCHIMBĂRII
o Cum am putea defini SCHIMBAREA SOCIALĂ? într-un anumit sens, totul este într-o continuă schimbare. Fiecare zi înseamnă o nouă zi; fiecare clipă este un moment nou în timp. Filosoful grec, Heraclit. a demonstrat că nu păşeşti în acelaşi râu de două ori. A doua oară râul este diferit, întrucât a curs apa pe el, iar persoana în cauză a suferit unele schimbări. Deşi această observaţie este corectă în unele privinţe, desigur că în realitate - vrem să spunem că în- ambele ocazii - este vorba despre acelaşi râu şi aceeaşi persoană care intră în el. Există suficientă continuitate în forma râului, ca şi în forma fizică şi personalitatea celui care şi-a udat picioarele, pentru a putea spune că fiecare rămâne „acelaşi", chiar dacă au avut loc schimbări.
A identifica schimbările implică a arăta în ce măsură există modificări în structura de bază a unui obiect sau a unei situaţii de-a lungul unei perioade de timp. în cazul societăţilor omeneşti, pentru a hotărî în ce măsură şi în ce fel sistemul se află în curs de schimbare, trebuie să demonstrăm în ce măsură au fost modificate instituţiile de bază în decursul unei anumite perioade. Orice raportare a schimbării presupune de
559
asemenea, a arăta eeea ce rămâne stabil - ca punct de referinţă pentru măsurarea modificărilor. Chiar şi în lumea aflată într-o mişcare rapidă în prezent, există continuităţi ale trecutului îndepărtat. De exemplu, sistemele religioase principale - cum ar fi creştinismul şi islamismul - îşi menţin legăturile cu ideile şi practicile iniţiale de aproximativ 2.000 de ani. Totuşi majoritatea instituţiilor din societăţile moderne se schimbă în mod evident mult mai rapid decât cele din lumea tradiţională.
In acest capitol ne vom ocupa de încercările de a interpreta modelele de schimbare, care afectează istoria umanităţii în ansamblu; vom discuta apoi motivele pentm care epoca modernă este asociată cu schimbări sociale atât de profunde şi rapide. O mare parte din schimbările de astăzi sunt globale - fie au loc simultan în mai multe părţi ale lumii, fie afectează viitorul întregii planete.
INFLUENŢE ASUPRA SCHIMBĂRILOR SOCIALE
Teoreticienii sociologiei au încercât de-a lungul ultimelor două secole să dezvolte o teorie generală, care să explice natura schimbării sociale. Dar

nici o teorie bazată pe un singur factor nu poate demonstra diversitatea evoluţiilor sociale umane - de la societăţile de vânători, culegători şi păstori, la civilizaţiile tradiţionale şi, în final, la sistemele sociale complexe de azi. Totuşi, putem identifica cei trei factori principali, care au influenţat constant schimbarea socială: mediul înconjurător fizic, organizarea politică şi factorii culturali.

Mediul înconjurător fizic

Mediul înconjurător fizic are adesea implicaţii asupra evoluţiei organizării sociale umane. Acest lucra este cel mai evident în condiţiile de mediu extreme, acolo unde oamenii trebuie să-şi organizeze modul de viaţă în funcţie de condiţiile climatice. Locuitorii regiunilor polare îşi formează în mod necesar obiceiuri şi practici diferite de cele ale locuitorilor din zonele subtropicale. Cei care trăiesc în Alaska, unde iernile sunt lungi şi geroase, tind să urmeze modele de viaţă socială diferite, de cei care trăiesc în ţări mediteraneene cu climă caldă. Cei din Alaska îşi petrec cea mai mare parte a timpului în interior şi, cu excepţia scurtei perioade a verii polare, îşi planifică cu multă grijă activităţile în aer liber, datorită mediului înconjurător neospitalier, în care trăiesc.

Dar şi condiţii fizice mai puţin extreme pot afecta societatea. Populaţia băştinaşă australiană nu a încetat niciodată să fie una de vânători şi culegători, întrucât continentul nu adăposteşte plante indigene potrivite pentru cultivare sau animale care pot fi domesticite în vederea dezvoltării producţiei pastorale. Primele civilizaţii ale lumii au apărut mai ales în zone cu un pământ adecvat agriculturii - de exemplu, în deltele fluviilor. Uşurinţa comunicaţiilor terestre şi disponibilitatea transportului naval sunt ia fel de importante: societăţile - delimitate de celelalte prin lanţuri

muntoase, jungle impenetrabile sau deşerturi - rămân adesea relativ neschimbate perioade îndelungate.

Dar influenţa directă a mediul înconjurător asupra schimbării sociale nu este foarte mare. Oamenii sunt cel mai adesea capabili să dezvolte o producţie îmbelşugată în zone relativ neospitaliere. Aşa se întâmplă, de exemplu, cu locuitorii din Alaska, care şi-au creat resurse de ţiţei şi minereuri în pofida naturii aspre a mediului înconjurător. Invers, culturile de vânători şi culegători au trăit adesea în regiuni deosebit de fertile, fără să se fi implicat în producţia agricolă sau pastorală. De exemplu, indienii Kwakiutl din insula Vancouver - al căror mod de viaţă s-a menţinut aproape intact până cu un secol în urmă, trăiau într-un mediu care le oferea peşte din belşug, fructe şi plante comestibile. Ei se mulţumeau cu un astfel de mod de viaţă (de vânători şi culegători) în condiţii atât de favorabile, şi nu au fost nevoiţi să treacă la o agricultură stabilă.

Nu există legături directe între mediul înconjurător şi sistemele de producţie care se formează. Accentul evoluţioniştilor asupra adaptării la mediul înconjurător este astfel mai puţin elocvent, decât ideile lui Marx referitoare la explicarea dezvoltării sociale. Marx sublinia faptul că fiinţele umane arareori se adaptează doar la condiţiile lor de viaţă, aşa cum se întâmpjă cu animalele. Oamenii întotdeauna încearcă să domine

lumea înconjurătoare, fără s-o accepte aşa cum este. Mai mult, nu există nici o îndoială că tipurile de producţie influenţează puternic nivelul şi natura schimbării sociale, deşi nu au acel impact copleşitor pe care li-l atribuia Marx.

Organizarea politică

Un al doilea factor care influenţează puternic schimbarea socială este tipul de organizare politică. în societăţile de vânători şi culegători, această influenţă este minimă, deoarece nu există autorităţi politice abilitate să mobilizeze comunitatea. în toate celelalte tipuri de societate existenţa unor factori politici distincţi - căpetenii, lorzi, regi şi guverne - afectează puternic cursul evoluţiei unei societăţi anume. Sistemele politice nu sunt, cum credea Marx, expresii directe ale organizării economice subiacente; cu totul alte tipuri de ordine politică pot exista în societăţi cu sisteme de producţie similare. De exemplu, unele societăţi bazate de capitalismul industrial au avut sisteme politice autoritariste (cum ar fi Germania nazistă şi Africa de Sud în timpul regimului de apartheid), în timp ce altele sunt mult mai democratice (Statele Unite, Marea Britanie sau Suedia).

Puterea militară a jucat un rol fundamental în înfiinţarea majorităţii statelor tradiţionale; ea le-a influenţat supravieţuirea ulterioară sau expansiunea într-un mod la fel de decisiv. Dar legătura dintre nivelul producţiei şi puterea militară este din nou una indirectă. Un conducător poate decide canalizarea resurselor înspre constituirea unei armate puternice, de exemplu, chiar dacă aceasta duce la sărăcirea majorităţii restului populaţiei - aşa cum s-a întâmplat în Irak, sub conducerea lui Saddam Hussein.

Factorii culturali

Cea de-a treia influenţă primordială asupra schimbării sociale constă în factorii culturali, care includ efectele religiei, sistemele de comunicaţie şi de conducere. Aşa după cum am văzut în capitolul 16, religia poate fi o forţă conservatoare în viaţa socială, sau, dimpotrivă, una novatoare. Unele forme de credinţă şi practică religioasă au acţionat ca o frână în cadrul schimbării, subliniind înainte de orice nevoia de a adera la valorile şi ritualurile tradiţionale. Dar, aşa cum sublinia Max Weber, convingerile religioase joacă adesea un rol mobilizator asupra presiunilor pentru schimbare socială.

O influenţă culturală deosebit de importantă, care afectează caracterul şi ritmul schimbării, este natura sistemelor de comunicare. Inventarea scrisului, de exemplu, a permis păstrarea datelor în registre, făcând astfel posibilă sporirea controlului asupra resurselor materiale şi dezvoltarea organizaţiilor de mari dimensiuni. în plus, scrisul a modificat percepţia oamenilor în legătură cu relaţia dintre trecut, prezent şi viitor. Societăţile care cunosc scrierea păstrează o înregistrare a evenimentelor trecute şi sunt conştiente de faptul că au o istorie. înţelegerea istoriei poate produce sentimentul mişcării sau direcţiei generale de evoluţie urmate de o societate, pe care apoi oamenii s-o promoveze activ în continuare.

Sub eticheta generală de factori,culturali ar trebui să plasăm şi conducerea. Conducătorii individuali au avut o influenţă imensă în istoria lumii. Nu trebuie decât să ne gândim la marile figuri religioase (cum ar fi Iisus), conducătorii politici şi militari (ca Iulius Caesar), sau la inovatorii din ştiinţă şi filosofie (precum Isaac Newton) - pentru a ne convinge că acesta este adevărul. Un conducător capabil să urmărească o politică dinamică şi să genereze o mişcare în masă - sau să modifice în mod radical modurile preexistente de gândire - poate răsturna ordinea stabilită anterior.
Dar indivizii nu pot să ajungă în poziţii de conducere şi să devină eficienţi, decât atunci când există condiţiile favorabile. Adolf Hitler a putut accede la putere în Germania anilor "30, de exemplu, şi ca urmare a tensiunilor şi crizelor prin care trecea ţara în acea vreme. Dacă acele împrejurări nu ar fi existat, probabil că ar fi rămas doar o figură obscură, în cadrul unei fracţiuni politice minore. Acelaşi lucru s-a adeverit mai târziu în privinţa lui Mahatma Gandhi, celebrul lider pacifist al Indiei din perioada de după cel de-al doilea război mondial. Gandhi a obţinut independenţa ţării sale de sub tutela Marii Britanii, deoarece războiul şi alte evenimente răscoliseră instituţiile coloniale existente la acea dată în India.
SCHIMBAREA ÎN EPOCA MODERNĂ
Ce anume cxplică motivul pentru care ultimele două secole, perioada modernităţii, au cunoscut o accelerare atât de accentuată a vitezei schimbării sociale? Aceasta este o problemă complexă, dar câţiva dintre factorii implicaţi pot fi identificaţi cu uşurinţă. Nu este de mirare că îi putem categorisi, după unele linii similare, cu acei factori care au influenţat schimbarea socială de-a lungul istoriei, cu menţiunea că vom subsuma impactul mediului înconjurător fizic importanţei generale a factorilor economici.
562.
Influenţele economice
Dintre influenţele economice, cel mai extins impact îl are capitalismul industrial. Acesta diferă într-o manieră fundamentală de sistemele de producţie anterioare, întrucât presupune expansiunea continuă a producţiei şi acumularea constantă de capital. în sistemele de producţie tradiţionale, nivelele de producţie erau relativ statice, deoarece erau limitate la nevoile obişnuite de consum. Capitalismul promovează revizuirea constantă a tehnologiilor de producţie, proces în care este atrasă tot mai mult ştiinţa. Rata inovaţiilor tehnologice urmărită în industria modernă este mult mai mare decât în oricare alt tip anterior de organizare economică.
Impactul ştiinţei şi al tehnologiei asupra modului nostru de viaţă poate fi deter¬minat în mare parte de factori economici, dar se întinde şi dincolo de sfera economică. Ştiinţa şi tehnologia influenţează şi totodată sunt influenţate de factori politici şi culturali. Dezvoltarea ştiinţifică şi tehnologică, de exemplu, au participat la crearea formelor moderne de comunicare, cum ar fi radioul şi televiziunea. Aşa cum am văzut, astfel de forme electronice de comunicare au produs schimbări în politica progresului ultimilor ani. Radioul, televiziunea şi alte medii electronice

au contribuit la determinarea modului în care gândim şi a concepţiei noastre despre lume.
Influenţele politice
Al doilea tip de influenţe majore asupra schimbărilor din epoca modernă sunt evoluţiile politice. Lupta dintre naţiuni - care urmăresc să-şi extindă puterea, să-şi sporească bogăţia şi să triumfe militar asupra oponenţilor lor - a fost o sursă deosebit de dinamică a schimbării, în decursul ultimelor două-trei secole. In civilizaţiile tradiţionale, schimbarea politică era în mod nonnal restrânsă la elite. De exemplu, o familie de aristocraţi o înlocuia pe alta la guvernare, în timp ce pentru o mare parte din populaţie viaţa rămânea neschimbată. Aceasta nu se mai întâmplă în sistemele politice moderne, unde activităţile liderilor politici şi ale funcţionarilor guvernamentali afectează în mod constant viaţa maselor populare. Atât pe plan intern cât şi extern, luarea de decizii promovează şi direcţionează schimbarea socială mult mai mult decât odinioară.
Evoluţiile politice din ultimele două-trei secole au influenţat cu siguranţă schimbarea economică, la fel de mult ca şi schimbarea economică ce a determinat politica. în prezent, guvernele joacă un rol major în stimularea (şi uneori în întârzierea) ratei creşterii economice şi în toate societăţile industriale există un grad ridicat de intervenţie a statului în producţie, guvernul reprezentând cel mai mare patron.
Puterea militară şi războiul au avut de asemenea, o importanţă fundamentală. Puterea armată a naţiunilor occidentale, începând din secolul al XVII-lea încolo, le-a permis să-şi exercite influenţa în cele patru colţuri ale lumii şi a oferit un funda¬ment esenţial pentru răspândirea modurilor de viaţă occidentale. în secolul XX, efectele celor două războaie mondiale au fost profunde: devastarea multor ţări a dus la procese de reconstrucţie, care au produs schimbări instituţionale majore - cum ar fi cazul Germaniei sau al Japoniei după cel de-al doilea război mondial. Chiar şi statele învingătoare - printre care Marea Britanie - au suferit transformări interne importante, ca rezultat al impactului războiului asupra economiei.
563.
Influenţele culturale
Dintre factorii culturali care afectează procesele de schimbare socială în epoca modernă, dezvoltarea ştiinţei şi laicizarea gândirii au contribuit fiecare la caracterul critic şi inovator al perspectivei moderne. Nu mai considerăm că obiceiurile şi cutumele sunt acceptabile, doar pentru că au străvechea autoritate a tradiţiei. Dimpotrivă, modul nostru de viaţă necesită tot mai mult o bază „raţională". De exemplu, planurile pentru construirea unui spital nu se mai bazează doar pe gusturile estetice tradiţionale, ci iau în considerare capacitatea lui de a îndeplini necesităţile unui spital - anume, îngrijirea eficientă a bolnavilor.
Nu doar modul cum gândim s-a schimbat, ci şi conţinutul ideilor, ideile de propăşire personală, libertate, egalitate şi democraţie participativă sunt în mare parte creaţii ale ultimelor două-trei secole. Astfel de idealuri au servit la dinamizarea proceselor schimbării sociale şi politice, inclusiv a revoluţiilor. Aceste idei nu pot fi legate de tradiţie, ci mai curând sugerează constanta revizuire a modului de viaţă al oamenilor în

căutarea unei vieţi mai bune. Deşi iniţial s-au dezvoltat în Occident, atari idealuri au devenit universale şi globale în aplicarea lor, promovând în mod deschis schimbarea în majoritatea regiunilor lumii.

SCHIMBĂRI ACTUALE ŞI PERSPECTIVE DE VIITOR

încotro se îndreaptă schimbarea socială în prezent? Care sunt principalele direcţii de evoluţie susceptibile de a ne afecta viaţa la începutul secolului XXI? Teoreticienii sociologiei nu au căzut de acord în privinţa răspunsului la aceste întrebări, care implică în mod evident o doză de speculaţie. Ne vom opri asupra a trei perspective: noţiunea că trăim în prezent într-o societate post-industrială; ideea că am atins o epocă post-modernă şi teoria conform căreia ne aflăm la „căpătai istoriei".

Către o societate post-industrială?

OUnii observatori au sugerat că ceea ce se întâmplă azi este o tranziţie către o societate nouă, ce nu se mai bazează în primul rând pe industrializare. Ei susţin că suntem pe cale de a păşi într-o fază a dezvoltării cu totul străină perioadei industriale. Pentru a descrie această nouă ordine socială au fost creaţi numeroşi termeni noi, cum ar fi societatea informaţională, societatea de servicii şi societatea de cunoaştere. Dar termenul intrat în limbajul curent - folosit pentru prima dată de către Daniel Bell în Statele Unite şi de către Alain Touraine în Franţa - este acela de SOCIETATE POST-INDUSTRIALĂ (Bell, 1973; Touraine, 1974), în care „post" - cu sensul de „după" - se referă la faptul că am depăşit formele vechi ale dezvoltării industriale;

Diversitatea denumirilor este doar o indicaţie, dintre miriadele de idei avansate, pentru a interpreta schimbările sociale actuale. Dar una dintre temele, care apar constant, este semnificaţia informaţiei sau a cunoştinţelor în societatea viitorului.

564.

Modul nostru de viaţă - bazat pe producerea de bunuri materiale, centrat pe puterea maşinilor şi pe fabrici - începe să fie înlocuit de unul în care informaţia se află la baza sistemului de producţie.

Cea mai clară şi mai cuprinzătoare descriere a societăţii post-industriale a fost oferită de Daniel Bell în The Coming of the Post-Industrial Society (1973). Ordinea post-industrială, susţine Bell, se distinge printr-o creştere a ocupaţiilor în sfera serviciilor, în dauna locurilor de muncă din producţia de bunuri materiale. Muncitorul necalificat, angajat într-o fabrică sau într-un atelier, nu mai reprezintă tipul de salariat de bază. Lucrătorii calificaţi (funcţionari sau tehnocraţi) îi depăşesc ca număr pe cei necalificaţi, în timp ce ocupaţiile profesionale şi tehnice se diversifică cel mai mult faţă de celelalte.

Cei care lucrează în funcţii de nivel superior se specializează în producerea de informaţii şi cunoştinţe. Producerea şi controlul a ceea ce Bell numeşte cunoştinţe codificate - informaţii sistematice, coordonate - constituie principalele resurse strategice ale societăţii. Cei care creează şi distribuie aceste cunoştinţe — oameni de ştiinţă, informaticieni, economişti, ingineri şi profesionişti de orice fel - devin tot mai mult grupurile sociale conducătoare, înlocuind industriaşii şi antreprenorii vechiului sistem. La nivelul cultural există o îndepărtare de „etica

muncii", caracteristică epocii industriale; oamenii devin mai liberi să inoveze şi să se bucure de munca lor, cât şi de viaţa lor de familie.
Cât de valabilă este opinia că vechea ordine industrială este în curs de înlocuire cu o societate post-industrială? Dacă teza a fost acceptată în general, evaluările empirice de care ea depinde devin suspecte din mai multe puncte de vedere.
1. Curentul existent către ocupaţiile din sfera serviciilor, însoţit de declinul forţei de muncă din alte sectoare productive, datează cel puţin de la începuturile industrialismului însuşi, nefiindun fenomen recent. încă de la începutul secolului al XIX-lea, atât manufacturile cât şi serviciile au început să se extindă în dauna agriculturii, sectorul serviciilor arătând constant o rată a creşterii mai rapidă decât cea a producţiei de bunuri. Muncitorul necalificat nu a fost niciodată în realitate tipul cel mai comun de angajat; un procent mai mare de lucrători plătiţi a fost dintotdeauna folosit în agricultură şi în servicii, sectorul serviciilor crescând invers proporţional cu cel al angajaţilor agricoli. Cea mai importantă schimbare nu a fost aceea dinspre munca industrială spre cea din servicii, ci de la munca plătită la fermă la alte tipuri de ocupaţii.
2. Sectorul serviciilor este foarte eterogen. Ocupaţiile din sfera serviciilor nu pot fi tratate pur şi simplu ca şi cum ar fi identice cu cele ale muncitorilor calificaţi; multe locuri de muncă din servicii (cum ar fi vânzătorul de la staţia de benzină) sunt de muncitori necalificaţi - în sensul că reprezintă munci manuale. Majoritatea posturilor de lucrători calificaţi implică oarecare cunoştinţe specializate şi au devenit substanţial mecanizate. Acest lucru este adevărat şi pentru majoritatea posturilor de birou, din ierarhia inferioară.
565.
3. Multe locuri de muncă din sfera serviciilor contribuie la un proces, care duce în final la producerea de bunuri materiale, de ceea ce ar trebui să fie considerate ca făcând parte din producţie. Astfel, un programator de calculator, care lucrează pentru o firmă industrială - proiectând şi monitorizând operaţiile efectuate de maşinile-unelte, este direct implicat în procesul de producere a bunurilor materiale.
4. Nimeni nu poate spune cu precizie care va fi impactul, pe termen lung, al răspândirii folosirii microprocesoarelor şi sistemelor electronice de comunicare. Deocamdată, acestea sunt integrate în cadrul producţiei de bunuri, în schimbul înlocuirii ei. Pare sigur faptul că asemenea tehnologii vor continua să prezinte rate înalte ale inovării şi vor pătrunde în tot mai multe domenii ale vieţii sociale. Dar în ce măsură trăim deja într-o societate în care cunoştinţele codificate sunt resursele principale, este încă neclar.
5. Teza referitoare la societatea post-industrială tinde să exagereze importanţa factorilor economici în producerea schimbării sociale. Ó astfel de societate este descrisă ca fiind rezultatul anumitor evoluţii din economie, care produc schimbări în alte instituţii, Majoritatea celor care avansează ipoteza societăţii post-industriale au fost prea puţin influenţaţi de Marx sau îl critică în mod di¬rect; dar poziţia lor este semimarxistă în sensul că factorii economici sunt consideraţi ca dominând schimbările sociale.

Unele dintre evoluţiile citate de către teoreticienii post-industrialismului reprezintă trăsături importante ale epocii actuale, dar nu este evident că cel mai bun mijloc de a găsi o cale de înţelegere este conceptul de societate post-industrială. în plus, forţele care au declanşat schimbările, care au loc în prezent, sunt politice şi culturale, în aceeaşi măsură, economice,

Post-modernitatea şi sfârşitul istoriei

Unii autori contemporani au afirmat că evoluţiile - ce au loc în prezent - sunt chiar mai profunde decât semnalarea sfârşitului erei industrializării. Ceea ce se întâmplă este decât o mişcare dincolo de modernitate - atitudinile şi modurile de viaţă asociate cu societăţile moderne - cum ar fi credinţa noastră în progres, în beneficiile ştiinţei şi în capacitatea noastră de a controla lumea modernă. Erapost- modemă este în curs de instalare sau a început deja.

Susţinătorii ideii de post-modernitate susţin că societăţile moderne şi-au extras inspiraţia din ideea conform căreia istoria are o formă - că „se îndreaptă într-o direcţie anume", ducând către progres - şi că în prezent această noţiune şi-a pierdut semnificaţia. Nu mai există „poveşti măreţe" - concepţii generale asupra istoriei - care să aibă vreun sens (Lyotard, 1985). Nu numai că nu există o noţiune generală de progres, care să poată fi apărată, dar nu există nici măcar istorie. Lumea post- modernă este astfel extrem de pluralistă şi de diversă. Prin intermediul nenumăratelor filme, casete video şi programe TV, imaginile circulă în jurul lumii. Intrăm în contact

cu numeroase idei şi valori, dar acestea nu par a avea legătură cu istoria locurilor în care trăim şi nici cu istoriile noastre personale. Totul pare să fie într-un flux continuu. Aşa cum se exprimă un grup de autori:

Lumea noastră este pe cale de a se reface. Producţia de masă, consumul de masă, metropola, statul care patronează alte state, extinderea proprietăţii imobiliare, ca şi statul-naţiune, se află în declin: flexibilitatea, diversitatea, diferenţierea şi mobilitatea, comunicarea, descentralizarea şi internaţionalizarea sunt în ascensiune. în cursul acestui proces, propriile noastre identităţi, conştiinţa noastră de sine, subiectivitatea noastră, suferă transfomiări. Ne aflăm într-o tranziţie către o eră nouă (S. Hali şi col., 1988).

Istoria se încheie o dată cu modernitatea, se spune, deoarece nu mai este posibilă descrierea în termeni generali a universului pluralist, care a prins viaţa.

Fukuyama şi sfârşitul istoriei

Scriitorul al cărui nume a devenit sinonim cu sintagma sfârşitul istoriei este Francis Fukuyama. Concepţia lui Fukuyama despre sfârşitul istoriei pare la prima vedere complet contrară ideilor formulate de către teoreticienii post-modernităţii. Opiniile sale se bazează nu pe colapsul modernităţii, ci pe triumful ei în întreaga lume, sub forma capitalismului şi a democraţiei liberale.

Fukuyama susţine că - urmare a revoluţiilor din 1989 din Răsăritul Europei, a dizolvării Uniunii Sovietice şi a evoluţiei către democraţia pluripartită în alte regiuni - bătăliile ideologice ale perioadelor anterioare

s-au încheiat. Sfârşitul istoriei însemna sfârşitul conflictelor. Nimeni nu mai susţine monarhia, iar fascismul este un fenomen al trecutului; la fel şi comunismul, atât de multă vreme principalul rival al democraţiei. Capitalismul a câştigat în îndelungata sa luptă cu socialismul, contrar prezicerii lui Marx, iar democraţia liberală nu mai este contestată. El susţine că am ajuns la „capătul evoluţiei ideologice a omenirii şi (la) universalizarea democraţiei occidentale, ca formă finală a guvernării umane" (1989).
Totuşi, cele două versiuni ale sfârşitului istoriei nu sunt atât de diferite pe cât par. Democraţia liberală oferă un cadru pentru exprimarea unei diversităţi de opinii şi interese. Ea nu specifică modul cum ar trebui să ne comportăm, în afara faptului că insistă asupra necesităţii de a respecta poziţiile celorlalţi; de aceea, ea este compatibilă cu o pluralitate de atitudini şi moduri de viaţă.
Evaluare
Pare îndoielnic ca istoria să fi ajuns la capăt, în sensul că am epuizat toate alternativele care ni se oferă. Cine poate spune ce noi forme de ordine economică, politică sau culturală pot apărea în viitor? Tot aşa cum gânditorii medievali nu întrevedeau ivirea societăţii industriale, care avea să apară o dată cu declinul feudalismului, nici noi nu putem anticipa deocamdată felul în care se va schimba lumea în decursul secolului viitor. 567.
De aceea ar trebui să fim rezervaţi în legătură cu ideea sfârşitului istoriei, cât şi cu cea de post-modernitate. Teoreticienii post-modernităţii subliniază prea mult diversitatea şi fragmentarea, în dauna formelor noi de integrare globală. Pluralismul este important, dar în prezent umanitatea se confruntă cu probleme comune - probleme care necesită iniţiative generale în vederea soluţionării lor. Expansiunea capitalistă unilaterală nu poate continua la nesfârşit; lumea nu are decât resurse finite. Ca umanitate colectivă, este necesar să acţionăm în sensul depăşirii diviziunilor economice, care separă ţările bogate de cele sărace, cât şi a contrastelor similare din interiorul societăţilor. Şi este necesar să procedăm în acest fel, protejând totodată resursele de care depindem cu toţii. La nivelul ordinii politice, doar democraţia liberală nu este de ajuns. Fiind un cadru limitat de statul-naţiune, ea nu rezolvă problema creării unei ordini pluraliste globale, lipsite de violenţă.
AMENINŢĂRI LA ADRESA MEDIULUI ÎNCONJURĂTOR GLOBAL
Una dintre problemele comune cu care ne confruntăm este ecologia mediului înconjurător. S-ar putea ca răspândirea producţiei industriale să fi produs deja daune ireparabile mediului global. Problemele ecologice nu se referă doar la felul în care putem să controlăm şi să împiedicăm cel mai eficient deteriorarea mediului - precum şi dezastrele naturale - ci şi la înseşi modurile de viaţă din societăţile industrializate. Dacă scopul continuei noastre creşteri economice va trebui să fie abandonat, probabil că vor apărea noi instituţii sociale. Progresul tehnologic este imprevizibil şi se poate întâmpla ca într-adevăr Pământul să conţină suficiente resurse pentru procesele industrializării. Totuşi, momentan, aceasta nu pare un lucra fezabil, iar dacă ţările din Lumea a Treia urmează să atingă

standarde de viaţă comparabile cu cele de care se bucură în prezent Occidentul, vor fi necesare cu siguranţă reajustări globale.
încă din faza iniţială a practicării agriculturii, cu mii de ani în urmă, oamenii şi-au pus amprenta asupra naturii. Societăţile de vânători şi culegători trăiau mai cu seamă pe seama naturii; ele existau datorită a ceea ce mediul le oferea şi se străduiau prea puţin să modifice lumea înconjurătoare. O dată cu apariţia agriculturii, situaţia s-a modificat. Pentru a cultiva grâne pământul trebuie să fie curăţat, copacii tăiaţi, iar buruienile şi vegetaţia spontană ţinută sub control. Chiar şi metodele primitive de cultivare a pământului duc la eroziunea solului. O dată ce pădurile naturale sunt defrişate şi terenul este curăţat, vântul poate îndepărta stratul superficial al solului. Comunitatea de agricultori curăţă apoi alte câteva loturi de pământ şi astfel procesul se perpetuează. Unele peisaje pe care le considerăm azi ca fiind naturale - cum ar fi zonele stâncoase şi de ierburi joase din sud-vestul Greciei - sunt de fapt efectul eroziunii solului produsă de agricultorii de acum cinci mii de ani.
Dar, până la dezvoltarea industriei modeme, natura domina viaţa umană într-o mai mare măsură decât se întâmpla invers. Astăzi, distrugerea naturii de către

CONSUMUL ŞI MEDIUL ÎNCONJURĂTOR
Lumea trece printr-o revoluţie a consumului, începând.anii „50, rata de consum - al energiei, a cărnii, a cuprului, a oţelului şi a cherestelei - s-a dublat. Numărul posesorilor de automobile s-a I cvadruplat, folosirea materialelor plastice a | crescut de cinci ori, iar călătoriile cu avionul s-au înmulţit în mod uimitor de 33 de ori.
Folosirea resurselor nu este răspândită egal. O cincime din populaţia lumii se află în „clasa consumatorilor", dar consumul - la nivelul de care se bucură majoritatea membrilor clasei de mijloc din ţările occidentale - se reduce la un subgrup mult mai restrâns. Doar o zecime din populaţia SUA a călătorit vreodată cu avionul, de exemplu. Totuşi, acest grup mic de consumatori susţinuţi
Iare asupra mediului înconjurător un impact total disproporţionat faţă de mărimea lui.
Folosirea rapidă a resurselor epuizabile sau "limitate supune ecosistemele la riscuri. Cacao este cultivată în ţări în curs de dezvoltare, dar este consumată mai cu seamă în Nord. De exemplu, Africa nu foloseşte decât 3% din cacao pe care o produce. Cu toate acestea, ecosistemele naturale sunt distruse pentru a produce ciocolata.
Poluarea în continuă creştere duce de asemenea la distrugerea pădurilor, a izvoarelor şi a
oceanelor. Un studiu gennan a demonstrat prin calcule că, în timp de zece ani, un automobil obişnuit este răspunzător pentru 2.040 milioane metri cubi de aer poluat, 26,5 tone de gunoaie, trei copaci doborâţi şi 30 de pomi „bolnavi" - datorită contribuţiei sale la ploile acide - cât şi 200 metri pătraţi de zgură şi beton.
Consumul supune la presiuni suplimentare terenul agricol şi zonele piscicole. Pescuitul tonului în Mexic duce la uciderea a 50-100.000 de

delfini în fiecare an. Plasele din fir sintetic prind 60 de specii de păsări de apă în lumea întreagă, iar pinguinul jackass este direct ameninţat.
în ciuda nesfârşitelor discuţii despre „supra¬popularea" sudului, mare parte din presiunile exercitate asupra resurselor mondiale provin din ţările bogate. Ar fi imposibil ca întreaga populaţie a Pământului să consume la nivelurile atinse în Nord. Rezolvarea acestor probleme constituie o sarcină dificilă. Conservarea, reciclarea şi producerea de bunuri de folosinţă mai înde¬lungată pot ajuta la ameliorarea situaţiei. Problema delicată a reducerii consumului în rândul celor bogaţi abia a început să fie pusă şi este posibil ca ea să devină tot mai importantă pe viitor.
Sursa: 1994 Hutchinson Gallup, INFO 1995, Helicon, p. 527.
om este atât de intensă, încât există prea puţine procese naturale care să nu fie influenţate de activitatea umană. Aproape întreg terenul cultivabil este exploatat prin agricultură. Ceea ce odinioară era o natură sălbatică, aproape inaccesibilă, a devenit adesea rezervaţie naturală, vizitată în mod curent de mii de turişti. Chiar şi clima Pământului - după cum vom vedea în continuare - a fost afectată de dezvoltarea globală a industriei. Mişcările şi partidele „verzi" (cum ar fi Prietenii Pământului sau Greenpeace) - care sunt organizaţii globale - s-au dezvoltat ca reacţie la noile transformări ambientale. Deşi există diferite filosofii ecologiste, o trăsătură ccfmună este preocuparea pentru întreprinderea de acţiuni în vederea protejării mediului global, a conservării şi nu a epuizării resurselor, cât şi a protejării speciilor de animale încă existente. Sute de specii de animale au dispărut cu totul în decursul ultimilor cinci decenii, iar procesul continuă.
569.

Unele probleme de mediu se concentrează în mod special în anumite zone. în fostele societăţi comuniste, din Estul Europei şi Uniunea Sovietică, fluviile, pădurile şi aerul sunt puternic poluate de deşeurile industriale. Consecinţele unei asemenea poluări, dacă nu este ţinută sub control; reprezintă un potenţial pericol mondial. Aşa cum am văzut, societăţile din lume au devenit în prezent mai interdependente. în calitate de „călători ai navei spaţiale Pământ", oriunde am trăi, suntem cu toţii ameninţaţi de deteriorarea mediului înconjurător. Sociologul german Ulrich Beck spunea despre această situaţie că produce o societate a riscului globală (Beck, 1992). Trăim în prezent într-o ordine globală, în care înfruntăm riscurile la care este supusă securitatea noastră, inclusiv riscurile ecologice, necunoscute generaţiilor anterioare nouă.
Surse de ameninţare
Ameninţările la adresa mediului înconjurător global se împart în câteva tipuri de bază: poluarea, acumularea de resturi şi gunoaie, care nu pot fi distinse în scurt timp sau reciclate şi epuizarea unor resurse care nu se pot reface. Cantitatea de gunoi menajer - ceea ce se aruncă la tomberon - produsă în fiecare zi în ţările industrializate este uluitoare; aceste ţări au fost numite uneori „societăţi ale gunoiului", datorită faptului că volumul lucrurilor aruncate este în realitate foarte mare. De exemplu, mâncarea

este de cele mai multe ori cumpărată în ambalaje, care se aruncă. Unele dintre ele pot fi reprocesate şi refolosite, dar majoritatea nu. Unele tipuri de articole din material plastic folosite pe scară largă devin pur şi simplu gunoaie inutilizabile; ele nu pot fi reciclate, aşa că trebuie arse în gropi speciale.
570.
Când analiştii mediului înconjurător vorbesc despre materialele reziduale, ei nu se referă doar la bunurile, care sunt aruncate la gunoi, ci şi la reziduurile gazoase pompate în atmosferă. Asemenea exemple sunt dioxidul de carbon eliberat în atmosferă prin arderea de combustibili - cum ar fi motorina şi cărbunele la maşini şi respectiv centrale electrice -, cât şi gazele eliberate în aer prin folosirea buteliilor cu aerosoli, a materialelor izolante şi a aparatelor pentru aer condiţionat. Dioxidul de carbon exercită o influenţă majoră în procesul încălzirii globale, pe care îl au în vedere mulţi oameni de ştiinţă (vezi figura 19.1), în timp ce alte gaze atacă stratul de ozon dimprejurul pământului.
Figura 19.1.- Temperatura globală în trecut şi în prezent, în comparaţie cu

schimbări pe scara timpului
Sursa: IPCC. Din Michael Kidron şi Ronald Segal, The State of the World Atlas, ediţia a 5-a, 1995.
Se crede că încălzirea globală se produce în modul următor: creşterea cantităţii de dioxid de carbon în atmosfera pământului funcţionează precum geamul ce înveleşte o seră; acesta permite razelor soarelui să pătrundă, dar acţionează ca o barieră care le împiedică să iasă. Efectul este de încălzire a pământului; de aceea, încălzirea pământului este definită uneori drept „efectul de seră". Dacă procesul de încălzire globală are loc cu adevărat, consecinţele ar putea fi devastatoare. Printre altele, nivelul mărilor va creşte, pe măsură ce calotele de gheaţă polară se vor topi, iar oceanele se vor încălzi şi se vor extinde. Oraşele care se află în apropierea ţărmului sau în zone joase vor fi inundate şi vor deveni de nelocuit. Suprafeţe întinse de pământ fertil vor deveni zone deşertice.
Stratul de ozon, care se află la înălţime în atmosfera pământului, formează un scut, care conferă protecţie împotriva radiaţiilor ultraviolete. Gazele folosite în aerosoli şi la frigidere produc particule, care intră în reacţie cu stratul de ozon, în aşa fel încât
571.
conduce la subţierea acestuia. Se consideră că aceste produse chimice au produs găuri detectabile în stratul de ozon la ambii poli, subţiindu-l în alte locuri. Radiaţiile care, în consecinţă, sunt eliberate în atmosfera pământului produc o varietate de efecte potenţial distructive, inclusiv o creştere a frecvenţei cataractei la ochi (ceea ce poate duce la orbire) şi a producerii cancerului de piele.
Industria modernă, încă în curs de dezvoltare în lumea largă, a dus la creşteri abrupte de resurse de energie şi de materii prime. Dar rezervele - de asemenea surse de energie şi materii prime ale pământului - sunt limitate. Chiar şi la ratele curente ale folosirii, de exemplu, resursele de ţiţei ale lumii cunoscute în prezent vor fi complet epuizate până în anul

2050. Noi rezervedc ţiţei ar putea fi descoperite şi pot fi inventate resurse alternative de energie ieftină, dar va exista în mod inevitabil un moment când unele resurse de bază vor fi complet secătuite, dacă consumul global nu va fi limitat.

MEDIUL ÎNCONJURĂTOR: O PROBLEMĂ SOCIOLOGICĂ?

De ce constituie mediul înconjurător o preocupare pentru sociologi? Nu este vorba despre probleme care sunt doar de domeniul oamenilor de ştiinţă sau al tehnicienilor? Impactul oamenilor asupra naturii nu este numai unul fizic, creat de tehnologiile modeme ale producţiei industriale? Răspunsul este afirmativ, dar industria şi tehnologia modernă au luat fiinţă în funcţie de anumite instituţii sociale. Originile impactului nostru asupra mediului înconjurător sunt sociale, la fel ca şi multe dintre consecinţele sale.

Salvgardarea mediului înconjurător global al însemna, de aceea, o schimbare atât socială cât şi tehnologică. Având în vedere marile inegalităţi inexistente pe glob, există prea puţine şanse ca săracii din ţările Lumii a Treia să-şi sacrifice propria lor creştere economică, din cauza problemelor create în bună măsură de către cei bogaţi. Dar pământul nu pare să posede suficiente resurse, pentru ca toată lumea de pe , planetă să trăiască la standarde de viaţă, pe care majoritatea populaţiei din societăţile industrializate le consideră firesti. De aceea, zonele sărace ale lumii urmează să ajungă la nivelul celor bogate, acestea din urmă vor trebui să-şi revizuiască aşteptările legate de o creştere economică constantă. Unii autori „verzi" susţin că oamenii din ţările bogate trebuie să ia atitudine împotriva societăţii de consum şi să revină la moduri de viaţă mai simple, dacă se doreşte evitarea unui dezastru ecologic global.

SCHIMBAREA GLOBALĂ: PRIVINRE CĂTRE VIITOR

Privind prioada de sfârşit a secolului XX către cel viitor, nu putem anticipa dacă următoarea sută de ani va fi marcată de evoluţii sociale şi economice paşnice sau de o multiplicare a problemelor globale - care să depăşească eventual capacitatea oamenilor de a le rezolva. Spre deosebire de sociologii care scriau acum două sute de ani, noi vedem limpede că industria modernă, tehnologia şi ştiinţa nu sunt nicidecum

întru totul benefice, în ceea ce priveşte consecinţele lor. Lumea noastră este mult mai populată şi mai bogată decât oricând înainte: întrevedem posibilitatea de a ne controla destinul şi de a ne îndrepta viaţa către un trai mai bun - lucru de neimaginat pentm generaţiile anterioare — şi totuşi lumea se îndreaptă către dezastrul economic şi ecologic. A afirma aceasta nu înseamnă a încuraja o atitudine de disperare, resemnată. Dacă există vreun lucru pe care ni-l oferă sociologia, acesta este pro¬funda conştientizare a faptului că oamenii sunt autorii propriilor lor instituţii sociale, înţelegerea aspectelor incerte ale schimbării sociale moderne nu trebuie să ne împiedice să susţinem o optică realistă şi optimistă faţă de viitor.

UN NOU TIP DE RISCURI

în ţările industrializate, imunitatea la nesiguranţa asociată epidemiilor, foametei şi altor dezastre naturale, dar propriile noastre nesiguranţe

sunt la fel de mari. Ele provin din impactul pe care 11 are tehnologia, una dintre influenţele primordiale asupra schimbării sociale, pe care am îndreptat-o asupra noastră înşine.
Printre cele mai înspăimântătoare dintre aceste incertitudini se numără şi perspectiva radiaţiilor şi a altor tipuri de contaminare toxică. Au avut loc dezastre în zone cum ar fi Three Mile Island din Pennsylvania, Bhopal din India şi Cemobâl din Ukraina. Dacă dezastrul în sine poate fi doar local, consecinţele acestuia se întind pe suprafeţe mult mai mari, amintindu-ne că viaţa în lume se află într-o tot mai strânsă interconexiune. Magnitudinea pericolelor face ca noi, mai mult decât orice generaţie de dinainte, să fim confruntaţi cu o soartă nesigură, pe care noi înşine am determinat-o.
în lucrarea A New Species of Trouble (1994), Kai Erikson, sociolog la Universitatea Yale, observa că aceste catastrofe create de om nu seamănă cu dezastrele naturale, care creeau distrugeri în secolele anterioare, deoarece „otrăvurile toxice afectează fiinţele umane în moduri noi şi specifice". Erikson a petrecut mult timp depîasându-se, acolo unde avuseseră loc dezastre naturale şi umane, şi intervievând victimele. Ca sociolog/a folosit datele din aceste interviuri în munca sa de cercetare, dar a şi depus mărturie, în repetate rânduri, în procese în care erau implicate victimele unor astfel de catastrofe, punându-şi experienţa sa de om de ştiinţă în slujba rezolvării problemelor apărute.
In calitate de pionier al cercetării dezastrelor umanitare, Erikson susţine că - în timp ce dezastrele naturale, cum ar fi uraganele şi foametea sunt tangibile şi identificabile - majoritatea formelor de otrăvire toxică, ,nu pot fi detectate de simţurile omeneşti obişnuite". Oamenii nu au adesea nici o posibilitate de a-şi da seama că sunt afectaţi. O a doua diferenţă, între catastrofele natu¬rale şi cele produse de om, este aceea că un dezastru natural are un început şi un sfârşit distincte, în vreme ce rezultatele unui dezastru produs de om „nu au o durată, un termen natural anume; drept rezultat, victimele rămân într-o perpetuă stare de alarmă şi anxietate". Aşa după cum o victimă a unei scurgeri de gaze i-a explicat lui Erikson: „Cred că în bună parte sursa frustrării mele este aceea că ne simţim ca şi cum aceasta ar continua la nesfârşit şi nu se va termina vreodată. Este un sentiment copleşitor de nfcajutorare, să te simţi prins într-o situaţie ca aceasta, în timp ce vrei să-ţi faci alte planuri de viaţă. Şi să n-o poţi face fiindcă eşti împiedicat de faptul că nu ştii dacă poţi să-ţi vinzi casa sau nu, dacă te poţi muta sau nu. E nevoie să stai în oraş? Poţi să pleci? Dacă ar fi fost un dezastru care s-a terminat şi s-a închis poveste, o tornadă sau un cutremur, am şti cum stăm şi am putea merge mai depaite, să ne vedem în continuare de viaţa noastră."
573.
REZUMAT
O Epoca modernă, care se întinde cu aproximaţie din secolul al XVIII-lea până în prezent, a cunoscut o extraordinară accelerare a proceselor schimbării. Probabil că în această perioadă, care nu este decât un segment minuscul din timpul istoriei umane, au avut loc schimbări mai profunde decât în întreaga existenţă anterioară a umanităţii.

© Nici o teorie despre „factorul unic" nu explică toate schimbările sociale. Se pot distinge câteva influenţe majore asupra schimbării, dintre care una este adaptarea la mediul înconjurător material. Printre celelalte se număra mediul înconjurător fizic, organizaţiile politice şi factorii culturali.
© Printre factorii importanţi pentru schimbarea socială modernă se află şi expansiunea capitalismului industrial, dezvoltarea statelor-naţiune centralizate, industrializarea războiului, cât şi apariţia unor moduri de gândire „raţionale" sau critice şi dezvoltarea ştiinţei.
© Unii vorbesc în prezent despre apariţia societăţii „post-industriale". în această perspectivă, vechea ordine industrială ar fi depăşită de procesul dezvoltării unei noi ordini sociale, bazată pe cunoaştere şi informaţie. Aceste idei subestimează măsura în care lucrul în sfera serviciilor este inclus în munca de producţie, punând totodată prea mult accent pe factorii economici.
© Alţii au sugerat că am atins deja sfârşitul modernităţii şi că am intrat într-o lume „post-modernă".. Fukuyama a sugerat că ar trebui să vorbim despre „sfârşitul istoriei". Prin aceasta, el nu înţelege că schimbarea istorică ar fi ajuns la capăt, ci că nu mai există alternative în viitor pentru capitalism şi democraţiile liberale, care au triumfat pe întreg globul, în faţa tuturor celorlalte sisteme rivale.
© Dezbaterile tradiţionale, dintre susţinătorii capitalismului liber de piaţă şi socia¬lism, încep să fie depăşite. Apar probleme noi globale, care nu pot fi percepute cu uşurinţă sau rezolvate prin prisma poziţiilor tradiţionale ale teoriilor sociologice.
© Ameninţările la adresa mediului înconjurător au devenit unele dintre cele mai grave pericole, cu care umanitatea se va confrunta în viitorul apropiat. Majoritatea acestor ameninţări sunt realmente globale, punând în pericol integritatea Pământului în întregul său. Cele trei tipuri principale de ameninţări la adresa mediului înconjurător sunt producerea de materii reziduale, poluarea şi epuizarea resurselor minerale. Preocuparea faţă de mediul înconjurător este o problemă sociologică, nu doar una tehnică; distrugerea mediului înconjurător de către om provine din dezvoltarea şi răspândirea la scară globală a instituţiilor sociale occidentale, o dată cu importanţa pe care acestea o acordă creşterii economice continue.
574.
ÊQ
LECTURI SUPLIMENTARE
Martin Albrow, The Global Age (Cambridge, Polity Press, 1996). O discuţie critică asupra viziunilor moderniste şi post-moderniste despre ideea de globalizare. Daniel Bell, The Coming of the Post¬industrial Society. (Londra, Heinemann, 1974). Una dintre primele şi cele mai influente cărţi despre ideea unei ordinii post-industriale în curs de apariţie.
Francis Fukuyama, The End of His¬tory and the Last Man (Londra, Hamish Hamilton, 1992). O lucrare mult discutată, în care se susţine că în prezent

am epuizat alternativele istorice ale capitalismului şi ale liberalismului demo¬cratic.
Margaret A. Rose, The Post-modern and Post-industrial: A Criticai Analysis (Cambridge, Cambridge University Press, 1991). Un ghid istoric şi critic în dezbaterile legate de post- modernitate şi societatea post-industrială.
Danilo Zolo, Cosmopolis: Prospects for World Government (Cambridge: Polity Press, 1996). O critică incitantă a ideii de Cosmopolis - adică de guvernare „globală" a lumii.
TERMENI IMPORTANTI
*
- societate informaţională
- sfârşitul istoriei
- mediului înconjurător fizic
- societate a riscului
- cunoştinţe codificate

575.
20. METODE DE CERCETARE SOCIOLOGICĂ
CONCEPTE DE BAZĂ
PROCESUL DE CERCETARE
Problema de cercetare • Revizuirea dovezilor» Clasificarea problemei» întoc¬mirea planului* Efectuarea cercetării
- Interpretarea rezultatelor* Raportarea descoperirilor» Realitatea se impune!

METODE DE CERCETARE
Munca de teren » Anchetele » Experimentele • Istoria vieţii
- Analize istorice • Combinarea comparativă şi istoria cercetării

CERCETAREA ÎN LUMEA REALA: METODE, PROBLEME, PERICOLE
Roy Wallis şi scientologia
INFLUENŢA SOCIOLOGIEI APENDICE 1: TERMENI' STATISTIC!
APENDICE 2: CITIREA UNUI TABEL
APENDICE 3: CUM SE FOLOSESC BIBLIOTECILE Surse de informaţie generală în sociologie • Revistele sociologice • Cercetarea în vederea întocmirii unor dizertaţii sau pentru perioade dc timp mai lungi • Privind către viitor
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI
38.
574
CONCEPTE DE BAZĂ
O I « metode de cercetare
O Problemele care îi preocupă pe sociologi, în teoretizările şi cercetările lor, sunt deseori similare cu cele care îngrijorează pe mulţi. Care sunt circumstanţele în care trăiesc grupurile minoritare? Cum poate exista foametea în masă, într-o lume care este cu mult mai bogată decât a fost vreodată? Ce efecte va avea asupra existenţei noastre folosirea sporită a tehnologiei informaţiei? Oare familia ca instituţie începe să se dezintegreze? Sociologii încearcă să ofere răspunsuri la aceste probleme şi la multe altele. Insă descoperirile lor nu sunt definitive. Cu toate acestea, scopul teoretizării şi al cercetării sociologice este întotdeauna acela de a se desprinde de maniera speculativă, în care persoane

obişnuite abordează astfel de probleme. Activitatea sociologică încearcă să formuleze întrebările cât se poate de precis şi caută să adune dovezi faptice, înainte de a ajunge la concluzii. Pentru a atinge aceste scopuri, trebuie să cunoaştem cele mai utile METODE DE CERCETARE, care pot fi aplicate într-un anumit studiu, şi modalitatea cea mai bună de analizare a rezultatelor.
Unele dintre întrebările pe care le pun sociologii în cadrul studiilor lor ştiinţifice, sunt în mare măsură întrebări faptice sau empirice. De exemplu, multe aspecte ale infracţionalităţii şi justiţiei necesită o investigaţie sociologică directă şi sistematică, în aceste sens ne-am putea pune întrebarea: care sunt cele mai comune tipuri de infracţiuni? Ce procent, dintre cei care comit aceste acte delictuale sunt prinşi şi pedepsiţi? întrebările faptice de acest tip necesită uneori multe cercetări, înainte de a primi un răspuns; de exemplu, statisticile oficiale referitoare la delincvenţă au o valoare îndoielnică, ca indicator al nivelului real al activităţii delictuale. Cercetătorii, care au studiat nivelurile de delincvenţă, au descoperit că doar aproximativ o jumătate din totalul infracţiunilor grave sunt raportate la poliţie.
Desigur, informaţia faptică despre o societate nu ne va spune întotdeauna dacă ne confruntăm cu un caz neobişnuit sau cu un complex general de influenţe. Deseori sociologii vor să adreseze întrebări comparative, care leagă un context social dintr-o societate de un altul, sau care pun în contrast exemple luate din societăţi diferite. Există diferenţe semnificative, de exemplu, între sistemele sociale şi legale din Marea Britanie şi cele din Statele Unite. O întrebare comparativă tipică ar putea fi: în ce măsură diferă schemele de comportament infracţional şi de aplicare a legii între cele două ţări? (Se va descoperi că între ele există într-adevăr unele diferenţe importante.)
în sociologie trebuie să avem în vedere nu doar societăţile existente, în relaţie una cu cealaltă, ci totodată să le comparăm prezentul şi trecutul. întrebările pe care le pun sociologii aici sunt întrebări evolutive. Pentru a înţelege natura lumii modeme,

trebuie să avem în vedere formele anterioare de societate şi să analizăm principala direcţie a proceselor de schimbare. în acest fel putem investiga^ de exemplu, felul în care au luat naştere primele închisori şi cum arată acestea în prezent.
Investigaţia empirică - sau cea pe care sociologii preferă să o denumească empirică - se ocupă de felul în care se petrec lucrurile. Dar sociologia nu constă doar din adunarea unor fapte, oricât de importante şi de interesante ar fi ele. întotdeauna e nevoie să interpretăm ce anume înseamnă faptele, iar pentru a face aceasta trebuie să învăţăm să punem întrebări teoretice. Mulţi sociologi îşi îndreaptă atenţia mai întâi către întrebările empirice, dar, dacă nu se călăuzesc în cercetarea lor după o anumită cunoaştere sau teorie, nu sunt şanse ca activitatea lor să fie înţeleasă. Acest lucru este adevărat chiar şi în privinţa cercetărilor efectuate, având obiective practice stricte.
în acest capitol vom începe cu menţionarea câtorva elemente cheie, implicate în cercetarea sociologică. Apoi vom continua cu discuţia despre

diferitele forme şi metode de cercetare, pe care sociologii le folosesc în munca lor. Vom analiza, de asemenea, unele dintre investigaţiile actuale, căci deseori există contraste între modalităţile în care ar trebui efectuată în mod ideal cercetarea şi studiile de viaţă concrete.

PROCESUL DE CERCETARE

Să vedem mai întâi fazele implicate, de regulă, în activitatea de cercetare. Procesul de cercetare cuprinde mai multe trepte distincte, care încep din momentul declanşării investigaţiei şi sfârşesc atunci când descoperirile ei sunt publicate sau devin disponibile în formă scrisă.

Problema de cercetare

Toate cercetările pornesc de la o problemă de cercetare. Aceasta reprezintă uneori un domeniu de ignoranţă faptică: putem pur şi simplu să ne îmbunătăţim cunoaşterea despre anumite instituţii, procese sociale sau culturi. Un cercetător ar putea pune întrebări de genul: ce procent din populaţie are credinţe religioase puternice? Sunt oare oamenii din zilele noastre cu adevărat nemulţumiţi de „marea conducere"? Cât de în urmă se situează poziţia femeilor faţă de cea a bărbaţilor?

însă cea mai bună cercetare sociologică începe cu probleme care reprezintă totodată şi enigme. O enigmă nu înseamnă doar o lipsă de informaţie, ci şi un spaţiu gol în înţelegerea noastră. O mare parte din capacitatea de a produce o cercetare sociologică valabilă constă din identificare corectă a enigmelor. în loc să răspundem, pur şi simplu, la întrebarea „Ce se întâmplă aici?", cercetarea - care dezleagă enigmele - încearcă să ne facă să înţelegem motivul, pentru care se întâmplă evenimentele în modul respectiv. Astfel, ne-am putea pune întrebarea: din ce motiv se schimbă schemele de credinţă religioasă? Ce anume explică schimbarea procentajului din populaţie, care a votat în anii anteriori? Din ce cauză sunt femeile slab reprezentate în posturile cu un statut înalt?

579.

Nici o latură a cercetării nu se susţine in mod individual. Problemele de cercetare apar ca părţi ale muncii în desfăşurare; un proiect de cercetare poate cu uşurinţă să conducă la un altul, pentru că scoate la iveală probleme cu care cercetătorul nu se confruntase anterior. Un sociolog poate descoperi enigme citind lucrările altor cercetători, publicate sub formă de cărţi şi de reviste profesionale, sau fiind conştient de tendinţele specifice, care se manifestă în cadrul societăţii. De exemplu, pe parcursul ultimilor ani au existat un număr din ce în ce mai mare de programe, care încearcă să-i trateze pe cei cu boli mentale, din cadrul comunităţii, în loc să-i interneze în spitale de psihiatrie.

Sociologii ar fi tentaţi să întrebe: ce anume a generat această modificare a atitudinii, faţă de cei bolnavi mental? Care sunt consecinţele probabile, atât pentru pacienţi cât şi pentru restul comunităţii?

Revizuirea dovezilor

După ce problema a fost identificată, următoarea etapă a procesului de cercetare constă de obicei în revizuirea dovezilor disponibile în teren; există posibilitatea ca unele cercetări anterioare să fi clarificat deja într-o manieră satisfăcătoare problema. In caz contrar, cercetătorul va trebui să selecteze cercetările existente, care au legătură cu subiectul, pentru a

vedea dacă sunt folositoare. Au identificat cercetătorii anteriori aceeaşi enigmă? Au încercat ei să o rezolve? Ce aspecte ale problemei nu au analizat cercetările lor? Faptul de a se inspira din ideile altora îl ajută pe sociolog să clarifice atât problemele care pot fi ridicate, cât şi metodele care pot fi folosite în cercetare.

Clarificarea problemei

Un al treilea stadiu implică formularea clară a problemei ce urmează a fi cercetată. Dacă literatura relevantă există deja, cercetătorul se poate documenta de la bibliotecă aflând noţiuni clare, despre maniera în care trebuie abordată problema. Ideile vagi despre natura problemei pot fi uneori transformate în această fază în ipoteze clare - presupuneri în legătură cu ceea ce se întâmplă. Dacă se doreşte ca cercetarea să fie eficientă, ipoteza trebuie să fie formulată în aşa fel, încât materialul faptic să ofere dovezi, care fie o vor susţine, fie o vor infirma.

întocmirea planului

Cercetătorul trebuie apoi să hotărască modul în care urmează să fie strânse materialele ce vor fi supuse cercetării. Există o gamă de metode diferite, iar alegerea uneia dintre ele depinde de obiectivele globale ale studiului, precum şi de aspectele comportamentului care urmează să fie analizat. Pentru anumite scopuri, e posibil să fie mai potrivit un studiu (în care, în mod normal, se folosesc chestionarele). în alte împrejurări însă, s-ar putea să fie mai adecvat un studiu observaţional sau interviuri. Vom afla mai târziu mai multe date despre diferitele metode de cercetare.

580.

Efectuarea cercetării

în momentul începerii efective a cercetării, pot apărea cu uşurinţă dificultăţi neprevăzute de ordin practic. S-ar putea dovedi imposibil dc contactat unii dintre cei cărora urmează să le fie trimise chestionarele sau pe care cercetătorul doreşte să-i intervieveze. E posibil ca o firmă sau o agenţie guvernamentală să nu-i permită individului să efectueze munca de cercetare planificată. De exemplu, dacă cercetătorul studiază modul în care corporaţiile au respectat programele de oportunităţi egale pentru femei, este posibil ca acele companii care nu l-au respectat să nu agreeze studiul respectiv. Ca urmare, descoperirile pot fi prejudiciate.

Interpretarea rezultatelor

Problemele cercetătorului nu s-au terminat, în momentul în care a fost strâns materialul care trebuie analizat - s-ar putea ca ele abia să înceapă! Rareori sunt uşor de estimat implicaţiile datelor culese şi punerea lor în legătură cu problema supusă cercetării. Cu toate că există posibilitatea de a se ajunge la un răspuns clar la întrebările iniţiale, mulţi investigatori nu se consideră în final complet lămuriţi.

Raportarea descoperirilor

Raportul de cercetare, de obicei publicat sub formă de articol de revistă sau de carte, oferă o dare de seamă asupra naturii cercetării şi caută să justifice concluziile rezultate. Acesta efete stadiul final doar din punctul de vedere al proiectului indi¬vidual de cercetare. Majoritatea rapoartelor indică întrebări la care încă nu s-au dat răspunsuri şi sugerează cercetări ulterioare, care ar putea fi întreprinse în viitor. Toate

investigaţiile individuale fac parte din procesul continuu de cercetare, care are loc în cadrul comunităţii sociologice.
Realitatea se impune!
Seria precedentă de faze reprezintă o versiune simplificată a ceea ce se întâmplă proiectelor de cercetare efective. în cercetarea sociologică reală, aceste stadii rareori se succed atât de precis şi aproape întotdeauna există un anumit procentaj de „harababură". Deosebirea este întrucâtva ca aceea dintre reţetele enumerate într-o carte de bucate şi procesul efectiv de pregătire a unei mese. Bucătarii pricepuţi deseori nu lucrează după reţetă şi cu toate acestea e posibil ca ei să gătească mai bine decât cei care consultă reţeta. Respectarea unor scheme fixe poate fi prea restrictivă; majoritatea cercetărilor sociologice remarcabile nu se potrivesc cu această secvenţă, deşi sunt prezente unele dintre fazele acesteia.
578.
Figura 20.1. —
Etape în procesul de cercetare
DEFINEŞTE PROBLEMA Alege o temă de ccrcctare.
TRECI IN REVISTĂ BIBLIOGRAFIA Familiarizează-te cu ccrcctările existente referitoare la subiect.
FORMULEAZĂ O IPOTEZĂ Ce vrei să probezi? Care este relaţia dintre variabile?
SELECTEAZĂ UN PLAN DE CERCETARE Alege una sau mai multe metode de cercetare: _cxpcrimcnt, studiu, observaţie, folosirea izvoarelor_ existente.
EFECTUEAZĂ CERCETAREA Strânge datele, înregistrează informaţiile.
INTERPRETEAZĂ REZULTATELE Prelucrează implicaţiile datelor adunate.
RAPORTEAZĂ DESCOPERIRILE CERCETĂRII Care este semnificaţia lor? In ce fel se rclaţionează cu descoperirile anterioare?
Dcscopcririlc tale sunt înregis¬trate şi discutate în cadrul unei comunităţi academice mai largi - conducând probabil la iniţierea unor cercetări ulterioare.-
—y
METODE DE CERCETARE
Să vedem acum diferitele metode de cercetare, pe care le folosesc de obicei sociologii.
Munca de teren
în cadrul muncii de teren sau a observării prin participare (cuvintele sunt folosite adeseori interşanj abil), investigatorul trăieşte împreună cu un grup sau o comunitate şi e posibil să ia parte la activităţile acesteia. Un cercetător de teren nu poate să fie pur şi simplu prezent în cadrul unei comunităţi, ci trebuie să explice şi să-şi justifice prezenţa faţă de membrii ei. Cercetătorul trebuie să câştige cooperarea comunităţii şi să o menţină de-a lungul unei perioade de timp, dacă doreşte să obţină rezultate valabile.
Multă vreme, s-a obişnuit ca cercetarea bazată pe observarea cu participare să excludă orice relatare despre accidentele sau problemele care au trebuit depăşite, dar în ultima vreme memoriile şi jurnalele

publicate au fost mai detaliate din acest punct de vedere. în mod frecvent trebuie depăşit sentimentul de singurătate - nu este uşor să te adaptezi unui context social sau unei comunităţi cărora nu le aparţii. Există posibilitatea ca, cercetătorul să se simtă constant frustrat, datorită faptului că membrii grupului refuză să vorbească deschis despre ei înşişi; chestionările directe pot fi acceptate uşor în anumite contexte, dar întâmpinate cu o tăcere rece în altele. Unele tipuri de muncă de teren pot fi chiar periculoase din punct de vedere fizic; de exemplu, un cercetător care studiază o bandă de delincvenţi poate fi considerat drept informator al poliţiei sau poate să fie implicat fară voia lui în conflicte cu bandele rivale.

„Antropologii! Vin antropologii!" Caricatură de Gary Larson San Francisco Chronicle, retipărită cu permisiune.
583.
Avantajele şi limitele muncii de teren
Atunci când este încununată de succes, munca de teren oferă mai multe informaţii despre viaţa socială, decât alte metode de cercetare. Atunci când privim din interiorul unui anumit grup, avem şansa unei mai bune înţelegeri a motivelor pentru care membrii săi se comportă ca atare. Munca de teren îi oferă totodată investigatorului mai multă flexibilitate decât majoritatea celorlalte metode de cercetare. Cercetătorul are posibilitatea să se adapteze unor împrejurări neobişnuite sau neaşteptate şi să meargă pe urmele unor indicii care pot apărea.
Munca de teren are probabil mai multe şanse, decât majoritatea celorlalte metode de investigare, de a scoate la iveală rezultate neaşteptate, pentru că investigatorul poate descoperi cu uimire că ideile preconcepute despre grup erau complet false.
Dar munca de teren are limite majore. Doar grupurile sau comunităţile destul de mici pot fi studiate. Foarte multe lucruri depind de abilitatea cercetătorului de a câştiga încrederea indivizilor implicaţi. Fără aceasta, cercetarea nu are şanse să demareze. Dar şi reversul este posibil. Un cercetător se poate identifica până într-atât cu grupul, încât poate deveni într-o prea mare măsură „unul de-al lor" şi poate pierde perspectiva unui observator din exterior.
Anchetele
Interpretarea studiilor efectuate în teren implică de obicei probleme generale. Datorită faptului că este vorba doar de un mic număr de oameni, nu putem fi siguri că, ceea ce se găseşte într-un context se va aplica şi în alte situaţii sau chiar faptul că doi cercetători diferiţi vor ajunge la aceleaşi concluzii atunci când studiază acelaşi grup. Acest lucru nu reprezintă o problemă prea dificilă în cercetarea de tip anchetă, într-o anchetă, chestionarele sunt fie trimise, fie date direct în cursul interviului unui grup selectat de oameni - câteodată în număr de câteva mii. Munca de teren se potriveşte cel mai bine cu studierea în profunzime a unor mici detalii de viaţă socială; cercetarea prin intermediul anchetei are tendinţa de a produce informaţii mai puţin detaliate, dar care pot fi aplicate de obicei pe o arie mai întinsă.
Chestionare standardizate şi chestionare cu întrebări deschise

în cadrai anchetelor sunt folosite două tipuri de chestionare. Unele conţin un set de întrebări standardizate sau fixe, la care este posibilă aflarea unei game restrânse de răspunsuri - de exemplu: „Da/Nu", „Nu ştiu" sau „Foarte posibil/Posibil/Improbabil/ Extrem de improbabil". Astfel de anchete au avantajul că răspunsurile sunt uşor de comparat şi de numărat, pentru că este implicat doar un număr mic de categorii. Pe de altă parte, datorită faptului că nu dau posibilitatea unor subtilităţi de opinie sau de expresie verbală, există şanse ca informaţia pe care o oferă să aibă o anvergură restrânsă.
Alte chestionare sunt cu întrebări deschise. Cei care răspund au mai multe posibilităţi de a-şi exprima opiniile cu propriile lor cuvinte; ele nu se limitează la oferirea unor răspunsuri fixe. Chestionarele cu întrebări deschise oferă în mod tipic

informaţii mai detaliate, decât cele standardizate. Cercetătorul poate urmări răspunsurile, pentru a analiza mai în profunzime modul de gândire al celui chestionat. Pe de altă parte, lipsa de standardizare înseamnă că răspunsurile pot fi dificil de comparat, din punct de vedere statistic.
Chestionarele sunt de obicei organizate în aşa fel încât să poată da posibilitatea unei echipe de intervievatori să pună întrebări şi să înregistreze răspunsuri, în aceeaşi ordine predeterminată. Toate punctele din chestionare trebuie să fie uşor de înţeles, atât de către intervievator cât şi de intervievat. în anchetele ample la scară naţională, întreprinse de regulă, de agenţiile guvernamentale şi organismele de cercetare, interviurile sunt efectuate aproximativ, simultan în întreaga ţară. Cei care conduc interviurile şi cei care analizează rezultatele nu şi-ar putea face munca într-o manieră eficientă, dacă ar trebui să se consulte în privinţa ambiguităţilor din întrebări sau răspunsuri.
De asemenea, chestionarele ar trebui să ia în consideraţie caracteristicile celor care răspund la ele. Oare vor înţelege ei aspectul la care se gândeşte cercetătorul, atunci când pune o anumită întrebare? Au ei destule informaţii pentru a răspunde în mod util? Vor răspunde oare la întrebări? E posibil ca termenii unui chestionar să nu fie familiari celor care răspund la el. Dc exemplu, întrebarea: „Care este statutul dumneavoastră marital?" ar putea nedumeri anumite persoane. Ar fi mult mai potrivită întrebarea: „Sunteţi necăsătorit(ă), căsătorit(ă), separat(ă), divorţat(ă)?" Majoritatea anchetelor sunt precedate dc studii pilot, pentru a identifica problemele neanticipate de către investigator. Un studiu pilot reprezintă o formă de probă în care chestionarul este completat doar de câteva persoane. Orice dificultate care ar apărea poate fi eliminată, înainte de efectuarea anchetei principale.
Eşantionarea
Adesea sociologii sunt interesaţi de caracteristicile unui mare număr de indivizi - de exemplu, atitudinea politică a populaţiei britanice, în ansamblul ei. Ar fi imposibilă studierea directă a acestor persoane, aşadar în asemenea situaţii, cercetarea se concentrează asupra eşantionării, sau pe prevalarea unui procentaj mic dintr-un grup de ansamblu. Vom putea generaliza în siguranţă rezultatele unei eşantionări

din populaţie la populaţia totală, atâta vreme cât eşantioanele sunt alese în mod adecvat. Studiul a doar două-trei mii de votanţi, de exemplu, poate oferi o indicaţie foarte exactă despre atitudinile şi intenţiile de vot ale populaţiei în ansamblu". Dar pentru a dobândi o asemenea acurateţe, eşantionarea trebuie să fie reprezentativă: grupul de indivizi studiat trebuie să fie tipic pentru populaţie în ansamblul ei. Eşantionarea este mai complexă decât ar putea părea, iar statisticienii au creat reguli dc stabilire a numărului şi naturii corecte a eşantioanelor.
O procedură importantă, folosită pentru a asigura reprezentativitatea eşantionării, este eşantionarea la întâmplare, în care un eşantion este preluat în aşa fel încât fiecare membru al populaţiei are succesiv posibilitatea dc a fi inclus. Cea mai sofisticată modalitate de a obţine un eşantion la întâmplare este aceea de a da fiecărui membra al populaţiei un număr şi apoi de a folosi un computer pentm a
585.
genera o listă aleatorie, din care este derivat eşantionul - de exemplu, prin selectarea fiecărui al zecelea număr dintr-o serie aleatorie.
,/llegerea poporului?"
Unul dintre cele mai celebre exemple de la începuturile anchetei a fost „Alegerea poporului?"* - un studiu efectuat de Paul Lazarsfeld şi câţiva colegi, cu aproximativ 50 de ani în urmă (Lazarsfeld şi col., 1948). Acest studiu - care investiga intenţiile de vot ale locuitorilor din Erie County, Ohio, în timpul campaniei din 1940 de alegere a preşedintelui SUA, a inaugurat câteva dintre principalele tehnici de anchetă care se folosesc şi în prezent. Pentru a face un sondaj mai aprofundat decât ar face-o un simplu chestionar, intervievatorii l-au contactat pe fiecare membru al unui eşantion de votanţi, în şapte împrejurări diferite. Scopul era identificarea şi înţelegerea motivelor schimbării de atitudine.
Cercetarea a fost gândită pe baza unor ipoteze precise. Una era aceea că, într-o comunitate, relaţiile şi evenimentele prin care trec votanţii influenţează intenţiile de vot într-o mai mare măsură decât în situaţiile internaţionale, iar rezultatele în ansamblu au confirmat acest lucru.
Cercetătorii au creat tehnici sofisticate de măsurare pentru analizarea atitudinilor politice; dar activitatea lor a adus totodată şi contribuţii la gândirea teoretică. Printre conceptele la a căror încetăţenire au contribuit, se numără cele de „lider de opinie" şi „flux de comunicare cu două etape". Studiul a demonstrat că anumiţi indivizi - liderii de opinie - au tendinţa de a influenţa opiniile politice ale celor din jurul lor. Părerile oamenilor nu sunt formate într-o manieră directă, ci printr-un proces cu două etape. în prima etapă, liderii de opinie reacţionează la evenimentele politice; în cea de-a doua, aceşti lideri îi influenţează pe ceilalţi - rude, prieteni şi colegi.
Avantajele şi dezavantajele anchetelor
Anchetele sunt amplu folosite în cercetarea sociologică, din mai multe raţiuni. Răspunsurile la chestionare pot fi cuantificate şi analizate mai uşor, decât materialul oferit de majoritatea celorlalte metode de cercetare; pot fi studiate grupuri mari de oameni, iar, dacă există fonduri suficiente, cercetătorii pot întrebuinţa o agenţie specializată în munca de anchetare sociologică, pentru a colecta răspunsurile.

Totuşi, mulţi sociologi critică metoda anchetei. Ei susţin că se conferă o aparenţă de precizie unor descoperiri a căror acurateţe poate fi incertă, având în vedere natura relativ superficială a majorităţii răspunsurilor la anchete. Uneori nivelurile de non-răspuns sunt ridicate, în special atunci când chestionarele sunt trimise şi respectiv, înapoiate prin poştă. Se obişnuieşte publicarea unor anchete, întemeiate pe rezultate extrase din puţin mai mult de jumătate din cele aparţinând unui» eşantion - cu toate că în mod normal se face efort pentru recontactarea celor care nu au răspuns sau înlocuirea lor cu alte persoane. Se ştie prea puţin despre cei care se hotărăsc să nu răspundă la anchetă sau refuză să fie intervievaţi.
* In original Thepeople's Choice? (n.t.).
586.
Experimentele
Experimentul poate fi definit drept o încercare de a testa o ipoteză, în condiţiile, extrem de bine controlate, stabilite de către un investigator. Deseori experimentele sunt folosite în ştiinţele naturii, având în vedere că ele oferă avantaje majore în comparaţie cu alte proceduri de cercetare. într-o situaţie experimentală, cercetătorul controlează în mod direct circumstanţele studiate. în comparaţie cu ştiinţele naturii, anvergura experimentării în sociologie este desţul de restrânsă. Putem aduce într-un cadrul de laborator doar grupuri mici de oameni, iar în atari experimente oamenii ştiu că sunt studiaţi şi pot să se comporte în mod nefiresc.
Cu toate acestea, ocazional, metodele experimentale pot fi aplicate într-un mod util în sociologie. Un astfel de exempliyl reprezintă ingeniosul experiment efectuat de către Philip Zimbardo, care a construit o falsă închisoare, încredinţându-le unor studenţi voluntari rolul de gardieni, iar altor voluntari rolul de deţinuţi (Zimbardo, 1972). Scopul său era de a observa în ce măsură interpretarea acestor roluri diferite ducea la schimbări de atitudine şi de comportament. Rezultatele i-au uimit pe investigatori. Studenţii care interpretau rolul gardienilor şi-au asumat rapid o manieră autoritară, ei dovedeau o ostilitate reală faţă de deţinuţi, dându-le tot felul de ordine, abuzând de ei şi bruscându-i verbal. In schimb, deţinuţii dovedeau un amestec de apatie şi revoltă, deseori observată în rândurile puşcăriaşilor din închisorile adevărate. Aceste efecte erau atât de bine conturate, iar nivelul de tensiune atât de ridicat, încât experimentul a trebuit să fie întrerupt într-o fază incipientă. însă rezultatele au fost importante. Zimbardo a concluziat că, în închisoare, comportamentul este mai influenţat de natura situaţiei de închisoare ca atare, decât de caracteristicile individuale ale celor implicaţi.
Istoria vieţii
Spre deosebire de experiment, istoria vieţii ţine doar de sociologie şi de celelalte ştiinţe sociale nu şi de ştiinţele naturii. Istoria vieţii constă din material biografic strâns, cu referire la anumiţi indivizi - de regulă, aşa cum îşi amintesc indivizii înşişi. Alte procedee de cercetare nu produc de obicei, atât de multă informaţie precum metoda istoriei vieţii, în privinţa dezvoltării în timp a credinţelor şi a atitudinilor. însă cercetările de tip istoria vieţii rareori se bazează pe amintirile oamenilor. Izvoare obişnuite, cum ar fi scrisorile, rapoartele contemporane şi articolele din

ziare, sunt folosite pentru a controla validitatea infonnaţiei oferită de indivizi. Părerile sociologilor diferă în privinţa valorii istoriei vieţii: unii socotesc că ea nu este sigură în oferirea de informaţii folositoare, iar alţii cred că oferă izvoare de înţelegere, pe care puţine ale metode de cercetare le pot egala.
Istoria vieţii a fost folosită cu succes în studii de importanţă majoră. Un celebru studiu din perioada de început a fost The Polis Peasant in Europe and America*, de W. I. Thomas şi Florian Znaniecki, ale cărui prime cinci volume au fost publicate pentru prima dată între 1918-1920 (Thomas şi Znaniecki, 1966).
* Ţăranul polonez în Europa şi America (n.t.).
587.
Analizele istorice
în cercetarea sociologică, deseori este esenţială o viziune istorică. în mod frecvent avem nevoie de perspectiva timpului, pentru a înţelege materialul pe care îl strângem în legătură cu o anumită problemă. Deseori sociologii vor să investigheze evenimentele din trecut într-o manieră directă. Anumite perioade ale istoriei pot fi. studiate în mod direct, atunci când încă există supravieţuitori ai epocii respective - ca în cazul Holocaustului din Europa, în timpul celui de-al doilea război mondial. Cercetarea în mod direct înseamnă intervievarea oamenilor, în legătură cu evenimentele la care au fost martori într-un anumit moment al vieţii lor.. Evident, acest fel de activitate de cercetare nu se poate întinde decât pe o distanţă de cel mult 60-70 de ani. Pentru cercetarea istorică, asupra unei perioade mai vechi, sociologii depind de folosirea documentelor şi a înregistrărilor scrise, deseori conţinute în colecţiile speciale din biblioteci sau arhive naţionale.
Un exemplu interesant de cercetare documentară într-un context istoric îl reprezintă studiul sociologului Anthony Ashworth, despre războiul din tranşee, efectuat în timpul primului război mondial (Ashworth, 1980). Ashworth s-a preocupat să analizeze cum anume era viaţa, pentru oamenii care trebuiau să o suporte aflaţi sub tir continuu, înghesuiţi timp de săptămâni în şir. El s-a inspirat din diferite izvoare documentare: istorii oficiale ale războiului, inclusiv cele scrise despre diverse divizii şi batalioane militare, publicaţii oficiale ale epocii, notele şi jurnalele ţinute neoficial de către soldaţi şi relatările personale despre cele întâmplate în război. Inspirându-se dintr-o asemenea varietate de materiale, Ashworth a avut posibilitatea să realizeze o descriere bogată şi detaliată a vieţii în tranşee. El a descoperit că majoritatea soldaţilor îşi formau propriile idei, despre cât de des intenţionau să se angajeze în lupta cu inamicul, şi deseori ignorau pur şi simplu, ordinele ofiţerilor. De exemplu, în ziua de Crăciun, germanii şi soldaţii aliaţi au suspendat ostilităţile, iar într-un loc cele două tabere au organizat chiar şi un meci de fotbal amical.
Combinarea comparativă şi istoria cercetării
Cercetările lui Ashworth s-au concentrat asupra unei perioade relativ scurte de timp. Ca exemplu de studiu, care a investigat o perioadă cu mult mai lungă şi care a aplicat de asemenea, analiza comparativă, într-un context istoric putem lua lucrarea States and Social Revolutions (1979), scrisă de Theda Skocpol, unul dintre cele mai bine cunoscute

studii despre schimbarea socială. Skocpol şi-a asumat o sarcină îndrăzneaţă: să producă o teorie despre originile şi natura revoluţiei, bazată pe studiul empiric detaliat. Ea a analizat procesele revoluţionare în trei contexte istorice diferite: revoluţia de la 1789 din Franţa, revoluţia de la 1917 din Rusia (care i-a adus pe comunişti la putere şi a pus bazele Uniunii Sovietice dizolvată din nou în 1989) şi revoluţia de la 1949 din China (care a condus la crearea Chinei comuniste).
588.
PATRU DINTRE PRINCIPALELE METODE FOLOSITE IN CERCETAREA SOCIOLOGICĂ
Metode de cercetare Avantaje
Munca de teren
Ancheta
Experimentul
De obicei produce informaţii mai bogate şi mai detaliate decât alte 'metode. : Oferă cercetătorului flexibilitatea de a modifica strategii şi de a urma noi indicii.
Face posibilă culegerea eficientă dfe date despre mulţimi mari. de indivizi.
Cercetarea documentară
Poate oferi izvoare dc materiale detaliate, precum şi date despre numere mari, în funcţie de tipul de documente studiate. Este deseori esenţial atunci când un studiu este, fie complet istoric, fie are o dimensiune istorică definită.
Influenţa unor variabile specifice poate fi controlată de către in¬vestigator.
De obicei este mai uşor de repetat pentru cercetătorii ulteriori.
Limitări
Informaţiile pot fi folosite doar pentm studierea unor grupuri sau comunităţi relativmici.
Descoperirile se pot aplica doar grupurilor sau comunităţilor studiate: nu se poate generaliza, pe baza unui singur studiu de muncă în teren.
Materialul strâns poate fi superficial; acolo unde un chestionar este standardizat, pot fi făcute observaţii pe baza deosebirilor importante dintre punctele de vedere ale celor care răspund.
Răspunsurile pot reflecta ceea ce oamenii susţin că cred, nu ceea ce cred ei cu adevărat.
Cercetătorul este dependent de sursele care există şi carc pot fi doar parţiale. Izvoarele pot fi greu de interpretat, din punctul de vedere al măsurii în care reprezintă tendinţele reale — cum ar fi în cazul unor statistici oficiale.
Multe aspecte ale vieţii sociale nu pot fi aduse în laborator. Răspunsurile, celor studiaţi pot fi afectate de situaţia lor experimentală.
Prin analizarea unei mulţimi de izvoare documentare, Skocpol a reuşit să conceapă o explicaţie convingătoare a schimbărilor revoluţionare, care punea accentul pe condiţiile de structură socială. Ea a demonstrat că revoluţiile sociale reprezintă, în mare, urmările unor rezultate neintenţionale, De exemplu, înaintea Revoluţiei ruse, diferite grupuri politice încercau să răstoarne regimul existent, dar nici unul dintre

acestea—inclusiv bolşevicii, care au ajuns în cele din urmă la putere - nu au anticipat revoluţia care avea să aibă loc. O serie de ciocniri şi de confruntări au dat naştere unui proces de transformare socială, mult mai radicală decât prevăzuse cineva.
589.
CERCETAREA ÎN LUMEA REALĂ: METODE, PROBLEME, PERICOLE
După cum am subliniat, toate metodele de cercetare au avantajele şi neajunsurile lor. De aceea este uitlă combinarea mai multor metode într-o singură activitate de cercetare, folosind-o pe fiecare pentru a le suplimenta şi controla pe celelalte. Ne putem da seama de valoarea combinării metodelor - şi, într-o manieră mai generală, de problemele şi pericolele cercetării sociologice reale - luând în considerare un studiu care a exercitat o influenţă deosebită în sociologia religiei: investigaţia lui Roy Wallis referitoare la mişcarea cunoscută sub numele de scientologie.
Roy Wallis şi scientologia
întemeietorul scientologiei, L, Ron Hubbard, a formulat doctrine religioase, care au format fundamentul unei biserici. Conform scientologiei, toţi suntem fiinţe spirituale - thetani - dar am neglijat natura noastră spirituală. Ne putem recăpăta puterile supranaturale uitate, printr-un antrenament care ne face conştienţi de adevăratele noastre capacităţi spirituale. Wallis a fost atras de această cercetare datorită naturii „exotice" a scientologiei. Mişcarea a fost extrem de controversată, dar a avut mulţi susţinători. Din ce motiv a devenit atât de importantă tocmai aceasta una dintre numeroasele mişcări religioase nou apărute?
Iniţierea cercetării a prezentat probleme. Wallis era conştient că existau şanse ca liderii mişcării să refuze să coopereze în cadrul cercetării sociologice, datorită faptului că fuseseră deja investigaţi de diferite agenţii guvernamentale. în timp ce citea despre istoria mişcării, el a descoperit o carte scrisă de către unul dintre foştii ei membri. L-a contactat pe autor şi în cele din urmă a fost pus în legătură cu mai multe cunoştinţe ale acestuia, care nu mai aveau aproape nici o legătură cu scientologia. Mulţi dintre ei au fost de acord să fie intervievaţi. Ei i-au oferit lui Wallis o serie de documente şi publicaţii, inclusiv lista de corespondenţă a unei organizaţii scientologice. Wallis a redactat şi trimis un chestionar al unui eşantion din numele aflate pe listă. Dar aceasta s-a dovedit a fi depăşită, căci mulţi dintre cei care alcătuiseră eşantionul se mutaseră de la adresele respective; alţii fuseseră puşi pe listă doar datorită faptului că îşi cumpăraseră o singură carte de scientologie, dar nu aveau legături reale cu mişcarea.
Ancheta s-a dovedit astfel de o valoare limitată, ca model a scientologilor în general. Totuşi, ea îi oferea lui Wallis noi contacte. Unii dintre cei care au răspuns la chestionar s-au declarat de acord să fie intervievaţi. Ca urmare, Wallis a călătorit în Marea Britanie şi Statele Unite, efectuând interviuri şi adunând între timp şi mai multe informaţii documentare. El a început cu Un set fix de întrebări, dar a socotit mai profitabil să adopte un stil mai flexibil, permiţându-le celor care răspundeau să vorbească în

voie, despre probleme pe care le considerau importante. Unii dintre aceştia acceptau să fie înregistraţi pe bandă magnetică, alţii nu.
590.
în scurtă vreme, Wallis a dedus că trebuia să înţeleagă mai multe lucruri despre doctrinele speciale ale scientologiei, aşadar s-a înscris la un curs introductiv de „comunicaţii", predat de un grup de scientologi. în acest fel, el a început observarea prin participare, dar nu şi-a dezvăluit identitatea de cercetător. în timp ce se afla în incinta scietologică pe durata cursului, Wallis-şi-a dat seama că era greu să joace rolul de observator, participant ascuns. Conversaţia cu ceilalţi membri solicită o dovadă a aderării la ideile pe care nu le împărtăşea. Exprimarea dezacordului faţă de aceste opinii a dus la dificultăţi atât de mari, încât a devenit clar că nu mai putea să nu-şi declare în public acordul faţă de principiile majore ale scientologiei, lucru pe care nu dorea să-l facă. Prin urmare, a renunţat fără zarvă, neterminându-şi cursul.
Ulterior, Wallis a scris conducătorilor mişcării, explicându-le că era un sociolog angajat în cercetarea scietologiei. Subliniind că mişcarea a fost extrem de atacată, el a sugerat că studiul său va oferi o viziune mai echilibrată. Ulterior, a vizitat cartierul general al sectei din Marea Britanie şi a vorbit cu unul dintre funcţionarii de acolo. Această persoană era preocupată de faptul că el renunţase la cursul de comunicaţii; de asemenea, ştia despre chestionarele trimise celor de pe lista de scientologi. Cu toate acestea, i-a acordat lui Wallis permisiunea de a vorbi cu unii dintre membrii corpului didactic şi dintre cursanţi şi i-a oferit adresele unor persoane, pe care le putea contacta în Statele Unite. în cele din urmă, Wallis a reuşit să strângă suficient material, pentru a-şi completa lucrarea (vezi Wallis, 1976,1987). El a concluzionat că scientologia îşi motivează atracţia exercitată nu atât prin ideile pe care le susţine, cât prin încercări energice de a atrage noi membri şi prin presiunile pe care le. exercită în vederea conformismului, la care îi supune pe cei intraţi în rândurile ei.
Probleme etice ale cercetării: reacţia celor care răspund la chestionar
Toate cercetările care se preocupă de fiinţele umane pot comporta dileme etice. Wallis nu a fost în totalitate corect, faţă de cei al căror comportament l-a studiat, pentru că nu şi-a dezvăluit adevărata identitate de sociolog, atunci când s-a înscris la cursul de scientologie. El a încercat să evite orice legături directe, dar nu a făcut cunoscut adevăratul motiv al participării sale. A fost acest comportament moral? Răspunsul este că, în ansamblu, probabil că a fost. Dacă Wallis ar fi fost complet sincer în fiecare etapă, e posibil ca cercetarea să nu fi mers atât de departe şi s-ar putea susţine că este în interesul societăţii să cunoască ce anume se petrece în interiorul acestor tipuri de organizaţii. Din această cauză, am putea considera justificată strategia sa.
Probleme la publicare: experienţa lui Wallis
Potenţialele consecinţe ale publicării descoperirilor, făcute prin cercetare, conduc deseori la probleme etice. înainte de a-şi publica lucrarea, Wallis şi-a trimis manuscrisul la cartierul general scientologic. Cu toate că a făcut modificări pentru a răspunde unor obiecţii ale lor,

scientologii au trimis manuscrisul unui avocat specializat în procese de calomnie. La sfatul său, au fost efectuate şi alte eliminări. Un sociolog,

care era în aceiaşi timp şi scientolog practicant, a pregătit un comentariu pe marginea acestei cărţi, care în ceie din urmă a fost incorporat sub formă de apendice în lucrarea publicată. Scientologii au publicat, de asemenea, într-unui din periodicele lor, un articol care analiza cercetarea lui Wallis. în dezbaterea lor, ei au citat Comitetul de Cercetare a Vieţii Private şi a Comportamentului, înfiinţat de către Oficiul pentru Ştiinţă şi Tehnologie al preşedintelui SUA, care subliniase că „cercetătorii angajaţi în activităţi referitoare la subiecţi umani ar trebui să obţină un consimţământ în cunoştinţă de cauză". Scientologii au subliniat că nu fusese obţinut consimţământul în cunoştinţă de cauză, adăugând că lucrarea publicată a lui Wallis se întemeia pe informaţiile obţinute de la un cerc restrâns de oameni, în majoritate ostil Bisericii Scientologice. Wallis se confrunta cu un grup puternic şi distinct, care avea posibilitatea de a-l convinge să-şi modifice versiunile iniţiale ale rapoartelor sale de cercetare. Alţi indivizi sau grupuri studiate de către sociologi nu au o influenţă asemănătoare. Atunci când studiază oameni vulnerabili sau relativ lipsiţi de putere, cum sunt pacienţii din spitalele psihiatrice sau deţinuţii, cercetătorul are obligaţia expresă de a studia implicaţiile etice ale cercetării sale. Căci, capacitatea Unor astfel de oameni de a răspunde într-o manieră directă are şansa să fie limitată.

Există posibilitatea ca subiecţii unui studiu să considere rezultatele publicate ale acestuia ca fiind ofensatoare, fie datorită faptului că sunt puşi într-o lumină nefavorabilă- reacţia scietologilor - fie pentru că atitudinile şi comportamentul pe care ar prefera să le ţină secrete sunt făcute publice. în majoritatea instanţelor de viaţă socială, oamenii se implică în practici pe care nu ar dori să facă cunoscute, public. Unele persoane, care lucrează în fabrici sau birouri, fură cu regularitate materiale; infirmierii îi înfăşoară pe pacienţii suferind de boli în stadiul final în învelitori de plastic mortuare, înainte de a muri, şi nu se mai îngrijesc de ei aşa cum cere deontologia; gardienii din închisori pot accepta mită din parte deţinuţilor şi consideră anumiţi puşcăriaşi drept „persoane de încredere", permiţându-le să efectueze sarcini de care ar fi trebuit să se ocupe ei înşişi.

INFLUENŢA SOCIOLOGIEI

Cercetarea sociologică rareori prezintă interes doar pentru comunitatea intelectuală a sociologilor. Rezultatele sale sunt adesea larg răspândite. Aşa ş-a întâmplat cu lucrarea lui Wallis, care i-a preocupat atât de mult pe scientologi. Trebuie subliniat că sociologia nu reprezintă doar studiul societăţilor moderne; ea reprezintă un element semnificativ în continuarea existenţei acelor societăţi. Să luăm ca exemplu transformările care au loc şi care afectează căsătoria, sexualitatea şi familia. Puţini sunt aceia care, trăind într-o societate modernă, nu posedă cunoştinţe despre aceste transformări, ca rezultat al filtrării cercetării sociologice. Gândirea şi comportamentul nostru sunt afectate de cunoaşterea sociologică în moduri complexe şi deseori subtile, remodelând în acest fel însuşi câmpul investigaţiei sociologice. O

modalitate de a descrie acest fenomen, folosind conceptele tehnice ale sociologiei, este aceea de a afirma că sociologia se află într-o relaţie reflexivă
592.
cu fiinţele umane, al căror comportament este studiat. „Reflexiv" - descrie alternanţa dintre cercetarea sociologică şi comportamentul uman. Nu ar trebui să fim surprinşi că descoperirile sociologice se corelează deseori în mod strâns cu convingerile de bun-simţ. Motivul nu este pur şi simplu acela că sociologia aduce descoperiri pe care le cunoaşte deja; cercetarea sociologică influenţează continuu ceea ce este cu adevărat cunoaşterea noastră elementară despre societate.
APENDICE 1: TERMENI STATISTICI
Cercetarea în domeniul sociologiei întrebuinţează deseori, în analiza descoperirilor, tehnicile statistice. Unele sunt extrem de sofisticate şi de complexe, dar cele folosite cel mai frecvent sunt deseori uşor de înţeles. Cele mai comune sunt măsurile de tendinţă centrală (modalităţi de calculare a mediilor) şi coeficienţii de corelaţie (gradul în care o variabilă se relaţionează continuu la alta).
Există trei metode de calculare a mediilor, fiecare având anumite avantaje dar şi neajunsuri. Să luăm ca exemplu averea personală (incluzând toate bunurile - precum case, maşini, conturi în bancă şi investiţii) deţinută de 13 indivizi. Să presupunem că cei 13 deţin următoarele sume:

1.	000 (zero) £	8.	80.000 i
2.	5.000 &	9.	100.000 &
3.	10.000 &	10.	150.000 S
4.	20.000 &	11.	200.000 £
5.	40.000 S	12.	400.000 &
6.	40.000 &	13.	10.000.000 L
7.	40.000 &		

Media se calculează prin adunarea averilor personale ale celor 13 persoane şi împărţirea rezultatului la 13. Totalul este de 11.085.000 £; împărţind la 13, avem o medie de 852.692,31 £. Această medie reprezintă deseori un calcul util, pentru că este bazat pe întreaga gamă de date oferite. Totuşi, ea poate induce în eroare, acolo unde unul sau mai multe cazuri sunt extrem de diferite de majoritatea. în exemplul de mai sus, media nu reprezintă o măsură adecvată a tendinţei centrale, datorită faptului că prezenţa unei cifre foarte mari, de 10.000.000 £, le distorsionează pe toate celelalte. Cineva ar putea crede că majoritatea oamenilor deţin averi mai mari decât în realitate,
în astfel de împrejurări pot fi întrebuinţate una sau două măsuri diferite. Modulul reprezintă cifra care apare cel mai frecvent într-un anumit set de date. în exemplul nostru, el este de 40.000 Problema modulului este aceea că nu ia în consideraţie distribuţia goală a datelor, adică gama de cifre existente. Cifra cea mai des recurentă într-un set de cifre nu este în mod necesar reprezentativă, pentru distribuţia lor în ansamblu, astfel încât nu poate constitui o medie utilă. în acest caz, 40.000 & este prea aproape de limita de jos a cifrelor.
38.

593
Cea de-a treia măsură este mediana, care reprezintă modulul oricărui set de cifre dat; în cazul nostru, aceasta ar fi cea de-a şaptea cifră, 40.000 i. Exemplul nostru are un număr impar de cifre, 13. Dacă ar fi fost un număr par - de exemplu 12 - mediana ar fi fost calculată prin selectarea mediei celor două cifre de mijloc, 6 şi 7. Ca şi modulul, mediana nu oferă o idee despre şirul real de date măsurate.
Uneori un cercetător va folosi mai multe modalităţi de măsurare a tendinţei centrale, pentru a evita să dea o reprezentare înşelătoare a mediei. Cel mai adesea, el va calcula deviaţia standard pentru datele în chestiune. Aceasta reprezintă o modalitate de a calcula gradul de răspândire sau şirul unui set de cifre, care în acest caz se întinde de la zero la 10.000.000 S.
Coeficienţii de corelaţie oferă o modalitate utilă de exprimare a gradului în care sunt strâns legate două (sau mai multe) variabile. Acolo unde două variabile se corelează complet, putem vorbi despre o corelare pozitivă perfectă, exprimată sub forma 1,0. Acolo unde între două variabile nu există nici o legătură - nu au nici un fel de legătură contabilă - coeficientul este zero. O corelaţie perfect negativă - exprimată sub forma -1,0 - există, atunci când două variabile se află într-o relaţie complet inversă una faţă de cealaltă. Corelaţiile sociale nu se regăsesc niciodată în ştiinţele sale. Corelaţiile de ordinul 0,6 sau mai mari, indiferent dacă sunt pozitive sau nega¬tive, sunt de obicei considerate ca indicând un grad puternic de legătură, între variabilele care sunt analizate. Corelaţii pozitive la acest nivel ar putea fi găsite, de exemplu, între mediul de clasă socială şi comportamentul de vot.
APENDICE 2: CITIREA UNUI TABEL
Atunci când citiţi literatură sociologică, întâlniţi deseori tabele. Câteodată acestea par complexe, dar sunt uşor de descifrat, dacă respectaţi câteva etape de bază, înşiruite dedesubt; prin practică, vor deveni automate. Renunţaţi la tentaţia de a omite tabelele; ele conţin informaţie într-o formă concentrată, care poate fi citită mai rapid decât ar fi posibil dacă acelaşi material ar fi exprimat în cuvinte. Devenind abili în interpretarea tabelelor, veţi avea totodată posibilitatea de a controla în ce măsură concluziile la care ajunge un autor sunt justificate.
1. Citiţi tabelul în întregime. Tabelele au frecvent titluri destul de lungi, care reprezintă o încercare a cercetătorului de a enunţa cu precizie natura informaţiei transmise. Titlul tabelului de eşantioane oferă în primul rând subiectul datelor, în al doilea rând faptul că, tabelul oferă material pentru comparaţie, iar în al treilea rând, datele sunt reprezentative doar pentru un număr limitat de ţări.
2. Căutaţi comentariile explicative sau notele despre date, O notă în josul tabelului de eşantionare, legată de titlul coloanei principale, indică faptul că datele includ toate maşinile înregistrate. Acest lucru este important, pentru că, în anumite ţări, procentul de vehicule înregistrate în mod corect poate fi mai mic decât în altele. Notele pot spune în ce mod a fost colectat materialul sau din ce motiv
594.
1

MOSTRĂ DE TABEL Deţinerea de autovehicule: comparaţi internaţionale între câteva ţări selectate

a

Numărul de autovehicule la 1.000 de persoane din populaţia adultă

	1971	1981	1984	1989	din 1993
Brazilia			78	84	-98; : —
Chile :		19	45	56	67
Irlanda			202	226	228 0
Franţa					• 475 / 420
Grecia			94		150 _
Italia:210		::322:	359 '	424	500
Japonia	100		:. 209	207 :	286 300
Suedia		...,:: 291		: 348	445 : 445 410
Marea Britanie			■■' 224		/ 317.. . : 343 366 . 360
Statele Unite			'■":.' 448		..;\ ;540:..... V 607570
Germania Occidentală*1					; 247, ; ; 12 ; ; 47()

' Include toate maşinile înregistrate

Germania în întregul ei. în 1993

Surse: International Road Federation,United Nations Annual Bulletin of Transport Statistics, raportat în Social Trends {Londra, HMSO, 1987), p. 68; Statistica! Office of the European Community, Basic Statistics of the Community. Luxemburg. European Union, 1991); datele: penţru 1993 şi ulterior din The Economist. Pocket Uvrld in Figures. 1996.

în cifrele din tabelul nostru pot fi văzute mai multe tendinţe interesante. în primul rând. nivelul

posesiei de autovehicule variazăconsiderabil între, diferitele ţări; numănil de autovehicuk^

de persoane este aproape de zece ori mai mare în Statele Unite deeâî în Chile.

în al doilea rând, există o legătură clară între deţinerea de autovehicule şi nivelul bunăstării dintr-o

ţară. în fapt, am putea probabil foloşiraţele;

al prosperităţii diferenţiale,

în al treilea rând, în aproape toate ţările reprezentate, nivelul de posesie de autovehicule a crescut între 1973 şi 1993, dar în unele dintre ele rata de creştere este superioară celei din celelalte, indicând probabil diferenţele, în privinţa gradului în eare ţările respective au reuşit să genereze creştere economică sau să o recupereze,:

în al patrulea rând, aceste date ar trebui considerate într-o perspectivă politică mai largă, De exemplu, o anumită descreştere a nivelului de posesie de autovehicule în anul 1993, în. Germania, reflectă proccsu! de unificare al Germaniei de Vest cu cea de Esi. în al cincilea rând, trebuie să se ţină cont de izvoarele din care provin da

scăzute în 1993în comparaţie cu 1989 pentm Marea Britanie,; Franţa, Suedia şi Statele Unite - pot fi parţial explicateprin diferenţele dintre izvoare. Munca cu date necesităprecauţie şi, la modul ideal, verificarea statisticilor '■■■:

acesta este înfăţişat într-o anumită manieră. Dacă datele nu au fost strânse de către cercetător, ci se bazează pe descoperiri făcute publice în alte surse, va fi inclusă o sursă. Câteodată sursa vă oferă imaginea despre câtă încredere se poate avea în informaţii şi arată unde se pot găsi datele originale. în tabelul noastru, nota despre sursă explică clar faptul că datele au fost luate din mai multe surse.

3. Citiţi de-a lungul părţii de sus, de la stânga tabelului (câteodată tabelele sunt aranjate cu „rubrici" în partea de jos, nu în partea de sus). Ele vă vor spune ce tip de informaţie este conţinută în fiecare coloană şi şir. Când citiţi tabelul, reţineţi fiecare set de rubrici în timp ce priviţi cifrele. în exemplul nostru, rubricile din stânga vă oferă numele ţărilor despre care e vorba, în timp ce cele de sus se referă la nivelurile de posesie de autovehicule şi Ia anii pentru care sunt date.

4. Identificaţi unităţile folosite; cifrele din corpul tabelului pot reprezenta cazuri, procente, medii sau alte măsuri. Uneori poate fi util să convertiţi cifrele într-o formă care vă e mai folositoare: de exemplu, dacă nu sunt oferite procentajele, merită să le calculaţi.

5. Luaţi în consideraţie concluziile la care s-ar putea ajunge din informaţiile din tabele. Majoritatea tabelelor sunt discutate de către autor şi trebuie să reţinem ceea ce vrea să spună. Dar ar trebui să vă gândiţi ce alte aspecte sau întrebări ar putea fi sugerate de aceste date.

APENDICE 3: CUM SE FOLOSESC BIBLIOTECILE

Bibliotecile, în special cele mari, pot insufla teama. Multe persoane se simt neajutorate cu sursele, aparent multiple, pe care le conţin bibliotecile. De aceea, s-ar putea ca aceste persoane să folosească în cele din urmă doar un mic procent din ceea ce au ele de oferit, în detrimentul muncii lor de cercetare. Este o bună idee să cunoaşteţi de la început gama de resurse pe care o conţin bibliotecile. Dacă faceţi acest lucru, într-o fază incipientă, sentimentul că sunteţi „pierdut" va dispărea!

Toate informaţiile disponibile din bibliotecă sunt înmagazinate şi catalogate într-o manieră sistematică, pentru a facilita găsirea volumelor. Majoritatea bibliotecilor mai mici operează cu rafturi deschise - cărţile pot fi inspectate pe rafturi, iar cititorul poate selecta direct volumul dorit. Cele mai multe biblioteci mari au însă doar un procent din cărţile lor pe rafturi deschise, depozitându-le pe cele mai multe în subsoluri, unde e nevoie de mai puţin spaţiu pentru a le păstra. în aceste biblioteci, oricine doreşte să folosească sau să împrumute o carte trebuie să o solicite sau să completeze o fişă de împrumut. Un,ele bibliloteci deţin o cărţi în fiecare domeniu.

Dacă vă interesează o anumită carte, veţi avea posibilitatea să o căutaţi, în index sau catalog, la autor sau la titlu. Acest catalog poate fi o listă computerizată, sertare întregi de fişe de cărţi sau un microfilm - ori toate trei! în momentul în care

aflaţi numărul de catalog al volumului, fie îl puteţi cere personalului bibliotecii, menţionând acest număr, fie îl puteţi căuta chiar voi pe rafturile deschise, care sunt întotdeauna aranjate după numărul de catalog. Toate - sau aproape toate - cărţile de sociologie se vor afla într-o

singură zonă. Orice bibliotecă pune la dispoziţie materialul necesar în explicarea modului în care funcţionează sistemul de catalogare.
Găsirea unor cărţi despre un anumit subiect atunci când nu ştiţi nici un nume sau titlu, implică folosirea unui index tematic (şi acesta poate fi computerizat sau sub formă de fişe). Un index tematic conţine cărţile în ordinea subiectelor - cum ar fi „clasă", „birocraţie" etc.
Azi, multe dintre bibliotecile mari au sisteme de căutare computerizate, care sunt foarte uşor de operat şi în mod normal sunt la dispoziţia tuturor cititorilor bibliotecii. Trebuie să stabiliţi domeniul sau domeniile din care aveţi nevoie de informaţie bibliografică, iar computerul va afişa o listă de titluri relevante în acest sens.
Majoritatea bibliotecilor oferă servicii relativ asemănătoare, dar unele au propriile lor modalităţi de operare şi există variaţii în catalogarea sistemelor. Nu trebuie să vă temeţi să solicitaţi ajutorul bibliotecarului sau asistenţilor, dacă există vreun aspect al procedurii de bibliotecă ce vă nedumereşte sau în privinţa căruia aveţi nevoie de lămuriri. Nu trebuie să vă faceţi griji că-i deranjaţi; bibliotecarii sunt profesionişti cu experienţă, angajaţi să ia măsuri pentru ca resursele bibliotecii să fie disponibile tuturor celor care vor să le folosească. De obicei, ei au cunoştinţe extrem de vaste, în privinţa materialelor pe care le conţine biblioteca şi sunt binevoitori să ofere lămuriri atunci când le sunt cerute.
Surse de informaţie generală în sociologie
Dacă începeţi studierea unei anumite problematici din sociologie şi doriţi să găsiţi informaţii generale despre ea, există mai multe surse utile. Sunt disponibile mai multe dicţionare de sociologie. Ele oferă atât scurte discuţii despre concepţiile importante referitoare la subiect, cât şi relatări despre ideile unora dintre autorii cu cele mai importante contribuţii la această disciplină. Enciclopediile importante - cum ar fi Encyclopaedia Britannica - conţin multe articole relevante pentru problematica sociologiei. Articolele din dicţionare şi enciclopedii practic oferă per¬manent bibliografii de cărţi sau articole - sub formă de ghid pentru lecturi suplimentare.
Există diferite modalităţi în care pot fi găsite cărţile şi articolele, relevante pentru o anumită problemă sau aspect. International Bibliography of the Social Sciences, publicată anual de UNESCO, oferă o listă cuprinzătoare de lucrări care au apărut pe parcursul anului, asupra diferitelor subiecte din domeniul ştiinţelor sociale. Astfel, de exemplu, puteţi căuta la rubrica „sociologia educaţiei" şi veţi găsi o serie de materiale actuale, în acest domeniu. O sursă la fel de folositoare o reprezintă Socio¬logical Abstracts, care nu numai că înşiruie cărţile şi articolele din diferite domenii ale sociologiei, ci şi oferă o scurtă descriere a conţinutului fiecăruia.
597.
Revistele sociologice
Este indicat să vă familiarizaţi cu principalele reviste de sociologie. Revistele apar de obicei de trei sau patru ori pe an. Informaţiile şi dezbaterile conţinute sunt deseori mai actuale decât cele din cărţi, care necesită o perioadă mai lungă pentru a fi scrise şi publicate. Articolele din reviste sunt uneori de strictă specialitate, iar o persoană

nefamiliarizată cu sociologia e posibil să nu le considere uşor de înţeles la început. Dar toate revistele recunoscute publică cu regularitate articole de interes general, accesibile şi celor care au doar cunoştinţe limitate despre subiect.
Dintre cele mai importante reviste amintim: Sociology (revista oficială a British Sociological Association), British Journal of Sociology, Sociologicul Review şi American Journal of Sociology.
Cercetarea în vederea întocmirii unor dizertaţii sau pentru perioade de timp mai lungi
în anumite ocazii e posibil să doriţi să folosiţi biblioteca în vederea efectuării unui anumit proiect de cercetare sau poate în cursul redactării unei dizertaţii. O astfel de sarcină ar putea să implice efectuarea unei cercetări mai „în profunzime" a surselor relevante, decât este necesar pentru un studiu obişnuit.
Dacă aveţi nevoie de informaţii statistice referitoare la Marea Britanie, un bun punct de plecare l-ar constitui Social Trends, o carte publicată anual de către guvern (HMSO). Social Trends conţine informaţii statistice selectate, referitoare la numeroase aspecte ale vieţii sociale britanice. Informaţii suplimentare sunt conţinute în General Household Survey, iar informaţii statistice mai detaliate se găsesc în Annual Abstract of Statistics, ambele fiind publicaţii guvernamentale.
Articolele din ziar oferă o sursă de informaţii valabile pentru cercetătorul sociolog. Unele ziare sunt ceea ce se numeşte câteodată „reviste de consemnare". Gu alte cuvinte, ele nu conţin doar relatări despre ştiri, ci şi secţiuni de consemnare a unor discursuri parlamentare, rapoarte guvernamentale şi alte surse oficiale. The Times, Guardian şi Independent reprezintă cele mai importante exemple din Marea Britanie, fiecare având un indice de subiecte şi de nume care apar în paginile lor.
Privind către viitor
Din momentul când începeţi să folosiţi cu regularitate o bibliotecă, sunt şanse să descoperiţi că e un lucru obişnuit să te simţi copleşit de numărul de lucrări disponibile, într-un anumit domeniu decât să întâmpini dificultăţi în găsirea unei literaturi relevante. Desigur, o modalitate de a trata această problemă este aceea de a vă întemeia selecţia de cărţi sau articole pe bibliografiile oferite de conferenţiari îndrumători.
Atunci când atari liste nu sunt disponibile sau când vreţi să căutaţi în continuare, cea mai bună procedură de urmat este aceea de a defini informaţiile de care aveţi nevoie cât se poate de precis. Acest lucru vă va da posibilitatea de a reduce anvergura
598.
alegerii la limite fezabile. Dacă biblioteca pe care o frecventaţi este una cu rafturi deschise, merită ca, înainte de a alege cărţile, pe care hotărâţi să le studiaţi, să căutaţi printre mai multe cărţi şi articole potenţial relevante. Dacă există o carte în care aveţi încredere, puteţi să vă ghidaţi după bibliografia ei. Atunci când luaţi hotărârea, pe lângă consideraţiile în legătură cu subiectul, gândiţi-vă în ce perioadă a fost scrisă cartea. în sociologie, ca şi în celelalte ştiinţe sociale, au loc constant noi descoperiri şi este clar că lucrările mai vechi nu le conţin.
REZUMAT

O Orice cercetare începe cu o problemă de cercetare care îl nedumereşte sau îl intrigă pe investigator. Problemele de cercetare pot fi sugerate de lipsurile din literatura existentă, de dezbateri teoretice sau de aspecte practice din lumea socială. în dezvoltarea strategiilor de cercetare pot fi distinse mai multe trepte clare în realizarea strategiilor de cercetare - cu toate că în cadrul cercetării efective acestea sunt rareori respectate. © Cercetarea sociologică solidă implică folosirea unei abordări sigure în vederea analizării unui anumit fenomen social. Metodele de cercetare vizează modul în care este efectuată cercetarea. în munca de teren sau de observare prin participare, cercetătorul petrece perioade îndelungate de timp cu grupul sau comunitatea studiată. O a doua metodă: cercetarea prin anchetă sociologică, implică trimiterea sau distribuirea de chestionare unor grupuri de eşantioane din cadrul populaţiilor mai numeroase. Alte metode includ experimentele, folosirea istoriilor de viaţă şi a jurnalelor personale, cât şi cercetarea documentară. © Fiecare dintre diferitele metode de cercetare are neajunsurile sale. Din acest motiv, cercetătorii vor combina deseori, în cadrul muncii lor, două sau mai multe metode, fiecare fiind folosită pentru a controla sau suplimenta materialul obţinut prin celelalte. Cele mai bune exemple de muncă sociologică combină perspectiva istorică cu cea comparativă. © Cercetarea sociologică îl pune deseori pe investigator în faţa unor dileme etice. Acestea se pot ivi fie acolo unde subiecţii cercetării sunt supuşi unor tehnici ce au în vedere înşelarea de către cercetător, fie atunci când publicarea descoperirilor cercetării ar putea avea influenţe dăunătoare asupra sentimentelor sau vieţii celor studiaţi. La aceste probleme nu există o soluţie satisfăcătoare pe de-a-ntregul, dar toţi cercetătorii trebuie să fie atenţi la dilemele care apar. © în analiza cercetării, care produce date cantitative, sunt utilizate diverse tehnici statistice. Cele mai importante sunt măsurile de tendinţă centrală şi coeficienţii de corelare. Măsurile de tendinţă centrală reprezintă moduri de calculare a mediilor dintr-un set dat de cifre; coeficienţii de corelare măsoară gradul în care o variabilă se raportează în mod constant la alta.

599.

LECTURI SUPLIMENTARE

Margaret Fonow şi Judith A. Cook,
Beyond Methodology: Feminist Scholarship as Lived Research (Bloomington, Indiana University Press, 1991). O colecţie de eseuri care examinează implicaţiile feminismului pentru metodele de cercetare din ştiinţele sociale.

Lee Harvey, Mora» MacDonald şi Anne Devany, Doing Sociology (Londra, Macmillan, 1992). O abordare bazată pe proiect, a metodologiei scrise pentru cei care se iniţiază în studiul sociologiei. Catherine Marsh, Exploring Data (Cambridge, Polity Press, 1988). O in¬
troducere în analiza datelor, concentrată asupra studiului problemelor reale ale ilustrării reale ale ilustrării tehnicilor statistice.

Ken Plummer, Documents of Life (Londra, Routledge, 1990). O intro¬ducere în studiul calitativ al ştiinţelor sociale.

Lynne Williams şi Audrey Dunsmuir,

11 ow to do Social Research (Londra, Harper Collins, 1990). O introducere cu orientare practică în cercetarea socială referitoare la cele mai multe aspecte ale metodelor cercetării fundamentale în sociologie.
TERMENI IMPORTANŢI
* întrebări faptice • chestionare cu sfârşit deschis
• întrebări comparative • eşantionare
• întrebări evolutive • eşantion reprezentativ
• investigaţie empirică • eşantionare la întâmplare
• întrebări teoretice • experiment
• ipoteză • istorie de viaţă
• observare prin participare • cercetare documentară
• anchetă • analiză comparativă
• chestionare standardizate • convingeri de bun-simţ
* coeficienţi de corelaţie
600.
21. TEORIA SOCIOLOGICĂ
CONCEPTE DE BAZĂ
ABORDĂRI TEORETICE
Fuiicţionalismul • Structuralismul
• Interacţionismul simbolic • Marxismul
DILEME TEORETICE
Dilema I: Structură şi acţiune
• Dilema II: Consens şi conflict
• Dilema III: Problema genului
• Dilema IV: Modelarea lumii moderne
TEORII
Exemplu: etica protestantă
GÂNDIREA TEORETICĂ ÎN SOCIOLOGIE
REZUMAT
LECTURI SUPLIMENTARE TERMENI IMPORTANŢI
CONCEPTE DE BAZA
• consens • conflict • structura socială • abordare teoretică • teorie
în acest capitol vom analiza evoluţia abordărilor teoretice principale din sociologie, identificând dilemele pe care acestea le evidenţiază. Vom lua în consideraţie de asemenea, câteva dintre cele mai importante transformări teoretice din prezent.
ABORDĂRI TEORETICE
Originile sociologiei - aflate în lucrările lui Marx, Durkheim şi Weber - au fost cu precădere europene. Dar în secolul nostru, acest domeniu s-a dezvoltat ferm în lumea întreagă, iar unele dintre cele mai importante evoluţii s-au petrecut în Statele Unite. Opera lui George Herbert Mead (1863-1931), filosof care a predat la Universitatea din Chicago, a avut o influenţă marcantă asupra dezvoltării teoriei sociologice. Mead a subliniat locul central pe care îl ocupă limbajul şi simbolurile în ansamblu, în viaţa socială umană. Punctul de vedere dezvoltat de el ulterior a fost numit interacţionismul simbolic. Mead a acordat mai multă atenţie analizării proceselor sociale la scară redusă, decât studiului societăţilor în general. Deşi începuturile lui se situează cu mult timp în urmă, interacţionismul simbolic a căpătat o largă influenţă însă mult mai

târziu. De aceea, vom discuta despre acesta abia după abordarea funcţionalismului şi structuralismului.
Talcott Parsons (1902/1979) - teoreticianul sociolog american cel mai de vază din perioada postbelică. A fost un autor prolific, care a scris lucrări despre numeroase domenii, atât empirice cât şi teoretice ale sociologiei. Şi-a adus contribuţii substanţiale la studierea familiei, a birocraţiei, a profesiilor şi a ştiinţelor politice, printre altele. A fost unul dintre autorii de bază care au contribuit la dezvoltarea funcţionarismului - abordare teoretică dezvoltată iniţial de către Durkheim şi Comte. Din punct de vedere al funcţionaliştilor, în studierea oricărei societăţi date ar trebui să ne preocupăm de modul în care diferitele ei „părţi" sau instituţii se asociază pentru a asigura continuitatea în timp a societăţii respective.
Gânditorii europeni continuau să opineze în evoluţiile de ultimă oră ale teoriei sociologice. O abordare deosebit de remarcantă a fost structuralismul, care leagă analiza sociologică îndeaproape de studiul limbajului. Gândirea structuralistă a fost aplicată mai întâi în lingvistică, apoi a fost importată în ştiinţele sociale de către antropologul Claude Levy-Strauss (1908). însă originile ei pot fi depistate în trecUt, până la Durkheim şi Marx.
Gândirea lui Marx a continuat să fie dezbătută şi dezvoltată timp de mai bine de un secol după moartea sa. Lucrările continuatorilor lui Marx sunt etichetate ca fiind marxiste.
602.
Funcţionalismul
Gândirea funcţionalistă, aşa cum s-a arătat, a fost iniţiată de către Durkheim, care considera analiza funcţională drept o componentă cheie în formularea sa referitoare la sarcinile teoretizării sociologice şi ale cercetării. Dezvoltarea funcţionalismului în forma lui actuală a fost totuşi puternic influenţată de lucrările antropologie. Până la începutul acestui secol (XX - n.ed.), antropologia se baza mai cu seamă pe rapoarte şi documente făcute de administratorii coloniilor, misionari şi călători. De aceea, antropologia secolului al XIX-lea era mai curând speculativă şi insuficient documentată. Autorii alcătuiau cărţi în care erau colectate exemple din toată lumea, fără să aibă în vedere autenticitatea sau alcătuiau contextul cultural particular din care proveneau. De exemplu, religia era analizată prin compararea a numeroase exemple de credinţe şi practici, extrase din cele mai diverse culturi.
Antropologia modernă datează din vremea când cercetătorii au început să devină nemulţumiţi de această abordare şi să acorde spaţiu de studiu mai mare diferitelor culturi din lumea întreagă. Doi dintre întemeietorii domeniului antropologiei au fost un autor britanic (puternic influenţat de Durkheim - A. R. Radcliffe-Brown (1881-1995) şi Bronislaw Malinowski (1884-1942), de origine poloneză care şi-a realizat o mare parte din carieră în Anglia. Malinowski a produs unele dintre cele mai apreciate studii antropologice existente, ca rezultat al petrecerii unei perioade îndelungate în Insulele Trobriand din Pacific, Radcliffe-Brown a studiat băştinaşii din Insulele Andaman, dintr-un arhipelag în apropierea coastelor statului Burma.

Radcliffe-Brown şi Malinowski afirmă că trebuie să studiem o societate sau o cultură în întregul ei, dacă dorim să-i înţelegem instituţiile principale şi să putem explica de ce membrii ei se comportă aşa cum o fac. Putem analiza credinţele religioase şi obiceiurile unei societăţi, de exemplu, doar dacă arătăm modul în care acestea se relaţionează cu alte instituţii din cadrul ei, deoarece diferitele părţi ale unei societăţi se dezvoltă în strânsă relaţie unele cu celelalte.
A studia funcţionarea unei anumite practici sociale sau instituţii înseamnă a analiza contribuţia pe care acea anumită practică sau instituţie o aduce la continuitatea societăţii în ansamblul ei. Cel mai bun mod pentm a înţelege aceasta este analogia cu corpul uman - o comparaţie folosită de Comte, Durkheim şi mulţi fiincţionalişti ulteriori. Pentm a studia un organ intern cum ar fi inima, este necesar să arătăm legăturile ei cu alte părţi ale corpului. Pompând sânge în corp, inima joacă un rol vital în continuarea existenţei organismului. In mod similar, analizarea unui element social necesită indicarea rolului pe care îl joacă, în desfăşurarea existenţei respectivei societăţi. De exemplu, după părerea lui Durkheim, religia reafirmă aderenţa unui popor la valorile ei sociale fundamentale, contribuind astfel la menţinerea coeziunii sociale.
Versiunea lui Merton asupra funcţionalismului
Funcţionalismul „a revenit" în sociologie prin intermediul lucrărilor lui Talcott Parsons (1952, 1966) şi Robert K. Merton, fiecare dintre ei considerând analiza

funcţionalistă ca fiind cheia dezvoltării teoriei şi cercetării sociologice. Versiunea funcţionalismului ce aparţine lui Merton a căpătat o influenţă deosebită, ducând la focalizarea muncii unei întregi generaţii de sociologi americani în mod special, dar fiind folosită pe scară largă şi în alte locuri. Merton a propus o prezentare mult mai elaborată a analizei funcţionale decât oferiseră Radcliff-Brown sau Malinowski. Totodată, el a readaptat-o la studiul societăţilor industrializate, care diferă sub anumite aspecte esenţiale de culturile mai simple studiate de antropologi.
Merton face distincţia între funcţiile manifeste şi cele latente. Funcţiile manifeste sunt cele cunoscute şi intenţionate de către participanţii la un tip anume de activitate socială. Funcţiile latente sunt consecinţe ale acelei activităţi, de care participanţii respectivi nu sunt conştienţi (Merton, 1957). Pentru a ilustra această distincţie, Merton foloseşte exemplul unui dans pentru aducerea ploii, executat de indienii Hopi din New Mexico. Indienii Hopi cred că această ceremonie le va aduce ploaia de care au nevoie culturile lor (funcţie manifestă). Acesta este motivul pentru care ei îl organizează şi participă la el. Dar Merton susţine că dansul ploii, dacă folosim teoria lui Durkheim asupra religiei, are totodată efectul de a promova coeziunea acelei societăţi (funcţie latentă). O mare parte din explicaţia sociologică, după Merton, constă în descoperirea funcţiilor latente ale activităţilor şi instituţiilor sociale.
Merton face de asemenea, distincţia între funcţii şi disfuncţii. Societăţile mici studiate de către antropologi, arată el, tind să fie mai integrate şi mai solidare decât societăţile industrializate, de mari dimensiuni, care reprezintă principala preocupare a sociologiei. Radcliffe-Brown şi

Malinowski s-au putut concentra doar asupra identificării funcţiilor, deoarece societăţile pe care le-au analizat erau stabile şi inte-, grate. Dar în studierea lumii moderne, trebuie să luăm seamă şi la tendinţa dezintegratoare. Disfuncţiile se referă la acele aspecte ale activităţii sociale, care tind să producă schimbări întrucât ameninţă coeziunea socială.
A cerceta aspectele disfuneţionale ale comportamentului social înseamnă concentrarea asupra acelor trăsături ale vieţii sociale care constituie de fapt provocări la adresa ordinii existente. De exemplu, este greşit să presupunem că religia este întotdeauna funcţională şi că aceasta contribuie numai la coeziunea socială. Atunci când două grupuri susţin religii diferite sau chiar versiuni diferite ale aceleiaşi religii, rezultatul poate duce la conflicte sociale majore, care să cauzeze rupturi sociale extinse. Astfel, adesea au avut loc războaie între comunităţi religioase - cum ar fi luptele dinţre catolici şi protestanţi - de-a lungul istoriei Europei.
Evoluţii recente i
O lungă perioadă de timp, gândirea funcţionalistă a fost probabil tradiţia teoretică predominantă în sociologie, mai ales în Statele Unite. Dar în ultimii ani, popularitatea a început să-i scadă, pe măsură ce graniţele ei au devenit tot mai vizibile, deşi încă mai are susţinători consecvenţi (Alexander, 1985). Deşi aceasta nu se aplică şi la Merton, mulţi gânditori funcţionalişti (Talcott Parsons este un asemenea exemplu) subliniază constant factorii care duc la coeziune socială, în dauna celor care produc

divizare şi conflicte. în plus, multor critici li s-a părut că analiza funcţionalistă conferă societăţilor calităţi, pe care nu le au. Funcţionaliştii exprimă adesea opinia că societăţile ar avea „nevoi" şi „scopuri", chiar dacă aceste concepte capătă sens doar atunci când sunt aplicate indivizilor umani. Să luăm, de exemplu, analiza lui Merton asupra dansului ploii, la indienii Hopi. Merton scrie ca şi când, dacă putem demonstra că ceremonialul contribuie la integrarea culturii Hopi, am şi demonstrat că aceasta există „cu adevărat" deoarece, în fond, noi ştim că dansul nu aduce ploaia în realitate. Aceasta nu este adevărat, decât dacă ne imaginăm că societatea Hopi „îşi împinge" oarecum membrii să acţioneze în moduri care-i sunt „necesare" pentru a ţine laolaltă. Dar acesta nu poate fi cazul, căci societăţile nu sunt dotate cu voinţă sau scopuri proprii; doar indivizii umani le posedă.
Structuralismul
Ga şi funcţionalismul, structuralismul a fost influenţat de opera lui Durkheim, deşi cel mai mare imbold al dezvoltării sale se află în lingvistică. Lucrările lingvistului elveţian Ferdinand de Saussure (1857-1913) au reprezentat cu siguranţă, sursa cea mai importantă a ideilor structuraliste. Deşi, Saussure nu a scris decât despre limbaj, opiniile lui au fost incorporate ulterior în numeroase discipline, din cadrul ştiinţelor sociale, cât şi din al celor umaniste.
în lucrările existente până la Saussure, studiul limbajului se preocupa îndeosebi de urmărirea detaliată a schimbărilor în modul de folosire al

cuvintelor. După părerea lui Saussure, acest procedeu omitea tocmai trăsăturile centrale ale limbajului. Nu putem să identificăm caracteristicile de bază - structurile - limbajului dacă luăm în considerare doar cuvintele pe care le folosesc oamenii atunci când vorbesc (Saussure, 1974). Limbajul constă din reguli de gramatică şi din înţelesuri „ascunse dincolo" de cuvinte, dar neexprimate de ele. Ca să luăm doar un exemplu simplu: în limba engleză, adăugăm de regulă ,,-ed" la sfârşitul unui verb, atunci când dorim să semnalăm că ne referim la o acţiune din trecut. Aceasta este doar una dintre miile de reguli gramaticale, pe care fiecare vorbitor le cunoaşte şi care este folosită pentru a construi ceea ce exprimăm. După Saussure, a analiza structurile lingvistice înseamnă a căuta regulile care stau la baza discursului nostru. Majoritatea acestor reguli ne sunt cunoscute doar implicit: nu le-am putea descrie cu precizie. De fapt, sarcina lingvisticii este de a descoperi ceea ce cunoaştem implicit, dar numai la nivelul capacităţii de folosire practică a limbajului. ,

Limbajul şi înţelesul

Saussure susţine că înţelesul cuvintelor provine din structurile limbajului, nu din obiectele la care se referă cuvintele. Ne-am putea imagina în mod naiv, că înţelesul cuvântului „pom" este acel obiect cu frunze, la care se referă termenul. Dar, după Saussure, nu aşa stau lucrurile. Putem deduce aceasta din faptul că există o mulţime de cuvinte în alcătuirea limbii care nu se referă la ceva anume — cum ar fi: „şi", 605.

„dar", sau „cu toate acestea". în plus, există cuvinte perfect inteligibile, care se referă îa obiecte mitologice, neavând un corespondent în realitate - cum ar fi „inorog". Dacă înţelesul unui cuvânt nu derivă din obiectul la care se referă, atunci de unde vine? Răspunsul dat de Saussure demonstrează că înţelesul este creat de diferenţele dintre conceptele înrudite, pe care le recunosc regulile unei limbi, înţelesul cuvântului „pom" provine din faptul că facem deosebirea între „pom" şi „tufiş", „arbust" sau „pădure" şi o seamă de alte cuvinte cu înţelesuri similare dar distincte. Sensurile sunt create în interiorul limbajului, nu de către obiectele la care ne referim prin intermediul lor.

Structuralismul şi semiotica

La această analiză, Saussure adăuga importanta observaţie că nu numai sunetele (vorbirea) pot crea înţelesuri. Orice obiecte pe care le deosebim în mod sistematic pot fi folosite pentru a căpăta înţeles. Un exemplu ar fi semaforul. Folosim contrastul dintre verde şi roşu pentru a semnifica „treci" şi „stai" (galben înseamnă „pregăteşte- te să treci" sau „pregăteşte-te să stai"). Observaţi că diferenţa este aceea care creează înţelesul, nu culorile în sine. Nu ar avea nici o importanţă dacă am folosi verde pentru „stai" şi roşu pentru „treci", câtă vreme am fi constanţi în recunoaşterea diferenţei. Saussure numeşte studiul înţelesurilor extralingvistice semiologie, dar termenul folosit în prezent este cel de semiotică.

Se pot face studii semiotice asupra diferitelor aspecte ale culturii umane. Un asemenea exemplu ar fi îmbrăcămintea şi moda. Ce face ca un stil anume să fie modern la un moment dat? Cu siguranţă că nu hainele

purtate de fapt, căci fustele scurte pot fi moderne într-un an şi demodate în anul următor. Ceea ce face ca un lucru să fie la modă reprezintă din nou diferenţa dintre ceea ce poartă cei care sunt „la curent" şi cei rămaşi în urma lor. Un alt exemplu din sfera îmbrăcăminţii este purtatul hainelor de doliu. în cultura noastră, faptul că suntem în doliu este evidenţiat purtând haine negre. în alte culturi, doliul este evidenţiat prin purtatul hainelor albe. Nu culoarea în sine este importantă, ci faptul că oamenii în doliu se îmbracă într-un mod diferit de stilul lor normal.
Abordarea structuralistă a fost folosită mai pe larg în antropologie decât în sociologie, în special în Statele Unite. Urmând direcţia deschisă de Levi-Strauss - care a popularizat termenul de structuralism - analiza structurală a fost folosită în studiul relaţiilor de rudenie, al miturilor, al religiilor şi în alte domenii. Totuşi, mulţi autori ai teoriei sociologice au fost influenţaţi de noţiuni extrase din structuralism. Deşi nu prefera să fie considerat structuralist, Michel Foucault, la ale cărui scrieri ne-am referit, a folosit mai multe noţiuni de bază din gândirea structuralistă. Conceptele structuraliste au fost aplicate la studiul massmedia (ziare, reviste, televiziune), la ideologie şi cultură în general.
Gândirea structuralistă prezintă lacune care îi limitează posibilitatea de a oferi sociologiei un cadru teoretic general. Structuralismul s-a născut din studiul limbajului şi s-a dovedit a fi mai relevant în analizarea anumitor aspecte ale comportamentului uman decât în altele. Este folositor în explorarea comunicaţiilor şi a culturii, dar se

aplică mai puţin unor preocupări practice ale vieţii sociale, cum ar fi activitatea economică sau politică.

Interactionismul simbolic

Interactionismul simbolic pune un accent mai mare pe individul activ, creator, decât oricare dintre celelalte abordări teoretice. începând cu Mead, acesta a fost dezvoltat de mulţi alţi autori, iar în Statele Unite a fost principalul rival al punctului de vedere fîmcţionalist. Ca şi în cazul structuralismului, interactionismul simbolic a apărut dintr-o preocupare legată de limbaj; dar Mead l-a dezvoltat într-o direcţie diferită.

Simbolurile

Mead susţine că limbajul ne permite să devenim fiinţe conştiente de sine, de propria noastră individualitate, iar elementul cheie în acest proces îl reprezintă simbolul. Simbolul reprezintă ceva care semnifică altceva. Continuând exemplul folosit de către Saussure, cuvântul „pom" este un simbol prin intermediul căruia ne reprezentăm obiectul, pomul. O dată ce am dobândit acest concept, susţine Mead, putem să ne gândim la un pom, chiar dacă nu vedem nici unul. Am învăţat să ne gândim la acel obiect în mod simbolic. Gândirea simbolică face ca experienţele noastre să nu fie limitate la ceea ce vedem, auzim sau simţim în realitate.
Spre deosebire de animalele inferioare, fiinţele umane trăiesc într-un univers bogat în simboluri. Aceasta se aplică şi propriei noastre conştiinţe de sine. (Animalele nu au conştiinţă de sine, ca oamenii.) Fiecare dintre noi este o fiinţă conştientă, deoarece învăţăm „să ne percepem" ca şi cum am face-o din afară - adică percepându-ne aşa cum ne percep ceilalţi. Când un copil începe să folosească „eu" pentru a se

referi la cel pe care (băiat sau fată) ceilalţi îl numesc „tu", acesta îşi manifestă începuturile conştiinţei de sine.
Practic orice interacţiune dintre indivizii umani, consideră adepţii interacţionismului simbolic, implică un schimb de simboluri. Când intrăm în interacţiune cu ceilalţi, căutăm constant „indicii" despre tipul de comportament cel mai apropiat în acel context şi despre felul cum trebuie să interpretăm intenţiile lor. Interacţonismul simbolic ne îndreaptă atenţia către amănuntele interacţiunii interpersonale, cât şi spre felul în care aceste detalii sunt folosite, pentru a exprima ceea ce vor ceilalţi să spună sau să facă. De exemplu, să ne închipuim că un bărbat şi o femeie îşi dau întâlnire şi ies în oraş pentru prima dată. Fiecare dintre ei îşi va petrece probabil o parte din seară studiindu-l pe celălalt şi încercând să-şi închipuie cum va evolua relaţia lor, dacă poate fi vorba de aşa ceva. Nici unul dintre ei nu doreşte ca aceasta să se vadă, deşi fiecare realizează ce se petrece. Ambii sunt foarte atenţi cu propriul comportament, fiind dornici să se înfăţişeze pe sine într-o lumină favorabilă; dar, ştiind acestea, probabil că fiecare va încerca să descopere aspecte ale comportamentului celuilalt, care să-i releve adevăratele opinii. Un complex şi subtil proces de interpretări simbolice modelează interacţiunea dintre cei doi.
607.
Sociologii influenţaţi de interacţionismul simbolic se concentrează de obicei asupra interacţiunii faţă-în-faţă, în contextul vieţii cotidiene. Erving Goffman, a cărui lucrare este discutată în capitolul 4 („Interacţiunea socială şi viaţa cotidiană"), a adus contribuţii deosebit de edificatoare la acest tip de studiu, introducând isteţime şi vervă în ceea ce la Mead era o abordare oarecum vagă, abstractă. După opinia lui Goffman şi a altora, interacţionismul simbolic oferă numeroase perspective asupra naturii propriilor noastre acţiuni, în decursul vieţii sociale cotidiene. Dar interacţionismul simbolic este susceptibil de a fi criticat pentru faptul că se concentrează prea mult asupra lucrurilor mai puţin semnificative. Practicanţilor interacţionismului simbolic le-a fost întotdeauna dificil să se confrunte cu structuri şi procese la scară mai mare - adică fenomenele pe care se axează celelalte două tradiţii.
Marxismul
Funcţionarismul, structuralismul şi interacţionismul simbolic nu sunt singurele tradiţii teoretice importante din sociologie, iar această triadă nu este singurul mod în care putem clasifica abordările teoretice. Un tip influent de abordare, care depăşeşte această diviziune este marxismul. Desigur, toţi marxiiştii îşi regăsesc opiniile într- un fel sau altul în lucrările lui Marx, dar sunt posibile numeroase interpretări ale ideilor sale principale, iar în zilele noastre există şcoli de gândire marxistă, care adoptă poziţii teoretice extrem de diferite.
A
In general, marxismul poate fi subdivizat de-a lungul unor linii, care corespund graniţelor dintre cele trei tradiţii teoretice descrise mai sus. Mulţi dintre marxişti au adoptat, implicit sau în mod deschis, o abordare funcţionalistă a materialismului istoric. Versiunea lor asupra marxismului este foarte diferită, de cea a marxiştilor influenţaţi de structuralism - cel

mai cunoscut autor care a dezvoltat un astfel de punct de vedere fiind francezul Louis Althusser (Althusser, 1969). Ambele tipuri de gândire marxistă diferă de cea a marxiştilor care au pus accentul pe caracterul activ, crea¬tor, al comportamentului uman. Puţini autori de acest tip au fost direct influenţaţi de interacţionismul simbolic, dar au adoptat o perspectivă relativ apropiată de acesta. Un astfel de exemplu este Jiirgen Habermas, a cărui lucrare a fost discutată atât în capitolul 1 cât şi în altele din această lucrare (vezi şi Habermas, 1987).

In toate versiunile sale, marxismul diferă de tradiţiile nemarxiste ale sociologiei. Majoritatea autorilor marxişti concep marxismul ca pe un „pachet" de analize sociologice şi reforme politice. Ei consideră că marxismul generează un program de schimbări politice radicale. în plus, marxiştii pun mai mult accent pe diviziunile de clasă - a conflictului, a puterii şi a ideologiei - decât mulţi sociologi nemarxişti, în special cei influenţaţi de funcţionalism. Indicat ar fi să considerăm marxismul nu ca pe un tip de abordare în interiorul sociologiei, ci ca pe un set de scrieri care au existat de-a lungul istoriei sociologiei, suprapunându-se şi influenţându-se adesea unele pe altele. Sociologia nemarxistă şi marxismul au existat dintotdeauna într-o relaţie de influenţă reciprocă şi opoziţie.

608.

DILEME TEORETICE

Cum ar trebui să evaluăm valoarea relativă a acestor patra abordări teoretice? Deşi fiecare dintre ele îşi are susţinătorii ei înfocaţi, în unele privinţe sunt evident complementare. Funcţionalismul şi majoritatea versiunilor marxismului se concentrează pe proprietăţile la scară mare ale grupurilor sociale sau ale societăţilor. Ele se preocupă în principal de „marile întrebări", cum ar fi: „Ce anume ţine o societate laolaltă?" sau „Care sunt principalele condiţii în vederea producerii schimbării sociale?" Spre deosebire de acestea, interacţionismul simbolic se concentrează mai mult asupra contextelor de viaţă socială de tip faţă-în-faţă. Structuralismul diferă de celelalte abordări, prin faptul că este centrat mai ales pe trăsăturile culturale ale activităţii sociale.

Abordări teoretice şi sociologie

Auguste Comte (1798-1857)

Karl Marx (1818-1883)

Emile Durkheim (1858-1917)

funetionälism

Ferdinand de Saussure <1857-10.13):

1

structuralism

; f

marxism

Max Weber

(1864-1920)

A .. \

■ V \

.interacţionismul simbolic

George Herbert Mead (1863-193:1) ; ^

Liniile neîntrerupte; indică influenţa directă, liniile punctâtc - o legătură indirectă, Nu se ştie exact dacă Saussure îşi însuşise multe din ideile lui direct-de la-Durkheim, ăâr îa mai multcizone'majore; acestea se:suprapun. Qpera: lui Mead nu este influenţată de cea a;l^i;Weber, dar opiniile. lai Weber — căre subliniază natura plina dc sensuri şl scopuri a activităţii umane - au anumite afinităţi cu ternele interacţionismului simbolic. : -

De aceea, într-o oarecare măsură, în discutarea problemelor sociologice specifice ne putem folosi în mod selectiv de toate teoriile; dar în anumite privinţe este evident că se află total în contrast. Există mai multe dileme teoretice de bază - puncte de controversă sau dispută continuă - pe care aceste contradicţii de opinie le aduc în atenţia noastră, unele dintre ele având legătură cu probleme de mare generalitate, referitoare la modul cum ar trebui să interpretăm activităţile umane şi instituţiile sociale. Vom discuta în continuare patru asemenea dileme.

1. Prima dilemă se referă la acţiunea umană şi structura socială: Problema este următoarea: în ce măsură suntem noi factorii umani creatori, care controlează activ condiţiile propriilor noastre vieţi? Sau mare parte din ceea ce

38.

609

facem - este rezultatul unor forţe generale exterioare controlului nostru? Această problemă i-a divizat dintotdeauna pe sociologi şi continuă să o facă şi azi. Interacţionismul simbolic subliniază componentele active, creatoare, ale comportamentului uman. Celelalte trei abordări (cu excepţia unor variante ale marxismului), accentuează natura constrângătoare a influenţelor sociale asupra acţiunilor noastre.

2. O O a doua problemă teoretică priveşte consensul şi conflictul în societate. Unele puncte de vedere din sociologie - printre care multe legate de funcţionalism - subliniază inerenta ordine şi armonie a societăţilor umane. Susţinătorii acestor opinii - precum Talcott Parsons - privesc continuitatea şi CONSENSUL ca pe cea mai evidentă dintre caracteristicile societăţilor, oricât de mult s-ar schimba acestea în timp. Pe de altă parte, alţi sociologi - în special cei puternic influenţaţi de către Marx şi Weber - accentuează răspândirea CONFLICTULUI social. Ei consideră societăţile ca fiind măcinate de divizări, tensiuni şi lupte. Pentru ei, este iluzoriu a susţine că oamenii tind să convieţuiască amical unii cu ceilalţi în majoritatea timpului; chiar atunci când nu există confruntări directe, spun ei, se menţin conflicte adânci de interese din care, la un moment dat, pot izbucni confruntări active.

3. Există o a treia dilemă de bază a teoriei, care abia dacă figurează în tradiţia a sociologică, dar care nu mai poate fi ignorată. Este vorba despre modul cum ar trebui să incorporăm o înţelegere satisfăcătoare a genului în analiza sociologică. Toate figurile majore din evoluţia trecută a teoriei sociologice au fost bărbaţi, iar în scrierile lor ei nu au acordat practic nici o atenţie faptului că fiinţele umane au două genuri (Sydie, 1987). în lucrările lor fiinţele umane apar ca şi cum ar fi „neutre" - ele sunt „actanţi" abstracţi, mai degrabă decât diferenţiaţi în bărbaţi şi femei. întrucât există foarte puţin material, pe care să construim

relaţionarea problemelor de gen cu formele consacrate de gândire din sociologie, aceasta este probabil, în prezent, problema cea mai dificilă cu care ne confruntăm. Una dintre dilemele teoretice asociate cu genul este următoarea: ar trebui să construim „genul" ca pe o categorie generală în gândirea noastră sociologică? Sau dimpotrivă, trebuie să analizăm problemele de gen reducându-le la influenţele specifice, care afectează comportamentul femeilor şi bărbaţilor în contexte diferite? Să o formulăm altfel: există caracteristici care separă pe bărbaţi de femei, în ceea ce priveşte identitatea şi comportamentul lor social, în toate culturile? Sau diferenţele de gen trebuie întotdeauna explicate mai ales în termenii altor diferenţe, care divizează societăţile (cum ar fi diviziunile de clasă)?

4. Cea de-a patra dilemă nu priveşte atât caracteristicile comportamentului uman sau cel al societăţilor în general, ci mai degrabă trăsăturile dezvoltării sociale moderne. Aceasta se referă la influenţele determinante care afectează originile şi natura societăţilor modeme şi derivă din diferenţele între abordările marxiste şi nemarxiste. Această dilemă este centrată pe Următoarea problemă: în ce măsură a fost modelată lumea modernă de către factorii economici semnalaţi de

Marx - în mod special, mecanismele economiei capitaliste? Dimpotrivă, în ce măsură alte influenţe (cum ar fi factorii sociali, politici sau culturali) au modelat dezvoltarea socială în epoca modernă?

Vom examina fiecare dintre aceste dileme pe rând.

Dilema I: Structură şi acţiune

O Una dintre temele majore urmărite de către Durkheim - şi mulţi alţi autori sociologi care i-au succedat, este aceea că societăţile, ai căror membri suntem exercită constrângeri sociale asupra acţiunilor noastre. Durkheim susţinea că societatea deţine primatul asupra persoanei individuale. Societatea înseamnă mai mult decât suma acţiunilor individuale; atunci când analizăm STRUCTURA SOCIALĂ, studiem caracteristici care au o anumită „fermitate" sau „soliditate" faţă de structurile din mediul înconjurător material. Să ne gândim la o persoană care stă într-o cameră cu mai multe uşi. Structura camerei îi restrânge evantaiul de activităţi posibile. Aşezarea pereţilor şi a uşilor, de exemplu, determină traseele de intrare şi ieşire. Structura socială, după Durkheim, ne constrânge activităţile într-un mod simi¬lar, impunând limite la ceea ce putem face ca indivizi. Acesta este un fapt „exterior" nouă, la fel ca şi pereţii camerei.

Acest punct de vedere este exprimat de către Durkheim într-o formulare bine cunoscută:

Atunci când îmi îndeplinesc datoriile de frate, de soţ sau de cetăţean şi îmi duc la bun sfârşit îndatoririle pe care mi le-am asumat, îndeplinesc obligaţii definite de lege şi de obiceiuri exterioare mie şi acţiunilor mele... In mod similar, credinciosul descoperă încă de la naştere, gata formulate, credinţele şi practicile vieţii lui religioase; dacă acestea au existat înaintea lui, înseamnă că ele există în afara lui. Sistemul de semne pe care-l folosesc pentru a-mi exprima gândurile, sistemul monetar pe care-l folosesc pentru a-mi plăti datoriile, instrumentele de credit pe care

le folosesc în relaţiile mele comerciale, practicile pe care le urmez în profesia mea etc. — toate funcţionează independent de faptul că eu recurg sau nu la ele. Luând în considerare pe rând membrii societăţii, se pot face aceleaşi observaţii pentru fiecare dintre ei (Durkheim, 1982, pp. 50-51)

Deşi tipul de opinii exprimate de Durkheim are mulţi adepţi, acestea s-au confruntat şi cu critici acerbe. Ce este „societatea" întreabă criticii, dacă nu un conglomerat alcătuit din multe acţiuni individuale? Dacă studiem un grup, nu vedem o entitate colectivă, ci doar indivizi care interacţionează unii cu alţii în diferite moduri.,,Societatea" înseamnă doar o multitudine de indivizi care se comportă în moduri obişnuite, în relaţiile lor unii cu alţii. Conform criticilor (printre care majoritatea sociologilor influenţaţi de interacţionismul simbolic), ca fiinţe umane avem motive pentru ceea ce facem şi trăim într-o lume socială pătrunsă de înţelesuri culturale. După ei, fenomenele sociale nu seamănă cu „lucrurile", ci depind de înţelesurile simbolice cu care investim ceea ce facem. Nu suntem creaturile societăţii, ci creatorii ei.

611.

Evaluare

Este puţin probabil ca această controversă să fie vreodată rezolvată pe deplin, întrucât există încă de când gânditorii moderni au început să încerce să explice într-un mod sistematic comportamentul uman. In plus, această dezbatere nu se limitează doar la sociologie, ci preocupă oamenii de ştiinţă din toate domeniile ştiinţelor sociale. Va trebui, să hotărâţi, în lumina lecturii acestei cârti, care poziţie credeţi că este cea mai corectă. Şi totuşi, diferenţele dintre cele două puncte de vedere pot fi exagerate. Deşi nu sunt în concordanţă, observăm cu uşurinţă legăturile existente între ele. Poziţia lui Durkheim este în mod evident valabilă în unele privinţe. Instituţiile sociale preced existenţa oricărui individ; este la fel de evident şi faptul că ele exercită constrângeri asupra noastră. Astfel, de exemplu, nu eu am inventat sistemul monetar, care există în Marea Britanie. Şi nici nu am ales dacă vreau să-l folosesc sau nu, atunci când doresc să obţin bunurile şi serviciile ce se cumpără cu bani. Sistemul monetar, ca şi toate celelalte instituţii stabilite, există independent de orice membru individual al societăţii şi constrânge astfel activităţile acelui individ.

Pe de altă parte, este o eroare evidentă să considerăm că societatea ne este „externă", în acelaşi fel ca şi lumea materială. Căci lumea materială va continua să existe, fie că fiinţele umane vor trăi sau nu, în timp ce despre societate ar fi complet absurd să spunem acelaşi lucru. Dacă societatea este exterioară fiecărui individ luat separat, prin definiţie ea nu poate fi exterioară tuturor indivizilor luaţi împreună.

Mai mult, deşi ceea ce Durkheim numeşte „fapte sociale" ar putea exercita constrângeri asupra a ceea ce facem, ele nu determină ceea ce facem. Aş putea decide că vreau să trăiesc fară să folosesc bani, dacă aş fi hotărât să o fac, chiar dacă s-ar dovedi dificil să-mi duc existenţa de pe o zi pe alta. Ca fiinţe umane, luăm decizii şi nu răspundem pur şi simplu în mod pasiv la evenimentele din jurul nostru. Pentru a acoperi distanţa dintre abordarea „structurală" şi cea care susţine „acţiunea", ar trebui să

recunoaştem că noi facem şi refacem în mod activ structura socială, în decursul activităţilor noastre cotidiene. De exemplu, faptul că eu folosesc sistemul monetar contribuie într-o mică măsură, dar necesară, la însăşi existenţa acelui sistem. Dacă toată lumea sau doar majoritatea oamenilor, la un moment dat ar hotărî să evite folosirea banilor, sistemul monetar ar dispărea.

Dilema II: Consens şi conflict

Este necesar să începem tot cu Durkheim, atunci când punem în contrast noţiunile de consens şi conflict. Durkheim vede societatea ca pe un set de părţi interde¬pendente. De fapt, majoritatea gânditorilor funcţionalişti tratează societatea ca pe un întreg integrat, compus din structuri care se îmbină strâns. Această perspectivă este în acord cu accentul pus de Durkheim asupra caracterului „exterior", constrân¬gător, al „faptelor sociale". Dar aici analogia nu se face cu pereţii unei încăperi, ci cu fiziologia corpului.

612.

Corpul constă din diferite părţi specializate (cum ar fi creierul, inima, plămânii, ficatul ş.a.m.d.), fiecare din ele contribuind la menţinerea continuităţii vieţii organismului. Acestea conlucrează în mod necesar, armonios; altminteri, viaţa organismului este ameninţată. La fel se întâmplă, după părerea lui Durkheim (şi a lui Parsons) cu societatea. Pentru ca o societate să aibă o existenţă continuă în timp, instituţiile ei specializate (cum ar fi sistemul politic, religia, familia şi sistemul educaţional), trebuie să lucreze în armonie unele cu altele. Continuitatea societăţii depinde de cooperare, care la rândul ei presupune un consens generai sau acord, între membrii acesteia, asupra valorilor de bază.

Cei care se focalizează cu precădere asupra conflictului au un punct de vedre complet diferit. Argumentele lor pot fi evidenţiate cu uşurinţă, dacă folosim drept exemplu, explicaţia dată de Marx luptei de clasă. După Marx, societăţile sunt împărţite în clase cu resurse inegale. întrucât există anumite ilegalităţi atât de profunde, există şi conflicte de interes „încorporate" în sistemul social. Aceste conflicte de interes, la un moment dat izbucnesc în lupte active între clase - ceea ce poate genera procese de schimbare radicală. Nu toţi cei influenţaţi de acest punct de vedere se concentrează asupra claselor în aceeaşi măsură ca şi Marx; şi alte diviziuni sunt considerate importante în producerea conflictelor - de exemplu, cele dintre grupurile rasiale sau facţiunile politice. Oricare ar fi grupurile în conflict, asupra cărora se pune mai mult accent, societatea este văzută ca fiind plină de tensiuni - chiar şi sistemul social cel mai stabil reprezintă un echilibru precar de grupări antagoniste.

Evaluare

Ca şi în cazul structurii sau al acţiunii este puţin probabil că această dezbatere teoretică să fie definitiv încheiată. Dar trebuie menţionat încă o dată că diferenţa dintre punctul de vedere care susţine consensul şi cel al conflictului pare mai susţinut decât este în realitate. Cele două poziţii nu sunt nicidecum cu totul incompatibile. Probabil că toate societăţile implică un fel de acord general asupra valorilor, şi cu siguranţă în toate există conflicte.

în plus, ca regulă generală a analizei sociologice, trebuie să examinăm întotdeauna conexiunile dintre consens şi conflict din interiorul sistemelor sociale. Valorile susţinute de diferitele grupuri, ca şi scopurile urmărite de membrii lor, reflectă adesea un amestec de interese comune dar şi opuse. De exemplu, chiar în descrierea conflictului de clasă făcută de către Marx, diferitele clase împart unele interese comune, dar sunt totodată opuse una faţă de cealaltă. Astfel, capitaliştii depind de forţa de muncă menită să lucreze în întreprinderile lor, tot aşa cum muncitorii depind de capitalişti, care le asigură salariile. Conflictul deschis nu este continuu în aceste condiţii; mai degrabă, uneori ceea ce ambele părţi au în comun tinde să depăşească diferenţele, în timp ce alteori se întâmplă contrariul.

Un concept folositor, care ne ajută să analizăm interrelaţiile de consens şi con¬flict, este acela de ideologie - valori şi credinţe care contribuie la securitatea poziţiei

celor mai puternice grupuri asupra celor mai puţin puternice. Puterea, ideologia şi conflictul sunt întotdeauna în strânsă conexiune. Multe conflicte apar din cauza puterii, datorită câştigurilor pe care le poate aduce. Cei care deţin cea mai mare putere pot depinde în principal de influenţa ideologiei, pentm a-şi menţine dominaţia, dar sunt capabili să folosească şi forţa, dacă este necesar. De exemplu, în epoca feudală, dominaţia aristocraţiei era susţinută de ideea că o minoritate de oameni au fost „născuţi pentru a guverna", dar conducătorii aristocraţi recurgeau adesea la violenţă împotriva acelora care îndrăzneau să se opună puterii lor.

Dilema III: Problema genului

Problemele legate de gen nu reprezintă chiar puncte centrale în scrierile celor mai importanţi autori, Care au pus bazele sociologiei moderne. Puţinele pasaje, în care aceştia au atins totuşi chestiuni legate de gen, ne permit să menţionăm elementele unei dileme teoretice esenţiale - chiar dacă lucrările lor nu prea ne ajută să o rezolvăm. Putem descrie cel mai bine această dilemă, prezentând în contrast o temă care apare uneori în scrierile lui Durkheim, cu una care apare în cele ale lui Marx. Durkheim notează în decursul discutării sinuciderii, că bărbatul este „aproape în întregime un produs al societăţii", în timp de femeia este „într-o mai mare măsură un produs al naturii". Existând aceste observaţii, el spune despre bărbat: „gusturile, aspiraţiile şi stările lui au în mare parte o origine colectivă, în timp ce acelea ale tovarăşei sale sunt mai direct influenţate de propriul ei organism. De aceea, nevoile lui sunt foarte diferite de cele ale ei..." (Durkheim, 1952, p. 385). Altfel spus, femeile şi bărbaţii au identităţi, gusturi şi înclinaţii diferite, deoarece femeile sunt mai puţin socializate şi sunt „mai aproape de natură" decât bărbaţii.

In prezent, nimeni nu ar mai accepta o opinie exprimată într-un mod similar. Identitatea femeilor este modelată de către socializare în aceeaşi măsură cu cea a bărbaţilor. Dar dacă ar fi puţin modificată, afirmaţia lui Durkheim ar reprezenta un punct de vedere posibil asupra formării şi a naturii genului. Acesta ar fi acela că diferenţele de gen se află în mod fundamental în distincţiile biologice date, dintre bărbaţi şi femei. Un

asemenea punct de vedere nu presupune neapărat convingerea că diferenţele de gen sunt în majoritate înnăscute. Mai degrabă, se poate presupune că poziţia socială a femeilor şi identitatea lor sunt modelate (după cum sugerează Chodorow; vezi capitolul 5 - „Genul şi sexualitatea") de implicarea lor în reproducere şi creşterea copiilor. Dacă acest punct de vedere este corect, diferenţele de gen sunt adânc înrădăcinate în toate societăţile. Discrepanţele în privinţa puterii dintre femei şi bărbaţi, reflectă faptul că femeile cresc copii, fiind de aceea primii lor îngrijitori, în timp ce bărbaţii sunt activi în sferele „publice" ale politicii, muncii şi războiului.
Opinia lui Marx este substanţial diferită de aceasta. Pentru Marx, diferenţele de gen în privinţa puterii şi a statutului, dintre femei şi bărbaţi, reflectă alte diviziuni - după părerea sa, conflictele de clasă. Aşa cum susţine, în cele mai timpurii forme de societate umană, nu existau diviziuni nici de gen şi nici de clasă. Dominaţia bărbaţilor

asupra femeilor a apărut abia o dată cu conflictele de clasă. Femeile au devenit o formă de „proprietate privată", aflată în posesia bărbaţilor, prin intermediul instituţiei căsătoriei. Femeile vor fi eliberate din situaţia lor de limitare, atunci când conflictele de clasă vor fi depăşite. Din nou, această analiză ar fi acceptată de foarte puţini oameni sau chiar deloc în zilele noastre, dar putem obţine din aceasta un punct de vedere mult mai plauzibil, prin continuarea generalizării lui. Clasa nu este singurul factor care modelează diviziunile sociale, ce afectează comportamentul bărbaţilor şi al femeilor. Printre ceilalţi factori se numără etnicitatea şi provenienţa culturală. De exemplu, se poate afirma că femeile dintr-un grup minoritar (să spunem, negrii din Statele Unite) au mai multe în comun cu bărbaţii din acel grup minoritar decât cu femeile majoritare (adică cu femeile albe). Sau s-ar putea întâmpla ca femeile dintr-o anumită societate (cum ar fi micile societăţi de vânători şi culegători), să aibe mai multe caracteristici comune cu bărbaţii din acea comunitate, decât cu femeile dintr-o societate industrializată.
Evaluare
Problemele implicate în această a treia dilemă sunt deosebit de importante şi se referă în mod direct la provocarea lansată de autoarele feministe ale sociologiei. Nimeni nu poate nega de-a dreptul că o mare parte din analiza sociologică din trecut fie că a ignorat femeile, fie că a operat cu interpretări ale identităţii şi comportamentului feminin inadecvate. Chiar dacă au fost întreprinse în sociologie în ultimile două decenii cercetări noi asupra femeilor, mai sunt multe zone în care activităţile şi preocupările specifice femeilor au fost insuficient studiate. Dar, „includerea studierii femeilor în sociologie" nu este, în sine şi prin sine, acelaşi lucru cu rezolvarea problemelor de gen, deoarece genul priveşte relaţiile dintre identităţile şi comportamentul femeilor şi cel al bărbaţilor. Deocamdată, rămâne o problemă deschisă măsura în care diferenţele de gen pot fi lămurite prin intermediul altor concepte sociologice (clasa, etnicitatea, provenienţa culturală etc.), sau dimpotrivă, în ce măsură alte conflicte sociale trebuie explicate în

termenii genului. Cu siguranţă, unele dintre sarcinile explicite majore ale sociologiei vor depinde în viitor de rezolvarea efectivă a acestei dileme.

Dilema IV: Modelarea lumii moderne

Perspectiva marxistă

Scrierile lui Marx au lansat o puternică provocare analizei sociologice, care nu a fost ignorată. De atunci şi până în prezent, multe dezbateri sociologice au fost centrate pe ideile lui Marx legate de dezvoltarea societăţilor modeme (Marx şi Engels, 1968). Aşa cum am menţionat, Marx considera societăţile moderne ca fiind capitaliste. Impulsul determinant al schimbării sociale în epoca modernă este presiunea către o transformare economică constantă, ca parte integrantă a producţiei capitaliste. Capitalismul este un sistem economic incomparabil mai dinamic decât oricare dintre cele precedente. Capitaliştii se află în concurenţă unii cu ceilalţi pentru

a-şi vinde bunurile către consumatori şi pentru a supravieţui pe o piaţă competitivă, firmele trebuie să producă marfa cât mai eficientă şi mai ieftină. Aceasta duce la pennanente inovaţii tehnice, deoarece creşterea eficienţei tehnologiei folosite, într-un anumit proces de producţie, este unul dintre modurile prin care companiile pot să-şi asigure întâietatea în faţa rivalilor lor.

Există, de asemenea, stimulente puternice pentru căutarea de noi pieţe de desfacere a bunurilor, pentru cumpărarea de materie primă ieftină şi folosirea de mână de lucru ieftină. De aceea capitalismul, după Marx, este un sistem aflat într-o permanentă expansiune, care-şi împinge propriile limite tot mai departe în jurul lumii. Astfel explică Marx răspândirea globală a industriei occidentale.

Interpretarea oferită de Marx influenţei capitalismului a cunoscut mulţi susţinători, iar autorii ulteriori au modelat considerabil caracterizarea formulată de Marx. Pe de altă parte, numeroşi critici şi-au propus să respingă opiniile lui Marx, oferind analize alternative ale influenţelor care modelează lumea modernă. Practic toată lumea acceptă faptul că, într-adevăr capitalismul a jucat un rol major în crearea lumii în care trăim azi. Dar alţi sociologi au afirmat, atât că Marx a exagerat impactul factorilor pur economici în producerea schimbării, cât şi ideea confonn căreia poziţia capitalismul ar fi mai puţin central, în dezvoltarea societăţii modeme, decât susţinea el. Majoritatea acestor autori au fost, de asemenea, sceptici faţă de convingerea lui Marx, că un sistem socialist va fi înlocuit până la urmă capitalismul S-ar putea crede că scepticismul lor să fi fost îndreptăţit de evenimentele din 1989 şi ulterior, din Europa de Est.

Punctul de vedere al lui Weber

Unul dintre criticii timpurii - şi cei mai acerbi - ai lui Marx, a fost Max Weber. De altfel, s-a considerat că scrierile lui Weber conţin lupta de-o viaţă întreagă cu „stafia lui Marx" - moştenirea intelectuală lăsată de acesta. Poziţia opusă pe care s-a situat Weber rămâne importantă şi în prezent. După părerea sa, factorii ne-economici au jucat un rol primordial în dezvoltarea societăţilor modeme. Lucrarea (foarte apreciată şi totodată contestată a lui Weber), The Protestant Ethic and the Spirit of

Capitalism, susţine că valorile religioase - mai ales cele legate de puritanism - au avut o. importanţă fundamentală în crearea perspectivei capitaliste. Această perspectivă nu a apămt, aşa cum susţinea Marx, din schimbările economice în sine.
Modul în care Weber înţelege natura societăţilor modeme şi motivele răspândirii modului de viaţă occidentală în lumea întreagă contrastează substanţial cu cel al lui Marx. După Weber, capitalismul - un tip distinct de organizare a activităţii economice - este doar unul dintre numeroşii factori majori care modelează dezvoltarea socială în epoca modernă. Ceea ce pune în evidenţă mecanismele economiei capitaliste şi, în unele privinţe chiar mai fundamentale decât acestea, este impactul ştiinţei şi al birocraţiei. Ştiinţa a determinat tehnologia modernă - şi probabil va continua să o facă în orice societate socialistă viitoare. Birocraţia este singurul mod de a organiza în mod eficient mari mase de oameni şi de aceea se extinde în mod inevitabil o dată cu creşterea economică şi politică. Weber se referă la dezvoltarea ştiinţei, a tehnologiei
616.
moderne şi a birocraţiei, cu termenul colectiv de raţionalizare. Raţionalizarea înseamnă organizarea vieţii economice şi sociale conform principiilor eficienţei, pe baza cunoştinţelor tehnologice.
Evaluare
Care tip de interpretare a societăţilor modeme este corect, cel de origine marxistă sau cel weberian? Din nou, oamenii de ştiinţă sunt divizaţi în această problemă. în tabelul de mai jos sunt menţionate câteva dintre aceste diferenţe. (Trebuie să ne amintim că de fiecare parte există variaţii, aşa că nu toţi teoreticienii vor fi de acord cu toate punctele de vedere.)
Divergenţele dintre punctul de vedere marxist şi cel weberian ating multe zone ale sociologiei. Ele influenţează nu numai felul cum analizăm natura societăţilor industrializate, ci şi opiniile noastre asupra societăţilor mai puţin dezvoltate. în plus, cele două perspective sunt legate de poziţii politice diferite, autorii de stânga adoptând în general, opiniile din prima parte, pe când conservatorii şi liberalii sunt de acord cu cele din cea de-a doua. Şi totuşi, factorii - de care se preocupă această dilemă anume - sunt de tip direct empiric, decât cei implicaţi în alte dileme. Studiile faptice - asupra căilor de dezvoltare a societăţilor modeme şi a ţărilor din Lumea a Treia ne ajută să evaluăm în ce măsură trăsăturile schimbării sunt conforme cu un punct de vedere sau cu celălalt.
:;: COMPARAŢII ÎNTRE MARX ŞI WEBER;; - v; Idei predominant marxiste
Iclei predominant weberiene
Principalul motor al dezvoltării moderne este expansiunea mecanismelor economiercapitaliste. Societăţile moderne, sunt frământate de inegalităţi de clasă, fundamentale prin însăşi naturalor. / /
Diviziunile majore ale puterii, cum sunt cele caire afectează poziţiile diferenţiate ale bărbaţilor şi femeilor, derivă ;în: última instanţă din inegalităţi economice.

Societăţile moderne, aşa cum le cunoaştem azi (societăţile capitaliste) sunt de tip ţranziţional - ne putem aştepta ca ele să fie în mod radical reorganizate în viitor.
Socialismul de nn fel sau altul-va înlocui în : final capitalismul. - Răspândirea influenţei Occidentului în întreaga lume este în principal rezultatul tendinţelor expresioniste ale activităţilor capitaliste.
Principalul motor al dezvoltăriirttipdetrie este raţionalizareaproducţiei.
Clasele sunt doar unul dintre numeroasele tipuri de inegalitate — cum: ar fi inegalităţile dintre bărbaţi şi femei - din societăţile modeme, v în sistemul economic puterea este separabilă de alte surse. De exemplu, inegalităţile dintre bărbaţi şi femei nu pot fi explicate în termeni economici.
Raţionalizarea va continua să progreseze flră îndoială în. timpi în toate sferele vieţii sociale. Toate societăţile modeme depind de aceleaşi moduri de bază - de' organizare socială^ şi economică. .
Impactul global ai Occidentului provine din
dominaţia de către acesta a resurselor industriale, alături de superioritatea puterii militare,""' ;'"
617.
TEORII
O Putem stabili o distincţie între ABORDĂRILE TEORETICE şi TEORII. Până aici, în acest capitol ne-am preocupat de abordările teoretice, care sunt orientări generale, folosite în sociologie. Teoriile au o focalizare limitată şi reprezintă încercări de a explica anumite seturi de condiţii sociale sau tipuri de situaţii, în care apar unele fenomene. Ele fac, de obicei, parte din procesul de cercetare şi, la rândul lor, sugerează probleme cărora ar trebui să li se dedice cercetări. Un astfel de exemplu ar fi teoria lui Durkheim asupra sinuciderii.
Numeroase teorii au fost dezvoltate în multe domenii diferite de cercetare, în care lucrează sociologii. Unele sunt strict delimitate şi ocazional sunt exprimate chiar într-o formă matematică - deşi acest lucru este mai comun în alte ştiinţe sociale (în special în economie) decât în sociologie.
Unele tipuri, încearcă să explice mult mai multe lucruri decât altele, iar opţiunile variază în privinţa măsurii în care este de dorit ca sociologii să depună eforturi teoretice mari. De exemplu, Robert Merton susţine cu tărie că sociologii trebuie să-şi concentreze atenţia asupra a ceea ce el numeşte teorii de rang mediu (Merton, 1957). In schimbul încercării de a crea mari scheme teoretice (în maniera lui Parsons, de exemplu), ar trebui să fim modeşti.
Teoriile de rang mediu sunt suficient de precise, pentm a putea fi testate direct prin cercetarea empirică, dar suficient de generale ca să acopere un evantai larg de fenomene diferite. Un astfel de caz îl constituie teoria sărăciei relative. Această teorie susţine că, felul în care oamenii îşi evaluează starea, depinde de cei cu care se compară. Astfel, sentimentul de privaţiune nu este direct legat de nivelul de sărăcie materială, pe care îl trăiesc indivizii. O familie care locuieşte într-o căsuţă dintr-un cartier sărăcăcios, unde toată lumea locuieşte aproximativ în condiţii similare, este posibil să se simtă mai puţin deprimată, decât una care locuieşte

într-o casă asemă¬nătoare, într-un cartier unde maj oritatea caselor sunt mult mai mari şi mai impunătoare.
Este adevărat, cu cât o teorie este mai cuprinzătoare şi mai ambiţioasă, cu atât mai dificil va fi de testat, în mod empiric. «Dar nu par să existe motive evidente, pentm care gândirea teoretică în sociologie să fie constrânsă la „rangul mediu". Pentm a vedea cum se explică aceasta, să luăm ca exemplu teoria avansată de Weber în The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism.
Exemplu: etica protestantă
în The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism (1976, publicată însă pentm prima dată în 1904-1905), Weber îşi propune să dezbată o problemă funda¬mentală: de ce s-a dezvoltat capitalismul în Occident şi nu în altă parte. Timp de aproximativ 13 secole, după căderea Romei antice, alte civilizaţii au fost mult mai importante în istoria omenirii decât cea occidentală. De fapt, Europa era o zonă destul de nesemnificativă a globului, în timp de China, India şi Imperiul otoman, din Orientul Apropiat, reprezeiţţau fiecare puteri majore. Chinezii, în mod special, erau
618.
mult mai avansaţi decât Occidentul, în privinţa nivelului dezvoltării lor economice şi tehnologice. Ce anume s-a întâmplat, de s-a produs o accelerare a dezvoltării în Europa, începând cu secolul al XVII-ea? Pentru a răspunde la această întrebare, Weber consideră că trebuie să arătăm ce anume separă industria modernă de tipurile mai vechi de activitate economică. Există dorinţa de a acumula bogăţie în multe civilizaţii diferite, iar aceasta nu este dificil de explicat: oamenii au preţuit bogăţia pentru confortul, securitatea, puterea şi plăcerea pe care le-o poate aduce. Dar ei vor să se elibereze de dorinţe şi, după ce au acumulat bogăţie, o folosesc pentru un trai îndestulat.
Dacă privim dezvoltarea economică a Occidentului, susţine Weber, descoperim ceva cu totul diferit: o atitudine faţă de acumularea bogăţiei, care nu se mai regăseşte nicăieri în istorie, Weber numeşte această atitudine spiritul capitalismului - o serie de credinţe şi valori susţinute de primii comercianţi şi industriaşi capitalişti. Aceşti oameni aveau o pornire manifestă de a acumula bogăţie personală. Dar, spre deosebire de bogaţii din alte părţi ale lumii, ei nu încercau să-şi folosească bogăţiile acumulate pentru a duce o viaţă luxoasă. Modul lor de viaţă era de-a dreptul restrâns şi frugal; ei trăiau sobru şi liniştit, evitând manifestările uzuale ale bunăstării. Weber încearcă să arate că această combinaţie de caracteristici, foarte neobişnuită a fost vitală pentru dezvoltarea economică occidentală. Căci, spre deosebire de bogaţii din epocile anterioare sau din alte culturi, aceste grupuri nu îşi risipeau averile. Dimpotrivă, ei le reinvesteau, pentru a produce o extindere continuă a întreprinderilor pe care le conduceau.
Esenţa teoriei lui Weber este faptul că atitudinile implicate în spiritul capitalismului sunt derivate din religie. Creştinismul, în general, a jucat un rol important în cristalizarea unei asemenea perspective, dar forţa motivantă esenţială a fost dată de impactul protestantismului - şi în mod special, de o ramură a acestuia, puritanismul. Primii capitalişti erau în

majoritate puritani şi mulţi dintre ei au aderat la calvinism. Weber susţine că, anumite doctrine calviniste au fost sursa directă a spiritului capitalismului. ■Una dintre acestea era ideea că fiinţele umane sunt instrumentele lui Dumnezeu pe Pământ, cărora Atotputernicul le cere să muncească într-o vocaţie - ocupaţie - întru sporirea gloriei Domnului. Un al doilea aspect important al calvinismului era noţiunea de predestinare, conform căreia doar anumiţi indivizi predestinaţi se află printre cei „aleşi" - pentru a ajunge în rai, în viaţa de apoi. în doctrina originală a lui Calvin, nimic din ceea ce face omul, în această lume, nu poate modifica faptul de a fi fost sau nu ales/aleasă; acesta este predeterminat de către Dumnezeu. Totuşi, această credinţă a creat o asemenea teamă printre adepţii ei, încât a fost modificată, pentru a permite credincioşilor să recunoască anumite semne ale alegerii. Succesul într-o anumită „vocaţie", indicat de prosperitatea materială, a devenit semnul principal care arăta faptul că o persoană făcea parte cu adevărat dintre cei aleşi. S-a creat astfel un avânt extraordinar către succesul economic, în rândul grupurilor influenţate de aceste idei. Dar ele erau însoţite de nevoia credincioşilor de a trăi o viaţă sobră şi frugală. Puritanii credeau că luxul estp un păcat, aşa că pornirea de a acumula avere însoţea un mod de viaţă aspru şi lipsit de artificii.
619.
Primii antreprenori nu erau conştienţi de contribuţia lor la producerea unor schimbări uriaşe în societate; ei erau determinaţi, înainte de toate, de motivaţii religioase. Stilul de viaţă ascetic - plin de privaţiuni autoimpuse - al puritanilor a devenit mai târziu o parte intrinsecă a civilizaţiei modeme. După cum ne spune Weber:
Puritanii îşi doreau să muncească într-o meserie; noi suntem obligaţi s-o facem. Căci, atunci când ascetismul a fost scos din celulele mănăstirilor şi adus în viaţa de zi cu zi, începând să domine moralitatea lumii, el a contribuit astfel la construirea extraordinarului cosmos al ordinii economice mondiale... De când ascetismul şi-a propus să remodeleze lumea şi să-şi pună în aplicare idealurile în această viaţă, bunurile materiale au câştigat o putere mereu sporită şi în final inexorabilă asupra vieţii oamenilor, aşa cum nu se mai întâmplase în nici o perioadă anterioară în istorie... Ideea de datorie în profesiune ne urmăreşte în viaţă, precum fantoma credinţelor religioase defuncte. Acolo unde satisfacţiile vocaţionale nu pot fi puse în legătură cu cele mai înalte valori spirituale şi culturale sau, pe de altă parte, acolo unde nu este suficient să fie resimţite ca o obligaţie economică, individul abandonează, în general, cu totul încercarea de a justifica. In privinţa celei mai înalte dezvoltări, în Statele Unite urmărirea bunăstării, lipsită de sensurile ei religioase şi etice, tinde să fie asociată cu pasiuni pur profane... (Weber, 1976, pp. 181-182).
Teoria lui Weber a fost criticată din multe puncte de vedere. De exemplu, unii au susţinut că perspectiva, pe care el o numeşte „spiritul capitalismului", poate fi observată în oraşele comerciale italieneşti timpurii, cu mult înainte să se fi auzit de calvinism. Alţii au afirmat că noţiunea cheie de „muncă în cadml unei vocaţii", pe care Weber o asociază cu protestantismul, exista deja în credinţele catolice. Dar

punctele esenţiale ale observaţiei lui Weber sunt totuşi acceptate de mulţi autori, iar teza avansată de el rămâne la fel de îndrăzneaţă şi de plină de învăţăminte, ca atunci când a fost formulată. Dacă teza lui Weber este valabilă, dezvoltarea modernă economică şi socială a fost influenţată în mod decisiv, de un lucm ce pare la prima vedere frapant de îndepărtat de ea - o seamă de idealuri religioase.
Teoria lui Weber îndeplineşte mai multe criterii importante pentru gândirea teoretică sociologică:
1. Este contraintuitivă - sugerează o interpretare, care vine în contradicţie cu ceea sugerează simţul comun. Astfel, teoria dezvoltă o perspectivă nouă asupra problemei de care se ocupă. Înaintea lui Weber, majoritatea autorilor au acordat prea puţină importanţă posibilităţii ca idealurile religioase să fi jucat un rol fun¬damental în apariţia capitalismului.
2. Nu este o explicaţie nici pur „structurală", nici pur „individuală". Dezvoltarea timpurie a capitalismului a fost o consecinţă neintenţională a aspiraţiilor puritanismului - a trăi în mod virtuos, conform cu dorinţele Domnului.
3. Conferă sens unui lucm, altminteri, uimitor: motivul pentru care oamenii doreau să continue să trăiască frugal, făcând permanent mari eforturi pentru a aduna bogăţie.
4. Poate lămuri şi alte circumstanţe, în afara celor pe care era menită iniţial să le pătrundă. Weber a subliniat că el încerca să înţeleagă numai originea
620.
capitalismului modern. Cu toate acestea, trebuie să ne imaginăm că anumite valori, paralele cu cele instalate de puritanism, ar fi putut fi implicate şi în alte situaţii de dezvoltare cu succes a capitalismului.
5. O teorie bună nu e valabilă doar întâmplător. Este şi una productivă, în măsura în care generează idei noi şi stimulează munca de cercetare ulterioară. Teoria lui Weber a fost cu siguranţă una de mare succes sub aceste aspecte, oferind un punct de plecare pentru numeroase cercetări şi teorii ulterioare.

GÂNDIREA TEORETICĂ ÎN SOCIOLOGIE

Evaluarea teoriilor, dar mai ales a abordărilor teoretice, reprezintă o sarcină tentantă şi deosebit de dificilă în sociologie. Dezbaterile teoretice sunt, prin definiţie abstracte faţă de controversele de tip empiric. Faptul că nici una dintre abordările teoretice nu domină întregul domeniu al sociologiei poate părea un semn de slăbiciune al acestuia. Dar lucrurile nu stau întocmai. Dimpotrivă, confruntarea unor abordări teoretice şi diferite teorii este expresia vitalităţii demersului sociologic. în studierea fiinţelor umane - noi înşine - diversitatea teoretică ne salvează de la dogmatism. Comportamentul uman este complicat şi polimorf şi este foarte puţin probabil că o singură perspectivă teoretică poate acoperi toate aspectele lui. Diversitatea în gândirea teoretică asigură o bogată sursă de idei, care pot fi extrase în decursul cercetărilor şi simulează capacitatea imaginativă, deosebit de importantă pentru progresul în munca sociologică.

REZUMAT

O In sociologic există o mare diversitate de abordări teoretice (ca şi în alte ştiinţe sociale). Motivul nu conţine nimic uimitor: disputele teoretice sunt dificil de rezolvat, chiar şi în cadrul ştiinţelor naturale, iar în sociologie ne confruntăm cu dificultăţi deosebite, din cauza complexităţii problemelor pe care le implică studiul propriului nostru comportament.
© Principalele abordări teoretice în sociologie sunt funcţionalismul, structuralismul, interacţionismul simbolic şi marxismul. într-o oarecare măsură, aceste abordări sunt complementare. Dar există şi contraste majore, care influenţează modul de tratare a problemelor teoretice, de către autorii care adoptă orientări diferite.
© Prima dilemă teoretică importantă din sociologie se referă la relaţia dintre activitatea umană şi structura socială. Suntem creatorii societăţii sau creaturile ei? Alegerea între aceste alternative nu este atât de dificilă pe cât pare, iar adevărata problemă este, de fapt, modul în care putem să punem în legătură două aspecte diferite ale vieţii sociale.
© A doua dilemă se preocupă de modul în care ar trebui înfăţişate societăţile umane, ca fiind armonioase şi ordonate sau marcate de conflicte constante. Din nou, cele două puncte de vedere nu sunt complet opuse şi este necesar să
621.
arătăm interrelaţia dintre consens şi conflict. în îndeplinirea acestei sarcini ne sunt utile şi conceptele de ideologie şi putere.
© A treia dilemă se referă la modul în care ar trebui să tratăm problemele de gen în analiza sociologică. Feministele au supus unei provocări sociologia, căreia i se răspunde treptat la nivelul cercetării empirice: în prezent sunt întreprinse mult mai multe studii asupra preocupărilor şi opiniilor femeilor decât erau înainte. Dar acestea nu rezolvă de la sine şi prin sine, problema modului celui mai potrivit în care ar trebui analizat genul, în contextul abordărilor şi conceptelor teoriei sociologice existente.
© Al patrulea punct central al dezbaterilor continue din sociologie este legat de analiza dezvoltării sociale moderne. Procesele schimbării din lumea modernă sunt oare modelate în principal de dezvoltarea economiei capitaliste sau de alţi factori, inclusiv cei neeconomici? Poziţiile în această dezbatere sunt întrucâtva influenţate de convingerile şi atitudinile politice ale diferiţilor sociologi.
0 Teza lui Weber despre influenţa puritanismului asupra dezvoltării economiei mo¬deme oferă un exemplu folositor, atunci când ne gândim la ce anume face ca o teorie să fie valoroasă. Ideile lui Weber rămân controversate, dar în mai multe privinţe teoria sa a deschis n'oi drumuri, stimulând un mare volum de cercetări ulterioare.
LECTURI SUPLIMENTARE
Roslyn W. Bologh, Love or Greatness: Max Weber and Feminist Thinking - a Feminist Enquiry (Londra, Unwin Hyman, 1990). O critică feministă adusă lui Max Weber.
Anthony Giddens, Capitalism and Modem Social Theory, ediţie revizuită (Cambridge, Cambridge Uni¬versity Press, 1992), O discuţie pe tema scrierilor lui Marx, Durkheim şi Weber.

Charles Wright Mills, The Socio¬logical Imagination (Harmondsworth, Penguin, 1979). O analiză clasică a temelor care ar trebui să formeze gândirea teoretică în sociologie. The Poliţa Reader in Social Theory (Cambridge, Polity Press, 1994). Quentin Skinner (ed), The Return of Grand Theory (Cambridge, Cambridge Univer¬sity Press, 1996). O colecţie de articole despre principalele tradiţii ale teoriei.

TERMENI IMPORTANŢI

• funcţionalism • simbol
• antropologie • marxism
• funcţii manifeste • dilemă teoretică
• funcţii latente • constrângere socială
• disfuncţie • raţionalizare
• structuralism • sărăcie relativă
• semiotică • gândire contraintuitivă
• interacţionism simbolic

622.

GLOSAR - CONCEPTE DE BAZĂ

ABORDARE TEORETICĂ: pers¬pectivă asupra vieţii sociale derivată dintr-o anumită tradiţie teoretică. Printre principalele tradiţii teoretice în sociologie se numără funcţiona- lismul, structuralismul, interacţio¬nismul simbolic şi marxismul. Abordarea teoretică oferă „perspec¬tive" globale în cadrul cărora lucrează sociologii şi influenţează domeniile cercetării lor, precum şi modurile în care sunt identificate şi rezolvate problemele de cercetare.

ACŢIUNE COLECTIVĂ: acţiune întreprinsă într-o manieră relativ spontană de către un număr de persoane adunate într-un anumit loc sau zonă. Una dintre cele mai importante forme de acţiune colec¬tivă o reprezintă comportamentul mulţimii. In mulţime, indivizii tind să atingă obiective care în împrejurări normale le sunt interzise.

AUTORITATE: putere legitimă a unei persoane sau grup asupra alteia/ altuia. Elementul de legitimitate este esenţial pentru noţiunea de autoritate şi reprezintă principalul mijloc prin care autoritatea se deosebeşte de conceptul general de putere. Puterea se poate exercita prin folosirea foiţei sau a violenţei. Dimpotrivă, autori¬tatea depinde de acceptarea de către subordonaţi a dreptului superiorilor de a da ordine sau directive.

BIROCRAŢIE: organizare de tip ierarhizat, sub forma unei piramide a autorităţii. Termenul „birocraţie" a
fost popularizat de către Max Weber. După opinia lui, birocraţia reprezintă cel mai eficient tip de organizare umană la sacară mare. Weber susţi¬nea că, pe măsură ce organizaţiile cresc în dimensiuni, ele au în mod inevitabil tendinţa de a deveni din ce în ce mai birocratizate.

CĂSĂTORIE: relaţie sexuală între doi indivizi, aprobată din punct de vedere social. Căsătoria implică aproape întotdeauna două persoane de sex opus, dar în anumite culturi sunt tole¬rate şi căsătoriile homosexuale. în mod normal, căsătoria formează baza de procreaţie a unei familii, adică se aşteaptă din partea cuplului căsătorit să nască şi să crească copii. Multe societăţi permit poligamia, în care un individ poate avea mai multe soţii în acelaşi timp.

CLASĂ: cu toate că este unul dintre conceptele cele mai frecvent între¬buinţate în sociologie, nu există un acord clar despre modul în care poate ñ definită cel mai bine această noţiune. Totuşi, majoritatea socio¬logilor întrebuinţează termenul pentru a desemna deosebirile socio-econo¬mice dintre grupurile de indivizi, în care se creează diferenţieri în pri¬vinţa prosperităţii materiale şi a puterii.
COMUNICARE: transmiterea infor¬maţiei de la un individ sau de la un grup la altul. Comunicarea reprezintă baza necesară a oricărei interacţiuni soci¬ale. în contextele de tip faţă-în-faţă,
623.
comunicarea se efectuează prin folosirea limbajului şi totodată prin numeroase indicii corporale, prin intermediul cărora indivizii interpretează ceea ce spun şi fac ceilalţi. O dată cu dezvoltarea scrierii şi a mediilor electronice precum radioul, televiziunea sau sistemele de transmisie prin compu¬ter,. comunicarea se detaşează întrucâtva de contextele imediate ale relaţiilor sociale de tip faţă-în-faţă.
CONFLICT: antagonism între indivizi sau grupuri în societate. Conflictul poate îmbrăca două forme. Una are loc atunci când există o ciocnire de interese între doi oameni sau mai mulţi indivizi ori grupuri, cealaltă se petrece în cazul în care persoanele sau colectivităţile se angajează în luptă activă unele cu altele. Conflictul de interese nu duce totdeauna la luptă deschisă, în timp ce conflictele ac- ~ tive pot avea loc câteodată între grupuri care consideră în mod eronat că interesele lor sunt antagonice.
CONFORMITATE: comportament care respectă normele stabilite ale unui grup sau societăţi. Oamenii nu se conformează întotdeauna nor¬melor sociale pentru că acceptă valo¬rile care stau la baza acestora. Ei se pot comporta în modurile aprobate pur şi simplu pentru că e mai avan¬tajos 'să o facă, sau din cauza eventualelor sancţiuni.
CONSENS: acord în privinţa valorilor sociale fundamentale între membrii unui grup, comunităţi sau societăţi. Unii gânditori din domeniul sociologiei pun accentul cu putere asupra importanţei consensului, ca bază a
stabilităţii sociale. Aceşti cercetători cred că toate societăţile care durează mai mult decât ¡o perioadă substanţială de timp, implică un „sistem comun de valori", de convingeri consensuale, susţinut de maj oritatea populaţiei.
CONŞTIINŢĂ DE SINE : conştienti¬zarea identităţii sociale distincte a cuiva, ca persoană separată de alţii. Fiinţele umane nu se nasc cu conştiinţa de sine, ci dobândesc o conştientizare a sinelui ca rezultat al socializării timpurii. învăţarea limbajului de exemplu, are o impor¬tanţă vitală pentru procesele prin care copilul învaţă să devină o fiinţă conştientă de sine.
CULTURĂ: valorile, normele şi bunurile materiale caracteristice unui anumit grup. Ca şi conceptul de societate, noţiunea de cultură este folosită la scară extrem de largă în sociologie, ca şi în alte ştiinţe sociale (îndeosebi în antropologie). Cultura reprezintă una dintre cele mai dis¬tinctive proprietăţi ale asocierii sociale umane.

CULTURĂ POPULARĂ: distracţie creată pentru marele public, cum ar fi filmele de succes, spectacolele, muzica, clipurile video şi programele TV. Cultura populară este deseori pusă în contrast cu cultura „supe¬rioară" sau „de elită", care se referă la gusturile minorităţilor educate. Muzica clasică, muzica de operă şi pictura reprezintă exemple de cultură superioară.
DELICT: orice acţiune care contra¬vine legilor stabilite de către o autoritate politică. Cu toate că avem
624.
tendinţa de a-i considera pe „delincvenţi" drept o subsecţie deosebită a populaţiei, puţini sunt oamenii care nu au încălcat legea într-un fel sau altul, pe parcursul vieţii lor. Deşi legile sunt formulate de către autorităţile statului, nu este exclus ca aceste autorităţi să se implice în comportamentul delictual în anumite contexte.
DEMOCRAŢIE: sistem politic care le dă cetăţenilor posibilitatea de a participa la luarea deciziilor politice sau de a alege reprezentanţi în organismele de conducere.
DEVIANŢĂ: modalităti de acţiune
» 5 5
care nu se conformează normelor sau valorilor acceptate de către majoritatea membrilor unui grup sau ai unei societăţi. Ceea ce este so¬cotit drept „deviant" este variabil în aceeaşi măsură ca şi normele şi valorile care disting culturi şi subculturi diferite. Multe forme de comportament, extrem de preţuite într-un anumit context sau de către un anumit grup, sunt privite cu reticenţă de către alţii.
DISCRIMINARE: activitate care refuză membrilor unui anumit grup resursele sau recompensele ce pot fi obţinute de către alţii.
Discrimi¬narea trebuie deosebită de preju¬decată, cu toate că de obicei cele două sunt strâns legate. Se poate întâmpla ca indivizi care sunt prejudiciaţi în raport cu alţii să nu se angajeze în practici discriminatorii la adresa acestora; invers, oamenii pot acţiona într-o manieră discrimi¬natorie chiar dacă nu sunt prejudiciaţi
în raport cu cei supuşi unei atari discriminări.
DIVIZIUNEA MUNCII: diviziunea unui sistem de producţie în sarcini de muncă sau ocupaţii specializate, care creează interdependenţă economică. Toate societăţile au cel puţin o formă rudimentară a împărţirii muncii, mai ales între sarcinile alocate bărbaţilor şi cele efectuate de către femei. O dată cu dezvoltarea industrializării însă, diviziunea muncii devine cu mult mai complexă decât în cadrul oricărui alt sistem de producţie anterior. în lumea modernă, anvergura sa este internaţională.
ECONOMIE: sistem de producţie şi de schimb, care satisface necesităţile materiale ale indivizilor ce trăiesc într-o anumită societate. Instituţiile econo¬mice au o importanţă vitală în toate orânduirile sociale. Ceea ce se întâmplă în economie influenţează de obicei multe alte aspecte ale vieţii sociale. Economiile moderne se deosebesc substanţial de cele tradiţionale, întrucât majoritatea populaţiei nu mai este angajată în producţia agricolă.

EDUCAŢIE: transmiterea de cunoştinţe de la o generaţie la alta prin inter¬mediul instrucţiei directe. Cu toate că procese educaţionale există în toate societăţile, abia în perioada modernă educaţia în masă a luat forma şcolarizării, adică a instrucţiei în cadre educaţionale specializate, în care indivizii petrec câţiva ani din viaţa lor.
ETNICITATE: valorile şi normele culturale care îi deosebesc pe
38.
625
membrii unui anumit grup de ceilalţi. Un grup etnic este cel al cărui membri împărtăşesc o conştiinţă distinctă a unei identităţi culturale comune, care îi separă de alte grupuri din jurul lor. Practic, în toate societăţile deosebirile etnice sunt asociate cu variaţii ale puterii şi bogăţiei materiale. Acolo unde dife¬renţele etnice sunt totodată şi rasiale, aceste diviziuni sunt câteodată deosebit de pronunţate.
FAMILIE: grup de indivizi ce se disting prin legături de sânge, căsătorie sau adopţiune, care formează o unitate economică, ai cărei membri adulţi sunt răspunzători pentru creşterea copiilor. Toate societăţile cunoscute implică o anumită formă de sistem de familie, cu toate că natura relaţiilor de familie variază de la una la alta. în vreme ce în societăţile moderne principala formă de familie o repre¬zintă familia nucleară, există totodată o diversitate de relaţii în familiile lărgite.
GEN: aşteptări sociale referitoare la comportament, socotite ca fiind potrivite pentru membrii fiecărui sex. Genul nu se referă la atributele fizice în funcţie de care bărbaţii se deosebesc de femei, ci la trăsăturile de masculinitate şi feminitate for¬mate din punct de vedere social. Studiul relaţiilor de gen a devenit unul dintre cele mai importante domenii ale sociologiei în ultimii ani, cu toate că multă vreme nu s-a bucurat de prea mare atenţie.
GLOBALIZAREA: interdependenţa crescândă dintre diferite persoane, regiuni şi ţări din lume.
GRUPURI SOCIALE: adunări de indivizi care interacţionează unii cu ceilalţi în mod sistematic. Grupurile se pot întinde de la asociaţii foarte mici la organizaţii la scară mare sau societăţi întregi. Indiferent de mări¬mea lor, o trăsătură definitorie a grupului o reprezintă faptul că membrii săi posedă o conştiinţă "a identităţii comune. Cea mai mare
s
parte a existenţei noastre este petre¬cută în contactele de grup; în socie¬tăţile modeme, cei mai mulţi oameni aparţin unor tipuri de grupuri diferite.
GUVERNARE: proces de legiferare a politicii şi a deciziilor de către funcţionarii din cadrul unui aparat politic. Putem vorbi de „guvernare" ca proces şi de „guvern" ca să ne referim la oficialităţile responsabile pentm luarea unor decizii politice obligatorii. Dacă în trecut practic toate guvernele erau conduse de monarhi sau de împăraţi, în majoritatea societăţilor moderne guvernele sunt conduse de funcţio¬nari, care nu moştenesc poziţiile lor de putere, ci sunt aleşi sau numiţi pe baza experienţei şi a calificării lor.
IDENTITATE: trăsătură distinctivă a caracterului unei persoane sau ale unui grup. Atât identitatea individuală cât şi cea de grup sunt oferite în

mare măsură de markeri sociali. în acest sens, unul dintre cei mai importanţi markeri ai identităţii unui individ îl reprezintă numele său. Numele este o parte importantă a individualităţii persoanei. Denumirea este de ase¬menea importantă pentm identitatea de grup. De exemplu, identitatea naţională este determinată de faptul

că cineva este „englez", „american", „francez" ş.a.m.d.
IDEOLOGIE: idei sau credinţe împăr¬tăşite, care servesc la justificarea intereselor grupurilor dominante. Ideologii se găsesc în toate societăţile în care există inegalităţi sistematice şi înrădăcinate între grupuri. Conceptul de ideologie este strâns legat de cel de putere, pentru că sistemele ideologice servesc la'legitimarea puterii distinc¬tive pe care o deţin grupurile.
INCONŞTIENTUL: motive şi idei care nu sunt disponibile minţii con¬ştiente a individului. Un mecanism psihologic-cheie implicat în incon¬ştient îl constituie reprimarea - unele părţi ale minţii sunt „blocate" în conştinţa directă a individului. Con¬form teoriei lui Freud, dorinţele şi impulsurile inconştiente stabilite în copilărie continuă să joace un rol major în viaţa adultului.
INDUSTRIALIZARE: dezvoltarea formelor moderne de industrie - fabrici, maşinării şi procese de pro¬ducţie la scară mare. Industrializarea a reprezentat unul dintre principalele seturi de procese care au influenţat lumea socială în ultimele două secole. Societăţile industrializate au carac¬teristici foarte diferite de cele ale ţărilor mai puţin dezvoltate. De exemplu, o dată cu progresele indus¬trializării, doar un mic procent din populaţie mai lucrează în agricul¬tură - un contrast major faţă de ţările preindustriale.
INDUSTRIALIZAREA RĂZBO¬IULUI: aplicarea metodelor de producţie industrială la industria de armament, cuplată cu organizarea forţelor de luptă ca „mecanisme militare". Industrializarea războiului reprezintă un aspect la fel de funda¬mental în dezvoltarea societăţilor moderne ca şi industria dezvoltată în scopuri paşnice. Este strâns legată de apariţia războiului total în secolul XX - război care implică sute de mii sau milioane de soldaţi, plus mobilizarea globală a economiei pentru nevoile legate de război.
INTERACŢIUNE SOCIALĂ: orice formă de întâlnire între indivizi. Cea mai mare parte a existenţei noastre este alcătuită din interacţiuni sociale de un tip sau altul. Interacţiunea socială se referă atât la situaţiile formale, cât şi la cele infórmale în care se întâlnesc oamenii. O ilustrare a unei situaţii formale de interacţiune socială o reprezintă clasa de şcoală; un exemplu de interacţiune informală îl pot constitui două persoane care se întâlnesc pe o stradă sau la o petrecere.
IQ (coeficient de inteligenţă): rezul¬tat dobândit ca urmare a testării capacităţilor simbolice sau de raţionare.
ÎNRUDIRE: relaţie care îi apropie pe indivizi prin legături de sânge, căsă¬torie sau adopţie. Relaţiile de înrudire sunt prin definiţie implicate în căsătorie şi familie, dar se extind mult dincolo de aceste instituţii. Dacă în majoritatea societăţilor moderne pu¬ţine sunt obligaţiile sociale implicate de relaţii de înrudire care se extind dincolo de familie, în multe

alte culturi înrudirea este de o importanţă vitală pentru majoritatea aspectelor vieţii sociale.
627.
ÎNTÂLNIRE: întrunire a doi sau mai mulţi indivizi, într-o situaţie de interacţiune de tip faţă-în-faţă. Viaţa noastră cotidiană poate fi considerată drept o serie de diferite întâlniri suc¬cesive pe parcursul unei zilei. în societăţile moderne, întâlnirile pe care le avem cu alţii implică mai mult străini, decât persoane pe care le cunoaştem bine.
MASS MEDIA: forme de comu¬nicare, precum ziarele, revistele, radioul şi televiziunea, menite a transmite informaţii către public.
METODE DE CERCETARE: diferite metode de investigare folosite pentru strângerea materialului em¬piric (faptic). în sociologie există numeroase şi diverse metode de cercetare, dar probabil că cele mai frecvent folosite sunt munca de teren (sau observarea prin participare) şi metodele de anchetă. Pentru multe scopuri, este utilă combinarea a două sau mai multe metode în cadrul unui singur proiect de cercetare.
MIŞCARE SOCIALĂ: grupare amplă de oameni care s-au implicat în încercarea de a realiza sau de a bloca un proces de schimbare socială. Mişcările sociale se află în mod obişnuit în relaţii de conflict cu organizaţiile la ale căror obiecive şi viziuni se opun adesea. Totuşi, miş¬cările care contestă cu succes puterea, în momentul în care devin institu- ţionalizate, se pot transforma în organizaţii.
MOBILITATE SOCIALĂ: mişcare a indivizilor sau grupurilor aflate în diferite poziţii sociale. Mobilitatea verticală se referă la mişcarea în sus sau în jos în cadrul unei ierarhii sau unui sistem de stratificare. Mobi¬litatea laterală reprezintă mişcarea fizică a indivizilor sau a grupurilor de la o regiune la alta. Atunci când analizează mobilitatea verticală, sociologii disting între gradul în care un individ este mobil pe parcursul cariereri sale şi gradul în care poziţia la care ajunge el diferă de cea a părinţilor săi.
MUNCĂ: activitate prin care fiinţele umane transformă şi produc bunuri din lumea naturală şi îşi asigură în acest fel supravieţuirea. Munca nu trebuie considerată în mod exclusiv drept o angajare plătită. în culturile tradiţionale exista doar un sistem monetar rudimentar şi foarte puţini oameni lucrau în schimbul plăţii. în societăţile moderne, continuă să existe multe tipuri de muncă ce nu implică în mod direct acordarea unui salariu (cum ar fi munca în gospodărie).
NATURĂ: caracteristici fizice ale lumii exterioare sau ale trupului, neinflu¬enţate de intervenţia umană. Un eveniment sau o situaţie este „natu¬rală" dacă există sau are loc inde¬pendent de controlul uman. O mare parte a mediului extern în care trăim nu mai face parte din natură, datorită faptului că fiinţele umane intervin în atât de multe aspecte ale sale. încălzirea globală reprezintă un exemplu al acestui proces: nu este o stare naturală, ci este cauzată de poluarea produsă de fiinţele umane.
. O mare parte din ceea ce se petrece cu coipurile noastre nu mai este, de asemenea, natural. De exemplu, ca
628.

urmare a noilor forme de tehnologie reproductivă, cum ar fi contracepţia modernă sau ingineria genetică, corpurile noastre sunt din ce în ce mai puţin guvernate de procese natu¬rale.
NORMĂ: regulă de comportament care specifică comportarea potrivită într-un domeniu dat de contexte sociale, O normă fie prescrie un anumit tip de comportament, fie îl interzice. Toate grupurile umane respectă tipuri precise de norme, sprijinite întotdeauna de sancţiuni de un fel sau altul - care variază de la dezaprobarea informală la pedep¬sirea fizică şi execuţie.
ORGANIZAŢIE: grup mare de indivizi, care implică un set precis de relaţii de autoritate. în societăţile industriale există multe tipuri de organizaţii, care influenţează majoritatea aspectelor vieţii noastre. Deşi nu toate organizaţiile sunt birocratice în sensul formal, există legături destul de strânse între dezvoltarea organizaţiilor şi tendinţele birocratice.
POLITICĂ: mijloace prin care este folosită puterea pentru a influenţa natura şi conţinutul activităţilor guvernamentale. Sfera „politicului" include activităţile celor din guvern, dar şi pe cele ale multor alte grupuri şi indivizi. Există multe modalităţi în care omenii din afara aparatului guver¬namental caută să o influenţeze.
POZIŢIE SOCIALĂ: identitatea socială deţinută de un individ într-un anumit grup sau societate. Poziţiile sociale pot fi foarte generale în natură (cum ar fi cele asociate
rolurilor de gen) sau pot fi mai specifice (ca în cazul poziţiilor ocupaţionale),
PREJUDECATĂ: deţinerea de idei preconcepute despre un individ sau un grup, idei rezistente la schimbare, chiar şi în faţa unor informaţii noi. Prejudecăţile pot fi pozitive sau negative.
PUTERE: capacitatea unor indivizi sau a membrilor unui grup de a-şi atinge scopurile sau de a-şi finaliza inte¬resele. Puterea reprezintă un aspect, extrem de răspândit al tuturor rela¬ţiilor umane. Multe conflicte din societate sunt reprezentate de do¬rinţa pentru putere, din pricina fap¬tului că gradul de putere la care poate ajunge un individ sau un grup este direct proporţional cu măsura în care aceştia sunt capabili să-şi transforme dorinţele în practică în detrimentul altora.
RASISM: atribuirea unor caracteristici de superioritate sau de inferioritate unei populaţii care are în comun anumite caracteristici moştenite în mod fizic. Rasismul reprezintă o formă specifică de prejudecată, concentrându-şi atenţia asupra variaţiilor fizice dintre oameni. Atitudinile rasiste s-au consolidat în peroada expansiunii coloniale către Vest, dar se pare că ele se bazează de asemenea, pe mecanismele de prejudecată şi discriminare, întâlnite în foarte multe contexte ale socie¬tăţilor umane.
RELAŢII FORMALE: relaţii care există în grupuri sau organizaţii întemeiate pe normele sau regulile sistemului „oficial" de autoritate.
629.
RELAŢII INFORMALE: relaţii care există în grupuri sau organizaţii pe baza legăturilor personale; moda¬lităţi de a acţiona care pornesc de la modurile de procedură recunoscute în mod oficial.

RELIGIE: set de credinţe la care aderă membrii unei comunităţi, implicând simboluri ce inspiră teamă religioasă sau uimire, împreună cu practici rituale practicate de membrii comunităţii. Religiile nu implică în mod universal o credinţă în entităţi supranaturale. Cu toate că sunt greu de trasat linii de demarcaţie între religie şi magie, deseori se susţine că magia este practicată în primul rând de către indivizi şi nu constituie punctul central al ritualului comu¬nităţii.
REPRODUCŢIE CULTURALĂ:
transmiterea valorilor şi normelor culturale, din generaţie în generaţie. Reproducţia culturală se referă la mecanismele prin care se păstrează în timp continuitatea experienţei
culturale. Procesele de învăţare din
»
societăţile moderne se numără printre principalele mecanisme de reproducţie culturală şi nu operează doar prin ceea ce se învaţă în decursul educaţiei formale. Repro¬ducţia culturală are loc într-o manieră mai profundă prin intermediul programei ascunse - acele aspecte ale comportamentului pe care indivizii le învaţă neoficial în timp ce se află la şcoală.
REVOLUŢIE: proces de schimbare politică, implicând mobilizarea unei mişcări sociale de masă care, prin intermediul violenţei, răstoarnă un regim existent şi formează un nou guvern. Revoluţia se deosebeşte de lovitura de stat pentru că implică o mişcare de masă şi producerea unei schimbări majore în sistemul politic în ansamblu. Lovitura de stat se referă la preluarea puterii prin utilizarea armelor, de către indivizi care îi înlocuiesc după aceea pe liderii politici, dar fără a transforma radical sistemul de guvernare. De asemenea, revoluţiile se deosebesc de răscoale, care implică provocări la adresa autorităţilor politice existente, dar care vizează înlocuirea personalului şi nu transformarea structurii politice ca atare.
RITUAL: moduri formalizate de comportament, în care se implică în mod obişnuit membrii unui grup sau ai unei comunităţi. Religia reprezintă unul dintre principalele contexte în care sunt practicate ritualurile, dar amploarea comportamentului ritual se extinde cu mult dincolo de această sferă. Majoritatea grupurilor au practici rituale de diferite tipuri.
ROL SOCIAL: comportament aşteptat din partea unui individ care ocupă o anumită poziţie socială. Ideea rolului social provine din teatru, referindu-se la rolurile pe care le interpretează actorii într-o producţie teatrală. în fiecare societate, indivizii joacă mai multe roluri sociale diferite, în funcţie de tipurile contexte ale activităţii lor. SCHIMBARE SOCIALĂ: modifi¬care în structurile de bază ale unui grup social sau ale unei societăţi. Schimbarea socială reprezintă un fenomen omniprezent în viaţa
630.
socială, dar a devenit extrem de intens în era modernă. Originile sociologiei moderne pot fi identificate în încercările de înţelegere a schim¬bărilor dramatice care transformă lumea tradiţională şi promovează noi forme de ordine socială.

SECULARIZARE: .proces de declin al influenţei religiei. Cu toate că societăţile moderne au devenit din ce în ce mai secularizate, identificarea gradului de secularizre reprezintă o problemă complexă. Secularizarea se poate rfeferi la nivelurile de implicare în organizaţiile religioase (cum ar fi procentul de participare la slujbele de la biserică), la influenţa socială şi materială exercitată de organizaţiile religioase şi la gradul în care oamenii nutresc convingeri religioase.
SEX: diferenţe anatomice care îi deosebeşte pe bărbaţi de femei. So¬ciologii pun deseori în contrast sexul cu genul. Sexul se referă la caracte¬risticile fizice ale corpului; genul denumeşte formele de compor¬tament deprinse social. De exemplu, un travestit este din punct de vedere fizic bărbat, dar câteodată îşi asumă genul unei femei.
SOCIALIZARE: procese sociale prin care copiii dezvoltă o conştientizare a normelor şi valorilor sociale şi dobândesc un sentiment distinct al sinelui. Cu toate că procesele de socializare sunt deosebit de impor¬tante în pruncie şi copilărie, ele continuă înr-o oarecare măsură pe tot parcursul vieţii. Nici un individ uman nu este imun la reacţiile celor din jurul lui, care îl influenţează şi îi
modifică comportamentul în toate fazele ciclului vieţii sale.
SOCIETATE: conceptul de societate este unul dintre cele mai importante noţiuni sociologice. O societate re¬prezintă un grup de oameni care trăiesc pe un anumit teritoriu, sunt supuşi unui sistem comun de auto¬ritate politică şi sunt conştienţi că au o identitate distinctă faţă de alte grupuri din jurul lor. Anumite socie¬tăţi, precum cele de vânători şi culegători, sunt foarte mici, numărând nu mai mult de câteva zeci de oameni. Altele sunt foarte nume¬roase, fiind alcătuite din multe milioane de indivizi - de exemplu, societatea chineză modernă are o populaţie de peste un miliard de indivizi.
SOCIETATE POSTINDUTRIALĂ:
o noţiune sprijinită de către cei care cred că procesul de schimbări sociale ne poartă dincolo de ordinea industrializată. O societate postindus- trială este bazată pe producerea informaţiei şi mai puţin pe producerea de bunuri materiale. După părerea celor care susţin acest concept, noi trecem în acest moment printr-o serie de schimbări sociale la fel de profunde ca şi cele care au constituit începutul erei industriale în urmă cu vreo două sute de ani.
SOCIETĂŢI INDUSTRIALE: societăţi în care marea majoritate a forţei de muncă lucrează în producţia industrială.
SOCIOLOGIA CORPULUI: studiul influenţelor sociale asupra alcătuirii noastre fizice.
631.
SOCIOLOGIE: studiul grupurilor şi al societăţilor umane, care pune un accent deosebit pe analizarea lumii industrializate. Sociologia face parte dintr-un grup de ştiinţe sociale, care includ de asemenea antropologia, ştiinţele economice, ştiinţele politice şi geografia umană. Demarcaţiile dintre diversele ştiinţe sociale nu'sunt precise şi toate au în comun o anumită gamă de interese, concepte şi metode.
STATUL-NAŢIUNE: un anumit tip de stat, caracateristic lumii moderne, în care un guvern are putere suverană în interiorul unei zone teritoriale

defi¬nite, iar masa populaţiei reprezintă cetăţenii care ştiu despre ei înşişi că fac parte dintr-o singură naţiune. Statele-naţiune sunt strâns legate de apariţia naţionalismului, deşi loialităţile naţionaliste nu se conformează întotdeauna cu graniţele unor anumite state care există în ziua de azi. Statele-naţiune s-au dezvoltat ca parte a sistemului de state-naţiuni care şi-a făcut apariţia şi îşi are originea în Europa, dar în prezent se întinde pe tot globul.
STRATIFICARE SOCIALĂ: existenţa unor inegalităţi structurale între grupurile din societate, din punctul de vedere al accesului lor la recompensele materiale sau simbo¬lice. Deşi toate societăţile implică unele forme de stratificare, abia o dată cu dezvoltarea sistemelor de stat apar deosebiri ample de avere şi putere. Cea mai specifică formă de stratificare în societăţile moderne se reflectă în diviziunile de clasă.
STRUCTURĂ DE CLASĂ:
distribuirea claselor într-o societate. Clasele sunt în principal bazate pe inegalităţi economice, iar astfel de inegalităţi nu sunt niciodată întâm¬plătoare. Majoritatea societăţilor au un număr limitat de clase. De exemplu, în societăţile moderne, câteva dintre principalele grupuri de clasă sunt clasa de sus, clasa mijlocie, clasa muncitoare şi subclasa.
STRUCTURĂ SOCIALĂ: scheme de interacţiune între indivizi sau grupuri. Viaţa socială nu se desfă¬şoară întâmplător. Cea mai mare parte a activităţilor noastre sunt struc¬turate: ele sunt organizate într-un mod regulat şi repetitiv. Cu toate că această comparaţie ar putea să inducă în eroare, se puteau gândi la structura socială a unei societăţi ca la stâlpii care sprijină o clădire şi îi conferă rezistenţă.
STAT: aparat politic (instituţii guvernamentale plus funcţionari pu¬blici) care guvernează o ordine teritorială dată, a cărui autoritate este sprijinită de lege şi de capacitatea de a folosi forţa. Nu toate societăţile sunt caracterizate de existenţa unui stat. Culturile de vânători şi culegători'şi societăţile agrare mai mici sunt lipsite de instituţii de stat. Apariţia statului marchează o tranziţie distinctă în istoria umană, pentm că centrali¬zarea puterii politice implicate în formarea statului introduce dinamici noi în procesele de schimbare social ă.
STATUT: onoarea sau prestigiul social care i se acordă unui anumit grup de către ceilalţi membri ai unei societăţi.
632.
Grupurile cu statut implică de obicei stiluri specifice de viaţă - scheme de comportament pe care le respectă membrii unui grup. Privilegiul sau statutul poate fi pozitiv sau negativ. Grupurile cu statut de „paria" sunt privite cu dispreţ sau tratate ca proscrişi de către majoritatea populaţiei.
ŞOMAJ: situaţie în care un individ doreşte să obţină o slujbă plătită, dar nu are această posibilitate. Şomajul reprezintă o noţiune mai complicată decât ar putea părea. Cineva care nu „are de lucru" nu este în mod necesar şomer, în sensul că nu are nimic de făcut. De exemplu, gospo¬dinele nu primesc nici o plată, dar de obicei muncesc din greu.
ŞTIINŢĂ: în sensul de ştiinţă fizică, studiul sistematic al lumii fizice. Ştiinţa implică aranjarea într-o manieră disciplinată a datelor empirice, îmbinată cu construirea de abordări teoretice şi de teorii care iluminează aceste date. Activitatea ştiinţifică combină crearea urior modalităţi noi şi

îndrăzneţe de gândire cu testarea atentă a ipotezelor şi ideilor. O trăsă¬tură importantă care ajută la deose¬birea ştiinţei de alte tipuri de sisteme de idei (cum este cel implicat în religie), o reprezintă presupunerea că toate ideile ştiinţifice sunt deschise criticii şi revizuirii reciproce din partea membrilor comunităţii ştiinţifice.
TEORIE: încercare de identificare a proprietăţilor generale care explică evenimentele observate cu regu¬laritate. Construirea teoriilor for¬mează un element esenţial al oricărei
5
activităţi sociologice. Deşi teoriile au tendinţa de a fi legate de abordări teoretice mai largi, ele sunt în acelaşi timp puternic influenţate de rezul¬tatele cercetării la a căror producere au contribuit.
URBANISM: termen folosit de Louis Wirth pentru a desemna caracte¬risticile distinctive ale vieţii sociale urbane, cum ar fi lipsa ei de personalitate.
VALORI: idei susţinute de către indivizii umani sau de către grupuri despre ceea ce este de dorit sau necesat. Valorile diferite reprezintă aspecte cheie ale variaţiilor în cultura umană. Cultura specifică în care trăiesc indivizii influenţează puternic ceea ce valorizează aceştia.
VIOLENŢĂ: folosirea sau ameninţarea cu folosirea forţei fizice
J 5
din partea unui individ sau a unui grup faţă de altul. Războiul reprezintă forma de violenţă extremă. Totuşi,
în multe cadre neoficiale ale vieţii
>
sociale, violenţa poate fi ceva obişnuit. De exemplu, multe căsătorii sunt caracterizate printr-un şir de violenţe din partea unui soţ faţă de celălalt.
633
GLOSAR - TERMENI IMPORTANŢI
ABORDARE ECOLOGICĂ: pers¬pectivă asupra analizei urbane care pune accentul pe distribuţia „natu¬rală" a vecinătăţilor oraşului în zone cu caracteristici contrastante.
ABUZ SEXUAL ASUPRA CO¬PIILOR: exploatarea sexuală a copiilor de către adulţi.
ACTIVITATE DE MULŢIME: acţiuni săvârşite de indivizi atunci când se asociază formând o mulţime.
ADICŢIE: proces prin care cineva devine dependent de o substanţă sau de o structură fixă de comportament, greu de modificat. Un alcoolic este caracterizat prin adicţie.
ALFABETIZARE: abilitatea indivizilor de a scrie şi a citi.
ALIENARE: senzaţia că locul pro¬priilor noastre capacităţi, ca fiinţe umane, este luat de alte entităţi. Iniţial, tennenul a fost folosit de către Marx pentru a se referi la proiectarea puterilor umane asupra divinităţilor. Ulterior, el a întrebuinţat termenul pentru a desemna pierderea contro¬lului de către muncitori asupra naturii muncii şi a produselor muncii lor.
ALOCARE DE RESURSE: modul în care diferite resurse sociale şi materiale sunt întrebuinţate de către grupurile sau mişcările sociale.

ANALIZĂ COMPARATIVĂ: anali¬ză bazată pe comparaţia dintre diferite societăţi sau culturi.
ANCHETĂ: metodă de cercetare sociologică, implicând administrarea de chestionare unei populaţii studiate.
ANIMISM: credinţă conform căreia evenimentele din lume sunt puse în mişcare de activitatea spiritelor.
ANOMIE: concept care a căpătat o largă întrebuinţare în sociologie datorită lui Durkheim, şi care se referă la o situaţie în care normele sociale îşi pierd puterea asupra comportamentului individului.
ANOREXIE: aşa-numita „boală a celui care ţine regim", în care indivizii se abţin în mod deliberat de la hrană,
ANTAGONISM ETNIC: ostilităţi sau conflicte între diferite grupuri sau comunităţi etnice.
ANTROPOLOGIE: ştiinţă socială strâns legată de sociologie, care se concentrează asupra studierii cultu¬rilor tradiţionale şi a evoluţiei speciei umane.
APARTHEID: sistem de segregare , rasială stabilit în Africa de Sud, astăzi aproape dispărut.
ASIMILARE: acceptarea unui grup minoritar de către populaţia majo¬-ritară, în care grupul preia valorile şi normele culturii dominante.
ASISTENŢĂ MEDICALĂ PRI¬VATĂ: servicii de asistenţă medicală disponibile doar celor care plătesc costul lor întreg.
ASISTENŢĂ MEDICALĂ PUBLI¬CĂ: servicii de asistenţă medicală disponibile tuturor membrilor populaţiei, suportate prin finanţare guvernamentală.
ASOCIERE DIFERENŢIALĂ: in¬terpretare a dezvoltării comporta-

meniului delictual, propusă de către Edwin H. Sutherland. După el, com¬portamentul delictual este învăţat prin asocierea cu cei care se implică în săvârşirea de delicte în mod obişnuit.
AUTO-ILUMINARE: înţelegerea din ce în ce mai bună a propriilor lor condiţii de existenţă, pe care oamenii o dobândesc prin investigare socială - ceea ce le permite even¬tual să acţioneze pentru a modifica acele condiţii.
AUTOMATIZARE: procese de producţie monitorizate şi controlate de mecanisme, cu o supraveghere minimală din partea fiinţelor umane.
BANDĂ: grup informai de indivizi care se întâlnesc regulat pentru a se angaja în activităţi comune, care se pot situa în afara cadrului legal.
BISERICĂ: corp amplu de persoane care aparţin unei organizaţii religioase stabilite. Termenul se foloseşte şi pentru a desemna locul în care sunt săvârşite ceremoniile religioase.
BOGĂŢIE: bani şi posesiuni materiale deţinute de către un individ sau un grup.
BULIMIE: boală de nutriţie, în care individul mănâncă exagerat de mult, dar nu digeră cum trebuie mâncarea. De exemplu, o persoană bulimică mănâncă, apoi se forţează în mod deliberat să vomite înainte de digerarea mâncării.

CAPITALISM: sistem de întreprin¬dere economică bazat pe schimbul de piaţă. „Capitalul" se referă la bogăţia sau banii folosiţi pentm a fi investiţi pe piaţă, în speranţa de a
obţine un profit. Majoritatea societăţilor industriale din prezent sunt capitaliste ca orientare- ■ sistemele lor economice sunt bazate pe libera iniţiativă şi pe concurenţa economică.
CAPITALIŞTI: proprietari de com¬panii, pământ sau acţiuni, care sunt folosite pentru a aduce profituri economice.
CASTĂ: formă de stratificare în care poziţia socială a individului este fixată încă de la naştere şi nu poate fi schimbată. Practic nu există căsă¬torii mixte între membrii diferitelor gmpuri de castă.
CELĂLALT GENERALIZAT: con¬cept din cadrul teoriei lui H.G. Mead, conform cămia individul îşi atribuie valorile generale ale unui grup sau ale unei societăţi date, pe parcursul procesului de socializare.
CENTRU DE INOVAŢIE: oraş de talie mare sau mică, a cărui prospe¬ritate este condiţionată de faptul că este un centru de inovaţii tehnologice sau de creativitate.
CENTRU PENTRU PENSIONARI: oraş care de obicei posedă un climat favorabil, unde îşi stabilesc locuinţa mulţi oameni, atunci când ies la pensie.
CENTRUL ORAŞULUI: zonele care compun cartierele centrale ale unui oraş, având în mod normal caracteristici distincte de cele ale suburbiilor. în multe ambianţe urbane modeme din Lumea întâia, zonele din centrul oraşului sunt supuse minei şi degradării, rezidenţii bogaţi mutându-se în zone periferice.
635.
CERCETARE DOCUMENTARĂ:
cercetare bazată pe dovezi adunate din studierea documentelor, cum ar fi arhivele sau statisticile oficiale.
CETĂŢEAN: membru al comunităţii politice, care are atât drepturi cât şi îndatoriri asociate cu această calitate.
CHESTIONARE CU ÎNTREBĂRI DESCHISE: chestionare precum cele folosite în anchetele sociologice, care oferă indivizilor posibilitatea de a da răspunsuri scurte sau lungi, după preferinţă.
CHESTIONARE CU ÎNTREBĂRI STANDARD: chestionare precum cele folosite în anchetele sociologice, care implică categorii fixe, în aşa fel încât cei care răspund au doar un număr limitat de opţiuni pe care le pot folosi ca răspuns.
CIBERSPAŢIU: reţele electronice de interacţiune între indivizi aflaţi la diferite terminale de computer.
CLASĂ DE SUS: clasă socială alcătuită în cea mai mare parte din membrii bogaţi ai societăţii, în spe¬cial cei care au moştenit averi, au afaceri sau un număr mare de . acţiuni.
CLASĂ FĂRĂ ZIDURI: educaţie realizată prin intermediul mediilor electronice.
CLASĂ MIJLOCIE: clasă socială alcătuită în cea mai mare parte din cei care au ocupaţii de tip gulere albe sau manageriale, de nivel inferior.
CLASĂ MUNCITOARE: clasă so¬cială alcătuită în cea mai mare parte din persoane implicate în ocupaţii de tip gulere albastre.

CLASE TRANZIŢIONALE: ter¬men folosit de către Marx pentru a face referire la clasele aparţinând unui tip de societate aflat în declin care o amână pe cea nouă, cum ar fi ţăranii şi marii latifundiari într-un sistem devenit capitalist.
COABITARE: două persoane care convieţuiesc în cadrul unei relaţii sexuale permanentă, fără a fi căsă¬torit unul cu celălalt.
COD ELABORAT: formă de vorbire implicând folosirea deliberată şi combinată a cuvintelor pentru a desemna înţelesuri precise.
COD LIMITAT: mod de vorbire care se bazează pe înţelegeri culturale puternic dezvoltate, în aşa fel încât multe idei nu mai trebuie să fie transpuse în cuvinte.
COGNIŢIE: procese ale gândirii umane implicând percepţia, raţiona¬mentul şi memorizarea.
COLONIALISM: proces prin care naţiunile occidentale şi-au stabilit hegemonia în părţi ale lumii îndepăr¬tate de teritoriile de baştină.
COMERŢ CU ARME: vinderea ar¬melor pentru profit, indiferent dacă este efectuată de guvern sau de antreprenori particulari.
COMPANII TRANSNAŢIONALE: corporaţii cu sedii în două sau mai multe ţări.
COMPLEXUL LUI OEDIP: după Freud, fază a dezvoltării psihologiei umane timpurii, în care copilul are sentimente puternice de iubire pentru mamă şi de ură faţă de tată. Depă¬şirea complexului lui Oedip mar¬chează o importantă tranziţie, în

opinia lui Freud, în cadrul dezvoltării copilului ca fiinţă autonomă. Freud a luat numele lui „Oedip" din poves¬tea clasică a lui Oedip care, conform mitului, fără a şti cine sunt, s-a căsă¬torit cu mama sa şi l-a ucis pe tatăl său.
COMPORTAMENT DE VOTARE:
structuri de votare în cadrul alege¬rilor politice.
COMUNICARE NON-VERBALĂ: comunicare între indivizi, bazată pe expresii faciale sau gesturi corporale şi nu pe folosirea limbajului.
COMUNISM: set de idei politice aso¬ciate cu personalitatea lui Marx, dezvoltate în mod deosebit de către Lenin şi instituţionalizate în China, iar până în 1990, în Uniunea Sovietică şi Europa de Est.
CONFESIUNE: sectă religioasă care şi-a pierdut dinamismul revigorant şi a devenit o organizaţie instituţionali- zată, înregistrând aderarea unui număr semnificativ de persoane.
CONFLICT DE CLASĂ: lupte între diferite clase sociale. Karl Marx era de părere că lupta de clasă se află la originea multor alte diviziuni şi antagonisme din societate.
CONGLOMERATE URBANE: aglomerări de oraşe într-un mediu ur¬ban continuu.
CONSECINŢE NEINTENTIO-

NALE: consecinţe care rezultă din comportamentul iniţiat în alte copuri. Multe dintre trăsăturile majore ale activităţii sociale nu au fost

intenţionate de către participanţii ei.

CONSTRÂNGERE SOCIALĂ:
termen care se referă la faptul că
grupurile şi societăţile din care facem parte exercită o influenţă condiţionantă asupra comportmentului nostru. Constrângerea socială a fost considerată de către Durkheim drept una dintre proprietăţile distinctive ale „faptelor sociale".
CONSUM COLECTIV: concept folosit de către Manuel Castells pentru a se referi la procesele de consum urban, cum ar fi cele de vânzare şi cumpărare de proprietăţi.
CONTRADICŢIE: termen folosit de Marx pentru a se referi la tendinţele reciproc antagoniste dintr-o societate.
CONVERGENTĂ SPATIU-TIMP:
^ >
proces prin care distanţele se „scurtează în timp", pe măsură ce creşte viteza modalităţilor de transport.
CONVERSAŢIE: comunicare verbală între doi sau mai mulţi indivizi.
CONVINGERI DE BUN-SIMŢ: convingeri larg împărtăşite, referitoare la lumea socială şi cea naturală, pe care le nutresc membrii de rând (non-specialişti) ai societăţii.
CORELARE: relaţie obişnuită dintre două dimensiuni sau variabile, deseori exprimată în termeni statistici. Corelările pot fi pozitive sau nega¬tive. O corelare pozitivă între două variabile există acolo unde un nivel înalt al unei variabile este asociat cu nivelul înalt al celeilalte. O corelare negativă are loc acolo unde nivelul înalt al unei variabile este asociat cu nivelul scăzut al celeilalte.
CORPORAŢII GLOBALE: firme care operează la scară globală.
CREUZET: ideea că deosebirile etnice pot fi combinate pentru a crea noi
637.
scheme de comportament care se inspiră din diverse surse culturale.
CRIMĂ ORGANIZATĂ: activităţi delictuale săvârşite de organizaţii înfiinţate ca firme de afaceri.
CULT: grupare religioasă fragmentară, la care sunt afiliaţi indivizi într-o manieră voluntară, dar care este lipsită de o structură permanentă.
CUNOAŞTERE CODIFICATĂ: concept asociat cu sociologul Dan¬iel Bell. Se referă la forme sistematice de cunoaştere, cum sunt cele produse de ştiinţa modernă. Bell este de părere că producerea unei atari cunoaşteri reprezintă cea mai dinamică forţă care modelează societatea modernă.
CURSUL VIEŢII: diferitele etape din viaţa unui individ, de la naştere la adolescenţă, vârsta adultă şi moarte.
C VA SI-INTERACŢIUNE MEDIATĂ: interacţiune între indivizi care nu se află fizic unul în prezenţa celuilalt - de exemplu, o conversaţie telefonică.
DELICTE ALE CELOR PUTERNICI: activitate delictuală săvârşită de cei aflaţi în posturi care le conferă putere.
DELINCVENTĂ A GULERELOR
»
ALBE: activităţi delictuale săvâr¬şite de către cei care au ocupaţii de tip gulere albe sau de specialişti.

DEMOCRAŢIE LIBERALĂ: sistem de democraţie bazat pe instituţii parlamentre, cuplat cu un sistem de piaţă liberă în domeniul producţiei economice,
DEMOCRAŢIE PARTICIPATIVĂ: sistem de democraţie în care toţi mefnbrii unui grup sau ai unei
comunităţi participă în mod colectiv la luarea deciziilor majore.
DEPARTAJARE: separarea elevilor din clasă în diferite grupuri, după capacităţi.
DEPENDENŢĂ DE AJUTORUL SOCIAL: situaţie în care omenii care primesc ajutor social, precum cei care primesc ajutor de şomaj, consideră acest lucru drept „o moda¬litate de existenţă", preferată în schimbul unei slujbe plătite.
DEPLASARE: transferul ideilor sau al emoţiilor de la adevărata lor sursă către un alt obiect.
DEPOZIT PENTRU LUMEA A TREIA: oraş care serveşte drept punct de intrare pentru imigrarea din ţări mai puţin dezvoltate către unele mai dezvoltate.
DEVIANŢĂ SECUNDARĂ: idee aso¬ciată cu criminologul american Edwin Lemert. Devianţa primară se referă la un act iniţial care contravine unei norme sau unei legi - de exemplu, furtul unui obiect dintr-un magazin. Vorbim despre devianţă secundară atunci când individului care a comis actul i se ataşează o etichetă, ca atunci când o persoană care fură din magazine este etichetată drept „hoţ de magazin".
DILEMĂ TEORETICĂ: problemă teoretică fundamentală, care consti¬tuie miezul unor dezbateri de lungă durată în sociologie,
DISFUNCŢII: influenţe sociale care au tendinţa de a produce dezbinare şi dezintegrare.
DISCUŢIE: acţiunea de a purta conversaţii sau schimburi verbale pe cursul vieţii sociale cotidiene.
638.
DISTANŢĂ PUBLICĂ: spaţiul fizic pe care îl păstrează indivizii între ei şi ceilalţi atunci când sunt angajaţi într-o activitate publică, cum ar fi ţinerea unei conferinţe.
DISTANŢĂ SOCIALĂ: nivelul de separare spaţială păstrat atunci când indivizii interacţionează cu alţii, pe care nu-i cunosc bine.
DIVIZIUNEA INTERNATIONA- LĂ A MUNCII: expresie care se referă la interdependenţa ţărilor sau regiunilor care fac comerţ pe pieţe globale.
ECOLOGIA MEDIULUI: preo¬cupare pentru menţinerea integrităţii mediului fizic în faţa impactului industriei şi a tehnologiei moderne.
ECOLOGIE URBANĂ: abordare a studiului vieţii urbane, bazată pe analogia cu adaptarea plantelor şi a organismelor la mediul fizic. După teoreticienii ecologi, diversele cartiere şi zone din oraşe s-au for¬mat ca urmare a proceselor naturale de ajutorare din partea populaţiei ur¬bane, pe parcursul competiţiei pentru resurse.
ECONOMIE INFORMALĂ: tran¬zacţii economice realizate în afara sferei normale de angajare plătită.
EGOCENTRISM: după Piaget, viziunea caracteristică unui copil, pe parcursul primilor săi ani de viaţă. Gândirea egocentrică implică

înţele¬gerea obiectelor şi evenimentelor din mediul înconjurător doar din punctul de vedere al poziţiei proprii a copilului.

EŞANTION REPREZENTATIV:
mijloc de cercetare socială care
încearcă să pună de acord un grup studiat cu populaţia, cu ale cărei calităţi se potriveşte.
EŞANTIONARE: studierea unui pro¬cent de indivizi sau de cazuri dintr-o populaţie mai numeroasă, ca fiind reprezentativ pentru acea populaţie în ansamblu.
EŞANTIONARE LA ÎNTÂM¬PLARE: metodă de cercetare socială, care caută să se asigure că un grup studiat este reprezentativ pentru o populaţie mai numeroasă prin alegerea la întâmplare a indivizilor ce urmează a fi incluşi în el.
ETNOCENTRISM: înţelegerea ideilor sau a practicilor unei alte culturi, din punctul de vedere al propriei culturi. Judecăţile etnocen¬trice nu pot să-şi dea seama de adevăratele calităţi ale altor culturi. Un individ etnocentric este acela care nu poate sau nu vrea şă consi¬dere alte culturi în propriii lor termeni.
ETNOMETODOLOGIE: studierea modului în care înţeleg ceea ce spun şi fac ceilalţi pe parcursul interacţiunii sociale cotidiene. Etnometodologia se ocupă de „etnometodele" prin intermediul cărora fiinţele umane au schimburi semnificative unele cu altele.
EVOLUŢIE: dezvoltarea organis¬melor biologice prin intermediul adaptării speciilor la cerinţele me¬diului fizic.
EXPERIMENT: metodă de cercetare în care variabilele pot fi analizate într-o manieră controlată şi sistema¬tică, fie în cadrul unei situaţii artifi¬ciale create de către cercetător, fie în cadre naturale.
639.
FAMILIE CU PĂRINŢI HOMO¬SEXUALI: familie în care copiii sunt crescuţi fie de partenere les¬biene, fie de parteneri homosexuali care trăiesc împreună.
FAMILIE CU UN SINGUR PĂRINTE: familie în care copiii sunt crescuţi de un singur părinte, bărbat sau femeie.
FAMILIE EXTINSĂ: grup familial alcătuit din mai mult de două generaţii de rude care trăiesc fie sub acelaşi acoperiş, fie foarte aproape unii de alţii.
FAMILIE NUCLEARĂ: grup fami¬lial alcătuit din mamă, tată (sau unul dintre aceştia) şi copiii dependenţi.
FAMILII VITREGE: familii în care cel puţin unul dintre parteneri are copii dintr-o căsătorie anterioară, Care fie locuiesc împreună, fie prin apropiere.
FEMINITATE: forme caracteristice de comportament, aşteptate din partea femeilor în orice cultură dată.
FORDISM: sitem de producţie inau¬gurat de Henry Ford, implicând introducerea liniei de montaj.
FUNCŢII LATENTE: consecinţe funcţionale neintenţionate sau nerecunoscute de către membrii sistemului social în care au loc.

FUNCŢII MANIFESTE: iuncţii ale unui aspect sau tip de activitate socială, cunoscute şi intenţionate de către indivizii implicaţi într-o situaţie dată de viaţă socială.
FUNCŢIONARI: indivizi care ocupă posturi formale în organizaţiile la scară mare.
* Numeralul „şase" (n.t.).
FUNCŢIONALISM: perspectivă teoretică bazată pe ideea că eveni¬mentele sociale pot fi cel mai bine explicate în termenii funcţiilor pe care le îndeplinesc - cu alte cuvinte, contribuţia pe care o aduc la continui¬tatea unei societăţi.
FUNDAMENTALISM: credinţa în reîntoarcere la înţelesurile literale ale textelor scripturale.
GÂNDIRE CONTRAINTUITIVĂ: gândire care sugerează idei contrare presupunerilor pertinente.
GÂNDIRE STEREOTIPĂ: procese de gândire ce are în vedere categorii rigide şi inflexibile.
GEN: concept aplicat în studiile despre Unedhle de informare, pentru a face referire la un tip distinct de produs mediatic sau de obiect cultural. De exemplu, în lumea televiziunii, genuri diferite includ serialele, filmele de comedie, programele de ştiri, spoxiul şi filmele de aventuri.
GREŞELI DE VORBIRE: pro¬nunţare greşită, ca în situaţia în care cineva vrea să spună „six"* dar spune „sex". Freud considera că greşelile de vorbire maschează anxietăţi sau emoţii ascunse.
GREVĂ: oprire temporară a lucrului de către un grup de angajaţi pentru a exprima o nemulţumire sau a sprijini o solicitare.
GRUP MINORITAR (sau MINO¬RITATE ETNICĂ): grup de persoane dintr-o minoritate, într-o societate dată, care datorită caracte¬risticilor lor fizice sau culturale, se

află în situaţii dc inegalitate în cadrul respectivei socictăţi.
HĂRŢUIRE SEXUALĂ: cxecutarea de avansuri sexuale nedorite, dc către un individ la adresa altuia, în carc primul insistă împotriva dorinţei celuilalt.
GRUPURI DE PARIA: grupuri care suferă de statut negativ sau discriminare - cu alte cuvinte, sunt „privite de sus" de către majoritatea membrilor unei societăţi. Evreii au constituit un grup de paria de-a lungul unei mari perioade a istoriei europene.
HETEROSEXUALITATE: orientare în activitatea sexuală sau sentiment faţă de persoane dc sex opus.
HIPERREALITATE: idee asociată autorului franccz Jean Baudrillard. Acesta susţine că, urmare a răspândirii comunicaţiei electronice, nu mai există o „realitate" distinctă la care se referă programele TV şi alte produse culturale. în schimb, ceea ce considerăm a fi „realitate", este structurat de către însăşi acea comunicare. De exemplu, subiectele relatate la ştiri nu sunt doar despre un şir separat dc evenimente, ci practic definesc şi construiesc ceea ce sunt respectivele evenimente.
HOMOSEXUALITATE: orientare a activităţilor sexuale sau a sentimen¬telor către persoane de acelaşi sex. IMAGINAŢIE SOCIOLOGICĂ: aplicarea gândirii imaginative pentru a formula şi â

răspunde la întrebările sociologice. Imaginaţia sociologică face ca cel cc o practică să se „des¬prindă mental" de rutinele familiare ale vieţii cotidiene.
INCEST: relaţii sexuale între rade apropiate, cum ar fi taţi şi fiice sau fraţi şi surori. Toate societăţile au prohibiţii în privinţa incestului.
INDIVIDUALISM AFECTIV: cre¬dinţa în ataşamentul romantic, ca bază pentru contractarea unor legă¬turi maritale.
INSTINCT: structură fixă dc compor¬tament. cu origini genetice, prezentă la toate animalele normale din cadrul unei spccii date.
INTELIGENŢĂ: nivel al abilităţii intelectuale, îndeosebi măsurată prin testele QI.
INTELIGENŢĂ EMOŢIONALĂ: gradul în care un individ este capabil să reacţioneze la propriile sale emoţii şi cele ale celorlalţi.
INTERACŢIONISM SIMBOLIC: abordare teoretică în sociologie, dezvoltată de către Mead, care pune un puternic accent pe rolul simbo¬lurilor şi al limbajului ca elemente ccntrale ale oricărei interacţiuni umane.
INTERACŢIUNE CONCERTA¬TĂ: interacţiune între indivizi angajaţi într-o activitate comună sau o conversaţie directă a unuia cu celălalt.
INTERACŢIUNE DE TIP FAŢĂ- ÎN-FAŢĂ: interacţiune între indivizi care sunt prezenţi fizic în acelaşi context unul cu celălalt.
INTERACŢIUNE MEDIATĂ: interacţiune între indivizi care nu se află unu! în prezenţa celuilalt - de exemplu, o conversaţie telefonică.
INTERACŢIUNE NECONCEN¬TRATĂ: interacţiune care are loc între persoane prezente într-un

anumit cadru, dar unde nu sunt angajate în comunicare directă de tip faţă-în-faţă.
INTERDEPENDENŢĂ ECONO¬MICĂ: se referă Ia faptul că, în diviziunea muncii, indivizii depind unii de alţii pentru a produce majoritatea lucrurilor necesare pentru existenţă.
INTERESE: într-un context politic, preocupările sau motivele pe carc lc au indivizii sau grupurile.
INTERNET: sistem global de cone¬xiuni între computere.
INVESTIGAŢIE EMPIRICĂ: cercetare faptică întreprinsă în orice domeniu de studiu sociologic dat.
IPOTEZĂ: idee sau presupunere
• despre o stare de lucruri dată, avan¬sată ca bază pentru testarea practică.
ISTORIA VIEŢII: studii despre vieţile în ansamblu ale indivizilor, deseori bazate atât pe relatări ale subiectulufcât şi pe documente, cum ar fi scrisorile.
ÎNVĂŢĂMÂNT SUPERIOR: edu¬caţie dincolo de nivelul şcolii (gene¬rale), în colegii sau universităţi.
ÎNCARCERARE: plasarea indivizilor în cadrul unor organizaţii închise fizic, cum sunt închisorile şi azilurile.
ÎNCHIDERE DE GRUP: mijloace prin care un grup stabileşte o graniţă clară pentru sine şi în acest fel se separă de celelalte grupuri.

ÎNCHIDERE SOCIALĂ: practici prin care grupurile se separă de alte grupuri.
ÎNTREBĂRI COMPARATIVE:
întrebări care vizează efectuarea unor comparaţii între diferite societăţi umane în'intercsul teoriei sociologia: sau al cercetării.
ÎNTREBĂRI EVOLUTIVE: între¬bări pe care sociologii le adresează atunci când studiază originile şi traiectoria dezvoltării instituţiilor sociale din trecut până în prezent.
ÎNTREBĂRI FAPTICE: întrebări care generează probleme referitoare la aspecte concrete, nu la aspecte teoretice sau morale.
ÎNTREBĂRI TEORETICE: între¬bări adresate dc sociologi atunci când încearcă să explice o gamă anumită dc evenimente observate. Formu¬larea întrebărilor teoretice este cru¬cială pentru a permite generalizarea în legătură cu natura vieţii socialc.
ÎNŢELEGERI ÎMPĂRTĂŞITE: presupuneri comune pe care le au oamenii şi care le permit să interac- ţioneze într-o manieră sistematică unii cu alţii.
KIBUŢURI: comunităţi întemeiate în Israel, în care producţia este realizată în cooperare, iar inegalităţile de avere şi de venituri sunt menţinute la un nivel minim.
LEGE: regulă de comportament stabilită de către o autoritate publică şi sprijinită de către puterea statală.
LEGITIMITATE: credinţa că o anumită ordine politică este justă şi validă.
LESBIANISM: activităţi homo¬sexuale sau ataşament între femei.
LIPSĂ DE EXPRESIVITATE MASCULINĂ: dificultăţi pe care le au bărbaţii în a-şi exprima senti¬mentele sau a vorbi altora despre ele.
642.
LOC DE PRODUCŢIE ÎN MO¬DULE: zonă urbană în care sunt făcute părţi din produse a căror asamblare finală este realizată în altă parte.
LUMEA A DOUA: societăţi industrializate, foste comuniste, din Europa de Est şi Uniunea Sovietică.
LUMEA ÎNTÂIA: grup de state- naţiuni cu economii industrializate, bazate pe producţia capitalistă.
LUMEA A TREIA: societăţi slab dezvoltate, în care producţia indus¬trială fie e practic inexistentă, fie este dezvoltată într-un grad limitat. Majoritatea populaţiei lumii trăieşte în ţările Lumii a Treia.
MACROSEGREGAŢIE: segregaţia între foarte mulţi dintre membrii unor grupuri rasiale diferite, separaţi din punct de vedere teritorial.
MACROSOCIOLOGIE: studiul grupurilor, organizaţiilor sau sistemelor sociale la scară mare.
MAGIE: rituri care încearcă să influ¬enţeze spiritele sau fiinţele supra¬naturale, penru a atinge scopuri umane. în majoritate societăţilor, magia se află înr-o relaţie oarecum tensionată cu religia. Spre deosebire de religie, magia arc tendinţa de a fi o activitate mai „individuală", practicată de către un vrăjitor sau un şaman.
MAGISTRALĂ INFORMAŢIO¬NALĂ: viziune asupra viitorului, în care căminele şi locurile de muncă ale celor mai mulţi oameni vor fi conectate la o mulţime de forme de comunicare electronică, toate transmise printr-un singur cablu.

MANAGEMENTUL IMPRESIEI:
idee asociată sociologului american Erving Goffman. Oamenii „adminis¬trează" sau controlează impresiile pe care le au alţii despre ei, alegând ce anume să dezvăluie şi ce să ascundă atunci când se întâlnesc cu alţii.
MARXISM: structură de gândire care-şi extrage ideile principale din opera lui Marx.
MASCULINITATE: forme caracte¬ristice de comportament, aşteptate de la bărbaţi, în orice cultură dată.
MATERIALISM ISTORIC: opinie dezvoltată de către Marx, conform căreia factorii „materiali" sau economici deţin rolul primordial în determinarea schimbării istorice.
MEDIUL CREAT: aspecte ale lumii fizice care derivă din folosirea tehno¬logiei create dc către om. Mediul creat se referă la construcţiilc făcute dc fiinţele umane pentru a servi necesităţilor lor - inclusiv, de exemplu, drumuri, căi ferate, fabrici, birouri, locuinţe particulare şi alte clădiri.
MEGALOPOLIS: „oraşul tuturor oraşelor" în Grecia Antică - termen folosit în vremurile moderne'pentru a desemnă aglomerările urbane extrem dc mari.
MEZZOSEGREGAŢIE: segregaţie între grupurile rasiale din punctul de vedere al zonelor de rezidenţă din cartiere.
MICROSEGREGAŢIE: segregaţie între grupuri rasiale aplicate în detaliile vieţii cotidiene - de exemplu, săli de aşteptare separate, în autogări sau gări.
643.
MICROSOCIOLOGIE: studiul comportamentului uman în contextul interacţiunii de tip faţă-în-faţă.
MIJLOACE DE PRODUCŢIE: mij¬loace prin care este realizată într-o societate producţia de bunuri mate¬riale, incluzând nu doar tehnologia, ci şi relaţiile dintre producători.
MILENARÎSM: credinţe ale mem¬brilor anumitor tipuri de mişcări religioase, după care în viitorul apropiat vor avea loc schimbări cataclismice, anunţând sosirea unei noi epoci.
MIŞCARE ALTERNATIVĂ: miş¬care care se ocupă cu schimbarea comportmentului sau a conştiinţei indivizilor.
MIŞCARE DE GHERILĂ: organi¬zaţie paramilitară.
MIŞCARE FEMINISTĂ:. mişcare preocupată de promovarea dreptu¬rilor şi a intereselor femeilor în societate.
MIŞCARE IZBĂVITOARE: miş¬care socială care vizează să producă o reîntoarcere la o fostă stare de lucruri, considerată a fi superioară celei actuale.
MIŞCARE REFORMATOARE: mişcare socială preocupată să implementeze un program practic, dar limitat, de schimbări sociale.
MIŞCARE TRANSFORMA¬TOARE: mişcare socială care vizează producerea unor procese majore de schimbări sociale.
MOBILITATE DESCENDENTĂ: mobilitate socială în care indivizii se află în slujbe sau în circumstanţe economice mai slabe decât cele avute altădată sau cele pe care le aveau părinţii lor.

MOBILITATE INTRAGENERA¬ŢIONALĂ: mişcare în susui sau în josul ierarhiei sociale, pe parcursul unei cariere profesionale.
MOBILITATE INTERGENERA- ŢIONALĂ: mişcare în susul sau în josul ierarhiei sociale de la o generaţie la alta.
MOBILITATE LATERALĂ: miş¬cări de indivizi dintr-o regiune a ţării într-alta sau înspre alte ţări.
MOBILITATE VERTICALĂ: miş¬care în sus şi în jos de-a lungul unei ierarhii de poziţii ale unui sistem de stratificare socială.
MOBILIZARE: punerea „în accele¬raţie" a grupurilor, în vederea unei acţiuni colective.
MODEL DRAMATURG IC: abor¬dare a studiului interacţiunii, bazată pc folosirea metaforelor derivate din teatru.
MONARH CONSTITUŢIONAL:
rege sau regină, şef al statului doar cu numele, puterea reală fiind în mâinile altor conducători politici.
MONOGAMIE: formă de căsătorie în care fiecare dintre cei doi soţi are drept la un singur partener în acelaşi timp.
MONOGAMIE SERIALĂ: practica de a contracta mai multe căsătorii pe rând, dar de a nu avea mai mult de un partener în acelaşi timp.
MONOTEISM: credinţă într-o singură divinitate.
MOŞTENIRE MATRILINEARĂ: moştenire de proprietăţi sau de titluri pe linie femeiască.
644.
MOŞTENIRE PATRILINEARĂ:
moştenire de proprietăţi sau de titluri pe linie bărbătească.
MULTIMEDIA: combinaţie a ceea ce erau mai demult medii diferite care necesitau tehnologii diferite (de exemplu, vizuale şi sonore) într-un singur mediu, cum ar fi CD-ROM-ul, care poate fi utilizat cu ajutorul computerului.
MUNCĂ CASNICĂ (MUNCĂ LA DOMICILIU): muncă neplătită, cfecuată de obicei de către femei în casă, constând în treburile domestice cotidiene cum ar fi gătitul, spălatul şi făcutul cumpărăturilor.
MUNCĂ VOLUNTARĂ: muncă efectuată fară plată şi fară obligaţii economice - de exemplu, activitatea caritabilă neplătită.
MUNCITOR DE PORTOFOLIU: muncitor care posedă o gamă de calificări şi prin urmare are posibili¬tatea de a se deplasa cu uşurinţă de la o slujbă la alta.
MUTAŢIE: proccs dc schimbarc genetică întâmplătoare, care intro¬duce o alterare a caracteristicilor fizice ale unui animal sau unei plante. Marea majoritate a mutaţiilor nu duc „nicăicri" în cursul evoluţiei - adică organismele mutante nu reuşesc să
. supravieţuiască. însă, într-un mic procent din cazuri, mutaţia produce caracteristici care dau posibilitatea unor noi specii de a se dezvolta din plin.
NAŢIONALISM: set de convingeri şi simboluri care exprimă identi¬ficarea cu o anumită comunitate naţională.
NEATENŢIE POLITICOASĂ: proccs prin carc indivizii care se află în acclaşi cadra fizic dc interacţiune îşi demonstrează unul altuia că sunt

conştienţi fiecare de prezenţa cclui- lalt, fară să amenințe, dar nici să-şi manifeste prietenia.
NEW LABOUR: reformele introduse de către Tony Blair atunci când a preluat conducerea partidului laburist britanic şi mijloacelc prin care a încercat să orienteze partidul într-o dirccţie nouă.
OBSERVARE PRIN PARTICI¬PARE (MUNCĂ DE TEREN): metodă dc cercetare folosită pe scară largă în sociologie şi antro¬pologie, în care cercetătorul ia parte 1a activităţile unui grup sau ale unei comunităţi studiate.
OCUPAŢIE: orice formă dc anga¬jament plătit în care individul lucrează într-o manieră obişnuită.
OLIGARHIE: stăpânirea exercitată dc către o mică minoritate în cadrul unei organizaţii sau societăţi.
OPINIE PUBLICĂ: părerile publi¬cului în legătură cu problemele momentului.
ORAŞ-CARTIER GENERAL: oraş cu rol coordonator în cadrul diviziunii internaţionale a muncii - cartier general al finanţei sau comenţului mondial.
ORAŞ GLOBAL: oraşe precum Londra, New York sau Tokio, care au devenit centre de organizare a noii economii globale.
ORDINE INFORMAŢIONALĂ MONDIALĂ: sistem global dc co¬municaţii, care operează prin

intermediul legăturilor de satelit, prin transmisii radio şi TV, telefon sau conexiuni prin computer.
PARTID POLITIC: organizaţie înte¬meiată cu scopul de a dobândi puterea guvernamentală şi de a o folosi pentru a urmări un anumit program.
PERIOADA OPERAŢIONALĂ FORMALĂ: conform teoriei lui Piaget, stadiu de dezvoltare cognitivă în care copilul devine capabil să manipuleze concepte abstracte şi situaţii ipotetice.
PERSONALITATE AUTORITA¬RĂ: set de caracteristici ale perso¬nalităţii, care implică o concepţie rigidă şi intolerantă, ca şi incapa¬citatea de a accepta indecizia. PLURALISM CULTURAL: coexis¬tenţă a mai multor subculturi, aflate în termeni de egalitate în cadrul unei culturi date.
PLUS VALOARE: în teoria marxistă, valoarea puterii de muncă a unui individ, ceea cc „rămâne" după ce patronul a plătit costul angajării muncitorului.
POLIANDRIE: formă de căsătorie în care o femeie poate avea simultan doi sau mai mulţi soţi.
POLIGAMIE: formă de căsătorie în care cineva poate fi căsătorit simultan cu două sau mai multe persoane.
POLIGINIE: formă de căsătorie în care un bărbat poate avea mai mult decât o singură soţie în acelaşi timp.
PRESTIGIU: respectul acordat unui individ sau unui grup în virtutea statutului lor.
PRODUCŢIE FLEXIBILĂ: sistem de producţie în industrie în care procesele de producţie pot fi modificate cu uşurinţă în timp. Mulţi cred

că producţia flexibilă este superioară sistemelor de producţie mai rigide care au dominat în era taylorismului şi a fordismului.
PROFEŢI: lideri religioşi care îşi mobilizează adepţii prin interpretarea textelor sacre.
PROGRAMĂ ASCUNSĂ: trăsături de comportament sau atitudini învăţate la şcoală, dar neincluse în instrucţia formală. Această programă ascunsă reprezintă „ordinea de zi nerostită", din procesul de şcolarizare - transmiţând, de exemplu, aspecte ale diferenţelor de gen.
PROIECŢIE: atribuire către alţii a sentimentelor cuiva.
PROLIFERARE NUCLEARĂ: răspândirea armelor nucleare în lume.
PROSTITUŢIE: vânzarea de favoruri sexuale.
PSIHANALIZĂ: tehnica psiho- terapiei, inventată de Sigmund Freud. Termenul de „psihanaliză" a ajuns să fie folosit pentru sistemul intelectual al teoriei psihologice concepute de către Freud.
PSIHOPAT: un tip specific de personalitate. Astfel de indivizi sunt lipsiţi de sentimentul moral şi de preocuparea faţă de ceilalţi, pe care le au majoritatea oamenilor normali.
PUTERE MILITARĂ: putere provenită din controlul deţinut asupra forţelor armate şi a armamentului.

PUTERE SIMBOLICĂ: putere exercitată prin intermediul simbo¬lurilor, nu prin control direct. Cei care conduc industria culturii, de exemplu, au foarte multă putere simbolică asupra publicului care le urmăreşte programele TV şi le citeşte ziarele.
RASĂ: diferenţe în masa fizică umană, considerate a categorisi mari mulţimi de indivizi în ansamblu.
RAŢIONALIZARE: concept folosit de Weber pentru a face referire la proccsul prin care modalităţile de calcul şi organizare precise, impli¬când reguli şi proceduri abstracte, domină din ce în cc mai mult lumea socială.
RĂZBOI LIMITAT: război care implică fracţiuni relativ mici din populaţie şi este dus în principal de către soldaţi.
RĂZBOI RECE: situaţie de conflict dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică împreună cu aliaţii lor, care a existat de la sfârşitul anului 1940 până în anii 1990. A fost un „război rece" pentru că cele două tabere nu s-au angajat efectiv niciodată în confruntare militară directă.
RĂZBOI TOTAL: război în care sunt implicate fracţiuni mari din populaţie, direct sau indirect, şi în care sunt desfăşuraţi sute de mii sau milioane de soldaţi.
RECICLARE URBANĂ: procesul de renovare a cartierelor deteriorate prin încurajarea refacerii vechilor clădiri şi construirea unora noi.
RECIDIVĂ: delicte comise de indivizi găsiţi vinovaţi şi anterior de infracţiuni.
RECRUTARE UNIVERSALĂ:
sistem de serviciu naţional, în virtutea căruia toţi indivizii de o anumită vârstă (în mod obişnuit, toţi bărbaţii de o anumită vârstă) trebuie să treacă printr-o perioadă de instrucţie militară.
REGLEMENTĂRI ALE MEDIA:
folosirea mijloacelor legale pentru a

controla deţinerea mediilor şi
continutul comunicaţiilor media, i j
REGIONALIZARE: diviziunea vieţii socile în diferite cadre sau zone regionale.
REGIUNEA DIN FAŢĂ: cadru de activitate socială în care indivizii caută să joace un anumit „rol" în faţa celorlalţi.
REGIUNEA DIN SPATE: zonă departe de rolurile jucate în „regiunea din faţă", evidenţiată de Erving Goffmann, în care indivizii sunt capabili să se relaxeze şi să se comporte într-o manieră informală.
RELIGIE CIVILĂ: forme, dc ritual şi de credinţă asemănătoare celor din religie, dar care implică activităţi seculare, cum ar fi paradele politice sau cermonialurile.
RELIGII ETICE: religii care depind de apelul etic la un „mare învăţător" (precum Budha sau Confucius), nu la credinţa în fiinţe supranaturale.
REPRODUCŢIE SOCIALĂ: pro¬cesele care sprijină sau perpetuează caracteristicile structurii sociale de-a lungul unor perioade de timp.
SACRU: ceea ce inspiră atitudini de teamă sau reverenţă în rândul credincioşilor, într-un anumit cadru de idei religioase.
647.
SANCŢIUNE: modalitate de recom¬pensă sau de pedepsire, referitoare la formele de comportament aşteptate din punct de vedere social.
•SAT GLOBAL: noţiune asociată scriitorului canadian Marshall McLuhan. Acesta consideră că, îndeosebi ea rezultat al răspândirii comunicaţiei electronice, lumea a devenit o mică comunitate. De exemplu, oamenii din multe părţi diferite ale lumii urmăresc aceleaşi evenimente prin intermediul programelor dc televiziune.
SĂRĂCIE ABSOLUTĂ: sărăcia definită din punctul de vedere al solicitărilor minime, necesare pentru a duce o existenţă sănătoasă.
SĂRĂCIE INFORMAŢIONALĂ: cei „săraci informaţional" sunt oamenii care au acces limitat sau deloc la tehnologia informaţiei, cum ar fi comuputcrelc.
SĂRĂCIE RELATIVĂ: sărăcie definită prin referinţă la standardele de viaţă ale majorităţii, în orice societate dată.
SCLAVIE: formă dc stratificare socială, în care unii indivizi sunt literalmente proprietatea altora.
SECTĂ: mişcare religioasă care se rupe de doctrina obişnuită.
SELECŢIE NATURALĂ: idee aso¬ciată cu întemeietorul biologiei evolu¬ţioniste moderne, Charles Darwin. Speciile animale supravieţuiesc şi prosperă în funcţie de modul în care se adaptează la mediul lor; cele care sunt mai puţin adaptabile sunt „elimi¬nate", în timp ce speciile mai bine adaptate le înlocuiesc.
SEMIOTICĂ: studiul modalităţilor în care fenomenele non-lingvistice pot genera înţeles - precum în exemplul cu semaforul.
SEXUALITATE: termen larg care se referă la caracteristicile sexuale şi la comportamentul sexual al fiinţei umane.
SFÂRŞITUL ISTORIEI: idee care aparţine autorului american Francis Fukuyama. Acesta susţine că, odată cu prăbuşirea comunismului, istoria a ajuns la capăt pentru că nu putem vedea vreo altă formă de societate, care să înlocuiască capitalismul în stil occidental.

SFERA PUBLICĂ: idee asociată so¬ciologului german Jurgen Habermas. Sfera publică se referă la arena dezbaterii publicc şi a discuţiei în societăţile moderne.
SIDA: boală care atacă sistemul auto- imunitar al organismului.
SIMBOL: semn care înlocuieşte şi reprezintă altceva, cum ar fi cazul unui steag care simbolizează o naţiune.
SIMULACRU: noţiune folosită de către autorul francez Jean Baudrillard. Simulacrul reprezintă copia a ceva care nu are original. De exemplu, o casă care „imită stilul Tudor" nu are nici o asemănare cu clădirile în stil Tudor autentic.
SINDICAT: grup de oameni întemeiat pentru a reprezenta interesele muncitorilor într-un cadru industrial.
ŞINELE SOCIAL: baza conştiinţei de sine la indivizii umani, în conformitate cu teoria lui G.H. Mead. Şinele social reprezintă

identitatea conferită unui individ de către reacţiile celorlalţi. O persoană dobândeşte conştiinţa de sine devenind conştientă de această identitate socială.
SISTEM DE TRUST LA SCARĂ MARE: organizaţii sau cadre de muncă, în care indivizilor le este permis un grad mare de autonomie şi control asupra sarcinilor de muncă.
SISTEM DE TRUST LA SCARĂ MICĂ: cadru organizaţional sau de muncă în care indivizilor le este permis un grad scăzut de responsa¬bilitate sau de control asupra sarcinilor de muncă.
SISTEM ECONOMIC: sistemul de producţie şi distribuţie a bunurilor economice în societate.
SISTEM EDUCAŢIONAL: sistemul de prevederi educaţionale care funcţionează într-o anumită societate.
SISTEM OCUPAŢIONAL: diviziu¬nea muncii între ocupaţii într-o anumită societate.
SOCIALISM: set de idei politice care evidenţiază natura cooperantă a producţiei industriale modeme şi pun accentul pe nevoia de realizare a unei comunităţi sociale egalitare.
SOCIALIZARE DE GEN: modali¬tate prin care indivizii îşi dezvoltă diferitele caracteristici de gen pe parcursul proceselor de socializare.
SOCIALIZAREA NATURII: impactul forţelor sociale şi tehnologice asupra lumii naturale,
SOCIETATE DE RISC: noţiune asociată sociologului german Ulrich Beck. Acesta susţine că societatea
industrială a creat multe pericole noi, legate de riscuri necunoscute în epoci anterioare. Un exemplu îl constituie riscurile produse de „efectul de seră".
SOCIETATE DE SUPRAVE¬GHERE: societate în care indivizii sunt supravegheaţi în mod constant, iar activităţile lor sunt înregistrate. Răspândirea camerelor video pe autostrăzi, străzi şi centre comerciale, reprezintă un aspect al extinderii supravegherii.
SOCIETATE INFORMAŢIO¬NALĂ: societate care nu mai este bazată în principal pc producţia de bunuri materiale, ci pe producţia de cunoştinţe. Noţiunea de societate informaţională este strâns legată de apariţia

„tehnologiei informaţiei" - computere şi sisteme dc comunicare electronică.
SOCIETĂŢI PASTORALE: socie¬tăţi a căror supravieţuire provine din creşterea animalelor domesticite.
SOCIETĂŢI DE VÂNĂTORI ŞI CULEGĂTORI: societăţi al căror mod de subzistenţă rezidă în vână¬toare, pescuit şi culegerea plantelor comestibile.
SOCIO-BIOLOGIE: abordare care încearcă să explice atât comporta¬mentul animalelor cât şi pc ccl al fiinţelor umane din punctul de vedere al principiilor biologice.
SPAŢIU PERSONAL: spaţiul fizic pe care indivizii îl păstrează între ei şi ccilalţi, atunci când aceştia sunt cunoştinţe personale.
SPERANŢĂ DE VIAŢĂ: numărul de ani pe care oamenii pot spera să-i .trăiască, în medie, la orice vârstă dată.
649.
STADIU OPERAŢIONAL CON¬CRET: stadiu de dezvoltare cognitivă, aşa cum a fost formulat de către Piaget, în care gândirea copilului se bazează în principal pe percepţia fizică a lumii. In această fază, copilul încă nu este capabil să manevreze concepte abstracte sau situaţii ipotetice.
STADIU PREOPERAŢIONAL: stadiu al dezvoltării cognitive, în teoria lui Piaget, în care copilul a avansat suficient pentru a stăpâni modurile de bază ale gândirii logice.
STADIU SENSORIMOTOR: con¬form lui Piaget, stadiu al dezvoltării cognitive umane, în care conştienti¬zarea de către copil a mediului este dominată de percepţie şi atingere.
STARE: formă de stratificare care implică inegalităţi între grupuri de indivizi, stabilită prin lege.
STAT-NAŢIUNE: un anumit tip de stat, caracteristic lumii moderne, în care guvernul are puterea suverană asupra unei arii teritoriale definite, iar majoritatea populaţiei sunt cetăţeni care au conştiinţa că reprezintă o singură naţiune. Statele-naţiuni sunt strâns asociate cu apariţia naţiona¬lismului, cu toate că loialităţile naţio¬naliste nu sunt întotdeauna în confor¬mitate cu graniţele statelor specifice din prezent. Statele-naţiuni s-au dezvoltat ca parte a unui nou sistem de state-naţiuni, care îşi are originea în Europa, dar care în prezent cunoaşte o răspândire la nivel global.
STATE TRADIŢIONALE: societăţi întemeiate pe stat, a căror bază a producţiei o reprezintă agricultura
sau creşterea vitelor. Statele tradiţio¬nale sunt deseori denumite „civilizaţii timpurii".
STIGMAT: orice caracteristică fizică sau socială socotită a fi înjositoare.
STRIGĂTE DE RĂSPUNS: excla¬maţii aparent involuntare, produse de indivizi atunci când, de exemplu, sunt luaţi prin surprindere, scapă tară să vrea ceva pe jos sau îşi exprimă plăcerea.
STRUCTURALISM: abordare teoretică, derivată iniţial din studierea limbajului, preocupată de identifi¬carea structurilor în sistemele sociale sau culturale.
SUBCLASĂ: clasă de indivizi situată exact la baza sistemului de clase, compusă în mod obişnuit din oameni din medii etnice minoritare.

SUBCULTURĂ: valori şi norme deosebite de cele ale majorităţii, deţinute de către un grup din cadrul unei societăţi mai largi.
SUBCULTURĂ DEVIANŢĂ: subcultură ai cărei membri au valori substanţial diferite dc cele ale majori¬tăţii dintr-o societate.
SUBURBANIZARE: dezvoltarea suburbiilor, zone de locuinţe din afara centrelor oraşelor.
SUPRAVEGHERE: supravegherea activităţilor anumitor indivizi sau grupuri de către ceilalţi, pentru a se asigura de comportamentul lor ascultător.
SUVERANITATE: conducerea politică indiscutabilă a unui stat asupra unei zone teritoriale date.
SUVERANITATE MULTIPLĂ: situaţie în care în societate nu există o singură putere suverană.
650.
ŞAMAN: individ considerat a deţine puteri magice deosebite; vrăjitor sau vraci.
TATA ABSENT: tată care, ca urmare a divorţului sau din alte motive, are un contact redus sau inexistent cu copiii săi.
TAYLORISM: set de idei, denumite şi „management ştiinţific", dezvoltat de către Frederick Winslow Taylor, care implică operaţii simple, coordonate în industrie.
TEHNOLOGIE: aplicarea cunoştin¬ţelor la producţia din lumea materială. Tehnologia implică crearea instru¬mentelor materiale (cum ar fi meca¬nismele) folosite în interacţiunea umană cu natura.
TEHNOLOGII DE REPRODUCE¬RE: tehnologii care afectează procesul de reproducere umană, cum ar fi contracepţia sau fertilizarea in vi tiv.
TEORIE ETICHETANTĂ: abordare în studiul devianţei, care sugerează că oamenii devin „devianţi" din cauză că le sunt ataşate anumite etichete comportamentului lor, de către autorităţile politice sau de către alţii.
THATHCERISM: doctrine asociate fostului prim-ministru britanic Margaret Thathcer. Aceste doctrine pun accentul pe importanţa întreprin¬derii economicc, cuplată cu o guver¬nare naţională puternică.
TIMP ORAR: timpul măsurat pe ceas - adică evaluat în ore, minute şi secunde. înainte de invenţia ceasurilor, cunoaşterea timpului se baza pe elemente din lumea naturală, cum ar fi răsăritul şi apusul soarelui.
TIP IDEAL: „tip pur", alcătuit prin accentuarea anumitor trăsături ale unui
anumit articol social, carc nu există în mod necesar în realitate. Trăsăturile sale sunt definitorii, dar nu dc dorit în mod nccesar. Un exemplu îl constituie tipul ideal al organizării birocratice.
TOTEMISM: sistem de credinţă religioasă carc atribuie proprietăţi divine unui anumit tip de animal sau plantă.
TRANSFORMARE SOCIALĂ:
procese de schimbare în „societăţi" sau în sisteme sociale.
TRANSNAŢIONALE ETNOCEN¬TRICE: companii transnaţionale conduse în mare parte de la cartierul general al companiei-tată.
TRANSNAŢIONALE GEOCEN¬TRICE: companii transnaţionale a căror structură administrativă este globală, nefiind organizată dintr-o anumită ţară.

TRANSNAŢIONALE POLICEN- TRICE: corporaţii transnaţionale conduse din două sau mai multe cen¬tre administrative aflate în ţări diferite.
TULBURĂRI: izbucniri de violenţă ilegală, direcţionată împotriva persoanelor, a proprietăţii sau a ambelor.
ŢAP ISPĂŞITOR: blamarea unui individ sau a unui grup pentru greşelile care nu au fost săvârşite de ei.
ŢĂRANI: persoane care produc hrană de pe urma ogoarelor, folosind metode de lucrare a pământului tradiţionale.
ŢĂRI RECENT DEZVOLTATE: ţări din Lumea a Treia, care pe parcursul ultimilor douăzeci sau treizeci de ani au început să dezvolte o puternică bază industrială, cum ar fi Singapore sau Hong Kong.
UNIUNEA EUROPEANĂ: asociaţie a naţiunilor europene occientale, care s-au unit pentru a dezvolta interese comune cconomice, politice şi culturale. Actualmente există 15 membri ai Uniunii Europene, dar şi alte ţări doresc să adere la ea.
UNIVERSITATEA VĂRSTEI A TREIA: „vârsta a treia" se referă la indivizi care sunt la pensie. „Univer¬sitatea vârstei a treia" oferă programe de studiu pentru astfel de indivizi.
URBANIZARE: dezvoltarea oraşelor mari şi mici.
VÂRSTISM: discriminare sau prejudecată la adresa unei persoane din motive de vârstă.
VENIT: plată, de obicei derivată din salariu sau investiţii.
VIOL: ameninţarea cu forţa sau folosirea ei, pentru a sili un individ să se angajeze într-un act sexual cu altul.
VIOLENŢĂ DOMESTICĂ: com¬portament violent dirccţionat dc către un membru al familiei asupra altuia. Majoritatea violenţei domestice este săvârşită dc bărbaţi împotriva femeilor.
652.
MULŢUMIRI
5
Autorul şi editorii doresc să mulţumească următorilor pentm permisiunea de a folosi dreptul de reproducerea! materialului:
Aldine de Graynter pentru figura 3.1 din Richard B. Lee şi Irven de Vore, editori, Man the Hunter, frontispiciu. Copyright © 1968 by the Wenner Gren Foundation for Anthropological Research, Inc.; Philip Allan Publishers pentru figura 7.3 şi tabelul 8.2 şi pentru material din diferite numere ale Sociology Review, American Anthropological Asociation pentru materialele din Horracc Miner, „Bodv ritual among the Nacirema"; American Anthropologist, 58:3, 1956, pp. 503-504; Blackwell Publishers pentru figura 12.2, Peter Sinclair, Unemployment;, Economic Theo/y and Evidence, 1987, figura 1.1, p. 2; Butterworth-Heinemann pentru figura 11.1 din Shaun Gregson şi Frank Livesey, Organizations and Management Behaviour, 1993; Cambridge University Press pentm materialul din Laing, Popular Music, 1993; Centre for Research in Ethnic Relations, University of Warwick, pentru tabelul 9.1 din D. Owen, Ethnic Minorities in Britain: Settlement Patterns, 1991 Tabelul statistic numărul 1 al recensământului din anul 1991; şi pcntai tabelul 9.2 din D.Owen, Ethnic Minorities in Britain: Eco¬nomic Characteristics: Tabelul statistic nr. 3 al recensământului din 1991, Crown Copyright; The Economist

pentru figura 16.1 din The Economist, 4.4.92, p. 73, Copyright 1992 The Economist; pentru figura 17.1 din The Economist, 29.7.95, p. 5 Copyright © 1995 The Economist; pentru figura 14.2 din The Economist 1.7.95, p. 5, Copyright't:! 995 The Economist; pentru figura 16.2 din The Economist, 8.7.95, p. 20, Copyright © 1995 The Economist: pentru figura 7.1 din The Economist, 28.5.94, p. 77. Copyright © 1994 The Economist; pentru figura 12.3 din The Economist, 22.7.95, p. 92, Copyright C> 1995 The Economist; şi pentru figura 11.3. din The Economist, 24.6.95, p. 19. Copyright © 1995 by The Economist; Food and Agriculture Organization of the United Nations pentru figura 3.2 din Nikos Alexandratos, editor. World Agriculture: Towards 2010, FOA, 1995, tabelul 1.1; Guardian News Service Ltd pentru materialul din David Brindle, „Blacks and Asians still at social disadvantage", Guardian, 8.8.96; figura 8.5. „Getting Older", Guardian, 19.1.96, p. 1 „.Trans¬sexuals" (text), Guardian, 1.2.96, p. 96; „The vicious street cycle", Guardian, 5.3.96; „New Job: Househusband" şi „Old Job: Housewife", Guardian, 6.3.96; şi „Legality and illegality: drugs and law in modern Britain", Guardian, 12.11.9; Harvard University Press pentm tabelul 7.2 din Sara McLanahan şi Gary Sandefur, Growing Up with a Single Parent: What Hurts, What Helps. Copyright CO 1994 by the President and Fellows of Harvard College; Helicon pentru „Green Movement: Chronology", „Consumption and the Environment" şi „Evangelists invade the States of the former Soviet Union" şi figura 13.1 din Hutchinson Gallup, Info 1995, 1994, pp. 514, 527, 183, 176; The Controller of HMSO şi Office for National Statistics pentru figura 7.2. X.L 8.2, 8.4. 10.2. 12.1. 15.! şi pentru tabelele 6.2. 7.1, 10.1, 10.3, 12.1, 14.1, 16.2 din Social Trends. 1995/6, Crown copyright material; The Independent pentru figura 10.1, „Rising inequality 1979-95", Independent on Sunday, 21.7.96; W.W.Norton & Company, Inc., pentru figura 3.4 din Philip Lee Ralph ş.a., World Civilizations, Eighth Edition, vol. 2, p. 385. Copyright ©1991, 1986, 1982, 1974, 1969,1964, 1958 by W.W.Norton & Company, Inc.; The Open University pentru figura 9.1 din Ben Crow şi Maty Thorpe, Survival and Change in the Third World, 1988, p. 15; Open University Press pentru figura 8.3 din A.K. Bottomley şi K.Pease, Crime and Punishment: Interpreting the Data, 1986, figura 1.1, p. 9; Oxford University Press pentru figura 11.2, 13.2, 14.1 din Commission on Global Governance: Our Global Neighbourhood, 1995, p. 25, 13, 174; Profile Books Ltd pentm'tabelele 6.1, 8.1, 15.1 din The Economist Pocket World in Figures: 1996 Edition. Copyright © 1996 The Economist Newspaper Ltd; Routledge pentm material din Selma Fraiberg, The Magic Years: Understanding and Handling the Problems of Early Childhood, 1959. Methuen & Co., p. 49-50; Sage Publications Ltd pentru tabelul 6.3 din Arber & Ginn, Gender and Later Life, 1991, tabelul 1.3, p. 8; John Wiley & Sons, inc. pentm material din S. Katz şi S.A. Mazur, Understanding the Rape Victim, 1979, p. 307.
S-au depus toate eforturile pentm a fi identificaţi deţinătorii drepturilor de autor, dar dacă vreunul dintre ei a fost din greşeală omis, editorii vor fi încântaţi să facă aranjamentele necesare cu prima ocazie.
653.
DREPTURILE DE AUTOR ALE

ILUSTRAŢIILOR
?
Pagina 1 Rodin, Gânditorul, fotografie: The Bridgeman An Library, prin amabilitatea Musée Rodin, Paris; pagina 7 Auguste Comte ©The Hulton Getty Picture Collection Ltd; pagina 8, Emile Durkheim © Lauros Giraudon, prin amabilitatea Bibliothèque Nationale, Paris; pagina 9 Karl Marx, © David King Collection; pagina 11 Max Weber, © Bildarchiv Preussicher Kulturbesitz, Berlin; pagina 17 Copii eu tort de ziua lor, © Magnum Photos, foto: Harry Gruyaert; pagina 20 „Evoluţia ţi-a prins bine, Sid", desen de Loenz © 1980 The New Yorker Magazine, Inc.; pagina 45 Oameni înnoroiaţi, lac argintiu © Magnum Photos, foto: Steve McCurry; pagina 67 Măşti, Brian Cooke Image Manipulation: Leanda Newlyn; pagina 69 Partea îndepărtată de Gary Larson; pagina 89 Grup de tineri într-un bar, Mauritius, © Telegraph Colour Library/V.C.L., foto: Paul Viant; pagdina 96 Brehdu - Mark Rees, © Rex Features, foto: Tiddy Maitland; pagina 108 Nuntă de homosexuali, © AP/Worldwide Photos; pagina 115 Magazin „ frăţesc", © John Londei; pagina 117 Stânga: Magnum Photos, foto.C. Steele-Perkins, Dreapta: The Picture Cube, foto: William Thompson; pagina 11X Prinţesa Diana împreună cu dr. Heniy Kissinger, Mirror Syndication International, foto:Kent Gavin; pagina 128 Caricatură de William Scully, © Wiliam Scully şi The Spectator, pagina 139 imagine dintr-o serie de şase realizate pentru concursul „Adevăruri domestice" de studenţi de la design: Photography Departament din cadrul Exeter School of Arts & Design. Studenţii au primit ca temă interpretarea aspectelor contemporane referitoare la familie şi la relaţiile părinţi/copii; pagina 145 Matt Cartoon, © Daily Telegraph; pagina 150 caricatură David Austin, © David Austin şi The Spectator, pagina 171- Om în cătuşe. Magnum Photos, foto: Leonard Freed; pagina 179 - Informaţie despre droguri, aşa după cum se menţionează; pagina 190 Sus: Associated Press; Jos: Asociated Press; pagina 191 - De la stânga la dreapta: Impact, foto: Piers Cavendish. Asociated Press. Impact, foto: Piers Cavendish. Impact, foto: Piers Cavendish; pagina 201 Caricatură © Sidney Harris; pagina 209 - Copii de rase diferite, © Pictor/Uniphoto; pagina 239 - Copii spălaţi în chiuvete, © Magnum Photos, foto: Eugene Richards; pagina 243 - caricatură, reprodusă prin amabilitatea Punch Ltd; pagina 252 Michael Heath Cartoon, © Michael Heath şi The Spectator: pagina 266 Roland Tiddy Cartoon, © Roland Tiddy şl Exley Publications Ltd; paginile 276 şi 277 © Guardian: pagina 283 Birou cu faţada din sticlă modernă, © Telegraph Colour Library, foto: Paul Venning; pagina 290 - Bill Stott Cartoon, © Bill Stott şi Exley Publications Ltd; pagia 305 Muncitori la fabrica Suzuki,' © G.B.Trudeau. Retipărit cu permisiunea Universal Press Syndicate. Toate drepturile rezervate; pagina 325 - Bill Stott Cartoon, © Bill Stott şi Exley Publications Ltd; pagina 337 - Statuie acoperită. © Hutchinson Library, foto: Leslie Woodhead; pagina 349 caricatură „de pe vremuri", © Neil Bennett şi Oldie Magazine; pagina 363 Aborigen la „telefon ", © Ray Kennedy/The Age; pagina 367 Partea îndepărtată de Ga/y Larson: pagina 371 Sylvester Stallone în rolul Judge Dredd, © Cinergi Pictures Entertainment, Inc., şi Cinergi Productions N.Y.Ine. Toate drepturile

rezervate. Foto: The Kobal Collection; pagina 373 © Rose Fennell; pagina 380- caricatură, ©Nicole Hollander; pagina 391 Noul Big Ben, © Image Bank, foto: Chris Wilton; pagina 392 Caricatură, © Mike Turner şi Private Eye: pagina 394 © 1996 Boris Drucker din The Cartoon Bank Inc.; pagina 399 - Curtea scolii: fete, © Jane Brown; pagina 428 Generaţia „De ce", © Tony Reeve şi Steve Way şi Independent: pagina 433 Moscheea din centrul oraşului Bangkok, Magnum Photos, foto: Abbas; pagina 469 Reflexie, © Magnum Photos, foto: Emst Haas; pagina 493 - Jakarta, © Magnum Photos, foto: Smart Franklin; pagina 501 - Piaţa Tienanmen, © Magnum Photos, foto: Stuart Franklin; pagina 503 - Le regard d "Ulysse, © Magnum Photos, foto: J.Koudela; pagina 508 Tahiti, © Greenpeace, foto: Morgan; pagina 519 Poluarea din războiul din Golf, © Magnum Photos, foto: Stece McCurry; pagina 521 - caricatură „Ce poate face un singur om?"; pagina 537 - Saxofon, © Jane Bown; pagina 543 - caricatură de Gary Larson © San Francisco Chronicle: pagina 559 © Robert Hal Iman.

BIBLIOGRAFIE

Abercrombie, Nick 1966: Television and Society
(Cambridge: Polity Press) Aberle, David 1966: The Peyote Religion Among
the Navaho (Chicago: Aldine Press) Adorno, Theodor W. et al. 1950: The Authorita¬rian Personality (New York: Harper and Row) Ainsworth, M. D. S. 1977: Infancy in Uganda (Baltimore; Johns Hopkins University Press) Albert, Michel 1993: Capitalism vs Capitalism: How America's Obsession with Individual Achievement and Short-term Profit has Led it to the Brink of Collapse (New York: Four Walls Eight Windows) Aldridge, Alan 1987: 'In the absence of the minister: structures of subordination in the role of deacon¬ess in the Church of England', Sociology, 21 Alexander, Jeffrey C. (ed.) 1985: Neofunctionalism
(London: Sage) Alexandratos, Nikos (ed.) \995:WorldAgricul¬ture: Towards 2010: An FAOStudy (Chiches¬ter: FAO and John Wiley) Allmăn/ml'nad statistik 1987: Sveriges Officiella Statistik (Stockholm: Statistika Central-byrl'n) Althusser, Louis 1969: For Mw (London: Allen Lane) Altman, Dennis 1986: AIDS and the New Puri¬tanism (London: Pluto Press) Amato, P. R. 1993: 'Children's adjustment to di¬vorce: theories, hypotheses and empirical sup¬port', Marriage and the Family, 55 Anderson, Elijah 1990: Streetwise: Race, Class, and Change in an Urban Community (Chi¬cago : University of Chicago Press) Anderson, F. S. 1977: 'TV violence and viewer aggression: accumulation of study results 1956-1976', Public Opinion Quarterly, 41 Angier, Natalie 1994; 'Feminists and Darwin: scien¬tists try closing the gap', NewYorkTimes, 21 June Arber, Sara and Jay Ginn 1991: Gender and Later Life: A Sociological Analysis of Resources and Constraints (London: Sage) Aries, Philippe 1973: Centuries of Childhood
(Harmondsworth: Penguin) Aschenbrenner, Joyce 1983: Lifelines: Black Families in Chicago (Prospect Heights, III.: Waveland Press) Ashworth, A. E. 1980: Trench Warfare, 1914-1918
(London: Macmillan) Atholl, Justin 1954: Shadow of the Gallows (London:

Hutchinson) Ayres, Robert and Steven Miller 1985: 'Indus¬trial robots on the line', in Tom Forrester (ed.), . The Information Technology Revolution (Oxford: Blackwell)
Bahrami, Homa and Stuart Evans 1995: 'Flexible recycling and high-technology entrepreneur- ship', California Management Review, 22
Baldwin-Evans, Martin and Martin Schain 1995: The Politics of Immigration in Western Eu¬rope (London: Cass) Barnaby, Frank 1992: 'Nuclear countdown', New
Statesman and Society, 5 (187), January Beck, Ulrich 1992: Risk Society (London: Sage) Becker, Howard 1950: Through Values to Social Interpretation (Durham, NC: Duke University Press)
Bell, Daniel 1973: The Coming of Post-industrial Society: A Venture in SocialForecasting(bondom Heinemann) Bellah, RobertN. 1970: Beyond Belief(^cw York:
Harper and Row) Bennetto, Jason 1995: 'Caution: you are about to enter gangland Britain', Independent, 21 August Bernstein, Basil 1975: Class, Codes and Control (3 vols, London: Routledge and Kegan Paul) Bertelson, David 1986: Snowflakes and Snow¬drifts: Individualism and Sexuality in America ■(Lanham: University Press of America) Blackburn, Clare 1991: Poverty and Health: Working with Families (Milton Keynes: Oxford Uni¬versity Press) Balckburn, Joseph C. 1990: Time Based Compe¬tition: The Next Battleground in American Manufacturing (Burr Ridge, III.: Irwin) Blankenhorn, David 1995: Fatherless America
(New York: Basic Books) Blau, Peter M. 1963: The Dynamics of Bureaucracy
(Chicago: University of Chicago Press) Blau, Peter M. and Otis Dudley Duncan 1967: The American Occupational Structure (New- York: Wiley) 655.
Blumler, J. 1986: Television in the United States: Funding Sources and Programming Conse¬quences (London: HMSO) Blyton, Paul 1985: Changes in Working Time: An International Review (London: Croom Helm) Boden, Deirdre and Harvey Molotch 1994: 'The compulsion of proximity', in Deirdre Boden and Roger Friedland (eds), Nowhere; Space, Time, and Modernity (Berkeley): University of California Press)
Bogdanor, V. 1990: Women at the Top (London: Hansard)
Bonney, Norman 1992: 'Theories of social class
and gender', SociologyRewiew, 1 Booth, Charles 1889: Labour and Life ofthe Peo¬ple. Vol. I of Life and Labour of the People in London (London: Williams and Norgate) Booth, William 1970: In Darkest England and the Way Out (London: Macmillan. First pub. 1890) Boswell, John 1995: The Marriage of Likeness: Same-sex Unions in Pre-modern Europe (Lon¬don: Fontana) Bottomley, A. K. and K. Pease 1986: Crime and Punishment; Interpreting the Data (Milton Keynes: Open University Press) Bourdieu, Pierre 1986: Distinction: ASocial Cri¬tique of Judgements of Taste (London: Routledge and Kegan Paul) Bourdieu, Pierre 1988: Language and Symbolic
Power (Cambridge: Polity Press) Bourdieu, Pierre 1990 : The Logic of Practice

(Cambridge: Polity Press) Bourdieu, Pierre and Jean-Claude Passeron 1977: Reproduction; In Education, Society and Cul¬ture (London: Sage) Bowles, Samuel and Herbert Gintis 1976: Schooling in Capitalist America (London: Routledge and Kegan Paul)
Braverman, Harry 1974: Labour and Monopoly Capital: The Degradation ofWorkin the Twenti¬eth Century (New York: Monthly Review Press) Brennan, Teresa 1988: 'Controversial discussions and feminist debate', in Naomi Segal and Edward Timms, The Origins and Evolution of Psychoanalysis (New Haven, Conn.: Yale University Press) Brown, Catrina and Karin Jasper (eds) 1993: Consuming Passions: Feminist Approaches to Eating Disorders and Weight Preoccupations (Toronto: Second Story Press)
Brownhill, Sue 1990: Developing London's Docklands; Another Great Planning Disas¬ter? (London: Chapman) Brownmiller, Susan 1975: Against Our Will: Men, Women and Rape (London: Seeker and Warburg) Buckle, Abigail and David P. Farrington 1984: 'An observational study of shoplifting', British Journal of Criminology, 24 Bull, Peter 1983: Body Movement and Interper¬sonal Communication (New York: Wiley) Burns, E. M. and P. L. Ralph 1974: World Civili¬zations (New York: Norton) Burt, Martha R. 1992: Over the Edge: The Growth of Homelessness in the 1980s (New York: Russell Sage) Butler, David and Donald Stokes 1974: Political
Change in Britain (London: Macmillan) Bynum, Caroline Walker, Steven Harrell and Paula Richman(eds) 1986: Gender and Religion: On the Complexity of Symbols (Boston, Mass: Beacon Press) Byrd, Max 1978: London Transformed: Images of the City in the Eighteenth Century (New Haven, Conn: Yale University Press) Campbell, Anne 1986 a: The Girls in the Gang
(Oxford: Blackwell) ' Campbell, Anne 1986 b: 'Self-reporting of fighting by females', British Journal of Crimi¬nology, 26
Campbell, Anne and John T. Gibbs (eds) 1986:
Violent Transactions (Oxford: Blackwell) Campbell, Beatrix 1993: Goliath; Britain's Dan¬gerous Places (London: Methuen) Capps, Walter H. 1990: The New Religious Right: Piety, Patriotism, and Politics (Columbia: Uni¬versity of South Carolina Press) Carlen, Pat et al. 1985: Criminal Women: Auto¬biographical Accounts (Cambridge: Polity Press)
Carswell, John 1985: Government and the Uni¬versities in Britain: Progress and Performance 1960-1980 (Cambridge: Cambridge University Press)
Castells, Manuel 1977: The Urban Question: A Marxist Approach (London: Edward Arnold) Castells, Manuel 1983: The City and the Grass Roots: A Cross-cultural Theory of Urban Social Movements (London: Edward Arnold) Chapman, Karen 1986: The Sociology of Schools (London: Tavistock)
656.
Chigwada, Ruth 1991: 'The policing of black women', in Ellis Cashmore and Eugene McLaughlin, Out of Order? Policing Black People; (London: Routledge) Chitty, Clyde 1993: 'The education system trans¬formed', Sociology Review, February Chodorow, Nancy 1978: The Reproduction

ofMoth- ering (Berkeley: University of California Press) Chodorow, Nancy 1988: Psychoanalytic Theory
and Feminism (Cambridge: Polity Press) Church of England 1985: Faith in the City: The Report ofthe Archbishop of Canterbury s Com¬mission on Urban Priority Areas (London: Christian Action) CIB A Foundation 1984: Child Sexual Abuse within
the Family (London: Tavistock) Cisneros, Henry G. (ed.) 1993: Interwoven Desti¬nies: Cities and the Nation (New York: Norton) Claessen, Henri J. M. and Peter Skalnik 1978:
The Early State (The Hague: Mouton) Clark, David and Douglas Haldane 1990: Wedlocked?Intervention and Research in Mar¬riage (Cambridge: Polity) Clinard, Marshall 1978: , Cities with Little Crime: The Case of Switzerland
(Cambridge: Cambridge University Press) Cloward,R. andL. Ohlin 1960: Delinquency and
Opportunity (New York: Free Press) Cockburn, Cynthia 1991: In the-Way of Women
(London: Macmillan) Cohn, Norman 1970 a: The Pursuit of the Millen¬nium (London: Paladin) Cohn,Norman 1970b:
'Mediaevalmillenarianism', in Sylvia L. Thrupp (ed.), Millennial Dreams in Action: Studies in Revolutionary Religious Movements (New York: Schocken Books) Coleman, James S. 1987: 'Families and schools', Educational Researcher, 16.6 Coleman, James S„ Thomas Hoffer and Sally Kilgore 1981: Public and Private Schools (Chi¬cago: National Opinion Research Centre) Coleman, James S. et al. 1966: Equality of Educa¬tional Opportunity (Washington DC: US Government Printing Office) Collins, James and Jerry Porras 1994: Built to
Last (New York: Century) Commission on Global Governance 1995: Our Global Neighbourhood (Oxford: Oxford Uni¬versity Press) Coward, Rosalind 1984: Female Desire: Wom¬en 's Sexuality Today (London: Paladin)
Crewe, Ivor 1983: 'The electorate: partisan dealignment ten years on', Western European Politics, 6
Crompton, Rosemary and Gareth Jones 1984: White Collar Proletariat (London: Macmillan) Crow, Ben and Mary Thorpe 1988: Survival and Change in the Third World (The Open University) Crow, Graham and Michael Hardey 1992: 'Di¬. versity and ambiguity among lone-parent households in modem Britain', in Catherine Marsh and Sara Arber, Families and House¬holds: Divisions and Change (London: Macmillan) Currell, Melville E. 1974: Political Woman (Lon¬don: Croom Helm) Davenport, W. 1965: 'Sexual patterns and their regulation in a society of the South West Pa¬cific', in F. Beach (ed.), Sex and Behaviour (New York: Wiley) Davies, Bronwyn 1991: Frogs and Snails and
Feminist Tales (Sydney: Allen and Unwin) Davies, James C. 1962: 'Towards a theory of revolution'j^men'can Sociological Review, 27 Davis, Stanley M. 1988: 2001 Management: Managing the Future Now (London: Simon and Schuster) Dertouzos, Michael L. 1989: Made in America: Regaining the Productive Edge (Cambridge: MIT Press)

De Witt, Karen 1994: 'Wave of suburban growth is being fed by minorities', New York Times, 15 August
Dicken, Peter 1992: Global Shift, revised 2°d edn
(London: Paul Chapman) Donaldson, Margaret 1979: Children's Minds (New York: Norton) Dore, Ronald 1973: British Factory, Japanese Fac¬tory: the Origins of National Diversity in In¬dustrial Relations (London: Allen and Unwin) Dunn, John 1972: Modern Revolutions: An Intro¬duction to the Analysis of a Political Phenom¬enon (Cambridge: Cambrige University Press) Durkheim, Emile 1952: Suicide: A Study in Soci¬ology (London: Routledge and Kegan Paul. First pub. 1897) Durkheim, Emile 1976: The Elementary Forms of the Religious Life (London: Allen and Unwin. First pub. 1912) Durkheim, Emile 1982: The Rules of Sociological Method (London: Macmillan. First pub. 1895)
38.
657
Dworkin, Ronald M. 1993: Life's Dominion: An Argument about Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom (New York: Knopf) The Economist 1996: The Pocket World in
Figures (London: Economist Publications) Eibl-Eibesfeldt, I. 1973: 'The expressive beha¬viour of the deaf-and-blind born', in M. von Cranach and I. Vine (eds.), Social Communi¬cation and Movement (New York: Academic Press)
Eisenstadt, S. N. 1963: The Political System of
Empires (Glencoe: Free Press) Ekman, Paul and W. V. Freisen 1978\ Facial Ac¬tion Coding System (New York: Consulting , Psychologists Press)
Eldridge, John 1993 (ed.), Getting the Message: News, Truth and Power (London: Routledge) Elliot, Dorinda and Melinda Liu 1995: 'Hostile takeover', Newsweek, 2 October Elshtain, Jean Bethke 1987: Women and War
(New York: Basic Books) Engbersen, Godfried et al. 1993: Cultures of Unemployment: A Comparative Look at Long-Term Unemployment and Urban Po¬verty (Boulder, Colo.: Westview) Ennew, Judith 1986: The Sexual Exploitation of
Children (Cambridge: Polity Press) Erikson, Kai 1994: A New Species of Trouble: Explorations in Disaster, Trauma, and Com¬munity (New York: Norton) Erikson, Robert and John Goldthorpe 1993: The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies (Oxford: Clarendon Press) Estrieh, Susan 1987: Real Rape (Cambridge,
Mass.: Harvard University Press) Evans, David J. 1992: 'Left realism and the spa¬tial study of crime', in David J. Evans et al., Crime, Policing and Place: Essays in Envi¬ronment Criminology (London: Routledge) Evans-Pritchard, E. E. 1940: The Nuer: A De¬scription of the Modes of Livelihood and Po¬litical Institutions of a Nilotic People (Oxford: Claredon Press) Evans-Pritchard, E. E. 1956: Nuer Religion (Ox¬ford: Oxford University Press) Fagan, Jeffrey A., Douglas K. Stewart and Karen V. Hansen 1983: 'Violent men or violent hus¬bands? Background factors arid situational correlates', in David Finkelhor et al., TheDark Side of Families: Current Family Violence 1Re¬search (Beverly Hills, Ca.: Sage)

Feuerbach, Ludwig 1957: The Essence of Christi¬anity (New York: Harper and Row. First pub. 1841)
Field, Frank 1989: Losing Out: The Emergence of Britain's Underclass (Oxford: Blackwell) Fielding, A. J. 1995: 'Migration and middle class formation in England and Wales 1981-1991', in T. Butler and M. Savage (eds.), Social Change and the Middle Classes (London: UCL Press)
Finkelhor, David 1984: Child Sexual Abuse: New Theory and Research (New York: Free Press) Finkelhor, David and K. Yllo 1982: 'Forced sex ■ in marriage: a preliminary report', Crime and Delinquency, 28 Finley, Moses I. (ed.) 1968: Slavery in Classical Antiquity (Cambridge: Heffer) Finley, Moses 1.1980: Ancient Slavery and Mod¬ern Ideology (London:' Chatto and Windus) Firestone, Shulamith 1971: The Dialectic of Sex (London: Paladin) Fischer, Claude S. 1984: The Urban Experience (2" edn, New York: Harcourt Brace Jovanovich)
Flowers, Ronald Barri 1987: Women and Criminality: The Woman as Victim, Offender and Practitioner (New York: Greenwood Press)
Ford, Clellan S. and Frank A. Beach 1951: Pat¬terns of Sexual Behaviour (New York: Harper and Row)
Foucault, Michel 1970: The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences (London: Tavistock)
Foucault, Michel 1978: The History of Sexuality (London: Penguin) Foucault Michel 1979: Discipline and Punish (Harmonds worth: Penguin) Foucault, Michel 1988: 'Technologies of the self', in Luther H. Martin, Huch Gutman and Patrick H. Hutton (eds), Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault (Amherst: Uni¬versity of Massachusetts Press) Fraiberg, Selma 1959: The Magic Years: Under¬standing and Handling the Problems of Early Childhood (New York: S cribner's) Fraser, Steven (ed.) 1995: The Bell Curve Wars: Race, Intelligence and the Future of America (New York: Basic Books)
Freud, Sigmund 1975: The Psychopathology of Everyday Life (Harmondsworth: Penguin)
658.
Friedlander, Daniel and Gary Burfless 1994: Five Years After: The Long-Term Effects ofWelfare-to- Work Programs (New York: Russell Sage)
Fryer, David and Stephen MeKenna 1987: 'The laying off of hands - unemployment and the experience of time', in Stephen Fineman (ed.), Unemployment: Personal and Social Conse¬quences (London: Tavistock)
Fiyer, Peter 1984: Staying Power: The History of Black People in Britain (London: Pluto Press) Fukuyama, Francis 1989: The end of history?' The National Interest, 16 Fukuyama, Francis 1994: Trust: The Social Vir¬tues and the Creation of Prosperity (London: Hamish Hamilton)
Fussell, Sam W. 1991: Muscle: Confessions of an Unlikely Bodybuilder (New York: Poseidon Press)
Gage, Matilda Joslyn 1980: Women, Church and State (Watertown, Mass: Persephone Press. First pub. 1893) Gans, Herbert J. 1962: The Urban Villagers: Group and Class in the Life of. Italian-Americans (2 edn, New York: Free Press)

Gardner, Howard 1993: Multiple Intelligences: The Theory in Practice (New York: Basic Books)
Garfinkel, Harold 1963: 'A conception of, and experiments with, „trust" as a condition of stable concerted actions' in O. J. Harvey (ed.), Motivation and Social Interaction (New York: Ronald Press) Garfinkel, Harold 1984: Studies in
Ethnomethodology (Oxford: Blackwell) Geary, Dick 1982: European Labour Protest,
1848-1939 (London: Croom Helm) Gelis, Jacques 1991: History of Childbirth: Fer¬tility, Pregnancy, and Birth in-Early Modern Europe (Boston: Northeastern University Press)
Gerbner, George et al. 1979: 'The demonstration of power: violence profile no. 10', Journal of Communication, 29 Gerbner, George etal. 1980: lThe„mainstreaming" of America: violence profile no. 11', Journal of Communication, 30 Gershuny, J. I. and I. D. Miles 1983: The New Service Economy: The Transformation of Employment in Industrial Societies (London: Frances Pinter)
Gibbons, John H. 1990: Trading Around the Clock: Global Securities Markets and Information Technology (Washington D.C.: US Congres)
Giddens, Anthony 1984: The Constitution of So¬ciety (Cambridge: Polity Press) Ginzburg, Carlo 1980: TheCheeseandthe Worms
(London: Routledge and Kegan Paul) Gissing, George 1973: Demos (Brighton: Har¬vester. First pub. 1892) Glasgow Media Group 1976: Bad News (Lon¬don: Routledge) Glass, David (ed.) 1954: Social Mobility in Brit¬ain (London: Routledge and Kegan Paul) Glueck, Sheldon W and Eleanor Glueck 1956: Physique
and Delinquency (New York: Harper and Row) Goffman, Erving 1969: The Presentation of Self
in Everyday Life (Harmondsworth: Penguin) Goffman, Erving 1971: Relations in Public: Microstudi.es of the Public Order (London: Allen Lane)
Goffman, Erving 1974: Frame Analysis (New
York: Harper and Row) Goffman, Erving 1981: Forms of Talk (Philadel¬phia): University of Pennsylvania Press) Goldsmith, Edward 1988: 'Foreword', in Edward Goldsmith and Nicholas Hilyard, The Earth Report: Monitoring the Battle for our Envi¬ronment (London: Mitchell Beazley) Goldstein, Paul J. 1979: Prostitution and Drugs
(Lexington, Mass.: D. C. Heath). Goldthorpe, John H. 1983: 'Women and class analysis: in defence of the conventional view" Sociology, 17 '
Goldthorpe, John H. and C.Payne 1986: 'Trends in intergenerational class mobility in England and Wales 1972-1983', Sociology, 20 Goldthorpe, John H., C. Llewellyn and C. Payne 1980,1988: Social Mobility and Class Struc¬ture in Modern Britain, 1st and 2 edns (Ox¬ford: Oxford University Press) Goldthorpe, John H. et al. 1968-9; The Affluent Worker in the Class Structure (3 vols, Cam¬bridge: Cambridge University Press)
Goleman, Daniel 1996: Emotional Intelligence: Why It Can Matter More than 1Q (London: Bloomsbury) Goode, William J. 1963: World Revolution in Fam¬ily Patterns (New York: Free Press) Goodhardt, G. J., A. S. C. Ehrenberg and M. A. Collins 1987: The Television Audience: Pat-

nd
terns of Voting (2 edn, London: Gower)
659.
Gordon, P. 1986: Racial Violence and Harass¬ment (London: Runnymede Trust) Gorz, André 1982: Farewell to the Working Class
(London: Pluto) Gould, Stephen Jay 1995: 'Curveball', in Steven Fraser (éd.), The Bell Curve Wars: Race, Intel¬ligence and the Future of America (New York: Basic Books) Graef, Roger 1989: Talking Blues (London: Collins)
Greenblat, Cathy Stein 1983 : 'A hit is a hit... or is it? Approval and tolerance of the use of physical force by spouses', in David Finkelhor et al., The Dark Side, of Families: Current Family Violence Research (Beverly Hills, Ca.: Sage)
Gregson, Shaun and Frank Livesey 1993: Organi¬zations and Management Behaviour (Oxford: Made Simple Books) Griffin, Susan 1978: Rape: The Power of Con¬sciousness (New York: Harper and Row)
Grint, Keith 1991: The Sociology of Work (Cam¬bridge: Polity Press)
Grusky, David B. and Robert M. Hauser 1984: 'Comparative social mobility revisited: models of convergence and divergence in 16 countries', American Sociological Review, 49 Gunter, Barrie 1985: Dimensions of Television
Violence (London: Gower) Habermas, Jiirgen 1987: Theory of Communica¬tive Action, 2 vols (Cambridge: Polity Press) Habermas, Jiirgen 1989: The Structural Trans¬formation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society (Cambridge: Polity Press)
Hagen, John 1988: Structural Criminology (Cam¬bridge: Polity Press)
Hall, Edward T. 1959: The Silent Laguage (New
York: Doubleday) Hall, Edward T. 1966: The Hidden Dimension
(New York: Doubleday) Hall, Ross Hume 1990: Health and the Global Environment (Cambridge: Polity Press) Hall, Ruth 1985: Ask Any Woman: A London Enquiry into Rape and Sexual Assault (Bris¬tol: Falling Wall Press) Hall, Ruth, Selma James and Judith Kertesz 1984: The Rapist who Pays the Rent (2 edn, Bris¬tol: Falling Wall Press) Hall, Stuart et al. 1988: 'New times', Marxism Today, October
Hammer, Michael and James Champy 1993: Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution (London: Nicholas Brealey)
Hamnett, Chris et al. 1990: Restructuring Brit¬ain: The Changing Social Structure (London: Sage)
Handy, Charles 1994: The Empty Raincoat: Mak¬ing Sense of the Future (London: Hutchinson) Harding, Vincent 1980: The Other American - Revolution (Los Angeles: University of Cali¬fornia Center for Afro-American Studies, Cul¬ture and Society Monograph Series, vol. 4)
Hardyment, Christina 1987: Labour Saved?
(Cambridge: Polity Press) Harrison, Martin 1985: TV News: Whose Bias? (Hermitage: Policy Journals) Harrison, Paul 1983: Inside the Inner City: Life un- ■
der the Cutting Edge (Harmondsworth: Penguin) Hartley, E. 1946: Problems in Prejudice (New

York: Kings Crown Press) Harvey, David 1973: Social Justice and the City (Oxford: Blackwell) Harvey, David 1982: The Limits to Capital (Ox¬ford: Blackwell) Harvey, David 1985: Consciousness and the Ur¬ban Experience: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization (Oxford: Blackwell)
Hawley, Amos H. 1950: Human Ecology: A Theory of Community Structure (New York: Ronald Press) Hawley, Amos 1968: 'Human ecology', Interna¬tional Encyclopaedia of Social Science, vol. 4 (Glencoe: Free Press) Heath, Anthony 1981: Social Mobility (London: Fontana)
Heath, Anthony et al. 1986: How Britain Votes
(Oxford: Pergamon Press) Held, David 1987: Models of Democracy (Cam¬bridge: Polity Press) Henslin, James M. and Mae A. Briggs 1971: 'Dramaturgical desexualization: the sociology of the vaginal examination', in Henslin (ed.), Studies in the Sociology of Sex (New York: Appleton-Century-Crofts) Heritage, John 1984: Garfinkel and Ethnomethodology (Cambridge: Polity Press) Hernstein, Richard J. and Charles Murray 1994: The Bell Curve: Intelligence and Class Struc¬ture in American Life (New York; Free Press)
660.
Hindelang, Michael J. et al. 1978: Violence of Per¬sonal Crime (Cambridge: Ballinger) HMSO (Her Majesty's Stationery Office) 1992: Social Trends 22 (London: HMSO) . HMSO (Her Majesty's Stationery Office) 1996:
Social Trends 26 (London: HMSO) Hodge, Robert and David Tripp 1986: Children and Television: A Semiotic Approach (Cam¬bridge: Polity Press) Homans, Hilary 1987: 'Man-made myth: the re¬ality of being a woman scientist in the NHS', in Anne Spencer and David Podmore (eds), In a Man 's World: Essays on Women in Male-Dominated Professions (London: Tavistock) Hooks, Bell 1981 : Ain 'tla Woman: Black Women and Feminism (London: Pluto Press)
Hughes, Gordon 1991: 'Taking crime seriously? A critical analysis of New Left Realism', So¬ciology Review, 1 Hugill, Barry 1996: 'Death of the comprehen-
sives', Observer, 7 January Huntington, Samuel 1990: 'Démocratisation and security in Eastern Europe', in P. Volten, Un¬certain Futures: Eastern Europe and Democ¬racy (New York: Institute for East-West Se¬curity Studies) Huntington, Samuel 1993: 'One clash of civiliza¬tions? \ Foreign Affairs, 72.3 Hutchinson Gallup 1994: INFO 1995 (Oxford: Helicon)
Hyman, Richard 1984: Strikes (2 . edn, London: Fontana)
Illich, Ivan D. 1973: Deschooling Society
(Harmonds worth: Penguin) Innis, Harold A. 1950: Empire and Communica¬tions (Oxford: Oxford University Press) Innis, Harold A. 1951 : The Bias of Communica¬tion (Toronto: Toronto University Press) Iyer, Pico 1989: Video Nights in Katmandu (New
York: Vintage) James, William 1890: Principles of Psychology
. (New York; Holt, Rinehart and Winston) Janu, S. S. and D. H. Heid Bracey 1980: 'Runa¬ways: pornography and prostitution' (New York: mimeo) Jencks, Christopher 1994: The Homeless (Cam¬bridge, Mass.:

Harvard University Press) Jencks, Christopher et al. 1972: Inequality; A Reassessment of the Effects of Family and School in America (New York: Basic Books)
Jenkins, Simon 1987: 'Eve versus the Adams of
the Church', Sunday Times, 6 September Jensen, Arthur 1967: 'How much can we boost IQ and scholastic achievement?', Harvard Educational Review, 29 Jensen, Arthur 1979: Bias in Mental Testing (New
York: Free Press) Johnson, Richard 1.991: 'A new road to serfdom? A critical history of the 1988 Act', in Educa¬tion Group II, Education Limited: Schooling, Training and the New ,Right in England since 1979 (London: Unwin Hyman) Jones, Trevor 1993: Britain 's Ethnic Minorities (London: Policy Studies Institute) Jopke, Christian 1995:
'Multiculturalism and immigration: a comparison of the United States, Germany and Great Britain', mimeo Jordan, Winthop 1968: White Over Black (Chapel
Hill: University of North Carolina Press) Kamin, Leon J. 1977: The Science and Politics of
IQ (Harmondsworth: Penguin) Kasarda, John D- and Morris Janowitz 1974: 'Community attachment in mass society', American Sociological Review, 3 9 Katz, Sedelle and Mary Ann Mazur 1979: Un¬derstanding the Rape Victim: A Synthesis of Research Findings (London: Wiley) Kautsky, John J. 1982: The Politics of Aristo¬cratic Empires (Chapel Hill: University of North Carolina Press) Kavanagh, Dennis A. 1987: Thatcherism and British Politics (Oxford: Oxford University Press) Keane, Fergal 1995: The Bondage ofFear: A Jour¬ney through the Last White Empire (London: Penguin)
Kellner, Peter 1992: 'Does sex matter in the poll¬ing booth?', Independent, 18 March Kelly, Kevin 1996: 'Off the desktop on to the Web', in The Economist: The World in 1996 (London: The Economist) Kelly, Liz 1988: Surviving Sexual Violence (Cam¬bridge: Polity PRess) Kelsey, Tim 1996: 'I want to live forever', Sun¬day Times News Review, 1 January Kenway, Jane et al. 1995: 'Pulp fictions? Educa¬tion, markets and the information superhighway' (revised version of Kenway, 'Reality bytes: education, markets and the in¬formation superhighway', Australian Educa¬tional Reasearcher, 22
661.
Kesselman, Mark et al. 1987: European Politics in Transition (Lexington, Mass.: D. C. Heath) Kidron, Michael and Ronald Segal 1995: TheState of the World Atlas, 5th edn (London: Penguin) Kingdom, John 1991: Government and Politics
in Britain (Cambridge: Polity Press) Kinsey, Alfred C. et al. 1948: Sexual Behaviour in the Human Male (Philadelphia: W. B. Saunders)
Kinsey, Alfred C. et al. 1953: Sexual Behaviour in the Human Female (Philadelphia: W. B. Saunders)
Knorr-Cetina, Karen and Aaron V. Cicourel (eds) 1981: Advances in Social Theory and Metho¬dology: Towards an Interpretation of Micro- and Macro-Sociologies (London: Routledge and Kegan Paul)
Koenigsburger, H. G. 1987: Mediaeval Europe,

400-1500 (London: Longman) Kogan, Maurice, with David Kogan 1988: The Attack on Higher Education (London; Kogan Page)
Krupat, Edward 1985: People in Cities: The Ur¬ban Environment its and Effects (Cambridge: Cambridge University Press) Kiibler-Ross, Elisabeth 1987: Living with Death
and Dying (London: Souvenir Press) Kumar, Uinod 1993: Poverty and Inequality in the UK and the Effects on Children (London: National Children's Bureau) La Fontaine, Jean 1990: Child Sexual Abuse (Cam¬bridge: Polity Press) Laing, Dave and Phil Hardy 1990: The Faber Companion to Twentieth Century Popular Music (London: Faber and Faber) Landes, David S. 1969: The Unbound Prometheus (Cambridge: Cambridge University Press) Lane,Harlan 1976: The WildBoy of Aveyron (Cam¬bridge, Mass.: Harvard University Press) Lane, James B. 1974: Jacob A. Riis and the Ameri¬can City (London: Kennikat Press) Lantenari, Vittorio 1963: The Religions of the Oppressed: A Study of Modern Messianic Cults (New York: Knopf) Laumann, Edward O. et al. 1994: The Social Or¬ganization of Sexuality: Sexual Practices in the United States (Chicago; University of Chicago Press)
Lazarsfeld, Paul F., Bernard Berelson and Hazel Gaudet 1948: The People's Choice {New York: Columbia University Press)
Le Grand, Julian 1994: 'Evaluating the NHS re¬forms', London School of Economics, mimeo Leadbetter, Charles and Edward Helmore 1995: 'This man is twice as big as Murdoch', Inde¬pendent, 3 August Lee, Laurie 1965: Cider with Rosie (London:
Hogarth Press) Lee, R. B: 1968: 'What hunters do for a living or, how to make out on scarce resources', in R. B. Lee and I. De Vore (eds), Man the Hunter (Chi¬cago: Aldine) Lee, R. B. 1969: 'Kung Bushman subsistence: an input-output analysis', in A. P. Vayda (ed.), Environment and Cultural Behaviour (New York: Natural History Press) Lee, R. B. and I. de Vore (eds) 1968: Man the
Hunter (Chicago: Aldine) ■ Lees, Andrew 1985: Cities Perceived: Urban Society in European and American Thought, 1820-1940 (New York: Columbia University Press)
Leiuffsrud, Hakon and Alison Woodward 1987: 'Women at class crossroads: repudiating con¬ventional theories of family class', Sociology, 21
Lemert, Edwin 1972: Human Deviance, Social Problems and Social Control (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall) Leventhal, Paul and Sharon Tanzer 1991: 'Fear anad folly in a deadly trade', Guardian, 4 October Lewontin, Richard 1982: Human Diversity (Lon¬don: W. H. Freeman) Lewontin, Richard C. 'Sex,.lies and social sci¬ence', New York Review of Books, 20 April Lie, Suzanne S. and Virginia E. O'Leary 1990: Storming the Tower: Woman in the Academic Wold (London: Kogan Page) Liebert, Robert M., Joyce N, Sprafkin and M. A. S. Davidson 1982: The Early Window: Effects of Television on Children and Youth (London: Pergamon Press) Lipset, Seymour Martin and Reinhard Bendix 1959: Social Mobility in Industrial Society (Berkeley: University of California Press) Logan, John R. and Harvey L. Molotch 1987: Urban Fortunes: The Political Economy of Place (Berkeley: University of California Press)

Lorber, Judith 1994: Paradoxes of Gender (New Haven: Yale University Press)
662.
Lull, James 1995: Media, Communication, Cul¬ture (Cambridge: Polity Press) Lyon, Christina and Peter de Cruz 1993: Child
Abuse (London: Family Law) Lyon, David 1994: The Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society (Cambridge: Polity Press)
Lyotard, Jean-François 1985: The Postmodern Condition (Minneapolis: University Minne¬sota Press)
Macgregor, Susanne and Ben Pimlott 1991 : 'Ac- . tion and inaction in the cities', in Macgregor and Pimlott, Tackling the Inner Cities: The 1980s Reviewed, Prospects for the 1990s (Ox¬ford: Clarendon Press)
MccGwire, Michael 1996: 'Why do we need to eliminate nuclear weapons?', paper presented to the Canberra Commision, Camberra
McLanahan, Sara and Gary Sandefur 1994: Grow¬ing up with a Single Parent: What Hurts, What Helps (Cambridge: Harvard University Press)
McLuhan, Marshall 1964: Understanding Media
(London: Routledge and Kegan Paul) McNeill, William H. 1983: The Pursuit of Power: Technology, Armed Forces and Society since AD 1000 (Oxford: Blackwell) Mac Pike, Loralee 1989: There's Something I've Been Meaning to Tell You (Tallahasseè: Naiad) Malinowski, Bronislaw 1982: "Magic, Science and Religion ', and Other Essays (London: Souve¬nir Press)
Mann, Michael 1986: The Sources of Social Power, vol. I: ^ History of Power from the Beginning to 1760 (Cambridge: Cambridge University Press) Marable, Manning 1991: Race, Reform and Re¬bellion: The Second Reconstruction in Black America, 1945-1990 (London: Macmillan) Marshall, Gordon et al. 1988: Social Class in
Modern Britain (London: Hutchinson) Marx, Karl 1970: Capital, vol. I (London: Law¬rence and Wishart. First pub. 1864) Marx, Karl and Friedrich Engels 1968: Selected Works in One Volume (London: Lawrence and Wishart)
Mead, George Herbert 1934: Mind, Self and Soci¬ety (Chicago: University of Chicago Press) Merton, Robert K. 1957: Social Theory and Social
Structure (revised edn, Glencoe: Free Press) Michels, Roberto 1967: Political Parties (New . York: Free Press. First "pub. 1911)
Mills, C. Wright 1970: The Sociological Imagi¬nation (Harmondsworth: Penguin) Miner, Horace 1956: 'Body ritual among the
Nacirema', American Anthropologist, 5 8 Mitchell, Juliet 1973 '.Psychoanalysis and Femi¬nism (Londoon: Allen Lane) Mohan, John 1991: 'Privatisation in the British health sector: a challenge to the NHS?', in Jonathan Gabe et al., The Socilogy of the Health Service (London: Routledge) ■ Molotch, Harvey and Deirdre Boden 1985: 'Talk- • ing social structure: discourse, dominance and the Watergate hearings', American Sociologi¬cal Review, 50 Money, John and Anke A, Ehrhardt 1972: Man and Woman/Boy and Girl (Baltimore, Md: Johns Hopkins University Press) Morris, Jan 1974: Conundrum (Oxford: Oxford

University Press) Morris, Lydia 1993: Dangerous Classes: The Underclass and Social Citizenship (London: Routledge)
Moynihan, Daniel P. 1965: The Negro Family: A Case for National Action (Washington DC: US Government Printing Office) Mumford, Lewis 1973: Interpretations and Fore¬casts (London: Seeker and Warburg) Murdoch, Rupert 1994: 'The century of network¬ing', Eleventh Annnual John Bonython Lec¬ture, Centre for Independent Studies, Australia Murdock, George 1949: Social Structure (New
York: Macmillan) Murray, Charles A. 1984: Losing Ground: Ameri¬can Social Policy, 1950-1980 (New York: Ba¬sic Books)
Murray, Charles 1990: The Emerging British Underclass (London: Institute of Economic Affairs)
Naisbitt, John 1995: Global Paradox (London: Breadly)
Najman, Jake M. 1993: 'Health and poverty: past, present, and prospects for the future', Social Science and Medicine, 36.2 Negroponte, Nicholas 1995: Being Digital (Lon¬don: Hodder and Stoughton) Neuberger, Julia 1991: Whatever s Happening to Women? Promises, Practices and Pay Offs (London: Kyle Cathie) Newman, Philip L. 1965: Knowing the Gururumba (New York: Holt, Rinehart and Winston)
663.
Nicoll, Ruaridt 1995: 'Gang babes love to kill',
Observer, 12 November Noel, Gerard 1980: The Anatomy of the Catholic Church (London: Hodder and Stoughton) Oakes, Jeannie 1985: Keeping Track: How Schools Structure Inequality (New Haven, Conn.: Yale IJniversoty Press) Oakes, Jeanne 1990: Multiplying Inequalities: The Effects of Race, Social Class, and Tracking on Opportunities to Learn Mathematics and Sci¬ence (Santa Monica: Rand) Oakley, Ann 1974: The Sociology of Housework
(Oxford: Martin Robertson) Ouchi, William G. 1979: 'A conceptual frame¬work for the design of organizational control mechanisms', Management Science, 25 Ouchi, William G. 1981: Theory Z: How Ameri¬can Business Can Meet the Japanese Chal¬lenge (Reading, Mass: Addison-Wesley) Owen, D. 1992: Ethnic Minorities in Britain:
Set¬tlement Patterns, 1991 Census Statistical Pa¬per no. 1, National Ethnic Minority Data Ar¬chive
Owen, D. 1993: Ethnic Minorities in Britain: Eco¬nomic Characteristics, 1991 Census Statisti¬cal Paper no. 3, National Ethnic Minority Data Archive
Pahl, R. E. 1984: Divisions of Labour (Oxford: ■Blackwell)
Park, Robert E. 1952: Human Communities: The City and Human Ecology (New York: Free Press)
Parkin, Frank 1971: Class Inequality and Politi¬cal Order (London: McGibbon and Kee) Parsons, Talcott 1952: The Social System (Lon¬don: Tavisto.ck) Parsons, Talcott 1966: Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall) Parten, Mildred 1932: 'Social play among pre¬school children', Journal of Abnormal and Social Psychology, 27 Paul, Diana Y. 1985: Women in Buddhism: Images . of the Feminine in the Mahay ana Tradition (Berkeley: University of California Press) , Perlmutter, H. V. 1972: The

development.of na¬tions, unions and firms as worldwide institu¬tions', in H. Gunter (ed), Transnational Indus¬trial Relations (New York: St Martin's Press)
Philo, Greg 1991:' Seeing is believing', Social Stud¬ies Review, May
Pilkington, Edward 1992: 'Hapless democratic
experiment', Guardian, 28 January Player, E. 1991: 'Women and crime in the city', in David Downes, Crime in the City (London: Routledge)
Plummer, John 1979: 'Racism: built into immi¬gration control', Searchlight, no. 45 Plummer, Kenneth 1975: Sexual Stigma: An In¬teractive Account (London: Routledge and Kegan Paul)
President's Commission on Organized Crime 1985 and 1986: Records of Hearings, March 14, 1984 and June 24-26,1985 (Washington DC: US Government Printing Office) Provenzo, Eugene 1991: Video Kids: Making Sense of Nintendo (Cambridge, Mass.: Harvard University Press) Purnell, James and Richard Collins 1995: 'An evaluation of UK ownership rules', Institute of Public Policy Research mimeo Ralph, Philip Lee et al. 1991: World Civilizations,
8 edn, vol. 2 (New York: Norton) Rapoport, Robert and Rhona Rapoport 1982: 'British families in transition', in R. N. Rapoport et al., Families in Britain (London: Routledge and Kegan Paul) Raynsford, Nick 1991: 'Housing conditions, pro¬blems and policies', in Susanne Macgregor and Ben Pimlott, Tackling the Inner Cities: The 1980s Reviewed, Prospects for the 1990' s (Oxford: Clarendon Press) Reid, Ivan et al. 1991: 'The education of the elite'; in G. Walford, Private Schooling: Tradition, Change and Diversity (Oxford: Chapman) Reid, Mike 1992: 'Mexico's vale of tears', Guar¬dian, 27 March Richards, Martin 1995: 'The interests of children at divorce', Centre for Family Research, Uni¬versity of Cambridge, mimeo Richards, Martin and Paul Light (eds) 1986: Chil¬dren of Social Worlds (Cambridge: Polity Press)
Riddell, Peter 1985: The Thatcher Government
(Oxford: Blackwell) Riis, Jacob A. \ 957:How the Other Half Lives: Studies amongthe Tenements of New K>r£(New York: Dover. First pub. 1890) 664.
Ross, Arthur M. 1954: 'The natural history of the strike', in Arthur Kornhauser, Robert Dubin and Arthur M. Ross, Industrial Con¬flict (New York: McGraw-Hill) Ross, Arthur M. and P. T. Hartman 1960: Chan¬ging Patterns of Industrial Conflict (New York: Wiley)
Rossides, Daniel W. 1990: Social Stratification: The American Class System in Comparative Perspective (Englewood Cliffs: Prentice Hall)
Rubin, Lillian 1990: Erotic Wars: What Happened to the Sexual Revolution? (New York: Farrar) Rubin, Lillian B. 1994: Families on the Fault Line
(New York: Harper Collins) Rubinstein, W. D-1986: Wealth and Inequality in
Britain (London: Faber and Faber) Russell, Diana 1984: Sexual Exploitation: Rape, Child Abuse and Sexual Harassment (Beverly Hills, Ca.: Sage) Ryan, Tom 1985: 'The roots of masculinity', in Andy Metcalf and Martin Humphries (eds), Sexuality of Men (London: Pluto) Sabel, Charles F. 1982: Work and Politics: The Division of Labour in Industry

(Cambridge: Cambridge University Press) Sahlins, Marshall 1972: Stone Age Economics
(Chicago: Aldine) Sassen, Saskia 1991: The Global City: New York, London, Tokio (Princeton: Princeton Univer¬sity Press)
Saussure, Ferdinand de 1974: Course in General
Linguistics (London: Fontana) Sayers, Janet 1986: Sexual Contradiction: Psycho¬logy, Psychoanalysis and Feminism (London: Tavistock) ~ Scarman, Leslie George 1982: The Scarman Re¬' port (Harmondsworth: Penguin) Schiller, Herbert I. 1989: Culture Inc.: The Cor¬porate Takeover of Public Expression (New York: Oxford University Press)
Schiller, Herbert I. 1991: 'Not yet the post-imperialist era', Critical Studies in Mass Communications, 8 S chmitter, Philippe C. 1991:' The European Com¬munity as an emergent and novel form of po¬litical domination', Working Paper of the Cen¬tre for Advanced Studies in the Social Sciences, Madrid
Scott, John 1991: Who Rules Britain? (Cambridge: Polity Press)
Scriven, Jeannie 1984: 'Women at work in Swe¬den', in Marilyn J. Davidson and Cary L. Cooper (eds), Working Women: An Interna¬tional Survey (New York: Wiley) Segura, Denise A. and Jennifer L, Pierce 1993: 'Chicana/o family structure and gender per¬sonality: Chodorow, familism, and psycho¬analytic sociology revisited', Signs, 19 Sennett, Richard 1993: The Conscience of the Eye: The Design and Social Life of Cities (London: Faber and Faber) Shattuck, Roger 1980: The Forbidden Experi¬ment: The Story of the Wild Boy of Aveyron (New York: Farrar, Straus and Giroux) Sheldon, William A. 1949: Varieties of Delinquent Youth (New York: Harper) Shepherd, Gill 1987: 'Rank, gender and homo¬sexuality: Mombasa as a key to understan¬ding sexual options', in Pat Caplan (ed.), The Social Construction of Sexuality (London: Tavistock)
Sinclair, Peter 1987: Unemployment: Economic
Theory and Evidence (Oxford: Blackwell) Skocpol, Theda 1979: States and Social Revolu¬tions: A Comparative Analysis of France, Rus¬sia and China (Cambridge: Cambridge Uni¬versity Press)' Smeeding, Timothy M. 1990: Poverty, Inequa¬lity, and Income Distribution in Comparative Perspective (New York: Harvester) Smith, David J. and Stephen Small 1983: A Group of Young Black People, vol. 2 of Police and People in London (London: Policy Studies Institute)
Smith, Donna 1990: Stepmothering (London: Harvester)
Solomos, John and Tim Rackett 1991: 'Policing and urban unrest: rotten constitution and policy response', in Ellis Cashmore and Eugen McLaughlin, Out of Order? Policing Black People (London: Routledge)
Sorokin, Pitirim A. 1927: Social Mobility (New
York: Harper) Sreberny-Mohammadi, Annabelle 1992: 'Media integration in the Third World', in B. Gronbeck et alMedia, Consciousness and Culture (Lon¬don: Sage)
Stanton, Elizabeth Cady 1985: The Woman's Bi¬ble; The Original Feminist Attack on the Bible (Edinburgh: Polygon Books. First pub. 1895)

Stanworth, Michelle 1984: 'Women and class analy¬sis: a reply to John Goldthorpe', Sociology, 18 Stark, Rodney and William Sims Bainbridge 1985: The Future of Religion: Secularization, Revival and Cult Formation (Berkeley: University of California Press) Statham, June 1986: Daughters and Sons: Expe¬riences of Non-sexist Childraising (Oxford: Blackwell) Stone, Lawrence 1977: The Family, Sex and Mar¬riage in England, 1500-1800 (London: Weidenfeld and Nicolson) Sullivan, Andrew 1995: Virtually Normal: An Argument about Homosexuality (London: Pica¬dor) Suransky, Valerie P. 1982: The Erosion of Child¬hood (Chicago: University of Chicago Press) Sutherland, Edwin H. 1949: Principles of Crimi¬nology (Chicago: Lippincott) Swann Committee 1985: Education for All: Re¬port of the Communittee into the Education of Ethnic Minority Children (London: HMSO) Swartz, S. 1985: Sugar Plantations in the Forma¬tion of Brazilian Society: Bahia, 1550-1835: (Cambridge: Cambridge University Press) Sydie, R. A. 1987: Natural Women, Cultured Men: A Feminist Perspective on Sociological Theory (New York: Methuen) Taylor, Steve 1992: 'Measuring child abuse', So¬ciology Review, 1 Thomas, W. I. and Florian Znaniecki 1966: The Polish Peasant in Europe and America (New York: Dover. First pub. in 5 vols 1918-20) Thompson, John B. 1990: Ideology and Modern
Culture (Cambridge: Polity Press) Thompson, John B. 1995: The Media and Mo¬dernity: A Social Theory of the Media (Cam¬bridge: Polity Press) Thurow, Lester 1993: Head to Head: The Coming Economic Battle among Japan, Europe, and America (New York: Morrow) Tilly, Charles 1978: From Mobilization to Revo¬lution (Reading, Mass.: Addison-Wesley) Tinbergen, Niko 1974: The Study of Instinct (Ox¬ford: Oxford Universisty Press) Tizatd, Barbara and Martin Hughes 1984: Young Children Learning, Talking and Thin-King at Home and at School (London: Fontana) Tough, Joan 1976: Listening to Children Talking (London: Ward Lock Educational)
Touraine, Alain 1974: The Post-industrial Society
(London: Wildwood) Troeltsch, Ernst 1981: The Social Teaching of the Christian Churches (2 vols, Chicago: Univer¬sity of Chicago Press) Trowler, Paul 1994: Investigating the Media (Lon¬don: Unwin Hyman) Turnbull, Colin 1983: The Mbuti Pygmies: Change and Adaptation (New York: Holt, Rinehart and Winston) Turner, Ted 1994: 'The mission thing', Index on
Censorship, 23 Tuttle, Lisa 1986: Encyclopedia of Feminism (Lon¬don: Longman) UNICEF 1987: The State of the World's Children
(Oxford: Oxford University Press) van den Berghe, Pierre L. 1970: Race and Ethnic¬ity: Essays in Comparative Sociology (New York: Basic Books) van Gennep, Arnold 1977: The Rites of Passage (Lon¬don: Routledge and Kegan Paul. First pub. 1908. Vass, Anthony A. 1990: Alternatives to Prison: Punishment, Custody and the Community (Lon¬don: Sage)
Vaughan, Diane 1986: Uncoupling: Turning Points in Intimate Relationships (Oxford: Oxford University Press) Verney,Tim 1992: 'Women still face work inequal¬ity', Cambridge Evening News, 20 March Viorst, Judith 1987: 'And the prince knelt down and tried to put the glass

slipper on Cinderella's foot', in Jack Zipes, Don 'tBet on the Prince: Contemporary Feminist Fairy Tales in North America and England (London: Methuen) Vischer, Emily B. and John S. Vischer 1979: A Guide to Working with Step-parents and Step-children (Secaucus, NJ: Citadel Press) Waitzkin, Howard 1986: The Second Sickness: Contradictions of Capitalist Health Care (Chi¬cago University of Chicago Press) Walby, Sylvia A. 1986: 'Gender, class and strati¬fication: toward a new approach', in Rose¬mary Crompton and Michael Mann (eds), Gender and Stratification (Oxford: Blackwell) Walford. Geoffrey 1993: 'Education and private
schools', Sociology Review, November Walker, Carol 1994: 'Managing poverty', Socio¬logy Review, April Walker, Martin 1994: 'Meat on the table', Guar¬dian, 21 July
666.
Walker, Nick 1995: 'Could you be a fitness
junkie?', Independent, 4 December Wallerstein, Judith S. and Sandra Blakeslee 1989: Sec¬ond Chances: Men, Women, and Children a Dec¬ade after Divorce (New York: Ticknor and Fields) Wallerstein, Judith S. and Joan Berlin Kelly 1980: Surviving the Break-Up: How Children and Parents Cope with Divorce (New York: Basic Books) Wallis, Roy 1976: The Road to Total Freedom: A Sociological Analysis ofScientology (London: Heinemann)
Wallis, Roy 1987: 'My secret life: dilemmas of in¬tegrity in the conduct of field research', in Ragnhild Kristensen and Ole Riss, Religiose Minoriteter (Aarhus: Aarhus Universitetsfarlag) Watson, Paggy 1992: 'Eastern Europe's silent
revolution: gender' (Cambridge: mimeo) Webb, Rob and Hal Westergaard 1991: 'Social stratification, culture and education', Socio¬logy Review, 1 Weber, Max 1951: The Religion of China (New
York: Free Press) Weber, Max 1952: Ancient Judaism (New York: Free Press)
Weber, Max 1958: The Religion of India (New
York: Free Press) Weber, Max 1963: The Sociology of Religion (Bos¬ton, Mass.: Beacon) Weber, Max 1976: The Protestant Ethnic and the Spirit of Capitalism (London: Allen and Unwin. First pub. 1904-5) Weeks, Jeffrey 1986: Sexuality (London: Methuen) Weitzman, Lenore et al. 1972: 'Sexual socialization in picture books for preschool children,', American Journal of Sociology, 77 Wells, John 1995: Crime and Unemployment (Lon¬don Employment Policy Institute) West, Candace and Don Zimmerman 1987: 'Do¬ing gender', Gender and Society, 1 (June) White, Michael.and Malcolm Trevor 1983: Un¬der Japanese Management: The Experience of British Workers (London: Heinemann) Widom, Cathy Spatz and Joseph P. Newman 1985: 'Caracteristics of non-institutionalized psychopaths', in David P. Farrington and John Gunn, Aggression andDangerousness (Chich¬ester: Wiley) Wilkinson, Helen 1994: No Turning Back (Lon¬don: Demos)
Wilkinson, Helen and Geoff Mulgan 1995: Free¬dom 's Children: Work, Relationship and Poli¬tics for 18-34year olds in Britain Today (Lon¬don: Demos) Will, J., P. Self and N. Datan 1976: 'Maternal behaviour and

perceived sex of infant', Ameri¬can Journal of Orthopsychiatry, 46 Willis, Paul 1977: Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs (London: Saxon House) Wilson, Bryan 1982: Religion in Sociological Per¬spective (Oxford: Oxford University Press) Wilson, Edward 0.1975: Sociobiology: TheNew Synthesis (Cambridge, Mass.: Harvard Uni¬versity Press) Wilson, Edward O. 1978: On Human Nature (Cambridge, Mass.: Harvard University Press) Wilson, William Julius 1978: The Declining Sig¬nificance of Race: Blacks and Changing Ameri¬can Institutions (Chicago: University of Chi¬cago Press)
Winn, Marie 1983: Children Without Childhood
(New York: Pantheon) Wirth, Louis 1938: 'Urbanism as a way of life', American Journal of Sociology, 44 Wolfgang, Marvin 1958: Patterns of Homicide (Philadelphia: University of Pennsylvania Press) World Bank 1994: World Development Report
(Oxford: Oxford University Press) Worrall, Anne 1990: Offending Women: Female Lawbreakers and the Criminal Justice System (London: Routledge) Worsley, Peter 1970: The Trumpet Shall Sound: A Study of 'Cargo Cults' in Melanesia (Lon¬don: Paladin) Worsley, Peter 1984: The Three Worlds: Cultttre and World Development (London: Weidenfeld and Nicolson) Wright, Erik Olin 1978: Class, Crisis and the State
(London: New Left Books) Wright, Erik Olin 1985: Classes (London: Verso) Wuthnow, Robert 1993: Christianity in the Twenty- First Century: Reflections on the Challenges Ahead (New York: Oxford University Press) Young, Jock 1988: 'Recent developments in crimi¬nology', in Michael Haralambos, Develop¬ments in Sociology, vol. 4 Young, Michael and Tom Schuller 1991: Life Af¬ter Work: The Arrival of the Ageless Society (London: Harper Collins)
667.
Zammuner, VandaLucia 1987: 'Childrai?s sex-role stere¬otypes: a cross-cultural analysis', in Phillip Shaver and Clyde HencWck,&a:<m/ Getttfer (London: Sage) Zeitlin, Irving 1984: Ancient Judaism: Biblical Criticism from Max Weber to the Present (Cam¬bridge: Polity Press) Zeitlin, Irving 1988: The Historical Jesus (Cam¬bridge: Polity Press) Zerubavel, Eviatar 1979: Patterns of Time in Hos¬pital Life (Chicago: University of Chicago Press)
Zerubavel, Eviatar 1982: 'The standardization of time: a sociohistorical perspective', American Journal of Sociology, 88 Zimbardo, Philip 1972: 'Pathology of imprison¬ment', Society, 9 Zubaida, Sami 1996: 'How successful is the Is¬lamic Republic in Islamizing Iran?', in J. Beinin and J. Stork (eds), Political Islam: Essays from the Middle East Report (Berkeley: University - of California Press)
668.
INDEX
A
Abercrombie, Nick 408, 432
Aberle, David 551
abordare ecologică 511, 538
abordare teoretică 602
acţiune21, 52,147,338, 344, 345,540, 546,

547, 549, 601, 605, 611 acţiune colectivă 540 Actionfor Cities, program 524 activitate sexuală orală 116 acupunctura 137 adicţie 134, 152 Adler, Patricia 229 Adler,Peter229 administratori 265, 281, 282 adolescenţă 46,167, 182, 193, 197,396,40,
43, 44, 46, 47-49,91, 116,167,451 adopţie 258 Adorno, Theodor 236 afaceri 66, 68, 69,92, 97,98,189, 223-226, 244, 248, 256, 265, 266, 270, 275, 278, 281, 293, 308, 314, 315, 317, 319, 321, 322, 324, 326-329, 331, 332,347, 352, 354, 373, 387, 397, 419, 420, 422, 423, 430,459, 464, 465, 500, 506, 512, 515, 516, 518, 520, 524, 529, 531, 532, 537 Affluent Worker, studiu 284 Africa 13,56, 58, 59, 68, 70,140, 141,157, 212, 226,231, 232, 236, 238, 240-245, 250, 254, 255, 258, 260, 261, 313,368, 372, 381, 388, 409, 416, 417, 427,473, 474, 491, 493, 501, 502, 510,561, 569 Africa de Sud 231, 236, 238, 240, 241, 242,
243, 244,372, 381,561 afro-americani 236, 248, 280,460, 464, 520 agresivitate 103, 104, 112,192 agricultură 59-61, 65, 66, 67, 69, 70, 72, 74, 76,336,517, 535,558, 560, 561, 565, 568, 569
ajutor social 286, 299, 300, 301, 302 Alaska 560, 561 Albert, Michel 307 Albrow, Martin 575
Alcoolicii Anonimi 23
alegeri 136,374, 375-381, 385, 386, 396, 412,
420,421,599,619 alfabetizare 465
Algeria 68, 70,381,490, 492-494 Aii, Imam 490, 491 alienare 476 aliniere partizană 376 Allen, John 332 alocare de resurse 262 alteratoare 551, 557 Althusser, Louis 608 amenzi 207, 228,525
AmericaLatină 64, 72,141,226, 227,368,
409,417,501 American Broadcasting Company (ABC) 401 American Journal of Sociology 598 amniocente 135 analiză comparativă 600 Andaman, locuitorii insulei 603 Anderson, Elijah 91 Anderson, F.S. 403 androgini 125
angajare 335, 347, 358, 361 animale 26-28, 30, 31, 33, 39,58-60, 65, 76, 85,103, 104, 106, 112, 113, 118,149, 265, 268,337,472, 477, 511,560, 561, 569, 607 animism 467, 472, 503, 504 Annandale, Ellen 152' Annual Abstract of Statistics 598 anomie 17, 21, 24,193, 194, 201, 210 anorexie 130, 131, 133, 134, 151, 152 antagonism etnic 261, 262 antropologie 7,184,603, 606, 622 apartheid 243, 244, 252, 261, 262,561 Argentina 381,443, 535 Argyle, Michael 101 arhitectura 317, 318, 328,527 Aries, Philippe 48 Armata Salvării 297,550 • arme chimice 391,203 ascetism 620
669.
Aschenbrenner, Joyce 162 Ashworth, Anthony 588 Asia 59, 67, 68, 70, 72, 73,155, 157, 224¬226,232, 254, 286, 307, 313, 326,368, 388, 409, 416418, 420, 421, 423, 427, 473, 492, 494, 500, 509,546 asiatici 159, 160, 225,231, 233, 234, 248, 249, 254, 255, 256, 260, 280,448, 459, 522
■asimilare 247, 252, 259, 261, 262 asistenţa medicală publică 142, 145 asistenţă socială 175, 280, 282, 286, 297,
298, 300-303, 307,520 asociere diferenţială 229 Associated Press (AP) 416 Asquit, Stewart 185 ateliere 346,510,549 Atholl, Justin 204 augustinieni 486 Austria 163,258,381,443 auto-ajutorare 23
automatizare 338, 339, 366 autoritate 28, 50, 52,60, 77,149,168, 169,

221, 222,315, 318, 321, 323, 324,342, 368,369,371,384,392,393,450, 452-454, 475, 481, 484, 486, 487,564 avort 132, 136,382 Ayres, Robert 339
B
Babilon 506
Bad News (Glasgow Media Group) 405, 406 Bakker, Jim 500 Balzac, Honoré de 314 bancă de învăţătură 462 bande 189, 192-194, 212-214, 224-226,520, 583
Barker, Eileen 504 baroni ai presei 398 Barvenik, Percy 328 Batak, populaţie 118 Baudrillard, Jean 410, 411 bătrâneţe 46, 49, 51,118 bătrâni 56,114, 118,147, 148-150,205 Beach, Frank 114 Beaverbrook, lord 398 bebeluş 31, 33, 35-47, 53,83,105, 111,129, 136, 138,177 ,
Bech, Henning 127
Beck,Ulrich 5,570
Becker, Howard 467, 482, 483
Being Digital (Negroponte) 425, 430, 432
Bell,Daniel 373,564, 565, 575
Bell Curve, The 262,459, 460, 461, 466
Bendix, Reinhard 290, 295
Benedict, Ruth 54
Bentham, Jeremy 320
Berlusconi, Silvio 417, 421, 422
Bemard, Sfântul 469
Bernstein, Basil 433, 448, 449, 452, 466
Bertelsmann, grup 417, 423
Biblia 484, 499
biblioteci 109,190,429,451,588, 596, 597 biologie 16, 29, 30,536
Birmingham 224,246, 252, 256, 452 birocraţi 20,144,311, 313-316, 321-323, 328, 329, 331,374, 378,597, 602, 616, 617 biserica anglicană 441, 484, 487, 495, 498, 523
Blair,.Tony 380, 392,442 Blakenhorn, David 169, 170 Blau, Peter 290, 316 Blumler, Jay 423
boală 11, 32, 51,114, 12U30, 131, 137-139,
142, 146, 151,156,274,314,400 Boden, Deirdre 5,87,97, 98 bogăţie 59, 60, 62, 75,107,228,242, 264, 269, 274, 275, 292, 308,364,488,619,620 boli infecţioase 142 bolşevici 543 Bologh, Roslyn W. 622 Bolton, Sandra 225,291 Bombay 72,509, 530 Bondage ofFear(Keane) 244 Bonney, Norman 289 Booth, Clarles 297 Booth, William 297 Bosnia 232, 259,387,493 Boswell, James 509 Boswell, John 10,156 Bowles, Samuel 450 brahmani 265 Braverman, Harry 283 Brazilia 68, 70, 73, 74,188,231, 239, 241, 242, 326,381,501,595
670.
Breen, Richard 310 Briggs, Mae 93
British Broadcasting Corporation (BBC) 401
British Crime Survey 198
British Journal of Sociology 598
Brown, Margaret 487
Brown, Richard 332
Brownmiller, Susan 219

Buddha (Siddharta Gautama) 470, 475
budism 475
Built to Last 361
Bulgaria 385, 386,491,540
bulimie 131, 134, 152
Bundy, Ted 190
burakumin 460
Burgess, Ernest 511, 513
Burt, Martha 302
Burtless, Gary 301, 302
Bush, George 412
Butler, David 377
Butler, T. 310
Byrne, Peter 504
c
cafea 12, 13
Calcutta 72,509, 530
California 127,166, 209,249,361,520, 522
călugăriţe 434, 485, 486
Calvinism 482,619, 620
Campbell, Anne 212
Campbell, Beatrix 214
Cambridge 5,77,101, 127,152,185,310, 332, 366, 393, 418, 432,444, 445, 504, 523, 528,557, 575, 601, 622 Canada 61,109,140, 144,171, 218,232, 238, 240, 299, 300, 320, 325,345, 359, 370, 381, 385, 417,443, 445, 499, 507 Capek, Karel 339
capitalişti 269, 270, 272, 281, 311,420,545, 613,619
capitalism 18-20, 24,244, 273, 274,372, 386, 433, 450, 479, 480, 493, 503, 515, 516, 536,544, 545, 561, 563, 567, 574, 575, 616-621
Capitalism vs Capitalism 307 Carey, James W. 432 Carlen, Pat 213
cărţi de poveşti 108
căsătorie 10, 11, 13, 24, 51, 53,60, 73, 113-115, 117-119, 121, 122,153-160, 162¬174, 180-185, 216, 218,234, 237, 242, 249, 255, 257, 266, 267, 280, 283, 292, 323,347, 348, 350, 356, 365, 382,439, 478, 481, 486, 487,585, 592, 615 castă 160,265, 266, 267, 311,475 Castells, Manuel 515, 516, 517, 518, 536 cataloage 318 categorii de vârstă 400
Cehoslovacia 68,381, 385-387,443,540 celălalt 10, 36, 38, 39, 42, 44, 54,80,92, 94, 164, 165, 172, 179,235, 237, 238, 266, 270, 271, 277, 329,375, 376,454, 511, 607, 617 celălalt generalizat 42, 54 centrul de inovaţii 528 centrul oraşului 520, 523, 524, 537, 538 cercetare 5, 7, 19, 22, 24, 42,83, 84, 86,91, 112, 117,167, 181, 204, 215,236, 284, 288, 294, 295, 301, 302,350, 361, 405, 406, 428, 432,444, 447, 448, 455, 461, 483, 511, 515, 517, 528,542, 554, 573, 577-593, 596, 598-601, 618, 621
cercetare documentară 588, 600 cercetare sociologică 579 cercurile de calitate 339 cetăţeni 67,95, 115,191, 205, 206, 210, 223, 225, 227,243, 244, 249, 253, 257, 259, 276, 321,370-372, 374, 392,506,586 Champy, James 329
chestionar 580, 581, 584, 585, 586, 589,

590, 591, 599, 600 chestionare standardizate 600 Chicago 41,245, 248, 280,337, 419,505, 509¬511, 514, 516-518, 520, 521, 536,602 Chile 381,501,595
China 19,62, 63, 68, 70, 71, 74,147,157, , 209,240, 249, 266, 290, 315,368, 369, ■ 372, 381, 389, 416, 418,435, 475, 479,
480, 506, 535,542, 588, 618 chinezi 32, 36,224,233, 234, 249, 250, 255, 448, 459, 475" Chodorow, Nancy 101, 111, 112, 126, 127, 614
Chretien, James K. 218
671.
Churchill, Winston 383 ciberspaţiu 429, 430, 432,464 Cisneros, Henry 520, 521 cistercieni 486 citire 33,404, 429,435 civilizaţii 19,62, 63, 65, 66, 76,237, 266, 369^ 410,467, 479, 493, 506, 507,558, 560, 563, 618, 619 clădiri 14,97, 121,190,302, 317, 323, 328-330,455, 456, 486, 516-518, 520, 526, 527, 531-533, 536, 537,550 clanuri 225,324
Clarke,PeterB. 439, 504 clasă 18, 19,64, 74,110,138,159, 165, 189, 248, 251, 263, 265-274, 276-278, 280-289, 292, 294, 296, 306-311, 317,363, 377, 392,436, 448, 452, 453, 456, 464-466, 496, 520, 521,542, 544, 557, 594, 597, 608, 610, 613-615, 617 clasă conducătoare 19 clasă de sus 311 clasă fară pereţi 464, 465, 466 clasă mijlocie 248, 284, 292 clasă muncitoare 19,159, 165, 212, 224,269, 271, 273, 283, 284, 294, 308,268, 311, 363,448,449,452,457,496 clase 18, 19,64, 65,90, 107, 110,136, 144, 150,159, 165, 175, 189,256, 264, 266¬274, 276-288, 295, 303, 309-311, 318,347, 353, 369, 387, 409,437, 439, 443, 448, 449, 455, 457, 464, 496, 506, 519, 521, 544, 545, 569, 613 clase de tranziţie 269, 311 Clauza4 380 ' Cleveland 176 climă 569
Cloward, Richard A. 194, 201
CNN 412, 422
coaliţie 375,546
Coaliţie Creştină 500
coduri de vorbire 449,565, 575
coduri restrictive 466
coerciţie 371
coeziune socială 605
cogniţie 54
Cohen, Stanley 229
Coleman, James 433, 455, 456, 460
Collins, James 361 Collins, Richard 432 colonialism 76,238, 240, 261
Columbia Broadcasting System 401 comerţ 6,60, 61, 65, 69, 70,201, 210, 212, 224, 226,237, 238, 241, 250, 265, 327, 383, 387, 389,479, 492, 532, 534,544, 550
comerţ cu arme 224
comerţul cu narcotice 226
Coming of the Post-Industrial Society, The
(Bell) 575 Comisia Europeană 384 Commonwealth 253, 254
competitivitate 309 comportament de votare 393 computere 87,98,282, 283, 320, 329,417,
424-430,464, 466 comportament deviant 193 Comte, Auguste 9, 15, 16, 24,609 comune 23,75, 83,126,131, 138, 145,158, 165, 198,233, 234, 265, 267, 272, 274, 305, 317, 318, 321, 325, 331,334, 370,

374,471,472,489,493, 503, 506,546, 547, 548, 554, 555, 568, 578, 593, 613, 615 comunicare 38,82, 85, 89,91, 97, 101,320, 326,395, 398, 410, 412, 414-416, 424¬426, 430, 431,433, 435, 448, 452, 462, 500,562,563, 566, 567,586 comunicarea non-verbală 89 comunicaţie electronică 416 comunicaţii 13,66,95,326, 329, 330,344, 396, 404, 417, 419, 420, 424, 426, 429, 432,451, 462, 464, 465, 506, 528, 536, 560, 591, 607 comunism 19,56, 68, 69, 76, 77,259,368, 372, 380, 383, 392,495, 499,540, 545, 557, 567
Comunitatea Economică Europeană 383 Comunitatea Europeană 163, 207,352, 378,
383, 384, 385 comunităţi 32, 48, 50,56, 58, 60-62, 64-68, 74, 83,96, 123,140, 144, 149,156, 160, 161, 180, 189, 194, 195, 203, 207, 223-225, 228,232, 234, 238, 247, 251,' 255, 261, 280, 284, 307,312, 315,337, 370,393, 398, 406, 418, 443, 448, 469,
672.
472, 473,477, 481, 483, 486, 490, 495, 501, 502, 506, 507, 512-514, 521, 530, 580, 581, 583, 584, 589, 604 comunităţi terapeutice 207 conducere 143,188,27?, 314, 320, 322,338; 342, 343, 345, 370-372, 378-380, 383, 386, 392, 406, 410, 415, 421,435, 440, 442, 447, 487, 494,541, 561, 562, 579 confesiuni 467, 480, 482, 483-485, 487, 495,
498, 499, 501 conflict 10, 18, 19,58, 60, 75, 76, 109,165, 166, 172, 175, 177, 194,232, 233, 237, , 238, 240, 244, 253, 259, 261, 270, 271, 277, 279, 322, 331,336, 338, 341-343, 345, 346, 375, 384, -387, 388, 391, 412, 449, 453, 468, 469, 481, 492-494, 502, 516, 518, 520, 523, 525, 534,544, 545, 548, 549, 557, 567, 583, 601, 602, 604, 605, 608, 610, 612-615, 621, 622 conflict industrial 341 conformitate 48, 139, 150, 188, 190, 194, 288,335, 352, 361, 363, 406, 418,444, 491
confucianism 475, 503
Confucius 470, 475
Congres al Egalităţii Rasiale 245
Congresul Naţional African 244
Connell, R. W.' 127
Connor, Sheriff "Bull" 246
conştiinţă 22, 24, 39, 42, 46,111,415,434,
505, 509,607 conştiinţă de sine 22, 24, 39, 42, 46, 111, 607
Conscience of the Eye 527, 536 consecinţe neintenţionale 22, 24 consens 28,602, 610, 612, 613, 622 conservare 434 conservatorism 392 Consiliul de Miniştri 384 Constant Flux 291, 310 Constantin, împărat 473 constrângere socială 622 consum colectiv 538 consumism 516 context social 578, 583 contracepţie 135,534 contradicţii 544, 545
Convenţia Baptistă din Sud 498, 500 conversaţie 26, 44, 79, 80, 84-88, 90, 93,
96, 99, 101,326 convingeri de bun-simţ 600 Cook, Judith A. 601
copii 11, 14, 32, 34-52,56, 62, 83, 85,90¬92, 94-96, 101, 103, 105-108, 111, 112, 120, 124, 126,135, 136, 138, 141, 146, 149, 151,153, 154, 155, 156-159, 161¬163, 165-180, 182, 184,- 185, 187, 195. 197, 212, 216, 219,236,-242, 245, 248. 253, 255, 257, 259, 261, 287, 289, 291. 292, 295, 296, 298, 300, 301, 318,347. 348, 350, 352-356, 365, 383, 396,

401¬404,434-443, 448, 449, 451-458, 460, 461, 463, 464-466, 488, 489, 519, 534, 535, 614
copilărie 34, 40, 41, 43, 46-51, 54,108, 110, 111,175, 177, 195,262,401,435,451, 461
co-prezenţă 97 corelare 594, 599
corp 32,93, 102, 114,134, 136,355,603 corporaţie 66,98,222,270, 275, 277, 281, 291, 292, 311, 314, 317, 322-332, 361, 373, 398, 417, 419, 421, 422, 427, 429. 465, 516, 528, 530, 581 corporaţii transnaţionale 311, 324, 325-327, 417
corporaţiile globale 324 credinţe 33, 159, 190, 261, 265, 266, 370. 443, 468-470, 472-476, 483, 497, 498. 502, 579, 603, 613, 619 creştere economică 21, 299, 307, 346, 364, 572, 595
creştinism 27,114, 115, 126, 467, 469, 470, 472-476, 479, 480, 483-485, 488-490. 493, 499, 503, 560 Crewe, Ivor 377
crimă 31,178, 190, 197, 201, 202, 204, 207, 210, 214,216, 222,223,225,226,229,248^ 419,480 crimă organizată 229 Crompton, Rosemary 283 Crow, Jim245 cruciadă 469, 486
culte 114,442, 467, 482-484, 489, 501
38.
673
cultură generală 436
cultură occidentală 31, 94, 101 114 119
473, 491, cultură populară 396 cursul vieţii 54,117 Curtea Europeană de Justiţie 3 84 cvasi-interacţiune mediată 432
D
Dandeker, Christopher 393 Darwin, Charles 26, 27, 28,82 Davies, James 539, 544, 545 Davis, Stanley 328, 340 de Klerk, F. W. 244
Declaraţia Universală a Drepturilor Omului 362
Delhi 72,530, 532
delicte 187, 191, 192, 195, 197-207, 209 211, 213-215, 220-222, 224, 225, 227¬229,257, 258,302,494, 524,578 demixtate 438 democraţie 382
democraţie liberală 374, 387, 392, 393 democratizare 160,372 deşeuri 390,570
dependenţă 156, 197,287, 300, 301, 311 descentralizare 311, 328,430,523,567 descurajare 206
Destutt de Tracy, Antoine-Louis-Claude 415 Detroit 202,340,521 Devany, Anne 601
devianţă 189, 190, 191, 193, 194 195 197
210, 227, 228, 229 devianţă secundară 197, 229 dezastre 558, 568, 573
dezavantajaţi 194,233, 255, 289 dezvoltare cognitivă 43, 53 dezvoltarea copilului 39, 42, 43, 47, 54 dezvoltarea genului 101, 110, 111 Dickens, Charles 250 dictatură 320
dicţionare de sociologie 597 Didion, Jean-Paul 434 diferenţe 19, 23,56, 57, 62,94, 103-106, 115, 126,167, 214,234, 266, 271, 273, 285, 287, 290, 309, 328,382,443, 444, 449, 452, 455, 458-460, 473, 481, 502, 506,510,578
diferenţiere 46,345, 431,447, 457, 513,567 digitalizare 424 dileme teoretice 609, 614 diminuare 51,144,299,346,550 discriminare 101, 107,149, 152,232, 234, 235, 237, 241, 242, 245-247, 252, 261,' 280, 352,

399,447 disfuncţie 604 Disney Company 421 distanţă publică 101 distanţă socială 101
distribuţie 12,138,224, 226,238, 254, 274 276, 308, 326,335, 358, 415, 416, 431, 511,593 diversitate culturală 158,252 diversitatea etnică 233 diversiune 207
diviziune internaţională a muncii 332 Divisions of Labour 284,366
diviziune internaţională a muncii 528 diviziunea muncii 17,334, 337
divorţ 167, 173, 183 dizertaţii 577, 598 domeniu public 402 Donaldson, Margaret 45 Dore, Ronald 323
dragoste 10, 11, 20, 24, 48,99, 107, 110, 113, 122, 127,156-158, 165, 167, 179, 236,468, 476, 496 dreptul egal la muncă 382 drepturile femeilor 216, 485, 551, 553, 554 Drepturilor Civile 246, 247 droguri 139,188, 190, 197, 201, 204, 210, 212, 215, 220, 223-226, 248, 303, 304 Duncan, Otis Dudley 290 Dunham, Katherine 242 Dunn, John 5,541,557 Dunsmuir, Audrey 601 Durkheim, Émile 9, 16, 17, 18, 21, 24,193, 412, 467, 476-481, 484, 490, 503, 6o£ 603, 604, 605, 609, 611-614, 618, 622 Dworkin, Ronald 136, 137
E
ecologia mediului 568 ecologie 147,511, 512, 538 ecologie urbană 538 674.
economia de piaţă 58
economie 16, 19, 69, 76,243, 245, 267, 279, 282, 296, 298, 307, 309, 328, 331,334, 335, 337, 348, 357, 361, 365, 366, 373, 378, 380, 387, 388, 407,492, 523, 529, 544, 563, 566, 611, 616, 617, 618, 622, ecosisteme 146, 147, 569 ectomorfe 191 Education for AU 448 edu-tainment 465 efectul de seră 571
egalitate.62,178, 227,541, 545, 551, 553,
554, 564 egocentrism 43, 45, 47, 54 Eibl-Eibesfeldt, 183 Eisner, Michael 421, 422 Ekman, Paul 82, 83 Eldridge, John 407, 432 eliberarea condiţionată 207, 228 Ellison, Larry 426
Elveţia 42,67,109,203,258, 290, 307, 325,
375, 383, 385,436, 443 e-mail 98,428, 429 emoţie 80, 83,99 endomorfe 191 energie 572
Engbersen, Godfried 366 Erikson, Robert 291, 310 eşantioane 43,585, 594, 599 eşantionarea la întâmplare 585 Esenţa creştinismului 476 etica muncii 565 etnicitate 232,446,615 etnocentrism 33, 54,237
etnometodologie 99, 101, 84, 86, 87 Europa 12, 48, 544, 547, 552, 587, 588, 618, 619
Europa de Est 68, 69, 76, 77,258, 367, 368, 375, 380, 383-386, 402, 427,540, 541, 557, 616 Evans-Pritchard, E. E. 60,472 evoluţie 6, 7, 15, 18, 27, 28, 31, 33, 48, 52, 54,66, 69, 73, 74, 76, 82, 112, 150, 152-154, 156, 159, 163, 174, 184, 227, 243, 245, 250, 259-261,343, 363, 376, 388, 389, 391, 393, 402, 415, 418, 420, 426,440, 452, 456, 464, 480, 487, 490¬494, 504, 529,539-549, 551, 552, 554,
555, 557, 560-564, 566, 567, 569, 572, 588, 589, 602, 610 evrei 235, 236, 250, 251, 253, 271,473, 474,
476, 496, 497, 498 excludere 237, 261, 286,540 experiment 105, 107,583, 587, 600 exploatare 241, 243, 269 expresii faciale 82, 83
Extremul Orient 341, 387, 420,467, 474, 475 Eyerman, Ron 557

F
FACS (Facial Action Coding Scheme) 82
factori culturali 562
Fagan, Brian M. 77
Fagan, Jeffrey 180
Faith in the City 523
falsă conştiinţă 415
Falwell, Jerry 500
familie 11, 26, 31, 38, 42, 47, 48, 50, 51,62, 73, 80, 89,95, 107, 112, 113,153-162, 165, 166, 168-173, 175, 176, 178, 179, 180, 183-185, 187, 204, 215, 220, 226, 242, 254-257, 287-289, 296, 315,335, 347, 349, 350, 354, 356, 365, 366, 382, 396, 397, 400, 401, 408-410, 419,448, 490, 492, 500, 514, 534, 535,563, 565, 602, 618
familie lărgită 187 familie nucleară 184, 187 Families on the Fault Line 165 familii cu părinţi homosexuali 182, 187 familii vitrege 172, 185, 187 familiile cu un singur părinte 112,159, 169, 171
Fasold, Ralph 54 fapte sociale 612 Fatherless America 169 Faubus, guvernator 246 Faye, Tammy 500 „Faţă" şi cultură 79, 84 femei 11, 28-31, 49, 50, 54,56, 60, 62, 64, 72, 88,91, 93, 102, 103, 105, 106, 108, 111-120, 123-127,130, 131, 134-136, 151, 155, 157, 159-163, 165-169, 171-175, 178-185, 187, 195, 197, 205, 210-220, 228, 236, 242, 247, 254, 255, 257, 264, 278, 282, 283, 286-289, 291, 294-296,
675.
298, 301, 303, 312, 335, 336, 341, 343, 346-350, 352, 354, 355, 356, 358, 360, . 363-365, 371, 380-383, 386, 409, 429, 439, 447, 462, 466, 484487, 489, 491, 492, 496, 551-555, 579,. 581, 607, 610, 614, 615, 617, 622
feminism 159, 552-555, 601 feministe 20,107, 110, 116, 124, 218, 380, 382, 484, 539, 551-555, 615 feminitate 111, 126, 127 fertilităţii 174, 535
feudalism 205, 266,544,567 Feuerbach, Ludwig 476, 485 Field, Frank 310 Finkelhor, David 178, 218 Fischer, Claude 514 Fiske, John 432 fizică socială 15 Fonow, Margaret 601 Ford, Clellan 114 Ford, Henry 337, 340 fordism 333, 337, 338, 340, 366 Forgotten Americans 291 Foster, Janet 229
Foucault, Michel 9, 20, 21, 24, 118, 133,
311, 314, 318-322, 329, 463, 606 Fraiberg, Selma 37, 38 France-Presse 416 franciscani 488
Franţa 18, 26, 34, 67, 122, 130, 144, 148, 163, 171, 175, 207, 223, 258, 268, 278, ' 280, 290, 312, 325, 332, 342, 344, 360, 362, 375, 381-383, 389, 398, 416-418, 421, 434, 443-445, 466, 469, 499, 501, 529, 542, 546, 564, 588, 595 Frazer, Sir James George 460, 504 fraudă 193, 195, 221, 222, 224, 225 French, Marilyn 127
Freud, Sigmund 25, 39-43, 45-47, 53, 88,
89, 101, 110, 111, 113, 126 Friedender, Daniel 301, 302 Friesen, W.V. 82, 83 From Mobilization to Revolution 546 Frontul Naţional 252, 494 Fuentes, Carlos 533 Fukuyama, Francis 160,567, 574, 575 funcţie 11, 29, 42, 59, 60, 64, 82, 103, 105, 106, 108, 113, 123, 162, 168, 172, 195, 234, 241, 254, 297, 304, 315, 325, 374, 375, 382, 418, 441, 443, 462, 496, 503, 512, 515, 525, 547, 548, 560, 572, 589, 604, 622 funcţii latente 622 funcţii manifeste 622 ftincţionalism 602-605, 608-610, 621, 622

funcţionar 7, 13, 133, 151, 195, 208, 211, 219, 221, 223, 226, 247, 266, 279, 282, 283, 297, 312-318, 322-324, 328, 329, 331, 332, 338, 343, 348, 354, 368, 369, 374, 439, 443, 444, 482, 492, 503, 506, 507, 530, 563, 565, 591, 602, 603 fundamentaHsm 481, 483, 490493, 501, 504 furturi 189, 198, 211, 215, 222, 223, 225, 257
Fussel, Sam 134
Gandhi, Mahatma 562 Gans,Herbert 5, 514 Gardner, Howard 461
Garfinkel, Harold 79, 84-86, 96, 99 Gates, Bill 427, 430
gândire 15,. 21, 26, 34, 41, 43, 44, 46, 52, 193, 235, 236, 237, 240, 262, 272, 273, 410, 413, 478, 502, 512, 553,,554, 557, 562, 574, 585, 586, 604, 606, 608, 610, 618, 620, 621, 622 gândire contraintuitivă 622
Gellner, Ernest 504 gemeni 104 gen 102
General Household Survey 168, 598 generalişti 143
generaţii 10, 27, 33, 34, 48, 51, 116, 159, 165, 166, 215, 232, 260, 276, 296, 302, 308, 309, 452, 460, 490, 558, 570, 573, 604
genul 101, 103, 108, 309 George, Stephen 393 Gerbner,G. 403
Germania 19, 67, 68, 124, 125, 144, 148, 163, 171, 175, 207, 258, 259, 280, 286, 290, 300, 307, 325, 332, 344, 345, 359, 374, 375, 381-383, 385, 390, 416-418, 443, 445, 447, 499, 540, 553, 561-563, 595
676.
Giddens, Anthony 98, 622 Gintis, Herbert 433, 450, 451, 452 Gissing, George 510 Gittins, Diana 185
Glasgow 54, 224, 250, 405, 415, 431, 432 globalizare 6, 55, 56, 75, 76, 133, 328, 329,
331, 373, 383, 575 Gobineau, Joseph Arthur conte 240, 241 Goffman, Erving 80, 84, 86, 87, 89, 90-92,
95-97, 101, 608 Goldstein, Paul J. 123
Goldthorpe, John 278, 281, 284, 287, 288, ■ 291, 294, 295, 310
Goleman, Daniel 461, 466 Goode, William J. 157 Gore, AI 425 Gorz, André 363, 364 gospodării 156, 287, 288, 357 Gould, Stephen Jay 460, 461 Gournay, Jean Claude de 314 Gouze, Marie 551, 552 Grecia antică 371, 507 Green, Andy 179, 466, 550, 569 Greenpeace 550, 569 greve 342, 344, 345, 346, 406, 543 Grint, Keith 321, 349, 366 Guardian 109, 196, 214, 255, 305, 353, 430, 439, 598
gulere albastre 268, 270, 272, 276, 277, 279, 282, 283, 284, 288, 290, 291, 294, 295, 308, 309, 341, 363 gulere albe 268, 272, 276, 277, 280-284, 290,
291, 294, 295, 308, 309, 341 Gutenberg, Johann 435 guvern 19, 23, 60, 62, 64-66, 68, 70, 76, 116, 121, 123, 124, 126, 142, 144, 145, 149, 157, 184, 187, 188, 191, 199, 212, 222, 223, 226, 227, 241-246, 252, 253, 258-260, 265, 271, 275, 282, 298-301, 303, 306, 313-316, 320-322, 327, 331, 341, 342, 344, 352, 357, 358, 362, 368¬378, 384-388, 390, 392, 398, 402, 404, -407, 415, 417, 419, 420, 422, 423, 429, 435-438, 440, 441, 443, 444, 446, 464, 475, 476, 487, 490-494, 500, 501, 504, 515-518, 524," 525, 532, 535, 540-544, 546, 547, 551, 552, 554, 555, 561, 563, 567, 575, 581, 585, 590, 598, 614
H
Habermas, Jürgen 9, 20, 21, 24, 395, 410¬414, 431, 608 Hachette 417
Haggard, Stephan 77 Haie, Sir Matthew 217, 218 Hall, Edward T. 94,

147, 217,218 Halsey, A. H. 457 Hamburg 125, 286 Hammer, Michael 329
Hanks, Tom 141 Harding, Vincent 247 Hare Krishna, cult 190, 495
Harrison, Martin 406 Harrison, Paul 523 Hartley, Eugene 237 Hartman,
Chester 346, 557 Harvey, David 515, 536. Harvey, Lee 601 HAVAS 416
Hawley, Arnos 512 Hearn, Jeff 332
Heath, Anthony 291, 294, 376 Held, David 5,370, 393 Henslin, James 92,
93 Heraclit 559
Hermstein, Richard J. 262, 459, 460
Hester, Stephen 229
heterosexualitate 113, 127
hinduism 71, 474, 475, 479, 480, 482, 483
hiperrealitate 395, 411, 412, 432
hispanici 203, 212, 248, 382, 519, 522, 523
Hitachi 323
Hitler, Adolf241, 562
HIV, virus 139, 141, 142
Holmes, Mark 466
Homeless, The 306
homosexualitate 113, 118, 119, 120, 121,
122, 126, 127, 140, 141, 182 horticulturä 61
How the Other Half Lives 510 Hubbard 590 Hughes, Howard 189
Hughes, Martin 449 Huntington, Samuel 386, 493 Hussein, Saddam 412,
494, 561
IBM 323, 324, 329, 330, 417
idealuri 11, 107, 134, 180, 227, 247 271 442, 454, 463, 469, 475, 477,
480, 502' 544, 545, 551, 554, 564, 620 identitate 27, 39, 65, 93,
94,104,108,110 111,124, 217, 219, 253,335, 466, 483,' 591,610,614
ideologie 150, 159, 214, 287, 369, 396, 414
415, 606, 608, 613, 614, 622 ierarhie 175, 264, 266, 315, 318, 324, 331
385, 451, 475, 482, 484, 486, 503 interacţiune 38, 46, 47, 52, 80, 82, 84
86 89-91, 93, 94, 96-99, 101, 123, 195, 197 288, 313, 413-415, 429, 430-
432'529' 548, 549, 607 Illich, Ivan 433, 450, 451, 452 imperii 62, 419
impozitare 516
In Darkest England and the Way Out 297 incest 53, 153, 175, 176, 177,
178, 187 inconştientul 27
Independent 225, 299, 398, 463, 598 India 19, 55, 63, 68, 70-72, 74, 137
147 190, 240, 259, 326, 372, 381, 389, 4is' 421, 447, 460, 476, 479, 491,
501, 530, 535, 562, 573, 618 indienii Hopi 604, 605 indienii Kwakiutl 561
individ 13, 15, 26, 39, 47, 50, 80, 91 99 159, 165, 184, 190, 207, 227,
261, 261 283, 288, 289, 309, 370, 410, 427 459' 471, 476, 496, 525, 535,
612 individualism 160, 166, 187 industria cinematografică 416
industrializare 56,-66, 77, 216, 355, 368
388, 393, 465, 507, 564, 574 industrializarea războiului 368, 388, 574
inegalităţi 19, 23, 56, 59, 60, 62,'75, 76 125, 194, 201, 227, 234, 238,
258, 260,'
264,267,269,270,273,274,286,287
299, 307, 308, 309, 349, 391, 433, 440 442, 452, 455-457, 465, 466, 477,
487, 503,510,572,617 Inequality 300, 456 ■ influenţe culturale 126
ingineria genetică 132, 136

Innis, Harold 410, 431 inovatori 562 instincte 30, 53 Insulele Falkland 378
integrare 6, 66, 69, 75, 201, 247, 248, 249 252, 280, 281, 329, 380, 383, 424' 455' 521, 527, 541, 568, 605 inteligenţă 34, 232, 241, 433, 458 459 460, 461, 462, 466 inteligenţă interpersonală 461 intenţii 80, 217, 585, 586, 607 interacţionism simbolic 622 • interacţiune 548, 549, 607
interacţiune focalizată 89, 90, 94, 101, 549 interacţiune mediată 432
interacţiune nefocalizată 89, 101, 549 interacţiune socială 47, 80, 82, 91, 96, 431 interdependenţă economică 337, 364 interese 19, 22, 75, 85, 112, 137, 152, 156 165, 224, 233, 271, 281, 296, 307, 317 327, 343, 363, 364, 369, 374, 375, 377 392, 393, 411, 415, 419, 443, 452, 47o' 480, 491, 502, 514, 515, 518, 523, 521 547, 548, 555, 567, 596, 610, 613
International Bibliography of the Social
Sciences 597 Internet 5, 98, 397, 424, 426, 427, 428 429 430,432,464 ' '
interviuri 94, 164, 167, 215, 284, 573, 580
585, 590 loan Paul al II-lea 487 ipoteze 30, 284, 580, 586 Irak 208, 389, 391, 491, 494, 506, 561 Iran 208, 381, 389, 391, 419, 490 491 492 494, 501, 504 ' '
Irlanda 144, 148, 175, 200, 207, 224 250 271, 303, 381, 384, 441, 445, 497 50l' 595
Islam 212, 419, 467, 469, 473, 474, 490
491, 492, 493, 494 Israel 144, 180, 300, 381, 389, 443 447
473, 494, 502 '
istorie 10, 18, 19, 24, 35, 43, 56, 64, 66 130, 137, 182, 185, 203, 222, 236, 237 276, 313, 386, 387, 409, 412, 468, 476* 479-481, 490, 502, 540, 544, 545, 54s' 557, 558, 562, 564, 566, 567, 568, 574, 575, 587, 588, 600, 604, 608, 619, 620
Mia 83, 106, 148, 163, 171, 175, 188, 223,
207, 238, 258, 290, 299, 325, 345, 375, 381, 382, 416, 421, 488, 498, 501, 527, 528, 553, 595
iudaism 441, 467, 472474, 479, 503 Iugoslavia 491 Iyer, Pico 418, 419
A
I
îmbătrânirea 133, 142, 147, 149, 150, 152
încălzire globală 571
încarcerare 191, 332
închidere 204, 272, 273, 279, 311
închidere socială 272, 311
închisori 191, 204, 206, 207, 210, 314, 320,
521, 579, 592 îngrijirea copilului 350, 352, 354, 356 înregistrări scrise 319, 588 înrudire 172, 483
întâlniri 64, 89, 90, 92, 94, 97, 99, 120, 125 întrebări comparative 578, 600 întrebări evolutive 578, 600 întrebări faptice 578 întrebări teoretice 579, 600 învăţământ 44, 107,246, 255, 433, 435-438, 440—448, 450-452, 455-457, 462, 465, 466, 486, 535 învăţământ superior 433, 442, 444, 445, 466 învăţământul primar şi gimnazial 433, 443
J
Jakarta 509, 531
James, William 35

Jamison, Andrew 557
Japonia 61, 62, 67-69, 72, 74-76, 124, 144,
208, 225, 266, 268, 290, 291, 299, 307, 322, 323, 325, 329, 331, 338, 358, 359, 371, 372, 381, 388, 389, 390, 416, 418, 420, 443, 460, 475, 513, 563, 595
jati 265
Jencks, Christopher 450, 456, 457 Jenkins,Roy 252, 487 Jensen, Arthur 459
joacă 6, 38, 62, 87, 92, 94, 95, 110, 111, 134, 138, 177, 282, 312, 313, 327, 331, 352, 353, 365,371,399,410,430,432,438,464,466, 471,492,497, 503, 562, 563, 603
jocuri de noroc 223, 224 jocuri video 396, 401 Jones, Gareth 283 Jones, Trevor 448 Judith Wallersteein 166
K
IKung 96-98 K'ung Fu-tzu 475 Kai Erikson 573 Keane 244 Kelly 166, 217, 427 Kemeny 536 Kemsley 398 KenethPlummer 119 Kepel 504 Keynes 357, 523 Khomeini 491 Kinder 396, 404 King, Anthony D. 536 King, Martin Luther 246, 248 Kingdom 144, 379, 393 Kinnock 380, 420 Kitagawa, Joseph M. 504 Klatz, Ronald 149 Krupat, Edward 515 KuKluxKlan 241, 245, 246 Kiibler-Ross, Elisabeth 51, 54 Kumar, Vinod 298
L
Labour and Monopoly Capital 283 Labour Force Survey 349, 356 Landes, David 558 Lane, Christel 35, 101, 332, 510 Lao-ţî 475 Lawless, Paul 536 Lazarsfeld, Paul 586 Le Grand, Julian 144 Lefebvre, Henri 101 Lege a învăţământului 437 Legea învăţământului din 1944 437, 438 Legea Naţionalităţii Britanice 253 legi 14, 67, 69, 82, 89, 90, 97, 106, 115, 119, 120, 123, 124, 126, 136, 142, 159, 162, 172, 179, 181, 182, 191, 195, 197, 202, 203, 206, 210, 215-218, 221, 222. 227, 236-238, 244-248, 252, 253, 259,
261, 264, 266, 271, 273, 278, 280, 284, 285, 289, 292, 294, 296, 313, 316, 319,
352, 354, 360, 369, 371, 374, 379, 382, 384, 392, 393, 408, 415, 420, 423, 435, 437, 438, 440, 442, 444-447, 450, 452, 456, 457, 461, 464, 465, 480, 482, 485, 487, 489-492, 494, 506, 513, 514, 549-551, 553, 558, 578, 586
Lernert, Edwin 195 Lenin,V.I. 543, 546 Leonard, Graham 487 lesbianism 120, 127 Levi-Strauss, Claude 606 Lewontin, Richard 105, 117 libertate 21, 50, 109, 116, 144, 157, 166, 182, 205, 218, 227, 247, 265, 343, 446, 478,486,541,551,564 Lie, Suzanne 447 Life After Work 150, 152 Lifelines 162
limbaj 26, 32, 47, 52, 54, 82, 84, 87, 261, 362,
432, 448, 449, 452, 564, 602, 605-607 lingvistică 448, 449, 602, 605 Lipset, Seymour Martin 290 Liverpool 224, 250, 251, 497, 523, 525, 528 Livingstone, Eric 101 loc de muncă 217, 244, 291, 448 loc de producţie în module 538 lock-out 345 Lockwood, David 310 locuinţe 22, 64, 72, 95-97, 150, 167, 168, 198, 216, 219, 225, 246, 252, 255, 256, 263, 285, 297, 302-305, 337, 374, 518-521, 523-527, 530, 532, 533, 536 Logan, John

518, 528 Lombroso, Cesare 191 ' Londra 32, 146, 161, 229, 213, 217, 224, 225, 250, 252, 256, 257, 286, 297, 330,
353, 374, 397, 411, 444, 445, 456, 487, 497, 507, 509, 510, 523-531, 550, 552, 553, 557, 575, 595, 601, 622
Lorber, Judith 108, 113 Los Angeles 248, 412, 509, 520-523, 529 luarea deciziilor 22 Lull, James 188, 432 Lumea a Doua 55, 56, 67-69, 74, 76, 77
Lumea a Treia 6, 55, 67-74, 76, 77, ,202,372, .389, 418, 419, 431, 507, 509, 513, 528, 530, 534-538,542, 553, 568, 617
Lumea întâia 6,74,419 Lyon, David 176,320,332 Lyotard, J. F. 566
M
Maastricht 385
MacPike, Loralee 120, 121
Maddox, Brenda 172
Madras 530
Mafia 223, 224
magie 471, 504
Maguire, M. 229
Mahayana 485
Major, John 379, 420,439
Malinowski, Bronislaw 471,603
mamă-copil 105, 177
mame 36-38, 40, 41, 47, 48, 54, 95, 105-107, 110, 111, 136, 137, 166, 168-170, 182, 185, 257, 280, 312, 313, 347, 348, 350, 353, 388-391, 449, 486, 546 management ştiinţific 337 managementul impresiei 92, 101
manageri 23,144,270, 276, 278, 281, 282, 294, 296, 308, 321, 327-329, 331, 341, 348, 350, 352, 360, 361, 378, 387, 440, 457
Mandela, Nelson 244 Manning,Phil 101 markeri 90, 96 Marsh, Catherine 601 Marshall, Gordon283, 28 Marx, Karl 9, 18, 19, 21, 24, 69,263, 268, 269-274, 276, 278, 308,363, 410-412, 415, 467, 476-480, 490, 503, 515, 539, 544, 545, 555, 561, 566, 567, 602, 608-611, 613-616, 622 marxism 543, 609, 622 masculinitate 105, 117, 121, 126, 127, 447 mass media 5, 201, 396, 397, 412-415, 423,
431, 500 masturbare 113, 114, 116 matrilocal 159 Maya, societate 64
Mbuti, pigmei 55, 58
Mead, George Herbert 25, 39-43, 45, 46,
47, 53, 602, 607-609 media 5, 72, 201, 254, 257, 286, 361, 372, 396, 397, 412-415, 417, 419-425, 429, 430, 431,432, 464, 500, 593
680.
media interactive 423, 425 mediană 345 Medicaid 144 Medicare 144
medicină 47, 132, 137-140, 142, 146, 147,
150, 534 medicina ayurvedică 137 meditaţii 441, 475, 482, 486 mediul înconjurător 27,58, 75, 151,146, 256, 505, 511, 515, 517, 560, 561, 572, 574, 611
megalopolis 507, 538
Merton, Robert K. 193, 194, 201, 210,
603-605, 618 metode de cercetare 578-580, 583, 584, 586,
587, 599 metodism 482
Mexic 64, 74, 248, 373, 381, 499, 523, 542, 569

Mexico City 505, 509, 532-534 mezomorf 191 mezzosegregare 262 Miami 529 Michels, Roberto 321 microsegregaţie 262 microsociologie 98, 101 Microsoft 427 migraţie 258, 523 mijloace de producţie 269, 311 Milason, Cincinnati 339 milionar 286, 293, 510 Miller, Steven 339 Mills, C. Wright 12, 13, 22, 622 Miner, Horace 32, 33 minorităţi etnice 237, 240, 270, 455, 460 mişcări milenariste 483, 489, 490, 504, 551 . mişcări religioase 23, 495, 496, 502, 504, 551, 590
mişcări sociale 23, 481, 517, 541, 542, 549,
551, 554, 555 mişcările de gherilă 547 mişcările feministe 539, 551 misionari 489, 495, 603 mituri ale originii 470 moaşe 135, 312 mobilitate 263, 265, 266, 267, 289, 290, 291, 294, 295, 296, 307, 309, 311, 443, 545, 567
mobilitate descendentă 311 mobilitate intergeneraţională 289, 295, 311 mobilitate intrageneraţională 289, 311 . mobilitate laterală 289, 311 mobilitate socială 265, 290, 294, 307 mobilitate verticală 290, 311 mobilizare 308, 388, 543, 547, 551, 557 mod 6, 8, 13, 15," 19-21, 23, 26, 29-31, 33¬36, 38-40, 42-44, 47, 49, 51, 53, 59, 60, 69, 75, 76, 80-91, 93, 95-99, 102, 103, 105, 107, 108, 110-112, 114, 116, 118, 119, 121, 124-126, 130,'131, 133, 137¬140, 142-144, 146, 147, 151, 157, 161¬163, 165, ,168, 171, 172, 179, 181, 183, 189-192, 194, 197, 198, 201-205, 207, 210, 211, 214, 216-218, 222-224, 227, 228, 234-236, 238, 240, 242, 244, 246, 253, 255-257, 264-274, 276, 278-280, 282, 287-292, 294-298, 301, 302, 306, 308, 309, 312, 314, 315, 317, 319, 321, 322, 335, 336, 339, 341-344, 346-348, 350, 352, 353, 355-357, 359, 360, 362¬365, 369, 373, 375, 376, 382, 385-388, 390-392, 396, 401, 402, 404-406, 408¬410, 412-415, 418, 419, 421, 422, 424, 425, 428, 431, 434, 435, 449, 451, 452, 454, 455, 457, 459, 462, 464, 465, 469, 471, 474, 476, 478-480, 482-485, 487, 491, 492, 502-504, 511, 513, 514, 517, 518, 520, 521, 523, 524, 526, 529, 532, .533, 536, 543, 545, 547-549, 551-553, 560-564, 566, 569, 570, 572, 579, 580, 583-588, 593, 594, 597, 599, 603-609, 611-620 modalitate 7, 28, 29, 31, 80, 125, 134, 149, 170, 202, 205, 206, 207, 211, 273, 292. 293, 298, 332, 335, 339, 347, 357, 365, 397, 409, 428, 452, 465, 512, 578, 585, 592, 594, 598 modalităţi de calculare 593 model dramaturgie 92, 101 Mohamed 473, 474, 490, 491 Mohammed Reza Pahlavi, şah al Iranului -91 monarhi 370, 371, 393, 414, 56" monarhii constituţionale 371 monetarism 378 monogami 155, 158, 184, 18? monogamieserială 158. iS"
monoteism 470, 472, 504 Morris, Jan 102, 108, 109, 113 Morris, Lydia, 285 Moon, Sun Myung 499 Moonies 496 moştenire matrilineară 187 moştenirea patrilineară 159 moralite 42, 49,195,241,381,620 Moynihan, Daniel Patrick 160, 161 Mulgan, Geoff 166, 181 multimedia 424, 425, 429, 432, 464, 466 multinaţionale 324, 325, 530 muncă 13, 17,19, 26, 30, 48, 49, 52,56,61, 64,66, 67, 72, 110, 138, 139, 149-151, 152,156, 158, 162,166,169, 174, 179, 182,189, 194, 207, 216, 217, 222, 223, 228, 243, 244, 252, 253, 258, 265, 267, 269, 270, 272, 274,278-280, 282-289, 291, 295, 296, 299,301, 302, 305,315, 318, 319, 321, 323, 326, 329, 333-336, 338-348, 350, 352-357, 359-366, 373, 382, 413, 417, 423, 434-437, 442,448, 450, 451-454, 456,462, 465, 457, 462¬465, 484,509, 511-515, 519, 523, 528, 530, 534; 536, 551, 554, 565, 566, 573, 579, 580,581, 583,

584-586, 589, 596, 599,604,613,614,620,621 muncă casnică 366 muncă de teren 30 muncă de teren 583, 584, 599 muncă flexibilă 361
muncă plătită 150, 302, 335, 347, 348, 357, 462
muncă voluntară 366 muncitorul de portofoliu 333, 361 Murdoch, Rupert 397, 419, 431 Murray, Charles 262, 280, 281, 285 musulmani 253, 469, 473, 474, 490, 491,
493, 496, 497 mutaţii 27
N
NAACP (National Association for the Ad¬vancement of Colored People) 245, 246 Nacirema, ritualuri 32, 33 Najman,jake 139 naşteri 135, 175 nationalism 370, 391, 392, 393
National Association of Broadcasters 401 National Broadcasting Company 401 National Crime Survey 198 National Health Service 142
natura 10, 15, 19, 21, 23, 24, 26, 31, 33, 34, 46, 56, 75, 89, 162, 168, 177, 179, 180, 193, 195, 198, 217, 223, 235, 236, 241, 242, 269, 295, 314, 315, 320, 331, 335, 336, 362, 364-366, 368, 374, 382, 388, 398, 399, 402, 408, 410, 411, 420, 431, 440, 451, 462, 475, 476, 477, 479, 502, 504, 513, 517, 569, 614 nealiniere partizană 377 necesităţi biologice 25 necesităţi stabilite biologic 31 negri 22, 70, 72, 91,160-162, 201, 203, 212,235-238, 240, 241-251, 254, 255, 257, 261, 266, 280, 382, 454, 455, 459, 460, 519-524 Negroponte, Nicholas 425, 426, 430, 432 ne-occidentale 118, 479 neo-localism 159 Nettieton, Sarah 152 New England Journal of Medicine 248 New Labour 379, 380, 392, 393 New York City 530 New York Times 397 Newgate, închisoare 204 News on Sunday 398, 399 Nicolae al II-lea 542, 543 Nintendo 396, 401, 404,464 Nirvana 475 non-verbal 94, 101, 455 normăîntreagă 48, 255, 279, 291, 292, 315, 331, 343, 348, 349, 354, 355, 358, 361, '363, 364, 444,447, 534 norme 113, 126, 159, 173, 188-190, 193,
235, 355, 447 Northcliffe, lord 398
Norvegia 121, 218, 300, 324, 381, 383,
398, 443, 447 Noul realism de stânga 187, 201 Nuer, societate 60, 472
O
Oakes, Jeannie 457, 458 O lume fară arme nucleare 391 O'Connell, Helen 185
682.
O'Dwyer, Josie 213 O'Grady, Scott 498 O'Leary, Virginia 447
oameni 11-15, 20, 22, 23, 26, 27, 32, 46, 50, 56, 58-60, 65, 67, 70, 72, 84, 89-91, 96, 97, 103, 109, 111, 113-115, 117, 118, 126, 130, 131, 143, 145, 147-151, 154, 158, 159, 163, 178, 180, 182, 184, 188, 189, 192-195, 197, 198, 204, 205, 207, 222, 225, 227, 232, 236, 238, 243, 244, 245, 248, 249-251, 260, 264-268, 271, 272, 274, 277-279, 281-283, 292, 293, 295-297, 298, 300-304, 307, 308, 313, 314, 316, 318, 319, 321, 323, 330, 331, 334-336, 341, 343-346, 354, 360, 363-365, 368, 370-372, 388, 391, 396, 401, 405-407, 409, 410, 417, 422, 429, ; 435, 443, 460, 462, 465, 469, 471, 473¬476, 488, 489, 491, 495, 500-502, 504, 513, 515, 517, 518, 520, 523, 525-528, 533, 535, 537, 540, 543, 545-551, 553, 565, 571, 584, 586, 587, 592, 614-616, 619
obiectivitate 16, 407
ocupaţie 23, 106, 308, 335, 354, 378, 494, 619

ocupaţional 64, 123, 254, 267, 275, 285, 290, 294, 295, 308, 341, 352, 354, 365, 366, 416, 451, 456, 458, 512 Oedip, complexul lui 40, 41, 54 Ogilvie, S. C. 77 Ohlin, Lloyd 194, 201 Ohno, Taiichi 329 olandezi 106, 238, 242, 250, 286 oligarhi 321, 323, ,332 oligopolii 326 omucidere 202, 222 Oneida, comunitate 180 opinie 52, 82, 114,137, 149, 197, 210, 227, 287, 308, 314, 321, 363, 371, 396, 409, 431, 432, 490, 584, 586, 609, 614 opinie publică 431, 432 oraş-cartier general 538 oraşele globale 529 oraşelor noi 523 orare 402
ordine de muncă în serviciul comunităţii 207 ordine socială 21, 66, 227, 546, 558^ 564
Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord 388
organizaţii 12, 20, 96, 115,144,184, 223, 225, 252, 259, 274, 281, 304, 311, 313-315, 317, 318, 320-323, 328, 329, 331, 332,343,365, 374, 376, 382, 384, 388, 401, 417, 421, 422, 435, 438, 465, 469, 481-484, 486, 487, 495, 496, 498, 500-502, 517, 553, 569, 590, 591 organizaţii religioase 115, 469, 481, 484,
486, 495, 496, 498, 500-502 ortodoxia răsăriteană 473 Orwell, George 420, 430 Ouchi,William 322, 324
P
Pahl, Ray 284, 366 Panopticon 320 papirus 410 paria 271, 311, 460 Park, Robert 511
Parkin, Frank 263, 268, 272, 287 Parks, Rosa 246
părinţi 10, 14, 33, 34, 37-41, 48-51, 94, 101, 105-107, 111, 124, 126, 135, 136, • 153-156, 159, 160-162, 165, 166-173, 175-180, 182, 185, 187, 195, 236, 289, 293, 295, 300, 301,347, 350, 354, 436, 440, 442, 454, 460, 535
Parlamentul European 384 Parsons, Talcott 602, 603, 604, 610, 613, 618
Parten, Mildred 38 partide politice 374
Partidul Laburist 342, 377-380, 382, 392, 442 Partidului Conservator 378, 392, 439 Patten, John 253, 439 pedeapsa cu moartea 207, 210
pensionare 50, 152, 281, 298, 323, 362, 463 pensionari 357, 363, 529, 537, 538 Pentagon 428
personalitate 41, 93, 105, 192, 197, 236, 237, 261, 262, 330, 378, 409, 513, 518, 559
personalitate autoritară 236, 262
Phillips 185
Philo, Greg 406
Piaget, Jean 39, 42-46,53
683.
Pilling, Stephen 229 pilot 498, 585 Pimlott, Ben 524 plânsul 36 plantaţii 265
pluralism 253, 260-262, 423 pluralism cultural 262 plusvaloare 269, 311
plutoniu 390 poliandri 155, 184, 187 poligamie 155, 184, 187 poligini 155, 187 politehnic 445, 446 politeism 504
poliţie 34, 175, 176, 188, 191, 195,' 197-202, 211, 213, 215-217, 219, 220, 223, 224, 226, 229, 231, 246, 256, 257, 316, 321, 384, 404, 494, 520, 524, 542, 578, 583 politică. 20, 60, 67-69, 75, 149, 151,227, 252, 262, 277, 278, 299, 342, 357, 364, 368-371, 374, 376, 381-385, 387, 391¬393, 397, 411, 421, 434, .440, 494, 499, 500, 502, 525,542, 545, 550, 553, 554, 557, 560-563, 567, 585, 595, 607, 616 Polonia 68, 109,

381, 385, 386, 387, 540 poluare 519 poluarea mediului 221 populaţie 14, 19, 50, 56, 57, 60, 62, 64-68, 70, 72, 74, 76, 114, 115, 118-120, 133, 138, 141, 142, 143, 145-152, 157, 160, 168, 182, 185, 190, 192-194, 197, 202, 203, 206, 210, 212, 220, 227, 232-234, 240, 242, 243, 246, 248-250, 252-256, 258, 260, 261, 274-277, 280, 281, 292, 296-299, 309, 320, 322, 336, 337, 341, 346, 348, 352, 357, 358, 360, 363, 364, 369, 370-373, 376, 377, 379, 386, 388, . 3.88, 402, 405, 411, 421, 429, 435, 436, 438, 442, 445, 446, 459, 460, 464, 493, 495, 497, 498, 499, 504, 506, 507, 509, 511-513, 519, 520, 521, 523, 525, 529, 531-536, 542, 545, 551, 561, 563, 569, 572,579,585, 586,595 Powell, Enoch 252 poziţie socială 80, 99, 475 poziţii de clasă contradictorii 272, 273, 311 Prabhupada, Sril 190 predestinare 619
prejudecată 232, 234
prestigiu 62, 138, 149, 271, 286, 311, 348,
397, 438, 444, 461, 501 Prietenii Pământului 569 prim-ministru 375, 440 primul război mondial 347, 388, 416 privatizare 275, 378 probleme etice 262, 591 producţie flexibilă 333, 340 producţie industrială 74, 76, 180, 335, 537 producţie 18, 59, 66, 67, 69, 73, 74, 156, 268-270,' 272, 296, 311, 315, 316, 318, 321, 329, 330, 336-341, 344, 345, 347, 360, 366, 373, 391, 408, 431, 434, 507, 518, 523, 528, 530, 532, 537, 538, 544, 545, 561, 563, 565, 566, 574, 616 producţie de grup 338, 339 productivism 364 productivitate 521 profan 477, 484, 504 profeţie 469, 474, 489, 503, 504 program redus 279, 291, 298, 348, 349,
353-355, 357, 358, 359, 363, 364 proiecţie 236, 262 proletarizare 283 proliferare nucleară 393 promiscuitate 29 proprietate privată 615 prostituţie 115, 122-127, 177, 210,. 211, 214,
223, 224, 302 Protestant Ethic and the Spirit of Capital¬ism, The 616, 618 protestantism 479 Provenzo, Eugene 401 psihanaliză 25, 39, 40, 54, 88 psihologie 40, .41 psihopaţi 192
pubertate 10, 49, 110, 118, 119, 481 publicare 447, 591
publicitate 352, 397, 399, 401, 402, 417, 50Î
puritanism 479, 616, 619-622 putere 7, 21, 22, 30, 34, 51, 56, 59, 60, 66, 67, 87, 98, 106, 121, 125, 137, 151, 189, 193, 195, 198, 210, 216, 218, 224, 228, 234, 236-238, 240, 242, 247, 276, 281-283, 286, 287, 292, 299, 307, 313, 314, 318, 320-322, 329, 343, 344, 357,
684.
360, 363, 368, 369, 371-375, 381, 383¬386, 392, 393, 407, 415, 417, 420-432, 437, 443, 455, 464, 466, 476, 477, 480, 481, 484, 485, 486, 491-494, 502-504, 516, 517, 535, 540-543, 548, 555, 561¬563, 565, 588, 589, 592, 614, 617, 619, 620, 622 putere politică 151 putere simbolică 432 puterea militară 561
R
Radcliffe-Brown, A. R. 603, 604 Ramadan 473 Randolph, A. Philip 245 Rapoport, R. 159 Raportul Crowther 437 rasă 13, 112, 160, 233, 234, 235, 240, 256, 257, 261, 262, 265, 266, 279, 280, 285, 286, 399, 486, 520 rasism 231, 232, 248, 254 Rasputin, Grigori 543 rata mortalităţii 138, 139, 145, 155 raţionalism 502 raţionalizare 20, 617, 622 război 22, 59-61, 64, 65, 69-71, 84, 103, 107, 116, 139, 169, 197, 243, 245, 246, 248, 249, 251, 258, 259, 291, 310, 313, 342, 343, 347, 357, 362, 367, 368,

375, 383, 387, 388, 389, 391, 393, 405, 412, 416, 426, 436, 473, 485, 493, 494, 499, 501, 516, 542, 543, 548, 554, 555, 558, 562, 563, 574, 588, 614 război bacteriologic 139 război limitat 393 război nuclear 389 război total 393
războiul din Golf 389, 391, 494 Războiul Rece 367, 388 rebeli 194, 480, 489, 493, 494' recalificate 283 recăsătorire 158, 171, 173 reciclare urbană 538 Reconstrucţie şi Dezvoltare 386 recrutare universală 393 Redundanţa 291 Reed, Michael 332 referendum 244, 371
reflexe 31, 53
reformatoare 551, 557
refugiaţi 232, 249, 251, 253, 370, 498
regim alimentar 138
regionalizare 95, 101
regiunea din faţă 92
reguli 42, 52, 53, 188, 189, 195, 205, 349, 375, 452, 454, 486, 494, 585, 605, 606 Reid, Ivan 439, 533 Reiner, Robert 229 reîncarnare 265 relaţii formale 313 relaţii sociale 13, 414, 515 relaţiile etnice 233
Relaţiile formale şi informale 311,316 religie 15-17, 53, 110, 160, 232, 261, 267, 271, 273, 415, 455, 467-474, 476-482, 487, 483, 488, 490, 491, 493, 496-498,
500-504, 562, 590, 603, 604, 613, 619 religii civile 479
religii etice 504 religiozitate 498, 502 reprezentarea proporţională 374 reproducere socială 24, 108 reproducţie culturală 434, 466 republicani 382
restructurare 387, 515, 517, 523, 551 reţele criminale 223, 225, 226 Reuters 416
revoluţia americană 227, 541, 551, 554 revoluţia franceză 544, 549, 551, 554 revoluţia islamică 474, 492, 494 revoluţii 76, 245, 250, 363, 381, 385, 402, 420, 426, 440, 464, 490, 491, 492, 504, 539, 540, 541-545, 548, 549, 551, 554, 555, 557, 564, 567, 569, 588, 589 Richards, Martin 167 Riddell, Sheila 378, 466 Riis, Jacob 510
ritual 12, 28, 30, 32, 33, 59, 60, 97, 101, 203, 265, 312, 446, 461, 467-469, 471, 472, 475-481, 484, 486-488, 490,
501-503, 551, 562, 590, 620 ritualişti 194
robot 339, 428
roluri 79, 92, 93, 102, 105, 106, 107, 108, 150, 165, 212, 451, 484, 486, 512, 48, 587
685.
Roma 63,264, 265, 290, 314,381, 383, 486, 506, 618
romano-catolic 473, 474, 495, 497, 498
Roosevelt, Franklin D. 245
Rose, Margaret A. 575
Rosenau, James N. 393
Rottman, David 310
Rubin, Lillian 116, 117, 165, 166
Rubinstein, William 293
Rusia 6, 373, 388, 389, 392, 418, 443, 495,
542, 543, 546, 557, 588 rutină 39, 49, 229, 283, 484 Rutter, Michael 456
S

sacru 477, 484 Sahlins, Marshall 58 saloane 123, 124, 411 SanFrancisco 517,583 sănătate 70, 85, 136, 139, 140, 143-147, 149, 151,197, 202, 282, 303, 304, 313, 350,449,451,533 sărăcie 70, 72, 73,130,139,169-171, 174, 201, 215, 232, 242, 245, 263, 264, 271, 274, 280, 283, 286, 296-300, 302, 307, 309, 311, 354, 366, 399, 466,486,488, 489, 510, 521, 534, 510, 520, 521, 530, 542, 545, 618, 622 sărăcie absolută 297, 311 sărăcie informaţională 466 sărăcie relativă 297, 311 sărăcie relativă 622 „sătenii urbani" 514 Sassen, saskia 529 sat global 432 Saunders, Peter 310
Saussure, Ferdinand de 605, 606, 607, 609
Sauvy, Alfred 69
Savage, M. 310
Sayer, Andrew 366
Sayers, Janet 112
Schiller,Herbert419
schimbare socială 555, 558, 562, 564
Schmitter, Phillippe 384, 385
Schuller, Tom 150, 152
Schwanz, John 242
scientologi 496, 577, 590, 591, 592
sclavi 65, 70, 72, 238, 239, 241, 242, 245, 251, 261, 264-266, 269, 274, 308, 311, 480, 481, 542, 552 Scott, John 277, 281, 393, 498 scriere 32, 35, 41, 169, 337, 407, 425, 434,
562, 565, 567, 588, 597, 613 secte 33,114, 188, 374, 467, 481-483, 487, 496,499,501,503,511,551,591 secularizare 483 Segal,Lynne 127
segregaţie 237, 242, 266, 491 selecţie naturală 27, 54 semiologie 606
semiotic 606, 622 Sennett, Richard 527, 536 sensorimotor 43 separaţie 164,
servicii 17, 18, 22, 23, 123-126,139, 142, 145, 180, 207, 222-224, 229, 254, 266, 276-278, 281, 327, 328, 335, 337, 347, 357, 360, 364, 369, 429, 451, 457, 509, 512, 516, 519, 520, 523-525, 529, 530, 535, 550, 558, 564-566, 574, 597, 612 sex 56, 64, 65, 101-103, 106, 107, 109, 110, 113,122,123,125, 126,140,178,218,287, 290, 29, 31,40,399,420,484,496, 535 comportament sexual 10, 11, 20, 21, 28-32, 40, 41, 48-50,88, 90, 92, 93, 101-104, 107-110,112-127, 139-141,153,154, 156-158, 165, 170, 175, 176-178, 180-185, 187, 197,205,210,216-220, 229,236,242, 257, 266, 332, 382, 399, 420, 447, 466, 487, 491, 500, 517, 592, 614 sexul premarital 115 $ sferă publică 432 SIDA 117,129, 139-142, 151, 152 Silicon, Valea 361, 528 simbolism cultural 240 simbolurile religioase 471, 484 Simpson, O. J. 412 simulacru 432
sindicate 242, 273, 307, 333, 342, 343, 344,
346, 377, 406, 542 Singer, Elly 54 sinucidere 194, 202 sistem economic 307, 366, 544, 615 sistem educaţional 450, 466
686.
sisteme de trust la scară mică 338, 365
sisteme sociale 7
sistemul monetar 611, 612
Skidelsky, Robert 77
Skinner, Quentin 622
Skocpol, Theda 548, 588, 589

Sky TV 420
Smelser,Neil J. 366
Smith,Adam 337
Smith, John 380
Social Trends 149, 163, 168, 198, 200, 206, 275, 303, 307, 349, 356, 400, 445, 497, 595, 598 socialism 375, 380, 392, 543, 557, 567, 574
socializare 27, 35, 38, 51-54, 108, 111, 127, 135, 136, 139, 151, 152, 197, 214, 228, 400, 402, 614 societate 9, 10, 12-15, 17-20, 23, 26, 27, 30, 32, 46-50, 52, 55, 56, 58, 60, 62, 64, 66-68, 70, 72, 75, 76, 108, 113-115, 117, 122, 125, 127, 129, 130, 133, 134, 137, 147, 149-151, 159, 162, 168, 178, 180, 185, 189, 193, 194, 201, 205, 210, 215, 223, 227, 228, 232, 241, 243, 245, 248-250, 252, 259-262, 264, 269, 276, 283-285, 290, 292, 295, 297, 307, 308, 314, 320-322, 332, 346, 348, 363, 364, 371, 382, 388, 393, 395, 404, 406, 410, 411, 412, 414, 415, 423, 430-432, 434, 436, 438-440, 443, 447, 450, 451, 455, 459, 462, 464, 465, 476, 477, 487, 492, 503, 504, 507, 509, 513, 516-518, 521, 524, 536, 541, 542, 544, 545, 551, 557, 558, 560-562, 564-566, 570, 575, 578, 579, 592, 593, 603, 605, 609-616, 620 societate de consum 285 societate duală 364 societatea informaţională 564 societăţi agrare 77
societăţi industrializate 69, 72, 76, 194, 206,
223, 290, 472, 500 societăţi moderne 19, 23, 24, 66, 67, 130, 33Î, 337, 343, 432, 471, 478, 541, 547, 558, 592, 610, 615, 616, 617 societăţi occidentale 307, 355, 450, 498 societăţi tradiţionale 155, 173, 336, 502 societăţi pastorale 55, 59, 60, 65, 76
sociobiologie 28, 29, 30, 53, 54 sociologi 6, 11, 19-21, 24, 26, 29, 52, 86, 91, 120,136, 234, 281, 286, 338, 361, 471, 483, 554, 572, 578, 579, 586, 592, 604, 608, 610, 611, 616, 622 Sociological Abstracts 597 Sociological Review 598 sociologie 5, 6, 7, 10, 13-17, 20, 21, 26, 30, 41, 52, 59, 80, 86, 99, 184, 215, 233, 268, 272, 280, 282, 368, 455, 536, 549, 554, 577, 578, 587, 597-599, 601¬604, 606, 608-610, 612, 615, 618, 621, 622 Sociology 598
software 427, 428, 429,464, 465 sogo shosha 327
soldaţi 64, 251, 388, 489, 506, 543, 558, 588
solidaritate de grup 478 sonograma 135 Sony, corporaţie 417 Sorokin, Pitirim 290
spaţiu 82, 94-96, 100, 101,160, 209, 227, 295, 311, 314, 318, 319, 328, 329, 330, 375, 410, 413, 414, 429, 430, 432, 464, 478, 506, 512, 515, 548, 549, 579, 596, 603
spaţiu personal 94, 101 specia umană 112
specializare 138, 364, 440, 441, 512 Spencer, Christopher 338 speranţa de viaţă 139, 248 spitale 20, 51, 137, 143-145, 150, 205, 229, 303, 313, 314, 320, 322, 331, 510, 580, 592
stadiul operaţional concret 44
stadiul preoperational 44
Stafford, Anne 185
Stâlpii Islamului 473
Stanton, Elizabeth Cady 484, 485
star TV 420
starea a treia 266

stări 266, 614
stat federal 387
state tradiţionale 62, 64, 65, 77, 506 Statele Unite ale Americii 148
States and Social Revolutions 588
687.
Statham, June 107, 108, 446 stat-naţiune 67, 77, 368, 384, 392 statut 48, 62, 99, 102, 122,147, 152, 168, 182, 213, 215, 238, 245, 260, 264-266, 270, 271, 273, 276, 286, 287, 292, 311,. 348, 381, 438, 579 Stein, Peter 182 Stewart, Don 504 stigmat 129, 139, 142, 152, 163 stiluri de viaţă 116, 271, 364, 409, 515 Stokes, Donald 377 Stone, Lawrence 156
Sîorming the Tower 447 stratificare 264-268, 271, 273, 286, 287, 308, 309
stratul de ozon 571, 572
strigăte de răspuns 87, 101
structură de clasă 14, 309
structuralism 606, 608, 609, 622
studii de cercetare 517
subclase 136, 280, 285, 310, 521
subculturi 32, 54, 122, 193, 201, 203, 214,
237, 260, 514 suburbanizare 538 sufragiu 380 Sullivan, Andrew 122
Sullivan, David 399 Sun 419, 420 Sunday Sport 398, 399 superstiţii 471
supranatural 32,180, 207, 214, 311, 318, 320, 321, 327, 331, 332,383, 436, 470, 472, 502, 503, 590 Sutherland, Edwin H. 193, 194, 221
suveranitate 369, 392, 393, 547, 548, 557 suveranitate multiplă 547, 557
Swaggart, Jimmy 500 Swann, raport 448 Swedberg, Richard 366
Ş
Şcoala de la Chicago 505, 511 Şcoala de la Frankfurt 410, 411, 413
şcolarizare 49, 320, 437, 442, 464 şcoli 20, 90,191, 246, 314, 317, 320, 331, 434-447, 449-457, 459, 463-466, 489, 516,519,520,533,608
şcoli cu internat 438 ,
şcoli cu taxă 438, 439, 445 şcoli publice 438
şomer 70, 72, 200,245, 254, 270, 274, 280, 285, 286, 289, 295, 298, 300-302, 334, 357, 358, 359, 362, 364, 366, 386, 447, 461,534
ştiinţă 10, 15, 16, 20-22, 24, 27, 30, 39, 42, 46, 66, 103, 111, 112, 132, 135, 137, 149, 178, 227, 234, 336, 390, 415, 428, 434, 442, 460, 469, 470, 474, 479, 485, 505, 509, 562-566, 571-574, 607, 612,
616, 617 ştiinţele naturale 21, 24
ştiri 88, 395, 397, 398, 402, 405-408, 410, 411, 415, 416, 419, 420, 422, 431, 432, 434, 598
T
taoism 475, 479
Taylor, Frederick Winslow 337
Taylor, Laurie 229
taylorism 333, 338, 340, 364, 365, 366 tehnologi 10, 20, 66, 67, 72, 96, 129, 132, 133, 135-137, 149, 150-152, 276, 279, 283, 296, 320, 329, 330, 332, 336, 337, 340, 341, 364-366, 372, 389, 390, 398, 402, 411, 413, 423-426, 429, 430/432, 433, 452, 462-466, 516, 517, 523, 535, 558, 563, 566, 568, 572, 573, 578, 616,
617, 619

tehnologii de reproducere 132, 152
tehnologii sociale 133
telecomunicaţii 326, 330, 420, 424, 465
telenovelă 408, 431 .
televiziune prin cablu 402, 426, 464
teoria lui Tilly 548
teorie etichetantă 195, 229
termeni statistici 178
testele prenatale 135
testosteron 104
ţărani 64, 266, 268, 269, 311, 489, 509, 543, 544
Thatcher, Margaret 299, 306, 376, 378, 379,
380, 392, 407, 440 The re s Som ething I 've Been Meaning to Tell You 120 .
688.
The Times 249, 397, 420, 598 thetani 590 ' Thomas, W.I. 587 Thurow, Lester 340
Tilly, Charles 539, 544, 545, 546, 547, 548,
549, 551, 553 Time-Warner 417
timp 12, 15, 27, 29, 31, 35-38, 42, 44, 47, 50, 52, 56, 59, 61, 64, 70, 73, 82, 85, 87, 89, 91, 94-96, 100, 101, 103-107, 110, 114, 115, 118, 119, 123, 124, 126, 133, 138, 140, 147, 149, 150, 154-156, 158-162, 165, 168, 169, 173, 178, 180¬183, 190, 195, 200, 204, 205, 214, 217, 234, 236, 244, 246, 250, 252, 253, 258, 260, 264, 269, 271-275, 285, 289, 292, 295, 303, 308, 314, 317-320, 322, 325, 328-330, 334, 340, 341, 343, 345-347, 349, 353, 355, 356, 359, 361, 362, 365, 368, 371, 375, 378, 380-382, 385, 389, ■ 392, 399, 400, 402, 407, 408, 410, 411, 413-415, 418, 426, 430, 434, 435, 438, 441-443, 446, 449, 450, 453, 456, 460, 465, 469, 476, 478, 480, 482, 487, 493, 496, 501-503, 506, 510, 512, 514, 519-521, 523, 530, 531-536, 543, 548,
550, 559, 561, 563, 565, 569-571, 573, 577, 583, 587, 588, 590-592, 596, 598, 599, 602, 604, 610, 612-614, 617, 618
timp-spaţiu 95, 101
Tizard, Barbara 449
Tokio 322, 326, 330, 391, 509, 529
totemism 472, 477, 503, 504
Tough, Joan 449
Touraine, Alain 564
Trades Union Congress (TUC) 342
transformare socială 24, 589
tribul Gururumba 62
Tripp, David 404
Troeltsch, Ernst 467, 481,482
Truth, Sojourner 432, 552
tulburări 130, 131, 134, 151, 166, 178, 218,
342, 392, 543, 547, 555 Turner, Ted 422 Tysoe, Mary on ,127
U
ucenici 155, 251, 336 Ungaria 68, 381, 385, 386, 387, 443 United Press International (UPI) 416 Uniunea Sovietică 55, 68, 69, 74, 77,372, 380,

381,383, 384, 386, 389, 540, 557, 570 , Uniunea Europeană 367, 383, 384, 393, 420, 423
universităţi 248, 249, 250, 314, 322, 331, 362, 428, 429, 435, 444, 445, 446, 447, 463, 465 uraniu 390
urbanism 507, 513, 515, 536 urbanizare 507, 526, 538 Urwin, D. W. 393 uzurpare 273
V
valori 11, 17, 18, 19, 24, 27, 42, 47, 52, 53, 59, 115, 116, 132, 136, 137, 156, 159, 165, 166, 183, 189, 193, 194, 214, 227, 228, 237, 259, 260, 279, 347, 349, 408, 418, 424, 443, 448, 451, 452, 454, 462, 476-482, 485, 495, 501-503, 517, 541, 551, 562, 567, 587, 603, 613, 616, 619, 620, 621
valori culturale 517 van den Berghe, Pierre 243 Vaughan, Diane 164, 165
vânători şi culegători 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 68, 76, 77, 286, 476, 560, 561, 568, 615 vârsta a treia 51, 466 vârstă mijlocie 291, 382
vârstism 149, 152 vechii evrei 235 vecini 256, 304, 321, 473, 533 venit 139, 205, 212, 225, 249, 256, 263, 269, 274, 276, 287, 288, 291, 297, 298, 300,311 334, 402
viaţă de familie 156
viaţa de zi cu zi 86, 620
viaţa economică 144, 262, 277, 281, 335,
'376, 529 viaţa monastică 486
38.
689
victime 167, 176, 178, 198, 201, 218, 220,
228, 255, 547 Video Kids 401 Vilannova, Pedro 557 viol 197, 210, 217, 218, 219, 220, 229 violenţă 61,104, 117,170, 178, 179, 180, 184, 192, 200, 203, 211, 213, 216, 218, 223, 224, 225, 226, 229,238, 248,342, 402, 403, 404, 431,510, 521,540, 545, 546, 547, 568, 614 Virtually Normal 122 vizual 93 vocaţie 619
W
Waksler, Frances C. 54 Walker, Richard 366 Walker, Thomas 301 Waller, Philip J. 536 Wallis, Roy 577, 590 Warren, Farrell 127 Wealth of Nations, The 337 Weber, Max 9, 19, 20, 21, 24, 263, 268, 270-273, 276, 308,- 311, 314-319, 321¬324, 329-332, 412, 467, 476, 479-482, 490, 493, 503, 557, 562, 602, 609, 610, 616, 618-622 Weeks, Jeffrey 118, 127 Weitzman, Lenore 106 Wells, John 200, 229 Westergaard, John 310 Wilkinsdn, Helen 166, 181
Williams, Lynne 601 Williams, Raymond 54 Willis, Paul 452 Wilson, Edward 28 Wilson, William Julius 280 Wirth, Louis 511, 536 Wolfgang, Marvin- 204 Woman's Bible, The 484 Woolf, Virginia 150
World Revolution in Family Patterns 157
World Wide Web 429
Worrall, Ann 214, 229
Wright, Erik Olin 622
Wuthnow, Robert 483
Y
Yakuza, bandele 225, 226 Young, Michael 150 Young People and Crime 215
z

Zammuner, Vanda Lucia 106 Zerubarel ,Eviatar 96
ziare 115, 173, 256, 395-398, 401, 405, 411, 414, 416, 419, 420, 424, 430, 431, 435, 460, 464, 587, 598, 606 Zidul Berlinului 540 Zimbardo, Philip 587 Znaniecki, Florian 587 Zolo, Danilo 575 zone metropolitane 524 Zubaida, S. 492
690.
CUPRINS
PREFAŢĂ LA EDIŢIA A TREIA 5
DESPRE LUCRAREA DE FAŢĂ 6
ÎNDRUMĂRI PENTRU FOLOSIREA ACESTEI CĂRŢI 8
1. CE ESTE SOCIOLOGIA? 9
Scopul sociologiei: un prim exemplu 10
Dezvoltarea abordării sociologiei 11
Primele origini 15
Gânditori contemporani 20
Este sociologia o ştiinţă? 21
Cum ne poate ajuta sociologia în viaţă? 22
Concluzii . .23
Rezumat 24
2. CULTURA, SOCIETATEA ŞI INDIVIDUL 25
Specia umană 26
Diversitatea culturală 31
Identitate culturală şi etnocentrism 32
Socializarea 33
Dezvoltarea timpurie a copilului 35
Teorii despre dezvoltarea copilului 39
Cursul vieţii 46
Succesiunea generaţiilor 51
Socializarea şi libertatea individuală 52
Rezumat 52
Lecturi suplimentare 54
3. TIPURI DE SOCIETATE 55
Societăţile primitive: vânătorii şi culegătorii 56
Societăţile pastorale Şi agrare 59
Civilizaţiile preindustriale sau statele tradiţionale 62
Lumea modernă: societăţile industrializate 66
Societăţile din Lumea întâi, a Doua şi a Treia 68
Ţările recent industrializate 73
Schimbarea socială astăzi: globalizarea 73
Concluzii.. 75
Rezumat
76
Lecturi suplimentare 77
691.
4. INTERACŢIUNEA SOCIALĂ ŞI VIAŢA COTIDIANĂ 79
Studiul vieţii cotidiene . 80
Comunicarea non-verbală 82
Regulile sociale şi vorbirea 84
Faţa, corpul şi vorbirea în interacţiune 88

Interacţiunea în timp şi spaţiu 94
Viaţa cotidiană din perspectivă culturală şi istorică 96
Microsociologia şi macrosociologia 98
Rezumat 99
Lecturi suplimentare 100
5. GENUL ŞI SEXUALITATEA.... 101
Sexul, genul şi biologia 103
Socializarea genului 105
Identitatea şi sexualitatea genului: două teorii ; 110
Sexualitatea umană 112
Concluzii: genul, sexualitatea şi inegalitatea 125
Rezumat 125
Lecturi suplimentare ;.. 127
6» CORPUL: HRANA, BOALA ŞI ÎMBĂTRÂNIREA 129
Corpul şi societatea ; 132
Bolile de nutriţie şi îngrijirea corpului 133
Corpul şi tehnologiile de reproducere 135
Buna funcţionare a corpului: imagini despre sănătate şi boală 137
Sisteme de asistentă medicală 142
3
Sănătatea şi mediul înconjurător 146
Sănătatea şi îmbătrânirea 147
Concluzii 150
Rezumat 151
Lecturi suplimentare 152
7. FAMILIA, CĂSĂTORIA ŞI VIAŢA PERSONALĂ 153
Concepte cheie 154
Familia de-a lungul istoriei 155
Schimbări în trăsăturile familiei în lume 157
Familia şi căsătoria în Marea Britanie 158
Divorţul şi separarea în Occident 162
Soţi recăsătoriţi şi părinţi vitregi 171
Faţa nevăzută a familiei 175
Alternative la căsătorie şi familie 180
Dezbaterea despre „valorile familiale" 183
692.
Rezumat 184
Lecturi suplimentare 185
8. DEVIAŢIE ŞI DELICT.. 187
Studiul comportamentului deviant 189
Teorii despre delict şi devianţă 191
Delincvenţă şi statistici referitoare la delicte 198
închisorile şi pedeapsa 204
Gen şi delincvenţă 210
Delincvenţă şi „criza masculinităţii" 214
Victimele delincventei 216
5

Delictele celor bogaţi şi puternici 220
Crima organizată 223
Delict, devianţă şi ordine socială 227
Rezumat 227
Lecturi suplimentare 229
9. APARTENENŢA ETNICĂ ŞI RASA 231
Etnicitatea 232
Prejudecăţile şi discriminarea 235
Antagonismul etnic: o perspectivă istorică 238
Relaţiile etnice din perspectivă istorică: câteva exemple 241
Diversitatea etnică în Marea Britanie 249
Relaţiile etnice în Europa 258
Posibile evoluţii viitoare ale relaţiilor etnice 259
Rezumat 260
Lecturi suplimentare 262
10. STATIFICAREA ŞI STRUCTURA DE CLASĂ 263
Sisteme de stratificare socială 264
Teorii despre stratificare în societăţile modeme 268
Clasele în societăţile occidentale din prezent 273
Gen şi stratificare : 286
Mobilitatea socială 289
Sărăcie şi inegalitate .....' 296
Concluzie 307
Rezumat 308
Lecturi suplimentare 310
11. ORGANIZAŢIILE MODERNE 311
Organizaţiile şi viaţa modernă 312
Teorii despre organizaţii
314
693.
Depăşirea birocraţiei? 322
Influenţa marilor corporaţii
324
Reorganizarea tehnologiilor şi a organizaţiilor moderne 329
Concluzii 330
Rezumat 331
Lecturi suplimentare 332
12. MUNCA ŞI VIAŢA ECONOMICĂ
333
Munca plătită şi munca neplătită
335
Diviziunea muncii şi dependenţa economică 336
Tendinţe în sistemul ocupaţional 341
Sindicatele şi conflictul din industrie 342
Femeile şi munca 346
Şomajul 357
Viitorul muncii 361
Rezumat 364
Lecturi suplimentare 366

13. GUVERNUL, PUTEREA POLITICĂ ŞI RĂZBOIUL 367
Puterea şi autoritatea 368
Conceptul de stat369
Democraţia 370
Partidele politice şi votarea în ţările occidentale 374
Participarea femeilor la viaţa politică 380
Forţele globale 383
Războiul şi forţa armată 387
O lume fără războaie? 391
Rezumat 392
Lecturi suplimentare 393
14. MASS MEDIA ŞI CULTURA POPULARĂ
395
Mass media de odinioară: ziarele 397
Impactul televiziunii 400
teorii despre mediile de informare ! v 410
Globalizarea mediilor de informare 415
Problema reglementării mediilor de informare 422
Multimedia 424
Internet-ul 426
Concluzie..... 429
Rezumat
430
Lecturi suplimentare
432
694.
15. EDUCAŢIA
433
Dezvoltarea alfabetizării şi a învăţământului 435
Originile şi dezvoltarea sistemului de învăţământ britanic 436
Comparaţii între sistemele şcolare 442
învăţământul superior 444
Genul şi sistemul educaţional 446
Educaţia şi etnicitatea 447
Teorii despre învăţământ 448
Educaţia şi reproducţia culturală 452
Educaţia şi inegalitatea 454
Inteligenţa şi inegalitatea 458
Viitorul educaţiei 461
Rezumat 465
Lecturi suplimentare 466
16. RELIGIA.. 467
Definirea religiei 470
Tipuri de religii 471
Teorii despre religie 476
Tipuri de organizaţii religioase 481
Genul şi religia 484
Mişcările milenariste 488
Evoluţii actuale în religie: revoluţia islamică 490

Religia în Marea Britanie 495
Religia în Statele Unite 498
Concluzii: religia, laicizarea şi schimbarea socială 501
Rezumat 503
Lecturi suplimentare
17. ORAŞELE ŞI DEZVOLTAREA URBANISMULUI MODERN.... 505
Oraşul tradiţional 506
Trăsăturile urbanismului modem 507
Teorii despre urbanism 511
Structura postbelică a dezvoltării urbane occidentale 519
Urbanismul şi influenţele internaţionale 528
Urbanizarea Lumii a Treia 530
Concluzii r.. 536
Rezumat 536
Lecturi suplimentare 537
18. REVOLUŢIILE ŞI MIŞCĂRILE SOCIALE 539
Definiţia revoluţiei 540
Revoluţia rusă 542
Teorii despre revoluţie 544
Mulţimi, revolte şi alte forme de acţiune colectivă 548
Mişcările sociale 549
Mişcările sociale şi sociologia 554
Rezumat .. 554
Lecturi suplimentare 556
19. SCHIMBĂRILE GLOBALE ŞI CRIZA ECOLOGICĂ 557
Definiţia schimbării 559
Influenţe asupra schimbărilor sociale 560
Schimbarea în epoca modernă 562
Schimbări actuale şi perspective de viitor 564
Ameninţări la adresa mediului îngonjurător global 568
Mediul înconjurător: o problemă sociologică? 572
Schimbarea globală: privind către viitor 572
Rezumat 574
Lecturi suplimentare 575
20. METODE DE CERCETARE SOCIOLOGICĂ 577
Procesul de cercetare 579
Metode de cercetare 583
Cercetarea în lumea reală: metode, probleme, pericole 590
Influenţa sociologiei 592
Apendice 1: termeni statistici ..593
Apendice 2: citirea unui tabel..... : 594
Apendice 3: cum se folosesc bibliotecile 596
Rezumat 599
Lecturi suplimentare 600
21. TEORIA SOCIOLOGICĂ 601
Abordări teoretice 602
Dileme teoretice..... 609
Dilema I: Structură şi acţiune 611

DilemaII: Consens şi conflict 612
Dilema III: Problema genului 614
Dilema IV: Modelarea lumii moderne 615
Teorii 618
Gândirea teoretică în sociologie ! 621
Rezumat : 621
Lecturi suplimentare 622
GLOSAR - CONCEPTE DE BAZĂ 623
GLOSAR - TERMENI IMPORTANTI 634
BIBLIOGRAFIE 655
INDEX.... 669
696.
Sociologia este, in acest moment, cea mai autorizata introducere in domeniu. Apărută deja în trei ediţii internaţionale, lucrarea a cunoscut permanent îmbunătăţiri dictate de restructurările sociale din întreaga lume. Nu au fost neglijate nici cele mai recente transformări din domeniul teoriilor sociale. Scrisă de un autor de reputaţie internaţională, Sodologia reprezintă cea mai actuală şi completă tratare a subiectului, îmbinând originalitatea şi accesibilitatea într-un manual destinat studenţilor la facultăţile de sociologie.

¿¿sfe J- ^fi.....
9 789735 71 3 1 40
Anthony
Giddens a fost profesor la Colegiul Regal al Universităţii din Cambridge. în prezent este director al prestigioasei London School of Economics and Political Science.
"... Acest manual este o superbă construcţie ce îmbină disciplina academică cu ceea ce se întâmplă în lumea modernă. Sociologii profesionişti şi cei debutanţi îi sunt recunoscători autorului, în egală măsură, pentru o introducere în temă care este în acelaşi timp o privire de ansamblu autoritară şi o lectură plăcută".
Martin Albrow, Roehampton Institute-Londra
"Această lucrare clarifică şi clasifică multe aspecte ale sociologiei de sfârşit de mileniu şi ilustrează câteva probleme stringente pe care le vom întâmpina după anul 2000. (...) Anthony Giddens şi-a consolidat poziţia de autor al celor mai competente lucrări în domeniu".
RayPahl, Profesor emerit la UniversityofKent
9789735713140